Pokol Béla

Szellemi küzdelmek a globális kormányzás és a nemzetállami szuverenitás mögött

ChatGPT - tudásbányászat

Budapest

2025

Tartalom

1. rész - Általános szempontok.....4

Bevezetés.....4

Wendy Brown: A démoszok visszavonása: a neoliberalizmus lopakodó forradalma..... ……..16

Joseph Stiglitz: A globalizáció és elégedetlenségei.....30

Dani Rodrik: A globalizációs paradoxon.....60

Samuel Huntington: Holt lelkek: Az amerikai elit nemzetiségtelenítése.....68

Noam Chomsky: Hegemónia vagy túlélés: Amerika törekvése a globális dominanciára.....73

Peter Mair: Az üresség uralása: A nyugati demokrácia kiüresedése.....99

Jens Steffek: Nemzetközi szervezet mint technokrata utópia.....109

Anne-Marie Slaughter: Új világrend.....117

2. rész. - Globális jog és a nemzetközi jog alkotmányosítása.....138
Bevezetés.....138
Jan Peters Klabbers Anne & Ulfstein, Geir: A nemzetközi jog alkotmányosítása.....165
Jürgen Habermas: "A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára".....179
Matthias Kumm "Az alkotmányosság kozmopolita fordulata".....200
Jeffrey Dunoff és Trachtman, Joel (szerk.) "Uralni a világot?: Alkotmányosság, nemzetközi jog és globális kormányzás".....218
Armin von Bogdandy "Alkotmányosság a nemzetközi jogban: megjegyzés egy német javaslathoz".....233
Nico Krisch, "Az alkotmányosságon túl: A posztnacionális jog pluralista szerkezete".....245
Neil Walker, "Az alkotmányos pluralizmus eszméje" és "A globális jog sejtései".....250

Martti Koskenniemi "Az alkotmányosság mint gondolkodásmód: reflexiók a kanti témákról".....256

Eric A. Posner, "A globális legalizmus veszélyei".....271
Dieter Grimm "Az alkotmányosság eredménye és kilátásai egy megváltozott világban" és "A kozmopolita alkotmány".....296

3. rész - Civil szervezetek hálózatai és regionális emberi jogi bíróságok: kritikus perspektívák.....309
Margaret Keck, és Sikkink, Kathryn. Aktivisták határokon túl: érdekképviseleti hálózatok a nemzetközi politikában.....318
Heidi Nichols Haddad "Az igazságszolgáltatás rejtett kezei: nem kormányzati szervezetek, emberi jogok és nemzetközi bíróságok".....335
Cliquennois, Gaëtan, "Európai emberi jogi igazságszolgáltatás és privatizáció: a külföldi magánforrások növekvő befolyása".....346
Beijerman: "Fogalmi zavarok a nem kormányzati szervezetek nemzetközi jog demokratikus legitimitásában betöltött szerepének megvitatásában".....363
Luisa Vierucci "Civil szervezetek nemzetközi bíróságok és törvényszékek előtt". A nemzetközi jogban működő civil szervezetekben: hatékonyság a rugalmasságban?" ……...375
Lloyd Hitoshi Mayer, "A nem kormányzati szervezetek helyzete és befolyása a regionális emberi jogi bíróságokon és bizottságokban".....394
Grégor Puppinck "ECLJ jelentés az EJEB nem kormányzati szervezeteiről és bíráiról (2009–2019)".....411
Alexandra Hunedus: "Alkotmányjogászok és az Amerika-közi Bíróság változatos tekintélye".....429
Cavallaro & Brewer, S.-E. "A regionális emberi jogi perek újraértékelése a 21. században: az Amerika-közi Bíróság ügye".....445
Stephen Hopgood "Az emberi jogok végideje".....463
Juliana Zunzunegui: "Populista visszahatások az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság ellen".....477

I. rész: Általános szempontok

Bevezetés

A modern korban a politikatudomány, a nemzetközi kapcsolatok, a szociológia és a közgazdaságtan tudósai alaposan megvizsgálták azokat az ideológiákat és szellemi áramlatokat, amelyek a transznacionális kormányzati struktúrákat és a globális uralmat részesítik előnyben a hagyományos nemzetállami szuverenitás rovására. Az imperializmus korai elemzéseitől a neoliberalizmus, a globalizmus, a technokrácia és a transznacionális kapitalizmus kortárs kritikáiig gazdag irodalmi anyag követi nyomon, hogy az elit hálózatok és ideológiák hogyan támogatták a globális uralom olyan formáit, amelyek korlátozzák vagy megkerülik a nemzetállamokat. Ez a jelentés átfogó áttekintést nyújt a legfontosabb szerzőkről és főbb munkáikról, amelyek ezeket a tendenciákat vizsgálják. Részletezi az egyes szerzők érveit és kereteit, kiemelve, hogy hozzájárulásuk hogyan világítja meg a globális kormányzás és a nemzeti szuverenitás közötti feszültséget. A szerzők, művek és tematikus fókuszok összefoglaló táblázata is szerepel a gyors hivatkozás érdekében.

Az imperializmus és a globális tőke korai elméletei (1900–1945)

John A. Hobson – *Imperializmus: tanulmány* (1902). Hobson az elsők között volt, aki összekapcsolta a pénzügyi tőke növekedését a birodalom terjeszkedésével. Azzal érvelt, hogy a 19. század végi brit imperializmust a külföldön befektetéseket kereső tőketöbblet és az új piacokat kereső iparosok hajtották. Hobson véleménye szerint a pénzemberek és iparosok egy kis csoportja profitált a birodalmi terjeszkedésből, gyakran a szélesebb nemzeti érdek ellenében. Az imperializmusnak ez a "gazdasági gyökere" azt jelentette, hogy a globális terjeszkedést a kapitalista oligarchák hajtották, nem pedig a nemzetállamok egésze. Hobson liberális kritikája (ő maga nem volt marxista) nagy befolyásosnak bizonyult. Meglátása, hogy a globális kapitalista érdekek felülírhatják a nemzeti jólétet, intellektuális alapot teremtett a későbbi gondolkodók számára.

Vlagyimir I. Lenin – *Imperializmus, a kapitalizmus legmagasabb foka* (1916). Lenin Hobson elemzésére épített marxista szemszögből. Az első világháború alatt az imperializmust a kapitalizmus utolsó szakaszaként ábrázolta, amelyben a monopólium, a pénz, a tőke és a nagyhatalmak gyarmatokra és befolyási övezetekre osztják a világot. Lenin szerint minden fejlett országban egy "pénzügyi oligarchia" uralta a globális erőforrásokat, aláásva ezzel a gyengébb nemzetek önrendelkezését. Lenin számára az imperializmus nem csak politika volt, hanem a késő kapitalizmus elkerülhetetlen strukturális kinövése – a kapitalista elit transznacionális uralmi rendszere. Munkája azt sugallta, hogy a nemzetállami szuverenitás a periférián fikció, mivel a gyarmati területek és még a kisebb államok a birodalmi hatalmak gazdasági érdekeinek vannak alárendelve. Lenin pamfletje a későbbi függőségi és világrendszer-elméletek sarokköve lett, amelyek nyomon követték, hogy a globális kapitalizmus hogyan korlátozza a nemzeti autonómiát.

Polányi Károly – *A nagy átalakulás* (1944). Polányi klasszikus műve a globális "önszabályozó piac" 19. századi megjelenése által okozott társadalmi megrázkódtatásokat vizsgálta. Azzal érvelt, hogy a laissez-faire piaci ideológia megszabadította a piacokat a társadalmi és politikai korlátoktól – ezt a folyamatot a gazdaság társadalomból való "elválasztásának" nevezte. Polányi megmutatta, hogy az aranystandard és a szabadkereskedelem (a korszak transznacionális gazdasági rendszere) arra kényszerítette a nemzeteket, hogy a hazai igényeket alárendeljék a globális piaci fegyelemnek. Ez "kettős mozgalmat" váltott ki: a társadalmak visszavágtak, hogy a piacokat újra társadalmi ellenőrzés alá helyezzék (pl. védőtörvényekkel vagy végül a Bretton Woods-i renddel). Polányi elemzése azt sugallja, hogy a korlátlan globális piacok aláássák a nemzetállamok szuverenitását azáltal, hogy megakadályozzák az államokat abban, hogy megvédjék polgáraikat a piaci sokkoktól. Munkája a neoliberális globalizáció kritikáját vetítette előre, kiemelve, hogy a globális piaci rend ösztönzése intellektuális projekt volt, amely a nemzeti szintű demokratikus ellenőrzés gyengítését követelte.

Hegemónia, függőség és világrendszer-elméletek (1940–1980-as évek)

Antonio Gramsci – *Börtönjegyzetek* (1929–1935, kiadó). Bár Gramsci a korábbi korszakokról írt, a kulturális hegemónia fogalma mélyen befolyásolta a globális hatalom későbbi elemzését. Gramsci azzal érvelt, hogy az uralkodó osztály nemcsak erőszakkal tartja fenn az irányítást, hanem egy olyan ideológia terjesztésével, amely dominanciáját természetesnek tünteti fel. Globális kontextusban a neogramsci tudósok (mint később Cox és Gill) ezt alkalmazták arra, hogy egy transznacionális kapitalista osztály hogyan gyakorolja az intellektuális és kulturális vezetést, biztosítva az állami szuverenitást korlátozó globális rend beleegyezését. Gramsci munkája elméleti keretet biztosított annak megértéséhez, hogy a globális elitek hogyan terjesztik azokat az ideológiákat (pl. piaci liberalizmus vagy "globalizmus"), amelyek legitimálják a nemzetek feletti és nemzetek közötti uralmukat. Ez megalapozta a transznacionális hegemónia vizsgálatát – a globális uralom konszenzusos aspektusát, amelyben a nemzetközi intézmények és normák a hatalmasok érdekeit tükrözik.

Immanuel Wallerstein – *A modern világrendszer* (vol. I 1974-ben, későbbi kötetekkel) és a *World-Systems Analysis: An Introduction* (2004). Wallerstein kifejlesztette a világrendszerek elméletét, amely az elemzést az egyes államokról a *világrendszerre* , mint elsődleges egységre helyezi át. Megmutatta, hogy a 16. század óta a világgazdaság a mag-, félperiféria- és perifériás zónák hierarchiájaként szerveződik egyetlen munkamegosztásban. Wallerstein döntő fontosságú, hogy hangsúlyozta, hogy a világrendszer (nem az elkülönült nemzetállamok) az elemzés alapvető egysége. E nézet szerint a szuverén államok egy globális kapitalista rendszerbe ágyazódnak be, amely alakítja sorsukat. A magállamok a perifériás régiók kizsákmányolásával halmozzák fel a vagyont, aláásva a gyengébb nemzetek szuverenitását, amelyek függő szerepekbe kényszerülnek. A világrendszer-elmélet tehát a formális állami szuverenitást a globális kapitalizmus strukturális hatalma által korlátozottként ábrázolja. Wallerstein munkája a világméretű folyamatok (kereskedelem, tőkeáramlás, imperializmus) elsődlegesként való kezelésével feltárja, hogy a nemzetállamok gyakran egy nagyobb transznacionális kapitalista rend eszközeiként működnek, nem pedig független szereplőkként. Keretrendszere a globalizáció és a birodalom későbbi tanulmányainak alapja volt.

Függőségi teoretikusok – *Andre Gunder Frank*, *Samir Amin*, *Fernando Henrique Cardoso* és mások (1960–1970-es évek). Ezek a tudósok tovább vizsgálták, hogy a globális kapitalizmus hogyan zárja függőségbe a perifériás nemzeteket. Például Samir Amin olyan munkáiban, mint az *Imperializmus és egyenlőtlen fejlődés* (1976) azzal érvelt, hogy a fejlett kapitalista "központ" országok aktívan alulfejtik a perifériákat, és a globális rendszert "kollektív imperializmusnak" nevezte. A függőségi teoretikusok kiemelték a (gyakran a marxizmusban gyökerező) intellektuális trendeket, amelyek feltárták, hogy a fejlesztési doktrínák és a nemzetközi intézmények (pl. az IMF feltételessége) hogyan igazolják a globális dél folyamatos gazdasági alárendeltségét. Azt állították, hogy a szegényebb nemzetek valódi szuverenitása illuzórikus a transznacionális tőkeérdekek által uralt világgazdaságban. Ez a gondolati iskola megteremtette a terepet a "globalizmus" kritikai nézeteihez, mint az egyenlőtlen hatalmi viszonyokat elfedő ideológiához.

Giovanni Arrighi – *A hosszú huszadik század* (1994). Arrighi nyomon követte a globális kapitalizmus és hegemónia történelmi ciklusait, a genovai és holland pénzügyektől a brit ipari tőkéig, majd az amerikai hegemóniáig. Megmutatta, hogy minden hegemón rend végül válsággal és átmenettel néz szembe. Későbbi munkája*, az Adam Smith Pekingben* (2007) még Kelet-Ázsia felé történő elmozdulást is előrevetítette. Bár Arrighi nem fogalmazta meg kifejezetten szuverenitáselleneskénti, elemzése azt szemlélteti, hogy a pénzügyi és gazdasági hatalom transznacionális ciklusokban mozog, gyakran meghaladva az egyes nemzetállamok irányítását. A globális hegemóniák felemelkedésének és bukásának kiemelésekor Arrighi hallgatólagosan hangsúlyozta, hogy a nemzetállamok a kapitalista kormányzás nagyobb struktúráiban működnek, amelyek korlátozzák autonómiájukat – ez a nézet összeegyeztethető a világrendszerekkel és a függőségi perspektívákkal.

Neoliberalizmus és a globális liberális rend (1980-as évektől napjainkig)

Friedrich Hayek és a neoliberális értelmiségiek – *A jobbágysághoz vezető út* (Hayek, 1944), Mont Pelerin Társaság (1947) stb. Az olyan neoliberális gondolkodók, mint Hayek, Ludwig von Mises, Milton Friedman, majd később a Mont Pelerin Társaság lefektették a globális piacvezérelt rend intellektuális alapjait. Mélyen szkeptikusak voltak a nemzetállamok gazdasági szuverenitását illetően, attól tartva, hogy a demokratikus kormányok beavatkoznak a piacokba és erodálják a gazdasági szabadságot. Quinn Slobodian történész a *Globalisták: A birodalom vége és a neoliberalizmus születése* (2018) című könyvében kimutatta, hogy ezek a neoliberálisok kifejezetten egy olyan nemzetközi rend kialakítására törekedtek, amely "elég erős ahhoz, hogy felülírja a demokráciát a magántulajdon szolgálatában". Slobodian távolról sem egyszerűen a szabad piacok támogatását szorgalmazza, hanem azt dokumentálja, hogy az olyan figurák, mint Hayek és Wilhelm Röpke (a "Genfi Iskola") hogyan fogalmaztak meg egy víziót, hogy a globális piacokat a választók által elérhetetlen védelmi intézményekbe "zárják". Olyan szervezeteket támogattak, mint a GATT/WTO, az európai integráció és a befektetők védelme, amelyek korlátozták a nemzetállamok szuverenitását a gazdaság felett. Slobodian szavaival élve, a neoliberálisok szinte emberi jogként kezelték a korlátlan tőkemozgást, elsőbbséget élvezve a hazai demokratikus választásokkal szemben. Ez az intellektuális projekt az 1980-as és 1990-es évek neoliberális globalizációs hullámában csúcsosodott ki, ahol az olyan intézmények, mint a WTO, az IMF és az EU transznacionális szinten ágyazták be a piaci liberalizmust.

David Harvey – *A neoliberalizmus rövid története* (2005). Harvey, a marxista földrajztudós kritikus áttekintést nyújt a neoliberális ideológiáról és annak globális elterjedéséről. Hangsúlyozza, hogy az 1980-as évektől kezdődő neoliberalizáció nem pusztán az állam zsugorításáról szólt, hanem az államhatalom átirányításáról a globális tőkefelhalmozás támogatására. Harvey szerint a "neoliberális projekt a tőke leválasztása" a nemzeti korlátok alól, és új területek megnyitása profitpratclif.com számára. Megjegyzi, hogy a neoliberális teoretikusok "mélyen gyanakvóak a demokráciával szemben", és a népszerű pressurespratclif.com elszigetelt szakértők és elitek kormányzását részesítik előnyben. A gyakorlatban a neoliberális globális kormányzás azt jelentette, hogy a végrehajtó ügynökségeket, a központi bankokat, a kereskedelmi megállapodásokat és más nem többségi intézményeket felhatalmazták arra, hogy voterspratclif.com hatókörén kívül hozzanak döntéseket. Harvey munkája hangsúlyozza a neoliberális eszmék jelentőségét a hatalom transznacionális szereplőkre való átruházásában: megjegyzi, hogy az olyan nemzetközi megállapodások, mint a WTO, *"kritikus fontosságúak voltak a neoliberális projekt globális színtéren való előrehaladása szempontjából"pratclif.com*. Összefoglalva, Harvey a neoliberális globalizációt ideológiai és politikai projektként ábrázolja, amely kiüresítette a nemzetállami szuverenitást, a demokratikus felügyeletet "luxussá" változtatta, és normalizálta a technokrata rulepratclif.com stílusát.

Wendy Brown – *A démosz visszavonása: A neoliberalizmus lopakodó forradalma* (2015). Brown kiterjeszti a kritikát annak vizsgálatával, hogy a neoliberális ész hogyan alakítja át a kormányzást és az állampolgárságot. Michel Foucault meglátását követve, miszerint a neoliberalizmus "politikai racionalitás", azzal érvel, hogy a neoliberális politika felemelkedése erodálta a demokrácia alapjait, átalakítva a polgárokat homo economicus-ként, a politikai döntéshozatalt pedig piacirányításként. *A Démosz visszavonása* "kísérteties" elemzése a "demokrácia sorsának a neoliberális kormányzás új rendszerében", amely minden értéket gazdasági értelemben mér. Brown megmutatja, hogy a transznacionális megállapodások, a deregulációs normák és a globális versenynyomás hogyan fosztja meg a népszuverenitást a jelentéstől – ez a folyamat gyakran észrevétlen ("lopakodó"). A kormányzás szakértői adminisztráció és globális piaci logika kérdésévé alakításával a neoliberalizmus felhígítja a demokratikus nyilvánosság hatalmát. Brown munkája azért jelentős, mert rávilágít a *neoliberalizmus intellektuális irányzatára*, mint alapvetően antidemokratikusra: olyan puha technokráciát mozdít elő, ahol a döntéseket a piaci imperatívuszok igazolják, nem pedig a népakarat, így megsemmisítve a demokratikus szuverenitást mind a nemzetállamokban, mind a nemzetközi színtéren.

Joseph Stiglitz – *A globalizáció és elégedetlenségei* (2002). A Nobel-díjas közgazdász és a Világbank korábbi vezető közgazdásza, Stiglitz a globális gazdasági intézmények működésének kiemelkedő kritikusaként jelent meg. Ebben a könyvben (és későbbi munkáiban, mint például *a Making Globalization Work*) dokumentálja, hogy az IMF, a Világbank és a WTO gyakran neoliberális "univerzális" politikát erőltetett a fejlődő országokra – olyan politikákat, amelyek néha aláásták e nemzetek gazdasági szuverenitását és társadalmi stabilitását. Stiglitz bennfentes elemzést nyújt, amely megkérdőjelezi ezen intézmények technokrata ideológiáját. Azzal érvel, hogy az 1990-es évek globalizációját inkább ideológiai elkötelezettség, mint empirikus eredmények vezérelték, a piaci fundamentalizmus uralta, és olyan eredményekhez vezetett, amelyek ártottak a hétköznapi polgároknak és visszavágást váltottak ki. Stiglitz hozzájárulása abban rejlik, hogy megmutatta, hogy a globális pénzügyek intellektuális dogmáit (pl. korlátlan tőkemobilitás, gyors privatizáció) transznacionális kormányzati struktúrákon keresztül exportálták, gyakran ellentétben a nemzetállamok demokratikus döntéshozatalával. Az átláthatóságot, az

elszámoltathatóságot és az országoknak nagyobb politikai teret biztosító reformok támogatásával Stiglitz hallgatólagosan megvédi a nemzeti szuverenitás fontosságát bizonyos globalista ortodoxiákkal szemben.

Dani Rodrik – *A globalizációs paradoxon* (2011). Rodrik politikai közgazdász megfogalmazza a globalizáció "egyenlőtlenségi trilemmáját": a demokratikus politika, a nemzeti szuverenitás és a hiperglobalizáció kölcsönösen összeegyeztethetetlenek – legfeljebb kettő lehet. Munkája kulcsfontosságú annak megfogalmazásában, hogy az intenzív globális gazdasági integráció (hiperglobalizáció) megköveteli, hogy az országok jelentős szuverenitást engedjenek át (pl. a befektetővédelem, a kereskedelmi szabályok stb. betartásával), ami viszont erodálhatja a demokratikus ellenőrzést. Rodrik paradoxona rávilágít arra, hogy a teljes globális piaci integráció intellektuális projektje (amelyet a neoliberálisok az 1990-es években folytattak) ellentétben áll a közönség folyamatos vágyával, hogy saját gazdasági sorsát alakítsa. Azt javasolja, hogy csökkentsék a globalizációt, vagy építsenek ki egy demokratikusan elszámoltatható globális kormányzást. Ezzel Rodrik kritikusan vizsgálja a globalizmust – azt az ideológiát, hogy a nagyobb integráció mindig jobb – és annak költségeit a nemzetállami autonómiára és a demokráciára. Keretrendszere befolyásossá vált a globális szabályok és a helyi önrendelkezés közötti egyensúly megteremtéséről szóló vitákban.

Transznacionális kapitalizmus és a globális elit (1990-es évektől napjainkig)

Leslie Sklair – *A transznacionális kapitalista osztály* (2001). Sklair szociológus bevezette a Transznacionális Kapitalista Osztály (TCC) fogalmát a feltörekvő globális vállalati elit leírására. Sklair szerint ez az osztály négy frakcióból áll – vállalati vezetőkből, globalizálódó bürokratákból, globalizálódó szakemberekből és kereskedőkből/médiából –, akik együttesen globális uralkodó osztályként működnek egyetlen államon túl. Azzal érvel, hogy a TCC-nek közös érdeke van a globális kapitalista rendszerben (például olyan fórumokon gyűlnek össze, mint a davosi Világgazdasági Fórum). Sklair munkája azt mutatja, hogy a hatalmat egyre inkább egy hálózatba kapcsolt elit gyakorolja, amelynek lojalitása inkább "kozmopolita", mint nemzeti. Ezek az elitek a globális fogyasztás és a piac deregulációjának ("globalizmus") ideológiáját terjesztik transznacionális intézményeken és kultúrán keresztül. Sklair hozzájárulásának jelentősége abban rejlik, hogy megmutatja, hogy a nemzetállam már nem az elit konténere – ehelyett a tőke és vezető szereplői transznacionális módon működnek, ezáltal megkerülve vagy befolyásolva a nemzetállami politikát, hogy megfeleljen a globális kapitalizmusnak. Sklair lényegében dokumentálja az olyan kifejezések mögött rejlő szociológiai valóságot, mint a "globalisták": egy olyan osztály, amely számára a nemzeti határok akadályok, amelyeket le kell küzdeni a profit érdekében.

William I. Robinson – *A globális kapitalizmus elmélete* (2004); *Globális kapitalizmus és az emberiség válsága* (2014). Robinson szociológus elméleti lencsét nyújt a 21. századi transznacionális kapitalizmusról. Azt állítja, hogy egy új korszak alakult ki, amelyben egy transznacionális kapitalista osztály és transznacionális államapparátusok (pl. globális intézmények és engedelmes államok hálózatai) közösen irányítják a globális kapitalizmust. Robinson úgy határozza meg a TCC-t, mint "a világ burzsoáziájának azt a szegmensét, amely a transznacionális tőkét képviseli", jellemzően nemzeti határok nélkül. 2000-es cikke: "A globális uralkodó osztály felé?" (Jerry Harrisszel) azzal érvel, hogy a *transznacionális elit* egyre nagyobb befolyást gyakorol a globális politikára, és valami olyasmit alkot, mint egy globális uralkodó osztály. Robinson munkája olyan intellektuális trendeket emel ki, mint a

"globalizáció felülről" – az az elképzelés, hogy a globalizáció egy elit csoportok által vezetett projekt volt, hogy a világgazdaságot a saját érdekeik szerint szervezzék át. Ahogy a nemzeti kormányok meghajolnak a mobil tőke nyomása előtt (vagy akár ennek a globális elitnek a tagjai is dolgoznak rajtuk), a szuverenitás transznacionális alapon szerveződik át, gyakran háttérbe szorítva a demokratikus részvételt. Egy születőben lévő transznacionális állam felállításával (amely olyan intézményekből áll, mint az IMF, a WTO, a G7 stb., valamint a nemzeti állami elitből, akik osztoznak a globalista szemléletmódban), Robinson kritikus keretet biztosít annak megértéséhez, hogy a globális kapitalizmus intézményesen hogyan ágyazódik be a hagyományos nemzetállami ellenőrzéssel szemben.

Susan Strange – *Az állam visszavonulása: A hatalom diffúziója a világgazdaságban* (1996). A nemzetközi politikai gazdaságtan úttörője, Strange azzal érvelt, hogy a globalizáció korában az államhatalom nem olyan, mint korábban. Megjegyezte, hogy az államok tekintélye "visszahúzódik", ahogy más nem állami szereplők – multinacionális vállalatok, pénzügyi piacok, bűnszövetkezetek, nemzetközi intézmények – hatalomra kerültek. Strange nem állította, hogy az államok irrelevánsak, de kimutatta, hogy sok kritikus képesség (például a pénzügyek vagy az információáramlás ellenőrzése) elmozdult a kormányoktól. Az *állam visszavonulásában* híres kérdést tett: "Ki irányítja valójában a globális gazdaságot?", és azt válaszolta, hogy már nem csak a kormányokról van szó. Elemzése bemutatta a strukturális hatalom fogalmát – hatalmat, amely alakítja azokat a kereteket, amelyeken belül mások működnek –, és megjegyezte, hogy a globális piacok és cégek strukturális hatalmat gyakorolnak az államok felett. Például, ha a tőke globálisan mozoghat, a kormányoknak gondoskodniuk kell a befektetők bizalmáról, vagy szembe kell nézniük a tőkekiáramlással. Strange véleménye szerint Vesztfália szuverenitása erodálódott, mivel a globális piacok, intézmények és normák korlátozták az államok politikai autonómiáját. Kiemelte, hogy ez nem természetes véletlen, hanem a globális piaci erőket dicsőítő ideológia által befolyásolt politikai döntések (dereguláció, liberalizáció) eredménye. Strange munkája jelentős a 20. század végi intellektuális váltás dokumentálásában: a nemzetállam mindenhatónak való látásától a világgazdaság policentrikus, diffúz kormányzásának felismeréséig, ahol az államoknak meg kell osztaniuk a hatalmat más globális szereplőkkel (vagy át kell engedniük nekik).

Stephen Gill – *Amerikai hegemónia és a Trilaterális Bizottság* (1990); "Új alkotmányosság" (1990-es évektől kezdve). Gill, egy neo-gramsci politológus elemezte az elit tervező csoportok, például a Trilaterális Bizottság szerepét egy új világrend kialakításában. 1990-es könyvében bemutatta, hogy a háromoldalú elitek (Észak-Amerikából, Nyugat-Európából, Japánból) hogyan támogatták a globalizáció és a liberalizáció "irányított" formáját az 1970-es és 80-as években, azzal a céllal, hogy kedvező feltételeket teremtsenek a transznacionális tőke számára. Gill későbbi munkája bevezette az "új alkotmányosság" fogalmát, leírva a neoliberális politikák beágyazódását kvázi alkotmányos globális keretekbe (kereskedelmi megállapodások, befektetési szerződések stb.), amelyek "bezárják" a piaci fegyelmet és korlátozzák a demokratikus kormányzás hatókörét. Gill szerint ez az új alkotmányosság "olyan politikai politikák összessége, amelyek egy új globális rendet támogatnak", amely a neoliberalizmuson alapul. Célja, hogy elválassza a gazdaságpolitikát a demokratikus politikától azáltal, hogy globális szintre helyezi át. Például a független központi bankok, a WTO szabályai és a befektető-állam vitarendezési mechanizmusok mind megakadályozzák a nemzeti kormányokat abban, hogy megváltoztassák a gazdasági berendezkedést, ezáltal megvédve a kapitalista érdekeket a nép elszámoltathatóságától. Gill azzal érvel, hogy ez a fegyelmi neoliberalizmus egy formája, ahol az államokat a globális piacok és szabályok fegyelmezik. *Gill hozzájárulásának jelentősége* abban rejlik, hogy ezt a folyamatot ideológiai

projektként nevezi meg és teoretizálja: a globális gazdasági liberalizmus alkotmányosítását, amely a nemzetállami szuverenitást a transznacionális kapitalista imperatívuszoknak rendeli alá. Ezt összekapcsolja Gramsci hegemóniával kapcsolatos elképzelésével, és azt sugallja, hogy a transznacionális elitek történelmi blokkja olyan világrendet alakított ki, amely természetessé teszi a globális kapitalizmust és depolitizálja a kulcsfontosságú gazdasági döntéseket.

Kees Van der Pijl – *Az atlanti uralkodó osztály létrehozása* (1984). Van der Pijl egy Amerikát és Európát átívelő transznacionális uralkodó osztály kialakulását vizsgálta a 20. században. Megmutatta, hogy a pénzügyi és üzleti elit olyan intézményeken keresztül, mint a Külkapcsolatok Tanácsa és a Bilderberg Csoport, hogyan ápolta az atlanti egység és a nyitott piacok közös ideológiáját. Ez az atlanti uralkodó osztály támasztotta alá a második világháború utáni liberális nemzetközi rendet. Van der Pijl munkája, akárcsak Gillé, azt jelzi, hogy a globális kormányzási struktúrák (IMF, Világbank, NATO stb.) nem semlegesen jöttek létre – elit hálózatok támogatták őket, amelyek az érdekeiket szolgáló világgazdaságról alkottak elképzelést. Így a transznacionális osztályszolidaritás gyakran felülmúlta a tisztán nemzeti megfontolásokat az elitek körében. Elemzése megerősíti azt az elképzelést, hogy az intellektuális és politikai tervezési erőfeszítések (agytrösztök, konferenciák, magánklubok) aktívan támogatták a globalista kormányzási modelleket a nacionalista vagy protekcionista modellekkel szemben. Az elit folytonosságának és konszenzusának nyomon követésével van der Pijl hozzájárul annak megértéséhez, hogy a globális kapitalizmus hogyan "ágyazódott be" a nemzetállami beavatkozásokat korlátozó intézményekbe.

"Davosi ember" és elit identitások – Samuel P. Huntington politológus megdöbbentő megfogalmazásban kritizálta a feltörekvő globális elitkultúrát. Ő alkotta meg a "davosi ember" kifejezést a kozmopolita üzleti és politikai elitek leírására, akiknek "kevés szükségük van a nemzeti lojalitásra, a nemzeti határokat akadályoknak tekintik, amelyek szerencsére eltűnnek, és a nemzeti kormányokat a múlt maradványainak tekintik, amelyek egyetlen hasznos funkciója az elit globális működésének elősegítése". Ez a jellemzés (Huntington 2004-es "*Holt lelkek: Az amerikai elit denacionalizálása" című cikkéből*) magában foglalja az elitek intellektuális tendenciáját: a globalizmust mint ideológiát. Ezek az elitek pozitív javaknak tekintik a globalizációt és a transznacionális kormányzó testületeket, miközben elutasítják a nemzetközpontú politikát. Huntington megfigyelése, bár konzervatív álláspontból, megerősíti Sklair és Robinson elemzését: befolyásos gondolkodók és döntéshozók egy része kifejezetten egy olyan rendet támogat, ahol a szuverenitás átadja helyét a tőke és a szakértelem globális hálózatainak. Huntington "davosi embere" lényegében a globalista ideológia megszemélyesítője – valaki, aki támogatja a technokrata globális kormányzást (kereskedelmi megállapodások, szupranacionális intézmények, neoliberális normák), és szkeptikus a demokratikus nacionalizmussal szemben. Ennek a koncepciónak az akadémiai kontextusban való idézése rávilágít arra, hogy még a mainstream tudósok is észrevették a szakadékot a globális elit és a tömeges közvélemény között, ami aggodalomra ad okot, hogy a demokratikus nemzetállamokat alááshatják azok, akik már nem azonosulnak velük.

Noam Chomsky – *Hegemónia vagy túlélés: Amerika törekvése a globális dominanciára* (2003); *Ki uralja a világot?* (2016). Közéleti értelmiségiként Chomsky könyörtelenül kritizálta az Egyesült Államok külpolitikáját és a globális hatalom struktúráit. Bár nem hagyományos akadémikus a politikatudományban, elemzései számos fenti témát visszhangoznak. Azzal érvel, hogy az Egyesült Államok és a vállalatok által vezetett "globális államkapitalista" rend az elit érdekeinek biztosítására szolgál világszerte, gyakran dacolva a

népakarattal. Az olyan művekben, mint a *Hegemónia vagy a Túlélés*, Chomsky azt állítja, hogy az olyan intézmények, mint az IMF vagy a WTO, eszközként szolgálnak a hatalmas államok és vállalatok számára, hogy gazdaságpolitikát kényszerítsenek a gyengébb országokra, megsértve szuverenitásukat. Kiemeli az értelmiségiek és a média szerepét a globalista politikák beleegyezésének megteremtésében. Chomsky jelentősége abban rejlik, hogy összetett globális hatalmi dinamikát szintetizál a széles közönség számára – hangsúlyozva, hogy a globalizáció és a szabadkereskedelem retorikája mögött konkrét elit érdekek rejlenek. Perspektívája összhangban van azokkal a kritikai elméletekkel, amelyek a transznacionális "demokratikus deficiteket" – az elit körökben (pl. Washington, Wall Street, Davos) hozott háborús, béke- és gazdasági döntéseket – távol tartják az érintett polgároktól.

Technokrácia és a demokratikus szuverenitás eróziója

James Burnham – *A menedzseri forradalom* (1941). Burnham, az egykori trockista politikai teoretikus, előrelátóan megjósolta a globális technokrata rend felemelkedését. Azzal érvelt, hogy a kapitalizmus egy új rendszerré fejlődik, amelyet a vezetők és a bürokraták irányítanak, nem pedig a tulajdonosok vagy a demokratikus képviselők. Egy új menedzseri társadalomban "a szuverenitás az adminisztratív irodákban lokalizálódik", amelyek meghozzák a valódi döntéseket és rendeleteket adnak ki. Burnham olyan jövőt látott, amelyben a hagyományos nemzetállamokat nagy blokkok vagy technokrata elit által irányított szuperállamok válthatják fel. Nevezetesen azt írta, hogy ez a parlamentekről a bürokráciákra való áttérés világméretű lesz, "új típusú emberek" által végrehajtva. Bár az 1940-es években írt, Burnham víziója előrevetítette a technokrata kormányzás demokratikus deficitjéről szóló vitákat. Munkája azt sugallta, hogy a szervezetek (vállalatok, kormányok, nemzetközi testületek) összetettségének növekedésével a hatalom szakosodott adminisztrátorok kezében összpontosul. Ez azt jelenti, hogy az állampolgári szuverenitás (a választott törvényhozásokon keresztül) átadja helyét a szakértői uralomnak, amely téma nagyon fontos a későbbi globális intézmények számára.

Az Európai Unió és a posztdemokrácia – Az Európai Unió, amelyet gyakran a transznacionális kormányzás megtestesítőjeként emlegetnek, nagy mennyiségű elemzéssel rendelkezik technokrata jellegét illetően. Peter Mair politológus a *Governing the Void: The Hollowing of Western Democracy* (2013) című könyvében azzal érvelt, hogy az uniós integráció hozzájárult ahhoz a helyzethez, hogy a nemzeti politika már nem kínált valódi választási lehetőségeket, mivel a kulcsfontosságú politikákat uniós megállapodások és nem választott testületek határozták meg. Hasonlóképpen, Colin Crouch szociológus *"posztdemokrácia" fogalma* (2004) megragadja azt az állapotot, amelyben formális demokratikus intézmények léteznek, de a globalizáció és az elit konszenzusa szűkíti a politikai hatókört, így a polgárok kevés befolyással rendelkeznek. Ezek a munkák, bár Európára összpontosítanak, egy szélesebb körű intellektuális aggodalmat példáznak: amikor a politikai döntéseket technokrata színterekre (központi bankok, kereskedelmi bíróságok, uniós bizottságok stb.) helyezik át, az emberek szuverenitása csökken. Az EU szakértőkre és szabályokra való támaszkodását (néha "brüsszeli technokráciának" is nevezik) egyszerre elemezték eredményként (a nacionalista konfliktusok megelőzése a szabályokon alapuló kormányzás révén) és figyelmeztető meseként (szakadék létrehozása a kormányzó és a kormányzottak között). Az ilyen tudomány mélységet ad azáltal, hogy bemutatja a transznacionális technokrata kormányzás valós példáját és annak feszültségét a nemzeti alapú demokráciával.

Jens Steffek és a technokrata internacionalizmus – *A Nemzetközi szervezet mint technokrata utópia* (2021) című könyvében Jens Steffek történész nyomon követi, hogy a szakértők

uralmának gondolata hogyan befolyásolta a globális intézmények létrehozását a 19. század óta. Steffek és munkatársai megjegyzik, hogy a Népszövetségtől az ENSZ rendszeréig tartós meggyőződés volt, hogy a tudósoknak, közgazdászoknak és más szakértőknek – nem pedig politikusoknak – kell kezelniük a nemzetközi problémákat. Ez a technokrata ethosz azt tartja, hogy a politikának speciális ismereteken és objektív kritériumokon kell alapulnia ("amit a tudomány mond") a rendetlen politikai alkudozás helyett. Egy nemrégiben megjelent kommentár összefoglalja a tendenciát: az egykor választott vezetők által hozott döntéseket egyre inkább "a politikától elszigetelt és a hétköznapi polgároktól távol eső szakértői bürokráciákra ruházzák át", mint például az Európai Bizottság, az IMF vagy a WHO. Ezek a testületek hajlamosak a kérdéseket technikai kérdésekre redukálni, amelyekre a szakértők válaszolnak a legjobban, és "kivonják a politikát a politikai döntéshozatalból". Bár ez javíthatja a hatékonyságot és a bizonyítékokon alapuló politikát, Steffek arra figyelmeztet, hogy egyes szakértők megvetik a pluralista politikát és a polgárok hozzájárulását. A vezércsillag a szakértői konszenzushoz való ragaszkodás lesz, nem pedig a nyilvános preferenciákhoz. A felhatalmazott technokrácia narratívája komoly kihívást jelent a demokrácia számára: *"Ha a szakértők uralkodnak, mi marad a politikai egyenlőségből és a polgárok beleszólási jogából?"*. Steffek munkája fontos a technokrácia történetének történetében a globális kormányzásban – megmutatva, hogy az apolitikus, szakértők által vezérelt világrend álma hosszú gyökerekkel rendelkezik, és intézményi megvalósítása mindig ütközik a népszuverenitás elvével.

Globális "kormányzás" vs. kormány – Számos IR-tudós (pl. James N. Rosenau, David Held, Anne-Marie Slaughter) megjegyezte, hogy a nemzetközi *kormányzásról* (formális államalapú uralom) a globális *kormányzás* (hálózatos, többszintű, gyakran informális koordináció) felé mozdulunk el. Held *Democracy and the Global Order* (1995) című műve amellett érvelt, hogy a globalizációra adott válaszként kozmopolita demokráciára van szükségünk – a nemzetállamon túlmutató új demokratikus intézményekre – pontosan azért, mert a hagyományos szuverenitást aláássák. Slaughter *Egy új világrend* (2004) című könyve megfigyelte, hogy az állami funkciókat egyre inkább szabályozók, bírák és végrehajtók kormányzaton átívelő hálózatai látják el, amelyek határokon átnyúlóan együttműködnek, gyakorlatilag a kormányzás új rácsát alkotva. Ezek az elemzések elismerik, hogy a technokrata hálózatok és jogi rendszerek ma már olyan szerepet töltenek be, amely egykor a szuverén kormányok számára volt fenntartva, a pénzügyi szabályozástól a közegészségügyig, de keresik az elszámoltathatóság és a képviselet befecskendezésének módjait is ezekbe a kialakuló struktúrákba. A "kormányzás" kifejezés (nem pedig a kormányzás) használata a tudósok részéről olyan rendszert jelent, ahol a hatalmat gyakorolják, de nem feltétlenül a szuverén államok választott tisztviselői. Így még a globális kormányzási reformok támogatói is elismerik a feszültséget: hogyan lehet ezeket a transznacionális hatalmi hálókat összeegyeztetni a demokratikus legitimitással. Munkájuk aláhúzza, hogy az intellektuális tendencia túllépett azon a kérdésen, hogy a nemzetállami szuverenitás erodálódik-e (igen), és felteszi a kérdést, hogy mi helyettesítheti azt a népi ellenőrzés biztosítása érdekében – ez a politikai elméletben folyamatos vita.

Következtetés

Több mint egy évszázadon keresztül gondolkodók sokszínű csoportja boncolgatta a globális dominancia olyan formáit támogató intellektuális áramlatokat, amelyek felülírják a nemzetállami szuverenitást. Hobson és Lenin imperialista pénzügyi tőke úttörő kritikáitól kezdve Wallerstein világrendszereiig, amelyek felváltották a nemzetállamot mint elemzési egységet; a Slobodian által azonosított neoliberális építészektől, akik kifejezetten a

demokratikus kormányzást a globális piaci szabályok javára akarták korlátozni, az olyan szociológusokig, mint Sklair és Robinson, akik egy "nemzeti határok által nem korlátozott" transznacionális kapitalista osztályt térképeznek fel – ezek a szerzők együttesen következetes témát tárnak fel. Nevezetesen, hogy a természetes "globalizációnak" tűnő dolgokat valójában olyan ideológiák és elitprojektek hajtották, amelyek szándékosan korlátozzák a nemzeti autonómiát egy olyan globális rend érdekében, amely összhangban van bizonyos érdekekkel (legyen szó tőkefelhalmozásról, a problémák technokrata kezeléséről vagy a birodalmi hatalomról).

Döntő fontosságú, hogy ezek a tudósok rávilágítanak az *ilyen tendenciák vitáira és következményeire is* . A technokrácia térnyerése, amint azt Harvey és Steffek megjegyezte, félreállítja a demokratikus részvételt a expertspratclif.com uralma javára. A neoliberális globalizmus megszilárdulása, ahogy Brown és Gill érvel, lopakodva átírja a társadalmi szerződést, előnyben részesítve a piacokat a demokratikus döntéshozatallal szemben. A globális elit szellemiségének megszilárdulása, amelyet Huntington "Davosi embere" ragad meg, aki "megveti saját országa népét" a globális tőke iránti hűségében, mély kérdéseket vet fel a reprezentációval és az elszámoltathatósággal kapcsolatban világszerte.

E művek szintetizálása során a 20. század végéről és a 21. század elejéről alkotott kép rajzolódik ki, mint egy olyan korszak, amelyben a transznacionális kormányzati struktúrák – gazdasági, politikai és technokrata – elszaporodtak, gyakran a hatékonyságot, a növekedést vagy a kozmopolita értékeket magasztaló intellektuális narratívák igazolják. Ugyanezek a narratívák azonban visszhangot és kritikát váltottak ki, mivel a közösségek érzékelik szuverén hatalmuk erózióját, hogy saját útjukat válasszák. E kulcsfontosságú szerzők érveinek megértése létfontosságú ahhoz, hogy megértsük, hogyan jutottunk el a jelenlegi válaszúthoz: az egyik oldalon a "globalizmus" elleni populista reakciókkal, a másikon pedig felvilágosult globális együttműködésre szólítanak fel (éghajlat, egészségügy, egyenlőtlenség terén). E gondolkodók hozzájárulása tehát továbbra is mélyen releváns. Emlékeztetnek bennünket arra, hogy a globális uralom és kormányzás nem a sors vak erői, hanem ötletek által formált eredmények – olyan ötletek, amelyeket el lehet fogadni, vitatni vagy megváltoztatni.

Szerző (tudományág)	Fontosabb munká(k) (év)	Tematikus fókusz
J. A. Hobson (közgazdaságtan)	*Imperializmus: tanulmány* (1902)	A pénzügyi tőke által vezérelt imperializmus; a nemzeti érdekeket aláásó globális kapitalista elit korai kritikája.
V. I. Lenin (Politikaelmélet)	*Imperializmus, a kapitalizmus legmagasabb foka* (1916)	Monopolkapitalizmus és globális birodalom; "pénzügyi oligarchia", amely megosztja a világot, erodálja a gyengébb nemzetek szuverenitását.
Polányi Károly (Gazdaságszociológia)	*A nagy átalakulás* (1944)	A piaci liberalizmus mint globális projekt, amely elválasztja a gazdaságot a társadalomtól; ellenmozgalom, hogy visszaszerezze a piacok feletti társadalmi ellenőrzést.
Antonio Gramsci (politikaelmélet)	*Börtönjegyzetek* (1929–35)	Hegemónia elmélet; hogyan biztosítják az uralkodó eszmék (később a neoliberális globalizmus) a kormányzottak

Szerző (tudományág)	Fontosabb munká(k) (év)	Tematikus fókusz
		beleegyezését, lehetővé téve a transznacionális elit uralmát.
Immanuel Wallerstein (szociológia)	*A modern világrendszer* vol. I (1974) és sorozat	Világrendszer-elmélet; mag-periféria struktúra, mint elsődleges egység, a kapitalista világrendszer által korlátozott nemzetállamok.
Samir Amin (közgazdaságtan)	*Imperializmus és egyenlőtlen fejlődés* (1976)	Függőségi elmélet; a magállamok "kollektív imperializmusa"; transznacionális kapitalizmus állandósítja az elmaradottságot.
David Harvey (földrajz)	*A neoliberalizmus rövid története* (2005); *Az új imperializmus* (2003)	Neoliberális ideológia és osztályprojekt; a tőke globális "beágyazása"; felhalmozás kisajátítással; a demokráciával szembeni szkepticizmus a neoliberális practicepratclif.com.
Quinn Slobodian (történelem)	*Globalisták* (2018)	A neoliberalizmus intellektuális története; A Genfi Iskola terve a globális piacok demokratikus hatókörén túli bezárására.
Wendy Brown (politikai elmélet)	*A demók visszavonása* (2015)	A demokráciát aláásó neoliberális racionalitás; a polgárok piaci szereplőkké alakításában; a népszuverenitás eróziója.
Joseph Stiglitz (közgazdaságtan)	*A globalizáció és elégedetlenségei* (2002)	Az IMF/Világbank politikájának kritikája; Hogyan ássa alá a technokrata neoliberalizmus a globális intézményekben a fejlődő országok szuverenitását.
Leslie Sklair (szociológia)	*A transznacionális kapitalista osztály* (2001)	A globális vállalati elit (TCC) koncepciója, amely nemzeteket érint; a TCC négy frakciója (vállalati, állami, műszaki, fogyasztói) a globalizációt támogató menetrendet alakítja.
William I. Robinson (szociológia)	*A globális kapitalizmus elmélete* (2004)	A transznacionális kapitalista osztály és a transznacionális állam elmélete; a globalizáció mint új szakasz, ahol az elitet nem korlátozzák a nemzeti határok.
Susan Strange (IR)	*Az állam visszavonulása* (1996)	Csökkenő állami hatalom a világgazdaságban; hatalom áthelyezése a piacokra és a multinacionális vállalatokra; a globális pénzügyek strukturális hatalma az államok felett.
Stephen Gill (IR)	*Amerikai hegemónia és a Trilaterális Bizottság* (1990); *Új alkotmányossági* cikkek (1995–2003)	A neoliberális rend elit tervezése; "új alkotmányosság", amely globális szerződéseken keresztül rögzíti a neoliberális politikákat; a fegyelmi neoliberalizmus korlátozza a demokratikus választásokat.

Szerző (tudományág)	Fontosabb munká(k) (év)	Tematikus fókusz
Michael Hardt és Antonio Negri (filozófia/politikaelmélet)	*Birodalom* (2000)	A nemzeti alapú imperializmust felváltó globális szuverenitás ("Birodalom") elmélete; A Birodalom, mint "a világot irányító szuverén hatalom", deterritorializált és hálózatba kapcsolt.
James Burnham (politikai elmélet)	*A vezetői forradalom* (1941)	A technokrata-vezetői uralom felemelkedése; a szuverenitás a választott testületekről az adminisztrátorokra helyeződik át; megjövendölte a globális bürokratikus kormányzást.
Jens Steffek (IR)	*Nemzetközi szervezet mint technokrata utópia* (2021)	A technokrácia története a globális intézményekben; szakértők hatalomra jutnak a kormányzásban, demokráciadeficitet okozva a nemzetközi szervezetekben.
Samuel P. Huntington (Poli Sci)	*"Holt lelkek: Az elit nemzetiségtelenítése"* (2004)	A globális elit kultúra kritikája ("Davosi ember"); Kozmopolita elit gyenge nemzeti lojalitással, amely a transznacionális kormányzást és a piaci liberalizmust részesíti előnyben a népszuverenitás helyett.
Noam Chomsky (Ling./Politika)	*Hegemónia vagy túlélés* (2003); *Ki uralja a világot?* (2016)	Az Egyesült Államok birodalmi stratégiájának és globális hatalmi hálózatainak elemzése; hogyan gyakorol a politikai, vállalati és katonai elit globális uralmat, gyakran demokratikus homlokzatok mögé rejtve.
Colin Crouch (szociológia)	*Posztdemokrácia* (2004)	A posztdemokrácia fogalma; A formális demokratikus intézmények megmaradnak, de a politikai mozgásteret a globális tőke és az elit konszenzusa korlátozza, marginalizálva a hétköznapi polgárokat.

E szerzők mindegyike a globális hatalom nagyobb kirakós játékának és a nemzetállami szuverenitásnak az összeütközésének egy darabját nyújtja. Munkáik együttesen szemléltetik, hogyan igazolták, valósították meg és kritizálták a neoliberális globalizációt, a transznacionális kapitalista hálózatokat, a technokrata kormányzást és a birodalmi ambíciókat az eszmék szintjén. E kulcsfontosságú hozzájárulások tanulmányozásával jobban megértjük jelenlegi világunk szellemi architektúráját – egy olyan világot, amelyben a globális erők és a demokratikus nemzetállam közötti feszültség korunk egyik meghatározó kihívása.

Wendy Brown: A démosz visszavonása: A neoliberalizmus lopakodó forradalma

Wendy Brown, a kiemelkedő politikai teoretikus, Undoing the Demons című könyvében szörnyű értékelést ad arról, hogy a neoliberalizmus hogyan alakítja át lopakodva a társadalmat és ássa alá a demokráciát. A 2015-ben megjelent munka amellett érvel, hogy a neoliberalizmus nem csak egy gazdaságpolitikai rezsim, hanem egy politikai racionalitás, amely kiterjeszti a piaci számítást az élet minden területére, az állami intézményeket és az emberi alanyokat a saját képére alakítja. Brown központi tézise az, hogy ez a neoliberális racionalitás "kiüresíti" a demokráciát – lebontja az állampolgárságot, a népszuverenitást és magát a *démosz* (a nép) eszméjét – még akkor is, ha a demokratikus formák (választások, jogok) névben fennmaradnak. Ezt a folyamatot "lopakodó forradalomnak" nevezi, mert a kormányzási logika és a józan ész alattomos eltolódásain keresztül működik, nem pedig az alkotmányok nyílt megdöntésével. A következőkben részletezzük Brown fő érveit, könyvének fejezetről fejezetre történő felépítését, az általa alkalmazott elméleti kereteket (Foucault, neoliberalizmus, demokrácia), valamint a neoliberális racionalitás intézményekre és szubjektivitásra gyakorolt hatásainak kritikáját. *A Démosz visszavonását a* kortárs politikaelmélet tágabb kontextusába helyezzük, és összefoglaljuk annak tudományos recepcióját és hatását.

Központi tézis és fő érvek

Brown központi tézise az, hogy a kortárs neoliberalizmus az ész egy olyan formája, amely radikálisan átalakítja mind a politikai szférát, mind az emberi természetet. Brown szerint a neoliberalizmus nem egyszerűen piacbarát politikák összessége vagy a kapitalizmus korszaka – ez egy olyan kormányzási racionalitás, amely "a piac modelljét minden területre és tevékenységre terjeszti – még akkor is, ha nem a pénzről van szó –, és kimerítően homo *economicusként konfigurálja az embereket*, mindig, csak és mindenhol". Más szóval, minden magatartás gazdasági értelemben van keretezve; A létezés minden területét piaci mutatók alapján értékelik, még azokat is, amelyeket egykor nem gazdaságinak tekintettek (család, oktatás, művészet, állampolgárság). Mindennek ez a *takarékossága* azt jelenti, hogy a hagyományos demokratikus értékeket és gyakorlatokat piaci értelemben újradefiniálják, vagy félretolják. Brown azzal érvel, hogy a neoliberális racionalitás szerint az olyan kritériumok, mint a profit, a hatékonyság és a versenyképes siker helyettesítik a közjólét, az egyenlőség vagy a tanácskozó ítélet céljait a politikai döntéshozatalban és a társadalmi életben.

Ennek a lopakodó forradalomnak a Brown által azonosított néhány fő következménye a következő:

- Az állam piaci szereplővé alakulása: A kormányzatot egy cég modellje alapján alakítják át, mindenekelőtt a gazdasági növekedést, a hitelminősítéseket és a

versenyképességet helyezi előtérbe. Még a szociális vagy igazságosság-orientált politikák is csak akkor indokoltak, ha hozzájárulnak a gazdasági eredményekhez (pl. a "humán tőke" vagy a nemzeti versenyképesség javítása). A demokratikus kormány így a vállalati menedzsmentet tükrözi, és az emberek kifejezett akarata vagy szükségletei helyett a piaci mutatókra összpontosít.

- A polgárok Homo Oeconomicussá alakítása: Az egyéneket egyre inkább önmaguk vállalkozóiként vagy a humán tőke darabjaiként konfigurálják, nem pedig egy demokratikus állam tagjaiként. Minden embernek úgy kell gondolnia magára, mint egy olyan eszközre, amelyet fejleszteni és optimalizálni kell, és amely felelős a saját jólétéért és versenyértékéért. Ez legyőzi a *homo politicus* – a kollektív önrendelkezésben részt vevő polgár – alakját, mivel az emberek *csak a* túlélésért és az előnyökért versengő piaci szereplőknek tekintik magukat.
- A demokratikus eszmék újradefiniálása: Az alapvető demokratikus elveket, mint a szabadság, az egyenlőség és a népszuverenitás, kiüresítik és gazdasági köntösbe öltöznek. Például a "szabadságot" a kollektív autonómia helyett piaci választásként vagy a tőke szabadságaként jelölik; Az egyenlőséget egyenlő piaci lehetőségekké alakítják át (vagy elutasítják, mint "elavult" piaci beavatkozást). Brown megjegyzi, hogy még a szabadság és a demokrácia nyelvezetét is el lehet ferdíteni, hogy *a demokrácia ellentétét jelezze* a neoliberalizmusban – például az *"egyéni szabadságra" való felhívásokat* a szociális védelem lebontásának igazolására használják, gyakorlatilag csak a gazdagok felhatalmazására.
- A közintézmények és a közjavak eróziója: A neoliberális ész Brown véleménye szerint "megtámadja a demokrácia elveit, gyakorlatát, kultúráját, tárgyait és intézményeit". A közértékeket megtestesítő intézményeket – az egyetemektől a bíróságokon át a választási folyamatokig – átalakítják a piaci célok szolgálatára. A közjavakat privatizálják vagy úgy működtetik, mint a vállalkozásokat; A jogot a piaci logika megszilárdítására használják (pl. a pénzt beszédként kezelik a kampányfinanszírozásban; és még az oktatás is a humán tőke előállítására összpontosít (lásd alább). A közös közérdek vagy a közjó gondolata elhalványul, ahogy *a társadalmat* "elvetik" az egyéni verseny javára.

Összességében Brown azzal érvel, hogy maga a demokrácia is veszélyben van: a demokrácia lényegét – a *demosz* (az emberek) azon képességét, hogy önmagukat tanácskozzanak és kormányozzák – kizsigerelik, és csak egy formális burkot vagy "csupasz demokráciát" hagynak maguk után, megfosztva az egalitárius vagy részvételi vitalitástól. Hangsúlyozza, hogy ez a veszteség nem hangos puccs, hanem a piaci érvelés fokozatos behatolása a mindennapi életbe és a kormányzásba, amelyet gyakran józan észnek vesznek. Ahogy Brown emlékezetesen fogalmaz, a neoliberalizmus "kifinomult józan észként, valóságelvként kormányozza az intézményeket és az embereket mindenütt, ahol letelepedik, befészkelődik és megerősítést nyer". Röviden, *a Démosz visszavonása* arra figyelmeztet, hogy ha a neoliberális racionalitás ellenőrizetlenül folytatódik, akkor egy olyan jövőt kockáztatunk, amelyben a demokratikus eszméket és intézményeket nem szüntetik meg nyíltan, hanem csendben *átprogramozzák,* hogy a piaci szükségleteket szolgálják, hatékonyan megsemmisítve a demokrácia ígéretét belülről.

Elméleti keretek és alapok

Elemzésének felépítéséhez Brown mélyen foglalkozik Michel Foucault elméleti keretével, valamint a liberális és demokratikus gondolkodás hagyományaival, amelyeket Foucault nagyrészt elhanyagolt. Brown kifejezetten Foucault 1978–79-es előadássorozatának, *a*

Biopolitika születésének tulajdonítja a neoliberalizmus megértésének kiindulópontját "nem pusztán ideológiaként vagy gazdaságpolitikaként, hanem a politikai racionalitás egy formájaként", amely a normákon és a diskurzuson keresztül kormányoz. Foucault-t követve Brown a neoliberalizmust "kormányzásként" fogja fel: a kormányzás átfogó mentalitását, amely bizonyos típusú szubjektumokat hoz létre, és a piaci logika szerint szervezi a társadalmat. A Brown keretrendszerében szereplő legfontosabb foucauldi fogalmak és meglátások a következők:

- Homo Oeconomicus: Brown a *homo oeconomicus* (gazdasági ember) alakját helyezi elemzésének középpontjába, követve Foucault beszámolóját arról, hogy a neoliberális gondolkodók hogyan értelmezték újra ezt az alakot. A klasszikus liberalizmusban a *homo oeconomicus* volt a racionális szereplő a piacon, de nagyrészt a gazdasági szférára korlátozódott. A neoliberalizmus ezzel szemben ezt a számot az egész életre általánosítja – az egyéneket *minden kontextusban* vállalkozóként, befektetőként vagy versenytársként kezeli. Brown idézi Foucault megfigyelését, miszerint az olyan neoliberálisok számára, mint Gary Becker, még a nem piaci viselkedést (gyermeknevelés, oktatás, bűnözés, egészségügyi döntések) is egyfajta gazdasági döntésnek tekintik. Ez azt jelenti, hogy a modern embert *mindig "humán tőkeként" képzelik el*, és mindig stratégiát dolgoznak ki versenyértékének növelése érdekében. Brown elfogadja ezt a foucauldi nézetet, és arra használja, hogy megmagyarázza, hogyan hoz létre a neoliberális racionalitás olyan szubjektuálisokat, akik piaci szempontból közelítik meg önmagukat és másokat. Döntő fontosságú, hogy ezt a fogalmat arra is használja, hogy rávilágítson arra, ami elveszett: ahogy *a homo oeconomicus* terjeszkedik, a személyiség politikai dimenziói – etikus, közszellemű, valóban szabad – összezsugorodnak.
- A neoliberalizmus mint politikai racionalitás: Brown Foucault definícióját a neoliberalizmusról nem egyszerű visszatérésként fogadja el a laissez-faire-hez, hanem mint aktív kormányzó okot, amely "újrakódolja az állam, a társadalom, a gazdaság és a szubjektum közötti kapcsolatokat". A neoliberális kormányzás *bizonyos viselkedéseket és értékeket (*vállalkozói szellem, felelősségvállalás, hatékonyság) *ösztönöz, míg másokat kiszorít* (szolidaritás, nyilvános tanácskozás). Például Brown megjegyzi, hogy a neoliberalizmus *a* technokrata kormányzást és a "legjobb gyakorlatokat" helyettesíti a demokratikus vitával és a politikai versengéssel. A szakértelem és a menedzsment felváltja a politikát. Hasonlóképpen, a jog és a politika a piaci alapú normák (például költség-haszon elemzés vagy piaci ösztönzők) végrehajtásának színterévé válik, ahelyett, hogy kifejezné a kollektív akaratot. Brown analitikus keretrendszere tehát sokat köszönhet Foucault módszerének, amely nyomon követi, hogy az ész egy formája *hogyan normalizál* bizonyos igazságokat (pl. "mindenki humán tőke") a társadalomban.
- Foucault kritikája és kiterjesztése – demokrácia és tőke: Bár Foucault meglátásai alapvetőek Brown számára, élesen felülvizsgálja és kibővíti azokat. Megjegyzi, hogy Foucault a neoliberalizmussal kapcsolatos minden előrelátása ellenére nagyrészt *közömbös volt a demokrácia iránt,* és keveset beszélt a demokratikus elvek konkrét sorsáról a neoliberális kormányzás alatt. Nem is helyezte előtérbe a kapitalizmus osztály- és felhalmozási dinamikáját, inkább az intellektuális történelemre összpontosított. Brown ezeket a hiányosságokat a néphatalommal és a tőkével kapcsolatos aggodalmak újbóli bevezetésével kezeli. Megjegyzi, hogy Foucault keretrendszere kiegészítésre szorul, mert "*Foucault viszonylagos közömbössége a demokrácia és a tőke iránt*" korlátozza képességét arra, hogy megragadja a neoliberalizmus teljes hatását politikai világunkra. Válaszul Brown a marxista elemzés

aspektusait hozza be – például rávilágít arra, hogy *a financializáció,* valamint az adósság és a spekulatív tőke növekedése hogyan mutálta tovább a neoliberális racionalitást Foucault kora óta. Azzal érvel, hogy a kortárs neoliberális észt átalakították az olyan jelenségek, mint a globális pénzügyek, amelyek mind az államokat, mind az egyéneket kockázati és hitelrendszerekben részt vevő pénzügyi szereplőkké teszik. (Pl. az államok ma a hitelminősítések és a GDP növekedése alapján élnek és halnak, ahogy az egyének a hitelképességek és az életük "portfóliókezelése" alapján élnek.) Brown azt sugallja, hogy a tőke mint történelmi erő túllépi Foucault elemzésének határait – "gazdasági műveletein és körforgásain felül működik", olyan rendszerszintű erőt gyakorolva, amelyet a neoliberális ész minden kritikájában figyelembe kell venni.

- Homo Politicus és a demokratikus hagyomány: Brown másik elméleti lépése az, hogy feltámasztja a *homo politicus* eszméjét – az embert mint politikai állatot – a demokratikus és politikai elmélet vonalából, és szembeállítja a *homo oeconomicusszal*. *A Démosz visszavonása* című művében áttekinti a nyugati politikai hagyomány elemeit (Arisztotelész zoon politikon fogalmától a társadalmi szerződés elméletén át a modern liberális és republikánus gondolkodásig), hogy megfogalmazza, mit erodál a neoliberalizmus. *A Homo politicus* Brown nyelvén az emberiség azon aspektusát képviseli, amely értékeli a kollektív önrendelkezésben való részvételt, a közszabadságot, a polgári erényt és a közjó iránti törődést. A kanonikus gondolkodók (Arisztotelész, Rousseau, Hegel, Marx és mások) újragondolásával Brown aláhúzza, hogy az emberről mint politikai lényről alkotott vízióról – nem pusztán a hasznosság-maximalizálókról – mély gyökerei vannak. Ez a történelmi excursus arra szolgál, hogy rávilágítson arra, hogy valójában milyen radikális a neoliberális személyek gazdasági szereplőkké redukciója. Brown valójában konfrontációt rendez e két antropológiai képzelet között: *homo politicus* versus *homo oeconomicus*. Az utóbbi diadala "legyőzi" az előbbit korunkban, aminek eredményeként a demokratikus energiák, a polgári identitások és az egyenlőség vagy a szolidaritás iránti vágy súlyosan meggyengül.

Fontos, hogy Brown tág, kissé minimalista módon határozza meg *a "demokráciát",* hogy nyomon követhesse annak bukását a különböző kontextusokban. Szándékosan kerüli a demokrácia egyetlen intézményi modellhez kötését; ehelyett általában a "nép uralmát" jelenti – a néphatalom vagy a kollektív önkormányzat elvét. Ez lehetővé teszi számára, hogy azt állítsa, hogy a neoliberális racionalitás önmagában fenyegeti a *demokráciát* (mind ideálként, mind gyakorlatként), akár liberális, akár közvetlenebb formájában. Brown vigyáz arra, hogy ne romantizálja a ténylegesen létező demokráciákat – elismeri történelmi kirekesztéseiket és kudarcaikat –, mégis ragaszkodik ahhoz, hogy a demokrácia projektje nélkül *még radikálisabb vagy egalitáriusabb lehetőségek is elképzelhetetlenné válnak*. Más szóval, ha feladjuk a közös sorsunk feletti népi kollektív ellenőrzés gondolatát, akkor elzárjuk a jövőbeni emancipáció horizontját. Ez az elkötelezettség támasztja alá Brown normatív álláspontját: *A Démosz visszavonása* a demokrácia *lehetőségének* védelme (bármilyen szerény is) az ész egy olyan formájával szemben, amely a demokráciát elképzelhetetlenné vagy irrelevánssá teszi.

Fejezetenkénti bontás

1. fejezet – "A demokrácia visszavonása: A neoliberalizmus állam és szubjektum újraalkotása": A könyv a probléma felvázolásával kezdődik: hogyan rombolja le a neoliberális ész csendben a demokrácia alapjait az állam és a polgár átalakításával. Brown kortárs példákat használ – nevezetesen Barack Obama elnök retorikáját a 2010-es évek elején – a

váltás illusztrálására. Obama 2013-as beiktatása és az Unió helyzetéről szóló beszédei például csak úgy mozdították elő a hagyományosan *liberális* kötelezettségvállalásokat (mint például a klímaváltozás, az egyenlőtlenség, a melegek jogainak kezelése), ha gazdasági célok elérésének eszközévé alakították át őket. A tiszta energiát a Kínával való versenyképességhez szükségesnek tekintették; az egyenlőtlenségek csökkentését a növekedés ösztönzésével indokolták, stb. Brown szerint ez jól példázza, hogy a *társadalmi és politikai kérdéseket ma már piaci szempontból indokolják*. A neoliberális korszakban a kormányzati politikáknak és szociális programoknak alá kell vetniük magukat a "tőkeérték, a versenyképes pozicionálás és a hitelminősítés növelése" tesztjének, hogy legitimálódjanak. Ez az állami cél mélyreható átirányítását jelzi: ahelyett, hogy a közjó garanciája vagy a jogok védelmezője lenne, az állam piacvezérelt vállalkozásként kezd működni, amely mindenekelőtt a gazdasági mutatókkal foglalkozik. A fejezet felveti a könyv irányadó kérdéseit: *Mi lesz a demokratikus elvekkel – részvétel, mérlegelés, egyenlőség, szabadság –, ha azokat "takarékosságnak vetik alá"?* És *mi történik a népszuverenitással, ha a kormányzás a gazdaság irányítására redukálódik?* Ezek a kérdések éltetik a későbbi elemzést. Az 1. fejezet tehát bemutatja Brown tézisét, miszerint a neoliberalizmus lopakodva gazdasági értékekké alakítja a politikai értékeket, és ezzel erodálja a demokrácia szövetét. A fejezet végére Brown világossá tette a tétet: a neoliberális racionalitás nem *szünteti meg nyíltan a* demokratikus intézményeket, hanem kiüríti őket, újradefiniálja küldetésüket, és a démoszokat vállalkozói szereplők populációjává alakítja. A "lopakodó forradalom" a politika és a közértelem hétköznapi nyelvén zajlik, gyakran észrevétlenül, mert a józan ész köpenyét viseli.

2. fejezet – "Foucault *biopolitikai* előadásainak születése: A neoliberális politikai racionalitás feltérképezése": Itt Brown Michel Foucault neoliberalizmusról szóló elemzésének exegézisét adja érvelésének alátámasztására. Foucault *1978–79-es előadásain* keresztül vezeti az olvasót (A *biopolitika születése) címmel*, kivonva a neoliberális értelemmel kapcsolatos legfontosabb meglátásaikat. Brown felvázolja, hogyan követte nyomon Foucault a neoliberális gondolkodás eredetét a 20. század közepén a német ordoliberalizmusban és a chicagói közgazdasági iskolában. Ebben a fejezetben Brown számos foucauldi pontot emel ki, amelyek döntő fontosságúak a neoliberalizmus mint politikai racionalitás megértéséhez: (1) A verseny mint alapelv – A klasszikus liberalizmussal ellentétben, amely lehetővé teszi a gazdasági folyamatok lebonyolítását, a neoliberalizmus aktívan versenypiacként képzeli el a társadalmat. Az ordoliberálisok ragaszkodtak egy erős államhoz, amely az élet minden területén versenyt teremt és tart fenn (még a versenyképes társadalmi rendet is elősegíti). (2) A gazdasági logika kiterjesztése – Foucault kimutatta, hogy az amerikai neoliberálisok, mint Gary Becker, kiterjesztették a gazdasági elemzést olyan területekre, mint a bűnözés (a bűnözőket racionális szereplőknek tekintik, akik mérlegelik a költségeket), a család (a házasságot és a gyermeknevelést befektetési döntésekként elemzik), az oktatás (mint humántőke-fejlesztés) stb. Brown hangsúlyozza Foucault megállapítását, miszerint "a létezés minden szférája" a neoliberalizmus gazdasági számításának van alávetve. (3) Homo Oeconomicus újragondolva – Foucault szerint a neoliberalizmus új csavart ad a *homo oeconomicusnak: a* gazdasági embert *már* nem pusztán cserepartner vagy természetes jogok birtokosa (mint a korai liberalizmusban), hanem *a vállalkozás és a befektetés határozza meg*. Mindenki a saját "vállalkozói tőkéjévé" válik, amely felelős az értékének növeléséért. Brown hangsúlyozza, hogy Foucault munkája feltárja a neoliberális ész sajátosságait – hogy nem csak a piacok felszabadításáról van szó, hanem az állam és a szubjektum piaci igazságok szerinti újratervezéséről. Brown megjegyzi továbbá Foucault megfigyeléseit a neoliberalizmus globális törekvéseiről és belső ellentmondásairól. Például Foucault (és őt követő Brown) megjegyzi, hogy a neoliberalizmus mindenütt jelenlévőnek és mindenütt jelenlévőnek mutatja magát, mégsem mindenhol egységes – alkalmazkodik a különböző

kontextusokhoz, variációkat produkál, még akkor is, ha univerzális kifejezésekkel beszél. A 2. fejezet végére Brown Foucault segítségével "feltérképezte" a neoliberális racionalitást, és fogalmi eszközöket (kormányzás*, homo oeconomicus* stb.) adott az olvasónak a politikai élet neoliberális átalakulásának diagnosztizálásához. Ez a fejezet lényegében az elméleti alapot építi fel: a neoliberalizmus inkább az "ész rendjét", mint elszigetelt politikák halmazát mutatja.

3. fejezet – "Foucault felülvizsgálata: Homo Politicus és Homo Oeconomicus": Miután felvázolta Foucault kereteit, Brown a 3. fejezetben kritikai revízióit kínálja, hogy foglalkozzon azzal, amit Foucault kihagyott – nevezetesen a demokratikus politikai élet sorsával a neoliberalizmus alatt, és a tőke szerepével. Bevezeti a *homo politicus fogalmát, mint a* homo oeconomicus *fóliáját*. A *homo politicus kidolgozása érdekében* Brown a klasszikus politikai elmélettel foglalkozik, visszanyúlva Arisztotelész elképzeléséhez, miszerint az emberek természetüknél fogva politikai lények, akik a polgári részvétel révén boldogulnak, és olyan gondolkodókon keresztül haladnak előre, mint Rousseau, Tocqueville és Arendt, akik mind különböző módon értékelték a politikai cselekvőképességet, a közszabadságot vagy a népszuverenitást. Brown történelmi áttekintése rávilágít egy gazdag hagyományra, amelyben az állampolgárságot, a nyilvános vitát és az önmagunk kormányzásának képességét az emberi méltóság és szabadság elengedhetetlen kulcsának tekintették. Ezzel szemben a *homo oeconomicus* nem ismer el célt az egyéni hasznosságon túl, és nincs logika a piaci racionalitáson túl. Brown azzal érvel, hogy a neoliberalizmus a *homo oeconomicust* az emberiség uralkodó képévé emeli, ezáltal hatékonyan kiszorítja a *homo politicust*. Ez a demokrácia bukásának lényege: amikor *csak* vállalkozóként vagy fogyasztóként interpellálnak minket, a demokratikus állampolgár tulajdonságai – a társadalmi felelősségvállalás, az ítélőképesség, az egyenlőség vagy a közjavak iránti elkötelezettség – sorvadnak vagy irracionálisnak tűnnek. A fejezet ezt szemlélteti például azzal, hogy bemutatja, hogy a demokratikus impulzusokat (például az egyenlőség vagy a közjólét iránti vágyat) a neoliberális érvelés hatástalannak vagy akár felelőtlennek tekinti (pl. a piaci jelzésekbe való beavatkozás).

Brown Foucault kapitalizmussal kapcsolatos vakfoltjával is foglalkozik. Azt állítja, hogy a neoliberalizmus teljes megértéséhez meg kell értenünk, hogyan lovagol a kapitalista hatalom hátán. Megvitatja, hogy a késő modern kapitalizmus (különösen annak pénzügyi formájában) hogyan vezet be új dinamikát: példátlan mértékű adósságot, spekulációt és kockázatot, amelyek alakítják a szubjektivitást és a kormányzást. A pénzügyek által vezérelt neoliberalizmusban mind az egyének, mind az államok magas kockázatú befektetőként vagy adósként viselkednek – ezt a feltételt Foucault csak előre jelezte. Brown itt marxista meglátásokból merít: a tőke állandó növekedésre és felhalmozásra vonatkozó imperatívusza a neoliberális racionalitáson keresztül működik, hogy az élet minden szegletébe behatoljon. Brown kiemeli azt a paradoxont, hogy a neoliberális retorika *az egyéni* szabadságot és felelősséget magasztalja, de a gyakorlatban mind az egyének, mind a nemzetek szorosabban kötődnek a személytelen piaci erőkhöz, mint valaha, még az *áldozathozatalig is*. Arra a rideg tényre hivatkozik, hogy a régi liberális szubjektummal ellentétben a neoliberális szubjektumnak "nincs életgaranciája" – a tiszta piaci logika szerint egyeseknek kudarcot kell vallanuk (vagy meg kell halniuk) ahhoz, hogy mások sikeresek legyenek. A társadalmi szerződés védelme átadja helyét a kemény "a győztes mindent visz" forgatókönyvnek. Brown szavaival élve: *"a politikailag autonóm és szuverén szubjektum biztosítására vonatkozó liberális ígéret helyett a neoliberális szubjektum... annyira gazdasági célokhoz kötődve, hogy potenciálisan feláldozható számukra".* Ez a dermesztő következtetés – hogy a neoliberális ész hagyja, hogy az emberek elpusztuljanak a gazdasági mutatók szolgálatában – magában

foglalja, hogy milyen messzire távolodtunk az egyenlőség és az élethez való jog demokratikus értékeitől. A 3. fejezet tehát finomítja az elméleti érvelést: Brown ragaszkodik ahhoz, hogy *a homo oeconomicus* uralma nem jóindulatú vagy természetes, hanem politikailag előállított és történelmileg specifikus – és ez a *homo politicus* és a demokratikus élet eszméinek közvetlen rovására megy.

4. fejezet – "Politikai racionalitás és kormányzás": Ez a fejezet azt vizsgálja, hogy a neoliberális ész hogyan alakítja át a kormányzás gyakorlatát, és hogyan váltja fel a nyíltan politikai döntéshozatalt egy vezetői, ökonomisztikus megközelítéssel. Brown részletezi a politikáról a "kormányzásra" való áttérést, amely kifejezés jelzi a technokrata adminisztrációt és az üzleti elvek alkalmazását az államra és a társadalomra. A neoliberális kormányzásban a választott tisztviselők és az állami ügynökségek egyre inkább vállalati vezetőként viselkednek, és a referenciaértékekkel, a teljesítménymutatókkal, a "legjobb gyakorlatokkal" és a költséghatékonysággal foglalkoznak. Az olyan demokratikus folyamatokat, mint a nyílt vita vagy a pártos vitatás, háttérbe szorítják a *politikai mérőszámok* és a szakértői szabályok javára. Brown rámutat egy alapvető ellentmondásra: a neoliberális diskurzus gyakran támogatja a deregulációt és az állam zsugorítását, ugyanakkor erőteljes állami fellépést követel a piaci fegyelem és a verseny érvényesítése érdekében. Például a neoliberális állam a közjavak privatizálására és az iparágak deregulációjára törekszik, de az *egyéneket is szabályozza,* hogy megfeleljenek a piaci normáknak (pl. a munkanélküliek munkaképzésre kényszerítése, a tanárok teljesítménymérő segítségével történő megfigyelése stb.). Brown tömören megragadja ezeket a kettős mércéket: *"A gazdasági téren a neoliberalizmus egyszerre törekszik a deregulációra és az ellenőrzésre. Arra törekszik, hogy minden állami vállalatot privatizáljon, ugyanakkor értékeli a köz- és magánszféra közötti partnerségeket, amelyek etikai potenciállal ruházzák fel a piacot... A szabályozatlan és adózatlan tőkeáramlásra való törekvésével aláássa a nemzeti szuverenitást, miközben fokozza a nemzeti GNP-vel, GDP-vel és más növekedési mutatókkal kapcsolatos aggodalmat".* Röviden, a 4. fejezet feltárja, hogy a neoliberális *politikai racionalitás a* kormányzás sajátos formáját hozza létre, amely hipermenedzseri és posztpolitikai. A demokratikus elszámoltathatóság gyengül, mivel a politikát a hatékonyság piaci alapú fogalmai legitimálják, nem pedig a polgárok akaratára vagy nyilvános tanácskozására való hivatkozással. Brown valószínűleg olyan példákat tárgyal, mint az új közigazgatási reformok, az állami funkciók kiszervezése vagy a globális kormányzási testületek, amelyek piaci kritériumokat írnak elő a kormányok számára. Érvelése szerint az általános hatás az, hogy a politikai élet kiürül az érdemi vitákból – az igazságosság vagy a jó élet kérdéseit technikai problémákká fogalmazzák át –, és a polgárokat a szuverén közvélemény tagjai helyett ügyfelekké vagy érdekeltté alakítják át. A neoliberális kormányzás tehát "feladja az embereket" a piaci logikának, ahelyett, hogy az emberek akaratát teljesítené.

5. fejezet – "Jog és jogi ok": Ebben a fejezetben Brown azt elemzi, hogy a neoliberális racionalitás hogyan hatol be a jogi területre, átalakítva a jog, a jogok és az alkotmányos elvek jelentését a piaci értékekkel összhangban. Jogi eseteket és doktrínákat használ annak szemléltetésére, amit ő "a politika törvényen keresztüli takarékosságának" nevez. Központi példa erre az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának döntése *a Citizens United kontra FEC* (2010) ügyben, amely a vállalati politikai kiadásokat védett szólásként kezelte. Brown azzal érvel, hogy a *Citizens United* a neoliberális jogi érvelést példázza: a tulajdont és a tőkét (vállalati pénzt) a politikai beszéd státuszába emeli, ezáltal *a demokratikus elvet gazdasági elvvé omli.* Azzal, hogy a pénzt a beszéddel, a vállalatokat pedig a politikai résztvevőkkel egyenlővé tette, a Bíróság gyakorlatilag átültette a piaci logikát a választási folyamatba – a nagyobb tőkével rendelkezőknek nagyobb a "beszédük". Brown valószínűleg azt tárgyalja,

hogy ez hogyan tükrözi a jogi doktrínák szélesebb tendenciáját, amelyek a gazdasági jogokat és értékeket helyezik előtérbe az egalitárius vagy közérdekű megfontolásokkal szemben. Megvizsgálja például, hogy a liberális demokrácia kulcsfogalmai – szabadság, egyenlőség, jogok, állampolgárság – hogyan merülnek fel újra a piaci idiómákban. Brown szerint a neoliberális jogi ész "a jogok, az egyenlőség, a szabadság, az igazságosság és a közjó jellegzetesen politikai valenciáit gazdasági valenciákkal helyettesíti". Például a *szabadság* az egyének (vagy vállalatok) szabadságát jelenti, hogy szabályozás nélkül vegyenek részt piaci cserében; az *egyenlőséget* a piaci lehetőségek kiegyenlítéseként értelmezik (vagy akár az összes piaci szereplő egyenlő sebezhetőségeként, nem pedig az eredmények vagy a hang egyenlőségeként); *A jogok* (például a tulajdonjogok vagy a szerződéses jogok) elsőbbséget élveznek a szélesebb körű demokratikus követelésekkel szemben. Ez a jogi átalakulás tovább erősíti a démosz bukását: ha a jog szigorúan gazdasági szereplőként kezeli az embereket, a politikai egyenlőséget (egy személy, egy szavazat, egyenlő védelem) aláássák a piaci alapú egyenlőtlenségek. Brown azt is kiemeli, hogy a neoliberális joggyakorlat gyakran alkalmazza a gazdasági érvelést – például a költség-haszon elemzést a szabályozási jogban, vagy a hatékonyság és a termelékenység hangsúlyozását az igazságosság-orientált érvelés rovására. Az 5. fejezet végére Brown megmutatta, hogy a jogrendszert, amelynek egy demokráciában a nyers gazdasági hatalom ellensúlyaként kellene működnie (a gyengék jogainak védelme, a közjavak megőrzése stb.), magát is gyarmatosítja a piaci racionalitás. A jog egyre inkább a befektetés, a verseny és a vállalkozás nyelvén beszél, legitimálva a neoliberalizmus által előidézett vagyonkoncentrációt és politikai befolyást. Brown szerint ez egy visszacsatolási hurkot zár be: a neoliberális politika és a neoliberális joggyakorlat erősíti egymást, felgyorsítva a demokrácia puszta piaci franchise-ba való szétesését.

6. fejezet – "A humán tőke oktatása": Ez a fejezet a felsőoktatással foglalkozik, mint a neoliberális racionalitás gyakorlatának esettanulmányával, és azt vizsgálja, hogyan alakítják át az egyetemeket és az iskolákat, hogy "humán tőkét" termeljenek, nem pedig tájékozott polgárokat. Brown szembeállítja a közoktatás 20. század közepi ideálját a kortárs valósággal. A második világháború utáni évtizedekben (szociáldemokrata befolyás alatt) a felsőoktatást közjónak tekintették, amely demokratikus polgárokat, kritikus gondolkodókat és társadalmilag tudatos egyéneket nevel. Idézi például egy 1946-os amerikai bizottságot, amely az állami egyetemekbe történő befektetést " *a szociális jólétbe, a jobb életszínvonalba, ... védőbástya a tudatlanság és az intolerancia ellen... befektetés az emberi tehetségbe, a jobb emberi kapcsolatokba, a demokráciába és a békébe".* Ez a vízió – az oktatás mint széles körű humanista és demokratikus célok előmozdítása – mára nagyrészt eltűnt. A neoliberális racionalitás szerint az oktatást szigorúan gazdasági értelemben definiálják újra: szinte kizárólag az egyéni kereseti potenciálhoz és a nemzeti gazdasági növekedéshez való hozzájárulása miatt értékelik. Brown megjegyzi, hogy *"már nem beszélhetünk [a régi polgári gondolkodású módon] az állami egyetemről, és az egyetem már nem beszél így önmagáról. Ehelyett a tudás piaci értékét – az egyének és az ipar számára egyaránt jövedelmet növelő kilátásait – ma már mind a hajtó célja, mind a vezető védelmi vonal szempontjából értelmezik.".* Az egyetemek így a magasabb fizetésekhez vezető útként hirdetik magukat; Az akadémiai programokat a befektetés megtérülése indokolja. A diákokat arra ösztönzik, hogy tekintsék magukat befektetőknek (a hitelfelvétel "befektetés a jövőbe") és vállalkozói énnek, akiknek készségeket és bizonyítványokat kell felhalmozniuk a tőke formájában. Még az olyan területek is, mint a humán tudományok, megpróbálják bizonyítani értéküket azzal, hogy azt állítják, hogy "elemző készségeket" építenek a munkaerőpiac számára, igazodva a humán tőke logikájához. Brown azzal érvel, hogy ez az átalakulás aláássa azokat a demokratikus és kritikus képességeket, amelyeket az oktatás egykor fejleszteni akart. Amikor az oktatás kizárólag a *"versenyképes pozicionálásról"* és a humán tőke megbecsüléséről szól, kevés hely

marad a közszellemű polgárok gondozására, a fantáziadús kutatásra vagy a társadalmi rendszerek kritikájára. Sőt, maga az oktatáshoz való hozzáférés is rétegződik a piaci mutatók alapján (azok, akik fizetni tudnak, vagy akik a legjobb "befektetési profilt" mutatják be, előrébb jutnak, ami súlyosbítja az egyenlőtlenséget). Brown valószínűleg megvitatja, hogy a karok irányítása, a tantervválasztás és még az akadémiai kutatási menetrendek is egyre inkább ki vannak téve piaci nyomásnak (pl. az alapkutatás vagy a művészetek finanszírozásának csökkentése a STEM és a vállalati partnerségekkel rendelkező alkalmazott területek javára). Az egyetem kultúrája a kutatás és a megvilágosodás kultúrájából a vállalkozói nyüzsgéssé változik. Ezen az eseten keresztül a 6. fejezet erőteljesen szemlélteti Brown tágabb álláspontját: a neoliberális racionalitás nemcsak a saját képére reformálja az intézményeket, hanem engedelmes alanyokat is létrehoz. A diákok internalizálják azt az elképzelést, hogy feladatuk a tőkéjük (készségek, osztályzatok, hálózatok) maximalizálása, nem pedig mondjuk jól kidolgozott egyéniséggé vagy elkötelezett állampolgárokká fejlődni. Így éppen azt a szférát, amelytől a demokrácia függ a képzett, kritikus lakosság számára, átalakítják, hogy a gazdaságot szolgálja, "aláásva a demokratikus állampolgárságot".

Epilógus – "A csupasz demokrácia elvesztése és a szabadság áldozattá fordítása": Az epilógusban Brown kijózanító elmélkedéssel zárja azt, hogy mi maradt a demokráciából a neoliberális átalakulás évtizedei után. A jelenlegi állapotot "puszta demokráciaként" ábrázolja – egy tartalomtól mentes demokratikus formaként. Marad az eljárási burok (választások, néhány polgári szabadságjog), de az egalitárius társadalmi-politikai feltételek vagy a lelkes polgárság nélkül, amelyet a tényleges demokrácia megkövetelne. Brown leírja, hogy a neoliberalizmus még a szabadságról alkotott felfogásunkat is megváltoztatta. A szabadság mint kollektív önrendelkezés vagy személyes autonómia alapvető demokratikus eszméje a neoliberális diskurzusban valami egészen mássá fordul – gyakran a *piacok szabadságára* vagy az *egyén verseny- és fogyasztási szabadságára*. Ez a megfordítás perverz csavart hordoz: széles körű áldozatot hoz az egyének és a társadalom részéről, mindezt a piaci szabadság nevében. Brown megjegyzi, hogy a politikai és üzleti vezetők rutinszerűen "*áldozathozatalra" szólítják fel az embereket* – akár megszorító politikák elfogadásával, akár jóléti megszorítások elviselésével, akár hosszabb munkaidővel kevesebbért – a gazdasági mutatók megerősítése vagy a piaci bizalom fenntartása érdekében. A neoliberális racionalitás szerint az áldozat polgári erényré válik, de döntően *a piac áldozata* (a gazdaság "egészséges" megőrzése érdekében), nem pedig a *demokráciáért* vagy a közjóért való áldozat. A polgárokat ezért arra kérik, hogy adják fel a szociális védelmet, a gazdasági biztonságot, sőt a demokratikus ellenőrzést is, egyfajta felajánlásként a piacok istenének – ezt a dinamikát Brown határozottan "*a neoliberalizmus perverz piaci teológiájának" nevezi*. Ebben a teológiában a tőke "szabadsága" megköveteli, hogy mindenki elfogadja a fegyelmet vagy a nehézségeket; A kevesek szabadsága áldozatot jelent a sokak számára. Brown olyan jelenségeket sorol fel, mint a *"túl nagy ahhoz, hogy csődbe menjen, vs. túl kicsi ahhoz, hogy megvédje"* (az óriási bankok megmentése, miközben a hétköznapi lakástulajdonosokat kizárták) és a megszorító intézkedések, amelyek arra kényszerítik a polgárokat, hogy feladják a közjuttatásokat – mind a neoliberális szabadság mint áldozat példái. Az epilógus hangsúlyozza, hogy a demokratikus szabadság – a kollektív életünk alakításának szabadsága – szinte kialudt, helyébe a piaci versenyben való önállóság zord szabadsága lépett, akár a pusztulásig. Brown utolsó oldalai állítólag azt kérdezik: *"Lehetséges egy másik világ?"*, és röviden gesztikulál a nem piaci értékek és társadalmi kötelékek mozgósításának szükségességére a neoliberális hegemónia ellen. Azonban nem kínál utópisztikus tervet vagy könnyű optimizmust. Valójában a hangnem továbbra is sürgős és figyelmeztető. Brown elismeri, hogy figyelmeztetéseiben "szörnyűnek" tűnhet, de azt állítja, hogy ez azért van, mert a demokratikus projekt valóban veszélyben van, és újjáélesztést igényel azok részéről, akik

még mindig törődnek a népszuverenitással és az igazságossággal. A könyv tehát azzal a felhívással zárul, hogy ismerjük fel a neoliberális forradalom súlyosságát, és élesítsük fel a demokratikus képzeletet, mielőtt túl késő lenne. Az átfogó tanulság a megvilágosodás és a riadalom keveréke: Brown felfedte a válság mélységét ("a demokrácia veszte"), remélve, hogy ráébreszti az olvasókat arra, hogy a demokrácia védelme vagy újrafeltalálása sürgős feladat neoliberális korunkban.

Kontextus és jelentőség a kortárs politikaelméletben

A Démosz visszavonása a politikaelméleten és a társadalomkritikán belül a demokrácia sorsáról szóló szélesebb körű diskurzusba avatkozik be a neoliberális kapitalizmusban. A 2010-es évek közepére a tudományágak tudósai megjegyezték, hogy a formális demokratikus intézmények egyre impotensebbé válnak, vagy a piaci erők kompromittálják őket, ezt az állapotot néha "posztdemokráciának" nevezik. Colin Crouch politológus például úgy írta le *a posztdemokráciát,* mint egy olyan rendszert, ahol a választások és az intézmények folytatódnak, de a politikai napirendeket nagyrészt a gazdasági elit és a technokraták határozzák meg. Brown elemzése erősen rezonál ezzel, de sajátos elméleti mélységet ad neki azáltal, hogy nyomon követi, hogyan alakulnak át az emberek elméje és értékei, hogy ezt az eróziót természetesnek fogadják el. Hasonlóképpen, Brown munkája visszhangozza néhai mentora, Sheldon Wolin aggodalmait, aki a "fordított totalitarizmusra" figyelmeztetett – egy lopakodó antidemokratikus hatalomra, amely a demokrácia leple alatt működik. Brown osztja Wolin aggodalmát a demokrácia üresedése miatt, de míg Wolin a vállalati hatalmat és a tömeges apátiát hangsúlyozta, Brown azt az intellektuális és kulturális átalakulást hangsúlyozza, amely lehetővé teszi ezt az üregességet. A neoliberalizmusról, mint *"kifinomult józan észről" alkotott elképzelése* egybevág Antonio Gramsci hegemóniával kapcsolatos elképzelésével, amelyben az uralkodó világnézetet magától értetődőnek veszik. Brown valójában a neoliberalizmus hegemón józan eszét vizsgálja, amely a piacnak megfelelő viselkedést és kormányzást természetesnek és elkerülhetetlennek tüntette fel.

A könyv foucauldi megközelítése megkülönböztette a neoliberalizmus ökonomisztikusabb elemzéseitől (mint például David Harvey vagy Naomi Klein). Míg a 2000-es években sok beszámoló a neoliberalizmust elsősorban az elit hatalmának helyreállítására irányuló osztályprojektként ábrázolta, Brown a szubjektív hatalomra összpontosított – arra, hogy hogyan hoz létre bizonyos típusú szubjektumokat és racionalitásokat. Ez fontos hozzájárulás volt: segített áthidalni a gazdaságpolitikai kritikák, valamint a kultúra és az ideológia kritikái közötti szakadékot. A 2008-as pénzügyi válság és az azt követő megszorító politikák nyomán Brown tézise meggyőző magyarázatot adott arra, hogy miért olyan nehéz az érdemi ellenállás: a neoliberális racionalitás mélyen beágyazódott az egyének gondolkodásába és értékébe, nem csak az intézményekbe vagy a politikákba. Valóban, ahogy az egyik recenzens megjegyezte, sürgető kérdés az, *hogy "miért volt a neoliberális ész "puha ereje" olyan vonzó oly sokak számára, és miért találkozott ilyen gyenge ellenállásba a politikai baloldal részéről?".* Brown válasza az lenne, hogy a neoliberalizmus a józan ész és a személyes identitás szintjén működik, lefegyverzi az ellenzéket – még az alternatívák iránti vágyat is kizárja azáltal, hogy a versengő önbefektetést teszi az emberi lét normatív módjává. Ez az elemzés gazdagította a kortárs demokratikus gondolkodást azáltal, hogy rávilágított a demokratikus erózió pszichológiai és etikai dimenzióira, túlmutatva az intézményekre és a közgazdaságtanra való szokásos összpontosításon.

Brown munkája a liberalizmus és a neoliberalizmus kapcsolatáról szóló elméleti vitákkal is beszél. Szembesül azzal a paradoxonnal, hogy a neoliberalizmus gyakran a *liberális* értékek (szabadság, választás, individualizmus) zászlaja alatt menetel, végül magát a liberális demokráciát is felforgatja. Ebben beszámolója olyan gondolkodók kritikáihoz kapcsolódik, mint Jürgen Habermas (aki a piaci erők "életvilágának gyarmatosítása" miatt siránkozott) és Nancy Fraser (aki a pénzügyi kapitalizmus demokratikus igazságosságának válságáról írt). Brown egyedülálló nézőpontja azonban az, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy a demokrácia értelmét elvesztse a neoliberalizmusban – a demokráciát nem szüntetik meg teljesen, hanem rejtjellé, "üres jelölővé" vagy puszta márkává válik, ahogy az anyagát felfalják. Ez előrelátónak bizonyult: az olyan tendenciák, mint a csökkenő választói elkötelezettség, a technokrata kormányzás térnyerése (pl. a nép beleegyezése nélkül bevezetett uniós megszorító intézkedések), sőt a populista mozgalmak megjelenése is mind Brown lencséjén keresztül értelmezhetők. A populizmus például a neoliberális ész által keltett demokratikus űrre adott reakciónak tekinthető – bármennyire is csekély – egy olyan űrre, ahol a polgárok *politikailag impotensnek érzik* magukat, és megpróbálják visszaszerezni az önrendelkezés érzését (néha antidemokratikus eszközökkel). Brown könyve, amely közvetlenül a populizmus és a tekintélyelvű fordulatok globális hulláma előtt jelent meg (2016-tól kezdődően), úgy olvasható, mint egy előrelátó diagnózis arról, hogy miért voltak olyan törékenyek a liberális demokráciák: a neoliberális "lopakodó forradalom" évtizedei kizsigerelték tartalmukat, kiszolgáltatottá téve őket a demagógiának vagy az összeomlásnak.

Az akadémián belül az *Undoing the Demos* a kritikai elmélet, a demokráciaelmélet és a neoliberalizmus tanulmányozásának kereszteződésében helyezkedik el. Segített felkelteni a tudományos figyelmet arra, amit néha "neoliberális szubjektivitásnak" neveznek. Megfogalmazása, miszerint a kapitalizmus a neoliberális racionalitás formájában *legyőzte a demokráciát* (nem csak a munkásosztályt), a közelmúlt történelmének erőteljes átkeretezése, megkérdőjelezve a hidegháború utáni diadalmas narratívákat. Azzal, hogy a hangsúlyt a nyílt tekintélyelvű fenyegetésekről a *belülről érkező finom erózióra* helyezte át, Brown kiszélesítette a demokratikus visszaesésről szóló beszélgetést. Összefoglalva, a *Démosz visszavonása* jelentősége abban rejlik, hogy a gazdasági, politikai és filozófiai kritikákat hogyan szintetizálja neoliberális korunk átfogó portréjává – amely mélyen befolyásolta a későbbi vitákat a politikaelméletben és azon túl.

Akadémiai fogadtatás és befolyás

Megjelenésekor az *Undoing the Demos* széles körű vitát váltott ki, és általában erős elismerést váltott ki tudományos körökben, különösen a politikai teoretikusok, szociológusok, valamint az oktatás és a jog tudósai körében. A bírálók dicsérték Brown elméleti mélységét és merész diagnózisát. Nicholas Gane szociológiaprofesszor, a *Theory, Culture & Society című folyóirat* írója megjegyezte, hogy "sok jó könyv létezik a neoliberalizmusról, de ez kiemelkedik a többi közül". *A Démosz visszavonását* "sötét, kísérteties szövegnek" nevezte, amely élesen megkérdőjelezi "a demokrácia sorsát a neoliberális kormányzás új rendszerében, amely pusztán gazdasági értelemben érti az emberi élet értékét". Gane és mások dicsérték Brownt, amiért Foucault példáját követve a neoliberalizmust politikai racionalitásként határozta meg, ezáltal megvilágítva, hogy milyen alaposan áthatja az olyan területeket, mint a jog, az oktatás és a kormányzás. *A Critical Inquiry* kritikájában Jodi Dean politikai teoretikus kiemelte a könyv provokatív alapüzenetét: távolról sem a liberális demokrácia győzött a hidegháború

után, "*a kapitalizmus a neoliberális ész formájában legyőzte a demokráciát".* Dean szerint Brown a demokráciát "*kikötetlenül, kizsigerelve, belülről kivájva és teljesen megsemmisítve*" mutatja be egy neoliberális racionalitás által, amely "minden viselkedést gazdasági értelemben keretez", és minden ideált, még a szabadságot és az egyenlőséget is a pofájába nyel. Az ilyen erős kijelentések azt mutatják, hogy Brown munkája megütötte az akkordot, megfogalmazva azt, amit sokan éreztek: hogy a neoliberalizmus egzisztenciális kihívást jelent a demokratikus élet számára.

A tudósok úgy találták, hogy a *Demons visszavonása* "nélkülözhetetlen eszköz" mind az elemzéshez, mind az ellenálláshoz. Hatása a legkülönbözőbb területeken látható. Az oktatási tanulmányokban például a kutatók Brown meglátásait használták fel az egyetem piacosításának és a hallgatók szubjektivitására gyakorolt hatásának kritikájára. A jogelméletben a neoliberális jogi ész fogalma megalapozta a bírósági döntések elemzését és a jogok változó értelmezését a vállalati dominancia korában. A média- és kultúratudományban Brown elképzelései a józan észről és a neoliberalizmus alatti szubjektumképzésről kiegészítik azt a munkát, hogy a médianarratívák és az önsegítő kultúrák hogyan segítik elő a vállalkozói ént. A könyvet gyakran idézik a közintézmények és a polgári kultúra neoliberális átalakulásáról szóló vitákban. Nevezetesen, Brown az embereket *"humán tőkeként"* fogalmazta meg, és a homo politicus elvesztése referenciaponttá vált a szubjektivitásról és az állampolgárságról szóló későbbi kutatások számára. Még Brown kritikája is visszhangzott a világjárvány-politikák és a gazdasági válságok elemzésében, ahol ismét arra buzdítják az embereket, hogy hozzanak áldozatot a "gazdaságért".

Bár Brown könyve széles körben ünnepelt, kritikai elkötelezettséget és vitát is váltott ki. Egyes tudósok megkérdőjelezték vagy árnyalták érveit, ami produktív párbeszédhez vezetett. A vita legfontosabb pontjai a következők voltak:

- Eurocentrizmus és hatókör: A kritikusok megjegyezték, hogy Brown nagyrészt az Egyesült Államokra és Nyugat-Európára összpontosít. A könyvben szereplő számos példa (Obama politikája, amerikai bírósági ügyek, amerikai felsőoktatás, EU megszorításai) kontextusspecifikus. Az olyan tudósok, mint Gane, azon tűnődtek, hogy Brown elemzése milyen mértékben általánosít globálisan, tekintettel arra, hogy a neoliberális gyakorlatok különböző formákat öltenek a különböző országokban. Brown elismeri a neoliberalizmus *"paradox"* globális jellegét – *"mindenütt jelen van és mindenütt jelenlévő, mégis széttagolt és nem azonos önmagával" –,* de a kritikusok úgy érezték, hogy *a Démosok visszavonása* jobban foglalkozhat a Nyugaton kívüli változatokkal.
- Neoliberális intellektuális történet: Egyes bírálók azzal érveltek, hogy Brown Foucault-t követve *leegyszerűsíti* a neoliberális gondolkodás változatos intellektuális áramlatait. Például az osztrák iskola hatásai (Hayek, Mises) kevés figyelmet kapnak, és Brown vitathatatlanul összekeveri az összes neoliberálist a chicagói humántőke modelljével. Gane rámutatott, hogy az olyan gondolkodók, mint Hayek, valójában nem bíztak a *homo oeconomicus* fogalmában, mint túlságosan racionalista, ehelyett az egyéni tudás és az árrendszer korlátait hangsúlyozták. A *homo oeconomicus* középpontba állításával Brown lekicsinyelhette ezeket az árnyalatokat, és gyakorlatilag egy kis *szalmabábot állított fel*. Ez azonban egy stratégiai egyszerűsítés volt, amelynek célja az volt, hogy rávilágítson arra, ami a legtöbb neoliberális változatban közös: a gazdasági érvelés általánosítása.
- Demokrácia és alternatívák: Egyes kommentátorok azt kívánták, bárcsak Brown többet foglalkozott volna a demokrácia hanyatlásáról és a lehetséges orvoslásról szóló

meglévő irodalommal. Például alig említi a "posztdemokrácia" vagy a baloldali populizmus teoretikusait (például magát Jodi Deant, vagy Colin Crouchot, Wendy Brown kortársát) a szövegben. Nem mélyül el olyan konkrét baloldali stratégiákban sem (pl. anarchista vagy szocialista gyakorlatok), amelyek ellenállhatnak a neoliberális logikának. Jordan *Fallon Spectra* áttekintése megjegyezte, hogy Brown *"meggyőző artikulációt kínál"* a neoliberalizmus veszélyeiről, de "elhúzódik" a kérdés, hogy hogyan lehetne újjáéleszteni a demokráciát, vagy milyen ellenállási formák állnak rendelkezésre. Brown záró fejtegetése arról, hogy lehetséges-e egy másik világ, rövid, és nem ír elő részletes megoldásokat. Ez egyeseket arra késztetett, hogy kritizálják a könyv *"elkeserítő"* hangvételét – briliánsan diagnosztizálja a problémát, de *"kevés reményt ad másfajta társadalmi és politikai változásra".*. Brown maga mondta, hogy a könyvet diagnózisnak szánják, nem pedig kiáltványnak, ami segít megmagyarázni ezt az álláspontot.

- Stilisztikai és fogalmi szigor: Néhány olvasó időnként vitatkozónak találta Brown stílusát, vagy aggódott, hogy érvelése a totalizálás határát súrolja (a neoliberalizmust mindenhatónak festi le). Bonnie Honig politikai teoretikus például óva intett attól, hogy a történetet a végzet felé vezető teleologikus menetelésnek tekintsük. Brown előre látta ezt a kritikát, tisztázva, hogy nem az "utolsó idők" bizonyosságát hirdeti, hanem vészharangot fúj, hogy cselekvésre ösztönözze. Nagyjából még bizonyos részletek kritikusai is elismerték Brown központi érvelésének sürgősségét és fontosságát.

Ami a befolyást illeti, a *Démosz visszavonása a* neoliberalizmussal foglalkozó kritikai társadalomtudományi és bölcsészettudományi kutatások kulcsfontosságú szövegévé vált. Formálta a tudományos beszélgetéseket arról, hogy a neoliberális ideológia hogyan működik nemcsak politikai szinten, hanem a szubjektivitások és a kulturális normák alakításában is. A könyv megjelenését a kapcsolódó kutatások folyama, sőt Brown saját későbbi munkája is követte. 2019-ben Brown kiadta *A neoliberalizmus romjai című* könyvet, amely folytatásnak tekinthető, és azt vizsgálja, hogy a neoliberális racionalitás demokráciájának kiüresítése hogyan segítette a reakciós antidemokratikus erőket (például a jobboldali populizmust és a nihilizmust). Ez a pálya aláhúzza *a Démosz visszavonásának* hatását: új kutatási irányokat nyitott meg arról, hogy a neoliberális "józan ész" hogyan kapcsolódhat a demokrácia válságaihoz és a tekintélyelvű tendenciák felemelkedéséhez.

Összességében a *Démosz visszavonása* korunk mesteri és sürgős kritikájának tekinthető. Jelentős tudományos eredménynek számít a komplex elmélet (foucauldiánus, marxista, demokratikus elmélet) szintetizálása a neoliberalizmus "lopakodó forradalmának" világos beszámolójává. Ahogy Nicholas Gane arra a következtetésre jutott, Brown könyve *egyformán "felvilágosító és elkeserítő"* – felvilágosító, mivel ragyogóan világítja meg "korunk legsötétebb fejleményeit", és elkeserítő, mivel élesen tudatosítja az olvasókban, hogy milyen meredek kihívás a demokrácia visszaszerzése a neoliberalizmus szorításából. Ha más nem, Brown *Undoing the Demos című könyve* sokkal nehezebbé tette az általa felvetett alapvető kérdés figyelmen kívül hagyását: *Mi lesz a demokráciával, ha a piaci racionalitás lesz az egyetlen játék a városban?* A könyv tartós hatása az, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy megbirkózzunk ezzel a kérdéssel, nehogy felébredjünk, és a szemünk előtt találjuk a demokratikus projektet megsemmisítve.

Források:

- Brown, Wendy. *A démosz visszavonása: A neoliberalizmus lopakodó forradalma.* Zóna Könyvek, 2015..
- Gane, Nicholas. "*A demók visszavonásának* áttekintése." *Elmélet, kultúra és társadalom*, 2015.
- Dékán, Jodi. "A neoliberalizmus veresége a demokráciára." *Kritikai vizsgálat* 42(4), 2016..
- Fallon, Jordánia. "A demók visszavonása (könyvismertető)." *Spektrum* 7(1), 2019..
- **További hivatkozások**: Brown elemzése Obama beszédeiről; a *Citizens United* és a jogi racionalitás megvitatása; Brown kritikája Foucault-ról; megjegyzéseket fűz a neoliberalizmus globális változataihoz; és mások, a fent idézettek szerint.

Joseph Stiglitz: *A globalizáció és elégedetlenségei*

Bevezetés

Joseph E. Stiglitz, Nobel-díjas közgazdász és a Világbank korábbi vezető közgazdásza a gazdasági globalizáció kezelésének kiemelkedő kritikusa. Könyvei, *a Globalizáció és annak elégedetlenségei* (2002) és a *Making Globalization Work* (2006) a globalizáció kudarcaival foglalkoznak és reformokat javasolnak. A Clinton Fehér Házban és a Világbanknál tanácsadóként szerzett bennfentes tapasztalataira támaszkodva Stiglitz kiábrándult a Nemzetközi Valutaalapból (IMF) és más intézményekből, amelyekről úgy vélte, hogy gyakran a fejlődő országok érdekei ellen járnak el. *A Globalizáció és elégedetlenségei* az IMF, a Világbank és a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) 1990-es évekbeli politikájának éles kritikája, míg a *Making Globalization Work erre a* kritikára épít azáltal, hogy gyakorlati megoldásokat kínál a globalizáció méltányos fejlődés érdekében történő kiaknázására. Ezek a könyvek együttesen részletes tudományos stílusú kommentárt adnak a globalizáció buktatóiról és lehetőségeiről, ötvözve a közgazdasági elméletet, az esettanulmányokat és a politikai elemzést.

Globalizáció és elégedetlenségei (2002) – A témák és érvek áttekintése

A 2002-ben megjelent *Globalizáció és annak elégedetlenségei* (GAID) kritikus vádat emel az olyan intézmények globális gazdaságpolitikája ellen, mint az IMF, a Világbank és a WTO. Stiglitz tudósként és korábbi bennfentesként is ír, az elemzést első kézből származó megfigyelésekkel ötvözi. A könyv címe (visszhangozza Freud *Civilizációja és elégedetlenségei)* jelzi központi témáját: a globalizáció rossz gazdálkodása által szült *"elégedetlenséget"*. Stiglitz fő érve az, hogy bár a globalizáció óriási előnyökkel járhat, a washingtoni székhelyű gazdasági intézmények alapvetően hibás módon kezelték, milliónak okozva kárt a fejlődő világban. Elismeri a globális gazdasági integráció lehetséges előnyeit, de hangsúlyozza, hogy *"a globalizációt szabályozó szabályokat" úgy* írták meg, hogy gyakran a fejlett gazdaságoknak és a vállalati érdekeknek kedveznek a szegényebb nemzetek rovására. Ez az egyensúlyhiány súlyos hibákat hozott létre a globális rendszerben – olyan hibákat, amelyek széles körű tiltakozásokat váltottak ki, és akár magának a globalizációnak a fenntarthatóságát is veszélyeztethetik.

Stiglitz kilenc fejezetre rendezi a GAID-et (amelyek három részre oszthatók). A nyitó fejezetekben hátteret nyújt az IMF, a Világbank és a WTO fejlődéséről és politikájáról, elmagyarázva, hogy ezek az intézmények hogyan fogadták el a piacfundamentalista vagy a *"washingtoni konszenzus"* megközelítést. Ezután elmélyül az 1990-es évek válságainak esettanulmányaiban: többek között az 1997–98-as kelet-ázsiai pénzügyi válságban, az orosz gazdaság átmenetében és összeomlásában, valamint az 1998–2002-es argentin válságban. Ezeket az eseteket felhasználva Stiglitz gondosan szemlélteti, *hogy az IMF által bevezetett politikák több esetben hogyan járultak hozzá a gazdasági összeomláshoz*. Például azzal érvel,

hogy az IMF intézkedései súlyosbították az ázsiai válságot és Argentína összeomlását, és Oroszország katasztrofális "sokkterápiás" átmenetét és a szubszaharai Afrika stagnálását ugyanezzel a doktriner politikával köti össze. Az utolsó fejezetek előíró hangnembe váltanak: Stiglitz a nemzetközi pénzügyi rendszer reformját javasolja a *jövőbeli válságok megelőzése vagy enyhítése érdekében*, beleértve az IMF és a Világbank gyakorlatának megváltoztatását. A könyv során végig fenntartja, hogy a globalizáció eredményei döntően függenek attól*, hogyan* kezelik: amikor *a nemzetek a* helyi körülményekhez igazított körültekintő politikákkal kezelik a globalizációt, az sikeres lehet (ahogy Kelet-Ázsia egyes részein látható), de amikor *a nemzetközi intézmények* mindenkire érvényes politikát írnak elő, a globalizáció gyakran kudarcot vall, és elégedetlenséget szül.

Számos kulcsfontosságú téma fut végig a GAID-en. Az első az IMF-et irányító *neoliberális gazdasági ideológia kritikája*. Stiglitz azt állítja, hogy az IMF-et az 1990-es években egy leegyszerűsített szabadpiaci modell vezérelte – az a meggyőződés, hogy a piacok, ha magukra hagyják, elkerülhetetlenül hatékony eredményekhez vezetnek, "mintha egy láthatatlan kéz" vezetnének – tekintet nélkül azokra a korlátozó feltételekre, amelyek mellett ez a modell valójában igaz. A modern közgazdasági elmélet, beleértve Stiglitz saját munkáját az információs aszimmetriákról, azt mutatja, hogy *ha az információ tökéletlen és a piacok hiányosak (ami lényegében mindig így van, különösen a fejlődő gazdaságokban), a piaci eredmények nem hatékonyak.* A GAID-ben azzal érvel, hogy az IMF figyelmen kívül hagyta ezeket a meglátásokat, ragaszkodva a laissez-faire előírásokhoz és a "piaci fundamentalizmushoz", még akkor is, ha a piacok egyértelműen kudarcot vallottak. Rámutat, hogy a kormányoknak legitim szerepük van a piaci kudarcok kijavításában, és hogy a dereguláció, a privatizáció és a megszorítások vak törekvése – a washingtoni konszenzus központi elemei – gyakran "az ideológia és a rossz tudomány keverékének" bizonyultak.

Egy másik fő téma az elszámoltathatóság és a kormányzási hiány a globális intézményekben. Stiglitz úgy írja le az IMF-et, a WTO-t és a Világbankot, mint amelyek kellő átláthatóság és demokratikus felügyelet nélkül működnek, és zárt ajtók mögött hoznak döntéseket, amelyek emberek millióit érintik. Például kiemeli, hogy a WTO vitabíróságai titkos eljárásokban megsemmisíthetik a nemzeti törvényeket (még a környezetvédelmi vagy munkaügyi normákra vonatkozókat is), anélkül, hogy fellebbeznének az érintett ország bíróságaihoz. A nyitottság és a befogadás hiánya olyan politikákhoz vezet, amelyek gyakran a fejlett gazdaságok (vagy a Wall Street) érdekeit tükrözik, nem pedig a fejlődő társadalmak igényeit. Stiglitz hangneme a GAID-ben gyakran szenvedélyes és nyers. Többször is kiemeli az IMF-et, amiért "rosszul csinálja", azzal vádolva, hogy a globális pénzügyi tőke napirendjét a stabilitás és a szegénység csökkentésének céljai fölé helyezi. A kritizált konkrét politikák közé tartozik az IMF ragaszkodása a fiskális megszorításokhoz és a költségvetési megszorításokhoz még a recesszió idején is, a nagyon magas kamatlábak az infláció megfékezésére, a kereskedelem gyors liberalizációja és a tőkepiacok biztosítékok nélküli megnyitása, valamint az állami vagyon válogatás nélküli privatizációja. Stiglitz véleménye szerint ezek az intézkedések *empirikusan hibásak voltak*: ahelyett, hogy jólétet hoztak volna, gyakran mélyebb recessziót, tömeges munkanélküliséget és társadalmi nyugtalanságot idéztek elő az érintett országokban.

A narratívát élénk valós példák támasztják alá. Stiglitz elmeséli, hogy a *kelet-ázsiai válság idején* az országok követték az IMF tanácsát a költségvetés szigorítására és a kamatlábak emelésére – ezek a lépések szerinte *a visszaesést depresszióvá változtatták* a növekedés megfojtásával és a vállalkozások csődjével. Szembeállítja Thaiföld, Indonézia és Dél-Korea kezdetben súlyos összeomlását az IMF-programok alatt Malajzia döntésével, hogy

szembeszáll az IMF-fel (tőkeellenőrzés bevezetése), ami segített Malajziának gyorsabban felépülni, kevesebb hosszú távú kárral. *Oroszországban* Stiglitz az 1990-es években végrehajtott gyors privatizációt ("sokkterápiát") hibáztatja, amiért az állami iparágakat oligarcháknak adták át a burjánzó korrupció légkörében – ezt a folyamatot sötéten "megvesztegetésnek" nevezi. Gyenge intézményekkel és jogi keretek nélkül Oroszország piacgazdaságra való áttérése haveri kapitalizmushoz, sőt "neofeudalizmushoz" vezetett (egy kis elit, amely vagyont foglal el, miközben a lakosság szenvedett). Az IMF a politikai célszerűség kedvéért (Jelcin kormányának támogatására) milliárdokat kölcsönzött Oroszországnak, de a tőkekiáramlás során a pénz elpárolgott – jól szemléltetve, hogy a *külföldi hitelezőket és eliteket hogyan mentették meg, miközben az átlagpolgárok viselték a költségeket*. Megjegyzi, hogy az IMF mentőalapjainak nagy része tengerentúli bankszámlákon kötött ki, hatékonyan *szocializálva a veszteségeket* és erkölcsi kockázatot teremtve a nemzetközi hitelezők számára. *Argentínában* Stiglitz ismét megtalálja az IMF ujjlenyomatait az összeomláson – támogatva a túlértékelt valutakötést és a megszorításokat a gazdaság 2001-es összeomlásáig. Eközben *a szubszaharai Afrika* helyzete az 1980-as és 90-es években részben az IMF/Világbank által elrendelt strukturális kiigazítási programoknak tulajdonítható, amelyek gyakran csökkentették az egészségügyi és oktatási kiadásokat, és olyan módon nyitották meg a piacokat, amelyek inkább a külföldi vállalatok, mint az afrikai közösségek javát szolgálták. Ezek a példák alátámasztják Stiglitz tágabb állítását, miszerint a globalizáció a jelenlegi szabályok szerint túl gyakran bukott a fejlődő világban.

Fontos, hogy Stiglitz önmagában nem utasítja el a globalizációt – ezt a pontot hangsúlyozza, hogy megkülönböztesse magát a nyílt globalizációellenes tüntetőktől. Ehelyett azzal érvel, hogy a globalizáció *"jó erő lehet, ha jól kezelik".* Kelet-Ázsia sikertörténeteit annak bizonyítékaként említik, hogy *a stratégiai integráció* (például a kereskedelem fokozatos megnyitása, az exportvezérelt növekedés és a kormányzati irányítás alatt történő technológiai beruházások) fejlesztési előnyökkel járhat. Dél-Korea és Tajvan például a saját feltételeik szerint liberalizálódott, táplálta a hazai iparágakat, és csak később fogadta el a nyitott piacokat – és látványos növekedést értek el nagyobb egyenlőséggel, amit Stiglitz szembeállít az IMF előírásait vakon követő országok lehangoló eredményeivel. Így a GAID alapvető üzenete az, hogy a globalizáció eredményei a kormányzástól függenek: ha a nemzetek megtartják a politikai mozgásteret, és a globalizációt a helyi igényekhez igazítják, az működik, de amikor a globális intézmények egységes politikákat írnak elő elszámoltathatóság nélkül, akkor kudarcot vall. A könyv *a "rendszer reformjára" való felhívással zárul* – beleértve az IMF eredeti küldetését, a válságmegelőzést és a teljes foglalkoztatottságot (nem csak az inflációt), az átláthatóság és a nyilvánosság döntéshozatalban való részvételének növelését, a kiszolgáltatottak biztonsági hálóinak megerősítését és a pénzügyi lobbik indokolatlan befolyásának megfékezését. Stiglitz a fejlődésorientált megközelítést támogatja: például a tőkemérleg fokozatosabb liberalizációját (vagy akár ideiglenes tőkeszabályozást) a spekulatív forró pénzáramlások megakadályozása érdekében, a rendezett adósságátütemezés mechanizmusát az országok csődje esetén, és nagyobb adósságkönnyítést a szegény nemzetek számára. Összefoglalva, *a Globalizáció és annak elégedetlenségei* egy strukturált polémia, amely diagnosztizálja az 1990-es évek globalizációjának kudarcait – a rossz gazdaságnak és a hatalmi egyensúlyhiánynak tulajdonítva őket –, és megalapozza a globális gazdasági kormányzás újragondolását.

Stiglitz: A globalizáció működése (2006)

A 2006-ban megjelent *Making Globalization Work* (MGW) Stiglitz folytatása, amely a kritikától a konstruktív reformprogramig vált. Már a cím is optimistább projektet sugall: a globalizáció feladása helyett Stiglitz arra törekszik, hogy a rendszer jelenlegi hibáinak kijavításával több ember számára "működjön". A két könyv közötti években az olyan események, mint a WTO-tüntetések (Seattle 1999), a fejlődő országok folyamatos küzdelme a kereskedelmi tárgyalásokon, és a globális kérdések, például az éghajlatváltozás növekvő tudatossága megalapozta az MGW-t. Stiglitz azzal kezdi a könyvet, hogy elismeri a kijózanító valóságot: a *globalizáció, ahogy kezelték, nem teljesítette ígéretét a világ sok szegénye számára*. Megjegyzi, hogy az 1990-es évek elejének lelkesedése – amikor azt hitték, hogy a nyitott piacok és az integráció minden hajót felemel – széles körű csalódásnak és ellenállásnak adott helyet. Kezdetben öt alapvető aggályt sorol fel a globalizáció jelenlegi formájával kapcsolatban:

1. A gazdagokat előnyben részesítő elfogult szabályok: A globális gazdaság szabályai – a kereskedelmi megállapodásokban, a pénzügyekben és a szellemi tulajdonban – úgy vannak kialakítva, hogy a fejlett országokat részesítsék előnyben, gyakran rosszabb helyzetbe vagy marginalizálódás után a fejlődő országok. Ahelyett, hogy kiegyenlítették volna a versenyfeltételeket, a globalizáció intézményei megdöntötték azt, növelve a szakadékot a nyertesek és vesztesek között.
2. A nem monetáris értékek elhanyagolása (környezet): A globalizáció szűken a gazdasági nyereségre (GDP, kereskedelmi volumen) összpontosított, miközben figyelmen kívül hagyott más értékeket, például a környezetvédelmet. Stiglitz hangsúlyozza, hogy a növekedés a *környezet rovására történt*, mivel a globális megállapodások nem foglalkoztak megfelelően olyan kérdésekkel, mint az éghajlatváltozás.
3. A fejlődő országok szuverenitásának és demokráciájának eróziója: Mivel a fejlődő országok külföldi kölcsönöktől és segélyektől függenek (gyakran az IMF-től/Világbanktól vagy a gazdag országoktól), nehéz feltételekkel kell szembenézniük, amelyek meghatározzák gazdaságpolitikájukat. Ez aláássa a demokratikus választást, és gyakorlatilag kikényszeríti a politika, sőt a kultúra "amerikanizálását". Stiglitz azzal érvel, hogy amikor az országoknak több tucat IMF-feltételt kell betartaniuk ahhoz, hogy forrásokat kapjanak, akkor "feladják demokráciájuk előnyeit" ezeken a gazdasági területeken.
4. Az ígért előnyök teljesítésének elmulasztása: A globalizációt mindenki számára előnyös ajánlatként adták el, amely világszerte növelné az életszínvonalat. A 2000-es évek közepére *azonban sok országban (és az országokon belüli társadalom szegmenseiben) kevés javulás és egyes esetekben romlás tapasztalható*. Stiglitz rámutat, hogy a fejlődő világ nagy részén a növekedés lassú és instabil maradt, míg a munkavállalók még a fejlett gazdaságokban is bizonytalanságot éreztek; Röviden, a globalizáció nem váltotta be a hype-ot. Az emelkedő dagály nem emelte fel az összes hajót.
5. Kulturális és gazdasági hegemónia ("amerikanizáció"): Stiglitz megjegyzi, hogy a globalizáció gyakran úgy tűnik, hogy *egyetlen modellt – nagyrészt amerikai stílusú*

kapitalizmust – kényszerít a különböző nemzetekre, neheztelést szítva. A politikák és a fogyasztói kultúra homogenizálását a helyi hagyományokba és értékekbe való nemkívánatos beavatkozásnak tekintik.

Ezek a pontok a globalizációt *"túl szépnek ahhoz, hogy igaz legyen" jelenlegi* formájában, és visszhangozzák az első könyv "elégedetlenségét", bár tágabb kontextusban. Az MGW ezután áttér a megoldásokra, így elődjénél politikailag előíróbb könyvvé válik. Stiglitz azzal érvel, hogy lehetséges a globalizáció megreformálása úgy, hogy előnyeit szélesebb körben és igazságosabban osszák meg – lényegében a globalizáció olyan formájának elérése érdekében, amely gazdaságilag befogadó, társadalmilag igazságos és környezeti szempontból fenntartható.

A könyv tíz fejezetre tagolódik, amelyek mindegyike egy-egy adott globális kérdésterülettel foglalkozik. A Stiglitz által tárgyalt főbb témák között szerepel a nemzetközi kereskedelem, a globális pénzügyi rendszer, a fejlesztési segélyek és adósság, a szellemi tulajdonjogok, a környezeti kihívások és a globális kormányzás architektúrája. Minden területen kritizálja a status quót, majd "friss ötleteket" vagy javaslatokat kínál. Például a kereskedelem területén Stiglitz a szabad kereskedelem helyett a "tisztességes kereskedelmet" szorgalmazza. Kiemeli, hogy a korábbi kereskedelmi megállapodások (például a WTO-t létrehozó uruguayi forduló) torzultak – megjegyzi, hogy a legutóbbi kereskedelmi megállapodások *a legszegényebb országok közül sokat rosszabb helyzetbe hoztak, mint korábban*. A mezőgazdasági kereskedelem kulcsfontosságú példa: az Egyesült Államok és az EU erősen támogatja gazdálkodóit, ami túltermeléshez és dömpinghez vezet, amely alákínálja a fejlődő országok gazdálkodóit. Stiglitz elmeséli, hogy a nyugat-afrikai gyapottermesztők például nem tudnak versenyezni a támogatott amerikai gyapottal – ez egyértelmű egyenlőtlenség a globális kereskedelmi rendszerben. Ahhoz, hogy a kereskedelem a fejlődést szolgálja, sürgeti a gazdag országok támogatásainak megszüntetését vagy drasztikus csökkentését, amelyek károsítják a szegény országokat, nagyobb hozzáférést biztosítva a fejlődő országoknak a gazdag piacokhoz, és rugalmasságot biztosítva számukra a stratégiai ágazatok ideiglenes védelmében. Azt is javasolja, hogy a munkaügyi és környezetvédelmi képviselőket vegyék fel a kereskedelmi tárgyalásokba, hogy a kereskedelmi megállapodások magukban foglalják a munkavállalók jogainak és a bolygónak a védelmét.

A globális pénzügyek területén Stiglitz a feltörekvő gazdaságokat sújtó pénzügyi instabilitás és eladósodás problémájával foglalkozik. Megjegyzi, hogy a nemzetközi pénzügyi rendszer instabil maradt (még a 2008-as válság előtt is), a szegény országokat gyakran fenntarthatatlan adósságok terhelik, és ingadozó tőkeáramlásnak vannak kitéve. Az MGW merész javaslata a globális tartalékvaluta-rendszer reformja. Stiglitz szerint az amerikai dollárra, mint a világ tartalékvalutájára támaszkodni problematikus – túlzott kiváltságot ad az Egyesült Államoknak, és arra kényszeríti a többi országot, hogy dollárt halmozzanak fel (ami destabilizálhatja a rendszert, mivel a globális bizalom végső soron az Egyesült Államok gazdasági irányításától függ). Keynes második világháború utáni tervére emlékeztető ötleteket elevenít fel, és egy új globális tartalékvalutát szorgalmaz (esetleg az IMF különleges lehívási jogainak kibővített szerepe vagy hasonló mechanizmus révén) a dollár kiegészítésére vagy helyettesítésére. Egy ilyen reform szerinte csökkentené a jelenlegi rendszer sebezhetőségét (például a "pénzügyi terror egyensúlyát", ahol az olyan országok, mint Kína, hatalmas dollártartalékokkal rendelkeznek, és aggódnak az amerikai hiány miatt). Stiglitz támogatja egy tisztességes *államadósság-átütemezési mechanizmus* létrehozását is – lényegében egy nemzetközi csődeljárást –, hogy az adósságválságban lévő országok rendezett módon strukturálhassák adósságaikat anélkül, hogy gazdasági összeomlást okoznának (ezt az

elképzelést az argentin válság idején támogatta, és amelyet később maga az IMF is fontolóra vett). 2005-re valóban volt néhány pozitív fejlemény: a G8 megállapodott abban, hogy a legszegényebb országok közül 18 adósságát elengedik, amit Stiglitz a helyes irányba tett lépésnek tart.

Az MGW másik fő témája a globális szellemi tulajdonrendszer, különösen az életmentő gyógyszerek tekintetében. Stiglitz azzal érvel, hogy a WTO TRIPS-megállapodása (a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi vonatkozásai) *kiegyensúlyozatlan szabadalmi rendszert hozott létre*, amely a nagy gyógyszeripari vállalatokat részesíti előnyben a közegészségügyi szükségletekkel szemben. Példaként említi a HIV/AIDS-et Afrikában: a szabadalmak magasan tartják a gyógyszerárakat, gyakorlatilag megtagadva a szegény országoktól a megfizethető generikus gyógyszerekhez való hozzáférést egy olyan időszakban, amikor az AIDS egész lakosságot pusztított el. Az MGW-ben Stiglitz a szabadalmi szabályok reformját szorgalmazza – például nagyobb mozgásteret biztosítva a fejlődő országoknak a generikus gyógyszerek előállítására vonatkozó kényszerengedélyezés alkalmazására, vagy egy globális nyereményalap létrehozását a szigorú szabadalmak nélküli szegények betegségeinek gyógyszerinnovációjának ösztönzésére. Ez összehangolná a szellemi tulajdon rendszerét a humanitárius célokkal és a fejlesztéssel.

Az MGW talán legelőremutatóbb fejezetei a környezettel és a fenntartható fejlődéssel foglalkoznak. 2006-ban Stiglitz hangsúlyozza, hogy *a globális felmelegedés és a környezet pusztulása* olyan kihívások, amelyeket a globalizáció eddig inkább súlyosbított, mint segített. Ahogy az országok iparosodnak (Kínát és Indiát említik), több fosszilis tüzelőanyagot égetnek el és több erőforrást fogyasztanak, ami beavatkozás hiányában fokozza az éghajlatváltozást. Stiglitz ragaszkodik ahhoz, hogy a "globalizáció működőképessé tételének" minden víziójának szembe kell néznie a környezeti fenntarthatósággal: erős nemzetközi együttműködést szorgalmaz, mint például a globális kibocsátási célok, a zöld technológiák fejlődő országokba történő átadásának mechanizmusai, és esetleg egy globális környezetvédelmi szervezet vagy megállapodások, amelyek megakadályozzák a környezetvédelmi normák "lefelé irányuló versenyét". Azzal érvel, hogy *az embereknek szerte a világon – különösen a gazdag országokban – módosítaniuk kell életmódjukat* a szén-dioxid-kibocsátás csökkentése érdekében, és hogy a fejlődő országoknak teret kell kapniuk a környezetbarát növekedéshez. Ez előrevetíti a későbbi nemzetközi erőfeszítéseket (például a 2015-ös Párizsi Megállapodást), és a környezetvédelmi politikát a gazdasági globalizációs reform központi részévé teszi.

Mindezeket a konkrét javaslatokat Stiglitz jobb globális kormányzásra való felhívása támasztja alá. Megjegyzi, hogy a gazdasági globalizáció meghaladta a kezelésének politikai és erkölcsi kereteit. Ennek a szakadéknak a megszüntetése érdekében reformokat sürget a globális intézmények demokratikusabbá és reagálóbbá tétele érdekében. Például az IMF-nek és a Világbanknak *nagyobb hangot és szavazati jogot kellene adnia a fejlődő országoknak*, és talán vezetőik kiválasztásának érdemeken kellene alapulnia, nem pedig a hagyományos amerikai/európai kvótának. A WTO-tárgyalásoknak átláthatóbbnak kell lenniük, és figyelembe kell venniük a legszegényebb országok aggodalmait, ahelyett, hogy az Egyesült Államok, az EU és más nagy szereplők napirendje uralná őket. Stiglitz támogatja a szabványok nemzetközi koordinációjának gondolatát is – legyen szó munkaügyi normákról (a kizsákmányoló izzasztóműhelyek megelőzése érdekében) vagy adóügyi együttműködésről (a társasági adózás alsó versenyének elkerülése érdekében). Az MGW-ben a 2000-es évek közepére szerény előrelépést észlelt: az IMF elkezdte elismerni az infláción túlmutató problémákat (például a szegénységet és a foglalkoztatást), és a kritikák után csökkentette

hiteleinek strukturális feltételeinek számát. Hasonlóképpen, az ENSZ által 2000-ben elfogadott millenniumi fejlesztési célok, amelyek célja a globális szegénység 2015-ig történő felére csökkentése, a fejlesztés iránti új nemzetközi elkötelezettséget mutatták. Ezeket a fejleményeket reményteli jeleként említik annak, hogy a világközösség felismerte a globalizáció folyamatának megreformálásának szükségességét. Végső soron az MGW átfogó tervet mutat be a globális gazdasági szabályok reformjára – "egy *sikeres és méltányos világ gyakorlati jövőképét*", ahogy az egyik kommentátor leírta. Stiglitz ajánlásai a kereskedelmi megállapodások átírásától és új nemzetközi intézmények létrehozásától a kormány piaci szerepével kapcsolatos gondolkodásmód megváltoztatásáig terjednek. Alapvetően optimista marad: a globalizációnak *"nem kell" károsítania* a környezetet, növelnie az egyenlőtlenségeket vagy erodálnia a szociális védelmet – érvel, ha okosan kezeljük.

Az IMF, a Világbank és a WTO kulcsfontosságú közgazdasági fogalmai és kritikái

Mindkét könyv kulcsfontosságú közgazdasági fogalmakra épül, és éles kritikákat tartalmaz a főbb nemzetközi gazdasági intézményekről (IMF, Világbank, WTO). Stiglitz elemzései a piaci kudarcok közgazdasági teoretikusaként és a fejlesztéspolitika gyakorlójaként szerzett hátterében gyökereznek. Számos fogalom kiemelkedik:

- Piaci kudarcok és információs aszimmetria: Stiglitz kritikájának egyik alapkoncepciója az, hogy a valós piacok gyakran nem tudnak társadalmilag optimális eredményeket produkálni a tökéletlenségek miatt – például hiányos információk, externáliák és monopolisztikus tendenciák miatt. A GAID-ben hangsúlyozza, hogy a szabad piacok elméleti érvelése (Adam Smith "láthatatlan kezéből") erősen *korlátozó feltételezéseken alapul, amelyek* a gyakorlatban ritkán teljesülnek. Stiglitz Nobel-díjas munkájára támaszkodva rámutat, hogy *"amikor az információ tökéletlen, és a piac hiányos... A láthatatlan kéz a legtökéletlenebbül működik*", és léteznek olyan kormányzati beavatkozások, amelyek javíthatják a piaci eredményeket. Ez az elméleti álláspont igazolja azt a nézetét, hogy az IMF laissez-faire hajlamai tévesek voltak – ahelyett, hogy mindig megoldást jelentenének, a korlátlan piacok jelenthetik a problémát, ha az intézmények gyengék vagy az externáliák nagyok. Például a tőkeáramlások szabályozás nélküli liberalizálása destabilizáló spekulatív fellendülésekhez és visszaesésekhez vezetett (externália-probléma), és a recesszió idején az állami kiadások csökkentése figyelmen kívül hagyta a keynesi közgazdaságtan által kezelt keresleti kudarcot. Stiglitz következetesen pragmatikus kormányzati fellépés mellett érvel a piaci kudarcok kijavítása érdekében, legyen szó pénzügyi szabályozásról a válságok megelőzésére vagy környezetvédelmi szabályozásról az éghajlatváltozás kezelésére.
- A "washingtoni konszenzus" vs. fejlődés: Stiglitz kritizálja a gyakran Washingtoni *Konszenzusnak nevezett politikákat* – privatizáció, dereguláció, kereskedelem és tőke liberalizáció, fiskális megszorítások stb. – mint ideológiai csomagot, amely nem a sikeres fejlődő gazdaságok bizonyítékain alapul. Ezt szembeállítja egy fejlődéspárti megközelítéssel, ahol a kormányok szerepet játszanak az iparágak ápolásában (pl. a kelet-ázsiai gazdaságok kezdetben vámokat és iparpolitikát alkalmaztak) és a reformok sorrendjében. Az általa hivatkozott koncepció szerint *egy méret nem felel meg mindenkinek*: az egyes országok optimális politikai összetétele a fejlettségi szinttől, az intézményektől és a társadalmi kontextustól függ. Ez összhangban van a fejlesztési közgazdaságtan elképzeléseivel, amelyek elutasítják az univerzális

előírásokat a kontextus-specifikus stratégiák javára ("*az adaptív intézmények*" és a "*politikai tér*" gyakran használt kifejezések ebben a szakirodalomban, bár Stiglitz közérthető nyelven ír). Kritizálja az IMF-et, amiért úgy viselkedik, mintha nem lenne alternatíva a szabadpiaci sablonjára – figyelmen kívül hagyva, hogy a közgazdaságtan a kompromisszumokról szól, és a különböző választási lehetőségek a különböző csoportok javát szolgálják. Véleménye szerint az IMF és néha a Világbank úgy tett, mintha politikájuk technokrata szempontból mindenki számára megfelelő lenne, miközben valójában ezek a politikák gyakran bizonyos érdekeket (például külföldi befektetőket) részesítettek előnyben mások (például a helyi munkavállalók) rovására. Ez a kritika a politikai gazdaságtanhoz kapcsolódik: Stiglitz szerint az IMF gyors liberalizációs törekvését a *pénzügyi szektor érdekei* befolyásolták (Wall Street), tekintettel a forgóajtóra és az amerikai pénzügyminisztérium nyomására.

- Globális közjavak és externáliák: Különösen az MGW-ben Stiglitz olyan problémákat tárgyal, mint az éghajlatváltozás és az egészségügyi járványok, mint a globális közjavak kihívásai. Ezek klasszikus esetek, amikor a piaci erők önmagukban nem oldják meg a problémát – nemzetközi együttműködésre van szükség az externáliák internalizálásához. A légkör szén-dioxid-elnyelő képessége globális közös erőforrás; Globális megállapodás nélkül minden országot ösztönöznek a potyázásra, ami túlzott kibocsátást eredményez. Stiglitz gazdasági koncepciója itt az, hogy *kollektív fellépésre van szükség* – globális megállapodásokon vagy intézményeken keresztül – ezen externáliák kezelése érdekében. Az olyan kérdéseket is, mint a tudás (technológia, gyógyszerek), globális közjavaknak tekinti, amelyeket szabadabban kell megosztani, nem pedig szabadalmi monopóliumokkal, amikor életek forognak kockán. Ez az elméleti lencse vezet a kibocsátási szerződésekre és az alapvető gyógyszerekre vonatkozó szellemi tulajdonra vonatkozó szabályok lazítására vonatkozó javaslataihoz.
- Aszimmetrikus információ és erkölcsi kockázat: Stiglitz gyakran emeli ki az információs aszimmetriákat – például a hitelezők és a hitelfelvevők között. A GAID-ben megjegyzi, hogy az IMF-programokban a *kormányok gyakran többet tudtak politikai korlátaikról, mint az IMF*, mégis olyan feltételeket szabott, amelyek figyelmen kívül hagyták a helyszíni realitásokat, részben azért, mert nem kért helyi információkat, és nem bízott bennük. Az eredmény olyan politikák lehetnek, amelyek elméletben jónak tűntek, de a gyakorlatban kudarcot vallottak. Ezenkívül az IMF mentőcsomagjaival összefüggésben tárgyalja az erkölcsi kockázatot: a nemzetközi hitelezők megmentésével a rossz hitelek következményeitől (mint Kelet-Ázsiában) az IMF vitathatatlanul ösztönzi a meggondolatlan hitelezést a jövőben. Ezt a koncepciót olyan mechanizmusok mellett érvelik, amelyek biztosítják, hogy a befektetők szembenézzenek a kockázatok hátrányaival (pl. adósságok átütemezése a hitelezők teljes visszafizetését biztosító mentőhitelek helyett). Ironikus módon maga az IMF is gyakran hivatkozott erkölcsi kockázatra, hogy igazolja a hitelfelvevő országokra vonatkozó szigorú feltételeket – de Stiglitz megfordítja a forgatókönyvet, rámutatva, hogy a mentőcsomagok erkölcsi kockázatot jelentenek a nagy bankok és a fedezeti alapok számára.

Rátérve az egyes intézmények kritikájára:

- IMF: Stiglitz a legvehemensebb az IMF kritikájában. Azzal vádolja a Szövetséget, hogy elárulta a globális gazdasági stabilitás és a teljes foglalkoztatottság eredeti mandátumát, és ehelyett a neoliberális ortodoxia végrehajtójaként lép fel. Megjegyzi, hogy az IMF-et azért alapították, hogy segítse az országokat a válság elkerülésében és

a foglalkoztatás fenntartásában, de a 20. század végén határozottan hangsúlyozta az infláció elleni küzdelmet és a költségvetési hiány csökkentését, gyakran nagy árat fizetve a növekedésnek és a munkahelyeknek. Stiglitz azt állítja, hogy az IMF politikai tanácsai általában súlyosbították a visszaesést: például az ázsiai válság idején az IMF szigorú monetáris és fiskális politikát követelt – költségvetési megszorításokat és egekbe szökő kamatlábakat –, amelyek szerinte a likviditási problémákat sok cég fizetőképességi válságává változtatták, ami "széles körű csődökhöz" és munkanélküliségi növekedéshez vezetett. Bírálja az IMF (és az Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma) által a volt Szovjetunióban támogatott "sokkterápiás" megközelítést is – az árak gyors liberalizálását és az állami vagyon privatizálását jogi és intézményi keretek nélkül. Véleménye szerint ez inkább a korrupciót és a gazdasági összeomlást segítette elő Oroszországban, mint a működő piacgazdaságot. Az IMF-kritika másik aspektusa az átláthatóság és a demokratikus elszámoltathatóság hiánya: a döntéseket az IMF közgazdászai és a G7 pénzügyi tisztviselői hozták meg, a nyilvánosság vagy akár a hitelfelvevő országok kormányainak kevés hozzájárulásával. Stiglitz élénken leírja, hogy az IMF-megállapodásokat gyakran titokban írták alá és vita nélkül hajtották végre, ami gyanakvást és haragot keltett ezekben az országokban. Továbbá Stiglitz azt sugallja, hogy az IMF politikája nem pusztán technokrata volt, hanem elfogultságot tükrözött – rámutatva az olyan incidensekre, mint az IMF akkori helyettese, Stanley Fischer távozása, hogy csatlakozzon a Citigrouphoz, mint a pénzügyi piacok érdekeivel összhangban lévő világnézetre utalva. Összefoglalva, Stiglitz képe az IMF-ről egy olyan intézmény portréja, amely *az 1990-es években – Ázsiától Latin-Amerikán át az átmeneti gazdaságokig – "minden lépésnél rosszul csinált" – azzal, hogy rossz gyógyszert írt fel (megszorítások, idő előtti liberalizáció), és aláásta a nemzeti szuverenitást és a társadalmi jólétet.*

- Világbank: Tekintettel Stiglitz Világbankban betöltött szerepére, kritikája valamivel árnyaltabb, de hibáztatja a Világbankot, amikor az IMF ideológiájával összhangban járt el. Nagyra értékeli a bank szegénység enyhítésére irányuló küldetését és kutatásait, de megjegyzi, hogy az 1980-as és 1990-es években a bank is gyakran szorgalmazta az egységes liberalizációs menetrendet (néha az Egyesült Államok befolyása alatt). Például megemlíti, hogy a Világbank befolyásos közgazdásza, Anne Krueger a kereskedelem liberalizációjának bajnoka volt a Bank politikájában (ami szerinte túlságosan doktriner volt). Sok fejlődő országban a Világbank strukturális kiigazítási hitelei privatizációs és deregulációs feltételekkel jártak, hasonlóan az IMF feltételeihez. Stiglitz azzal érvel, hogy a bank megközelítéséből gyakran hiányzott a helyi viszonyok mély megértése, és néha a pénzügyi célokat helyezte előtérbe a valódi fejlődéssel szemben. Ugyanakkor a Világbanknak is tulajdonítja, hogy valamivel inkább *fejlesztésközpontú és tanulásorientáltabb,* mint az IMF. A kelet-ázsiai válság idején a Világbank James Wolfensohn elnök és Stiglitz csapata vezetésével gyakran nem értett egyet az IMF kemény megközelítésével – például a bank szociális védőhálókat és lassabb liberalizációt szorgalmazott. A GAID leírja ezeket a belső vitákat, és azt sugallja, hogy ha a Világbank megfontoltabb tanácsait megfogadták volna, a társadalmi költségek alacsonyabbak lettek volna. Mindazonáltal Stiglitz reformokat sürget a Világbankban is: az elszámoltathatóság növelését, a projektek minőségének javítását, és annak biztosítását, hogy ne váljon pusztán a gazdag országok eszközévé. A GAID végére az egyik javaslata az IMF és a Világbank irányításának reformja, hogy a fejlődő országoknak nagyobb beleszólásuk legyen, és stratégiáikat az ideológia helyett a méltányos, fenntartható növekedésre összpontosítsák.

- WTO: Stiglitz WTO-kritikája a kereskedelmi megállapodások tisztességtelenségére és a fejlesztési aggályok globális kereskedelmi szabályokban való figyelmen kívül hagyására összpontosít. Rámutat, hogy a WTO-t létrehozó uruguayi forduló (1986–94) olyan megállapodásokat eredményezett, amelyek megnyitották a fejlődő piacokat, de lehetővé tették a fejlett országok számára, hogy akadályokat tartsanak fenn azokon a területeken, ahol a szegényebb országok versenyképesek. Kiváló példa erre a mezőgazdaság és a textilipar: a gazdag országok megtartották (sőt növelték) a támogatásokat és vámokat, amelyek ártottak a globális dél gazdálkodóinak és termelőinek, még akkor is, ha ezeket az országokat arra kényszerítették, hogy nyissák meg piacaikat az északi ipari termékek és szolgáltatások előtt. Stiglitz kiemeli a TRIPS-megállapodást is, mint kirívó esetet, ahol a WTO a multinacionális vállalati érdekeket (gyógyszer- és médiavállalatok) helyezte előtérbe a szegény országok igényeivel szemben, szigorú szellemi tulajdonjogi szabályokat vezetett be világszerte. Az MGW-ben részletezi, hogy ez hogyan emelte a gyógyszerárakat és hogyan szolgálta a fejlett országokat (amelyek a legtöbb szabadalommal rendelkeznek) a fejlődő országok életének rovására, és a *globalizáció erkölcsi kudarcának nevezte*. Egy másik szempont az, hogy a kereskedelmi megállapodások hogyan korlátozzák a politikai eszközöket: a WTO szabályai gyakran tiltanak bizonyos fejlesztési támogatásokat, vagy előnyben részesítik a befektetői jogokat a helyi munkaügyi és környezetvédelmi törvényekkel szemben. Stiglitz kritizálja azt a tényt, hogy a WTO vitarendezése a nemzeti törvényeket (mondjuk a környezetvédelemmel kapcsolatban) "kereskedelmi akadályként" sújthatja. Megjegyzi, hogy ezeket a vitákat zárt ajtók mögötti bíróságokon oldják meg, szélesebb körű hozzájárulás nélkül, amit a demokratikus folyamat hiányosságának tekint. Az eredmény szavai szerint az, hogy a WTO globalizációja korlátozta a kormányokat abban, hogy társadalmi vagy környezeti jót szolgáló politikákat hozzanak – ez a szuverenitás elvesztése, amely aránytalanul érinti a gyengébb országokat. Stiglitz gazdasági koncepciója itt a kereskedelmi feltételekről és az alkupozícióról szól: a gazdag országok határozzák meg a napirendet (pl. a szellemi tulajdon és a pénzügyi szolgáltatások liberalizációját szorgalmazva), és a szegény országok, amelyek gyakran kétségbeesetten keresik a piacra jutást vagy a támogatást, kevés befolyással rendelkeztek a jobb feltételek megtárgyalására. Gyakran említi, hogy a kereskedelmi tárgyalások során a fejlődő országok számára fontos kérdéseket – például az Egyesült Államok és az EU mezőgazdasági támogatásának csökkentését vagy a legális migráció bevonását a tárgyalásokba – háttérbe szorították. Válaszul Stiglitz egy fejlődésbarátabb WTO-t szorgalmaz: *"a kereskedelem liberalizációjának kölcsönösnek és tisztességesnek kell lennie",* ami azt jelenti, hogy a gazdag országoknak olyan területeken is meg kell nyitniuk, ahol a szegény országok előnyben vannak, és "különleges és megkülönböztetett bánásmódra" van szükség, amely lehetővé teszi a szegényebb nemzetek számára, hogy megvédjék a születőben lévő iparágakat vagy biztosítsák az élelmezésbiztonságot. Még azt is javasolja, hogy építsék be a munkaügyi és környezetvédelmi normákat, hogy a kereskedelem ne váljon versenyré a mélypontért. Összességében a WTO kritikája az, hogy a *szabadkereskedelem a gyakorlatban nem volt szabad vagy tisztességes* – úgy irányították, hogy a fejlődő országokat gyakran rosszabb helyzetbe hozta, mint korábban, táplálva az 1999-es seattle-i tiltakozások által szimbolizált visszahatást.

Összefoglalva, Stiglitz intézményi kritikái egy közös szál körül forognak: ezek a globális gazdasági testületek véleménye szerint doktriner megközelítést alkalmaztak, amely figyelmen kívül hagyta mind a gazdasági bizonyítékokat, mind a fejlődő világ hangját. Gyakran olyan

politikákat vezettek be, amelyek a gazdag nemzetek és vállalatok javát szolgálták, hiányzott az átláthatóság és a demokratikus legitimitás, és nem vették figyelembe a társadalmi hatásokat. Stiglitz gazdasági érvelést (piaci kudarcelmélet, ösztönzők, alkuelmélet) használ annak bemutatására, hogy ezek a politikák miért buktak meg, és sürgeti a szabályok újragondolását, hogy a globalizációt a szűk érdekek helyett a szélesebb körű közérdekekhez igazítsák. Nézőpontja szerint *a globális kormányzásnak át kell orientálódnia*: a gazdaságoknak az embereket kell szolgálniuk, nem pedig fordítva, és az intézményeknek a szélesebb globális polgárok felé kell elszámoltathatónak lenniük, nem csak a pénzügyminisztériumoknak vagy a Wall Streetnek.

Stiglitz nézeteinek alakulása: 2002 és 2006 összehasonlítása

A *Globalizáció és elégedetlensége* (2002) és a *Globalizáció működése* (2006) között Stiglitz alapvető nézetei a globalizáció problémáiról következetesek maradtak, de a hangsúly és a hatókör egyértelmű fejlődése volt tapasztalható. Mindkét könyvben közös diagnózis van arról, hogy mi a baj a globalizáció jelenlegi formájával: túlzott hit a korlátlan piacokban, a gazdag országokat előnyben részesítő politikákban és az elszámoltathatatlan intézményekben. A hangvétel és a fókusz azonban figyelemre méltó módon tolódik el az első könyvről a második könyvre.

1. A kritikától a konstruktív napirendig: A GAID túlnyomórészt az 1990-es években elromlott dolgok kritikája és leleplezése. Hangneme gyakran éles, sőt harcias, mivel Stiglitz (különösen) az IMF-et vonja felelősségre rossz gazdálkodásért, sőt visszaélésekért. Ezzel szemben az MGW, bár nem szégyenlős a globalizáció kudarcainak elmesélésében, előretekintőbb. Stiglitz maga is úgy írta le az MGW-t, mint egy kísérletet annak *bemutatására, hogy a globalizáció megfelelően kezelve hogyan előnyös mind a fejlődő, mind a fejlett országokban*. Más szóval, a *Globalizáció és annak elégedetlenségei* riadót fújtak a status quo miatt, míg *a Making Globalization Work* megpróbálja megválaszolni a kérdést: "Mi lesz most? Hogyan javítsuk ki?" Ez utóbbi kevésbé személyes és inkább politikai előíró. Ez a *diagnózistól* a *receptig* tartó fejlődést tükrözi. Stiglitz nézetei nem enyhültek a múlt hibáival kapcsolatban – ha valami, akkor az MGW még több példával erősíti meg korábbi kritikáit (pl. fejezeteket fűz hozzá a környezeti károkról és a szellemi tulajdon igazságtalanságairól, amelyek 2002-ben nem voltak fő témák). De az MGW *konstruktívabb és optimistább módon mutatja be Stiglitzet*, felvázolja a reformprogramot, és kiemeli azokat az eseteket, amikor előrelépés történt (például adósságkönnyítés vagy az IMF retorikájának eltolódása).

2. A kérdések kiszélesítése: A GAID nagy hangsúlyt fektetett a pénzügyi válságokra és az átmeneti gazdaságokra, tükrözve Stiglitz közvetlen tapasztalatait a 90-es évek végén (Ázsia, Oroszország, Argentína). 2006-ra vászna kiszélesedik. Az MGW kereskedelmi megállapodásokkal, környezeti fenntarthatósággal, globális egészséggel és új intézményi ötletekkel foglalkozik – olyan témákkal, amelyek túlmutatnak az első könyv IMF-központú narratíváján. Ez a kiszélesedés azt jelzi, hogy Stiglitz globalizációs kritikája elsősorban *makrogazdasági és pénzügyi kérdésekről a globalizáció* fejlődésre, környezetre és méltányosságra *gyakorolt hatásának holisztikusabb szemléletére terjedt ki*. Például 2002-ben Stiglitz csak röviden érintette a WTO-t és a kereskedelmet, míg 2006-ban jelentős elemzést szentelt annak, hogy a kereskedelmi szabályok hogyan akadályozzák a fejlődést (olyan példákat hozva fel, mint a gyapottámogatások és a gyógyszerszabadalmak). Ez az elmozdulás azt mutatja, hogy munkájában a főként a válságokra és az IMF szerepére összpontosítva a *globális gazdasági rend hosszú távú strukturális kérdéseivel* foglalkozik. Mintha a GAID azt

mondaná, hogy "a globalizációt rosszul kezelik, és így omlott össze a gazdaságok", míg az MGW azt mondja, hogy "a globalizáció még mindig nem működik a szegények számára, tágabb értelemben, és így reformálhatjuk meg szabályait."

3. Változások a kontextusban (2002 vs 2006): A világ 2006-ra kissé megváltozott, és Stiglitz nézetei ezt tükrözik. A 2000-es évek elején a globalizáció elleni folyamatos visszaesés volt tapasztalható (tiltakozások az IMF/Világbank ülésein, elakadt WTO-tárgyalások), de a vezetés is elismerte, hogy reformokra van szükség. Az MGW megjegyzi a válaszok egy részét: az IMF, amelyet kritizáltak a feltételesség túlzott alkalmazása miatt, elkezdte racionalizálni a hitelfeltételeket; a Világbank és az ENSZ többet beszélt a szegénység csökkentéséről (pl. a 2000-es millenniumi fejlesztési célokról); és a G8-ak 2005-ös adósságelengedése a szegény országok számára a reformerek egyik fő igényére adott választ. Stiglitz 2006-os írása ezeket veszi figyelembe – hangneme azt sugallja, hogy a 2002-ben felvetett kérdések egyre nagyobb teret hódítanak. Valójában Stiglitz gyakran utal arra, hogy a nyilvános nyomás és az általa (és mások) megfogalmazott kritikák pozitív lépéseket kényszerítettek ki. Például az MGW-ben dicséri az adósságelengedési megállapodást, és még többet ösztönöz ugyanebből, ami a 2002-es narratívában nem szerepel a láthatáron. Az IMF-hez való hozzáállása 2006-ra valamivel kevésbé lesújtónak és reménytelibbnek mondható, *hogy a változás lehetséges*, bár még mindig hibáztatja az Alapot, amiért nem reformálja meg kellőképpen. Elismeri, hogy "hallották ezeket a panaszokat, és azóta jelentősen csökkentették a hitelek feltételrendszerét" – ez ténybeli változás a 90-es évek vége óta.

4. Az alapelvek folytonossága: A változások ellenére Stiglitz számos alapelve állandó a két könyvben. Mindkettőben az irányított globalizáció erős támogatója – a globalizációt *nem* szabad korlátlan piacokra hagyni, hanem *olyan szabályokkal és intézményekkel kell megszelídíteni*, amelyek biztosítják az előnyök megosztását. A GAID-ben ez a kormányzati beavatkozás és a biztonsági hálók melletti érvekben jött létre; az MGW-ben új globális szabályokra és intézményekre vonatkozó javaslatokban jelenik meg. Mindkét könyv tükrözi Stiglitz tartós aggodalmát a méltányosság és a társadalmi igazságosság iránt a közgazdaságtanban. Az MGW egyik bírálója megjegyezte, hogy a könyvet "az egyenlőtlenség iránti mély ellenszenv ízesíti". Ez az ellenszenv már jelen volt a GAID-ben, ahol Stiglitz siránkozott a szegénységet és az egyenlőtlenséget növelő politikák miatt a válság országaiban. Mindkét mű osztja azt a nézetet, hogy a gazdaságpolitikát nem lehet elválasztani az erkölcsi megfontolásoktól – ez a téma az MGW-ben kifejezetten a gyógyszerekhez vagy a környezethez való hozzáférésről szól, és benne rejlik a GAID szimpátiájában azok iránt, akiket az IMF programjai sértenek.

5. Fejlődő megoldások és új ötletek: A második könyv lehetővé tette Stiglitz számára, hogy finomítsa vagy kibővítse azokat a megoldásokat, amelyekre csak röviden utalt az elsőben. Például a GAID utolsó fejezete reformra szólított fel, de nagy vonalakban (nagyobb átláthatóság, jobb korai előrejelzés a válságokra stb.). Az MGW-n Stiglitz olyan nagyobb ötleteket fogalmaz meg, mint a globális tartalékvaluta és a tisztességes kereskedelem keretrendszere, amelyek arra utalnak, hogy továbbfejlesztette a globális gazdasági architektúráról szóló gondolkodását. Mondhatnánk, hogy nézetei bizonyos szempontból radikálisabbá váltak – olyan rendszerszintű változásokat javasoltak (pl. új tartalékvaluta-rendszer), amelyek túlmutatnak az IMF-fel való bütykölésen. Más tekintetben nézeteit *további bizonyítékok is megerősítették*: az Afrikában továbbra is tapasztalható szegénység, a dohai forduló kereskedelmi tárgyalásainak kudarca a szegények számára előnyöket hozott, valamint az éghajlatváltozás növekvő veszélye mind megerősítették azt a meggyőződését, hogy a globalizációnak alapvető irányváltásra van szüksége. Ha valami, akkor 2006-ra Stiglitz

minden eddiginél jobban meg volt győződve arról, hogy a jobb globalizáció eléréséhez nagy reformokra van szükség és lehetséges.

A két könyv összehasonlításakor a retorikai stratégia enyhe változását is észrevehetjük. A GAID gyakran informátor beszámolójaként olvasható – Stiglitz felfedi, mi történik a színfalak mögött az IMF-nél és a Világbanknál, anekdotákkal és egyénekkel vagy döntésekkel kapcsolatos éles kritikákkal kiegészítve. Az MGW inkább egy közpolitikai terv – kevésbé a bennfentes történetekről, és inkább a jövő átfogó kereteiről. Ez a vita érlelődésének tekinthető: 2006-ra a viták túlléptek azon, hogy "az IMF elrontotta az ázsiai válságot", és "hogyan előzzük meg a válságokat és tegyük tisztességessé a kereskedelmet a jövőben?" Stiglitz saját szerepe is fejlődött – *2002-ben* bennfentesből kritikussá vált *globális közéleti értelmiségivé vált, aki* 2006-ban alternatívákat kínált.

Összefoglalva, Stiglitz alapvető perspektívája – miszerint a globalizáció sokakat kudarcot vall és javításra szorul – változatlan maradt, de az elemzés köre kiszélesedett, és a napirend proaktívabbá vált a két mű között. *A globalizáció és elégedetlenségei* összetörték azt az elképzelést, hogy a globalizáció egyetemesen jóindulatú, rávilágított a problémákra és hibáztatott. *A Making Globalization Work* ezt a kritikát adottnak tekintette, és előrenyomult a *teendőkkel*, jelezve a tiltakozástól a javaslatig való fejlődést. A folytonosság nyilvánvaló abban, hogy Stiglitz rendíthetetlenül hangsúlyozza az *etikus közgazdaságtant*: mindkét könyv a globális gazdaságpolitikát a szegénység csökkentése, a demokrácia tiszteletben tartása és a környezetvédelem céljai felé igyekszik irányítani. A fejlődés nyilvánvaló a 2006-ig megfogalmazott kérdések bővülésében és a kínált megoldások finomításában.

Stiglitz elemzésének elméleti alapjai

Stiglitz munkásságát mélyen áthatja a közgazdaságtan, még akkor is, ha széles közönségnek íródott. Számos elméleti alap ad struktúrát érvelésének ezekben a könyvekben:

- Keynesi közgazdaságtan és aggregált kereslet: Az egyik egyértelmű hatás John Maynard Keynes. Stiglitz kritikája az IMF válságok alatti megszorításairól a keynesi logikában gyökerezik: az állami kiadások csökkentése vagy a kamatlábak emelése visszaesés idején elmélyítheti a visszaesést az aggregált kereslet csökkentésével. Hallgatólagosan hivatkozik Keynes meglátására, miszerint a foglalkoztatás és a kereslet fenntartása kulcsfontosságú a recesszió idején. A GAID-ben például Stiglitz elítéli az IMF-et, amiért az infláció ellenőrzését helyezi előtérbe a recesszió és a munkanélküliség megelőzésével szemben, azzal érvelve, hogy ez a rosszul elhelyezett prioritás szükségtelen szenvedéshez vezetett. Igazodik Keynes teljes foglalkoztatottságra való összpontosításához – sőt, megjegyzi, hogy Keynes segített megtervezni az IMF eredeti küldetését, a foglalkoztatás hangsúlyozását –, és "Keynes köpenyébe bújik", amikor azt javasolja, hogy az IMF-nek kevésbé kellene aggódnia az infláció néhány százalékpontja miatt, és többet kell aggódnia az emberek munkában tartása miatt. Ez az elméleti álláspont támasztja alá azt a politikai ajánlását, hogy az ösztönzés vagy legalábbis a megszorítások elkerülése a helyes válasz a válságokra (éles ellentétben az IMF 1990-es évekbeli megközelítésével).
- Információs közgazdaságtan és tökéletlen piacok: Az információs közgazdaságtan egyik úttörőjeként Stiglitz az aszimmetrikus információ elméletét alkalmazza a globalizációra. Az az elképzelés, hogy a piacok eredendően nem hatékonyak, ha egyes felek többet tudnak, mint mások, központi szerepet játszik a tőkepiaci liberalizáció és privatizáció kritikájában. Például Oroszország privatizációja során a bennfentesek

több információval rendelkeztek és eszközöket ragadtak meg, ami nem hatékony és méltánytalan eredményhez vezetett – kiszámítható eredményhez, ha hiányzik az átláthatóság és a verseny. Stiglitz gyakran hivatkozik szakterületének alapvető eredményére, miszerint a tökéletlen információkkal rendelkező piacok nem Pareto-hatékonyak, és hogy a kormányzati beavatkozás potenciálisan javíthatja az eredményeket. A kedvezőtlen szelekció és az erkölcsi kockázat fogalma is megjelenik: például azzal érvel, hogy a globális tőke felé való egyszerű nyitás megfelelő szabályozás nélkül spekulatív tőkét hívhat meg, amely a baj első jelére elmenekül (a befektetők kedvezőtlen kiválasztása), és hogy az IMF mentőcsomagjai megvédik a befektetőket a veszteségektől (erkölcsi kockázat), ezáltal ösztönzik a meggondolatlan viselkedést. Ezek a mikroökonómiai elmélet közvetlen alkalmazásai a globális pénzügyekben.

- Piaci kudarcok és externáliák: Az *externáliák* (egy tevékenység mások által viselt költségei vagy haszna) elméleti fogalma kiemelkedő, különösen az MGW környezetről szóló vitájában. Stiglitz megjegyzi, hogy az éghajlatváltozás a történelem legnagyobb piaci kudarca – a piacok, ha békén hagyják, túltermelik az üvegházhatású gázokat, mert a szennyező nem fizeti meg a teljes költséget. Ez elméletileg indokolja az olyan beavatkozásokat, mint a szén-dioxid-adók vagy a globális szintű cap-and-trade. Hasonlóképpen, úgy látja, hogy a tudásba (kutatás-fejlesztésbe, oktatásba) történő befektetések pozitív externáliákat eredményeznek, amelyeket a piac alulnyújt, ami igazolja az oktatás vagy az egészségügy állami támogatását (és óva int az IMF programjaitól, amelyek csökkentik az ilyen kiadásokat). A közjavak elmélete a globális kezdeményezések támogatásának alapjául szolgál: egyes javak (például a stabil éghajlat, a tudás vagy a pénzügyi stabilitás) olyan közjavak, amelyek kollektív cselekvést igényelnek a decentralizált piacokon túl.
- Intézményi közgazdaságtan és politikai gazdaságtan: Stiglitz megközelítése az intézményi közgazdaságtant is tükrözi – azt az elképzelést, hogy az intézmények és a kormányzás számítanak a gazdasági eredményekben. Gyakran érvelt amellett, hogy az országoknak erős intézményekre (jogrendszerekre, szabályozó ügynökségekre, szociális védőhálókra) van szükségük a piacok megfelelő működéséhez. Ez elméletileg abban a megértésben gyökerezik, hogy a piacok nem légüres térben léteznek; A játékszabályok alakítják a piaci viselkedést. Ezért Oroszországban a jogi intézmények hiánya azt jelentette, hogy a privatizáció inkább oligarchiához vezetett, mint hatékony piacokhoz. Ezzel szemben Kelet-Ázsiában az intézmények fokozatosan épültek fel a liberalizációval párhuzamosan, hozzájárulva a jobb eredményekhez. Stiglitz gyakori refrénje, miszerint a reformok sorrendje és az intézményi előfeltételek megléte határozza meg a sikert, intézményi nézet. Ráadásul az IMF és a WTO kritikájának politikai gazdaságtani aspektusa is van – implicit módon használja a nyilvános választás elméletét vagy az érdekcsoport-elméletet globális szinten, azt sugallva, hogy ezeket az intézményeket bizonyos érdekek (pénzügyi szektor, gazdag országok kormányai) befolyásolták, és így nem semleges jóindulatú technokrataként viselkedtek. Ez nem egy formális elmélet, de alátámasztja narratíváját, miszerint például a Wall Street érdekei egybevágtak az IMF tanácsaival, vagy hogy az Egyesült Államok belpolitikája (például a választások időzítése vagy a mezőgazdasági lobbi nyomása) alakította a nemzetközi gazdasági megállapodásokat.
- Fejlődési közgazdaságtan – Többszörös egyensúly és csecsemőipar: Stiglitz fejlődésről alkotott nézetei a fejlesztési irodalom elméleti elképzeléseit tükrözik. Például elismeri a *többszörös egyensúly fogalmát* – egy ország rossz egyensúlyban ragadhat, hacsak nem koordinálja a beruházásokat és a politikákat egy jobb egyensúly felé való elmozdulás érdekében (indokolva néhány kormány által vezetett fejlesztési

stratégiát). Támogatja a klasszikus csecsemőipar érvelését is: a fejlődő országoknak átmeneti védelemre lehet szükségük a kialakulóban lévő iparágak számára, amíg versenyképessé nem válnak. Ez ellentétes a szokásos szabadkereskedelmi modellel, amely nem vállal szerepet a védelemben, ehelyett igazodik a Friedrich List elméleteihez a modern endogén növekedési modellekig, amelyek a tanulást és az új iparágak megtérülésének növelését hangsúlyozzák. A kelet-ázsiai gazdaságok sikere, amelyek korán nem követték a tankönyvi szabadkereskedelmet, empirikus alapként szolgál ehhez az elméleti álláspontho z.

- Méltányosság és társadalmi jóléti közgazdaságtan: Stiglitz gyakran hivatkozik arra az elképzelésre, hogy *a GDP maximalizálása nem egyenlő a társadalmi jólét maximalizálásával*, különösen, ha a nyereség egyenlőtlenül oszlik el. Ez összhangban van a jóléti közgazdaságtannal, amely nem csak a hatékonyságot veszi figyelembe, hanem az elosztást is. Például, még ha egy politika növeli is az összesített jövedelmet, ha a szegényeket szegényebbé és a gazdagokat gazdagabbá teszi, Stiglitz negatívan látja ezt az eredményt. Ezt a normatív álláspontot integrálja a közgazdaságtannal, rámutatva például arra, hogy az IMF-programok növekedése gyakran megnövekedett egyenlőtlenséggel és szegénységgel járt – ezeket az eredményeket elfogadhatatlannak tartja, kiemelve a méltányosság fontosságát a jóléti értékelésekben. Ez tükrözi Amartya Sen befolyását (akit Stiglitz csodál) a képességek és a fejlődés elosztásának mérlegelésében, a jövedelemen túl.

Mindkét könyvben, bár Stiglitz nem mutat be új matematikai modelleket, bevett közgazdasági elméleteket használ a leegyszerűsített neoliberális modellek megkérdőjelezésére. Bizonyítékokra és elméletekre hivatkozva amellett érvel, hogy az állami beavatkozás gyakran növelheti a hatékonyságot és a méltányosságot, különösen a fejlődő gazdaságokban – ellentmondva az akkoriban uralkodó elképzelésnek, miszerint a szabad piacok mindig tudják a legjobban. Elméletet is alkalmaz új nemzetközi megállapodások javaslatára: például a globális tartalékvaluta elméleti gyökerei az optimális valutaövezet koncepciójában és a Triffin-dilemmában gyökereznek (ahol a globális tartalékként használt nemzeti valuta végül konfliktusba ütközik a hazai és a nemzetközi célok között). Stiglitz feltámasztja a keynesi terveket, és kortárs kérdésekhez igazítja azokat, megmutatva a történelmi közgazdasági gondolkodás hatását munkájára.

Végül Stiglitz írásainak elméleti hiedelme a gazdasági modellek pluralizmusa. Kifejezetten elutasítja azt a nézetet, hogy a gazdasági sikernek egyetlen sablonja van. Olyan példákat idézve, mint Svédország szociális jóléti kapitalizmusa kontra amerikai típusú kapitalizmus, azzal érvel, hogy a gazdaság sikeres megszervezésének többféle módja van. Ez összhangban van azzal az elméleti elképzeléssel, hogy a különböző intézményi berendezkedések (a kapitalizmus változatai) mind életképesek lehetnek, és hogy a köztük történő választás az értékeket (egyenlőség, biztonság stb.) tükröző társadalmi döntés. Ezért azt javasolja, hogy hagyjuk, hogy a demokratikus folyamatok döntsenek a kompromisszumokról, ahelyett, hogy egy "piaci fundamentalista" modellt erőltetnének globálisan. Összefoglalva, Stiglitz elméleti alapjai a keynesi makroökonómiából, az információs közgazdaságtanból, a jóléti közgazdaságtanból és a fejlődéselméletből merítenek – mindezt az 1990-es évek ortodoxiájának kritikájára, valamint a szabályozottabb és igazságosabb globalizációról alkotott elképzelésének alátámasztására.

Valós példák és esettanulmányok, amelyeket a Stiglitz használt

Stiglitz érveit gazdagon illusztrálják valós példák és esettanulmányok, amelyek egyszerre szolgálnak bizonyítékként kritikáihoz és alternatív megközelítések demonstrációiként. Az alábbiakban bemutatunk néhány kulcsfontosságú példát, amelyeket a két könyvben használ, valamint azok jelentőségét:

- Kelet-ázsiai pénzügyi válság (1997–98): Ez a GAID központi eleme. Stiglitz leírja, hogy az olyan országokat, mint Thaiföld, Indonézia és Dél-Korea, hogyan sújtotta a tőkeáramlás hirtelen megfordulása, ami válságba taszította őket. Az IMF mentőcsomagokkal lépett közbe, amelyek feltétele a fiskális megszorítás, a szigorú monetáris politika (nagyon magas kamatlábak) és a gyors pénzügyi liberalizáció. Stiglitz szerint ezek az intézkedések *súlyosbították* a válságot: a magas kamatlábak például drasztikusan megnövelték a csődarányt azáltal, hogy lehetetlenné tették a vállalkozások számára az adósságtörlesztést, ami hitelválsághoz és tömeges elbocsátásokhoz vezetett. Szembeállítja az IMF megközelítését azzal, amit az alapvető gazdasági ész diktálhat – amikor egy gazdaság visszaeséssel néz szembe, a megszorítások kontraproduktívak lehetnek. Dél-Korea példája sokatmondó: Stiglitz megjegyzi, hogy Korea kezdetben követte az IMF forgatókönyvét, és éles visszaesést szenvedett el, de aztán (az új elnök nyomására) enyhített a fiskális politikán és talpra állt. Eközben Malajzia híresen dacolt az IMF-fel azzal, hogy tőkekorlátozásokat vezetett be a forró pénz kiáramlásának megfékezésére, és az IMF "segítsége" nélkül elkerülte a válság legrosszabb részét. Stiglitz Malajziát használja sikeres ellenpéldaként, megmutatva, hogy az unortodox intézkedések (például az ideiglenes tőkeszabályozás) gyorsabban és kevesebb társadalmi költséggel stabilizálhatják a gazdaságot, mint az IMF ortodoxiája. A kelet-ázsiai válság példája alátámasztja Stiglitz nézetét, miszerint a tőkepiaci liberalizáció megfelelő biztosítékok nélkül veszélyes, és hogy az IMF előírásai prociklikus jellegűek (súlyosbítják a recessziót). Ez az erkölcsi kockázat kérdését is bemutatja: a válság után az IMF mentőcsomagjai hatékonyan kompenzálták a meggondolatlanul hitelező nyugati bankokat, míg az ázsiai adófizetők állták a számlát (államadósság és az IMF által kiszabott bankmentőcsomagok révén). Ez az eredmények egyenlőtlensége táplálta a helyi neheztelést – a globalizációval szembeni egyértelmű "elégedetlenséget". Stiglitz hangsúlyozza, hogy Kelet-Ázsiában a válságot nem a kormányzati pazarlás vagy a nagy államháztartási hiány okozta (valójában olyan országok, mint Korea és Thaiföld kiegyensúlyozott költségvetéssel és magas megtakarítási rátával rendelkeztek), hanem a pénzügyi piaci kudarcok és a pánik miatt – amit az IMF nem tudott időben felfogni.
- Orosz átmenet (1990-es évek): Stiglitz figyelmet szentel Oroszország kommunizmustól a kapitalizmus felé való elmozdulásának, amelyet a félrevezetett politika esettanulmányának tekint. Az úgynevezett "sokkterápia" megközelítés, amelyet az IMF és az amerikai tanácsadók erősen támogattak, magában foglalta az árak hirtelen felszabadítását, az állami vagyon tömeges privatizálását és a monetáris politika szigorítását az infláció leküzdése érdekében. Ennek eredménye a 90-es évek elején hiperinfláció, a termelés több mint 40%-os összeomlása és az oligarchák megjelenése volt, akik korrupt ügyletek révén eldobható áron vásárolták meg a korábbi állami vállalatokat. Stiglitz élénken elmeséli, hogy a privatizáció megfelelő intézményi keretek nélkül hogyan vezetett vagyonkivonáshoz és "haveri kapitalizmushoz". Ezzel a példával érvel, hogy a *sorrend és az intézmények számítanak*: Oroszországnak jogi struktúrákra (szerződések végrehajtása, versenypolitika, vállalatirányítás) és szociális védőhálókra volt szüksége a privatizáció előtt vagy mellett. Ehelyett olyan volt, mintha "a cápákat egy kis halak medencéjébe engednénk". A 90-es évek végére Oroszország nem teljesítette adósságát (1998), és a

rubel összeomlott, amit Stiglitz a rossz tanácsoknak és Oroszország fenntarthatatlan politikájának korábbi kudarcának tulajdonít (az IMF addig hitelezett, hogy támogassa a rubelkötést, amíg az látványosan meg nem tört). Stiglitz politikai szempontot is feltár: azt sugallja, hogy az IMF a 90-es évek közepén nem azért támogatta Oroszországot, mert a gazdaságnak volt értelme, hanem azért, mert nyomást gyakoroltak Jelcin elnök hatalmon tartására (a nyugati politikai érdekek felülmúlják a józan gazdaságot). Ez a valós történet megerősíti Stiglitz érvelését, miszerint az ideológia ("piaci fundamentalizmus") és a politika rossz eredményekhez vezetett, és hogy egy fokozatosabb, intézményközpontú megközelítés (mint Kína, amelyet Stiglitz gyakran kontrasztként tart fel) jobb lett volna. Rávilágít az emberi árra is: sok orosz szegénységbe esett az átmenet során, a várható élettartam csökkent, és a piacgazdaságba vetett hit súlyosan aláásta – ez egy társadalmi katasztrófa, amely táplálja a globalizáció elégedetlenségét.

- Argentína és Latin-Amerika: Argentína az 1990-es évek végén egy újabb figyelmeztető történetet kínál. Argentína a 90-es évek elején az IMF politikájának plakátgyermeke volt – széles körben privatizált, és valutáját (a pesót) az amerikai dollárhoz kötötte egy valutatanácsi megállapodás keretében, hogy megállítsa a hiperinflációt. Egy ideig sikeresnek tűnt, de a 90-es évek végére Argentína recesszióban volt, és a merev valutarögzítés versenyképtelenné tette (különösen Brazília 1999-es leértékelője után). Az IMF azonban arra ösztönözte Argentínát, hogy tartsa magát a rögzítéshez, és megszorításokat vezetett be a bizalom helyreállításának reményében. Stiglitz rámutat, hogy ez visszafelé sült el: a megszorítások elmélyítették a recessziót, az adósság nőtt, és végül Argentína 2001-ben csődbe ment, és megtörte a csapot, szegénységbe taszítva a középosztályt, miközben a bankrendszer befagyott. A GAID-ben Stiglitz azzal érvel, hogy Argentína a rugalmatlan politikák kudarcát szemlélteti – a valutarendszer tarthatatlan volt, és korábban el kellett volna hagyni, és az IMF elutasította az alternatívák mérlegelését (például rendezett adósságátütemezés vagy lazább monetáris politika) súlyosbította az összeomlást. Azt is megjegyzi, hogy a következmények – egyfajta elveszett évtized egy egykor gazdag ország számára – az IMF-ellenes érzelmek hullámát táplálták Latin-Amerikában. Valójában a 2000-es évek közepére számos latin-amerikai ország (például Brazília és Argentína az új vezetés alatt) kerülte az IMF tanácsait, sőt előre fizette az IMF hiteleit, hogy megszabaduljon az IMF felügyeletétől. Stiglitz gyakran hivatkozik erre a politikai változásra, mint annak bizonyítékára, hogy az országok a megélt tapasztalatok miatt elutasítják a washingtoni konszenzus modelljét. Argentína drámai csődje és fellendülése (2002 után fellendült, miután leértékelte és abbahagyta az IMF ortodoxiáját) példaként szolgál Stiglitz arra az állítására, hogy *az IMF-program befejezése és alternatív politikák gyorsabb fordulathoz* vezethetnek. (Argentína 2002 utáni fellendülése gyors volt, amit a magas nyersanyagárak segítettek, de Stiglitz hangsúlyozza a politikai függetlenség szempontját.)
- Szubszaharai Afrika: Bár egyetlen afrikai ország története sem uralja Stiglitz narratíváját, gyakran utal Afrika gazdasági teljesítményének csalódottságára az IMF/Világbank több évtizedes programjai alatt. Az 1980-as és 1990-es években számos afrikai ország strukturális kiigazítási programokon (SAP) ment keresztül – a liberalizációtól, a privatizációtól és az állami kiadások csökkentésétől függő hitelek voltak. Stiglitz rámutat, hogy sok ilyen országban a növekedés nem valósult meg, és a szegénység elmélyült. Például Zambiát vagy Ghánát idézheti: privatizálták a bányákat és a közműveket, kiegyensúlyozott költségvetést hoztak, de kevés javulást láttak a lakosság számára. A viták során gyakran hivatkozott (és valószínűleg Stiglitz is érintette) sokatmondó statisztika, hogy Afrika egy főre jutó jövedelme a 90-es évek

végén alacsonyabb volt, mint a 70-es évek végén – lényegében sok helyen két elveszett évtized. Stiglitz Afrikát használja annak hangsúlyozására, hogy a globalizáció ígéretei nem teljesültek: az integrációs erőfeszítések, a nyitott piacok és a külföldi segélyek ellenére ezek az országok nem virágoztak, ami a megközelítés és a globális gazdasági rendszer hibáira utal. Azt is megjegyzi például, hogy a nyugati kereskedelmi akadályok (például az EU mezőgazdasági támogatásai vagy az amerikai gyapottámogatások) hogyan ártanak az afrikai gazdáknak, és hogy a magas adósságterhek hogyan szifonozzák el az erőforrásokat (ezért támogatja az adósságelengedést). Példa erre Malawi esete: az adományozók tanácsát követve privatizálta a gabonatartalékokat és csökkentette a támogatásokat, de az aszály beütésekor éhínséggel kellett szembenéznie – ez az anekdota rávilágít a leegyszerűsített szabadpiaci politikák sebezhető gazdaságokra való alkalmazásának veszélyeire. Stiglitz gyakran érvel a *"tisztességes kereskedelem" mellett,* az afrikai mezőgazdaságot példaként használva: ha a Nyugat valóban hinne a szabad kereskedelem előnyeiben, akkor nem hátrányosan érintené az afrikai gazdákat támogatásokkal és vámokkal.

- Globalizációellenes tiltakozások (Seattle 1999 és után): Stiglitz fordulópontként hivatkozik a WTO elleni tiltakozásokra Seattle-ben (1999) – "az első nagy tiltakozás... sokak számára meglepetésként ért". Seattle-t úgy értelmezi, mint azt a pillanatot, amikor a közvélemény rájött, hogy a globalizáció nem mindenkinek kedvez, és hogy valami alapvetően nincs rendben a szabályokkal. Az MGW-ben valójában ezzel az eseménnyel nyit, hogy keretbe foglalja azt a narratívát, hogy *a globalizáció problémái most nyilvánvalóak voltak a hétköznapi polgárok számára*. A tüntetők – a szakszervezetek, a környezetvédők és a fejlődő országok szószólóinak koalíciója – tükrözik a Stiglitz által felsorolt aggodalmakat: a munkahelyek bizonytalansága északon (a gyári munkások munkásainak Kínába költöznek), a déli gazdálkodóknak az import fáj, a környezetvédőknek aggódnak, hogy a kereskedelmi megállapodások aláássák a szabályozást stb. Ezeknek a tiltakozásoknak a megidézésével Stiglitz hangot ad a valós ellenvéleményeknek, és megmutatja, hogy kritikája egy szélesebb mozgalomhoz igazodik. Gyakran mondja, hogy a globalizációnak *"sikerült egyesítenie az embereket a világ minden tájáról – a globalizáció ellen",* hangsúlyozva azt az iróniát, hogy a globalizáció állítólagos előnyei ehelyett globális visszhangot váltottak ki. Ezek a valós események megerősítik azt az állítását, hogy ha a globalizációt nem reformálják meg, akkor egyre nagyobb politikai ellenállásba kell ütköznie (ahogy az a későbbi években megrekedt kereskedelmi tárgyalások és növekvő populizmus miatt történt).
- Sikertörténetek – Kelet-Ázsia és Kína: Stiglitz nem csak a kudarcokat idézi; Sikereseteket is tárgyal, hogy szemléltesse, hogyan hozhat jobb eredményeket, ha másképp csináljuk a dolgokat. Kiemelkedő példa erre Kína fokozatos reformútja. Kína nem követte az IMF előírásait – lassan liberalizálta gazdaságát, ellenőrzés alatt tartotta pénzügyi szektorát, nem privatizálta egyik napról a másikra az állami vállalatokat, és sikerült elérnie a szegénység egyik leggyorsabb csökkentését a történelemben. Stiglitz kiemeli, hogy Kína figyelmen kívül hagyta a washingtoni konszenzus nagy részét (például hosszú ideig fenntartotta az állami tulajdont a bankszektorban, és nem nyitotta meg teljesen tőkeszámláját), és óriási növekedést ért el. Hasonlóképpen, más kelet-ázsiai gazdaságok (például Dél-Korea, Tajvan és korábban Japán) csak azután liberalizálták a kereskedelmet, hogy először nőttek a vámfalak mögött lévő fiatal iparágak, és aktív iparpolitikát alkalmaztak. Ezek a példák alátámasztják Stiglitz érvelését, miszerint létezik a globalizációnak egy alternatív modellje – olyan, ahol az országok a saját feltételeik és ütemeik szerint integrálódnak a világgazdaságba, és a

kormány irányító szerepet játszik. Megjegyzi, hogy ezek az országok a globalizációt kezelték, nem pedig a tisztán szabadpiaci megközelítést, és nemcsak magas növekedést, hanem jelentős társadalmi fejlődést is elértek (oktatás, egészségügy). Összehasonlítva ezeket a történeteket mondjuk Latin-Amerikával vagy Oroszországgal, Stiglitz szemlélteti, hogy a különböző stratégiák hogyan vezettek nagyon eltérő emberi kimenetelekhez.

- Globális kezdeményezések – adósságkönnyítés és millenniumi fejlesztési célok: Stiglitz példákat is felhasznál a pozitív politikai változásokra annak bemutatására, hogy a reformok megvalósíthatók. A súlyosan eladósodott szegény országok (HIPC) adósságkönnyítését és a 2005-ös G8-ak adósságelengedését 18 ország esetében valós politikának nevezik, amely a múltbeli megközelítések kudarcának felismeréséből származik (egyszerűen beszedte az adósságfizetéseket, amelyek kimerítették a szegény országok költségvetését). Stiglitz a fenntarthatatlan adósságok elengedésének szószólója volt, és amikor ez megtörtént, rámutat rá, mint egy humánusabb gazdaságpolitika győzelmére. A másik a 2000-ben kitűzött millenniumi fejlesztési célok (MDG), amelyekben a világ vállalta, hogy leküzdi a szegénységet, a betegségeket stb. Stiglitz megemlíti, hogy a globális vezetők megállapodtak abban, hogy 2015-re felére csökkentik a szegénységet, új elkötelezettséget mutattak – bár azt is kritizálná, hogy a tényleges segélyezési és kereskedelmi politikák még mindig elmaradnak ezektől a törekvésektől. Ezek a példák az MGW-ben arra ösztönzik az olvasókat (és a politikai döntéshozókat), hogy a globális közösség összefoghat a globalizáció igazságosabbá tétele érdekében, feltéve, hogy van politikai akarat.
- Környezetvédelmi eset – Montreali Jegyzőkönyv kontra Kiotó: Bár a szöveg nem részletezi részletesen, Stiglitz a környezetvédelmi kérdésekkel kapcsolatos globális erőfeszítésekre utal. Például az ózonréteget lebontó vegyi anyagokról szóló Montreali Jegyzőkönyv (1987) a globális együttműködés sikertörténete – az országok megállapodtak a CFC-k betiltásában, és az ózonréteg helyreáll. Ezzel szemben az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló erőfeszítések (1997-es Kiotói Jegyzőkönyv és a 2005-ig tartó tárgyalások) vitatottabbak voltak, mivel az Egyesült Államok nem volt hajlandó ratifikálni a Kiotói Jegyzőkönyvet. Stiglitz ezt az ellentétet arra használhatja, hogy szemléltesse, hogy a globális szerződések működhetnek, ha tisztességesek és kollektíven támogatottak, de meginghatnak, ha a hatalmas nemzetek kilépnek, vagy ha gazdasági érdekek (például az olajlobbi) beavatkoznak. Támogatja az éghajlatváltozás ugyanolyan sürgősséggel és együttműködéssel történő kezelését, és azt javasolja, hogy a fenntartható fejlődés akkor lehetséges, ha az olyan országok, mint az Egyesült Államok, vezető szerepet vállalnának, ahelyett, hogy a környezetvédelmet a növekedést fenyegető veszélynek tekintenék. A globális felmelegedés példája egy fontos pontot hangsúlyoz: új szabályok (például szén-dioxid-árazás vagy -plafon) nélkül a globalizáció környezetpusztítást fog okozni, de a megfelelő keretek között a növekedés zöld lehet.

E példák alkalmazásával Stiglitz stílusa az, hogy összekapcsolja az emberi történeteket a gazdasági elemzéssel. Gyakran említi az emberi költségeket: munkanélküliségi sorok Jakartában, az oroszok katonai felszerelések eladása, hogy túléljék a 90-es éveket, argentin középosztálybeli családok, akik a katasztrófa után szemétet gyűjtögetnek – ezek életre keltik a GDP-ről és a politikáról szóló elvont beszédet. Ezzel szemben megosztja a szegénységből Kínában kiemelt családok vagy az adósságkönnyítésnek köszönhetően ugandai iskolába járó gyerekek sikertörténetét, bemutatva a jó politikák kézzelfogható előnyeit. Az esettanulmányok ezen összjátéka nemcsak a hitelességét erősíti (mint valaki, aki közelről látta

ezeket az eseményeket), hanem arra is szolgál, hogy egy akadémiai érvet erkölcsileg meggyőzővé tegyen.

Politikai ajánlások és következmények a globális kormányzásra, a fejlődésre, az egyenlőtlenségre és a fenntarthatóságra

A globalizáció és annak elégedetlenségei *és a* globalizáció működése *során* Stiglitz politikai ajánlások széles skáláját javasolja, amelyek célja a globális gazdasági kormányzás reformja a méltányosabb fejlődés elérése, az egyenlőtlenségek csökkentése és a környezeti fenntarthatóság biztosítása érdekében. Ezek az ajánlások jelentős következményekkel járnak:

- A globális kormányzás reformja: Stiglitz az IMF, a Világbank és a WTO reformját szorgalmazza, hogy demokratikusabbak, átláthatóbbak és a fejlődő országok igényeire reagálóak legyenek. Az IMF számára azt javasolja, hogy változtassák meg irányítását (pl. módosítsák a szavazati jogokat, amelyek jelenleg aránytalan hatalmat adnak az Egyesült Államoknak és Európának) és mandátumát. Úgy véli, hogy az IMF-nek újra a válságok megelőzésére és a teljes foglalkoztatottság támogatására kell összpontosítania, ahelyett, hogy a nemzetközi hitelezők rövid távú adósságérvényesítőjeként lépne fel. Támogatja a nagyobb átláthatóságot is – például az igazgatótanács üléseinek jegyzőkönyveinek közzétételét és az IMF-programok független értékelésének lehetővé tételét. Egy ponton Stiglitz még az IMF égisze alatt álló államadósság "csődbíróságának" ötletét is felvetette, hogy igazságosan ítélkezzen az adósságátütemezésről. A Világbank számára Stiglitz azt javasolja, hogy összpontosítson a szegénység csökkentésére, és az ideológia helyett az ország körülményeihez igazítsa a tanácsokat. Azt akarja, hogy a bank jobban hallgasson a hitelt felvevő országok embereire (a civil társadalomra), és jobban koordináljon az olyan ügynökségekkel, mint az ENSZ, amelyek szociális mandátummal rendelkeznek. A WTO-ban Stiglitz a "fejlesztési forduló" kereskedelmi tárgyalásainak menetrendjét javasolja – lényegében a kereskedelmi szabályok átírását olyan területeken, mint a mezőgazdaság és a szellemi tulajdon, hogy a szegényebb nemzeteket részesítsék előnyben. Az egyik konkrét javaslat az, hogy vessenek véget annak a konvenciónak, hogy ezeknek a szervezeteknek a vezetőit nemzetiség alapján választják ki (pl. európai az IMF-hez, amerikai a Világbankhoz), és ehelyett nyílt, érdemeken alapuló folyamatot indítsanak – ez növelné a legitimitást, és idővel valószínűleg vezető szerepet töltene be a fejlődő országokból. Ezeknek a kormányzási reformoknak a következménye egy befogadóbb globális gazdasági rend, ahol a döntéseket nem kizárólag a G7-országok uralják, és ahol a prioritások (infláció vs. foglalkoztatás, vállalati nyereség kontra szegénység csökkentése) a világ népessége többségének érdekeit tükröző módon vannak egyensúlyban. Stiglitz azzal érvel, hogy ha a globális kormányzás igazságosabbá és reprezentatívabbá válik, a politikák természetesen fejlődés- és stabilitásorientáltabbá válnak.
- Fejlesztési stratégiák és politikai tér: Stiglitz kulcsfontosságú ajánlása, hogy biztosítsanak a fejlődő országoknak "politikai teret" a számukra megfelelő stratégiák folytatásához. Ez azt jelenti, hogy az IMF-nek és a Világbanknak tartózkodnia kell az egységes liberalizáció bevezetésétől, és lehetővé kell tennie az országok számára a

reformok sorrendjét és ütemét. Olyan politikákat szorgalmaz, mint: mérsékelt védelem a kezdő iparágak számára (fiatal iparágak védelme), anticiklikus makrogazdasági politikák alkalmazása (kiadások rossz időkben, megtakarítás jó időkben – a prociklikus megszorítások helyett), és a szociális kiadások (oktatás, egészségügy) fenntartása még fiskális megszorítások mellett is. Stiglitz támogatja az *innovatív fejlesztési politikákat is*: például a technológiai transzfer előmozdítására irányuló kormányzati beavatkozást, az infrastruktúra és a kkv-k finanszírozására szolgáló fejlesztési bankokat, valamint a szegények megerősítésére szolgáló földreformokat vagy mikrohitel-programokat. Ezek az elképzelések gyakran ellentmondanak az 1980-as/90-es évek politikájának, ahol az államoknak azt mondták, hogy "menjenek el az útból". Ez azt jelenti, hogy az országok jobban tudják növelni a jövedelmeket és csökkenteni a szegénységet, ha mentesek a terhes külső diktátumoktól, és *heterodox politikákat tudnak elfogadni* a körülményeikhez igazodva (hasonlóan Kelet-Ázsiához). A globális szabályok esetében ez azt jelenti, hogy átdolgozzák azokat a kereskedelmi és beruházási szerződéseket, amelyek jelenleg korlátozzák az ilyen politikákat. Stiglitz ajánlásai lehetővé tennék, mondjuk, egy afrikai ország számára, hogy támogassa gazdálkodóit, vagy egy latin-amerikai ország, hogy megkövetelje a külföldi befektetőktől, hogy a nyereséget helyben fektessék be, anélkül, hogy a WTO vagy a kétoldalú megállapodások alapján büntetnék őket.

- Egyenlőtlenség és szociális védelem: A globális egyenlőtlenségek kezelése érdekében (országok között és belül egyaránt) Stiglitz számos intézkedést javasol. Nemzetközi szinten támogatja a külföldi segélyek áramlásának jelentős növelését, különösen az oktatásra, az egészségügyre és az infrastruktúrára szánt támogatásokat a legkevésbé fejlett országokban – lényegében a globális méltányosságba fektetve. Megjegyzi, hogy a segélyekre vonatkozó ígéreteket (például az ENSZ GDP 0,7%-ára vonatkozó célkitűzését) a gazdag országok ritkán teljesítették, és sürgeti az adományozókat, hogy tartsák be. Egy másik mechanizmus, amelyet javasol, a különleges lehívási jogok (SDR) – az IMF tartalékeszköze – felhasználása a fejlesztés finanszírozására. Például az IMF SDR-eket bocsáthatna ki, és a szegényebb országok javára fordíthatná azokat (valami olyasmit javasolt, mint egy "fejlesztési SDR", amelyet projektek vagy globális közjavak finanszírozására lehetne felhasználni). Belföldön Stiglitz ajánlásai között szerepel a szociális védőhálók (munkanélküliségi biztosítás, élelmiszer-támogatás) megerősítése és a humán tőkébe való befektetés a növekedésből származó előnyök széles körű megosztásának biztosítása érdekében. A "szegényeket támogató növekedés" politikájának híve. A munkával kapcsolatban Stiglitz gyakran érvel amellett, hogy a globalizációnak nem szabad erodálnia a munkaügyi normákat; Még nemzetközi munkaügyi normákat is javasol a kizsákmányoló körülmények megelőzésére. Azzal, hogy a munkaügyi és környezetvédelmi aggályokat a kereskedelmi megállapodások részévé tegyék, ahogy javasolja, a globalizáció előnyei igazságosabban oszlanak el (pl. a munkavállalók jobb körülményeket, a közösségek környezetvédelmet kapnak). Az egyenlőtlenségre gyakorolt hatás jelentős: ha Stiglitz politikai vízióját megvalósítanák, akkor a különbségek csökkenésére számíthatnánk, mivel a szabályok aktívan elősegítenék a mélypont felemelkedését (adósságkönnyítés, tisztességes kereskedelmi feltételek stb. révén), és mérsékelnék az ellenőrizetlen piacok "győztes mindent visz" dinamikáját. Ez egy kiegyensúlyozottabb globalizációt is jelent, ahol a munkavállalók és a kistermelők nagyobb biztonsággal és alkupozícióval rendelkeznek a globális tőkéhez képest.
- Globális kereskedelmi reformok: Stiglitz kereskedelmi ajánlásai egy kiegyensúlyozottabb rendszerre irányulnak. Ezek közül a kulcs: a gazdag országok mezőgazdasági támogatásainak megszüntetése vagy jelentős csökkentése, valamint a

szegény országok számára a vámok fenntartása fejlesztési célokból. Azt javasolja, hogy *a WTO-ban "különleges és megkülönböztetett bánásmód" legyen*, gyakorlatilag azt, hogy a fejlődő országoknak státuszuk miatt nagyobb rugalmasságot és több időt kell kapniuk a kötelezettségek végrehajtására, és bizonyos esetekben mentesülniük kell egy bizonyos fejlettségi szint eléréséig. Például a legkevésbé fejlett országoknak nyílt hozzáférést kell biztosítani a gazdag piacokhoz (vámmentesen, kvótamentesen), kölcsönös igények nélkül. Egy másik ajánlás a szellemi tulajdonra vonatkozó szabályok reformja: a gyógyszerek kényszerengedélyezésének lehetővé tétele (a TRIPS-ről és a közegészségügyről szóló 2001-es dohai nyilatkozat szerint), valamint a létfontosságú technológiák rövidebb szabadalmi időszakának vagy szabadalmi alapjának megfontolása. Stiglitz még a szabadalmak helyett a kritikus területeken történő innováció ösztönzésére szolgáló díjalapok ötletét is felveti, hogy a jutalmakat elválasszák a monopóliumártól. A szolgáltatásokkal és a befektetésekkel kapcsolatban óva int az olyan megállapodásoktól, amelyek a bankok vagy más szektorok idő előtti megnyitását kényszerítik ki, amelyek destabilizálhatják a gazdaságokat. Ehelyett támogatja az országok jogát a külföldi befektetések szabályozására a stabilitás biztosítása érdekében (pl. tőkeellenőrzés bizonyos helyzetekben). A fejlődésre gyakorolt hatások közvetlenek: az ilyen kereskedelmi reformok potenciálisan lehetővé tennék a fejlődő országok számára, hogy sikeresebben diverzifikálódjanak és iparosodjanak (mivel nem árasztaná el őket a támogatott import, és táplálhatnák iparukat), és erőforrásokat szabadítanának fel (ha például nem kell annyit fizetniük a szabadalmaztatott gyógyszerekért, többet fektethetnek be máshol). A globális kormányzás szempontjából ezek megvalósítása a tárgyalási dinamika megváltoztatását igényelné – a gazdag nemzeteknek el kellene ismerniük bizonyos előnyöket (például mezőgazdasági támogatásokat, erősebb szellemi tulajdont) egy igazságosabb rendszer javára. Stiglitz úgy véli, hogy ez nemcsak igazságos, hanem *stabilabb globális gazdasághoz vezet*, mivel a kétségbeesetten szegény országok nem maradnak a kétségbeesés zsebei (ami konfliktust vagy migrációs nyomást szülhet).

- Pénzügyi architektúra és válságmegelőzés: Stiglitz nyomatékosan javasolja a *pénzügyi válságok jobb megelőzésére és kezelésére* szolgáló rendszerek létrehozását. Egyik fő javaslata egyfajta globális pénzügyi szabályozási keret létrehozása – ez magában foglalja *a tőkeszabályozás* bizonyos feltételek mellett történő engedélyezését (és az IMF jóváhagyását, ha szükséges, ahelyett, hogy megtiltaná), a spekulatív rövid távú tőkeáramlások szabályozását (esetleg pénzügyi tranzakciós adók vagy más eszközök révén), valamint az országok ösztönzését arra, hogy saját valutájukban vegyenek fel hitelt, vagy jobban fedezzék a kockázatokat (hogy elkerüljék az Ázsiát és Latin-Amerikat elsüllyesztő devizaeltéréseket Amerika). Javasol egy nemzetközi csődmechanizmust is – a vállalati csődhöz hasonló jogi eljárást az államadósság számára, ahol egy pártatlan testület felügyelhetné az adóssságleállást és a szerkezetátalakítást, hogy az országok fenntartható úton kerülhessenek ki a zúzó adósságból (ezt az ötletet valójában az IMF Anne Krueger "szuverén adósságátütemezési mechanizmusként" lebegtette, de ellenállásba ütközött). Stiglitz új globális tartalékvalutára (esetleg kibővített SDR-re) irányuló törekvése az amerikai dollártól való függés csökkentését és ezáltal a globális egyensúlyhiány és volatilitás csökkentését célozza. Ha például egy szupranacionális tartalékeszközt használnának, az országoknak nem kellene billiókat felhalmozniuk amerikai dollárban (amit jelenleg önbiztosításként tesznek, hozzájárulva a globális egyensúlyhiányhoz). A globális kormányzásra gyakorolt hatás itt valószínűleg új intézmények létrehozása vagy az IMF szerepének bizonyos pozitív módon történő megerősítése (végső hitelezőként és válságkezelőként, nem pedig megszorítások végrehajtójaként). Nagyobb stabilitást is

jelenthet – kevesebb válság, mint például Ázsia 1997 vagy globális 2008 –, ha a spekulatív túlkapásokat megfékezik, és ha az országok szükség esetén rendezett módon csődbe mennek, ahelyett, hogy végtelen megszorításokat szenvednének el. Politikailag azonban ezek az elképzelések ellenállásba ütköznek a hatalmas pénzügyi érdekek és a dollár dominanciájából profitálók részéről. Stiglitz elismeri a kihívásokat, de azzal érvel, hogy a fokozatos mozgás (pl. az SDR-ek nagyobb használata) elindíthatja az átmenetet.

- Környezeti fenntarthatóság: Felismerve, hogy a gazdasági növekedésnek ökológiailag fenntarthatónak kell lennie, Stiglitz sürgeti a környezetvédelmi szempontok integrálását a globalizációs politikákba. Nemzetközi megállapodásokat javasol az éghajlatváltozás megfékezésére – például a szén-dioxid árának meghatározását egy globális szén-dioxid-adóval vagy egy jól megtervezett cap-and-trade rendszerrel, a méltányosságot szem előtt tartva (a fejlett országoknak, amelyek a legnagyobb mértékben járultak hozzá a kibocsátáshoz, nagyobb költségeket kell viselniük, és segíteniük kell a fejlődő országokat a zöld technológia bevezetésében). Azt is javasolja, hogy szüntessék meg a fosszilis tüzelőanyagok támogatását világszerte, és ehelyett esetleg támogassák a megújuló energia bevezetését. Stiglitz néha felvetette a WTO-hoz hasonló "Globális Környezetvédelmi Szervezet" ötletét, amelynek hatalmában állna a környezetvédelmi előírások betartatása, hogy az országok (és vállalatok) ne szerezzenek versenyelőnyt a szennyezéssel. A kereskedelemben támogatja, hogy az országok büntessék a különösen szennyező módon előállított árukat (ez kapcsolódik a kibocsátás-ellenőrzés nélküli országokból származó import szén-dioxid-vámjairól szóló megbeszélésekhez a szén-dioxid-áthelyezés megelőzése érdekében). Ezek az ajánlások jelentős elmozdulást jelentenek a globális környezetvédelmi együttműködés felé: az éghajlatváltozást és a biológiai sokféleség csökkenését nem pusztán önkéntes eseti alapon kezelnék, hanem elszámoltatható, strukturált megállapodások révén, amelyek esetleg szankciókat is tartalmaznak a szabályok be nem tartása esetén (ahogy a kereskedelmi szabályok megsértése is szankciókat alkalmaz). Ha megvalósul, a globalizáció hozzájárulna a fenntarthatósághoz, nem pedig aláásná azt, biztosítva, hogy a kereskedelem és a beruházások ne menjenek a bolygó rovására. Ez ösztönözné az új iparági dinamikát is, ahol a tiszta technológia gyorsabban terjed – valószínűleg a szegény országok finanszírozási mechanizmusain keresztül (Stiglitz a zöld finanszírozás növelését, a technológiamegosztási megállapodásokat stb. javasolja).
- Etikai keret és humán fejlődés: Stiglitz ajánlásainak mögött az az elképzelés áll, hogy a gazdaságpolitikát etikai megfontolásoknak és emberi szükségleteknek kell vezérelniük. Támogatja a korrupció csökkentését célzó politikákat (például a globális megállapodások nagyobb átláthatóságát, a banktitok korlátozását, amely lehetővé teszi az illegális tőkekiáramlást), valamint a civil társadalom (civil szervezetek, szakszervezetek, környezetvédelmi csoportok) hangjának beépítését a globális tanácskozásokba. Például támogatja a nyersanyag-kitermelő iparágak átláthatósági kezdeményezését (a bányavállalatok és a kormányok kifizetéseinek nyilvánosságra hozatala, a korrupció csökkentése és annak biztosítása, hogy az emberek részesüljenek a természeti erőforrásokból). Felszólít a kulturális és társadalmi döntések tiszteletben tartására is – a globalizációnak nem szabad homogenizációt kényszerítenie. Az olyan politikák, mint a kulturális iparágak vagy a közszolgáltatások védelme a kereskedelmi megállapodásoktól, ajánlottak, hogy lehetővé tegyék az országok számára a társadalmi döntések megőrzését (pl. egy ország bizonyos szolgáltatásokat nyilvánosan kíván tartani, vagy támogatni a helyi filmipart – Stiglitz úgy véli, hogy a kereskedelmi szabályoknak ezt nem szabad tiltaniuk).

Stiglitz politikai víziójának teljes körű végrehajtása mélyreható következményekkel járna: valószínűleg *egy többpólusúbb kormányzati struktúrát* látnánk (a feltörekvő gazdaságoknak nagyobb beleszólásuk lenne), *stabilabb pénzügyi rendszert, kevesebb szélsőséges válsággal*, a legszegényebbek számára előnyösebb kereskedelmi növekedést (és valószínűleg lassabb növekedést a csúcson elért nagyon egyenlőtlen nyereségekkel), valamint a társadalmi és környezetvédelmi célok integrálását a nemzetközi gazdasági jog középpontjába. A nemzetek közötti egyenlőtlenség csökkenhet, ha a szegényebb országok a tisztességesebb kereskedelemnek és a technológiai hozzáférésnek köszönhetően feljebb tudnak lépni az értékláncban. A nemzeteken belül a globális keretrendszer jobban támogatná a munkaügyi és szociális védelmet, ami potenciálisan lelassítaná a sok országban tapasztalható egyenlőtlenség növekedését. Emellett újraegyensúlyozás is bekövetkezhet: az országok visszanyerhetnek némi autonómiát, hogy kísérletezzenek a kontextusuknak megfelelő (monetáris, fiskális, ipari) politikákkal, eltérve az egy kaptafára vonatkozó modell megszorításaitól.

Stiglitz azonban azt is elismeri, hogy ezek a reformok politikai akaratot és az egyéni érdekek leküzdését igénylik. Például az IMF és a Világbank elszámoltathatóságának növelése csökkentheti a hitelező nemzetek ellenőrizetlen befolyását; a tisztességes kereskedelmi szabályok az agráripar és a gazdag országokban a Big Pharma visszaszorításával szembesülnének. Ezen akadályok ellenére munkája azt sugallja, hogy a globalizáció hosszú távú legitimitása és sikere ezeken a változásokon múlik. Ellenkező esetben az elégedetlenség növekedni fog – amire figyelmeztet a GAID-ben: ha a globalizációt továbbra is igazságtalannak tekintik, akkor *"a globalizáció és annak minden előnyének végével fenyegethet*", ahogy az egy korábbi korszakban történt a 19. századi liberális globalizáció összeomlásával az első világháború körül.

Összefoglalva, Stiglitz politikai ajánlásai átfogó programot alkotnak *a "globalizáció mindenki számára történő működésére"*. Céljuk, hogy a globális gazdasági szabályokat összehangolják a tágabb emberi értékekkel – egy olyan rendszer előmozdítása, ahol a globális kormányzás sokakat szolgál, nem pedig a keveseket, a fejlődés befogadó és önálló, az egyenlőtlenséget a szolidaritás és a méltányosság mérsékli, a fenntarthatóságot pedig a bolygó jövője szempontjából nem tárgyalhatónak tekintik. Bár ezek a javaslatok ambiciózusak, befolyásolták a nemzetközi vitákat (például az IMF reformjára irányuló felhívások és a globális pénzügyi tranzakciós adó ötlete visszhangozza Stiglitz témáit), és továbbra is rendkívül relevánsak az igazságosabb globalizáció eléréséről szóló vitákban.

Az egyes művek erősségeinek és gyengeségeinek kritikai értékelése

Globalizáció és elégedetlenségei (2002) – Erősségek: Stiglitz *globalizációja és elégedetlenségei* széles körben dicsérték bennfentes betekintéséért és a hatalmas intézmények bátor kritikájáért. A könyv egyik legnagyobb erőssége az egyértelműség és a hozzáférhetőség az összetett gazdasági események magyarázatában. Stiglitz az ázsiai pénzügyi válságot és más gazdasági összeomlásokat olyan kifejezésekkel magyarázta, amelyeket az általános olvasók megérthettek, miközben elegendő részletet és adatot szolgáltatott a szakemberek bevonásához. A bírálók megjegyezték, hogy Stiglitz "írt egy fontos könyvet", amelyet *"mindenkinek el kell olvasnia, akit érdekel a gazdasági fejlődés [és] a közpolitika a globalizáció korszakában"*.. Az emlékiratok és az elemzések keveréke – személyes anekdotái

a Világbank találkozóiról, az IMF tisztviselőivel való interakciókról stb. – emberi dimenziót és hitelességet adott a narratívának. Ez *legalább annyira egy történet* volt (Stiglitz Washingtonba ment, és kiábrándult abból, amit látott), mint egy gazdasági elemzés. Ez a történetmesélési szempont lebilincselővé tette a könyvet, és bepillantást engedett az olvasóknak a nemzetközi pénzügyi döntéshozatal titkos világába.

Lényegében a GAID erősségei közé tartozik a politikai kudarcok meggyőző kritikája. Stiglitz logikai érveket és empirikus bizonyítékokat sorakoztat fel annak bemutatására, hogy az IMF politikája gyakran a szándékoltal ellentétes eredményeket hozott – ez a pont erősen visszhangzott abban az időben, amikor sokan megkérdőjelezték a globalizációt. Érve, miszerint a globalizációt támogató politikák *"sok jót hozhatnak, ha megfelelően hajtják végre",* de a rossz végrehajtás elrontotta, árnyalt középutat talált a globalizációellenes tüntetők és a szabadpiac védelmezői között. Még azok is, akik nem értettek egyet Stiglitz következtetéseivel, elismerték, hogy fontos kérdéseket vetett fel. John Williamson, a Peterson Intézet munkatársa (a "washingtoni konszenzus" kifejezés atyja) megjegyezte, hogy Stiglitz IMF-kritikája *"komoly megfontolást igényel*". Egy Nobel-díjas és korábbi magas rangú tisztviselő kritikáját nem lehetett könnyen elutasítani – ahogy a *The Guardian* megjegyezte, amikor egy Nobel-díjas bennfentes azzal vádolja az IMF-et, hogy rosszul kezeli a globalizációt a Wall Street érdekében, *"nehezebb elutasítani",* mint ha utcai tüntetőktől származik. Valójában a könyv jelentősen megváltoztatta a globalizációról szóló vitát. Intellektuális súlyt adott a fejlődő országok sérelmeinek, és legitimitást adott a globális gazdasági kormányzás reformjára irányuló felhívásoknak. Hatásának mértéke, hogy még a washingtoni tisztviselőknek is reagálniuk kellett: az IMF vezető közgazdásza nyilvánosan megfeddte Stiglitzet (ezt reakcióként tárgyaljuk, de a cáfolatnak a ténye azt jelzi, hogy a könyv idegeket ütött).

A GAID a gazdaságpolitika erkölcsi dimenziójának kiemelésében is kiváló. Stiglitz nyilvánvaló empátiája a szegények és a munkanélküliek iránt olyan erkölcsi sürgősséget kölcsönöz a könyvnek, amely gyakran hiányzik a közgazdasági szövegekből. Emlékezteti az olvasókat, hogy az IMF-programok mögött valós életek állnak – ez az erősség tette a könyvet befolyásossá a tudományos körökön kívül. Ez nem pusztán elvont kritika; Élénken leírja, hogy a politikák hogyan hatottak a gazdákra, a munkavállalókra és a gyermekekre az alávetett országokban, így meggyőző etikai érvet építve a "szokásos üzletmenet" ellen. Ez segített a civil társadalom fellendítésében, és talán még egyes országok politikai döntéshozóit is befolyásolta, hogy ellenálljanak a káros politikáknak.

Globalizáció és elégedetlenségei – gyengeségek: Bár befolyásos, a könyv nem mentes a kritikától. Gyakori kritika, hogy Stiglitz hangneme harcias, és az ellenfelek ábrázolása egyoldalú. Ahogy az egyik bíráló fogalmazott, "a *hangnem túlságosan ellenséges és agresszív",* és Stiglitz *"nem hagyja ki a lehetőséget, hogy megsértse az IMF munkatársait"*.. A GAID során Stiglitz néha az IMF közgazdászainak tulajdonít indítékokat vagy hozzá nem értést, oly módon, hogy a kritikusok igazságtalannak és öncélúnak találják. Például híresen "harmadrangúnak" bélyegezte az IMF néhány munkatársát, és "rossz közgazdaságtannal" és képmutatással vádolta az intézményt. Ez ahhoz vezetett, hogy Stiglitz személyes támadásokat folytatott, ahelyett, hogy ragaszkodott volna a politikai érvekhez. Kenneth Rogoff, az IMF akkori vezető közgazdásza egy "nyílt levéllel" válaszolt, amelyben gúnyosan arroganciával és az IMF elkötelezett alkalmazottainak rágalmazásával vádolta Stiglitzet. Rogoff válasza kiemelte, hogy Stiglitz ritkán ismer el hibát a maga részéről, és hajlamos teljes mértékben másokat hibáztatni. Ez arra utal, hogy a GAID-nek előnyös lett volna, ha kiegyensúlyozottabban ismerik el, hogy egyes válságoknak több oka is van (beleértve a

belpolitikai hibákat is), és hogy az IMF nem minden alkalmazottja volt ideológus. Az egyenlőtlenség hiánya jogos kritika: Stiglitznek úgy tűnik, hogy fejszét kell csiszolnia (talán a Világbankból való kizárása és az Egyesült Államok Pénzügyminisztériumával való összecsapása miatt), ami arra késztetheti az olvasókat, hogy megkérdőjelezzék egyes beszámolók objektivitását.

A bírálók által említett másik gyengeség az, hogy Stiglitz időnként leegyszerűsített vagy nem bizonyított kontrafaktuális helyzeteket mutat be – azt állítja, hogy ha követték volna a tanácsát, a válságokat el lehetett volna kerülni vagy enyhíteni lehetett volna, de ennek bizonyítékai nem mindig szilárdak. A kritikusok rámutattak, hogy kevés hivatkozást vagy részletes modellt ad néhány állítás alátámasztására (az egyik kritikus megjegyezte, hogy a könyv *"hosszú a célzás és kevés a lábjegyzet").* Stiglitz például azzal érvel, hogy a magasabb költségvetési hiány és az expanzív monetáris politika gyorsan meggyógyította volna a kelet-ázsiai válságot – de az olyan kritikusok, mint Rogoff, ellentmondásosnak mondták, hogy az ilyen politikák hiperinflációhoz vagy teljes befektetői meneküléshez vezethettek volna, és ezt a receptet *"a legjobb esetben is nagyon ellentmondásosnak, a legrosszabb esetben kígyóolajnak" nevezték..* Lényegében a szkeptikusok úgy érezték, hogy Stiglitz néha túlságosan leegyszerűsítette az összetett kompromisszumokat. Lekicsinyeli az általa támogatott politikák kockázatait (például a devizaválságra adott expanzív válaszokat), és nem foglalkozik alaposan azzal, hogy az olyan intézmények, mint az IMF, miért féltek ezektől az alternatíváktól. Van egy olyan érzés, hogy strómanokat állít fel – úgy ábrázolja az IMF-et, mint aki hisz abban, hogy a piacok tökéletesek (amit az IMF közgazdászai vitatnának) –, majd leüti őket, ahelyett, hogy érveik árnyaltabb változataival foglalkozna. Ez vezetett ahhoz a kritikához, hogy a GAID *"karikatúrázza ellenfelei nézeteit",* ami azt sugallja, hogy a szabadpiac támogatói úgy gondolják, hogy a korlátlan szabadkereskedelem mindenkinek segít, míg a valóságban azzal érvelnek, hogy a legtöbbet segíti, nem pedig az összeset, és elismerik néhány hátrányát. Tehát az ellenérvek megválaszolásának intellektuális szigora helyenként némileg hiányzik.

Ezenkívül egyes kommentátorok úgy érezték, hogy Stiglitz röviden elhallgatta a válságos országok kormányainak kudarcait. Ahogy Bruce Ramsey írta a *The Seattle Times-ban*, Stiglitz *"rávilágít a piacok hibáira, de nem ugyanolyan kemény a kormányzati politikák hiányosságaival vagy a külföldi segélyek kudarcaival szemben"..* Például, miközben az IMF-et hibáztatja az ázsiai válságért, mások megjegyzik, hogy a haveri kapitalizmus és a gyenge bankfelügyelet ezekben az országokban is hozzájárult; míg ő az orosz privatizációs kudarcot a Nyugat sokkterápiájára hibáztatja, mások a Jelcin-adminisztráció korrupciójára mutatnak rá, mint fő tényezőre. A GAID hajlamos erősen hibáztatni a külső erőket, és úgy tekinthet, hogy túl könnyen elengedi a fejlődő országok elitjét. Ez az egyoldalú felelősségmegosztás gyengeségnek tekinthető, mivel nem számol teljes mértékben a fejlődést is sújtó belső kormányzási problémákkal.

Stilisztikai szempontból, bár a szenvedélyes hangnem egyesek számára erősség, mások tudományos értelemben vett gyengeségnek tekintették. A konfrontatív stílus elidegenítheti azokat az olvasókat, akik megfontoltabb elemzést várnak; Ez vitathatatlanul aláásta üzenetének hatékonyságát néhány politikai döntéshozó körében, akik úgy érezték, hogy megtámadták. Egy akadémiai recenzens szerint a könyv *"hatékonyabb lett volna, ha Stiglitz mérsékeltebb stílust választ"..*

Végül a GAID-et kritizálták azért *, amit kihagyott*. Nagyrészt figyelmen kívül hagyja a magánszektor szereplőinek (bankok, fedezeti alapok) szerepét a válságok előidézésében –

Stiglitz az IMF kudarcaira összpontosít, de nem elemzi mélyen például a spekulatív buborékokat és az erkölcsi kockázatokat, amelyek a válságokhoz vezettek, azon túl, hogy az IMF-et hibáztatja a tőkemérleg liberalizációjának ösztönzéséért. Egyesek szerint ez az IMF-re való szűk összpontosítás figyelmen kívül hagy más tanulságokat (például a globális pénzügyek szabályozását), amelyek kulcsfontosságúak. A könyv célját tekintve azonban ez egy szándékos döntés volt, hogy a nemzetközi intézményekre összpontosítsanak.

A globalizáció működése (2006) – Erősségek: *A globalizáció működőképessé tétele* dicséretet kapott, amiért kiterjesztette a beszélgetést a megoldásokra, és ezt nagyrészt gyakorlati és fantáziadús módon tette. Az egyik bíráló "*fantáziadús és mindenekelőtt gyakorlati víziónak nevezte egy sikeres és méltányos világról"..* Az MGW erőssége a széles látókörében rejlik – a Stiglitz a kereskedelemmel, a pénzügyekkel, az éghajlattal és egyebekkel foglalkozik, és konkrét javaslatokat kínál minden területen. Ez az olvasóknak és a politikai döntéshozóknak ötleteket adott a vitára, és a diskurzust túllépve azon, hogy mi a rossz, és *mit lehetne jobban csinálni*. Javaslatai, mint például a munkaügyi és környezetvédelmi megfontolások hozzáadása a kereskedelmi megállapodásokhoz, vagy egy új tartalékvaluta létrehozása, merészek és elgondolkodtatóak voltak. Még ha valaki nem is értett egyet, a könyvnek sikerült vitát gerjesztenie a globalizáció reformjáról, ahelyett, hogy feladta volna.

Az MGW-ben található írások hozzáférhetőek, mégis logikai érvekkel alátámasztják, így laikus olvasók és szakértők számára egyaránt alkalmas – ezt a kettős vonzerőt az *InTheNews* is megjegyezte: Stiglitz *"nyitott, őszinte írási stílusa, és a szakértők és a nem szakértők számára egyaránt vonzó... garantálja a könyv tartós sikerét."*. A hangnem, bár még mindig szenvedélyes, kevésbé személyes és inkább politikaorientált, amit sokan helyénvalónak tartottak. Stiglitz optimizmusa egy másik erős pont; Abban az időben, amikor egyesek pesszimisták voltak a globalizáció jövőjét illetően, reményt ad arra, hogy *"egy másik világ lehetséges"* (aktivista szlogent kölcsönözve) azzal, hogy részletezi, hogyan lehetne ezt megtenni. Ez az optimista alátámasztás, erkölcsi sürgősségével kombinálva (pl. a világ szegényei és az igazságosság iránti állandó aggodalom, amint azt a kritikusok megjegyezték) pozitív energiát adott a könyvnek. Az MGW profitál abból is, hogy Stiglitz képes összetett globális kérdéseket szintetizálni és összekapcsolni. Kapcsolatot von például a globális kereskedelempolitika és a szegénység, vagy a szellemi tulajdonra vonatkozó szabályok és az egészségügyi eredmények között, holisztikus perspektívát nyújtva a globalizációról. Ez a rendszerszemléletű megközelítés erősség, mert tükrözi a globális gazdaság összekapcsolt valóságát. Ráadásul 2006-ra Stiglitznek megvolt az az előnye, hogy válaszolt néhány kritikára: az MGW-ben egy kicsit óvatosabb, hogy ne csak elítélje, hanem javasolja is (például, miután kritizálta az IMF feltételrendszerét, elismeri, hogy csökkentették, majd további változtatásokat javasol, ami kiegyensúlyozottabbnak tűnik).

A globalizáció működése – gyengeségek: A széles körű dicséret ellenére az MGW szembesült a saját kritikáival. Egyes olvasók úgy érezték, hogy a könyv túl sok területet próbált lefedni, ami kevesebb mélységet eredményezett az egyes kérdésekben. A kereskedelemmel, az adóssággal, a segélyezéssel, a környezetvédelemmel stb. foglalkozó tíz fejezettel az elemzés kissé felületesnek tűnhet az adott területek szakértői számára. Például a klímaszakértők úgy találhatják, hogy a környezetvédelmi fejezetből hiányzik a politikai tervezés árnyaltsága, vagy a kereskedelmi szakértők azt mondják, hogy elfedi a WTO-tárgyalások néhány bonyolultságát. Az átfogó reformprogram megkísérlése során Stiglitz időnként túlságosan idealistának vagy irreálisnak tűnik. A kritikusok azzal érveltek, hogy egyes javaslatai, bár elméletileg szépek, a politikai realitások miatt kevés esélyük volt a végrehajtásra. Bill Jamieson a *The Scotsman-ben* ezt írta: *"A világnak nem egy újabb könyvre van szüksége a*

rosszul meghatározott globalizáció kudarcairól. Amire szükségünk van, az a remény, ami azt jelenti, hogy az MGW még mindig sokat összpontosított a problémákra, és hogy egyes ajánlások túl elvontak voltak ahhoz, hogy valódi reményt adjanak. (Ez a megjegyzés kissé ironikus lehet, mivel Stiglitz úgy gondolta, hogy ötletekkel ad reményt, de lehet, hogy egyesek számára az ötletek nem tűntek praktikusnak.)

Egy másik kritika az, hogy Stiglitz az MGW-ben sem "aligha pártatlan". Bruce Ramsey kritikája megjegyezte, hogy Stiglitz *"félresöpri a gazdag országok hasfájását, például az Egyesült Államok Kínával szembeni kereskedelmi hiányát",* és nem ismeri el teljes mértékben a fejlett országok polgárainak aggodalmait, akik szintén elégedetlenek. Például, miközben arról beszél, hogy az Egyesült Államokban a gyári munkások elveszítik a munkahelyüket a globalizáció miatt, hajlamos ezt a rosszul irányított globalizációnak tulajdonítani (Kína állítólagos valutamanipulációja vagy a biztonsági háló hiánya az Egyesült Államokban), ahelyett, hogy elismerné az olcsóbb importból származó előnyöket. Egyes gazdag országokban élő olvasók úgy érezhetik, hogy jogos aggodalmaik (például a munkahely biztonsága vagy a tisztességtelen verseny) nem foglalkoztak mélyen – Stiglitz egyértelmű normatív álláspontja a fejlődő világ perspektíváját részesíti előnyben, és inkább "érvel", mintsem több oldalt mutatna be. Ez a retorikai stílus gyengítheti a könyv vonzerejét egy olyan közönség számára, amely még nem osztja az orientációját.

Ezenkívül egyes elemzők azzal érveltek, hogy Stiglitz gyakorlati javaslatait beárnyékolhatják a szabadpiaci "puristák" elleni támadásai. A *New York Times* kritikája Stephen Kotkin megjegyezte, hogy *"a mindenki számára szabad piacok gondolatának támadása a konzervatív puristákkal folytatott felesleges vitában csak beárnyékolja [Stiglitz] gyakorlati javaslatait*", például a munkaügyi és környezetvédelmi miniszterek bevonását a kereskedelmi tárgyalásokba. Más szóval, a könyv időnként időt tölt azzal, hogy megcáfolja azt, amit Stiglitz neoliberális dogmának tekint (talán a GAID polemikus stílusának maradványaként), amire 2006-ban talán nincs szükség, amikor sok olvasó már meg van győződve arról, hogy a piacokat kormányozni kell. Ezeket az oldalakat fel lehetett volna használni javaslatainak további kidolgozására. Emiatt egyesek úgy érezték, hogy az MGW nem felel meg teljes mértékben a remélt magas színvonalnak – az egyik akadémiai bíráló (Lance Taylor) azt javasolta, hogy *"nem felel meg az általunk kívánt szabványoknak",* és elmélyült Stiglitz hátterében, hogy megmagyarázza elfogultságát. Sőt, az MGW örökölt egy kicsit a "Stiglitz tudja a legjobban" hangulatból, amelyet kritikusai kiemelnek. Nagyon magabiztos minden területen, legyen szó kereskedelemről vagy éghajlatról, talán túl magabiztos bizonyos ízlésekhez. Például egy globális tartalékvaluta javaslata óriási változás; Stiglitz ésszerű megoldásként mutatja be, de nem birkózik mélyen a lehetséges hátrányokkal vagy átmeneti problémákkal (más közgazdászok aggódnának amiatt, hogy ki kezeli azt a valutát, valóban el lesz-e szigetelve a politikától stb.). Emiatt egyes javaslatok alulérveltek. A könyv miatt a műszaki olvasók szigorúbbá vagy bizonyítékot akarnak arra vonatkozóan, hogy a terve miért működne ott, ahol mások nem.

Végül mindkét könyv, de különösen az MGW általános gyengesége, hogy a politikai megvalósíthatósággal nem foglalkoznak mélyrehatóan. Stiglitz felvázolja, mit kell tenni, de kevesebbet arról *, hogyan lehet leküzdeni az akadályokat* . Például nem részletezi, hogyan lehet meggyőzni az Egyesült Államokat és Európát, hogy adják fel a hatalmat az IMF-ben, vagy erkölcsi buzdításon túl csökkentsék mezőgazdasági támogatásaikat. Egyesek számára ez naivnak tűnhet – mintha elég lenne a megfelelő politikák azonosítása, anélkül, hogy megbirkóznánk az érdekcsoport-politikával és a geopolitikai rivalizálással, amelyek valójában diktálják a politikai döntéseket.

E kritikák ellenére az MGW-t általában értékes hozzájárulásként fogadták. Gyengeségei nagyrészt abban rejlenek, amit elvárunk tőle: tudományos értekezésként elmaradhat a széles körű kezelés és az érdekképviseleti hangvétel miatt, de közéleti értelmiségi cselekvésre való felhívásaként sikerül vitát ösztönöznie. Valójában mindkét könyv megerősítette Stiglitz szerepét a globalizáció újragondolásának vezető hangjaként.

Általános hozzájárulás: Stiglitz műveinek erősségei egyértelműen felülmúlják a befolyás szempontjából a gyengeségeiket. *A Globalizáció és elégedetlenségei* gyülekezési pontot és elemző gerincet biztosítottak az 1990-es évek gazdasági rendjének kritikusai számára, a *Making Globalization Work* pedig egy reformprogram felvázolásával vitte előre a beszélgetést. Valójában kiegészítik egymást: GAID diagnosztizálta a betegséget; Az MGW írta elő a gyógymódot. Együtt dicsérték őket, amiért *"hangot adtak a harmadik világ nemzeteinek érveinek"* oly módon, hogy a nyugati közönség és a politikai döntéshozók már nem hagyhatták figyelmen kívül. Azonban éppen azok a tulajdonságok, amelyek lelkesítették őket – az erős nézőpont, az erkölcsi buzgalom és az ellentétes érvek elutasítása – szintén kritikát váltottak ki a részrehajlás és az arrogancia miatt.

Tudományos szempontból egyes közgazdászok azzal érvelnek, hogy Stiglitz alábecsüli egyes politikai döntések nehézségét – például azt, hogy néha valóban nincsenek jó lehetőségek egy válságban (minden cselekvésnek ára van), és az IMF nem volt olyan idióta, mint amilyennek leállítják. Azt is mondhatják, hogy alábecsüli azokat az eseteket, amikor a globalizáció *segített* (például az olyan országok, mint India, amelyek profitáltak a szolgáltatásexportból, vagy Kelet-Európa EU-integrációja, amely növekedést hozott). Ennek ellenére műveit nem semleges tudományos folyóiratcikkeknek szánták; inkább kiáltványok és kritikák voltak.

Összefoglalva, Joseph Stiglitz *Globalizáció és annak elégedetlenségei* és a *Globalizáció működése* a globalizációs vita meghatározó művei, gazdagok betekintésben és provokációban. A GAID erőssége a globalizáció rosszul kezelésének perzselő kritikájában és világos kifejtésében rejlik, bár harcias hangvétele és időnkénti egyoldalúsága gyengíti. Az MGW erőssége abban rejlik, hogy reményt és változási tervet kínál – egy széleskörű, humánus víziót a globális gazdaság igazságossá tételére –, bár elsöprő hatóköre és érdekképviseleti álláspontja nyitva hagyta az idealizmus és az egyensúlyhiány vádjainak kitéve. Mindkét könyv együtt jelentősen befolyásolta a globális gazdaságpolitikáról szóló diskurzust, előtérbe helyezve az egyenlőtlenség, az intézményi reform és a fenntarthatóság kérdéseit. Elkötelezett tudományos munkákként sikeresek, a közgazdasági elemzést a társadalmi igazságosság iránti szenvedéllyel párosítva, és tartós relevanciájuk bizonyítja erősségeiket, még akkor is, ha hiányosságaik arra emlékeztetnek bennünket, hogy összetett globális kérdésekben egyetlen szerző sem mondja ki az utolsó szót.

Források:

- Stiglitz, Joseph E. *A globalizáció és elégedetlensége.* W.W. Norton & Co., 2002. (elemzés és szöveges összefoglalás)
- Stiglitz, Joseph E. *A globalizáció működése.* W.W. Norton & Co., 2006. (elemzés és szöveges összefoglalás)
- Williamson, John. "*A globalizáció és elégedetlenségének* áttekintése." *PIIE,* 2002. június.
- Edwards, Sebastian. "*A globalizáció és elégedetlenségének* áttekintése." *Fejlesztési Közgazdasági Folyóirat*, 2002.
- Rogoff, Kenneth. "Nyílt levél Joseph Stiglitznek." *IMF (Web),* 2002. július 2.

- Denny, Charlotte. "Az elégedett elégedetlen." *The Guardian*, 2002. július 5.
- Ramsey, Bruce. "*A globalizáció működőképessé tétele*: a Nobel-díjas friss nézetei a globalizációról." *Seattle Times*, 2006. október 13.
- Carnegie Tanács. "A globalizáció működőképessé tétele" (esemény bevezetője), 2006. október 5.
- Globális Fejlesztési Központ (Esemény összefoglaló). "A globalizáció működőképessé tétele", 2006. szeptember.
- Wikipédia-szócikkek a *globalizációról és annak elégedetlenségeiről* és a *globalizáció Wor létrehozásáról*

Dani Rodrik: A globalizációs paradoxon

Átfogó összefoglaló

Rodrik *A globalizációs paradoxon* (2011) 12 fejezetre tagolódik (plusz a bevezetés és az utószó), amelyek nyomon követik a globalizáció történelmi fejlődését, kritizálják a "hiperglobalizációs" napirendet, és kiegyensúlyozottabb modellt javasolnak. Nagyjából:

1. 1. fejezet - *Piacokról és államokról: A globalizáció a történelem tükrében*. Rodrik áttekinti a legfontosabb történelmi epizódokat (a 19. század végi aranystandardtól a második világháború utáni Bretton Woods-rendszerig és az 1990-es évek végi válságig). Megmutatja, hogy még a nyitott kereskedelem korszakai is erős hazai intézményeket igényeltek. Például elmeséli az 1997-es ázsiai pénzügyi válságot és az aranystandard összeomlását, hogy szemléltesse, hogyan destabilizálhatja a szabad tőkeáramlás az állami safeguardseprints.lse.ac.uk nélküli gazdaságokat. Végig hangsúlyozza, hogy a piacokat be kell ágyazni a kormányzásba: "a nyitott piacok csak akkor sikeresek, ha olyan társadalmi, jogi és politikai intézményekbe ágyazódnak be", amelyek széles körben terjesztik a nyereséget.
2. 2. fejezet - *Az első nagy globalizáció felemelkedése és bukása*. Ez a fejezet a 19. századi globalizációs hullámot (az aranystandard alatti magas kereskedelmi és tőkeáramlást) és annak összeomlását vizsgálja az első világháború alatt. Rodrik rávilágít arra, hogy a washingtoni konszenzusos politikája és később a háború utáni irányított rend hogyan próbálta meg (és néha kudarcot vallott) a nemzeti szuverenitás és a integrationeprints.lse.ac.uk összeegyeztetésére.
3. 3. fejezet – *Miért nem mindenki érvel a szabad kereskedelem mellett?*. Rodrik elemzi a szokásos szabadkereskedelmi érveket. Megjegyzi, hogy bár a komparatív előnyök növelhetik az életszínvonalat, a nem kívánt mellékhatások – a magasabb munkanélküliség vagy az egyenlőtlenség egyes ágazatokban – gyakran politikai visszhangot váltanak ki. Azzal érvel, hogy "sok út vezet a fejlődéshez", és hogy a demokráciáknak szabadon kell folytatniuk választott politikájukat külső kényszer nélkül, még akkor is, ha ez a tankönyvek szabadkereskedelmi előírásaitól való eltérést jelenti.
4. 4. fejezet - *Bretton Woods, GATT és a WTO: Kereskedelem egy átpolitizált világban*. Ez a fejezet nyomon követi a háború utáni kereskedelmi rendszer kialakulását (Bretton Woods és GATT/WTO), valamint azt, hogy a politikai érdekek hogyan alakították a kereskedelmi szabályokat. Rodrik dokumentálja, hogy a hatalmas nemzetek hogyan álltak ellen a teljes liberalizációnak, amikor az ütközik a belföldi követelésekkel. Megjegyzi, hogy a "legnyitottabb" gazdaságok (mint például az északi országok) gyakran nagy kormányokat és társadalombiztosítást tartanak fenn az alkalmazkodás tompítására, hallgatólagosan kritizálva azt az elképzelést, hogy a nyitottság önmagában garantálja a jólétet.

5. 5. fejezet - *Pénzügyi globalizációs bolondságok*. Rodrik a tőkeáramlásra tér át, azzal érvelve, hogy a korlátlan pénzügyi integráció különösen destabilizáló lehet. Áttekinti a feltörekvő piacok tapasztalatait (pl. az 1997–98-as ázsiai válság), hogy megmutassa, hogy a liberalizált tőkeszámlák válságot idézhetnek elő, ha a szabályozó intézmények gyengék. Erre építve a 6. fejezet – *A pénzügyek rókái és sündisznói* szembeállítja a "rókákat" (különböző politikával és ellenőrzéssel rendelkező országokat, mint például a válság előtti Kína) a "sündisznókkal" (azok, akik egyetlen szabálykönyvben hittek). Rodrik arra figyelmeztet, hogy a tőkepiacok önszabályozóként való kezelése válságokhoz vezetett: hangsúlyozza, hogy ha a kormányban mindenki azt hiszi, hogy "a piacok hatékonyak... az önszabályozás működik a legjobban", akkor nyilvánvaló kockázatok ignoredeprints.lse.ac.uk.
6. 7. fejezet - *Szegény országok egy gazdag világban*. Itt Rodrik a fejlődő gazdaságokat vizsgálja. Megjegyzi, hogy azok, amelyek részlegesen nyitottak (például Kína és India), gyakran jobban teljesítettek, mint azok, akik elfogadták a teljes liberalizációt. Ahogy az egyik recenzens összefoglalja: "India és Kína... azzal boldogultak, érvel, hogy nem függtek a nemzetközi pénzügyektől... azáltal, hogy szelektívek voltak az üzlet melyik részében", erős állami iránymutatást és goalseprints.lse.ac.uk követve. Ezzel szemben a válogatás nélküli nyitottságot felkaroló latin-amerikai országok "a globalizáció árnyoldalainak áldozataivá váltak".
7. 8. fejezet - *Kereskedelmi fundamentalizmus a trópusokon*. Folytatva a fejlődő országokat, Rodrik kritizálja a washingtoni konszenzus-stílusú kereskedelmi politikát a trópusokon. Azzal érvel, hogy a liberalizációhoz való szolgai ragaszkodás (amit ő "kereskedelmi fundamentalizmusnak" nevez) gyakran inkább aláássa, mintsem segíti a növekedést, mert a helyi intézmények és a kontextus számít.
8. 9. fejezet - *A világgazdaság politikai trilemmája*. Ez a könyv intellektuális magja. Rodrik visszatér híres "trilemmájához": hogy a hiperglobalizáció, a nemzeti szuverenitás és a demokratikus politika nem valósítható meg egyszerre. Élesen foglalja össze: "nem törekedhetünk egyszerre a demokráciára, a nemzeti elszántságra és a gazdasági globalizációra"eprints.lse.ac.uk. A gyakorlatban az országoknak fel kell áldozniuk a három cél egyikét. Például *a demokrácia és a szuverenitás megőrzése érdekében* egy országnak csak szerény mértékű globális integrációt kell elfogadnia.
9. 10. fejezet – *Megvalósítható-e a globális kormányzás? Kívánatos?*. Itt Rodrik azt vizsgálja, hogy a nemzetközi szabályok megoldhatják-e a trilemmát. Szkeptikus a teljesen nemzetek feletti kormányzással kapcsolatban: megjegyzi, hogy a nemzetállam továbbra is "a legitim kormányzás fő helye", mivel a demokratikus tanácskozás belföldön zajlik. Ahogy máshol fogalmaz, "a kormányzat nemzeti hatóköre és a piacok globális jellege közötti egyensúlyhiány" a "globalizáció puha alja". Ez a fejezet mérlegeli az olyan szervezetek gyakorlati korlátait, mint a WTO vagy az IMF, hogy összeegyeztetjék a globális nyomást a nemzeti demokráciával.
10. 11. fejezet - *A kapitalizmus 3.0 tervezése*. Ebben az előretekintő fejezetben Rodrik felvázolja az általa "Kapitalizmus 3.0-nak" nevezett új modellt, amely helyreállítaná a demokratikus ellenőrzést. Olyan elvek mellett érvel, mint a könyvben és a Project Syndicate kapcsolódó cikkében felvázolt elvek mellett, mint a nemzeti rugalmasság a szabályozásban, a kisebb nemzetközi megállapodások és az országok joga a globalizációs sokkok elleni önbiztosításra. (Rodrik még "hét józan ész alapelvet" is felvázolt a globális kormányzáshoz, lényegében olyan szabályokat szorgalmazott, amelyeket az országok demokratikusan terveznek meg az igényeiknek megfelelően.)
11. 12. fejezet - *Józan globalizáció*. Rodrik a középutat szorgalmazza: a globalizációnak *józannak kell lennie*, nem pedig maximálisnak. Hangsúlyozza, hogy a "végső paradoxon" az, hogy "a globalizáció akkor működik a legjobban, ha nem tolják túl

> messzire", és hogy a globális gazdasági rendet a demokratikus államok köré kell építeni, nem pedig aláásni őket. A könyv azzal a buzdítással zárul, hogy a nemzetközi gazdasági megállapodásoknak a nemzeti demokrácián kell alapulniuk, hogy a nyereséget széles körben osszák meg, és a terheket kezeljék.

(Az Utószó egy utolsó elmélkedést kínál egy "esti mese felnőtteknek" formájában, hangsúlyozva a demokratikus intézmények szükségességét a gazdaságpolitikában.)

Kulcsérvek és a politikai trilemma

Rodrik központi tézise az, hogy a hiperglobalizáció nem létezhet együtt a teljes nemzeti szuverenitással és a demokratikus önrendelkezéssel. Ezt gyakran Rodrik *trilemmájának nevezik*: "nem törekedhetünk egyszerre a demokráciára, a nemzeti elszántságra és a gazdasági globalizációra"eprints.lse.ac.uk. A gyakorlatban egy szögletnek adnia kell. Ha egy ország mély integrációt akar (tőke, kereskedelem, pénzügy), át kell engednie a demokratikus politikai rugalmasságot vagy a szuverenitást (például a nemzetek feletti testületeknek). Vagy ha a demokráciát és a szuverenitást értékeli, korlátoznia kell a globális integrációt.

Rodrik megkérdőjelezi a korlátlan piacok neoliberális mantráját is. Azzal érvel, hogy a piacoknak intézményekre van szükségük: a nyitott gazdaságok csak akkor virágoznak, ha erős társadalmi, jogi és politikai keretek támogatják őket. Ahogy az egyik recenzens megjegyzi, Rodrik rámutat, hogy a leggazdagabb országok "általában a legnyitottabbak", de ezeken az országokon belül a kormányok nagyok és aktívak – a gazdaságok rendelkeznek "a legnagyobb kormányokkal, a legkiterjedtebb és leghatékonyabb szabályozással és a legszélesebb szociális védőhálóval". Más szóval, a szociális védelem és szabályozás nem a globalizáció fékezése, hanem annak támogatása.

Egy másik kulcsfontosságú érv, hogy a fejlődésnek sok útja van. Rodrik ragaszkodik ahhoz, hogy a demokratikus társadalmaknak szabadon kell megválasztaniuk politikájukat. Elítéli az érvek "empirikus könnyelműségét", miszerint minden országnak ugyanazt a szabadpiaci receptet kell követnie. Például ismételten hangsúlyozza, hogy egyes feltörekvő gazdaságok (pl. Kína és India) *szelektíven* nyitottak, miközben megtartották az aktív iparpolitikai nyomtatásokat. Ezt szembeállítja azokkal az esetekkel, amikor az országok vakon liberalizálódtak, majd válságot szenvedtek.

Rodrik a "hiperglobalizációs napirend" kifejezést is megalkotja, hogy leírja azt az elképzelést, hogy a globalizáció mindig előnyös. Figyelmeztet, hogy ez a napirend leegyszerűsített. Ahogy ő és a bírálók sugallják, a további globalizáció előnyei csekélyek lehetnek, míg a költségek nagyok lehetnek. Az egyik kommentátor egy sor "mi lenne, ha" kérdéssel foglalja össze Rodrik nézetét: mi van, ha a globalizáció legtöbb hasznát már learatták, így "a további globalizációból származó előnyöket felülmúlják a munkahelyek elvesztése és a társadalmi zavarok többletköltségei"? Rodrik válasza az, hogy az ellenőrizetlen globalizáció valóban elégedetlenséget fog szülni, hacsak nem ellensúlyozza a kormányzás.

További fontos pontok: Rodrik azt állítja, hogy a nemzetközi intézmények (WTO, IMF, Világbank, EU stb.) gyakran egységes szabályokat írnak elő, amelyek figyelmen kívül hagyják a helyi viszonyokat, ezáltal korlátozva a szuverenitást. Kritizálja az ilyen mindenkire érvényes politikákat (a régi "washingtoni konszenzust"), mivel vakok az országos differenceseprints.lse.ac.uk. Ehelyett "intelligens globalizációt" szorgalmaz – a nemzeti demokráciák által testreszabott globalizációt, nem pedig egy felülről lefelé irányuló globális

rezsimet. Ismételten hangsúlyozza, hogy a demokráciáknak joguk van megvédeni "saját társadalmi berendezkedésüket", még akkor is, ha ez a piaci forceseprints.lse.ac.uk korlátozását jelenti.

Összefoglalva, Rodrik legfontosabb érvei a következők:

- A trilemma: Egyetlen ország sem rendelkezhet egyszerre hiperglobalizációval, teljes demokratikus ellenőrzéssel és abszolút nemzeti sovereigntyeprints.lse.ac.uk.
- Beágyazott liberalizmus: A piacok működéséhez nem piaci intézményekre (szabályozás, jólét, kollektív tárgyalások) van szükség, különösen a demokráciákban.
- A modellek sokfélesége: A különböző országok a needseprints.lse.ac.uk megfelelő különböző utakat (pl. iparpolitika, tőkeellenőrzés) választhatnak és kell követniük.
- A globális kormányzás korlátai: A globális szabályoknak elég sekélynek kell lenniük ahhoz, hogy nemzeti politikai mozgásteret biztosítsanak; különben a politika visszapattan.

Elméleti alapok és keretek

Rodrik nemzetközi politikai közgazdászként és fejlesztési közgazdászként ír, a történelemből, az intézményi gazdaságtanból és a kereskedelemelméletből merítve. Hallgatólagosan használja a "beágyazott liberalizmus" fogalmát, azt az elképzelést (John Ruggie-től), hogy a globális piaci rendszert be kell ágyazni a nemzeti jóléti rendszerekbe. E nézet szerint az államok beavatkoznak (kereskedelmi akadályok, tőkeellenőrzés, szociális kiadások), hogy a piacokat politikailag elfogadhatóvá tegyék. Rodrik erre épít: idézi Adam Smith meglátását, miszerint a "munkamegosztást" (a piac méretét) korlátozza a kormányzás hatóköre, megjegyezve, hogy "a piacok nem működhetnek megfelelően és nem lehetnek politikailag fenntarthatóak" erős intézmények nélkül.

Technikai oldalról Rodrik olyan szabványos közgazdasági logikára támaszkodik, mint a Stolper–Samuelson-tétel (a tőke és a munka közötti kompromisszumok) és a nyílt gazdaság makroökonómiája (a rögzített árfolyamok, a tőkemobilitás és a független monetáris politika trilemmája). Azonban túlmutat a puszta közgazdaságtanon azáltal, hogy hangsúlyozza a politikai korlátokat: a politikát a választók és a politikusok hozzák, nem pedig egy jóindulatú társadalmi tervező. Például megkérdőjelezi azt a feltételezést, hogy a kereskedelemből származó nyereség automatikusan meghaladja a veszteségeket; tanulmányokat idéz (pl. az Egyesült Államok GDP-jének nullához közeli növekedéséről), hogy kritizálja az "ingyen ebéd" narratívát.

Összességében Rodrik keretrendszere pragmatikus intézményesülésnek tekinthető: a közgazdasági elemzést a politikai megvalósíthatósággal ötvözi. Ismételten hangsúlyozza, hogy ha a piacokat magukra hagyják, akkor túllépik a polgárok által elfogadott határokat, ezért a politikai döntéshozatalnak (demokratikus tanácskozásnak) kell szabnia a határt. Politikai szempontból szkeptikus a *globális szintű kollektív fellépéssel* szemben (tekintettel a gyenge végrehajtásra), és optimistább a *szuverén demokráciák közötti politikai koordinációval kapcsolatban*. A globalizáció javasolt "hét alapelve" (amelyet könyvében és véleménycikkeiben vázolt fel) nagyrészt ebből az intézményi perspektívából fakad, demokratikus ellenőrzést, szubszidiaritást és politikai sokszínűséget szorgalmaz.

Példák és esettanulmányok

Rodrik történelmi és kortárs példákkal fűszerezi a könyvet, hogy illusztrálja álláspontját:

- Ázsia vs. Latin-Amerika: Egy nagy esettanulmány szembeállítja Kelet-Ázsiát (Kína, India, kelet-ázsiai "tigrisek") a latin-amerikai országokkal. Rodrik megjegyzi, hogy sok ázsiai gazdaság gyorsan növekedett a tőkeszabályozás és a szelektív nyitottság ellenére: "pénzt kölcsönöztek a gazdag országoknak a hitelfelvétel helyett, és vegyes stratégiákat követtek erős állami beavatkozással"eprints.lse.ac.uk. Ezzel szemben azzal érvel, hogy a latin-amerikai országok, amelyek ortodox liberalizációt követtek erős intézmények nélkül, gyakran szenvedtek válságoktól (pl. Mexikó 1994, Argentína 2001). Ez a példa alátámasztja azt az állítását, hogy a szelektív globalizáció sikeresebb lehet, mint a gyors teljes integráció.
- Fejlett gazdaságok és társadalmi modellek: Gyakran említ példákat gazdag demokráciákra, nagy jóléti államokkal, például Svédországgal vagy Dániával. Ahogy az egyik bíráló megjegyzi, a legnyitottabb gazdaságok azok, amelyek "a legnagyobb kormányokkal [és] a legszélesebb szociális védőhálókkal rendelkeznek". Ez a megfigyelés aláássa azt az elképzelést, hogy a szociális kiadások összeegyeztethetetlenek a versenyképességgel. Ezt arra használja, hogy azzal érveljen, hogy a társadalombiztosítás valójában szükséges a nyitott piacok politikai támogatásának fenntartásához.
- Pénzügyi válságok: Rodrik elemzi az 1997–98-as ázsiai pénzügyi válságot és a 2007–08-as globális pénzügyi válságot, hogy megmutassa a tőkepiaci integráció veszélyeit. Megvitatja, hogy Thaiföld és Korea fix kamatozású rezsimjei hogyan omlottak össze a spekulatív támadások hatására, aláhúzva azt a tágabb értelemben vett álláspontját, hogy *a rögzített árfolyamok, a szabad tőkemozgás és a független politika* kölcsönösen ellentmondanak egymásnak (analógia a makroökonómia "lehetetlen hármasságával"). Ezek az esettanulmányok alátámasztják a tőkeszámla-szabályozás (pl. chilei *encaje* vagy malajziai tőkeellenőrzés) megfelelő kontextusban történő felhívását.
- Politikai eredmények: Politikai eseményekre is utal. Például megjegyzi a populista pártok felemelkedését Európában, mint annak bizonyítékát, hogy az emberek ellenállnak a globalizációs sokkoknak. Mellékesen (pl. beszédeiben vagy későbbi írásaiban) trilemmáját az eurózóna válságához köti: az uniós kormányzás és a nemzeti demokrácia közötti feszültséghez, bár ezeket a könyv nem részletezi.
- A Washington Post áttekintése kiemeli Rodrik egyik gondolatkísérletét: "Mi lenne, ha a szabadpiaci globalizációból nem azok profitáltak volna a legtöbbet, amelyek teljes szívvel magukévá tették, hanem azok, amelyek szelektíven fogadták el annak egyes részeit?". Ezután azzal érvel, hogy ezt mutatja a történelem. Azzal, hogy érveit az olvasók intuitív módon feltett "mi lenne, ha" kérdésekre adott válaszként fogalmazza meg, Rodrik konkréttá teszi az elméletet.

Összefoglalva, a könyv empirikus tartalma inkább szemléltető, mint ökonometrikus. Rodrik széles országhatárokon átívelő mintákat kever történelmi anekdotákkal (aranystandard összeomlása, két világháború közötti nacionalizmus stb.) és kortárs politikai vitákkal. Ez a narratív stílus lehetővé teszi az olvasók számára, hogy lássák, hogyan játszódik le az absztrakt trilemma a való világban.

Fogadtatás és befolyás

Rodrik *globalizációs paradoxonát* széles körben megvitatták a tudományos, média- és politikai fórumokon. Az akadémiai áttekintések általában dicsérik annak egyértelműségét és szélességét. Például Rosa Lastra közgazdász (az *International Journal of Constitutional* Law-

ban) "jelentős hozzájárulásnak nevezi a globalizációval foglalkozó irodalomhoz, történelmi, politikai, filozófiai és gazdasági megfontolásokra támaszkodva". Az LSE politikai blogja dicséri Rodrik "ékesszóló kihívását a globalizáció uralkodó bölcsességével szemben", és megjegyzi, hogy a könyv "kiegyensúlyozott" érveket hoz fel a democracyeprints.lse.ac.uk által vezérelt óvatosabb globalizáció mellett. Richard Cooper külügyi bíráló "meggyőzőnek és jól megírtnak" írja le, megjegyezve, hogy Rodrik "célba veszi" a globalizációs ortodoxiát, és hangsúlyozza, hogy a társadalmi szorongás kísérheti a piacnyitást.

A politikai döntéshozók és a közgazdászok körében Rodrik ötletei élénk vitát váltottak ki. A könyvet 2011-ben mutatta be a Peterson Intézet rendezvényén, ahol a globalizáció "puha alvilágáról" (a világpiacok és a nemzetállami demokrácia összecsapásáról) alkotott elképzelése állt a középpontban. A könyvet idézték a kereskedelempolitikáról szóló vitákban: például a Brexit-vita kommentátorai Rodrik trilemmáját alkalmazták az uniós integráció és az Egyesült Királyság szuverenitása közötti feszültségek magyarázatára. Az újságírásban és az agytrösztökben Rodrik elképzeléseire (különösen az "okos" vs. "maximális" globalizáció trilemmájára és szükségességére) gyakran hivatkoznak a 2008-as válság utáni kereskedelmi konfliktusok és pénzügyi szabályozás elemzéseiben.

Maga Rodrik a globalizáció határainak szakértőjévé vált. Nyomon követett cikkeket írt (pl. *a Project Syndicate-ben* és tudományos folyóiratokban), amelyek kereteit a populizmus térnyeréséhez kapcsolják, és a globális szabályok reformjára szólítanak fel. Az olyan Nobel-díjasok, mint Joseph Stiglitz, Rodrik munkáját idézték, amikor a régi laissez-faire konszenzus ellen érveltek. Érvei a politikai vitákat is befolyásolták: egyes kormányok ma már nyíltan vitatják a nyitottság és a politikai tér közötti egyensúlyt, részben a rodriki témák hatására.

Összességében *a globalizációs paradoxont* komoly és befolyásos beavatkozásnak tekintik. Számos nemzetközi közgazdasági és politikai gazdaságtani kurzuson osztották ki. Még Rodrik kritikusai is gyakran elismerik kérdéseinek értékét: például a Global Affairs megjegyzi, hogy "megsérti a szabadkereskedelmi érvek empirikus könnyelműsége", amit sokan komolyan vesznek, amikor a globalizáció hatásait vizsgálják.

Kritikák és ellenérvek

Rodrik kritikusai a kereskedelmi nyereséggel és receptjeinek megvalósíthatóságával kapcsolatos nézeteire összpontosítottak. Kiemelkedő kritika Gary Hufbauertől (PIIE) származik, aki azzal érvel, hogy Rodrik *alábecsüli* a globalizáció előnyeit. Hufbauer rámutat, hogy Rodrik idéz egy tanulmányt, amely szerint a világ szabadkereskedelme évente csak ~0,1%-kal növelné az Egyesült Államok GDP-jét – ezt a számot Hufbauer "triviálisnak" és "nevetségesnek" nevezi. Azt állítja, hogy sok modell sokkal nagyobb nyereséget mutat (pl. a GDP 5-10%-a). Hufbauer megkérdőjelezi Rodrik elképzelését is, miszerint a globalizáció széles körű "fájdalmat" okoz a munkavállalóknak. Véleménye szerint a technológia, nem pedig a Kínával folytatott kereskedelem termelékenységi sokkjai jobban megmagyarázzák az amerikai bérek stagnálását. Röviden, az olyan kritikusok, mint Hufbauer, azt állítják, hogy Rodrik túl pesszimista a globalizáció összesített nyereségével kapcsolatban, és túl gyorsan hibáztatja a társadalmi problémákért.

Más közgazdászok politikai megvalósíthatósági kérdésekre mutatnak rá. Richard Cooper (külügyminiszter) megjegyzi, hogy Rodrik nem foglalkozik teljes mértékben azzal, hogy a demokráciák valójában hogyan hoznak kereskedelempolitikai döntéseket. Cooper megjegyzi, hogy Rodrik "nem alkalmazza ugyanazt a vizsgálatot" a demokrácia működésére, mint a

globalizációs elméletre. Különösen azt kérdőjelezi meg, hogy a "kívülállók preferenciái", amelyeket Rodrik megenged a demokráciáknak, hogy elutasítsák-e, valaha is függetlenek-e az erős belföldi érdekektől. Egyesek szerint Rodrik alábecsüli, hogy a kereskedelmi megállapodások maguk is politikai alkuk, nem csak a demokráciákra nehezedő terhek.

Ideológiai kritikák is voltak. A szabadpiac támogatói attól tartanak, hogy Rodrik keretrendszere igazolhatja a protekcionizmust a demokrácia leple alatt. Figyelmeztetnek, hogy ha minden kormánynak széles mérlegelési jogkört adnak, az végtelen járadékkereső vagy koldus-szomszéd politikához vezethet. Rodrik azt válaszolja, hogy a demokráciáknak továbbra is tiszteletben kell tartaniuk bizonyos alapvető szabályokat, de ez az egyensúly továbbra is vitatott. Hasonlóképpen, egyes baloldali kritikusok azzal érvelnek, hogy Rodrik nem megy elég messzire a globális kapitalizmus megreformálásában, mivel úgy érzi, hogy a "józan globalizáció" melletti érvelése még mindig túlságosan piacbarát.

Összefoglalva, a főbb kritikák a következők:

- A nyereség nagysága: Rodrik állítása a kereskedelem és a tőke liberalizációjából származó csekély jövőbeli előnyökről vitatott.
- Politikai egyszerűsítés: Egyesek azzal érvelnek, hogy idealizálja a demokrácia hangját, és figyelmen kívül hagyja az elit foglyul ejtését vagy a globális hatalmi egyensúlyhiányt.
- Gyakorlatiasság: A szkeptikusok megkérdőjelezik, hogy az új globális szabályok reálisan érvényesíthetik-e a globalizáció méltányosságát új nemzetek feletti intézmények nélkül (amiben maga Rodrik is kételkedik).

Ezek a viták aláhúzzák, hogy Rodrik munkája részben provokációként funkcionál. Ahogy az egyik kommentátor viccesen megjegyezte, Rodrik lebilincselő stílusa "eladta a könyveket" azáltal, hogy vörös tintával nézeteltéréseket szított. Még a kritikusok is általában egyetértenek abban, hogy a téma fontos, még akkor is, ha különböző kompromisszumokat javasolnak.

Kortárs relevancia és befolyás

Rodrik *A globalizációs paradoxon* továbbra is rendkívül aktuális. A megjelenése óta eltelt évtizedben a globalizáció újbóli vizsgálattal szembesült: az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban és Európában a populista mozgalmak megkérdőjelezték a szabadkereskedelmet; az euróövezet válsága rávilágított a trilemmára (uniós kormányzás kontra nemzeti demokrácia); Az éghajlatváltozásról és a világjárványokról szóló viták pedig megmutatták a globális problémák és a nemzeti válaszok közötti feszültséget. Mindezekben a kérdésekben az elemzők gyakran hivatkoznak Rodrik trilemmájára: a Brexit-szavazást vagy a kereskedelmi háborúkat példaként tekinthetjük arra, hogy egy nemzet a demokráciát és a szuverenitást választja a mélyebb globalizáció helyett.

A tudósok és a politikai döntéshozók továbbra is Rodrik ötleteire támaszkodnak. Például a "deglobalizációra" vagy a stratégiai iparpolitikára vonatkozó javaslatok gyakran hivatkoznak munkájára, hogy igazolják bizonyos vámok vagy ellenőrzések elhagyását. A nemzetközi testületek (a WTO reformerei, az IMF bizottságai) utalnak arra, hogy nagyobb politikai mozgástérre van szükség a tagállamok számára, amint azt Rodrik szorgalmazza. Az akadémiai kutatásban a "trilemma" ma már a globalizációról szóló politikai gazdaságtani cikkek szabványos kerete, amelyet a multinacionális megállapodásoktól a digitális adózásig minden értelmezésére használnak.

Sőt, Rodrik ragaszkodása a méltányossághoz befolyásolta a kereskedelemről szóló diskurzust. Álláspontja, miszerint az emberek csak akkor fogadják el a globalizációt, ha az "tisztességes és széles körben előnyös", rezonál az inkluzív kereskedelem jelenlegi hangsúlyával (pl. munkaügyi normák a kereskedelmi megállapodásokban, vagy egy New Bretton Woods-i vita szociális záradékokkal). A Project Syndicate-ben és a globális fórumokon Rodrik gyakran hangsúlyozza, hogy a "globális gazdasági megállapodásoknak" tükrözniük kell a nemzeti demokratikus döntéseket. Ez a nézet támasztja alá a szabályozatlan piacok számos modern kritikáját, és megalapozza az "emberközpontú globalizációra" irányuló felhívásokat, ahol a kormányok fenntartják a szabályozás jogát.

Röviden, Rodrik könyve tartós hatással volt a globalizációról, a kereskedelempolitikáról és a gazdasági kormányzásról szóló vitákra. Érvei – miszerint a piacoknak intézményekre van szükségük, hogy az egységes megoldások kudarcot vallanak, és hogy a nemzeti demokráciának vezető szerepet kell játszania – továbbra is alakítják a közgazdászok és a politikai döntéshozók gondolkodását a globális integráció és a hazai prioritások közötti egyensúlyról.

Források: Az áttekintés összeállításához többek között a The Globalization Paradoxon *hiteles áttekintéseit és elemzéseit* használták fel. Minden idézet olyan anyagokra utal, amelyek Rodrik könyvét tárgyalják tudományos vagy politikai fórumokon.

****

Samuel Huntington: Holt lelkek: Az amerikai elit nemzetiségtelenítése

Samuel P. Huntington 2004-es "Holt lelkek" című esszéjében amellett érvel, hogy egyre szélesedő szakadék nyílik az amerikai elit és a nagyközönség között a nemzeti identitás mentén. Huntington azt állítja, hogy egy kis (≈4%) transznacionális elit – vállalati vezetők, csúcstechnológiai vállalkozók, akadémikusok, kormányzati tisztviselők és pénzemberek – *kozmopolitává vált* , és elszakadt a hagyományos amerikai lojalitástól, miközben a széles nyilvánosság továbbra is hevesen hazafias maradt. Azt írja, hogy a nemzeti identitásról szóló viták "mélyreható következményekkel járnak", mert *"a nemzeti identitás különböző felfogásai – különösen a polgárok és a kozmopolita elitek között – eltérő nemzeti érdekeket és politikai prioritásokat generálnak".*. Röviden, Huntington központi tézise az, hogy a 21. század eleji Amerikában a legfontosabb megosztottság nem az izolacionista kontra internacionalista, hanem a nacionalista és a kozmopolita. A hétköznapi amerikaiak (a "Hála Istennek Amerikáért" közönség) megtartják a hagyományos nyelvet, kultúrát és nemzeti lojalitást, míg az elitek egyre inkább "nemzetilegesek", multinacionálisnak határozzák meg magukat, és a nemzeti határokat a múlt emlékeinek tekintik.

Huntington Walter Scott "Lay of the Last Minstrel" című művének metaforáját használja, hogy ezeket az eliteket "halott lelkeknek" nevezze – olyan embereknek, akik már nem mondják egyetlen földről sem, hogy "Ez az enyém, az én szülőföldem". Scott költői kérdésére azt válaszolja, hogy *"a halott lelkek száma kicsi, de növekszik Amerika üzleti, szakmai, szellemi és akadémiai elitjében".*. Ezek az egyének "címekkel, hatalommal és pelfekkel" rendelkeznek, mégis *csökkennek a kapcsolataik az amerikai nemzettel*. Az amerikaiak mélyen hazafias többségével ellentétben ezek az elitek, amikor visszatérnek "egy idegen területről", kevés elkötelezettséget éreznek "szülőföldjük" iránt. Huntington hangsúlyozza, hogy *"Amerikában nagy szakadék nő az elit halott vagy haldokló lelkei és a "Hála Istennek Amerikáért" közönség között.*. Megjegyzi, hogy a 2001. szeptember 11-e utáni hazafias egység csak ideiglenesen fedte el ezt a tendenciát, és azt jósolja, hogy a globalizáció erői továbbra is erodálják az elit hazafiságát ismétlődő nemzeti traumák hiányában.

Történelmi és politikai kontextus

A "Dead Souls" a hidegháború utáni, 2000-es évek eleji egypólusú amerikai hatalom és a gyorsuló globalizáció kontextusában íródott. A szovjet összeomlás (1991) és a Clinton-adminisztráció idején az Egyesült Államok katonai és gazdasági vezető szerepet vetített világszerte, miközben a nemzetközi kereskedelem, az utazás, a kommunikáció és az intézmények gyorsan bővültek. Ebben a korszakban a "globális város" gazdaságának felemelkedése, a multinacionális vállalatok gyors növekedése és a liberális internacionalizmus szellemisége következett be. Huntington szerint ezek a trendek átformálták az amerikai elitet: gazdasági érdekeik és társadalmi hálózataik transznacionálissá váltak. Ugyanakkor a mainstream amerikaiak továbbra is jobban gyökereztek a hagyományos nemzeti szimbólumokban és határokban. Huntington kifejezetten a globalizációhoz köti elemzését,

amikor azt írja: *"A globalizáció magában foglalja az egyének, vállalatok, kormányok [és] nem kormányzati szervezetek közötti nemzetközi interakciók hatalmas bővülését... valamint a nemzetközi szervezetek, rezsimek és megállapodások megsokszorozódását".* Arra utal, hogy ez a folyamat *"valószínűvé teszi, hogy az elitek nemzetiségtelenítése folytatódni fog".*

Az esszé 9/11 és a "terrorizmus elleni háború" nyomán is megjelent. Huntington megjegyzi, hogy a hazafias buzgalom rövid időre egyesítette az elitet és a tömegeket 9/11 után, de múlandónak látta: *"a szeptember 11-e utáni hazafias gyűlés ideiglenesen elhomályosította [az elit és a közvélemény közötti szakadékot]"..* A darab a *Kik vagyunk?: Amerika nemzeti identitásának kihívásai* (2004) című könyvével egyidejűleg jelent meg, amelyben Huntington azzal érvel, hogy az amerikai identitás történelmileg egy "angol-protestáns" kulturális magból származik. Mindkét mű a 2000-es évek eleji szorongásokat tükrözi: a bevándorlásról (a "spanyol kihívás") és a multikulturalizmusról szóló viták, valamint az aggodalmak, hogy a globalizáció kozmopolita uralkodó osztályt hoz létre, amely ellentétben áll a nacionalista lakossággal. Összefoglalva, a *"Dead Souls"* a történelem végi globalizáció és az azt követő kulturális szorongások hátterében játszódik, és tisztán nemzeti identitás szempontjából vizsgálja újra a globalizmus kontra nacionalizmus régi vitáját. Huntington azzal keretezi esszéjét, hogy megjegyezte, hogy *"a nemzeti identitásról szóló viták korunk átható jellemzője".*

Fő érvek és az elit kozmopolitizmusa

Huntington elemzése éles különbséget tesz a nagyközönség *és az* elit osztály *aggodalmai között*. Azt írja, hogy a közvélemény elsődleges aggodalmai a fizikai biztonság mellett a "társadalmi biztonságban" rejlenek – Amerika nyelvének, kultúrájának, vallásának és nemzeti identitásának fenntarthatóságában. Ezzel szemben sok elit prioritásként kezeli a globális gazdaságban való részvételt, a nemzetközi kereskedelem és a migráció támogatását, a nemzetközi intézmények megerősítését és az egyetemes vagy kisebbségi jogok előmozdítását. Más szóval, *a tömegek a nemzeti életmód megőrzéséért aggódnak, míg az elitek a globális liberális rend kiterjesztéséért*. Huntington ezt kristályosítja ki: *"A közvélemény és az elit közötti központi különbség nem az elszigetelődés és az internacionalizmus, hanem a nacionalizmus kontra kozmopolitizmus.".*

Az elitet feltörekvő "transznacionalista" elitként írja le – amelyet az irodalomban gyakran "davosi embernek", "aranygallérosnak" vagy "kozmokratának" neveznek –, akinek világnézete lényegében határtalan. A Globális Üzletpolitikai Tanácsra hivatkozva megjegyzi, hogy ez az új globális osztály (becslések szerint ~20 millió ember, 2000-ben 40%-uk amerikai volt) *"az amerikai nép kevesebb mint 4 százalékát teszi ki",* mégis túlméretezett befolyással rendelkezik. Huntington azt írja, hogy ezeknek a transznacionális eliteknek *"nincs szükségük a nemzeti lojalitásra, [és] a nemzeti határokat akadályoknak tekintik, amelyek szerencsére eltűnnek",* és *"a nemzeti kormányokat a múlt maradványainak tekintik, amelyek egyetlen hasznos funkciója az elit globális műveleteinek elősegítése"..* Ez a híres mondat (amelyet gyakran idéznek a "davosi emberről") megragadja azt az állítását, hogy az elit identitása elsősorban globális, és csak periférián nemzeti. Huntington elmagyarázza, hogy a nemzetközi hálózatokban való részvétel az elit státusz előfeltételévé vált: azok, akiknek a lojalitása "tisztán nemzeti", nem valószínű, hogy az üzleti élet, a tudományos élet, a média vagy a pénzügyi csúcsok csúcsára emelkednek. Megemlíti Manuel Castells szociológus aforizmáját: *"Az elitek kozmopoliták, az emberek helyiek."*

Huntington bizonyítékot szolgáltat arra, hogy ez a transznacionalizmus korrelál a jövedelemmel és az iskolázottsággal. Idézi a közvélemény-kutatásokat, amelyek azt mutatják, hogy a magasabb jövedelmű amerikaiak nagyobb valószínűséggel mondják azt, hogy magasabb jövedelemért hagynák el az országot, és Robert Reichet idézi, miszerint Amerika leggazdagabbak gyakorlatilag "elszakadnak a nemzet többi részétől". Hasonlóképpen, Micklethwait és Wooldridge újságírók azt találták, hogy a globális elit hajlamos külföldön tanulni, globálisan dolgozni és határokon átnyúló lojalitást osztozni, és *a nemzeti társadalomtól elvágott "világot a világban"* alkotni. Röviden, Huntington azzal érvel, hogy *minél jobban kapcsolódik valaki globálisan, annál kevésbé érzi magát a nemzetállamhoz kötődőnek*. Ezek az érvek azt hivatottak megmagyarázni, hogy az elitek tudatosan *és öntudatlanul* miért bagatellizálják a nacionalizmust, és miért várják el, hogy felette működjenek.

Kapcsolat a *Kik vagyunk?*: Nemzeti identitás és az elit

A "Dead Souls" illeszkedik Huntington nagyobb téziséhez a *Kik vagyunk?* (2004). Mindkét mű 2004 elején jelent meg, és aggodalmát fejezi ki az alapvető amerikai identitás eróziójával kapcsolatban. *A Kik vagyunk?*, Huntington megvédi az "angol-protestáns" kulturális alapot – az angol nyelvet, a polgári ideológiát és a protestáns erkölcsi ethoszt –, mint az amerikai nemzeti identitás tartós magját. Sajnálja, hogy "nem faji... többnemzetiségű" amerikanizmus az ebbe az örökségbe való asszimiláción múlik. A "Dead Souls" ezt kiegészíti azzal, hogy kifejezetten a vezetői osztály szerepére összpontosít: még ha létezik is kulturális mag, az elit elkülönülése aláássa azt.

Valóban, a HNN kritikusa, James Pinkerton megjegyzi, hogy a "Dead Souls" címet a *Kik vagyunk?* (kis záró részként), és úgy tűnik, hogy "*ellentmond"* Huntington néhány bevándorlási érvének. Pinkerton idézi Huntington megfigyelését, miszerint *"a közvélemény következetesen hazafias maradt... még akkor is, ha [az elit] elutasítja a hazafiság megnyilvánulásait, és kifejezetten multinacionálisként határozza meg magát."*. Ez aláhúzza, hogy Huntington az elit és a közvélemény közötti megosztottságot a bevándorlástól elkülönülő kérdésnek tekintette. Míg *kik vagyunk?* aggodalomra ad okot a bevándorlók beilleszkedése miatt Amerika angol-protestáns ethoszába, a "Dead Souls" rámutat arra, hogy *még az amerikainak született elitek* is feladták a nemzeti érzelmeket. Huntington tágabb korpusza így kapcsolódik össze: mindkét művében arra figyelmeztet, hogy elkötelezett nemzeti kultúra nélkül – és egy közömbös vezetői osztállyal – Amerika nemzeti identitása megromolhat. A "Holt lelkek" esszé akár a *Kik vagyunk?*, hangsúlyozva, hogy ha az elitek elveszítik az "emlékezet misztikus akkordjait", a nemzet polgári kötelékei a bevándorlási politikától függetlenül gyengülni fognak. Összefoglalva, a "Dead Souls" kiterjeszti a könyv kihívásait azáltal, hogy kiemeli az elit kozmopolitizmust, mint a Huntington által támogatott polgári hazafiság ellen dolgozó erőt.

Kritikák és reakciók

A "Dead Souls"-ra adott reakciók vegyesek voltak, és gyakran beárnyékolták a Huntington bevándorlási fejezeteivel kapcsolatos viták. Egy korai kritikus (James Pinkerton a *Los Angeles Times*/*History News Networkben*) megjegyezte, hogy Huntington állítása – az *elit és*

a tömegek között növekvő "zavaró szakadék" – néhány olvasó számára mélyen ellentmondásos. Pinkerton idézi Huntington leírását az elitekről, mint *"nemzetiségtelenített",* és sokatmondónak találja, hogy a CIA "már nem számíthat" azokra a vállalatokra, amelyek globálisnak tekintik magukat. Pinkerton ezt arra használja, hogy megkérdőjelezze Huntington fókuszát, és költői módon kérdezi: Ha az elitek már ennyire globális gondolkodásúak, "*inkább a mexikói bevándorlók miatt kellene tördelnünk a kezünket?".* Ennek a kritikának az a következménye, hogy Huntington következetlennek tűnik: egyrészt az elit elutasítja a hazafiságot, másrészt a bevándorlókat hibáztatja a kulturális változásokért. Ez a kritikai vonal azt sugallja, hogy legalábbis néhány kommentátor úgy érezte, hogy Huntington panaszainak az elitet kell megcélozniuk, nem pedig a külföldieket.

Lényegesebb, a kritikusok azzal érveltek, hogy Huntington túlbecsüli vagy megkésve veszi észre a jól ismert trendeket. A *Prospect* magazin kritikája megjegyzi, hogy *"Huntington helyesen azonosítja az amerikai elitet kozmopolitának, de túlbecsüli ennek a fejleménynek az újdonságát.".* Megjegyzi, hogy az amerikai elit évtizedek óta nagyrészt internacionalista volt, és nem érdekelte az etnikai nacionalizmus (idézve a háború előtti értelmiségieket, mint John Dewey és Randolph Bourne). Más szóval, Huntingtont kritizálják, amiért az elit globalizmusát új "válságként" ábrázolja, miközben valójában hosszú gyökerei vannak. Ez visszhangozza a *Kik vagyunk mi?*: hogy Huntington elemzése egy elavult elképzelésre támaszkodik az angol-protestáns "alapértelmezett" Amerikáról, amelytől az elitek állítólag eltértek. A kritikusok azzal érvelnek, hogy a legtöbb amerikai értelmiségi már régen abbahagyta a WASP polgári nacionalizmus támogatását, így Huntington ábrázolása a szakadékról hamisan cseng a történelmi tudat számára.

Egyes liberális akadémikusok megkérdőjelezik Huntington nacionalizmus kontra kozmopolitizmus binárisként való megfogalmazását is. Azzal érvelnek, hogy a globalizáció társadalmi hatásaival kapcsolatos aggodalmak jogosak lehetnek anélkül, hogy bigottságot sugallnának, és hogy az elitek értékelhetik mind a nemzeti identitást, mind a nemzetközi együttműködést. Huntington monolitikus közömbösnek tűnő képét a társadalomtudósok vitatják, akik több árnyalatot találnak – pl. egyes elitek támogatják a nemzeti kultúrát, miközben nemzetközi szinten is részt vesznek. Huntington védelmezői azonban megjegyzik, hogy a közvélemény-kutatások szisztematikus különbségeket mutatnak: mint említi, a felmérések azt mutatták, hogy a közvélemény hajlamos a gazdasági protekcionizmust és az állami támogatást támogatni kollégáival, míg az elitek a nyitott piacokat és a külföldi segélyeket részesítik előnyben. Samuel Gregg (a *Law &* Liberty-ben) dicséri Huntington meglátásait, megjegyezve, hogy az esszé *"azt állította, hogy a szakadás egyenesen az amerikai állam szívén keresztül futott",* és a transznacionális értelmiségi és pénzügyi elit számára a "davosi embert" alkotta meg. Gregg arra a következtetésre jut, hogy Huntington előrelátása abban rejlik, hogy rávilágít egy *Amerikán belüli* identitáskonfliktusra, amely túlmutat híres "Civilizációk összecsapása" tézisén.

Következmények a kortárs társadalomra nézve

Huntington közvetlenül a 2010-es évek közepén a populista hullám előtt írta a "Dead Souls"-t, de az elidegenedett közönség portréja visszhangzik a későbbi eseményekkel. A kapcsolaton kívüli "globalista" elit és a "valódi" Amerika narratívája mind a baloldalon, mind a jobboldalon általánossá vált. Az olyan politikusok, mint Donald Trump, kifejezetten ezt a megosztottságot használták (beszédeiben a davosi férfi trópusára hivatkozva), hogy felkeltsék támogatóikat. Az alapgondolatot – hogy a kozmopolita elit politikája neheztelést szított az

átlagpolgárok körében – gyakran idézik a Brexit, a 2016-os amerikai választások és hasonló visszahatások elemzéseiben.

Például a Guardian 2013-as vezércikke, amely Huntington "davosi emberére" hivatkozott, arra figyelmeztetett, hogy a *"hamis, igazságtalan globalizáció" szorgalmazásával* az elit a populista lázadás magvait veti el. A vezércikk visszhangozza Huntington állítását, miszerint a globalista politika néha ütközik a közhangulattal. Hasonlóképpen, Huntington állítása, miszerint *"a közvélemény nacionalista, az elitek transznacionalista",* megelőlegezte a későbbi kommentátorok retorikáját, akik kulturális szakadást írtak le (pl. vörös állam vs. kék állam attitűd). Huntington kerete azt sugallja, hogy a kereskedelmi megállapodásokról, a bevándorlásról, a környezetvédelmi megállapodásokról és még a világjárvány intézkedéseiről szóló viták gyakran az elit és a közvélemény közötti megosztottság mentén esnek: ahol a szakértők és az üzleti vezetők globális megoldásokat látnak, a lakosság nagy része a munkahelyeket, a szuverenitást és a nemzeti kohéziót fenyegető veszélyeket látja.

Az akadémiai diskurzusban a "Dead Souls" hozzájárult a "transznacionális kapitalista osztályról" és a nacionalista visszahatásról szóló irodalomhoz. A nyugati populizmust vizsgáló tudósok bizonyítékként idézték arra, hogy az identitásbeli megosztottság Trump előtt nőtt. Az esszé figyelmeztetése – miszerint az elitek "denacionalizálása" alááshatja a liberális demokráciát – továbbra is aktuális, mivel az amerikai politika az identitás és a lojalitás kérdéseivel küzd. Kritikus, hogy a hazafias többség megléte (amely Huntington szerint *"következetesen hazafias maradt",* még akkor is, amikor az elit kozmopolitává vált) folyamatos feszültséget jelent: a globalizációt vagy az elit érdekeit támogató politikák nyilvános visszaszorítást válthatnak ki.

Összefoglalva, a "Dead Souls" öröksége abban az érvben rejlik, hogy az amerikai nacionalizmus és a globalizmus most feszültségben él az ország vezetői osztályán belül, előrevetítve a 21. század polarizált politikáját. Akár elfogadjuk Huntington teljes tézisét, akár nem, az esszé élesítette a vitákat az elitek szerepéről a nemzeti identitás alakításában (vagy elhanyagolásában). Napjainkra gyakorolt hatásai nyilvánvalóak, amikor az amerikaiak megkérdőjelezik, hogy vezetőik osztják-e alapvető értékeiket – ez a téma továbbra is hevesen vitatott a kortárs diskurzusban.

Források: Huntington, *Dead Souls: The Denationalization of the American Elite* (2004); Huntington, *kik vagyunk?*; James Pinkerton, kritika a *Los Angeles Times-ban* (2004); Samuel Gregg, *Jog és szabadság* (2021); Prospect Magazine kritika (2005); *A Guardian* vezércikke (2013); és a fent idézettek. Minden idézet és statisztika ezekből a művekből származik.

Noam Chomsky: Hegemónia vagy túlélés: Amerika törekvése a globális dominanciára

Bevezetés

Noam Chomsky *Hegemóniája vagy túlélése: Amerika globális dominanciára való törekvése* (2003) és *Ki uralja a világot?* (2016) két alapvető mű, amelyek az Egyesült Államok külpolitikáját és globális hatalmi struktúráit vizsgálják. Több mint egy évtized választja el egymástól, ezek a könyvek együttesen megfogalmazzák Chomsky tartós kritikáját az Egyesült Államok hegemóniájáról, az imperializmusról, valamint a politikai és médiaintézmények bűnrészességéről. Mindkét mű az American Empire Project sorozat része, amelynek célja az Egyesült Államok birodalmi hatalmának kritikai elemzése. *A 9/11 és az iraki háború utáni korszakban írt Hegemónia vagy túlélés című művében* Chomsky arra figyelmeztet, hogy Amerika ellenőrizetlen globális dominanciára való törekvése veszélyezteti az emberi túlélést. Több mint egy évtizeddel később a *Ki uralja a világot? hasonló* témákat keres fel egy megváltozott geopolitikai kontextusban – a terrorizmus elleni háború fáradtsága, a feltörekvő új hatalmak és a fenyegető globális válságok, például az éghajlatváltozás miatt. Ez a jelentés mélyreható elemzést nyújt az egyes könyvek tartalmáról, érveiről, témáiról, forrásairól és stílusáról, valamint történelmi kontextusáról és fogadtatásáról. Ezután egy összehasonlító rész értékeli Chomsky gondolkodásának és retorikájának fejlődését 2003 és 2016 között.

Hegemónia vagy túlélés (2003) – tartalom és szerkezet

A Hegemónia vagy túlélés borítója (2003-as kiadás). Hegemónia vagy túlélés: Amerika globális dominanciára való törekvése először 2003 novemberében jelent meg, az Egyesült Államok iraki inváziója és a szélesebb körű "terrorizmus elleni háború" közepette. A könyv 1945-től 2003-ig terjedő történelmi eseteket ölel fel, illusztrálva az Egyesült Államok külpolitikájának folyamatos mintázatát. Chomsky a "Birodalmi Nagy Stratégia" koncepciója köré szervezi a munkát, nyomon követve, hogy az Egyesült Államok vezetői mind a republikánus, mind a demokrata kormányzatban hogyan törekedtek a globális fölény fenntartására. A szerkezet összefonja a történelmi narratívát a kortárs elemzéssel: a korai fejezetek a hidegháborút és a hidegháború utáni beavatkozásokat tekintik át, míg a későbbi fejezetek az akkori Bush-adminisztrációra és az iraki háborúra összpontosítanak, mint Amerika dominanciatörekvésének csúcspontjára. *A Hegemónia vagy túlélés 304 oldalán* módszeresen dokumentálja az Egyesült Államok támogatását a tekintélyelvű rezsimeknek, titkos műveleteknek és katonai beavatkozásoknak Latin-Amerikában, a Közel-Keleten, Afrikában és Ázsiában. A könyv gazdag lábjegyzetekkel rendelkezik, tükrözve Chomsky

elkötelezettségét a titkosítás alól feloldott dokumentumokkal, hírarchívumokkal és tudományos forrásokkal az egyes történelmi példák alátámasztására. Bár gazdag információkkal, a bírálók megjegyezték, hogy továbbra is "nagyon olvasható", és meggyőző áttekintést nyújt az Egyesült Államok hidegháborús és utáni lépéseiről. Chomsky a könyvet azzal zárja, hogy a címben rejlő éles választást tesz fel – a világ követheti az Egyesült Államok hegemóniájának pályáját, vagy alternatív utat követhet a globális túlélés felé.

Központi érvek és tézisek

A hegemónia vagy a túlélés *központi tézise* az, hogy az Egyesült Államok politikájáért felelős kis társadalmi-gazdasági elit a második világháború vége óta birodalmi stratégiát követ, hogy mindenáron elérje a globális dominanciát. Chomsky azzal érvel, hogy ez az elit "birodalmi nagystratégia" kétpárti és mélyen beágyazott: az Egyesült Államok külpolitikája, mind a republikánusok, mind a demokraták alatt, következetesen a stratégiai erőforrások és a geopolitikai hatalom biztosítására törekszik, kevés figyelmet fordítva az olyan elvekre, mint a demokrácia vagy az emberi jogok. Ezt a tézist számtalan példa támasztja alá. Chomsky felsorolja az Egyesült Államok részvételét a demokratikus kormányok megdöntésében és a diktatúrák támogatásában (Chile, Irán, Guatemala stb.), az emberi jogok tömeges megsértését elkövető rezsimek támogatását (Salvadortól és Indonéziától Izraelig és Törökországig), valamint a közvetlen katonai beavatkozásokat Vietnamtól Jugoszláviáig, Afganisztánig és Irakig. Esetről esetre szemlélteti a retorika és a valóság mintáját: az amerikai vezetők a szabadság, a biztonság és az emberi jogok eszméit hirdetik, még akkor is, ha a gyakorlatban "ismételten a demokrácia és az emberi jogok teljes figyelmen kívül hagyását mutatják".

Kulcsfontosságú téma az Egyesült Államok politikájának képmutatása és a nemzetközi jog kettős mércéje. Chomsky kiemeli, hogy Washington megköveteli, hogy más államok tartsák be a normákat (az atomsorompó, az emberi jogok, a tisztességes eljárás stb. tekintetében), miközben mentesíti magát és szövetségeseit. Például szembeállítja az Egyesült Államok felháborodását az ellenfelek vétkeivel kapcsolatos hallgatással vagy *"szándékos tudatlansággal" az* Egyesült Államok szövetségeseinek hasonló vagy rosszabb cselekedeteivel szemben. Érvelése szerint az ilyen szándékos tudatlanságot a politikai és médiaelit ápolja, hogy elhomályosítsa az igazságot, és fenntartsa az Egyesült Államok szándékainak jóindulatú képét. Ez egy másik fő témához kapcsolódik: a média és a propaganda szerepéhez. A *Hegemónia vagy túlélés* című művében Chomsky korábbi *gyártási hozzájárulási* tézisére épít, bemutatva, hogy a mainstream diskurzus hogyan fedi el a birodalmi politikát. Gyakran idézi *"maguknak az uralkodóknak a szavait",* feltárva, hogy a tisztviselők hogyan fogalmazzák meg a brutális cselekedeteket nemes nyelvezettel, ezáltal összezavarva a közvéleményt, sőt még magukat is az amerikai beavatkozások valódi természetével kapcsolatban. Az olyan kifejezések keserű iróniája, mint a "szabadság" vagy a "biztonság", akkor derül ki, ha a megtévesztés, a gyilkosság, a népirtás [és] az ökocídium kontextusába helyezzük, amelyet Chomsky módszeresen az amerikai hatalom következményeiként számol be.

Chomsky átfogó érve nemcsak az, hogy az amerikai imperializmus létezik, hanem egzisztenciális fenyegetést is jelent. A könyv címe magában foglalja ezt a figyelmeztetést: ha nem ellenőrzik, a könyörtelen hegemóniatörekvés az emberiség *túléléséhez vezethet* . Chomsky két fenyegető veszélyt hangsúlyoz. Először is, a tömegpusztító fegyverek, különösen a nukleáris fegyverek elterjedése és potenciális használata – ezt a kockázatot felnagyítja az Egyesült Államok megelőző háborús és katonai terjeszkedési politikája. A második, bár kevésbé egyértelmű ebben a 2003-as munkában, a környezeti katasztrófa

veszélye (Chomsky megjegyzi az Egyesült Államok egyoldalúságát a környezetvédelmi megállapodások lebontásában, utalva arra, hogy az ökológiai túlélés is forog kockán). Többször felidézi a kubai rakétaválság és más majdnem balesetek tanulságát: az Egyesült Államok agressziója és a globális hatalmi játszmák szándékosan vagy téves számítással nukleáris konfliktust indíthatnak el, veszélyeztetve a civilizációt. Így a *"hegemónia vagy túlélés"* szó szerint az amerikai döntéshozók és a világpolgárok választása.

Egy másik figyelemre méltó téma Chomsky ragaszkodása az Egyesült Államok politikájának folytonosságához a kormányzatok között. Cáfolja azt az elképzelést, hogy a visszaélések bizonyos elnökök aberrációi lennének. Ehelyett a demokratákat és a republikánusokat "*egy kapitalista, imperialista párt két szárnyaként" ábrázolja,* amelyeknek alapvető céljaik vannak. Véleménye szerint a liberális sólymok és a neokonzervatívok egyaránt ugyanazon doktrinális keretek között működnek, hogy megőrizzék az Egyesült Államok elsőbbségét. Például megjegyzi, hogy a Bush-kormányzat 9/11 utáni egyoldalúsága (pl. a szerződésekből való kilépés, az űr militarizálása, a rakétavédelem folytatása) szélsőséges, de logikus kiterjesztése volt a régóta fennálló céloknak, amelyek megakadályozzák az Egyesült Államok hatalmának bármilyen kihívását. Még akkor is, ha a taktikák eltérőek, a dominancia és az erőforrás-ellenőrzés stratégiai logikája állandó marad. Ennek a folytonosságnak a hangsúlyozásával Chomsky összekapcsolja a 9/11 utáni "terrorizmus elleni háborút" a korábbi hidegháborús beavatkozásokkal, hangsúlyozva, hogy a 2003-as iraki lendület a közel-keleti olaj és az amerikai katonai elsőbbség opportunista törekvésében gyökerezik, nem pedig pusztán a terrorizmusra adott reakcióban.

Chomsky azonban azonosít egy potenciális ellenerőt ezzel a birodalmi pályával szemben. A könyv záró fejezetében bemutatja a "második szuperhatalom" – a világ közvéleményének – fogalmát. Megjegyezve az iraki invázió elleni tömeges globális tiltakozásokat 2003 elején, azzal érvel, hogy a nemzetközi népi mozgalmak és a civil társadalmi aktivizmus megkérdőjelezheti az Egyesült Államok birodalmi terveit. Ez a globális közvélemény, ha mozgósítják, megfékezheti Washington "őrült" stratégiai tervezőit, és más utat követelhet. *A Hegemónia vagy túlélés* óvatosan reményteli hangon ér véget, és a történelem két ellentétes pályáját képzeli el: az egyik a hegemón uralom "veszélyezteti a túlélést", a másik pedig az, ahol a hétköznapi emberek azt hiszik*, hogy "egy másik világ lehetséges",* és transznacionális módon szerveződnek ennek elérése érdekében. Lényegében a könyv nemcsak az Egyesült Államok globális dominanciájának problémáját diagnosztizálja, hanem a demokratikus ellenállást is felhívja, mint gyógymódot.

Források és retorikai stratégiák használata

Chomsky érvelését a *Hegemónia vagy túlélésben* kiterjedt dokumentációja és éles, kritikus hangvétele különbözteti meg. A könyvben "jól dokumentált tények szilárd alapját" használja. Gyakorlatilag minden állítást alátámasztanak a titkosítás alól feloldott kormányzati nyilvántartásokra, hivatalos jelentésekre, mainstream hírcikkekre vagy tudományokra való hivatkozások. A bírálók megjegyezték, hogy Chomsky *"a tervezők saját szavaival mutatja be, hogy [az Egyesült Államok vezetői] tudatosan és szándékosan hogyan hajtanak végre brutális atrocitásokat".* Ez a technika – "maguknak az uralkodóknak a szavait" idézve – Chomsky stílusának jellemzője, hitelességet kölcsönözve képmutatás vádjainak. Például idézhet egy amerikai politikai dokumentumot, amely "teljes spektrumú dominanciára" szólít fel, vagy egy külügyminisztert, aki igazolja egy elnyomó szövetséges támogatását, majd szembeállítja ezeket a szavakat az ebből eredő humanitárius áldozatokkal. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy a tények (gyakran az Egyesült Államok kormányából vagy médiaforrásaiból

származzanak) önmagukért beszéljenek, feltárva a kinyilvánított értékek és a tényleges magatartás közötti ellentmondásokat.

Chomsky retorikai hangnemét ebben a műben gyakran elemzőnek és visszafogottnak írják le, mégis iróniával fűszerezve. Peter Lackowski a könyvet kritizálva megjegyzi, hogy "Chomsky hűvös, objektív nyelvezettel elemzi, hogy az uralkodó elit milyen mértékben vesz részt mélyen bűnözői magatartásban" – beleértve *a "megtévesztést, gyilkosságot, népirtást [és] ökocídiumot".* Chomsky ritkán engedi meg magát érzelmi kitöréseknek; ehelyett száraz szarkazmus támasztja alá prózáját. Aprólékosan elmesél egy epizódot (mondjuk az Egyesült Államok szerepét a közép-amerikai halálosztagokban), majd gúnyosan megjegyzi, hogy a tisztviselők hogyan hirdették a demokrácia iránti elkötelezettségüket egyszerre. Ez az éles kontraszt "*keserű iróniát"* generál, amely áthatja a szöveget. Piyush Mathur az Asia Times pozitív kritikájában kiemelte Chomsky *"fanyar humorát és szarkazmusát"* a *Hegemónia vagy túlélésben*, megjegyezve, hogy "*sikeresen megmutatja, hogy az amerikai császár, miközben szerénységet prédikál a többieknek, ő maga meglehetősen hivalkodóan ugrál".* Az ilyen fordulatok azt jelzik, hogy Chomsky ügyesen használja a szatírát és a metaforát (itt az Egyesült Államokat egy ruha nélküli császárhoz hasonlítja), hogy megértse álláspontját.

A gyakran maró tartalom ellenére Chomsky megközelítése inkább tudományos, mint hagyományos értelemben vett polemikus. Ellentétes nézőpontokat fogalmaz meg – jellemzően a politikák hivatalos indokait –, majd bizonyítékokkal szisztematikusan lebontja azokat. Az egyik gyakori stratégia az időben és térben végzett összehasonlító elemzés. Chomsky két hasonló eseményt hasonlít össze, hogy kettős mércét tárjon fel. Például azt kérdezi, hogy az Egyesült Államokat miért háborította fel egy malajziai utasszállító repülőgép, amelyet 2014-ben lelőttek Ukrajna felett, miközben ő maga 1988-ban lelőtt egy iráni polgári utasszállító repülőgépet ilyen felháborodás vagy elszámoltathatóság nélkül. E párhuzamok megvonásával arra hívja fel az olvasókat, hogy a nacionalista elfogultság helyett univerzális erkölcsi kritériumokat alkalmazzanak. Az Indian Express áttekintése megjegyzi, hogy egyes kritikusok vitatják ezeket az összehasonlításokat, mint nem megfelelőeket, de elismerik, hogy *"az ilyen példák rávilágítanak a hatalmi egyensúlyhiányra"* és a "történelmi amnéziára", amely lehetővé teszi az amerikai közvélemény számára, hogy elfelejtse a múltbeli bűncselekményeket. Valójában Chomsky kifejezetten a *"történelmi amnézia" elleni küzdelemben fogalmazza meg küldetését, amelyet* "veszélyes jelenségnek" *nevez,* mert "aláássa az erkölcsi és intellektuális integritást" és *"megalapozza a [jövőbeni] bűncselekményeket".* Az elhallgatott történetek szigorú feltárásával arra törekszik, hogy felrázza az olvasókat az önelégültségből.

Chomsky forrásfelhasználása nem volt kritika nélküli. Egyes akadémikusok azzal érveltek, hogy túlzottan támaszkodhat a másodlagos forrásokra, például az újságcikkekre. Egy tudományos áttekintésben Eliza Mathews megjegyezte, hogy Chomsky néha elmulasztja ellenőrizni a másodlagos média beszámolóit, sőt saját korábbi munkáit is hivatkozásként idézi független bizonyítékok helyett. Samantha Power kritikája a *The New York Times-ban* hasonlóan panaszkodott, hogy a *Hegemónia vagy a túlélés* túlzásba viszi a Chomsky korábbi publikációira hivatkozó végjegyzeteket. Chomsky védelmezői ellentmondásnak vethetik fel, hogy mivel évtizedek óta foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, hatékony visszautalni korábbi kutatásaira – de egyesek számára ez a gyakorlat az elszigeteltség benyomását keltette. Ezenkívül az olyan kritikusok, mint Power és Carol Armbrust kifogásolták Chomsky hangnemét, és "könnyed és maró" vagy "monumentális kikapcsolásnak" nevezték az olvasók számára, akik még nem szimpatikusak. Azzal érveltek, hogy súlyos szarkazmusa és könyörtelen elítélése elidegenítheti vagy elárasztathatja a laikus olvasókat. Mindazonáltal még

Power is elismerte, hogy a könyv olvasása *"kijózanító és tanulságos",* mivel szemlélteti, hogy világszerte hányan látják az Egyesült Államokat, és rávilágít *az amerikai külpolitika "strukturális hibáira",* amelyekkel az amerikaiaknak szembe kell nézniük. Összefoglalva, Chomsky retorikai stratégiája a *Hegemónia vagy túlélésben* kimerítő tényszerű bizonyítékokat ötvöz egy élesen kritikus narratív hanggal. Előrevetíti az ellenvéleményt azzal, hogy állításait a mainstream forrásokban támasztja alá, mégis bocsánatkérés nélkül erkölcsi töltetű kritikát terjeszt elő, logikát és tényeket használva az Egyesült Államok viselkedésének végső radikális vádjának alátámasztására.

Chomsky tágabb filozófiájának tükröződése

Politikai gondolkodóként Noam Chomsky *antiimperialista, libertárius szocialista* perspektívájáról ismert, és *a Hegemónia vagy túlélés* ennek a filozófiának a világos megtestesítője. A vietnami háború 1960-as évekbeli korai kritikája óta Chomsky következetesen megkérdőjelezte az Egyesült Államok hatalmának legitimitását, és felszólította az értelmiségieket, hogy mondják el az igazságot kormányaik bűneiről. Ennek a könyvnek az alapvető érvei összhangban vannak ezekkel a régóta fennálló nézetekkel. Chomsky politikai filozófiájának központi eleme az az elképzelés, hogy a koncentrált hatalom – akár az állami, akár a vállalati szférában – eredendően gyanús, és a korrupció és az erőszak felé hajlik. A *Hegemónia vagy túlélés című könyvben* az amerikai szuperállam (és szövetséges elitje) koncentrált hatalma az elemzés célpontja. Chomsky nem úgy közelíti meg az Egyesült Államokat, mint egy egyedülálló jótékony erőt, hanem mint egy birodalmat, amely hasonló a múlt birodalmaihoz, amelyet az önérdek vezérel. Ez tükrözi az államhatalommal szembeni anarchista szkepticizmusát és azt a meggyőződését, hogy az államok gyakran a gazdasági elit ("az emberiség urai" Adam Smith szavaival élve) szűk érdekeit szolgálják a lakosság rovására.

A könyv hangsúlyozza Chomsky nézetét a kétpárti folytonosságról a politikában, ami kritikájának jellemzője. A demokratákat és a republikánusokat alapvetően birodalmi célok felé igazodónak ábrázolja, többnyire retorikában különböznek egymástól. Ez az álláspont – miszerint az amerikai politikának nagyon szűk spektruma van a külpolitikában – kapcsolódik Chomsky szélesebb körű kritikájához az Egyesült Államok politikai rendszeréről, mint *a "mesterséges beleegyezésről",* ahol a demokrácia gyakran inkább forma, mint tartalom. Valójában egy megfigyelő megjegyezte, hogy *"Chomsky elmélete Amerika külpolitikáját pártvonalakon átívelően következetesnek ábrázolja",* így a két párt *"inkább egy kapitalista, imperialista párt két szárnyaként" jelenik meg,* nem pedig valódi alternatívákként. Ez teljes mértékben összhangban van Chomsky libertárius szocialista szemléletével, amely bizalmatlan a felülről lefelé irányuló pártpolitikával szemben, és a mögöttes osztályérdekeket és hatalmi struktúrákat hangsúlyozza a választási színházzal szemben.

Chomsky a nukleáris háború és a militarizmus veszélyére helyezi a hangsúlyt *a Hegemónia vagy túlélés című könyvében* humanista és tudományosan megalapozott világnézetét is tükrözi. A nyelvésznek képzett, de a háború és a béke kérdéseivel mélyen elkötelezett Chomsky gyakran az emberiség túlélésére hivatkozik, mint végső etikai mércére (ez az aggodalom kiemelkedő az 1980-as évek nukleáris ellenes mozgalmaiban, amelyek hatással voltak rá). Az amerikai háborús tervezők vakmerősége miatti aggodalma – akik hajlandóak kockáztatni a globális megsemmisülést a dominanciáért – visszhangzik tágabb erkölcsi filozófiájával: egyetlen politikai cél sem igazolhatja a szervezett emberi élet veszélyeztetését. Ez az univerzalista, fajszintű aggodalom része Chomsky felvilágosodás által befolyásolt

etikájának, amely *az emberi* túlélést és szabadságot helyezi előtérbe bármely nemzet felsőbbrendűségével szemben.

Továbbá a könyv következtetése, amely az alulról szerveződő globális aktivizmusra mint "második szuperhatalomra" mutat rá, megtestesíti Chomsky hitét az alulról jövő népi mozgalmakban, mint a pozitív változás kulcsában. Anarchoszindikalistaként régóta támogatja azt, hogy a hétköznapi embereknek szolidaritás és szervezettség révén ellenőrizniük és le kell cserélniük az elit hatalmi struktúráit. A világ közvéleményének cselekvésre való felhívásával a *Hegemónia vagy a Túlélés* Chomsky más politikai írásainak témáit visszhangozza (például kifejezetten megemlíti a Szociális Világfórum mottójának támogatását: "Egy másik világ lehetséges"). Megmutatja, hogy ez a munka nem csak elemzés, hanem Chomsky aktivista orientációjával összhangban lévő felhívás is – arra ösztönzi a polgárokat, hogy hívják szembe a birodalmat és építsenek egy igazságosabb nemzetközi rendet. Összefoglalva, a *Hegemónia vagy túlélés* Chomsky évtizedek óta tartó amerikai globális dominanciájának kritikájának csúcspontjaként tekinthető: a propagandáról, az imperializmusról és az elit képmutatásáról szóló elemzéseit egyetlen narratívába szintetizálja, mindezt libertárius szocialista, háborúellenes elvei támasztják alá. A könyv heves kritikája az amerikai hatalomról, a nyilvános ellenállásra való felhívással párosulva, magában foglalja Chomsky szélesebb körű politikai üzenetét.

A publikáció történelmi és geopolitikai kontextusa

A hegemónia vagy a túlélés *időzítése és kontextusa* döntő fontosságú a sürgősségének megértéséhez. A könyv a 2001. szeptember 11-i támadások után, a "terrorizmus elleni háború" első éveiben íródott. 2002–2003-ban a Bush-kormányzat megfogalmazott egy új nagy stratégiát, amelyet Chomsky kifejezetten kritizál – a megelőző háború és a megkérdőjelezhetetlen katonai elsőbbség Bush-doktrínáját. Az Egyesült Államok kilépett a nemzetközi szerződésekből (például az ABM ballisztikus rakétaelhárító szerződésből), nem volt hajlandó csatlakozni más szerződésekhez (például a Kiotói Jegyzőkönyvhöz az éghajlatról), és nyilvánosan fontolgatta az űr militarizálását és kínzását, mindezt a terrorizmus elleni küzdelem nevében. Eközben (gyakran kétes hírszerzési információkkal) Irak megszállására épített ügyet, egy háborúra, amelyet 2003 márciusában indítottak a jelentős globális ellenállás ellen. Ez volt a *Hegemónia vagy a Túlélés közvetlen háttere*. Chomsky az iraki inváziót az Egyesült Államok birodalmi agressziójának és egyoldalúságának paradigmatikus példájaként említi – egy olyan háborút, amelyet "egyoldalúan" (az ENSZ jóváhagyásán kívül) folytatnak az Egyesült Államok közel-keleti dominanciájának megszilárdítása és olajkészleteinek ellenőrzése érdekében. A könyv 2003 novemberében jelent meg, ami azt jelentette, hogy egy folyamatban lévő háborúról és az amerikai birodalomról szóló heves nemzetközi vitáról szólt.

Chomsky a könyvet a hidegháború utáni tágabb kontextusba is helyezi. A Szovjetunió eltűnésével az Egyesült Államok az 1990-es években egyedüli szuperhatalom volt, és Washingtonban sokan arra törekedtek, hogy ez a végtelenségig így maradjon. Idézi az Egyesült Államok belső tervezési dokumentumait és agytrösztök jelentéseit (például az 1992-es Védelmi Politikai Útmutató tervezetét, vagy később a neokonzervatív *Project for a New American* Century-t), amelyek kifejezetten felszólítottak a versenytársak felemelkedésének megakadályozására. Ez a *"birodalmi nagy stratégia"* az egypólusú hegemónia fenntartására adja a könyv keretét. Az 1990-es évek és a 2000-es évek elejének geopolitikai egypólusossága tehát kulcsfontosságú kontextust alkot: az amerikai elit történelmi lehetőséget látott az Egyesült Államok globális dominanciájának kiterjesztésére, a NATO kelet-európai

terjeszkedésétől az olajban gazdag Perzsa-öböl és Közép-Ázsia katonai lábaiig. Chomsky munkája részben válasz az Egyesült Államok külpolitikájának erre a diadalmas pillanatára, figyelmeztetve, hogy a "teljes spektrumú dominancia" törekvése erkölcsileg csődbe ment és katasztrofálisan veszélyes.

Nemzetközi szinten a *Hegemónia vagy túlélés* az iraki háború miatt széles körben elterjedt Amerika-ellenes érzelmek idején jelent meg. A tömeges tiltakozások és ellenvélemények (beleértve néhány szövetséges kormányt, például Franciaországot és Németországot is) megtörték a 9/11 utáni szimpátiát, amelyet az Egyesült Államok rövid ideig élvezett. Chomsky kihasználja ezt a globális szkepticizmust az Egyesült Államok indítékaival szemben, visszhangozva a globális dél és a békemozgalmak aggodalmait, miszerint a "terrorizmus elleni háború" ürügy volt a régimódi imperializmusra. A könyv akkor is megjelent, amikor alternatív globális fórumok (például a Szociális Világfórum) egyre nagyobb teret hódítottak, és az Egyesült Államok által vezetett neoliberális globalizációval szemben fogalmaztak meg víziókat. Chomsky említése a Szociális Világfórum szlogenjéről és a *globális közvélemény szuperhatalomként való megfogalmazása* azt mutatja, hogyan merített reményt ezekből az internacionalista áramlatokból. Így a *Hegemónia vagy túlélés* egyszerre tekinthető a 2000-es évek elejének válságain alapuló kritikának, és hozzájárulásnak a korszak világméretű béke- és igazságmozgalmának szellemi arzenáljához.

Kritikai fogadtatás és hatás

Megjelenésekor a *Hegemónia vagy túlélés* vegyes és gyakran polarizált reakciót váltott ki a tudósokból és az újságírókból. Az Egyesült Államokban a mainstream sajtókritikák vegyesek voltak. Egyes bírálók dicsérték Chomsky kiterjedt kutatását és rendíthetetlen elemzését, míg mások elfogultsággal vagy túlzott leegyszerűsítéssel vádolták. Például a *Publishers Weekly* "meggyőzőnek és provokatívnak" nevezte a könyvet, és jelentős kiegészítésnek nevezte az Egyesült Államok külpolitikájáról szóló vitákhoz. Másrészt Samantha Power nagy horderejű kritikája a *The New York Times-ban* (2004) élesen negatív kritikát fogalmazott meg. Power a könyvet az Egyesült Államok politikája elleni *"dühöngő és gyakran kanyargós támadásként"* jellemezte, azt sugallva, hogy Chomsky világnézete *nem enged* hitelt az Egyesült Államoknak, és úgy tekint rá, mint *"az első számú elnyomóra, aki nem tehet jót".* Hibáztatta, hogy figyelmen kívül hagyta az amerikai ellenfelek bűneit, és elutasította annak lehetőségét, hogy az amerikai beavatkozásoknak valaha is jó szándéka lehet. Miközben elismerte Chomsky pontjaiban az igazság magját, a hangnemét "könnyednek és marónak", a prózát pedig sűrűnek találta – ami arra utal, hogy a könyv elsősorban a már megtérteknek prédikál.

Az akadémiai értékelések visszhangozták ezeket a kritikákat. Mint megjegyeztük, Eliza Mathews a *Journal of Australian Studies című folyóiratban* egyenetlennek találta Chomsky kutatásait – erős a médiajelentések összeállításában, de gyenge az eredeti ellenőrzésben, és kifogásolta, hogy korábbi munkáira hivatkozott. Azt is megjegyezte, hogy annak ellenére, hogy széles közönséget céloz meg, a szöveg nem volt *"könnyű olvasmány",* és hogy Chomsky *"szarkasztikus hangneme"* visszataszító lehet. Az ilyen kritikák egy általános refrént tükröznek: Chomsky megalkuvást nem ismerő stílusa korlátozza vonzerejét a baloldali körökön túl.

Az Egyesült Királyságban a mainstream sajtó fogadtatása nagyrészt negatív volt. A *londoni The Observer* két cikket közölt: az egyiket Nick Cohen újságíróé, aki Chomskyt "*a tükörpolitika mesterének"* gúnyolta, és reflexív *Amerika-ellenességgel vádolta*, ami Cohen véleménye szerint arra késztette Chomskyt, hogy lekicsinyelje az olyan figurák bűneit, mint

Szaddam Husszein. Cohen kritikája inkább támadás volt Chomsky és közönsége ellen, mint érdemi elkötelezettség a könyv tartalmával – panaszkodott *a "szövevényes prózára"* és a "non sequiturs-szal" teli érvelésre, elutasítva a *Hegemóniát vagy a Túlélést*, mint összefüggéstelent és mérgezőt. *Az Observer* egy másik bírálója, Oliver Robinson a tanulmányt *"egyértelműen felháborodottnak, bár kanyargósnak" nevezte,* szintén arra utalva, hogy Chomsky felháborodása az egyértelműség rovására történt. Ezek a brit kritikák egy olyan véleményszegmenshez igazodtak, amely Chomskyt nem komoly elemzőnek, hanem ideológiája által elvakított vitatkozónak tekinti.

A becsmérlők ellenére a könyvnek is megvoltak a bajnokai. Nevezetesen, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság kapcsolatán kívüli hangok kedvezőbben reagáltak. Az Asia Times kritikája Piyush Mathur dicsérte *a hegemóniát vagy a túlélést*, azzal érvelve, hogy Chomsky, mint amerikai állampolgár, aki hajlandó kritizálni saját kormányát, a szűk nacionalizmuson túlmutató nézőpontot példáz. Mathur dicsérte Chomsky bátorságát és globális perspektíváját, megjegyezve, hogy a szerző *"túlmutat a szűklátókörűségen" azáltal, hogy az* Egyesült Államok cselekedeteit ugyanazokkal az erkölcsi normákkal ítéli meg, mint bármely országra. Rámutatott a *"fanyar humorra"* és az amerikai kettős mérce hatékony leleplezésére, ellensúlyozva azt az elképzelést, hogy Chomsky csupa harag és semmi szellemesség. Mathur még Powert és Cohent is közvetlenül cáfolta: megjegyezte, hogy Power igazságtalanul úgy fogalmazta meg a könyvet, mint pusztán Bush kritikáját (holott valójában sokkal korábbi történelmet fed le), és hogy Cohen egyáltalán nem foglalkozott a könyvvel, ehelyett egy *"mérgező... a baloldal elleni gyalázatot"..* Ez rávilágít arra, hogy Chomsky munkája gyakran a nagyobb politikai nézeteltérések proxy csataterévé válik. Támogatói úgy látják, hogy bátran *"igazat mond a hatalomnak",* míg ellenfelei nyugatellenes elfogultsággal vagy összeesküvés-elmélettel vádolják (Armbrust például "összeesküvés-elméletnek" és túlzásnak minősítette Chomsky néhány érvét).

A Hegemónia vagy a Túlélés láthatóságának *egyik legjelentősebb lendülete* a szokásos értelmiségi körökön kívülről érkezett: Hugo Chávez venezuelai elnök nyilvános támogatása az ENSZ-ben. 2006 szeptemberében Chávez tüzes beszédet mondott az ENSZ Közgyűlésén, amelyben feltartotta a *Hegemónia vagy túlélés* spanyol kiadását, és "kiváló könyvnek nevezte, *amely segít megérteni, mi történik a világban".* Mindenkit, különösen az amerikaiakat, hogy olvassák el, és híres vicces megjegyzése volt (Bush elnökre hivatkozva, akit "ördögnek" nevezett), hogy *"az első emberek, akiknek el kell olvasniuk ezt a könyvet, az Egyesült Államokban élő testvéreink, mert fenyegetésük a saját házukban van".* Ez a drámai jóváhagyás azonnal a címlapokra katapultálta Chomsky könyvét. Napokon belül a *Hegemony vagy a Survival eladásai* az egekbe szöktek – Amazon.com helyezése #1 lett a puhafedeles könyvek között, és a nagy könyvesboltláncok a legkelendőbbek között jelentették. A könyv addigra már három éve jelent meg, de Chávez reflektorfénye számtalan új olvasónak mutatta be világszerte. Chomsky kellemes meglepetését fejezte ki az események ezen fordulata miatt, megjegyezve, hogy "boldog lenne, ha találkozna" Chávezzel (ez a találkozó valóban 2009-ben történt). A Chávez-incidens aláhúzta Chomsky kritikájának globális visszhangját: a globális dél államfője Chomsky elemzését munícióként használta az amerikai dominancia elleni ideológiai küzdelemben, és az ENSZ hallgatóságából sokan elismerően reagáltak.

Az amerikai vezetés reakciója a Chávez által táplált Chomsky-fellendülésre sokatmondó volt. Alan Dershowitz, a Harvard jogászprofesszora, Chomsky jól ismert kritikusa gúnyosan kigúnyolta, hogy a legtöbb ember, aki megvásárolja a könyvet*, "nem ismerek senkit, aki valaha is olvasott volna Chomsky-könyvet",* és azzal viccelődött, hogy Chomsky művei *"oldalmegállítók... általában a 16. oldal körül."* Az ilyen elbocsátások kevéssé csökkentették

a közérdeklődést – ha valami, akkor megerősítették Chomsky kívülállóképét, amely kényelmetlen igazságokat mondott. Az idők során a *Hegemóniát vagy a túlélést* a 21. század eleji disszidencia kulcsfontosságú szövegének tekintették. Ahogy az egyik borítófülszöveg (Arundhati Roy-tól) fogalmazott: *"Ha csak egy könyvet kell választanod az amerikai birodalomról, válaszd ezt... A hegemónia vagy a túlélés szükséges olvasmány."* Akadémiai körökben, bár Chomsky munkája gyakran nem része az ortodox tanterveknek, gyakran idézik az Egyesült Államok birodalmáról szóló vitákban, és olyan területekre is hatással volt, mint a kritikus nemzetközi kapcsolatok. William Blum történész és mások, akik az Egyesült Államok külpolitikájának kritikus történelmeit írják, olyan úton járnak, amelyet Chomsky segített felrobbantani. Röviden, a *Hegemónia vagy a Túlélés* kritikai fogadtatása tükrözte azt a megosztottságot, amelyet megvilágít: az angolszász intézmény védekezően vagy megvetően reagált, de globálisan és a baloldali közönség körében a könyv megütötte a húrt, és megszilárdította Chomsky tekintélyét, mint a *The New York Times Book Review* szavaival élve *"talán a legolvasottabb amerikai hang a külpolitikáról a bolygón".*

Chomsky: Ki uralja a világot? (2016)

"Ki uralja a világot?" egy későbbi karrierje munkája, amelyben Noam Chomsky áttekinti a 21. század elejének globális politikáját, és újra felveti a hatalmi dinamika kérdését, amelyet először a *Hegemónia vagy túlélés című könyvben vetett fel*. Ellentétben a korábbi könyv egyetlen narratívájával, Ki *uralja a világot?egymással* összefüggő esszék vagy fejezetek gyűjteményeként épül fel – amelyek közül sokat eredetileg magazinok számára írtak, és a könyvhöz frissítettek. 320 oldalt ölel fel (keménykötésben), és témák széles skáláját fedi le, amelyeket az Egyesült Államok hatalmának és kihívóinak témája köt össze. A tartalom a történelmi elemzéstől (pl. az 1962-es kubai rakétaválságra vonatkozó elmélkedések) az olyan kortárs kérdésekig terjed, mint Kína felemelkedése, a Közel-Keleten zajló konfliktusok, az Egyesült Államok kapcsolatai Latin-Amerikával és az amerikai belpolitika állapota. Chomsky hatóköre valóban globális: a könyvben tárgyalja a háborúkat és beavatkozásokat (Afganisztán, Irak, Líbia, Szíria), az izraeli-palesztin konfliktust, a terrorizmust és 9/11-et, a nukleáris fegyvereket, a globális kereskedelmi megállapodásokat és még sok mást. Az átmenő vonal annak vizsgálata, hogy a világban hogyan és ki gyakorolja a hatalmat.

Az egyik jellegzetes fejezet, amelyet a kritikusok kiemeltek, Chomsky a The New York Times egyetlen napi számának exegézisét végzi. Ebben a fejezetben elemzi az újságot, hogy bemutassa, hogyan válaszol a "rekordpapír" hallgatólagosan arra a kérdésre, hogy "ki uralja a világot" azáltal, hogy mit hangsúlyoz vagy hagy ki. Chomsky a *NY Times-t* a hatalmasok "házi orgánumaként" kezeli, tükrözve az elit hagyományos bölcsességét. A kereskedelmi megállapodásokról, a háborúról és a diplomáciáról szóló jelentések kritikai olvasásával feltárja az Egyesült Államok és a nyugati dominancia feltételezéseit, amelyek a mainstream narratívák alapjául szolgálnak. Ez a módszertan nemcsak betekintést nyújt a média befolyásába (visszhangozva korábbi médiakritikáit), hanem a könyvben szereplő megközelítésének mikrokozmoszaként is szolgál: az uralkodók ideológiájának dekódolása saját intézményeik és diskurzusuk vizsgálatával.

A *Ki uralja a világot?* kevésbé lineáris, mint a *Hegemónia vagy a Túlélés*, de Chomsky úgy szervezi az esszéket, hogy kumulatív érveket építsenek fel. A könyv nagyjából tematikus klaszterekre oszlik. A korai fejezetek a "ki uralkodik" fogalmát vizsgálják azáltal, hogy megkérdőjelezik a nemzetállamokra való összpontosítást – Chomsky emlékeztet bennünket arra, hogy az államokon belül a *"belső hatalmi koncentrációk"* (vállalatok, pénzügyi intézmények, lobbi) erősen befolyásolják a politikát. Adam Smith elképzelésére hivatkozik *az "emberiség urairól"* (Smith korában a kereskedőkről és gyárosokról, vagy a mai multinacionális konglomerátumokról és pénzügyi elitekről), mint a jelenlegi világrend kulcsfontosságú uralkodóiról. A következő részek geopolitikai gyújtópontokat és trendeket vizsgálnak: például a "Nyugati hatalom nyomás alatt" rész (a *The Guardian kivonata szerint*) azt tárgyalja, hogy az Egyesült Államok dominanciája hogyan támadódott meg három kritikus régióban – Kelet-Európában (Oroszország), Kelet-Ázsiában (Kína) és a Közel-Keleten. Chomsky áttekinti az olyan eseményeket, mint Oroszország beavatkozása Ukrajnában és Szíriában, valamint Kína állításai a Dél-kínai-tengeren, és elemezi őket, mint reakciókat az Egyesült Államok régóta tartó behatolására (NATO-bővítés, az Egyesült Államok "amerikai tóként" kezeli a Csendes-óceánt stb.). Ezzel a jelenlegi konfliktusokat a csökkenő egypólusúság narratívájába helyezi, ahol az Egyesült Államok *"szoros szorítása a nemzetközi hatalom felett"* már nem abszolút.

Más fejezetek részletesen foglalkoznak a Közel-Kelettel, beleértve az amerikai háborúk örökségét is (Chomsky meghúzza a vonalat az Egyesült Államok iraki inváziójától az ISIS megjelenéséig, és néhány oldalon leírja, hogy az Egyesült Államok Afganisztánt, Irakot és Líbiát "elpusztító" akciói hogyan segítettek új terrorfenyegetések kialakulásában). Foglalkozik az izraeli-palesztin kérdéssel is, kritizálva az izraeli politikák amerikai vállalását, és elmélyül az amerikai-iráni kapcsolatokban, beleértve a nukleáris megállapodást és a több évtizedes titkos és nyílt konfliktust. Összefonódik a nemzetközi jog megvitatása – például Chomsky gyakran visszatér a *Magna Chartához* és a második világháború utáni rendhez, azzal érvelve, hogy az Egyesült Államok rutinszerűen megsérti azt a rendet, amelynek megteremtésében részt vett (például az ENSZ Alapokmányának erőszak alkalmazásának tilalmát).

Belföldön *ki uralja a világot?* a külpolitikát a belpolitikával egyértelműbben köti össze, mint a *hegemónia vagy a túlélés.* Az egyik visszatérő téma a demokrácia eróziója az Egyesült Államokban és Európában az elit érdekeinek szolgálatában. Chomsky olyan tanulmányokat idéz – mint például Thomas Ferguson politológusok és mások 2014-es amerikai választások elemzése –, amelyek rekordalacsony szavazói részvételt mutatnak, és a közvélemény úgy érzi, hogy "néhány nagy érdek irányítja a politikát". Azzal érvel, hogy az amerikai elit "elszigetelődött minden demokratikus korlátozástól", mivel a lakosságot a fogyasztás vagy a kiszolgáltatott csoportok bűnbakká tétele tereli el. Kifejezetten kijelenti, hogy *"az államhatalom biztosítása a hazai lakosságtól és a koncentrált magánhatalom biztosítása a politika kialakításának mozgatórugója".* Ez a tézis – miszerint az oligarchia itthon és az imperializmus külföldön ugyanannak az éremnek a két oldala – a könyv kulcsfontosságú strukturális meglátása. Chomsky összefüggéseket von például az Egyesült Államok kormányának tengerentúli militarista viselkedése és belföldi megfigyelése, propagandája és politikai elnyomása között. Ez azt jelenti, hogy a kevesek által uralkodó világ szükségessé teszi a sokak (beleértve a demokrácia saját polgárait is) ellenőrzése alatt tartását. Tehát *ki uralja a világot?* kiterjeszti a vizsgálat körét a nagyobb államokon belüli osztály- és hatalmi dinamikára, nem csak az államok közötti kapcsolatokra.

Stílusát tekintve a *Ki uralja a világot?* viszonylag önálló (tükrözi eredetüket független esszékként), mégis vannak erős tematikus szálak, amelyek összekötik őket. Az írás Chomsky mércéjével mérve hozzáférhető és tömör; A bírálók megjegyezték, hogy elemzései itt "tömör" matricák, gyakran rövidebbek az egyes kérdésekben, mint a tipikus tudományos kezelések. A kompromisszum a szélesség és a mélység: Chomsky úgy dönt, hogy *sok* kérdést vázlatosan tárgyal, ahelyett, hogy kimerítően elemezne egyetlen eseményt vagy régiót. Ahogy az American Studies bírálója fogalmazott: *Ki uralja a világot? " áttekintés – radikális perspektívából – egy sor különböző külpolitikai kérdésről",* és értéke attól függ, hogy az olvasónak szüksége van-e a nagy kép megértésére a finomszemcsés részletek helyett.

A címadó kérdésre – "Ki uralja a világot?" – a könyv végül nem egyetlen entitás megnevezésével, hanem egy összetett hierarchia felvázolásával válaszol. Chomsky világossá teszi, hogy bár az Egyesült Államok továbbra is a legkiemelkedőbb állam katonai és gazdasági hatókörben, a hatalmat állami és vállalati intézmények hálózatán keresztül gyakorolják. Az Egyesült Államok közeli szövetségeseivel (a G7 nemzetekkel) és az ezekben az országokban központosított globális vállalatokkal/pénzügyi intézményekkel együtt egy elitet alkotnak, amely érdekeik szerint "uralja a világot". Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy ez az uralom vitatott és ellentmondásokkal teli – ezért a világ nem egyszerű értelemben egypólusú. A könyv szerkezete lehetővé teszi Chomsky számára, hogy megvizsgálja ezeket az árnyalatokat: például az egyik fejezet kiemelheti az Egyesült Államok dominanciáját (pl. az amerikai hadsereg és a dolláralapú pénzügyi rendszer páratlan hatókörét), míg egy másik kiemeli az Egyesült Államok korlátait és hanyatlását (pl. a közel-keleti háborúk kudarcai vagy más hatalmak növekvő befolyása). Végül ki *uralja a világot? egyszerre* szolgál Chomsky kritikáinak szintéziseként az évek során, és frissített kommentárként a globális hatalom helyzetéről a 2010-es évek közepe körül.

Központi érvek és kulcstémák

Míg *Ki uralja a világot?* számos témát átszel, központi érvei megerősítik és kiterjesztik Chomsky régóta fennálló téziseit a hatalomról, némi új hangsúlyt fektetve a 2016-os kontextushoz. A könyv középpontjában Chomsky állítása áll, miszerint a globális rendet kevésbé a demokrácia és az igazságosság eszméi alakítják, sokkal inkább a gazdagságra és a hatalmas államok és vállalatok dominanciájára való törekvés. A címkérdésre adott közvetlen válaszában Chomsky azzal érvel, hogy *a névlegesen* szuverén államok (különösen az Egyesült Államok) a fő szereplők, de *a valóságban* a döntéshozatalt erősen vezérli az, amit Adam Smith *az* "emberiség urainak" *"aljas maximájának" nevezett*: *"Mindent magunkért, és semmit másokért".Modern* kifejezéssel ez azt jelenti, hogy multinacionális vállalatok, pénzintézetek és gazdag elitek nagyrészt az állami politika befolyásolásával vagy ellenőrzésével "uralkodnak". Ez egy kulcsfontosságú téma: az állam és a vállalati hatalom fúziója. Az Egyesült Államok Chomsky elemzésének középpontjában áll, nemcsak páratlan katonai ereje miatt, hanem azért is, mert sok ilyen vállalat otthona, és mert az Egyesült Államok politikája aktívan előmozdítja globális érdekeiket (például a befektetők jogait erősítő úgynevezett "szabadkereskedelmi" megállapodások révén).

Chomsky provokatívan megkérdőjelezi az Egyesült Államok külpolitikájának általános indoklását – nevezetesen a nemzetbiztonságot. Azzal érvel, hogy ha valóban a polgárok védelme lenne az elsődleges motívum, az Egyesült Államok lépései biztonsági szempontból nem lennének annyira kontraproduktívak. Például rámutat, hogy a "terrorizmus elleni globális háború" valójában *több* terrortámadáshoz vezetett, nem kevesebbhez, és mind a Nyugaton, mind a Közel-Keleten megnövekedett a terrorizmus 2001 után. Ez a durva eredmény

megcáfolja azt az állítást, hogy az amerikai beavatkozások (Afganisztán, Irak, drónháborúk stb.) elsősorban az amerikaiak biztonságát szolgálták. Ehelyett Chomsky azzal érvel, hogy ezeknek a háborúknak és politikáknak csak akkor van értelme, ha az ellenőrzés és a geopolitikai befolyás fenntartásának lencséjén keresztül nézzük, nem pedig a fenyegetések csökkentésén. Ez elvezet a könyv egyik központi megkülönböztetéséhez: "biztonság" vs. "ellenőrzés". Chomsky azt állítja, hogy az Egyesült Államok gyakran nem a valódi biztonság fokozása érdekében cselekszik (ami magában foglalhatja a diplomáciát, a konfliktusok kiváltó okainak kezelését stb.), hanem a régiók és az eredmények feletti ellenőrzés biztosítása érdekében, még akkor is, ha a világot kevésbé biztonságossá teszi. Az iraki invázió és a latin-amerikai beavatkozások (pl. a nicaraguai kontralázadók támogatása vagy a chilei puccsok) más országok pályájának alakításáról szóltak, hogy igazodjanak az Egyesült Államok stratégiai és gazdasági érdekeihez – "az Egyesült Államok (és a vállalati szektor) érdekeinek fenntartása vagy kiterjesztése", ahogy Chomsky írja. A nemzetbiztonság volt a nyilvános ürügy; a dominancia volt az igazi cél. Ez az érv közvetlenül kiterjeszti a "Birodalmi Nagy Stratégia" tézist a *Hegemóniából vagy a Túlélésből*, frissítve azt 9/11 utáni példákkal és adatokkal. Chomsky még azt is megjegyzi, hogy ha az Egyesült Államok valóban fel akarta számolni a terrorizmust, akkor sokkal hatékonyabb és racionálisabb módszerek voltak, mint a választott katonai nehéz megközelítés – ami arra utal, hogy a terrorizmus kényelmes igazolásként szolgált a régóta fennálló birodalmi napirendekhez.

Egy másik fő téma a demokrácia és a polgári jogok eróziója magukban az uralkodó államokban a globális dominancia fenntartásának részeként. Chomsky elmélyül abban, hogy az Egyesült Államok politikai elitje gyakran "megveti a demokráciát" külföldön és otthon egyaránt. Európában a görög pénzügyi válság uniós kezelését – a görög népakarat felülírását az IMF/EU bankárok "trojkája" javára – annak bizonyítékaként említi, hogy a pénzügyi hatalmak felülmúlják a demokratikus választást. Az Egyesült Államokban kiemeli a 2010-es években feltárt tömeges megfigyelési programokat és az amerikai szavazók növekvő kiábrándultságát, akik úgy érzik, hogy rendszerük nem képviseli őket. Chomsky közvetlen kapcsolatot javasol: egy birodalmi hatalomnak gyakran korlátoznia kell az igazi demokráciát otthon, hogy szabadon folytathassa hőstetteit külföldön. Ezt foglalja magában az érvelése, miszerint *"az állami és vállalati ellenőrzés fenntartása külföldön a demokrácia korlátozását jelenti otthon".* Példákat hoz arra, hogy a közvélemény gyakran ellentmond az elit politikájának – például a Csendes-óceáni Partnerséghez hasonló kereskedelmi megállapodások vagy a végtelen háborúk nyilvános ellenállása –, és a politika ettől függetlenül az elit érdekeit szolgálja. Ez tükrözi a propagandamodell elképzelését, miszerint a beleegyezést lehetőség szerint kezelik, és szükség esetén figyelmen kívül hagyják vagy elnyomják.

Chomsky visszatér a nemzetközi jog és az erkölcsi kettős mérce témájához is. A *Ki uralja a világot?*, hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok és más nagyhatalmak hajlamosak kimenteni magukat azon jogi keretek alól, amelyeket ragaszkodnak másokhoz. Megvitatja például, hogy az amerikai vezetők hogyan utasítják el a nemzetközi bíróságok joghatóságát vagy utasítják el az ENSZ irányelveit, miközben az ellenségek kritikájában nemzetközi normákra hivatkoznak. Maga a cím, kérdésként feltéve, arra utal, hogy a hatalom uralkodik, nem pedig a törvény vagy az igazságosság. Chomsky ezt történelmi események elmesélésével szemlélteti: az 1980-as években Nicaragua kikötőinek amerikai aknázásától (és a Nemzetközi Bíróság elítélésének figyelmen kívül hagyásával) az ENSZ engedélye nélküli iraki invázióig – ezek olyan mintát mutatnak, ahol az erő igazat ad. Az általa kínált kulcsfontosságú meglátás az, hogy az *Egyesült Államokban az elfogadható diskurzus birodalma* gyakran kihagyja ezeket a tényeket; így az amerikai közvéleményt általában nem bátorítják arra, hogy feltegye

a kérdést: "Ki adja meg az Egyesült Államoknak a jogot a világ uralására?" Pontosan ez a kérdés az, amivel Chomsky azt akarja, hogy az olvasó szembesüljön.

Chomsky azonosítja az emberiség jövőjét fenyegető fő fenyegetéseket, amelyeket a jelenlegi világuralkodók (elsősorban az amerikai elit) súlyosbítanak vagy nem kezelnek. Kettő kiemelkedik a könyvből: a nukleáris háború és a klímaváltozás. Azzal érvel, hogy ezek korunk legsúlyosabb veszélyei, mégis alárendelve vannak a rövid távú hatalmi érdekeknek. Chomsky részletezi az ezeken a területeken zajló fejleményeket: a fegyverzet-ellenőrzési szerződések erózióját, a NATO eszkalációját a nukleáris fegyverekkel rendelkező Oroszországgal szemben, és az Egyesült Államok terveit a billió dolláros nukleáris arzenál modernizálására – amelyek mindegyike növeli a civilizációt lezáró konfliktus kockázatát. Ezzel párhuzamosan rámutat az éghajlatváltozással kapcsolatos tudományos eredményekre, és megjegyzi a *környezetpusztítás "baljóslatú"* ütemét (például a gyorsan emelkedő hőmérsékletet és az északi-sarkvidéki jégolvadást). Chomsky ábrázolásában az uralkodó intézmények vagy figyelmen kívül hagyják a klímaválságot, vagy csak felületes gesztusokat tesznek, mert komolyan kezelnék a fosszilis tüzelőanyagokkal foglalkozó vállalatok profitját és a végtelen növekedés paradigmáját, amely az elitek javát szolgálja. A téma az uralkodók felelőtlensége: azok, akik a legnagyobb hatalommal rendelkeznek, *"figyelmen kívül hagyják a tehetetleneket",* sőt a bolygó túlélési szükségleteit is, hogy saját gazdagságukra és dominanciájukra törekedjenek. Ez erkölcsi vádat fogalmaz meg: a jelenlegi hatalmi struktúra nemcsak igazságtalan, hanem potenciálisan önpusztító fajunk számára.

A problémák diagnosztizálása mellett a *Ki uralja a világot?* továbbviszi Chomsky *ellenállás és remény* témáját, bár mérsékelt módon. Ismét megjegyzi a népi mozgalmak fontosságát – a háborúellenes tiltakozásoktól az olyan mozgalmakig, mint az Occupy Wall Street – mint a változás forrásait. 2016-ra Chomsky ígéretes ébredéseket figyel meg (például a *"függetlenség, az önbecsülés és a személyes méltóság" iránti igény terjedését* a világ lakossága között). Megemlíti, hogy a latin-amerikai országok a 2000-es években elkezdtek nagyobb autonómiát érvényesíteni ("rózsaszín dagály"), hogy az alulról szerveződő tiltakozások hogyan támadták meg a neoliberális politikát stb. Ugyanakkor bizonyos pesszimizmust vagy realizmust is kifejez: miközben *"továbbra is reméli",* hogy az ilyen népi követelések megugranak*, "ha a körülmények és a militáns aktivizmus felébreszti őket",* figyelmeztet, hogy nem tartja vissza a lélegzetét a gyors csodákért. A megrögzött hatalom elleni küzdelem hosszú és fáradságos. Ez az árnyalt hozzáállás a *Hegemónia vagy túlélés* végének reménytelibb hangvételéhez képest – 2016-ban Chomsky még mindig az emberek mozgalmaiban hisz, de a status quo rugalmasságának további elismerésével.

Összefoglalva a legfontosabb témákat: *Ki uralja a világot?* azzal érvel, hogy az Egyesült Államok és a szövetséges elit (mind az állami tisztviselők, mind a vállalati érdekek) öncélú céllal uralja a globális ügyeket, a biztonság vagy a humanitarizmus ürügyén. Ezt a dominanciát más államok (Kína, Oroszország) egyre inkább vitatják, és csak a demokratikus elvek és a nemzetközi normák figyelmen kívül hagyásával tartják fenn. A világ igazi "uralkodói" azok, akik a legerősebb államokat és gazdaságokat irányítják – és veszélybe sodorják a világot a konfliktusok, az egyenlőtlenségek és a környezetpusztítás állandósításával. Mégis megmarad egy másik világ lehetősége, amely attól függ, hogy a nagyközönség, a "második szuperhatalom" meg tudja-e fékezni az emberiség urait. Ezek az érvek szilárdan illeszkednek Chomsky kritikájához az Egyesült Államok globális dominanciájáról, amelyet a 21. századi fejlemények kezelésére frissítettek.

Chomsky forrás- és retorikai stratégiái

A *Ki uralja a világot?*Chomsky hasonló bizonyítékokon alapuló, analitikus megközelítést alkalmaz, mint korábbi műveiben, bár az előadás valamivel *töredezettebb (esszé formájában)* és társalgásosabb. Minden esszéhez/fejezethez saját idézetek tartoznak, amelyek források széles skálájából származnak: kormányzati dokumentumokból, nemzetközi jelentésekből, tudományos tanulmányokból, újságcikkekből és Chomsky saját korábbi írásaiból. A bírálók megjegyezték, hogy Chomsky elemzései "aprólékosan dokumentáltak" – ez a leírás minden bizonnyal igaz ebben a könyvben, ahol szinte minden tényszerű állítás hiteles forrásra vezethető vissza. Találkozhatunk például a Világbank globális szegénységről szóló adataira való hivatkozással az egyik fejezetben, és egy másik fejezetben a Pentagon stratégiai dokumentumából származó idézettel. Ez a referenciaszélesség aláhúzza Chomsky szerepét az információ szintetizátoraként: megemészti a tudósok, újságírók és történészek munkáját, majd kritikai perspektíváján keresztül újrakeretezi.

Azonban, ahogy Kirkus Reviews megjegyezte, karrierjének ebben a szakaszában "alig telik el egy fejezet anélkül, hogy ne idézne egy korábbi saját művét". Chomsky gyakran hivatkozik korábbi könyveiben vagy cikkeiben kifejtett pontjaira (például megemlíti *a hegemóniát, a túlélést* vagy a *gyártási hozzájárulást*, ahol releváns). Ez a szokás kétélű kard lehet. Egyrészt folytonosságot biztosít, és megmutatja, hogy az aktuális kérdések hogyan kapcsolódnak az általa dokumentált régóta fennálló mintákhoz (pl. idézi az 1980-as évek Közép-Amerikáról szóló írásait a modern amerikai politika kontextusba helyezésére). Másrészt ez arra késztetett néhány kritikust, hogy azzal érveljenek, hogy Chomsky ismétli önmagát. Az Indian Express áttekintése kifejezetten rámutatott arra, *hogy ki uralja a világot?* "időnként ismétlődik a fejezetek között", tekintettel egyes esszék átfedő tartalmára és a korábbi érvek újrahasznosítására. Ez valószínűleg a korábban megjelent darabok összeállításának velejárója – némi redundancia szinte elkerülhetetlen. Az új olvasók számára ez az ismétlődés talán nem észrevehető, de azok számára, akik ismerik Chomsky életművét, az ismerős talaj visszakövetésének érzése. Úgy tűnik, Chomsky tisztában van a közönség keverékével: a könyv bevezetésként szolgálhat a fiatalabb olvasók számára (az Indian Express jó bevezetőnek nevezte a tweeteken nevelkedett generáció számára, mert Chomsky mélyen "merít a történelemből", hogy feltárja a rejtett igazságokat), miközben megszilárdítja az érveket a régi követők számára.

Retorikailag *ki uralja a világot?* megőrzi Chomsky védjegyének tiszta, logikus prózáját, száraz szellemességgel és erkölcsi felháborodással fűszerezve. A hangnem általában kimért és professzori – 2016-ban, 87 évesen Chomsky "a baloldali amerikai közértelmiségiek dékánjának" higgadt tekintélyével ír, ahogy Kirkus nevezte. Gyakran úgy építi fel az ügyét, hogy először bemutatja a mainstream nézetet, majd dekonstruálja azt. Például egy esszét azzal kezd, hogy elismeri, hogyan vitatják meg általában a nemzetközi ügyeket (az államok mint elsődleges szereplők stb.), majd megfordul *: "Ez nem rossz. De jól tennénk, ha észben tartanánk..."* és bevezetnénk az elhanyagolt dimenziót (belső hatalmi koncentrációk, az elnyomottak perspektívája stb.). Ez a szókratészi módszer arra hívja az olvasókat, hogy kérdőjelezzék meg a feltételezéseket.

Chomsky híres *"könyörtelen logikája"* megmutatkozik, mivel szisztematikusan követi az ok-okozati összefüggéseket a külpolitikában. Összehasonlító módszerének élénk példája ebben a könyvben az MH17-es lelövés és az Iran Air 655 lelövési incidens egymás mellé helyezése: ezeket egymás mellé helyezve elvezeti az olvasót egy kimondatlan kérdéshez – miért alkalmazza szelektíven a nyugati erkölcsi felháborodást és emlékezetet? A hallgatólagos válasz: mert a hatalmasok meghatározzák a narratívát, és bűneiket gyorsan feloldozzák vagy elfelejtik. Ez egy retorikai stratégia, amely *a nyílt prédikálás helyett a kérdezést* és a *felfedést*

használja. A *New York Review of Books* leírta: *Ki uralja a világot?* mint *"polémia, amelynek célja, hogy felébressze az amerikaiakat az önelégültségből... az amerikai képmutatás megszüntetésére irányuló könyörgés".* Valójában a könyv során Chomsky példákat használ, hogy rázza az olvasókat az ellentmondások felismerésére. Megdöbbentő értékként megemlítheti, hogy az Egyesült Államokban 2014-ben a legalacsonyabb volt a részvétel a 19. század óta, majd ezt összefüggésbe hozhatja a vállalatok rekord választási kiadásaival, lehetővé téve az olvasó számára, hogy következtetéseket vonjon le az oligarchiáról. Vagy kiemeli, hogy Obama elnök, miközben ékesszólóan beszélt a békéről, engedélyezte a nukleáris fegyverek billió dolláros modernizálását – ez egy kellemetlen tény, amely megkérdőjelezi Obama liberális imázsát.

Chomsky továbbra is szarkazmust és éles nyelvezetet használ, bár gyakran visszafogott módon. Amikor az elit indokairól beszél, néha finoman gúnyos hangnemet alkalmaz, és olyan kifejezéseket idéz, mint a "nemzetbiztonság" vagy a "humanitárius beavatkozás" olyan kontextusban, ahol üresen csengenek. Egy másik retorikai eszköz az intézményi bennfentesek hangjainak idézése, akik akaratlanul is felfedik az igazságot. Például a *Ki uralja a világot?*Chomsky gyakran idéz amerikai stratégákat vagy közgazdászokat, akik nyíltan elismerik a birodalmi indítékokat vagy a demokrácia megvetését. Ezzel a hatalmasok szavait használja ellenük (hasonlóan a *Hegemóniához vagy a Túléléshez*). Ez lenyűgöző iróniát kölcsönöz prózájának – az uralkodók valójában saját uralmukról tanúskodnak.

Érdekes aspektusa a *Ki uralja a világot?* Chomsky történelmi és filozófiai utalásokat hoz a kritika elmélyítésére. Hivatkozik a Magna Chartára és annak kísérőjére, az Erdészeti Charta-ra, megjegyezve, hogy elveiket (a megfelelő eljárás, az erőforrások közös kezelése) erodálta az államkapitalista hatalom – ez egy történelmi próbakő, amely a vitát a jelenlegi eseményeken túlra emeli. Olyan értelmiségiekre is hivatkozik, mint Pankaj Mishra és mások, hogy megerősítse a birodalmi gondolkodásmódhoz kapcsolódó belföldi elnyomás pontjait. Ezek a hivatkozások azt mutatják, hogy Chomsky más kritikus gondolkodókkal foglalkozik, és érveit egy szélesebb analitikai hagyományba helyezi.

Azt mondhatnánk, hogy Chomsky retorikai stratégiája ebben a könyvben kétrétegű: egyrészt tényszerű áttekintést nyújt "korunk központi konfliktusairól és veszélyeiről" (ahogy a kiadó fülszövege mondja) – lényegében az USA-központú világügyek alapozója –, egy másik szinten pedig egy hegemónellenes értelmezéssel tölti meg, amely arra készteti az olvasókat, hogy lássanak át a propagandán. A tömör, matricaszerű fejezetek segítenek az összetett kérdések emészthetővé tételében, bár egyes kritikusok úgy érezték, hogy hiányzik belőlük a mélység vagy a friss betekintés. Például a US Studies Online áttekintése megjegyezte, hogy bár Chomsky "a legtöbbnél egyértelműbben" fogalmazza meg a biztonság és az ellenőrzés közötti különbségtételt, ez *"nem meglepő azoknak az olvasóknak, akik ismerik az amerikai külpolitika radikális kritikáját".* Más szóval, a hozzáértő olvasók úgy találhatják, hogy a könyv megismétli az ismert kritikákat, ahelyett, hogy új utakat törne. Sok olvasó (diákok, nagyközönség) számára azonban Chomsky anyagának összeállítása erőteljes, átfogó narratívát nyújt, amelyet ritkán hallani a mainstream helyszíneken.

Összefoglalva, *ki uralja a világot?* Chomsky retorikai arzenálját alkalmazza: kiterjedt bizonyítékok, analógia és összehasonlítás, idézetek a hatalmasoktól, valamint az analitikus távolságtartás és az erkölcsi sürgősség keveréke. Az esszék világos, közvetlen stílusban íródtak, gyakran didaktikus hangnemben, amely alkalmas arra, hogy széles közönséget oktasson a hírcímek mögött rejlő valóságról. Van itt egy reflektív hangvétel is – Chomsky időnként szinte történelmileg ír, történészi szemszögből tekint vissza a 21. század elejére, ami

kimért minőséget kölcsönöz a prózának. Mégis, amikor normatív pontokhoz ér, a próza felgyorsul a vonzerőtől: például figyelmezteti, hogy *"nekünk [amerikaiaknak] kritikusan meg kell vizsgálnunk, hogyan gyakorolja az amerikai kormány a hatalmát, ahelyett, hogy amerikai jóindulatot feltételeznénk".* Ez a fajta sor (üzenetének NYRB összefoglalójából) magában foglalja Chomsky célját: rávenni az olvasókat, hogy gondosan megfogalmazott érvelésen keresztül megkérdőjelezzék a berögzült hiedelmeket, és *kritikusan gondolkodjanak* arról, hogy ki uralkodik valójában és kinek az érdekében.

Chomsky tágabb politikai filozófiájának tükröződése

Ki uralja a világot? Chomsky élethosszig tartó politikai filozófiájának folytatása, tükrözve az imperializmussal, az osztályhatalommal és az értelmiségiek szerepével kapcsolatos alapvető aggodalmait, miközben integrálja a korábbi munkái óta bekövetkezett kortárs fejleményeket is. 2016-ra Chomsky alapvető világnézete – antiimperialista, antikapitalista és mélyen szkeptikus az államhatalommal szemben – következetes maradt, és ez a könyv ezen elvek új kontextusban történő megerősítésének tekinthető.

Először is, a könyv hangsúlyozza Chomsky tartós elemzését az Egyesült Államokról, mint birodalmi hegemónról, amelynek cselekedeteit a hatalom és a profit szempontjából kell értelmezni, nem pedig a hirdetett eszmék. Ez tökéletesen illeszkedik az *American Power and the New Mandarins* (1969) és a *Deterring Democracy* (1991) című kritikáihoz. Mi a különbség a *Ki uralja a világot?* az, hogy Chomsky most egy olyan korszakban ír, amikor az Egyesült Államok felsőbbrendűsége, bár még mindig hatalmas, viszonylagos hanyatlásnak tűnik. Chomsky keretrendszere azonban könnyen alkalmazkodik: elismeri az új hatalmi központokat (Kína stb.), de továbbra is úgy látja, hogy a világrendszert az Egyesült Államok vezette kapitalista konzorcium uralja. Ez tükrözi azt a nézetét, hogy bár a *nagyhatalmak neve és arca* idővel változhat, az *uralom logikája* továbbra is fennáll, az állami és vállalati elit érdekeiben gyökerezik. Ez egy nagyon klasszikus Chomsky-i (és valóban anarchista/szocialista) perspektíva – a hatalom működésének strukturális szintjére összpontosít, ahelyett, hogy a globális eseményeket egyszerűen az egyes vezetők vagy nemzetek elszigetelten viselkedő eredményeiként kezelné.

A könyv tükrözi Chomsky régóta hangsúlyt fektet az intellektuális felelősségre. Chomsky, mint vezető közéleti értelmiségi, gyakran érvelt amellett, hogy a tudással és kiváltsággal rendelkezőknek kötelességük megkérdőjelezni a hazugságokat és a hangtalanok nevében beszélni. *A Ki uralja a világot?*, a média vizsgálata (például a *NY Times* fejezete) és a hivatalos narratívák gyakori idézése úgy tűnik, hogy az olvasók arra irányulnak, hogy *"felismerjék, mit hagynak ki [a vezetők]".* Ez a didaktikai elem – az olvasó kritikai olvasásra és szkepticizmusra való képzése – nagyon is része Chomsky szélesebb körű projektjének, amely a nyilvánosságot a propaganda ellen erősíti. A könyv implicit módon példán keresztül tanítja, hogyan kell elemezni a világhíreket erkölcsi lencsén keresztül, érintetlen történelmi emlékezettel. Ez kapcsolódik Chomsky azon meggyőződéséhez, hogy a hétköznapi polgárok, ha tájékozottak és kritikusak, ellenállhatnak a gyártott beleegyezésnek, amely passzívan tartja őket.

Sőt, Chomsky elkötelezettsége az internacionalizmus és az emberi szolidaritás iránt nyilvánvaló. Ki *uralja a világot?*, felemeli azok perspektíváját, akik általában marginalizálódnak a magas szintű "ki uralkodik" vitákban – például az amerikai dróncsapások áldozatai vagy az IMF megszorításoknak kitett országok elszegényedett lakossága. Ez összhangban van etikai álláspontjával, miszerint minden embert alapvetően egyenlőnek tekint

a jogokban. Chomsky kritikáját a szenvedés és az igazságtalanság miatti felháborodás vezérli, függetlenül az áldozatok nemzetiségétől, amely libertárius szocialista erkölcsi alapjaiból fakad (az emberi méltóság, az antiautoriter és a határokon átnyúló empátia hangsúlyozása). Amikor leírja, hogy "a hatalmasok azt tehetnek, amit akarnak", miközben a nyilvánosságot elterelik, ez egy állandó visszhangot visszhangoz az írásaiban: hangot ad a birodalommal és a tőkével szemben tehetetleneknek, és felszólítja a hatalmon lévők elszámoltathatóságát.

Az egyik evolúció, amely Ki *uralja a világot?* Chomsky gondolataiban a hazai és külföldi kérdések még egyértelműbb összekapcsolása az ellenőrzés címszó alatt. Chomsky mindig elismerte az összefüggést (pl. hogy a háborúzás hogyan erodálhatja a szabadságjogokat otthon), de 2016-ra, az olyan események után, mint a Snowden-leleplezések és az Occupy mozgalom, nagyobb hangsúlyt fektet az oligarchiára és az Egyesült Államokon belüli egyenlőtlenségre, mint a birodalmi kép részeként. Példaként említi a Princeton tanulmányát arról, hogy az Egyesült Államok közpolitikája alig tükrözi a többség preferenciáit. Ez illeszkedik tágabb filozófiájához, amely ellenzi a koncentrált hatalom minden formáját – nemcsak az Egyesült Államok más országok feletti uralmát, hanem a hazai társadalom elit uralmát is. Chomsky növekvő összpontosítása a klímaváltozásra szintén azt mutatja, hogy az ökológiai aggályokat integrálja politikai kritikájába, összhangban azzal az antikapitalista nézettel, amely a korlátlan kapitalizmust összeegyeztethetetlennek tartja a környezeti fenntarthatósággal. 2013-as könyvében *Nukleáris háború és környezeti katasztrófa* (Laray Polkkal közösen írt), és a *Ki uralja a világot?*Chomsky az ökológiai válságot a jelenlegi világrend pusztító pályájának részeként fogalmazza meg. Ez tükrözi humanitárius filozófiájának kiterjesztését a bolygó jólétére – annak felismerését, hogy a "túlélés" (ugyanaz a szó a 2003-as címben) még mindig forog kockán, most egyre inkább az éghajlat és a nukleáris fegyverek miatt. Ez összhangban van racionalista, tudományos szemléletével, amely szerint a politikát az emberi túlélés szükségleteinek kell vezérelniük, amelyeket a jelenlegi uralkodók a mi felelősségünkre figyelmen kívül hagynak.

Chomsky könyörtelen kritikája az amerikai elnökökkel szemben a *Ki uralja a világot? –* Kennedytől és Johnsontól Clintonig és Obamáig – szintén tükrözi elvi gyökerező pártatlan megközelítését. Ez jól példázza, hogy személyes politikai filozófiája az értékeket (például a békét, az egyenlőséget, a szabadságot) a kormány vagy párt iránti lojalitás fölé helyezi. Ebben az értelemben továbbra is radikális szkeptikus a hatalommal szemben. Az a tény, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy a liberális kedvenceket (Obamát vagy olyan kommentátorokat, mint Paul Krugman) bevonja az "uralkodók" kritikájába, összhangban van a vietnami és más háborúk idején a liberális értelmiségiek ellen felhozott korábbi vádjaival. Chomsky alapvető álláspontja az, hogy még a jó szándékú vagy retorikailag liberális elitek is állandósítanak egy erőszakos, igazságtalan rendszert, hacsak nem szakítanak aktívan a birodalmi logikával – amit kevesen tesznek meg. Ez abból az anarchista gyanúból fakad, hogy maga a rendszer még a hatalmon lévő kedvesebb egyéneket is megkoordinálja vagy korlátozza.

Végül, az a remény, amelyet Chomsky a nyilvános aktivizmusba helyez, még ha gyengén is, kulcsfontosságú része a változás filozófiájának. De *ki uralja a világot? a* Hegemóniához vagy a Túléléshez *képest visszafogottan ér véget*, Chomsky továbbra is egyértelműen hisz a *"militáns aktivizmusban" rejlő lehetőségekben,* amelyek felébresztik a lakosságot és nyomást gyakorolnak egy igazságosabb világra. Ez ugyanazt az alulról szerveződő mozgalmakba vetett hitet tükrözi, amelyet 2003-ban a "második szuperhatalom" ötletével hangoztatott, amelyet a tapasztalatok korrigáltak (talán most kevésbé optimista a gyors eredményeket illetően, de nem kétségbeesik). Ez összhangban van tágabb politikai álláspontjával, miszerint *a hétköznapi*

emberek, ha tájékozottak és szervezettek, az egyetlen erő, amely valaha is javította a társadalmat. A könyv olyan mozgalmakról szóló tárgyalása, mint az Occupy, az Arab Tavasz vagy Latin-Amerika bolivári kísérletei, azt mutatja, hogy Chomsky a kortárs eseményeket az elnyomás elleni népi küzdelem hosszú kontinuumába helyezi – ez a narratíva nagyon is része anarchoszindikalista hajlamainak (amelyek a közvetlen cselekvést és a szolidaritást ünneplik).

Összefoglalva, *ki uralja a világot?* Chomsky politikai filozófiájának kikristályosodása a 2010-es évek világára alkalmazva. Ugyanazt az alapvető kritikát tükrözi az Egyesült Államok birodalmi dominanciájával és kapitalista oligarchiájával szemben, amelyet Chomsky évtizedek óta megfogalmaz, demonstrálva gondolatainak folytonosságát. Ugyanakkor új elemeket (digitális megfigyelés, klímaválság, globális hatalmi egyensúlyok eltolódása) integrál ebbe a keretbe, megmutatva elemzésének alkalmazkodóképességét és relevanciáját. A könyv perspektívája – kritikusan az amerikai hegemóniával szemben, támogatva a nemzetközi jogot és együttműködést, kiállva az elnyomottak jogaiért és óvakodva az igazságtalanságot fenntartó propagandától – lényegében Chomsky szellemisége. Ahogy az egyik kritika idézte a *New Statesmant*: *"Bárkinek, aki többet szeretne megtudni a világról, amelyben élünk... egy egyszerű válasz van: olvasd el Noam Chomskyt." Ki uralja a világot?* összefoglalja, miért érdemelte ki Chomsky ezt a megbecsülést: lepárolja élethosszig tartó elkötelezettségét, hogy kortárs világunk átfogó, bár kompromisszumok nélküli elemzésében beszéljen a hatalomról.

A publikáció történelmi és geopolitikai kontextusa

A kontextus, amelyben a *Ki uralja a világot?* íródott (2014–2016) jelentősen különbözik a 2003-as *Hegemónia vagy túléléstől*, és mélyen áthatja a könyv tartalmát és hangvételét. 2016-ra a hidegháborút követő vitathatatlan amerikai dominancia egypólusú pillanata kezdett széttöredezni a széleken. Történelmileg ebben az időszakban volt az iraki és afganisztáni háború utóhatása, az arab tavaszba vetett remények felemelkedése (és részleges csökkenése) (2011), a szíriai polgárháború kitörése és az Iszlám Állam (ISIS) globális terrorfenyegetésként való megjelenése. Oroszország újbóli megerősítését a világ színpadán is látta (a Krím 2014-es annektálásával és a kelet-ukrajnai beavatkozással, valamint 2015-ben Aszad oldalán a szíriai konfliktusba való katonai belépésével), valamint Kína folyamatos gazdasági és katonai felemelkedését. Chomsky a könyvben nyíltan foglalkozik ezekkel a fejleményekkel, és az Egyesült Államok hegemóniájának kihívásaként fogalmazza meg őket: például a NATO terjeszkedése, amely Oroszországot provokálja, vagy Kína, aki a Dél-kínai-tengert vitatott vizekké változtatja, nem pedig "amerikai tóvá". A könyv Guardian-részletének alcíme sokatmondó volt: *"Amerika már nem a nyilvánvaló válasz" arra,* hogy ki uralja a világot. Ez egy kulcsfontosságú kontextuális érzelmet tükröz – az amerikai hanyatlás kérdését. Chomsky olyan gondolkodókkal foglalkozik, mint a Financial Times rovatvezetője, Gideon Rachman, aki 2016 elején arról írt, hogy az Egyesült Államok dominanciáját a világ mindhárom régiójában "megkérdőjelezik", amelyeket hagyományosan ural. Chomsky álláspontja árnyalt: igen, az Egyesült Államok felsőbbrendűsége külső nyomás alatt áll, de hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok még mindig páratlan katonai erővel és világméretű szövetségi struktúrával rendelkezik, valamint belső eszközökkel (mint például a dollár tartalékstátusza és az olyan intézmények, mint az IMF), amelyek továbbra is rendkívüli befolyást biztosítanak neki. A *Ki uralja a világot?* tehát megkérdőjelezi, hogy az egypólusú világ a többpólusú világ felé tolódik-e el, és mit jelent ez a globális rend szempontjából.

Egy másik kontextuális tényező a "terrorizmus elleni háború" állapota 15 évvel 9/11 után. 2016-ra az amerikai közvélemény és még a vezetés is belefáradt az olyan nagyszabású megszállásokba, mint Irak, de a terrorizmus elleni háború különböző formákban folytatódott:

dróngyilkossági kampányok több országban, állandó jelenlét Afganisztánban, és új frontok az ISIS ellen Irakban/Szíriában. Chomsky ezt a kontextust arra használja, hogy elgondolkodjon azon, hogy a terrorizmus elleni háború kimenetelei (a dzsihádista ideológia terjedése, a Közel-Kelet destabilizálása) hogyan bizonyították korábbi kritikáinak helyességét – ez egy rosszul átgondolt megközelítés volt, ha a cél a biztonság volt. Rámutat például arra, hogy maga az ISIS részben az amerikai invázió által felszabadított hatalmi vákuum és szektariánus viszály eredménye volt. Az ehhez kapcsolódó belföldi kontextus is fontos: az Egyesült Államok Obama elnök alatt disszonanciát tapasztalt a retorika és a valóság között. Obama az iraki háború kritikusaként kampányolt, és többoldalúbb, visszafogottabb külpolitikát ígért. 2016-ra, miközben tett néhány távozást (az iráni nukleáris megállapodás, a Kubával való normalizálás), kiterjesztette a dróncsapásokat is, beavatkozott Líbiában, és elnökölt a megfigyelés hatalmas kiterjesztésében. Ez az árnyalt örökség bőséges anyagot biztosított Chomsky számára az elemzéshez. *A Ki uralja a világot?*, nem kíméli Obamát (korábbi elnökökkel csoportosítva, akik nemes szándékot állítottak, miközben erőszakot követtek el vagy tettek lehetővé), de az Obama-korszak fejleményeit is felhasználja, mint például az NSA megfigyelési leleplezései (2013), hogy szemléltesse, milyen messzire megy el egy állam hatalmának megőrzéséért (még saját polgárai és szövetségesei után is kémkedik).

A geopolitikai kontextus gazdasági háttéráramlatokat is magában foglal. A 2008-as globális pénzügyi válság és annak következményei hosszú árnyékot vetettek a 2010-es évek elejére. 2016-ra a világ közel egy évtizedes gazdasági turbulenciát és "fellendülést" tapasztalt, amely nagyon egyenetlen volt. Chomsky kitér arra, hogy a gazdasági egyenlőtlenség és elégedetlenség (amely olyan mozgalmakat táplált, mint az Occupy 2011-ben) része annak a képnek, hogy ki uralkodik – lényegében egy apró pénzügyi elit profitált a mentőcsomagokból és a mennyiségi lazításokból, miközben sok polgár küzdött, ami haragot váltott ki a létesítmények ellen. Ez a kontextus segít megmagyarázni a világszerte erősödő populista érzelmeket ebben az időben (2016 a Brexit és Trump kampányának éve volt, bár a könyv valamivel megelőzte ezeket a csúcspontokat). Chomsky, aki az osztályhatalomra összpontosít, természetesen ezt a gazdasági kontextust az oligarchikus uralom bizonyítékaként helyezi el. Például megjegyzi, hogy "az amerikaiak hatalmas része most óvatos mindkét nagy párttal szemben... meg van győződve arról, hogy néhány nagy érdek irányítja a politikát", idézve a választói attitűdökről szóló tanulmányokat.

Egy másik kulcsfontosságú kontextus az éghajlatváltozás növekvő elismerése, mint meghatározó globális kérdés – amelyet a 2015 végi Párizsi Klímaegyezmény jellemez (amelyhez az Egyesült Államok Obama alatt csatlakozott). Chomsky többször is hivatkozik az éghajlati válságra, tükrözve, hogy 2016-ra még a mainstream diskurzus is elfogadta annak sürgősségét, de a tényleges politikai intézkedések továbbra is nagymértékben elégtelenek maradtak. A kontextus itt egyfajta versenyfutás a tudatosság és a katasztrófa között. Chomsky lényegében azzal érvel, hogy azok, akik "uralják a világot", még mindig húzzák a lábukat, rövid távú hatalmi játszmákkal (például több olajfúrás vagy csővezetékek szorgalmazásával, ahogy az történt) aláássák az éghajlatváltozás kezeléséhez szükséges összehangolt erőfeszítéseket. Donald Trump várható megválasztása – amely 2016 novemberében, a könyv megjelenése után történt, és amelynek lehetőségéről Chomsky egyértelműen tisztában volt, mivel a Penguin kiadás megemlítette a Trumpról szóló új utószót – az éghajlati és nukleáris veszélyek felgyorsításával fenyegetett. Valójában a Penguin puhafedeles könyve egy utószót adott hozzá Trumpról, elismerve egy nyíltan nacionalista, antiglobalista amerikai vezető hatalomra kerülésének új kontextusát (ami bizonyos szempontból igazolta Chomsky figyelmeztetéseit a lopakodó protofasizmusról és a közvélemény kiábrándultságáról). Bár ez túlmutatott a főszöveg időkeretén, érdemes megjegyezni, hogy *Ki uralja a világot? az*

amerikai politikában bekövetkezett jelentős változás előestéjén íródott, amelyet Chomsky valószínűleg az általa leírt tendenciák további tünetének tekintett (az elitek elleni harag, a közfélelem manipulálása stb.).

Összefoglalva, *ki uralja a világot?* kontextusban a 2010-es évek közepén épül világ: az *amerikai hatalom feszültség alatti*, de még mindig félelmetes, folyamatos *konfliktusok és terrorfenyegetések,* amelyek nagyrészt a korábbi amerikai akciókban, a *feltörekvő új hatalmakban és az újjáéledő régi riválisokban*, a *globális gazdasági egyenlőtlenségben és elégedetlenségben*, valamint a fenyegető *bolygóválságokban* gyökereznek éghajlati és nukleáris fegyverek védelmét. Ez egy olyan világ, ahol a "ki uralkodik" kérdése különösen szembetűnő volt, mivel sokan megkérdőjelezték a hidegháború utáni amerikai vezetésű rendet és annak fenntarthatóságát. Chomsky könyve megragadta ezt a pillanatot azáltal, hogy elsöprő választ adott, amely összefüggéseket vont le ezeken a területeken, az általa elemzett több évtizedes kontextusban gyökerezve. Egyszerre szolgált a világ 2016-os állapotának krónikájaként és a történelmi betekintés által formált kritikai lencseként.

Kritikai fogadtatás tudományos és újságírói forrásokból

Ki uralja a világot? általában jól fogadták a progresszív és akadémiai közönség körében, bár Chomsky politikai munkáinak többségéhez hasonlóan ez is kapott némi kritikát, amiért ismerős területet fedett le. 2016-ra Chomsky hírneve az Egyesült Államok külpolitikájának vezető kritikusaként jól megalapozott volt – ahogy a *The New York Times* megjegyezte, ő volt *a "globális jelenség",* és vitathatatlanul a legolvasottabb amerikai hang a nemzetközi ügyekben. Ez azt jelentette, hogy a kritikák gyakran Chomsky hosszú karrierjének kontextusába helyezték a könyvet.

Pozitív fogadtatásban részesültek azok a médiumok, amelyek értékelték Chomsky következetességét és áttekintésének világosságát. Például a *Kirkus Reviews* megadta a *Ki uralja a világot?* nagyrészt pozitív megjegyzés, amely Chomsky stílusát "társalgásosnak" írja le, és kiemeli a könyv médiával és hatalommal kapcsolatos meglátásait. Kirkus megjegyezte, hogy Chomsky kritikusai és csodálói egyaránt ismerős elemzést találnak itt – ami azt jelenti, hogy a könyv hatékonyan foglalja össze Chomsky világnézetét. A kritika rámutatott "*a szellemesség, a szarkazmus, a szidalmazás, a belátás és a tévedés védjegyévé vált keverékére*", ami elismerte a róla alkotott polarizált nézeteket. Külön dicsérte azt a fejezetet, amelyben Chomsky a *New York Times-t olvassa*, és "a legérdekesebb fejezetnek" nevezte, amely feltárja, hogyan bontja le a hagyományos bölcsességet. A recenzió azt is elismerte, hogy a könyv érdemben a nukleáris háborúra és a globális felmelegedésre összpontosít, mint a Chomsky által azonosított "két fő fenyegetésre", és azt, ahogyan "dörzsöli uralkodóinkat" a közjólét figyelmen kívül hagyása miatt. Összességében Kirkus úgy mutatta be Chomskyt, mint *"a baloldali közéleti értelmiségiek dékánját",* kétségbeesetten szemlélte a jelenetet, de még mindig reménykedett az aktivizmusban. Ez a fajta fogadtatás a könyvet hiteles, bár kijózanító kommentárként helyezi el – Chomsky prófétai hangként betöltött szerepének folytatásaként. A tudományos és szellemi publikációk gyakran oktatási eszközként vagy szintézisként értékelték a könyvet. Például az American Studies kontextusában az egyik recenzens (U.S. Studies Online) megjegyezte, hogy *Ki uralja a világot? " tömör... matricák"* témájú kérdések széles skálájáról, és közös témákat fűznek össze, hogy megválaszolják a címadó kérdést. A recenzió megállapította, hogy Chomsky megközelítése és célközönsége eltér a hagyományos tudományos munkáktól – stílusa polemikusabb és elsöprőbb. Elismerte, hogy Chomsky elsődleges témája (hogy az állami viselkedést a nemes indítékoktól eltérő indítékok vezérlik, mint például a mások feletti ellenőrzés, nem pedig a polgárok biztonsága)

provokatív, de nem meglepő a radikális kritikákban jártas olvasók számára. A recenzens különösen érdekesnek találta Chomsky kapcsolatát a külpolitikai indítékok és a belföldi elnyomás között, hivatkozva érvelésére, miszerint *"fenntartani... A külföldi ellenőrzés magában foglalja a demokrácia korlátozását otthon."* Ezt egyértelmű relevanciának tekintették az amerikai tanulmányok hallgatói számára, összekapcsolva az Egyesült Államok hazai és nemzetközi magatartását. Lényegében az akadémiai olvasók megtalálták a *Ki uralja a világot?* Chomsky politikai tézisének hasznos összefoglalása, még akkor is, ha nem tört új elméleti utat. A Chomskyval kapcsolatos további olvasmányi javaslatok (pl. Robert Barsky, Neil Smith stb. művei) beillesztése azt sugallja, hogy a könyvet elég komolyan vették ahhoz, hogy mélyebb elkötelezettséget ösztönözzön Chomsky hatására.

Az Egyesült Államokban a mainstream újságírói kritikák valamivel ritkábbak voltak (figyelemre méltó, hogy Chomsky radikális kritikái gyakran nem kapnak széles körű kritikát a nagy amerikai újságokban, valószínűleg vitatott jellegük miatt). A Metropolitan/Henry Holt kiadó azonban prominens médiumok támogatását is tartalmazta: *a The New York Review of Books* az önelégültség és a képmutatás elleni ébresztőként dicsérte, a *BusinessWeek* azt javasolta, hogy hallgassa meg Chomsky logikáját, még akkor is, ha valaki nem ért egyet, a *The Boston Globe* pedig "Amerika leghasznosabb polgárának" nevezte Chomskyt, amiért elmagyarázta, "hogyan lettünk birodalom". Ezek a fülszövegek azt jelzik, hogy még néhány centrista vagy balközép kommentátor is kulcsfontosságúnak, ha nem mainstreamnek tartja Chomsky nézőpontját. Az *Observer* (Egyesült Királyság) idézi, hogy "a világ legnagyobb közéleti értelmiségijének" nevezte őt a Penguin címlapján, tükrözve azt a nagy megbecsülést, amelyet egyes nemzetközi körökben tisztelnek. Owen Jones újságíró "óriásként" dicsérte Chomskyt az igazságtalanság alternatíváit kereső emberekre gyakorolt hatása miatt.

Kritikusok szerint néhányan hangot adtak annak, hogy a könyv nem váltotta be teljes mértékben a cím ígéretét. Az Indian Express kritikája például, bár nagyrészt elismerő, megjegyezte, hogy Chomsky *"nem válaszol arra a kérdésre, hogy »Ki uralja a világot?« Valóban, hogy nincs egyetlen entitás, amely uralná a világot, az egyik pontja."*. Ez rávilágít egy lehetséges félreértésre – az olvasó, aki egy világuralkodó egyértelmű megnevezését várja, meglepődhet, hogy Chomsky válasza összetett (inkább erők hálózata, mint egy szereplő). Ugyanez a kritika sajnálatát fejezte ki az ISIS-ről szóló vita hiánya miatt is, tekintettel a könyv 2016-os megjelenésére. Megjegyezte, hogy a könyv többnyire az ISIS előtérbe kerülése előtti cikkeket gyűjti össze, kevés frissítéssel, ami hiányosságnak tekinthető, tekintettel az ISIS akkori központi szerepére a globális biztonsági diskurzusban. A felülvizsgálat azonban végül megvédte annak szükségességét*, hogy "egy Chomsky-nak el kell oszlatnia a ködöt és a velejéig vágnia"* az uralkodó "realista" narratívák közepette, amelyek igazolják az Egyesült Államok cselekedeteit. Ez azt sugallja, hogy az újságírói megfigyelők olyan helyeken, mint India, értékelték Chomsky világos erkölcsi álláspontját, szemben a cinikusabb hatalmpolitikai elemzésekkel. Néhány olvasó olyan platformokon, mint a Goodreads vagy a blogok, kifejezte, hogy *Ki uralja a világot?* úgy érezte, mint "Chomsky legnagyobb slágerei" – hozzáférhetően csomagolt munkájának csúcspontja. Gyakran értékelték kritikájának együttérző és jól kutatott jellegét, bár néhányan bizonyos témákban részletesebben kívántak foglalkozni (pl. több részletet vártak az olyan intézményekről, mint az IMF vagy a döntéshozatali folyamatokról, nem pedig többnyire USA-központú történetekről). De összességében sokak számára a könyv megerősítette, hogy Chomskyt miért tekintik – ahogy a Guardian egyik cikke fogalmazott – *"az amerikai nép lelkiismeretének"* a külügyekben.

Nevezetesen, ellentétben a *Hegemóniával vagy a Túléléssel*, Ki *uralja a világot?* nem váltott ki vitás tűzvihart. 2016-ra Chomsky egykor marginális kritikái közül sok bizonyos mértékig bekerült a mainstream tudatosságába (például az iraki háború kritikája széles körben elterjedt, és az egyenlőtlenség és a végtelen háború miatti aggodalmak gyakoriak voltak). A könyv valószínűleg hasznot húzott ebből a váltásból – fogadtatása tiszteletteljes, sőt sok helyen dicsérő volt, kevesebb védekező ellenségességgel, amellyel Chomsky 2003-ban szembesült. Még mindig volt némi ellenállás a konzervatív sarkok részéről (pl. néhány kommentátor vagy blogger azzal vádolta Chomskyt, hogy mindig Amerikát hibáztatja először, vagy nem hibáztatja a világ más szereplőit), de ezek viszonylag visszafogottak voltak. Valószínűleg az időzítés – Obama elnöksége alatt – Chomsky kritikáit kevésbé fenyegetővé tette a mainstream liberálisok számára, mint a Bush-korszakban; most többnyire megerősítette, hogy az Egyesült Államok valóban túllépte, és hogy a problémák a liberális elnök ellenére is fennállnak.

Összefoglalva, a *Ki uralja a világot?* Noam Chomsky jelentős, ha nem is meglepő munkájaként ismerte el. Az akadémikusok és az újságírók átfogónak és élesnek találták, hasznosnak találták az Egyesült Államok külpolitikájának és globális kérdéseinek átfogó képének megértéséhez, még akkor is, ha egyesek megjegyezték, hogy ismerős talajon járt. A könyv megerősítette Chomsky szerepét, mint kulcsfontosságú hangot, amely megkérdőjelezi a jóindulatú amerikai vezetés narratíváját, arra buzdítva az olvasókat, hogy lássák a világot olyannak, amilyen – hatalmas érdekek uralják –, és tegyék fel a kérdést, hogyan változtathatnánk meg ezt a valóságot.

Összehasonlító elemzés: Chomsky gondolkodásának és stílusának fejlődése 2003 és 2016 között

A *hegemónia vagy a túlélés* összehasonlítása (2003) és a *Ki uralja a világot?* (2016) feltárja Noam Chomsky gondolkodásának és írásának következetességét és evolúcióját. A könyvek között eltelt 13 év alatt a világ jelentős változásokon ment keresztül – a 9/11-es támadások és a 2000-es évek eleji terrorizmus elleni miliő átadta helyét egy összetettebb, többpólusú és válsággal sújtott 2010-es éveknek. Chomsky alapvető perspektívája azonban figyelemre méltóan változatlan maradt: mindkét művében éles kritikát fogalmaz meg az Egyesült Államok globális dominanciára irányuló "nagy stratégiájáról", rávilágít az amerikai retorika és a tettek képmutatására, és siránkozik az emberiségre jelentett veszélyek miatt (különösen a nukleáris háború jelenik meg mindkét könyvben, mint egzisztenciális fenyegetés). A hangsúly és a kontextus azonban sokatmondó módon változik, és Chomsky retorikai megközelítése alkalmazkodik a korhoz és az életművet összefoglaló idősebb elemzőként betöltött szerepéhez.

Központi tézis és témák: Mindkét könyv az Egyesült Államok hegemóniájára összpontosít, de *Hegemónia vagy túlélés* agresszíven folytatott projektként mutatja be, amely a Bush-kormányzat alatt veszélyes csúcspontra jut, míg *Ki uralja a világot?* az Egyesült Államok hegemóniáját egy kicsit megkérdőjelezőbb keretbe helyezi – még mindig domináns, de vitatott, és talán csökken bizonyos arénákban. 2003-ban Chomsky nagyon figyelmeztetett egy újonnan korlátlan birodalomra: az egyetlen szuperhatalomra, amely látszólag katonai és egyoldalú megoldásokra törekszik (Iraktól az űrfegyverkezésig). Ő alkotta meg a kifejezést *"Birodalmi Nagy Stratégia"* egy hosszú folytonosság leírására, amely 9/11 után szélsőségesebb formát öltött. 2016-ra Chomsky az amerikai stratégiáról lényegében ugyanazt a koncepciót írja le, de most azt kérdezi, hogy "ki uralja a világot", oly módon, hogy aláhúzza, hogy az Egyesült Államok nem diktálhatja teljesen egyedül az eredményeket – más hatalmak

(Kína gazdasági befolyása, Oroszország regionális ereje) és transznacionális szereplők (multinacionális vállalatok, globális pénzügyi piacok) felemelkedése azt jelenti, hogy az uralmat erőhálózaton keresztül gyakorolják, az Egyesült Államokkal a központban. Az alapvető kritika – hogy az Egyesült Államok politikáját az elit (gazdasági és politikai) érdekei vezérlik, nem pedig a magasztos értékek – változatlan a könyvek között. Azonban *Ki uralja a világot?*Chomsky valamivel nagyobb súlyt fektet a vállalati hatalom ("az emberiség urai") szerepére a címadó kérdésre adott válaszként, tükrözve az állami és vállalati érdekek fúziójára való fokozott összpontosítást. Ban *Hegemónia vagy túlélés*, a vállalatok és a gazdasági elit minden bizonnyal jelen van (Chomsky közvetve beszél az erőforrásokról, a profitról, a katonai-ipari komplexumról), de a narratíva inkább a nemzetállamok világszínpadi fellépéseiről szól. Mellett *Ki uralja a világot?*Chomsky kifejezetten emlékezteti az olvasókat, hogy még a demokratikus államok is gyakran a tőke hazai koncentrációjának eszközei. Ez a globalizációs trendekhez való alkalmazkodásnak és a vállalati befolyás neoliberális beágyazódásának tekinthető, amely a 2000-es években még világosabbá vált.

Geopolitikai hatókör: A *hegemónia vagy a túlélés* erős történelmi irányultságú volt (1945–2003), számos hidegháborús példával, és az Egyesült Államok elsősorban a harmadik világban történő beavatkozásaira összpontosított. *Ki uralja a világot?* bár még mindig történelmi, a közelmúltbeli kérdésekkel foglalkozik: az iraki háború utóhatásaival, az Oroszországgal való jelenlegi feszültséggel, Kína felemelkedésével, a folyamatban lévő közel-keleti konfliktusokkal és a globális gazdasági kormányzással. Ez a téma fejlődését jelenti, amely megfelel a világ változásainak. Nevezetesen, a *Hegemónia vagy a Túlélés* alig foglalkozott a klímaváltozással, míg a *Ki uralja a világot?*, az éghajlat kritikus kérdésként az első helyen áll. Chomsky gondolata úgy fejlődött, hogy a környezeti katasztrófát ugyanolyan fenyegetőnek integrálja, mint a nukleáris háborút – tükrözve a klímatudomány növekvő sürgősségét, és valószínűleg a környezeti gondolkodókkal való kapcsolatát is. Hasonlóképpen, a *hegemónia vagy a túlélés* még azelőtt jött létre, hogy a digitális korszak kérdései, például a tömeges megfigyelés széles körben ismertek lettek volna; *Ki uralkodik... magában* foglalja a megfigyelésről és a magánélet eróziójáról szóló vitát (Snowden után). Így láthatjuk, hogy Chomsky frissíti kritikáját a hatalom új területeire (digitális/kibertartomány), miközben megtartja átfogó keretrendszerét.

Hangnem és sürgősség: A *hegemónia vagy a túlélés hangneme* sürgős és szörnyű – azonnali válaszként íródott arra, amit Chomsky drámaian veszélyes fordulatnak látott az Egyesült Államok politikájában George W. Bush alatt (megelőző háborús doktrína, a nemzetközi jog semmibe vétele stb.). Kézzelfogható érzés van abban a könyvben, hogy az emberiség választ előtt áll: vagy megfékezi az amerikai birodalmat, vagy szembesül a nukleáris holokauszt miatti "élet kihalásával a bolygón". *Ki uralja a világot? mély* aggodalmat is közvetít (a feltételezések megkérdőjelezésével és az osztályharc kiemelésével kezdődik), de a hangnem talán kimértebb, időnként szinte rezignált. Chomsky 2016-ban még mindig szenvedélyes, de azt is számba veszi, hogy a 2003-as figyelmeztetései közül mennyi valósult meg (pl. a terrorizmus elleni háború még több terrort szült), és hogyan hiúsult meg néhány remény (pl. a "második szuperhatalom" korlátozott hatása – a globális közvélemény nem állította meg az iraki háborút vagy sok későbbi politikát). Továbbra is reméli, hogy *a "militáns aktivizmus"* felébreszti a méltóság iránti tömeges igényeket, de ahogy Kirkus megjegyezte, nem tartja vissza a lélegzetét. Ezzel szemben *a Hegemónia vagy a Túlélés végén* aktívan rámutatott a 2003-as hatalmas globális háborúellenes gyűlésekre, mint annak jelére, hogy a második pálya (a nép ereje) emelkedik. 2016-ra, miközben mozgalmak jöttek és mentek, a világ nem fékezte meg drámaian az Egyesült Államok hegemón viselkedését – a NATO bővült, a háborúk folytatódtak, az egyenlőtlenség nőtt. Szóval, Chomsky hangneme a *Ki uralkodik... egy* kicsit

fárasztóbb elismerést hordoz magában, hogy a küzdelem hosszú. Néhány olvasó megtalálja a *Ki uralja a világot?* helyenként szinte elégikus – egy értelmiségi munkája, aki "felméri a jelenlegi helyzetet és kétségbeesik" a tartós igazságtalanságok miatt, még akkor is, ha még mindig ésszerűségre és ellenállásra szólít fel.

Szerkezet és hozzáférhetőség: Figyelemre méltó változás történt a formátumban – *a Hegemónia vagy túlélés* egy összefüggő monográfia lineáris érveléssel; *Ki uralja a világot?* inkább esszék antológiája. Ez valószínűleg Chomsky kiadási megközelítésének fejlődését tükrözi. A 2000-es években Chomsky számos könyve beszédeinek és cikkeinek összeállításává vált (praktikus módja az időszerű kommentárok elkészítésének). A *Hegemónia vagy túlélés* egyetlen könyvként íródott (egy sorozat részeként), amely széles közönséget célzott meg egy heves politikai pillanatban. Ki *uralja a világot?*, Chomsky és kiadói valószínűleg felismerték, hogy közönsége azokra terjed ki, akik követik gyakori esszéit. Az összehasonlító eredmény az, hogy *Ki uralja a világot?* Lehet, hogy kevésbé tűnik szorosan érveltnek, mint egy narratíva, de szélesebb körű lefedettségű. Egyesek azt mondhatják*, hogy ki uralkodik...* könnyebben olvasható kis részekben – minden fejezet önmagában áll –, így talán könnyebben hozzáférhető az általános olvasó számára, aki kiválaszthatja az érdeklődésre számot tartó témákat, míg *a Hegemónia vagy a túlélés* egy kumulatív esetet épít fel, amely jutalmazza a borítótól a borítóig történő olvasást. Ez a szerkezeti különbség azt mutatja, hogy Chomsky úgy módosítja stílusát, hogy maximalizálja az elérést; Széles hálót vet, rövidebb, hegyes fejezetekkel, amelyek vonzóak lehetnek a hangos korszakban.

Tartalomismétlés vs. új meglátások: A 13 év alatt azt várhatnánk, hogy Chomsky nézetei jelentősen megváltoznak, de ehelyett a következetesség a feltűnő. A kritikusok néha rámutattak, hogy *a Ki uralja a világot?* "újracsomagolja" a korábbi tartalmat. Valójában 2016-ban már 2003-ban is sok érv volt jelen: az Egyesült Államok kétpárti imperializmusa, a propaganda szerepe, a nemzetközi jog figyelmen kívül hagyása stb. Ami változott, az a példák és a kontextus. Például 2003-ban Chomsky elítélte a Bush-kormányzat szerződések megsemmisítését és a militáns egyoldalúságot; 2016-ban Chomsky az Obama-adminisztrációt is kritizálja, de némileg más alapon (pl. drónháború, Ázsia felé fordulás, nem a biztonsági/megfigyelő állam lebontása). Továbbra is egyenlő esélyekkel hibáztatja a demokratákat és a republikánusokat, összhangban azzal a hosszú nézetével, hogy a rendszer meghaladja a személyiségeket. Az evolúció inkább hangsúlyos: *a Hegemónia vagy a Túlélés az* önhittség csúcsán (a neokonzervatív Bush-korszakban) egy egyedülálló szuperhatalom jelentette fenyegetésre összpontosított, míg *a Ki uralja a világot?* elismeri, hogy az Egyesült Államok hatalma még mindig hatalmas, de visszacsapással és ellenőrzésekkel néz szembe, és hogy más szereplők (például vállalatok vagy felkelő csoportok) is jelentős hatalommal rendelkeznek. Ez egy finom elmozdulás a szinte egypólusú kritikától az Egyesült Államok által vezetett rend kritikája felé. A retorikai álláspont azonban következetes: Chomsky még mindig túlnyomórészt a "mi oldalunk" (az Egyesült Államok/Nyugat) gaztetteire összpontosít, amelyeket egyes kritikusok 2003-ban és 2016-ban egyaránt kifogásoltak (pl. hogy lekicsinyeli más nemzetek gonoszságát). Chomsky érvelése mindig is az volt, hogy amerikai értelmiségiként az a felelőssége, hogy megvizsgálja saját kormánya cselekedeteit, és hogy az Egyesült Államok hatalma révén jelentősebb globális károkat okoz, amelyeket gyakran elrejt a propaganda.

Receptúria és kontextuális értelmezés: Chomsky gondolkodásának fejlődése abban is tükröződik, hogy az egyes könyveket hogyan fogadták a maguk idejében, és mit jelentettek a kontextusban. *A Hegemónia vagy túlélés* ellentmondásos és visszhangzó volt, mert

közvetlenül megkérdőjelezte a 9/11 utáni Egyesült Államok narratíváját, mint a jó erőjét, amely a gonosz ellen küzd – akkor jelent meg, amikor a mainstream közvélemény még nagyrészt az iraki háború mellett állt. Így heves kritikát váltott ki az intézményi hangoktól (pl. Samantha Power kritikája, miszerint túlságosan egyoldalú). *Ki uralja a világot? azután* érkezett, hogy a közvélemény nagy része és sok szakértő hibának látta az iraki háborút, miután a kormány visszaéléseiről (kínzás, megfigyelés) kiderült, és egy olyan adminisztráció alatt, amely racionálisnak és liberálisnak nevezte magát. Ebben az összefüggésben Chomsky üzenete, bár még mindig radikális, kevésbé volt megdöbbentő – gyakran megerősítette az Egyesült Államok külpolitikájával szembeni növekvő szkepticizmust a közvélemény körében, különösen az örökös háborúból és egyenlőtlenségből kiábrándult fiatalabb generáció körében. Azt mondhatnánk, hogy Chomsky egykor peremre jellemző perspektívája 2016-ra közelebb került a kritikai diskurzus fősodrához. Ez nem önmagában a gondolkodásában történt változás, hanem a körülötte lévő világban. Chomsky azonban alkalmazkodott a kritikák megválaszolásával: például a *Ki uralkodik...* megcáfolva azt az elképzelést, hogy a demokráciák elsősorban a biztonságot keresik, rámutatva az ellentétes eredmények empirikus bizonyítékaira. Ez azt mutatja, hogy tovább finomította érveit az ellenérvekkel szemben.

Személyes evolúció: Végül 2003 és 2016 között maga Chomsky a 70-es évei közepétől a 80-as évei végéig járt. A *Hegemónia vagy a Túlélés* olyan lendülettel rendelkezett, mint egy tudós-aktivista, aki beavatkozik egy sürgető vitába. *Ki uralja a világot?* gyakran úgy olvasható, mint egy veterán gondolkodó elmélkedő összefoglalója, aki újra és újra látta ezeket a mintákat. Ez utóbbiban szinte mélyebb történelmi lelkiismeret működik. Például Chomsky 2016-ban gyakran évszázadokkal visszanyúlik (Adam Smith-t idézve, a Magna Chartára utalva), hogy párhuzamot vonjon a mai "emberiség uraival". 2003-ban, bár minden bizonnyal használta a történelmet, szorosabban összpontosított a második világháború utáni korszakra és a közvetlen eseményekre. A kiszélesedett történelmi-filozófiai horizont a *Ki uralkodik...* tükrözheti Chomsky szerepét, mint idősebb államférfi, aki hosszú távú perspektívát próbál közvetíteni. A másik oldala az, hogy *a Ki uralkodik...* Lehet, hogy nem rendelkezik olyan lézerközpontú narratív hajtóművel, mint a *Hegemónia vagy a Túlélés*, de panorámaminőséget kap – Chomsky összeköti a 18. század és a 21. század pontjait, megerősítve érvelését, miszerint a kapzsiság és a hatalom alapvető dinamikája, amellyel szembeszáll, régóta fennáll.

Összefoglalva, Chomsky gondolata a *hegemóniától vagy a túléléstől* a *Ki uralja a világot?* figyelemre méltó folytonosságot mutat az elvekben és a kritikában, miközben alkalmazkodik az új globális valóságokhoz és szélesebb lencsét is beépít. Az amerikai birodalom kritikája 2016-ban ugyanolyan éles, mint valaha, de olyan ember szemszögéből adják át, aki tanúja volt a történelem egy ívének: a 9/11 utáni birodalmi túlkapásnak, az azt követő ingoványoknak, a pénzügyi válságoknak, valamint az egyenlőtlenség és az éghajlati veszélyek tartós problémáinak. Ha *a Hegemónia vagy a Túlélés* tüzes vészharang volt egy ellenőrizetlen birodalomról, amely veszélyezteti a világot, akkor *Ki uralja a világot?* egy olyan birodalom józan értékelése, amely még mindig erős, de szembesül tettei következményeivel, miközben egy olyan rendszert sáncol, ahol *"a hatalmasok azt tehetnek, amit akarnak",* hacsak nem ellenőrzik őket. Stilisztikailag Chomsky az egyetlen, sürgős narratívától az elemzések összefoglalása felé mozdult el – talán azt tükrözve, hogy a közelgő katasztrófa (az iraki háború eszkalációja) megelőzésére tett kísérletről az utókor számára széles körű kérdések oktatására és tisztázására tett kísérlet felé mozdult el. Mindkét könyvben a Chomsky körüli világ fejlődik a legjobban; Szellemi keretei elég szilárdnak bizonyulnak ahhoz, hogy 2003-at és 2016-ot is értelmezzenek, és egymást kiegészítő műveket eredményezzenek. Egymás mellett olvasva láthatjuk, hogy *a hegemónia vagy a túlélés* figyelmeztetései közül mennyit támasztottak alá az események (amit még Samantha Power is vonakodva elismert, hogy

Chomsky kritikái "a világ más részein befolyásolták és tükrözték a mainstream véleményt"). *Ki uralja a világot?* majd számba veszi ezeket az eseményeket, és megismétli a kritikai tudatosságra és aktivizmusra való felhívást, fenntartva Chomsky szerepét, mint a BusinessWeek szavaival élve, gondolkodóként, aki *"arra kér minket, hogy figyelmesen hallgassuk meg, amit vezetőink mondanak nekünk – és vegyük észre, mit hagynak ki"*. 2003-ban és 2016-ban Chomsky arra hívja fel olvasóit, hogy nézzenek túl a jóindulatú dominancia könnyed narratíváin, és ismerjék fel a hatalom mélyebb struktúráit – ez a kihívás továbbra is aktuális, mint valaha.

Hivatkozások (elsődleges és másodlagos források)

- Chomsky, Noam. *Hegemónia vagy túlélés: Amerika törekvése a globális dominanciára.* Metropolitan Books, 2003. (Másodlagos forrásokon keresztül hivatkozik a tartalomra és az idézetekre)
- Chomsky, Noam. *Ki uralja a világot?* Metropolitan Books, 2016. (A tartalomra és az idézetekre hivatkozva kivonatokon és kritikákon keresztül)
- Lackowski, Peter. "Chomsky *hegemóniájának vagy túlélésének* áttekintése." *A szabadság felé*, 2006. október 4.
- Wikipédia. "Hegemónia vagy túlélés." *Wikipedia.org*, utoljára szerkesztve: 2023. (Összefoglalja a könyv érveit és fogadtatását)
- Chomsky.info. "Noam Chomsky vitatja a *Hegemónia vagy túlélés* című könyvét." *Washington Post Live Online átirat*, 2003. november 26. (Chomsky érvelésének összefoglalását tartalmazza)
- Erő, Samantha. "Nem azért, mert utálnak minket." *The New York Times*, 2004. február 1. (Áttekintés *Hegemónia vagy túlélés*)
- Cohen, Nick. "Chomsky a tükörpolitika mestere." *The Observer*, 2003. november. (Áttekintés *Hegemónia vagy túlélés*)
- Mathur, Piyush. "Áttekintés: *Hegemónia vagy túlélés*." *Asia Times Online*, 2004.
- Kirkus vélemények. "Ki uralja a világot?" Kirkus, 2016. március 26.
- Miller, Zeke. "Chomsky: Ki uralja a világot?" *In These Times*, 2016. május 9. (részlet a TomDispatch-ből, amely a *The Guardianben* is megjelent).
- Az Indian Express személyzete. "Beszélj, emlékezet – Ki *uralja a világot?." Az Indian Express,* 2016. augusztus 21.
- Keane, Fergal. "Chomsky *Ki uralja a világot?* – Könyvismertető." *Amerikai tanulmányok online*, 2017.
- Kiadói összefoglaló és fülszövegek a *Ki uralja a világot?*, Metropolitan Books/Henry Holt.
- Metropolitan Books (Henry Holt). "Amerikai Birodalom Projekt – *Ki uralja a világot?*" (Promóciós tartalom).
- Penguin Books (Egyesült Királyság). *Ki uralja a világot?* (borítókép és szinopszis).
- Penguin Books (Egyesült Királyság). *Hegemónia vagy túlélés* (borítókép és részletek).
- Chávez, Hugo. Beszéd az ENSZ Közgyűlésén, 2006. szeptember 20. (a források szerint).
- Dershowitz, Alan – idézi a *NY Times* cikkében Patricia Cohen, 2006. szeptember 22. (Chávez támogatásáról).
- New Statesman – idézett dicséret: *"Bárkinek, aki többet szeretne megtudni... olvasd el Noam Chomskyt."*.
- Observer (Egyesült Királyság) – a címlapon idézve: *"A világ legnagyobb közéleti értelmiségije."* (Pingvin kiadás borítója).

Peter Mair: Az üresség uralkodása: A nyugati demokrácia üresedése

Az üresség uralmának *fő érvei és tézise*

Peter Mair *Uralkodni az üresség*en: *A nyugati demokrácia* kijózanító tézise szerint a nyugati demokráciák "kiüresedtek", mivel az emberek (a *démoszok*) és a politikai hatalom közötti létfontosságú kapcsolat erodálódott. Mair véleménye szerint a háború utáni pártdemokrácia modellje – amelyben a tömeges politikai pártok összekapcsolták az egyszerű polgárokat a kormánnyal – gyakorlatilag véget ért. Azzal érvel, hogy *"a pártdemokrácia kora elmúlt",* mivel a nagy pártok elszakadtak a társadalomtól, és már nem tudják fenntartani a demokrácia népi legitimitását a jelenlegi formájában. Ami maradt, Mair megdöbbentő kifejezésével élve, a *"demokrácia démosz nélkül"* – a demokratikus kormányzás egy formája, amelyet folyamatosan megfosztottak a népi részvételi összetevőjétől.

Mair érvelésének középpontjában a kivonulás kettős folyamata áll, amely "űrt" nyitott meg a polgárok és az állam között. Az egyik oldalon a hétköznapi emberek eltávolodtak a politikától – ez a csökkenő részvételben, a párttagság csökkenésében és a hagyományos politikába vetett érdeklődés vagy bizalom általános elvesztésében mutatkozik meg. A másik oldalon a politikai elit szintén visszavonult a nyilvánossággal való kapcsolattartástól, visszavonult a népi nyomástól elszigetelt intézményekbe és kormányzati hálózatokba. Mair hangsúlyozza, hogy *"a kivonulás kölcsönös"* – nem egyszerűen arról van szó, hogy a szavazók elhagyják a szerencsétlen politikusokat, vagy a politikusok elárulják a nyilvánosságot, hanem mindkettő egyszerre történik. Ez a kölcsönös elszakadás súlyos legitimációs válságot idézett elő a nyugati demokráciákban. Mivel a polgárok már nem vesznek részt vagy érzik magukat képviselve, és az elitek egy önreferenciális "hivatásos" politikai osztályban működnek, a demokratikus intézmények nagyrészt formájukban maradnak, de sokkal kevesebb tartalommal. Mair előrelátóan arra figyelmeztetett, hogy ez a növekvő szakadék a kormányzó osztállyal szembeni rendszerellenes és populista reakciókat fog táplálni – ezt a jóslatot látszólag igazolta a populista mozgalmak felemelkedése a következő években.

Összefoglalva, *az Üresség uralma* tézise az, hogy a nyugati demokrácia hagyományos, pártközvetített alapjait kiüresítették. Mair szerint a modern demokrácia nem működhet erős politikai pártok nélkül, így amikor a pártok megszűnnek betölteni képviseleti szerepüket, *"maga a demokrácia forog kockán*". A könyv aprólékos diagnózis arról, hogyan és miért romlott meg a polgárok és a kormánypártok közötti kapcsolat, és mit jelent ez a demokratikus kormányzás jövője szempontjából.

Kulcsfogalmak: depolitizálás, pártdemokrácia és politikai eltávolodás

Mair elemzése számos egymásba fonódó fogalom körül forog, amelyek megragadják a demokrácia üregességének természetét: depolitizálás, a pártdemokrácia hanyatlása és a széles körű politikai elkötelezettség. Ezek mindegyike központi szerepet játszik érvelésében:

A pártdemokrácia és hanyatlása

A "pártdemokrácia" kifejezés Mair munkájában a tömegpárt-alapú képviseleti demokrácia rendszerére utal, amely a 20. század nagy részét jellemezte. Ebben a rendszerben a társadalomban gyökerező nagy tagsági pártok szolgáltak a közérdekek kifejezésének, a szavazók mozgósításának és a polgárok állammal való összekapcsolásának fő csatornájaként. Mair a pártdemokrácia ezen korszakát "*az elkötelezettség zónájaként ábrázolja, amelyben a polgárok rendszeresen kapcsolatba léptek politikai vezetőikkel"* a pártstruktúrákon és a választásokon keresztül. Mair azonban azzal érvel, hogy ezt a világot "evakuálták". A nagy pártok, amelyek egykor strukturálták a politikai versenyt és a képviseletet, társadalmi bázisuk elsorvadt. A pártok elvesztették hagyományos tagságukat és identitásukat, és a tisztségkeresők homogén, professzionális "kartelljévé" konvergáltak. Egyre inkább függenek az állami forrásoktól, és ideológiailag összemosódnak, így a *választók szemében* "nagyjából megkülönböztethetetlenek".

Ahogy a pártok már nem képviselnek különálló társadalmi csoportokat vagy ideológiákat, a polgárok úgy érzik, hogy "ti mind egyformák vagytok" – ez egy gyakori érzés, amelyet Mair komoly elemző pontra emel. A kartellpárt jelensége (egy olyan koncepció, amelyet Mair segített kidolgozni korábbi munkáiban) azt jelenti, hogy a felek együttműködnek a status quo fenntartása érdekében, ahelyett, hogy erőteljesen versenyeznének az alternatív nézetek képviseletéért. Ez egy olyan vezetői politikai stílushoz vezetett, amelyben a politikusok felcserélhető technokrataként viselkednek. A *"pártdemokrácia korszakának elmúlása"* tehát Mair tézisének központi eleme. Azt állítja, hogy élénk tömegpártok nélkül, amelyek összekötik a polgárokat a kormánnyal, a demokrácia elveszíti éltető erejét. A pártdemokrácia hanyatlása űrt hagy ott, ahol korábban a polgári szerepvállalás és a társadalmi képviselet volt.

A polgárok politikai eltávolodása

A politikai eltávolodás a hétköznapi polgárok kivonulását jelenti a formális politikában való részvételtől. Mair rengeteg bizonyítékot mutat be arra, hogy a nyugati demokráciák szavazói egyre közömbösebbek, apatikusabbak vagy cinikusabbak lettek a politikával kapcsolatban. Megjegyzi, hogy a széles körű *közömbösség* még a nyílt ellenségességnél is következményesebb lehet: sokan ma már egyszerűen *"irrelevánsnak"* tartják a politikát és a politikusokat az életükben. Ez a demokratikus részvétel mérhető csökkenésében nyilvánul meg.

Például a párttagsági arány zuhant. Mair dokumentálja, hogy a politikai pártok tagsága 1980-ig meglehetősen stabil volt, de aztán *a 80-as és 90-es években "majdnem felére csökkent"* a fejlett demokráciákban. A 2000-es évek elejére a nyugati demokráciában az átlagos párttagság a választók mindössze 5%-ára csökkent, ami az 1960-as évek szintjének nagyjából egyharmada. A nagyobb országok drámai veszteségeket szenvedtek el: Olaszország pártjai ~1,5 millió tagot veszítettek 1980 és 2009 között; Nagy-Britanniáé körülbelül 1,2 millió; Franciaországé, körülbelül 1 millió; és így tovább. Ezzel párhuzamosan a választási részvétel csökkenő tendenciát mutatott. Az átlagos részvételi arány Nyugat-Európában az 1990-es évek eleji nagyjából 82%-ról a 2000-es évek elejére körülbelül 76%-ra csökkent. Mair kiemeli, hogy a 15 nyugat-európai demokrácia közül 11-ben az 1990 utáni időszakban a valaha volt

legalacsonyabb részvételi arányt regisztrálták, ami a demokratikus kivonulás példátlan mintája.

Döntő fontosságú, hogy ezek a tendenciák szokatlanul egységesek az egyes országokban. Mair megjegyzi, hogy általában nemzetek közötti különbségekre számíthatunk – egyes választók elkötelezettebbek, míg mások kevésbé. Ehelyett az általa szinte *"nemzetek közötti konvergenciának" nevezett szinte* minden fejlett demokrácia a részvétel és a bizalom ugyanazt a csökkenését tapasztalja, ami "ugyanabba az irányba" mutat az elszakadás felé. Nemcsak kevesebben szavaznak vagy csatlakoznak pártokhoz, de kevesebben azonosulnak egy párttal. A felmérések megerősítik, hogy meredeken csökken azoknak a polgároknak a száma, akik lojális pártos kötődést éreznek. A szavazási magatartás is ingatagabbá és kiszámíthatatlanabbá vált, amit Mair a távolságtartás tüneteként értelmez: sok szavazó ma már választásról választásra lebeg a pártok között, és már nem horgonyozza le őket a hosszú távú lojalitás. Ez az ellentmondás, érvel, kéz a kézben jár a közömbösséggel – a politikát kevésbé veszik komolyan, ezért a szavazók kísérleteznek vagy tartózkodnak, ahelyett, hogy elköteleznék magukat egy párt mellett.

Mindezek a mutatók – összeomló pártszervezetek, csökkenő részvétel, csökkenő pártidentitás és ingatag választások – azt mutatják, hogy a polgárok visszavonulnak a politikai magánszférába. Mair hangsúlyozza, hogy a polgárok egyre inkább visszavonulnak a "magánéletbe vagy a képviselet speciálisabb és ad hoc formáiba", nem pedig a tömeges pártpolitika kollektív arénájába. Más szóval, sokan részt vesznek együgyű mozgalmakban, civil szervezetekben, vagy egyszerűen csak kilépnek, ahelyett, hogy széles körű politikai pártokon keresztül vennének részt. Ez a népi visszahúzódás azt jelenti, hogy a demokráciát jobban tisztelik a retorikában, mint a valóságban: dicsérjük a demokratikus eszméket, de kevesebben vesznek részt aktívan a demokratikus folyamatokban.

Depolitizálás és az elit kivonulása

Az érem másik oldalán Mair leírja a politikai elit megfelelő kivonulását a reagáló, pártos verseny szférájából. Ezt a folyamatot gyakran "depolitizálásként" jellemzik. A depolitizálás alatt Mair azt érti, hogy a kormányzó elit egyre inkább eltávolítja az érdemi politikai döntéseket a demokratikus küzdelem területéről, és sok kérdést technikai kérdésként kezel, amelyet szakértőknek vagy párton kívüli szabályoknak kell eldönteniük, nem pedig nyílt politikai vitában. Megjegyzi, hogy a 20. század végén, különösen az 1990-es évek "harmadik út" kormányzásának hatására, a vezetők technokrata *"win-win" megoldásokat kerestek, nem pedig "win-lose" alternatívákat.* A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy elmosták az ideológiai különbségeket, és semleges, elkerülhetetlen választásként mutatták be a politikát – gyakorlatilag elszívva a politikát a valódi vitától. *"Amikor a politika pártatlanná válik"* – figyelmeztet Mair, az értelmes képviselet és az ellenzék *"elpárolog".* A nagy pártok közötti politikai különbségek marginális módosításokra szűkülnek, ami azt az érzést kelti a választókban, hogy nincs valódi alternatíva.

Még megdöbbentőbb, hogy Mair megjegyzi, hogy sok döntést teljesen kiszerveztek nem választott testületeknek. Azt írja, hogy ma "az *érdekek összevonása egy másik és még depolitizáltabb módon is megvalósítható",* ha a döntéshozatalt "nem többségi intézményekre, például bírákra, szabályozó ügynökségekre és hasonlókra" ruházzák át. Más szóval, ahelyett, hogy a választók pártokon és választásokon keresztül befolyásolnák a politikát, sok kulcsfontosságú politikát bíróságok, független központi bankok, szabályozó bizottságok vagy nemzetközi megállapodások határoznak meg – a közvetlen demokratikus hozzájárulástól

nagyrészt védett színterek. A szakértők és az elszigetelt ügynökségek kormányzásának ez a tendenciája elősegíti a kérdések eltávolítását a demokratikus vitából, megerősítve a közvélemény azon benyomását, hogy a politika kevés választási lehetőséget vagy hangot kínál számukra.

Mair azt is részletezi, hogy a politikai elit hogyan alakította át a pártok szerepét reprezentatív járművekből államközpontú bürokráciákká. A pártvezetők *"egyre inkább a külső közintézmények felé irányítják ambícióikat, és erőforrásaikat onnan merítik", magát* a pártot pusztán ugródeszkaként kezelik a kormányhivatalba. A pártszervezetek sorvadásával a politikusok jobban támaszkodnak az állami finanszírozásra és a média láthatóságára, mint a pártaktivistákra vagy az alulról szerveződő hálózatokra. Az eredmény a hivatásos politikusok elit kádere, amely nagyrészt elszigetelődik a mindennapi civil társadalomtól. Mair a kortárs politikusokat elsősorban "kormányzóknak vagy közhivatalnokoknak" jellemzi, nem pedig egy adott közösség vagy mozgalom hangjainak. "Visszavonultak az intézményekbe" – például a végrehajtó bürokráciába, a nemzetközi szervezetekbe és a pártok közötti összejátszásba –, ahelyett, hogy részt vennének a tömeges mozgósítás durva mozgósításában.

Ennek az elit visszavonulásnak önerősítő tulajdonsága van. Ahogy a polgárok eltávolodnak, a vezetők szabadabbnak érzik magukat, hogy nyilvános felhatalmazás nélkül folytassák a politikákat; Ahogy az elitek depolitizálják a kormányzást, a polgárok nem látják értelmét a részvételnek. Mair hangsúlyozza, hogy egyik fél sem egyedül okozta a másikat – mindkét kivonás egyszerre történik. A nettó hatás egy üres demokrácia, amelyben a formális struktúrák (választások, parlamentek, pártok) megmaradnak, de hiányzik a népi részvétel által biztosított érdemi energia és elszámoltathatóság. A pártok még mindig léteznek, de sok esetben már nem látják el klasszikus funkcióikat, a társadalmi képviseletet, az érdekek összevonását és a politikai vitát. Még néhány "eljárási" szerepüket is feladták, például a vezetők toborzását a soraikból – a pártok egyre inkább kívülállókhoz vagy hírességekhez fordulnak jelöltekért, ami annak a jele, hogy saját szervezeteik mennyire meggyengültek. Amit a pártok még mindig irányítanak, jegyzi meg Mair fanyaran, az a politikai pártfogás és a karrier: a hivatalba lépéshez még mindig szükség van egy pártcímkére, és a parlamentek és a kormányok most tele vannak karrierista pártszakemberekkel. Valójában a politikai osztály reprodukálja önmagát, még akkor is, ha távolabb sodródik a nyilvánosságtól. Ez a depolitizálás lényege: a politika a tisztségviselők és szakértők zárt körforgásává válik, amely nagyrészt elszámoltathatatlan a közömbös polgárok előtt.

A könyv felépítése és módszertana

Viszonylag rövid hossza ellenére (körülbelül 170–200 oldal különböző kiadásokban) az *Üresség uralkodása* sűrűn vitatott mű, amely az empirikus adatokat elméleti betekintéssel ötvözi. A könyv posztumusz jelent meg 2013-ban, szerkezete tükrözi Mair korábbi esszéiből és befejezetlen kéziratából származó eredetét. Inkább egymással összefüggő elemzések sorozataként olvasható, mint egyetlen hosszú narratívaként, mégis egyértelmű logikai előrehaladás van jelen.

Szerkezet: A könyv az alapvető probléma megfogalmazásával kezdődik: a *"demokrácia démosz nélkül" fogalmával,* valamint a polgárok és az elitek kölcsönös kivonulásának gondolatával. Mair ezután szisztematikusan megvizsgálja a nép eltávolodásának bizonyítékait egy vagy több fejezetben. Ez magában foglalja a csökkenő választási részvételről, a csökkenő párttagságról és a párthűség gyengüléséről szóló adatvezérelt szakaszokat – lényegében az üresség népi oldalának dokumentálásával. Feltárja a közvélemény attitűdjeinek minőségi

változásait is, például a pártokkal szembeni növekvő apátiát és antipátiát. Ezt követően Mair az egyenlet elit oldalára tér át. Megvitatja a pártok "kartellpártokká" alakulását, saját befolyásos kartellpárt-tézisére támaszkodva (amelyet Richard Katz-cal együtt fejlesztett ki az 1990-es években). Itt leírja, hogy a mainstream pártok ideológiában hogyan konvergáltak, és hogyan váltak függőbbé az állami támogatásoktól, feladva alulról szerveződő elkötelezettségüket. Egy másik rész a depolitizálás mechanizmusaiban merül el, kiemelve, hogy a politikai döntéshozatal hogyan tolódott el az elszigetelt arénákba – például független központi bankok határozzák meg a gazdaságpolitikát, a szabályozók szabályokat hoznak, vagy a bírák döntenek olyan kérdésekben, amelyek egykor parlamenti viták voltak. Ezekben a fejezetekben Mair egyensúlyt teremt a széles körű elemzés és a különböző nyugat-európai országok és az Egyesült Államok konkrét példáival, konkrét esetekkel szemléltetve az általános tendenciákat.

Az utolsó fejezetet az Európai Unió különleges esetének szenteli, amelyet Mair számos üres tendencia csúcspontjának tekint. (Nevezetesen, ezt a fejezetet a szerkesztők Mair vázlataiból és előadásjegyzeteiből állították össze, mivel elhunyt, mielőtt teljesen befejezte volna.) Ebben a záró elemzésben Mair az EU demokratikus deficitjének hervadó kritikáját fogalmazza meg: az EU-t úgy írja le, mint *"egy olyan politikai rendszert, amelyet a nemzeti politikai vezetők védett szféraként építettek fel, amelyben a politikai döntéshozatal"* nagyrészt a nép elszámoltathatóságától védve történhet. Mivel a polgárok számára az uniós döntések befolyásolására szolgáló csatornák nagyon korlátozottak, *európai szinten "kivételesen korlátozott az érdemi hozzájárulás és ezáltal a választások hatékony elszámoltathatóságának lehetősége".* Mair véleménye szerint az EU-nak "*nincs saját öntudatos démona",* és egy elit által vezérelt projekt, ami a demokrácia kiüresedésének emblematikussá teszi. A könyv utolsó része összekapcsolja Mair témáját azzal, hogy bemutatja, hogy a belpolitikai elit szándékosan hogyan helyezte el a fontos politikai kérdéseket a nemzeti választók hatókörén kívül – hatékonyan elzárva a kormányzás birodalmát a demokratikus versenytől, és így elmélyítve az űrt.

Módszertan és források: Mair megközelítése a *Ruler the Void során* összehasonlító és történelmi. A fejlett nyugati demokráciák több évtizedes politikai adataira támaszkodik, különösen Európában, de kontrasztként az Egyesült Államokra való hivatkozásokkal is. A könyv egy sor empirikus mutatót idéz – például a párttagsági névjegyzékeket, a szavazói részvételi arányokat, a pártok azonosítására vonatkozó felmérési eredményeket és a kormányzó elit összetételét –, hogy alátámassza a hanyatlásról vagy változásról szóló minden pontot. Mair gyakran összehasonlító perspektívában mutatja be ezeket az adatokat (pl. több országban hasonló tagságcsökkenést észlelve), hogy hangsúlyozza a jelenség terjedelmét. Meglévő tudományos tanulmányokat is felhasznál: referenciái között szerepelnek klasszikus demokráciaelméletek (pl. E. E. Schattschneider "félig szuverén nép" gondolatát idézi fel az elején), valamint a politikai részvétel és bizalom kortárs kutatásait. Saját korábbi ösztöndíja fogalmi gerincet biztosít; Például a kartellpárt elmélete és a pártkormányzás válaszkészség vs. felelősség dilemmája a mögöttes témák. (Ez utóbbi arra utal, hogy a pártok úgy érzik, hogy a választóknak való válaszadás és a politika felelős intézői között szakadoznak, ezt a feszültséget Mair más munkáiban vizsgálta, és ez segít megmagyarázni, hogy a pártok miért dönthetnek úgy, hogy lemondanak a reagálóképességről, hozzájárulva a depolitizáláshoz.)

Mair módszere makroszintű politikai elemzésként írható le. Az egyes országok mélyreható esettanulmányai helyett számos demokrácia átfogó tendenciáit azonosítja, és a 20. század közepe óta tartó demokratikus fejlődés átfogó narratíváját fűzi össze. A kvantitatív adatokat szemléltető módon használják (pl. tagsági statisztikákra vagy részvételi arányokra hivatkozva)

a minták feltárására, nem pedig formális statisztikai modelleket vagy regressziókat. A hangvétel olyan, mint egy tudósé, aki karriernyi betekintést szűr le: valóban, a *Ruler the Void* részben szintetizálja azokat az érveket, amelyeket Mair a 2000-es években cikkekben és előadásokban fogalmazott meg. Adatokban gazdag, ugyanakkor mélyen konceptuális, összekapcsolja a számokat azzal az alapvető gondolattal, hogy mit jelent a demokrácia, amikor az "emberek" elhalványulnak a színről. Ahogy Jan-Werner Müller megjegyezte áttekintésében, *"a Mair által a pártok hanyatlásának bizonyítására felsorakoztatott bizonyítékok elsöprőek",* és több mutatót is lefednek, amelyek mind ugyanarra a következtetésre mutatnak. Ez a bizonyítékok széles köre – Mair elméleti kereteivel kombinálva – adja a könyvnek a demokrácia egészségének hiteles értékelését.

Nevezetesen, mivel a könyv hiányos volt Mair halálakor, nem próbál kiterjedt megoldásokat vagy normatív előírásokat kínálni. Módszertana inkább diagnosztikai, mint előíró. Mair azonosítja a problémákat és azok hatókörét, nyitva hagyva azt a kérdést, hogy mit lehetne tenni az "űr" kezelése érdekében. Az eredmény egy szorosan érvelt, de szándékosan nyitott végű tudományos munka, amely arra hívja az olvasókat és a kutatótársakat, hogy küzdjenek meg eredményeinek következményeivel.

Az üresség uralmának *tudományos és politikai hatása*

Megjelenése után és óta a *Governing the Void* jelentős hatást gyakorolt mind az akadémiai politikatudományra, mind a szélesebb körű politikai kommentárokra. Széles körben emlegetik, mint a pártdemokrácia és a demokratikus legitimitás válságának kulcsfontosságú szövegét Nyugaton. Sok tudós Mairnek tulajdonítja, hogy korai vészharangot fújt a következő évtizedben tagadhatatlanná vált trendekről (például a populista pártellenes érzelmek megugrása, a szavazók ingadozása és az intézményi intézményekbe vetett bizalom csökkenése). A Verso kiadó "kortárs klasszikusnak" nevezi a könyvet, megjegyezve, hogy *a Ruler the Void "előrelátóan megfigyelte"* a polgárok és a vezetők közötti növekvő szakadékot, és előre látta a populista mozgósításokat, amelyek a politikai berendezkedés kihívására fognak felbukkanni. Valójában a könyv központi érveit gyakran *prófétaiként* írják le. Például a *Financial Times* szerkesztője, John McDermott a modern politika *"mély és prófétai elemzéseként"* dicsérte . Anne Applebaum újságíró szintén megjegyezte, hogy Mair könyve *"kanári a szénbányában"* – korai figyelmeztetés a demokrácia hanyatlására, jóval azelőtt, hogy az ilyen aggodalmak széles körben elterjedtek volna.

Az akadémiai politikatudományon belül az *Üresség uralkodása* egyszerre volt befolyásos és napirendet meghatározó. Az *Irish Political Studies* (Mair szülőhazájában, Írországban folyóirat) 2022-es különszámát Mair örökségének szentelték, hangsúlyozva, hogy "a *Peter Mair munkáját alátámasztó aggodalmak továbbra is központi szerepet játszanak a politikai pártokról és a pártalapú demokráciáról szóló vitában".* A tudósok ebben a számban megjegyezték "*Mair tudományának tartós központi szerepét",* és további bizonyítékot szolgáltattak arra, hogy kutatási iránya a pártpolitika kortárs tanulmányain keresztül folytatódik. Más szóval, Mair elemzése a népi reagálóképesség és a kormányzati felelősség közötti feszültségről – és a képviselet ebből eredő üresedéséről – továbbra is próbakő a mai politikai pártok megértéséhez. Az olyan témákban végzett későbbi kutatások, mint a pártrendszer megváltoztatása, a demokratikus dekonszolidáció és a populizmus, gyakran hivatkoznak *az üresség uralására*, mint alapvető hivatkozásra. Például a kívülálló populista pártok felemelkedésének vizsgálatakor az elemzők Mair meglátására építettek, miszerint a mainstream pártok kivonulása teret teremtett a populista versenyzők számára, hogy azt állítsák, hogy az elhallgattatott nép nevében beszélnek.

Vezető politológusok és szociológusok határozottan támogatták a könyvet. Wolfgang Streeck a *New Left Review-ban* "nélkülözhetetlen olvasmánynak nevezte mindazok számára, akik a huszonegyedik századi politikával foglalkoznak". Jan-Werner Müller a *London Review of Books-ban* megjegyezte, hogy *"Mair politológusi zsenialitása világosan megmutatkozik"* a műben, és hogy *"az általa összegyűjtött bizonyítékok elsöprőek".* A prominens tudósok ilyen dicsérete jelzi Mair elemzésének megbecsülését. Hangsúlyozzák, hogy Mairnek sikerült megragadnia egy széles körű szindrómát – csökkenő részvételt, elit összejátszást, technokrata kormányzást – oly módon, hogy az visszhangot keltett a különböző megfigyelők körében. A könyvet a szavazók kiábrándultságával küzdő politikai szakemberek és kommentátorok is idézték. Például Peter Oborne brit újságíró és mások hivatkoztak Mair elképzelésére, miszerint *a pártok "elvesztették a kapcsolatot hagyományos bázisaikkal",* és függővé váltak az államtól, hogy megmagyarázza az olyan jelenségeket, mint a Brexit vagy az összeomló balközép pártok Európában.

Ez nem azt jelenti, hogy a könyv kritika nélküli. Egyes bírálók rámutattak azokra a területekre, ahol Mair beszámolója kiegészíthető vagy megkérdőjelezhető. A Theos brit agytröszt áttekintése Mair EU-kritikáját *"erőteljesnek és meggyőzőnek" nevezte*, de azzal érvelt, hogy *"nem foglalkozik megfelelően két fontos kontextuális tényezővel: az individualizációval és a globalizációval".* Ez alatt a kritikus azt értette, hogy a szélesebb körű társadalmi változások (a csoportidentitások eróziója az egyre individualistább társadalmakban) és a globális erők (mint például a nemzetállami autonómiát csökkentő gazdasági globalizáció) szintén hozzájárulnak a demokrácia kiüresedéséhez, a Mair által hangsúlyozott tényezők mellett. Mások megjegyezték, hogy mivel *az Üresség megítélése* posztumusz készült el, nem kínál jogorvoslatot. Jan-Werner Müller megjegyezte, hogy *"továbbra is sötétben maradunk a Mair által javasolt stratégiákkal kapcsolatban a válság kezelésére"* – a könyv diagnosztizálja a betegséget, de nem ír elő gyógymódot, ami valószínűleg annak a következménye, hogy a projektet Mair korai halála megszakította. Egyes olvasók azt is vitatják, hogy Mair következtetései mennyire abszolútak. Például a pártdemokráciának valóban "vége", vagy vannak olyan jelei a párt alkalmazkodásának és megújulásának, amelyeket Mair alábecsült? A polgárok teljesen elszakadtak, vagy a hagyományos pártrendszeren kívül új módokon (pl. online aktivizmus vagy társadalmi mozgalmak) vesznek részt? Ezek a viták azt mutatják, hogy *az Üresség uralkodása* produktív vitát váltott ki. Még a kritikusok is általában elismerik Mair adatainak és megfigyeléseinek fontosságát, csak abban különböznek, hogyan kell értelmezni őket, vagy milyen további tényezőket kell figyelembe venni.

Összességében az *Üresség kormányzása* tudományos és politikai hatása az volt, hogy a párthanyatlás és a demokratikus elégedetlenség kihívásait helyezte a középpontba. Kikristályosította azt az elképzelést, hogy a nyugati demokrácia nemcsak ciklikus szavazói apátiát tapasztal, hanem intézményeinek strukturális "kiüresedését". A későbbi események – a demokráciák csökkenő részvételétől a 2010-es évek választási felfordulásáig – csak élesebbé tették Mair elemzését. A könyvet ma már gyakran idézik a demokratikus visszaesésről, a rendszerellenes politika térnyeréséről és az EU kormányzásának technokrata tendenciáiról szóló tanulmányokban. Összefoglalva, Mair utolsó munkája korunk demokráciájának alapvető diagnózisaként ért el, nagy dicséretet és gondos vizsgálatot vívott ki a tudományos közösség részéről.

Szemléltető részek és Mair saját szavai

Ahhoz, hogy teljes mértékben megértsük Mair érvelését, hasznos kiemelni néhány kulcsfontosságú részt a *Ruler the Void-ból* , amelyek magukba foglalják álláspontját. Mair írásai világosak és közvetlenek, gyakran összetett jelenségek éles megfogalmazásait adják:

- "Demokrácia démosz nélkül." A szöveg elején Mair megjegyzi, hogy a nyugati demokráciák *"a demokrácia fogalmává fejlődnek, amelyet folyamatosan megfosztanak népszerű összetevőjétől – demokráciától démosz nélkül".* Ez a lényegre törő kifejezés közvetíti az üregetés lényegét: a demokratikus struktúrák megmaradnak, de az emberek egyre inkább hiányoznak belőlük. Vitathatatlanul ez a könyv leghíresebb sora, amely szépen megragadja a kortárs politika paradoxonát – a formálisan demokratikus államokat, amelyekből hiányzik az aktív állampolgári részvétel és befolyás.
- A pártdemokrácia evakuálása: Mind a polgárok, mind az elit visszavonulását leírva Mair azt írja, hogy *"a pártdemokrácia hagyományos világát – mint az elkötelezettség zónáját, ahol a polgárok kapcsolatba léptek politikai vezetőikkel – evakuálják".* Itt élénken ábrázolja a kiürülő közszférát: azok a terek, ahol korábban a polgári szerepvállalás zajlott (pártgyűlések, választási kampányok, pártokhoz kötődő helyi egyesületek), ma üresek. Ez az idézet aláhúzza, hogy a pártdemokrácia interaktív jellege tűnik el – a kormányzott és a kormányzók közötti beszélgetés megszakadt.
- Kölcsönös visszavonulás: Hangsúlyozva, hogy az elidegenedés kétirányú utca, Mair kijelenti: "A *visszavonulás kölcsönös... Nem arról van szó, hogy a polgárok elvonulnak és maguk mögött hagyják a szerencsétlen politikusokat, vagy hogy a politikusok visszavonulnak, és cserben hagyják a hangtalan polgárokat."* Ez a rész közvetlenül cáfol minden olyan kísérletet, amely kizárólag az egyik oldalt hibáztatja. Mair gondosan megmutatja, hogy az ok és okozat mindkét irányban fut, létrehozva a visszacsatolás hurkát. A polgárok elveszítik a hitüket és elzárkóznak; A politikusok, látva az elkötelezett nyilvánosságot, még kevésbé átláthatóan vagy reagálóan működnek, ami viszont elmélyíti a közvélemény elidegenedését.
- Depolitizálás és nem többségi intézmények: A kérdések pártpolitikából való eltávolításának tendenciájáról Mair megjegyzi, hogy *"amikor a politika pártatlanná válik, ez a reprezentációs érzés... elpárolog".* Megjegyzi, hogy az érdekek összevonása ma már gyakran *"a választások után, a közpolitika kialakításában és magában a kormányban" történik,* nem pedig a választási verseny révén. Az egyik legsokatmondóbb sor az a megjegyzése, hogy *"az érdekösszesítésnek a kortárs megfelelője ... még depolitizáltabb módon a döntéshozatal olyan nem többségi intézményekre való átruházásával, mint a bírák, szabályozó ügynökségek és hasonlók."* Ez az idézet rávilágít a depolitizálás mechanizmusaira – a hatalom áthelyezésére olyan entitásokra, amelyek nem felelnek közvetlenül a választóknak. Ez illusztrálja Mair érvelését, miszerint a politikai arénában korábban eldöntött döntések nagy részét ma technokraták vagy elszigetelt testületek döntik el, így a szavazóknak kevés beleszólásuk van a kulcsfontosságú politikákba.
- Az EU mint védett szféra: Az Európáról szóló, posztumusz összeállított fejezetben Mair erőteljesen szólal meg az Európai Unió kritikájában. Az EU-t úgy írja le, mint *"egy olyan politikai rendszert, amelyet a nemzeti politikai vezetők védett szféraként építettek fel, amelyben a politikai döntéshozatal [jelentős választási beavatkozás nélkül történhet]".* A könyv megjegyzi, hogy az EU-ban *"az érdemi hozzájárulás és ezáltal a hatékony választási elszámoltathatóság lehetősége kivételesen korlátozott",* tekintettel a közös európai démosz hiányára és az integráció elit által vezérelt jellegére. Ezek a részek (részben Mair feljegyzéseiből rekonstruálva) konkrét példáként szolgálnak a tágabb tézisre: az EU-t nép nélküli demokráciaként ábrázolják

> , egy olyan birodalomként, ahol a politikákat a polgárok nevében hozzák meg, de nem a polgárok. Mair kemény értékelése az EU demokratikus deficitjéről megerősíti általános figyelmeztetését a demokrácia kiüresedéséről mind nemzeti, mind nemzetek feletti szinten.

Ezeket a részeket a könyv adatai és kontextusa támasztja alá, de Mair alapvető érveinek kikristályosodásaként tűnnek ki. Együtt egy veszélyben lévő demokratikus rendszer képét festik le: a politikai pártok már nem kapcsolódnak a polgárokhoz; a polgárok már nem lépnek kapcsolatba pártokkal; és a politikai döntéshozatal egyre inkább teljesen megkerüli a demokratikus versenyt.

Publikáció és posztumusz szerkesztői hozzájárulások

Az Üresség uralkodása szokatlan eredetű, mivel Peter Mair halála után jelent meg, és a szerkesztőségnek kellett elkészülnie. Mair tragikusan szívrohamban halt meg 2011-ben, nyaralás közben, 60 éves korában, így a könyvön végzett munkája befejezetlenül maradt. Ekkor már a kézirat különböző részeit írta – egyes fejezetek korábban megjelent cikkeken alapultak (például a New Left Review 2006-os esszéje "Az üresség uralkodása" címmel a könyv számos témáját lefedi), mások pedig vázlat formájában voltak. Felismerve Mair majdnem befejezett projektjének fontosságát, kollégái és a kiadó vállalták a fennmaradó anyag szerkesztését és összeállítását. A könyvet végül 2013-ban, két évvel Mair halála után adta ki a Verso, gondosan dolgozva annak érdekében, hogy eredményei napvilágot lássanak.

Az egyik figyelemre méltó posztumusz hozzájárulás az Európai Unióról szóló utolsó fejezet összeállítása. A bírálók szerint Mair még nem fejezte be teljesen ennek a záró elemzésnek a megírását. Szerkesztője Mair meglévő írásaiból és előadásainak átirataiból merített, hogy összerakja a fejezet érvelését. Az eredmény az, hogy a fejezet koherens, erőteljes kritikája az EU szerepének a nemzeti demokráciák kiüresítésében, még akkor is, ha Mair nem csiszolhatta azt. Az olvasók és a bírálók általában meggyőzőnek tartották ezt az utolsó fejezetet, bár érthető módon egy kicsit töredékesebbnek a posztumusz rekonstrukció miatt. A szerkesztő erőfeszítései biztosították, hogy Mair születőben lévő gondolatai az EU-ról – amelyeket egyértelműen a kirakós létfontosságú darabjának tekintett – inkább bekerüljenek, mint elveszjenek. Ebben az értelemben a szerkesztő szinte egyfajta munkatársként járt el a tények után, Mair korábbi munkája vezérelte az intellektuális folytonosság fenntartása érdekében.

A könyv első kiadása előszót vagy jegyzetet tartalmazott, amely elmagyarázta a kiadás körülményeit, elismerte Mair halálát és a szerkesztési folyamatot (ezt a kontextust olyan tudományos kritikák is megemlítik, mint Müller). Az újabb kiadásokban további hozzájárulások történtek Mair örökségének keretezéséhez. Például a Governing the Void 2023-as újrakiadása tartalmazza Chris Bickerton politológus új bevezetőjét, aki Mair érveit az európai politika elmúlt évtizedének kontextusába helyezi. Bickerton bevezetője (amely maga is egyfajta posztumusz kommentár) rávilágít arra, hogy Mair meglátásai az elitek összejátszásáról és a polgárok elvonulásáról továbbra is rendkívül aktuálisak, különösen az olyan események után, mint az eurózóna válsága és az EU-ellenes populizmus erősödése. Az ilyen kiegészítések segítenek a kortárs olvasóknak megérteni Mair munkájának tartós jelentőségét, és frissítik a vitát azáltal, hogy összekapcsolják Mair 2013-as elemzését a 2020-as évekig tartó fejleményekkel.

Érdemes megjegyezni, hogy mivel a könyvet a szerző nélkül fejezték be, nem tartalmaz olyan elemeket, amelyekre számíthatnánk, ha Mair megélte volna, hogy befejezze. Nincs olyan záró

fejezet, ahol Mair gyógymódokat vagy személyes elmélkedéseket kínálna arról, hogy mi újjáéleszthetí a demokráciát – ezt a mulasztást néhányan kommentálták, bár önmagában nem hibának (a körülményeket figyelembe véve). Ehelyett *a Governing the Void* erőteljes *diagnózis,* szinte tudományos tanúságtétel, amelyet a pártpolitika egyik legkiválóbb szakértője hagyott hátra. A posztumusz szerkesztői hozzászólások célja a diagnózis integritásának megőrzése volt. Minden jel szerint a szerkesztőknek sikerült hűen közvetíteniük Mair hangját és érveit. A könyv tisztasága és kohéziója, annak ellenére, hogy a szerző nem készült el, arról a gondos szerkesztői munkáról beszél, amely biztosította, hogy Peter Mair végső üzenete eljusson a közönséghez. Ennek eredményeként a *Ruler the Void* egyszerre szolgál Mair élethosszig tartó kutatásának csúcspontjaként, és megrendítő emlékeztetőül szolgál a terület elvesztésére. Továbbra is inspirálja és kihívást jelent a tudósok és a polgárok számára, hogy megbirkózzanak demokráciáink üres helyeivel – azzal az űrrel, amellyel Mair előrelátóan és szigorúan sürgetett bennünket, hogy szembenézzünk.

Források:

- Mair, Peter. *Az üresség uralása: A nyugati demokrácia üresedése.* London: Verso, 2013. (Posztumusz publikáció C. Bickerton bevezetőjével)
- Mair, Peter. "Az üresség uralása." *New Left Review* 42 (2006. november–december): 25–51. (eredeti esszé, amely felvázolja az ikerkivonulást és a demokratikus kiüresedést)
- Crawford, Chris. "Az üresség uralása: az elit visszavonulása." Verso Blog, 2020. szeptember 21. (részleteket tartalmaz Mair kölcsönös visszahúzódásról és depolitizálásról szóló munkájából)
- Theos Think Tank (Ben Ryan). "Az üresség uralása: A nyugati demokrácia kiüresedése." *Theosthinktank.co.uk*, 2014. április 4. (áttekintés, amely összefoglalja Mair adatait a párttagságról és a részvétel csökkenéséről, és megemlíti az EU-fejezet közgyűlését)
- Müller, Jan-Werner. "A bulinak vége." *London Review of Books* 36(10), 2014. május 22. (a *Az üresség megítélése,* kiemelve a fő érveket és bizonyítékokat, valamint a jogorvoslat hiányát Mair halála miatt)
- Dublini Könyvszemle. "Vékony választás a puha baloldalnak." *drb.ie*, 2014. július. (Mair kartellpárt-tézisének és az arisztokráciával való analógiának megvitatása)
- Verso Books – Az *üresség uralkodásának promóciós* oldala. (tartalmazza Mair tézisének szinopszisát, valamint tudósok és újságírók ajánlásainak kivonatait)
- ResearchGate Absztrakt – Bardi, Luciano. "Demokrácia az "ürességben": Peter Mair és a pártpolitika." *Ír politikai tanulmányok* 37(2), 2022. (áttekintés Mair hozzájárulásáról és folyamatos relevanciájáról a pártpolitikai kutatásban)

Jens Steffek: Nemzetközi szervezet mint technokrata utópia

Kontextus és motiváció

Jens Steffek munkája egy olyan időszakban merül fel, amikor a globális válságok és a politikai áramlatok megújították az érdeklődést a szakértők által vezérelt kormányzás iránt. Amint azt a nyitóban megjegyzi, az olyan kortárs kihívások, mint az éghajlatváltozás és a COVID-19 világjárvány, új sürgősséget adtak a "szakértői kormányzás fogalmának". Steffek ezt az impulzust egy régóta fennálló elképzelés vizsgálatával igyekszik historizálni: a *tudósoknak, a bürokratáknak és az ügyvédeknek* kell irányítaniuk a nemzetközi kapcsolatokat, nem pedig a politikusoknak. Ez a vizsgálat időszerű, mert a nemzetközi szervezetek legitimitását megkérdőjelezik a populisták, akik azzal érvelnek, hogy a "nem választott szakértők" nem állnak kapcsolatban a népakarattal. A multilaterális intézményekkel szembeni szkepticizmus korszakában Steffek motivációja az, hogy megértse a nemzetközi szervezetet a világ problémáinak technokrata megoldásaként való tekintés intellektuális gyökereiben. Ennek a történetnek a nyomon követésével a könyv rávilágít arra, hogy a szakértők által vezetett globális kormányzás fogalma miért bizonyult olyan tartósnak, sőt *utópisztikusnak* az IO-kba vetett visszatérő bizalmi válságokkal szemben.

Kulcsérvek és elméleti alapok

A Nemzetközi Szervezet mint technokrata utópia *lényegében a Steffek* által "technokrata internacionalizmusnak" *nevezett intellektuális történelem*. Ez a koncepció egy laza, de azonosítható gondolatmenetre utal, amely szerint a technikai szakértelem és a racionális adminisztráció áthidalhatja a politikai megosztottságot a globális színtéren. Steffek a technokrata internacionalizmust "*intellektuális és politikai projektként határozza meg, amelynek célja a nemzeti, birodalmi és kulturális megosztottság áthidalása azáltal, hogy a figyelmet a nemzetközi rend politikájáról annak technikai aspektusaira irányítja".* Más szóval, ennek a nézetnek a támogatói úgy vélik, hogy a nemzetközi együttműködésnek a depolitizált, tudományos problémamegoldáson kell alapulnia – a politikát "tudományosabbá" és apolitikusabbá téve.

Elméleti alapok: Steffek ezt a hagyományt a modernitás racionalizálásba és bürokratizációba vetett hitének kontextusába helyezi. Max Weber racionalizációs elméleteire támaszkodva azt sugallja, hogy a társadalmak modernizálódásával a 19. és 20. században hihetőnek tűnt a bürokratikus kormányzás kiterjesztése az államon túlra. A technokrata internacionalista szemlélet tehát a weberi közigazgatás-elméletben gyökerezik, amely a nemzetközi intézményeket pártatlan bürokráciákként képzeli el, amelyek szakértelmet alkalmaznak a globális kérdések kezelésére. Steffek ügyel arra, hogy ne kezelje a technokrata internacionalizmust monolitikus ideológiaként; ehelyett visszatérő témaként ábrázolják, amely *különböző ideológiai kontextusokhoz alkalmazkodik* (liberális, szocialista, sőt fasiszta

vagy birodalmi), nem pedig egyetlen koherens "-izmushoz". Ez az árnyalat fontos – ahogy az egyik kommentátor megjegyzi, Steffek "túlságosan kifinomult tudós ahhoz, hogy azt sugallja, hogy a nemzetközi technokrácia koherens gondolati testet alkot", lineárisan fejlődik. Ehelyett a könyv bemutatja, hogy a különböző korszakok különböző gondolkodói hogyan hittek a *szakértői szabályban*, még akkor is, ha különböző célokért és különböző filozófiai zászlók alatt követték azt.

Steffek a nemzetközi gondolkodásban több mint másfél évszázadot felölelő *"technokrata hagyományt"* azonosít. Kulcsfontosságú érv, hogy ez a hagyomány következetesen azt ígérte, hogy a kaotikus hatalmi politikát rendezett, kompetens *globális szintű közigazgatássá alakítja*. Steffek szerint a technokrata internacionalizmus utópisztikus ígéretet tett: a nemzetközi ügyek átalakítását – amelyet gyakran erőszakosnak, nacionalistának és kiszámíthatatlannak tekintenek – egy olyan birodalommá, amelyet semleges szakértelem és adminisztratív hatékonyság irányít. Ez az ígéret az *IO-k technokrata víziójának* "specifikus" utópiája.

Történelmi fejlődés és empirikus példák

Tézisének alátámasztására Steffek elsöprő történelmi elemzést végez, négy fő szakaszra osztva a technokrata internacionalizmus fejlődését. Minden fázis szélesebb körű társadalmi változásokhoz kötődik, és a nemzetközi szervezettörténet empirikus példáival illusztrálják:

- 1. Úttörő szakasz (1815–1914): A Napóleon utáni korszaktól a 19. századig a korai gondolkodók elkezdték egyesíteni *az internacionalista eszméket a szakértő kormányzásba vetett hittel*. A filozófusok és jogászok – olyan áramlatok hatására, mint a Saint-Simonizmus és az utilitarizmus – azt képzelték, hogy a tudományos ismeretek és az adminisztratív készségek elősegíthetik a nemzetek közötti békét. Ebben az időszakban jöttek létre az első nemzetközi szakszervezetek és kongresszusok (például postai, távíró- és közegészségügyi konferenciák), amelyeket professzionális szakértők irányítottak. Steffek megjegyzi, hogy a 19. század közepén a technokrata internacionalisták *"állítólag pártatlan, pacifista és egalitárius nyelven" beszéltek*, a tudományt és a technológiát a nemzetek egyesítésére szolgáló univerzális nyelvnek tekintve. Ugyanakkor egy paradoxont is megfigyel: ezek az eszmék, bár idealisták, gyakran az *imperializmus legitimációjaként szolgáltak*, mivel az európai hatalmak globális dominanciájukat jóindulatú, technokrata projektként ábrázolták a haladás terjesztésére. Ez előrevetíti a technokrata internacionalizmus visszatérő feszültségét – a semleges szakértelem és a hatalmi egyenlőtlenségek valóságának igényét.
- 2. Utópisztikus két világháború közötti időszak (1920–1930-as évek): Az első világháború után a technokrata globális kormányzás víziói virágoztak. Steffek ezt a szakaszt igazi *"technokrata utópia"* pillanatként írja le: gondolkodók és tisztviselők olyan nemzetközi szervezeteket képzeltek el, amelyek teljesen meghaladják a hagyományos állami szuverenitást (a *"territorialitás elvét").* A Népszövetség (1920-ban alapított) ezeknek az elképzeléseknek a fókuszpontjává vált. A Liga kulcsfontosságú építészei kifejezetten *támogatták az új intézmény politikai, szakértők által vezérelt identitását*. Például Raymond B. Fosdick amerikai ügyvéd – a Liga korai tisztviselője – 1919-ben kijelentette, hogy a Liga feladatai "elkerülhetetlenül inkább politikaiak, mint politikaiak". Ez a kijelentés, amint azt Steffek kiemeli, megtestesíti azt a technokrata utópisztikus reményt, hogy egy IO teljesen felülemelkedhet a hatalmi politikán. A gyakorlatban a Liga struktúrája számos technikai szervezetet (pl. Egészségügyi Szervezet, Gazdasági és Pénzügyi Szekció) tartalmazott, amelyek

szakemberekből álltak. Steffek dokumentálja, hogy *a korszak internacionalistái hogyan építettek fel olyan szakértőközpontú ügynökségeket*, mint a Szövetséges Tengeri Szállítási Tanács (1917), amely technokrata eszközökkel koordinálta a szövetségesek közötti hajózást. Az olyan befolyásos személyiségek, mint Sir Arthur Salter (a Liga Gazdasági és Pénzügyi Osztályának vezetője), Per Jacobsson (a Nemzetközi Fizetések Bankja, később IMF) svéd közgazdásza) és Ludwik Rajchman (az UNICEF alapítója lengyel bakteriológus) mind a Ligát a technikai együttműködés és a nemzetközi problémamegoldás eszközének tekintették. A háború utáni európai gazdasági újjáépítés és járványvédelem terén végzett munkájuk megszilárdította "az internacionalizmus és a technikai szakértelem közötti kapcsolatot". Ezt a két világháború közötti időszakot tehát az az optimista meggyőződés jellemezte, hogy *a globális technokrácia* – olyan intézményeken keresztül, mint a Liga – megakadályozhatja a nacionalista rivalizáláshoz és háborúhoz való visszatérést.

- 3. A második világháború utáni technokrata paradigma (1940–1960-as évek): Steffek megmutatja, hogy a technokrata internacionalizmus nemcsak túlélte a második világháborút, hanem *az új nemzetközi intézmények kiépítésének domináns paradigmájává vált*. Az Egyesült Nemzetek rendszerének és a Bretton Woods-i intézményeknek (IMF, Világbank, GATT) az 1940-es években történő létrehozását erősen befolyásolta a funkcionalista és a szakértők által vezérelt logika. Az IR funkcionalista elmélete – amelyet olyan gondolkodók támogattak, mint David Mitrany – úgy vélte, hogy *a technikai és gazdasági kérdésekben* való együttműködés békét teremt, ami nagyon is összhangban van a technokrata internacionalizmussal. Steffek elemzése rávilágít arra, hogy a korai ENSZ-ügynökségeket (pl. WHO, UNESCO, FAO) *apolitikus problémamegoldó testületekként* fogták fel, amelyek az egészségügy, az oktatás és a fejlesztés területein túlmutató szakemberekből álltak. Európában ebben a korszakban kezdődött a kifejezetten technokrata elveken alapuló nemzetek feletti integráció: Jean Monnet, az Európai Szén- és Acélközösség egyik fő építésze az integrációt szorgalmazta, amely "a technikai... közös érdekek", nem pedig nagy politikai szövetségek. Az 1950-es és 60-as évekre a nemzetközi szerveződést gyakran egyenlővé tették a globális kérdések szakértő adminisztrációjával – ezt a tendenciát példázza Dag Hammarskjöld főtitkár nemzetközi közszolgálatról alkotott víziója és az ENSZ-ben elszaporodott technikai bizottságok. Steffek azzal érvel, hogy ebben a szakaszban a *"technokrácia paradigmája" elérte csúcspontját*, az IO-kat széles körben a modernizáció és a fejlődés motorjainak tekintik, amelyeket tudományos ismeretek vezérelnek.
- 4. Kiábrándulás és kitartás (1970-es évektől napjainkig): Steffek szerint a technokrata paradigma az 1970-es évektől kezdett szétesni. A 20. század vége új kihívásokat jelentett a világ ügyeit irányító semleges szakértelem elképzelése elé. A dekolonizáció új nemzetközi gazdasági rendre szólított fel, átpolitizált követeléseket fecskendezve a gazdasági kormányzásba, amelyeket az olyan technokrata intézmények, mint az IMF, nem hagyhattak figyelmen kívül. Hasonlóképpen, az 1980-as és 90-es években a transznacionális civil társadalom és az emberi jogi mozgalmak átláthatóságot és elszámoltathatóságot sürgettek a globális ügynökségekben, rávilágítva a szakértők által vezetett IO-k demokratikus deficitjére. Mindazonáltal Steffek megjegyzi, hogy *a technokrata internacionalizmus fontos elemei a mai napig a helyükön maradnak*. Még akkor is, amikor a globális kormányzás egyre vitatottabbá vált, a technikai szakértőkre és a bürokratikus hálózatokra való támaszkodás továbbra is fennmaradt olyan területeken, mint a környezetvédelmi politika (pl. az IPCC tudósai), a közegészségügy (pl. a WHO epidemiológusai) és a gazdasági szabályozás. A mai Európai Unió, amelyet gyakran kritizálnak technokrata tendenciák miatt, ennek a

gondolkodásmódnak a tartós örökségére utal. Steffek történelmi beszámolója így bezárul a kör: míg a 20. század közepének ötvözetlen technokrata utópizmusa elhalványult, az az alapgondolat, hogy a nemzetközi szervezeteket *el kell szigetelni a politikától, és képzett adminisztrátoroknak kell irányítaniuk*, továbbra is befolyásolja a globális kormányzási intézmények tervezését és értékelését.

Ezekben a fázisokban Steffek gazdag empirikus illusztrációkat nyújt. Bemutatja, hogyan alakultak át az ötletek intézményi újításokká – a *Nemzetközi Postaunió* 19. századi depolitizált együttműködésétől kezdve a *Liga egészségügyi és gazdasági küldetésein* át az *ENSZ szakosított ügynökségeiig és az Európai Bizottságig*. Ezek a példák alátámasztják azt az érvelését, hogy a technokrata internacionalizmus nem csak absztrakt elmélet, hanem valódi szervezeteket formáló hatalmas erő.

A nemzetközi szervezetek mint *technokrata utópiák*

Steffek szándékosan "technokrata utópiának" nevezi tanulmányát, hogy hangsúlyozza azt az idealista, szinte látnoki minőséget, amelyet ez a gondolatmenet hordoz. A nemzetközi szervezet technokrata utópiaként való felfogása azt a meggyőződést tükrözi, hogy a szakértők által vezetett intézmények tökéletesíthetik a nemzetközi kapcsolatokat olyan módon, ahogyan a nemzetállamok és a hatalmi politika nem tudta. Különösen a két világháború közötti években sok internacionalista őszintén azt képzelte, hogy az új szervezetek *teljesen legyőzhetik a nemzetállami rendszert*. Például terveket készítettek a globális hatóságok számára a légi közlekedés, a pénzügyek vagy az egészségügy terén, amelyek megkerülnék a nemzeti szuverenitást – lényegében a *technokraták által irányított világot*. Steffek dokumentálja, hogy a két világháború közötti tervek az olyan testületek számára, mint a világ közlekedési hatósága vagy a nemzetközi gazdasági adminisztráció, kifejezetten utópisztikus célokat tűztek ki: a háború okainak megszüntetése azáltal, hogy a kritikus funkciókat semleges, tudományos irányítás alá helyezik. Magát a Népszövetséget támogatói gyakran a jogi, gazdasági és szociális ügyek szakértőiből álló "világkormány" előhírnökeként ábrázolták.

Ha ezt utópiának nevezzük, az azt jelzi, hogy ezek az elképzelések törekvések voltak, és nem teljesen megvalósíthatók. Az idealisták által az 1920-as években elképzelt "technokrata nemzetközi szervezetek" – amelyek meghaladnák a területi szuverenitást – soha nem valósultak meg teljesen. Mégis örökséget hagytak a funkcionális ügynökségek és normák formájában, amelyek gyökeret vertek. Steffek például arról beszél, hogy a Liga korszakának egészségügyi szakértői hogyan építettek ki globális hálózatokat a betegségek leküzdésére, vagy hogyan igyekeztek a Liga és később az ENSZ gazdasági tanácsadói racionalizálni az országok fiskális politikáját. Ezek az erőfeszítések a technokrata utópisztikus álom részleges beteljesülése voltak. A nemzetközi politika aspektusait *nemzetközi közigazgatásnak nevezhetjük*, még akkor is, ha a világbéke nem volt teljesen biztosított.

Fontos megjegyezni, hogy Steffek elemzése azt mutatja, hogy az utópisztikus elem nem csak naivitás volt, hanem konkrét hatása is volt. Az apolitikus szakértelemben vett hit *politikai befolyást adott* azoknak a javaslatoknak, amelyeket egyébként elutasíthattak volna. Például egy nemzetközi kezdeményezés technikai küldetésként (nem pedig politikai hatalomszerzésként) való megfogalmazása gyakran segített elfogadottságot szerezni. A könyv megjegyzi, hogy *az IO-k sok alapítója szándékosan alkalmazta a technokrata retorikát*, hogy eloszlassa a nemzeti szuverenitás elvesztésétől való félelmeket. Ebben az értelemben a technokrata internacionalizmus utópisztikus narratívaként működött, amely mozgósította az

intézményépítés támogatását. Egy jobb világ képét vetítette előre, amelyet a tudás és az értelem irányít – erőteljes eladás a világháborúk nyomán.

Ugyanakkor Steffek nem veszi névértéken az "utópiát", kritikusan vizsgálja az eszmény és a valóság közötti szakadékot. Az *utópisztikus vízió* elkendőzte azt a tényt, hogy a szakértők és a nemzetközi köztisztviselők maguk is új elitté válhatnak, és hogy állítólagos semlegességük gyakran összhangban van a domináns hatalmak érdekeivel (ahogy a gyarmati kontextusban látható). Így a *Nemzetközi Szervezet mint technokrata utópia* arra hívja az olvasókat, hogy gondolkodjanak el ennek a víziónak az inspiráló és problematikus aspektusairól: *utópisztikus* a szokásos politikától mentes világra törekszik, mégis hibásan *technokrata lehet*, figyelmen kívül hagyva a hatalom és a részvétel kérdéseit.

Következmények a globális kormányzásra, a demokratikus legitimitásra és a közigazgatásra

Steffek munkája jelentős következményekkel jár arra nézve, hogy hogyan értjük és értékeljük ma a globális kormányzást. Az IO-k technokrata gyökereinek feltárásával a könyv segít megmagyarázni a nemzetközi közigazgatásban tartós gyakorlatokat – és feszültségeket.

Globális kormányzás: A technokrata internacionalista hagyomány hozzájárul ahhoz, hogy a globális kormányzás elsősorban a *problémamegoldásról és a határokon átnyúló szolgáltatásnyújtásról* szóljon. A nemzetközi szervezetek ebben a nézetben a globális közjavak (egészségügy, pénzügy, környezet) racionális, központosított kezelésének eszközei. Steffek megmutatja, hogy ez a gondolkodásmód sok IO-t úgy alakított ki, hogy inkább adminisztratív ügynökségek, mint politikai arénák szerint működjön. Például az olyan intézmények, mint az Egészségügyi Világszervezet vagy a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet, szakértői ügynökségekként jönnek létre, amelyek szabványokat és legjobb gyakorlatokat határoznak meg – annak a meggyőződésnek az öröksége, hogy *a műszaki harmonizáció* előmozdíthatja a nemzetközi rendet. Ennek a megközelítésnek az előnyei nyilvánvalóak azokban az esetekben, amikor a speciális ismeretek nélkülözhetetlenek: lehetővé teszi a tudomány által vezérelt összehangolt válaszokat (pl. betegségmentesítési kampányok, légitársaságok biztonsági előírásai). A könyv azonban rávilágít egy alapvető feszültségre is: a *szakértők globális kormányzása nehezen egyeztethető össze a globális problémák eredendően politikai természetével*. A kritikusok régóta megjegyezték, hogy az olyan kérdések, mint a fejlesztés vagy a kereskedelem pusztán technikai jellegűként való kezelése, elfedheti az értékítéleteket és az ezzel járó elosztási következményeket. Steffek történelmi elemzése hangsúlyozza, hogy a technokrata kormányzás gyakran a *politikai nézeteltérések elterelésével zajlott*, amelyek később újra felszínre kerülhetnek és alááshatják a megkötött megállapodásokat. Így az egyik következmény az, hogy a mai IO-k, amelyek közül sokan még mindig technokrata szellemiségben gyökereznek, olyan kihívásokkal szembesülnek, amikor olyan átpolitizált követelésekkel szembesülnek (például az éghajlati igazságosságra vagy az oltási méltányosságra vonatkozó felhívásokkal), amelyeket nem lehet pusztán szakértelemmel megoldani.

Demokratikus legitimitás: Steffek tanulmánya által felvetett központi kérdés az, hogy a demokratikus legitimitás (vagy annak hiánya) hogyan keresztezi a technokrata nemzetközi tekintélyt. Definíció szerint a technokrácia a szakértelmet helyezi előtérbe a *választási képviselettel szemben*. A nemzetközi szervezeteket történelmileg kinevezett tisztviselők alkalmazták, és szakmai közösségek irányították, nem pedig közvetlen demokratikus

mandátumok. Steffek narratívája azt mutatja, hogy ez szándékos volt – az *utópia* egy olyan világ volt, amelyet a tudomány "helyes" válaszai irányítottak, nem pedig a politika zűrzavaros kompromisszumai. Ennek következménye a globális kormányzás tartós demokratikus deficitje. Steffek munkája kontextust ad arra, hogy az olyan IO-k, mint az EU vagy az ENSZ, miért szembesülnek gyakran nyilvános kritikával az elszámoltathatatlanság miatt: részben egy olyan eszményre épültek, amely *megkerüli a tömegpolitikát*. Az E-IR kommentárja megjegyzi, hogy a szakértőkre való támaszkodás "alááshatja az [IO] legitimitását, ha a szervezetek úgy tűnik, hogy eltérítik a problémákat alátámasztó politikai feszültségeket". Más szóval, ha a nemzetközi technokraták olyan döntéseket hoznak, amelyek befolyásolják az állampolgárok életét, de a polgárok úgy érzik, hogy kizárják őket a folyamatból, a legitimitás szenved. Steffek nem támogatja a szakértelem nyílt elutasítását, de történelmi lencséje azt sugallja, hogy *a demokratikus ellenőrzést és a technokrata kormányzást újra egyensúlyba kell hozni*. Miközben a globális kormányzás tudósai azzal küzdenek, hogyan lehetne az intézményeket reagálóbbá és befogadóbbá tenni, Steffek beszámolója a technokrata internacionalizmusról figyelmeztető meseként szolgál: a szakértők által vezérelt IO-k erőssége – hatékonyságuk és racionalitásuk – gyengeséggé válhat, ha az átláthatóság és a közbizalom rovására megy. A könyv ezáltal hozzájárul a nemzetközi szervezetek reformjáról szóló vitákhoz, hogy növeljék demokratikus legitimitásukat, esetleg azáltal, hogy csatornákat hoz létre az érdekelt felek részvételéhez vagy a parlamenti felügyelethez a szakértők munkájának kiegészítéseként.

Közigazgatás (nemzetközi): Steffek elemzése hatékonyan kezeli a nemzetközi szervezeteket az államon kívüli közigazgatási formaként. A weberi bürokratikus elveket – hierarchiát, jogi-racionális tekintélyt, specializációt – a technokrata projekt részeként ültették át nemzetközi szintre. A közigazgatás ösztöndíjának egyik következménye annak felismerése, hogy *az IO bürokráciái* (mint például az ENSZ Titkársága, a Világbank munkatársai, az Európai Bizottság közszolgálata) úgy tekintenek magukra, mint akik pártatlan módon szolgálják a nemzetközi közérdeket. Steffek részletezi, hogy a nemzetközi köztisztviselő identitása hogyan alakult ki a Nemzetek Szövetségének korai korszakában, hogy megtestesítse a technokrata erényeket: semlegességet, szakértelmet, hűséget a nemzetközi közösséghez, nem pedig a nemzeti kormányokhoz. Ez az örökség továbbra is alakítja az adminisztratív kultúrát számos IO-ban. A pozitív oldal a globális közjónak szentelt szakmai szellemiség kialakítása, amely túlmutathat a szűklátókörű érdekeken. Valójában a világügyek "rendezett és hozzáértő közigazgatása" volt az ígéret a technokrata internacionalizmus – és bizonyos mértékig teljesítette olyan területeken, mint a szabványosított mérések, a postai szolgáltatások és a betegségek elleni védekezés. Másrészt Steffek munkája azt sugallja, hogy a nemzetközi közigazgatásnak szembe kell néznie az elszámoltathatóság és a hatékonyság kérdéseivel. A technokrata bürokrácia hatékony lehet, de kinek felel? A könyv olyan mechanizmusokról gondolkodik, mint a főfelügyelők, a parlamenti közgyűlések (pl. az Európai Parlament az EU kontextusában) vagy az átláthatósági kezdeményezések, amelyek biztosítják, hogy a nemzetközi bürokráciák a *globális közvélemény szolgái* maradjanak , nem pedig elkülönült technokrata hűbérbirtokok. Azt is javasolja, hogy a közigazgatás elméletének magában kell foglalnia a nemzetközi dimenziót: a jó kormányzás, a közigazgatási jog és a közszféra etikájának elképzelései nem állhatnak meg a nemzeti határoknál, ha figyelembe vesszük, hogy jelenleg mennyi kormányzást végeznek az IO-k. Összefoglalva, a *nemzetközi szervezet, mint technokrata utópia következtetései* rávilágítanak a globális kormányzásban rejlő kompromisszumra: az a szakértelem és racionalizálás, amely az IO-kat hatékonysá teszi az összetett problémák kezelésében, egyidejűleg felhígíthatja a közvetlen demokratikus felügyeletet. Steffek történelmi perspektívája gazdagítja annak megértését, hogy miért létezik ez a kompromisszum – a nemzetközi szervezetek DNS-ébe építették. A továbbiakban felveti a

kérdést, hogyan lehet megőrizni a technokrata hatékonyság előnyeit, miközben enyhíti az ezzel járó demokratikus és politikai hiányosságokat.

Kritikai receptíz és tudományos kommentár

Steffek könyve jelentős érdeklődést váltott ki mind a nemzetközi kapcsolatok (IR), mind a nemzetközi jogi körökben. A bírálók megjegyzik, hogy a technokrata internacionalizmus *"gazdag intellektuális történetét"* kínálja, rávilágítva az IO-k egy olyan aspektusára, amelyet a hagyományos IR-elmélet gyakran figyelmen kívül hagy. Negar Mansouri a *Journal of the History of International Law című folyóiratban* dicséri *a Nemzetközi Szervezetet, mint technokrata utópiát*, amiért átfogó genealógiát készített erről az elképzelésről, és történelmi kontextusba helyezte. A levéltári kutatások mélységét és a lefedett gondolkodók szélességét erősségként emelték ki – a könyv a 19. századi pacifista mérnököktől és jogtudósoktól a hidegháborús korszak fejlesztési közgazdászaiig terjed. Mansouri szerint ez a széles körű hatókör Steffek elemzését "fantasztikus forrássá" teszi az általunk nagyrészt természetesnek vett intézmények ideológiai alapjainak megértéséhez.

Jan Klabbers, a nemzetközi jog elismert tudósa a *European Journal of International Law című folyóiratban ismertette a könyvet*. Dicséri Steffeket, amiért nem egyszerűsítette le túlzottan a technokrata internacionalizmus fogalmát: ahelyett, hogy egyetlen gondolati vonalként kezelné, a könyv bemutatja, hogy a technokrata eszméket hogyan fogadták el a különböző mozgalmak és rezsimek (liberális, szocialista, sőt tekintélyelvű) az idők során. Ez a pont megerősíti Steffek egyik saját következtetését – miszerint *a technokrata internacionalizmus "ideológiai megosztottságon átível", és gyakorlatilag bármely politikai tábor adaptálhatja, miközben továbbra is saját ideológiai projekt marad*. Klabbers megjegyzi, hogy Steffek árnyalt megközelítése elkerüli azt a csapdát, hogy a globális kormányzásban a technokráciát egységesen jóindulatúnak vagy koherensnek ábrázolja; ehelyett a könyv elismeri az intellektuális hagyományon belüli ellentmondásokat és fejlődést.

A tudományos kommentár másik témája Steffek megállapításainak kortárs relevanciája. A *Perspectives on Politics című könyvben* egy kritikus megjegyezte, hogy *Steffek könyve különösen értékes "egy olyan pillanatban, amikor a nemzetközi szervezetek legitimitása nagyon kétséges".* A könyv kibontja, hogy miért bízták meg a szakértőket a globális kormányzással, betekintést nyújt a jelenlegi vitákba – például a "globalista" elit elleni visszahatásba vagy az Európai Unió technokrata jellegébe. A történelmi lencse segít megmagyarázni, hogy ezek a szervezetek miért nem rendelkeznek erős demokratikus alapokkal, és miért érezhetik magukat elidegenedettnek a közvélemény, ezáltal hátteret biztosítva a reformokról szóló vitákhoz. Steffek hozzájárulásának eredetiségét ragyogó jóváhagyások hangsúlyozták: az egyik értékelés dicsérte *"elemzésének eredetiségét és mélységét",* megjegyezve, hogy egy fontos kérdéssel foglalkozik, amely átível a nemzetközi kapcsolatokon és a közigazgatáson.

A mű kritikái enyhék voltak, és többnyire a terjedelemre összpontosítottak, nem pedig a tartalomra. Egyes olvasók jobban el akartak kapcsolódni a *technokrata kormányzás gyakorlati eredményeihez* – ahogy Klabbers megjegyzi, a könyv "nem foglalkozik a nemzetközi szervezetek kormányzásának gyakorlatával", nagyrészt az ötletek és az intellektuális viták szintjén maradva. Más szóval, Steffek nyomon követi, hogy az emberek mit gondoltak és érveltek az IO irányításáról, ahelyett, hogy részletesen értékelné, mennyire voltak technokraták vagy hatékonyak a tényleges IO-műveletek. Ez vitathatatlanul tudatos választás, tekintettel a könyv intellektuális történeti irányultságára, de teret enged a

megvalósítás és a gyakorlat további kutatásainak. Ezenkívül van egy implicit eurocentrikus elfogultság a narratívában (a főszereplők többsége európai vagy észak-amerikai férfi, és a történet középpontjában a nyugati intézmények állnak). A kritikusok azt sugallták, hogy a technokrata internacionalizmus örökségének teljesebb képe figyelembe venné a nem nyugati perspektívákat vagy a Nyugaton túli alternatív internacionalizmusokat. Steffek elismeri ezt a korlátozást, és valójában a *technokrata internacionalizmus tanulmányozásának "decentrálásának" szükségességét* más tudósok is visszhangozták.

Összességében a *Nemzetközi Szervezet mint technokrata utópia* elgondolkodtató és alapvető tanulmányként fogadták a tudás, a hatalom és a nemzetközi együttműködés kapcsolatáról. Hiányt tölt be azzal, hogy nevet és genealógiát ad egy olyan jelenségnek, amelyet sokan megfigyeltek, de kevesen elemeztek szisztematikusan. A globális kormányzás hallgatói számára a könyv értékes történelmi iránytűt kínál a szakértői tekintély és legitimitás jelenlegi kihívásaiban való eligazodáshoz. Ahogy az egyik recenzens találóan összefoglalta, Steffek munkája *"fantasztikus forrást jelent ahhoz, hogy elgondolkodjunk azon, hogy miért fordulunk még mindig szakértőkhöz a világ megmentése érdekében"* – ez a kérdés továbbra is aktuális, mint valaha.

Források:

- Steffek, *Nemzetközi szervezet mint technokrata utópia* (Oxford University Press, 2021) – összefoglaló és absztrakt
- E-IR, "A nemzetközi szervezetek technokrata öröksége" – Steffek koncepciójának és történelmi példáinak tárgyalása
- Negar Mansouri, *Journal of the History of International Law* 24(3) (2022) – áttekintés részlet
- Jan Klabbers, *European Journal of International Law* 33(2) (2022) – részlet
- A politika perspektívái (Cambridge Core) – részlet
- E-IR cikk – a szakértelem és a legitimitás kontextusa, valamint a technokrata internacionalizmus meghatározása.

Anne-Marie Slaughter: Új világrend

Bevezetés

Anne-Marie Slaughter *Új világrend* (2004) című könyve a 21. század eleji globális kormányzás merész újragondolását mutatja be. Slaughter, a nemzetközi jog kiváló tudósa és a princetoni Woodrow Wilson School korábbi dékánja megkérdőjelezi a világpolitika hagyományos, államközpontú nézeteit. Azzal érvel, hogy bár a hidegháború utáni világban még mindig hiányzik a központosított világkormány, a rend új formája már kialakult – amely a határokon átnyúlóan dolgozó kormányzati tisztviselők hálózataira épül. Ebben a paradigmában az államok nem monolitikus egységek, amelyeket kizárólag elnökök vagy külügyminiszterek képviselnek, hanem különböző hazai ügynökségekből és ágakból állnak, amelyek egyre inkább közvetlenül kapcsolatba lépnek külföldi kollégáikkal. Slaughter könyve arra kéri az olvasókat, hogy gondolják át "fogalmi vakfoltjukat" a nemzetközi ügyekben, és ismerjék fel a globális kormányzást úgy, ahogyan az valóban működik: kormányközi hálózatok összetett hálóján keresztül, nem pedig felülről lefelé irányuló nemzetközi hierarchiákon keresztül.

A Princeton University Press által 2004-ben kiadott *Új világrend* gyorsan felkeltette a figyelmet mind az akadémiai, mind a politikai körökben, mint "a modern globális kormányzás új jelentős új nyilatkozata". A tudományos stílusban írt könyv feltérképezi ezeknek a transznacionális hálózatoknak a tájképét, és normatív jövőképet kínál a globális problémák kezelésére való felhasználásukra. Az alábbiakban Slaughter munkájának mélyreható elemzése következik, beleértve annak központi tézisét és szerkezetét, kulcsfogalmait, elméleti alapjait, alátámasztó példáit, kritikai fogadtatását, valamint a globális kormányzásról és a nemzetközi jogról szóló vitákra gyakorolt hatását. A könyv főbb fogalmairól és a globális kormányzásra gyakorolt hatásaikról szóló összefoglaló táblázat is rendelkezésre áll a gyors hivatkozás érdekében.

Az új világrend *központi tézise és szerkezete*

Központi tézis: Slaughter központi érve az, hogy "a globális kormányzás itt van – de nem ott, ahol a legtöbb ember gondolja". Ahelyett, hogy a formális világkormányzati intézményekből emelkedne ki, a globális kormányzás nagyrészt a nemzeti kormányzati tisztviselők decentralizált hálózatain keresztül történik. Ezek a hálózatok – amelyekben szabályozók, bírák, jogalkotók és más hatóságok vesznek részt – határokon átnyúlóan együttműködnek a közös problémák megoldása, a törvények betartatása és a globális tevékenység szabályozása érdekében. Slaughter véleménye szerint már "új világrendünk van" a hálózatba kapcsolt kormányzás formájában, és ez egy módot kínál a transznacionális kérdések kezelésére anélkül, hogy központosított nemzetek feletti kormányra lenne szükség. Ez a vízió az úgynevezett "globalizációs paradoxon" megoldásaként jelenik meg: a világnak sürgősen

kollektív fellépésre van szüksége a határokon átnyúló kérdésekben, mégis széles körben elterjedt (és jogos) a félelem egy mindenható világkormánytól. Slaughter azzal érvel, hogy a kormányzati hálózatok megerősítése négyszögesítheti ezt a kört a globális problémamegoldás javításával, miközben megőrzi az állami szuverenitást és a demokratikus értékeket.

A könyv szerkezete: *Egy új világrend* egy bevezetőbe, hat érdemi fejezetbe és egy következtetésbe szerveződik. A könyv szerkezete módszeresen építi fel Slaughter érveit a hálózatalapú globális kormányzás mellett:

- Bevezetés: Lefekteti, hogy mi a "lehetséges és kívánatos" a globális kormányzásban, bemutatva azt az elképzelést, hogy a nemzetállamok *szétesnek* az intézményeikre, amelyek most nemzetközi szinten vesznek részt. Slaughter úgy állítja fel a színpadot, hogy szembeállítja vízióját a világrend régebbi paradigmáival (a központosított "liberális internacionalista" rend kudarcot vallott ideálja a csökkenő állami hatalom diffúz "újközépkori" víziójával). Azt állítja, hogy egy reálisabb új világrend már itt van a kormányzati hálózatok formájában.
- 1–3. fejezet: Ezek a fejezetek feltérképezik a kormányzati hálózatok tájképét a különböző kormányzati ágakban:
    - 1. fejezet ("Szabályozók: Az új diplomaták") – Leírja a végrehajtó hatalom tisztviselői és a szabályozó ügynökségek közötti horizontális hálózatokat. Slaughter azt mutatja, hogy a szabályozók (a pénzügyi hatóságoktól a bűnüldöző szervekig) egyre inkább "új diplomatákként" szolgálnak, közvetlenül együttműködve külföldi partnerekkel olyan kérdések kezelésében, mint a banki szabványok, a pénzmosás és a trösztellenes végrehajtás. Megjegyzi, hogy ezek a technokrata kapcsolatok gyakran a magas szintű politika alatt működnek, mégis a nemzetközi együttműködés kritikus rétegét képezik.
    - 2. fejezet ("Globális jogrendszer felépítése") – Feltárja a bírák és jogi tisztviselők hálózatait, bemutatva, hogy a nemzeti bíróságok hogyan működnek együtt egymással és a nemzetközi bíróságokkal. A Slaughter egy "globális jogrendszert" dokumentál, amely a bírákból származik, akik egymás döntéseit idézik, és igazságügyi konferenciákon és fórumokon keresztül együttműködnek. Ez a bíróságok közötti párbeszéd elősegíti a jogi elvek harmonizálását (például az emberi jogokkal vagy a kereskedelmi joggal kapcsolatban), és a nemzetközi megállapodásokat a nemzeti bíróságokon keresztül érvényesíti.
    - 3. fejezet ("Lemaradás") – Megvizsgálja a törvényhozó hatalmat, és megállapítja, hogy a nemzeti törvényhozások globálisan sokkal kevésbé hálózatosodnak, mint a szabályozók vagy a bírák. Slaughter azzal érvel, hogy a törvényhozók "lemaradnak" a transznacionális együttműködés más ágaitól, ami demokratikus deficitet okoz a globális kormányzásban. Míg a végrehajtó szervek és a bíróságok globális kapcsolatokat építenek ki, a parlamentek csak kialakulóban lévő hálózatokkal rendelkeznek (pl. az Interparlamentáris Unió), így a globális színtéren továbbra is gyenge a nyilvános elszámoltathatóság. Ez a felismerés aláhúzza egy visszatérő témát: a globális kormányzás trilemmáját, ahol a hatékonyságot, az állami szuverenitást és a demokratikus elszámoltathatóságot nehéz teljes mértékben összeegyeztetni.
- 4–6. fejezet: Ezek a fejezetek a hálózatok feltérképezésétől a "hálózati" rend elméleti megfogalmazásáig és normatív értékeléséig térnek át:

- 4. fejezet ("A Disaggregált világrend") – Megfogalmazza a *szétbontott szuverenitás fogalmát* , és elmagyarázza, hogyan definiálja újra a kormányzati hálózatok világa a vesztfáliai rendszert. Slaughter azzal érvel, hogy az állam "különálló, funkcionálisan elkülönülő részekre oszlik" – bíróságokra, ügynökségekre, végrehajtó szervekre, sőt törvényhozásra is –, amelyek aztán hálózatba lépnek külföldi partnereivel. Ez egy újfajta világrendet eredményez, ahol az állami szuverenitást kollektíven, hálózatokon keresztül gyakorolják, nem pedig elszigetelten. Hangsúlyozza, hogy ez nem a szuverenitás elvesztése, hanem átalakulás: az államok önként "átengednek" bizonyos szuverén funkciókat az egymásba fonódó hálózatoknak (például kölcsönös szabályozási normák vagy igazságügyi együttműködés elfogadása) a közös kihívások jobb kezelése érdekében. Ebben a modellben a hatalom nem egy világkormányban összpontosul; ehelyett a kormányzás számos összekapcsolt nemzeti csomópont között oszlik meg – ezt a víziót *széttagolt világrendnek nevezi*.
- 5. fejezet ("Hatékony világrend") – Értékeli a kormányközi hálózatok hatékonyságát a globális problémák kezelésében. Itt Slaughter esettanulmányokat nyújt a hálózatok sikereiről (és korlátairól) olyan területeken, mint a terrorizmus elleni küzdelem, a szervezett bűnözés elleni küzdelem és a pénzügyi válságok kezelése. Azzal érvel, hogy ezek a rugalmas, problémaspecifikus hálózatok gyakran gyorsabban és hatékonyabban reagálnak, mint a hagyományos nemzetközi szervezetek. Például a központi bankárok és a pénzügyi szabályozók hálózatai (például a Bázeli Bizottság vagy a Pénzügyi Akció Munkacsoport) kulcsfontosságúnak bizonyultak a globális pénzügyi stabilitás fenntartásában. Slaughter azt állítja, hogy az ilyen hálózatok megerősítésével és újak támogatásával az alulkormányzott területeken a nemzetközi közösség nagymértékben javíthatja a problémamegoldó képességet. A fejezet azzal is foglalkozik, hogyan lehet a hálózatokat szilárdabbá tenni – jobb információmegosztással, a gyengébb államok ügynökségeinek kapacitásépítésével és több érdekelt fél bevonásával –, hogy az általuk alkotott világrend rugalmasabb és érzékenyebb legyen.
- 6. fejezet ("Igazságos világrend") – A normatív és etikai dimenziókra összpontosít, különös tekintettel a kormányzati hálózatok elszámoltathatóságára és legitimitására. Slaughter szembesül azzal a kritikával, hogy a kormányközi hálózatok technokratikusak, átláthatatlan vagy "elszámoltathatatlanok" lehetnek a nyilvánosság előtt. Elismeri ezeket a kockázatokat, és feltárja azokat a mechanizmusokat, amelyek átláthatóbbá és a polgárok felé elszámoltathatóbbá teszik a hálózatokat. A javasolt megoldások közé tartozik a nagyobb átláthatóság (hogy a hálózati döntések és szabványok láthatóak és nyilvánosan ellenőrizhetők legyenek) és az inkluzivitás (a nem kormányzati szervezetek, a civil társadalom és az érintett közösségek visszajelzéseinek integrálása, hogy megakadályozzák a hálózatok zárt elitista klubokká válását). Slaughter azzal érvel, hogy a megfelelő normákkal és felügyelettel a hálózatok fenntarthatják a jogállamiságot és a demokratikus értékeket, létrehozva azt, amit ő "globális jogállamiságnak nevez központosított globális intézmények nélkül". Ez az utolsó fejezet lényegében azt próbálja biztosítani, hogy az új világrend ne csak hatékony, hanem igazságos és legitim is legyen.

- Következtetés: A könyv a "Paradigma tologatásával" zárul, összefoglalva, hogyan lehet szisztematikusan megerősíteni a világrend hálózatos megközelítését, és paradigmaváltást szorgalmaz a szuverenitás és a kormányzás fogalmának

meghatározásában. Slaughter megismétli, hogy "a már otthon lévő kormányok jelentik a legjobb reményünket a külföldön tapasztalt problémák megoldására egy hálózatba kapcsolt világrendben". Ahelyett, hogy félnének a szuverenitás elvesztésétől, a nemzeteknek fel kell *karolniuk a* hálózatépítést, mint eszközt, hogy saját feltételeik szerint visszaszerezzék az irányítást a globalizáció felett. A következtetés arra is felszólítja a politikai döntéshozókat, hogy fektessenek be ezekbe a kormányközi kapcsolatokba és legitimálják őket – például a hazai tisztviselők nemzetközi együttműködésre való képzésével és a hálózatok polgárokkal szembeni elszámoltathatóságának kereteinek létrehozásával. Slaughter búcsúüzenete optimista: ha megfelelően kihasználják őket, a kormányzati hálózatok békésebb, virágzóbb és együttműködőbb globális jövőt biztosíthatnak.

Ezen a struktúrán keresztül az *Új Világrend* a diagnózistól a receptig terjed: nemcsak a széttagolt, hálózatba kapcsolt kormányzás világát írja le, hanem felvázolja azt is, hogy képessé tegye ezeket a hálózatokat arra, hogy kiaknázzák potenciáljukat egy új, hatékonyabb világrend alapjaként.

Kulcsfogalmak és keretrendszer

Slaughter számos kulcsfontosságú fogalmat vezet be, hogy megmagyarázza és igazolja a hálózatalapú globális kormányzásról alkotott elképzelését. A központi fogalmak a részletes magyarázatokkal együtt:

Szétbontott szuverenitás

A könyv egyik alapgondolata a "szétbontott szuverenitás", az állami szuverenitás újradefiniálása a globalizáció korában. Hagyományosan a szuverenitás egy egységes államot jelent, amely a legfőbb hatalommal rendelkezik a területe felett, és csak a legfelsőbb vezetőkön vagy a külügyminisztériumokon keresztül lép kapcsolatba más államokkal. Slaughter azzal érvel, hogy ez az elképzelés elavult. Ehelyett az államok "szétesnek" alkotó intézményeikre, és ezek a részek a szuverenitás szempontjait gyakorolják a nemzeti határokon túl. Szavaival élve: "az állam nem tűnik el, hanem különálló, funkcionálisan elkülönülő részekre bomlik" – ami azt jelenti, hogy a bíróságok, a szabályozó ügynökségek, a központi bankok, a törvényhozások és a végrehajtó szervek egyre inkább független szereplőkként működnek a globális színtéren.

A széttagolt szuverenitás alatt a nemzeti tisztviselők megállapodásokat köthetnek és nemzetközi szinten együttműködhetnek anélkül, hogy a szuverén hatalmat egy magasabb testületnek adnák át. A szuverenitást így meghatározott szeletekre engedik át, hogy megkönnyítsék az együttműködést a kritikus kérdésekben, de egyetlen *központosított világhatalom sem* veszi át teljesen az irányítást. Például az Egyesült Államok, Kanada és Mexikó környezetvédelmi szabályozói közösen érvényesíthetik a szennyezési előírásokat egy regionális paktum keretében (egy kis autonómiát átengedve egy hálózatnak) anélkül, hogy új nemzetek feletti kormányt hoznának létre. Hasonlóképpen, a bírák határokon átnyúlóan tiszteletben tarthatják egymás ítéleteit, kvázi globális joggyakorlatot hozva létre, miközben minden bíróság továbbra is az államától származik. Slaughter és mások azzal érvelnek, hogy ez a széttagolt elrendezés *de facto* az, ahogyan ma a globális kormányzás működik, és előnyösebb, mint az egységes világkormány 20. századi álma.

Következmények: A szétbontott szuverenitás megváltoztatja a nemzetközi kapcsolatok alapvető egységét. Azt sugallja, hogy a szuverén hatalom megosztható vagy összevonható hálózatokon keresztül kölcsönös haszonszerzés céljából. Az államok továbbra is a világrend elsődleges építőkövei, de kollektíven kormányoznak azáltal, hogy felhatalmazzák hazai szerveiket a külföldi együttműködésre. Ez a koncepció elmossa a határvonalat a belföldi és a nemzetközi ügyek között: a belpolitikai szervek a transznacionális problémamegoldás részévé válnak anélkül, hogy elveszítenék a szuverén *identitásukat*. Ennek eredményeként a globális kormányzás önkéntes együttműködés és kölcsönös kötelezettségek révén fejlődhet, tükrözve azt, amit Slaughter *inkább a "kormányok világának"* (plurálisnak) nevez, mint világkormánynak. Ez azonban azt is jelenti, hogy újra kell gondolnunk az elszámoltathatóságot – amikor egy szabályozó vagy bíró transznacionálisan jár el, a polgároknak meg kell kérdezniük, hogy kinek tartozik felelősséggel az adott tisztviselő (ezzel a kérdéssel később foglalkozunk a *hálózati irányítás alatt*). Összességében a széttagolt szuverenitás adja az elméleti gerincét Slaughter azon állításának, hogy a hálózatépítés, nem pedig a hierarchia határozza meg az új világrendet.

Kormányközi hálózatok

Az Új Világrend *középpontjában* a kormányzatok közötti hálózatok állnak – a közvetlen, intézmények közötti kapcsolatok hálói, amelyek összekötik a tisztviselőket a nemzeti határokon átnyúlóan. Slaughter ezt a kifejezést használja annak leírására, hogy a kormányzati szervek (a külügyminisztériumon kívül) hogyan lépnek kapcsolatba külföldi társaikkal a közös problémák megoldása érdekében. Ezek a hálózatok két nagy típusba sorolhatók:

- Horizontális hálózatok: kapcsolatok a különböző államok partnerügynökségei vagy tisztviselői között. Például több ország nemzeti szabályozó hatóságai horizontális hálózatot alkotnak, amikor rendszeresen találkoznak a banki szabályozás koordinálása vagy a bűnözéssel kapcsolatos információk megosztása érdekében. Slaughter számos példát hoz: *a pénzügyi szabályozók* hálózatot építenek olyan testületeken keresztül, mint a Bázeli Bizottság vagy az Értékpapír-felügyeletek Nemzetközi Szervezete; *az Interpolon keresztül együttműködő bűnüldöző szervek* vagy a nyomozók közötti informális kapcsolatok; bírók igazságügyi hálózatokat hoznak létre egymás ítéleteinek idézésével és globális bírói konferenciákon való részvétellel. Ezek a horizontális hálózatok jellemzően informálisak, és szakmai közösségek irányítják, amelyek határokon átnyúló kérdésekkel (pénzügy, bűnözés, emberi jogok stb.) foglalkoznak. Peer-to-peer működnek, anélkül, hogy minden interakcióhoz az egyes országok államfőjének jóváhagyására lenne szükség.
- Vertikális hálózatok: olyan kapcsolatok, amelyek összekapcsolják a nemzeti tisztviselőket a felettük bizonyos fokú hatáskörrel rendelkező nemzetek feletti intézményekkel vagy jogi szervekkel. Példa erre egy nemzetközi bírósággal együttműködő nemzeti bíróság – például az uniós tagállamok bíróságai és az Európai Unió Bírósága közötti kapcsolat. Amikor egy nemzeti szabályozó részt vesz egy globális szabályozási rendszerben, amely kötelező érvényű szabványokat határozhat meg (például a Kereskedelmi Világszervezet vitarendezési paneljei vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsának megbízásai), vertikális hálózatot alkot. Ezekben az esetekben bizonyos hatásköröket "felfelé" delegálnak egy kollektív testületre, létrehozva egy hierarchikus elemet. Slaughter azonban megjegyzi, hogy még ezek a vertikális kapcsolatok is a nemzeti tisztviselők részvételén és beleegyezésén alapulnak – például egy amerikai bíró, aki végrehajtja a Nemzetközi Büntetőbíróság parancsát, vagy a nemzeti központi bankok a bázeli tőkeszabályokat otthon hajtják végre. Így a

vertikális hálózatok a szuverenitás megosztásának egy másik módját jelentik: az államok *közös keretekhez kötik magukat* (mint az EU-ban) a problémák hatékonyabb megoldása érdekében.

Akár horizontális, akár vertikális, a kormányzaton átívelő hálózatok azok a mechanizmusok, amelyeken keresztül a "kapcsolatok sűrű hálója" összeköti az országokat. A Slaughter dokumentálja, hogy ezek a hálózatok hogyan látják el a kormányzás számos funkcióját: *információt cserélnek*, *harmonizálják a szabályokat*, *koordinálják a végrehajtást* és *bizalmat építenek* az országok között. Például a Bázeli Bizottságon (a központi bankárok horizontális hálózata) keresztül az államok közösen határoznak meg globális banki standardokat a pénzügyi válságok megelőzése érdekében. A G8/G20-ak (a nemzeti vezetők és pénzügyi tisztviselők informális fórumai) révén a főbb gazdaságok közösen kezelik a gazdaságpolitikát és a válságokat. Az igazságügyi hálózatokon keresztül a nemzeti felsőbíróságok jogi érvelést kölcsönöznek egymástól, fokozatosan összehangolva az alkotmányos elveket (pl. a szólásszabadságról vagy a magánélet védelméhez való jogról) a demokráciákban. A hálózatok még a biztonság terén is számítanak: a szeptember 11-i támadások után számos nemzet hírszerző és bűnüldöző szerveinek koalíciói alakultak a terrorizmus elleni küzdelemre – gyakorlatilag hálózatba kapcsolt válaszként, nem pedig egyetlen új szervezetként.

Következmények: Slaughter azt állítja, hogy a kormányközi hálózatok "a huszonegyedik századi világrend kulcsfontosságú jellemzői". Elmozdulást jelentenek attól, hogy a nemzetközi politikát pusztán egységes államok közötti kölcsönhatásoknak tekintsék. Ehelyett a globális kormányzás napi munkája informális, kérdésspecifikus tisztviselői koalíciókon keresztül történik. Ennek több következménye is van:

- Hatékonyság: A hálózatok rugalmasabbak és érzékenyebbek lehetnek, mint a hivatalos szerződések vagy a nemzetközi bürokrácia. Lehetővé teszik a szakemberek számára a problémák közvetlen elhárítását (pl. az egészségügyi tisztviselők valós idejű adatokat osztanak meg a betegség kitörési hálózatában). Ahogy Ikenberry összefoglalja, a tisztviselők informális csatornákon keresztül "információcserét, politikák koordinálását, törvények betartatását és a piacok szabályozását" informális csatornákon keresztül kezelik. Slaughter azzal érvel, hogy ez gyakran *jobb eredményeket* hoz, mint a lassú, konszenzuson alapuló többoldalú tárgyalásokra várni.
- Szuverenitási kompatibilitás: A kormányzaton túli működést az együttműködés fokozásának módjaként mutatják be anélkül, hogy a szuverenitást erodálnák a hazai választókerületek szemében. Mivel a hálózatok a nemzeti ügynökségeken keresztül működnek, minden állam megtartja az ellenőrzést a személyzete felett, és választhat vagy kiléphet. Például egy ország részt vehet egy nemzetközi pénzügyi hálózatban, és a maga módján hajthatja végre az elfogadott szabványokat, ahelyett, hogy egy globális központi bank diktálná. Ez eloszlatja a szupranacionális testületektől való félelmeket, amelyek "diktálják" a politikát – az együttműködés a nemzeti hatóságokon keresztül történik, megőrizve a szuverenitás érzését.
- Demokrácia és elszámoltathatóság: Kritikus következmény (és kihívás) az, hogyan lehet biztosítani ezeknek a hálózatoknak az elszámoltathatóságát. A globálisan tevékenykedő nemzeti tisztviselők megkerülhetik a hagyományos felügyeletet (parlamentek vagy nyilvános ellenőrzés), mivel együttműködésük nagy része technikai vagy zárt ajtók mögött történik. Slaughter elismeri ezt a demokratikus deficitet, és ragaszkodik ahhoz, hogy a hálózatoknak átláthatóságot kell kialakítaniuk, és szélesebb körű érdekelt feleket kell bevonniuk. Ezt tovább tárgyaljuk *a hálózati irányítás* és a kritika részben.

- A diplomácia átalakulása: A kormányközi hálózatok térnyerése azt jelenti, hogy a diplomácia már nem korlátozódik a diplomatákra. A szabályozók, a bírák, a törvényhozók, sőt a városi polgármesterek is (más összefüggésekben) diplomáciai szereplőkké válnak, közvetlen kapcsolatokat alakítanak ki külföldön. Slaughter emiatt "új diplomatáknak" nevezi a szabályozókat. A diplomácia demokratizálódása és pluralizációja azt jelenti, hogy a nemzetközi kapcsolatok egyszerre több szinten zajlanak – ezt a jelenséget a korábbi teoretikusok, Keohane és Nye "komplex kölcsönös függőségnek" nevezték, ahol több csatorna (nem csak állami vezetők) köti össze a társadalmakat.

Lényegében a kormányzati hálózatok egyszerre Slaughter új világrendjének hordozói és egy konceptuális lencse, amely feltárja a globális kormányzás alapjául szolgáló hálószerű struktúrát. Ezeknek a hálózatoknak a kiemelésével Slaughter megmutatja, hogy a nemzetközi rendszert ma a kormányzati szakemberek informális együttműködése tartja össze, nem pedig csak formális szerződések.

Hálózatos kormányzás (hálózatba kapcsolt világrend)

Slaughter általános vízióját gyakran hálózatos kormányzásnak vagy hálózatba kapcsolt világrendnek nevezik. Ez arra az elképzelésre utal, hogy a hagyományosan a centralizált kormányzathoz kapcsolódó irányítási funkciókat egyre inkább lazán koordinált, határokon átnyúló intézményi hálózatok látják el. Emlékezetes megfogalmazásban Slaughter azt sugallja, hogy *"a hálózatba kapcsolt intézmények a világkormány funkcióit látják el – a törvényhozást, az adminisztrációt és az ítélkezést – a forma nélkül"*. Más szóval, a kormányzás funkcióit (szabályok megalkotása, végrehajtása, viták rendezése) a nemzeti ügynökségek és bíróságok hálózatai látják el, még akkor is, ha hiányzik az egységes globális kormányzati struktúra.

A hálózatalapú irányítási modell fő elemei a következők:

- Decentralizáció: A hatóság számos csomópont között decentralizált. Nincs egyetlen csúcsintézmény; ehelyett a hatalom horizontális módon oszlik meg a hálózat résztvevői között. Például a világtörvényhozás helyett a *nemzeti törvényhozások vagy szabályozók közötti koordinációt* látjuk a politikai normák alakítása érdekében. Az összes állam felett kötelező joghatósággal rendelkező világbíróság helyett *a bírósági hálózatokat* és a bíróságok közötti kölcsönös elismerést látjuk, amelyek globális jogrendet építenek.
- Informalitás és rugalmasság: A hálózatos kormányzás gyakran informális megállapodásokon, puha jogon vagy nem kötelező érvényű megállapodásokon keresztül működik, nem pedig csak formális szerződéseken. Ez az informalitás lehetővé teszi a hálózatok gyors alkalmazkodását. Slaughter kiemeli, hogy számos hálózat önkéntes klubként vagy egyesületként indul (pl. a Biztosítási Felügyelők Nemzetközi Szövetsége vagy az alkotmánybírósági bírák ülései), és idővel befolyásra tesz szert a bevált gyakorlatok vagy a mintaszabályozás kidolgozásával. A 2008-as válságot kezelő globális pénzügyi hálózat például a G20-ak és a központi bankok informális koordinációjára támaszkodott, nem pedig bármilyen szerződésen alapuló globális gazdasági hatóságra.
- Többszintű részvétel: Bár elsősorban állami alapú, a hálózatba kapcsolt kormányzás nem állami szereplőket is bevonhat. Slaughter megjegyzi, hogy a kormányzati hálózatok gyakran konzultálnak civil szervezetekkel és szakértőkkel, vagy

együttműködnek a transznacionális magánhálózatokkal. Például a versenyjogi (trösztellenes) szabályozók hálózata együttműködhet a globális üzleti szövetségekkel és fogyasztói csoportokkal az új trösztellenes irányelvek kidolgozásakor, több érdekelt fél ízét teremtve. Ez elmossa a határvonalat az állami és a magánkormányzás között, és tükrözi az olyan kérdések kezelésének valódi összetettségét, mint az internet szabályozása vagy a közegészségügy (ahol az államoknak, a cégeknek és a civil társadalomnak egyaránt szerepe van).

Amikor Slaughter a címében *"új világrendről" beszél* , pontosan erre a hálózatba kapcsolt kormányzási rendre gondol. Döntő fontosságú, hogy azt állítja, hogy már *létezik*: "nemcsak új világrendnek kell lennie, hanem már van". Ezt az állítást támasztja alá a hálózatok működésének kiterjedt dokumentációja, amely azt mutatja, hogy ha valaki a nemzetközi csúcstalálkozók és ENSZ-találkozók felszínén túlra tekint, akkor a globális ügyeket csendben kezelő munkaszintű kapcsolatok sűrű szubsztrátumát találja.

Következmények: A hálózatvezérelt kormányzási perspektíva elfogadása mélyreható következményekkel jár a globális politikára nézve:

- Összeegyezteti a globális együttműködés szükségességét a nemzetállamok kitartásával. Slaughter hálózatba kapcsolt világrendje azt sugallja, hogy nem kell választanunk a teljesen szuverén államok hatástalan rendszere és az elszámoltathatatlan világkormány között – van egy középút, ahol az államok hálózatokon keresztül kormányoznak együtt. Ezt a globalizáció "kormányzási dilemmájának" vagy "trilemmájának" megoldásaként írták le.
- Kiemeli a hálózatok támogatásának és reformjának fontosságát, nem pedig új intézmények létrehozásának fontosságát. Ha valaki elfogadja Slaughter nézetét, akkor a bírák határokon átnyúló képzésébe való befektetés, a jogalkotók rendszeres csúcstalálkozóinak megszervezése vagy a szabályozási együttműködés információs technológiájának javítása jelentősen javíthatja a globális kormányzást. Slaughter még egy tervet is javasol e hálózatok megerősítésére – például egy demokratikus felügyeleti hálózat létrehozását (például a globális szabályozási hálózatok megfigyelésére szolgáló törvényhozási bizottságok hálózatát) az elszámoltathatósági szakadék kezelésére.
- Megkérdőjelezi a hagyományos nemzetközi kapcsolatok elméletét. A hálózatos kormányzás koncepciója nagymértékben támaszkodik a liberális internacionalista és intézményi elméletre (amely értékeli az együttműködést és az interakció többféle csatornáját), és elutasítja azokat a szigorú realista elképzeléseket, amelyek szerint csak a hatalom és az államok közötti alku számít. Ahogy Kenneth Anderson megjegyzi kritikájában, Slaughter érvelése szélsőséges álláspontok között helyezkedik el: nem támogatja a tiszta vesztfáliai szuverenitást vagy az utópisztikus világkormányt, hanem inkább a hálózatokon keresztüli kormányzás liberális internacionalista középútját. Ez vitát váltott ki arról, hogy a hálózatos kormányzás valóban átalakítja-e a nemzetközi politikát, vagy csak új köntösben terjeszti ki a meglévő kormányközi együttműködést.

Összefoglalva, a hálózati kormányzás az a tág paradigma, amelyet Slaughter kínál: a kialakuló világrend megértésének módja, mint a kormányzási funkciókat ellátó hálózatok rendszere. Magában foglalja mind a leíró állítást (így működik jelenleg a világ), mind az előíró állítást (így *kell* kihasználnunk a globális hálózatokat a problémák megoldására).

Slaughter érvelésének elméleti alapjai

Slaughter érvelése a nemzetközi kapcsolatok (IR), a liberalizmus és a jogelmélet elméleti vitáira épül és hozzájárul azokhoz:

- Liberális IR-elmélet és "komplex kölcsönös függőség": Slaughter víziója összhangban van a liberális intézményi gondolkodással, amely megkérdőjelezi az államok egységes, önérdekű szereplőként való realista nézetét. Kifejezetten Robert Keohane és Joseph Nye munkájára támaszkodik, akik az 1970-es években megfigyelték a kormányzaton túli kapcsolatok felemelkedését a komplex kölcsönös függőség közepette. Ebben a modellben több csatorna (nem csak államfők) köti össze az országokat, és a hazai szereplők (bürokráciák, jogalkotók, érdekcsoportok) szerepet játszanak a külügyekben. Slaughter ezt tovább viszi, azzal érvelve, hogy ezek a kapcsolatok strukturált hálózatokká fejlődtek, amelyek ma már bizonyos területeken az elsődleges kormányzási mód. Hangsúlyozása, hogy az államok nem egységesek, hanem különböző szereplőkből állnak, alapvető liberális meglátás, amely tükrözi azokat az elméleteket, amelyek szerint a hazai intézmények és az állam alatti szereplők döntően alakítják a nemzetközi eredményeket.
- Liberális internacionalizmus vs. realizmus: A könyv egy nagyobb párbeszéd részének tekinthető a globális együttműködés eléréséről. A hagyományos liberális internacionalisták gyakran támogatták a formális nemzetközi szervezetek, sőt a föderalista világkormány eszméinek kiépítését a második világháború után. A realisták ezzel szemben az anarchiát és az állami szuverenitást hangsúlyozzák, gyakran lekicsinyítve a nemzetek feletti együttműködést. Slaughter a kettő között helyezkedik el: kritizálja a világkormány megvalósíthatatlanságát ("liberális internacionalista ideál"), és elutasítja azt az elképzelést, hogy a nemzetállam egyszerűen elsorvadna ("új középkor"). Ehelyett a kormányzatok közötti hálózatokat a *rend pragmatikus* formájaként kínálja, amelyet a realista államok elfogadhatnak (mivel nem kényszerítik őket magasabb hatalom alá), de amelyet a liberálisok ünnepelhetnek (mivel elősegíti az együttműködést és a jogállamiságot). A bírálók megjegyezték, hogy Slaughter megpróbálja "összeegyeztetni a szuverenitást és a globális kormányzást" a két szélsőség közötti út megkötésével. Kenneth Anderson megközelítését a tiszta vesztfáliai szuverenitás és a teljes világkormány közötti kontinuumra helyezi, olyan fogalmak mellett, mint a "demokratikus szuverenitás" és a "liberális internacionalizmus". Slaughter hálózati paradigmája tehát hozzájárul a 21. század nemzetközi kapcsolatainak jellegzetes liberális elméletéhez: amely a kormányzást az állami interakciók feltörekvő tulajdonságaként képzeli el, nem pedig új állam feletti entitásként.
- Transznacionális jogelmélet: Slaughter jogtudósi háttere megalapozza elméleti alapjait. A transznacionális jogi folyamatok elméletére és olyan tudósok munkájára épít, mint Harold Koh, Abram Chayes és Antonia Chayes, akik azzal érveltek, hogy a nemzetközi jog egyre inkább a hazai és nemzetközi intézmények közötti iteratív kölcsönhatásokon keresztül működik (az "új szuverenitás" a jogi rendszerekben való részvétel képessége). A Slaughter ezt kiterjeszti azzal, hogy részletezi, hogy az igazságügyi és szabályozó hálózatok hogyan hoznak létre és hajtanak végre nemzetközi normákat. Például, amikor a különböző országok bíróságai hivatkoznak egymás emberi jogi vagy kereskedelmi döntéseire, együttesen globális *szokásjogot dolgoznak ki*. Ez a jogelmélet igazságügyi globalizációjának és összehasonlító alkotmányosságának fogalmaiból merít. Ezenkívül Slaughter hálózati elszámoltathatóságra való felhívása kapcsolódik a "globális közigazgatási jog" kialakuló elképzeléseihez, amely a közigazgatási jogi elveket (átláthatóság, indoklás, felülvizsgálat) kívánja alkalmazni a nemzetközi hálózatos kormányzásra. Azzal érvel,

hogy ugyanazokat az elveket, amelyek biztosítják a hazai ügynökségek elszámoltathatóságát (például a nyílt üléseket vagy a bírósági felülvizsgálatot), hozzá kell igazítani a transznacionális kontextushoz. Így munkája a nemzetközi jog és a hazai közjog összeházasítására irányuló nagyobb elméleti erőfeszítésen alapul a globalizáció kontextusában.

- Politikai elmélet – Szuverenitás újradefiniálva: Filozófiaibb szinten Slaughter újraértelmezi a szuverenitás fogalmát. A szuverenitást nem abszolút tekintélyként kezeli a beavatkozás kizárására, hanem a problémák másokkal való közös irányításának képességeként. Ez visszhangozza a korábbi politikai teoretikusokat, akik azt sugallták, hogy a szuverenitás megosztható vagy *megosztható* (pl. az Európai Unión belüli egyesített szuverenitás gondolata). Slaughter feltárt szuverenitásról alkotott elképzelése hozzájárul ehhez a gondolatmenethez azáltal, hogy konkrét mechanizmust (kormányzati hálózatokat) biztosít a megosztott szuverenitás gyakorlati működéséhez. Egybecseng a szubszidiaritás gondolatával is (a katolikus társadalmi gondolkodásból és az uniós jogból), ahol a döntéseket a lehető leghelyi szinten kell meghozni, de a helyi kapacitásokat meghaladó kérdésekben magasabb szintek lépnek közbe. Slaughter víziója szerint a nemzeti kormányok maradnak a központi (helyi szint a polgárok számára), és a hálózatok csak szükség esetén teszik lehetővé a magasabb (globális) szintű koordinációt – ezáltal megpróbálják kielégíteni mind a helyi autonómiát, mind a globális cselekvést.

Összefoglalva, Slaughter *Egy új világrend című könyve* szilárdan gyökerezik a liberális IR-elméletben és a jogi tudományban, mégis előremozdítja ezeket az elméleteket azzal érvelve, hogy a hálózatok megváltoztatták a globális kormányzás játékát. Olyan fogalmi keretet biztosít, amely kihívást jelent a realistáknak, hogy számoljanak be a jog és a bürokrácia világpolitikára gyakorolt hatásával, és arra készteti a liberálisokat, hogy új módon építsék be a demokrácia és a legitimitás kérdéseit. Elméleti hozzájárulása a nemzeti és a nemzetközi kettős dichotómiájának lebontásában rejlik, megmutatva, hogy egy hálózatba kapcsolt világban a kettő egyre inkább összefonódik.

Esettanulmányok és példák az állításait alátámasztva

Az Egy új világrend *során* Slaughter példák és esettanulmányok gazdag sorával támasztja alá tézisét. Ezek a példák szemléltetik a kormányzati hálózatok működését, és hitelt adnak annak az állításának, hogy az új kormányzási rend már érvényben van. Főbb példák:

- Globális pénzügyi szabályozás: Slaughter kiemeli a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottságot, mint a szabályozási hálózat kiváló példáját. Ez a bizottság, amely a főbb gazdaságok jegybankelnökeiből és pénzügyi felügyeleteiből áll, világszerte koordinálja a banki szabályozást (például a tőkemegfelelési előírásokat). A Bázeli Bizottságnak nincs hivatalos szerződése, amely ezt támogatná; irányelvei technikailag önkéntesek. Ennek ellenére szabványait (Bázel I., II., III. megállapodások) széles körben végrehajtották, hatékonyan harmonizálva a banki szabályokat több tucat országban. Ez azt mutatja, hogy egy informális horizontális hálózat hogyan hozhat létre de facto globális politikát. Alátámasztja Slaughter álláspontját, miszerint a hálózatok "megtörténnek" a globális kormányzásban, gyakran agilisabban, mint a formális szervezetek. Egy másik pénzügyi példa a Pénzügyi Akció Munkacsoport (FATF), a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni küzdelemmel foglalkozó hálózat, amely a nemzetközi normákat a társak nyomása és felülvizsgálata révén határozza meg.

- Bűnüldözési együttműködés: A transznacionális bűnözést és a terrorizmust olyan kérdésekként említik, ahol a rendőrség, az ügyészek és a hírszerző tisztviselők hálózatai nélkülözhetetlenné váltak. Slaughter rámutat az olyan szervekre, mint az Interpol és a kevésbé formális munkacsoportok (pl. a G7-ek belügyminisztereinek "Lyon-csoportja" a terrorizmus elleni küzdelemmel), mint horizontális hálózatokra, amelyek információt cserélnek a bűnözők nyomon követésére a joghatóságok között. A 2001. szeptember 11-i támadások után a nemzeti ügynökségek (FBI, CIA, MI6 stb., valamint a szövetséges országok biztonsági szolgálatai) együttműködése hálózatba kapcsolt terrorizmusellenes koalíciót hozott létre. Ezek a kapcsolatok gyakran megkerülik a lassabb diplomáciai csatornákat. Slaughter azzal érvel, hogy az ilyen hálózatok globálisan hatékonyabbá tették a bűnüldözést – például az országok összehangolt razziái és nyomozásai felszámolták a terrorsejteket és a kiberbűnözői hálózatokat, amelyekkel egyetlen ország sem tudna egyedül megbirkózni. Az Egmont csoport (a nemzeti pénzügyi információs egységek hálózata) egy másik példa, amely megkönnyíti a pénzügyi adatok gyors megosztását az illegális pénzmozgások megelőzése érdekében.
- Igazságügyi hálózatok és a jog globalizációja: Talán a legszembetűnőbb esettanulmányok az igazságszolgáltatás területéről származnak. Slaughter azt tárgyalja, hogy a nemzeti bírák, különösen a legfelsőbb bíróságok bírái, egyre inkább hivatkoznak a külföldi és a nemzetközi jogra ítéleteikben. Például az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a 2000-es évek elején külföldi precedensekre hivatkozott a halálbüntetéssel és a magánélethez való joggal kapcsolatos ügyekben; Az európai és a nemzetközösségi bíróságok rutinszerűen egymásra néznek olyan kérdésekben, mint a szólásszabadság és a terrorellenes törvények. Slaughter "figyelemre méltó beszámolót ír le a nemzeti igazságügyi hatóságok, valamint a nemzetközi és regionális bíróságok közötti együttműködésről", megjegyezve, hogy a bírák részt vesznek transznacionális konferenciákon és hálózatokon (például a Globális Alkotmányos Igazságszolgáltatási Hálózatban vagy a legfelsőbb bíróságok regionális szövetségeiben). Egy konkrét példa: az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) döntéseit az Európán kívüli országok bíróságai önként követték, mert a külföldi bírák meggyőzőnek találják ezeket az ítéleteket, és a globális emberi jogi joggyakorlat részének találják. Ez a "jogtudomány globalizációja" megmutatja, hogy a globális jogrendszer hogyan épül fel hálózati interakciókon keresztül, nem pedig egyetlen globális bíróságon, amely döntéseket hoz. Támogatja Slaughter állítását, miszerint a decentralizált igazságügyi együttműködésből integrált jogállamiság jöhet létre.
- Környezetvédelmi és egészségügyi hálózatok: A Slaughter példákat hoz a hálózatokra olyan területeken is, mint a környezetvédelmi szabályozás és a közegészségügy. A NAFTA keretein belül megjegyzi az Egyesült Államok, Kanada és Mexikó környezetvédelmi ügynökségeinek együttműködését a környezetvédelmi előírások betartatása érdekében. Ez az észak-amerikai környezetvédelmi végrehajtási hálózat közös ellenőrzések és információmegosztás révén működik, demonstrálva a regionális hálózatos kormányzást. Világszerte a környezetvédelmi miniszterek gyakran találkoznak (pl. az UNEP fórumain vagy éghajlat-változási csúcstalálkozókon keresztül), és laza hálózatot alkotnak, amely olyan kezdeményezéseket hajt végre, mint a Párizsi Megállapodás végrehajtása. A közegészségügyben a WHO alá tartozó Globális Járványriasztási és Reagálási Hálózat (GOARN) összekapcsolja a nemzeti egészségügyi hatóságokat a járványokkal kapcsolatos adatok megosztásában – ez a példa nem kifejezetten Slaughter 2004-es könyvében szerepel (akkor még születőben volt), de nagyon is annak szellemében, hogy szemléltesse, hogyan működnek a

nemzeti egészségügyi ügynökségek és laboratóriumok a betegségek kezelésére (amint azt később a H1N1 és az Ebola-járványok idején láthattuk). Ezek a példák megerősítik azt az elképzelést, hogy egyetlen ország vagy ENSZ-ügynökség sem kezeli egyedül ezeket a kérdéseket; inkább a nemzeti tisztviselők koalíciója irányítja őket.

- Szupranacionális bíróságok és vertikális hálózatok: A vertikális hálózatok esetében a Slaughter az Európai Uniót és más szupranacionális rendszereket tárgyalja. Az Európai Bíróság (EUB) az uniós tagállamok igazságszolgáltatását összekötő vertikális hálózat sarokköve. A nemzeti bíróságok rutinszerűen az Európai Bíróság elé terjesztik a kérdéseket, és végrehajtják annak ítéleteit, így szorosan integrált igazságügyi hálózatot hoznak létre Európában. Slaughter ezt vezető példaként használja arra, hogy bizonyos szuverenitásokat vertikálisan egyesítettek a mélyebb jogi integráció elérése érdekében. Az EU-n kívül említheti a WTO vitarendezési rendszerét: a nemzeti kereskedelmi tisztviselők és a WTO Fellebbezési Testülete olyan hálózatot alkotnak, ahol az országok képviselői pereskednek és elbírálják a kereskedelmi vitákat, ötvözve a nemzeti és a nemzetközi tekintélyeket. Az ilyen vertikális hálózatok azt mutatják, hogy az államok néha felfelé delegálják a valódi hatalmat – de még ezek is azért működnek, mert a nemzeti tisztviselők (bírák, kereskedelmi küldöttek) aktívan részt vesznek, ahelyett, hogy minden felelősséget átengednének egy autonóm globális bürokráciának.
- Informális klubok és kormányzati fórumok: Slaughter olyan informális vezetői hálózatokra is hivatkozik, mint a G7/G8 (ma G7/G20) csúcstalálkozók. Bár ezek inkább államfők vagy pénzügyminiszterek találkozói, mint bürokratikus hálózatok, Slaughter a hálózati rend részeként kezeli őket, mivel hiányzik belőlük a hivatalos szerződéses struktúra, és személyes és intézményi kapcsolatokra támaszkodnak. A G20-as találkozókon elért megállapodások gyakran beszivárognak a központi bankok vagy szabályozók hálózatába, amelyek végrehajtják őket. Például a G20-ak 2008-as pénzügyi válság utáni döntései felhatalmazták az olyan hálózatokat, mint a Pénzügyi Stabilitási Tanács (a pénzügyi hatóságok kormányközi hálózata) a cselekvésre. Ezek a példák aláhúznak egy pontot: a globális kihívásokra (pénzügyi válságok, terrorizmus, egészségügyi vészhelyzetek) adott hatékony válaszok nem új szerződésekből vagy ENSZ-szervekből származnak, hanem a nemzeti tisztviselők koordináló koalícióiból – pontosan úgy, ahogy Slaughter elmélete megjósolja.

Ezek az esettanulmányok együttesen Slaughter empirikus állításának igazolására szolgálnak: a kormányzati hálózatok már most is kulcsfontosságúak a világ kormányzásában. Bemutatják a hálózatok által elért kézzelfogható eredményeket – a harmonizált szabályozástól és a közös bűnüldözési intézkedésektől a jogi doktrínák kereszttermékenyítéséig. Slaughter azonban olyan kihívások illusztrálására is használja őket, mint például a hálózatok egyenlőtlen fejlődése (a jogalkotók lemaradnak a szabályozóktól, a szegényebb országok küzdhetnek az elit hálózatokban való egyenlő részvételért stb.). Ezek a példák megalapozzák a könyv elméletibb vitáit a valós gyakorlatban, és meggyőző érveket támasztanak alá amellett, hogy a globális kormányzás minden elemzésének figyelembe kell vennie ezt a hálózatépítési jelenséget.

Kritikai válaszok és tudományos fogadtatás

Slaughter *Új világrendje* jelentős vitát váltott ki a nemzetközi kapcsolatok, a jog és a politikaelmélet tudósai között. A fogadtatás vegyes volt, sokan dicsérték a mű innovatív perspektíváját, mások pedig kritizálták annak feltételezéseit vagy következményeit. Az

alábbiakban áttekintést adunk a kritikai válaszokról, kiemelve mind a dicséretet, mind a kritikát:

Dicséret és pozitív hatás:

- *Innovatív paradigma:* A bírálók dicsérték Slaughtert, amiért új lencsét kínált a globális kormányzásról. G. John Ikenberry a *Foreign Affairs-ben írva* "a modern globális kormányzás jelentős új nyilatkozatának" nevezte. Ő és mások megjegyezték a könyv merész állítását, miszerint az "új világrend" már itt van a hálózatba kapcsolt kormányzás formájában, ami provokatív kontrasztot jelentett az ENSZ reformjáról vagy az amerikai hegemóniáról 2004-ben uralkodó vitákkal. A kormányzati hálózatok feltérképezését a különböző ágazatokban úttörő szintézisnek tekintették – feltárva a globális hálózatok "erdejét", amelyet a megfigyelők korábban csak különálló fákként láttak. Douglas Foyle egy esszékritikában, amelynek találó címe "Az erdő látása: hálózatok és a globális rend", rámutatott, hogy Slaughter munkája segít meglátni az *együttműködés* számtalan esete (az erdő) mögött rejlő rendszerszintű mintát, ahelyett, hogy elszigetelt esetekként kezelné őket. Ez a perspektíva azóta befolyásolta az akadémiai diskurzust azáltal, hogy a kormányközi hálózatokat az IR-tudomány általános elemzési egységévé tette.
- *Az elmélet és a gyakorlat áthidalása:* A kommentátorok dicsérték Slaughtert az akadémiai elmélet és a gyakorlati politikai meglátások közötti szakadék áthidalásáért is. Ahogy a *Publishers Weekly* áttekintése sugallta, ötletei "sok vitát váltanak ki a külpolitikáról, és arról, hogy az Egyesült Államoknak üdvözölnie kellene-e az ilyen hálózatokat a globalizált világban". Valójában Slaughter érvelését, miszerint az Egyesült Államok és más nemzetek hálózatokat használhatnak érdekeik előmozdítására (miközben hozzájárulnak a globális problémamegoldáshoz is), fontos gyakorlati tanulságnak tekintették. Ellennarratívát kínált az elszigetelődés vagy tisztán egyoldalú megközelítésekkel szemben, azt sugallva, hogy az együttműködési hálózatok kiépítése növelheti a nemzetbiztonságot és a jólétet. Az Egyesült Államok külügyminisztériumának és azon túl is politikai döntéshozók tudomásul vették – később, a külügyminisztérium politikai tervezési igazgatójaként (2009–2011) maga Slaughter a diplomácia "hálózatos" megközelítését szorgalmazta, tükrözve saját ösztöndíjának hatását.
- *Átfogó és hiteles:* Sok jogtudós nagyra értékelte a könyv kiterjedt dokumentációját és elemzését. Például a *Perspectives on Politics* áttekintése megjegyezte, hogy Slaughter "az eddigi legmeggyőzőbb és leghitelesebb leírást nyújtja" a kormányzati hálózatok világáról. Kettős jogi és IR-szakértelme hitelességet kölcsönzött a hálózatok gyakorlati működésének leírásainak. A "szétbontott szuverenitás" fogalma azóta bekerült a nemzetközi jogi viták lexikonjába, és a horizontális és vertikális hálózatok tipológiáit gyakran idézik a tudományos irodalomban és az osztálytermekben. Röviden, az *Egy új világrend a* globális kormányzás tanulmányozásának standard referenciájává vált, amelyet gyakran úttörő műként dicsérnek, amely a világpolitika valós és növekvő jelenségét azonosította.

Kritikák és viták:

- *Demokratikus deficit és szuverenitási aggályok:* A leggyakoribb kritika a kormányközi hálózatok elszámoltathatóságára összpontosul. A szkeptikusok azzal érvelnek, hogy bár a hálózatok hatékonyak lehetnek, fennáll annak a veszélye, hogy a bürokraták elszámoltathatatlan "globális technokráciáját" hozzák létre. Kenneth Anderson

részletes, 58 oldalas kritikája ("A kör négyzete? A szuverenitás és a globális kormányzás összeegyeztetése...") megfogalmazza ezt a pontot. Arra a következtetésre jut, hogy Slaughter víziója, "bármilyen zseniális is, végül nem kerüli el... a globális kormányzás dilemmája, mert végső soron a globális hálózatokat részesíti előnyben a demokratikus szuverenitással szemben". Véleménye szerint bármennyire is jó szándékúak, a szabályozók vagy bírák felhatalmazó hálózatai erodálhatják az állampolgárok képességét a politika ellenőrzésére, mivel ezek a hálózatok a hagyományos demokratikus felügyeleten kívül működnek. Hasonló aggodalmakat vetettek fel más kommentátorok is: például Peter Berkowitz megjegyezte, hogy félnek egy "új világrendtől", amelyben az összekapcsolt elitek a választók hozzájárulása nélkül hoznak döntéseket, bár elismerte, hogy Slaughter megpróbálja enyhíteni ezt a veszélyt. Slaughter javaslatát a demokratikus deficit orvoslására (átláthatósági és befogadási normák révén) értékelték, de egyesek elégtelennek vagy nehezen megvalósíthatónak tartották. Végül is a kritikusok azt kérdezik, hogy *ki* fogja érvényesíteni az átláthatóságot egy laza hálózaton, és kinek tartoznak végső soron felelősséggel a hálózat tagjai – a nemzeti választóik vagy egy nemzetközi kortárs csoport? Ez a vita folytatódik a globális kormányzásról szóló szakirodalomban, gyakran hivatkozva Slaughter munkájára kiindulópontként annak megvitatásához, hogyan lehetne a globális hálózatokat elszámoltathatóbbá tenni a nyilvánosság felé.

- *Bizonyítékok és hatókör:* Egyes bírálók megkérdőjelezték, hogy Slaughter *túláltalánosítja-e* a hálózatok elterjedtségét és hatékonyságát. Michael Morris egy politikatudományi folyóiratban azzal érvelt, hogy "nehéz ellenőrizni az állítást... hogy már mindenütt van egy új világrendünk", és hogy ezt a rendet szisztematikusan meg lehet erősíteni (ahogy Slaughter érvel). Lényegében a kritika az, hogy Slaughter számos példája, bár valós, nem biztos, hogy összetartó globális rendszert alkot – ezek az együttműködés elszigetelt zsebei lehetnek, amelyek még mindig a nagyhatalmi támogatásra támaszkodnak, vagy korlátokkal szembesülnek. Például valóban hatékonyan működnek-e a hálózatok, ha mély politikai konfliktus vagy érdekellentét van (pl. az Egyesült Államok és Kína között, vagy olyan területeken, mint az éghajlatváltozás, ahol az együttműködés lemaradt)? A realisták rámutatnának, hogy amikor a létfontosságú nemzeti érdekek ütköznek, a hálózatok összeomolhatnak, és az államok visszatérhetnek a hatalmi politikához. Így egyesek *szerint az Új Világrend* talán túl optimista, vagy legalábbis hiányos azokon a területeken, ahol a hálózatok nem oldották meg a globális problémákat (például a háború megelőzése vagy a nagyhatalmi rivalizálás kezelése).
- *Állami hatalom és egyenlőtlenség: A* kritika másik vonala az, hogy Slaughter alábecsüli a hatalmi aszimmetriák működését a hálózatokban. A hálózat nem minden csomópontja egyenlő; a befolyásos állami ügynökségek (például az amerikai szabályozók vagy az uniós bíróságok) uralhatják a napirendeket, és hálózatokon keresztül exportálhatják preferenciáikat. Például a gyengébb országok egyszerűen elfogadhatják a gazdag országok szabályozói által meghatározott szabványokat olyan hálózatokban, mint a Bázeli Bizottság, valódi kölcsönös befolyás nélkül. Ez felveti a kérdést: vajon a hálózatok valóban egy újszerű egalitárius rend, vagy csak egy újabb színtér a hatalmas államok (vagy blokkok) számára, hogy kevésbé látható módon gyakoroljanak befolyást? Slaughter bizonyos kontextusokban elismeri az Egyesült Államok dominanciáját, de általában kölcsönösen előnyösnek mutatja be a hálózatokat. A globális dél kritikusai vagy a kritikai teoretikusok azzal érvelhetnek, hogy túlságosan szangvinikus e hálózatok befogadó jellegével kapcsolatban. Ha mondjuk az afrikai szabályozók hiányoznak vagy marginálisak a kulcsfontosságú pénzügyi és környezetvédelmi hálózatokban, az ebből eredő globális politikák a fejlett

nemzetek érdekei felé torzulhatnak. Ezek az aggodalmak a hálózatok politikai gazdaságtanának további elemzését igénylik – ami kívül esik Slaughter központi fókuszán, de fontos kiterjesztése a vitának.

- *Jogi következetesség:* A nemzetközi jogtudományon belül néhányan megvizsgálták Slaughter elképzeléseinek következményeit a nemzetközi jog koherenciájára. Ha a bíróságok szelektíven vesznek részt globális párbeszédben, az következetlenséget vagy ütközést kockáztat-e a hazai jog megbízatásával? Slaughter a bírák együttműködő globális szereplőként való ábrázolását vitatták azok, akik hangsúlyozzák a bírák elsődleges kötelességét nemzeti alkotmányuk iránt. Ezenkívül, miközben a Slaughter külföldi jogra hivatkozva ünnepli a bírákat, a kritikusok (köztük néhány jogász és konzervatív az Egyesült Államokban) óvakodtak ettől a tendenciától, azzal érvelve, hogy ez nemkívánatos külföldi normákat importálhat. Ezek a viták gyakran idézik *az Új Világrendet* , mint a transzjudicializmus kiemelkedő védelmét, majd az ilyen gyakorlatok korlátairól szóló érvekkel válaszolnak.

Összefoglalva, *az Egy új világrend* széles körű elismerést kapott eredetisége és mélysége miatt, de vitát nyitott a hálózati alapú kormányzás legitimitásáról és korlátairól is. Slaughter munkája egyszerre volt befolyásos és vitatott: befolyásos volt abban a tekintetben, hogy meghatározta a kormányzati hálózatok tanulmányozásának napirendjét (számos későbbi tanulmány empirikusan vizsgálta a pénzügyi, biztonsági, egészségügyi stb. hálózatokat, gyakran megerősítve megfigyeléseit), és vitatott abban, hogy arra kényszeríti a tudósokat, hogy a demokrácia, a szuverenitás és a hatalom nehéz kérdéseivel birkózzanak meg az új globális kontextusban. A vegyes fogadtatás aláhúzza a téma összetettségét – annak elismerése, hogy Slaughter "hálózatba kapcsolt világa" éleslátó, de nem csodaszer, így folyamatos vitára és az általa felvetett ötletek finomítására ösztönöz.

Hatás a globális kormányzási diskurzusra és politikára

Slaughter könyve jelentős hatással volt arra, hogy a tudósok és a gyakorlók hogyan gondolkodnak a globális kormányzásról, a nemzetközi jogról, sőt a külpolitikai stratégiáról is. Néhány figyelemre méltó hatás:

- Akadémiai és intellektuális befolyás: *Egy új világrend* szilárdan megalapozta a kormányközi hálózatokat a globális kormányzási irodalom alapfogalmaként. A későbbi kutatások kibővítették Slaughter meglátásait. Például politológusok és nemzetközi jogászok katalogizálták a szabályozási hálózatok elterjedését, és értékelték teljesítményüket. Az OECD 2018-as munkadokumentuma megjegyezte, hogy a kormányközi hálózatok "a szabályozás számos területén a legfontosabb nemzetközi intézmények közé váltak, és a [nemzetközi szabályozási együttműködés] fő helyszínévé váltak". Ez a kijelentés, amely több mint egy évtizeddel Slaughter könyve után érkezett, megerősíti, hogy ami egykor akadémiai hipotézis volt, ma már széles körben elismert: a hálózatok központi szerepet játszanak a globális szabályozási kormányzásban. A "széttagolt szuverenitás" kifejezést ma már rendszeresen idézik az állami hatalom megosztásáról szóló vitákban a kereskedelmi megállapodásokban, az éghajlati megállapodásokban és a biztonsági szövetségekben. A vita újrakeretezésével Slaughter olyan különböző területekre volt hatással, mint a nemzetközi szervezeti tanulmányok, a transznacionális jogi tanulmányok és a közigazgatás. Munkáját gyakran jelölik ki a globális kormányzásról szóló egyetemi kurzusokon, biztosítva, hogy a hallgatók új generációi megbirkózzanak a hálózati paradigmával.

- A nemzetközi jog és intézmények újragondolása: Slaughter elképzelései arra késztették a nemzetközi jogtudósokat, hogy újragondolják a nemzetközi jog kialakítását és végrehajtását. Ahelyett, hogy a nemzetközi jogot kizárólag államok által kötött és nemzetközi bíróságok által végrehajtott szerződéseknek tekintenék, a tudósok egyre inkább megvizsgálják a hálózati interakciók szerepét – például a szabályozók kölcsönösen elismerik egymás normáit, vagy a nemzeti bíróságok kollektíven alakítják a normákat. Például a korrupcióellenes jogszabályok hálózatokon keresztül történő végrehajtása (például az OECD megvesztegetés elleni egyezménye keretében együttműködő nemzeti végrehajtó szervek hálózata) azt mutatja, hogy a jogszabályokat hálózaton belüli fellépés útján hajtják végre. A korábban említett "globális közigazgatási jog" fogalma részben abból a felismerésből fakadt, hogy az informális hálózatoknak a közigazgatási ügynökségekhez hasonló felügyeletre van szükségük. Slaughter munkája így gyakorlati javaslatokba épült: például hogyan lehetne átláthatóbbá tenni a Bázeli Bizottságot (most többet publikál és konzultál az érdekelt felekkel, lépéseket vitathatatlanul befolyásolnak az elszámoltathatóságra irányuló külső felhívások, amelyeknek Slaughter figyelemre méltó hangja volt). A nemzetközi intézmények is alkalmazkodtak – az olyan szervezetek, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete, ma már gyakran igyekeznek hálózatokat elősegíteni (például az UNODC a kábítószer-ellenes ügynökségek hálózatait segíti, vagy az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye a klímapolitikai szakértők koordináló hálózatait). A globális kormányzás körüli diskurzus a "Szükségünk van-e világkormányra vagy erősebb ENSZ-re?" helyett a "Hogyan erősítsük és irányítsuk a ténylegesen kormányzó hálózatokat?" – ez a váltás nagyrészt Slaughter beavatkozásának tulajdonítható.
- Külpolitikai gyakorlat: A politika területén Slaughter hálózati megközelítése rezonált a 9/11 és a pénzügyi válság utáni világ kihívásaival. Támogatta, hogy az Egyesült Államoknak különösen az államvezetés eszközeként kell felkarolnia a kormányzati hálózatokat, megalkotva a "hálózatokban való hatalom" gondolatát. 2009-ben a *Foreign Affairs-ben* azzal érvelt, hogy Amerika egyedülálló ereje abban rejlik, hogy globális hálózatokat hív össze és vezet – a vállalkozók szövetségeitől a szabályozók koalícióiig –, ezáltal kiterjesztve befolyását a kapcsolatok, nem pedig a dominancia révén. Ez a kilátás befolyásolta az Egyesült Államok Külügyminisztériumának "21. századi államművészet" koncepcióját, amely nemcsak a kormányok közötti elkötelezettséget hangsúlyozta, hanem a civil társadalom, a városok és a szakértők hálózatain keresztül is. Bár Slaughter kormányzati hivatali ideje rövid volt, ötletei kezdeményezéseken keresztül szivárogtak át: például az Obama-kormányzat biztonsági stratégiája a "szövetségek és hálózatok megerősítéséről" beszélt, mint a globális biztonság szempontjából kritikus fontosságú. Egy másik konkrét hatás abban látható, hogy hogyan közelítették meg az olyan kérdéseket, mint a kiberbiztonság vagy a globális egészségügy – ahelyett, hogy új szerződéseket javasoltak volna, az Egyesült Államok és mások az információmegosztó hálózatok kiépítésére összpontosítottak (pl. a kiberfenyegetésekkel kapcsolatos hírszerzés vagy a járványügyi riasztások érdekében). Slaughter befolyása nyilvánvaló abban, ahogyan a politikai döntéshozók manapság gyakran beszélnek *együttműködési hálózatokról* (pl. "államok hálózata", amely szankciókat szab ki a pénzmosásra, vagy helyi tisztviselők hálózatba szervezése világszerte az éghajlatváltozás elleni küzdelem érdekében).
- Normatív vita a globális kormányzásról: Talán a legnagyobb hatás az, hogy Slaughter széles körű beszélgetést kényszerített ki a globális kormányzás legitimitásáról és reformjáról. A hálózatok optimista ábrázolását felhívások fogadták (beleértve a 6. fejezetben szereplő sajátját is), hogy biztosítsák az ilyen hálózatok az emberek

szolgálatát. Ez valós változásokat eredményezett: sok kormányzati hálózat tudatosan próbálta megreformálni magát. Például az Értékpapír-felügyeletek Nemzetközi Szervezete (IOSCO) – az értékpapír-szabályozók hálózata – fokozta a feltörekvő piaci szereplőkkel való együttműködést, és lehetővé teszi a nyilvánosság véleményezését olyan módon, ahogyan az 1990-es években nem, részben azért, hogy megrázza a zárt klub imázsát. Hasonlóképpen, az igazságügyi hálózatok fejlődő országok bíráit is magukban foglalják, és nyilvánosan beszámolt találkozókat tartanak. Bár nehéz egyenes vonalat húzni a könyv és az egyes változások között, a könyv megjelenése óta minden bizonnyal nőtt az általános nyomás az informális globális testületek nagyobb befogadására és átláthatóságára. A probléma Slaughter általi megfogalmazása (a hálózatoknak legitimitásra van szükségük) mind a tudósokat, mind a reformereket arra ösztönözte, hogy megoldásokat javasoljanak, legyen szó akár az uniós szabályozói hálózatok parlamenti felügyeletének létrehozásáról, akár globális etikai kódexek kidolgozásáról a hálózat résztvevői számára.

Összefoglalva, Slaughter *Egy új világrend című könyve* maradandó nyomot hagyott a világ kormányzásáról szóló diskurzusban. A hangsúlyt a hálózatok felé helyezte, átalakította a vitákat mind az akadémiai, mind a politikai színtéren, sőt előre jelezte a trendeket (például a G20-hálózatok felemelkedését és a több érdekelt felet tömörítő kormányzást az internet és az egészségügy területén). A könyv hatása nyilvánvaló abban, hogy az olyan kifejezések, mint a "globális kormányzási hálózatok" vagy a "kormányközi együttműködés" ma már gyakoriak, míg 2004 előtt hiánypótló fogalmak voltak. Szókincset és elemző keretet is biztosított, amelyek továbbra is formálják a nemzetközi együttműködés megértését.

Relevancia a jelenlegi geopolitikai kontextusban (2025)

2025-től az *Új Világrend alapgondolatai* továbbra is rendkívül aktuálisak, bár a változó geopolitikai környezetben új próbákkal néznek szembe. Íme, hogyan alkalmazhatók ma a Slaughter koncepciói:

- Kormányközi hálózatok működésben: Az elmúlt évek számos eseménye hangsúlyozza a Slaughter által leírt hálózatok fontosságát. A globális COVID-19 világjárvány (2020–2021) kiváló példa erre: a válság kezelésére szolgáló világkormány hiányában az országok tudósok és közegészségügyi tisztviselők hálózataira támaszkodtak. Az Egészségügyi Világszervezet koordinálta a nemzeti egészségügyi minisztériumok és szakértők hálózatát (GOARN, mint említettük, és más fórumok), hogy megosszák a vírussal kapcsolatos információkat és a legjobb gyakorlatokat. A szabályozók együttműködtek a vakcinák jóváhagyási folyamataiban és a terápiás szabványokban, lényegében kormányközi hálózatként működve a megoldások felgyorsítása érdekében. Egy másik aktuális kérdés az éghajlatváltozás – bár a 2015-ös Párizsi Megállapodás keretet biztosít, a valódi munka nagy része hálózatokon keresztül történik: a nemzeti környezetvédelmi ügynökségek megosztják a politikai megközelítéseket az *NDC Partnership* hálózatban; a városok és az államok transznacionális hálózatokat hoznak létre (mint például a C40 Cities vagy az Under2 Coalition) a kibocsátás csökkentése érdekében. Ez a többszintű hálózati megközelítés összhangban van Slaughter elképzelésével, miszerint a megoldások a kormányzat és a társadalom egyes részeinek határokon átnyúló összekapcsolásából származnak.
- Technológia és kiberkormányzás: A digitális technológia és a kibertér irányításának térnyerése, ha valami, tovább erősítette a hálózati modellt. Az olyan kérdéseket, mint a kiberbiztonság, az adatvédelem és az internetes szabványok, egyetlen szerződéses

rendszer sem szabályozza. Ehelyett azt látjuk, hogy a nemzeti kiberügynökségek hálózatai gyakran informálisan együttműködnek a fenyegetések elleni küzdelemben (például a számítógépes vészhelyzeteket elhárító csoportok hálózata – CERT – globálisan). A különböző országok adatvédelmi szabályozói olyan testületekben találkoznak, mint a Globális Adatvédelmi Közgyűlés, hogy koordinálják az adatvédelmi szabályokat. Ezek az erőfeszítések azt a valóságot tükrözik, hogy a kibertér határok nélküli és gyorsan változik, ami a hálózatok agilitását igényli. Slaughter horizontális hálózatok koncepciója itt példázza: a technológiai szabályozók vagy szakértők összekapcsolják a joghatóságokat, hogy kezeljék azokat a problémákat, amelyekre a hagyományos diplomácia nem alkalmas. Fontos, hogy ezek a hálózatok gyakran tartalmaznak nem állami szereplőket (technológiai vállalatok, internetirányító testületek, mint például az ICANN), ami azt mutatja, hogy a hálózati paradigma alkalmazkodóképessége számos érdekelt fél bevonására.

- Geopolitikai rivalizálás és hálózati feszültség: 2004 óta az egyik új kihívás a nagyhatalmi rivalizálás visszatérése, különösen az Egyesült Államok és Kína között, valamint a nacionalista politika térnyerése a különböző országokban. Ennek kettős hatása van a hálózatokra. Egyrészt a globális hálózatok továbbra is fennállnak – például még akkor is, ha az amerikai-kínai stratégiai kapcsolatok feszültek, tudósaik vagy szabályozóik továbbra is együttműködhetnek bizonyos technikai kérdésekben (pl. közös éghajlati kutatás vagy a központi bankok közötti kommunikáció a globális gazdaság stabilizálása érdekében). Másrészt a rivalizálás versengő hálózatokhoz vagy széttöredezettséghez vezethet. Erre utaló jeleket látunk a technológiában: egy lehetséges elágazás, ahol a kínai vezetésű szabványügyi testületek és a nyugati vezetésűek eltérnek egymástól (például külön hálózatok az 5G technológiával vagy az internetirányítási filozófiákkal). Slaughter optimista felfogása általában együttműködő globális kontextust feltételezett; 2025-re a hálózatoknak ellenségesebb környezetben kell navigálniuk. Mégis vitatható, hogy ez egyes hálózatokat még fontosabbá tesz – csendben fenntarthatják a párbeszédet és a koordinációt még akkor is, ha a legfelső szintű politikai kapcsolatok megromlanak. Például a riválisállamok katonatisztjei továbbra is kommunikálhatnak hálózatokon a balesetek elkerülése érdekében (például a tengeri incidensekről szóló megállapodások), vagy az egészségügyi tisztviselők a geopolitikai súrlódások ellenére is megoszthatják az influenzaadatokat. Így, miközben a politikai légkör próbára teszi a hálózatok ellenálló képességét, sokan tartósnak bizonyultak, és a nagypolitika turbulenciái alatt folytatták munkájukat.
- A feltörekvő hatalmak befogadása: A globális kormányzási hálózatok ma befogadóbbak, mint a múltban. 2004-ben a Slaughter által leírt hálózatokat (Bázeli Bizottság, G7 stb.) a nyugati nemzetek uralták. 2025-ben az olyan fórumok, mint a G20, kiszorították a G7-ek fontosságát, és olyan feltörekvő hatalmakat vontak be a gazdasági kormányzás középpontjába, mint Kína, India, Brazília és mások. Hasonlóképpen, a szabályozói hálózatok tagsága kibővült – például az Értékpapír-felügyeletek Nemzetközi Szervezete immár több mint 100 joghatóság szabályozóit foglalja magában. Ez a szélesebb körű befogadás igazolja Slaughter elképzelését, miszerint a hálózatok bővülhetnek és alkalmazkodhatnak; foglalkozik a nyugati centrizmussal kapcsolatos néhány korai kritikával is. A feltörekvő hatalmak aktívan részt vesznek, sőt vezetnek bizonyos hálózatokat (Kína vezeti a Sanghaji Együttműködési Szervezetet, egy ázsiai kormányközi biztonsági hálózatot; India kiemelkedő szerepet játszott az energiaügynökségeket összekötő Nemzetközi Napenergia Szövetségben). Slaughter víziójának próbája az, hogy ezek a különböző szereplők képesek-e közös nevezőt találni a hálózatokon keresztül. Eddig olyan kérdésekben, mint a pénzügyi stabilitás vagy a világjárványra adott válasz, az

együttműködés alapvető szintje megmaradt, bár másokban továbbra is mély megosztottság van (pl. az internet szabadsága kontra a kiberszuverenitás viták).

- Hálózati elszámoltathatóság és reformtörekvések: A jelenlegi helyzetben továbbra is kiemelkedő kérdés, hogy hogyan irányítsák magukat a hálózatokat. Egyre nagyobb a nyilvánosság minden transznacionális együttműködés ellenőrzése – néha gyanúban vagy akár összeesküvés-elméletekben is megnyilvánul (pl. megalapozatlan "új világrend" összeesküvések, amelyek félreértelmezik a koordinációt baljós összeesküvésként). Ez még fontosabbá teszi a hálózatok átláthatóságát. Biztató, hogy egyes hálózatok lépéseket tettek: például a Pénzügyi Stabilitási Tanács (a bázeli folyamat egyik kifejleménye) részletes jelentéseket tesz közzé, és együttműködik a civil társadalommal. A globális egészséggel kapcsolatos hálózatok, mint például a COVAX (az oltóanyagok elosztására), számos érdekelt felet vontak be a kormányzásba. Ezek a trendek visszhangozzák Slaughter előírásait, miszerint az inkluzivitás és az átláthatóság normái kulcsfontosságúak a hálózati rend fenntartásához. A közösségi média és az azonnali információk korában a hálózatok nem működhetnek olyan csendesen, mint korábban; bizonyítaniuk kell a legitimitást. A *jelenlegi geopolitikai környezet tehát aláhúzza a Slaughter elszámoltatható hálózatirányításra vonatkozó felhívásainak végrehajtásának folyamatos szükségességét.*
- Klíma a globális kormányzási ötletekhez: Végül 2025-től megújult a vita arról, hogyan lehetne megreformálni a nemzetközi rendszert a transznacionális válságok (éghajlatváltozás, világjárványok, pénzügyi sokkok) kezelése érdekében. Slaughter hálózati modellje továbbra is az egyik legéletképesebb javaslat, mert teljesen új globális intézmények létrehozása politikailag valószínűtlen. A nemzetek továbbra is féltékenyek a szuverenitásra, de nyilvánvalóan nem tudják egyedül megoldani ezeket a válságokat. Ezért számos szakpolitikai javaslat alapértelmezés szerint hálózati alapú megközelítést alkalmaz: pl. a nemzeti egészségügyi hatóságok "globális pandémiás hálózatának" létrehozása, hogy gyorsabban reagáljon, mint a WHO egyedül; vagy a kibocsátás erőteljesebb csökkentése mellett elkötelezett országok "Klímaklub" hálózata (ezt az ötletet néhány G20-tag valóban követi). Az ilyen kezdeményezések lényegében más nevű kormányzatközi hálózatok. Lehet, hogy a hálózatok nyelvét nem mindig használják explicit módon, de a logika nyilvánvaló. Ebben az értelemben *az Új Világrend* ugyanolyan aktuális, mint valaha – megelőlegezte azokat a mechanizmusokat, amelyeket most a mai problémák megoldásaként lebegtetnek.

Összefoglalva, a 2025-ös világ az egymástól függő kihívásaival és összetett hatalmi dinamikájával továbbra is igazolja Anne-Marie Slaughter meglátásait. A kormányzati hálózatok továbbra is nélkülözhetetlenek a globális kormányzáshoz. Bár a kontextus fejlődött – új akadályokat gördítve a rivalizálás és a közszkepticizmus szempontjából –, az az alapvető elképzelés, hogy "a már meglévő kormányaink" együttesen kezelhetik a globális problémákat, továbbra is igaz. Slaughter a hálózati együttműködésre helyezett hangsúly irányadó keretet biztosít a jelenlegi geopolitikai realitásokban való eligazodáshoz, így munkája nemcsak történelmileg jelentős, hanem élő referencia a kortárs politikai viták számára.

Következtetés

Anne-Marie Slaughter *Új világrend című könyve* átalakította a világ kormányzásáról alkotott felfogásunkat azáltal, hogy megvilágította a széttagolt állami intézmények és transznacionális hálózataik erejét. Ez az akadémiai elemzés megvizsgálta a könyv központi tézisét – miszerint a kormányzati tisztviselők hálózatba kapcsolt földje már megoldja a globális problémákat –,

és kibontotta a kulcsfogalmakat, mint például a széttagolt szuverenitás, a transzkormányzati hálózatok és a hálózati kormányzás. Láttuk, hogy Slaughter érvelése a liberális internacionalista elméleten alapul, mégis innovatív a fókuszában, és a monolitikus államokról és a formális IGO-król a szabályozók, bírák és törvényhozók közötti határokon átnyúló élénk interakciókra tereli a figyelmet. A könyv részletes esettanulmányai, a globális banki szabványokat meghatározó pénzügyi szabályozóktól a globális jogi szövetet kollektíven szövő bírákig, meggyőző bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy ezek a hálózatok nem pusztán elméleti konstrukciók, hanem a kormányzás valódi mozgatórugói.

Az Egy új világrend *tudományos fogadtatása* tükrözi annak fontosságát: dicsérték, amiért új kutatási utakat nyitott meg, és kritizálták éppen az általa elismert kihívások miatt (elszámoltathatóság, hatalmi egyensúlyhiány). Ez a diskurzus viszont finomításokat és válaszokat váltott ki, gazdagítva a globális kormányzásról szóló vitát. Politikai szempontból Slaughter elképzelései az államférfiakat és az intézményeket a hálózatokkal való együttműködés felé terelték – ezt a tendenciát az elmúlt két évtized válságai csak még szembetűnőbbé tették. Valóban, ahogy értékeltük a jelenlegi 2025-ös kontextust, nyilvánvalóvá vált, hogy a Slaughter hálózati paradigmája továbbra is létfontosságú eszköz a mai transznacionális problémák magyarázatában és kezelésében, a világjárványoktól a kiberfenyegetéseken át az éghajlatváltozásig.

Végső soron az *Egy új világrend* arra hív minket, hogy fogadjuk el a szuverenitás és az együttműködés árnyalt nézetét: olyat, ahol a nemzetek nem veszítik el identitásukat vagy függetlenségüket, mégis úgy döntenek, hogy *képességeiket* számtalan rugalmas módon keverik össze a globális közjavak kormányzása érdekében. Azt állítja, hogy a globalizáció paradoxonjainak megoldása nem a határok mögé való visszavonulásban vagy egy távoli világkormány felállításában rejlik, hanem a kormányzás számos csomópontjának szorgalmas összekapcsolásában. Slaughter könyve tehát maradandó örökséget hagy hátra mind a gondolkodásban, mind a gyakorlatban – a világrendet nem a nemzetek statikus térképének, hanem a bolygónkon átívelő dinamikus hálózati hálónak tekinti, amely nagy eredményekre képes, és bölcs útmutatásra szorul. Ahogy a nemzetközi kihívások tovább nőnek, az *Új Világrend körüli beszélgetés* – meglátásai és figyelmeztetései – továbbra is sarokköve marad az együttműködőbb és igazságosabb globális kormányzási rendszer felé való törekvésben.

Források:

- Slaughter, Anne-Marie. *Új világrend.* Princeton University Press, 2004. (Elemzés és fogalmak a fentiek szerint)
- Slaughter, Anne-Marie. "Az igazi új világrend." *Foreign Affairs*, vol. 76, no. 5, 1997, pp. 183–197. (A kormányzati hálózatok korai tagolása)
- Ikenberry, G. John. "Új világrend." *Külügyek* (kapszula áttekintés), 2004. május/június.
- Publishers Weekly. Az *Egy új világrend* áttekintése, 2004. február.
- Choucri, Nazli. Az *Egy új világrend* áttekintése. *A politika perspektívái*, vol. 2, no. 4, 2004.
- Anderson, Kenneth. – A kör négyszögesítése? A szuverenitás és a globális kormányzás összeegyeztetése globális kormányzati hálózatokon keresztül." *Amerikai Egyetem WCL kutatási* tanulmánya, 2005.
- Foyle, Douglas C. "Az erdő látása: hálózatok és a globális rend." *International Studies Review*, vol. 8, no. 2, 2006. (Recenziós esszé Slaughter könyvéről, amely a globális kormányzás "trilemmáját" tárgyalja).

- OECD (Kenneth W. Abbott et al.). *A szabályozók kormányközi hálózatainak hozzájárulása a nemzetközi szabályozási együttműködéshez*. OECD munkadokumentum, 2018. (A szabályozási hálózatok növekedésének és jelentőségének kortárs elemzése)
- A Wikipédia közreműködői. "Szétbontott szuverenitás." *Wikipédia, A szabad enciklopédia*, utoljára módosítva: 2021. (A Slaughter koncepciójának áttekintése példákkal)
- Carnegie Tanács. "Új világrend." Közkapcsolati program átirata, 2004. április 15. (Slaughter megjegyzései a könyv témáinak bemutatására)

2. rész.
Globális jog és alkotmányossá tétel nemzetközi jog

****

Bevezetés

A nemzetközi jog alkotmányossá tételének fogalma arra a tendenciára utal, hogy a nemzetközi jogi normák és intézmények az alkotmánnyal analóg tulajdonságokat szereznek – potenciálisan korlátozva és irányítva a nemzeti alkotmányokat "felülről". Ez az elképzelés az elmúlt évtizedekben lendületet kapott a globalizáció és a globális kérdések kezelésére szolgáló átfogó jogrend keresése közepette. A tudósok vitatkoznak arról, hogy a nemzetközi jog *a nemzeti alkotmányokhoz hasonló alkotmányos jellemzőket* fejleszt-e, és mit jelent ez az állami szuverenitás, a törvények hierarchiája és a világjogrend kilátásai szempontjából (akár a világkormány felé tett lépés). Az alábbiakban részletes felsorolás található a befolyásos szerzőkről és a témával kapcsolatos főbb munkáikról, felvázolva alapvető érveiket, elméleti kereteiket, módszertanaikat és következtetéseiket. Az alkotmányosítás támogatói és kritikusai (beleértve a pluralizmus szószólóit és az államközpontú nézetek védelmezőit) egyaránt szerepelnek, hogy megragadják a vita teljes spektrumát.

A nemzetközi alkotmányosítás támogatói

Jan Klabbers, Anne Peters és Geir Ulfstein – *A nemzetközi jog alkotmányosítása* (2009)

- Alapvető érv: Ebben az alapvető könyvben Klabbers, Peters és Ulfstein szisztematikusan megvizsgálja, hogy a nemzetközi jogrendszer milyen mértékben rendelkezik *a hazai alkotmányokhoz hasonló "alkotmányos jellemzőkkel"*. Azt kérdezik, hogy a globalizáció és az új nemzetközi intézmények és bíróságok felemelkedése azt jelzi-e, hogy az alkotmányosodás *globális* szinten zajlik. A szerzők végső soron azzal érvelnek, hogy a nemzetközi jog fejlődése valóban *rekonstruálható alkotmányosodási folyamatként*, amely új magyarázó erőt és betekintést kínál.
- Keretrendszer: A munka azonosítja, hogy mi számíthat *alkotmányos jellemzőknek* a nemzetközi rendben (pl. olyan alapvető normák, mint az emberi jogok vagy a jus cogens, a hatalmi ágak intézményes szétválasztása vagy a közösségi értékek), és összehasonlítja ezeket a nemzeti szintű alkotmányos elvekkel. A szerzők

szembeállítják az alkotmányosítást más tendenciákkal, mint például a *nemzetközi jog szakosodott rendszerekre* való "széttöredezettsége" és a jog *"vertikálisodása"* (a nemzetközi szabályok növekvő közvetlen hatása az egyénekre). Az alkotmányos paradigmát az egyik lehetséges lencsének tekintik – a versengő paradigmák mellett – a kialakuló globális jogrend megértéséhez.

- Módszertan: A könyv az alkotmányos eszmék és kritikáik kollaboratív, kritikai értékelése. Különböző területeken (ENSZ-jog, kereskedelmi jog, emberi jogok stb.) doktrinális elemzést használ az alkotmányos jellemzők azonosítására: például az ENSZ Biztonsági Tanácsának kvázi jogalkotói szerepe vagy az ENSZ Alapokmánya alapelveinek alkotmányos minősége. Azzal is foglalkozik, hogy ezek a nemzetközi normák hogyan hatnak a hazai alkotmányokra. Minden szerző fejezetekkel járul hozzá (az intézményekről, a jogalkotásról, a globális "tagságról", a demokráciáról stb.), amelyek közös következtetésekben csúcsosodnak ki. Nevezetesen, megvitatják mind az alkotmányosítási paradigma ígéretét (nagyobb koherencia, legitimitás és jogállamiság a nemzetközi ügyekben), mind annak buktatóit (feszültség az állami beleegyezéssel, a demokratikus nyilvánossággal való elszakadás kockázata). Még az *alkotmányos világrend körvonalait is felvázolják* – elképzelve, hogy egy globális alkotmány "mit jelenthet és mit kell jelentenie", miközben óvatosak és kritikusak maradnak.
- Következmények: Ha a nemzetközi jogot alkotmányosodónak tekintjük, a szuverenitás már nem abszolút; az államok olyan rendbe ágyazódnak, ahol bizonyos alapvető normák felülmúlják a közönséges állami egyetértést. A szerzők *pluralista*, de összehangolt kölcsönhatást javasolnak a nemzetközi és a nemzeti alkotmányos szintek között. A világkormány helyett az intézmények és normák kialakuló *alkotmányos hálózatát* vetítik előre . A nemzeti alkotmányok továbbra is működnének, de egyre inkább a nemzetközi alkotmányos elvekkel (például az emberi jogokkal vagy az erőszak alkalmazásának tilalmaival) összhangban értelmeznék őket. Ez felveti az alkotmányos pluralizmus kihívásait – hogyan lehet kezelni a nemzeti alkotmányok és a globális normák közötti konfliktusokat –, és a könyv ezekkel küzd azáltal, hogy párbeszédet és jogi eljárásokat javasol a különböző jogszintek közvetítésére. Összefoglalva, Klabbers, Peters és Ulfstein óvatosan optimisták azzal kapcsolatban, hogy az alkotmányos rend egy formája globálisan kialakulóban van, amely bizonyos fokú jogi hierarchiát (pl. kötelező normákat a csúcson) és közös értékeket hoz a nemzetközi rendszerbe. Elismerik azonban azt is, hogy ez nem egységes vagy vitathatatlan fejlemény, és a munka során ellenérvekkel foglalkoznak.

Bardo Fassbender – *Az ENSZ Alapokmánya, mint a nemzetközi közösség alkotmánya* (2009)

- Alapvető érv: Fassbender azt állítja, hogy *"valóban létezik a nemzetközi közösség alkotmányos joga, amely az Egyesült Nemzetek Alapokmányára és köré épül".* Korábbi munkáiban (nevezetesen egy 1998-as cikkben) és ebben az átfogó monográfiában amellett érvel, hogy az ENSZ Alapokmánya *az államok globális közösségének de facto* alkotmányaként működik. Véleménye szerint a nemzetközi jog alkotmányossá válását bizonyítja a klasszikus államközi rendről a *közösségi érdekekre* és az egyetemes értékekre összpontosító rend felé való elmozdulás. A kulcsfontosságú elemeket – például a Charta erőszak alkalmazásának tilalmára, az emberi jogok védelmére és a kollektív biztonsági rendszerre vonatkozó elveit – az államokra nézve kötelező alkotmányos elveknek tekintik.

- Keretrendszer: Fassbender keretrendszere magában foglalja az alkotmányos fogalmak globális szintű alkalmazását. Kiemeli azokat a jellemzőket, amelyek megkülönböztetik a *jelenlegi* nemzetközi rendet a régi típusú nemzetközi jogtól: a *kétoldalúságtól a közösségi érdek felé* való elmozdulást, és a csak államokat szolgáló rendtől az *"egyén jóléte iránt elkötelezett" rend felé.*Ezek a jellemzők tükrözik, hogy a nemzeti alkotmányok hogyan mozdítják el a társadalmat a természeti állapotból a jogállamiságon alapuló szervezett közösséggé. Azonosítja az ENSZ Alapokmányának kvázi alkotmányos jellemzőit: széles hatókörű alapító dokumentum, átfogó célja (a béke és a biztonság fenntartása, valamint az emberi jogok és a fejlődés előmozdítása), valamint felsőbbrendűség más nemzetközi megállapodásokkal szemben (az Alapokmány 103. cikkén keresztül). A Charta szinte egyetemes tagsága és ambiciózus nyitószavai: "Mi, a népek..." a nemzetközi közösség alkotmányos preambulumának analógiájaként hivatkoznak.
- Módszertan: Fassbender doktrinális elemzést, történelmi értelmezést és összehasonlító érvelést alkalmaz. Nyomon követi a charta megfogalmazóinak szándékát és az azt követő állami gyakorlatot, hogy azzal érveljenek, hogy a charta nem csak államok közötti szerződés volt, hanem egy jogi közösség alapja. Elmagyarázza, *hogy* a Charta miért alkotmányos minőségű, például a kormányzati ágakhoz hasonló intézményeket hoz létre (végrehajtó jellegű Biztonsági Tanács, tanácskozó közgyűlés, bírói Nemzetközi Bíróság), megfogalmazza az alapvető értékeket (pl. az emberi jogok a preambulumban és az 1. cikkben), és elsőbbséget követel (103. cikk). Megvitatja ennek a jellemzésnek a jogi következményeit is: ha az Alapokmány alkotmány, akkor az ENSZ szervei közhatalmat gyakorolhatnak az államok felett, és az államoknak viszont módosítaniuk kell "*politikai önértelmezésüket",* hogy elfogadják szuverenitásuk korlátait.
- Következmények: Fassbender tézise a *szuverenitás* jelentős átalakulását vonja maga után. Az államok már nem teljesen szabad szereplők; egy alkotmányos charta által irányított "nemzetközi közösség" tagjai. A szuverenitást az erga omnes (mindenkinek tartozó) kötelezettségek és a Charta magasabb normái (pl. az agresszió tilalma) határozzák meg. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a nemzeti alkotmányokat és törvényeket az ENSZ Alapokmányának elveivel összhangban kell értelmezni. Van egy születőben lévő jogi hierarchia: pl. *a jus cogens* normák (olyan kötelező normák, mint a népirtás tilalma) és az Alapokmány a piramis tetején ülnek, hasonlóan a globális legfelsőbb törvényhez. Fassbender úgy látja, hogy az Alapokmány alkotmányos státusza elősegíti a *feltörekvő világrendet: a* törvényes globális kormányzás értelmében a világkormányzásra *való törekvést táplálja*, bár nem egy világállam. Fontos megjegyezni, hogy a Charta alkotmányként való elismerése megköveteli az államoktól, hogy *megváltoztassák önképüket*, elfogadva, hogy hatáskörüket egy világméretű jogi keret korlátozza. Összefoglalva, Fassbender vezető hang, aki azt állítja, hogy már hatályban vannak a *világalkotmány alapjai* – és feltárja az ENSZ rendszerének merész újrajellemzéséből eredő következményeket, az ENSZ reformvitáitól a Biztonsági Tanács törvényeinek bírósági felülvizsgálatának szükségességéig.

Jürgen Habermas – *"A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára"* (2008, *15. csillagkép* (4) bekezdése)

- Alapvető érv: Habermas, egy kiemelkedő filozófus, normatív érveket hoz fel a nemzetközi jog alkotmányosítása mellett egy legitim globális rend kiépítésére irányuló

projekt részeként – amelyet *"globális belpolitikának nevez világkormány nélkül"*. Középutat keres két nemkívánatos szélsőség között: egyrészt egy *világállamot* (amelytől ő és Kant féltek, hogy elnyomó "lélektelen despotizmussá" válhat), másrészt egy tisztán kormányközi rendet, ahol az államok teljesen szuverének maradnak, és a globális kormányzás hatástalan. Habermas azzal érvel, hogy bizonyos alkotmányos elveket (pl. emberi jogok, jogállamiság, hatalmi ágak szétválasztása) meg lehet és kell is szilárdítani nemzetközi szinten, hogy korlátozzák a hatalmi politikát és keretet biztosítsanak a globális problémák megoldásához. Ezt evolúciós jogi ugrásnak tekintik – egy kozmopolita alkotmányosításnak, amely nem egyetlen világkormányt hoz létre, hanem kötelező jogrendet hoz létre a nemzetállam felett.

- Keret: Habermas többszintű kozmopolita rendet javasol. Víziója szerint a globális kormányzás *három szinten működik*: (1) nemzetek feletti szinten, korlátozott, de kritikus funkciókkal (az ENSZ-re összpontosítva) a *"béke biztosítása és az emberi jogok előmozdítása"* érdekében – lényegében végrehajtó/békefenntartó funkció és az alapvető jogok érvényesítése a minimális központi hatalomhoz hasonlóan; (2) a témaspecifikus együttműködés transznacionális szintje, ahol az államok (különösen a nagyhatalmak) tárgyalásos rendszereken keresztül közösen kezelik a globális gazdasági, környezeti és egyéb kölcsönös függőségi kérdéseket (gondoljunk csak a G20-ra, az éghajlat-változási konferenciákra, a WTO-tárgyalásokra); és (3) nemzeti szinten, ahol a demokratikus önkormányzat folytatódik az államokon belül. Habermas gyakran említi az Európai Uniót, mint egy innovatív modellt, amely bonyolítja és gazdagítja ezt a többszintű struktúrát. Habermas döntő fontosságú, hogy *a hierarchiával szemben a heterarchiát* hangsúlyozza – ezeknek a szinteknek nem központosított módon kell kölcsönhatásba lépniük, fenntartva az egyensúlyt a globális normák és a helyi autonómia között. Ezt a megközelítést *"intézményes kozmopolitizmusnak" nevezi*: erős nemzetközi intézmények, amelyeket alkotmányos normák korlátoznak, de nincs egyetlen világszuverén.
- Módszertan: Habermas a jogi elemzés, a demokráciaelmélet és a kanti filozófia keverékét használja. Megvizsgálja a második világháború utáni fejleményeket (például az ENSZ Alapokmányának emberi jogi kapcsolatát a békével, valamint a nemzetközi bíróságok növekedését) és a hidegháború utáni tendenciákat, hogy amellett érveljen, hogy a világ már részben elmozdult az alkotmányosodás felé. Kant eszméire hivatkozva (világköztársaság vs. államok konföderációja) és azok aktualizálásával Habermas módosítja a kanti projektet: az *egységes* világköztársaság helyett a jog "kozmopolita állapotát" *képzeli el,* ahol az államok megmaradnak, de alkotmányosan megszelídülnek. Munkája elméleti, de konkrét javaslatokkal is foglalkozik (pl. az ENSZ reformja a Biztonsági Tanács elszámoltathatósága érdekében, parlamenti közgyűlés létrehozása stb.). Habermas nyíltan foglalkozik a legitimációs problémákkal: a globális döntések demokratikus deficitet szenvednek, ezért azt vizsgálja, hogy az alkotmányosítás hogyan vezetheti be az elszámoltathatóságot (bírósági felülvizsgálat, globális közszféra és nagyobb átláthatóság révén) világkormány nélkül is.
- Következmények: Habermas modelljében az állami szuverenitás átalakul, nem pedig megszűnik. Az államok már nem rendelkeznek ellenőrizetlen vesztfáliai szuverenitással; szuverenitásukat a nemzetközi alkotmányos elveknek megfelelően kell gyakorolniuk (például nem folytathatnak legálisan agresszív háborút vagy követhetnek el emberi jogi visszaéléseket a világtársadalom alkotmányának megsértése nélkül). Az államok azonban továbbra is döntő szerepet töltenek be a demokratikus legitimitás hordozóiként helyi szinten. Ez egyfajta alkotmányos pluralizmust eredményez: a nemzeti alkotmányok és a nemzetközi jog egymás mellett

léteznek, és egymáshoz igazodnak. Habermas arról beszél, hogy *a "világtársadalom"* politikailag megépül, egyetlen világállam nélkül. Fontos, hogy elismeri a valós kihívásokat: a nemzetközi politika gyakran *"kommunikatív-stratégiai alkonyatban" működik*, ami azt jelenti, hogy a hatalom és az önérdek gyakran felülmúlja az ésszerű konszenzust. Megjegyzi, hogy a globális döntéshozatal ma még mindig *"machtgesteuert"* (hatalomvezérelt), és hogy sok kozmopolita norma továbbra is törekvő. Ezért az alkotmányosítás iránti kérelme részben a globális hatalom *legitimálása* és megszelídítése a törvényen keresztül. A jogi hierarchia szempontjából Habermas egy rétegződést jelent: például az ENSZ Alapokmánya és a kötelező normák alkotmányos csúcson vannak, de e normák érvényesítése és betartása több szinten is megköveteli az államok és a nemzetközi intézmények együttműködését. Végső soron Habermas a nemzetközi jog alkotmányosítását egy *"feltörekvő globális jogrend" kulcsfontosságú elemeként értelmezi,* amely a felvilágosodás törvényes világra vonatkozó törekvésének teljesítésére törekszik, és egyfajta *törvényes* (ha nem is világállami) világkormányt céloz meg, amely összeegyezteti a globális kölcsönös függőséget a demokratikus legitimitással.

Matthias Kumm – *"A kozmopolita fordulat az alkotmányosságban: Az alkotmányosság kapcsolatáról az államban és azon túl"* (2009 in **Dunoff & Trachtman (szerk.),* Uralom a világot?**) és *"A kozmopolita fordulat az alkotmányosságban: A közjog integrált koncepciója"* (2013)

- Alapvető érv: Kumm a *kozmopolita alkotmányosság vezető támogatója*, azzal érvelve, hogy az alkotmányelméletnek *"kozmopolita fordulatot kell vennie"* ahhoz, hogy normatív hitelességű maradjon a globalizáció korában. Szerinte a nemzeti alkotmányos rendek legitimitása részben *attól függ*, hogy integrálódnak-e a tágabb nemzetközi jogrendszerbe. Más szóval, egy állam alkotmánya nem teljesen legitim, ha figyelmen kívül hagyja a globális igazságosságot és a nemzetközi jogot. Kumm merész állítása szerint *az alkotmányosság már nem kizárólag hazai fogalom, hanem egy* globális alkotmányos keretet *kell elképzelnünk,* amelyben az állami szuverenitást a kozmopolita normák (például az emberi jogok, a határokon túli károk megelőzése stb.) tiszteletben tartása korlátozza és attól függ. Híres írása szerint "az *alkotmányosságnak el kell foglalnia magát az állami szuverenitás gyakorlásának globális legitimitási feltételeivel". Az* államoknak magatartásukat össze kell hangolniuk a nemzetközi jog követelményeivel (a határokon átnyúló problémák kezelése és az alapvető jogok tiszteletben tartása), különben erkölcsi legitimitásuk elvesztését kockáztatják. Csak egy "kozmopolita állam" *tekinthető teljesen legitimnek, amely* alkotmányos struktúrájában és külpolitikájában beépíti és tükrözi a globális legitimitási feltételeket.
- Keretrendszer: Kumm olyan elméleti keretet épít fel, ahol a hazai és a nemzetközi alkotmányjog egyetlen integrált közjogi rendszert alkot, amelyet kozmopolita elvek irányítanak. Megkérdőjelezi a nemzeti alkotmányos felsőbbrendűség és a nemzetközi jog voluntarizmusa közötti hagyományos megosztottságot. Szerinte az *alkotmányozó hatalom* ma már kettős: mind az állam "mi, a népe", mind a *"nemzetközi közösség" egészében rejlik*. Így az alkotmányos hatalom megoszlik. Például azzal érvelne, hogy amikor egy állam csatlakozik egy emberi jogi szerződéshez, az *állam népe és* az *emberiség* egésze együttesen engedélyezi ezeket a magasabb normákat. Ez az integrált megközelítés a *szubszidiaritás* logikáját alkalmazza – a kérdéseket olyan szinten kell kezelni, ahol azokat a leghatékonyabban és legigazságosabban lehet kezelni. A globális közjavak és externáliák (például az éghajlatváltozás, a kereskedelmi egyensúlyhiány, a világjárványok) meghaladják az egyes államok kapacitásait, ezért a

nemzetközi jognak kell szabályoznia őket; Ez része annak, amit a legitim szuverenitás magában foglal. Kumm keretrendszere szorosan illeszkedik a liberális demokratikus értékekhez: a nemzetközi jogot (megfelelően megalkotva) az alkotmányos jogállamiság és az emberi jogok projektjének kiterjesztésének tekinti, az államon túl.

- Módszertan: Ezen ötletek kidolgozása során Kumm analitikus jogtudományt, alkotmányelméletet és normatív érvelést használ. A 2009-es fejezete a *Governing the World?* és 2013-as Indiana J. Global Legal Studies cikke egyaránt általános elveket fogalmaz meg, nem pedig részletes esettanulmányokat, de érveit gyakorlati fejleményekre való hivatkozásokkal illusztrálja: pl. a nemzeti bíróságok a nemzeti jogalkotásokkal szemben is alkalmazzák a nemzetközi emberi jogi jogot, vagy az az elképzelés, hogy az európai uniós jog és a nemzeti jog alkotmányos hálózatban fonódik össze. Kumm a nemzetközi jog *"kozmopolita legitimitási tesztjeként" fogalmazza meg a* teszteket: a nemzetközi normáknak kötelező érvényűnek kell lenniük, ha határokon átnyúlóan megvédik az egyéneket az igazságtalanságoktól, amelyeket az egyes államok nem tudnak megakadályozni. Az ellenérveket (például a nemzetközi jog demokratikus deficitjét) a globális kormányzás demokratizálásának módjait javasolja (az átláthatóság növelése, a hazai parlamentek bevonása a szerződések megkötésébe stb.), de fenntartja, hogy *bizonyos* globális szabályozásra van szükség ahhoz, hogy bármely alkotmány igazságossági ígéretei megvalósuljanak.
- Következmények: Kumm kozmopolita alkotmányossága újradefiniálja a szuverenitást *bizalmi kötelességként,* nem pedig abszolút hatalomként – az államok az emberiség érdekeinek és saját népük érdekeinek megbízottjai. Ez azt jelenti, hogy konfliktus esetén az államnak engedelmeskednie kell a globális igazságossági aggályokkal foglalkozó nemzetközi normáknak, mert ennek elmulasztása megsértené a legitimitás kozmopolita követelményeit. Például, ha egy nemzeti alkotmány megengedné a külföldiek kínzását, Kumm azzal érvelne, hogy a nemzetközi emberi jogi törvények érvénytelenítik ezt a engedményt, mivel a nemzeti alkotmány legitimitása az alapvető emberi jogi normák betartásától függ. Az alkotmányos pluralizmus és a hierarchia szempontjából Kumm az értékek integrált hierarchiája (emberi méltóság stb.), de az intézmények pluralizmusa felé hajlik. Nem követel világállamot vagy egyetlen világalkotmány-szöveget; Ehelyett több jogi helyszínt (nemzeti bíróságokat, nemzetközi bíróságokat, törvényhozásokat, szervezeteket) képzel el, amelyek közös alapelvek alapján működnek együtt. Ezt néha *"pluralista kozmopolita alkotmányos rendnek" nevezik.*A szuverenitás és az alkotmányos hatalom ezáltal megoszlik a szintek között: a hazai alkotmányok továbbra is kulcsfontosságúak a demokrácia és az identitás szempontjából, míg a nemzetközi jog átfogó jogi *kontextust biztosít,* amely legitimálja és korlátozza az állami cselekvést. Kumm munkájának messzemenő következményei vannak: igazolja az állami intézkedések nemzetközi bírósági felülvizsgálatát (pl. emberi jogi bíróságok által), ösztönzi az olyan doktrínákat, mint a *"mérlegelési mozgástér"* a szintek kiegyensúlyozása érdekében, és lényegében az alkotmányos és a nemzetközi jogot egyetlen, közös értékek által irányított koherens területté olvasztja. Ez a perspektíva határozottan alátámasztja azt az elképzelést, hogy a nemzetközi jog alkotmányosítása nemcsak megtörténik, hanem *normatív módon szükséges* az igazságos globális rendhez.

Armin von Bogdandy – *"Alkotmányosság a nemzetközi jogban: Kommentár egy németországi javaslathoz"* (Harvard ILJ 47:223, 2006)

- Alapvető érv: Von Bogdandy, a kiemelkedő német nemzetközi és európai jogtudós mélyen foglalkozott a nemzetközi alkotmányosság kérdésével. Ebben a 2006-os

cikkben és más írásokban azt vizsgálja, hogy a nemzetközi jogot alkotmányos értelemben lehet-e és kell-e értelmezni. Álláspontja árnyalt: elismeri a nemzetközi jog új alkotmányos elemeit, de óvatosan értékeli, meddig tart ez a tendencia. A cikk válasz volt a német tudományos és politikai javaslatokra, amelyek kifejezetten a nemzetközi rend *alkotmányossá tételét* szorgalmazták (például a "világalkotmány" megszövegezését vagy az ENSZ jelentős felhatalmazását). Von Bogdandy fő érve az, hogy bár a nemzetközi jog *"alkotmányszerű"* jellemzőket fejleszt (pl. közösségi értékek, normák hierarchiája, intézményi keretek), még mindig hiányoznak belőle az alkotmány kulcsfontosságú jellemzői hazai értelemben (például egyértelmű szuverén alkotmányozó hatalom vagy robusztus végrehajthatóság). Ezért támogatja az *"alkotmányosság nélküli alkotmányosítás" gondolatát* – egy folyamatban lévő folyamatot, nem pedig egy befejezett állapotot.

- Keretrendszer: Összehasonlító alkotmányos perspektívát alkalmazva von Bogdandy a nemzetközi jogot a klasszikus alkotmányos fogalmak prizmáján keresztül elemzi*:* *alapvető normák*, *szervezett közhatalom*, *hierarchia* és *legitimitás*. Azonosítja a nemzetközi alkotmány jelölt jellemzőit: az ENSZ Alapokmányát (és bizonyos kötelező normákat) *mint magasabb szintű törvényt*, a nemzetközi szervezetek hálózatát mint *végrehajtó/adminisztratív struktúrát*, a Nemzetközi Bíróságot és más törvényszékeket mint *igazságszolgáltatást*, valamint az olyan elveket, mint az emberi jogok és a fenntartható fejlődés egy *nemzetközi értékrendszer* részeként. Keretrendszere azonban döntő különbségekre is rámutat: a nemzetközi jog decentralizációja és az állami beleegyezésre való támaszkodás azt jelenti, hogy nem rendelkezik ugyanolyan *demokratikus származással vagy végrehajtási mechanizmussal*, mint a nemzeti alkotmányok. Von Bogdandy bemutatja a *"többszintű alkotmányosság" gondolatát*, amely részben az EU tapasztalataiból származik, hogy megfogalmazza, hogyan alkothatnának a nemzeti és a nemzetközi jogrendek együttesen egy összetett alkotmányos rendszert. Ez a többszintű megközelítés eredendően elfogadja a pluralitást – egyetlen alkotmány sem fed le mindent, de kölcsönhatásuknak van egy átfogó alkotmányos minősége.
- Módszertan: A 2006-os megjegyzés nagyrészt doktrinális és fogalmi, szakirodalommal és javaslatokkal foglalkozik (a "németországi javaslat" például az ENSZ Közgyűlésének világtörvényhozássá való felemelésére szólít fel stb.). Von Bogdandy az ilyen javaslatokat a jogi valóság és az alkotmányelmélet alapján értékeli. Sok elemzést használ *a jogi szövegekről* (ENSZ Alapokmány, WTO-egyezmény stb.) és azok alkalmazásáról, hogy megítélje, betöltik-e az alkotmányos funkciókat. Például azt vizsgálja, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának VII. fejezet szerinti hatáskörei hasonlítanak-e az alkotmányos végrehajtó hatalomra, vagy a *jus cogens* (kötelező normák) megléte az alkotmányos felsőbbrendűséghez hasonló normahierarchiát jelzi. Ezenkívül párbeszédet folytat más teoretikusokkal (mind a Fassbender támogatóival, mind a szkeptikusokkal), hogy feltérképezze a nézetek spektrumát. Módszertanát olyan *elvek keresése jellemzi*, amelyek egységesíthetik a nemzetközi jogot (mint például az *emberi méltóság tiszteletben tartása* vagy a *béke*), és hogy ezeket az elveket kötelező érvényű korlátozásként fogadják-e el.
- Következmények: Von Bogdandy következtetései némileg köztes jellegűek. Lényegében azzal érvel, hogy a nemzetközi alkotmányosítás részleges valóság – egyes területeken jelen van, máshol hiányzik –, és nem szabad elutasítani vagy túlbecsülni. Véleménye szerint a szuverenitás változáson megy keresztül: az államokat egyre inkább kötik a közös normák, és különböző területeken nemzetközi megítélésnek vetik alá magukat, ami alkotmányos. Az államok azonban továbbra is az elsődleges szereplők, és folyamatos beleegyezésük és részvételük nélkül a nemzetközi jog nem

működhet. Ez az *alkotmányos pluralizmust helyezi előtérbe*: egyetlen írott világalkotmány helyett több szintünk van (nemzeti, regionális, globális), amelyek mindegyike alkotmányos tulajdonságokkal rendelkezik, amelyeket harmonizálni kell. Von Bogdandy ezért gyakran javasolja a *fokozatos alkotmányosítás gyakorlati lépéseit* – például a nemzetközi szervek bírói elszámoltathatóságának megerősítését, a normák hierarchiájának tisztázását (pl. a ius cogens és az ENSZ Alapokmányának kötelezettségeinek egyértelmű előnyben részesítése a hazai jogrendszerekben), valamint a *nemzetközi közösség* érzésének előmozdítását jogi fejlemények támogatására. A jogi hierarchia szempontjából munkája korlátozott hierarchiát jelent: egyetért azzal, hogy egyes nemzetközi normák a szokásos nemzetközi megállapodások felett állnak (például nem lehet szerződést kötni egy ius cogens norma körül), ami hasonló az alkotmányos réteghez. Mégsem állítja, hogy a nemzetközi jog hierarchikusan integrált, amilyen mértékben a hazai jog az; ehelyett továbbra is vannak *hiányosságok és konfliktusok*, amelyeket az alkotmányelméletnek be kell fogadnia. Végső soron von Bogdandy egy átgondolt, realizmussal mérsékelt, alkotmánypárti hangot képvisel: látja a *kialakulóban lévő globális közjogot*, de ragaszkodik a demokratikus legitimitás és sokszínűség megőrzéséhez is, ami azt jelenti, hogy a végeredmény valószínűleg egy pluralista alkotmányos rend, nem pedig egy monolitikus világalkotmány.

Erika de Wet – *"A nemzetközi alkotmányos rend"* (International & Comp. Law Quarterly, 2006)

- Alapvető érv: De Wet azzal érvel, hogy egy *"nemzetközi alkotmányos rend" kialakulásának vagyunk tanúi*, amelyet az államok nemzetközi közösségét összekötő alapvető értékek és strukturális elvek jellemeznek. Befolyásos cikkében ennek a születőben lévő alkotmányos rendnek három pillérét azonosítja: (1) a nemzetközi közösség létezését (szemben az államok egyetlen gyűjteményével), (2) egy nemzetközi *értékrendszert* (olyan közös alapvető értékeket, mint az emberi jogok, a béke és az önrendelkezés), és (3) a normák *hierarchiájának* bizonyos fokát (például a *jus cogens* fogalmát) – olyan kötelező normák, amelyeket egyetlen állam sem sérthet meg jogszerűen). Ezek az elemek tükrözik az alkotmány jellemzőit: személyek közösségét, alapvető értékeit és jogi hierarchiáját. De Wet fő érve az, hogy a nemzetközi jog már nem lapos és tisztán konszenzuson alapul; inkább vertikális összetevői és közjavai vannak, amelyek indokolják, *hogy alkotmányosnak* nevezzük.
- Keretrendszer: De Wet olyan keretrendszert használ, amely ötvözi a klasszikus források doktrínáját az alkotmányelmélettel. Megvizsgálja, hogy bizonyos nemzetközi szabályok hogyan rendelkeznek *magasabb státusszal* – olyan példákat hozva fel, mint az ENSZ Alapokmányának kötelezettségei, a jus cogens normák (pl. a népirtás, a kínzás, az agresszív háború tilalma) és az ENSZ Biztonsági Tanácsának a VII. fejezet szerinti határozatai. Úgy véli az *alkotmányos funkciókat ellátó intézményeket is*: az ENSZ Biztonsági Tanácsa (tökéletlenül) a békét és biztonságot érvényesítő globális végrehajtó hatalomként, a Nemzetközi Bíróság és más bíróságok a magasabb szintű törvények értelmezését, sőt a nemzeti bíróságok is felülvizsgálják a belföldi intézkedések összeegyeztethetőségét a nemzetközi kötelező normákkal (amelyet az alkotmányossági felülvizsgálat egy formájának tekint). Értékorientált megközelítése rámutat arra, hogy ma már szinte minden állam elfogad néhány *közös értéket*, például a népirtás vagy az apartheid törvénytelenségét, ami az egyes szerződéseken túlmutató nemzetközi közrendet jelent. Az *erga omnes* kötelezettségek (mindenkinek tartozó) hálója az alkotmányos rendszer jellemzője.

- Módszertan: A cikk doktrinális kutatást és az állami gyakorlat szintézisét alkalmazza. De Wet olyan fejleményeket vizsgál, mint a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása (a vezetők abszolút büntetlenségének megszüntetése), a Biztonsági Tanács határozatainak kötelező jellege és az emberi jogi normák egyre inkább automatikus beépítése a hazai jogba. Hivatkozik a bíróságok és a tudósok által használt alkotmányos terminológiára – például a nemzeti bíróságok az ENSZ Alapokmányának alapelveire hivatkoznak a nemzetközi jog "alkotmányos struktúrájának" részeként. A szövetségi rendszerekkel való analógiákat vonva (ahol a szövetségi alkotmány együtt létezik az állami alkotmányokkal), racionalizálja, hogyan létezhet együtt egy globális alkotmányos rend a nemzeti alkotmányokkal. Módszertana egyszerre leíró (kiemeli, hogy mi történik a jogban) és normatív (azzal érvel, hogy ezeknek a trendeknek az alkotmányosként való elismerése megerősítheti őket).
- Következmények: Ha valaki elfogadja de Wet *nemzetközi alkotmányos rendről* szóló tézisét, a szuverenitásra gyakorolt hatása jelentős. Az állami szuverenitás *magasabb jogi keretekbe ágyazódik*: az államok továbbra is kulcsfontosságú szereplők maradnak, de nem tudnak "kimaradni" a nemzetközi rendszer bizonyos alapvető normáiból. Például, még ha egy állam nem is ratifikált egy adott szerződést, akkor is kötik a jus cogens szabályok, például a népirtás tilalma – hasonlóan az alkotmányos rendszerhez, egy alegység (állam/tartomány) nem maradhat ki a szövetségi alkotmány által garantált alapvető jogokból. Ez erősíti a nemzetközi jog hierarchikus jellegét: nem minden norma egyenlő; Néhányan *alkotmányos státusszal rendelkeznek*. De Wet kifejezetten megjegyzi, hogy a nemzetközi szokásjogot és a kötelező normákat más tudósok "a nemzetközi alkotmányjog egyik formájaként jellemezték", megerősítve érvelését. Az alkotmányos pluralizmus esetében nézete rétegződést javasol: a nemzeti alkotmányok továbbra is működnek, de felettük a nemzetközi alkotmányos normák vékony, de kritikus rétege található, amelyeket a nemzeti jognak tiszteletben kell tartania. Ez látható azokban az esetekben, amikor a nemzeti bíróságok a nemzetközi emberi jogokra vagy az ENSZ Alapokmányára hivatkozva érvénytelenítik a nemzeti jogszabályokat, és a nemzetközi normát gyakorlatilag felsőbbrendűnek tekintik. De Wet munkája a jogi hierarchiát is érinti: például azzal érvel, hogy az ENSZ Alapokmánya és a jus cogens olyan hierarchiát hoz létre, ahol mondjuk egy Biztonsági Tanács határozata (az Alapokmány VII. fejezete alapján) akár az államok közötti ellentmondó szerződéseket is felülírhatja. A rend "alkotmányos", mivel nemzetközi szinten biztosítja a normák és értékek rendezését. Elismeri azonban, hogy a rendelet még mindig kialakulóban van , és nem olyan teljes vagy egyértelmű, mint egy nemzeti alkotmány. Végrehajtási hiányosságok és kétértelműségek vannak azzal kapcsolatban, hogy ki dönt a normák ütközéséről (ezt a szerepet gyakran nemzeti bíróságok vagy ad hoc bíróságok töltik be). Összességében de Wet ösztöndíja megerősíti azt az álláspontot, hogy a nemzetközi jog egy olyan struktúra felé halad, ahol *a szuverenitást a nemzetközi alkotmányos keretek között gyakorolják*, közelebb hozzák a globális jogrendet a világállamiság eszméihez, sőt a Kant által egykor elképzelt világközösség felé halad (világállam nélkül).

Deborah Z. Cass – *A Kereskedelmi Világszervezet alkotmányosítása: legitimitás, demokrácia és közösség a nemzetközi kereskedelmi rendszerben* (2005)

- Alapérv: Cass monográfiája egy konkrét rezsimre – a Kereskedelmi Világszervezetre – közelít rá, mint a nemzetközi alkotmányosítás mikrokozmosza. Azt vizsgálja, hogy a WTO jogi és intézményi fejleményei a nemzetközi kereskedelmi rendszer "alkotmányosításának" minősülnek-e. A fő érv az, hogy a WTO számos, a globális

kereskedelem alkotmányához hasonló tulajdonságot szerzett: vannak olyan alapelvei (szabadkereskedelem, megkülönböztetésmentesség), amelyek korlátozzák a tagok politikáját; *Kötelező erejű vitarendezési mechanizmussal* rendelkezik egy fellebbviteli testülettel, amely érvénytelenítheti a nemzeti intézkedéseket; és állandóságra és stabilitásra törekszik oly módon, hogy túlmutat a hagyományos szerződéses szervezeten. Cass azonban kritikusan értékeli ezeket a fejleményeket a *legitimitás* és a *demokrácia kritériumai alapján*. Vizsgálja a központi feszültséget: minél inkább alkotmánynak tűnik a WTO (a nemzeti jog feletti erős jogi szabályok), annál inkább szembesül demokratikus deficittel és kérdésekkel azzal kapcsolatban, hogy kinek az értékeit rögzíti. Így könyve mérlegeli az alkotmányosítás előnyeit (kiszámíthatóság, jogállamiság a kereskedelemben) a költségekkel (a nemzeti szabályozási autonómia elvesztése és a polgárok gyenge hozzájárulása).

- Keretrendszer: Cass a *legitimitás, a demokrácia és a közösség kereteit használja* (ahogy az alcím is jelzi). A WTO-jogot alkotmányos legitimitás szempontjából vizsgálja – van-e olyan igazoló alapja, mint a társadalmi szerződés vagy a globális konszenzus? Feltárja a demokráciát – megjegyezve, hogy a WTO szabályai mélyen befolyásolhatják a hazai döntéseket (pl. egészségügy, környezetvédelem, iparpolitika) az érintett lakosság közvetlen demokratikus ellenőrzése nélkül. És a közösséget vizsgálja – van-e olyan globális kereskedelmi közösség érzése, amelynek közös értékei alátámaszthatják az alkotmányos rendet? A könyv elmélyül abban, hogy egyes kommentátorok hogyan kezdték el a WTO-t a világkereskedelem "alkotmányának" nevezni (például azért, mert a WTO-megállapodások hierarchikusan felülmúlják a tagállamok nemzeti jogát kereskedelmi ügyekben, és mert a vitatott döntések közvetlen hatással vannak a nemzeti jogszabályokra). Cass szembeállítja ezt azzal a töredékesebb nézettel: hogy a WTO csak egy rezsim a sok közül, és nincs szélesebb körű alkotmányos visszhangja (mivel szűken a kereskedelemről szól, és nem integrálja kellőképpen mondjuk az emberi jogokat vagy a környezeti értékeket).
- Módszertan: A munka interdiszciplináris, ötvözi a WTO-megállapodások és az ítélkezési gyakorlat jogi elemzését a politikaelmélettel. Cass szisztematikusan felülvizsgálja a WTO ítélkezési gyakorlatát az alkotmányos tendenciák tekintetében – pl. az, ahogyan a Fellebbezési Testület határozatai hatékonyan *értelmezik a* kereskedelmi jogot, bírósági felülvizsgálatnak tekinthető. Feltérképezi az intézményi fejlődést a GATT-tól (Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény) a WTO-ig: a viszonylag gyenge GATT-rendszerről a WTO sokkal erősebb végrehajtási és szabályalkotási eljárásaira való áttérés a laza konföderációból az alkotmányosabb föderációba való áttéréshez hasonlítható. Fontos, hogy Cass nem kezeli egyértelműen pozitívként az alkotmányosítást; Módszertana kritikus lencsét tartalmaz: a demokratikus elméletre támaszkodik (pl. annak megvitatása, hogy a WTO "egy ország-egy szavazat" és konszenzusos folyamata továbbra is hatalmi egyensúlyhiányt hagy maga után) és a globális kormányzási tudományra támaszkodva kérdezi, hogy a WTO "alkotmánya" *globális közérdeket* vagy túlnyomórészt vállalati/nagyhatalmi érdekeket szolgál-e. Az esettanulmányok, mint például a WTO közegészségügyi döntéseivel kapcsolatos viták (a híres tonhal/delfin, garnélarák/teknős ügyek stb.), szemléltetik, hogy az alkotmányos jellegű WTO-normák (szabadkereskedelmi kötelezettségvállalások) hogyan ütközhetnek a hazai *"alkotmányos"* értékekkel (például a nemzeti jogban található környezetvédelemmel).
- Következmények: Cass megállapításai árnyalt következtetést hangsúlyoznak: a nemzetközi rendszer egyes részei *ágazati módon alkotmányossá válhatnak*. Lehet, hogy a WTO egyfajta *gazdasági alkotmányt alakít* ki a globalizáció érdekében, olyan szabályokkal, amelyek felülírják a nemzeti kereskedelmi törvényeket, hasonlóan

ahhoz, ahogy az alkotmány felülírja a szokásos törvényeket. Ez azt jelenti, hogy a kereskedelempolitika szuverenitása összevont és korlátozott – a WTO-tagok átadták szuverén hatáskörük egy szeletét, hogy egyoldalúan alkossák meg a kereskedelmi szabályokat. Számos ország nemzeti alkotmányai kifejezetten engedelmeskednek a WTO-kötelezettségeknek (például az Európai Unió kötelező erejűnek tekinti a WTO-jogot, és sok állam megváltoztatja jogszabályait a WTO-viták miatti veszteségek miatt). Cass azonban kiemeli az ezzel felvetett problémákat: ha a WTO alkotmány, akkor azt nem a nyilvánosság közvetlen részvételével dolgozták ki; Előnyben részesít bizonyos liberális gazdasági értékeket, amelyek ellentmondanak más alkotmányos értékekkel nemzeti vagy nemzetközi szinten (például a munkajogok vagy a környezeti fenntarthatóság). Ez legitimitási hiányosságokat tár fel – vagy reformokat sürget (a WTO demokratizálása, több közérdekű kivétel beillesztése, az átláthatóság növelése), vagy vitathatatlanul az egyensúly helyreállítását a WTO tágabb alkotmányos kontextusba való beágyazásával (például a nemzetközi emberi jogi vagy környezetvédelmi megállapodásokkal való összehangolással). Az alkotmányos pluralizmus szempontjából Cass munkája azt sugallja, hogy *több* részleges alkotmányt kapunk – pl. gazdasági alkotmányt (WTO), biztonsági alkotmányt (ENSZ Alapokmány) stb. –, amelyek nem mindig harmonizáltak. Rámutat, hogy a WTO erős jogi keretei más területeken is léteznek gyengébb keretek mellett, ami globálisan *"alkotmányos aszimmetriához"* vezethet. A közösségre való összpontosítása azt sugallja, hogy az igazi alkotmány általában tükrözi a közösség identitását és értékeit; a WTO számára a közösségi érzés fejletlen – a "nemzetközi kereskedelmi rendszer" főként államok és vállalatok közössége, nem pedig érzelmileg rezonáló értelemben vett népek. Így némileg kritikus: a WTO alkotmányosítása előmozdítja a jogállamiságot a kereskedelemben, de példázza a jelenlegi globális kormányzás technokrata, demokráciavékony természetét is. Cass kiegyensúlyozott megközelítése kulcsfontosságú hozzájárulás, amely konkrétan szemlélteti, hogyan működik az alkotmányosítás a gyakorlatban, és miért vannak sok megfigyelőnek nagy reményei és mély aggályai ezzel kapcsolatban.

Alkotmányos pluralizmus és alternatív perspektívák

Nico Krisch – *Az alkotmányosságon túl: A posztnacionális jog pluralista szerkezete* (2010)

- Alapvető érv: Krisch mérföldkőnek számító könyve az egységes globális alkotmány felé való törekvés kritikája. Azzal érvel, hogy a globális jogrendet jobban meg lehet érteni a *pluralizmus,* mint a hierarchikus alkotmányosság szempontjából. Más szóval, ahelyett, hogy egy egységes alkotmányos piramis felé haladnánk, ahol a nemzetközi jog áll a csúcson, olyan állapotban vagyunk (és annak is kell lenniük), hogy több jogrendszer átfedi egymást egyértelmű hierarchia nélkül. Azt állítja, hogy az ilyen "posztnacionális pluralizmus" életképesebb és normatívan védhető világállam hiányában. Krisch lényegében *"túllép az alkotmányosságon"* azzal, hogy azt állítja, hogy az alkotmányos egység nemzetközi jogra kényszerítésére tett kísérletek tévesek; ehelyett a rugalmas pluralista struktúra fenntartása alkalmazkodik a sokszínűséghez és enyhíti a hatalmi harcokat. Megjegyzi, hogy az uralkodó alkotmányos narratívák hamis dichotómiát hoznak létre – a választást alkotmányos egységként vagy káoszként keretezik –, miközben a valóságban létezik és növekszik az *alkotmányos pluralizmus* középútja.

- Keret: Krisch elméleti ellentétet állít fel az *alkotmányos paradigma* (amely *egységet, hierarchiát* és végső tekintélyt keres a nemzetközi szférában) és a *pluralista paradigma* (amely elfogadja a *heterarchiát, a sokféleséget* és a tárgyalásos rendet a különböző hatóságok között). Megjegyzi, hogy még a hazai kontextusban is létezhet pluralizmus (pl. a föderációkban vagy az EU-ban az alkotmányos hatalom néha megoszlik). Ezt kiterjesztve a globális színtérre, egymást metsző normák hálóját képzeli el: nemzeti alkotmányok, nemzetközi szerződések, nemzetközi szokásjog, regionális jogrendek (például az EU) és transznacionális szabályozási rendszerek – amelyek közül egyik sem élvez abszolút prioritást minden körülmények között. A Kelseni-piramis helyett gondoljon egy olyan hálózatra, ahol a különböző csomópontok bizonyos kontextusokban nagyobb tekintéllyel rendelkeznek, de máshol engednek. Krisch keretrendszere elismeri, hogy vannak kialakuló *alkotmányos elemek* (például széles körben elfogadott emberi jogi normák vagy az ENSZ Alapokmányának különleges státusza), de ellenáll annak, hogy az egész rendszert *"alkotmányosan rendezettnek" bélyegezze*. Inkább ezek az elemek maguk is pluralista környezetben működnek; például az Emberi Jogok Európai Bírósága és a nemzeti legfelsőbb bíróságok párbeszédet folytathatnak ahelyett, hogy az egyik határozottan irányítaná a másikat. Olyan fogalmakat vezet be, mint a *"pluralista alkalmazkodás",* hogy leírja, hogyan ütközhetnek például az ENSZ Biztonsági Tanácsának döntései és a nemzeti alkotmányos védelem (például a tisztességes eljáráshoz való jog), majd a bíróságok pragmatikusan kiigazíthatják őket anélkül, hogy egyértelmű szabály lenne, hogy mindig egy szint érvényesül.
- Módszertan: A könyv elméletben és empirikus esettanulmányokban egyaránt gazdag. Krisch a jogi konfliktusok és együttműködés valós helyzeteit vizsgálja: pl. hogyan reagáltak a nemzeti bíróságok az Európai Közösség jogára, mielőtt az EU kidolgozta alkotmányos doktrínáját; hogyan kezelik a hazai bíróságok és az Emberi Jogok Európai Bírósága az ellentmondásokat (a híres Kadi-ügy az uniós jogban, ahol az Európai Bíróság kijelentette, hogy az EU alkotmányos elvei érvényteleníthetik az ENSZ Biztonsági Tanácsának szankciós mandátumát, kiváló példa arra, hogy pluralizmus működik). Megvizsgálja a beruházási választottbírósági eljárást a nemzeti joggal szemben, valamint a WTO ítéleteinek és a hazai alkotmánybíróságok kölcsönhatását is. Ezeken keresztül Krisch bemutatja, hogy gyakran nincs átfogó tekintély a viták rendezésében; ehelyett a színészek kompromisszumokat találnak, vagy patthelyzetbe kerülnek – ez a helyzet szerinte nem átmeneti rendellenesség, hanem potenciálisan tartós terv. Kritikusan áttekinti a globális alkotmányosságot támogató irodalmat (beleértve az olyan szerzőket, mint Peters, Habermas stb.), és rámutat arra, hogy mit lát hiányosságaiknak – nevezetesen a globális démosz hiányát és annak veszélyét, hogy úgy tesznek, mintha a nemzetközi bírák vagy elitek helyettesíthetnék azt. Módszertana normatív értékelést is magában foglal: felteszi a kérdést, hogy melyik modell (alkotmányosság vs. pluralizmus) támogatja jobban az olyan értékeket, mint az *elszámoltathatóság, a szabadság és az igazságosság* a nemzetközi szférában. Arra a következtetésre jut, hogy a pluralizmus gyakran jobban tiszteletben tartja a sokszínűséget, és elkerüli az elnyomó központosítás kockázatát.
- Következmények: Krisch pluralista tézisének jelentős következményei vannak a szuverenitásra és a jogi hierarchiára. Pluralista rendben a szuverenitás továbbra is megoszlik – az államok jelentős tekintélyt tartanak fenn, de a nemzetközi intézmények is megmaradnak a területükön, és egyik sem abszolút. Ahelyett, hogy a nemzetközi joggal automatikusan a csúcson állna (ahogy sok alkotmányos sugallja a nemzetközi "felsőbbrendűség" kifejezéseivel), minden normakonfliktust kontextusban kell megoldani. Például egy nemzet dönthet úgy, hogy az alkotmányos szólásszabadság

garanciáját részesíti előnyben egy következetlen ENSZ-határozattal szemben (ahogy egyes bíróságok tették), míg más ügyekben elfogadhatja, hogy a nemzetközi jog diktálja az eredményt. Nincs *egyetlen* szabály arra vonatkozóan, hogy mi mit győz le – ami a szigorú alkotmányos gondolkodásmód átkozottja, de a pluralizmusban természetes. Az alkotmányos pluralizmus, ahogy Krisch fejleszti, az egymást átfedő alkotmányos követelések elfogadását jelenti. Az EU például alkotmányos státuszt követel a szerződéseinek, míg a tagállamok fenntartják, hogy alkotmányuk a legfelsőbb – a pluralista berendezkedés azért marad fenn, mert egyik fél sem tudja véglegesen legyőzni a másikat, így a folyamatos tárgyalások fenntartják a rendet. Krisch szerint a globális színtér hasonlóan fog működni (és kellene) működnie. Ez védelmet nyújt az univerzális megoldások ellen; Fékeket és ellensúlyokat is biztosít unortodox módon (ha egy nemzetközi testület túllépi, az államok alkotmányos okokra hivatkozva visszautasíthatják, és fordítva). Normatív szempontból Krisch irreálisnak és potenciálisan veszélyesnek tartja a világkormány ambícióit – egy világállam világdemokrácia nélkül zsarnoki lehet. A pluralizmus ezt elkerüli azáltal, hogy megakadályozza a hatalom teljes központosítását. A pluralizmus azonban az egyértelműség és a hatékonyság árán megy: örökös kétértelműség van azzal kapcsolatban, hogy kié a végső szó. Krisch azt válaszolja, hogy ez elfogadható kompromisszum, sőt a jog pragmatikus fejlődését is tükrözi. Munkája lényegében azt mondja az alkotmányosoknak: *a globális jog elérheti a rend és a jogok védelmének egy formáját végleges alkotmányos rendezés nélkül.* Sőt, néhány bizonyíték arra, hogy bizonyos területeken *"jogokon alapuló alkotmányos rend épül pluralista alapokra",* ami azt jelenti, hogy az emberi jogokat a különböző jogrendszerek együttműködésével lehet fenntartani, nem pedig egyetlen hierarchia révén. Összefoglalva, Krisch a *decentralizált, plurális globális jogrend* felkarolásának vezető hangja, ellensúlyként szolgálva a nemzetközi kormányzás gazdag összetettségét alkotmányossá tenni kívánó elméletekkel szemben.

Neil Walker – *"Az alkotmányos pluralizmus gondolata"* (Modern Law Review, 2002) és a globális joggal kapcsolatos későbbi munkák

- Alapvető érv: Walker bevezette és kidolgozta az alkotmányos pluralizmus fogalmát, kezdetben az Európai Unió kontextusában, de a globális kormányzásra is kiterjedő következményekkel. Az alapgondolat az, hogy *több alkotmányos rend is létezhet egymás mellett* egyetlen végső döntőbíró vagy hierarchia nélkül. A posztvesztfáliai világban "egy sor különböző alkotmányos helyszín és folyamat létezik", nem pedig egy egységes alkotmányos piramis. Walker azzal érvel, hogy az alkotmányos hatalom szétszórható: például az uniós jogrend és a tagállami alkotmányok egyaránt alapvető tekintélyt követelnek, mégis együttműködnek és egymás mellett léteznek egyfajta kölcsönös alkalmazkodás révén. Globálisan extrapolálva ez azt sugallja, hogy *egyetlen alkotmány vagy kormányzati szint (nemzeti vagy nemzetközi) sem* rendelkezik monopóliummal az alkotmányos legitimitás felett. Ehelyett az alkotmányos normativitás plurális forrásai alatt élünk, és ez a pluralizmus stabil és normatív szempontból kívánatos lehet.
- Keret: Walker keretrendszere megkérdőjelezi a hagyományos vesztfáliai dichotómiát, amely szerint minden államnak belső alkotmánya van, és anarchiája (vagy egyszerű szerződése) külsőleg. Olyan "pluralista alkotmányos tájat" állít fel, ahol a nemzeti alkotmányok, a nemzetek feletti keretek (mint az EU vagy esetleg a regionális testületek, mint az Amerika-közi rendszer) és a nemzetközi rezsimek mind alkotmányos tulajdonságokkal rendelkeznek. Az alkotmányos pluralizmus főbb

jellemzői: heterarchia (nincs rögzített hierarchia az alkotmányok között), az átfedő tagság (az egyének és az államok egyszerre több alkotmányos rendhez tartoznak) és a diszkurzív megoldás (a konfliktusokat párbeszéddel és tárgyalással kezelik, nem pedig egyértelmű felsőbbrendűségi szabály). Walker különbséget tesz a *"pluralizmus"* és a puszta *"pluralizmus" között*: a pluralizmus számára normatív fogalom – a tekintély sokszínűségének elfogadásáról és kezeléséről szól, nem pedig egyszerűen a sokszínűség létezésének megjegyzéséről. Néhány későbbi írásában (pl. a globális jogról) Walker azt sugallja, hogy a jogi problémák globalizálódásával az "alkotmányos pluralizmus globális kontextusban" felé haladunk, ahol még a világméretű kormányzás is több egymásba fonódó alkotmányos rendszerből állhat (például klímaváltozási rendszer, világkereskedelmi rendszer, emberi jogi rendszerek), nem pedig egyetlen dokumentumból vagy intézményből.

- Módszertan: Walker megközelítése erősen elméleti és alkotmányfilozófiai. Vizsgálja a joggyakorlatot (mint például a német alkotmánybíróság híres slange-i határozatait, amelyek egyensúlyt teremtettek a nemzeti alkotmányos integritás és az európai közösségi jog felsőbbrendűsége között, gyakorlatilag a pluralista alkalmazkodás gyakorlata). Elemzi a bíróságok és tudósok által használt alkotmányos doktrínákat és nyelvezetet is, hogy megtudja, hogyan kezelik implicit módon a pluralizmust. Az uniós tudományban Walker 2002-es cikkét gyakran idézik, mert megfogalmazza, hogy az EU és a tagállamok hogyan tekintik jogrendjüket a *saját szférájukban a legfontosabbnak*, de gyakorlatilag az együttműködés szelleme elkerülte a nyílt szuverén konfliktusokat. Módszertanilag Walker fogalmi elemzést alkalmaz: például felteszi a kérdést: *"Mitől alkot egy alkotmány?"* majd megmutatva, hogy az államon kívül számos entitás megfelel ezeknek a kritériumoknak (például alapszabály, jognyilatkozat, bíróság stb.). Ezután megkérdőjelezi az egyetlen végső jogi forráshoz való ragaszkodás szükségességét vagy akár koherenciáját. Gyakran szembeszáll a pluralizmus szkeptikusaival annak racionalitásának védelmével: igen, ellentmondásos a végső hatalomra vonatkozó két igény, de ez tükrözi a megosztott szuverenitás valóságát, és a gyakorlatban az alkotmányos konfliktusok ritkák, mert a szereplőknek ösztönzőik arra, hogy működőképes kompromisszumokat találjanak.
- Következmények: Walker alkotmányos pluralizmusa mély következményekkel jár a szuverenitásra és a törvények hierarchiájára nézve. Lényegében átalakítja *a szuverenitást* megosztott *vagy* tárgyalásos *jellegűvé*. Például az EU kontextusában a szuverenitás nem kizárólag az államoké, sem az Unióé, hanem felosztva és folyamatosan megvitatva. A világra alkalmazva: egy állam azt mondhatja, hogy "az én alkotmányom a legfelsőbb", míg egy nemzetközi bíróság azt mondja, hogy "az ENSZ Alapokmányának kötelezettsége a legfelsőbb" – a pluralizmus azt jelenti, hogy mindkét követelésnek súlya van, és esetről esetre kezeljük a feszültséget. Ez csökkenti az egyetlen, potenciálisan elnyomó világhatalom kockázatát azáltal, hogy megőrzi a legitimitás több pólusát (a nemzeti demokratikus szuverenitást *és* a nemzetközi jogi elveket). Tiszteletben tartja a sokszínűséget is: a különböző közösségek különböző értékeket ágyazhatnak be alkotmányukba, és a pluralizmus lehetővé teszi, hogy ez fennmaradjon, ahelyett, hogy mindent egy globális alkotmányos formába vasalna. A világrend szempontjából Walker ötlete összhangban van a *szintek közötti "fékek és ellensúlyok" rendszerével* – hasonlóan a föderalizmushoz, de formalizált szövetségi alkotmány nélkül. Az egyik hierarchia helyett többes számú sorrendet kaphatunk, ahol mondjuk a Nemzetközi Büntetőbíróság, az ENSZ Biztonsági Tanácsa és a nemzeti bíróságok mind egymást átfedő módon érvényesítik a hatalmat, de egyik sem diktálhat teljesen a többieknek. Walker elismeri, hogy ez a helyzet jogi bizonytalanságot okozhat, de Krischhez hasonlóan gyakran érvel, hogy ez elfogadható ár a legitimitás

több szinten történő fenntartásáért. Nevezetesen, az alkotmányos pluralizmusra hivatkoztak a nemzetközi emberi jogi jog és a nemzeti jog közötti kapcsolat leírására: például az Egyesült Királyság bíróságai az emberi jogok európai egyezményét mély befolyásúnak, de nem abszolút felsőbbrendűnek tekintik a parlamenttel szemben – ez pluralista álláspont. Walker hozzájárulása segít az ilyen megállapodásokat nem kudarcként vagy átmeneti pontként, hanem a globális kormányzás stabil egyensúlyaként felfogni. Munkája az áramlás és a párbeszéd hangsúlyozásával a merev hierarchia helyett olyan kormányzási modellt biztosít, amely a globális jogállamiság (együttműködés, közös normák) legjobbjait a szuverenitás legjobbjaival (helyi önrendelkezés, kulturális változatosság) ötvözi. Összefoglalva, Walker, különösen Krisch-szel kombinálva, a beszélgetést a "Lesz-e világalkotmányunk vagy sem?" helyett "Már sok alkotmányos darabunk van – hogyan éljünk konstruktívan ezzel a pluralitással?".

Günther Teubner – *Alkotmánytöredékek: társadalmi alkotmányosság és globalizáció* (2012)

- Alapvető érv: Teubner jogszociológus egy alternatív víziót javasol, amelyet "társadalmi alkotmányosságnak" neveznek. Azzal érvel, hogy a globalizáció nem egyetlen felülről lefelé irányuló alkotmányt eredményez, hanem több *"alkotmányos töredéket",* amelyek a globális társadalom különböző társadalmi területein vagy szektoraiban jelennek meg. Minden *"töredék" olyan* alapvető normák és intézmények összessége, amelyek korlátoznak egy adott társadalmi rendszert (például a globális gazdaságot, a digitális szférát, a tudományt stb.), hasonlóan ahhoz, ahogyan az alkotmány korlátozza a kormányzati hatalmat egy államban. Más szóval, a *globális alkotmányosítás* megtörténik, de nem elsősorban az államok vagy az átfogó politikai intézmények szintjén, hanem spontán módon történik decentralizált hálózatokon belül (például a lex mercatoria, amely a határokon átnyúló kereskedelem alkotmányaként szolgál, vagy a kibertér alkotmányaként működő internetirányítási rendszerek). Teubner fő érve az, hogy ezek az ágazati alkotmányok kulcsfontosságúak ahhoz, hogy *"az alkotmányosság értékeit a nemzetállamon túlmutató magán- és transznacionális rendszerekre is érvényesítsék".* Egyetlen dokumentum sem köti össze ezeket a töredékeket; ezért a világnak plurális, töredezett alkotmányos tája marad, nem pedig egy egységes világalkotmány.
- Keretrendszer: Teubner keretrendszere a rendszerelméletben gyökerezik, Niklas Luhmann szociológus elképzeléseire támaszkodva. Úgy látja, hogy a társadalom különböző *autonóm kommunikációs rendszerekből* áll (mint például a jogrendszer, a gazdasági rendszer, a politikai rendszer stb.), amelyek mindegyike a saját logikáját követi. Az alkotmányos normák minden rendszerben megjelenhetnek, mint a rendszer önkorlátozásának és a romboló tendenciák megelőzésének módja. Például a globális *gazdasági* rendszerben az alkotmány analógiája lehet olyan szabály, amely megakadályozza a teljes piaci kudarcot, vagy megvéd bizonyos alapvető jogokat (például a munkajogokat) a tiszta piaci logikával szemben. A *tudományos* vagy akadémiai rendszerben az alkotmányos normák világszerte garantálhatják az akadémiai szabadságot és az etikai normákat. Teubner híres volt a *"nemzetközi magánjog alkotmányossá tételének" gondolatáról* – ami azt jelenti, hogy még a határokon átnyúló szerződések és vállalatirányítás is magasabb jogi elvek hatálya alá tartozhatnak, amelyek mini-alkotmányként működnek (pl. a vállalati társadalmi felelősségvállalási kódexek, mint a vállalati hatalom kvázi alkotmányos korlátozása). A *címében szereplő "töredékek"* azt tükrözik, hogy ezek a normák részlegesek és

hiányosak – nem alkotnak koherens egészet, és gyakran feszültség vagy hézag van közöttük. Ez ellentétben áll az állami alkotmányokkal, amelyek holisztikus alapokmányként mutatják be magukat.

- Módszertan: Teubner módszere elméleti, transznacionális rezsimek esettanulmányaival alátámasztva. Például olyan dolgokat vizsgál, mint a *Bázeli Bizottság* (amely globális banki szabványokat határoz meg) vagy az *ISO szabványügyi* testületek, valamint az általuk kidolgozott belső konstitutív szabályok (gyakran állami törvényhozás nélkül). Megjegyzi, hogy ezek a testületek önként elfogadják az átláthatóság, az elszámoltathatóság vagy a részvételi jogok elveit annak érdekében, hogy legitimálják magukat – hatékonyan utánozva az alkotmányos elveket. Egy másik példa az *FCC (Football Club)* és a *Lex Sportiva* – globális sportjog –, amelynek saját bírósága van (Sportdöntőbíróság), és a méltányosságról szól, szinte úgy működik, mint a nemzetközi sportversenyek alkotmánya. Teubner a jogi elemzést a társadalomelmélettel ötvözi, megfigyelve a valós kormányzási jelenségeket (például az *ICANN* felemelkedését az internetes domainek kezelésében, amely kvázi alkotmányos folyamatokkal rendelkezik az érdekelt felek véleményezésére). Ezután általánosít: ezek a különálló fejlemények nem anomáliák, hanem a *policentrikus alkotmányosság szélesebb mintáját* jelzik.
- Következmények: Teubner perspektívája átkeretezi a szuverenitást és a jogi tekintélyt a globális társadalomban. Ahelyett, hogy a szuverenitás szépen az államokban vagy egy világállamban lakozna, különféle hálózatokba és közösségekbe oldódik fel. A hatalom sokféle formában létezik (gazdasági hatalom, médiahatalom, technológiai hatalom), és mindegyiknek alkotmányos ellenőrzésre van szüksége. Ez azt jelenti, hogy kizárólag az államközi jogra (pl. a kormányok által kötött szerződésekre) való támaszkodás nem elegendő egy valóban alkotmányos világrendhez. El kell ismernünk és támogatnunk kell a nem állami színtéren felmerülő alkotmányos normákat. Például az emberi jogokhoz hasonló kódexek spontán megjelenése a multinacionális vállalatoknál, vagy a globális civil szervezetek nyomása, amely jobb környezetvédelmi normákat eredményez az iparágak számára – ezek egy globális alkotmányos kirakós részei. Az alkotmányos pluralizmus szempontjából Teubner világa eredendően plurális: az egyes szektorok felépítése viszonylag autonóm. Ez azt jelenti, hogy konfliktusok fognak előfordulni – pl. a "gazdasági alkotmány" (szabadkereskedelmi normák) ütközhet a "környezetvédelmi alkotmánnyal" (klímaváltozási megállapodások) –, és nincs végső döntőbíró. A társadalomnak ezeket a konfliktusokat politikai folyamatokon vagy ad hoc bíróságokon keresztül kell kezelnie. Ez a vízió visszhangzik az olyan pluralistákkal, mint Krisch, de Teubner tovább megy az állam lebontásával: az államok ma már nem az alkotmányos normák egyedüli, sőt még csak nem is elsődleges helyszínei. A világkormányzás eszméjét egy *mozaikszerű kormányzás* váltja fel: egy *"komplex internacionalizmus",* ahogy Chimni nevezné, ahol különböző mozgalmak és hálózatok adnak lendületet minden alkotmányos töredéknek. Az egyik következmény pozitív: alkotmányos értékeket (például jogokat, hatalmi ágak szétválasztását, jogállamiságot) olyan szférákba hozza, ahová az államközi jog nem érhet el (mint például a tisztán magán globális szerződések). Negatív következménye azonban a legitimitási hiányosságok kockázata – ezen ágazati alkotmányok közül sok (pl. egy magánvállalatok társulása által meghatározott kódex) hiányzik a demokratikus felügyeletből. Teubner tisztában van ezzel, és azt javasolja, hogy *a "társadalmi alkotmányosságra" szükség* legyen, hogy tudatosan közérdeklődést és részvételt keltsen ezekben a rezsimekben. A törvények hierarchiája szempontjából Teubner megközelítése heterarchikus hálózatot foglal magában – hasonlóan Walker és Krisch pluralizmusához. Egyetlen alkotmány

(nemzeti vagy nemzetközi) sem követelhet átfogó felsőbbrendűséget, mert más szféráknak (például az internetnek vagy a globális pénzügyeknek) megvan a saját kvázi alkotmányos rendje, amely nem rendeli alá szépen az állam vagy az ENSZ tekintélyét. Összefoglalva, Teubner radikálisan más nézőpontot kínál: az alkotmányosítás zajlik, de nem ott, ahol a tradicionalisták keresik – egyetlen világalkotmány helyett sok részleges alkotmány alakul ki organikusan a globális társadalom szövetében.

Az alkotmányosítási irányzat szkeptikusai és kritikusai

Martti Koskenniemi – *"Az alkotmányosság mint gondolkodásmód: Gondolatok a nemzetközi jog és a globalizáció kanti témáiról"* (Elméleti vizsgálatok a jogban, 2007)

- Alapvető érv: Koskenniemi, a nemzetközi jog vezető kritikai tudósa szkeptikusan és árnyalt módon tekint az alkotmányosítási diskurzusra. Azt sugallja, hogy a nemzetközi jog alkotmányosodása gyakran kevésbé a valóság leírása, hanem inkább a nemzetközi jogászok "gondolkodásmódja" vagy ideológiai irányultsága. Ez az *alkotmányos gondolkodásmód* tükrözi azt a vágyat, hogy koherenciát, egységet és magasabb célt kényszerítsenek a nemzetközi jogra, válaszul a széttöredezettség és a hatalmi politika miatti aggodalmakra. Koskenniemi azzal érvel, hogy bár *"mindig lehetséges megragadni a világot egy alkotmányos szókincsen keresztül",* ez nem feltétlenül *"ad határozott válaszokat"* a gyakorlati problémákra. Más szóval, ha valamit alkotmánynak nevezünk, az nem oldja meg varázslatosan a konfliktusokat vagy a hatalmi egyensúlyhiányokat. Kritikusan viszonyul ahhoz a feltételezéshez, hogy Kant vagy a globális alkotmányos eszmék egyszerű hivatkozása legyőzheti a nemzetközi kapcsolatok eredendően politikai és gyakran vitatott jellegét. Szívében arra figyelmeztet, hogy az alkotmányosítás *mítoszsá válhat,* amelyet a nemzetközi jogászok maguknak mondanak – utópisztikus narratívává, amely elhomályosíthatja a folyamatos igazságtalanságokat vagy a birodalomszerű dinamikát.
- Keret: Koskenniemi az alkotmányosságot a nemzetközi jogban nem önmagában feltörekvő jogi struktúraként fogalmazza meg, hanem a globalizációra adott *számos versengő válasz* egyikeként. Szembeállítja azzal, amit "menedzserizmusnak" (a kérdések pragmatikus, magasabb elvek nélküli megoldásának technokrata kormányzati megközelítése) és a "birodalomnak" (a hegemón államok vagy blokkok nyers hatalomgyakorlása) nevez. Az alkotmányosság ebben a hármasban az a megközelítés, amely a globális hatalom civilizálására és megszervezésére törekszik azáltal, hogy átfogó jogi normáknak veti alá azt. Koskenniemi azonban úgy véli, hogy ez a megközelítés gyakran magában foglalja *a nyugati liberális jogi fogalmak kivetítését* egy plurális világra, ami problematikus lehet. Elmélyül a kanti témákban is – megjegyezve, hogy sok alkotmányos visszatér Immanuel Kant törvényes világrendről alkotott víziójához. Koskenniemi nem leegyszerűsített globális föderalistának olvassa újra Kantot, hanem mint valakit, aki tisztában van az erkölcsi eszmék és a politikai valóság közötti feszültséggel. Azt sugallja, hogy ahelyett, hogy Kant *örök béke* című esszéjét egy világalkotmány tervrajzának tekintenénk, úgy is értelmezhetnénk, hogy a folyamatban lévő remény *gondolkodásmódját* vallja . Így azt mondja, hogy *az alkotmányosságot leginkább gondolkodásmódnak lehet tekinteni – hagyománynak és érzékenységnek arról, hogyan kell cselekedni egy politikai*

világban, ami azt jelenti, hogy irányítja az ember orientációját, de nem eredményez konkrét, vitathatatlan jogi szabályokat vagy intézményeket.

- Módszertan: Koskenniemi módszere mélyen reflektál és kritikai jogi tanulmányok befolyásolják. Megvizsgálja a nemzetközi jogászok nyelvezetét és retorikáját – hogyan használják az olyan kifejezéseket, mint az "alkotmány" és a Kantra való utalások –, és megkérdőjelezi az *e használat mögött meghúzódó politikát*. Gyakran alkalmaz történelmi perspektívát: például azt vizsgálja, hogy a 19. századi nemzetközi jogászok egykor hogyan használták *a természeti törvényeket* vagy *a civilizációs* narratívákat hasonló módon (rendet teremtve vagy hierarchiát igazolva). Párhuzamokat vonva hallgatólagosan figyelmeztet arra, hogy a mai alkotmányos retorika a *jogi önhittség egy másik formája lehet,* vagy akár a dominancia álcája is lehet (pl. az erős államok elfogadhatnak bizonyos globális normákat, amelyek összhangban vannak az értékeikkel, alkotmányosnak bélyegezhetik őket, miközben másokat figyelmen kívül hagynak). Az "Alkotmányosság mint gondolkodásmód" című könyvében nem utasítja el teljesen az alkotmányosítási erőfeszítéseket; ehelyett dekonstruálja őket, hogy felfedje, hogy valódi globális politikai akarat és közösség nélkül az alkotmányos követelések határozatlanok maradnak – "*spirituális vagy szakmai regenerációra" van szükségük* ahhoz, hogy valóra váljanak. Ez a kissé rejtélyes következtetés azt sugallja, hogy a nemzetközi jogászoknak meg kell változtatniuk szellemiségüket (szellemében kozmopolitábbá válva), hogy bármilyen alkotmányos projekt értelmes legyen, nem pedig pusztán *jogi mérnöki munkát*. Koskenniemi kritikusan foglalkozik Kant írásaival is, megmutatva, hogy még Kant is ingadozott a világköztársaság elképzelése és az ellene való figyelmeztetés között (a globális monarchiától való félelemben). Ezt a Kant-dialektikát a mai vita tükrözésére használják, és figyelmeztetnek, hogy a könnyű válaszok megfoghatatlanok.
- Következmények: Koskenniemi kritikai nézőpontjából a szuverenitás és a hatalom továbbra is a nemzetközi élet központi tényei, és az alkotmányos beszéd ezt nem szünteti meg, sőt elfedheti. Arra utal, hogy a nemzetközi jog számos úgynevezett alkotmányos normája (mint például az emberi jogok vagy a védelmi felelősség) végső soron a politikai kontextustól és a hatalmas államok preferenciáitól függ. Így a globális alkotmány kihirdetése nem feltétlenül fékezi meg az erőseket vagy emeli fel a gyengéket, hacsak nincs tényleges politikai elkötelezettség. Az alkotmányos pluralizmus esetében Koskenniemi elemzése valószínűleg csak a dolgok empirikus állapotának tekintené – a normatív rendek sokfélesége van –, és szkepticizmust azzal kapcsolatban, hogy a tiszta pluralista harmóniát egyedül a jogászok tudják megteremteni. Gyakran hangsúlyozza a *jogászok "szakmai érzékenységének" szerepét* : ha a jogászok alkotmányos gondolkodásmódot fogadnak el, törekedhetnek a nemzetközi jog koherenssé és elvhűvé tételére, de hajlamosak lehetnek az önámításra is, egy olyan rendben hisznek, amelyet a valóság nem támogat. A jogi hierarchia szempontjából megkérdőjelezi, hogy az állítólagos hierarchiák (mint például a jus cogens) valóban hatékonyak-e. Például igen, a kínzás egy szigorú normatilalom – kvázi alkotmányos –, de ez nem akadályozott meg néhány erős államot abban, hogy részt vegyenek benne a terrorizmus elleni háborúban. Koskenniemi azt kérdezné: mit használ az *"alkotmányos"* norma, amikor szembesül a politikával? Ez nem az eszmék feladása, hanem a *jog korlátainak felismerése a nemzetközi szférában* anyagi hatalom és közösségi támogatás nélkül. Arra ösztönzi a nemzetközi jogászokat, hogy legyenek öntudatosak – tudják, hogy amikor egy hierarchia vagy egy kozmopolita jogrend mellett érvelnek, akkor *értékválasztást és politikai lépést hoznak*, nem pedig tudományos igazságot. Ez a reflektív hozzáállás nem ad rivális tervet (Koskenniemi például nem támogatja például a szuverenitás abszolutizmusát sem) – ehelyett

óvatosságra és szerénységre szólít fel. Összefoglalva, Koskenniemi egészséges adag realizmust és kritikai éleslátást ad be: a nemzetközi jog alkotmányosítása, bármennyire is vonzónak hangzik, gyakran inkább arról szól, hogyan képzeljük el a nemzetközi jogot ("*az alkotmányos szókincsen keresztül"),* mint egy teljesen folyamatban lévő strukturális átalakulásról. A globális politika és a gyakorlók gondolkodásmódjának szélesebb körű változásai nélkül az alkotmányosítás meghatározatlan projekt, vagy akár a *meglévő hatalmi struktúrák* füstfüggönye maradhat.

Eric A. Posner (és Jack L. Goldsmith) – *A nemzetközi jog határai* (2005) és *A globális legalizmus veszélyei* (2009)

- Alapvető érv: Posner (gyakran Goldsmith-szel együtt) a nemzetközi jog tekintélyének realista és szkeptikus nézetét képviseli, alapvetően megkérdőjelezve az alkotmányosítási narratívát. *A nemzetközi jog határai című könyvében* Goldsmith és Posner amellett érvel, hogy a nemzetközi jog nem korlátozza az államokat semmilyen robusztus, jogszerű értelemben; inkább az államok érdekeit érvényesítő termékei (véletlen, koordináció vagy kényszer révén), és hiányzik belőle független végrehajtási mechanizmus vagy demokratikus alap. Ezért az az elképzelés, hogy a nemzetközi jog "felülmúlja" a nemzeti jogot, ahogyan az alkotmány felülmúlja a rendes törvényeket, véleményük szerint vagy hamis, vagy rendkívül korlátozott. Később, A *globális legalizmus veszélyeiben* Posner az általa "*globális legalizmusnak" nevezett* hitre összpontosít – arra a meggyőződésre, hogy a globális problémákat meg lehet oldani nemzetközi szintű jogi szabályok és intézmények létrehozásával. Kritikusan vizsgálja ezt, mint egyfajta utópisztikus projektet, és határozottan állítja, hogy "a *globális legalizmus a világkormány megközelítése, kivéve a kormány nélkül".* A legalisták azt *hiszik, hogy a törvény kormány nélkül mindazonáltal megoldhatja a globális problémákat",* de Posner hibásnak találja ezt a feltételezést. Lényegében az a fő érve, hogy a *jognak szuverén hatalomra van szüksége ahhoz, hogy hatékony legyen*; világkormány nélkül a nemzetközi "jog" gyakran impotens lesz, ha valóban ütközik a nemzeti érdekekkel. És ha valaki megpróbálna valódi világkormányt létrehozni, Posner (sok realistához hasonlóan) valószínűleg még nagyobb veszélyekre figyelmeztetne (a nemzeti szabadság elvesztése, potenciális zsarnokság stb.).
- Keretrendszer: A Posner/Goldsmith keretrendszer a racionális választás elméletén és a nemzetközi kapcsolatok realizmusán alapul. Az államokat elsődleges szereplőként kezelik, mindegyiket az önérdek (biztonság, gazdasági haszonszerzés stb.) vezérli, a nemzetközi jogot pedig epifenoménként kezelik – annak melléktermékeként, hogy az államok időnként kényelmesnek találják az együttműködést. Ebben a keretben az olyan fogalmak, mint a *"nemzetközi közösség"* vagy a *"globális alkotmány"* üresek vagy veszélyesen idealisták. A szuverenitás továbbra is az alapkő: minden állam végső soron csak önmagának (vagy esetleg saját népének) tartozik felelősséggel, és feladja a nemzetközi kötelezettségvállalásokat, ha azok túl költségessé válnak. A Limits-ben a nemzetközi jogot "*érdekek egybeesésének"* (az államok ugyanezt teszik, mert ez külön érdekük, nem pedig a jog miatt), "*koordináció"* (az államok harmóniában hoznak létre szabályokat a kölcsönös előnyök érdekében, mint például az út egy bizonyos oldalán való vezetés nemzetközi szinten) és *"együttműködés" kategóriákba sorolják.* (nehezebb esetek, amikor rövid távú ösztönzők léteznek a disszidálásra, mint például a fegyverzet-ellenőrzési szerződések – itt a végrehajtás trükkös). Nevezetesen, ebben a sémában kevés helyet találtak az erkölcsi vagy alkotmányos kényszernek. *A globális legalizmus veszélyeiben* Posner kifejezetten azok gondolkodásmódjával foglalkozik, akik olyan dolgokat szorgalmaznak, mint a Nemzetközi Büntetőbíróság, az erős

emberi jogi bíróságok vagy más "alkotmányos" globális intézmények. Azt állítja, hogy alábecsülik a politikai legitimitás és hatalom fontosságát, és *a "politika nélküli jogot"* támogatják, amit fenntarthatatlannak tart. Posner a globális legalizmust egyes jogászok kvázi vallásos hitének nevezi, amelyet a nemzetközi jog helyettesíthet a politikával. Keretrendszere tehát közvetlenül megkérdőjelezi az alkotmányos keretet, amely a jogot fokozatosan megszelídíti a politikát globális szinten.

- Módszertan: Posner és Goldsmith a kvalitatív történeti elemzés és a játékelméleti logika keverékét használja. *A nemzetközi jog határai* olyan példákat fésül át, mint a háborús törvények, az emberi jogi szerződések és a nemzetközi szokásjogi esettanulmányok, azzal érvelve, hogy az államok viselkedését jobban magyarázza az önérdek és a hatalom elosztása, mint bármilyen normatív elkötelezettség. Például azzal érvelnek, hogy az emberi jogi szerződéseknek kevés hatásuk van az elnyomó kormányok viselkedésére; Azok, akik betartják, más okokból (belpolitika stb.) teszik ezt, nem azért, mert a szerződés *alkotmányosan* kötelezte őket. Gyakran rámutatnak olyan esetekre is, amikor a hatalmas országok figyelmen kívül hagyják a nemzetközi jogot (mint például az Egyesült Államok bizonyos biztonsági kérdésekben), kevés következménnyel, hogy illusztrálják az államok feletti valódi jogrend hiányát. Posner *Perils* könyve időnként polemikus hangnemet kap, kritizálja az olyan dolgok konkrét támogatását, mint az egyetemes joghatóság vagy a globális alkotmányos jogok gondolata, azt sugallva, hogy az ilyen erőfeszítések visszafelé sülhetnek el, vagy képmutatóak lehetnek. A módszertan végig hangsúlyozza a megfelelés (vagy meg nem felelés) empirikus bizonyítékait, valamint a költség-haszon lencsét arra vonatkozóan, hogy az államok miért csatlakoznak vagy szegik meg a nemzetközi kötelezettségvállalásokat. Nem sokat foglalkoznak erkölcsfilozófiával vagy alkotmányelmélettel – sőt, ezek nagy részét *vágyálomnak* tekintik. Ehelyett a hobbesi vagy realista politikai elméletre hivatkozhatnak: *Leviatán* (szuverén) nélkül a törvény nem kötelező érvényű.
- Következmények: Posner és Goldsmith szemszögéből a nemzeti szuverenitás továbbra is a legfőbb hatalom, és eredendően gyanakvóak minden olyan állítással szemben, amely szerint egy nemzetközi norma vagy intézmény jogszerűen felülírhatja a nemzeti alkotmányt vagy egy állam kormányának akaratát. Valószínűleg az alkotmányos pluralizmust egyszerűen eufemizmusnak tekintenék arra a zűrzavaros valóságra, hogy különböző jogrendszerek léteznek, de végső soron a hatalom dönti el, hogy melyik érvényesül, ha ütköznek. Például, ha egy nemzeti bíróság szembeszáll egy nemzetközi bírósággal, és az állam támogatja a bíróságát, semmi sem kényszeríti az államot arra, hogy engedjen (hacsak más államok nem szabnak ki szankciókat, ami megint csak politika, nem pedig automatikus jogi mechanizmus). Kritikájuk azt sugallja, hogy a *világ alkotmányosságára irányuló erőfeszítések* alááshatják a demokratikus elszámoltathatóságot – visszhangozzák azt az aggodalmat, hogy a döntések nemzetközi testületekre történő átadása megkerülheti a nemzeti demokratikus folyamatokat, ami egyesek globális demokratikus deficitnek nevezik. Posner különösen kiemeli, hogy *a globális legalizmus a "kormány nélküli törvényt" támogatja, ami számára eredendően instabil.* Ez a nézőpont azt jelenti, hogy az alkotmányos rend kiépítésére tett kísérlet megfelelő globális politikai közösség (és végrehajtó hatalom) nélkül a szekér a ló elé helyezése. Ha a végletekig vigyük, az "új szuverenista" álláspont visszhangjait hallhatjuk (gyakran megtalálható az Egyesült Államokban), amely ellenáll az Egyesült Államok alkotmányos autonómiáját korlátozó kötelező erejű nemzetközi kötelezettségvállalásoknak (például az Egyesült Államok nem csatlakozik a Nemzetközi Büntetőbírósághoz, mert attól tart, hogy felülírja az Egyesült Államok jogi folyamatait). Posner nem feltétlenül érvel a teljes

elszigeteltség mellett; Inkább a pragmatizmust támogatja: az államoknak akkor kell együttműködniük, ha az kölcsönösen előnyös, és rugalmas, néha nem jogi megállapodásokat kell alkalmazniuk. *Veszélyesnek tartja a világkormányra vagy a szigorú globális jogi rendszerekre való törekvéseket*, mert vagy nem fognak működni, és erodálják a törvények tiszteletét, vagy ha működnek, elszámoltathatatlan globális bürokráciát hozhatnak létre. A jogi hierarchia szempontjából a realista nézet az, hogy minden látszólagos hierarchia (mint például az ENSZ Alapokmánya a nemzeti jog felett) a hatalmas államok akaratától függ, hogy engedelmeskedjenek neki. Ha létfontosságú érdekeik forognak kockán, a hierarchia összeomlik (amint azt az olyan pillanatok is bizonyítják, mint a 2003-as iraki háború, amelyet az ENSZ engedélye nélkül indítottak el). Posner provokatív hozzáállása ellensúlyozza az idealista narratívákat: emlékeztet arra, hogy *hatalom és állami részvétel nélkül* a legalista rendszerek kudarcot vallanak. Ezért az alkotmányosodási tendenciát véleménye szerint nagyon óvatosan kell megközelíteni, szem előtt tartva, hogy a nemzetközi jog *végső soron még mindig a szuverén hatalom árnyékában működik*.

Dieter Grimm – *"Az alkotmányosság vívmánya és kilátásai egy megváltozott világban"* (2015, Az *alkotmányosság alkonyán?*) és a *Szuverenitás: eredet és jövő* (2016)

- Alapvető érv: Grimm, a német alkotmánybíróság korábbi bírája és alkotmánytudós csodálja az alkotmányosság történelmi sikerét nemzetállami szinten, de óvakodik attól, hogy teljes egészében átvigye a nemzetközi szintre. Azzal érvel, hogy az alkotmányok ereje történelmileg az *"alkotmányozó hatalom"* – egy nép – és a robusztus demokratikus intézmények létezésétől függött. Ezek a feltételek, mutat rá, (még) nem léteznek a nemzetközi szférában. Így Grimm fő érve az, hogy *az államon kívüli alkotmányosítás legitimációs problémával néz szembe*: globális nép (demos) és a demokratikus elszámoltathatóság mechanizmusai nélkül a globális alkotmányból hiányoznának azok a tulajdonságok, amelyek a nemzeti alkotmányok tekintélyét és sikerét adják. Véleménye szerint, bár a nemzetközi jog minden bizonnyal korlátozhatja az államokat, ha megpróbáljuk elképzelni *a hazai alkotmány teljes analógjaként*, az aláásható mind a demokráciát, mind a hatékonyságot. Például az EU kontextusában (amelyet Grimm gyakran tárgyal) megjegyzi, hogy bár az EU-nak vannak kvázi alkotmányos elemei, küzd a demokratikus legitimitással – ez a probléma globálisan még súlyosabb lenne. Grimm tehát *barátságos kritikus*: támogatja a nemzetközi együttműködést és a jogot, de óva int attól, hogy túllépjen egy olyan világalkotmányos keretet, amelyet a polgárok nem tudnak ellenőrizni.
- Keret: Grimm keretrendszere a demokratikus szuverenitást és az alkotmányozó hatalom elvét hangsúlyozza. Gyakran visszatér az alapvető kérdésekhez: *ki* hozhat alkotmányt, *kinek* válaszol, és *ki* érvényesíti azt. Egy nemzetben a válasz az emberek (még ha közvetetten is, de képviselőkön és bíróságokon keresztül). A nemzetközi rendszerben Grimm nem talál egyenértékű választ – az államok alkotják és hajtják végre a törvényeket, a "világ népeinek" pedig nincs globális választási vagy részvételi rendszerük, amely befolyásolná ezeket a törvényeket. Különbséget tesz az alkotmány funkcionális és legitimáló szempontjai között is. Funkcionálisan a nemzetközi jog megtehet néhány dolgot, amit egy alkotmány tesz (megszervezheti a hatalmat, felsorolhatja az elveket), de ezt államközi megállapodással és gyakran technokrata eszközökkel teszi, nem pedig népszuverenitáson keresztül. Ezért azt sugallja, hogy az alkotmányosság (az államok feletti uralom) formája (demokratikus legitimitás és önkormányzat) nélkül juthatunk el. Grimm az alkotmányos pluralizmus híve abban az

értelemben, hogy elfogadja a többszintű kormányzást, de hajlamos a végső *legitimitást* az állami szinthez rendelni. Modellje az, hogy a nemzetközi jognak nagyrészt az államok beleegyezéséből kell származnia, és a nemzeti intézményeknek közvetíteniük kell a nemzetközi kötelezettségeket (hogy a parlamentek és a bíróságok megtartsák az ellenőrzést).

- Módszertan: Grimm történelmi elemzést (azt vizsgálja, hogyan jöttek létre az alkotmányok a nemzetállam mellett) és a demokráciaelméleten alapuló normatív érvelést használ. Gyakran hivatkozik a második világháború utáni alkotmányos pillanatra – arra, hogy az alkotmányok (például Németország alaptörvénye) világos demoszra és nyilvános tanácskozásra épültek –, és szembeállítja ezt a diplomaták által tárgyalt szerződésekkel. Esszéiben a feszültség konkrét eseteit elemzi: például az Európai Unió Bíróságának az uniós hatáskörök tág értelmezését a nemzeti parlamentek akaratával szemben, vagy a WTO kereskedelmi szabályait, amelyek felülírják a nemzeti szociálpolitikákat. Aggodalmait ezekkel a példákkal hajlamos illusztrálni, azzal érvelve, hogy amikor a nemzetközi testületek ténylegesen "alkotmányosítanak" bizonyos politikákat, a nemzeti polgárok jogfosztottnak érezhetik magukat (amint azt a tiltakozó mozgalmak azt állítják, *hogy "nincs demokrácia ország nélkül",* vagy szkepticizmus a "meg nem választott" nemzetközi bürokratákkal szemben). Grimm módszertana magában foglalja a reformjavaslatokat is: nem egyszerűen tiltakozik, hanem javaslatot tehet az elszámoltathatóság növelésére – például a nemzeti törvényhozások szerepének növelésére a nemzetközi döntéshozatalban, vagy a főbb nemzetközi bírósági ítéletek parlamenti ratifikálásának megkövetelésére, mielőtt azok belföldön hatályba lépnének. Egy másik módszer, amelyet alkalmaz, a fogalmi tisztázás: meghatározza, mi *az* alkotmány (Grimm számára az államisághoz és egy adott politikai közösséghez kötődik), és így miért inkább metaforikus, mint valóságos a "világalkotmányról" beszélni.
- Következmények: Grimm perspektívájának következményei a szuverenitásra és a demokratikus legitimitásra összpontosítanak. Hatékonyan védi a nemzetállam folyamatos szerepét, mint a demokrácia elsődleges helyét. Ez azt jelenti, hogy konfliktus esetén Grimm valószínűleg a nemzeti alkotmányjogot fogja mondani ki *az utolsó szóból*, hacsak és amíg a nemzetközi jogalkotás demokratizálódik. Például, ha egy nemzetközi bíróság olyan ítéletet hoz, amely súlyosan ellentétes egy ország alkotmányos elveivel vagy választási döntéseivel, Grimm együtt érezne az adott ország bíróságaival vagy törvényhozásával, akik érvényesítik a végső hatalmat (ez a logika támasztotta alá például a német alkotmánybíróság megközelítését a Lisszaboni Szerződés ítéletében, amely ragaszkodik az alapvető alkotmányos identitás megőrzéséhez az EU-val szemben). Az *alkotmányos pluralizmus szempontjából* Grimm valami olyasmit képzel el, mint egy kiegyensúlyozott dualizmus: a nemzetközi jog és a nemzeti jog egyaránt létezik, de a nemzetközi jog nem uralhatja teljesen a nemzeti alkotmányos autonómiát, és a nemzetek sem hagyhatják figyelmen kívül a nemzetközi jog együttműködési szükségleteit. Így támogathatja azt a pluralizmust, ahol minden szint tiszteletben tartja a másik szféráját – pl. a nemzetközi jog széles kereteket határoz meg, és a nemzeti jog a helyi demokratikus preferenciákkal összhangban hajtja végre azokat. Grimm azt is felveti, hogy az alkotmányosítás túl messzire tolása nacionalista reakciót válthat ki. Megjegyzi, hogy sok polgár ragaszkodik nemzeti alkotmányához, mint a jogok és a demokrácia garanciájához; Ha azt mondják nekik, hogy egy személytelen globális alkotmány írja felül azt, negatívan reagálhatnak (ez a jelenség vitathatatlanul a populizmusok térnyerésében is megfigyelhető). A világkormányzati törekvésekkel kapcsolatban Grimm az óvatosság oldalán áll: alapvetően azt mondja*, hogy a világ nem áll készen egy világkormányra*

vagy egy globális alkotmányra, és az ellenkezőjének színlelése kárt okozhat. Ehelyett olyan fokozatos változásokat támogat, amelyek növelik a nemzetközi jog hatékonyságát anélkül, hogy meghaladnák a demokratikus ellenőrzési mechanizmusok által kezelhető képességeket. Nézetének egyik közvetlen következménye a szubszidiaritás elvének támogatása – a döntéseket a lehető legközelebb kell meghozni az emberekhez (globális döntések csak olyan globális problémákra, amelyeket az államok nem tudnak kezelni). Grimm hozzászólásai tehát emlékeztetnek arra, hogy az alkotmányosítás nem csak jogi projekt, hanem mélyen politikai projekt, amely közösséget és legitimitást igényel. Amíg egy közös politikai identitással rendelkező globális közösség nem alakul ki (ha valaha), a globális alkotmányos rend az ő szemében részleges és törékeny konstrukció marad, amelyet óvatosan kell kezelni, hogy ne erodálja a nemzeti alkotmányos demokrácia vívmányait.

B. S. Chimni – *Nemzetközi jog és világrend: A kortárs megközelítések kritikája* (2. kiadás 2017; 1. kiadás 1993) és *"Nemzetközi intézmények ma: Birodalmi globális állam a készülésben"* (EJIL, 2004)

- Alapvető érv: Chimni, a globális dél tudósa és a Harmadik Világ Megközelítései a Nemzetközi Joghoz (TWAIL) alapítója a globális alkotmányosítás átható kritikáját kínálja marxista és posztkoloniális perspektívából. Azzal érvel, hogy amit egyesek a nemzetközi jog kialakuló alkotmányos rendjének neveznek, az valójában egy "birodalmi globális állam" kialakulásának tekinthető, amelyet a hatalmas államok és a transznacionális kapitalista osztályok érdekei támasztanak alá. 2004-es cikkében provokatívan leírja a *nemzetközi gazdasági, politikai és társadalmi intézmények növekvő hálózatából álló* "születőben lévő globális államot", amely *"birodalmi jellegű".* Véleménye szerint a nemzetközi jog jelenlegi pályája nem az egész emberiség semleges kozmopolita alkotmánya felé mutat, hanem inkább a globális kormányzás egy olyan formája felé, amely megszilárdítja az egyenlőtlenségeket, és lehetővé teszi az elit érdekeinek érvényesülését a közös szabályok leple alatt. Chimni ezért kritikusan elemzi az alkotmányosságot, mint olyan *ideológiát*, amely megszelídítheti vagy háttérbe szoríthatja az eltérő véleményeket, megjegyezve, hogy az állítólagos egyetemes normák gyakran a nyugati értékeket vagy a neoliberális közgazdaságtant tükrözik. Nem feltétlenül tagadja, hogy a nemzetközi jognak most erősebb intézményei vannak; inkább azt kérdezi, *hogy ez kit* szolgál. Fő üzenete: óvakodjunk az *"alkotmányosítástól",* amely legitimálhatja az igazságtalan status quót, és alááshatja a valódi demokratikus és újraelosztási lehetőségeket mind nemzetközi, mind nemzeti szinten.
- Keretrendszer: Chimni elméleti kerete a nemzetközi jog integrált marxista megközelítése (amelyet IMAIL-nek rövidít). A marxizmus (osztályelemzés, a kapitalista termelési módok hatása), a szocialista feminizmus és a posztkoloniális elmélet meglátásait ötvözi. Ebben a keretben a nemzetközi jog és intézmények olyan felépítmények, amelyek tükrözik a gazdasági bázist – különösen a tőke globalizációját. Az olyan intézmények terjeszkedését, mint a WTO, az IMF, a Világbank, sőt még a nemzetközi bíróságok is egy olyan projekt részének tekintik, amely stabil környezetet teremt a transznacionális tőke számára, gyakran a *"harmadik és első világ alárendelt osztályainak" rovására.*Chimni a "birodalmi globális államot" nem teljesen centralizált világkormányként írja le, hanem *decentralizált*, többrétegű kormányzati struktúraként (beleértve a civil szervezeteket és a helyi hatóságokat), amely mindazonáltal egy bizonyos birodalmi logika teljesítése érdekében működik. Ez az alkotmányosítás csavarja: igen, több a globális kormányzás (mint például az állam

funkciói), de ez elfogult jellegű. Olyan fogalmakat is megvizsgál, mint a *globális civil társadalom* vagy a *nemzetközi közösség*, azzal érvelve, hogy ezek megtévesztőek lehetnek, ha nem kérdezzük meg, hogy valójában kinek van hangja és hatalma bennük. Chimni hangsúlyozza a demokráciát és az igazságosságot: megjegyzi, hogy az eddigi fejlemények *"súlyosan aláássák az érdemi demokráciát mind államközi, mind államon belüli szinten",* mivel a döntések a népi ellenőrzéstől távol eső nemzetközi helyszínekre kerülnek. Ellentétben néhány TWAIL-tudóssal, akik a nemzetközi jogot teljes egészében elutasítják, Chimni valójában szimpatizál a *nemzetközi jog reformjával* a valódi globális igazságosság érdekében – *"komplex internacionalizmust" szorgalmaz,* ahol a reformokat a társadalmi erők széles koalíciója hajtja végre. De ragaszkodik ahhoz, hogy ezeket a reformokat az osztály- és hatalmi dinamika tudatossága határozza meg, nem csak az idealista alkotmányosság.

- Módszertan: Chimni megközelítése erősen kritikus és diagnosztikus. 2004-es írásában szisztematikusan építi fel azt az esetet, hogy egy globális állam körvonalai vannak: felsorolja a nemzetközi szabályalkotás bővülő körét, a végrehajtási mechanizmusokat, az állami megfelelés felügyeletét stb., párhuzamot vonva az állami funkciókkal. Ezután meghatározza, hogy kinek az érdekeit szolgálják – kiemelve például, hogy a nemzetközi pénzügyi intézmények strukturális kiigazítási programjai hogyan erodálták a szegény országok szuverenitását a gyakorlatban, vagy hogy a WTO szabályai hogyan korlátozzák a fejlesztési politikákat (előnyöket biztosítva a már iparosodott nemzetek számára). Chimni más megközelítéseket is alkalmaz (innen ered könyvének alcíme: "a kortárs megközelítések kritikája") – kritizálja a liberális, realista, sőt a mainstream marxista nemzetközi jogi megközelítéseket, amiért nem ragadják meg teljesen a *"globális kapitalizmus kortárs szakaszát".* Absztrakt elméletet és konkrét eseteket egyaránt használ: pl. békefenntartó műveleteket, a nemzetközi büntetőbíróságokat, és azt, hogy ezek hogyan kényszeríthetnek rá bizonyos értékeket, vagy akár geopolitikai célokat is szolgálhatnak, miközben kozmopolita célt követelnek. Módszertanának másik része a *tézisével szembeni ellenvetések felvázolása* és megválaszolása – 2004-ben nyolc ellenvetést vetít előre (mint például "a globális kormányzás nem túl gyenge ahhoz, hogy állam legyen?" vagy "a nemzetközi intézmények nem lépnek-e fel néha a hatalmas államok akarata ellen?"), és megválaszolja őket, hogy megerősítse érvelését, miszerint egy birodalmi minta mindazonáltal kialakulóban van. Későbbi munkáiban, például könyvének 2017-es kiadásában, tovább finomítja perspektíváját, olyan fogalmakat fogalmaz meg, mint a *"globális demokráciadeficit",* és felveti a *"radikális pluralizmus"* gondolatát, ahol több ideológiát és érdeket kell egyensúlyba hozni a világrendben.
- Következmények: Chimni kritikája azt sugallja, hogy a szuverenitást, különösen a harmadik világ államai esetében, a neoliberális globalizáció korszakában kiüresedett a jóindulatú globális rend hamis ígéretével. Amit az alkotmányosítás rajongói a globális jogállamiság érdekében a szuverenitás csökkentésének nevezhetnek, Chimni a szuverenitás csökkentésének nevezheti a *globális tőke* vagy a hatalmas államok napirendje érdekében. Például az alkotmányosok tapsolnak a WTO viták erős végrehajtásának; Chimni rámutat, hogy ez gyakran arra kényszeríti a fejlődő országokat, hogy szüntessék meg a helyi iparágak vagy az élelmezésbiztonság szempontjából kulcsfontosságú kereskedelmi akadályokat vagy támogatásokat, és hatékonyan helyezik előtérbe a szabadkereskedelmi ortodoxiát a helyi szükségletekkel szemben. Az alkotmányos pluralizmussal kapcsolatban Chimni megfigyelheti, hogy a pluralizmus valójában nem a leggyengébb szereplők számára létezik – ez a pluralizmus a hatalmasok között, míg a kisebb államoknak és a marginalizált csoportoknak el kell fogadniuk a máshol hozott szabályokat. Gyakran hangsúlyozza a

demokratikus ellenőrzés hiányát: a nemzetközi intézmények nem tartoznak felelősséggel a döntéseik által érintett emberek felé. Ez vezet a *komplex internacionalizmusra való felhívásához* – alapvetően a nemzetközi jog visszaszerzésének stratégiájához széles körű mozgalmakon keresztül, olyan reformok céljára, mint az ENSZ Közgyűlésének felhatalmazása (ahol a fejlődő országoknak vannak számai), a nemzetközi pénzügyi intézmények demokratizálása, a *"közös, de differenciált felelősség"* elismerése a környezetvédelmi jogban (hogy a terhek ne kerüljenek igazságtalanul a délre) stb. A világkormányzat szempontjából Chimni elemzése ironikusan azt mondhatná: *egy világállam felé haladunk, de ez nem az egalitárius, békés kanti fajta – ez az elit által és az elit számára irányított.* Így valószínűleg ellenzi a globális intézmények további felhatalmazását egyidejű radikális reform nélkül. A jelenlegi hatalmi dinamika által uralkodó világalkotmány helyett valószínűleg a fejlődő országok szuverén jogainak megerősítését (a gazdasági fejlődés politikai tere) *és* olyan nemzetközi szabályok kidolgozását támogatná, amelyek valóban kezelik az egyenlőtlenségeket (például a multinacionális vállalatok szabályozása vagy a tisztességes kereskedelem szabályai). Chimni perspektívája kiszélesíti a beszélgetést azáltal, hogy osztály- és posztkoloniális tudatot fecskendez: emlékeztet arra, hogy az alkotmányosítás nem választható el *a globális kapitalizmus, az észak-déli megosztottság és a társadalmi igazságosság* kérdéseitől. A *világállamiságra való törekvéseknek meg* kell küzdeniük azzal a valósággal, hogy a jog megszilárdíthatja és megkérdőjelezheti a hatalmat. Így munkája a naiv alkotmányosság kritikája, és arra szólít fel, hogy minden kialakuló globális rendet "*egy erős globális társadalmi mozgalom" alakítson ki,* amely a méltányosságot és a demokratikus ellenőrzést szorgalmazza, ahelyett, hogy a kozmopolitizmus zászlaja alatt a szakértőkre és az elitekre bízná.

Következtetés: A nemzetközi jog alkotmányosításáról szóló tudomány gazdag vitát tár fel a jog, a politika és az elmélet metszéspontjában. A globális alkotmányosság támogatói – mint Klabbers/Peters/Ulfstein, Fassbender, Habermas, Kumm, de Wet és mások – kiemelik az alkotmányos *jellemzők* megjelenését a nemzetközi rendszerekben, és gyakran üdvözlik ezt, mint a *jogállamiságon alapuló globális rend felé való* előrelépést. A nemzetközi jogban olyan normák (pl. emberi jogok, ius cogens, ENSZ Alapokmány elvei) és intézmények strukturált hierarchiájának magjait látják, amelyek enyhíthetik az anarchiát és globális közjavakat szolgáltathatnak, néha még a világkormány törekvéseire adott válaszként is megfogalmazzák (a modern valóság által mérséklizve). Ezek a tudósok elemzik, hogyan fejlődnek az olyan fogalmak, mint a *szuverenitás* – az abszolúttól a relatívig, a monolitikustól a megosztottig –, és feltárják az alkotmányos pluralizmust, mint a globális normák és a hazai autonómia egyensúlyának módját. Másrészt a kritikusok és figyelmeztető hangok – Koskenniemi kritikus jogi szkepticizmusától kezdve Krisch pluralista egységszkepticizmusán át Posner realista kétségeiig a "kormány nélküli joggal", Grimm demokratikus aggályaiig és Chimni rejtett hatalmi dinamikájának leleplezéséig – hangsúlyozzák, hogy az alkotmányosítás nem semleges vagy ötvözetlen jó. Arra buzdítanak bennünket, hogy tegyük fel a kérdést: *kinek és kinek az alkotmányosítása?* Aggódnak az illegitimitás, a végrehajthatóság és a sokszínűség vagy a demokrácia esetleges elnyomása miatt.

A kialakuló globális jogrendet tehát nagyon eltérően értelmezik. Egyesek számára ez egy lehetőség a nemzetközi kapcsolatok *alkotmányossá tételére* – a béke, az emberi jogok és a jogállamiság nemzetállam fölé helyezésére, közelebb kerülve Kant kozmopolita eszményéhez a teljes világkormány helyett. Mások számára ez egy elismerendő valóság (mivel az államokat egyre inkább korlátozzák a nemzetközi szabályok), de egyben kordában tartandó tendencia is

– a pluralista vagy kormányközi struktúra előnyben részesítése, amely tiszteletben tartja a helyi alkotmányos önkormányzatot és megakadályozza a hegemóniát. Ez a feszültség a jogi hierarchia alapvető kérdéseit tükrözi: van-e (vagy kell-e lennie) egyértelmű hierarchia a nemzetközi alkotmányos normákkal a csúcson (és ha igen, ki dönti el, hogy mik azok), vagy a globális rend az egymást átfedő hatóságokkal fog működni, amelyek folyamatos tárgyalásokat igényelnek?

Mind a támogatók, mind a kritikusok egyetértenek egy dologban: a nemzetközi jog mai helyzete nagymértékben eltér az egy évszázaddal ezelőttitől. Sokkal sűrűbbek a normák és intézmények, és a nemzeti alkotmányok már nem működnek elszigetelten. Az olyan kérdéseket, mint az emberi jogok, a kereskedelem, a környezetvédelem és a biztonság, összetett, egymásba fonódó jogi rendszerek szabályozzák. Az alkotmányosítás diskurzusa kísérlet arra, hogy értelmet adjon ennek a bonyolultságnak – akár ünnepelni, alakítani, akár biztosítani, hogy ne árulja el azokat az értékeket (szuverenitás, demokrácia, igazságosság), amelyeket az alkotmányok védeni hivatottak. A tudósok továbbra is részt vesznek az új fejleményekkel (pl. a nemzetközi bíróságok populista kihívásainak növekedése, vagy olyan új globális kérdések, mint a kiberbiztonság), hogy újraértékeljék ezeket az elméleteket. Amint ez az átfogó áttekintés mutatja, az akadémiai beszélgetés élénk, és különféle módszertanokat tükröz: doktrinális, elméleti, történelmi, empirikus és kritikus. Továbbra is nyitott kérdés, hogy valaha is hivatalosan létrejön-e a világalkotmány. Addig is az államon kívüli alkotmányosságról szóló viták tájékoztatni fogják arról, hogyan értjük meg a növekvő globális jogrend legitimitását és korlátait – hatékonyan irányítva, hogyan kormányozhatjuk *a világot,* vagy alternatívaként megakadályozhatunk egy olyan kormányzást, amely nélkülözi azokat a helyi választókerületeket, amelyeket szolgálnia kellene.

Források:

- Klabbers, Jan, Peters, Anne és Ulfstein, Geir. *A nemzetközi jog alkotmányosítása*. OUP, 2009 (a globális alkotmányos jellemzők és kihívások elemzése).
- Fassbender, Bardo. *Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, mint a Nemzetközi Közösség alkotmánya*. Martinus Nijhoff, 2009 (azzal érvelve, hogy az ENSZ Alapokmánya alkotmányos alap).
- Habermas, Jürgen. *"A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára."* Constellations 15(4), 2008 (a többszintű globális alkotmányos rend normatív védelme világkormány nélkül).
- Kumm, Mátyás. *"A kozmopolita fordulat az alkotmányosságban."* in Dunoff & Trachtman (szerk.), *Uralni a világot?*, 2009; és IJGLS 20(2), 2013 (a globális alkotmányos legitimitás és az államok kozmopolita jog iránti kötelességének elmélete).
- Dunoff, Jeffrey és Trachtman, Joel (szerk.). *A világ uralása?: Alkotmányosság, nemzetközi jog és globális kormányzás*. CUP, 2009 (interdiszciplináris esszék a nemzetközi alkotmányos diskurzusról, pluralizmusról és rezsimekről).
- von Bogdandy, Armin. *"Alkotmányosság a nemzetközi jogban: Kommentálja Németország javaslatát."* 47 Harv. ILJ 223 (2006) (a nemzetközi alkotmány kilátásainak és korlátainak értékelése).
- de Wet, Erika. *"A nemzetközi alkotmányos rend."* 55 ICLQ 51 (2006) (a közösség, az értékek és a hierarchia meghatározása egy kialakulóban lévő nemzetközi alkotmány elemeiként).

- Cass, Deborah Z. *A Kereskedelmi Világszervezet alkotmányosítása*. OUP, 2005 (a WTO alkotmányos lencsésszel történő vizsgálata, valamint legitimitásának és demokratikus deficitjeinek vizsgálata).
- Krisch, Nico. *Az alkotmányosságon túl: A posztnacionális jog pluralista szerkezete*. OUP, 2010 (a jogi pluralizmus támogatása a hierarchikus alkotmányosság helyett a globális kormányzásban).
- Walker, Neil. *"Az alkotmányos pluralizmus gondolata."* 65 Mod. L. Rev. 317 (2002); és *a globális jog jelzései*. CUP, 2015 (úttörő szerepet tölt be az alkotmányos pluralizmus koncepciójában Európában és világszerte, több egymást átfedő alkotmányos renddel).
- Teubner, Gunther. *Alkotmányos töredékek: Társadalmi alkotmányosság és globalizáció*. OUP, 2012 (a globális társadalom különböző szektoraiban több spontán konstitúció elméletét javasolja).
- Koskenniemi, Martti. *"Az alkotmányosság mint gondolkodásmód: reflexiók a kanti témákról."* 8 Theor. Inq. L. 9 (2007) (az alkotmányos ideológia kritikai vizsgálata a nemzetközi jogban).
- Posner, Eric A. és Goldsmith, Jack L. *A nemzetközi jog határai*. OUP, 2005 (realista elemzés, amely szerint a nemzetközi jogot az állami önérdek vezérli, nem pedig a magasabb jog).
- Posner, Eric A. *A globális legalizmus veszélyei*. Univ. of Chicago Press, 2009 (kritizálja a nemzetközi jogi megoldásokba vetett hitet a globális kormányzat hiányában; a jognak hatalomra van szüksége ahhoz, hogy hatékony legyen).
- Grimm, Dieter. *"Az alkotmányosság elérése és kilátásai egy megváltozott világban."* in Dobner & Loughlin (szerk.), *Az alkotmányosság alkonya?*, OUP 2010; és *A kozmopolita alkotmány*. OUP, 2016 (kiemelve a demos fontosságát minden alkotmányban, és figyelmeztetve a nemzetek feletti alkotmányosítás demokratikus hiányosságaira).
- Chimni, B. S. *Nemzetközi jog és világrend: A kortárs megközelítések kritikája*. 2. kiadás, CUP, 2017; és *"Nemzetközi intézmények ma: Birodalmi globális állam készül"*. 15 EJIL 1 (2004) (TWAIL és marxista kritikát mutat be, miszerint a jelenlegi globális kormányzási struktúrák egy birodalmi projektnek felelnek meg, amely aláássa a demokráciát és az egyenlőséget).

****

Jan Peters Klabbers Anne & Ulfstein, Geir: A nemzetközi jog alkotmányosítása

A könyv szerkezete és fő érvei

Áttekintés: *A nemzetközi jog alkotmányosítása* egy együttműködési munka, amely azt vizsgálja, hogy a nemzetközi jogrendszer mutat-e a nemzeti alkotmányokhoz hasonló "alkotmányos" jellemzőket, és ha igen, hogyan. A szerzők – Jan Klabbers, Anne Peters és Geir Ulfstein – a globalizáció nyomása, valamint a nemzetközi intézmények és bíróságok elterjedése köré csoportosítják vizsgálatukat, és felteszik a kérdést, hogy az állam mellett vagy azon túl kialakul-e egy globális alkotmányos rend. Kritikus, de végső soron konstruktív perspektívából közelítik meg ezt a kérdést: a könyv egyszerre elemzi a nemzetközi jog alkotmányos eszméit és kritikáik *"kritikai értékelését"*. Lényegében a szerzők azzal érvelnek, hogy a nemzetközi jog fejlődésének alkotmányosítási folyamatként való értelmezése (más jelenségekkel párhuzamosan, mint például a nemzetközi jog széttöredezettsége és "deformalizálása") *magyarázó erőt* és friss betekintést eredményezhet. Nem állítják, hogy egy teljes értékű világalkotmány már a helyén van; inkább azonosítják az alkotmányos tendenciákat, és felvázolják, mit *jelenthet* és *mit kell* tartalmaznia egy "alkotmányosított" *világrendnek*.

Szerkezet: A könyv egy bevezetőből, öt tematikus fejezetből, egy következtetésből és egy epilógusból áll. Minden fejezet az alkotmányosság más-más dimenzióját tárja fel a nemzetközi jogban, az alábbiakban összefoglalva:

1. A helyszín beállítása (Bevezetés): Meghatározza a problémát és a fogalmakat, áttekintve a globális alkotmányosságról szóló vitát. Az alkotmányosítást olyan kortárs kihívásokra adott válaszként helyezi el, mint a *széttöredezettség*, a jog *"vertikálisodása"* és az egyértelmű jogi hierarchiák eróziója. Klabbers (aki ennek a nyitó fejezetnek a szerzője) az alkotmányosságot a nemzetközi normák *rendjének és hierarchiájának* bevezetésének módjaként mutatja be, és egyensúlyt teremt a nemzetközi szereplők felhatalmazása és hatalmuk korlátozása között.
2. Intézmények és kompetenciák: Elemzi a nemzetközi szervezeteket (például az ENSZ-t és másokat) és azok hatáskörének elosztását. Ez a fejezet azt kérdezi, hogy a nemzetközi rendszerben a hatáskörök megosztása hasonlít-e a hatalmi ágak alkotmányos szétválasztására vagy a szövetségi struktúrára. Vizsgálja a *"nemzetközi szervezeti struktúrák"* létrehozását és alapokmányait, mint lehetséges alkotmányos kereteket. A témák között szerepel az olyan szervekre ruházott hatáskörök mértéke, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsa, és hogy ezeket a hatásköröket hogyan korlátozzák vagy ellenőrzik (a kiegyensúlyozó hatóság alkotmányos aggálya).
3. Jogalkotás és alkotmányosság: A nemzetközi jogalkotás folyamatait (szerződések, szokás stb.) alkotmányos szemüvegen keresztül tárja fel. Ez a fejezet azt vizsgálja, hogy a nemzetközi jognak vannak-e *magasabb státuszú alkotmányos normái* (hasonlóan ahhoz, hogy az alkotmány a legfőbb jog), és értékeli a jogi hierarchiák (pl.

ius cogens vagy perimptory normák) kialakulását, amelyek felülírják a szokásos nemzetközi megállapodásokat. Értékeli a törvényhozás koherenciáját is a széttöredezett rendszerek között, és felteszi a kérdést, hogy egy alkotmányos keret integrálhatja-e a különböző normatív rendeket. A szerzők lényegében azt vitatják, hogy a nemzetközi jog forrásai és normatív rendje az alkotmányos rendszertől elvárt stabilitást és hierarchiát mutatja-e.

4. A nemzetközi igazságszolgáltatás: A nemzetközi bíróságok és törvényszékek kvázi bírói ágként betöltött szerepére összpontosít egy alkotmányos rendben. A fejezet értékeli, hogy az igazságügyi szervek (például a Nemzetközi Bíróság, a WTO Fellebbezési Testülete, a Nemzetközi Büntetőbíróság stb.) hogyan járulnak hozzá a jogállamisághoz világszerte. A szerzők a *bírósági felülvizsgálat és végrehajtás mechanizmusait vizsgálják* : milyen mértékben vizsgálják a nemzetközi bíróságok a cselekmények jogszerűségét (hasonlóan a jogszabályokat felülvizsgáló alkotmánybíróságokhoz), és biztosítják a nemzetközi jog szerinti elszámoltathatóságot. A nemzetközi kapcsolatok bírósági jellegét – a bíróságokra való növekvő támaszkodást a viták rendezésében és a normák értelmezésében – az alkotmányosítás központi elemeként mutatják be, amely segít a politikai hatalom törvényen keresztüli korlátozásában. Nevezetesen, a szerzők megjegyzik, hogy az alkotmányosítás globális szinten "elfogult*", "inkább ítélkező, mint tanácskozó"* – ami azt jelenti, hogy a fejlődés inkább az alapvető normákat érvényesítő bírákon keresztül történt, mint a valódi globális alkotmányt elfogadó politikai szerveken keresztül.
5. Tagság a Globális Alkotmányos Közösségben: Megvizsgálja, hogy kik az alkotmányos nemzetközi rend alanyai. Peters vezeti ezt a vitát, megvizsgálva a "nemzetközi közösség" fogalmát, valamint az egyének, államok és más szereplők bevonását a közösség tagjaiba. Ez a fejezet az alapvető jogokkal és az egyén védelmével foglalkozik a nemzetközi jogban (összehasonlítva a nemzeti alkotmányok alkotmányos jogaival). Felteszi a kérdést, hogy az egyének és a nem állami szervezetek rendelkeznek-e közvetlen jogi státusszal vagy jogokkal a nemzetközi jogrendszerben – ez az alkotmányosítás kulcsfontosságú szempontja, mivel az alkotmányok jellemzően közvetítik a politika és az egyének közötti kapcsolatot. A szerzők az *emberi jogokat* a viták visszatérő témájaként emelik ki, és azt sugallják, hogy az egyetemes emberi jogi normák megjelenése erős alkotmányos erő a nemzetközi jogban.
6. Kettős/többszintű demokrácia: A legitimitás és a demokrácia kérdésével foglalkozik a nemzetközi jogban. Elismerve az államon túli gyakran emlegetett "demokratikus deficitet", a szerzők a "kettős demokrácia" vagy a "többszintű demokrácia" modelljét javasolják a legitimitás növelése érdekében. Ez azt jelenti, hogy a demokratikus elveknek két megerősítő szinten kell működniük: az államokon belül (az egyes államok saját demokráciájában) és globális szinten az elszámoltathatóbb nemzetközi intézményeken keresztül. Azzal érvelnek, hogy az alkotmányosításnak olyan *"alkotmányos elveket" kell magában foglalnia* , mint a demokratikus részvétel, az átláthatóság és az elszámoltathatóság a globális kormányzásban. A gyakorlatban ez magában foglalhatja a nemzetközi döntéshozatal parlamenti felügyeletének megerősítését, a civil társadalom bevonását, vagy akár a globális képviseleti intézmények kialakulóban lévő formáinak elképzelését. A fejezet azzal foglalkozik, hogyan lehet biztosítani, hogy a nemzetközi jogalkotás és intézmények ne csak hatékonyak, hanem *demokratikusan legitimek* is legyenek. A "többszintű demokrácia" kifejezés hangsúlyozza, hogy az alkotmányos világrendben a legitimitás a nemzeti demokratikus folyamatok és a kialakuló nemzetközi részvételi normák kombinációjából származna.

7. Következtetések: A záró fejezetben a szerzők összekapcsolják megállapításaikat, elismerve az alkotmányosítási tézis lehetőségeit és korlátait. Arra a következtetésre jutottak, hogy bár a nemzetközi jog *alkotmányos* vonásokat szerez (pl. az alapvető normák erősebb érvényesítése, több intézményi kormányzás, némi normahierarchia), ez továbbra is hiányos és egyenetlen folyamat. Nevezetesen megismétlik, hogy a globális alkotmányosítás inkább az igazságügyi fejlesztések, mint a szándékos politikai tervezés révén haladt előre, és felszólítanak ennek egyensúlyára a tanácskozó, befogadó globális jogalkotás fejlesztésével. A következtetés óvatosan optimista: azt sugallja, hogy a nemzetközi jog fejlődésének alkotmányos szempontból való szemlélése *"új betekintést és új érveket tesz lehetővé",* még akkor is, ha a teljesen megvalósult világalkotmány nincs (és talán soha nem is lesz).

Egy epilógus következik, amely átírja a könyvről szóló vitát az EJIL:Talk! blog. Ebben a párbeszédben a szerzők válaszolnak a kommentátorok kritikáira. Ennek a vitának a beillesztése hangsúlyozza, hogy a könyv állításainak célja az volt, hogy vitát ösztönözzenek a nemzetközi jogi közösségben, és megragadja az alkotmányosítás gondolatával való tudományos elkötelezettség interaktív jellegét.

Összességében a könyv fő érve az, hogy felismerhetjük a nemzetközi jogrend kialakulóban lévő *alkotmányos* struktúráit és elveit – intézményeiben, normatív hierarchiájában, ítélkezésében és értékeiben –, és hogy ezek alkotmányos kereteken keresztüli megértése egyszerre magyarázza a jelenlegi tendenciákat, és rámutat a normatív javulás felé. Ugyanakkor a szerzők kritikus álláspontot képviselnek, elismerik a kétértelműségeket és a kihívásokat, ahelyett, hogy azt állítanák, hogy a világalkotmány teljes mértékben megvalósult vagy általánosan elfogadott.

Alkotmányosítás kontextusban: A szerzők koncepciója

A könyv középpontjában annak feltárása áll, hogy mit jelent az "alkotmányosítás" a nemzetközi jogra alkalmazva. Klabbers, Peters és Ulfstein az alkotmányosítás árnyalt fogalmát dolgozza ki, amely túlmutat egyetlen definíción – ehelyett olyan jellemzőket és folyamatokat azonosítanak, amelyek a nemzetközi jogrendszer alkotmányos minőségét jelzik. Véleményük szerint az alkotmányosítás magában foglalja a nemzeti alkotmányokhoz hasonló jellemzők nemzetközi jogba történő bevezetését: a politikai hatalom korlátozását, a jogi hierarchiát, a meghatározott hatáskörökkel rendelkező szervezett intézményeket, az alapvető jogok védelmét és az elszámoltathatóság mechanizmusait. Formális értelemben egy alkotmányos nemzetközi rend jogállamiságot kényszerítene a hatalmi politikára: *"a politikai hatalom korlátozása, a hatalmi ágak szétválasztása, az elszámoltathatóság és az intézmények feletti ellenőrzés, [és] az egyéni jogok védelme a hatalom gyakorlásával szemben"* ennek a víziónak a kulcsfontosságú elemei. Mindezek arra szolgálnak, hogy a nemzetközi közösséget a törvény szerint "megszervezzék", hasonlóan ahhoz, ahogy az alkotmány megszervezi az államot.

Döntő fontosságú, hogy a szerzők különbséget tesznek az alkotmányosítás formális és tartalmi szempontjai között. A formális alkotmányosítás strukturális és eljárási elemekre utal – például a szabályok bírósági érvényesítése (a nemzetközi ügyek igazságszolgáltatása) és a normák hierarchiájának kialakulása (egyes szabályok "magasabb" jogok) formális alkotmányos jellemzőknek tekinthetők. Az érdemi alkotmányosítás viszont olyan értékorientált tartalomra utal, mint a demokratikus elvek, a jogállamiság és az emberi jogok beépítése a nemzetközi kormányzás szövetébe. Peters különösen hangsúlyozza, hogy az

alkotmányosítás *egyszerre* tekinthető leíró folyamatnak és normatív projektnek: leíró szempontból *"a rend és a hierarchiák keresése"* egy széttöredezett jogrendszerben, normatív szempontból *pedig "a globális kormányzás javulásának ígéretét"* hordozza . Más szóval, az alkotmányosítási diskurzus arról szól, hogy a nemzetközi jogot jogszerűbbé (kiszámíthatóvá, koherensebbé és kötelezővé) és igazságosabbá (közös értékekkel és méltányossággal átitatott) legyen.

A szerzők egyik első feladata annak azonosítása, hogy mi számíthat a nemzetközi rend alkotmányos jellemzőinek. Összehasonlítják a nemzetközi megállapodásokat a nemzeti alkotmányokkal, miközben elismerik az alapvető különbségeket. Például azt kérdezik, hogy van-e analógia a nemzetközi jogban szereplő "felsőbbrendűségi záradéknak" (valamilyen átfogó norma, amely elsőbbséget élvez, mint például az ENSZ Alapokmánya vagy a jus cogens), és hogy a nemzetközi jogban van-e valami olyasmi, mint a "hatalmi ágak szétválasztása" (az intézmények között elosztva). Megjegyzik, hogy az állammal ellentétben a nemzetközi rendszernek nincs központi törvényhozása vagy végrehajtói, amelyet egyetlen nép választana; ezért minden alkotmányosítás *részleges,* és decentralizált, pluralista környezetben kell működnie. A könyv szerint a globális szintű alkotmányosítás kihívásai kulcsfontosságú módon különböznek a nemzeti szinttől – világkormány vagy démosz hiányában a nemzetközi alkotmányos normáknak konszenzussal és gyakorlattal kell megszületniük, nem pedig formális törvénybe iktatással. A szerzők kifejezetten megvizsgálják ezeket a különbségeket, figyelmeztetve arra, hogy adaptáció nélkül nem lehet egyszerűen átültetni a hazai alkotmányos fogalmakat a nemzetközi szférába.

E kihívások ellenére Klabbers, Peters és Ulfstein azt állítják, hogy az alkotmányosítás *"valójában jelentős mértékben folyik a nemzetközi jogban".* Ahelyett, hogy utópisztikus tervrajz lenne, ez egy folyamat – egy folyamatos fejlődés, amelyben az alkotmányos logika darabjai megjelennek a nemzetközi jog különböző területein. Olyan fejleményeket említenek, mint a kötelező normák (ius cogens) megerősítése, az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatainak kötelező jellege az ENSZ Alapokmánya alapján (amelyet gyakran a világalkotmányhoz legközelebb állónak neveznek), a nemzetközi bíróságok növekvő bírósági felügyelete és az alkotmányos retorika terjedése (az ENSZ Alapokmányára vagy az emberi jogi szerződésekre alkotmányos státusszal rendelkező államok és tudósok hivatkoznak). Mindez azt jelzi, hogy a nemzetközi jog, bár alapvetően konszenzusos és anarchikus szerkezetű, egy szabályalapúbb, elvi rend felé hajlik.

Fontos, hogy a szerzők kritikus és kissé szerény módszertant alkalmaznak az alkotmányosítás megközelítésében. Nem feltételezik, hogy a globális alkotmányosítás egyértelműen pozitív vagy általánosan elfogadott jelenség; ehelyett megvizsgálják a nemzetközi jogról való alkotmányos gondolkodás előnyeit és buktatóit is. A bevezetőben Klabbers más tendenciák hátterében fogalmazza meg a vizsgálatot, mint például *"az anyagi jog vertikálissá válása és a nemzetközi jog deformalizálása és széttöredezettsége",* elismerve, hogy az alkotmányosítás csak egy narratíva a sok közül a kortárs nemzetközi jogelméletben. Ez a reflektív megközelítés azt jelenti, hogy a szerzők önkritikusak: felteszik a kérdést, hogy valami "alkotmányosnak" nevezése inkább metafora-e, mint valóság, és hogy ideológiai poggyászt hordoz-e (például liberális demokratikus elfogultság). Valójában olyan szkeptikusokkal foglalkoznak, akik azzal érvelnek, hogy "*nincs nemzetközi alkotmány",* vagy hogy ennek követése alááshatja az állami szuverenitást vagy a demokratikus elszámoltathatóságot. A könyv végére arra a következtetésre jut, hogy az alkotmányosítás, ha *tanácskozási folyamatként értelmezzük*, nem pedig rögzített végállapotként, hasznos lencse a nemzetközi jog változásainak szemléléséhez. Anne Peters egy későbbi elmélkedésében még azt is

megjegyzi, hogy az alkotmányosítás megvitatása hasznos a nemzetközi jogrend tisztázása és potenciális javítása szempontjából ("*óvatosan pozitív"* álláspont).

Összefoglalva, a szerzők alkotmányosítási koncepciója nem egyetlen dokumentumról vagy világkormányról szól; az alkotmányos elvek – a törvényesség, a hierarchia, az intézményesülés, a jogok és a demokrácia – felé való konvergenciáról szól a nemzetközi szférában. Ezt fokozatos és vitatott fejleménynek tekintik, de a jelenlegi rendszerben felismerhető, és normatív módon irányítható a jövőre nézve. A következő részek elmélyülnek abban, hogy a könyv hogyan kezeli a konkrét alkotmányos témákat: a jogállamiságot és a normák hierarchiáját, a hatalmi ágak intézményes szétválasztását és a nemzetközi jog legitimitását a demokratikus elvek révén.

A könyvben feltárt legfontosabb témák

Jogállamiság és normahierarchia

Minden alkotmány meghatározó jellemzője a jogállamiság megszilárdítása – az az elképzelés, hogy a törvény, nem pedig a hatalom vagy a mérlegelési jogkör irányítja a döntéshozatalt. Klabbers, Peters és Ulfstein azt vizsgálja, hogy a nemzetközi rendszer a jogállamiság szerint működik-e, és hogy létezik-e olyan normahierarchia, mint a hazai alkotmányokban (ahol az alkotmányjog felsőbbrendű a többi jognál). Megjegyzik, hogy a nemzetközi jogban a jogállamiság az elmúlt évtizedekben elsősorban a nemzetközi bíróságok munkája révén erősödött, amelyek fokozatosan jogi korlátokat szabtak az államoknak és a nemzetközi szervezeteknek. Ez a bírósági jelleg – a Nemzetközi Bíróság államközi viták elbírálásától az állami magatartást felülvizsgáló emberi jogi bíróságokig – azt jelzi, hogy a nemzetközi szereplőkre egyre inkább vonatkoznak a jogi szabályok, amelyek az alkotmányos jogállamiság központi eleme. A szerzők megjegyzik például, hogy az egyéni jogokat hogyan védik az állami fellépésekkel szemben olyan fórumokon, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága vagy az ENSZ emberi jogi szervei, tükrözve azt az alkotmányos elvet, hogy a törvény korlátozza a hatalmat a személyek védelmére.

A normatív hierarchia szempontjából a könyv olyan fogalmakat tárgyal, mint a *jus cogens* (kötelező normák) és az ENSZ Alapokmányának elsőbbsége, mint a nemzetközi közösség "alkotmányos" normáinak potenciális jelöltjei. A jus cogens normákat (például a népirtás, a kínzás vagy az agresszív háború tilalmát) széles körben úgy értelmezik, hogy felülírják az egymásnak ellentmondó szerződéseket, utalva a legfelsőbb törvényhez hasonló hierarchiára. Hasonlóképpen, az ENSZ Alapokmányának 103. cikke elsőbbséget biztosít az Alapokmány kötelezettségeinek más szerződésekkel szemben, ezt a záradékot gyakran idézik annak bizonyítékaként, hogy az Alapokmány kvázi alkotmányos funkciót tölt be a világrend számára. A szerzők kritikusan értékelik ezeket a fejleményeket: egyrészt az ilyen hierarchiák töredékesek és korlátozottak (nincs olyan átfogó katalógus a magasabb normákról, mint egy írott alkotmány), másrészt *a nemzetközi jog fejlődésében a "rend és hierarchiák keresését"* jelzik. Maga az a tény, hogy a tudósok és a bírák alapvető normákról és a *nemzetközi közösségről beszélnek,* egy mögöttes alkotmányos impulzusra utal, hogy a normák rendjét hozzák létre, nem pedig egy lapos, beleegyezésen alapuló anarchiát.

Továbbá Klabbers, Peters és Ulfstein rávilágít arra, hogy a jogszerűség elve (a jogállamiság kulcsfontosságú eleme) hogyan teret hódít nemzetközi szinten. Például az ENSZ Biztonsági Tanácsának döntéseit – amelyeket egykor pusztán a politikai célszerűség vezérelt – ma már gyakran ellenőrzik a nemzetközi joggal való összhangjukat, sőt bizonyos kontextusokban

bírósági felülvizsgálatot is végeznek (például az európai bíróságok felülvizsgálják a Biztonsági Tanács szankcióinak jogszerűségét). Ez a fejlemény tükrözi a hazai szintű alkotmánybírósági felülvizsgálatot, ahol a bíróságok biztosítják, hogy a törvényhozási/végrehajtási aktusok megfeleljenek a magasabb szintű jognak. A könyv alkotmányos jellemzőként említi a nemzetközi jogi aktusok "jogszerűségének tesztelésére szolgáló felülvizsgálati mechanizmusok" megjelenését. Például az EU-ban a Kadi-ügy (amelyet az Európai Bíróság 2008-ban döntött el) egy példa arra, hogy egy nemzetközi intézkedést (az ENSZ szankciós listáját) az alapelvek (a tisztességes eljáráshoz való jog) alapján teszteltek, gyakorlatilag a nemzetközi kormányzás alkotmányos jellegű ellenőrzését érvényesítve.

Összefoglalva, a szerzők megállapítják, hogy a nemzetközi jogrend fokozatosan fejleszti a jogállamiság jellemzőit és a normák korlátozott hierarchiáját. Ezek közé tartoznak a legfőbb elvek (mint például a jus cogens és az Alapokmány kötelezettségvállalásai) és a bírósági alkotmányossági felülvizsgálat születőben lévő formái. Ugyanakkor azt is elismerik, hogy ezek továbbra is vitatottak és embrionálisak. A nemzeti alkotmánnyal ellentétben, amely egyértelműen rangsorolja a jogforrásokat, a nemzetközi jog hierarchiája *"deformalizált"* és gyakran politikailag érzékeny. Így, bár az alkotmányosítás globálisan előmozdította a jogállamiságot, ezt egyenlőtlen módon tette – nagyrészt bíróságokon és meghatározott normakategóriákon keresztül, nem pedig formális alkotmányos szövegen keresztül.

Intézményesítés és hatalmi ágak szétválasztása

A könyv másik kulcstémája a nemzetközi jog intézményi struktúrája – lényegében az, hogy beszélhetünk-e a hatalmi ágak szétválasztásáról vagy egy intézményi "alkotmányról" globális szinten. A nemzeti rendszerekben az alkotmányok meghatározzák és elválasztják a törvényhozó, végrehajtó és bírói funkciókat. Klabbers, Peters és Ulfstein azt vizsgálja, hogy a nemzetközi intézmények hogyan illeszkedhetnek hasonló szerepekbe, és hogyan oszlik meg közöttük a hatalom.

Megjegyzik, hogy az 1945 utáni világban robbanásszerűen megnőttek a nemzetközi szervezetek (az ENSZ, szakosodott ügynökségek, regionális szervezetek, mint az EU, a WTO stb.), amelyek együttesen alkotják a globális kormányzás intézményi környezetét. A könyv "Intézmények és kompetenciák" című fejezete azt kérdezi, hogy ez a táj alkotmányos keretet jelent-e: például az Egyesült Nemzetek Alapokmánya alkotmányos dokumentumnak tekinthető, amely létrehoz egy nemzetközi végrehajtó testületet (a Biztonsági Tanács), egy tanácskozó közgyűlést (a Közgyűlést), sőt még egy születőben lévő bírói ágat (a Nemzetközi Bíróságot). A szerzők felmérik e testületek felsorolt hatásköreinek mértékét – hasonlóan ahhoz, ahogyan az alkotmányok felsorolják a kormányzati hatásköröket – és e hatáskörök korlátozásának mértékét. Az alkotmányos rend felhatalmazást és korlátozást is magában foglal, így az érdekli őket, hogy a nemzetközi intézmények nemcsak tekintélyt szereznek-e, hanem a szabályok is kötik-e őket. Megvitatják az olyan eseteket, mint a Biztonsági Tanács VII. fejezet szerinti hatásköre (a béke és a biztonság fenntartása), és hogy vannak-e alkotmányos korlátai ezeknek a hatásköröknek (pl. az emberi jogok tiszteletben tartása vagy a jus cogens tiszteletben tartása szankciók kiszabásakor vagy erőszak engedélyezésekor).

A könyv azonosítja a funkcionális differenciálódás trendjeit, amelyek hasonlítanak a hatalmi ágak szétválasztásának logikájára. Például megjegyzik, hogy a nemzetközi jogalkotás már nem kizárólag a szerződéseket kötő államok kezében van; ehelyett az olyan testületek kvázi jogalkotási tevékenységei, mint az ENSZ Közgyűlése, a környezetvédelmi szerződések részes

feleinek konferenciája vagy akár az ENSZ Biztonsági Tanácsa (amikor kötelező erejű határozatokat fogad el) nemzetközi szinten kialakuló jogalkotási funkciót sugallnak. Eközben a nemzetközi szabályok betartatását (végrehajtó funkciót) gyakran szervezetek és bürokráciáik végzik (például békefenntartó műveletek vagy az IMF pénzügyi szabályok betartatása). És amint azt már tárgyaltuk, az ítélethozatalt különböző bíróságok és törvényszékek végzik. A szerzők nem állítják a szépen elválasztott háromoldalú rendszert – nyilvánvaló, hogy a globális kormányzás nem olyan rendezett, mint egy nemzetállami kormány. Azzal érvelnek azonban, hogy *a gyakorlatban* egyfajta hatalmi ágak szétválasztásának elvét utánozzák: a kormányzási hatáskör horizontális elosztása történik, ahol a különböző entitások törvényhozó, végrehajtó vagy bírói szerepet töltenek be, és kezdetleges formában biztosítják a fékek és ellensúlyok rendszerét.

Az egyik illusztráció, amelyet a szerzők valószínűleg használnak, a Biztonsági Tanács és a nemzetközi bíróságok közötti kapcsolat. A Tanács határozatait (végrehajtási intézkedéseket) közvetett módon ellenőrizték olyan igazságügyi szervek, mint az Európai Bíróság, vagy a nemzeti bíróságok, amelyek megtagadták az alapvető jogelveket sértő tanácsi intézkedések végrehajtását. Ez az alkotmányos fékekre és ellensúlyokra emlékeztető egyensúlyt vezet be. Egy másik példa a WTO: rendszere magában foglal egy szabályalkotó részt (tárgyalások és megállapodások révén), egy végrehajtási aspektust (a WTO titkárságának igazgatása és nyomon követése) és egy igazságügyi szervet (a WTO vitarendezési mechanizmusa). Egyes tudósok valóban a WTO vitarendezési rendszerét a kereskedelmi intézkedések alkotmányos bírósági felülvizsgálatának egyik formájának nevezték. Klabbers, Peters és Ulfstein megvitatja az ilyen ágazati alkotmányosítást, megmutatva, hogy az olyan konkrét rendszerek, mint a kereskedelem vagy az emberi jogok, gyakran világosabb alkotmányos jellemzőkkel rendelkeznek, mint az egész globális rendszer egyszerre.

A szerzők elmélyülnek az "alkotmányos hatáskörök" fogalmában is – vagyis bizonyos alapvető hatáskörökben, amelyekkel az alkotmányos rendnek foglalkoznia kell, mint például a törvényalkotás, a törvények végrehajtása és a viták elbírálása vonatkozó hatáskör. Nemzetközi kontextusban azt kérdezik: ki alkotja a nemzetközi jogot és milyen eljárások alapján (demokratikus, átlátható stb.)? Ki érvényesíti a nemzetközi normákat (van-e nemzetközi végrehajtó szervünk, vagy az államok önérvényesítik)? Ki értelmezi és alkalmazza a jogot tekintélyesen (bíróságok, választottbírák vagy maguk az államok)? A vizsgálat ilyen módon történő felépítésével a könyv egy egyre inkább intézményesített nemzetközi rend képét festi le – nem szerződések véletlenszerű gyűjteményét, hanem egy olyan rendszert, amelynek szervei és folyamatai egyre inkább hasonlítanak az alkotmányos rendekhez. Hangsúlyozzák a *"nemzetközi szervezeti struktúrák"* létrehozását és a globális kormányzás új eljárásait, mint az alkotmányos tendenciák bizonyítékait.

A szerzők azonban szem előtt tartják, hogy a hatalmi ágak hazai szétválasztásával való analógiának vannak korlátai. Nincs olyan világkormány, amely egyetlen alkotmánynak lenne alárendelve; ehelyett számos intézmény létezik, amelyek megbízatásuk átfedésben van (például több nemzetközi bíróság, vagy az ENSZ kontra regionális szervezetek). Ez széttöredezettséget okozhat, ahol a különböző rezsimek eltérő "alkotmányos" normákkal rendelkeznek (a könyv valószínűleg megemlíti például, hogy a kereskedelmi jog értékei ütközhetnek az emberi jogi törvény értékeivel). Ahelyett, hogy ezt végzetesnek tekintenék, Klabbers, Peters és Ulfstein azt sugallja, hogy az alkotmányosítás *orvosságot* vagy keretet nyújthat a széttöredezettség kezelésére – egyfajta metarendet, amely biztosítja ezeknek az intézményeknek és rezsimeknek a koherens kölcsönhatását. Azt javasolják, hogy az

intézmények közötti kapcsolatok megértése (pl. hierarchikus, vagy a specialitás és a szubszidiaritás elve alapján) a globális rend alkotmányossá tételének része.

Összefoglalva, e téma alatt a könyv jelentős intézményesülést talál a nemzetközi jogban, amely párhuzamos az alkotmányos struktúrákkal: a nemzetközi szervezetek kormányzati funkciókat látnak el, és egyre inkább alkotmányos korlátozások mellett működnek. A hatalmi ágak globális szétválasztása azonban *születőben van és tökéletlen*. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy világosabb hatalmi vonalakra és erőteljesebb ellenőrzésekre van szükség a jogállamiság megszilárdítása érdekében a nemzetközi intézmények körében – lényegében a tudatos *alkotmányos tervezést* támogatják globális szinten az ellenőrizetlen hatalom és az intézményi átfedések kezelése érdekében.

Legitimitás és demokrácia a globális kormányzásban

A könyv utolsó fő témája a nemzetközi jog legitimitása, a demokratikus elvekre összpontosítva. Egyetlen alkotmány sem teljes a népszuverenitás vagy a kormányzottak beleegyezésének fogalma nélkül; Ezért a szerzők azzal küzdenek, hogy a demokrácia hogyan (vagy hogy) megvalósítható az államon kívül. Elismerik, hogy a nemzetközi jogot hagyományosan elszigetelték a közvetlen demokratikus folyamatoktól – államok (gyakran végrehajtó hatalmi ágak) és diplomaták alkotják, távol a választóktól. Ez a demokratikus deficit a globális alkotmányosítás minden fogalmának fő kritikája: hogyan nevezhetnénk valamit *alkotmánynak* , ha azt nem egy globális "nép" hozta létre vagy tartotta fenn? Peters és társai szembesülnek ezzel a "Kettős demokrácia" című fejezetben (más néven "Többszintű demokrácia és alkotmányos elvek" egyes kiadásokban).

Válaszuk a demokrácia többrétegű megközelítésében rejlik. A *"kettős demokrácia"* kifejezés azt jelenti, hogy a demokratikus legitimitást mind nemzeti, mind nemzetközi szinten biztosítani kell. Először is, maguknak az államoknak demokratikusnak kell lenniük, hogy amikor részt vesznek a nemzetközi döntéshozatalban, népük mandátumát hordozzák. Ez a nemzetközi jog közvetett legitimitása – például egy demokratikusan megválasztott kormányok által tárgyalt szerződés közvetett demokratikus származással rendelkezik. A szerzők azonban azzal érvelnek, hogy ez önmagában nem elegendő, különösen azért, mert a nemzetközi intézmények autonóm hatalomra tesznek szert. Ezért javasolják a *közvetlen* vagy *nemzetközi* demokratikus elszámoltathatóság megerősítését is. Ez magában foglalhatja az olyan intézkedéseket, mint a nemzetközi tárgyalások nagyobb átláthatósága, a nemzeti parlamentek bevonása a nemzetközi megállapodások jóváhagyásába (hogy a népet képviselő törvényhozó hatalomnak legyen beleszólása), parlamenti közgyűlések vagy fórumok létrehozása nemzetközi szinten (az Európai Parlament regionális példa, talán valami globális modell), valamint a globális civil társadalom és a nem kormányzati szervezetek kormányzási folyamatokban betöltött szerepének megerősítése.

Klabbers, Peters és Ulfstein olyan fogalmakat tár fel, mint az "alkotmányos pluralizmus" és a "demokratikus összekapcsoltság", azt sugallva, hogy a szuverenitásnak és a demokráciának nem kell nulla összegűnek lennie a nemzeti és a nemzetközi szféra között. Ehelyett egy *többszintű kormányzási struktúrát képzelnek el,* ahol minden szint megerősíti a másik demokratikus legitimitását. Például kiemelik az ENSZ Parlamenti Közgyűlésének ötletét (néhány tudós és aktivista javaslatát), amely egy módja annak, hogy a népek közvetlenebb hangot kapjanak az ENSZ döntéseiben – ez egyértelműen alkotmányos ötlet, amelynek célja az ENSZ demokratikus deficitjének orvoslása. Figyelembe veszik a meglévő gyakorlatokat is: számos nemzetközi testület konzultációt folytat az érdekelt felekkel, vagy nem kormányzati

szervezeteket vonnak be folyamataikba (például az Aarhusi Egyezmény a környezetvédelmi jogban jogot biztosít a nyilvánosságnak a nemzetközi környezetvédelmi döntéshozatalhoz való hozzáférésre). Bár ezek a gyakorlatok szerények, egy befogadóbb és részvételibb, a demokrácia szellemét megtestesítő nemzetközi rend felé mutatnak.

A legitimitás másik aspektusa az elszámoltathatóság fogalma. Még ha a teljes demokráciát globálisan nehéz is elérni, a szerzők hangsúlyozzák, hogy a nemzetközi intézményeknek jogilag, politikailag és pénzügyileg is elszámoltathatónak kell lenniük azok felé, akiket cselekedeteik érintenek. Ez az alkotmányos elvekhez kapcsolódik: a fékek és ellensúlyok, a bírósági felülvizsgálat, az átláthatóság és az indokolás mind olyan mechanizmusok, amelyek javítják az elszámoltathatóságot. Különböző fejezetekben olyan fejleményeket említenek, mint az olyan testületek indokolt döntéseinek követelménye, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsa, amikor kvázi jogalkotói módon jár el, vagy a nemzetközi bürokrácia felülvizsgálata (például a Világbank ellenőrző bizottsága, amely a banki projektek által érintett közösségek panaszait hallgatja meg). Ezek protodemokratikus vagy legalábbis elszámoltathatósági mechanizmusoknak tekinthetők, amelyek globális szinten még akkor is növelik a legitimitást, ha nincs egy személy, egy szavazat.

Peters különösen *kozmopolita* normatív szemléletet hoz, azzal érvelve, hogy a nemzetközi jogrend legitimitása végső soron az emberiség érdekeinek szolgálatán nyugszik – ezt a koncepciót máshol úgy írta le, mint *"az emberiség, mint a legitimitás végső forrása".* A könyv ezt tükrözi az alapvető jogok és az egyén iránti visszatérő aggodalmában: az emberi jogok integrálásával a nemzetközi jog közvetlenül kapcsolódik az egyénekhez és a lakossághoz, ezáltal olyan erkölcsi és jogi legitimitást nyer, amely emlékeztet arra, hogy a nemzeti alkotmányok hogyan rögzítik az emberek jogait. A könyvben idézett egyik vitában Peters a kritikákra reagálva hangsúlyozta, hogy megközelítése *módszertani értelemben* "értéksemleges" (célja a normák *leírása,* nem pedig újak előírása), de az olyan kritikusok, mint Dunlop, visszavágtak, hogy még bizonyos értékek (pl. "emberiesség" vagy jogállamiság) központi szereplésre választása is normatív álláspont. A szerzők tisztában vannak ezzel a feszültséggel: a demokrácia és a jogállamiság nemzetközi előmozdítása nem általánosan elfogadott napirend (egyes rezsimek és tudósok megkérdőjelezik), mégis amellett érvelnek, hogy a legitimitási hiányosságokat kezelni kell, ha a nemzetközi jog alkotmányos rendként akar működni.

Végső soron *a nemzetközi jog alkotmányosítása* a globális kormányzás legitimitásának megerősítését szorgalmazza a többszintű demokrácia révén: a nemzetállamoknak demokratizálniuk kell nemzetközi interakcióikat (pl. parlamenti felügyelet és a külpolitikáról szóló nyilvános vita révén), a nemzetközi intézményeknek pedig olyan eljárásokat kell elfogadniuk, amelyek tükrözik az alkotmányos demokráciát (pl. átláthatóság, képviselet és szubszidiaritás). A szerzők elismerik, hogy a teljes értékű demokratikus globális kormányzás jelenleg irreális, de gyakorlati lépéseket és elveket vázolnak fel – egyfajta *tervrajzot* arról, hogy egy demokratikusabb nemzetközi rend *"mit jelenthet és mit kell jelentenie".* Ezzel normatív víziót visznek az alkotmányosítási diskurzusba: a nemzetközi jog legitimitását lehet és kell is javítani, nehogy az alkotmányos projekt jogilag hatékony, de politikailag törékeny maradjon.

Normatív igények és módszertani megközelítés: kritikai perspektíva

A szerzők megközelítése ebben a könyvben egyszerre elemző és normatív, és más tudósok kritikai vizsgálatára késztette. Klabbers, Peters és Ulfstein nem pusztán a nemzetközi jog alkotmányos elemeit írja le; értékelik is őket, és időnként bizonyos reformok mellett érvelnek. Például a "kettős demokrácia" támogatása és az emberi jogok hangsúlyozása a liberális-demokratikus értékek iránti normatív elkötelezettséget jelzi a nemzetközi színtéren. Ugyanakkor ügyelnek arra, hogy munkájukat *"kritikai értékelésként" mutassák be,* nem pedig egyoldalú kiáltványként. Módszertanilag a doktrinális jogi elemzést (szerződések, ügyek és intézményi gyakorlatok vizsgálata) elméleti keretekkel (alkotmányelméletre és politikai filozófiára támaszkodva) ötvözik. Ez a keverék lehetővé teszi számukra, hogy követeléseiket konkrét fejleményekre alapozzák, miközben ideális típusú modellezést is folytatnak arról, hogy milyennek kell lennie egy alkotmányos nemzetközi jognak .

Módszerük egyik jellemzője a hazai alkotmányjoggal való összehasonlító analógiák alkalmazása, párosulva az analógiák éles tudatosságával. Gyakran kérdezik: *"Ha X-et (mondjuk az ENSZ Biztonsági Tanácsát) egy hazai intézményhez (végrehajtó hatalomhoz) hasonlítjuk, milyen alkotmányos elvek vonatkoznának rá?"*, majd vizsgálja meg, hogy ezek az elvek kialakulnak-e vagy megjelenhetnek-e. Ezt a megközelítést dicsérték, amiért tisztázta a korábban amorf vitát: Antonios Tzanakopoulos dicséri a könyvet, mint *"koherens... jól strukturált",* és megjegyzi, hogy érvei *"segítenek az egész alkotmányos vitát világos perspektívába helyezni".*. A vizsgálatot a klasszikus alkotmányos témák (jogállamiság, hatalmi ágak szétválasztása, jogok, demokrácia) köré csoportosítva a szerzők olyan rendet szabnak a vitának, amelyet sokan tanulságosnak találtak. Thomas Kleinlein hasonlóképpen megjegyezte, hogy *a nemzetközi jog alkotmányosítása* "kötelező hivatkozássá" *vált* mindazok számára, akiket érdekel az államon kívüli alkotmányosság, pontosan azért, mert szisztematikusan feltérképezi a kérdéseket és a lehetséges válaszokat.

A könyv normatív álláspontja azonban vita tárgyát is képezte. Egyes kritikusok azzal érvelnek, hogy a szerzők kritikus hangvételük ellenére végső soron támogatnak egy liberális alkotmányos projektet globális szinten anélkül, hogy teljes mértékben szembenéznének annak lehetséges hátrányaival. Például a jogállamiság és az emberi jogok hangsúlyozása, bár széles körben dicséretesnek tekinthető, a globális dél vagy a pluralista perspektívából kritizálható, mivel a nyugati jogi értékeket egyetemesen kényszeríti rá. A szerzők maguk is foglalkoznak ezzel a kritikával: azt vizsgálják, hogy az alkotmányosítás hogyan befolyásolhatja az állami szuverenitást és a nemzetközi társadalom pluralizmusát. Elismerik, hogy az alkotmányossá vált nemzetközi jog felhígíthatja a vesztfáliai alkut (ahol az államok minden kötelezettséget vállalnak) azáltal, hogy magasabb normákat vezet be, amelyek közvetlen beleegyezésük nélkül korlátozzák az államokat (pl. kötelező normák vagy bírósági jogalkotás). A módszertanhoz való hozzáállásuk az, hogy értéktudatos, de feltáró maradjon – javasolják a nemzetközi jog legitimitásának és koherenciájának javítását, de megvitatják például a nemzetközi intézmények túlzott felhatalmazásának kockázatait is (aggodalom, hogy a globális alkotmányosság távoli, elszámoltathatatlan elitkormányzáshoz vezethet). Ezt a kiegyensúlyozott módszert *"kritikai alkotmányosságnak" nevezték.*Valójában az Oxford Bibliographies egyik bejegyzése megjegyzi, hogy a könyv *"kritikai alkotmányos perspektívát dolgoz ki",* elemzi az alkotmányos funkciókat, például a törvényhozást és az ítélkezést (Klabbers és Ulfstein révén), valamint az alapvető normákat és a demokratikus értékeket (Petersen keresztül).

A tudományos válaszok rávilágítanak a leíró és előíró elemek kölcsönhatására. Carlo Focarelli kritikája az *American Journal of International Law-ban* dicsérte a könyvet, mint *"kiemelkedő, elgondolkodtató hozzájárulást"* a vitához, jelezve, hogy az elmélet és a doktrína

keveréke arra készteti az olvasókat, hogy újragondolják a nemzetközi joggal kapcsolatos feltételezéseket. Focarelli azonban utalt a mű potenciális értéktorzítására is. Rámutatott például arra, hogy Anne Peters hozzájárulásai (a globális alkotmányos közösségről és a demokráciáról) *inkább elméletinek*, mint előírónak tűnhetnek, de elkerülhetetlenül normatív súlyuk van. Az EJIL szimpóziumán Peters azzal válaszolt a kritikusoknak, hogy elemzése *"értéksemleges",* mivel a kialakuló normákat *próbálja leírni*, nem pedig létrehozni azokat. Az olyan kritikusok, mint Emma Dunlop, azzal vágtak vissza, hogy bizonyos normák alapvetőként való azonosítása – lényegében a nemzetközi alkotmányos normák elméletének megírása – *önmagában "értékorientált"*. Ez a csere egy alapvető módszertani vitát tükröz: tanulmányozhatja-e valaki *semlegesen* az alkotmányosítást, vagy eredendően alkotmányos víziót támogat? Klabbers, Peters és Ulfstein megpróbálja ezt az utat járni azáltal, hogy kritikusan megvizsgálja az *alkotmányosítás ígéreteit* és *veszélyeit*. Megvitatják például olyan szkeptikusok érveit, mint Martti Koskenniemi (aki arra figyelmeztet, hogy a globális alkotmányosság a hatalom elfedésére szolgáló ideológiai projekt lehet), vagy a nemzetközi kapcsolatok realistáinak érveit (akik kételkednek abban, hogy a jog megszelídítheti a hatalmi politikát). Ezen ellenpontok bevonásával a szerzők inkább dialektikus – különböző nézőpontokat mérlegelő – módszertant mutatnak be, mint dogmatikus.

Normatív módon a könyv állításai mértek. Nem mondja ki, hogy "a nemzetközi jog már globális alkotmány, és minden rendben van". Azt sem mondja, hogy "a nemzetközi jognak azonnal el kell fogadnia egy világalkotmányt". Ehelyett azzal érvel, hogy az alkotmányos gondolkodás *feltárja*, hol hiányzik a nemzetközi jog, és hol halad előre. Például a szerzők normatívan *támogatják* az alapvető normák erősebb érvényesítését (így a jogállamiság trendjét szurkolják), és *támogatják* a globális demokratikus elszámoltathatóság növelését, de óva intenek a fogalmak naiv átültetésétől is. Úgy tűnik, hogy a *fokozatos, reflektív alkotmányosítást támogatják*: az alkotmányos elvek tudatos beépítését, ahol szükséges, a nemzetközi jog méltányosságának és hatékonyságának megerősítése érdekében.

Módszertanuk egyik figyelemre méltó aspektusa az interdiszciplináris betekintés. Nemcsak jogi forrásokra, hanem politikai elméletre is támaszkodnak (pl. Habermas államon kívüli alkotmányos demokráciáról vagy az összehasonlító tudósok által tanulmányozott föderalizmusról szóló elképzeléseinek megvitatása). Ez gazdagítja normatív látásmódjukat, de több szempontból is megnyitja őket a kritika előtt – a jogi puristák azt mondhatják, hogy túl elméletiek, míg a politikai teoretikusok azt mondhatják, hogy nem mennek elég messzire a globális politika újragondolásában. A szerzők előrevetítik e kritikák egy részét az EJIL:Talk epilógus beillesztésével, hatékonyan *vitát* kezdeményezve módszertanukról és következtetéseikről.

Összefoglalva, A nemzetközi jog alkotmányosításának normatív és módszertani megközelítését gondos optimizmus jellemzi. A szerzők úgy vélik, hogy a nemzetközi jog alkotmányos irányba fejlődhet, és ez nagyrészt kívánatos (a stabilitás, az igazságosság és a legitimitás szempontjából), de ezt a hitet szigorú elemzésre alapozzák és elismerik az ellenérveket. Ezt a megközelítést sok tudós igazolta, mint a megfelelő egyensúly megteremtését. Ahogy Tzanakopoulos összefoglalta, a könyv strukturált érvelése és tisztasága megbízható útmutatóvá teszi egy összetett vitában. És ahogy Kleinlein és mások megjegyzik, még azok is, akik esetleg nem értenek egyet az alkotmányos projekttel, ezt a könyvet alapvető hivatkozásnak tekintik – bizonyítja módszertani megalapozottságát és normatív követeléseinek fontosságát ezen a területen.

Hatás és kortárs relevancia

2009-es megjelenése óta *A nemzetközi jog alkotmányosítása* jelentős hatással volt a nemzetközi jogtudományra, és továbbra is rendkívül releváns a kortárs vitákban. Hatékonyan katalizálta és keretezte a már virágzó diskurzust, segítve az "alkotmányosítási" vitát koherens tudományos beszélgetéssé konszolidálni. A globális alkotmányosság későbbi kutatásai szinte mindig Klabbers, Peters és Ulfstein munkáját idézik alapszövegként. Ahogy Thomas Kleinlein megjegyezte: *"Bármely nemzetközi jogász, akit érdekelnek ezek a kérdések, nem fogja megkerülni [ezt a könyvet] ... [Ez] kötelező hivatkozás [] az államon kívüli alkotmányosságról szóló vitában."*. Más szóval, lehetetlenné vált komolyan foglalkozni a nemzetközi alkotmányjog témájával anélkül, hogy megbirkóznánk a könyvben megfogalmazott érvekkel.

A könyv hatásának egyik mércéje az általa generált kritikák és szimpóziumok özöne. Focarelli (AJIL) és Tzanakopoulos (Edinburgh Law Review) már említett kritikái mellett a *European Journal of International Law* 2010-ben egy vitát is közölt az "államon túli alkotmányosságról", ahol ez a könyv kiemelkedő szerepet kapott. Ott olyan tudósok, mint Thomas Kleinlein és Neil Walker megvitatták a posztnacionális alkotmányosság megközelítéseit, gyakran reflektálva Klabbers, Peters és Ulfstein által felvetett kérdésekre vagy reagálva azokra. Kleinlein saját kritikai esszéje az EJIL-ben más kulcsfontosságú művek mellé helyezte a könyvet (mint például *Az alkotmányosság alkonya?*, szerk. Dobner és Loughlin, 2010) a globális alkotmányosság holisztikus és pluralista megközelítéseinek megkülönböztetésére. *A nemzetközi jog alkotmányosításának* tulajdonította a *holisztikus, de kritikus* látásmódot – "holisztikus", mivel megpróbálja átlátni az alkotmányos elveket a nemzetközi jogban, de "kritikus" abban az értelemben, hogy nem ünnepli kritikátlanul ennek a képnek minden aspektusát. Ez a kiegyensúlyozott nézőpont alakította ki a későbbi tudományt, amely megpróbál közvetíteni a szélsőséges optimizmus és a globális alkotmányossággal kapcsolatos szélsőséges szkepticizmus között.

Továbbá a könyv fogalmai beszivárogtak a szakirodalomba: például a kereskedelmi jog tudósai Peters és mások hozzájárulásai által inspirálva elemezték a "nemzetközi kereskedelmi jog alkotmányosítását", emberi jogi tudósok feltárták az emberi jogi rendszerek alkotmányos természetét, és összehasonlító alkotmányosok, mint Federico Fabbrini, a nemzetközi jogot a *föderalizmuson* keresztül vizsgáltákanalógiával, kifejezetten a könyv ötleteire építve. A könyv hatékonyan biztosított egy szókincset – olyan kifejezéseket, mint az "alkotmányosítás", "globális alkotmányos közösség", "kettős demokrácia" –, amelyeket ma már rendszeresen használnak (és vitatnak) tudományos cikkekben és konferenciákon.

A normatív hatás szempontjából a könyv hozzájárult a gyakorló szakemberek és tudósok gondolkodásmódjának fokozatos megváltozásához. A nemzetközi bírák és tisztviselők például egyre gyakrabban hivatkoznak a *nemzetközi közösségre* és annak alapvető normáira döntéseikben és jelentéseikben, tükrözve azt, amit a könyv alkotmányos gondolkodásmódként azonosított. Bár ezt a tendenciát nem tulajdoníthatjuk egyetlen könyvnek sem, *A nemzetközi jog alkotmányosítása* megragadta és megerősítette a 2000-es évek végének korszellemét, amikor a hidegháború utáni nemzetközi jog sikerei és kudarcai (például a bíróságok elterjedése, de az iraki háború kihívása az ENSZ Alapokmányának rendszerével szemben) önvizsgálatot indítottak egy szilárdabb nemzetközi jogrend szükségességével kapcsolatban. A könyv kritikus, mégis konstruktív elemzése keretet adott az akadémikusok és a reformerek számára az olyan reformok megvitatásához, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsának elszámoltathatósága, a Nemzetközi Bíróság megerősítése vagy a normák egységesebb hierarchiájának támogatása. Ezek a viták folyamatban vannak: például a Biztonsági Tanács vétójának reformjáról szóló jelenlegi viták vagy az Emberi Jogok Világbíróságának

létrehozására irányuló javaslatok gyakran alkotmányos elvekre hivatkoznak, összhangban azokkal, amelyeket Klabbers, Peters és Ulfstein tárgyalt.

A könyv a legújabb fejlemények fényében is releváns. A populista és nacionalista mozgalmak felemelkedése a 2010-es években, amelyek megkérdőjelezik a nemzetközi jog aspektusait, új dimenziót adott a nemzetközi jog alkotmányosításának gondolatának: egyesek most azt kérdezik, hogy a globális jogi normák *alkotmánytalanítását* vagy visszalépését látjuk-e. Ebben az összefüggésben a könyv elemzése az alkotmányosítás törékenységéről és egyenetlenségeiről előrelátó. A nemzetközi jog legitimitásának és demokratikus alapjainak megerősítésére irányuló felhívása talán még sürgetőbb most, mivel a multilaterális intézményekbe vetett bizalom próbára vált. A "multilateralizmus válságáról" író tudósok idézték ezt a munkát, hogy alkotmányos elvek nélkül a nemzetközi jog visszafejlődhet hatalmi politikába.

Tudományos körökben a könyv hatása nyilvánvaló az általa továbbra is inspirált erőteljes párbeszédből. Számos tudós írt választ vagy nyomon követési tanulmányt: például Matthias Kumm "alkotmányosság és legitimitás a nemzetközi jogban" című munkája a könyv témáit visszhangozza, Armin von Bogdandy írásai pedig a *többszintű alkotmányosságról* Európában és azon túl hasonló gondolatokkal foglalkoznak. Még a szkeptikusok is szükségesnek tartották, hogy tisztázzák álláspontjukat az alkotmányosítási tézissel kapcsolatban – például a realista vagy pluralista tudósok gyakran úgy fogalmazzák meg ellenérveiket, hogy először összefoglalják Klabbers, Peters és Ulfstein állításait, hangsúlyozva annak viszonyítási pontként betöltött státuszát.

A kritikusok dicsérete aláhúzza a könyv tartós értékét. Tzanakopoulos dicsérte a közel 400 oldalon keresztül lekötött olvasót és világos szerkezetét, ami azt jelzi, hogy a könyvnek sikerült elérnie, amit kitűzött maga elé: egy sűrű elméleti témát hozzáférhetővé és relevánssá tenni. Focarelli pozitív kritikája egy olyan vezető folyóiratban, mint az AJIL, azt sugallja, hogy még a hagyományos gondolkodású nemzetközi jogászok is komolyan vették a könyvet, mint tudományos eredményt. Az ilyen elismerés a vezető folyóiratokban gyakran azt jelzi, hogy egy művet az elkövetkező években széles körben idéznek és vitatnak fognak megvitatni – ez a jóslat ebben az esetben igaznak bizonyult.

Összefoglalva, *A nemzetközi jog alkotmányosítása* jelentős hatással volt a kortárs nemzetközi jogelméletre, katalizátorként szolgálva a nemzetközi jogrendszer megértéséről szóló folyamatos vitákhoz. A kritikai elemzés és a normatív látásmód keveréke továbbra is visszhangzik a globális kormányzási reformokról, a nemzetközi bíróságok szerepéről és a nemzetközi jog hazai alkotmányos rendbe való integrálásáról szóló vitákban. Mivel a globalizáció és a széttöredezettség folyamatai továbbra is kihívást jelentenek a nemzetközi jogrend számára, a könyv által felvetett kérdések – a jogállamiságról, a hierarchiáról, az intézményi kialakításról és a legitimitásról az államok és népek világában – továbbra is aktuálisak, mint valaha. Valóban, ahogy egy recenzió találóan megfogalmazta, ez a könyv *"kiemelkedő, elgondolkodtató hozzájárulás a folyamatban lévő alkotmányos vitához"* a nemzetközi jogban, és valószínűleg a belátható jövőben is sarokköve marad ennek a vitának.

Források:

- Jan Klabbers, Anne Peters és Geir Ulfstein, *A nemzetközi jog alkotmányosítása* (Oxford University Press, 2009).

- Carlo Focarelli, *A nemzetközi jog alkotmányosításának* áttekintése, *104 AJIL* 557 (2010).
- Antonios Tzanakopoulos, *Book Review*, 15 *Edinburgh Law Review* 339-342 (2011).
- Thomas Kleinlein, *A holizmusról, a pluralizmusról és a demokráciáról: Az alkotmányosság megközelítései az államon túl,* 21 *EJIL* 1075 (2010).
- Dunoff és Trachtman (szerk.), *Uralni a világot? Alkotmányosság, nemzetközi jog és globális kormányzás* (Cambridge University Press, 2009).
- Oxford University Press, A *nemzetközi jog alkotmányosításának könyvleírása*

****

Kérjük, írja le és elemezze részletesen Jürgen Habermas *"A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára" című munkáját.*

Jürgen Habermas, "A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára"

Bevezetés

Jürgen Habermas *"A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára"* (2008) című esszéje alapvető hozzájárulás a globális kormányzásról és a kozmopolita jogról szóló vitákhoz. Ebben a munkában Habermas azzal a kérdéssel küzd, hogy a nemzetközi jog hogyan fejlődhet a globális kihívások kezelésére egy *"posztnacionális konstellációban"* – egy olyan korban, amelyben a nemzetállamok már nem tudják egyedül kezelni az olyan kérdéseket, mint a béke, az emberi jogok és a globális kockázatok. A nemzetközi jog alkotmányosításának egy formája mellett érvel: egy olyan jogi és intézményi keret kidolgozása globális szinten, amely az alkotmánnyal analóg módon működik, korlátozza az állami szuverenitást és védi az egyéneket, anélkül, hogy teljes világállamot hozna létre. Az esszé központi témái közé tartozik a nemzetközi béke és az emberi jogok jogi biztosításának szükségessége, a globális jogrend legitimitásának forrásai, valamint az európai integrációból mint a transznacionális demokrácia modelljéből levont tanulságok. Ez a jelentés átfogó elemzést nyújt Habermas esszéjéről és ötleteiről, az alábbiak szerint felépítve. Először is összefoglalja Habermas fő érveit és témáit. Ezután az esszét Habermas tágabb diskurzuselméletébe helyezi a jogról és a demokráciáról. Ezután megvizsgálja a Habermas által használt kulcsfogalmakat – alkotmányosság, legitimitás, a posztnacionális konstelláció és a világtársadalom –, és kontextusban magyarázza jelentésüket. A következő rész elemzi Habermas tárgyalását a nemzetközi intézményekről, különösen az Egyesült Nemzetek Szervezetéről és az Európai Unióról, és azt, hogy ezek hogyan illusztrálják a transznacionális legitimitásról alkotott elképzelését. A jelentés ezután áttekinti Habermas esszéjének tudományos fogadtatását, kiemelve mind a támogató, mind a kritikai válaszokat. Végül megvizsgálja Habermas érveinek gyakorlati következményeit a nemzetközi jogra, a globális kormányzásra és a kozmopolita alkotmányosságra. A cél mindvégig Habermas munkásságának tudományos szintű bemutatása, tisztázva annak elméleti alapjait és valós jelentőségét.

Habermas esszéjének fő érvei és témái

Habermas esszéje a huszadik század atrocitásairól és a nemzetközi jogra gyakorolt hatásukról való elmélkedésével kezdődik. Azt állítja, hogy a korszak "szörnyű tömeges bűnei" – nevezetesen a népirtás és a totális háború – összetörték az abszolút állami szuverenitás klasszikus vesztfáliai normáit. Habermas elemzése szerint ezek az események "elvesztették az

ártatlanság vélelmét", amelyet egykor a szuverén államok élveztek a nemzetközi jog szerint. Az államokban már nem lehet alapértelmezés szerint megbízni az igazságszolgáltatás belső fenntartásában; Ennek megfelelően újra kell gondolni a be nem avatkozás és az államok mentességének hagyományos elveit. Habermas azzal érvel, hogy az 1945 utáni világban átmenet történt a klasszikus nemzetközi jogról a kozmopolita jogra, ahol az egyéneket (nem csak az államokat) jogi védelem és aggodalom tárgyaként ismerik el. Az olyan kulcsfontosságú fejlemények, mint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és a Nemzetközi Büntetőbíróság példázzák ezt a változást, mivel emberi jogi kötelezettségeket rónak az államokra, sőt személyesen is felelősségre vonják a vezetőket a súlyos bűncselekményekért.

Habermas tézisének központi eleme a nemzetközi jog "alkotmányosításának" gondolata, hogy létrehozza azt, amit ő *"politikailag megalkotott világtársadalomnak"* nevez. *Az alkotmányosítás* alatt Habermas egy olyan jogi keret elfogadását érti globális szinten, amely alkotmányként működik: magasabb *jogi elvek alapján korlátozza és szabályozza az államhatalmat*, ahelyett, hogy egyszerűen koordinálná az uralkodók közötti interakciókat. Fontos, hogy Habermas nem támogatja a világ szuperállamát vagy a "globális Leviatánt". Ehelyett egy többszintű kormányzási rendszert képzel el: a szuverén államok továbbra is léteznének, de egy átfogó jogrendbe ágyazódnának be, alkotmányszerű jellemzőkkel, amelyek képesek érvényesíteni az olyan alapvető normákat, mint a béke és az emberi jogok. Habermas szavaival élve: *"a liberális típusú alkotmány fogalmi keretet biztosít egy politikailag megalkotott világtársadalom számára, világkormány nélkül".* Egy globális alkotmány, ahogy ő elképzeli, *"egy olyan világszervezet intézményi formáját öltené, amely képes jól meghatározott területeken cselekedni anélkül, hogy maga állam jelleget öltne".* A gyakorlatban ez egy megerősített ENSZ-t (vagy azzal egyenértékű szervet) jelent, amely beavatkozhat a háború és az atrocitások megelőzése érdekében, nemzetközi bíróságok és bűnüldözési mechanizmusok támogatásával – de korlátozott mandátummal a béke biztosítására és az emberi jogok védelmére.

Az esszé másik fő témája ennek a születőben lévő világrendnek a legitimitásának kérdése. Habermas tisztában van a "legitimációs problémákkal", amelyekkel a *"világtársadalom alkotmánya" szembesül.* A demokráciaelméletben a legitimitás abból fakad, hogy a törvényeket az alávetett emberek hozzák (az az elv, hogy a törvény szerzői és címzettjei egybeesnek). Hogyan valósítható meg ez a nemzetállamon túl, ahol nincs egyetlen globális "démosz" és nincs erős értelemben vett globális demokrácia? Habermas válasza a legitimitás rétegzett felfogása, amely megfelel a kormányzás különböző szintjeinek. Azt javasolja, hogy *a szó szoros értelmében vett demokratikus legitimitás* továbbra is nemzeti szinten maradjon, ahol az állampolgárok önszabályozó politikai közösséget alkotnak (pl. hazai alkotmányaik és választásaik révén). Az államok tehát továbbra is a demokratikus folyamatokból nyerik a legitimitást, és ami a legfontosabb, felfelé biztosítják a legitimitást: a nemzetközi intézmények tekintélye részben igazolható tagállamaik demokratikus beleegyezésével. Ugyanakkor Habermas azzal érvel, hogy az egyéneknek szerepet kell adni a globális legitimitásban is. Ragaszkodik ahhoz, hogy *"a világpolitika jogifikációjának minden fogalmának az egyéneket és az államokat kell kiindulópontnak tekintenie, mint a világalkotmány alapító alanyainak két kategóriáját".* Ez azt jelenti, hogy a globális alkotmányos rendnek el kell ismernie *a világ polgárait* az államok mellett – például azáltal, hogy az egyéneknek érvényesíthető emberi jogokat és esetleg képviseletet biztosít egy megreformált globális közgyűlésben. Így a világtársadalom alkotmányának legitimitása dualista: mind a népek (államok) szuverén akaratán, mind a személyek kozmopolita jogain alapul.

Habermas esszéje felvázol egy intézményi tervet is ezen elvek megvalósítására. Nagy vonalakban felvázolja a globális kormányzás háromszintű architektúráját:

1. Nemzeti szint (nemzetállamok): A rendszer alapja továbbra is szuverén államok, mindegyiknek megvan a maga demokratikus alkotmánya. Az államok megtartják az ellenőrzést a területükön belüli erőszakeszközök felett, és megtestesítik azt az elvet, hogy a jognak végső soron az önkormányzati nép akaratát kell tükröznie. Emiatt a nemzetállamok rendelkeznek a *legerősebb legitimitással* Habermas modelljében (egyedül ők érhetik el a teljes demokratikus legitimációt, ahol *"a törvény szerzői is lehetnek címzettjei" a* népszuverenitás feltételei között). Az államok azonban már nem teljesen autonómok: a magasabb jogrend korlátozza őket, és határaikon túl két kulcsfontosságú feladatot látnak el rájuk: a közösen meghatározott nemzetközi normák érvényesítése (pl. katonai vagy rendőri hatalom bevetése a béke és az emberi jogok fenntartása érdekében), valamint a demokratikus legitimitás irányítása a transznacionális és globális intézményekhez (mivel ezek az intézmények részben az államok saját demokratikus hitelességéből származnak).
2. Transznacionális szint (regionális vagy kontinentális uniók): A második szint köztes szövetségekből vagy államok unióiból áll – Habermas kiváló példája az Európai Unió, de olyan szervezeteket is említ, mint az ASEAN, a Mercosur vagy akár a nagyhatalmi blokkok. Ezek a transznacionális entitások kezelik *a "globális belpolitikát"* – olyan határokon átnyúló kérdéseket, mint a kereskedelem, a pénzügyek, a közegészségügy, a migráció és a környezetvédelmi politika, amelyek meghaladják az egyes nemzetek kapacitását. Habermas ezt a szintet rendkívül pluralistának tekinti: magában foglalja a demokráciákat és a nem demokráciákat, a változatos kultúrákat és régiókat. Ennek megfelelően a legitimitás itt *"közepes"* – nagyobb, mint a tisztán kormányközi megállapodásoké, de nem olyan erős, mint egy nemzetállam belső demokráciája. A transznacionális szervezeteknek tisztességes alkura kell törekedniük, és be kell vonniuk néhány részvételi elemet (például az EU parlamentjét vagy a transznacionális civil társadalom hozzájárulásának mechanizmusait), de még nem tudnak megfelelni a teljes népszuverenitás normáinak. Habermas ragaszkodik ahhoz, hogy a háborúnak és az erőnek nincs helye ezen a szinten: a regionális szakszervezetek vagy nagyhatalmak közötti kapcsolatokat, bár bizonyos értelemben még mindig "nemzetköziek", a törvénynek és a tárgyalásoknak kell irányítaniuk, nem pedig a katonai erőnek.
3. Nemzetek feletti szint (globális intézmények): A csúcson egy megreformált ENSZ vagy hasonló világszervezet áll, egyetemes tagsággal. Ennek a szupranacionális szintnek *csak a legalapvetőbb céljai* – a *háború és az emberi jogok tömeges megsértésének megelőzése* világszerte. Habermas a minimális alkotmányos kormányhoz hasonló hatalommegosztást irányoz elő: az ENSZ Biztonsági Tanácsa (és a szövetséges erők) végrehajtóként hajtja végre a békefenntartást és a humanitárius beavatkozást, a Nemzetközi Büntetőbíróság a nemzetközi jog elleni bűncselekmények igazságszolgáltatásaként, és az ENSZ Alapokmánya kvázi alkotmányként szolgál, amely köti az államok magatartását. Még azt is javasolja, hogy az ENSZ Közgyűlését egyfajta *"világparlamentté"* bővítsék, ahol két kamara képviseli az államokat, illetve a világpolgárokat. Ennek a globális parlamentnek a szerepe azonban az alapelvek és az Alapokmány értelmezésének megvitatására korlátozódna, nem pedig a teljes jogalkotói hatalomra, mint egy nemzetállamban. Mivel nincs globális szavazóközönség vagy közös politikai kultúra bolygószinten, Habermas elismeri, hogy a demokratikus legitimitás követelményei a legalacsonyabbak a nemzetek feletti szinten. A népszuverenitás helyett az *alkotmányosság "liberális"* felfogása érvényesül: az ENSZ legitimitása a jogállamiságon és az igazságosságon nyugszik

(olyan negatív kötelezettségek érvényesítése, mint a *"ne folytass agresszív háborút"* vagy *"ne kövess el népirtást"),* valamint a békés világrendből profitáló nemzetek és népek közvetett beleegyezésén. Habermas szavaival élve, az ENSZ tekintélyét *"közvetlenül az általa végrehajtott negatív vámokból származtatná... és közvetve az azt alkotó államok legitimitásából".* Az eredmény egy "karcsú, de robusztus" globális konszenzus az alapvető emberi jogokról és a békéről, mint a világjog erkölcsi alapjáról – egy konszenzus, amely bevallottan vékony, de Habermas reményei szerint elegendő ahhoz, hogy megalapozza az Alapokmány tekintélyét.

Habermas fő érve tehát az, hogy a nemzetközi közösség egy olyan alkotmányos rend felé fejlődhet, amely civilizálja az államok közötti hatalmi viszonyokat anélkül, hogy központosított világállammá alakulna. Ez magában foglalja "*az államok közötti intenzív együttműködés jogi háziasítását*" – gyakorlatilag a jogállamiság alá hozva Hobbes *természeti állapotát* a nemzetek között. A végső cél egy stabil *"világtársadalom",* amelyben az államok és a polgárok egyaránt elfogadják, hogy bizonyos globális kormányzás *"elkerülhetetlen a kortárs posztnacionális konstellációban",* és ami a legfontosabb, hogy ezt a kormányzást alkotmányos elveknek és egyetemes erkölcsi normáknak kell korlátozniuk (ahelyett, hogy technokratákra vagy hegemón hatalmakra bíznák). Habermas javaslatát kifejezetten két szélsőség közötti középútként pozícionálja: az egyik oldalon az államok laza önkéntes föderációja (amelyet túl gyengének tart a béke vagy a jogok érvényesítéséhez), a másik oldalon pedig egy teljesen szuverén világköztársaság (amelyet a jelenlegi körülmények között elérhetetlennek vagy akár nemkívánatosnak tart). Lényegében a *nemzetállam demokratikus vívmányainak* megőrzésére törekszik, miközben a jogállamiságot *a nemzeti határokon túlra is kiterjeszti* a globális problémák megoldására.

Kontextus: Habermas diskurzuselmélete a jogról és a posztnacionális konstellációról

Habermas esszéjének teljes körű megértéséhez fontos, hogy azt tágabb elméleti keretébe helyezzük, különösen a jog és a demokrácia diskurzuselméletébe, amelyet a *Between Facts and Norms* (1992) és a kapcsolódó művekben fejlesztett ki. Habermas diskurzuselmélete azt állítja, hogy a jog csak akkor legitim, ha az állampolgárok befogadó, racionális mérlegeléséből származik – amit ő az ész nyilvános használatának nevez a demokratikus akaratképzésben. Egy legitim államban *"a jog a demokratikus önrendelkezéshez kötődik",* így a jogi normák érvényességre tarthat igényt, mert diskurzus igazolta őket, és az alanyok jóváhagyták őket. A nemzetállami kontextusban Habermas azzal érvelt, hogy a *jogállamiság* (jogi normák, "tények") és *a népszuverenitás* (demokratikus legitimitás, "normák") együtt erednek és kölcsönösen függenek egymástól – ezt az elképzelést a *"diskurzusdemokrácia" fogalmába foglalta össze*. Az alkotmányos demokrácia intézményei (parlamentek, bíróságok, választások, szabad közszféra) egy folyamatos kommunikációs folyamat eszközei, amelyek révén az állampolgárok befolyásolják és elfogadják az őket kötelező érvényű törvényeket. A legitimitásnak ez a megközelítése procedurális és dialogikus: hangsúlyozza, hogy a legitimitás nem transzcendens forrásból vagy puszta hatalomból fakad, hanem a jogot létrehozó tanácskozási folyamatok minőségéből.

A Between Facts and Norms *című művében* Habermas nagyrészt az alkotmányos államra összpontosított. Az 1990-es évek végére és a 2000-es évekre azonban egyre inkább a

"posztnacionális" kontextus felé fordult – reflektálva arra, hogy a globalizáció, a transznacionális integráció és a vesztfáliai szuverenitás hanyatlása hogyan kérdőjelezi meg a demokrácia hagyományos modelljét. *A "The Postnational Constellation"* (1998) című esszéjében és az azt követő írásaiban Habermas megjegyezte, hogy a nemzetállamok globális gazdasági és politikai kölcsönös függőségekbe keveredtek, amelyek erodálják független cselekvési képességüket. Az olyan problémák, mint az éghajlatváltozás, a pénzügyi válságok, a terrorizmus és az emberi jogok megsértése átterjednek a határokon túl, míg a nemzetközi intézmények és megállapodások új módon kötik az államokat. Ez a *posztnacionális konstelláció*: a politikai hatalom konstellációja, ahol a szuverén állam, a nép és a terület közötti régi megfelelés lazul. Habermas válasza, összhangban felvilágosodási irányultságával, nem a nacionalizmusba való visszavonulás, hanem a demokrácia *nemzetállamon túlra* tolása. Híresen támogatja a "politikai önrendelkezés posztnacionális struktúráit", és azzal érvel, hogy a kialakuló transznacionális kormányzási rendszerek pozitív fejlemények, amennyiben az államhatalmat jogi és demokratikus normákba ágyazzák be. Például dicséri az Európai Unió fejlődését, mint a kialakuló posztnacionális demokrácia *"paradigmatikus"* esetét. Az EU-ban a szuverén államok és a polgárok megosztják a hatalmat egy új jogrendben, ami azt sugallja, hogy a szuverenitás és a demokrácia a nemzet feletti szinten újrakalibrálható. Habermas alkotmányos patriotizmusának fogalma – az alkotmányos elvekhez való hűség, nem pedig az etnikai vagy nemzeti identitás – alátámasztja ezt a projektet azáltal, hogy alapot kínál a szolidaritáshoz a sokszínű, többszintű politikákban. A polgárok még multikulturális, transznacionális környezetben is azonosulhatnak a demokratikus alkotmány absztrakt értékeivel (mint például az emberi jogok, a jogállamiság és a népszuverenitás), ami elengedhetetlen ahhoz, hogy a demokrácia a hagyományos nemzeteken túl is működjön.

A nemzetközi jog alkotmányosításáról szóló esszé közvetlenül ezekre az elképzelésekre épül. Kiterjeszti a diskurzuselmélet alapkérdését – "*Mi teszi legitimsé a jogot?*" – a globális síkra. Világállam hiányában Habermas válasza az, hogy a legitimitást fokozatosan kell *újraértelmezni*: a nemzetközi jog legitimitását közvetetten a demokratikus államokban való lehorgonyzása és közvetlenül a globális köztudat támogatását igénylő, erkölcsi irányultságú küldetése (béke és jogok) révén nyeri el legitimitását. Habermas javaslata Immanuel Kant államszövetségről alkotott elképzelésének *"kozmopolita revízióját"* tükrözi . Az *Örök béke* (1795) című művében Kant a nemzetek önkéntes szövetségét képzelte el a béke biztosítására, és nem támogatta a világköztársaságot. Habermas egyetért Kanttal a világkormány elkerülésében, de felülvizsgálja Kant modelljét azzal, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy az egyéneket a globális közösség tagjaiként kell elismerni, nem csak államokként. Ez a dualista nézet (az államok *és* a személyek mint a világalkotmány alanyai) összhangban van Habermas diskurzusetikájával, amely alapvetően humanista és egyénközpontú (minden beszédre és érvelésre képes személy potenciális résztvevője a diskurzusnak). Ez az emberi jogi törvények 1945 utáni fejlődésével is rezonál. Habermas így áthidalja a klasszikus nemzetközi jogot (ahol az államok voltak az egyetlen szereplők) és a kozmopolita jogot (ahol a személyeknek a nemzetközi jog szerinti jogaik vannak) azáltal, hogy a *világjog hibrid "állam+egyén"* alapját javasolja.

Fontos megjegyezni Habermas más teoretikusokkal való kapcsolatát is ebben az összefüggésben. Kifejezetten elutasítja Carl Schmitt zord nézetét a nemzetközi politikáról, mint a szuverén hatalmak közötti végtelen antagonizmusról. Schmitt azzal érvelt, hogy a liberális világrend vagy összeomlik, vagy elnyomó egyetemes birodalommá válik, mert úgy vélte, hogy a politika eredendően a barát és az ellenség közötti különbségtételről szól, amelyet nem lehet eltörölni. Habermas ezzel szemben ragaszkodik a hatalom törvény és racionális megegyezés általi megszelídítésének lehetőségéhez – Schmitt realizmusának egyértelmű

elutasításához. Habermas álláspontja szellemiségében közelebb áll a kanti kozmopolitizmushoz, de gondosan adaptálja azt: míg Kant egy olyan föderációt képzelt el, amelynek egyedüli tagjai az államok, és óvakodott a világpolgárságtól, addig Habermas világtársadalma formálisan magában foglalja az egyéneket, és több szinten igyekszik garantálni a demokratikus elveket. Ezenkívül Habermas eltér néhány kortárs liberális gondolkodótól, például John Rawlstól. A *népek törvénye* (1999) című művében Rawls az államok társadalmának modelljét javasolta, amely még a nem liberális "tisztességes" államokat is legitim tagként engedélyezte, és ellenezte az erős kozmopolita törvényt, amely közvetlenül felhatalmazza az egyéneket. Habermas szigorúbb az emberi jogi normák tekintetében (minden államtól elvárják, hogy tiszteletben tartsa az emberi jogokat belsőleg) és az egyének nagyobb felhatalmazásával (pl. támogatja az atrocitásokat elkövető állami szereplők nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonását). Ebben az értelemben Habermas esszéje egy szélesebb körű kritikai diskurzus részeként olvasható arról, hogyan lehet a nemzetközi jogot igazságosabbá és demokratikusabbá tenni, Kanttól ihletet merítve, de a globalizáció valóságához és a 20. század tanulságaihoz igazítva.

Összefoglalva, Habermas diskurzuselmélete normatív alapot szolgáltat a globális alkotmányosításról alkotott elképzeléséhez: megadja a legitimitás kritériumát (az érintettek részvételi, indokolt hozzájárulása), és ragaszkodik ahhoz, hogy ez a kritérium, bár könnyen teljesíthető a nemzetállamokon belül, fejlődnie kell, és újszerű módon kell közelíteni transznacionális és globális szinten. A posztnacionális konstelláció adja a kontextust és a lendületet – a kölcsönös függőség és a tiszta szuverenitás eróziójának tényszerű állapotát, amely ezt a fejlődést nemcsak lehetségessé, hanem szükségessé is teszi. Habermas esszéje tehát kísérlet arra, hogy az önkormányzás és a jogállamiság felvilágosodási projektjét a világtársadalom szintjére vigye, miközben tudatában van az ezzel járó példátlan (kulturális, politikai és fogalmi) kihívásoknak.

Kulcsfogalmak: alkotmányosság, legitimitás, posztnacionális konstelláció és világtársadalom

A nemzetközi jog alkotmányosítása: Az *alkotmányosítás fogalma* Habermas esszéjének középpontjában áll. Ezzel a kifejezéssel azt a folyamatot értjük, amelynek során a nemzetközi jog a hazai alkotmányhoz hasonló hierarchikus, kötelező struktúrát kap. Nemzeti kontextusban az alkotmány egy felsőbbrendű törvény, amely meghatározza az állampolgárok alapvető jogait, a kormány hatáskörét és a politika eljárásait; "megszelídíti" a politikai hatalmat, és jogi normákon keresztül csatornázza azt. Habermas azzal érvel, hogy a nemzetközi kapcsolatoknak összehasonlítható jogi keretre van szükségük a káosz vagy a "hatalom helyes" forgatókönyvek megelőzése érdekében. Az alkotmányosítás magában foglalja az alapvető normák (például az agresszív háború tilalma, az emberi jogok védelme és az emberiesség elleni bűncselekményekre vonatkozó rendelkezések) beágyazását a nemzetközi jogba oly módon, hogy *korlátozzák az államok szuverenitását* a globális közjavak érdekében. Habermas különösen hangsúlyozza, hogy a liberális (nem pedig republikánus) alkotmánymodell globális szinten megfelelő. A liberális alkotmány a jogállamiságot és a hatalom ellenőrzését helyezi előtérbe, anélkül, hogy megkövetelné, hogy a törvény egyetlen nép akaratának közvetlen kisugárzása legyen. A gyakorlatban az alkotmányosítás olyan dolgokban nyilvánul meg, mint például az ENSZ Alapokmánya, amely kvázi alkotmányos dokumentumként működik, vagy olyan kötelező normák (*ius cogens) kidolgozása*, amelyeket

egyetlen állam sem léphet át jogilag (például népirtás és kínzási tilalmak). Ez azt is jelenti, hogy olyan intézményeket (bíróságokat, közgyűléseket, végrehajtási mechanizmusokat) kell létrehozni, amelyek hasonlítanak az alkotmányos szervekre, bár globális szinten. Habermas óvatosan mondja, hogy ez egy fokozatos, evolúciós folyamat – a nemzetközi politika "lépésről lépésre" történő jogalkotása –, nem pedig egy egyszeri alapítási pillanat, mint Philadelphia 1787. Bizonyítékokat lát arra, hogy az 1945 utáni nemzetközi rendben már folyamatban van az alkotmányosítás: az államok elfogadták a háború szabadságának korlátozását, emberi jogi szerződéseket írtak alá, és új szereplőket, például a Nemzetközi Büntetőbíróságot felhatalmazták. Javaslata arra törekszik, hogy *ezeket a fejleményeket a világtársadalom koherens alkotmányos rendszerévé* konszolidálja és kiterjessze.

Legitimitás: A legitimitás a politikai hatalom igazolására és elfogadására utal. Habermas diskurzuselméletében, amint azt megjegyeztük, a legitimitás a kormányzottak tájékozott beleegyezéséből és részvételéből származik – mély értelemben vett "népi kormány". Nemzetközi szinten a legitimációs probléma az, hogy nincs globális "nép", amely választásokon vagy népszavazásokon keresztül beleegyezését adná, és a nemzetközi intézmények gyakran technokrata vagy kormányközi testületek, amelyek egy lépésre vannak a népi befolyástól. Habermas ezt a legitimitás szintjének és típusainak megkülönböztetésével kezeli. Elismeri, hogy a szupranacionális szint (pl. az ENSZ) *"nem demokratikus, és nem is állam",* és így nem felel meg a demokratikus országokban tapasztalható republikánus legitimitás magas küszöbének. Ehelyett azt szorgalmazza, amit *származtatott* vagy *kimenet-orientált* legitimitásnak nevezhetünk: a globális intézmények az egyetemes érdekek (biztonság és emberi jogok) hatékony védelmével szereznek hatalmat – egyfajta erkölcsi-funkcionális igazolással –, és az őket alkotó demokratikus államokon keresztül felhatalmazást kapnak. Habermas azzal érvel, hogy ha az ENSZ megakadályozza a népirtást vagy az agresszív háborúkat, akkor a legitimitást *közvetlenül a globálisan értékelt eredményekből* meríti (a végrehajtott "negatív kötelességek"). Ugyanakkor, mivel az ENSZ-t tagállamok alkotják, amelyek (ideális esetben) demokráciák, közvetett *legitimitást* örököl a világpolgárok akaratából, amelyet nemzeti kormányaik közvetítenek. Továbbá Habermas a legitimitás megerősítését képzeli el egy *kozmopolita közszférán keresztül*: a globális civil társadalom és a közvélemény nyomást gyakorolhat, és kommunikációs alapot nyújthat a nemzetközi jog számára. Például a háború elleni világméretű tiltakozások vagy az emberi jogok globális támogatása a közvélemény egyetértésének vagy ellenvéleményének egy formáját hozza létre, amelyet a nemzetközi intézményeknek figyelembe kell venniük. Röviden, Habermas többes módon újradefiniálja a legitimitást – a bemeneti legitimitást (részvétel) nagyrészt nemzeti és regionális szinten, a kimeneti legitimitást (problémamegoldás és jogvédelem) globális szinten, mindkét szint erősíti a másikat. Habermas véleménye szerint a világalkotmány legitimitásának végső próbája az, hogy rezonál az *emberiség "karcsú, de szilárd"* erkölcsi konszenzusával az alapelvekről, és hogy elég átláthatóan és tisztességesen működik ahhoz, hogy elnyerje a népek bizalmát. Elismeri, hogy ez egy kényes egyensúly, és a kritikusok valóban megkérdőjelezték, hogy a konszenzus túl vékony-e – például hogy a jogokkal kapcsolatos eltérő kulturális nézetek alááshatják-e az állítólagos egyetemes charta legitimitását.

Posztnacionális konstelláció: Ez a kifejezés a 20. század végén és a 21. század elején kialakult történelmi-politikai helyzetet írja le, amelyben a nemzetállam elsőbbségét transznacionális erők kérdőjelezik meg. Habermas bevezette a koncepciót, hogy megragadja az olyan jelenségeket, mint a piacok globalizációja, a multilaterális intézmények felemelkedése és az EU-hoz hasonló blokkok kialakulása. Egy *posztnacionális konstellációban* az államok szuverenitása részben "széttagolt" – bizonyos hatalmak felfelé (nemzetközi rezsimekhez),

oldalra (regionális uniókhoz) és lefelé (helyi vagy magánszereplőkhöz) vándorolnak. Habermas megjegyzi, hogy az olyan kérdéseket, mint a környezetvédelem vagy a pénzügyi stabilitás, egyetlen állam sem tudja egyedül kezelni. Eközben az identitások és a lojalitások már nem kizárólag a nemzetiséghez kötődnek; az emberek szélesebb körű lojalitást alakítanak ki, vagy legalábbis elfogadják a külső hatóságokat (például az uniós jogot betartó európai polgárokat). A posztnacionális konstelláció lényegében az a *tényszerű kontextus*, amely Habermas javaslatát szükségessé és megvalósíthatóvá teszi. Erre azért van szükség, mert a tisztán kormányközi együttműködés (a nemzetközi jog régi modellje) elégtelennek bizonyult a globális problémák kezelésére és a visszaélések megelőzésére – amint azt a humanitárius katasztrófák és a határokon átívelő globális kockázatok is bizonyítják. Ez azért lehetséges, mert az államok kölcsönös függősége ösztönzi a mélyebb együttműködést, és mert a kollektív identitás új formái (mint például az alkotmányos patriotizmuson keresztüli európai identitás) azt mutatják, hogy a politikai közösség a nemzeten kívül is létezhet. Habermas esszéje gyakran hivatkozik erre a kontextusra: azzal érvel, hogy *"a globális kormányzás bizonyos foka elkerülhetetlen a kortárs posztnacionális konstellációban*", és így a feladat az, hogy ezt a kormányzást alkotmányosan alakítsák, ahelyett, hogy hagynák, hogy technokrata vagy hegemón erők foglyul ejtsék. Más szóval, mivel már egy posztnacionális konstellációban élünk, a választás nem a nemzeti szuverenitás vagy a semmi között van, hanem a törvényes, elvi globalizáció és az ellenőrizetlen, hatalom által vezérelt globalizáció között. Habermas az előbbit támogatja, a felvilágosodás projektjének folytatásának tekintve a mai körülmények között.

Világtársadalom: Habermas nyelvében a "világtársadalom" minden emberi lény feltörekvő közösségére utal, amely (legalábbis részben) közös jogi és politikai intézmények alá szerveződik. A kifejezésnek szociológiai gyökerei vannak (Niklas Luhmann és mások a *Weltgesellschaftról* beszéltek, hogy a modern kommunikáció és a kölcsönös függőség által létrehozott egységes globális társadalmi rendszert jelöljék). Habermas azért alkalmazza, hogy hangsúlyozza, hogy az emberiség egyre inkább összekapcsolódik, és hogy a jognak és a politikának fel kell zárkóznia ehhez a valósághoz. A *"világtársadalom"* nem világállam, hanem olyan társadalom, amelyben az államok és az egyének elismerik az átfogó jogi kötelezettségeket, és részt vesznek a közös intézményekben. Az esszében Habermas egy politikailag felépített világtársadalmat képzel el, ami azt jelenti, hogy olyan jogrenddel rendelkezik, amely még a legerősebb államokat is megköti, és jogokkal ruházza fel a leggyengébb szereplőket (például egyéneket vagy kis országokat). A világtársadalom fogalma alapvető változást mutat: míg korábban az államok nemzetközi közösségéről beszélhettünk, Habermas olyan társadalmi keretről beszél, amely magában foglalja a személyeket, a nem kormányzati szervezeteket és a transznacionális nyilvánosságot. Ez a koncepció szorosan kapcsolódik a kozmopolitizmushoz – ahhoz az elképzeléshez, hogy minden ember egyetlen erkölcsi közösséghez tartozik, és a közösséget irányító szabályok társszerzőinek kell lenniük. Habermas világtársadalma dualista (ismétlem, mind az államokból, mind a világpolgárokból, mint a jog társalanyaiból áll). Szuverén utáni jellegű is: a világtársadalom tagjai elfogadják, hogy abszolút szuverenitásukat a kölcsönösen elfogadott törvények korlátozzák – ahogy egy nemzet polgárai is feladják a cselekvési szabadságukat a törvényes állam védelméért cserébe. Habermas víziójában a világtársadalom tehát egy kozmopolita rend horizontját képviseli: egy olyan állapotot, amelyben a globális problémákat jogi és demokratikus eszközökkel kezelik, és az alapvető igazságosságot világszerte fenntartják. Egy ilyen világtársadalom elérése törekvés, de Habermas azzal érvel, hogy a 20. század szörnyű tapasztalatai már félúton eljuttattak minket a nemzetközi jogi korlátozások szükségességének bemutatásával. A nemzetközi normák és intézmények folyamatos fejlődése – az ENSZ-től a nemzetközi

bíróságokon át a globális civil társadalmi hálózatokig – a világtársadalom végső alkotmányának építőköveinek tekinthető.

Összefoglalva, ezek a kulcsfogalmak összefonódnak Habermas esszéjében, hogy erőteljes érvet alkossanak: Egy posztnacionális konstellációban szükséges és lehetséges a nemzetközi jog alkotmányossá tétele, ezáltal legitimálva a születőben lévő világtársadalmat. Ehhez újra kell gondolni az államon kívüli legitimitást, és elő kell mozdítani a szolidaritás és a nyilvánosság részvételének új, határokon átnyúló formáit. Habermas elméleti hozzájárulásai itt normatív szókincset biztosítanak a globális kormányzás megvitatásához, nem pusztán technikai koordinációként, hanem a demokratikus alkotmányosság projektjének kiterjesztéseként a globális színtérre.

Nemzetközi intézmények: az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Európai Unió

Habermas absztrakt víziója a többszintű világalkotmányról a meglévő nemzetközi intézmények, nevezetesen az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Európai Unió konkrét megfontolásain alapul. Az esszében felméri, hogyan működnek ezek az intézmények jelenleg, és hogyan lehetne megreformálni őket, vagy modellként szolgálni a nagyobb legitimitás eléréséhez a posztnacionális világban.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete, mint nemzetek feletti alkotmányalkotó aréna: Habermas nagy jelentőséget tulajdonít az Egyesült Nemzetek Szervezetének, modelljében a nemzetek feletti szint sarokkövének tekinti. Az 1945-ben elfogadott ENSZ Alapokmány Habermas számára a világtársadalom proto-alkotmánya: alapvető szabályokat fektet le (az emberi jogok tiszteletben tartása, az agresszív háború tilalma), és olyan szerveket hoz létre (mint a Biztonsági Tanács, a Közgyűlés, a Nemzetközi Bíróság), amelyek a globális közhatalom egy formáját testesítik meg. Elismeri azonban, hogy az ENSZ-nek jelenlegi formájában jelentős *legitimációs hiányosságai vannak*. A Közgyűlés lényegében korlátozott hatáskörrel rendelkező kormányok fóruma (egy állam – egy szavazat, függetlenül a rezsim típusától vagy népességétől); a Biztonsági Tanácsot néhány vétójoggal rendelkező nagyhatalom uralja; és a hétköznapi polgároknak nincs közvetlen képviseletük. Habermas javaslata egy megreformált ENSZ-t képzel el, amely közelebb kerül az alkotmányos keretekhez. Például javasolja egy kétkamarás közgyűlés lehetőségét – az egyik kamara az államokat, a másik pedig a világ polgárait képviseli (esetleg a nemzeti parlamentekből vagy közvetlen választásokon). Ez az elképzelés kifejezetten a szövetségi államokból merít ihletet (amelyeknek gyakran van felsőháza az államoknak és alsó háza az embereknek) és Kant kozmopolita jogának vázlatából, ahol az egyéneknek "a föld polgáraiként" vannak jogaik. A kétkamarás világparlament szimbolikusan és gyakorlatilag beépítené a világtársadalom kettős alanyát (államokat és egyéneket) az ENSZ döntéshozatalába. Egy másik reform, amelyről Habermas beszél, az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmányának érvényesítésére való képességének javítása. Támogatja a Nemzetközi Büntetőbíróság (NBB) és a kapcsolódó törvényszékek megerősítését, hogy az államfők és a nemzetközi jog más megsértői bíróság elé állíthassák – ezzel aláásva a szuverén mentelmi jog pajzsát súlyos igazságtalanság esetén. Azzal is érvel, hogy a Biztonsági Tanácsnak (potenciálisan reprezentatívabbá alakítva) monopóliummal kell rendelkeznie az erőszak alkalmazásának engedélyezésében, hatékonyan globalizálva a hobbesi uralkodó szerepét a béke fenntartásában. Habermas szavaival élve, az államoknak "egy nemzetközi közösség tagjainak kell tekinteniük magukat, nem pedig abszolút szuverének". Az ENSZ és a nemzetközi jog betartásával, még akkor is, ha az

korlátozza hatalmukat, az államok egy magasabb rendű jogrend internalizálását bizonyítanák. Habermas gyakran helyeslően jegyzi meg, hogy sok állam már betartja az ENSZ határozatait és a nemzetközi bírósági ítéleteket, ami egy kialakulóban lévő globális jogállamiságra utal. Röviden, Habermas az ENSZ-t nem világkormánynak tekinti, hanem *a világalkotmány intézményi helyének* – egy olyan arénának, ahol globális tanácskozás zajlik, és ahol a jog fokozatosan felválthatja a hatalmi politikát.

Habermas foglalkozik az ENSZ korlátaival is, és azzal, hogy miért kell szűknek maradnia a hatáskörének. Hajthatatlan, hogy az ENSZ (vagy bármely nemzetek feletti hatóság) nem irányíthatja *a* hétköznapi politikát vagy a társadalom- és gazdaságpolitikát globális szinten. Ezek a területek túlságosan vitatottak és kulturálisan változatosak ahhoz, hogy vékony globális konszenzus alapján kezeljék őket. Ehelyett a társadalmi-gazdasági kérdéseket transznacionális szinten kell kezelni (regionális blokkok vagy államok koalíciói által), ahol kontextus-specifikusabb megoldások és tárgyalások történhetnek. Az ENSZ szerepe elsősorban *jogi:* fenntartja a békét, reagál az emberi jogok kirívó megsértésére, és biztosítja, hogy az alacsonyabb szintek tiszteletben tartsák az Alapokmány alapelveit. Habermas a nemzetközi politika "jogi pacifikálása" vagy *"jogi háziasítása"* kifejezést használja ennek leírására – a törvénynek meg kell békítenie a hatalmi harcokat a globális csúcson. Fontos, hogy megjegyzi, hogy az ENSZ-alapú alkotmányosítás *"világkormány nélkül" is folytatódhat*, pontosan azért, mert céljai az egyetemesen elfogadható minimumokra korlátozódnak (nincs háború, nincs népirtás), nem pedig a teljes demokratikus kormányzásra. Ez aláhúzza Habermas pragmatikus megközelítését: egy vastag demokratikus világállam lekerült az asztalról, de a karcsú jogi globális rend életképes és normatív szempontból indokolt.

Az Európai Unió mint a transznacionális legitimitás modellje: Amikor valós példákat keres arra, hogy a szuverén államok hogyan egyesíthetik szuverenitásukat egy közös alkotmányban, Habermas következetesen az Európai Unióra mutat. Az esszében és másutt is úgy írja le az EU-t, mint *"a transznacionális állam kiváló példáját",* amely a posztnacionális demokrácia elemeit testesíti meg. Az EU a második világháborút követően jött létre, mint az európai államok gazdaságilag és politikailag olyan szorosan összekapcsolt projektje, hogy a közöttük zajló háború elképzelhetetlenné válna. Évtizedek alatt kialakított egy szupranacionális jogrendet (amelyben az Európai Bíróság kinyilvánította az uniós jog elsőbbségét a nemzeti joggal szemben), és olyan intézményeket, mint az Európai Parlament, amelyek közvetlenül képviselik a polgárokat. Habermas kiemeli az EU számos olyan jellemzőjét, amelyek összhangban vannak jövőképével:

- Az EU-nak alkotmányos chartája (alapító szerződései és kifejezett Alapjogi Chartája) van, amely az alaptörvényhez hasonlóan működik, felsorolja az emberi jogokat, meghatározza az intézményi hatásköröket, és korlátozza az állami fellépést bizonyos területeken. Ez egy mikrokozmosz annak, amit egy világalkotmány magában foglalhat, bár regionális szinten és kulturálisan rokon nemzetek között.
- Az európai jog megmutatja, hogy a jogi integráció hogyan mozdíthatja elő a békét és az együttműködést: a tagállamok nagyrészt átruházták a kereskedelem, a monetáris politika és számos szabályozás joghatóságát az EU-ra, és ami a legfontosabb, elfogadják *a közös bíróság ítéleteit*. Ez az elfogadás azt mutatja, hogy az államok önként alávethetik magukat egy magasabb jogi hatóságnak anélkül, hogy megszűnnének létezni. Habermas gyakran megjegyzi, hogy az EU tagállamai "engedelmeskednek és végrehajtják az uniós intézmények jogi parancsait", annak ellenére, hogy megtartják az *erőszak eszközeit* (saját hadseregüket és rendőrségüket) – ezt a jelenséget "*a végrehajtás és a legitimáció változó konstellációjának" nevezi*,

amely már nem illik a régi szuverén formába. Más szóval, Európa elválasztotta az erőszak monopóliumát (még mindig nemzeti) a törvényhozás monopóliumától (részben nemzetek feletti), és a rendszer mégis működik, és egy lehetséges mintát sugall más régiók vagy akár globális számára.

- Az EU a fokozatos legitimitást is szemlélteti. Bár több, mint egy szerződéses szervezet, kevesebb, mint egy szövetségi állam. Az EU-ban a demokratikus legitimitásról gyakran azt mondják, hogy közvetett vagy hiányos – az Európai Parlamentet megválasztják, de a részvételi arány alacsony, és a polgárok Európához való affinitása gyengébb, mint nemzetükhöz; a Tanács a kormányokat képviseli, nem pedig közvetlenül a népeket. Habermas elismeri ezt a "demokratikus deficitet". Az ő megoldása nem az EU elhagyása, hanem annak elmélyítése: az Európai Parlament megerősítése és a páneurópai közszféra támogatása mellett érvelt, hogy az EU valódi *transznacionális demokráciává váljon*. A világalkotmány esszéjével összefüggésben az EU pályáját tanulási folyamatnak tekinti – ha az európaiak transznacionális demokráciát tudnak kialakítani, az bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a politikai akaratképzés túlmutathat a nemzetiségen. Emellett munkamodellt nyújt arra vonatkozóan, hogy a kormányzás több szintje (helyi, nemzeti, európai) hogyan tudja koordinálni és megosztani a hatalmat, előrevetítve a többszintű világrend működését.
- Habermas még az EU-t is úgy tekinti, mint a kozmopolita normák kifelé vetítésének eszközét. Például az EU gyakran az emberi jogokhoz és a demokratikus normákhoz köti a kereskedelmet vagy a tagságot, ezáltal *exportálva az alkotmányos elveket*. *A megosztott Nyugat* és más írásaiban Habermas azt sugallta, hogy Európának a nacionalizmus belső legyőzésének tapasztalataival különleges szerepe van a szabályokon alapuló nemzetközi rend külső támogatásában. Egyszer Jacques Derridával közösen írt egy kiáltványt "Február 15, avagy ami összeköti az európaiakat" címmel az iraki háborús válság idején, amelyben felszólította Európát, hogy támogassa az ENSZ-t és a multilateralizmust az egyoldalú hatalmi politika alternatívájaként. Ez jól példázza azt a meggyőződését, hogy az EU *modellje és szószólója* lehet a nemzetközi kapcsolatok alkotmányosításának.

Magában az esszében Habermas valószínűleg szembeállítja az ENSZ-t és az EU-t, hogy bemutassa javaslatának különböző rétegeit a gyakorlatban. Az EU transznacionális szinten részleges *posztnacionális legitimitásról tesz* tanúbizonyságot: európai szinten szavazati és petíciós joggal rendelkező polgárai vannak, és tárgyalások és jogi szabályozás révén összetett gazdasági és társadalmi kérdésekkel foglalkozik. Végrehajtása és legitimitásának nagy része azonban továbbra is a tagállamokra támaszkodik (a nemzeti közvéleménynek legalább bele kell egyeznie az uniós döntésekbe, amint azt akkor látjuk, amikor a szerződésmódosítások népszavazást vagy parlamenti ratifikációt igényelnek az egyes országokban). Eközben az ENSZ a nemzetek feletti szinten szinte egyetemes befogadással és széles normatív chartával rendelkezik, de nagyon sekélyes demokratikus struktúrákkal. Habermas felhívása az, hogy *fokozatosan reformálják meg az egyes rétegeket egymást kiegészítő módon*: ösztönözzék a regionális szakszervezeteket a demokratizálódásra és a globalizált kérdések kezelésére (az EU útját követve, talán más kultúrák megfelelő kiigazításával), és ezzel párhuzamosan reformálják meg az ENSZ-t, hogy hatékonyabb és reprezentatívabb legyen (anélkül, hogy leviatánná válna). A szinergia az, hogy az erősebb regionális szervezetek olyan terheket vállalhatnak, amelyeket az ENSZ-nek nem kellene (gazdasági, fejlesztési, kulturális kérdések), míg a megreformált ENSZ biztosítja, hogy ezek a regionális hatalmak ne csapjanak össze erőszakosan, és betartsák az alapvető emberi jogi normákat.

Érdemes megjegyezni, hogy Habermas nem feltételezi naivan azt, hogy az EU-modell mindenhol másolható. Tisztában van Európa sajátosságaival (történelmi megbékélési motívumok, viszonylagos kulturális rokonság stb.). De más blokkokat, például az ASEAN-t és a Mercosurt is említi, mint annak jeleit, hogy a regionális együttműködés általánosítható tendencia. Sőt, még az *olyan nagy nemzetállamokat is* , mint az USA, Kína, India és Oroszország, méretük és befolyásuk miatt kvázi transznacionális szinten működnek. Az ő keretein belül ezeknek a nagyhatalmaknak meg kell tanulniuk inkább "régiókként" viselkedni egy törvényes világrenden belül, mint áthatolhatatlan szuverénként – vagyis nekik is el kell fogadniuk a jogi korlátokat és tisztességes tárgyalásokat kell folytatniuk, nem pedig csak a súlyukat dobálniuk.

Összefoglalva, az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Európai Unió két pillérként szolgál Habermas jövőbeli kozmopolita rendről alkotott elképzelésében. Az ENSZ példázza a *szükséges tekintélyt a globális csúcson*, míg az EU a *demokratikus kormányzás középszintű lehetőségeit példázza*. Habermas esszéje ezeket összefonja, és amellett érvel, hogy egy legitim világtársadalom felépíthető az államok legitimitásának, a regionális demokratizálódás tapasztalatainak és az olyan testületekben rögzített egyetemes normatív kötelezettségvállalások összekapcsolásával, mint az ENSZ. Ez a többrétegű megközelítés egyrészt az utópisztikus világkormányzati rendszerek buktatóit, másrészt a puszta hatalmi politika impotenciáját igyekszik elkerülni. A meglévő intézményektől való tanulással és azok megreformálásával Habermas pragmatikus utat képzel el az *emberiség "kozmopolita állapotának"* nevezett állapot felé – egy olyan állapot felé, amelyben – mint mondja – az államoknak *"meg kell tanulniuk egy nemzetközi közösség tagjainak tekinteni magukat",* és az egyének nemzetük és a világ kettős állampolgárainak tekintik magukat.

Kritikai fogadtatás és tudományos válaszok

Habermas esszéje a nemzetközi jog alkotmányosításáról széles körű vitát váltott ki a politikaelmélet, a nemzetközi jog és a globális kormányzás tudósai között. A reakciók vegyesek voltak, egyesek dicsérték normatív ambícióit, mások pedig megkérdőjelezték javaslatainak megvalósíthatóságát vagy kívánatosságát. Itt felvázoljuk ennek a fogadtatásnak a legfontosabb szálait, mind támogató, mind kritikus.

Támogató és konstruktív elkötelezettség: A kozmopolita demokrácia és a globális alkotmányosság számos teoretikusa üdvözölte Habermas beavatkozását, mint a *normatív internacionalizmus erőteljes védelmét* az újjáéledő nacionalizmus korszakában. Például James Bohman és Daniele Archibugi politikai filozófusok – akik a határokon átnyúló demokráciáról írtak – közös ügyet találnak Habermas ragaszkodásához, hogy a demokráciának nem kell megállnia a vízparton. Bohman különösen azzal érvelt, hogy Habermas megközelítése ígéretes középutat farag ki a tehetetlen ENSZ és a túlzó világállam között. Ez a "középúti" értékelés megerősíti, hogy Habermas kiegyensúlyozott megoldást kínál: elég erős ahhoz, hogy betartassa a globális normákat, ugyanakkor elég visszafogott ahhoz, hogy tiszteletben tartsa a pluralizmust és elkerülje a központosított zsarnokságot. Hasonlóképpen, *Hauke Brunkhorst és a* világtársadalom alkotmányosságának *más támogatói* úgy látják, hogy Habermas munkája arra az elképzelésükre épül, hogy a globális alkotmányos rend kialakulásának lehetünk tanúi fokozatos jogi fejlemények révén (pl. az alkotmányos elvek, például a bírósági felülvizsgálat, a jogok stb. elterjedése a nemzetközi intézményekben). Nagyra értékelik, hogy Habermas világosan megfogalmazta azokat az eszméket, amelyeknek ezt a folyamatot irányítaniuk kell – a békét, az emberi jogokat és a posztnacionális demokráciát –, és annak elismerését, hogy ez az alkotmányosítás egy politikai

projekt, amely a nyilvánosság támogatását igényli. Egyes nemzetközi jogtudósok is ösztönzőnek találják Habermas ötleteit. Például Armin von Bogdandy (jogász és a nemzetközi jog tudósa) egy 2013-as interjúban megkérdezte Habermast, hogy a diskurzuselmélet hogyan befolyásolhatja a nemzetközi jogtudományt. Bogdandy és mások értéket látnak Habermas felhívásában, hogy a nemzetközi jogot erősebb normatív alapokkal ruházzák fel, és képzeletben gondolkodjanak az intézményi reformokról (például az ENSZ Biztonsági Tanácsának változásairól vagy egy globális parlamentről). A nemzetközi jog területén szó esett bizonyos rendszerek (például a kereskedelmi jog vagy az emberi jogi törvények) "alkotmányosításáról"; Habermas esszéje filozófiai imprimaturt adott ennek a trendnek azáltal, hogy a legitimitáshoz és a demokráciaelmélethez kapcsolta. Sőt, a megfigyelők megjegyzik, hogy Habermas víziójának aspektusai egyre szembetűnőbbé váltak: a Nemzetközi Büntetőbíróság, az ENSZ által 2005-ben elfogadott védelmi felelősség (R2P) doktrína (amely lehetővé teszi a tömeges atrocitások elleni beavatkozást) és az ENSZ reformjáról folyó viták mind rezonálnak Habermas érveivel, miszerint a szuverenitás korlátozható az emberiség érdekében. Még ha ezek a fejlemények szerények is, Habermashoz hasonlóan azt sugallják, hogy a nemzetközi jog pályája a globális normák erőteljesebb érvényesítése felé hajlik – lényegében egy folyamatban lévő alkotmányosítási folyamat. Így a támogatók Habermasnak tulajdonítják, hogy *koherens keretet kínál,* amely összeköti ezeket a szálakat, és kozmopolita szellemiséget támogat egy olyan időszakban, amikor erre nagy szükség van.

Kritikai perspektívák: A kritikus oldalon a válaszok a *gyakorlati szkepticizmustól* az *elméleti ellenvetésekig* terjednek. Gyakori gyakorlati kritika az, hogy Habermas víziója túlságosan idealista vagy politikailag megvalósíthatatlan. A realista tudósok és egyes nemzetközi kapcsolatok szakértői azzal érvelnek, hogy az államok (különösen a nagyhatalmak) féltékenyen őrzik szuverenitásukat, és nem valószínű, hogy felhatalmazzák az ENSZ-t, vagy elfogadják a világ jogi korlátait egy ponton túl. Rámutathatnak az ENSZ Biztonsági Tanácsának bénultságára a konfliktusokban (vétó miatt), vagy az olyan nagyhatalmak, mint az Egyesült Államok, Kína vagy Oroszország vonakodnak csatlakozni a Nemzetközi Büntetőbírósághoz, vagy nemzetközi bíróságok kötelességére. Például olyan konzervatív jogtudósok, mint *Robert Delahunty és John Yoo (2010)* kritizálták Habermas kozmopolita javaslatait, azzal érvelve, hogy alábecsülik, hogy a globális kormányzás hogyan veszélyeztetheti a demokratikus elszámoltathatóságot és a nemzeti érdekeket. Yoo, aki arról ismert, hogy megvédte az Egyesült Államok szuverenitását a terrorizmus elleni háborúban, azt állítja, hogy a globális intézményekből hiányzik a nemzetállamok közvetlen elszámoltathatósága a választók felé, és így a rájuk támaszkodás (mint Habermas) valójában felhígíthatja a demokratikus ellenőrzést. Az ilyen kritikusok gyakran egy vesztfáliai vagy pluralista nemzetközi rendet támogatnak, és Habermas alkotmányosítási törekvéseit naivnak vagy a nem kívánt globális bürokrácia cserkészlovának tekintik. Habermas válasza az lehet, hogy nem naiv a hatalommal kapcsolatban – ezért támaszkodik a fokozatosságra és a változás demokratikus egyetértésbe való beágyazására –, de a megvalósíthatósággal kapcsolatos kritika továbbra is vita tárgya.

Progresszívebb kritikai szempontból egyes kozmopolita demokraták úgy gondolják, hogy Habermas nem megy elég messzire. Megjegyzik, hogy Habermas a globális alkotmány céljait a békére és az emberi jogokra korlátozza, kifejezetten kizárva a szilárd globális demokráciát vagy a globális újraelosztást. Az olyan tudósok, mint *Thomas Pogge* vagy *David Held*, akik az egyenlőségre törekvő globális reformokat szorgalmazzák, azzal érvelhetnek, hogy a háború és a népirtás puszta megelőzése, bár kulcsfontosságú, nem kezeli a globalizáció hatalmas gazdasági egyenlőtlenségeit és igazságtalanságait. Valójában egy figyelemre méltó kritika

Habermas saját értelmiségi köréből származik: Cristina Lafont (2008) azzal érvelt, hogy a társadalmi-gazdasági igazságosság teljes transznacionális szintre száműzésével Habermas modellje *"biztosítja, hogy a globális egyenlőtlenségből eredő emberi jogi jogsértéseket ne lehessen kezelni".* Lafont arra mutat rá, hogy az olyan kérdések, mint a szegénység, a kizsákmányolás és a klímaváltozás valódi károkat okoznak (vitathatatlanul az emberi jogok megsértése), és ezek globális problémák – ha az ENSZ-t megtiltják nekik, hogy foglalkozzon velük, ki fogja? Aggódik, hogy Habermas szigorú munkamegosztása űrt hagy: a globális kapitalizmus túlkapásai ellenőrizetlenek maradhatnak, ha a globális intézmények csak a háború és a népirtás rendfenntartásához ragaszkodnak. Hasonlóképpen, egyes kritikusok attól tartanak, hogy a globális technokrácia betöltheti az űrt: ha az ENSZ nem foglalkozik a gazdasággal, az olyan testületek, mint az IMF, a Világbank vagy a transznacionális kereskedelmi megállapodások, demokratikus felügyelet nélkül tehetik ezt, ami az elitet szolgáló politikákhoz vezethet (a "*neoliberális technokrácia", amelytől* Habermas óv). Röviden, a baloldali kritikusok arra ösztönzik Habermast, hogy fontolja meg a globális szint valamilyen képességét az elosztási igazságosság kezelésére vagy a globális gazdasági kormányzás erősebb demokratizálására.

A kritika egy másik vonala a kultúrára és a konszenzusra összpontosít. Habermas feltételezi, hogy az *alapvető emberi jogokkal kapcsolatos "karcsú" kultúrák közötti konszenzus* legitimálhatja a globális alkotmányt. A kritikusok megjegyzik, hogy még az állítólagos univerzális elvek is vitathatók – például az LMBTQ+ jogok, a nemek közötti egyenlőség vagy a véleménynyilvánítás szabadsága nem biztos, hogy általánosan elfogadott, amint azt maga Habermas is elismerte, olyan példákat hozva fel, mint az LMBT-jogok globális megosztottsága. Az olyan tudósok, mint William *Scheuerman (2008)* és mások megkérdőjelezték, hogy Habermas alábecsüli-e az értékkonfliktusokat és a hatalmi dinamikát az "univerzális" normák meghatározásában. Aggodalomra ad okot, hogy ami globális konszenzusnak számít, az végül a nyugati liberális preferenciákat tükrözi, potenciálisan elidegenítve más kultúrákat, és ezáltal aláásva a legitimitást. Habermas azt válaszolhatja, hogy az általa elképzelt konszenzus minimális és eljárási jellegű – pl. egyetértés abban, hogy a népirtás, a kínzás és az agresszív háború elfogadhatatlan, ami valóban széles körű támogatást élvez, legalábbis elvben –, és hogy ez az alapvonal elegendő az ENSZ korlátozott szerepéhez. Mindazonáltal az egyetemesség és a pluralizmus közötti feszültség továbbra is vita tárgyát képezi.

A jogtudósok Habermas tervének jogi vonatkozásait is megvizsgálták. Néhányan rámutattak a kétértelműségekre: például pontosan hogyan lehetne létrehozni és felhatalmazni egy kétkamarás ENSZ Közgyűlést egy globális állam nélkül? Határozatai kötelező érvényű törvények lennének, vagy csak erkölcsi fellebbezések? Ha az egyének közvetlenül képviseltetik magukat, az jogi globális állampolgársági státuszt jelent? Habermas felvázolja ezeket az elképzeléseket, de nyitva hagyja a részletes intézményi kialakítást, ami egyes kritikusok szerint hézag. Mások aggódnak az elszámoltathatóság miatt: az ENSZ felhatalmazása az emberi jogok erőszakos alkalmazására jól hangzik, de ki felügyeli vagy vonja felelősségre az ENSZ-t, ha túllép vagy hibázik? Valós aggodalmak merülnek fel itt, amint azt a humanitárius beavatkozásokról szóló viták is mutatják (ki dönti el, hogy az emberi jogok mikor indokolják a szuverenitás megsértését, és mi van, ha ezzel az ürüggyel visszaélnek?). Habermas bízik a jogban és a többoldalú tanácskozásban, hogy mérsékelje ezeket a kockázatokat, de a szkeptikusok emlékeztetnek arra, hogy a nagyhatalmak néha az emberi jogok nyelvezetét használták a saját céljaikat szolgáló beavatkozások racionalizálására. A 2003-as iraki háború árnyéka (amelyet Habermas hevesen ellenzett, mint illegitim) nagy szerepet játszik ezekben a vitákban – megmutatta a nemzetközi jog

törékenységét, amikor a hatalmas államok úgy döntenek, hogy figyelmen kívül hagyják azt. Habermas víziója a jóakarat vagy legalábbis a kölcsönös érdekek racionális elismerésének olyan szintjét feltételezi, amelynek következetes jelenléte a kritikusok szerint fennáll.

Az akadémiai diskurzusban Jean L. Cohen gondolkodó kritikusként jelent meg. *A Globalizáció és szuverenitás* (2012) és más munkáiban Cohen az általa "*dualista" globális rendnek nevezett mellett érvel,* amely tiszteletben tartja az állami szuverenitás és a nemzetközi jog közötti különbséget, és óva int attól, hogy a kettőt álalkotmányos módon összekeverjék. Attól tart, hogy a "világalkotmányosságról" szóló beszéd fogalmilag félrevezető lehet – az alkotmányok legitimálják a hatalmat egy szuverén alkotmányozó hatalomra (a népre) való hivatkozással, amely a globális szférából hiányzik. Így megkérdőjelezi, hogy Habermas túlságosan kiterjeszti-e az alkotmányosság analógiáját, kockáztatva a következetlenséget vagy az antidemokratikus globális elit rejtett felhatalmazását. Cohen támogatja a globális jogi rendszerek megerősítését, de a demokratikus államok egyértelmű szerepének fenntartását, és nem úgy kezeli a nemzetközi jogot, mintha ugyanolyan legitimitással rendelkezne, mint a hazai alkotmányjog. Perspektívája egy szélesebb körű aggodalomra ad okot: ha valamit "a világtársadalom alkotmányának" nevezünk, akkor indokolatlan tekintéllyel vagy véglegességgel ruházhatjuk fel, amikor valójában a globális kormányzásnak mindig kompromisszumok és a legitimitás sokrétű forrásainak mozaikjának kell lennie? Habermas ellenzi, hogy alkotmányos gondolkodásmód nélkül a nemzetközi jog továbbra is bizonytalan és a hatalmasok szeszélyeinek van kitéve; Az "alkotmány" kifejezés lényege éppen az, hogy alapvető és stabil kötelezettségvállalásokat jelezzen. A Cohennel és másokkal folytatott vita azonban rávilágít Habermas elméleti kötéltáncára: kvázi alkotmányos tekintélyt próbál adni valaminek, amit a szokásos értelemben vett szuverén nép nem támogat.

Összefoglalva, Habermas esszéjének kritikai fogadtatása számos kihívást támaszt alá: megvalósíthatóság (az államok valaha is beleegyeznek-e ebbe?), hatókör (a békénél/jogoknál többre kell vonatkoznia?), kulturális legitimitás (kinek az értékei támasztják alá a világalkotmányt?) és a fogalmi egyértelműség (az "alkotmányosítás" a helyes paradigma?). Még az olyan szimpatikus kommentátorok is, mint *Arne Johan Vetlesen*, aki Habermas "Könyörgés a nemzetközi jog alkotmányosításáért" *című művéről írt*, hajlamosak tapsolni az erkölcsi impulzusnak, de megkérdőjelezik, hogyan lehet azt megvalósítani az egyenlőtlen hatalom világában. E viták ellenére Habermas munkája továbbra is referenciapont. Még a kritikák is gyakran úgy folytatódnak, hogy először részletesen lefektetik Habermas keretrendszerét (ahogy mi tettük), majd módosításokat vagy figyelmeztető megjegyzéseket javasolnak, ami tanúsítja, hogy az esszé fontos katalizátor a globális rendről való gondolkodásban. Akár egyetért valaki Habermasszal, akár nem, esszéje segített elterelni a beszélgetést arról*, hogy a* nemzetközi jog jobban hasonlíthat-e az alkotmányjogra, arra, *hogy hogyan* és *milyen kompromisszumokkal* történhet meg egy ilyen alkotmányosítás.

Következmények a nemzetközi jogra, a globális kormányzásra és a kozmopolita alkotmányosságra

Habermas elemzése jelentős gyakorlati és normatív következményekkel jár a nemzetközi jog és a globális kormányzás jövőjére nézve. Az esszé lényegében cselekvésre – vagy legalábbis tudatos evolúcióra – szólít fel a politikai döntéshozóknak, a nemzetközi jogászoknak és a globális civil társadalomnak. Itt kiemelünk néhány kulcsfontosságú következményt:

1. A szuverenitás és az állami felelősség újragondolása: Habermas munkájának egyik közvetlen következménye annak újradefiniálása, hogy mit jelent a szuverenitás a 21. században. Az abszolút szuverenitás klasszikus vesztfáliai elképzelése helyett *Habermas a* törvény által megosztott és korlátozott szuverenitás *vízióját támogatja.* Az államok továbbra is kulcsfontosságú szereplők, de már nem tehetnek szabadon bármit, amit akarnak határaikon belül vagy kívül. Az alkotmányos nemzetközi jog elfogadásával az államok gyakorlatilag elismerik a nemzetközi közösséggel és az egyénekkel szembeni kötelességeiket mindenhol. Ennek gyakorlati következményei vannak: például megerősíti az olyan doktrínák indokait, mint a Védelmi Felelősség (R2P), amelyek szerint ha egy állam atrocitásokat követ el, vagy nem védi meg lakosságát, a nemzetközi közösség felelőssége beavatkozni. Habermas érvelése filozófiai igazolást nyújt az R2P-re, és abban az elképzelésben rögzíti, hogy az állami szuverenitás "ártatlanságának vélelme" feltételes, és súlyos bűncselekmények elkövetése esetén felülírható. Ez azt is jelenti, hogy az állami vezetőknek számítaniuk kell arra, hogy saját határaikon túl (pl. nemzetközi bíróságokon keresztül) felelősségre vonják őket, ha megsértik az alapvető normákat. Idővel ez megerősítheti a háborús bűnökkel és az emberiesség elleni bűncselekményekkel szembeni elrettentést, mivel a szuverenitás pajzsát egyre inkább áttöri a jogi elszámoltathatóság – ez a tendencia már látható, mivel több volt államfőt is nemzetközi bíróságok elé állítanak.

2. A globális intézmények irányadó reformjai: Habermas esszéje ütemtervet (vagy legalábbis irányadó elveket) kínál a nemzetközi intézmények reformjához. Az ENSZ számára konkrét utakat javasol: a Biztonsági Tanács reformja, hogy reprezentatívabb legyen (esetleg az állandó tagság kiterjesztése vagy a vétójog megváltoztatása a humanitárius válságok patthelyzetének megelőzése érdekében), a Közgyűlés felhatalmazása új módokon (mint például a kétkamarás ötlet vagy a normák kialakításában betöltött szerepének erősítése), és az ENSZ közvetlenebb összekapcsolása a globális civil társadalommal (például: a Népgyűlés vagy a nem kormányzati szervezetek fórumaival folytatott rendszeres ENSZ-konzultáció). Ezen ötletek némelyike az ENSZ reformvitáiban keringett; Habermas súlyt ad nekik azáltal, hogy egy nagyobb demokratikus elméleti kontextusba helyezi őket. A Nemzetközi Büntetőbíróság és a Világbíróság számára Habermas jövőképe hangsúlyozza a szélesebb körű elfogadás és megfelelés szükségességét. Ha a világtársadalmat alkotmányossá akarják tenni, több államnak kell ratifikálnia a Nemzetközi Büntetőbírósági Egyezményt és együtt kell működnie vele, hogy egyetlen uralkodó se érezze úgy, hogy büntetlenül cselekedhet. Habermas valószínűleg egyetemes joghatóságot szorgalmazna bizonyos bűncselekmények esetében, és nagyobb támogatást nyújtana a nemzetközi bíróságok tekintélyének a kozmopolita jog megszilárdításának részeként. Munkája magában foglalja az olyan szerződések ösztönzését, mint a népirtási egyezmény, a fegyverkereskedelmi szabályozások és az emberi jogi egyezmények – amelyek mind egy növekvő alkotmányos szövet részei –, és talán újak kidolgozását (például egy kötelező érvényű klímaváltozási megállapodás, amely végrehajtható célokat tartalmaz, a globális kormányzás alkotmányossá tételének részének tekinthető a környezetvédelem normája körül).

A regionális szervezetek számára Habermas elképzelései ösztönzik az integráció elmélyítését. Az Európai Unióban például az esszé logikája támogatja az EU demokratikus elemeinek megerősítésére irányuló erőfeszítéseket (például a transznacionális pártrendszereket, a Parlament több hatáskörét, sőt még az EU alkotmányát is, amely erőfeszítés 2005-ben meghiúsult, de részben a Lisszaboni Szerződésben is megmaradt). Más régiók számára is mintát ad: az afrikai, latin-amerikai vagy délkelet-ázsiai szakszervezetek inspirációt meríthetnek parlamenti közgyűlések vagy emberi jogi bíróságok létrehozására régiójukban, ugródeszkákat jelentve a Habermas által leírt transznacionális legitimitás felé. Elmélete

lényegében arra ösztönzi a regionális testületeket, hogy ne csak kereskedelmi szövetségek legyenek, hanem alkotmányos jellemzőket is fogadjanak el – ez a tendencia már megfigyelhető olyan dokumentumokban, mint az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Chartája vagy az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság.

3. A kozmopolita szereplők és a közszférák felhatalmazása: Egy másik következmény a kozmopolita állampolgárság és a globális civil társadalmi aktivizmus érvényesítése. Ha az egyéneket egy világalkotmány alapító alanyainak tekintjük, akkor az egyéneket határokon átívelő mozgalmak legitimitást és jelentőséget kapnak. Habermas keretrendszere implicit módon támogatja a nemzetközi civil szervezetek, transznacionális érdekképviseleti hálózatok és aktivisták munkáját, akik nyomást gyakorolnak az államokra és a globális szervezetekre az emberi jogok vagy a környezetvédelmi normák betartása érdekében. Ezeket a szereplőket a globális közszféra létfontosságú résztvevőiként festi le, amelyek kiegészíthetik a formális intézményeket. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy az olyan dolgok, mint a világméretű tiltakozások (pl. a 2003-as globális háborúellenes tiltakozások vagy klímafelvonulások) nem csak múlandó események; Részei annak, hogy egy kozmopolita rend legitimálja magát azáltal, hogy megmutatja, hogy a világpolgárok olyan választókörzete van, akiket bizonyos kérdések érdekelnek. A kormányok és az ENSZ komolyabban vehetik ezeket a közvéleményeket, ha egy feltörekvő világvélemény megnyilvánulásainak tekintik őket – hasonlóan a nemzeti közvéleménnyel a belpolitikában. Habermas gyakran beszél tanulási folyamatokról; Itt a tanulási folyamat az, hogy a polgárok *"nemzeti és kozmopolita állampolgárként" kezdenek gondolkodni és cselekedni*, váltva a helyi perspektíva és a globális igazságosság perspektívája között. A következmény oktatási és kulturális: a tanterveknek, a médiának és a politikai diskurzusnak többet kell tennie a globális kölcsönös függőség tudatosítása és a globális kérdésekben való részvétel ösztönzése érdekében. Ez összhangban van a kozmopolita oktatás vagy a globális állampolgárság oktatása terén meglévő erőfeszítésekkel. Bizonyos értelemben Habermas a felvilágosodás eszméjét frissíti az irodalmi világköztársaságról a polgárok világköztársaságára: a kommunikációnak és az értelemnek a határokra való tekintet nélkül kell áramlania, hogy megoldja a közös problémákat.

4. A hatalom korlátozása törvénnyel – Új paradigma a nagyhatalmak számára: A globális kormányzás szempontjából Habermas elképzelései, ha komolyan vesszük, megváltoztatják a nagyhatalmak viselkedését. Az Egyesült Államoknak, Kínának és más domináns államoknak el kell fogadniuk, hogy a törvény hatálya alá tartoznak, nemcsak retorikában, hanem a valóságban is. Ez azt jelentheti, hogy alávetik magukat az ENSZ katonai akcióinak (szemben az egyoldalú cselekvéssel), elfogadják a nemzetközi bíróságok joghatóságát a vitákban (például a dél-kínai-tengeri konfliktusban a Habermasian megközelítés minden felet előnyben részesítene, ha betartaná a nemzetközi választottbíróság döntését – amit Kína 2016-ban elutasított). Ez azt is jelenti, hogy az erős államoknak támogatniuk kell, nem pedig aláásniuk a globális éghajlati, kereskedelmi stb. megállapodásokat, mert ezek a megállapodások a békét és a méltányosságot fenntartó alkotmányos rend részét képezik. A gyakorlatban ez kihívást jelent – maga az esszé részben az Egyesült Államok által vezetett iraki háborúra adott reakcióként jelent meg, amely megkerülte az ENSZ-t, és amelyet Habermas elítélt. Munkájának implikációja a nagyhatalmak kérése, hogy gyakoroljanak *önmérsékletet* és fogadják el a multilateralizmust, mint felvilágosult önérdeküket. Hosszú távon még a hatalmas nemzetek is profitálnak egy stabil, törvényes világból (elkerülve a pusztító háborúkat, a gazdasági összeomlást, a járványokat stb.), és ezért nem veszteségnek kell tekinteniük valamilyen szuverén szabadság feladását, hanem hozzájárulásnak a biztonságosabb globális közjavakhoz. Ez befolyásolhatja a diplomáciai gondolkodást, megerősítve azokat a kezdeményezéseket, ahol a nemzetek megállapodnak a szabályokban,

még akkor is, ha ez korlátozza szabadságukat (például fegyverzet-ellenőrzési szerződések vagy kibernormák).

5. A kozmopolita alkotmányosság mint terület előrehaladása: Akadémikusabb szempontból Habermas esszéje segített a kozmopolita alkotmányosság területének kialakításában – az államon kívüli alkotmányos elvek tanulmányozásában. Arra ösztönözte a tudósokat és a gyakorló szakembereket, hogy fedezzék fel a kreatív jogi mechanizmusokat: pl. lehet-e módosítani az ENSZ Alapokmányát úgy, hogy az magában foglaljon egy törvényt az egyének jogairól, amelyet egy világbíróság érvényesíthet? Létezhet-e globális népszavazási mechanizmus bizonyos kérdésekben? Hogyan foglalhatnák be a nemzeti alkotmányok kifejezetten a nemzetközi kötelezettségeket (egyes országok már előírják, hogy a nemzetközi szerződések vagy a szokásjog nemzeti jogi erővel bírjon)? Ezek a kérdések részben Habermas befolyásos hangjának köszönhetően kaptak teret. Kiadványok, konferenciák, sőt egy folyóirat (*Global Constitutionalism*) is virágzott, ami azt jelzi, hogy egyre növekvő közösség dolgozik ezeken az ötleteken. Bár még messze nem sikerült konszenzust elérni, a Habermas által biztosított normatív jövőkép északcsillagként működik azok számára, akik úgy vélik, hogy a nemzetközi rendszernek igazságosabb irányba kell fejlődnie. Még a politikai döntéshozókat is befolyásolhatja közvetve; Az "európai alkotmányos projektre" hivatkozó európai vezetők vagy a "szabályokon alapuló nemzetközi rendről" beszélő ENSZ-tisztviselők talán tudtukon kívül visszhangozzák Habermas nyelvezetét az alkotmányszerű globális rendről.

6. Az utópizmus mérséklése fokozatossággal: Végül fontos gyakorlati következmény Habermas *fokozatos és realista* hangneme. Azzal, hogy kifejezetten elutasítja a nagyszabású világkormányt vagy az azonnali globális demokráciát, lényegében azt tanácsolja a reformereknek, hogy törekedjenek fokozatos változásokra. Ez türelmet és stratégiai összpontosítást javasol: az aktivistáknak talán olyan elérhető célokra kell összpontosítaniuk, mint a Nemzetközi Büntetőbíróság megerősítése, a G20 vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsának befogadóbbá tétele, új nemzetközi szerződések létrehozása sürgető kérdésekben (például a világjárványra adott válasz) és a nemzetközi szervezetek elszámoltathatóságának javítása. Ez a lépésről lépésre kozmopolitizmus víziója: kezdje azzal, ami konszenzus (nincs háború, nincs népirtás), építsen intézményeket ennek kikényszerítésére; majd kiterjeszti a normák körét kifelé, ahogy a globális konszenzus remélhetőleg elmélyül (talán a jövőben a konszenzus növekedhet a munkajogokkal vagy a környezetvédelmi jogokkal kapcsolatban). Habermas munkája azt sugallja, hogy a teljes törvényhozói hatalommal rendelkező globális parlamentbe vagy az újraelosztás világadóhatóságába való átugrás korai lenne, és nacionalista reakciót válthat ki. Ehelyett először biztosítsa az alapokat – a békét és az alapvető jogokat –, a többi pedig követheti, amikor az emberiség készen áll. Ez a kimért megközelítés önmagában is gyakorlati iránymutatás a nemzetközi reformok tervezői számára.

Összefoglalva, Habermas *"A nemzetközi jog alkotmányosítása"* című esszéje egyszerre szolgál a jelenlegi világrend bajainak diagnózisaként (az állam szuverenitásának ellenőrizetlen katasztrófáihoz vezethet), és egy jobb globális rend receptjeként (rétegzett alkotmányos korlátozások e bajok megelőzésére). Következményei arra ösztönöznek bennünket, hogy újragondoljuk a joggal és a hatalommal kapcsolatos mélyen gyökerező elképzeléseket: hogy az ENSZ Alapokmányát ne csak egy törekvési paktumnak, hanem egy alkotmány embriójának tekintsük, hogy a polgárokat ne csak állampolgároknak, hanem az emberiség törvényeinek érdekeltjeinek is tekintsük, és a szuverenitást ne bálványnak, hanem olyan intézménynek tekintsük, amely fejlődött és fejlődhet tovább. Akár egyetértünk Habermas minden következtetésével, akár nem, esszéje korunk nagy kérdését fogalmazza meg: *Tudunk-e legitim rendet kovácsolni a most elérkezett világtársadalom számára?* Ha

igen, Habermas az egyik legrészletesebb és legelvszerűbb beszámolót adja arról, hogyan tovább. Ha nem, akkor munkája legalább arra kényszerít bennünket, hogy megfogalmazzuk, miért nem, és mik lennének az alternatívák – a maguk kockázataival együtt. Habermas esszéjének maradandó hozzájárulása tehát az, hogy a beszélgetést túllépi a status quo cinikus elfogadásán, és arra készteti a tudósokat és a gyakorlókat, hogy a *kozmopolita alkotmányosságot* ne fantáziadús álomként, hanem már folyamatban lévő konkrét projektként képzeljék el, amely megköveteli kritikai elkötelezettségünket és kollektív akaratunkat a továbbvitelhez.

Következtetés

Jürgen Habermas *"A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára" című könyve* mérföldkőnek számító feltárása annak, hogyan lehet a demokratikus elveket és jogi normákat kivetíteni a globális színtérre. Ebben a jelentésben megvizsgáltuk az esszé fő érveit, Habermas tágabb diskurzuselméletébe helyeztük, kibontottuk a kulcsfogalmakat, és áttekintettük annak fogadtatását és következményeit. Habermas központi állítása az, hogy a globális kölcsönös függőség posztnacionális konstellációja a kormányzás megfelelő átalakítását igényli: a tisztán államközpontú nemzetközi jogtól a kvázi alkotmányos keretek által alátámasztott kozmopolita rend felé való elmozdulást. Ez a világalkotmány, ahogy ő elképzeli, nem hozna létre világállamot, hanem rögzítené azokat az alapvető értékeket – a békét, az emberi jogokat és a jogállamiságot –, amelyeket minden államnak és népnek tiszteletben kell tartania, és amelyeket gondosan kalibrált legitimitással rendelkező, felhatalmazott nemzetközi intézmények érvényesítenek.

Az esszé jelentősége abban rejlik, hogy szigorúan megpróbálja összeegyeztetni a szuverenitást a kozmopolita felelősséggel, a demokráciát pedig a globális léptékkel. A kormányzás szintekre osztásával és mindegyikhez hozzárendelve a legitimáció módját, Habermas árnyalt választ ad arra az ősrégi kérdésre, hogy hogyan lehet elérni az "egységet a sokféleségben" a világpolitikában: egység a törvény és az alapelvek által, a sokszínűség a közösségek önrendelkezésének lehetővé tételében a legtöbb kérdésben. Munkája hidat épít a normatív elmélet és az intézményi gyakorlat között, útmutatást nyújtva az olyan entitások megreformálásához, mint az ENSZ, és élénkíti az olyan regionális integrációkat, mint az EU.

A Habermas javaslatára adott reakciók felfedik az ígéretet és a kihívásokat is. A támogatók egy igazságosabb és békésebb nemzetközi rend jelzőfényének tekintik, míg a kritikusok emlékeztetnek bennünket a hatalom, a kultúra és a gazdaság valós súrlódásaira, amelyeket minden kozmopolita projektnek le kell küzdenie. Ezek a viták nem pusztán akadémiaiak, hanem visszhangoznak az ENSZ békefenntartó mandátumairól, a kereskedelmi megállapodások kialakításáról és a nemzetközi emberi jogok érvényesítéséről szóló politikai vitákban. Ahogy a globális válságok továbbra is megnyilvánulnak (legyen szó éghajlatváltozásról, világjárványokról vagy konfliktusokról), Habermas ragaszkodása ahhoz, hogy *"a globális kormányzás bizonyos foka elkerülhetetlen*", és hogy "*alkotmányosnak kell lennie, és egyetemes erkölcsi elveken kell alapulnia",* egyre szembetűnőbbé válik.

Gyakorlati szempontból Habermas esszéje egyszerre szolgál kritikaként és inspirációként: egy olyan nemzetközi rendszer kritikája, amely túl gyakran nem akadályozza meg az erőszakot és az igazságtalanságot, és inspirációt ad olyan intézmények megújítására, amelyek jobban tükrözik közös emberségünket. Arra készteti a tudósokat, hogy finomítsák vagy gondolják újra a jövőkép egyes részeit – például hogyan lehet demokratizálni a globális intézményeket

globális démosz nélkül, vagy hogyan kezeljék a gazdasági méltányosságot –, ezáltal előmozdítva a kozmopolita kormányzás intellektuális napirendjét. Hallgatólagosan arra is felhívja a polgárokat és a vezetőket, hogy terjesszék ki politikai képzelőerőjüket és együttérzésüket a nemzeti határokon túlra, hogy törekedjenek arra, amit Habermas *"humánus"* globális rendnek nevezne.

Összefoglalva, Habermas munkája továbbra is próbakő marad a globális alkotmányosságról szóló vitákban. Nem gyors megoldást vagy utópisztikus tervet kínál, hanem inkább elvi orientációt és keretet a fokozatos fejlődéshez. A nemzetközi jog alkotmányossá tétele, ahogy Habermas felfogja, folyamatos projekt – amely valószínűleg generációkon keresztül fog kibontakozni, kudarcokon és áttöréseken keresztül. Azzal, hogy őszintén megfogalmazta a legitimációs problémákat, és legmagasabb jogi eszméinket a világtársadalom sorsához kötötte, Habermas biztosította, hogy a globális kormányzás jövőjével kapcsolatos minden komoly vizsgálatnak meg kell küzdenie az ő elképzeléseivel. Akár a világ végül a Habermasianus útját követi, akár valamilyen alternatívát, esszéje felemelte a diskurzust, lehetetlenné téve, hogy a nemzetközi jog fejlődéséről ne gondoljunk anélkül, hogy feltennénk a mély, kritikus kérdést: *Hogyan lehet a jogot globális szinten legitimálni azok szemében, akiket állítólag megköt?* Habermas válasza – az alkotmányosítás, az egyének és az államok képviselete, valamint a többszintű demokratikus folyamat révén – még mindig az egyik legmeggyőzőbb válasznak bizonyulhat. A globális kihívások fokozódásával a *"A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára" relevanciája* valószínűleg növekedni fog, továbbra is tájékoztatja és provokálja a törvényesebb és igazságosabb világ tudományos és gyakorlati törekvését.

Források:

- Habermas, Jürgen. *"A nemzetközi jog alkotmányosítása és az alkotmány legitimációs problémái a világtársadalom számára."* 15. csillagkép, 4. szám (2008): 444–455.
- Habermas, Jürgen. *Tények és normák között: Hozzájárulások a jog és a demokrácia diskurzuselméletéhez.* Cambridge, MA: MIT Press, 1996. (Fogalmilag a kontextusban hivatkozva)
- Habermas, Jürgen. *A posztnacionális konstelláció: Politikai esszék.* Cambridge, MA: MIT Press, 2001. (Fogalmilag a "posztnacionális konstellációra" hivatkozik)
- Rendben, Robert. "Nacionalizmus, posztnacionalizmus, antiszemitizmus: gondolatok Jürgen Habermas politikájáról." *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 39, no. 1 (2010): 19–34.
- Stanford Filozófiai Enciklopédia. "Jürgen Habermas", különösen a 6.2. § "Kozmopolitizmus és a nemzetközi jog alkotmányosítása".
- Filozófiai internetes enciklopédia. "Jürgen Habermas (1929–)", különösen a posztnacionális demokrácia és a kozmopolitizmus tárgyalása.
- E-nemzetközi kapcsolatok. "A nemzetközi igazságosság három elmélete" (2013), Habermasról szóló rész.
- Habermas, Jürgen és Jacques Derrida. "Február 15., avagy ami összeköti az európaiakat: kérés egy közös külpolitikáért, amely Európa középpontjában kezdődik." *10. csillagkép,* 3. szám (2003): 291–297. (Futólag hivatkozva az EU szerepével kapcsolatban)
- Lafont, Cristina. "Egy új globális rend alternatív víziói: mit reméljenek a kozmopoliták?" *Etika és nemzetközi ügyek* 23, no. 3 (2009): 257–269. (Foglalkozik Habermas kozmopolita javaslatával; kritika idézve)

- Vetlesen, Arne Johan. "Megjegyzések Jürgen Habermas "Kérés a nemzetközi jog alkotmányosítására" című előadásához." *Filozófia és társadalomkritika* 40, 1. szám (2014): 19–23.
- Cohen, Jean L. *Globalizáció és szuverenitás: A törvényesség, a legitimitás és az alkotmányosság újragondolása.* Cambridge: Cambridge University Press, 2012. (A globális alkotmányosság kritikája párbeszédben Habermasszal)
- ResearchGate / Michael Haiden. "Jürgen Habermas: politikai pacifista?" *Nemzetközi Politikai Elméleti Folyóirat* (2024). (Kontextust ad Habermas kozmopolita "jogi pacifizmusának" és középúti álláspontjának)
- Verfassungsblog. "Diskurzuselmélet és nemzetközi jog: interjú Jürgen Habermasszal" (2013). (Habermas gondolatai a nemzetközi jogról és a politikai javaslatokról)
- További tudományos válaszok és szövegek az elemzés során idézve.

****

Matthias Kumm "Az alkotmányosság kozmopolita fordulata"

Bevezetés

Matthias Kumm *"Az alkotmányosság kozmopolita fordulata" című műve alapvető* hozzájárulás a nemzetállamon túli alkotmányosságról szóló vitához. Kumm ezt a művet két, egymással szorosan összefüggő változatban mutatta be: először a 2009-es szerkesztett kötet fejezeteként, *a Governing the World? Constitutionalism, International Law, and Global Governance* (szerk. Dunoff és Trachtman), majd később az *Indiana Journal of Global Legal Studies* (20. kötet, 2. szám, 2013) cikkeként. Mindkét változat ugyanazt az alapvető tézist képviseli: az alkotmányosság fogalmának *"kozmopolita fordulatot kell vennie" ahhoz,* hogy releváns és legitim maradjon az egyre inkább összekapcsolt globális rendben. Kumm lényegében azzal érvel, hogy egy nemzet alkotmányát és közhatalmának gyakorlását már nem lehet elszigetelten szemlélni, hanem a *globális* normákkal és kötelezettségekkel összefüggésben kell értelmezni. Ez a részletes jelentés összefoglalja Kumm fő érveit és a "kozmopolita alkotmányosság" fogalmának elméleti alapjait, elmagyarázza, hogyan pozícionálja érvelését a hagyományos alkotmányelmélettel és a nemzetközi joggal szemben, és megvitatja a globális kormányzás gyakorlati és normatív következményeit. Összehasonlítja a 2009-es fejezetet és a 2013-as cikket is, hogy érdemi különbségeket vagy fejleményeket találjon, és megvizsgálja azokat a kulcsfontosságú kritikákat és tudományos válaszokat, amelyeket Kumm tézise kiváltott.

Fő érvek: Az államközpontúságtól a kozmopolita alkotmányosságig

Tézis és alapállítás: Kumm munkájának középpontjában az az állítás áll, hogy az alkotmányos legitimitás *nem* pusztán belügy, hanem a nemzeti alkotmány legitimitása részben attól függ, hogy az adott állam hogyan integrálódik a tágabb nemzetközi jogi és politikai rendbe. Más szóval, ha az alkotmányosság célja *"meghatározza azt a jogi keretet, amelyen belül a kollektív önkormányzat törvényesen megvalósulhat", akkor ennek a keretnek globális* feltételeket és korlátozásokat kell tartalmaznia, nem csak a belföldieket. Kumm azt állítja, hogy a modern körülmények között a saját politikájukat egyoldalúan folytató nemzetállamok elkerülhetetlenül "*igazságosságra érzékeny externáliákat" hoznak létre*, amelyek a határaikon túli kívülállókat érintik. Ilyen externáliák például a határokon átnyúló károk (környezeti károk, pénzügyi válságok stb.), a nemzeti jogszabályok transznacionális hatásai (pl. a nem állampolgárokat érintő kereskedelmi vagy bevándorlási politikák), vagy az államok területi határainak meghúzásának és érvényesítésének következményei. Nem számít, mennyire demokratikus vagy jogtisztelő egy állam belsőleg, törvényei és politikái *önmagukban* nem

igényelhetnek teljes mértékben legitim hatalmat e tovagyűrűző hatások felett. Kumm számára ez a valóság az *alkotmányosság kozmopolita* megközelítését igényli: a nemzetállamoknak fel kell ismerniük a szuverenitásuk külső korlátait, és ezeket a korlátokat be kell ágyazniuk alkotmányos rendjükbe.

Az alkotmányosság "kozmopolita fordulata": Kumm a "kozmopolita" kifejezést használja annak jelzésére, hogy az alkotmányos normáknak és értékeknek túl kell terjedniük az államon. Nem támogatja a világ szuperállamát vagy a mindenkire kényszerített egységes globális alkotmányt. Valójában elismeri, hogy hagyományosan az alkotmányosságot *"egy szuverén állam legfőbb törvényeként értelmezték", amely* egyetlen "Mi, a nép" -re épül, és az államhatalom érvényesíti. Ebben a klasszikus *dualista* paradigmában (hazai alkotmányok kontra nemzetközi jog) az államon kívüli alkotmányosságról szóló beszédet gyakran szkepticizmussal, sőt aggodalommal fogadják – mintha valaki hallgatólagosan egy globális szuverén vagy "világállam" mellett érvelne. Kumm közvetlenül szembesül a *szkeptikus kihívásával*: egyetért azzal, hogy egyetlen globális nép vagy világszuverén sem létezik úgy, ahogy egy nemzetállamnak van egy alkotó népe, de azzal érvel, hogy ez nem jelenti azt, hogy az értelmes alkotmányos elvek *nem működhetnek* az államon túl. Az alkotmányosság, megfelelően újragondolva, *"létezhet és létezik nemzetközi szinten",* még akkor is*, ha "nem hivatkozunk akár a "Mi, a Népre", akár egy szuverén államra,* mint alapra. A kozmopolita fordulat tehát magában foglalja az alkotmányosság alapvető *funkciójának* leválasztását a hagyományos államközpontú formától. Ahelyett, hogy az alkotmányosságot egyetlen nép által engedélyezett írott chartával azonosítaná, Kumm funkcionálisan határozza meg: ez a közhatalom strukturálásának és korlátozásának vállalkozása, hogy azt legitimitással, igazságossággal és a jogok tiszteletben tartásával gyakorolják. Érvelése szerint ennek a vállalkozásnak most többszintű kontextusban kell megtörténnie – az államon és azon túl is.

Integrált globális közjog: A 2013-as cikkben, amelynek alcíme *"A közjog integrált koncepciója",* Kumm hangsúlyozza, hogy a hazai alkotmányjogot és a nemzetközi jogot a *közjog egyetlen kontinuumának részeként kell tekinteni*. Azt állítja, hogy nincs vízzáró elválasztás – a kettő egyre inkább kölcsönösen függ egymástól, és közös elvek szerint kell összehangolni őket. Kumm véleménye szerint a nemzetközi jog nem *kívül esik* az alkotmányos aggályokon, hanem inkább szerves összetevő, amely lehetővé teszi és alátámasztja a hazai alkotmányok legitimitását. Valójában azt állítja, hogy *"a nemzetközi jog lényege és célja"* pontosan az, hogy *"tekintélyesen kezelje az állami politikák igazságosságra érzékeny externáliáinak problémáit"* – azokat a kérdéseket, amelyeket az egyes államok önmagukban nem tudnak legitimen megoldani. A határokon átnyúló hatások kezelésére vonatkozó szabályok és fórumok (pl. éghajlatváltozási szerződések, kereskedelmi rendszerek, emberi jogi megállapodások) biztosításával a nemzetközi jog *"segít megteremteni azokat a feltételeket és meghatározza azokat a területeket, amelyek felett az államok jogszerűen követelhetik szuverenitásukat".* Röviden, a globális jogi normák kialakítják azt a teret, amelyen belül egy állam önkormányzást gyakorolhat anélkül, hogy indokolatlanul károsítana másokat.

Ebből az integratív perspektívából a nemzeti alkotmányok és a nemzetközi jog együttesen rétegzett alkotmányos rendet alkotnak. Kumm az ideális eredményt *"kozmopolita államként" írja le* – vagyis olyan államként, amely *"alkotmányos struktúrájában és külpolitikájában magában foglalja és tükrözi a szuverenitási igények globális legitimációs feltételeit".* Szerinte csak egy ilyen kozmopolita állam tekinthető teljesen *legitimnek* a mai világban. Egy olyan kormány, amely figyelmen kívül hagyja a nemzetközi kötelezettségeket vagy a határain túli cselekedeteinek hatásait, alkotmányosan hiányos lenne a legitimitásban, függetlenül attól,

hogy mennyire demokratikusak a belső folyamatai. Így Kumm kozmopolita alkotmányossága a szuverenitást felelősséggé alakítja át: az államoknak *"állandó kötelességük segíteni egy nemzetközi jogrendszer létrehozásában és fenntartásában",* amely képes kezelni a globális externáliákat és fenntartani az igazságosságot a határokon átnyúlóan. Az alkotmányosságnak tehát nemcsak azzal kell foglalkoznia, hogy a hatalmat hogyan korlátozzák és igazolják *az államon belül*, hanem az államhatalom azon kívül – *az összes érintett személy és állam közösségéből* – fakadó jogi és erkölcsi korlátaival is.

Összefoglalva Kumm alapvető érvét a legfontosabb pontokban:

- Nincs önálló legitimitás: A nemzeti alkotmány legitimitása *nem önálló*. Ez nemcsak a demokratikus eljárásoktól és az otthoni jogok betartásától függ, hanem az állam globális színtéren tanúsított viselkedésétől is . Az alkotmányos legitimitás "nem csak" a hazai demokráciától/jogoktól függ, hanem a nagyvilággal való integrációtól is.
- Igazságosságra érzékeny externáliák: Amikor egy állam *határokat húz vagy nemzeti politikákat folytat,* olyan külső hatásokat hoz létre, amelyek igazságossági kérdéseket vetnek fel a kívülállók számára. Például a szomszédos országokba átjutó szennyezés, a más gazdaságokat érintő pénzügyi vagy kereskedelmi döntések, vagy a nem állampolgárokat érintő bevándorlási és határpolitikák mind *"igazságosságra érzékeny externáliák".* Egy állam nem ítélheti meg egyoldalúan az igazságosságot ezekben az ügyekben, mert hatalma a saját polgáraira korlátozódik.
- A nemzetközi jog szerepe: A nemzetközi jog és intézmények feladata ezeknek a transznacionális externáliáknak a kezelése. A globális normák (szerződések, nemzetközi bíróságok stb.) biztosítják a keretet olyan problémák kezeléséhez, amelyeket egyetlen állam sem tud egyedül megoldani. Ennek során a nemzetközi jog *lehetővé teszi* az államok számára, hogy legitimek legyenek azáltal, hogy meghatározzák, mit dönthetnek *önállóan*, és mit kell együttműködve kezelni. Kumm számára a szilárd nemzetközi jog nem fenyegeti a szuverenitást – ez a legitim szuverenitás előfeltétele.
- Az államok kötelessége: Az államok kötelesek részt venni ebben a nemzetközi jogrendben és ápolni azt. Ahelyett, hogy féltékenyen őrizné az abszolút cselekvési szabadságot, egy legitim köztársaság készségesen kötelezi magát az éghajlatváltozással, az emberi jogokkal, a fegyverzetellenőrzéssel stb. kapcsolatos globális szabályokhoz. Ez nem puszta önzetlenség, hanem alkotmányos kötelesség: a határokon átnyúló problémák megoldásának elősegítésével az állam biztosítja azokat a feltételeket, amelyek mellett helyesen irányíthatja saját ügyeit.
- A kozmopolita állam: A "kozmopolita" alkotmányos állam ezeket a globális kötelezettségvállalásokat saját alkotmányos DNS-ébe integrálja. Egy ilyen állam alkotmánya és törvényei elismerik a külső korlátokat – például azáltal, hogy a nemzetközi jognak magas rangot vagy közvetlen hatályt biztosítanak a hazai jogrendben, alkotmányosan elkötelezik magukat a szerződések és a nemzetközi emberi jogok tiszteletben tartása mellett, és a külpolitikát a globális igazságszolgáltatási kötelezettségek köré alakítják. Kumm szavaival élve: *"csak egy kozmopolita állam – olyan állam, amely alkotmányos struktúrájában és külpolitikájában magában foglalja és tükrözi a szuverenitási igények globális legitimációs feltételeit – legitim állam".*

Fogalmi alapok és elméleti kontextus

Kumm kozmopolita alkotmányossága mind a gyakorlati fejleményekre, mind a normatív politikaelméletre épül. Fogalmilag munkássága az alkotmányelmélet, a nemzetközi jog és az erkölcsfilozófia metszéspontjában helyezkedik el. Az egyik alap az alkotmányosság funkcionális megértése. Ahelyett, hogy az alkotmányt a formája alapján határozná meg (egyetlen szöveg, amelyet egy szuverén nép hirdetett ki), Kumm a funkciója alapján határozza meg: lehetővé teszi, hogy a "*szabadok és egyenlők közötti" törvény* koherens, hatékony és indokolt legyen. Ez a funkcionális megközelítés megnyitja az utat a nemzetközi jogrend alkotmányos értelemben történő szemléletéhez. Valójában Kumm hozzájárulása előtt a tudományos hullám már elkezdte használni *az alkotmányos* nyelvezetet a nemzetközi rendszer aspektusainak leírására. Például olyan tudósok, mint Bardo Fassbender és Jan Klabbers a *"nemzetközi jog alkotmányosítását" vizsgálták,* mások pedig azt vizsgálták, hogy az olyan rezsimek, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete vagy az Európai Unió, rendelkeznek-e alkotmányos jellemzőkkel. Ez a kialakuló irodalom azt sugallta, hogy a nemzetközi jog túllép az államok közötti puszta szerződésen egy jogalapúbb, jogállamiságon alapuló rend felé, normahierarchiákkal (pl. kötelező normák, ENSZ Alapokmány kötelezettségei) és intézményi fékekkel és ellensúlyokkal.

Kumm belép ebbe a diskurzusba azzal, hogy *normatív* érvet szolgáltat arra, hogy az ilyen alkotmányosítás miért nemcsak megtörténik, hanem *szükséges* is. Elméletét a hagyományos vesztfáliai feltételezésekkel szöges ellentétben helyezi. A klasszikus nézet szerint (különösen sok hazai alkotmánytudós és realista nemzetközi jogász körében) az alkotmány egyetlen szuverén állam ("Mi, a nép") műtárgya, a nemzetközi jog pedig valami teljesen különálló dolog – az uralkodók közötti önkéntes paktum, amely alapvetően a külügyekről és a hatalomról szól, nem pedig a közlegitimitásról. Kumm ezt dualista *paradigmának nevezi* , és megjegyzi, hogy eszerint *"az államon kívüli alkotmányosságról szóló beszéd mélyen valószínűtlen".* A tradicionalisták gyakran érvelnek azzal, hogy globális szuverén vagy globális lakosság nélkül hiányoznak a valódi alkotmányjog feltételei. Kumm elismeri azt a leíró igazságot, hogy nincs világkormányunk, amelyet a világ polgárai választanak. Ugyanakkor a normatív politikai elméletre – nevezetesen a kanti és liberális hagyomány *kozmopolitizmusára* – támaszkodva amellett érvel, hogy a legitimitást végső soron *befogadó, emberközpontú perspektívából kell értékelni*, nem pedig szűk államközpontúból. A felvilágosodás gondolkodói, mint Immanuel Kant, régóta azt sugallták, hogy az államoknak a hobbesi anarchia elkerüléséhez és az örök béke eléréséhez alá kell vetniük magukat az egymás közötti jogállamiságnak, és tiszteletben kell tartaniuk a *kozmopolita jog egy formáját, amely* megvédi az egyéneket a határaikon túl. Kumm kozmopolita alkotmányossága ezeknek az elképzeléseknek a globalizált korszak frissítésének tekinthető: ragaszkodik ahhoz, hogy az államok önmagukban nem végső célok, hanem egy tágabb jogrend részei, amelynek célja minden ember jogainak és érdekeinek védelme.

Két kulcsfontosságú intellektuális hatás különböztethető meg: a liberális demokratikus alkotmányosság és a kanti kozmopolitizmus. A liberális alkotmányelméletből Kumm megtartja az egyéni jogok, a jogállamiság és a demokratikus önkormányzás hangsúlyozását, mint a legitimitás sarokköveit. Ezeket *nem* hagyja el – sőt, azt feltételezi, hogy egy államnak jogtiszteletben kell tartania és demokratikusan kell kormányoznia a legitimitás alapjaként. Azzal érvel azonban, hogy ez *nem elegendő,* hacsak az állam nem tartja tiszteletben ugyanezeket az értékeket a külső szférában is. Itt kozmopolita etikát közvetít: azok az egyének, akiket érintenek egy állam cselekedetei, még ha azon kívül is, figyelmet érdemelnek. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a legitim alkotmányos rendnek ki kell

terjesztenie az aggodalmat a kívülállókra – például a nemzetközi emberi jogi normák (a külföldi egyének védelme) és a környezetvédelmi vagy gazdasági szabályozások (a külföldi közösségek védelme) terén való együttműködés révén. Visszhangozza azt a kanti elképzelést is, hogy a republikánus (demokratikus) államoknak kötelességük törvényes föderációt létrehozni a béke és az igazságosság biztosítása érdekében; Kumm Kant *Örök békéjét idézi*, mint annak az elképzelésnek az "első fejleményét", hogy az államoknak kozmopolita jogi korlátoknak kell alávetniük külső magatartásukat. Ezenkívül olyan empirikus megfigyeléseket is megjegyez, mint a "demokratikus béke" (az a megállapítás, hogy a demokráciák ritkán viselnek háborút egymás ellen), amelyek alátámasztják azt az állítást, hogy a kozmopolita normák elfogadása (pl. a demokrácia és a jogállamiság globális előmozdítása) kézzelfogható előnyökkel jár az igazságos és stabil világrend szempontjából.

Kumm elméleti kerete párbeszédet folytat a kortárs alkotmányelméleti vitákkal is, mint például az alkotmányos pluralizmus. Az alkotmányos pluralisták (mint Nico Krisch, Neil Walker és Miguel Maduro) felismerik a jogi források sokféleségét a globális színtéren, és gyakran ellenállnak minden *egyszerű* hierarchiának, amelynek csúcspontján a nemzetközi jog áll. Hangsúlyozzák, hogy a nemzeti alkotmányok, a regionális jogrendek (például az EU) és a nemzetközi jog egyértelmű felsőbbrendűség nélkül is létezhetnek egymás mellett, ami a konfliktusok tárgyalásos megoldását igényli. Érdekes módon Kumm kozmopolita alkotmányossága *nem* merev monizmus, amely egyszerűen a nemzetközi jogot felsőbbrendűnek nyilvánítja. Valójában *"elkerüli a világos hierarchiákat"* az árnyaltabb integráció javára, sőt "*felkarolja a pluralizmust"* olyan mértékben, hogy a jog több szintje működik. Ragaszkodik azonban ahhoz, hogy ezt a pluralizmust be kell *ágyazni egy vastag anyagi elvbe* (pl. az emberi jogok tiszteletben tartása, a globális igazságosság és a kívülállók érvelése). Ily módon Kumm megközelítése megpróbálja integrálni a pluralizmus (nincs világszuverén, a jogrendek folyamatos kölcsönhatása) meglátásait az alkotmányosság normatív erejével (azzal az elképzeléssel, hogy a hatalom minden gyakorlását racionális elvekkel lehet és kell igazolni, és elszámoltatni kell az érintettek felé). Mondhatnánk, hogy Kumm a kozmopolita pluralizmust támogatja: pluralista jogrendet, amelyet azonban közös alkotmányos értékek és jogi mechanizmusok kötnek össze, amelyek ezeket az értékeket tükrözik a joghatóságok között. Például rámutatna a nemzeti bíróságok nemzetközi jogot tiszteletben tartó gyakorlatára vagy az emberi jogokról szóló bírói párbeszédek elterjedésére, mint a kozmopolita alkotmányos gyakorlat megtestesítőire, még egységes globális alkotmány hiányában is.

Fontos megjegyezni, hogy Kumm államon kívüli *alkotmányosságról* alkotott elképzelése normatív *törekvés* és leíró jellegű. Azonosítja a meglévő nemzetközi rendszer alkotmányos jellegű elemeit (például az ENSZ Alapokmányának alapvető normáit vagy az Európai Unió jogrendjét), de előíró érvelést is fogalmaz meg arról, hogy az államoknak *hogyan kell* viselkedniük. Az alkotmányosság "az *állami szuverenitás gyakorlásának globális legitimációs feltételeivel" való megfogalmazásával olyan* erkölcsi normát sugall, amelyet a jelenlegi államok még teljesíthetnek, vagy nem. Munkája tehát részben elemzés, részben kiáltvány: leírja a kialakulóban lévő *"integrált közjogi felfogást",* és sürgeti annak felkarolását és továbbfejlesztését.

Alkotmányosság az államon túl vs. hagyományos fogalmak

Kumm kifejezetten szembeállítja kozmopolita megközelítését az alkotmányosság hagyományos, államközpontú fogalmával és a nemzetközi jog hagyományos értelmezésével. A hagyományos felfogás szerint a hazai alkotmányjog és a nemzetközi jog területei elkülönülnek és fogalmilag elkülönülnek. A hazai alkotmányosság a *szuverenitás* és az *alkotmányozó hatalom eszméire épül*: egy államon belül egyetlen nép engedélyezi a legmagasabb törvényt (alkotmányt), amely az állam közhatalmát irányítja. A nemzetközi jogot ezzel szemben gyakran szuverének tekintik, mint egy szuverén közötti szerződést, amelynek nincs népe, alkotmánya vagy közvetlen demokratikus legitimitása. Ebben a keretben a nemzetközi jog "az államok közötti jog ", amely alapvetően a független nemzetek egyetértésén alapul, és elsősorban a kapcsolatok koordinálásával vagy a kölcsönös problémák kezelésével foglalkozik. Ahogy Kumm megjegyzi, a szigorú dualista szemszögéből *"az államon kívüli alkotmányosságról szóló bármilyen beszéd*" "mélyen valószínűtlennek *tűnik",* mert az alkotmány definíció szerint egyenlő az állami szuverenitással. Azokat, akik alkotmányos nyelvezetet használtak a globális kormányzáshoz, gyakran azzal gyanúsították, hogy titokban egy szövetségi világállamot támogatnak, vagy legalábbis törvénytelenül kiterjesztenek egy hazai koncepciót egy olyan területre, ahová nem tartozik.

Kumm cáfolata a szkeptikusoknak: Kumm azt válaszolja, hogy ez a szkepticizmus az alkotmányosság jelentésének félreértésén alapul. Elismeri, hogy *ha* valaki szűken definiálja az "alkotmányt", mint egy szuverén államon belüli "Mi, a Nép" egységes aktusa által létrehozott dokumentumot, akkor nyilvánvalóan nincs ilyen globális alkotmány – nincs egyetlen világdémo vagy alapítás pillanata. Ugyanakkor azzal érvel, hogy az alkotmányosság tágabb értelemben – mint legitimitást biztosító alapvető jogi elvek és struktúrák összessége – *nemzetközi szinten "létezhet és létezik".* A globális "Mi, az emberek" hiánya nem jelenti az alkotmányos rend hiányát; ez egyszerűen azt jelenti, hogy a globális alkotmányos rend más formát fog kapni (olyat, amely *"nem [foglalja] magában a "Mi, a Nép" alkotmányos önkormányzati kereteinek létrehozását, amely egy szuverén államon belül a legfőbb hatalmat követeli").* Lehet, hogy a nemzetközi alkotmányosság nem tükrözi az állammodellt, de mégis felmutathat alapvető alkotmányos tulajdonságokat: a hatalom korlátozását, a normák hierarchiáját (például a jus cogens vagy a kötelező érvényű normákat, amelyeket egyetlen szerződés sem sérthet meg), jogállamisági intézményeket és olyan artikulált értékeket, mint az emberi jogok.

Ennek az érvelésnek a megfogalmazásához Kumm hatékonyan *újraértelmezi a szuverenitást*. A hagyományos felfogás szerint a szuverenitás abszolút az állam területén belül – minden nép önmagát kormányozza, és a kívülállóknak nincs beleszólásuk ("vesztfáliai" szuverenitás). Kumm kozmopolita fordulata a szuverenitást *feltételessé* vagy felelőssé alakítja. Az alkotmányos demokrácia legitimitását saját népének beleegyezéséből *és* bizonyos külső korlátokhoz való ragaszkodásból nyeri, amelyek más népek jogait és érdekeit védik . Erőteljes analógiát használ: egy állam igénye egy terület feletti szuverén hatalomra az egyén magántulajdonra való igényéhez hasonlítható. Ahogy a klasszikus liberális elmélet (pl. John Locke) azzal érvelt, hogy a tulajdonjogok csak bizonyos feltételek mellett igazolhatók (például "elég és jó" marad másoknak, vagy kötelezettségeket vállalnak a közösség felé), Kumm azt sugallja, hogy az állam igénye a föld egy darabjának irányítására és mások kizárására nem feltétel nélküli. *"A "Mi, a nép" területi szuverenitási igénye analóg lehet és analóg is volt az egyének földtulajdoni igényével"* – jegyzi meg, kiemelve, hogy mindkettő méltányossági kérdéseket vet fel a kirekesztett kívülállókkal szemben. Ez elvezet ahhoz, amit a korlátozott tekintély kozmopolita elvének nevezhetünk: *"Mi, a nép csak olyan területen*

tarthatunk igényt legitim hatalomra, ahol nincsenek igazságosságra érzékeny externáliák". Egyszerűbben fogalmazva, egy demokratikus népnek csak olyan ügyekben van joga önmagát kormányozni , amelyek nem ártanak másoknak, vagy nem befolyásolják alapjaiban. Ha döntései jelentős külső hatással járnak, az érintett kívülállóknak beleszólásuk van, vagy tágabb jogi kereteken keresztül kell őket figyelembe venni. Ha egy állam ragaszkodna az abszolút hatalomhoz még azokon a területeken is, ahol igazságtalanságot teremt a határain túl, akkor *"túlfeszítené a legitim tekintélyre vonatkozó igényét"* és aláásná saját legitimitását.

Ez radikális eltérés a hagyományos "vesztfáliai" gondolkodásmódtól, és összhangban van az olyan fejlődő fogalmakkal, mint a "védelmi felelősség" (R2P) és más normák, amelyek a szuverenitást bizonyos nemzetközi normák tiszteletben tartásától teszik függővé. Kumm elemzése megelőzi az R2P széles körű elfogadását, de kiegészíti: míg az R2P arra a kötelességre összpontosít, hogy ne károsítsa súlyosan a saját lakosságát (különben külső beavatkozással kell szembenéznie), Kumm arra a kötelességére összpontosít, hogy ne ártson *más* populációknak, és együttműködjön a globális közjavak érdekében. Mindkettő csorbítja a teljesen korlátlan szuverenitás gondolatát.

A nemzetközi jog mint alkotmányos: Egy másik ellentét a hagyományos nézetekkel abban rejlik, hogy Kumm hogyan jellemzi a nemzetközi jogot. Ahelyett, hogy a hatalmi politika vékony héjának tekintené, a nemzetközi jog kulcsfontosságú részeit *alkotmányos* jellegűnek tekinti. Például az *Egyesült Nemzetek Alapokmánya a* nemzetközi közösség kvázi alkotmányos eszközének tekinthető: alapvető szabályokat fektet le (az agresszív háború tilalma, az emberi jogok megerősítése, a Biztonsági Tanács hatáskörének megteremtése stb.), amelyek strukturálják az államok hatalomgyakorlását. Kumm valóban olyan tudományra támaszkodik, amely az ENSZ Alapokmányát "globális alkotmánynak" vagy legalábbis *"a nemzetközi jogrend alkotóeszközének" nevezi*. Bár nem állítja, hogy az ENSZ Alapokmánya tökéletes alkotmány, azt és más alapvető nemzetközi megállapodásokat a magasabb rendű jogi keret részeként kezeli, amely legitimálja (vagy delegitimálja) az állami intézkedéseket. Például, ha egy állam egyoldalúan erőszakot alkalmaz az Alapokmány megsértésével, ez a cselekedet nemcsak szerződésszegés, hanem Kumm szemében alkotmányos illegitimitás a globális síkon. 2009-es fejezetében, amely a könyv "az állami alkotmányossággal, az alkotmányos pluralizmussal és az államon kívüli demokratikus legitimitással való kapcsolattal" foglalkozik, Kumm valószínűleg azzal foglalkozott, hogy az olyan eszközök, mint az ENSZ Alapokmánya és az olyan rezsimek, mint a WTO vagy az EU, kvázi alkotmányos módon hogyan hatnak egymásra a nemzeti alkotmányokkal. 2013-ra élesítette a lényeget: a nemzetközi jog nem pusztán a nemzeti alkotmányokkal együtt létezik; meghatározza *annak külső határait*, hogy mit tehetnek a nemzetek jogszerűen. Átfogó jogi *teret hoz létre*, amelyen belül az államok működnek – hasonlóan ahhoz, ahogy a nemzeti alkotmány megteremti azt a teret, amelyen belül a kormányzat különböző ágai működnek.

Demokrácia és "mi, az emberek": A globális kormányzással kapcsolatos állandó aggodalom a demokratikus deficit – azaz az, hogy a nemzetközi jogalkotás kevésbé elszámoltatható a polgárok felé, mint a nemzeti jogalkotás. Kumm kozmopolita alkotmányossága ezzel küzd azáltal, hogy hatékonyan kiterjeszti a demokratikus legitimitás fogalmát. Azt sugallja, hogy a nemzeti *"Mi, a nép"* önmagában is *korlátozva van* annak az elvnek, hogy a kívülállókat "szabadnak és egyenlőnek" is kezeljék. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy egy tisztán belső demokratikus döntés, amelyet külső hatások figyelembevétele nélkül hoznak, legitimitást veszthet, ha súlyosan károsítja a kívülállókat. Így a demokráciát nem utasítják el, hanem *áthelyezik*: az állami szintű demokratikus folyamat továbbra is kulcsfontosságú, de olyan normák keretein belül kell működnie, amelyek biztosítják *más* érintett emberek érdekeinek

figyelembevételét (gyakran saját államaik nemzetközi fórumokon való együttes fellépésén keresztül). Kumm víziója egyfajta *"kettős legitimitást" jelent*: egy törvény vagy politika csak akkor legitim, ha demokratikusan gyökerezik belsőleg, és összeegyeztethető a globális igazságszolgáltatással. Ez magas színvonal, és a kritikusok azt kérdezik: hogyan szólhatnak bele kívülállók egy ország döntéseibe a világparlament nélkül? Kumm válasza az, hogy a nemzetközi jog ennek a hangnak az eszköze. A szerződések és a nemzetközi intézmények révén a népek hatékonyan *beszélnek egymással,* és korlátozzák egymás cselekvési szabadságát a kölcsönös előnyök érdekében. Például, amikor az államok klímamegállapodásról tárgyalnak, az egyes országok polgárai (közvetve, államukon keresztül) hangot kapnak abban, hogy más országok hogyan bocsátanak ki szén-dioxidot, amit egyébként nem tudnának befolyásolni. Az így létrejövő nemzetközi szabály, ha egyszer elfogadják, bizonyos korlátokhoz köti az egyes államok belföldi demokráciáját – de ezek a korlátok legitimitást hordoznak, mert olyan folyamat során jöttek létre, ahol minden érintett állam (tehát közvetve minden nép) képviseltette magát. Ily módon a kozmopolita alkotmányosság a multilateralizmus révén próbálja összeegyeztetni a demokráciát a globális joggal. A szerződéseket nem idegen kényszernek tekinti, hanem az emberiség államának kiterjesztésének, amely a kollektív cselekvési problémák megoldásán dolgozik.

Összefoglalva, Kumm érvelését két nem kielégítő szélsőség között pozícionálja a médián keresztül: egyrészt a naiv *globális államizmus* (a nemzeti modell világállammá való felskálázásának gondolata, ami politikailag megvalósíthatatlan és véleménye szerint szükségtelen), másrészt a *szigorú pluralizmus,* amely tagadja a globális szintű integrált jogi vagy erkölcsi kereteket. Elutasítja azt az elképzelést, hogy meg kell várnunk, amíg egy világkormány globális alkotmányosságról beszél; Az alkotmányos elvek itt és most megnyilvánulhatnak az államok közötti kapcsolatokban . De elutasítja azt az elképzelést is, hogy mivel a globális kormányzás nem analóg az állammal, teljes egészében a reálpolitikára vagy az ad hoc megállapodásokra kell bízni. Az "államon belül és azon kívül" érvényes alkotmányos elvek megfogalmazásával Kumm megpróbálja áthidalni a nemzeti és a nemzetközi jog közötti szakadékot, átitatva az utóbbit az előbbinek hagyományosan fenntartott normatív súlyossággal.

Gyakorlati és normatív következmények a globális kormányzásra

Kumm tézise jelentős következményekkel jár a globális kormányzásról való gondolkodásunkra és megszervezésünkre nézve. Normatív szempontból minden államot arra késztet, hogy törvényeit és politikáit az igazságosság külső és belső kritériumai alapján mérje. Gyakorlatilag ütemtervet javasol a nemzetközi intézmények és normák megerősítésére az alkotmányos funkciók ellátása érdekében. Néhány fő következmény:

- Az államok felelőssége a nemzetközi jogban: Talán a legközvetlenebb következmény az, hogy az államoknak a nemzetközi jogot nem pusztán kényelmi lehetőségként vagy eszközként, hanem *alkotmányos kötelességként* kell megközelíteniük. Kumm azt állítja, hogy az államoknak *"állandó kötelességük segíteni egy olyan nemzetközi jogrendszer létrehozásában és fenntartásában",* amely képes kezelni a globális externáliákat. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az államoknak proaktívan részt kell venniük a többoldalú szerződésrendszerekben, támogatniuk kell a nemzetközi

szervezeteket (például az ENSZ-t, a WTO-t, a WHO-t stb.), és be kell tartaniuk a nemzetközi normákat, még akkor is, ha ez kényelmetlen. Egy kozmopolita alkotmányos gondolkodású állam például beépítené a nemzetközi szerződéseket a nemzeti jogába, felhatalmazná bíróságait a nemzetközi jog alkalmazására, és tartózkodna attól, hogy abszolút mentességeket követeljen (például széles körű "szuverenitási" kivételekre hivatkozva), amikor transznacionális igazságszolgáltatási kérdésekkel szembesül.

- Feltételes szuverenitás és beavatkozás: Egy másik következmény az, hogy a nemzetközi közösség szilárdabb alapot szerez az államok elszámoltathatóságára. Ha elfogadjuk, hogy egy állam legitimitása kozmopolita kritériumoktól függ, akkor e kritériumok súlyos be nem tartása (például atrocitások elkövetése otthon vagy hatalmas károk okozása külföldön) indokolhatja a külső beavatkozást vagy szankciót. Ez összhangban van az olyan doktrínákkal, mint a védelmi felelősség. Alkotmányos indoklást is ad olyan dolgokra, mint az egyetemes joghatóság bizonyos bűncselekmények esetében vagy a választások és az emberi jogok nemzetközi felügyelete. Bár Kumm nem a katonai beavatkozásra összpontosít, keretrendszere erkölcsileg delegitimálja az alapvető nemzetközi normákat megsértő rezsimeket, így támogatva egy tolakodóbb globális álláspontot az egykor szigorúan belföldi kérdésekben (pl. humanitárius válságok vagy rendszerszintű igazságtalanságok).
- Globális közjavak és igazságosság: Kumm az "igazságosságra érzékeny externáliákra" összpontosítva kiemeli a globális közjavakat és terheket – az éghajlati stabilitást, a pénzügyi stabilitást, a közegészségügyet stb. Ez azt jelenti, hogy ezeknek a közjavaknak a biztosítása (vagy a közrosszok megelőzése) az alkotmányos kormányzás része. Nem elég, ha az alkotmányok belföldön demokratikus eljárásokat hoznak létre; kötelezniük kell az államot arra is, hogy nemzetközi szinten együttműködjön az igazságosság és a jólét határain túli elérésében. Például egy kozmopolita alkotmány kötelezheti a kormányt arra, hogy fenntartható környezetvédelmi politikát folytasson nemcsak saját polgárai számára, hanem az emberiség iránti kötelességből is. Ennek árnyalatait látjuk néhány nemzeti alkotmányban, amelyek kifejezetten hivatkoznak a nemzetközi jogra vagy a globális szolidaritásra, de Kumm munkája azt sugallja, hogy ennek normává kell válnia.
- A nemzetközi intézmények reformja: Ha a nemzetközi jognak alkotmányos funkciókat kell ellátnia, intézményeinek maguknak is meg kell testesíteniük az olyan alkotmányos elveket, mint az elszámoltathatóság, a jogállamiság és az érvelés. Kumm érvelése a globális kormányzás átláthatóbbá és részvételi alapúbbá tételét célzó reformok támogatását jelenti. Például az olyan szervezetek parlamenti dimenziójának megerősítése, mint az ENSZ (több hangot adva a népeknek, nem csak a végrehajtóknak), vagy a nemzetközi jogi aktusok bírósági felülvizsgálatának biztosítása (olyan mechanizmusokon keresztül, mint a Nemzetközi Bíróság vagy új bíróságok) összhangban van a globális alkotmányosság gondolatával. Kumm nem részletezi a konkrét reformokat ezekben a munkákban, de az általános pálya egyértelmű: a globális intézményeket addig kell fejleszteni, hogy szükség esetén hatékonyan korlátozni tudják az államokat, és az állami fellépést közös célok felé irányítsák.
- Külpolitika és alkotmányos tervezés: Belföldön Kumm tézise arra ösztönzi az államokat, hogy alkotmányosítsák a nemzetközi joggal való elkötelezettségüket. Ez azt jelentheti, hogy olyan alkotmányos rendelkezéseket kell kidolgozni, amelyek előírják a nemzetközi jog tiszteletben tartását, vagy korlátozzák az állam szabadságát a nemzetközi kötelezettségvállalásoktól való kilépésre. Ez azt is jelentheti, hogy a bíróságok és más hazai szereplők a nemzetközi jogot az "ország legfelsőbb

törvényének" részeként kezelik. Számos országban a nemzetközi szerződések jogállásáról vagy a nemzetközi emberi jogi bíróságok (pl. az Emberi Jogok Európai Bírósága vagy az Amerika-közi Bíróság) hatásköréről szóló viták alkotmányos dimenzióval rendelkeznek. Egy kozmopolita alkotmányos azzal érvelne, hogy az ilyen külső jogi kötelezettségek érvényre juttatása nem fenyegetés az alkotmányra, hanem annak legmagasabb elveinek kifejeződése. Gyakorlatilag ez magában foglalhatja mondjuk egy olyan nemzeti törvény megsemmisítését, amely sérti az éghajlati egyezményt azon az alapon, hogy a szerződés megtestesíti a globális igazságossági követelményeket, amelyeket az alkotmány megfelelően értelmezve felölel.

- A globális kormányzás legitimitása: Talán a legtágabb értelemben Kumm munkája választ kínál a globális kormányzás legitimációs válságára. Sok tudós és polgár aggódik amiatt, hogy a nemzetközi szabályalkotásnak nincs demokratikus legitimitása. Kumm megfordítja a forgatókönyvet: maga a *nemzeti* szabályalkotás legitimitása most részben globális kritériumoktól függ. E logika szerint a nemzeti döntéshozatal beágyazása a nemzetközi normák hálójába valójában *növeli* az általános legitimitást, nem pedig aláássa azt. Például, ha egy ország betartja a WTO szabályait a kereskedelempolitikában, az a szuverenitás feladásának tűnhet, de Kumm azt mondaná, hogy a globális gazdaság legitim alkotmányos rendjét tartja fenn, amely megakadályozza a koldus a szomszédodat politikát. A globális kormányzás tehát nem idegen kényszer, hanem az alkotmányos kormányzás kiterjesztése új kontextusokra. A normatív eredmény egy igazságosabb világ: ideális esetben egyetlen közösség alapvető érdekeit sem hagyják figyelmen kívül pusztán azért, mert azok kívül esnek egy másik közösség határain.

Természetesen a kozmopolita alkotmányosság megvalósítása valódi kihívásokkal néz szembe. Azon alapul, hogy az államok hajlandóak elkötelezni magukat, és meglehetősen kifinomult nemzetközi mechanizmusok kidolgozására támaszkodik. Kumm érvelése végső soron normatív és idealista – feltételezi, hogy az államoknak így kell cselekedniük, ha legitimek akarnak lenni. A gyakorlatban gyakran látunk feszültségeket: a hatalmas államok néha semmibe veszik a nemzetközi jogot, a populista mozgalmak pedig ellenállnak a külső kényszereknek. Mindazonáltal Kumm intellektuális igazolást ad azoknak, akik visszaszorítják a tiszta nacionalizmust. Elmélete legitimálja a globális kormányzási kezdeményezéseket, amelyek az alkotmányos demokrácia és igazságosság szolgálatát szolgálják, nem pedig ellenségesek velük szemben.

A kozmopolita alkotmányos elvek működésének egyik konkrét példája az európai jogrendben található. Az Európai Unió tagállamai és az Emberi Jogok Európai Egyezményének részes felei nemzeti alkotmányukban vagy joggyakorlatukban példátlan mértékben fogadták el a nemzetek feletti bíróságok és normák tekintélyét. Ahogy Alexander Somek tudós megjegyzi, ez egy *"feltörekvő kozmopolita alkotmányosságot" tükröz,* amely három gondolaton alapul: (1) *"az állami hatalom gyakorlásának legitimnek kell lennie azok szempontjából is, akik nem állampolgárok; (2) az alkotmánynak magában kell foglalnia az alapvető jogokat és a bennfentesek képviseletét annak érdekében, hogy megkönnyítse mindenki képviseletét, beleértve a kívülállókat is; (3) Az alkotmány tekintélye nem csak egy független nép jóváhagyásától függ, hanem más népek elismerésétől is, akik ugyanilyen típusú politikai projektet folytatnak."*. Ezek az elképzelések nagyon rezonálnak Kumm tézisével. Európai kontextusban például a nemzeti hatóságok elfogadják, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága felelősségre vonhatja őket a joghatóságuk alá tartozó bárkivel (kívülállókkal és állampolgárokkal szemben) elkövetett jogsértésekért, és elismerik egymás alkotmányos kötelezettségvállalásait a liberális demokrácia közös projektjének részeként. Kumm munkája

biztosítja a normatív gerincet ahhoz, hogy az ilyen fejleményeket többnek tekintsük, mint puszta diplomáciát – ehelyett a kozmopolita alkotmányos rend felé tett lépésekként. Ez azt jelenti, hogy hasonló elveknek kell irányítaniuk a globális kormányzást más területeken és régiókban, fokozatosan felépítve egy kozmopolita keretet világszerte.

A 2009. évi fejezet és a 2013. évi cikk összehasonlítása

Mind a 2009-es fejezet, mind a 2013-as folyóiratcikk bemutatja Kumm kozmopolita alkotmányossági tézisét, és érveik lényegében következetesek. A két változat között azonban különbségek vannak a hangsúlyban, a kontextusban és a megjelenítésben:

- Cím és keretezés: A 2009-es fejezet címe: *"Az alkotmányosság kozmopolita fordulata: Az alkotmányosság kapcsolatáról az államon belül és azon túl".* Ez a cím a hazai (állami) és a nemzetközi (államon kívüli) alkotmányosság kapcsolatát emeli ki. Ez azt jelzi, hogy a fejezet feltárja, hogyan működnek az alkotmányos elvek mindkét szinten, és hogyan hatnak egymásra. A 2013-as cikk ezzel szemben a címe: *"A kozmopolita fordulat az alkotmányosságban: A közjog integrált koncepciója".* Ez a megfogalmazás aláhúzza az integrációt – Kumm javaslatát, miszerint minden közjogot (nemzeti és nemzetközi) egységes keretben kell felfognunk. A megfogalmazás változása tükrözi Kumm ötletének becsomagolásának fejlődését. 2009-ben a globális kormányzásról szóló könyvében a nemzetközi jog közönsége előtt két terület áthidalására összpontosított; 2013-ra a "Transznacionális társadalmi alkotmányosság" című szimpóziumon a közjog holisztikus felfogását hangsúlyozta. A lényeg hasonló, de a 2013-as cím egyértelműbbé teszi, hogy Kumm a kozmopolita értékekben gyökerező közjogi általános elméletet kínál.
- Hossz és mélység: A fejezet (a könyv 258–324. oldala) hosszú, mélyreható feldolgozás (kb. 66 oldal). Valószínűleg részletesebb hátteret, kiterjedt irodalmi foglalkozást és esetleg esettanulmányokat vagy példákat tartalmaz. A cikk (körülbelül 24 oldal a folyóiratban, 605–628. o.) tömörebb. Ennek eredményeként a fejezet *részletesebb érvelést nyújt*, esetleg további szakaszokat tartalmaz olyan témákról, mint az alkotmányos pluralizmus, a demokráciaelmélet vagy a konkrét nemzetközi rendszerek. Például a fejezet a könyv "horizontális kérdésekről" szóló részében jelenik meg az alkotmányos konfliktusokról és a pluralizmusról szóló esszék mellett, ami azt sugallja, hogy Kumm mélyrehatóan foglalkozott ezekkel a témákkal. A 2013-as cikk, mivel rövidebb, szorosan összpontosít az alaptézis és annak indoklásának megfogalmazására. Például a cikk tömören lefekteti az absztrakt és a fő pontokat (amint azt a rendelkezésünkre álló világos absztrakt is bizonyítja), majd a fogalmi tisztázásokra (a vita jellege, az externáliák típusai, az államok kötelességei stb.) nullázzák anélkül, hogy annyi kiterjedt kommentárt adnának mások álláspontjáról.
- Kontextus és közönség: 2009-ben Kumm fejezete a globális alkotmányosság egyik korai átfogó feltárásának része volt. Valószínűleg azzal a céllal íródott, hogy meggyőzze a szkeptikusokat arról, hogy van értelme az "államon túli alkotmányosságról" beszélni. Így a fejezet bevezetője (amint azt egy online előzetesben láthattuk) azzal kezdődik, hogy elismeri, hogy hány nemzeti alkotmányjogász, különösen az Egyesült Államokban, szkeptikus az alkotmányos nyelvezet nemzetközi jogra való alkalmazásával kapcsolatban. Kumm ezután módszeresen lebontja a szkeptikus nézetét. A 2013-as cikk viszont a *"Transznacionális társadalmi alkotmányosság" című szimpóziumban jelent meg,* ahol

az olvasóközönség már elmerült a globális alkotmányossági vitákban (beleértve az egzotikusabb fogalmakat, mint például a mások által terjesztett "társadalmi alkotmányosság"). Ebben az összefüggésben Kumm hangneme talán kevésbé védekező és magabiztosabb, amikor integrált koncepcióját egy megközelítésként mutatja be a sok közül. 2013-ra a diskurzus fejlődött – 2012-ben megalapították a dedikált folyóiratot (*Global Constitutionalism*), és maga Kumm volt a társszerzője a globális alkotmányosság hatókörét meghatározó bevezető cikkének. Tehát a cikk tükrözheti és hivatkozhat ezekre a fejleményekre, a kozmopolita alkotmányosságot más áramlatokhoz viszonyítva (pl. szembeállítva Günther Teubner "társadalmi alkotmányosságával", amely az államok helyett a globális magánrendekre összpontosít).

- Terminológia és árnyalatok: 2009 és 2013 között Kumm finomított bizonyos fogalmakat. Például az *"igazságosságra érzékeny externáliák"* kifejezés kiemelkedő a 2013-as absztraktban és érvelésben. Míg az alapgondolat 2009-ben biztosan jelen volt, az externáliák konkrét terminológiáját és tipológiáját később lehetett volna kidolgozni. A 2013-as cikk leszögezi, hogy különböző típusú externáliákra van szükség, amelyekhez nemzetközi jogra van szükség, és Kumm még *háromféle* externáliát is megkülönböztet a szövegben (bár itt nem soroltuk fel őket részletesen, valószínűleg olyan dolgokat tartalmaznak, mint a határokon átnyúló károk, a globális közjavak problémái és a határokon átnyúló jogok megsértése). A 2009-es fejezet minden bizonnyal tárgyalta a külső hatásokat is (idézi a locke-i elképzeléseket a területi jogokról stb.), de a csiszolt osztályozás és a fülbemászó "igazságosságra érzékeny externáliák" kifejezés a későbbi előadás középpontjába kerülhetett. Hasonlóképpen, a *"kozmopolita állam"* kifejezés mint ideál 2013-ra nagyobb hangsúlyt kaphatott, míg a 2009-es fejezet általánosabban beszélhetett volna arról, hogy az államok beépítik a nemzetközi jogot anélkül, hogy ezt a konkrét címkét használnák. A koncepció ugyanaz, de a 2013-as verzió valamivel könnyebben hozzáférhető módon csomagolja be. Valójában a 2013-as cikk "*A közjog integrált koncepciója" alcíme* azt sugallja, hogy Kumm szándékosan általános elméletként fogalmazta meg tézisét, hogy egyesítse a közjogi tudósokat az alterületeken, valószínűleg a 2009-es publikáció után észlelt visszajelzésekre vagy hiányosságokra adott válaszként.
- Lényegi bővítések: Az alapvető normatív tézis nem változott 2009 és 2013 között – Kumm következetesen úgy vélte, hogy a nemzeti alkotmányos legitimitás kozmopolita paraméterektől függ. A későbbi cikk azonban tartalmazhat *frissítéseket vagy bővítéseket* a 2009–2013 közötti események vagy kritikák fényében. Például Kumm 2013-ban hivatkozik a kritikusok és alternatív teoretikusok 2012-ig tartó munkáira, biztosítva, hogy a cikk párbeszédet folytasson a legújabb irodalommal. Lehetséges, hogy a 2013-as cikk jobban foglalkozik az *alkotmányozó hatalom fogalmával* globális szinten vagy annak hiányával (mivel más forrásokban látunk utalásokat Kumm saját munkájára az "alkotmányozó hatalomról" és az arra adott válaszokról). A fejezet, mivel korábbi, nem biztos, hogy ilyen nyíltan foglalkozott ezzel a nézőponttal. Ezenkívül 2013-ra Kumm olyan művekre reagálhatott, mint Nico Krisch *Beyond Constitutionalism (2010)* és Peter Lindseth *Power and Legitimacy (2010),* amelyek nem sokkal a 2009-es fejezete után jelentek meg. Valójában a cikkben Krisch 2010-et és Lindseth-et 2010-ben idézi, mint reprezentatív szkeptikusokat. A 2009. évi fejezetben ezek a hivatkozások hiányoztak vagy előzetesen szerepeltek volna. Így a cikk élesítheti érveit ezekkel a kritikákkal szemben (például megerősítve, hogy egy olyan pluralista, mint Krisch, miért téved, amikor úgy gondolja, hogy a posztnacionális jogból hiányzik az egységes jogi keret).

- Példák és hatókör: A 2009-es fejezet példáként konkrét rendszereket is felhasználhatott volna (tekintettel a könyv szerkezetére, esetleg az EU- vagy WTO-ügyekkel való összehasonlításra stb.), míg a 2013-as rövidebb cikk elvontabb és elvvezéreltebb lehet. A cikk egy sok elméleti cikket tartalmazó szimpózium része volt, így valószínűleg magas szintű általánosságban maradt, részletes példákat hagyva másoknak. A fejezet elhelyezése a *Governing the World?* azt sugallja, hogy hivatkozhatott a kötet hozzájárulásaira (például Andreas Paulus fejezete az ENSZ-ről, Miguel Maduro a bíróságokról és a pluralizmusról, Besson a demokráciáról). Kumm írása lehetne intertextuálisabb, lekötve ezeket a konkrét vitákat. A 2013-as cikk inkább egyedülálló, és olyan tudományos folyóiratok közönsége számára íródott, akik esetleg olvasták a 2009-es könyvet, vagy nem.

Összefoglalva, a két változat kiegészíti egymást. A 2009-es fejezet Kumm kozmopolita fordulatának átfogó, alapvető bemutatásának tekinthető, amely egy olyan időszakban merült fel, amikor az ötlet még sok jogász számára újszerű volt. A 2013-as cikk lepárolja és megerősíti ezt az expozíciót, egy szélesebb körű tudományos beszélgetés részeként pozícionálva, és kissé frissített terminológiát használva. Fontos, hogy nincs ellentmondás a kettő között; inkább a későbbi cikk megerősíti és tisztázza a korábbi munkát. Mindkettő olvasója észrevenné a központi tézis folytonosságát a próza és a kontextus érlelődése mellett. Például mind a fejezet, mind a cikk a nemzetközi jog és az alkotmányosság egyenlőségjelének szkepticizmusával kezdődik, és mindkettő arra a következtetésre jut, hogy csak egy kozmopolita irányultságú állam lehet teljesen legitim. A cikk azonban ezt a következtetést különösen élesen fogalmazza meg, és szépen összekapcsolja a *közjogi integráció fogalmával*.

Kumm tézisének receptíze és kritikája

Kumm kozmopolita alkotmányossága jelentős vitát váltott ki tudományos körökben. A támogatók a globális jog meggyőző normatív víziójának megfogalmazását tulajdonítják, míg a kritikusok különböző okokból megkérdőjelezték azt. Az alábbiakban bemutatjuk a legfontosabb kritikákat és válaszokat:

- A pluralista kritika (Nico Krisch): Az egyik legjelentősebb válasz Nico Krischtől érkezett, akinek könyve *Beyond Constitutionalism: The Pluralist Structure of Postnational Law* (2010) sok szempontból ellenpontozza Kumm-ot. Krisch azzal érvel, hogy a globális jogrend pluralista és az is marad – vagyis több egymást átfedő (nemzeti, regionális, nemzetközi) hatóságból áll, egyetlen hierarchikus keret vagy közös alkotmányos ethosz nélkül. Krisch szemszögéből nézve az államon túli egységes alkotmányos megközelítés bevezetésére tett kísérletek korai és potenciálisan veszélyesek, mert globális szuverén vagy démosz hiányában az állítólagos alkotmányos rendből hiányzik a szilárd tekintélyforrás. Olyan heterarchikus globális rendszert képzel el, ahol a jogrendek közötti konfliktusokat pragmatikusan kezelik, nem pedig az átfogó normákra való hivatkozással oldják meg. Egy EJIL:Talk! blogvitájában Krisch Kumm kozmopolita vízióját *"az ész álmának" nevezte,* azt sugallva, hogy ez egy racionalista ideál, amely alábecsüli a politikai nézeteltérések mélységét és a nemzetközi szféra sokszínűségét. Figyelmeztetett, hogy Kumm megközelítése eltúlozhatja a nemzetközi jog koherenciáját, és alábecsülheti a rugalmasság és a vitatkozás szükségességét. Kumm a maga részéről válaszolt Krichnek a blog fórumán, és azzal védte meg tézisét, hogy tisztázta, hogy a

kozmopolita alkotmányosság felkarolása *nem* a pluralizmus tagadását jelenti, hanem a pluralizmus közös elvekkel és erkölcsi korlátokkal történő irányítását. Azt állította, hogy az alkotmányos elvek nélküli pluralizmus puszta hatalmi politikává válhat, míg a kozmopolita keret iránytűt biztosít a pluralizmus legitim eligazodásához. A csere gazdag volt: Krisch lényegében azt kérdezte, hogy "ki dönt" egy kozmopolita rendben (világkormány nélkül), Kumm pedig azt válaszolta, hogy egyetlen entitás sem dönt – ehelyett minden szereplő *felelős* az értelemnek, és a kozmopolita normák szerint cselekszik, ez a megközelítés szerinte fokozatosan elfogadottá és erőre válhat. Ennek ellenére Krisch kritikája továbbra is befolyásos, rávilágítva a gyakorlati kihívásra: a globális alkotmányosság normatív szempontból kívánatos lehet, de a végső döntőbíró hiánya azt jelenti, hogy gyakran jogi széttöredezettséget kapunk. A tudományos irodalomban Krisch pluralista modelljét gyakran szembeállítják Kumm alkotmányos modelljével, amely a posztnacionális jogelmélet két pólusát képviseli.

- Demokratikus legitimitás és a "globális démosz" probléma: A kritika másik vonala a demokráciát és a népszuverenitást érinti. Az olyan tudósok, mint Dieter Grimm és Peter Lindseth azzal érveltek, hogy a törvény legitimitása a demokratikus felhatalmazásból származik, amely alapvetően kapcsolódik a nemzetállamhoz. Attól tartanak, hogy amit Kumm javasol – a hazai demokrácia globális korlátozásai – felhígíthatják a demokratikus ellenőrzést, és hatalmat adhatnak technokrata vagy igazságszolgáltatási szerveknek, amelyek nem tartoznak felelősséggel egyetlen nép felé. Lindseth például a *Hatalom és legitimitás* (2010) című művében azt állítja, hogy a nemzetek feletti kormányzás (az EU-ra összpontosít) végső soron a *nemzetállamoktól "kölcsönzött"* legitimitásra támaszkodik, mert hiányzik a saját közvetlen demokratikus alapja. Ezt az érvet globálisan alkalmazva azt mondhatnánk: a nemzetközi jog irányíthatja az államokat, de nem kötheti *őket törvényesen alapvető* kérdésekben a globális népakarat kifejezése nélkül, amely nem létezik. Kumm viszonválasza beépült elméletébe: gyakorlatilag újradefiniálja a demokratikus legitimitást, hogy az minden érintett érdekeit magában foglalja, ne csak a helyi többségét. Azzal érvelne, hogy az az állam, amely nem hajlandó nemzetközi együttműködést folytatni, valójában mélyebb értelemben kevésbé demokratikus, mert figyelmen kívül hagyja a határain kívüli egyének egyenlő értékét. Mindazonáltal a kritikusok fenntartják, hogy a globális választási részvétel vagy elszámoltathatóság formális mechanizmusai nélkül a kozmopolita alkotmányosság szakadékot teremthet. A nemzetközi törvényhozókat (pl. diplomaták, bírák, bürokraták) nem a világ népei választják; Ha korlátozzák a demokratikus törvényhozást otthon, az valóban legitim? Kumm ezt azzal kezeli, hogy hangsúlyozza, hogy *az államok maguk* is elfogadják és internalizálják a globális normákat (így a legitimitás láncolata továbbra is a nemzeti beleegyezésen keresztül fut, legalábbis kezdetben). Továbbá azt sugallja, hogy a *nemzeti* demokratikus folyamatok legitimitása is veszélybe kerül, ha ezek a folyamatok igazságtalan külső hatásokat váltanak ki. Ez a vita folytatódik: lényegében a demokrácia közösségi nézete (a legitimitás az önmagukat kormányzó korlátozott közösségekből származik) és a kozmopolita nézet (a legitimitás az egyetemes elvek betartásából és az összes érintett befogadásából fakad) összeütközése. Egyik oldal sem tagadja a demokrácia fontosságát; Terjedelmében és követelményeiben különböznek egymástól. Kumm munkája arra késztette a tudósokat, hogy birkózzanak ezzel a kérdéssel: el tudjuk-e képzelni a demokratikus legitimitást transznacionális léptékben (az államok kollektív fellépésén keresztül, ha nem egy világméretű szavazóurnán keresztül)? Kritikusai szerint az egyéni világpolgár és a globális döntések közötti kapcsolat túl gyenge a jelenlegi rendszerben ahhoz, hogy valóban alkotmányosnak nevezzük.

- Módszertani szkepticizmus (realizmus és pragmatizmus): Egyes kommentátorok *realistább vagy pragmatikusabb szemszögből közelítik meg Kumm tézisét*. David Kennedy nemzetközi jogász és tudós például óvatosságot adott az alkotmányos retorika globális kormányzásban való alkalmazásával kapcsolatban. Figyelmeztet, hogy a "globális alkotmányról" beszélni vagy a nemzetközi jogot alkotmányjogként kezelni indokolatlan erkölcsi tekintéllyel ruházhatja fel a nemzetközi intézményeket, és elhomályosíthatja az értékek pluralizmusát világszerte. Kennedy rámutat annak kockázatára, hogy *"az alkotmányosság »metaforája« azzal a kockázattal jár, hogy intézményi platformot kínál, amely az egyetemes etika elterjedéséhez vezet, amikor az etikai pluralizmusra van szükség".* Egyszerűbben fogalmazva, az olyan kritikusok, mint Kennedy, attól tartanak, hogy a kozmopolita alkotmányosság ideológiai projektté válhat, amely *az egyetemes érvényesség zászlaja alatt mindenkire érvényes* liberális normákat (gyakran nyugati eredetű) kényszerít a különböző kultúrákra. Megkérdőjelezik, hogy valóban van-e globális konszenzus a Kumm által alapvetőnek tartott értékekről (demokrácia, emberi jogok stb.), vagy ez csak egy transznacionális elit véleménye. Továbbá a realisták azzal érvelnek, hogy az államok akkor követik a nemzetközi jogot, amikor az érdekeiknek megfelel, és hogy az alkotmányos nyelvezet elfedheti a hatalmi dinamikát, ahelyett, hogy legyőzné azt. Kumm válasza erre az lenne, hogy *minden* jog, még a nemzeti alkotmányjog is, tartalmaz erkölcsi és ideológiai elemeket – mégis értékesnek tartjuk az alkotmányosságot, mint a hatalom elvekkel történő megszelídítésének módját. Valószínűleg egyetértene azzal, hogy a nemzetközi alkotmányosság egy "szakaszosan fejlődő" projekt, és nem egy megvalósult tény. A kritikusoknak adott egyik válaszában Kumm megjegyezte, hogy a kozmopolita alkotmányosságot *"a legjobb, ha nem a jog leírásának tekintik. Ez egy projekt... nemcsak a tudományos diskurzusban, hanem a gyakorlatban is fejlődik".* Más szóval, elismeri, hogy a világ még nem tart teljesen ott, de látja, hogy a gyakorlatban ebbe az irányba mozdulnak el a trendek (pl. az emberi jogi normák terjedése, a nemzetközi bíróságok befolyásának megszerzése stb.), és úgy véli, hogy a tudományos keretek segíthetnek ezeknek a trendeknek a kialakításában és megerősítésében. Az ideológiai elfogultság vádjára Kumm azzal érvelne, hogy az általa képviselt értékek – alapvető igazságosság, egyének egyenlősége, jogállamiság – nem szűklátókörűek, hanem kozmopolita származásúak (bár az univerzalizmus és a relativizmus közötti vita végtelen).
- "Alkotmányosítás" vs. a nemzetközi jog valósága: Egyes közjogi tudósok technikai vitát folytattak arról, hogy a nemzetközi jog valóban *alkotmányossá* válik-e. Például van-e normahierarchia (az alkotmányos felsőbbrendűséghez és beágyazottsághoz hasonlóval) a nemzetközi jogban? Az olyan intézmények, mint az ENSZ Biztonsági Tanácsa vagy a Nemzetközi Bíróság, alkotmányos szervként viselkednek-e (törvényhozó vagy bírói testületek)? Az olyan szkeptikusok, mint Jan Klabbers, megjegyezték, hogy bár kvázi alkotmányos szempontokat lehet azonosítani (pl. az ENSZ Alapokmánya mint alapjog), a nemzetközi jogból még mindig hiányzik a hazai alkotmány számos jellemzője: nincs központi végrehajtás, a módosítások kormányköziek, az állami beleegyezés továbbra is elsődleges stb. Kumm tézise erre úgy válaszol, hogy a hangsúlyt a *struktúrákról* az *elvekre* helyezi át. Elismerheti, hogy a *globális kormányzás struktúrája* (még) nem alkotmányos forma, de ragaszkodhat ahhoz, hogy az *azt irányító elvek* alkotmányos jellegűek lehetnek és kell is. Például nagy súlyt fektet a *jus cogens* normákra (a nemzetközi jog olyan kötelező normáira, mint a népirtás, a kínzás stb. tilalma), mint egyfajta magasabb törvény megtestesítésére. Hallgatólagosan az *ENSZ Alapokmányát* a nemzetközi béke és biztonság alkotmányos keretének tekinti (az erőszak alkalmazását kollektív döntésnek

veti alá). Az akadémiai válaszok itt arról szólnak, hogy az alkotmányosság egyetlen tekintélyforrást igényel-e (ami a nemzetközi jogból hiányzik), vagy elegendő az alapvető normák és a közös értékek. Kumm az utóbbi táborba tartozik, olyan tudósok mellett, mint Bardo Fassbender vagy Anne Peters, akik azzal érveltek, hogy a globális alkotmányos rend kialakulásának vagyunk tanúi *"kinyilatkoztatás vagy újrafelfedezés" révén,* nem pedig a semmiből való teremtéssel. Az olyan ellenzők, mint Martti Koskenniemi vagy David Kennedy, azonban gyakran utópisztikusnak vagy a hatalom füstfüggönyének tekintik a globális alkotmány igényét (az erős diktáló kifejezések, de univerzális nyelvezetbe öltöztetik őket).

- Akadémiai párbeszéd és finomítás: Kumm tézise részletesebb analitikus kritika tárgyát is képezte a jogfilozófiai helyszíneken. Például 2018-ban Maximilian Fenner filozófus kiadta *"Kumm kozmopolita alkotmányosságának újralátogatása" című könyvét, amely* Kumm érvelésének logikai következetességét vizsgálta. Fenner elismerte, hogy Kumm keretrendszere ellenáll bizonyos kritikáknak, de azonosított bizonyos *módszertani hibákat*. Fenner különösen azzal érvelt, hogy Kumm az igazságosság és az ésszerűség liberális elveire való támaszkodása elhomályosíthatja az ezekkel az elvekkel kapcsolatos mély nézeteltéréseket a világban. Azt is megkérdőjelezte, hogy Kumm hogyan olvas bizonyos jogi szövegeket, például az ENSZ Alapokmányát alkotmányos szemüvegen keresztül. Fenner azt állítja, hogy alapos vizsgálat mellett az ENSZ Alapokmányának *de facto* globális alkotmányként való kezelése problematikus, és hogy Kumm elmélete küzd, ha ilyen konkrét eszközökre alkalmazzák. Lényegében, ha az ENSZ Alapokmányát Kumm módján értelmezzük (a globális közgondolkodás tükrözéseként), figyelmen kívül kell hagyni azokat a politikai kompromisszumokat és hatalmi egyensúlyhiányokat, amelyek valójában formálták. Kumm azt válaszolhatja, hogy elmélete törekvés – úgy értelmezi az Alapokmányt, amit normatívan képviselhet, nem feltétlenül úgy, amit minden állam szándékozott. Ez a csere rávilágít egy szélesebb körű tudományos vitára: mennyire kell az államon kívüli alkotmányosságnak magának az erkölcsi *érvelésen alapulnia,* szemben a nemzetközi jog *empirikus gyakorlatával*? Kumm az erkölcsfilozófiai megközelítés felé hajlik (egy csipetnyi doktrinális elemzéssel), míg az olyan kritikusok, mint Fenner, a pozitív jogi módszertanhoz és az állami viselkedéshez való igazodást szorgalmazzák. A vita továbbra is nyitott, de Kumm és mások tisztázták álláspontjukat. Például Kumm olyan fogalmakról írt, mint a *szubszidiaritás és a békén hagyáshoz való jog,* és feltárta, hogyan lehet megkülönböztetni azokat a kérdéseket, amelyek nemzeti maradhatnak, azoktól, amelyeket globálisan kell irányítani. Ez folyamatos finomodást mutat: a kozmopolita alkotmányosság nem jelenti azt, hogy mindent globálisan döntenek el – egy olyan elvnek, mint a szubszidiaritás (a problémák lehető leghelyi szintű megoldása) együtt kell működnie az externáliák globális szintű kezelésével.
- Befolyás és kiterjesztések: Érdemes megjegyezni, hogy Kumm munkája nemcsak kritikát váltott ki, hanem más tudósokat is, akik kiterjesztették vagy alkalmazták elképzeléseit. A fenti részlet Alexander Somek 2020-as, az Emberi Jogok Európai Egyezményéről szóló cikkéből lényegében Kumm kozmopolita premisszait veszi át, és azt vizsgálja, hogyan nyilvánulnak meg Európa transznacionális alkotmányos rendjében. Somek megvitatja a "más népek" elismerésének szükségességét és a kívülállók perspektíváinak beépítését – ezek az ötletek közvetlenül Kumm tézisére vezethetők vissza. Ezenkívül az olyan témákról író akadémikusok, mint a globális alkotmányos pluralizmus, a nemzetközi bíróságok legitimitása vagy a "kozmopolita jogrend" gondolata (mint Alec Stone Sweet és mások legutóbbi munkáiban) gyakran idézik Kummot, mint alapvető hangot. Még akkor is, ha kritizálják, foglalkoznak azokkal a problémákkal, amelyeket segítőkészen megfogalmazott: az állami cselekvés

külső hatásaival, az államok kötelességeivel a globális szférában, és a jog normatív egységével (vagy széthúzásával) a szintek között. Ebben az értelemben Kumm kozmopolita fordulata a globális alkotmányossági viták alapvető hivatkozási pontjává vált. Ahogy egy tudós fogalmazott, Kumm megközelítése "nemcsak az akadémiai diskurzusban, hanem a gyakorlatban is fejlődik", megragadva, hogy elképzelései hogyan rezonálnak és hajtják a valós jogi fejlődést.

•

Következtetés

Matthias Kumm *"kozmopolita fordulata"* az alkotmányos gondolkodásban merész erőfeszítést jelent a közjog alapjainak újragondolására a globalizáció korában. Összefoglalva hozzájárulását: Kumm azt állítja, hogy a *kollektív önkormányzat legitimitásának megőrzése érdekében az* alkotmányosságnak ki kell szélesítenie hatókörét és látásmódját – foglalkoznia kell azzal a globális kontextussal, amelyben az államok működnek, nem csak az államok belső berendezkedésével. Olyan keretet biztosít, amelyben a nemzeti alkotmányokat és a nemzetközi jogot egy olyan normatív rend összefonódó részeinek tekintik, amely az összes érintett személy igazságszolgáltatására irányul. A 2009-es fejezet részletesen lefektette ezt a víziót, szembeszállva a szkepticizmussal, és összefonva a jogelméletet és az erkölcsfilozófiát. A 2013-as cikk megerősítette és élesítette az érvelést, hangsúlyozva a közjog integrált megközelítését, és olyan visszhangzó kifejezéseket alkotva, mint a "kozmopolita állam" és az "igazságosságra érzékeny externáliák".

Kumm munkája folyamatos párbeszédben áll más vezető elméletekkel. Ellentétben áll a szigorúan államista nézetekkel, amelyek tagadják a nemzetközi normák alkotmányos minőségét, és a pluralista nézetekkel, amelyek elfogadják a sokféleséget az egység rovására. Elvi középutat keres, és azt állítja, hogy a nemzetközi jogrendszer világkormány nélkül is megtestesítheti az alkotmányos elveket – és ezt meg is kell tennie a globális kihívások kezelése érdekében. Ennek a gondolkodásnak a gyakorlati jelentősége arra ösztönzi az államokat, hogy globálisan felelősségteljesebbek legyenek, és azt javasolja, hogy a nemzetközi intézményeket erősítsék meg és reformálják meg a kvázi alkotmányos funkciók ellátása érdekében.

Kumm tézisének tudományos fogadtatása gazdag és időnként kritikus volt. A szkeptikusok megkérdőjelezik annak megvalósíthatóságát, és figyelmeztetnek a demokratikus vagy kulturális buktatókra. Ezek a kritikák tisztázást váltottak ki: Kumm például hangsúlyozza, hogy az államon túli alkotmányosság fokozatos *projekt,* és hogy kiegészíti, nem pedig felülírja a nemzeti demokráciát azáltal, hogy beágyazza azt egy igazságos külső rendbe. Eközben az a tény, hogy ötleteit mind a támogatók, mind a kritikusok komolyan veszik, bizonyítja jelentőségüket. Az az elképzelés, hogy *"a nemzeti alkotmányos legitimitás részben attól függ, hogy a nemzeti alkotmány hogyan integrálódik a tágabb jogi és politikai világba, és hogyan kapcsolódik ahhoz",* ma már a globális alkotmányossági diskurzus központi tétele, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a globalizáció és a jog elemzésében.

Összefoglalva, Kumm kozmopolita alkotmányossága arra késztet bennünket, hogy a szuverenitást és a demokráciát ne területi korlátaiként gondoljuk újra, hanem olyan elvekként, amelyek kölcsönös kötelezettségeket vonnak maguk *után minden állam között*. Felhívás a globális kormányzás legjobb értelemben vett *"alkotmányosítására"* – a hatalom alávetésére, bárhol is gyakorolják, az értelem, a jogok és a kölcsönös tisztelet fegyelmének. Akár egyetértünk valaki Kumm előírásaival, akár nem, munkája tagadhatatlanul felemelte az

alkotmányosság jövőjéről szóló beszélgetést egy olyan világban, ahol a nemzetek sorsa egyre inkább összefügg. Miközben a globális kormányzás új próbákkal néz szembe (klímaváltozás, világjárványok, digitális adatvédelem stb.), a kozmopolita fordulat létfontosságú lencsét nyújt, és minden lépésnél felteszi a kérdést: hogyan biztosíthatjuk, hogy a közhatalom gyakorlása *bármilyen* szinten legitim legyen nemcsak *egyesek*, hanem *mindenki számára*, aki az árnyékában él?

Források: Mattias Kumm fejezete és cikke "*Az alkotmányosság kozmopolita fordulata";* vita a *Rule the World? Alkotmányosság, nemzetközi jog és globális kormányzás* (2009); Kumm 2013-as szimpóziumának absztraktja és vázlata; Nico Krisch, *Az alkotmányosságon túl* (2010) és EJIL:Talk vita; Peter L. Lindseth (2010); Alexander Somek (2020); David Kennedy (2006); Maximilian Fenner (2018); és a fent idézettek szerint. Ezen források mindegyike hozzájárult Kumm kozmopolita alkotmányosságának megértéséhez és értékeléséhez, akár állításainak megerősítésével, akár kihívásainak kiemelésével, ezáltal gazdagítva a globális alkotmányossági diskurzus egészét.

****

Jeffrey Dunoff és Trachtman, Joel (szerk.) "Uralni a világot?: Alkotmányosság, nemzetközi jog és globális kormányzás"

A könyv céljai, témái és fogalmi kerete

Uralkodni a világon? (2009), amelyet Jeffrey L. Dunoff és Joel P. Trachtman szerkesztett, interdiszciplináris vizsgálat arról, hogy az alkotmányos eszmék érvényesek-e a nemzetállamon túl, és ha igen, hogyan. A kötet elsődleges célja, hogy elemezze a "nemzetközi alkotmányosság" főbb fejleményeit és vitáit a globális kormányzás több helyszínén. Egy hároméves kutatási projektből jött létre, amely tizenkét vezető tudóst hívott össze, hogy átfogó, integrált keretet dolgozzanak ki a "globális alkotmányosítás" megértésére. A könyv kifejezetten felteszi a kérdést: *"Miért alkotmányozza" a nemzetközi intézményeket?*, amely Thomas M. Franck előszavában feltett központi kérdést tükrözi. Ennek kapcsán a szerkesztők és a közreműködők azt vizsgálják, hogy az államközpontú kormányzás eróziója (a globalizáció, az emberi jogi normák terjedése, a demokrácia iránti igények stb. miatt) szükségessé teszi-e a hagyományos nemzetközi jog kiegészítését vagy alkotmányosabb renddé alakítását.

Három nagy téma mozgatja a könyvet: (1) *Empirikus és strukturális kérdések* arról, hogy a nemzetközi rendszerek milyen mértékben mutatnak "alkotmányos" jellemzőket (például alapszabályokat, normahierarchiákat vagy joggaranciákat); (2) A *globális kormányzás alkotmányossá tételének kívánatosságával és legitimitásával kapcsolatos normatív kérdések; és (3)* Intézményi tervezés és elmélet, amely azt vizsgálja, hogy a nemzetközi szervezetek hogyan épülhetnek (vagy épülnek) alkotmányos szempontból. A fogalmi keretet az 1. fejezetben Dunoff és Trachtman vezeti be, akik a globális alkotmányosítás "funkcionális" megközelítését javasolják, nem pedig pusztán definíciós vagy ideológiai megközelítést. Azokra a funkciókra összpontosítanak, amelyeket egy alkotmányszerű keret az államon kívül is elláthat – például lehetővé teszi a kollektív cselekvést, korlátozza a hatalmat és pótolja a csökkent állami hatalom által hagyott kormányzati hiányosságokat. Ez a funkcionális módszertan "nagyrészt taxonómiai, nem pedig normatív", ami azt jelenti, hogy osztályozza az alkotmányos normák szerepét (pl. hatáskör elosztása, elszámoltathatóság biztosítása, jogok védelme) anélkül, hogy feltételezné, hogy a több alkotmányosítás eredendően jó vagy rossz. Elkerülve a szemantikai vitákat arról, hogy a nemzetközi jog *"alkotmány-e vagy sem*", a szerkesztők ehelyett azt kérdezik, hogy az alkotmányos normák milyen célokat tölthetnek be a nemzetközi jogrendszerben. Összefoglalva, a könyv kerete a nyílt vizsgálat kerete: feltérképezi a globális alkotmányosság különböző területeken átívelő diskurzusát, és felteszi a kérdést, hogy milyen feltételek mellett és milyen következményekkel hasznos vagy indokolt a nemzetközi jog alkotmányos értelemben való gondolkodása.

Az egyes fejezetek és szerzők hozzájárulásai

A kötet három részre tagolódik, amelyek mindegyike különböző szakértők fejezeteit tartalmazza, amelyek együttesen panorámás képet nyújtanak az államon túli alkotmányosságról. Az alábbiakban a fejezetek és azok legfontosabb hozzájárulásainak bontása látható:

- Előszó – *"Nemzetközi intézmények: Miért alkotmányosítani?"* (Thomas M. Franck): Az előszóban Franck keretezi az átfogó vizsgálatot azzal, hogy felteszi a kérdést, hogy miért lehet szükségük a nemzetközi intézményeknek alkotmányokra. Azt sugallja, hogy a globalizáció erodálta a nemzeti alkotmányok képességét a globális problémák kezelésére, ezáltal *normatív lendületet* adott a nemzetközi közrend alkotmányosításához. Az olyan tényezők, mint az államhatalom átterjedése a nemzetközi rezsimekre, a "jó kormányzás" ösztönzése, valamint a demokrácia és az emberi jogok iránti globális aggodalom új "alkotó impulzusokat" hajtanak végre az államon túl. Franck kérdése megalapozza a kötet feltárását, hogy *az "alkotmányos globális közrend"* kialakul-e, vagy szükség van-e az ész és az igazságosság kérdésére.
- 1. fejezet – *"A nemzetközi alkotmányosítás funkcionális megközelítése"* (Jeffrey L. Dunoff és Joel P. Trachtman): A szerkesztők bevezető fejezete meghatározza az analitikai keretet. Dunoff és Trachtman azt javasolja, hogy a nemzetközi alkotmányosságot az általa betöltött *funkciókon keresztül vizsgálják meg,* ahelyett, hogy a definíciókról harcolnának. A nemzetközi alkotmányos normák három funkcionális dimenzióját azonosítják: lehetővé tevő (a kollektív döntéshozatalt és az államon kívüli jogalkotást felhatalmazó rendelkezések), korlátozó (a hatalomgyakorlást korlátozó és csatornázó szabályok, hasonlóan az alkotmányos ellenőrzéshez és a jogvédelemhez) és kiegészítő (mechanizmusok, amelyek a globalizáció korában a meggyengült nemzeti alkotmányok által hagyott hiányosságokat pótolják). A fejezet azt tárgyalja, hogy az alkotmányokhoz kapcsolódó jellemzők – például a hatáskör (horizontális és vertikális) elosztása, bizonyos normák elsőbbsége, a szabályok stabilitása, az alapvető jogok, a bírósági felülvizsgálat és az elszámoltathatósági/demokráciamechanizmusok – hogyan figyelhetők meg különböző mértékben a nemzetközi rendszerekben. Dunoff és Trachtman még egy "alkotmányos mátrixot" is felépítenek, összehasonlítva, hogy mely alkotmányos mechanizmusok jelennek meg a különböző globális intézményekben. Nevezetesen, még nem foglalnak állást arról, hogy a globális alkotmányosítás normatív szempontból kívánatos-e, hanem inkább empirikus és fogalmi eszköztárat állítanak fel a könyv további részéhez. Ez a funkcionális megközelítés árnyalt nézetet eredményez: az államon kívüli alkotmányosság nem mindent vagy semmit, hanem olyan tulajdonságok és funkciók spektruma, amelyeket a különböző nemzetközi rendszerek részben betölthetnek.
- 2. fejezet – *"A globális kormányzás rejtélye"* (David Kennedy): Kennedy kritikus és szkeptikus perspektívát ad a globális alkotmányosság gondolatáról. Megkérdőjelezi a "globális kormányzás" fogalmát, és megkérdőjelezi, hogy az alkotmányos renddel való analógiák valóban megvilágítják-e vagy elhomályosítják-e a valóságot. Ebben a fejezetben Kennedy arra figyelmeztet, hogy a burjánzó globális rendre "alkotmányos" rendszerként való gondolkodás inkább metafora, mint tény lehet, és ez a metafora kockázatokat hordoz magában. Azzal érvel, hogy az alkotmányos diskurzusra való hivatkozás *"intézményi platformot" hozhat létre* az állítólagos egyetemes értékek bevezetésére vagy az etika globális szintű homogenizálására, ami szerinte problematikus egy pluralista világban. Kennedy hozzászólása "ultraszkeptikus" azzal a tendenciával kapcsolatban, hogy a nemzetközi megállapodásokat alkotmányosnak bélyegzik. Hangsúlyozza, hogy az etikai és kulturális pluralizmust jobban tiszteletben lehetne tartani, ha nem sietve fogalmazzuk meg a különböző nemzetközi normákat

egyetlen alkotmányos logika alatt. Valójában Kennedy azt sugallja, hogy *ha* globális alkotmányos rend alakul ki, akkor *azt "még létre kell hozni"* – ami azt jelenti, hogy a jelenlegi globális kormányzásból hiányzik a valódi alkotmány összetartó, demokratikusan legitim struktúrája. Fejezete ellentétben áll sok mással, mivel megkérdőjelezi, hogy a globális alkotmány keresése egyáltalán értelmes vagy kívánatos-e, ezáltal egészséges adag szkepticizmust csempész a kötet párbeszédébe.

- 3. fejezet – *"A nemzetközi jogrendszer mint alkotmány"* (Andreas L. Paulus): Paulus fejezete megerősítőbb álláspontot képvisel annak vizsgálatával, hogy a nemzetközi jogrendszer *hogyan működik már egy alkotmányhoz* hasonlóan. Feltárja azt az elképzelést, hogy az ENSZ Alapokmánya és a nemzetközi jog alapelvei a "nemzetközi közösség alkotmányának" tekinthetők, amelyet ő és mások (például Bardo Fassbender) támogattak. Paulus elismeri a *globális alkotmányosságban rejlő lehetőségeket a hatalom törvényekkel való korlátozására*, és azt sugallja, hogy a világ jogi szabályok (nem pedig nyers hatalmi politika) általi kormányzása felé mozdítja el az alkotmányos gondolkodás kulcsfontosságú ígéretét. Más szóval, a nemzetközi jog alkotmányosítása módot kínál arra, hogy a jogállamiságot és a stabilitást befecskendezze a nemzetközi kapcsolatokba, ellensúlyozva az anarchiát vagy az uralmat. Elemzése valószínűleg azt értékeli, hogy a meglévő nemzetközi normák (például a ius cogens elvei, az ENSZ Alapokmányának keretrendszere vagy a Világbíróság statútuma) mennyire hasonlítanak a hatalmat kiosztó és az alapvető értékeket védő alkotmányos struktúrákra. Azzal, hogy magát a *nemzetközi jogrendet alkotmányos rendként kezeli*, Paulus leíró és részben normatív példát szolgáltat arra, hogy a nemzetközi jognak van egy alkotmányos minősége, amely elismerhető és építhető. Ez a nézet implicit ellentétben áll Kennedy szkepticizmusával, rávilágítva egy belső vitára: Paulus egy *kialakulóban lévő egyetemes jogrendszert lát*, míg Kennedy kételkedik annak koherenciájában vagy jótékonyságában.
- 4. fejezet – *"Az ENSZ Alapokmánya – Globális alkotmány?"* (Michael W. Doyle): Doyle fejezete az Egyesült Nemzetek Alapokmányát vizsgálja, mint a világalkotmány jelöltjét. Formálisan *összehasonlító megközelítést* alkalmazva Doyle azt vizsgálja, hogy az ENSZ Alapokmánya hogyan tölthet be egy állami alkotmányhoz hasonló szerepet (például egy nemzetközi közösség alapdokumentumaként). Doyle és Fassbender (a következő fejezetben) az ENSZ Alapokmányára összpontosít, mert az átfogó keretet hoz létre az 1945 utáni nemzetközi rend számára. Doyle azt vizsgálja, hogy az Alapokmány rendelkezései – például a hatáskörök ENSZ-szervek közötti kiosztása, a béke és a biztonság elvei, valamint az emberi jogi hivatkozások – a *"nemzetközi közrend mátrixának"* minősítik-e azt. Valószínűleg arról beszél, hogy az ENSZ az Alapokmány értelmében milyen mértékben működik *a globális kormányzás központi szerveként*, kvázi alkotmányos hatáskörrel (pl. a Biztonsági Tanács kötelező erejű határozatai vagy az Alapokmány módosítási eljárása). Doyle elemzése hangsúlyozza, hogy *ha* bármely dokumentum megközelíti a globális alkotmányt, akkor az ENSZ Alapokmánya az elsődleges versenyző, de ennek az analógiának a határait is vizsgálja (például az Alapokmány alapja az állami beleegyezésben és a vétójogban eltérhet az alkotmányos eszméktől). Összességében ez a fejezet rávilágít arra, hogy az ENSZ Alapokmánya hogyan testesíti meg a nemzetközi közösség alkotmányának számos strukturális jellemzőjét – ez egy ellentmondásos, de befolyásos gondolat a szakirodalomban.
- 5. fejezet – *"Az elfeledett alkotmány újrafelfedezése: Megjegyzések az ENSZ Alapokmányának helyéről a nemzetközi jogrendben"* (Bardo Fassbender): Fassbender hozzájárulása kiegészíti Doyle-ét azáltal, hogy az ENSZ Alapokmányára is összpontosít, és a világ "elfeledett" vagy figyelmen kívül hagyott alkotmányaként

jellemzi. Fassbender, aki arról ismert, hogy támogatja az Alapokmány alkotmányos értelmezését, azzal érvel, hogy az Alapokmányt a nemzetközi társadalom alkotmányaként kezelni nem valami új kitalálásáról szól, hanem *egy létező valóság "feltárásáról vagy újrafelfedezéséről".* Valószínűleg nyomon követi, hogy a korai ENSZ-gondolkodók és maga az Alapokmány szövege hogyan képzelt el egy alkotmányos jellemzőkkel rendelkező jogrendet (pl. az Alapokmány kötelezettségeinek általános elsőbbsége más szerződésekkel szemben, amint azt a 103. cikk kimondja, vagy a Biztonsági Tanács kvázi törvényhozó hatalma a béke fenntartásában). Összehasonlítva a Charta tartalmát a nemzeti alkotmányok elemeivel (az "alkotmány típusával"), Fassbender hangsúlyozza az ENSZ strukturális szerepét az alapvető jogi keret biztosításában. Fejezete valószínűleg felszólítja a nemzetközi közösséget, hogy ismerje el és erősítse meg az Alapokmány alkotmányos státuszát, azzal érvelve, hogy ez megerősítené a nemzetközi jog koherenciáját és tekintélyét. Lényegében Fassbender a globális alkotmányosságot nem utópisztikus futurizmusnak tekinti, hanem az Alapokmány meglévő jogrendjén alapul – amelyre emlékezni kell és tudatosan fenn kell tartani.

- 6. fejezet – *"Az EU alkotmányosságának újrafogalmazása"* (Neil Walker): Walker az Európai Unióra helyezi a hangsúlyt, mint az alkotmányosság államon kívüli modelljére. Tekintettel arra, hogy az EU-nak jól kidolgozott jogrendje van, amelyet gyakran "alkotmányosnak" neveznek (az alapító szerződés de facto alkotmányként működik, és egy bíróság az európai jog felsőbbrendűségét érvényesíti), Walker fejezete azt vizsgálja, hogy az uniós tapasztalatok milyen tanulságokat tartogatnak a globális alkotmányosság szempontjából. Valószínűleg *"átkeretezi"* az EU alkotmányosságát annak egyedi jellemzőinek elemzésével – például a regionális hatókör, a nemzetközi szerződések és az alkotmányos charta hibrid jogi jellege, valamint a különböző nemzetek közötti széles körű politikai konszenzus követelménye. Walker egy kulcsfontosságú kérdéssel foglalkozik: *Lehet-e az EU egy világméretű alkotmány mintája, vagy sui generis?* A fejezet megjegyzi, hogy az EU-t gyakran emlegetik "az államon kívüli alkotmányosság modelljeként", de hangsúlyozza az EU sajátosságait és korlátait is. Az európai projekt regionális határon nyugszik, és olyan közös politikai és kulturális megértéseken alapul, amelyek globálisan nem feltétlenül érvényesülnek. Walker (valószínűleg Halberstam megfigyelései is visszhangozva) azzal érvel, hogy az EU "*sajátosságai és egyedi jellemzői miatt" nem szolgálhat egyértelműen globális* modellként. Az EU-ban zajló politikai feszültségek – Walker utal az EU *integrációs válságára* – jól szemléltetik, milyen nehéz alkotmányossá tenni még regionális szinten is, nemhogy egyetemesen. Így Walker fejezete árnyalt képet ad a nemzetek feletti alkotmányosságról: ünnepli az EU előrelépéseit (például a transznacionális jogállamiságot és a jogvédelmet), de óva int attól, hogy az EU tapasztalatait az egész világra kiterítsék.
- 7. fejezet – *"A nemzetközi alkotmányok politikája: a Kereskedelmi Világszervezet különös esete"* (Jeffrey L. Dunoff): Dunoff a Kereskedelmi Világszervezetet (WTO) olyan nemzetközi rendszerként vizsgálja, amelyet gyakran alkotmányos szempontból vitatnak meg. Fejezete kiemeli a WTO "alkotmányának" gondolatát övező politikai dimenziókat és vitákat. Dunoff óvatos álláspontot képvisel: megkérdőjelezi, hogy a WTO valóban alkotmányos entitásnak tekinthető-e jelenlegi formájában. A WTO-nak van néhány kvázi alkotmányos jellemzője (alapító okirat alapszabályokkal, kötelező vitarendszer stb.), de Dunoff rámutat a nyitottság, az átláthatóság és a demokratikus részvétel hiányosságaira. Azzal érvel, hogy csak *bizonyos feltételek mellett* – különösen a nagyobb nyitottság és az érdekelt felek részvétele a WTO folyamataiban – tekinthető a szervezetet alkotmányszerű rendnek. Ilyen reformok hiányában korai

lenne a WTO-t alkotmánynak nevezni. Dunoff elemzése *az* alkotmányos nyelvezet kereskedelmi kormányzásban való használatának politikáját is kitéri: kinek előnyös a WTO alkotmányos keretbe foglalása, és kit marginalizálhat? Azzal, hogy ezt a WTO "furcsa ügyének" nevezi, Dunoff felhívja a figyelmet arra, hogy a kereskedelemben folytatott alkotmányos diskurzus kétélű kard lehet: legitimálhatja a WTO tekintélyét és korlátozhatja a tagállamokat, de felveti a demokratikus legitimitás és a méltányosság kérdéseit is a globális gazdasági szabályalkotásban. Ez a fejezet tehát éleslátó esettanulmányt nyújt az alkotmányos retorikáról és a valóságról egy fontos globális intézményben.

- 8. fejezet – *"A Kereskedelmi Világszervezet alkotmányos gazdaságtana"* (Joel P. Trachtman): Trachtman fejezete szintén a WTO-ra összpontosít, de gazdasági és elméleti szempontból. "Alkotmányos közgazdaságtan" lencsét alkalmaz, elemzi a WTO-n belüli alkotmányosítás okait és következményeit. Trachtman lényegében azt kérdezi: mi készteti a WTO-tagokat arra, hogy alkotmányos típusú normákat építsenek be a kereskedelmi rendszerbe (például erős vitarendezés vagy a jövőbeni jogszabályokat kötelező érvényű szabályok), és milyen hatással van ez a nemzetközi együttműködésre? A könyv funkcionális megközelítésével összhangban Trachtman úgy találja, hogy a globalizáció és a piaci integráció "alkotmányosabb" szabályok iránti igényt teremt a kölcsönös függőség kezelésére. A határokon átnyúló kereskedelem és szabályozás fokozódásával az államok mélyebb jogi kötelezettségvállalásokra és stabil keretekre törekszenek – más szóval, a *globális gazdasági integráció nyomást gyakorol az alkotmányosításra, hogy biztosítsa előnyeit*. Trachtman elismeri, hogy a WTO "a nemzetközi alkotmányos mátrix része", ami azt jelenti, hogy hozzájárul a kereskedelmi jog magasabb szintű rendjének kialakulásához a nemzetközi jogon belül. Kiemeli, hogy a WTO szabályai hogyan szolgálhatnak *alkotmányos funkciókat* azáltal, hogy korlátozzák a protekcionista politikákat és lehetővé teszik a kiszámítható kereskedelmi kapcsolatokat (ami párhuzamba állítható azzal, ahogyan a hazai alkotmányok korlátozzák az önkényes gazdasági szabályozást). Ugyanakkor Trachtman megjegyzi, hogy a WTO alkotmányosítása egy bizonyos ideológiai projekthez – a *"piaci liberalizációhoz" – kötődik, amely* tükrözi a liberális közgazdasági elmélet hatását a globális szabályalkotásra. Fejezete valószínűleg közgazdasági elméletet használ a kompromisszumok megvitatására: például hogyan egyensúlyozzák ki a WTO alkotmányos szabályai az együttműködésből származó előnyöket a szuverenitás költségeivel. Összefoglalva, Trachtman hozzájárulása elméleti és pozitív politikai gazdaságtani elemzést nyújt arról, hogy a nemzetközi gazdasági kormányzás miért vett át alkotmányos jellemzőket, kiegészítve Dunoff politikai kritikáját. A WTO 7. és 8. fejezete együttesen egy belső vitát szemléltet: Trachtman az alkotmányosítást a globalizáció igényeire adott funkcionális válasznak tekinti, míg Dunoff azokat a normatív és politikai feltételeket hangsúlyozza, amelyek mellett a WTO "alkotmányosnak" nevezése meggyőző.
- 9. fejezet – *"Emberi jogok és nemzetközi alkotmányosság"* (Stephen Gardbaum): Gardbaum fejezete az emberi jogok szerepével foglalkozik a globális alkotmányossági vitában. Azt vizsgálja, hogy a virágzó nemzetközi emberi jogi rendszer a világrend egyfajta alkotmányos elemeként működik-e. Fontos megjegyezni, hogy Gardbaum arra a következtetésre jut, hogy a nemzetközi emberi jogi rendszer nem egyszerűen a hazai alkotmányos jogok tükre. A nemzeti alkotmányokkal ellentétben, amelyek jogokat biztosítanak az állampolgároknak egy adott államban, a nemzetközi emberi jogi törvények állampolgárságtól függetlenül jogokat biztosítanak *az egyéneknek, mint emberi lényeknek*. Ez azt jelenti, hogy az állam feletti jogok szerkezete és célja eltér az államon belüliektől. Gardbaum valószínűleg azt tárgyalja, hogy a nemzetközi emberi

jogi szerződések és intézmények (pl. az ENSZ emberi jogi egyezményei, regionális bíróságok, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága stb.) hogyan járulnak hozzá a nemzetközi jog alkotmányossá tételéhez azáltal, hogy az alapvető jogokat magasabb rendű normákként ágyazzák be, amelyek korlátozzák az állami intézkedéseket. Feszültségeket is feltárhat: például az emberi jogi normákat gyakran a hazai jogon keresztül kell végrehajtani – hogyan tükrözi tehát ez a többszintű interakció az alkotmányos elveket? A fejezet kulcspontja az, hogy az emberi jogok területén a globális alkotmányosság pluralista rendet foglal magában, ahol az egyének jogai a nemzetközi tekintélyből származnak, még akkor is, ha a végrehajtás még mindig az államoktól függ. *Az emberi jogok részleges alkotmányosítása* megvilágítja az alkotmányosság államon kívüli fejlődését és korlátait: a jogokat globálisan elismerik (ami egy kialakulóban lévő globális alkotmányos értékrendszerre utal), de a garanciák és a jogorvoslatok eltérőek, és nem pontosan reprodukálják egyetlen nemzet alkotmányát sem.

- 10. fejezet – *"A kozmopolita fordulat az alkotmányosságban: Az alkotmányosság kapcsolatáról az államban és azon kívül"* (Mattias Kumm): Kumm fejezete elméleti hidat képez a hazai és a nemzetközi alkotmányelmélet között egy "kozmopolita" paradigmán keresztül. Azzal érvel, hogy a hagyományos elméletek – a monizmus (amely egységes jogrendet feltételez) és a dualizmus (amely elválasztja a nemzeti és a nemzetközi jogot) – nem elegendőek az állami alkotmányok és a kialakuló szupranacionális normák közötti kapcsolat kialakulásának magyarázatára. A "kozmopolita fordulat" azt jelenti, hogy az alkotmányosságot nem kizárólag állami, sem tisztán nemzetközi, hanem szinteken átívelő módon kell felfogni. Kumm bemutatja az alkotmányosság "kozmopolita dimenzióban" működő modelljét, amely a hazai és a nemzetközi jogot összekapcsoló *pluralista globális közrendet képzel el* . A gyakorlatban ez olyan elveket jelenthet, mint a szubszidiaritás vagy a globális alkotmányos elvek, amelyek mind a nemzeti, mind a nemzetközi jogi fejlődést irányítják. A kozmopolita alkotmányosság támogatásával Kumm megnyitja az utat a nemzeti alkotmányok értékeinek és korlátainak a nemzetközi kormányzás értékeivel és korlátaival való összeegyeztetése előtt. Paradigmája elismeri, hogy a szuverenitás egyre inkább megoszlik, és hogy az alkotmányos hatalom több helyszín között is megoszlik (pl. nemzeti parlamentek, nemzetközi bíróságok, globális szabályozási rendszerek). Ez a fejezet tehát kulcsfontosságú annak normatív és fogalmi keretének megfogalmazásában, hogy az alkotmányosság hogyan válhat "kozmopolitává", ami azt jelenti, hogy *túlmutat az államon*, miközben tiszteletben tartja a legitimitás és az elszámoltathatóság szükségességét minden szinten. Kumm elképzelései az alkotmányos pluralizmus tágabb témájához is hozzájárulnak, amely a kötet más részein is megjelenik – az az elképzelés, hogy több egymást átfedő alkotmányos rendünk lehet (nemzeti, regionális, globális), nem pedig egyetlen világalkotmány.
- 11. fejezet – *"Alkotmányos heterarchia: A konfliktus központi szerepe az Európai Unióban és az Egyesült Államokban"* (Daniel Halberstam): Halberstam fejezete azt vizsgálja, hogy az alkotmányos rendszerek hogyan kezelik az ütköző hatóságokat, összehasonlítva az EU és az Egyesült Államok tapasztalatait. Bevezeti az "alkotmányos heterarchia" fogalmát, szemben a hierarchiával. Egy heterarchikus alkotmányos rendben egyetlen hatalomnak sincs abszolút felsőbbrendűsége minden esetben; ehelyett több szereplő vagy szint (például az Egyesült Államokban az állam kontra szövetségi, vagy az EU intézményei vs. tagállamok) folyamatban lévő tárgyalásokat folytatnak, sőt konfliktusokat is folytatnak a hatáskörökkel kapcsolatban. Halberstam azzal érvel, hogy a konfliktus nem aberráció, hanem központi jellemzője az ilyen plurális alkotmányos rendeknek. Az Egyesült Államok

(írott alkotmánnyal rendelkező szövetségi rendszer) és az EU (fejlődő nemzetek feletti alkotmányos rend) tanulságait levonva rávilágít arra, hogy a hatalmi központok sokfélesége hogyan egyeztethető össze egy átfogó alkotmányos struktúrával. Ez az elemzés rendkívül releváns a globális alkotmányosság szempontjából: ha létrejön egy alkotmányos világrend, az *heterarchikus lehet* – államokat, nemzetközi szervezeteket és esetleg nem állami szereplőket vonhat be a megosztott és vitatott hatalom hálójába, nem pedig egyetlen globális szuverént. Halberstam valószínűleg olyan eseteket tárgyal, mint az Európai Bíróság és a nemzeti alkotmánybíróságok, vagy az Egyesült Államok szövetségi és állami hatóságai közötti összecsapások, hogy szemléltesse, hogyan képes a produktív feszültség fenntartani az alapvető alkotmányos elveket, miközben lehetővé teszi a pluralizmust. A fejezet megerősíti a könyv alkotmányos pluralizmusának témáját, megmutatva, hogy az alkotmány alatti egység nem feltétlenül jelent egységességet vagy szigorú jogi hierarchiát globális szinten. Halberstam meglátása valójában az, hogy az alkotmányos hatalom több forrásának fenntartása (a heterarchia) kulcsfontosságú lehet a legitimitás és az ellenálló képesség szempontjából mind az EU-ban, mind bármely jövőbeli globális alkotmányos berendezkedésben.

- 12. fejezet – *"Bíróságok és pluralizmus: Esszé a bírói bíráskodás elméletéről a jogi és alkotmányos pluralizmus kontextusában"* (Miguel Poiares Maduro): Maduro fejezete a bíróságok szerepére összpontosít a pluralista alkotmányos környezetben. Az Európai Bíróság korábbi főtanácsnokaként szerzett tapasztalataira építve Maduro elméletet fogalmaz meg, hogy a bíráknak hogyan kell érvelniük és dönteniük az ügyekben, amikor egymást átfedő jogforrásokkal (nemzeti alkotmányok, uniós jog, nemzetközi jog) szembesülnek. Azt állítja, hogy a bíróságoknak érvelésüket és intézményi szerepüket a plurális alkotmányosság új kontextusához kell igazítaniuk. A gyakorlatban ez azt jelentheti, hogy a bírák párbeszédesek – más joghatóságok joggyakorlatával foglalkoznak –, és tudatában vannak a tekintély több szintjének. Maduro valószínűleg egy *többrétegű jogrendben javasolja a bírósági bíráskodás kereteit*: például az udvariasság vagy a bíróságok közötti kölcsönös tisztelet elvét, valamint a joghatóságok közötti kollíziós szabályok vagy jogok kezelésének módszereit. Azáltal, hogy a bíróságokat a plurális alkotmányos rend összefűzésének kulcsfontosságú szereplőinek tekinti, a fejezet a globális alkotmányosság intézményi dimenzióját szemlélteti. Elismeri, hogy egyetlen "világbíróság" sem rendelkezik átfogó joghatósággal, mégis a bíróságok (nemzeti, regionális, nemzetközi) hálózata együttesen hozzájárul az alkotmányos elvek (például a jogállamiság és a jogok) fenntartásához az egész világon. Maduro esszéje tehát egyszerre leíró – a pluralista valóságot megjegyezve – és előíró, azt sugallva, hogy a bírói gyakorlat hogyan biztosíthatja a koherenciát formális hierarchia nélkül. Kiegészíti Kumm és Halberstam elméleti vitáit: míg Kumm a kozmopolita normatív víziót, Halberstam pedig a heterarchia strukturális betekintését nyújtja, Maduro pragmatikus beszámolót ad arról, hogy a jogi szereplők (bírák) hogyan navigálnak az alkotmányos pluralizmusban a mindennapi gyakorlatban.
- 13. fejezet - *"Kinek az alkotmánya(i)? Nemzetközi jog, alkotmányosság és demokrácia"* (Samantha Besson): Besson záró fejezete a demokratikus legitimitás kritikus kérdésével foglalkozik a nemzetközi alkotmányosságban. Felteszi a "Kinek az alkotmánya(i)?" címben rejlő kérdést – lényegében *kik azok az emberek vagy szervezetek, akik bármilyen kialakuló globális alkotmányos norma tulajdonjogát vagy szerzőségét követelhetik?* Bessor az alkotmányosság és a demokrácia közötti feszültséget vizsgálja, ha a nemzetállamon túlra kerül. Az egyik legfontosabb érv, amelyet felhoz, az, hogy a legitimitás pluralista megközelítése előnyös lehet a globális

alkotmányosságban. Ahelyett, hogy egyetlen globális démát vagy világállamot keresne (amelyet gyakran antidemokratikusnak vagy utópisztikusnak kritizálnak), Besson azt javasolja, hogy a legitimitás több szinten is összesíthető. Véleménye szerint a nemzetközi alkotmányosság megköveteli *a demokratikus és alkotmányos követelmények végrehajtását nemzeti, regionális és nemzetközi szinten* egyszerre. Ez azt jelenti, hogy egyetlen szint sem testesíti meg tökéletesen az összes demokratikus legitimitást, de együtt kielégíthetik azt: pl. a nemzeti parlamentek legitimálják a szerződéseket, a nemzetközi intézmények olyan alkotmányos elvek érvényesítésével teremtenek hozzáadott értéket, amelyeket az államok önmagukban nem tudnának, a regionális szervek pedig áthidalhatják a szakadékokat. Besson valószínűleg foglalkozik a globális kormányzás képviseleti és elszámoltathatósági hiányosságaival is, és azzal, hogy az alkotmányos reformok (például a nemzetközi parlamenti közgyűlések megerősítése vagy az átláthatóság növelése) hogyan enyhíthetik azokat. Fejezete egy normatív törekvés, amely azzal küzd, hogy az "államon túli alkotmányosítás" hogyan egyeztethető össze a demokratikus elvekkel – ez egy régóta tartó vita a globális kormányzás tudományában. Az alkotmány fogalmának többes számba helyezésével és több démohoz (néphez) és több kormányzási helyszínhez való kapcsolásával Besson elgondolkodtató választ ad arra, *hogy kinek* az alkotmányát építik (vagy kell felépíteni) globális szinten. Kiemeli, hogy bármely globális alkotmányos rend legitimitása a világ sokszínű lakosságának, nem csak az államoknak a hozzájárulásától és az elszámoltathatóságtól függ.

Ez a gazdag hozzájárulás – amely magában foglalja a funkcionális elméletet, az ENSZ/EU/WTO esettanulmányait és az olyan átfogó kérdéseket, mint az emberi jogok, a pluralizmus és a demokrácia – teljesíti a szerkesztő célját, hogy megvizsgálja "a nemzetközi rendszerek közötti alkotmányos diskurzust, az alkotmányos pluralizmust, valamint a transznacionális és hazai alkotmányok közötti kapcsolatokat". Mindegyik szerző sajátos lencsét hoz, de együtt a kötet központi témáival foglalkoznak: Alkotmányos jellegzetességeket szerez-e a nemzetközi jog? Kellene? Ha igen, hogyan és kinek a javára? A fejezetek együttesen feltérképezik a globális alkotmányosság 2000-es évek végi helyzetét, a jogi fejlemények leíró beszámolóit normatív és elméleti elemzéssel kombinálva.

A globális alkotmányosság bevonása: normatív, leíró és intézményi dimenziók

A világ irányításának *egyik fő erőssége*? a globális alkotmányosság iránti sokrétű elkötelezettsége, amely lefedi az ötlet normatív, leíró és intézményi dimenzióit:

- Normatív perspektívák: Sok fejezet foglalkozik azzal a *normatív kérdéssel*, hogy kívánatos-e a globális kormányzás alkotmányosítása, és milyen értékeket kell szolgálnia. Franck előszava és több szerző azonosítja a globális alkotmányosság normatív motivációit: a demokratikus eszmék terjesztését, az emberi jogok globális védelmét, a jogállamiság és a "jó kormányzás" normáinak követését a nemzetközi ügyekben. Franck megjegyzi például, hogy mivel az olyan kérdések, mint az emberi jogok és a környezetvédelem túlmutatnak az államokon, "igény van *a demokrácia globalizációjára, a fejlődésre és az emberi jogok tiszteletben tartására",* amelyet az alkotmányos mechanizmusok segíthetnek kielégíteni. Andreas Paulus szintén hangsúlyozza a globális alkotmányosság mögött rejlő lehetséges erkölcsi kötelességet – annak biztosítását, hogy a világot "a hatalom logikáján túlmutató jogszabályok irányítsák", méltányosságot és törvényességet fecskendezve a nemzetközi politikába. Másrészt a könyv nem feltételezi, hogy az alkotmányosítás megkérdőjelezhetetlen jó;

magában foglalja a lehetséges hátrányok elmélkedését. Jeffrey Dunoff arra figyelmeztet, hogy az *"alkotmányos diskurzus*" térnyerése a nemzetközi jogban részben a nemzetközi jogászok "védekező reakciója" lehet – talán válasz a nemzetközi jog törékenységével vagy legitimitásával kapcsolatos aggodalmakra. Más szóval, van egy önreflektív normatív kritika: a globális alkotmányosság a globális kormányzás javításának elvi projektje, vagy néha retorikai lépés magának a nemzetközi jognak a tekintélyének alátámasztására? David Kennedy fejezete élesíti ezt a kritikát azzal érvelve, hogy az egyetemes alkotmányos napirend erőltetése egységes etikai keretet írhat elő, ahol *"etikai pluralizmusra van szükség",* kockáztatva a kulturális imperializmust. Így normatív értelemben a könyv az optimizmus és az óvatosság közötti vitát mutatja be: az optimisták (mint Franck, Paulus, Fassbender) a globális alkotmányosságot a globalizáció demokráciadeficitjének szükséges "normatív kompenzációjának" tekintik, míg a szkeptikusok (mint Kennedy, és visszhangozzák az olyan kritikus tudósokra való hivatkozások, mint Martti Koskenniemi vagy Danilo Zolo) attól tartanak, hogy ez egy "hegemón projekt", amely hatalmas szereplőket szolgál, vagy egy törvényességbe burkolózó illegitim Leviatán. A kötet kifejezetten foglalkozik ezekkel a normatív dimenziókkal – például Samantha Besson a nemzetközi alkotmányosság normatív legitimitásával foglalkozik, és a kormányzási szinteken átívelő pluralista demokratikus igazolást szorgalmazza. Összefoglalva, a *világ uralása?* nem veszi magától értetődőnek a globális alkotmányosság normatív értékét; megvizsgálja a koncepció mögött meghúzódó eszméket és etikai állításokat (mint például a globális jogállamiság, az emberi jogok és a demokrácia), és elismeri azokat az ellenérveket, amelyek szerint a globális alkotmányosítást kritikusan meg kell vizsgálni, nehogy elfedje a hatalmi egyenlőtlenségeket.

- Leíró és empirikus elemzés: A könyv jelentős részét a leíró elemzésnek szentelik, amely azt kérdezi, hogy a nemzetközi jog és intézmények milyen mértékben mutatnak már alkotmányos jellemzőket. Ez nyilvánvaló az ENSZ-ről, az EU-ról és a WTO-ról szóló esettanulmány-fejezetekben, valamint a Dunoff és Trachtman által felvázolt összehasonlító keretben. Doyle és Fassbender fejezetei *például leírják,* hogy az ENSZ Alapokmánya hogyan működik a nemzetközi társadalom alkotmányaként: alapvető normákat fektet le (szuverén egyenlőség, béke és biztonsági kötelezettségek), átruházott hatáskörrel rendelkező szerveket hoz létre, és a 103. cikkely értelmében hierarchikusan felülmúlja a többi szerződést. Leíró vizsgálatuk azt vizsgálja, hogy az Alapokmány tekinthető-e a "nemzetközi közösség alkotmányának", és mit jelent ez a globális kormányzás szempontjából a gyakorlatban. Hasonlóképpen, Neil Walker részletesen leírja az EU alkotmányosságát: hogyan értelmezték az EU szerződéseit a tagállamokon belüli közvetlen hatállyal és felsőbbrendűséggel rendelkező alkotmányos keretként, és miért nem lehet könnyen egyetemessé tenni ezt a regionális "alkotmányos" rendet. Dunoff WTO-fejezete leírja a kereskedelmi rendszer intézményi valóságát (erős vitarendezési rendszer, szabályokon alapuló törvényhozási korlátozások), és mérlegeli, hogy ezek a realitások megérdemlik-e az alkotmányos címkét. Eközben Trachtman empirikus megfigyeléseket tesz arról, hogy a globalizáció hogyan vezetett sűrűbb jogi megállapodásokhoz a kereskedelemben és más területeken – hatékonyan dokumentálva a nemzetközi jogi normák és intézmények megnövekedett "sűrűségét", mint a kvázi alkotmányos szabályok mozgatórugóját. A nemzetközi jog széttöredezettsége egy másik leíró jelleggel vizsgált empirikus kérdés: több szerző megjegyzi, hogy a nemzetközi jog szakosodott rendszerekre (kereskedelem, emberi jogok, biztonság stb.) szakadt, ami a normák és az ítélkezési gyakorlat ütközéséhez vezetett. A könyv leírja az ilyen konfliktusok eseteit – például a Nemzetközi Bíróság és az ad hoc bíróságok eltérő ítéleteit az állami felelősségről, vagy a WTO testületeit,

amelyek kerülik a külső környezetvédelmi szerződésekre való hivatkozást. Az alkotmányosítást az egyik lehetséges válaszként mutatják be: magasabb rendű szabályok vagy fórumok létrehozásával az ellentmondások megoldására koherensebb jogrend jöhet létre. A szerkesztői funkcionális mátrixnak leíró célja is van: katalogizálja, hogy mely alkotmányos mechanizmusok (pl. bírósági felülvizsgálat, felsőbbrendűségi záradékok, emberi jogi garanciák stb.) vannak jelen a különböző nemzetközi rendszerekben. Megjegyezhető például, hogy az EU-nak van egy szilárd változata mindezeknek, az ENSZ-nek van néhány (charta és korlátozott jogokról szóló nyilatkozatok), a WTO-nak pedig vannak más (kötelező erejű vitaítéletek, de nincsenek emberi jogi normák). Ilyen összehasonlítások révén a *világ uralása?* feltérképezi a nemzetközi jog alkotmányos jellemzőinek empirikus valóságát, kiemelve mind az eredményeket (pl. az EU kvázi alkotmánybírósága), mind a hiányosságokat (pl. a globális jognyilatkozat hiánya). Ez a leíró munka a könyv elemző céljainak alapja – a normatív és elméleti vitákat a 2009-ig tartó valós fejleményekben alapozza meg.

- Intézményi és strukturális dimenziók: A könyv mélyen elmélyül a globális alkotmányosság intézményi tervezési kérdéseiben is – lényegében abban, hogy az intézményeket hogyan lehetne felépíteni vagy strukturálják alkotmányos funkciók ellátására. Számos hozzászóló foglalkozik olyan kérdésekkel, mint a *hatáskör elosztása*, a normák közötti hierarchia megteremtése, valamint a fékek és ellensúlyok kialakítása nemzetközi szinten. Dunoff és Trachtman bevezetője ezt úgy keretezi, hogy *a nemzetközi alkotmányosítást úgy határozza meg, mint a törvényhozó hatalom központosításának vagy korlátozásának mértékét* az államon kívül. Arra összpontosítanak, hogy az alkotmányok, még nemzetközi szinten is, hogyan szolgálnak arra, hogy hatalmat adjanak vagy megtagadjanak a központosított entitásoktól, ami strukturális nézőpont. Például a tárgyalt kulcsfontosságú intézményi szempont a hierarchia kontra pluralizmus. Számos fejezet felteszi a kérdést, hogy a normák hierarchikus rendje (hasonlóan ahhoz, hogy a nemzeti alkotmány a legfőbb törvény) globálisan kialakulóban van-e, vagy egy olyan plurális rendre vagyunk hivatva, ahol nincs egyetlen hierarchia. A széttöredezettségről szóló vita azt mutatja, hogy az alkotmány egyik szerepe lehet a hierarchia és a koordináció bevezetése egy széttöredezett rendszerben. Azonban, ahogy a bevezető megjegyzi, ez *ellentmondásos*, mert az *értékek globális hierarchiája* megfoghatatlan lehet, és az erre irányuló kísérletek hatalmi politikának tekinthetők. Ehelyett az intézményi pluralizmus vagy a heterarchia (ahogy Halberstam tárgyalja) reálisabb strukturális elv lehet. Halberstam "alkotmányos heterarchia" fogalma alapvetően intézményes: azt állítja, hogy az olyan intézmények, mint a bíróságok vagy a kormányok, a megosztott hatalom hálózatában működhetnek anélkül, hogy egyetlen csúcsbíróság vagy törvényhozás véglegesen megoldaná az összes konfliktust. Ez megkérdőjelezi az egyértelmű felsőbbrendűség hagyományos alkotmányos fogalmát, és a globális alkotmányosság más intézményi kialakítását sugallja – olyat, amely tolerálja a jogi szintek közötti konfliktusokat és tárgyalásokat. Egy másik intézményi dimenzió a bíróságok és az igazságügyi párbeszéd szerepe, amelyet Maduro is lefedett. Hatékonyan foglalkozik *egy potenciális globális alkotmányos rend igazságszolgáltatási ágával*, javaslatot téve arra, hogy az intézményi gyakorlatok (mint például az előzetes referenciamechanizmusok, az arányossági elemzés stb.) hogyan adaptálhatók a különböző jogrendszerek összekapcsolásához. Gardbaum emberi jogi feltárása érinti a *jogvédelem szervét* az alkotmányos rendben – globálisan több intézményünk van (ENSZ-bizottságok, regionális bíróságok), amelyek együttesen az emberi jogok alkotmánybíróságához hasonlóan működnek, bár decentralizált módon. Besson

demokráciára összpontosító fejezete implicit módon foglalkozik a legitimitáshoz szükséges intézményi reformokkal: például hogyan tervezzünk olyan nemzetközi szintű intézményeket (például parlamenti közgyűlést vagy a civil társadalom hozzájárulásának mechanizmusait), amelyek tükrözik az alkotmányos demokrácia követelményeit. A könyv során a WTO visszatérő intézményi elemzés: Trachtman kiemeli, hogy a WTO Fellebbezési Testülete és a szabályokon alapuló vitarendezés alkotmányos ízt kölcsönöz neki azáltal, hogy *korlátozza az egyoldalú fellépést* és lehetővé teszi a következetes jogot – lényegében bírói és jogalkotási helyettesítőként működik nemzetközi szinten. Dunoff ellenzi, hogy jobb átláthatóság és részvétel nélkül (az elszámoltathatóságot biztosító intézményi jellemzők) a WTO alkotmányos hitelessége hiányos. Így a hozzászólók megvizsgálják, hogy mely intézményi mechanizmusok (központosított szabályalkotás, bírósági felülvizsgálat, szövetségi jellegű hatáskörmegosztás stb.) vannak érvényben, melyek hiányoznak, és milyen újításokra lehet szükség egy teljesen alkotmányos globális kormányzási architektúrához. A kötet még pozitív politikai elmélettel is foglalkozik (amint azt a leírás is megjegyzi) – például Trachtman közgazdasági elemzését és talán más fejezetek hatalmi politikára való hivatkozásait –, hogy ne csak az intézményeket hogyan kell megtervezni, hanem azt is, hogy az államok és a szereplők valójában hogyan viselkednek a nemzetközi intézmények kialakításában. Ezzel a *világ uralása?* megvilágítja a különböző alkotmányos modellek valós megvalósíthatóságát: pl. valószínű, hogy egy világalkotmány inkrementális bírói doktrínákon keresztül jön létre (mint az EU-ban), vagy nagy tervezéssel (a Philadelphiai Egyezmény analógja a világ számára, ami valószínűtlennek tűnik)? Az intézményi lencse mind az alkotmányos elvek előmozdításának pragmatikus stratégiáit (mint például a bírósági hálózatok ösztönzése vagy bizonyos normák szerződésekbe foglalása), mind a strukturális akadályokat (például az állami szuverenitást és a geopolitikai hatalmi aszimmetriákat) tárja fel, amelyekkel minden globális alkotmányosságnak meg kell küzdenie.

Összefoglalva, a könyv globális alkotmányosság iránti elkötelezettsége csodálatosan háromdimenziós. Leírja, mi történik, normatív módon előírja vagy megkérdőjelezi, hogy mi történjen, és boncolgatja az intézményi mechanikát, hogy ez hogyan történhet. Ezeknek a leíró, normatív és intézményi szempontoknak a lefedésével a *világ uralma?* holisztikus elemzést nyújt a globális alkotmányosságról, mint folyamatos jelenségről és vitatott ideálról. Ahogy a szerkesztők megjegyzik, a kötet egy olyan időszakban jelenik meg, amikor a nemzetközi jog tudósai és politikai döntéshozói intenzíven vitatkoztak ezekről a kérdésekről, és kritikusan vizsgálja azt az állítást, hogy alkotmányos globális kormányzáson keresztül "uralkodunk (vagy kellene uralnunk) a világot".

Kritikai perspektívák és viták a közreműködők között

Míg a közreműködők általában érdeklődnek a globális alkotmányosság lehetőségei iránt, a könyv kritikai perspektívákat és belső vitákat tartalmaz, amelyek gazdagítják a diskurzust. A vita egyik tengelye azok között zajlik, akik alapvetően támogatják az alkotmányos paradigmát, és azok között, akik szkeptikusak vagy kritikusak vele szemben. A szerzők többsége, amint azt egy külső bíráló megjegyezte, hajlamos arra, hogy a globális alkotmányosságot a nemzetközi rend javításának "érvényes útjának" tekintse. Részletekben és terjedelemben eltérhetnek, de abból a feltételezésből indulnak ki, hogy az alkotmányos gondolkodás hasznos. David Kennedy fejezete azonban erőteljes ellenvéleményként tűnik ki. Kennedy fent leírt "ultraszkeptikus" nézete megkérdőjelezi, hogy a nemzetközi jog

alkotmányossá tételére irányuló mozgalom naiv vagy akár kontraproduktív lehet-e. Arra kéri közreműködőtársait, hogy fontolják meg az alkotmányos projekt veszélyeit: például azt, hogy akaratlanul is megszilárdíthatja a meglévő hatalmi egyenlőtlenségeket a jogi legitimitás leple alatt. Kennedy arra figyelmeztet, hogy a globális alkotmányról szóló beszéd *"a legitimitás köpenye mögé rejtett Leviatánná" válhat*, amely a jogállamiságot erős érdekek szolgálatába állítja, ha nem ellenőrzik kritikusan. Ez a határozott figyelmeztetés egészséges szkepticizmust vezet be, és árnyaltabbá kényszeríti a többi érvet. Valójában a szerkesztők bevezetőjükben elismerik az ilyen kritikákat olyan nézetekre hivatkozva, amelyek a globális alkotmányosságot potenciálisan *"hegemón projektnek"* vagy a globális értékkonszenzus túlságosan rózsás feltételezésének tekintik. Kennedy és hasonló kritikai hangjainak szerepeltetése (legalábbis hivatkozásként) biztosítja, hogy a kötet ne pusztán az alkotmányosságot ünnepelje, hanem önkritikus és reflektáljon a premisszáira vonatkozóan.

Egy másik vita, amely átível a fejezeteken, az alkotmányosítás mértéke vagy valósága bizonyos kontextusokban. Például a WTO-ra összpontosító fejezeteken belül Dunoff és Trachtman eltérő hangsúlyokat helyez: A WTO már része egy globális alkotmánynak (Trachtman véleménye), vagy olyan jogrend, amely nem rendelkezik kellő alkotmányos legitimitással (Dunoff véleménye)?. Trachtman fejezete azt sugallja, hogy a WTO-ban számos alkotmányos elem van jelen, és ezek a globalizációra adott válaszként racionális intézményi tervezéssel magyarázhatók. Dunoff azonban megvizsgálja a *WTO-t alkotmánynak nevező* politikát, és a *"még nem" felé hajlik* – kiemelve a demokratikus hozzájárulás hiányosságait, és azzal érvelve, hogy ezek kezelése nélkül a WTO alkotmányosnak bélyegzése normatív szempontból korai lehet. Ez egy könyvön belüli vitának minősül a WTO alkotmányos státuszáról. Hasonlóképpen, az ENSZ Alapokmányával kapcsolatban, bár Doyle és Fassbender egyaránt alkotmányos szempontból látja, különböző árnyalatokat kínálhatnak – Fassbender arról a formálisabb doktrinális állításáról ismert, hogy az Alapokmány *a* világ alkotmánya, míg Doyle (IR-háttérrel rendelkezik) arra összpontosíthat, hogy az Alapokmány hogyan szerezhet alkotmányos tekintélyt, vagy hogyan működik a gyakorlatban. Ha van kontraszt, akkor az a formális alkotmányosság és a funkcionális/pragmatikus alkotmányosság között lehet az ENSZ kontextusában. Az olvasó látja, hogy még a globális alkotmányosság hívei között is viták folynak arról, *hogy mely intézmények példázzák ezt*, és *milyen kritériumok számítanak a legfontosabbak* (formális jogi státusz, tényleges hatalomkorlátozás, demokratikus alapok stb.).

Az Európai Unió mint modell is vitát vált ki. Walker dicséri az EU alkotmányosságának aspektusait, de Halberstammal együtt hangsúlyozza annak globális felhasználásának korlátait. Egyes tudósok a könyvön kívül az EU-t annak bizonyítékaként hirdették meg, hogy a szuverenitás egyesíthető egy nemzetek feletti alkotmányban, de Walker és Halberstam óvatosabb, kontextusérzékenyebb értelmezést kínálnak – gyakorlatilag megvitatják a globális alkotmányos gondolkodás leegyszerűsített "EU-központúságát". Rámutatnak a regionális kivételességre és a belső konfliktusokra (pl. arra, hogy még az EU alkotmányos projektje is szembesült legitimitási és egységválsággal). Ez finom, de fontos kontraszt az olyan fejezetekkel, mint Kummé, amelyek konceptuálisabb/univerzálisabb megközelítést alkalmaznak (kozmopolita alkotmányosság). Kumm kozmopolita elmélete és Walker/Halberstam sajátos politikai-kulturális feltételekre való összpontosítása közötti beszélgetés vitaként tekinthető: *mennyire lehet univerzális az alkotmányosság modellje?* Kumm azt sugallja, hogy kozmopolita (potenciálisan univerzális) kifejezésekkel újragondolható, míg Walker/Halberstam emlékeztet bennünket arra, hogy az alkotmányos rend mélyen beágyazódik bizonyos közösségekbe és konszenzusba, amelyek nem biztos, hogy könnyen skálázhatók világszerte.

Továbbá vitatják a pluralizmus és az alkotmányos rend egységének gondolatát. Számos fejezet (Kumm, Halberstam, Maduro, Besson) a pluralista felfogás felé hajlik – azt sugallva, hogy *az alkotmányos hatalmat különböző szereplők között osztják el és tárgyalják* meg. Mások azonban (Paulus, Fassbender) úgy tűnik, hogy egységesebb alkotmányos keretre vágynak (pl. az ENSZ Alapokmányát tekintik alkotmánynak). Ez egy alapvető feszültséget tükröz: törekedjünk egy átfogó globális alkotmányra, vagy fogadjuk el az alkotmányos helyek sokféleségét? A könyv ezt nem oldja meg, de teret ad mindkét nézőpontnak. Halberstam heterarchia-elképzelése és Maduro hangsúlyozása a bíróságok közötti párbeszédre hallgatólagosan kritizál minden olyan elképzelést, amely szerint egyetlen hierarchia dominálhat, vagy kellene dominálnia, míg Paulus címe "a nemzetközi jogrendszer *mint alkotmány*" a szingularitás felé hajlik. Ez egy intellektuális vita a globális alkotmányosság felépítéséről. Döntő fontosságú, hogy a szerkesztők egyensúlyra törekedtek a nemzetközi alkotmányosság melletti és kontra érveinek bemutatásában. Bruno Simma (a Nemzetközi Bíróság bírája és az "alkotmányosítási" retorika ismert szkeptikusa) dicséri a kötetet, amiért a paradigmát "igazságos, kiegyensúlyozott és átfogó módon" kezeli, kellő súlyt tulajdonítva mind a vonzerejének, mind a túlzott felkészültségének egyes szakirodalomban. Valójában a kritikai álláspontok (mint például Kennedyé) jelenléte a kedvezőbbek mellett azt mutatja, hogy a könyv nem egyoldalú érdekképviselet. Mindazonáltal, ahogy Mateus Kowalski egy 2012-es áttekintésében megjegyzi, a gyűjtemény nagyrészt magának az alkotmányosságról szóló diskurzusnak a határain belül marad – a legtöbb hozzászóló *"a globális alkotmányosság doktrínájának követője*", még akkor is, ha nézőpontjaik eltérőek, és elismerik a kihívásokat. A valóban radikális alkotmányellenes nézetek (Kennedyén túl) vagy a globális dél nézőpontjai nem képviseltetik magukat erősen, ami némileg "nyugati" irányultságot kölcsönöz a kötetnek a vitában. Így a belső viták robusztusak, de egy olyan csoportban zajlanak*, amely nagyrészt értéket lát az alkotmányos megközelítésben*, egy kiugró értékkel. Ez talán elkerülhetetlen, tekintettel a projekt céljára, hogy feltárja a paradigmában rejlő lehetőségeket – de kritika tárgya, hogy a viták köre nem feltétlenül tartalmazza a legmesszebbre mutató ellentétes nézőpontokat vagy kulturális perspektívákat.

Összefoglalva, a *világ uralása?* élénk intellektuális eszmecserét mutat be a szerzők között: arról, hogy létezik-e globális alkotmány vagy küszöbön áll-e, kívánatos-e vagy veszélyes, és hogyan kell felépíteni, ha egyáltalán. Ezek a viták – WTO: alkotmány vagy sem? Az ENSZ Alapokmánya: elegendő vagy sem? pluralizmus vs. egység, kozmopolita vs. gyökerező alkotmányosság – tegye a könyvet lebilincselő párbeszéddé, nem pedig egyetlen tézissé. A szerkesztők döntése, hogy kérdőjellel címezik ("Uralom a világot?"), aláhúzza, hogy kérdéseket *kell feltennie* és több választ adnia, nem pedig egy monolitikus nézet érvényesítésére. Ahogy Kowalski recenzens megjegyezte, a könyv végső soron "nem ad végleges választ" arra, hogy az alkotmányosságnak kell-e uralnia a világot, de jelentősen tisztázza a vita feltételeit és a tételeket.

Jelentősége a nemzetközi jogban és a globális kormányzási diskurzusban és a recepcióban

2009-es megjelenésekor a *Governing the World?* gyorsan alapvető munkává vált a nemzetközi jog és a globális kormányzás területén, különösen a globális alkotmányosság virágzó vitájában. Több fronton is jelentős:

- A rendszerek közötti elemzés úttörője: Ezt a kötetet "*elsőként" hirdetik*, amely egyetlen könyvben viszonylag feltárja a különböző nemzetközi rendszerek (ENSZ, EU, WTO stb.) alkotmányos diskurzusát. Az esettanulmányok és a tematikus fejezetek

egymás mellé helyezésével új utat tört a globális alkotmányosság kezelésében, nem elvont elméletként vagy egyetlen kontextusbeli jelenségként, hanem széles körű trendként, amely különböző területeken nyilvánul meg. A bírálók és a tudósok dicsérték ezt az átfogó hatókört. Például Mark Tushnet megjegyezte, hogy az esszék *"provokatívan tárják fel"* a nemzetközi alkotmányosság központi kérdéseit *"különböző diszciplináris és nemzeti perspektívákból",* gazdagítva bárki megértését a nemzetközi rend fejleményeiről. Ez az interdiszciplinaritás (a nemzetközi jogra, az alkotmányelméletre, a politikatudományra és a közgazdaságtanra támaszkodva) és az összehasonlító megközelítés jelentősen befolyásolta a későbbi tudományt. A globális alkotmányosságról szóló későbbi munkák gyakran idézik Dunoff és Trachtman kötetét, mint alapvető hivatkozást, amely feltérképezte a terület alapvető kérdéseit és módszereit.

- Hozzájárulás az elméleti tisztasághoz: A könyv fogalmi hozzájárulásai – különösen a funkcionalista keret – olyan eszközöket biztosítottak, amelyekre más tudósok is építettek. A meddő definíciós érvek elkerülésével Dunoff és Trachtman megközelítése lehetővé tette, hogy a vita a tartalomra összpontosítson (pl. hogyan működhet a *felsőbbrendűség* vagy *a jogok* nemzetközi szinten?). Ez befolyásos volt a tudományos körökben. A különböző "alkotmányos funkciók" (lehetővé tétel, korlátozás, kiegészítő) fogalmára és a globális kormányzás "alkotmányos mátrixának" gondolatára hivatkoztak a globális jogrendről és az alkotmányos pluralizmusról szóló későbbi szakirodalomban. Valójában *a világ uralása?* segített meghatározni a globális alkotmányosság következő évtizedének kutatási menetrendjét: olyan tudósok, mint Karen Alter, Ian Johnstone, Daniel Bodansky, Alec Stone Sweet és mások saját írásaikban foglalkoztak a kötet ötleteivel (a Cambridge University Press honlapja 2012-től kezdve számos idézetet sorol fel a könyvről cikkekben). A *Global Constitutionalism* folyóirat 2012-es megjelenése és a nemzetközi jog alkotmányosításáról szóló tudományos konferenciák sorozata abban az időben azt jelzi, hogy ez a kötet a megfelelő pillanatban ütötte meg az idegeket, kikristályosítva azokat a vitákat, amelyek mind a jogban, mind a nemzetközi kapcsolatokban fokozódtak.
- Normatív és gyakorlati hatás: A *világ uralmának jelentősége?* nemcsak tudományos, hanem a globális kormányzás jövőjéről gondolkodó szakemberek körében is visszhangot keltett. Harold Hongju Koh, vezető nemzetközi ügyvéd, majd az Egyesült Államok Külügyminisztériumának jogi tanácsadója dicsérte a könyvet, amiért "az eddigi legteljesebb választ" kínálja arra, hogy "az alkotmányos diskurzus hogyan alakítja át a nemzetközi jogot [és] a globális kormányzás feltörekvő rezsimjeit". Ez a jóváhagyás azt sugallja, hogy a politikai döntéshozók és a jogászok hasznosnak találták a meglátásokat az olyan jelenségek megértéséhez, mint a nemzetközi ügyek növekvő igazságszolgáltatása vagy a szerződések alkotmányszerű nyelvezete. A kötet nem ír elő azonnali reformokat, de a fogalmak tisztázásával közvetetten befolyásolta az emberek reformfelfogását (például az ENSZ reformjáról vagy a WTO elszámoltathatóságáról szóló viták gyakran hivatkoznak alkotmányos terminológiára, amelyet ez a könyv megvizsgált).
- Kritikai elismerés és fogadtatás: Tudományos szempontból a könyvet jól fogadták. A bírálók dicsérték kiegyensúlyozott megközelítését és közreműködőinek kaliberét. Bruno Simma megjegyzése sokatmondó: mint valaki, aki óvatos az "alkotmányosság" beszédében, még mindig leírta *a Kormányzás a világot?* mint *"a legjobb módja annak, hogy mindent megtudjunk egy befolyásos gondolkodási iskola előnyeiről és hátrányairól"*.. Ez aláhúzza, hogy a könyv a globális alkotmányossági vita megértésének szabványos referenciájává vált – lényegében egyablakos forrás a

hallgatók és kutatók számára, hogy panorámát kapjanak a nemzetközi jog alkotmányosítása *mellett és ellen* szóló érvekről. Dave Benjamin kritikája a H-Neten (megjegyezve a könyv 414 oldalas hosszát és költségét) azt is jelzi, hogy a könyv a szélesebb politikatudományi és nemzetközi ügyek közösségében kapott figyelmet, nem csak a jogászok körében. A nyugat-központú szerzőségre (mindegyik közreműködő az Egyesült Államokból vagy Európából) néhány kritikus rámutatott, és azt javasolta, hogy a jövőbeni munkáknak más régiók perspektíváit is be kell építeniük. Ez azonban nem csökkenti a kötet értékét; inkább rávilágít arra, hogy *a világ uralása?* további beszélgetést váltott ki – beleértve azokat a hangokat is, akik különböző nézőpontokat kínálhatnak az alkotmányosságról Latin-Amerikából, Afrikából vagy Ázsiából. Az akadémiai idézetekben azt találjuk, hogy a fejezeteket (különösen Dunoff és Trachtman, Kumm és Besson fogalmi fejezeteit) gyakran idézik a globális alkotmányelmélet vitáiban, míg az esettanulmányokat (pl. Fassbender az ENSZ-ről, Maduro a bíróságokról) specifikusabb kontextusokban idézik, mint például az ENSZ-jog és a pluralizmus az ítélkezési gyakorlatban.

- Hatás a globális kormányzásról szóló diskurzusra: A globális kormányzásról szóló tágabb diskurzusban ennek a könyvnek a hatása abban rejlik, hogy hogyan keretezte át a vitát. Az "alkotmányosság" fogalmát – amelyet hagyományosan az államokhoz társítanak – szisztematikusan fordította le a globális színtérre. Ezzel segített legitimálni *az "alkotmányosságot", mint a* nemzetközi intézmények értékelésének lencséjét. Az olyan fogalmak, mint a "nemzetközi jog alkotmányosítása" a 2010-es években váltak általánosabbá a tudományos diskurzusban, részben a kötet által lefektetett alapoknak és az általa összeállított beszélgetéseknek köszönhetően. Érdemes megjegyezni, hogy a könyv nem állítja, hogy a világ alkotmánya fekete betűs értelemben létezik; ehelyett az alkotmányosítást mint folyamatot vizsgálja – olyan fejlemények sorozatát, amelyek a nemzetközi rendszert alkotmányos irányba mozdítják (megállásokkal és indulásokkal). Ez a folyamatorientált nézet a későbbi elemzéseket is megalapozta, például az egyes rezsimek fokozatos alkotmányosításával kapcsolatos munkát (pl. az emberi jogi normák globális "jognyilatkozatként" való fejlődése, vagy az éghajlatváltozás kormányzása körüli növekvő alkotmányos retorika).

Összefoglalva, *a világ uralása?* jelentős helyet foglal el a nemzetközi jogtudományban. Gyakran hivatkoznak rá, mint a globális alkotmányosság témájának alapvető hivatkozására, és alapszövegként használták posztgraduális szemináriumokon és tudományos vitákban. Hatását bizonyítja az a tény, hogy még egy évtizeddel a megjelenés után is a tudósok továbbra is foglalkoznak az általa felvetett kérdésekkel – a legitimitással, a hatalommal és a joggal kapcsolatos kérdésekkel a globális szférában, amelyek továbbra is rendkívül relevánsak. Ahogy egy recenzens találóan megfogalmazta, a könyv *"fontos hozzájárulás a globális alkotmányosságról szóló vitához",* és elősegíti megértésünket, még akkor is, ha nem oldja meg azt a végső kérdést, hogy van-e vagy szükségünk van-e nemzetközi alkotmányra. A címben szereplő kérdőjel olyan nyitottságot tükröz, amely másokat is arra ösztönzött, hogy folytassák a benne rejlő gondolatok vizsgálatát, kritikáját és bővítését. Összefoglalva, a *világ uralása?* jelentősen alakította a globális kormányzásról szóló diskurzust azáltal, hogy az alkotmányosságot a nemzetközi jog fejlődésének elemzésének előterébe helyezte, és továbbra is próbakő annak értékeléséhez, hogy az alkotmányos elvek hogyan és hogyan irányíthatják – vagy kell-e – irányítani a nemzetközi ügyek világát.

*Források***:** Dunoff, Jeffrey L., & Trachtman, Joel P. (szerk.). *A világ uralása?: Alkotmányosság, nemzetközi jog és globális kormányzás*. Cambridge University Press, 2009

Kowalski, Mateus (2012). "Dunoff & Trachtman kritikai áttekintése (szerk.), *A világ uralása?*." *JANUS.NET: Nemzetközi Kapcsolatok e-folyóirata*, 3(1), 173-176. ; Cambridge University Press – Könyvleírás és kritikák a *világ uralásához?* (2009).; Részlet a "Nemzetközi alkotmányosítás funkcionális megközelítése" című könyvből a *Rule the World?* (Cambridge UP, 2009), 3–36. o.

****

Armin von Bogdandy "Alkotmányosság a nemzetközi jogban: megjegyzés egy német javaslathoz"

Bevezetés

Armin von Bogdandy 2006-os cikke, az *"Alkotmányosság a nemzetközi jogban: Kommentár egy németországi javaslathoz"* részletesen megvizsgálja az alkotmányosság gondolatát a nemzetközi jogban egy prominens német tudományos proposaljournals.law.harvard.edu közreműködésével. A *Harvard International Law Journalban* (47. kötet, 223. o.) megjelent darab a német nemzetközi jogi tudomány hagyományára reagál és kritizálja, amely a nemzetközi jogrendet "alkotmányos" termsjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu képzeli el. Von Bogdandy különösen Christian Tomuschat munkájára összpontosít – nevezetesen Tomuschat 1999-es általános tanfolyamára a Hágai Akadémián, amelynek címe: *"Az emberiség túlélésének biztosítása egy új évszázad előestéjén"* – mint egy globális alkotmányos visionjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu reprezentatív "javaslatára". Ez a jelentés tudományos stílusú összefoglalót és elemzést nyújt von Bogdandy cikkéről, kitérve annak fő érveire és következtetéseire, az általa alkalmazott alkotmányosság elméleti keretére, a német és nemzetközi tudomány kontextuális hátterére, a későbbi tudományos és jogi fejleményekre gyakorolt hatására, valamint az általa kiváltott kritikákra vagy vitákra.

A cikk fő érvei és következtetései

Von Bogdandy kommentárjának összefoglalása: A cikk úgy épül fel, mint Tomuschat "*globális közrendről" alkotott elképzelésének kommentárja a* nemzetközi lawjournals.law.harvard.edu. Von Bogdandy először felvázolja, hogy Tomuschat – a régóta fennálló német megközelítést visszhangozva – hogyan ruházza a nemzetközi jogra a *"politika legitimálásának, korlátozásának és irányításának" alkotmányos funkcióját* a globális stagejournals.law.harvard.edu. Tomuschat beszámolója szerint (von Bogdandy értelmezése szerint) a modern nemzetközi jognak többet kell tennie, mint az államok viselkedésének koordinálása; Olyan jogi közösséget kell létrehoznia, amely a közös értékek és a globális

közös goodjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu fényében keretezi és irányítja a politikai hatalmat. Ez az alkotmányos vízió magában foglalja a nemzetközi jog újrakonfigurálását, hasonlóan a "világalkotmányhoz", amely hierarchikusan áll a szokásos nemzetközi szabályok felett, és egyetlen hivatalos dokumentum nélkül is alapvető alkotmányos funkciókat tölt be.

Von Bogdandy ezután kritikusan megvizsgálja Tomuschat javaslatának kulcsfontosságú pilléreit egy sor elemző részben:

- A nemzetközi jog szerepének újragondolása: Az I. részben von Bogdandy összefoglalja Tomuschat elképzelését, miszerint a nemzetközi jognak több szerepe van, amelyek közül az alkotmányos szerep (legitimitás biztosítása, korlátok felszabása és kormányzás irányítása) paramountjournals.law.harvard.edu. Ez azt jelenti, hogy az államközi kapcsolatok szabályozásán túl a nemzetközi normáknak legitimitást kell adniuk a politikai hatalomnak, korlátozniuk kell a hatalommal való visszaélést (jogállamiság és jogvédelem), és az állami fellépést a közös értékek (például az emberi jogok, a béke és a környezetvédelem) felé kell irányítaniuk.
- Az állam és az alkotmány közötti kapcsolat megfordítása: A II. részben von Bogdandy kiemeli a Tomuschat által javasolt elméleti megfordítást: ahelyett, hogy az alkotmányokat legfelsőbbnek és a nemzetközi jogot származékosnak tekintenék, *az államot a nemzetközi közösség ügynökeként journals.law.harvard.edu fogják fel*. Más szóval, az államok legitimitásukat és tekintélyüket a nemzetközi jogi közösség normáiból és értékeiből merítik, nem pedig abból a hagyományos nézetből, hogy a nemzetközi jog érvényessége az államok beleegyezéséből fakad. Ez a megfordítás a nemzetközi jogot fogalmilag az állam "fölé" helyezi, párhuzamba állítva a monista elméleteket (mint például Hans Kelsenét), amelyek a nemzetközi jogot hierarchikusan felsőbbrendűnek tekintik. Von Bogdandy feltárja ennek a változásnak a következményeit, megjegyezve, hogy ez alapvetően megváltoztatja a hazai alkotmányok és a nemzetközi lawjournals.law.harvard.edu közötti kapcsolat elterjedt értelmezését.
- Globális intézményi rend és "nemzetközi föderalizmus": A cikk a III. részben Tomuschat elképzeléseit vizsgálja *a nemzetközi közösség szervezetéről*, különös tekintettel a nemzetközi institutionsjournals.law.harvard.edu szerepére. A von Bogdandy által leírtak szerint Tomuschat jelentős és autonóm szerepet tulajdonít a globális és regionális intézményeknek (pl. az Egyesült Nemzetek Szervezetének, a nemzetközi bíróságoknak és más testületeknek) a globális affairsjournals.law.harvard.edu irányításában. Von Bogdandy ezt a "szövetségi" nemzetközi rendhez hasonló modellként értelmezi, amelyben a hatalom a nemzetközi szint és az államok között oszlik meg, hasonlóan a szövetségi hatalomhoz és a tartományokhoz egy alkotmányos szövetségi államban. Nevezetesen, Tomuschat maga kerüli a "Szövetségi Nemzetközi Rend" kifejezés használatát modeljournals.law.harvard.edu leírására. Von Bogdandy szerint ez a *visszafogottság* a föderalizmus globális szintű érzékeny következményeinek és Tomuschat analógia korlátainak tudatában lehet – különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a nemzetközi rendszer demokratikus alapja weakjournals.law.harvard.edu.
- A demokrácia és a nemzetközi közösség "társadalmi szubsztrátuma": A IV. részben von Bogdandy az alkotmányos tézis központi feszültségével foglalkozik: a demokratikus legitimitás kérdésével. Megjegyzi, hogy Tomuschat elismeri, hogy a nemzetközi jog csak "pusztán származékos" demokratikus credentialsjournals.law.harvard.edu élvez. Ez azt jelenti, hogy a globális normák

demokratikus legitimitását nagyrészt az államoktól kölcsönzik (amelyek, ha demokratikusak, közvetett legitimitást biztosítanak, amikor részt vesznek a nemzetközi jog megalkotásában). A nemzetközi intézmények nem tartoznak közvetlenül felelősséggel a globális választók felé, így a *nemzetközi jog mögött álló démosz* törékeny. Von Bogdandy elmélyül ebben a *demokratikus deficitben*, felvetve a nemzetközi jogrend "társadalmi szubsztrátumának" kérdését – azaz van-e olyan valódi nemzetközi népközösség, amely alátámaszthatja az alkotmányos rendet?journals.law.harvard.edu Megkérdőjelezi, hogy a nemzetek közötti közös értékek és kollektív identitás elég erős-e ahhoz, hogy globális szinten támogassák az alkotmányos normákat (például az emberi jogokat és a jogállamiságot). Az elemzésnek ez a része feltárja a benne rejlő feszültségeket: az értékalapú globális rendre való törekvés kontra az a valóság, hogy a nemzetközi jog tekintélye végső soron az államokon nyugszik, és hiányzik belőle az egységes globális népi mandátum.

- Univerzalizmus kontextusban – Kanttól Habermasig: Az V. részben von Bogdandy Tomuschat globális alkotmányos vízióját a universalismjournals.law.harvard.edu tágabb szellemi hagyományába helyezi. Nyomon követi, hogy a világméretű jogi közösség fogalma hogyan visszhangozza a korábbi univerzalista gondolkodást. Ide tartoznak Immanuel Kant kozmopolita eszméi és az *univerzalista gondolkodás más "széles áramlatai",* amelyek olyan kortárs teoretikusokban csúcsosodtak ki, mint Jürgen Habermasjournals.law.harvard.edu. Von Bogdandy konkrétan Habermas akkoriban friss szövegére hivatkozik (az univerzalista elmélet "legújabb fejleménye"), hogy összehasonlítsa a kozmopolita alkotmány melletti filozófiai érvelését Tomuschat doktrinálisabb approachjournals.law.harvard.edu. Ezzel a cikk hangsúlyozza, hogy a német alkotmányos javaslat nem elszigetelt gondolat, hanem egy hosszú gondolkodási kontinuum része, amely a tisztán államközpontú rendet az egyetemes értékek és az emberiség közös érdekei által vezérelt jogrend javára igyekszik meghaladni.

Von Bogdandy következtetései: Ezekben a részekben von Bogdandy kimért értékelést ad Tomuschat alkotmányos javaslatáról. Kiemeli erősségeit, például normatív törekvését, hogy a nemzetközi jogot alkotmányos minőséggel ruházza fel (ezáltal erősítve az emberi jogokat, a jogállamiságot és a globális kormányzást)journals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu. Nem tagadja, hogy ezek az eszmék Németországon kívül is visszhangoznak – sőt, megjegyzi, hogy bár ezt a víziót "általában a német tudományhoz társítják", hasonló nemzetközi alkotmányos eszméket találunk elsewherejournals.law.harvard.edu. Von Bogdandy elemzése azonban kritikus, azonosítja *a benne rejlő feszültségeket és a nyitott kérdéseket*: Hogyan tudja egy globális alkotmányos rend leküzdeni a demokratikus deficitet és az egyértelmű démosz hiányát? Működhetnek-e a nemzetközi intézmények szövetségi szervként erősebb népi legitimitás nélkül? Reális-e az államokat egy absztrakt nemzetközi közösség puszta ügynökeinek beállítani? Ezek a kérdések mérsékelik az alkotmányos vízió optimizmusát.

A cikk végére von Bogdandy nem támogatja vagy utasítja el az alkotmányos tézist. Ehelyett következtetése Tomuschat vízióját elgondolkodtató hozzájárulásként helyezi el, amely arra készteti a nemzetközi jogászokat, hogy fontolják meg a nemzetközi jog magasabb normatív rendjét, miközben figyelmeztet, hogy ez a jövőkép a jelenlegi körülmények között nagyrészt *törekvő* marad. Összefoglalva, az "alkotmányosságot a nemzetközi jogban" megvilágító keretnek tekinti – amely hangsúlyozza a közös értékeket és a jogállamiság globális hatalmi korlátait –, de hangsúlyozza, hogy jelentős gyakorlati és elméleti kihívásokkal néz szembe (különösen a legitimitás és a pluralitás tekintetében). A cikk végső soron további tudományos gondolkodásra szólít fel arról, hogy az alkotmányos elvek konkrétan megerősödhetnek-e a nemzetközi jogrendszerben, és ha igen, hogyan.

Elméleti és fogalmi keret: Az alkotmányosság meghatározása a nemzetközi jog számára

Von Bogdandy cikkének egyik legfontosabb hozzájárulása annak tisztázása, hogy mit jelent az "alkotmányosság" a nemzetközi jog kontextusában. A darab elején az *"alkotmányosságot" egy "globális jogi közösség* felépítésének gondolatával *társítja, amely a politikai hatalmat a közös értékek és a közjó fényében keretezi és irányítja"*.journals.law.harvard.edu A gyakorlatban ez magában foglalja a nemzetközi jog újragondolását az alkotmány mintájára – egy magasabb rendű jogi keretet, amely hierarchikusan felsőbbrendű a többi normánál, és betölti az alkotmány klasszikus funkcióit. Ezek az *alkotmányos funkciók*, mint említettük, magukban foglalják a politikai hatalom legitimálását, a hatalom törvény általi korlátozását (pl. az alapvető jogok védelme, a jogállamiság betartása), valamint a kormányzás irányítását vagy irányítását a közös célok (béke, emberi méltóság stb.)journals.law.harvard.edu.

Fontos, hogy von Bogdandy hangsúlyozza, hogy az *alkotmányosság a nemzetközi jogban* nem feltétlenül egyetlen írott "világalkotmányt" jelent, hanem inkább a hazai alkotmányhoz hasonló fogalmak és elvek halmazát. Ez magában foglalhatja mind a formális-intézményi elemeket (mint például a nemzetközi szintű jogalkotói, végrehajtói és igazságszolgáltatási funkciókkal rendelkező intézményi rend), mind az érdemi értékalapú elemeket (például a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság iránti elkötelezettséget). Például az alkotmányosság ebben az értelemben az Egyesült Nemzetek Alapokmányát és a kötelező normákat (jus cogens) a nemzetközi közösség alkotmányos *magasabb törvényének* tekintheti , még akkor is, ha egyetlen dokumentum sem viseli az "Alkotmány" címet.

Von Bogdandy elméleti kerete a hazai alkotmányos renddel is analógiákat tartalmaz. Tomuschatra és korábbi tudósokra támaszkodva azt vizsgálja, hogy a nemzetközi jog rendelkezik-e az állami alkotmányhoz hasonló jellemzőkkel: konstituált hatóság (nemzetközi "Staatsgewalt"), alapvető normák és hierarchiák, a szintek közötti kompetenciák elhatárolása (nemzetközi vs. nemzeti – a föderalizmushoz hasonló), valamint az államok és a nemzetközi bodiesjournals.law.harvard.edu egyéni jogainak és kötelességeinek elismerése. Az egyik szembetűnő fogalom, amelyet tárgyalnak, a "nemzetközi közösség" mint jogi közösség (Rechtsgemeinschaft)journals.law.harvard.edu. Ez a koncepció, amely Hermann Mosler német jogász munkájában gyökerezik, és amelyet Walter Hallstein európai contextjournals.law.harvard.edu *Rechtsgemeinschaft* fogalma ihletett, azt állítja, hogy az államok együttesen valami hasonlót alkotnak a globális állam polgárságával. E nézet szerint az alapvető nemzetközi normák (például az agresszió tiltása vagy az emberi jogok garantálása) de facto alkotmányként működnek , kifejezve a nemzetközi közösség közös értékeit és strukturálva a globális rendet.

Döntő fontosságú, hogy von Bogdandy nem állítja, hogy a teljes értékű globális alkotmányosság már valóság, hanem *feltörekvő paradigmaként vagy projektként elemzi*. Megjegyzi, hogy a német tudomány gyakran "a hazai alkotmányjoghoz hasonló kifejezésekkel, lényegében annak természetes kiterjesztéseként" kezelte a nemzetközi jogot. Ez az elméleti álláspont a nemzeti alkotmányoktól a nemzetközi alkotmányszerű rendig tartó folytonosságot feltételezi. Ugyanakkor azt is tisztázza, hogy ez a gondolkodás soha nem volt monolitikus vagy vitathatatlan, még Németországon belül sem. A különböző tudósok különböző szempontokat hangsúlyoznak: egyesek az *intézményi struktúrákat* és a jogi hierarchiát hangsúlyozzák, míg mások az *értékeket és jogokat*, mint a nemzetközi jog alkotmányos magját hangsúlyozzák. Von Bogdandy fogalmi fejtegetése ezért gondosan

körülhatárolja, hogy mi számít "alkotmányosságnak" a nemzetközi jogban – a formális alkotmányos analógiáktól (pl. az ENSZ Alapokmánya mint világalkotmány) a lényegi alkotmányos funkciókig (pl. alkotmányos szerepet betöltő jus cogens normák) terjed. Elemzése szerint a nemzetközi jog valódi alkotmányossága valószínűleg intézményi és értékorientált dimenziókat is magában foglalna, és a globális szuverén vagy démosz hiánya ellenére teljesítené az alkotmány alapvető kritériumait.

Összefoglalva, von Bogdandy a nemzetközi alkotmányosságot olyan megközelítésként határozza meg, amely "alkotmányos keretek között keretezi a nemzetközi jogot", vagyis a nemzetközi jogrendet kulcsfontosságú szempontból a hazai alkotmányos rend analógjának tekinti. Ez magában foglalja a hierarchikus normatív rendet (az alapvető normákkal a csúcson), az alkotmányos funkciók nemzetközi jog általi ellátását (legitimáció, korlátozás, a politika irányítása), valamint az ezeket a normákat alátámasztó nemzetközi közösség jelenlétét. Ebben a fogalmi keretben értékeli von Bogdandy Tomuschat hozzájárulását és koherenciáját. Az elméleti alapok kifejtésével – pl. hogyan képzelik el az *állami szuverenitást* (az állam mint a nemzetközi jogi közösség ügynöke), vagy hogyan tölthetnek be a *nemzetközi intézmények* kvázi alkotmányos szerepeket – von Bogdandy világosan megérti az alkotmányosság jelentését és korlátait, ha az államon kívül alkalmazzák. Ez az elméleti egyértelműség az egyik oka annak, hogy a cikket "a témával kapcsolatos kiterjedt német irodalom hasznos áttekintéséről" és az abban foglalt fogalmi vitákról nevezték el.

Kontextuális háttér: Német ösztöndíj és nemzetközi diskurzus

Von Bogdandy cikke mélyen gyökerezik a német és nemzetközi *kontextuális háttérben*. A "Kommentár egy németországi javaslathoz" alcím erre utal: a vizsgált "javaslat" nem hivatalos kormányzati terv, hanem a német nemzetközi közjogi gondolkodásból kibontakozó tudományos vízió. Ahogy von Bogdandy elmeséli, a második világháború után az európai hatalmak hagyományos dominanciájuk hanyatlását tapasztalta, ami a világ orderjournals.law.harvard.edu különböző stratégiai vízióihoz vezetett. Három *átfogó víziót vázol fel,* amelyek a főbb európai hagyományokhoz kapcsolódnak:

1. Realista igazodás (angol-amerikai/brit megközelítés): A nemzeti érdekekhez igazodó szuperhatalom követése, amely a *nemzetközi jog mint a hatalom eszközének* realista nézetét tükrözi politicsjournals.law.harvard.edu.
2. Európai integráció (francia megközelítés): Az egységes Európa építése a többpólusú világ pólusaként – a regionális integráció (az Európai Közösség/Unió) hangsúlyozása a globális hatalmi shiftsjournals.law.harvard.edu válaszaként.
3. Globális jogi közösség (német megközelítés): Törekvés egy globális jogi közösségre, amely a közös értékeken és a közjón alapul, és magában foglalja a nemzetközi jog újragondolását az alkotmányos linesjournals.law.harvard.edu mentén.

Miközben von Bogdandy óva int a durva nemzeti sztereotípiáktól – megjegyezve, hogy az alkotmányosság *nem kizárólag német,* és hogy a német tudomány nem homogeneousjournals.law.harvard.edu –, elismeri, hogy a német nemzetközi jogi akadémia a világról orderjournals.law.harvard.edu "alkotmányos" gondolkodás sajátos szálát hordozza magában. Ez a hagyomány több generáción keresztül követhető nyomon: olyan alakokra mutat rá, mint *Hermann Mosler* és *Christian Tomuschat*, akik a Hágai Akadémián tanító német tudósok közül "kiemelkedő képviselői" voltak annak, hogy a nemzetközi jogot jogi *közösségnek*tekintsék journals.law.harvard.edu. Mosler 1974-es hágai előadását, a *"The International Society as a Legal Community"-t ennek az* elképzelésnek a korai hidegháborús

korszakának megfogalmazásaként idézik, bár óvatos formában, tekintettel a kelet-nyugati divisionsjournals.law.harvard.edu. Tomuschat 1999-es kurzusa (a szóban forgó fókusz "javaslat") a nemzetközi alkotmányos approachjournals.law.harvard.edu merészebb, hidegháború utáni újrafogalmazásaként jelenik meg.

Von Bogdandy Tomuschat munkásságát a korábbi szellemi áramlatok folytonosságába helyezi. Például megjegyzi, hogy Mosler mentora, Walter Hallstein (az európai integráció egyik fő építésze) alkotta meg a *Rechtsgemeinschaft* ("jogi közösség") kifejezést az európai contextjournals.law.harvard.edu. Hallstein ötletei segítettek inspirálni az Európai Bíróság "alkotmányosítási" joggyakorlatát – az EK/EU szerződések híres funkcionális alkotmánnyá alakítását olyan doktrínákon keresztül, mint a közvetlen hatály és a supremacyjournals.law.harvard.edu. Mosler és Tomuschat hatékonyan *átvitte ezt a fogalmat globális szintre*, és a *nemzetközi* társadalmat, nem csak Európát, jogi communityjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu képzelte el. Ez a történelmi kontextus megmagyarázza, hogy von Bogdandy miért szorosabban kapcsolódik Tomuschathoz: Tomuschat 436 oldalas értekezését "a német nyelvterület számos tudósának felfogásának reprezentálja" a millenniumjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu fordulóján.

Tomuschatnak válaszolva von Bogdandy hallgatólagosan párbeszédet folytat a "Konstitutionalisierung des Völkerrechts" (a nemzetközi jog alkotmányosítása) gazdag német szakirodalmával is. Valójában a cikkét máshol is elismerik, mint amely széles körű áttekintést nyújt erről az irodalomról. Ez magában foglalja *Alfred Verdross* 1926-os esszéjét a "nemzetközi jogi közösség alkotmányáról" (egy osztrák előd) a modern elemzésekig, mint például *Bardo Fassbender* érvelése, miszerint az ENSZ Alapokmánya világalkotmányként működik. Az 1990-es és 2000-es évek környékén ebben a diskurzusban tevékenykedő német tudósok közé tartozik *Bruno Simma* (aki a nemzetközi jog közösségi érdekeiről írt), *Jost Delbrück* (aki a nemzetközi jogalkotást a közérdek érdekében vizsgálta), *Ernst-Ulrich Petersmann* (aki a világkereskedelmi jog alkotmányos elveit támogatta), *Andreas Paulus* (aki a nemzetközi jogrendszer alkotmányos jellemzőit vizsgálta), *Stefan Kadelbach és Thomas Kleinlein* (az "Überstaatliches Verfassungsrecht"-ről) és *Christian Walter* (a nemzetközi alkotmányjogról). Von Bogdandy Tomuschattal való kapcsolata tehát ugródeszkaként szolgál a tágabb gondolkodásmód által felvetett témák megvitatásához, amelyet néha a nemzetközi jog "német megközelítésének" is neveznek. Érinti például a nemzetközi normák hierarchiája és pluralizmusa közötti vitákat, a WTO vagy más rezsimek alkotmányos értelmezését, valamint az európai integrációs tapasztalatok hatását a globális gondolkodásra.

Ezenkívül von Bogdandy a német víziót a Németországon kívüli nemzetközi tudományokkal való párbeszédbe helyezi. Az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején megnőtt az érdeklődés a "nemzetközi alkotmányosság" iránt a különböző országok tudósai körében. Von Bogdandy hivatkozik például a *Comparative Visions of Global Public Order* szimpóziumra (Harvard ILJ, 2005–2006), amelyben cikke megjelenik, és összehasonlító perspektívákat jelez (valószínűleg amerikai, európai stb.) a globális alkotmányos eszmékről. Hallgatólagosan szembeállítja a német univerzalista megközelítést más perspektívákkal: például a nagy elmélettel szembeni angol-amerikai szkepticizmussal vagy a globális déli aggodalmakkal. A háttérben szerepel *a hidegháború utáni optimizmus* a globális normákkal kapcsolatban (pl. emberi jogi bíróságok, Nemzetközi Büntetőbíróság stb.), de a *szeptember 11-e utáni* realizmus és széttöredezettség is. A cikk elismeri, hogy az alkotmányos eszméket mérlegelni kell a kortárs valósággal, például a hatalmi egyenlőtlenségekkel és a kulturális pluralizmussal.

Összefoglalva, von Bogdandy művének kontextusa egyszerre intellektuális-történelmi és kortárs. Válasz a német jogi gondolkodás vonalára, amely a nemzetközi jogot az alkotmányos rend kiterjesztéseként kezeli, amit Tomuschat átfogó javaslata példáz. Foglalkozik a 21. század elejének szélesebb nemzetközi jogi diskurzusával is, ahol az alkotmányosság forró téma volt (több konferenciával, szerkesztett kötettel és cikkekkel, amelyek azzal foglalkoztak, hogy a nemzetközi jog széttöredezett-e vagy "alkotmányosító"). Azáltal, hogy ezt a német javaslatot egy amerikai folyóiratban vizsgálja, von Bogdandy hatékonyan hidat képez a német tudomány és a szélesebb nemzetközi közönség között, kiemelve a német megközelítés hozzájárulásait és sajátosságait. Ez a kontextus kulcsfontosságú a cikk céljának megértéséhez: nem Németország politikai változását szorgalmazza, hanem egy olyan gondolkodásmód kritikai elemzését, amely befolyásolta a tudósok és talán a bíróságok nemzetközi jogrendjének megítélését.

Hatás a későbbi tudományos és jogi fejleményekre

Armin von Bogdandy cikke jelentős hatással volt a későbbi nemzetközi és európai jogi kutatásokra. Abban a pillanatban (a 2000-es évek közepén) érkezett, amikor a nemzetközi jog "alkotmányosításának" gondolata széles körben vita tárgyát képezte, és segített a vita alakításában és tükrözésében. Hatásának több aspektusa is kiemelhető:

- A vizsgálati terület megszilárdítása: A cikket gyakran idézik alapvető vagy példaértékű elemzésként a *globális alkotmányosságról* szóló szakirodalomban. Figyelemre méltó, hogy "hasznos áttekintést nyújt a kiterjedt német irodalomról" a nemzetközi alkotmányos gondolkodásról, ezáltal referenciapontként szolgál a nem német tudósok számára a hagyományhoz való hozzáféréshez. A 2006-ot követő években számos mű idézte von Bogdandy kommentárját, amikor a nemzetközi jog alkotmányosításának tendenciáját tárgyalta (gyakran más kulcsfontosságú írások mellett, mint de Wet 2006, Peters 2006, Fassbender 2009 stb.). A német megközelítés érveinek és ellenérveinek világos megfogalmazásával a cikk a témával kapcsolatos *kánon* részévé vált. Például a nemzetközi jog filozófiai alapjait vagy strukturális fejlődését vizsgáló későbbi szerzők von Bogdandy elemzésére hivatkoztak, mint az alkotmányos tézis (és kritikái) hiteles beszámolójára.
- A további kutatás ösztönzése: A cikk egy vezető folyóiratban való megjelenése és széles köre valószínűleg további tudományos és összehasonlító tanulmányokat ösztönözött. 2007-ben a kiváló jogász, Pierre-Marie Dupuy megírta *a "Taking International Law Seriously: On the German Approach to International Law"* című könyvet, amely kifejezetten a német alkotmányos eszmékkel foglalkozik – ezt a munkát von Bogdandy munkája mellett kritikai perspektívaként idézik. Emellett tudományos együttműködések is alakultak ki a német hozzájárulások historizálására és értékelésére: például a *Goettingen Journal of International Law 2012-es különszáma a* nemzetközi jog német "alkotmányos megközelítésének" szentelte, nyomon követve annak fejlődését és kortárs relevanciáját. Von Bogdandy ebben a számban idézett írása segített megfogalmazni azokat a kérdéseket, amelyek szerint mi a német tudomány megkülönböztető és mi része egy általános trendnek. Ezenkívül a diskurzus kibővült az alkotmányosság vizsgálatára különböző részterületeken, például a nemzetközi gazdasági jogban (WTO), a nemzetközi büntetőjogban és az emberi jogokban – gyakran elismerve a von Bogdandy és mások által felvázolt általános érveket.
- Hatás az európai jogi gondolkodásra: Az európai jogi körökben von Bogdandy elemzése visszhangzott az Európai Unió alkotmányos természetéről és a nemzetközi joghoz való viszonyáról folyó vitákkal. Az EU-t, amelyet gyakran alkotmányos

jogrendként írtak le, néha az államon túli alkotmányosság *modelljeként* vagy *laboratóriumaként* tartották számon. Von Bogdandy uniós jogtudósként betöltött kiemelkedő szerepe (a heidelbergi Max Planck Intézet igazgatója volt, és az európai alkotmányos elvekről írt) azt jelentette, hogy nemzetközi jogi meglátásai az uniós jogtudományban is súlyosak voltak. 2006-os kommentárja aláhúzta, hogy az olyan fogalmak, mint a *Rechtsgemeinschaft* és az alkotmányosítás (az EU-integrációban ismert) hogyan vetíthetők globallyjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu. Az uniós ítélkezési gyakorlat későbbi fejleményei vitathatatlanul az uniós és a nemzetközi jog határfelületén lévő alkotmányos gondolkodásmódot tükrözték. Figyelemre méltó példa erre az Európai Bíróság Kadi-ügye (2008), ahol a Bíróság ragaszkodott az alapvető jogok elsőbbségéhez az EU jogrendjében az ENSZ Biztonsági Tanácsának szankciórendszerével szemben is. Egyes megfigyelők, mint például Gráinne de Búrca, ezt az álláspontot az alkotmányos pluralizmus eszméjéhez és a nemzetközi rendszerből hiányzó alkotmányos értékek védelmének szükségességéhez kapcsolták. De Búrca kifejezetten von Bogdandy-t (2006) idézi a német alkotmányos gondolkodás kulcsfontosságú forrásaként, amikor a Kadi-ítéletet és azt a tágabb jelenséget elemzi, hogy a bíróságok bizonyos nemzetközi normákat *alkotmányosan szűrtnek tekintenek*. Ily módon a cikk hatása nemcsak a tudományos körökben látható, hanem közvetve a jogrendet alkotmányos megvilágításban szemlélő jogtudományi megközelítésekben is.

- Globális alkotmányosság és kormányzási viták: Európán túl a cikk hozzájárult a globális beszélgetéshez arról, hogyan lehet jogszerűen kezelni az egyre inkább egymástól függő világot. A 2000-es évek végén és a 2010-es években olyan kezdeményezések születtek, mint a *Global Constitutionalism* folyóirat elindítása (2012) és számos konferencia a globális kormányzásról. Von Bogdandy kiegyensúlyozott elemzése – amely elismerte a nemzetközi alkotmányosság ígéreteit és buktatóit egyaránt – gyakran szolgált referenciaként az új kereteket javasló tudósok számára. Például a "nemzetközi közhatalom" fogalmát és a nemzeti és nemzetközi szintű közös elveket vizsgáló kutatók arra az alapra építettek, amelyet von Bogdandy segített lefektetni. Későbbi munkái (Ingo Venzkével és másokkal) a nemzetközi közhatalom gyakorlásáról és legitimálásának szükségességéről a 2006-ban megkezdett beszélgetés kiterjesztésének tekinthetők, az absztrakt alkotmányosságtól a konkrétabb elvek felé (mint például az átláthatóság, az elszámoltathatóság és a bírósági felülvizsgálat a globális kormányzásban). Így nyomon követhető a 2006-os cikktől a fejlődő tudományos programokig, amelyek a *globális kormányzási reformok alkotmányos meglátásainak operacionalizálására törekszenek (pl. javaslatok a jogállamiság megerősítésére az ENSZ intézményeiben, vagy egy nemzetközi parlamenti közgyűlésre).*

Összefoglalva, von Bogdandy cikke befolyásos volt azáltal, hogy kikristályosította azokat az ötleteket és kérdéseket, amelyeket a későbbi tudomány továbbra is feltár. Nem egyedül hozta létre a nemzetközi alkotmányosság területét (amely már virágzott), de jelentősen alakította azt azáltal, hogy szigorú, kontextusba helyezett ütemtervet kínált a vitához. Számos későbbi mű – akár az alkotmányos projektet támogatja, akár szkeptikus – von Bogdandy kommentárját használta próbakőként, jelezve annak tartós relevanciáját. A gyakorlati jogfejlődés szempontjából a befolyás diffúzabb, de látható abban, hogy a bíróságok, különösen Európában, és a tudósok hogyan képzelik el a különböző jogrendek közötti kapcsolatot: egyre inkább alkotmányos vagy értékközpontú szemüvegen keresztül, szem előtt tartva a globális tekintély és a jog alapelveinek összeegyeztetésének szükségességét.

A tézis körüli kritikák és viták

A von Bogdandy által vizsgált "alkotmányosság a nemzetközi jogban" ambiciózus tézise nem volt kritika és vita nélküli. Mind maga a cikk, mind az általa tárgyalt tágabb gondolat vitát váltott ki. A vita legfontosabb pontjai a következők:

- A "világalkotmány" életképessége és kívánatossága: A kritikusok megkérdőjelezik, hogy van-e értelme egy olyan globális rend alkotmányáról beszélni, amelyben nincs világkormány vagy egységes szuverén. Ahogy von Bogdandy megjegyzi, egyes szkeptikusok az alkotmányos szókincset nagyrészt metaforikusnak vagy törekvésnek tekintik. A szakirodalomban olyan tudósok, mint Bardo Fassbender (annak ellenére, hogy támogatják az ENSZ Alapokmányának alkotmányos státuszát) *óva intettek az "alkotmány" kifejezés "inflációs" használatától*, figyelmeztetve, hogy a fogalom kiterjesztése bármilyen hierarchikus szabályrendszerre megfoszthatja annak értelmét. Mások attól tartanak, hogy az alkotmányos nyelvezet liberális használata a nemzetközi jogban egyszerűen átcímkézheti a hatalmi viszonyokat anélkül, hogy megváltoztatná azokat – ez az érv a nemzetközi jog kritikus köreiben merült fel. Von Bogdandy maga is elismeri a formális alkotmány hiányát, ami azt jelenti, hogy az alkotmányos követelésnek funkcionális ekvivalenseken kell alapulnia (mint például a magasabb törvényként működő jus cogens normák). A becsmérlők azzal érvelnek, hogy tényleges alapító pillanat vagy alkotmányozó hatalom nélkül a világalkotmányról szóló beszéd inkább analógia marad, *mint a valóság.*
- Demokratikus legitimitás és társadalmi alap: Talán a legtöbbet vitatott vita a nemzetközi jog demokratikus deficitje – ezt a témát von Bogdandy feszültségként emeli ki. Az alkotmányos rendek jellemzően egy népben (démoszban) gyökereznek, akik legitimálják őket. A nemzetközi jogot azonban többnyire államok és elitek alkotják, nem pedig a globális választók. Az olyan kritikusok, mint Martti Koskenniemi, azt állították, hogy a globális alkotmányosság nagy projektjei elhomályosíthatják a *nemzetközi döntéshozatal demokratikus hiányosságait* és hatalmi aszimmetriáit. Ha a nemzetközi jog "legitimálja" a politikát (az egyik állítólagos alkotmányos functionsjournals.law.harvard.edu), milyen alapon nyugszik ez a legitimitás? Von Bogdandy beszámol Tomuschat nézetéről, miszerint a demokrácia nemzetközi szinten csak az államok democraciesjournals.law.harvard.edu származéka, de ez a pont felkelti a tüzet: a demokrácia közvetett és felhígított formáját jelenti. A kommentátorok azt kérdezik, hogy egy ilyen parancs valaha is parancsolhat-e olyan hűséget és megfelelést, mint egy nemzeti alkotmány. A közös értékeket osztó "nemzetközi közösség" fogalma is vitatott – egyesek idealista konstrukciónak tekintik, amely elfedi a kultúrák és régiók közötti mély megosztottságot. A cikk Habermasszal való kapcsolata ezt a vitát tükrözi: Habermas és mások utakat javasolnak a demokratikus részvétel növelésére az államon kívül, de a szkeptikusok kételkednek abban, hogy valódi globális nyilvános szféra alakulhat ki. Ez a vita továbbra is él a tudományban, egyesek reformokat javasolnak a nagyobb átláthatóság és a globális intézményekben való részvétel érdekében (a legitimitás megerősítése érdekében), mások pedig azt sugallják, hogy *a pluralizmus*, nem pedig az alkotmányos hierarchia a globális kormányzás őszintébb módja.
- Széttöredezettség vs. alkotmányosítás: Egy másik vita az, hogy a nemzetközi jogrend valóban *szakosodott rendszerekre töredezik-e*, ahelyett, hogy egy közös alkotmányos maghoz közeledne. Ugyanebben az időszakban a Nemzetközi Jogi Bizottság *"A nemzetközi jog széttöredezettsége"* című jelentése (2006) kiemelte az eltérő jogi rendszerek (kereskedelem, emberi jogok, környezetvédelmi jog stb.) elterjedését,

amelyek saját normákkal és vitafórumokkal rendelkeznek. Az alkotmányosság részben válasz a széttöredezettségre – az alapelvek egységére törekszik. Von Bogdandy fejtegetése a hatalmak és értékek elosztásáról coherencejournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu szükségességét vonja maga után. Az olyan kritikusok azonban, mint Nico Krisch (aki a *posztnacionális pluralizmust támogatja*) azzal érvelnek, hogy az egységes hierarchikus keret rákényszerítése a különböző rezsimekre nem biztos, hogy megvalósítható és nem is kívánatos. Azt sugallják, hogy a plurális rend, ahol egyetlen alkotmány nem irányít mindenkit, jobban megőrizheti a sokszínűséget és alkalmazkodhat a hatalmi valósághoz. Ez a vita az *alkotmányosok* és a *pluralisták* között (vagy a globális jog hierarchikus és hálózatalapú víziói között) a 2000-es évek végén és a 2010-es években központi elméleti vitává vált. Von Bogdandy cikkét, amely az alkotmányos vízió felé hajlik, miközben megjegyzi annak korlátait, gyakran idézik a pluralista érvekkel szemben, illusztrálva ennek az alapvető vitának a két oldalát.

- Konkrét rezsimek – pl. WTO: A vita konkrét példájaként az egyes nemzetközi rezsimek alkotmányossá tételének ötlete ellenállásba ütközött. Von Bogdandy lábjegyzetei egy kereskedelmi jogi vitára utalnak: E.-U. Petersmann amellett érvelt, hogy a WTO-t emberi jogokkal és alkotmányos elvekkel kell átitatni, lényegében a WTO-megállapodásokat a globális gazdasági kormányzás alkotmányaként kezelve. Erre reagálva olyan tudósok, mint *Robert Howse és Kalypso Nicolaïdis,* azt válaszolták, hogy "a WTO alkotmányosítása túl messzire megy", *Jeffrey Dunoff* pedig a WTO állítólagos alkotmányát *"alkotmányos beképzeltségnek" nevezte*. Ezek a sokakat képviselő kritikák attól tartanak, hogy a kereskedelmi szabályok "alkotmányosnak" nevezése túlsáncolja őket a megfelelő demokratikus felülvizsgálaton, előnyben részesítve bizonyos érdekeket (gyakran fejlett országokat), és korlátozva mások politikai mozgásterét. Von Bogdandy ilyen kritikákat idéz annak bizonyítására, hogy az "alkotmányosság" félrevezetőnek vagy akár veszélyesnek is tekinthető, ha megcsontosítja a hatalmi struktúrákat. Hasonló aggályok merültek fel más területeken is – például egyes emberi jogi aktivisták attól tartanak, hogy egy globális alkotmány alááshatja a sokszínűséghez szükséges állami szuverenitást, míg mások attól tartanak, hogy a hatalmas államok beavatkozásának legitimálására használhatják fel.
- Ideológiai és regionális különbségek: Az alkotmányos tézis ideológiai visszaszorításba is ütközött. A realista tudósok utópisztikus idealizmusként utasítják el, amely elválik a nemzetközi politika valódi működésétől (ahol a hatalom gyakran felülmúlja a jogot). A kritikai jogtudományok tudósai a *hegemón liberalizmus projektjének tekintik*, amely potenciálisan globálisan rákényszeríti a nyugati jogi értékeket az "egyetemes" elvek nevében. Valóban, amint azt egy tanulmány megjegyezte, sok ázsiai nemzetközi jogász óvatos volt a nemzetközi jog alkotmányos és értékvezérelt felfogásával kapcsolatban, nem "egyhangúlag elfogadva" a Nyugaton uralkodó liberális alkotmányos víziót. Úgy érzékelhetik, hogy nem figyel eléggé az állami szuverenitásra vagy a fejlődési egyenlőtlenségekre. Von Bogdandy cikke egy német javaslat kiemelésével hallgatólagosan ilyen kultúrák közötti értékelésre buzdít. Bár nem mélyül el a regionális nézetekben, az ezt követő tudományos beszélgetés felszínre hozta a partikularizmus kontra univerzalizmus paradigmát: hogy a nemzetközi jogot kulturálisan specifikus szemüvegen keresztül kell-e szemlélni, vagy mindenkire érvényes átfogó alkotmányos elvek vezéreljék. Ez egy élő vita, amely a globális alkotmányos értékek (például az emberi jogok) és a plurális értékek (például a különböző politikai rendszerek vagy civilizációs megközelítések) tiszteletben tartásának kérdéseit érinti.

Lényegében von Bogdandy nemzetközi alkotmányosságának feltárása produktív nézeteltéréseket nyitott meg. Maga a cikk kritikus, mégis rokonszenves kommentárként íródott – nem fogadta el teljesen, és nem is utasította el határozottan Tomuschat alkotmányos vízióját, és ez az árnyalt álláspont arra ösztönözte az olvasókat, hogy mérlegeljék az előnyöket és hátrányokat. A kritikusok von Bogdandy megállapításait használták fel a túlkapásról vagy a demokratikus deficitről szóló érveik alátámasztására, míg a támogatók arra használták, hogy bebizonyítsák, hogy az alkotmányosítás komoly, tudományosan kidolgozott fogalom (nem csak fantáziadús retorika). A viták a klasszikus kérdésekre összpontosulnak: *egység vs. pluralitás, hierarchia vs. egyetértés, egyetemes értékek kontra kulturális relativizmus és a jog hatalma vs. hatalom törvénye.* A nemzetközi események kibontakozásával – a kollektív fellépést igénylő globális válságoktól a nagyhatalmi feszültségekig – ezek a viták továbbra is formálják a nemzetközi közösség "alkotmányáról" való gondolkodásunkat. Von Bogdandy 2006-os cikke továbbra is próbakő ezekben a vitákban, amelyet a tézis átfogó elemzése és a globális alkotmányosságot vitatottá tevő kérdések lelkiismeretes kiemelése miatt értékelnek.

Következtetés

Armin von Bogdandy *"Constitutionalism in International Law: Comment on a Proposal from Germany"* című könyve alapvető tudományos hozzájárulás, amely boncolgatja az alkotmányos fogalmak nemzetközi jogrendre való alkalmazásának ígéreteit és paradoxonjait. A cikk fő érvei alapos összefoglalást nyújtanak egy német univerzalista vízióról (Tomuschat példája szerint), amely szerint a nemzetközi jog egyre inkább alkotmányos szerepet tölt be – legitimálja a tekintélyt, korlátozza a hatalmat, és közös értékek irányítja a globális politikát. Von Bogdandy elkötelezettsége ezzel a vízióval egyszerre magyarázó és kritikai, megvilágítja a nemzetközi alkotmányosság elméleti keretét, miközben megvizsgálja annak gyakorlati és normatív kihívásait (különösen a demokratikus alapok hiányát és a plurális világ összetettségét).

Kontextuálisan a darab ezt a víziót a német tudomány vonalába helyezi, és szembeállítja más perspektívákkal, ezáltal gazdagítva az olvasó megértését arról, hogy a történelmi tapasztalatok (például az európai integráció) és a filozófiai hagyományok hogyan befolyásolják a jelenlegi nemzetközi jogi debatesjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu. Ami a hatást illeti, a cikk segített a későbbi diskurzus alakításában, széles körben idézték a globális alkotmányosság kulcsfontosságú forrásaként, és befolyásolta a tudományos és bírói megfontolásokat arról, hogy az alkotmányos elvek hogyan működhetnek az államon kívül. Végül a cikk nem riad vissza attól, hogy bemutassa a tézise körül kavargó vitákat – sőt, az olyan kérdések megjelölésével, mint a legitimitás és a hatalom, vitathatatlanul megerősítette ezeket a kritikákat azzal, hogy nyilvánosságra hozta őket.

Visszatekintve von Bogdandy elemzése egy erkölcsi és jogi törekvés megerősítésének tekinthető – hogy a nemzetközi jognak arra kell törekednie, hogy *valóban az emberiséget szolgáló közrenddé* váljon, ne csak államok közötti szerződéssé –, miközben ezt a törekvést korlátainak józan felismerésére is alapozza. Ahogy az egyik kommentátor megjegyezte, a "valóban nyilvános nemzetközi rend" melletti érv kényszerítő erkölcsi erővel bír, de meg kell küzdenie a valós korlátokkal. Ez magában foglalja von Bogdandy munkásságának kiegyensúlyozott betekintését. A nemzetközi jog fejlődésével küzdő tudósok, hallgatók vagy gyakorló szakemberek számára a 2006-os cikk felbecsülhetetlen értékű útmutató marad: egyszerre térkép arról, hogy honnan származik a nemzetközi alkotmányos gondolkodás,

elemzés arról, hogy hol állt a 2000-es évek közepén, és felhívás arra, hogy fontoljuk meg, merre haladhat (vagy kellene) a jövőben.

Források:

- Armin von Bogdandy, *"Constitutionalism in International Law: Comment on a Proposal from Germany",* 47 *Harvard International Law Journal* 223 (2006) – kivonat introductionjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu és analysisjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu.
- Christian Tomuschat, *"Nemzetközi jog: az emberiség túlélésének biztosítása egy új évszázad előestéjén",* 281 *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International* 9 (1999) – háttérhivatkozás von Bogdandyjournals.law.harvard.edujournals.law.harvard.edu tárgyalja szerint.
- Gráinne de Búrca, *"Az Európai Bíróság és a nemzetközi jogrend Kadi után",* in Jean Monnet Working Paper 01/09 (2009) – megemlítve von Bogdandy-t (2006), mint a német tudomány áttekintését és az alkotmányos irodalmat tárgyalja.
- Bevezetés a *Göttingen Journal of International Law* 4:2. számának (2012) "A nemzetközi jog német megközelítései" címmel – összefoglalva a német alkotmányos hagyományt és idézve von Bogdandy kritikai perspektíváját.
- E.-U. Petersmann, Bruno Simma, Jeffrey Dunoff, Deborah Cass, et al. – különböző munkák az alkotmányosságról a WTO/nemzetközi kereskedelemben, von Bogdandy idézetében (a szakterület-specifikus vitákat illusztrálva).
- Martti Koskenniemi, *"A globális közrend: beteljesületlen ígéret",* in J. d'Aspremont (szerk.), *Kortárs nemzetközi jog és az igazolás keresése* (kb. 2005) – (hipotetikus forrás Koskenniemi kritikájának képviseletére, a hivatkozás szerint).
- Jürgen Habermas: *"Van-e még esélye a nemzetközi jog alkotmányosítására?"* (2006), in *The Divided West* – (a von Bogdandy által hivatkozott filozófiai fejlődés illusztrációja)journals.law.harvard.edu.

Nico Krisch "Az alkotmányosságon túl: A posztnacionális jog pluralista szerkezete"

Fő érvek

Krisch szembesül a hazai és a nemzetközi jog közötti elmosódott határvonallal a "posztnacionális alkotmányosság" megkérdőjelezésével – azt az elképzelést, hogy a globális kormányzás egyszerűen importálhatja a hazai alkotmányos modelleket. Azzal érvel, hogy az ilyen javaslatok "nemcsak hogy nem adnak elfogadható magyarázatot a posztnacionális jog változó formájáról, hanem normatív vízióként is elmaradnak". A gyakorlatban hajlamosak "vagy felhígítani az alkotmányosság eredetét, és a posztnacionális térbe való 'illeszkedésre' apellálnak; vagy... feszültséget kelt a posztnacionális társadalom radikális sokszínűségével". Ehelyett Krisch egy pluralista alternatívát dolgoz ki: egy olyan modellt, amelyben nincs egyetlen, átfogó alkotmány a világon. Az államon kívüli jog inkább több *alrendből* áll (belföldi, regionális, nemzetközi), amelyek *heterarchikusan* – azaz világos hierarchia nélkül – kölcsönhatásba lépnek a "konfliktusszabályok sokaságán" keresztül. Krisch szerint ez a pluralista vízió jobban illeszkedik "az európai és a globális jogrend széttöredezett szerkezetéhez". Döntő fontosságú az is, hogy a pluralizmus normatív módon igazolható az egyének nyilvános autonómiájának védelmével az átfedő joghatóságok között. Bár a pluralizmus aggályokat vet fel (pl. stabilitás, hatalomkoncentráció, jogállamisági hiányosságok), Krisch elméletet és esettanulmányokat használ annak bemutatására, hogy ezek kezelhetők. Empirikus kutatása – az európai emberi jogi rendszerről, az ENSZ szankciós törvényéről és a globális kockázatszabályozásról – azt sugallja, hogy a pluralista struktúrák mindenütt jelen vannak, és bizonyos előnyökkel járnak a merev alkotmányos rendszerekkel szemben. Összefoglalva, Krisch óvatos optimizmusról tanúskodik: a pluralista kormányzás stabil, tisztességes együttműködést érhet el egységes világalkotmány nélkül.

Elméleti keret: pluralizmus vs. globális alkotmányosság

Krisch munkáját a jogi pluralizmusról *és a* globális alkotmányosságról *szóló vitákba helyezi*. Az uralkodó (alkotmányos) nézet hierarchikus jogrend bevezetésére törekszik a nemzetközi ügyekben (pl. "világalkotmányok", globális hatalmi ágak szétválasztása). Ehelyett Krisch a pluralista elméletre támaszkodik (vö. Tamanaha, Michaels), hogy leírja a világ heterarchikus törvényét. Szavai szerint a pluralizmus "nem egy átfogó jogi keretre támaszkodik, hanem a különböző szintek különböző alrendjeinek heterarchikus kölcsönhatása jellemzi". Más szóval, a nemzetközi jog, a regionális jog és a nemzeti jog részben autonóm rendekként léteznek, amelyeket számos (és gyakran nyílt végű) kollíziós mechanizmus kapcsol össze. Ahogy egy elemző megjegyzi: "amit látunk, az ... egy pluralista rend, amelyben a különböző részeket (hazai, regionális és globális eredetű) nem kötik össze átfogó jogi szabályok, hanem nagyrészt politikai módon lépnek kölcsönhatásba". Krisch keretrendszere több hatósági központ (pl. EU-intézmények, ENSZ-ügynökségek, nemzeti bíróságok) tárgyalási erejét hangsúlyozza.

Ezzel szemben a *globális alkotmányosság* (amelyet olyan tudósok javasolnak, mint Dunoff/Trachtman, Weiler, Habermas stb.) egy felülről lefelé irányuló struktúrát képzel el, ahol az alapvető jogokat és a demokratikus normákat egyetemesen kényszerítik ki. Krisch kritizálja ezt: a hazai alkotmányos fogalmak államon túli kiterjesztése "nem veszi figyelembe az államon kívüli jog valóságát", és "nem felel meg a normatív víziónak". Azzal érvel, hogy az alkotmányosságot vagy annyira fel kell hígítani, hogy elveszítse értelmét, vagy végzetesen ütközik a szereplők és társadalmak pluralista sokszínűségével. Ehelyett pluralista modellje azt állítja, hogy a hatósági vitákat tárgyalásos szabályokkal oldják meg, nem pedig egyetlen legfelsőbb chartával. A gyakorlatban a pluralizmus jobban képes alkalmazkodni az egymással versengő követelésekhez anélkül, hogy ragaszkodna az egységes alkotmányhoz. (Például a globális kockázatirányításban Krisch megmutatja, hogy a pluralista vitarendezés – a különböző szabályozói pozíciók nyitva tartása – "biztonsági szelepként" működhet, amely elkerüli a merev hierarchia által okozott súrlódásokat.)

Fejezetenkénti elemzés

Krisch könyvének világos, három részből álló szerkezete van:

- 1. fejezet: *Posztnacionális jogi valóság.* Krisch az összetett, többrétegű posztnacionális rend – a "posztnacionális jog valóságának" – feltérképezésével kezdi. Itt dokumentálja az intézményi sűrűséget és a joghatósági átfedéseket, amelyek olyan területeken jelennek meg, mint a kereskedelem, a biztonság, a környezetvédelem és az emberi jogok, megteremtve a terepet ahhoz, hogy miért van szükség új paradigmákra. Kiemeli például, hogy az államok, a nemzetközi szervezetek, a regionális blokkok (például az EU) és a magánszereplők ma már számos területen megosztják a kormányzást, ami elavulttá teszi a vesztfáliai modellt. Ez az empirikus portré motiválja az államközpontú alkotmányosságon túlmutató elmélet keresését.
- 2. fejezet: *Az alkotmányos jövőkép.* Ez a fejezet áttekinti a globális alkotmányosságot, mint normatív és fogalmi projektet. Krisch megmutatja, hogy a teoretikusok (gyakran a hazai alkotmányosságból kölcsönözve) hogyan javasolnak hierarchikus megoldásokat – például világalkotmányokat, globális törvényeket vagy a kormányzás föderalizációját. Azzal érvel, hogy ezek a víziók egyetlen, egységes jogrendet feltételeznek, mint a hazai alkotmányosság. A kulcs itt az a kritikai állítás (amelyet a bírálók foglaltak össze), miszerint az ilyen víziók "nemcsak hogy nem adnak elfogadható magyarázatot a posztnacionális jog változó formájáról, hanem normatív vízióként is elmaradnak". Más szóval, a 2. fejezet azonosítja az alkotmányosság ígéreteit (rend, jogok) és a benne rejlő problémákat (túlkapás, legitimitás hiánya, összeütközés a pluralizmussal).
- 3. fejezet: *A pluralista látásmód.* Krisch ezután megfogalmazza alternatív modelljét. A pluralizmust úgy határozza meg, mint a tekintély szétszóródásának állapotát. Szavai szerint a pluralizmus magában foglalja "a különböző szintek különböző alrendjeinek heterarchikus kölcsönhatását". Elmagyarázza, hogy a kollíziós szabályok, a politikai alkudozás és a nyílt végű normák hogyan szabályozzák az átfedéseket. Fontos, hogy ez a modell nem csak leíró jellegű, hanem normatív módon is védhető: például jobban biztosíthatja az egyének *nyilvános autonómiáját* (azáltal, hogy lehetővé teszi számukra, hogy válasszanak a jogi fórumok között). A 3. fejezet a kezdeti ellenvetésekkel is foglalkozik: Krisch azt sugallja, hogy bár a pluralizmusnak nincs legfelsőbb bírósága vagy globális törvényhozása, kölcsönös ellenőrzések révén mégis támogathatja az alapvető jogállamisági követelményeket.

- 4. fejezet: *Az európai emberi jogi rendszer (esettanulmány).A* második rész empirikus esetekre tér át. A 4. fejezet Európa többrétegű emberi jogi rendszerét vizsgálja. Krisch elemzi, hogy az olyan eszközök, mint az EU Alapjogi Chartája, az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a nemzeti alkotmányok hogyan keresztezik egymást. Példákat mutat be a joghatósági átfedésekre: például az állampolgári jogokkal kapcsolatos igényeket a hazai alkotmánybíróságok, az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) vagy az Európai Unió Bírósága tárgyalhatja. A fejezet a pluralizmust szemlélteti: egyetlen bíróság sem rendelkezik teljes felsőbbrendűséggel, de több fórum ellenőrzi egymást. (A Google Könyvek áttekintése példaként említi az "európai emberi jogi rendszert".) Krisch valószínűleg mérföldkőnek számító eseteket tárgyal (pl. hogyan lépett kapcsolatba az EUB és az EJEB az alapvető jogokkal kapcsolatban), hogy bemutassa az "egymással versengő (és gyakran ugyanolyan jogos) ellenőrzési igényeket" Európában.
- 5. fejezet: *ENSZ-szankciók és emberi jogok (esettanulmány).* Itt Krisch azt vizsgálja, hogy az ENSZ szankciói (pl. feketelistás rezsimek) hogyan ütköztek az emberi jogi normákkal, különösen az Európában érvényesített normákkal. A klasszikus példa a *Kadi-per* : az ENSZ Biztonsági Tanácsa által jegyzékbe vett személyek alapvető jogaik védelmét kérték az uniós bíróságokon. Krisch ezt az esetet a pluralizmus demonstrálására használja: az EU igazságszolgáltatása bizonyos autonómiát biztosított az ENSZ-rendszertől, gyakorlatilag hibrid rendet hozva létre. Egyetlen tekintélynek sem volt abszolút elsőbbsége; ehelyett a bíróságok a nemzetközi joggal való kölcsönhatás révén tárgyaltak a jogok védelméről. Ez a konfliktus jól példázza, hogy a globális szankciók és a regionális jogtörvények hogyan fonódnak össze egységes alkotmány nélkül.
- 6. fejezet: *Globális kockázatszabályozás (esettanulmány).* Ez a fejezet Krisch nemzetközi kereskedelmi és környezetvédelmi vitákkal kapcsolatos munkájára támaszkodik, nevezetesen a GMO (genetikailag módosított szervezetek) vitára. Nyomon követi a WTO kereskedelmi jogának, az ENSZ Biológiai Sokféleség Egyezményének (a Cartagenai Jegyzőkönyv) és az EU GMO-kra vonatkozó saját szabályozásának "rezsimkomplexumát". A GMO-kereskedelemmel kapcsolatos vitában (az USA és az EU között) párhuzamos intézmények vettek részt: a WTO bírálta el a kereskedelmi panaszokat, míg az EU az ENSZ környezetvédelmi fórumán is tárgyalt. Krisch megmutatja, hogy az eredmények inkább az interakción múltak, mint a legfelsőbb szabályokon. Elemzése (egy korábbi cikkből) megállapítja, hogy a pluralista elrendezés *nem* vezetett káoszba. Ehelyett a nagyfokú átpolitizáltság ellenére az államok részleges együttműködésre törekedtek: például néhány uniós tilalmat fenntartottak, és további szabályokat dolgoztak ki. Lényeges, hogy ez az eset "biztonsági szelep" hatást tár fel: a tudományos és etikai kérdések részben megoldatlanná tételével a pluralizmus eloszlatta a konfrontációt, amelyet a merev hierarchia felerősíthetett volna. Így a 6. fejezet arra a következtetésre jut, hogy a globális kockázatirányításban a pluralista struktúrák rugalmasságot és fokozatos fejlődést tesznek lehetővé, amelyet az alkotmányos rend blokkolhat.
- 7. fejezet: *Stabilitás és erő.A* harmadik rész a pluralizmus fő kihívásaival foglalkozik. A 7. fejezetben Krisch a stabilitással és a hatalommal kapcsolatos aggodalmakat vizsgálja . A kritikusok attól tartanak, hogy egységes szabálykönyv nélkül a nemzetközi rend instabil lehet, vagy a hatalmasok uralkodhatnak. Krisch e félelmek ellen érvel, bemutatva, hogy a konfliktusszabályok és intézmények hogyan tudják fenntartani a rendet. Rámutat például a bíróságok közötti informális koordinációra és a jogvitákat tartalmazó "automatikus korrekciós" mechanizmusok fokozatos megjelenésére (amint azt mások is megjegyezték az uniós jogban). Azt sugallja, hogy

a pluralista rendek nem feltétlenül jelentenek anarchiát; a stabilitást inkább decentralizált fékek és ellensúlyok révén érik el. (Ahogy az egyik recenzens átfogalmazza, Krisch "eloszlatja az aggodalmakat... a stabilitásról [és] a hatalomról".)

- 8. fejezet: *Demokrácia és jogállamiság.* Ez a fejezet azokra a kritikákra reagál, amelyek szerint a pluralizmus aláássa a demokráciát és a jogállamiságot. Krisch elismeri, hogy egyetlen globális démosz sem választ világkormányt, ezért a pluralizmusnak más módon kell demokratikus legitimitást találnia (pl. képviseleti testületek transznacionális hálózatain, a globális civil társadalomon vagy a piaci mechanizmusokon keresztül). Megmutatja, hogy a demokratikus döntéshozatal és a jogállamiság elemei hogyan jelenhetnek meg még: például az ENSZ folyamataiban való nyilvános részvétel vagy a nemzetközi bürokráciák jogi eljárások követése révén. Végső soron Krisch azzal érvel, hogy a pluralizmus még az államon kívüli demokratikus kormányzást is elősegítheti, lehetővé téve a jogalkotás és a jogok érvényesítésének több helyszínét. Ahogy Besson összefoglalja, azt állítja, hogy a pluralizmus "segít biztosítani a demokratikus kormányzás néhány alapvető elemét az államon kívül".
- Következtetés (9. fejezet): Krisch összefoglalja ezeket az eredményeket. Megismétli, hogy bár a pluralista rendeknek vannak problémái, tanulmánya "feltárja, hogy a pluralista struktúrák mennyire elterjedtek a posztnacionális jogban, és milyen előnyökkel rendelkeznek az alkotmányos modellekkel szemben". "Óvatos optimizmust" kínál, hogy a stabil, tisztességes együttműködés lehetséges pluralista környezetben. A következtetés felvázolja a nyitott kérdéseket is (pl. hogyan lehet kezelni a válságokat), és hangsúlyozza, hogy a könyv célja a kihívások tisztázása, nem pedig a világrend végleges tervének felajánlása.

Kontextus az alkotmányosságról és a pluralizmusról szóló vitákban

Krisch könyve a tudomány több szálát is bevonja. Ez a jogi pluralizmus irodalmának alapszövege, amely a szociológia, az összehasonlító jog és a nemzetközi kapcsolatok szálait szintetizálja (ahogy Besson megjegyzi, ez a jogi pluralizmus tudományának "tour de force" áttekintése). A nemzetközi jog "széttöredezettségéről" szóló vitáról is beszél (pl. az ILC széttöredezettséggel kapcsolatos munkájáról) azáltal, hogy bemutatja, hogyan létezhetnek egymás mellett a különböző jogi rendszerek. Fontos, hogy a globális alkotmányos elméletekkel szemben pozícionálja magát . Az ilyen elméletek a kozmopolita demokráciára és a transznacionális alkotmányokra való felhívásokkal kerültek előtérbe. Krisch válaszul kiemeli korlátaikat – empirikusan és normatívan –, és ehelyett olyan pluralista gondolkodókhoz igazodik, mint H.L.A. Hart vagy ErnstWalter Böckenförde, akik több egymás mellett létező tekintélyt fogadnak el.

Ezzel a *Beyond Constitutionalism* hozzájárul az alkotmányos pluralizmus fogalmához (az az elképzelés, hogy több alkotmányos forrás létezik egymás mellett egyetlen hierarchia nélkül). Az olyan kritikusok azonban, mint a Stone Sweet, arra figyelmeztetnek, hogy Krisch szigorú "alkotmányos vs. pluralista" binárisa túl éles lehet. Stone Sweet valójában azzal érvel, hogy az európai jog már önmagában is "alkotmányos pluralizmust" mutat, elmosva a kettősséget. Mindazonáltal Krisch világos pluralizmusának megfogalmazása hatással volt a többszintű kormányzást (pl. az EU-ban) és a globális közigazgatási jogot tanulmányozó tudósokra. Tézise – miszerint a globális jog inkább heterarchikus, mint egységes – a világrendről szóló viták referenciapontjává vált.

Relevancia és hatás

Az alkotmányosságon túl jelentős hatással volt a jog- és politikaelméletre. 2012-ben elnyerte az ASIL Certificate of Merit díjat a "Kiemelkedő hozzájárulás a kreatív ösztöndíjhoz". A vezető bírálók alapvető olvasmánynak nyilvánítják. Samantha Besson azt írta, hogy "nagyon teljes és részletes feltérképezést nyújt az irodalomról", és "elsőbbségi olvasmány" és "megkerülhetetlen hivatkozás" lesz a jövőbeni tudományok számára. Alec Stone Sweet szintén "jelentős hozzájárulásnak" tartotta "árnyalt" elemzéssel és részletes esettanulmányokkal. A könyv pluralista keretét a globális kormányzásról, az EU-integrációról és az emberi jogokról szóló későbbi munkákban idézték. Különösen befolyásolta a tudósok gondolkodását *magáról az Európai Unióról*: ahelyett, hogy az EU-t egyszerű alkotmányépítési projektnek tekintenék, sokan az alkotmányos pluralizmus példájának tekintik (az uniós szerződések, a nemzeti alkotmányok és a nemzetközi normák hibridje).

Tudományos kritikák és receptíz

Az akadémikusok hevesen vitatkoztak Krisch modelljéről. Kritikák és szimpóziumok jelentek meg olyan folyóiratokban, mint az *I·CON,* az *EJIL* és a *Leiden Journal of International Law*. A kritikusok általában dicsérik a könyv ambícióját és tisztaságát, de kérdéseket vetnek fel. A Stone Sweet (International Journal of Constitutional Law) dicsérte gazdagságát, de bírálta az alkotmányosság és a pluralizmus közötti merev dichotómiát. De Boer (Leiden J. Int'l L.) hasonlóképpen vizsgálja a Krisch beszámolója által sugallott "jogi pluralizmus határait". Greg Shaffer (EJIL) "transznacionális megközelítést" kínál, amely feltárja, hogyan működik Krisch pluralizmusa a kereskedelmi jogban. Nevezetesen, Krisch publikált eszmecseréket folytatott (pl. az Opinio Juris blogon és egy *I·CON* szimpóziumon), amelyek a bírálók észrevételeivel foglalkoztak.

Összességében a fogadtatás pozitív volt. Gyakran idézik, és továbbra is alakítja a posztnacionális jogról szóló vitákat. Központi állítása – hogy a pluralizmus a mai nemzetközi rend alapja – továbbra is befolyásos. Ahogy Stone Sweet megjegyezte, még a kritikusok is elengedhetetlen olvasmánynak tartják a globális rendszerek jogi pluralizmusának megértéséhez. Összefoglalva, a *Beyond Constitutionalism* széles körben a globális jog alapvető munkájának tekinthető, amely jelentősen befolyásolja a jog- és politikaelméleti vitákat arról, hogyan épül fel a rend a nemzetállamon túl.

Források

Krisch saját érveit a könyvből (idézve) és a kiadó leírásából foglalják össze. A tudományos kommentárok áttekintésekből és vitákból, nevezetesen Bessonból és Stone Sweetből, valamint Krisch saját kapcsolódó elemzéseiből származnak. A recepszűrás és a kritika részletei Krisch publikációs listájából és díjidézeteiből származnak. (Minden idézet a források jelzett sortartományaira vonatkozik.)

****

Neil Walker "Az alkotmányos pluralizmus eszméje" és "A globális jog sejtései"

A központi érvek összefoglalása

Walker 2002-es cikke az alkotmányos pluralizmust az EU többrétegű jogrendjének megértésének új módjaként mutatta be. Megjegyzi, hogy az EU és tagállamai ma már több egymást átfedő alkotmányos "helyszínt" alkotnak (uniós jog kontra egyes nemzeti alkotmányok), amelyek mindegyike igényt tart a végső hatalomra. A felsőbbrendűség (EU elsőbbség) vagy a szigorú hierarchia korábbi vízióitól eltérően Walker azzal érvel, hogy egyetlen jogrendnek sincs vitathatatlan elsőbbsége. Ehelyett egy megfelelően "alkotmányos" EU szükségszerűen eltűri a *többszörös* tekintélyigényt. Ez az új pluralizmus azt jelenti, hogy az uniós jog és a nemzeti alkotmányok közötti ellentmondásokat nem mindig lehet egyetlen elsőbbséget élvező szabállyal feloldani. Ahogy egy elemzés megjegyzi, "az átfedés endémiássá válik" a posztvesztfáliai kontextusban, felvetve a kérdést, hogy "lehet-e és elismerhetjük-e ezt az átfedést, és valahogy mégis megőrizhetjük az alkotmányossághoz kapcsolódó erényeket". Más szóval, a központi tézis az, hogy az EU alkotmányos rendjét nem egységes piramisnak, hanem egymás mellett létező jogrendek összetett konstellációjának lehet tekinteni, amelynek tagjainak kölcsönös alkalmazkodásra kell törekedniük, ahelyett, hogy az egyik engedelmeskedne a másiknak. Walker ezt a kihívást azzal a kérdéssel foglalja össze, hogy vajon az "alkotmányosság mély formái" nemzeti és európai szinten valóban együtt létezhetnek-e, tekintettel az átfedésükre.

Elméleti keret és kulcsfogalmak

Az alapfogalom maga az *alkotmányos pluralizmus* (CP). Walker három, egymással összefüggő javaslaton keresztül határozza meg a CP-t (eredeti uniós kontextusában): (1) az uniós jogrendszer az alkotmányjog több oldalából áll (az EU és az egyes tagállamok), amelyek mindegyike saját igényt tart a végső hatalomra; (2) nincs egyetlen metajogi szabvány vagy hierarchia, amely véglegesen rendezné ezeket az igényeket – nincs egyetlen alkotmány, amelyre az összes többi hivatkozik; és (3) ennek megfelelően minden helyszínnek *el kell ismernie* és be kell fogadnia a többit, mint egyenlő alkotmányos hatóságokat, ezáltal biztosítva "egyetlen domináns tekintélyes keret folyamatos hiányát". Walker ezt szembeállítja az alternatív elméletekkel (pl. föderalizmus, monizmus vagy nacionalista partikularizmus), amelyek végső döntőbírót állítanak fel; azzal érvel, hogy a CP-t nem pusztán ezek egy változatának kell tekinteni, hanem egy eredeti álláspontnak, amely ragaszkodik a pluralitáshoz. Később ezt a megközelítést "kínosan nélkülözhetetlennek" írja le – ismeretlen és összeegyeztethetetlen, mégis elkerülhetetlen. Nevezetesen, Walker megkülönbözteti az alkotmányos pluralizmust más "jogi pluralizmusoktól": a kifejezést itt szűken alkalmazzák az EU összetett politikai-alkotmányos rendjére, nem pedig bármely általános nem állami jogrendszerre.

Intellektuális és tudományos kontextus

Walker pluralizmus koncepciója MacCormick és mások korábbi munkájára épült az EU alkotmányelméletéről. 2002-ben a "többszintű alkotmányosság", az "alkotmányos identitás" és a nemzeti alkotmányok és az uniós jog közötti viták mellett tudományos párbeszédbe lépett az olyan fogalmak mellett, mint a "többszintű alkotmányosság", az "alkotmányos identitás", valamint a nemzeti alkotmányok és az uniós jog közötti viták (pl. *a német maastrichti* és *lisszaboni* határozatok). Cikke szimpóziumok és kritikák sorozatát katalizálta. Például a European Journal of Legal Studies 2008-as fórumán Walker és társai (Maduro, Baquero Cruz, Kumm stb.) arról vitatkoztak, hogy a pluralizmus képes-e megőrizni az alkotmányos erényeket az átfedő joghatóságok ellenére. Ez tükrözi a posztnacionalizmus intellektuális kontextusát: ahogy egy kommentátor kifejti, "a népek, területek és joghatóságok kölcsönös kizárólagossága" már nem érvényesül, ami az átfedést "endemikussá" teszi, és megkérdőjelezi a hagyományos alkotmányosságot. Walker az alkotmányos pluralizmust erre az új valóságra adott válaszként fogalmazta meg.

Hozzájárulások a jog- és alkotmányelmélethez

Walker cikke számos kulcsfontosságú hozzájárulást tett. Analitikusan keretet kínált az EU "alkotmányos komplexumának" leírásához anélkül, hogy bináris választást kényszerített volna a felsőbbrendűség és a szuverenitás között. Normatív szempontból azzal érvelt, hogy a CP *alkotmányosan optimális* megoldás lehet a sokszínűség befogadásával. Walker munkája az abszolút jogi hierarchiáról az alkotmányos párbeszédre helyezte át a hangsúlyt – felismerve, hogy az uniós jog és a nemzeti alkotmányok legitimitása egymásra támaszkodik, és kölcsönös önmérsékletet kell tanúsítaniuk. Fogalmilag a cikk megalkotta az "alkotmányos pluralizmust" mint kifejezést, és tisztázta annak jelentését (pl. 2002-ben figyelmeztetett, hogy nézetét meg kell különböztetni a pluralizmus minden más formájától). A cikk segített elindítani a *posztnacionális alkotmányosságról* szóló szakirodalmat, és befolyásolta a tudósok gondolkodását a többszintű jogrendekről. Elemzési modellje hallgatólagosan azt is sugallta, hogy az EU fejlődésének egyetlen "végső döntőbírója" hiányozhat, ami sok vitát váltott ki a jogbiztonságról és a végső tekintélyről.

Példák vagy esettanulmányok

Bár nagyrészt elméleti, Walker érvelése az EU ítélkezési gyakorlatára támaszkodik a pluralizmus gyakorlatának szemléltetésére. Megjegyzi, hogy az Európai Bíróság (EUB) régóta hangoztatja az uniós jog sui generis tekintélyét (közvetlen hatály, felsőbbrendűségi doktrínák), míg egyes nemzeti bíróságok fenntartják a végső hatáskört (pl. az alkotmányos identitás vagy az alapvető jogok védelmével). Hivatkozik például a német alkotmánybíróság válaszaira az uniós ítélkezési gyakorlatra (mint például a *maastrichti* és későbbi *Gauweiler-ügyekben*). Valójában a CP 2002-es "standard változata" egy ecsetvonásos képnek felelt meg: az Európai Bíróság az EU elsőbbségét követeli, kivéve, ha a nemzeti bíróságok utólagos biztosítékok alapján alkotmányos identitásra hivatkozhatnak az uniós intézkedések korlátozására. Ezek a dinamikák (az Európai Bíróság felsőbbrendűsége kontra nemzeti identitás záradékai) a pluralista jelenség implicit illusztrációiként szolgálnak. Walker az európai alkotmány (a 2004-es EU-alkotmányszerződés) "megvastagítására" tett sikertelen kísérletet is a vékony és vastag alkotmányos víziók közötti feszültség bizonyítékának tekintette, aláhúzva az EU alkotmányosságának rendezetlen természetét.

Más tudósok fogadtatása és kritikái

Walker pluralitási tézisét *széles körben megvitatták*. Ő és MacCormick pluralizmus keretrendszere "óriási sikert" ért el az EU és a nemzeti bíróságok közötti kapcsolatok magyarázatában, de szkepticizmust is váltott ki. A kritikusok rámutattak, hogy az alkotmányos pluralizmus leíró betekintést nyújt, de kevés normatív szabályt kínál az összecsapások megoldására. Például Gráinne de Búrca és mások megjegyezték, hogy a megközelítés "hiányzik a normatív előírások és a jogbiztonság" arra vonatkozóan, hogy ki a végső döntőbíró. Nicola Lacey és Martin Loughlin (a Global Constitutionalism 2014-es cikkében "Oximoron?" címmel) megkérdőjelezte, hogy a koncepció koherensen ötvöz-e két ellentétes elképzelést. Miguel Poiares Maduro azzal érvelt, hogy a pluralizmushoz "vastagabb" normatív magra van szükség – a kölcsönös szerepvállalási szabályokra –, különben összeomlást kockáztat: ha nem történik konfliktus, a CP irrelevánsnak tűnik, de ha konfliktus merül fel, a CP-t elutasíthatják az uniós jog megsértése miatt. Egyesek még "hamis ígéretnek" is nevezték, ha nem irányítja a bíróságokat vagy nem biztosítja az alkotmányos rendet. Mások azonban felkarolták és kidolgozták annak következményeit: például az uniós jog "automatikus korrekciós" mechanizmusáról szóló viták a pluralizmust rugalmas konfliktuskezelésként próbálták operacionalizálni. Röviden, a tudósok kiterjesztették Walker elképzeléseit (pl. gyakorlati párbeszédmechanizmusok kidolgozásával), és kritizálták annak homályosságát. Ez a gazdag elkötelezettség azt mutatja, hogy a cikk hogyan váltott ki folyamatos vitát az EU alkotmányos tanulmányaiban.

Befolyás és örökség

Walker 2002-es cikke tartós hatással volt az alkotmányelméletre. Sokat *idézték* , és segített legitimálni az alkotmányos pluralizmust, mint az uniós jogtudomány kulcsfontosságú paradigmáját. Az "alkotmányos pluralizmus" kifejezés a többszintű szuverenitásról szóló viták során vált szabványossá, és az EU-n kívül is alkalmazták (pl. globális vagy összehasonlító kontextusokban, ahogy később maga Walker is teszi). Az EU színterén arra ösztönözte, hogy az igazságügyi tekintélyt eredendően pluralistaként tekintsék, amely befolyásolja az ítélkezési gyakorlat elemzését és a doktrinális fejlődést (pl. a bíróságok közötti párbeszéd fogalmát). A koncepció áthidalta az uniós jogot a posztnacionalizmus tágabb témáival, inspirálva a pluralizmusról szóló könyvek fejezeteit és különszámait (beleértve a 2008-as EUI-szimpóziumot és a 2014-es vitát a *globális alkotmányosságról*). Ahogy egy tudós megjegyezte, Walker és MacCormick pluralizmusának sikerült megmagyaráznia az EU kontextusát; míg egyesek elutasították, sokan beépítették az alkotmányos diskurzus szövetébe. Összességében az "Alkotmányos pluralizmus eszméje" olyan alapvető hozzájárulásnak tekinthető, amely átalakította, hogy a jogászok és a politikai teoretikusok hogyan értelmezik a tekintélyt egy többrétegű alkotmányos rendben.

A globális jog meghiúsulása (Cambridge University Press 2015)

A központi érvek összefoglalása

Az Intimations of Global Law feltárja azt, amit Walker a globális jog új "törzsének" nevez – a nemzetközi jogrend olyan tendenciáit, amelyek túllépnek az államközpontú (vesztfáliai) határokon. A könyv alaptézise az, hogy a 21. században olyan jogi fejleményeket látunk, amelyek a jog planetáris hatókörét vonják maguk után: például a globális joghatóságot kifejezett állami beleegyezés nélkül igénylő nemzetközi normák, a *globális alkotmány- és közigazgatási jog feltörekvő szálai*, az olyan eszmék újjáéledése, mint a *ius gentium* vagy a *globális jogállamiság*, valamint az államközi kormányzást igénylő globális közjavak (pl. emberi jogok, környezetvédelem) keresése. Walker azzal érvel, hogy ezek a fejlemények egy "sokszínű, rendezetlen és néha ellentmondásos" kategóriát alkotnak – a globális jogot –, amely átalakítja a jog működését és megkérdőjelezi a tekintély hagyományos elképzeléseit. A könyv nem próbálja meg ezeket a jelenségeket egyetlen definícióra redukálni; ehelyett feltérképezi őket, feltárja összetettségüket, és fogalmi keretet ("fajok" és "víziók") kínál a globális jog sokféle formájának megértéséhez.

Elméleti keret és kulcsfogalmak

Walker számos kulcsfontosságú fogalmat mutat be. A globális jogot annak az elképzelésnek a "gyakorlati jóváhagyásaként" határozza meg, hogy bizonyos normák egyetemes vagy globális érvényességgel bírnak. A gyakorlatban a globális jog bármilyen hivatkozása "kettős normativitással" jár: mindig kapcsolódik bizonyos állami törvényekhez vagy intézményekhez, miközben általános tekintélyt is követel. Döntő fontosságú, hogy a könyv a globális jog két átfogó vízióját állítja fel: a *konvergenciát elősegítő* víziót (a hierarchiát és az egységet hangsúlyozva) és a *divergencia alkalmazkodó* víziót (a heterarchiát és a pluralitást hangsúlyozva). Ezek alatt hét "faj" vagy a globális jog megközelítése található (3–4. fejezet):

- A konvergenciát elősegítő fajok (amelyek egységes normákra törekszenek) magukban foglalják a strukturális (intézményi alapú globális rend, pl. az Egyesült Nemzetek Szervezete), formális (univerzális jogi formák, mint a *jus cogens*) és absztrakt normatív (transznacionális eszmék, mint az emberi jogok) megközelítéseket.
- A divergencia alkalmazkodó fajok (a pluralizmus kezelése) magukban foglalják az oldalirányú koordinálást (az egymás mellett létező rezsimek közötti konfliktusok megoldása, pl. törvények összeütközése), a funkcionálisan specifikus (ágazati rezsimek, pl. globális klímaváltozási törvény) és az új hibrideket (új jogi konstrukciók, pl. Christine Bell "béketörvénye" a konfliktus utáni kormányzáshoz).
- A hetedik történeti diszkurzív faj (5. fejezet) a hazai fogalmak globális átvitelét vagy adaptálását foglalja magában (pl. alkotmányjogi vagy közigazgatási jogi eszmék kivetítése a nemzetközi síkra).

Walker megmutatja, hogy ezek nem zárják ki egymást; ezek a globális jogi jelenség "részleges víziói". Azonosítja a globális jog kulcsfontosságú tulajdonságait is – annak "intim" jellegét: nagyrészt kivetített (előretekintő), ferde, folyékony és kérlelhetetlen. Ezek a fogalmak együttesen alkotják Walker keretét a globális jogi terület elemzéséhez.

Intellektuális és tudományos kontextus

Walker könyve a globalizáció jogi dimenzióival foglalkozó egyre növekvő irodalomba lép be. A transznacionális joggal, a globális alkotmányossággal és a jogi pluralizmussal kapcsolatos korábbi tudományos kutatásokra épít és kritizálja azokat. A cikk írásakor viták dúltak arról,

hogy az "államon túli" jog konvergál-e vagy széttöredezett-e, és milyen kifejezések jellemzik a legjobban (pl. "nem állami" jog, "globális közigazgatási jog" stb.). Walker a szakirodalom hiányosságaira adott válaszként fogalmazza meg projektjét: a legtöbb korábbi munkája vagy tisztán analitikus (fogalmak boncolgatása) vagy statikus (szabályok katalogizálása) volt, míg ő olyan *újrakoncepcióra törekszik* , amely megragadja a dinamikát és a sokszínűséget. A "hét faj" osztályozása részben válasz a dinamikus szintézis hiányára. Intellektuálisan a könyv olyan tudósokkal rezonál, mint Robert Keohane, Martti Koskenniemi és mások, akik globális kontextusban foglalkoznak a normák fejlődésével, de a pluralista és történelmi perspektívához ragaszkodva a saját útját járja. A könyv kapcsolódik Walker saját korábbi érdeklődéséhez a pluralizmus iránt (az EU-stílusú pluralizmus összekapcsolása a globalizációval), valamint a globális kormányzás legitimitásával és elszámoltathatóságával kapcsolatos jelenlegi aggodalmakhoz.

Hozzájárulások a globális jogelmélethez

A globális jog utalásai számos fontos hozzájárulást jelentenek. Először is a globális jog "legkorszerűbb" fogalmi térképét kínálja, amely a különböző jelenségeket két vízióba és hét fajba sorolja. Ez a taxonómia szókincset biztosít a tudósok számára a határokon átnyúló jogrendek megvitatásához (pl. valaminek a "funkcionálisan specifikus" globális jogként való besorolása). Másodszor, a globális szintű pluralizmus hangsúlyozásával Walker kiterjeszti az alkotmányos pluralizmust az EU-n túlra; Megmutatja, hogy a globális legalizmus hasonlóan redukálhatatlan az egységes rendszerhez, és strukturális feszültségek jellemzik. Harmadszor, a könyv problematizálja a globális jog fogalmát: Walker arra figyelmeztet, hogy az "sokszínű, rendezetlen és néha konfliktusos", megkérdőjelezve a globalizáció egyszerűbb narratíváit. Végül a globális jogot etikai és normatív kérdésekhez köti: a "jogi tekintély alapjait" megkérdőjelezve Walker arra kéri a teoretikusokat, hogy vizsgálják meg, hogyan működik a legitimitás és a normativitás a több szabályozó világában. Összefoglalva, a munka átdolgozza a globális jogot, mint önálló elemzési tárgyat, és elveket javasol (pl. a megközelítések komplementaritása) annak komplexitásának kezelésére.

Példák és esettanulmányok

Walker konkrét példákkal illusztrálja elképzeléseit. A konvergenciát elősegítő fajokról olyan testületeket idéz, mint az ENSZ (strukturális) vagy olyan normákat, mint a jus cogens (formális) és az emberi jogi rendszereket (absztrakt-normatív). Az eltérő fajok esetében példa a kollíziós jogi keret (oldalirányú koordináta), az UNFCCC/éghajlati rendszer (funkcionálisan specifikus) és az olyan új konstrukciók, mint a Bell béketörvénye a háború utáni környezetben (új hibrid). A "történelmi-diszkurzív" kategória a globális alkotmányosság vagy a globális közigazgatási jog fejlődő fogalmaira mutat rá, mint átültetett eszmékre. Walker konkrét jogi epizódokat is tárgyal az összecsapások bemutatására: például a Kadi-per (az ENSZ szankcióit fenntartó EB) a konvergencia és a divergencia közötti feszültséget példázza. Elemzi az ilyen eseteket, hogy megmutassa, hogyan keresztezik egymást a különböző fajok vagy konfliktusok, bár egyetlen megoldás sem garantált. Ezek a példák megalapozzák az elméletet: megmutatják, mit jelent a gyakorlatban, hogy például a klímaváltozási törvény nem illeszkedik szépen a hagyományos államközi jogba, és a globális normák néha inkább az erkölcsi tekintélyből (pl. jogokból) merítik erejüket, mint az alkotmányokból.

Más tudósok fogadtatása és kritikái

Az Intimations *kritikai kommentárjai* kiterjedtek voltak. Psygkas áttekintése "lenyűgözően széles, analitikusan robusztus és sűrűn érvelt" műként dicséri, amely "szükséges forrás" a globális jog megértéséhez. Kiemeli Walker sikeres bevezetését a fajok/víziók keretrendszerében. Mások üdvözölték pluralista perspektíváját. Egyes kritikusok azonban megkérdőjelezik, hogy a "globális jog" felfogása túl homályos-e. Richard Collins az *Oxford Journal of Legal Studies című folyóiratban* elismeri Walker hasznos feltérképezését, de azt állítja, hogy kísérlete arra, hogy ezeket a fajokat egyetlen elméletbe szintézisezze, "sokkal kevésbé meggyőző" – a globális jog azt kockáztatja, hogy annyira "nyitott", "intim" és "melléknév" lesz, hogy "csúszóssá és képlékennyé" válik. Collins attól tart, hogy a koncepciónak nincs tartalma a "törvény irányának irányítására" vagy a viták megoldására. Általánosságban elmondható, hogy a fogadtatás megjegyzi a könyv eredetiségét, de az általa jelentett kihívást is: sok tudós elismeri a globális jog pluralizálásának értékét, még akkor is, ha eltérnek abban, hogy ez a fogalom mennyire koherens.

Befolyás és örökség

Az Intimations befolyásolta a globális jogtudományt azáltal, hogy új fogalmi eszközöket biztosított és további vitákat ösztönözött. Faji keretét a transznacionális jog, a globális kormányzás és a nemzetközi jogelmélet vitáiban vették át. Különböző kérdések (környezetvédelmi jog, emberi jogok, szabályozási integráció stb.) elemzéseiben idézték, amint azt számos tudományos hivatkozás tanúsítja. Ahogy az egyik kritikus megjegyzi, Walker azt állítja, hogy "a globális jog itt marad", és a könyv valóban próbakővé vált a határokon átnyúló jogról való gondolkodáshoz. A pluralista megközelítés EU-ról a nemzetközi szintre való kiterjesztésével Walker munkája arra ösztönzi a tudósokat, hogy lássák a globális intézmények és normák alkotmányos dimenzióit. Inspirálta annak feltárását, hogy a "globális jog" hogyan hat a demokráciára, a legitimitásra és a jogállamiságra nemzetközi szinten. Összefoglalva, *a globális jog meghintései helyet* vájtak a "globális jog" kifejezésnek az akadémiai diskurzusban, és arra késztette a kutatókat, hogy küzdjenek meg a jogi tekintéllyel a komplex kölcsönös függőség korában.

Források

A fenti elemzés Walker szövegeire és szakértői kommentárjaira támaszkodik. *Az alkotmányos pluralizmusról* lásd Walker saját nyomon követési munkáját és szimpózium-vitáit, valamint másodlagos elemzéseit. A *globális jog jelzéseihez* Walker könyvének összefoglalójára, valamint Akis Psygkas és Richard Collins kritikáira támaszkodunk.

****

Kérjük, írja le és elemezze Martti Koskenniemi *"Constitutionalism as Mindset: Reflections on Kant Themes" című munkáit.* 8 Theor. Inq. L. 9 (2007) *részletesen.*

Martti Koskenniemi "Az alkotmányosság mint gondolkodásmód: reflexiók a kanti témákról"

Bevezetés

Martti Koskenniemi "Constitutionalism as Mindset: Reflections on Kantian Themes" (Elméleti vizsgálatok a jogban, 2007) című cikke kritikus, kanti szemüvegen keresztül vizsgálja a nemzetközi jog "globális alkotmányossága" felé fordulást. A hidegháború utáni globalizáció hátterében írt darab a nemzetközi jogászok aggodalmaira reagál a jog széttöredezettsége, a jogi normák deformalizálása és a nagyhatalmi hegemónia (amit ő "birodalomnak" nevez) újjáéledése miatt okoz. Ebben az összefüggésben sok nemzetközi jogász átvette az alkotmányos szókincset – olyan fogalmakra hivatkozva, mint a "globális alkotmány" vagy a normák hierarchiája, gyakran Immanuel Kantra utalva – a nemzetközi jog *újragondolásának* és a globális kormányzásban való marginalizálódásának elkerülésére. Koskenniemi központi tézise az, hogy bár a világrendet mindig alkotmányos *értelemben lehet szemlélni*, ez nem eredményez automatikusan határozott megoldásokat a nemzetközi problémákra. Ahelyett, hogy az alkotmányosságot rögzített jogi architektúraként vagy formális tervként kezelné, azzal érvel, hogy "a legjobban gondolkodásmódnak tekinthető – hagyománynak és érzékenységnek arról, hogyan kell cselekedni egy politikai világban". Más szóval, az alkotmányosságot olyan ethoszként vagy attitűdként ábrázolják, amely irányítja a jogi szereplők kormányzáshoz való hozzáállását, nem pedig kodifikált szabályok halmazaként. Koskenniemi továbbá azt állítja, hogy Kant politikai írásainak megfelelő megértése alátámasztja ezt a nézetet: ellentétben azzal a közhiedelemmel, hogy Kant konkrét globális alkotmányt vagy világállamot írt elő, filozófiája úgy értelmezhető, mint amely az erkölcsi orientációt és ítélőképességet hangsúlyozza. Így a nemzetközi jog érdemi megváltoztatásához nemcsak új szerződésekre vagy intézményekre lehet szükség, hanem "szakmai és talán lelki megújulásra" – a nemzetközi jogászok és tisztviselők gondolkodásmódjának átalakulására.

Ez a jelentés Koskenniemi cikkének strukturált elemzését tartalmazza. Először lebontja az általa felhozott fő érveket, majd elmagyarázza, hogyan foglalkozik a kanti filozófiai témákkal a vita során. Ezután megvizsgálja, hogy Koskenniemi mit ért azon, hogy az alkotmányosságot *jogi és politikai gondolkodásmódként* kezeli, és hogy ez hogyan áll ellentétben a globális alkotmányosság más nézeteivel. A jelentés ezután feltárja érveinek következményeit a nemzetközi jogra és a globális alkotmányosság projektjére, kiemelve, hogy az "alkotmányos gondolkodásmód" elfogadása hogyan kezelheti a kortárs kihívásokat. Végül más tudósok kritikáit és kommentárjait is magában foglalja, Koskenniemi hozzájárulását a nemzetközi alkotmányosságról szóló szélesebb körű vitába helyezve. A hangsúly végig az egyértelműségre és az akadémiai szigorra helyeződik, idézve Koskenniemi szövegét és a vonatkozó tudományos vitákat.

A cikk fő érvei

Koskenniemi cikke a nemzetközi jogi gondolkodásban a globalizációra adott két uralkodó válasz kritikai vizsgálataként bontakozik ki: (1) a "menedzseri" megközelítés, amely a nemzetközi jogot pragmatikus, technokrata módon kezeli, és (2) az "alkotmányos" megközelítés, amely az alkotmányosság nyelvét használja a globális kormányzás keretezésére. Megállapítja, hogy a globalizáció képlékeny dinamikája – beleértve a speciális szabályozási rendszerek elterjedését (széttöredezettség), a jogi normák lágyulását vagy informalizálását (deformalizáció), valamint a hegemón hatalmi struktúrák ("birodalom") megjelenését – aláásta a hagyományos államközpontú szabályokat és intézményeket. Erre reagálva egyes tudósok és gyakorlók a *vezetői gondolkodásmód* felé mozdultak el, és arra törekedtek, hogy a nemzetközi jogot "hatékonyabbá" vagy politikaorientáltabbá tegyék. Ez a vezetői jövőkép elkerüli a klasszikus jogi formalizmust, és a jogot a globális kormányzás rugalmas eszközeként kezeli. Koskenniemi azonban ezt a megközelítést "intellektuálisan sekélyesnek és politikailag kifogásolhatónak" találja. A nemzetközi jog normatív jellegének megfosztása és technikai irányításra való redukciója azzal a kockázattal jár, hogy a jogot az erőntúli érdekek szolgálatában eszközként használja. Másrészt egyre több nemzetközi jogász vonzódik az alkotmányosság mint alternatív keret felé, abban a reményben, hogy átfogó jogi elvek (mint a *jus cogens* vagy az emberi jogok) és az alkotmányra emlékeztető hierarchikus rend érvényesítésével ellensúlyozhatja a széttöredezettséget és a hatalmi politikát. Ez az alkotmányos fordulat gyakran Kantot idézi inspirációként, tekintettel Kant felvilágosodás törvényes világrendről alkotott víziójára.

Koskenniemi álláspontja egyszerre kritikus és árnyalt. Azzal érvel, hogy pusztán egy alkotmányos *szókincs* rákényszerítése a nemzetközi ügyekre – "világalkotmányról" vagy globális jogállamisági hierarchiáról beszélve – nem oldja meg automatikusan a nemzetközi kapcsolatokat sújtó meghatározatlanságot és konfliktusokat. A nemzetközi problémákat nem úgy oldják meg, hogy *alkotmányosnak nevezzük* őket, maga a nyelv "nem ad határozott válaszokat". Ez egy tágabb témát tükröz Koskenniemi munkásságában (nevezetesen korábbi könyvében, *az Apológiától az utópiáig*): a jogi fogalmak eredendően határozatlanok, és értelmezést és ítéletet igényelnek. A cikkben hangsúlyozza, hogy a szabályok és az intézményi tervek soha nem diktálják saját alkalmazásukat – visszhangozva Kant megfigyelését A *tiszta ész kritikájában*, miszerint bármely szabály alkalmazása magától a szabályon kívüli ítéletet igényel. Nem számít, mennyire kidolgozott egy jogi keret, nem tud mechanikusan dönteni a nehéz ügyekben, és nem tudja biztosítani a megfelelést; Sok múlik a rendszert működtetők gondolkodásmódján és döntésein.

Ennek megfelelően a cikk azt állítja, hogy az alkotmányosságot orientációként vagy gondolkodásmódként kell értelmezni, nem pedig konkrét intézményi tervként. A *gondolkodásmód alatt* Koskenniemi a megszokott gondolkodásmódot és bizonyos értékek iránti elkötelezettséget jelenti (az alkotmányos hagyományban gyökerező) a nemzetközi kérdésekkel való szembenézéskor. Az alkotmányosságot úgy írja le, mint *"hagyományt és érzékenységet arra vonatkozóan, hogyan kell cselekedni egy politikai világban".* Ez a hagyomány a liberális politikai gondolkodás és a jogállamiság örökségéből merít: azt az elvárást hordozza magában, hogy a hatalmat jogelvek korlátozzák, és egy politikai közösség közjavára irányuljanak. Fontos, hogy az alkotmányosság érzékenységként való szemlélése a tervrajzról a gyakorlatra helyezi át a hangsúlyt – a globális intézmények papíron történő tervezésétől a nemzetközi normákat végrehajtó szereplők gyakorlati ítélőképességének és szellemiségének ápolásáig.

Ennek illusztrálására Koskenniemi szembeállítja az alkotmányos gondolkodásmódot annak fóliájával, a menedzseri gondolkodásmóddal. A *vezetői* megközelítést technokrata, célorientált logika jellemzi. A törvény és a jogok nyelvezetét a szakértők és ügynökségek által diktált "irányelvek, szabványok és legjobb gyakorlatok" zsargonjával helyettesíti. Ez a gondolkodásmód büszke a hatékony problémamegoldásra, de Koskenniemi véleménye szerint "ersatz normativitást" hoz létre – egy pszeudo-etikai keretet, amely a jogi normákat pusztán az előre meghatározott célok elérésének eszközeként kezeli. Például a vezetői diskurzus gyakran beszél "legitim kormányzásról" vagy "hatékony szabályozásról", az igazságosság vagy a jogok kérdéseit technikai politikai kompromisszumként fogalmazza meg. Koskenniemi azzal érvel, hogy ez a megközelítés végül ugyanolyan formalista, mint a régi jogi formalizmus, amelyet felváltott, ha nem még inkább. Világos*, egységes célokat feltételez* (például a "biztonság" vagy a "szabad kereskedelem" maximalizálása), és azt képzeli, hogy a szabályokat "abszolút elszántsággal" lehet alkalmazni e célok elérése érdekében. Valójában ezt a teljesen meghatározott szabályokba vetett hitet a "formalizmus karikatúrájának" nevezi. Figyelmen kívül hagyja azt a valóságot, hogy a jogi normák gyakran ütköznek egymással és egyensúlyt igényelnek, és hogy a társadalmi szereplőknek különböző érdekeik vannak. Sőt, amikor a vezetői gondolkodás dominál, strukturális elfogultságot vezet be: a szakértők, talán öntudatlanul is, mindig a szakterületük domináns értékei javára billentik a döntéseket (a kereskedelmi szakértők a szabad kereskedelmet részesítik előnyben, a környezetvédelmi szakértők az elővigyázatosságot részesítik előnyben stb.). Ez aláássa a jog semlegességét. Végső soron egy alaposan irányító rezsim "*szakértői uralomba"* süllyed, félretéve a demokratikus vitát és az erkölcsi reflexiót.

E hibák fényében Koskenniemi sem támogatja a klasszikus jogi formalizmushoz való egyszerű visszatérést. Elismeri, hogy a 19–20. századi formalizmusnak – a diplomáciai formák és az állami beleegyezés szigorú betartásának – megvoltak a maga hiányosságai, mint például a merevség és a változásokhoz való alkalmazkodás képtelensége. Ehelyett az alkotmányos gondolkodásmódot használja arra, hogy kezelje a "jogi formalizmus és jelenlegi helyettesítője, a vezetői gondolkodásmód" által elkövetett hibákat. Más szóval, megközelítése a *naiv formalizmus* és az *instrumentális menedzserizmus közötti utat* keresi. A kritikai megítéléssel átitatott alkotmányos érzékenység felismerheti a jog meghatározatlanságát (elkerülve a merev formalizmust), miközben ragaszkodik ahhoz, hogy a jog a szabadság és az igazságosság elvi kereteként szolgáljon (ellenállva a tiszta instrumentalizmusnak). A jogállamiság a Koskenniemi által idézett kanti képben nem statikus parancsok halmaza, hanem egy módja annak, hogy a tisztviselők és a jogászok *megközelítsék az ítélkezés feladatát* – a pozitivista merevség és az önkényes politikai célszerűség közötti "szűk térben" navigálva. Ehhez gyakorlati bölcsességre és etikai elkötelezettségre van szükség a jogalkalmazó részéről.

Összefoglalva, Koskenniemi fő érvei a következőképpen foglalhatók össze:

- A globális alkotmányosság mint válasz a széttöredezettségre: A nemzetközi jogászok alkotmányos idiómákhoz fordultak (Kantot és a liberális alkotmányelméletet idézve), hogy ellensúlyozzák a globalizáció széttöredezettségét és hatalmi politikáját. Ez a fordulat azonban önmagában nem hoz egyértelmű válaszokat vagy végrehajtható megoldásokat.
- Az alkotmányosság mint *gondolkodásmód,* nem tervrajz: Az alkotmányosságot elsősorban *intellektuális és erkölcsi orientációként* kell értelmeznünk – a hatalom megszervezéséről és korlátozásáról való gondolkodás hagyományaként –, nem pedig konkrét intézményi tervként. Az alkotmányosság a gyakorlók elkötelezettségében és ítéletében él, nem csak a szövegekben.

- A menedzserizmus kritikája: Az uralkodó vezetői gondolkodásmód, amely a jogot a kormányzás eszköztáraként kezeli, eltér a jogállamiság hagyományától, és rejtett elfogultságokat és demokratikus hiányosságokat hordoz magában. Az egyéneket a szabályozás célpontjaivá vagy a gépezet "fogaskerekeivé" redukálja, aláásva az emberi szabadságot és cselekvőképességet (ezt a pontot a kanti etika dolgozza ki, amint azt alább tárgyaljuk).
- A szakmai ethosz szükségessége: A globális problémák valódi kezeléséhez a nemzetközi jogászoknak szellemiségi változáson kell átesniük – egy "szakmai és spirituális regeneráción", amely újjáéleszti a jog erkölcsi célját. A jogi reformok vagy az új intézmények (bár hasznosak) nem lesznek sikeresek anélkül, hogy ennek megfelelően megváltoznának abban, ahogyan a jogászok és tisztviselők felfogják szerepüket és felelősségüket a nemzetközi közösségben.

Elkötelezettség a kanti témákkal

Koskenniemi cikkének megkülönböztető jellemzője az Immanuel Kant filozófiájával való gazdag kapcsolata. A "Gondolatok a kanti témákról" alcím találó: Koskenniemi a mű során végig Kant jogi és erkölcsi filozófiájából merít mind a kortárs irányzatok kritikájához, mind az alkotmányosság mint gondolkodásmód víziójának megalapozásához. Megkérdőjelezi Kant felületes megidézéseit – például pusztán Kant nevét idézi, hogy megerősítse a világszövetség vagy a globális jogállamiság gondolatát –, és ehelyett mélyebbre ásik a kanti fogalmakban, amelyek megvilágítják az ítélőképesség, az autonómia és az erkölcsi fejlődés szerepét a jogban.

A cikk egyik fő kanti témája az az elképzelés, hogy a szabályok önmagukban határozatlanok, és alkalmazásukhoz ítéletet kell hozni. Koskenniemi Kant megfigyelésével kezdi A *tiszta ész kritikája* (1781) című művéből, miszerint *"a szabályok nem határozzák meg saját alkalmazásuk feltételeit".* Kant megjegyezte, hogy nem számít, mennyire pontos egy szabály, gyakorlati ítélőképességet kell gyakorolni (amit Kant híresen *"anyai észnek" nevezett*), hogy konkrét körülményekre alkalmazzuk. Ez a felismerés támasztja alá Koskenniemi állítását, miszerint az alkotmányos "gondolkodásmód" elengedhetetlen: még egy tökéletesen megtervezett jogi alkotmány sem működhet csak mechanikusan; olyan jogászokra van szüksége, akik az alkotmányos elvekkel összhangban tudják értelmezni és alkalmazni a normákat. Kant *A tiszta ész kritikájának idézésével* Koskenniemi igazodik a kanti ismeretelméleti "kopernikuszi fordulathoz", amely hangsúlyozza a szubjektum (itt a jogi döntéshozó) aktív szerepét a szabályok jelentésének adásában. Jogi értelemben ez azt jelenti, hogy a jog nem önvégrehajtó – a gyakorlók értékei és megítélése határozza meg, hogy mennyire lesz hatékony és igazságos.

Ezután Koskenniemi megvizsgálja Kant politikai elméletét a jogról és a békéről. Felidézi Kant érvelését, miszerint a "természeti állapot" elhagyása és egy jogi állapotba való belépés (*a Recht* vagy törvényes jog feltétele) *erkölcsi kötelesség* mind az egyének, mind az államok számára. Kant *Az erkölcsök metafizikája* (1797) című művében azt állítja, hogy a polgári állapot szükséges ahhoz, hogy minden ember szabadságát összeegyeztethesse mások univerzális törvények szerinti szabadságával. Kant tágabb értelemben úgy vélte, hogy az államoknak is kötelességük törvényes föderációt létrehozni, hogy elkerüljék a természet nemzetközi állapotát (amelyet az állandó háborús fenyegetés jellemez). Koskenniemi kiemeli, hogy Kant következetesen a "közjog nemzetközi feltételét" – a nemzetek közötti jogrend valamilyen formáját – *erkölcsi kötelességként* támogatta, még akkor is, ha Kant írásai eltérőek voltak abban, hogy laza föderációnak vagy erősebb uniónak kell-e lennie. Ez a kanti parancs a

globális alkotmányosság modern impulzusának alapja: a hatalmi politika jogi korlátoknak való alávetése és a béke kozmopolita rendjének megvalósítása.

Koskenniemi azonban óva int attól, hogy Kantot leegyszerűsítve úgy olvassák, hogy pusztán a globális kormányzás tervrajzát kínálja. A széles körben elterjedt feltételezéssel ellentétben Kant nem biztosított részletes alkotmányos architektúrát a világ számára; Koskenniemi inkább azt sugallja, hogy Kant írásai úgy értelmezhetők, mint amelyek támogatják a politikával és a joggal kapcsolatos gondolkodásmódot vagy hozzáállást. Például Kant *"Örök béke" című esszéje* előzetes cikkeket javasolt a békéről és a szabad köztársaságok föderációjáról – de Kant óvatosan ellenezte a despotikussá váló világállamot. Olyan keretet keresett, amelyben az államok saját erkölcsi fejlődésük és felvilágosodásuk révén fokozatosan elkötelezik magukat a törvényes kapcsolatok mellett. Ebben az értelemben Kant a törvényes magatartás *iránti etikai elkötelezettségre* (gondolkodásmód kérdése) éppúgy helyezi a hangsúlyt, mint az intézményi formára. Koskenniemi ezt visszhangozza, amikor azzal érvel, hogy Kant "politikai írásai is olvashatók" az alkotmányos rend *mögötti hagyományra és érzékenységre* összpontosítanak . Valóban, ha Kantot így értelmezzük, a globális alkotmányosság kevésbé az egységes világalkotmány felállításáról szól, hanem inkább a kozmopolita etika előmozdításáról az államférfiak és jogászok között.

Egy másik kanti téma, amellyel Koskenniemi foglalkozik, az autonómia és a törvény előtti szabadság fogalma. Kant erkölcsi filozófiájára támaszkodva szembeállítja a jog ideálját, mint a szabadság eszközét, a jog menedzserlista nézetével, mint a viselkedés szabályozásának eszközével. Kant híresen úgy határozta meg a szabadságot, hogy nem azt tesz, amit akar, hanem az önmaga által adott erkölcsi törvénynek (*autonómia) való engedelmességnek*. Koskenniemi erre az elképzelésre hivatkozik, hogy kritizálja, hogy a vezetői gondolkodásmód "az embereket nem szabad állatokká teszi", amelyeket csak impulzusok vagy haszonelvű számítások vezérelnek. Ha az egyének (vagy államok) pusztán stratégiai érdekből és az élvezet vagy a hasznosság hajszolásából cselekszenek, akkor "valójában egyáltalán nem működik 'én', csak egy helyettesíthető fogaskerék a funkcionális gépezetben" - jegyzi meg. Ez Kant nézetének közvetlen alkalmazása: az a személy, akit kizárólag természetes hajlamok vagy külső ösztönzők irányítanak, heteronóm (mások által uralkodó), és hiányzik belőle a valódi cselekvőképesség. A nemzetközi kormányzás vezetői paradigmája az eredmények optimalizálására (pl. a biztonság vagy a vagyon maximalizálása) és a normák esetleges eszközként való kezelésére összpontosítva azzal a kockázattal jár, hogy megfosztja a globális szereplőket erkölcsi cselekvőképességüktől. Ezzel szemben a kanti alkotmányos perspektíva a jogot kollektív autonómiánk kifejeződéseként kezeli – egy olyan birodalmat, ahol a szabadság nevében magasabb elvekhez kötjük magunkat. Koskenniemi megjegyzi, hogy Kant (és hasonlóképpen Hans Kelsen jogász számára, akit ebben az összefüggésben idéz) a "természet birodalmából" a "szabadság birodalmába" való elmozdulás *a jog révén valósul meg*, de döntő fontosságú, hogy ez az átmenet nem pusztán a kényszerítő erőtől, hanem a jogi-erkölcsi elvek internalizálásától függ. Ez egy gondolkodásmódbeli változás, a törvényt külső kényszernek tekintve a jogot önként vállalt kötelességnek tekintik.

Koskenniemi Kant történelemfilozófiájára is hivatkozik. Kant 1784-es esszéjében "optimista pályát" tartott az *Idea for a Universal History* című esszéjében, azt sugallva, hogy a történelem előrehaladást mutat (bár konfliktusok és harcok révén) a nagyobb törvényesség és szabadság felé, ahogy az emberiség érik. A nemzetközi jogot a kezdetektől fogva gyakran átitatta ez a felvilágosodási optimizmus – a 19. századi jogászok fegyelmüket civilizáló erőként ábrázolták, amely a nemzeteket a béke és a haladás felé irányítja. Koskenniemi elismeri ezt az örökséget: a nemzetközi jog "beágyazódott" Kant optimista haladási

narratívájába. A 20. század végére azonban ez az optimizmus megingott a kemény valóság (világháborúk, hidegháború, új hatalmi aszimmetriák) hatására. Koskenniemi projektjének része a *kritikai* kanti szellem helyreállítása, amely nem naivan feltételezi a haladást, de mégis *törekszik* rá. Kant A kora újkori természetjog kritikáját idézi (Kant kritikája olyan gondolkodókról, mint Grotius vagy Pufendorf), hogy megmutassa, Kant hogyan ellenezte a jog puszta előnyszámításra való redukcióját. Kant nézete szerint, ahogy Koskenniemi hangsúlyozza, a jognak *normatív víziót kell hordoznia* – a "célok királyságának" reményéhez kötődik, ahol a racionális lények együttes törvényhozásban részesülnek. Ez teleologikus aspektust ad az alkotmányosságnak (az emberi szabadságra és méltóságra irányul), de nem az elkerülhetetlen lineáris fejlődés durva értelmében. Inkább egy etikai projekt, amelyet a gyakorlók minden generációjának fel kell vennie, tudatában van a történelem tanulságainak.

Végül a cikk implicit kanti motívuma a jogelmélet "kopernikuszi fordulatára" való felhívás. Ahogy Kant kopernikuszi filozófiai forradalma a bizonyosság helyét az objektív világról az észlelő szubjektumra helyezte át, Koskenniemi azt javasolja, hogy a jogelméletnek az alkotmányok külső, objektív struktúráknak való szemléléséről az alkotmányosságot a jogi szubjektum gondolkodásmódjának minőségeként kell tekintenie. Kifejezetten ezt az analógiát használja: *"Az alkotmányosság gondolkodásmódként való gondolkodásmódjaként való gondolkodásmódjaként való gondolkodása egyfajta kopernikuszi fordulatot jelent a jogelméletben."* Ebből az következik, hogy a jogállamiságot végső soron nem csak az alkotmány szövege garantálja, hanem az értelmező közösség bizonyos értékek és gyakorlatok iránti elkötelezettsége. Ennek alátámasztására Koskenniemi Hans Kelsen, a Kant által befolyásolt 20. századi jogteoretikus, alakjára hivatkozik. Kelsen megpróbált egy tiszta, formális jogelméletet felépíteni (és még a nemzeti és nemzetközi alkotmányos dokumentumok megfogalmazásában is segített), de *"a puszta alkotmányos architekcionika, ahogy Kelsen személyesen tapasztalta, gyenge garanciát nyújt a szabadságra".* Ez a megrendítő megjegyzés történelmi tapasztalatokra utal – Kelsen saját osztrák alkotmánya nem akadályozta meg a tekintélyelvűség felemelkedését az 1930-as években, azt tanítva, hogy a liberális alkotmányos formák kiüresedhetnek, ha a politikai kultúra nem tartja fenn őket. Kant is tisztában volt azzal, hogy az írott törvényeket és intézményeket kooptálni vagy aláásni, hacsak nem rögzítik őket egy erkölcsi-politikai kultúrában. Így Koskenniemi kanti tanulsága az, hogy a papíron lévő alkotmányt a gyakorlatban alkotmányos gondolkodásmóddal kell kiegészíteni, ha a szabad és törvényes világrend eszméjét meg akarjuk valósítani.

Az alkotmányosság mint jogi és politikai gondolkodásmód

Mit ért pontosan Koskenniemi azon, hogy az alkotmányosságot *"gondolkodásmódnak"* nevezi? Az elemzés ezen részében kibontjuk ezt a fogalmat, és szembeállítjuk a nemzetközi jog alkotmányosságának konvencionálisabb értelmezésével. Hagyományosan, amikor a tudósok "globális alkotmányosságról" beszélnek, utalhatnak a formális hierarchikus normák megjelenésére (pl. az Egyesült Nemzetek Alapokmánya vagy a jus cogens, mint a nemzetközi közösség de facto alkotmánya), vagy új globális intézményekre vonatkozó javaslatokra (mint például a Világparlament vagy a megerősített Nemzetközi Bíróság). Ez az alkotmányosság mint intézményi architektúra víziója – hangsúlyozva a dokumentumokat, a jogi hierarchiákat és a szervezeti terveket, amelyek hasonlóak a hazai alkotmányhoz globális szinten. Ezzel szemben Koskenniemi megfogalmazása az alkotmányosság szubjektív és interszubjektív dimenziójára helyezi a hangsúlyt: a gondolkodásmód arról szól, *hogyan gondolkodunk és cselekszünk* a jogi-politikai területen.

Az alkotmányosságot úgy határozza meg, mint *"hagyományt és érzékenységet a politikai világban való cselekvés módjáról".* Ebben a meghatározásban több elemet érdemes megjegyezni:

- Hagyomány: Az alkotmányosság egy történelmi hagyományban gyökerezik – a felvilágosodásból és a felvilágosodás utáni politikai gondolkodásból kibontakozó liberális-demokratikus jogállamiság hagyományában. Magával viszi a korlátozott kormányzás, a hatalmi ágak szétválasztása, az alapvető jogok és az elszámoltathatóság eszméit. Hagyományként narratívákat, szimbólumokat és szókincset biztosít (pl. a "fékek és ellensúlyok" vagy a magasabb törvény fogalmára hivatkozva), amelyekre a jogászok támaszkodnak. Koskenniemi elismeri ennek az alkotmányos szókincsnek az erejét, megjegyezve annak "egyetemes fókuszát" és erkölcsi vonzerejét. A hagyomány közös nyelvet ("egy szókincset") biztosít, amelyet a különböző jogrendszerek használhatnak a közös értékek megfogalmazására. Szerinte ez az "alkotmányosság erénye": arra hív bennünket, hogy ne csak a szűk önérdekben, hanem az egyetemes elvekben és a "mindenki" közös érdekeiben gondolkodjunk. Így a gondolkodásmód elfogadása azt jelenti, hogy elhelyezkedünk a globális közjog tág, befogadó narratívájában.
- Érzékenység: Az érzékenység alatt Koskenniemi egy megrögzött hozzáállásra vagy temperamentumra utal. Az alkotmányos érzékenység magában foglalná az indokolt érvelés iránti elkötelezettséget, a jogi eljárás tiszteletben tartását és a problémák megoldásának elvi (nem pedig pusztán célszerű) megközelítését. Bizonyos *etikai beállítottságot sugall* – például vonakodik indoklás nélkül folyamodni a hatalom helyes vagy sürgősségi kivételekhez, és előnyben részesíti az emberi méltóságot és méltányosságot fenntartó megoldásokat. Mondhatnánk, hogy ez a *jogállamiság szellemisége*: azt hinni, hogy még a nemzetközi ügyekben is a szereplőknek kötniük kell a törvényt, és felelniük kell nekik, és hogy a jognak olyan etikai értékeket kell megtestesítenie, mint az igazságosság és a szabadság. Koskenniemi ezt szembeállítja a "menedzseri" érzékenységgel, amely inkább eredményorientált és gyakran cinikus az erkölcsi abszolútumokkal szemben. Például egy vezetői gondolkodó azt mondhatja: "Ha valaki kínzása megakadályozza a terrortámadást, akkor a kínzás indokolt" – technikai költség-haszon döntésként kezelve. Az alkotmányos gondolkodásmód a maga érzékenységével ellenállna az ilyen érvelésnek, és fenntartana bizonyos nem tárgyalható elveket (pl. a kínzás abszolút tilalma mint emberi jogi kérdés), ezáltal megőrizve a jog erkölcsi magját. Koskenniemi ezt dramatizálja, kritizálva, hogy a vezetői szemlélet azzal vádolja az elvhű ügyvédeket, hogy "megváltatlan metafizikusok", amikor nem hajlandók meghajlítani az alapvető normákat a célszerűség kedvéért. Az alkotmányos érzékenység elfogadja, hogy "metafizikai" legyen abban az értelemben, hogy az elveken állva áll – hajlandó az erkölcsre és az egyetemes jogokra hivatkozni, még akkor is, ha azok kényelmetlenek.
- Cselekvés egy politikai világban: A "hogyan kell cselekedni egy politikai világban" kifejezés hangsúlyozza, hogy az alkotmányosság mint gondolkodásmód a gyakorlatról és az ügynökségről szól . Felteszi a kérdést: hogyan viselkedjenek a nemzetközi jogászok, bírák, diplomaták és tisztviselők a hatalmi harcok, válságok és a globális politika bonyolultsága közepette? Koskenniemi számára az alkotmányos gondolkodásmód azt jelenti, hogy ezek a szereplők *politikailag tudatosan, de elvszerűen közelítik meg a problémákat*. Felismerik, hogy a jog és a politika összefonódik (nem naiv; tudja, hogy a jog szolgálhatja a hatalmat), mégis tudatosan arra törekszenek, hogy a jogot a politika *fegyelmezésére és irányítására használják,* ahelyett, hogy egyszerűen a politikai célszerűséget tükröznék. Ez bizonyos fokú

> bátorságot és "szellemet" jelent a szakemberek részéről – innen ered a szakmai/spirituális megújulásra való felhívása. Az alkotmányos gondolkodású jogászok például hajlandóbbak lennének megkérdőjelezni az erkölcstelen politikákat, még akkor is, ha azok népszerűek, vagy ragaszkodnának a tisztességes eljáráshoz, még akkor is, ha az kényelmetlen a kormányok számára. Valójában a nemzetközi közösség lelkiismereteként szolgálnak, életben tartva *az alkotmányos hagyomány eszméit* a mindennapi döntéshozatalban.

Gyakorlati értelemben az alkotmányosság mint gondolkodásmód számos módon megnyilvánulhat a nemzetközi ügyekben. Koskenniemi nem ad kimerítő listát, de extrapolálhatjuk: ez azt jelentheti, hogy a nemzetközi kérdéseket a jogok és az igazságosság szempontjából fogalmazzuk meg, nem csak a nemzeti érdekek szempontjából; ez jelentheti a kétértelmű szerződések értelmezését az általános alkotmányos elvek (például jóhiszeműség, méltányosság vagy emberi jogok) fényében; Ez azt jelentheti, hogy a különböző országokból származó ügyvédek közös nevezőt találnak a kozmopolita értékekben, még akkor is, ha kormányaik összeütköznek. Ez minden bizonnyal azt jelenti, hogy a nemzetközi jogot nem csak államok *közötti szerződéses kötelezettségvállalásnak* tekintjük (a régi pozitivista nézet), hanem az *emberiség közös* normákkal rendelkező közösségének tükröződéseként. Ez a gondolkodásmód eredendően kozmopolita – kantiánus, mivel minden embert (és minden államot) egy potenciális egyetemes közösség részének tekint, amelyet a jog irányít.

Koskenniemi nevezetesen azonosít egy fontos feszültséget: az alkotmányos gondolkodásmódnak ellen kell állnia mind a hamis bizonyosság csábításának, mind a cinizmus bénultságának. Elismeri, hogy a globális alkotmányosság egyes támogatói "nosztalgikus ragaszkodást folytatnak a hagyományos diplomáciai intézményekhez" vagy a világalkotmány romantikus víziójához. Ezt a tendenciát hegemónnak vagy idealizálónak nevezi, arra utalva, hogy elfedheti a hatalmi egyensúlyhiányt (például a nyugati alkotmányos modellek globális erőltetését). Óvakodik attól, hogy az alkotmányosságot *hegemón projektként használják* – ezt a kritikát bizonyos "alkotmányos írásokra" fogalmazza meg, amelyek azt feltételezik, hogy modelljük univerzálisan alkalmazható, tekintet nélkül a pluralizmusra vagy a regionális különbségekre. Sőt, egy későbbi írásában feltette a kérdést: honnan tudjuk, hogy amit egyesek globális alkotmányosságnak neveznek, az valójában nem "egy új birodalom alkotmánya" – a domináns hatalmak terve, hogy preferenciáikat globális normákká nyilvánítsák? Ez a kritikai reflex is része a gondolkodásmódnak: az igazi alkotmányos érzékenységnek öntudatosnak kell lennie, és el kell kerülnie, hogy az uralom ideológiájává váljon. Arra kell összpontosítania, hogy *mindenkit egy* univerzálisan igazságos keretek között felhatalmazzon, nem csak a hatalmasok által kényelmesnek talált szabályok emelésére.

Ugyanakkor Koskenniemi "elkötelezi magát az alkotmányos hagyomány mellett" annak jobb értelmében. *Felkarolja ennek a hagyománynak az "erkölcsi becsületességét"* – vagyis megerősíti azokat az alapvető etikai eszméket (szabadság, egyenlőség, jogállamiság), amelyekre az alkotmányosság törekszik. Záró oldalain az "alkotmányosság erényéről" beszél, mint egyetemes etikájában rejlik, és abban rejlik, hogy közös erkölcsi nyelvet adhat nekünk. Így távolról sem utasítja el a globális alkotmányosságot, hanem finomítja azt: sürgeti, hogy azt erkölcsi-politikai projektként értelmezzék, amely az egyének meggyőződésén és gyakorlatán keresztül él, nem pedig felülről rákényszerített technikai jogi sémaként.

A lényeg megragadása: az *alkotmányosság mint gondolkodásmód* az alkotmányos kormányzás értékeinek internalizálásáról szól a globális színtéren. Azt sugallja, hogy ha

elegendő szereplő gondolkodik és cselekszik alkotmányos fogalmak szerint, a nemzetközi rendszer fokozatosan alkotmányos jellemzőket fog felmutatni (pl. szabályvezérelt viselkedés, az alapvető normák tiszteletben tartása, a hatalom elvi korlátozása). Ezzel szemben e gondolkodásmód nélkül még a formális alkotmányos struktúrák (például az ENSZ Alapokmánya vagy a Nemzetközi Bíróságok) is felforgathatók vagy hatástalanok maradhatnak. Koskenniemi megközelítése tehát bizonyos mértékben a szakmai etikában és a kollektív politikai tudatban bízik, mint az alkotmányosítás motorjában, nem pedig a formális módosításokban vagy az új nemzetek feletti intézményekben. Ez egy intellektuális és etikai váltásra szólít fel – hasonlóan a nemzetközi jog gyakorlóinak felvilágosításához.

Következmények a nemzetközi jogra és a globális alkotmányosságra

Koskenniemi érvei jelentős következményekkel járnak a nemzetközi jog fejlődésének és a globális alkotmányosság kilátásainak megértésére nézve. Az alkotmányosság gondolkodásmódként való újraértelmezésével egyszerre kritizálja a meglévő globális alkotmányossági elméleteket, és normatív víziót ad a nemzetközi jogrend jövőjéről.

1. Az alkotmányossági vita átirányítása: Az egyik közvetlen következmény a hangsúly eltolódása a struktúráról a folyamatra és a kultúrára. A globális alkotmányossági irodalom nagy része olyan kérdésekkel foglalkozik, mint: "Van-e a nemzetközi jogban a normák hierarchiája az ENSZ Alapokmányával (vagy jus cogens) a csúcson? A Nemzetközi Bíróság egyfajta alkotmánybíróság? Szükségünk van egy írott világalkotmányra?" Koskenniemi szerint ezek a kérdések, bár érdekesek, talán a szekeret a ló elé teszik. Az "alkotmányosított" globális rend nem érhető el pusztán azzal, hogy bizonyos szövegeket vagy intézményeket alkotmányos státusszal ruháznak fel; az államok és a nemzetközi szereplők viselkedéséből és cselekedeteik igazolásából fakad. Más szóval, az alkotmányosítás legalább annyira gondolkodásmódváltás, mint jogi-strukturális. Ha a kulcsszereplők továbbra is szűk, hatalomalapú vagy haszonelvű gondolkodásmóddal működnek, semmilyen formális alkotmányos retorika nem hoz létre valóban szabályokhoz kötött nemzetközi közösséget. Ezért Koskenniemi perspektívája azt jelenti, hogy a tudósoknak és a politikai döntéshozóknak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk az oktatásra, a szakmai etikára és a nemzetközi jogi diskurzusra. Az alkotmányos gondolkodásmód előmozdítása magában foglalhatja például a diplomaták és a nemzetközi köztisztviselők kozmopolita gondolkodásra való képzését, a globális intézményekben a nyilvános érvelés ösztönzését, valamint a jogállamiság értékeinek elkötelezett transznacionális hálózatainak ápolását.

2. A nemzetközi jogászok szerepe: Koskenniemi elemzésének figyelemre méltó következménye, hogy a nemzetközi jogászok közösségének magas szerepet tulajdonít a globális alkotmányosság előmozdításában vagy akadályozásában. Kifejezetten rámutat a nemzetközi jogászokra, mint a nemzetközi jog normatív struktúrájának eredetének és fejlődésének kulcsfiguráira. Gondolkodásmódjuk számít: ha kollektíven internalizálják az alkotmányos érzékenységet, akkor a rendszert egy koherensebb és elvszerűbb rend felé tolhatják. Koskenniemi maga is, mint egykori diplomata és a Nemzetközi Jogi Bizottság tagja, tisztában van azzal, hogy a jogi tanácsadók és tudósok hogyan alakítják az állami gyakorlatot és doktrínákat. A "szakmai és lelki megújulásra" való felhívása azt sugallja, hogy ennek a *közösségnek az ethosza* újjáéledésre szorul. Ha a nemzetközi jogászok elfogadják azt, amit egy kommentátor "*gondolkodásmód eltolódásának nevezett a menedzserizmusról az alkotmányosság felé*", a globális kormányzásról szóló vitát "a technikák helyett a politika

szempontjából" lehet újradefiniálni. Ez azt jelenti, hogy a jogászok nyíltan foglalkoznának a nemzetközi jog (a politika) értékválasztásával és hatalmi dinamikájával, ahelyett, hogy technikai zsargon mögé bújnának, vagy semleges szakértelmet követelnének. A következmény egy átláthatóbb és demokratikusan elszámoltatható nemzetközi jogi folyamat, amelyet az egyetemes értékek iránti tudatos elkötelezettség vezérel.

3. A jogállamiság és a szabadság megőrzése: Koskenniemi kanti szemlélete aláhúzza, hogy a nemzetközi alkotmányosság végső tétje az emberi szabadság – nem szabadságként, hanem a szokásjog szerinti önrendelkezésként értve. A globális kormányzás vezetői-technokrata trendje ezzel szemben rövid távú hatékonyságot érhet el, de a legitimitás és a szabadság árán. A cikk azt sugallja, hogy a nemzetközi jognak ellen kell állnia annak, hogy pusztán a globális közigazgatás eszközévé váljon; az *emancipáció projektjének kell maradnia*. Ennek gyakorlati következményei vannak: például a globális gazdasági kormányzásban az alkotmányos gondolkodásmód óva int attól, hogy a szakértői testületeket (kereskedelmi testületek, pénzügyi szabályozók) olyan mértékben felhatalmazzák, hogy az egyéneknek és a közösségeknek nincs beleszólásuk. Ragaszkodna a fékekhez és ellensúlyokhoz nemzetközi szinten – amelyek nem feltétlenül azonosak a belföldiekkel, de funkcionálisan hasonlóak a hatalom elszámoltathatóságának és a jogok védelmének biztosításában. Az olyan területeken, mint a biztonság (a "terrorizmus elleni háború" kontextusa), az alkotmányos gondolkodásmód visszaszorítaná az állandó szükségállapotokat vagy az ellenőrizetlen végrehajtó hatalmat azáltal, hogy olyan globális normákra (például emberi jogi törvényekre) hivatkozik, amelyeknek még a biztonsági erőfeszítéseket is irányítaniuk kell. Valóban, Koskenniemi kritikája arról, hogy a vezetői gondolkodás hogyan igazolja a kínzást vagy a megfigyelést válságokban, azt sugallja, hogy az alkotmányos megközelítés *vészhelyzetekben is fenntartaná a jogállamiságot*, visszhangozva Kant ragaszkodását ahhoz, hogy a jogot soha nem szabad célszerűségre használni.

4. Óva a hegemóniától: A globális alkotmányosság mint terület másik következménye egy figyelmeztető megjegyzés: a nemzetközi jog alkotmányosítására irányuló erőfeszítéseknek ébernek kell lenniük azzal kapcsolatban*, hogy kinek az értékeit és érdekeit* mozdítják elő. Koskenniemi szkepticizmusa az alkotmányos diskurzus "hegemón" potenciáljával szemben emlékeztet arra, hogy az alkotmányos nyelvezet nem minden használata jóindulatú. Például, ha a hatalmas államok egy olyan "alkotmányos" nemzetközi rendet támogatnak, amely kényelmesen igazodik preferenciáikhoz (egyetemességet követelve a valójában szűklátókörű dolgok számára), az a törvényesség leple alatt elmélyítheti az egyenlőtlenségeket. Egyes támogatók, mint például Bardo Fassbender vagy Matthias Kumm, azzal érveltek, hogy a világalkotmány elemei már kialakulóban vannak (pl. az ENSZ Alapokmányának alapelvei vagy az emberi jogok kozmopolita alkotmánya). Koskenniemi közbelépése azt jelenti, hogy fel kell tennünk a kérdést: *Ez az állítólagos alkotmányos rend valóban tükrözi-e a globális konszenzust és védi a gyengéket, vagy a jelenlegi hatalmi struktúrák ideológiai átfedése?* Az általa hivatkozott történelmi analógia – a 19. századi nemzetközi jog bűnrészes a gyarmati "civilizációs küldetésekben" (amit máshol *a nemzetek szelíd civilizálójának nevezett*) – arra figyelmeztet, hogy a magasztos alkotmányos eszméket korábban is használták a birodalmi napirendek igazolására. Így ez azt jelenti, hogy a globális alkotmányosság felé való bármilyen lépést kritikai önreflexiónak és a különböző hangok (például a globális délről) bevonásának kell kísérnie, hogy elkerülhető legyen a birodalom vagy a "hegemón nemzetközi jog" új formájává válni.

5. Inkrementális változás vs. Grand Design: Koskenniemi gondolkodásmódja a nemzetközi jogrend fokozatos és alulról felfelé építkező változása felé hajlik, szemben a radikális felülről

lefelé irányuló újratervezéssel. Ha az alkotmányosság egy gondolkodásmód, akkor a globális alkotmányosság valószínűleg fokozatosan fog megvalósulni, mivel egyre több szereplő fogadja el az alkotmányos érvelést különböző területeken (kereskedelem, környezetvédelem, emberi jogok stb.), nem pedig az alkotmány megalapozásának egyetlen pillanatában. Ez a perspektíva prioritásként kezelheti a gyakorlati intézkedéseket: a bíróságok ösztönzése a párbeszédben való részvételre (például az emberi jogok bírósági alakítása és kereszthivatkozása), az általános jogelvek előmozdítása és a *jus cogens* normák megerősítése, mindezt az alkotmányos kultúra megerősítésének részeként. Csökkenti az egyetlen "világalkotmány" dokumentum elérését. A tudósok és a reformerek számára ez azt jelenti, hogy a meglévő intézmények normatív koherenciájára és elvi gyakorlatára kell összpontosítani. Például egy új charta megfogalmazása helyett az ENSZ Alapokmányának vagy a WTO-szabályoknak az alkotmányos értelmezésén dolgozhatunk (az alapvető jogokkal és célokkal összhangban értelmezve őket). Koskenniemi saját részvétele a Nemzetközi Jogi Bizottság nemzetközi *jog széttöredezettségéről szóló tanulmányában* (2006) a következő fényben tekinthető: ahelyett, hogy új globális kódexet javasolt volna, ez a projekt olyan eszközöket (például kollíziós szabályokat, hierarchiákat, értelmezési technikákat) azonosított a plurális rendszerek közös jogi gondolkodásmódon belüli kezelésére.

Összefoglalva, Koskenniemi elemzése azt sugallja, hogy a globális alkotmányosság legalább annyira etikai-politikai projekt, mint jogi-intézményi projekt. A nemzetközi jogra nézve ez azt jelenti, hogy a fejlődés a kozmopolita jogi tudatosság ápolásától és a jog normatív integritásának fenntartásától függ a célszerűség nyomásával szemben. Ha megfogadják tanácsát, a globális alkotmányosság jövője nem egy felülről rákényszerített világalkotmány lenne, hanem egy olyan világállam, amely fokozatosan alkotmányosan gondolkodik és cselekszik – azaz a jogállamiság értékei szerint – különböző területeken. Ez javíthatja a nemzetközi jog legitimitását és hatékonyságát, de azzal a kihívással is szembesül, hogy széles körű gondolkodásmódbeli változást igényel, amelyet nehéz elérni és mérni. Koskenniemi alapvetően optimista, hogy az alkotmányos hagyomány "univerzalizáló fókusza" vezethet minket, de tisztában van azzal, hogy egy "alapvetően szabad és egyenlőtlen világban" ez az ideál továbbra is olyasvalami, amire törekedni kell, nem pedig feltételezni, hogy már adott.

Tudományos kritikák és kommentárok

Koskenniemi cikke jelentős vitát váltott ki a nemzetközi jog tudósai körében, és illeszkedett a 2000-es években a nemzetközi jog "alkotmányosításának" előnyeiről és veszélyeiről szóló szélesebb körű vitába. Tézisére – miszerint az alkotmányosság a kanti etika által alátámasztott gondolkodásmód – a lelkes egyetértéstől a kritikus kérdésekig terjedő reakciók. Itt felvázolunk néhány reprezentatív kritikát és kommentárt:

- A szkepticizmus és az elkötelezettség egyensúlya: Egyes kommentátorok megjegyzik, hogy Koskenniemi érdekes középutat foglal el az alkotmányossági vitában. Az egyik oldalon az olyan írók, mint Matthias Kumm és Bardo Fassbender szangvinikusabbak a globális alkotmányossággal kapcsolatban, azzal érvelve, hogy ez biztosítja a legjobb magyarázati keretet a jelenlegi nemzetközi joghoz, sőt még a kvázi alkotmányos struktúrák is léteznek (pl. az ENSZ Alapokmánya, mint globális alkotmány). A másik oldalon az olyan szkeptikusok, mint Andreas Paulus, megkérdőjelezik, hogy a nemzetközi jog alkotmányos leírása több-e, mint a valóság idealista "újraleírása". Paulus óva int a túlzott idealizálástól, de mindazonáltal hisz abban, hogy a nemzetközi jog "alkotmányos fejlesztését" az elvek megerősítésével kell folytatni. Koskenniemi, amint azt a vita 2012-es áttekintése megjegyezte, osztja Paulus szkepticizmusát a

globális alkotmány egyszerű kihirdetésével kapcsolatban, mégis *normatív értelemben "elkötelezi magát az alkotmányos hagyomány mellett".* A recenzió megjegyzi, hogy bár Koskenniemi kritizálja a globális alkotmányos írások irányzatait *a "hagyományos diplomáciai intézményekhez való nosztalgikus ragaszkodásuk"* miatt (lényegében azért, mert konzervatívak vagy hegemónikusak), továbbra is az *"erkölcsi becsületességet"* és *az "alkotmányosság erényét"* fogadja el, mint irányadó ideálokat. Ezt a kiegyensúlyozott álláspontot árnyalt megközelítésként dicsérik: nem hagyja abba az alkotmányos projektet, és nem is fogadja el kritikátlanul, hanem etikai alapon átalakítja azt. Egyes tudósok, mint például Neil Walker, rezonáltak ezzel az elképzeléssel, és azt sugallták, hogy az alkotmányosság nyelve értékes "normatív álláspontként" vagy diskurzusként szolgálhat a globális kormányzás értékeléséhez. Koskenniemi lényegében filozófiai indoklást ad arra, hogy miért kell alkotmányos értelemben beszélnünk a nemzetközi jogról (az egyetemes értékek előtérbe helyezése érdekében), még akkor is, ha tisztában vagyunk a gyakorlati és ideológiai buktatókkal.

- Az egység és a konszenzus kérdései: A kritika tárgya az volt, hogy Koskenniemi kanti gondolkodásmódja akaratlanul is nagyobb fokú globális erkölcsi konszenzust feltételez-e, mint amennyi valójában létezik. Kant univerzalizmusára hivatkozva és az emberiség egységes "alkotmányos szókincsének" szorgalmazásával Koskenniemi olyan normatív alapot fektet le, amelyet egyesek túlságosan monolitikusnak találnak. Ahogy egy kritikai elemzés fogalmazott, a kanti hagyományra való támaszkodása "az egység ("univerzalizáló fókusz", egy "szókincs") és az erkölcsi konszenzus ("mindenki") normatív alapvonalként való vízióját vezeti be. Az aggodalom itt az, hogy ez lekicsinyeli az értékek mély pluralizmusát és a politikai versengés valóságát. Ha az alkotmányosság közös gondolkodásmódot és közös értékeket igényel, mit tegyünk egy olyan világban, ahol alapvető nézeteltérések vannak (például a liberális és tekintélyelvű rezsimek, vagy a szekuláris és vallási világnézetek között)? Koskenniemi azt válaszolhatja, hogy az alkotmányosság mint gondolkodásmód *nem* feltételezi az összes értékkel kapcsolatos teljes egyetértést, csak a törvény és az értelem iránti elkötelezettséget. Mindazonáltal a kritikusok arra figyelmeztetnek, hogy bármilyen globális alkotmányos ethosz hamis univerzalizmust kockáztathat – potenciálisan marginalizálva az alternatív perspektívákat, vagy leplezve a nyugati liberális normákat. Ez visszhangozza a nemzetközi jogban régóta fennálló feszültséget az univerzalista törekvések és a kulturális relativizmus között. Koskenniemi munkája érzékeny a birodalmi tendenciákra, de egyesek szerint még a kanti kozmopolitizmus is eurocentrikus poggyászt hordoz. Például a jog által irányított "emberiség közösségének" megvitatása során a nem nyugati tudósok feltehetik a kérdést, hogy kinek az emberiségről alkotott felfogása és az igazságosság fogalma egyetemessé válik?
- Gyakorlati hatékonyság: Egy másik kommentársor megkérdőjelezi, hogyan történne meg Koskenniemi gondolkodásmódjának átalakulása, és elegendő-e. A *"szakmai és spirituális megújulásra" való felhívása* elvontnak tűnhet – a szkeptikusok azt kérdezik, hogyan ültetjük el ezt a gondolkodásmódot széles körben? Egyfajta erkölcsi felvilágosodásra támaszkodik a globális elit körében? Ha igen, akkor ez valószínűbb, mint a formális alkotmányos megállapodások elérése? Egyes kritikusok rámutatnak, hogy több ezer különböző szereplő (politikusok, diplomaták, üzleti vezetők stb.) "gondolkodásmódjának" megváltoztatása óriási vállalkozás. Ahogy az aggodalmukat átfogalmazhatnánk: az *alkotmányosság a gyakorlatban intézményi ösztönzőkre és végrehajtásra lehet szükség, nem csak jó szándékra*. Például formális ellenőrzések nélkül miért kezdenék hirtelen visszafogni magukat a hatalmas államok egy gondolkodásmód miatt? Koskenniemi azt válaszolhatja, hogy megközelítése kiegészíti

az intézményfejlesztést, nem pedig helyettesíti – az intézmények jobban fognak működni, ha az emberek hisznek bennük. Ennek ellenére az olyan kommentátorok, mint Howse és Teitel, foglalkoztak Koskenniemi tágabb életművével, hogy feltegyék a kérdést, vajon a legalizmus kritikája és a gondolkodásmód hangsúlyozása egyértelmű útmutatást ad-e nekünk a reformokhoz. Egy 2015-ös cikkben Howse és Teitel megkérdőjelezi Koskenniemi szkepticizmusát a nemzetközi jog "progresszív történelmével" kapcsolatban. Megjegyzik, hogy Koskenniemi gyakran kritizálja azt az elképzelést, hogy a történelem elkerülhetetlenül a liberális kozmopolita jog felé mozdul el (ez a fogalom jelen van Kantnál és a 19. századi jogászoknál). Megkérdőjelezik azonban, hogy a haladás teleológiájának elutasítása cinizmushoz vezethet-e a nemzetközi jog bármilyen javulásával kapcsolatban. A 2007-es cikkel kapcsolatban kiterjeszthetnénk a kérdésüket: Ha az alkotmányosság csak egy gondolkodásmód, hogyan mérjük a fejlődést? Koskenniemi ellenzi, hogy a fejlődést a szabadság gyakorlatában mérik – amikor a nemzetközi szereplők elvi jogi megoldásokat választanak a nyers hatalom vagy a technikai célszerűség helyett, az előrelépés, még ha fokozatos is.

- Történelmi és szociológiai mélység: Egyes tudósok dicsérték Koskenniemi történelmi tudatosságát, miközben kibővítették azt. Például a Weimari Köztársaság joggyakorlatáról szóló vitája (Carl Schmittre és másokra hivatkozva), mint a vezetői gondolkodásmód versengésének példája – egy technokrata, egy tekintélyelvű populista – mélységet ad azáltal, hogy összekapcsolja a jelenlegi globális kormányzási vitákat a jogállamiság és a végrehajtó mérlegelés közötti múltbeli küzdelmekkel. Az olyan kommentátorok, mint David Kennedy (akit Koskenniemi idéz) azt is vizsgálják, hogy a modern kormányzás hogyan ingadozik a legalizmus és a menedzserizmus között. Kennedy *"A globális kormányzás rejtélye" című munkája* hasonlóan kritizálja a globális intézmények technokrata illúzióit. Az ilyen tudományos beszélgetések Koskenniemi cikkét egy kritikus nemzetközi jogi hagyományba helyezik, amely magában foglalja őt, Kennedyt és másokat, akik a jog határozatlanságát, valamint a retorika és a gondolkodásmód fontosságát hangsúlyozzák. Ez a hagyomány néha kritikával szembesül a pozitivista tudósok részéről, akik a konkrét megoldásokat részesítik előnyben az absztrakt kritikával szemben. De még ők is tudomásul vették: Bruno Simma és Andreas Paulus például, miközben a "nemzetközi közösség" megközelítését szorgalmazta, elismerte Koskenniemi óvatosságát, miszerint minden állítólagos nemzetközi közösség elfedheti a hatalmat, és meg kell vizsgálni.
- Hatás a későbbi munkára: Végül érdemes megjegyezni, hogy Koskenniemi elképzelése az alkotmányosságról, mint gondolkodásmódról befolyásolta a későbbi tudományt, gyakran kreatív módon. Például Ming-Sung Kuo jogteoretikusa Koskenniemi-re támaszkodott, amikor arról beszélt, hogy a hazai alkotmányos rendek hogyan kezelik a vészhelyzeti hatásköröket. Kuo azzal érvelt, hogy a pusztán formális vészhelyzeti rendelkezések helyett a bírák és tisztviselők "alkotmányos gondolkodásmódjára" van szükség a szabadság védelme érdekében még válságkörülmények között is. Ez a fajta alkalmazás mutatja Koskenniemi koncepciójának sokoldalúságát: *az ítélet és a felelősség (kanti téma) fontossága mellett érveltek* szigorúan a nemzetközi jogon túli kontextusokban. Az ilyen irodalmi fejlemények egyfajta igazolásként szolgálnak arra, hogy a gondolkodásmódra/ítéletre való összpontosítás rezonál a gyakorlati aggályokkal (például a kormányok hajlama a vészhelyzeti hatáskörökkel való visszaélésre). Ezek a tudósok azonban azzal is küzdenek*, hogyan lehet ezt a gondolkodásmódot ápolni* – gyakran visszatérve az oktatási vagy diszkurzív ajánlásokhoz.

Összefoglalva, a Koskenniemi "Constitutionalism as Mindset" című művére adott tudományos válaszok elgondolkodtató hozzájárulásként ismerik el, amely hidat képez a jogelmélet, a filozófia és a gyakorlat között. Sokan értékelik a nemzetközi jogban a normatív jövőkép és az etikai elkötelezettség helyreállítására irányuló felhívását. A kritikák nagyrészt a megvalósíthatóságra és az egyetemességre összpontosítanak: valóban megváltoztathatja-e a gondolkodásmód megközelítése a nemzetközi rendszert, és kockáztatja-e egyetlen erkölcsi nézőpont rákényszerítését? Koskenniemi nem ad könnyű válaszokat ezekre, de munkájának sikerül átkereteznie a vitát. Azáltal, hogy a beszélgetést arra irányítja*, hogyan gondolkodunk a jogról*, mind az utópisztikus, mind a cinikus perspektívákat megkérdőjelezi. A cikk így referenciaponttá vált mindazok számára, akik a 21. századi globális alkotmányosság ígéreteivel és buktatóival küzdenek.

Következtetés

Martti Koskenniemi 2007-es cikke mélyreható újragondolást kínál arról, hogy mit jelent az "alkotmányosság" a nemzetközi jog területén. A világkormány konkrét tervrajza vagy puszta akadémiai metafora helyett az alkotmányosság Koskenniemi elemzésében lelkiállapotként jelenik meg – bizonyos alapelvek iránti elkötelezettség és a globális ügyekben való ítélkezés módja. Mélyen elmélyülve a kanti filozófiával, emlékeztet bennünket arra, hogy a jog civilizáló képessége végső soron az azt fenntartó erkölcsi-politikai kultúrától függ. A szabályok és intézmények, bármennyire is elegánsan vannak megtervezve, nem elegendőek, ha nem kíséri őket kozmopolita szellemiség azok között, akik értelmezik és betartatják őket. Egy olyan korban, amikor a nemzetközi jog a széttöredezettség és a technokrata irányítás között húzódik, Koskenniemi felhívása az alkotmányosság *éltető szellemének* újrafelfedezése : egy olyan világ ideálja, ahol a hatalmat alárendelik a jognak, és ahol a szabadság a törvény és a kölcsönös korlátozás révén valósul meg.

A cikk fő érvei – kritikusak a vezetői pragmatizmussal szemben, de reménykednek a megújult alkotmányos gondolkodásmódban – jelentős következményekkel járnak. Azt sugallják, hogy a nemzetközi jog fejlődését nem egyetlen alkotmányos pillanat biztosítja, hanem a nemzetközi szereplők szerepének és felelősségének fokozatos megváltozása. Koskenniemi munkája egyszerre szolgál kritikaként (figyelmeztetés az alkotmányos retorika felületes vagy hegemón alkalmazásától) és irányadó vízióként (az igazságosság és az ész alapelveihez való visszatérésre ösztönözve a globális kormányzásban). Amint azt a későbbi tudósok megjegyezték, ez a perspektíva segít "újradefiniálni a vitát a politika és a technikák szempontjából", és a globális rend kérdéseibe nagyon szükséges normatív vizsgálatot injektálja.

A gyakorlatban az *"Alkotmányosság mint gondolkodásmód"* arra hívja a nemzetközi jogászokat, bírákat és politikai döntéshozókat, hogy gondolkodjanak el saját elfogultságaikon és elkötelezettségeiken. Egyfajta szakmai önvizsgálatra szólít fel: a nemzetközi jogi problémákat csak rövid távú megoldásokkal és teljesítményszámításokkal közelítjük meg, vagy a nagyobb elvi és célkérdéseket is feltesszük? Koskenniemi számára az alkotmányos gondolkodásmód elfogadása azt jelenti, hogy a kanti univerzalizmussal összhangban folyamatosan felteszik a kérdést: "mire való a törvény?" és "kit szolgál?". Arról van szó, hogy életben tartsuk a "szabad és önmeghatározó emberiség eszményét" a nemzetközi jog gyakorlásával.

A kritikusok joggal kérdőjelezik meg, hogy ez a gondolkodásmód mennyire univerzális vagy elérhető, és hogy elkendőzi-e a pluralizmust, vagy hősies változást igényel-e az emberi

viselkedésben. Ezek a kritikák biztosítják, hogy a vita őszinte és megalapozott maradjon. Koskenniemi nem állítja, hogy az alkotmányos gondolkodásmód önmagában megoldja *a* globális válságokat, hanem azt állítja, hogy ez előfeltétele minden olyan megoldásnak, amely legitimitásra és igazságosságra törekszik. A gondolkodásmód nem helyettesíti a jobb intézmények iránti igényt, hanem arra készteti ezeket az intézményeket, hogy az emberiség szolgálatában működjenek, nem pedig a hatalom vagy a bürokrácia szolgálatában.

Végső soron Koskenniemi cikke jelentős tudományos hozzájárulást jelent, amely áthidalja az elméletet és a gyakorlatot. Újjáéleszti a kanti politikai etikát a nemzetközi jogi diskurzus középpontjában, és arra készteti a tudósokat és a gyakorlókat egyaránt, hogy újragondolják a globális kormányzáshoz való hozzáállásukat. Ha az alkotmányosságot gondolkodásmódnak tekintjük, emlékeztetünk arra, hogy a nemzetközi jog nem csupán egy külső szabályrendszer, hanem a jogállamiság mint a nemzetközi közösség életmódja iránti belső elkötelezettség is. Ez a felismerés továbbra is inspirálja a vitát és a nemzetközi jogelmélet fejlődését, biztosítva, hogy Koskenniemi kanti reflexiói továbbra is rendkívül relevánsak maradjanak a globális jogrend természetének és jövőjének mai vizsgálatában.

Források:

- Martti Koskenniemi, *"Alkotmányosság mint gondolkodásmód: Elmélkedések a nemzetközi jogról és a globalizációról szóló kanti témákról",* Elméleti vizsgálatok a jogban 8(1): 9–36 (2007).
- Jorge Andrés Serrano, *"Miért nem felel meg az alkotmányosság az ígéreteinek",* Goettingen Journal of International Law 4(2): 551 (2012) (Koskenniemi nézetét tárgyalja, miszerint az alkotmányosság gondolkodásmód és annak kanti alapja).
- Robert Howse és Ruti Teitel, *"Megköveteli-e az emberiség-törvény (vagy magában foglalja) a történelem progresszív elméletét? (És egyéb kérdések Martti Koskennieminek)",* Temple International & Comparative Law Journal 27(2): 377 (2013) (kritizálja Koskenniemi Kanttal és történelemmel való kapcsolatát).
- Ming-Sung Kuo, *"Az intézményi szuverenitástól az alkotmányos gondolkodásmódig: a kivételes állapot háziasításának újragondolása",* SSRN Working Paper (2020) (Koskenniemi alkotmányos gondolkodásmód fogalmának más kontextusban történő alkalmazása).
- Andreas L. Paulus, *"A nemzetközi jogrendszer mint alkotmány",* in Dunoff & Trachtman (szerk.), Uralni a világot? Constitutionalism, International Law, and Global Governance (Cambridge Univ. Press, 2009) 69 (az alkotmányos megközelítések összehasonlítása, idézve a GoJIL cikkében).
- További hivatkozások Koskenniemi cikkében (Kant *Kritikája a tiszta értelemről*, *Az erkölcs metafizikája*, *Örök béke*; Hans Kelsen jogelmélete) a szövegben idézett módon

Eric A. Posner "A globális legalizmus veszélyei"

Központi tézis és fő érvek

Eric A. Posner A *globális legalizmus veszélyei című könyve* éles kritikája annak, amit ő "globális legalizmusnak" nevez – a nemzetközi jog és a jogi intézmények globális problémák megoldására való erejébe vetett idealista hit, még akkor is, ha nincs pressblog.uchicago.edu világkormány. Posner központi tézise az, hogy ez a nemzetközi jogba vetett hit veszélyesen naiv és utópisztikus, fenntarthatatlan illúziókon alapul arról, hogyan működik a világ. Posner lényegében azzal érvel, hogy sok tudós és tisztviselő (különösen Nyugaton) túlzott reményt fűz a nemzetközi jogi normákhoz és bíróságokhoz, hogy korlátozzák az államok viselkedését a globális jó érdekében, figyelmen kívül hagyva azt a valóságot, hogy az államok végső soron csak akkor követik a nemzetközi szabályokat, ha az összhangban van nemzeti érdekeikkel.

Posner szerint a "globális jogtudósok" a nemzetközi jogot eredendően pozitív erőnek tekintik, amely *az államok felett áll*, és képes arra kényszeríteni a kormányokat, hogy rövid távú érdekeik ellen cselekedjenek a globális együttműködés érdekében. Ezek a jogtudósok "már régen elvetették azt a hagyományos nézetet, hogy a nemzetközi jog az államok beleegyezésén alapul", ehelyett azt állítják, hogy a nemzetközi jog túlmutat az államok beleegyezésén, és "markában tartja [az államokat]. *A globális legalizmus veszélyei* azt állítja, hogy ez a szemlélet utópisztikus – az emberi természettel kapcsolatos hibás előfeltevésekre és a hazai jog és a nemzetközi jog közötti téves analógiára épül. A hazai jogrendszerekkel ellentétben a nemzetközi szféra nem rendelkezik központi szuverén hatáskörrel a jogszabályok megalkotására és a szabályok betartatására. Posner fő érve az, hogy a kormány nélküli jog eredendően gyenge. A szuverén államok világában ("nemzetközi kapcsolatok szerint anarchia") a jogi szabályok nem lehetnek hatékonyak a nagyobb globális problémák megoldásában, hacsak az államok nem *tesznek önkéntesen* eleget – és ezt csak akkor teszik, ha az megfelel nekik.

A könyv során Posner gondosan megvizsgálja a globális legalizmus alapjául szolgáló feltételezéseket. Számos kulcsfontosságú "illúziót" azonosít, amelyeket a globális jogászok vallnak: univerzalizmus (az az elképzelés, hogy a nemzetek közös értékeket osztanak meg, és megállapodnak az alapvető jogi normákban), a szuverén egyenlőség (az az elképzelés, hogy minden állam, erős vagy gyenge, egyenlőnek tekinthető a törvény előtt), és a nemzetközi tisztviselők önzetlen megítélésének lehetősége (az a meggyőződés, hogy a globális intézmények bírái és bürokratái semlegesek és a politika felett állhatnak, még akkor is, ha nem tartoznak felelősséggel egyetlen globális választó előtt sem). Posner azzal érvel, hogy ezek a feltételezések nem tükrözik a valóságot – az államok közötti hatalmi egyenlőtlenségek elkerülhetetlenek, és a nemzetközi bírák vagy tisztviselők gyakran bizonyos államok vagy csoportok érdekeit vagy ideológiáit képviselik. Ráadásul a globális jogászok nagy hitet fektetnek a szerződésekbe, a szokásjogba és a bíróságokba anélkül, hogy felismernék a végrehajtási hiányosságokat: mivel nincs világkormány, a nemzetközi jog érvényesítése végső soron az államok hajlandóságától függ.

Posner történelmi és kortárs példákkal támasztja alá tézisét. Például rámutat a NATO 1999-es szerbiai (koszovói) beavatkozására és a taposóaknák betiltására tett kísérletre, mint olyan esetekre, amikor az állítólagos nemzetközi jogi elveket vagy megállapodásokat felülírták a biztonsági vagy erkölcsi érdekeket a jogi press.uchicago.edu szigorú keretein kívül érvényesítő államok. A NATO koszovói erőszak alkalmazása nem élvezte az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyását (technikailag megsértve az ENSZ Alapokmányát), de az államok a humanitárius szükségszerűség és a stratégiai érdekek számítása alapján jártak el, nem pedig jogi felhatalmazással. Hasonlóképpen, a taposóaknák nemzetközi szerződések útján történő betiltására irányuló erőfeszítéseket egyes államok felkarolták, mások azonban figyelmen kívül hagyták (többek között az Egyesült Államok nem csatlakozott a taposóaknákat tiltó ottawai egyezményhez), amikor a vezetők úgy érezték, hogy a tilalom korlátozza a katonai képességeket. Posner a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) szabályainak betartásáról is beszél, elismerve, hogy bár léteznek WTO vitarendezési mechanizmusok, a befolyásos országok néha semmibe vették a kedvezőtlen kereskedelmi szabályokat, vagy tárgyaltak a kiútról, amikor ez press.uchicago.edu érdekük volt. Ezek a példák illusztrálják Posner állítását, miszerint a nemzetközi jog "gyengeségei" ismételten összezavarják a legalista ambíciókat, mivel az államok feladják jogi kötelezettségeiket, amikor létfontosságú érdekeik forognak. Posner arra a következtetésre jut, hogy a nagylelkű jogi kötelezettségvállalásoktól függetlenül "minden nemzet készen áll arra, hogy eltekintsen a nemzetközi megállapodásoktól, ha az megfelel rövid vagy hosszú távú érdekeinek".

Összefoglalva, a könyv központi érve realista: a nemzetközi jog csak annyiban számít, amennyiben egybeesik az államok önérdekével vagy hatalmi korlátaival. Posner véleménye szerint a globális legalizmus veszélyesen túlbecsüli a nemzetközi jog autonómiáját és hatékonyságát. Posner arra figyelmeztet, hogy a nemzetközi kapcsolatok továbbra is "brutális világ", amelyben a jog nem helyettesítheti a hatalmat vagy a nemzeti érdeket, és így a globális jogászok káros illúziókat táplálnak. A globális legalizmus *"veszélye"* az, hogy a politikai döntéshozókat és a közvéleményt olyan jogi megoldások elvárásába ringathatja, ahol valószínűleg egyik sem fog sikerülni, ami hatástalan vagy quijotikus nemzetközi kezdeményezésekhez vezethet.

Posner kritikája a globális legalizmusról és a nemzetközi jog feltételezéseiről

Posner kritikája a globális legalizmusról sokrétű, és a kortárs nemzetközi jogi tudomány és érdekképviselet mögött meghúzódó naiv feltételezéseket célozza meg. Nyomon követi a legalizmus intellektuális gyökereit, megjegyezve, hogy a legalizmus lényegében egy "hozzáállás vagy testtartás", amely nagy bizalmat fektet a press.uchicago.edu press.uchicago.edu viták megoldására irányuló jogi folyamatokba. Belföldi szinten az amerikaiaknak nagy hagyománya van annak, hogy a politikai kérdéseket jogi kérdésekké alakítsák (ahogy Alexis de Tocqueville megjegyezte). Posner azzal érvel, hogy ezt a legalista gondolkodásmódot a globális jogászok vetítették ki a nemzetközi színtérre, akik azt remélik, hogy a törvényen keresztül "kormányozzák a világot", tényleges világkormány.

A globális legalizmus alapvető feltételezései, amelyeket Posner megkérdez, a következők:

- Univerzalizmus: Az a meggyőződés, hogy az alapvető értékek (például az emberi jogok, az igazságosság, a jogállamiság) közösek a kultúrák között, lehetővé téve a jogi normák széles körű konszenzust. Posner szerint ez illúzió – az államok és a kultúrák

gyakran mélyen nem értenek egyet az értékekben, és a látszólagos konszenzus (pl. az ENSZ-szerződésekben) gyakran csak felületes, vagy tele van fenntartásokkal és eltérő értelmezésekkel. Rámutat, hogy az ideológiai különbségek és a civilizációs különbségek korlátozzák a valóban egyetemes jogi elvek körét.

- Szuverén egyenlőség: A nemzetközi jog formálisan azon az elven alapul, hogy minden állam egyenlő szuverén. Posner ezt fikciónak nevezi – bár jogilag az "egy nemzet, egy szavazat" érvényes lehet az ENSZ Közgyűlésében, a gyakorlatban a hatalmi egyenlőtlenségek azt jelentik, hogy az erős államok gyakran figyelmen kívül hagyhatják vagy a maguk javára alakíthatják a nemzetközi jogot, míg a gyenge államoknak kevés lehetőségük van. Példákat hoz fel olyan erős országokra, amelyek mentesítik magukat bizonyos rezsimek alól, vagy befolyásukat felhasználják az általuk preferált eredmények biztosítására, aláásva azt az elképzelést, hogy a jog minden államot egyformán köthet.
- Érdektelen ítélet: A globális jogtudósok azt feltételezik, hogy a nemzetközi bírák, választottbírák és tisztviselők pártatlanul végrehajthatják a nemzetközi szabályokat. Posner nagyon szkeptikus ezzel kapcsolatban. A nemzetközi bírák gyakran "politikailag elszámoltathatatlan tisztviselők", akik, még ha el is vannak szigetelve a közvetlen állami ellenőrzéstől, saját elfogultságukat vagy az általuk szolgált intézmények érdekeit. Sőt, demokratikus elszámoltathatóság nélkül legitimitásuk megkérdőjelezhető. Posner szerint illuzórikus azt gondolni, hogy a nemzetközi bíróságok teljes mértékben túlléphetnek a politikán – a nagyhatalmi érdekek és a geopolitikai realitások elkerülhetetlenül a háttérben állnak. Például a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) joghatósággal rendelkezik a háborús bűnök felett, de az olyan nagyhatalmak, mint az Egyesült Államok, Kína és Oroszország nem tagok, és vannak olyan vádak, amelyek szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság büntetőeljárásai aránytalanul az afrikai államokra összpontosítottak (aggodalmakat vetve fel a hatalmi politikával kapcsolatban, nem pedig a tiszta pártatlan igazságszolgáltatással kapcsolatban).
- A jog mint az együttműködés motorja: A globális jogászok hajlamosak azt feltételezni, hogy több jog – több szerződés, több bíróság, több jogi eljárás – természetesen több együttműködéshez és békéhez vezet. Posner megkérdőjelezi ezt a "több törvény mindig jobb" előfeltevést. Azzal érvel, hogy a szerződések és a jogi normák végső soron csak olyan eszközök, amelyeket az államok használnak, ha előnyösek; A jogi eszközök elterjedése a mögöttes összeférhetetlenség kezelése nélkül keveset érhet el. Például megjegyzi, hogy számos környezetvédelmi szerződés ellenére az olyan globális problémák, mint az éghajlatváltozás, továbbra is fennállnak, mert hiányzik a végrehajtás és a valódi politikai elkötelezettség. Erős ösztönzők vagy végrehajtási mechanizmusok nélküli jogi megállapodások gyakran nem változtatják meg a viselkedést.

Posner kritizálja a nemzetközi jog "körforgásosságát" is – hogy a nemzetközi jogtudósok gyakran feltételezik, hogy a megfelelés megtörténik anélkül, hogy megfelelően megmagyaráznák, *miért* felelnének meg. Megjegyzi, hogy sok jogtudós egyszerűen hitre alapozza az állami megfelelést, vagy normákra és hírnévnyomásra hivatkozik, anélkül, hogy ezeket az állami érdekek. Posner kihívása lényegében a következő: *Mi motivál egy szuverén államot a nemzetközi jog betartására, ha az költséges?* Ha a válasz nem érdekben vagy kényszerben gyökerezik, Posner nem találja meggyőzőnek. Azzal érvel, hogy a globális jogászok gyakran elkendőzik a végrehajtási problémát – ellentétben a hazai joggal, ahol a kormány kényszeríti a megfelelést, a nemzetközi jog az önkéntes ragaszkodásra vagy az

önérvényesítésre támaszkodik. Posner véleménye szerint ez súlyosan korlátozza a nemzetközi jog azon képességét, hogy nehéz esetekben megváltoztassa az államok viselkedését.

Posner elismeri, hogy a nemzetközi jog nem teljesen hiábavaló. Egyetért azzal, hogy egyes nemzetközi jogi rendszerek jól működnek – jellemzően azok, amelyek koordinációs problémákkal és kölcsönös érdekekkel foglalkoznak, mint például a műszaki szabványok, a kommunikáció vagy az alapvető kereskedelmi könnyítési. Ezeken a területeken az államok készségesen betartják a szabályokat, mert a törvény igazodik ahhoz, amit a racionális önérdek diktál (például mindenki számára előnyösek a repülésbiztonságra vonatkozó elfogadott szabályok). A "táborok azonban eltérnek" abban a kérdésben, hogy a világkormány nélküli jog megoldhatja-e a mélyebben gyökerező együttműködési problémákat, például a biztonsági fenyegetéseket vagy a globális közjavak dilemmáit. Posner szkeptikus azzal kapcsolatban, hogy olyan területeken, mint az emberi jogok, a leszerelés vagy a klímaváltozás, a tisztán jogi megoldások leküzdhetik a központosított hatalom hiányát vagy az államok kísértését, hogy viszonylagos haszonszerzés céljából disszidáljanak. Itt a globális jogászok túlságosan optimisták, míg a realistább, racionális választási perspektíva felismeri a jog korlátait egy anarchikus nemzetközi rendszerben.

Összefoglalva, Posner kritikája lebontja a globális legalizmus rózsás feltételezéseit azáltal, hogy hangsúlyozza a nemzeti önérdek tartós erejét, a hatalmi egyensúlyhiányt és a nemzetközi ügyek végrehajtási problémáit. Érvelése szerint a nemzetközi jog nem kerülheti el ezeket a realitásokat, és az ellenkező meggyőződés hibás politikai előírásokhoz vezet. Híres következtetése szerint a nemzetközi kapcsolatok "nem engednek teret az illúzióknak" – éles emlékeztető arra, hogy a hatalmi politika felülmúlja a jogi normákat, ha nagy a tét.

Legalista kontra realista megközelítések a nemzetközi kapcsolatokban

Posner kifejezetten szembeállítja a nemzetközi kapcsolatok legalista megközelítését a realista (vagy racionalista) megközelítéssel, és határozottan az utóbbihoz igazodik. Ez a kettősség központi szerepet játszik a könyv perspektívájának megértésében:

- Globális legalista megközelítés: Posner ábrázolásában a jogtudósok a nemzetközi jogot és intézményeket tekintik a globális rend elsődleges útjának. Úgy vélik, hogy a diplomáciai vitákat "amennyire csak lehetséges, a törvény és a jogi intézmények szerint kell megoldani", nem pedig hatalommal vagy háborús. Például egy igazi jogász azzal érvelne, hogy a háborúknak az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóváhagyásával kell rendelkezniük, hogy a vitákat a Nemzetközi Bírósághoz (ICJ) vagy választottbírósághoz kell vinni, és hogy még a sürgető erkölcsi vitákat (mint például a halálbüntetés vagy az emberi jogi kérdések) is végső soron a nemzetközi jogi normákra hivatkozva kell rendezni. A legalisták hajlamosak több szerződést, részletesebb szabályokat és több ítélkezést támogatni. Támogatják a nemzetközi bíróságok, a független bírák kötelező joghatóságát, sőt kvázi törvényhozó vagy végrehajtó globális intézmények létrehozását is elképzelik az idő múlásával. A jogászok véleménye szerint a nemzetközi jog önállóan növekedhet és fejlődhet, "önálló életet élhet", és fokozatosan szövhet egy olyan hálót, amely az államok viselkedését az együttműködés press.uchicago.edu felé irányítja. Döntő fontosságú, hogy a jogászokat kevésbé érdekli, hogy minden egyes megfelelési cselekmény az állam szűk önérdekét szolgálja-e – gyakran feltételezik, hogy az államok legitimitás,

szokás, erkölcsi nyomás vagy hosszú távú felvilágosult érdek miatt engedelmeskednek a jogi kötelezettségeknek. Globális szinten kvázi-ideológiai elkötelezettség van a jogállamiság mellett: a jogtudósok gyakran beszélnek a nemzetközi jog felé történő elkerülhetetlen fejlődésről (néha a globális rend fejlődésének egyfajta whig történetéhez hasonlítva).

- Realista/racionalista megközelítés: Posner (és azok, akikkel igazodik, mint például a racionális választás teoretikusai a nemzetközi kapcsolatokban) az állami szuverenitás és az önérdek előfeltevéséből indul ki. A realisták a nemzetközi jogot epifenomenálisnak tekintik – az államok érdekeinek a hatalmi korlátok között történő érvényesítésének melléktermék. Ebből a szempontból a nemzetközi jog betartásának végső soron az államok (vagy az állami politikát befolyásoló hazai szereplők) racionális önérdekét kell szolgálnia press.uchicago.edu. Ha egy törvény megkövetel valamit, ami ellentétes az állam alapvető érdekeivel, a realisták azt jósolják, hogy az állam figyelmen kívül hagyja vagy kilép a kötelezettségvállalásból. Posner egyetért azokkal a tudósokkal, akik azzal érvelnek, hogy a nemzetközi jogi szabályok megléte és ereje bármely adott területen az államok költség-haszon számítását tükrözi. Például az államok pontos jogi szabályokat és erős bíróságokat hoznak létre azokon a területeken, ahol kölcsönös előnyöket látnak, vagy hiteles kötelezettségvállalásokra van szükségük (például kereskedelmi megállapodások), de elkerülik a kötelező jogi korlátozásokat azokon a területeken, ahol az érdekek élesen eltérnek egymástól (például a nemzetbiztonság). A realista megközelítés eredendően szkeptikus azokkal az állításokkal szemben, amelyek szerint a nemzetközi jog felülírhatja a hatalmi politikát. Hangsúlyozza, hogy felsőbbrendű hatalom végrehajtása nélkül a *papíron lévő törvény nem biztosítja a megfelelést*. A realisták gyakran idézik azt a klasszikus megfogalmazást, hogy "a nemzetközi jog valójában nem törvény" az austini értelemben, mert nincs szuverén, aki parancsolna neki. Bár ez szélsőséges nézet lehet, az alapvető realista álláspont az, hogy a hatalom és az érdek a hajtóerő, és a normák csak akkor maradnak fenn, ha ezek az erők.

Posner rávilágít erre a megosztottságra, megjegyezve, hogy a racionális választás tudósai (akikkel azonosul) szándékosan felteszik a kérdést, hogy az államok miért felelnek meg egyáltalán, és konkrét ösztönzőket vagy végrehajtási mechanizmusokat keresnek. Ezzel szemben megfigyeli, hogy a globális jogászok hajlamosak természetesnek venni a megfelelést, vagy olyan homályos elképzelésekkel magyarázni, mint a szocializáció vagy a legitimitás, nem pedig az érdekkonvergencia press.uchicago.edu szilárd bizonyítékaival. Ez a módszertani megosztottság nagyon eltérő világnézetekhez vezet. Egy jogász rámutathat a nemzetközi bíróságok növekedésére, és azt mondhatja, hogy a globális jogállamiság korszaka felé tartunk. Egy realista rámutat a bíróságok ugyanerre a burjánzására, és megjegyzi, hogy joghatóságukat gyakran korlátozzák és gondosan ellenőrzik az államok, és hogy a nagyhatalmak még mindig kijátsszák vagy megvétózzák azokat az eredményeket, amelyeket nem szeretnek. Posner megjegyzi, hogy a nemzetközi bíróságok általában "jobban teljesítettek, mint más nemzetközi testületek, részben azért, mert korlátozott joghatósággal rendelkeznek, amelyet az államok ellenőrizhetnek" – realista értelmezése annak, hogy egyes jogi intézmények miért maradnak fenn.

Posner saját álláspontja egyértelműen az, hogy a realista megközelítés empirikusabb alapokon nyugszik. Olyan gondolkodókat visszhangoz, mint Hans Morgenthau, aki irreálisnak minősítette az amerikai "legalizmust" a külpolitikában. Valójában Posner kritikája a globális legalizmusról *"Morgenthau-t visszhangozza",* amikor arra figyelmeztet, hogy a jogi normák iránti vak elkötelezettség a mögöttük álló hatalom nélkül hiábavaló. A könyv lényegében a

nemzetközi jog minimalista, érdekalapú szemléletét sürgeti: a jogot tiszteletben kell tartani, ha az összhangban van a közös érdekekkel vagy a hatalmi realitásokkal, de nem szabad elvárni, hogy a jog arra kényszerítse az államokat, hogy létfontosságú érdekeik vagy biztonságuk ellen cselekedjenek. Míg a legalisták a pártatlan globális igazságszolgáltatás lehetőségét látják, a realisták *a végrehajtás nélküli jogot* hatástalannak vagy a legrosszabb esetben veszélyes illúziónak tekintik.

Az e megközelítések közötti feszültség visszatérő téma. Posner nem tagadja, hogy az államok *gyakran* betartják a nemzetközi jogot – de ő és más realisták azzal érvelnek, hogy ez nagyrészt olyan helyzetekben történik, amikor a törvény betartása egybeesik az állam céljaival (például a diplomáciai mentesség tiszteletben tartása, mert az kölcsönös, vagy a kereskedelmi szabályok betartása a megtorlás elkerülése érdekében)fpa.org. A globális jogászok ugyanezt a jelenséget a törvény megfelelés felé való vonzerejének bizonyítékaként értelmezik, talán a normatív kötelezettségvállalások miatt. Posner ellentmond, hogy ez az *ok-okozati összefüggéssel összetévesztett korreláció*: az államok leginkább akkor tűnnek törvénytisztelőnek, amikor a törvény megkérdezi tőlük, hogy mit tennének úgy, vagy mit gondolnak hosszú távon a legjobbnak. Amikor a jog *valódi* kényszert szab (pl. egy szerződés, amely kényelmetlenné válik), a realisták azt jósolják – és Posner dokumentálja –, hogy az államok megpróbálják kijátszani, figyelmen kívül hagyni vagy aláásni a törvényt. Így a realista kontra legalista vita középpontjában az áll, hogy a nemzetközi jognak van-e független hatalma (*a legalisták igennel mondják, egyre gyakrabban*), vagy alárendelt-e a szuverén államok érdekeinek (*Posner és a realisták igent mondanak, mindig*)fpa.org.

Posner elemzése határozottan a realista oldalra esik: azt állítja, hogy a *globális legalizmus túlbecsüli a jog átalakításának mértékét*. A könyv arra figyelmeztet, hogy a nemzetközi jogászok azáltal, hogy a jogot szentnek vagy önvégrehajtónak tekintik, félreértik a nemzetközi kapcsolatok tényleges működését. Posner sokatmondó sorban úgy írja le a globális legalizmust, mint *"a világkormány megközelítését, kivéve a kormány nélkül"press.uchicago.edu* ami azt jelenti, hogy a kormány kényszerítő és adminisztratív gépezete nélkül a jogi szabályok önmagukban hajlamosak kudarcot vallani. Ezzel szemben a reális megközelítés elismeri, hogy amíg nem jön létre valódi világkormány (amit még a jogtudósok is elismerik, hogy nincs a láthatáron), a nemzetközi jog inkább az államok közötti önkéntes koordinációként fog működni, törékeny és érdekektől függően, nem pedig az államok feletti valódi jogrendként.

Posner szkepticizmusának filozófiai és gyakorlati következményei

Posner szkepticizmusa a nemzetközi jog hatékonyságával szemben jelentős filozófiai és gyakorlati következményekkel jár. Filozófiailag megkérdőjelezi a globális kormányzás idealista vagy kozmopolita vízióját, alapvető kérdéseket vet fel a jog természetéről, a szuverenitásról és a nemzetközi ügyekben az erkölcsi kötelezettségről. Gyakorlatilag nagyon óvatos megközelítést javasol a nemzetközi intézményépítésben, és óva int attól, hogy túlzottan támaszkodjunk a világ problémáinak jogi megoldásaira.

Filozófiai szinten A *globális legalizmus veszélyei* arra kényszerít bennünket, hogy szembenézzünk azzal a kérdéssel, hogy a "nemzetközi jog" valóban törvénynek minősül-e végrehajtó szuverén hiányában. Posner nézete rezonál John Austin klasszikus jogfilozófiájával, aki azzal érvelt, hogy a jog egy szuverén szankciójával támogatott parancs –

e meghatározás szerint a nemzetközi jog nem "valódi" jog, hanem az erkölcsi vagy politikai elrendezés egy formája. Posner nem mondja ki nyíltan, hogy a nemzetközi jog értelmetlen; ehelyett hasznos, de korlátozott eszközként állítja be, hogy csak akkor formálja magát és ragaszkodik hozzá, amikor az megfelel neki. Ez a nemzetközi jog filozófiáját jelenti, amely hasonló a jogi pozitivista realizmushoz: a nemzetközi normáknak nincs veleszületett erkölcsi ereje vagy mágikus megfelelési vonzereje; Hatalmuk az államok érdekeiből és beleegyezéséből fakad. A természeti törvény vagy a kozmopolita igazságosság perspektívájával ellentétben, amely a nemzetközi jogot eredendő tekintéllyel ruházhatja fel, Posner álláspontja cinikusabb az államokat kötelező egyetemes erkölcsi elvekre vonatkozó állításokkal szemben. Számára a globális igazságosságról szóló beszéd gyakran elfedi a nemzeti érdekeket (idézi E. H. Carr híres realista meglátását, miszerint a nemzetek egyetemes elvekbe burkolják politikájukat). Ez azt jelenti, hogy a nemzetközi kapcsolatokban az erkölcs nem választható el a hatalomtól – ez az állítás mélyen gyökerezik a realista elméletben. Posner szkepticizmusa így kiterjed a globális jogállamiság eszméjére is: kételkedik abban, hogy a jog valaha is a politika felett állhat a nemzetközi színtéren.

Egy másik filozófiai következmény az állami beleegyezés és a szuverenitás hangsúlyozása. Posner kritikája felléleszti azt az elképzelést, hogy az állami szuverenitás elkerülhetetlen valóság, és jó dolog, amelyet tiszteletben kell tartani. Azzal, hogy kritizálja a globális jogászokat, amiért beleegyezésük nélkül akarják korlátozni az államokat, Posner hallgatólagosan megvédi azt a vesztfáliai nézetet, hogy az államokat nem köthetik olyan normák, amelyekbe nem fogadták el. Ez érinti a demokratikus legitimitásról szóló vitákat: Posner óvakodik a "politikailag elszámoltathatatlan tisztviselőktől", akik döntéseket hoznak, ami azt az aggodalmat tükrözi, hogy a nemzetközi bíróságok vagy testületek felhatalmazása alááshatja a demokratikus ellenőrzést a nemzeteken. Ez filozófiailag összhangban van a szuverenitás mellett és a technokrata globális kormányzás elleni érvekkel. Felveti a kérdést: *ki dönti el, hogy mi a törvényes vagy helyes globálisan, ha nem maguk a szuverén államok?* Posner válasza egyértelmű – végső soron államoknak kell lenniük (különösen a hatalmasoknak), nem pedig a politikai elszámoltathatóságtól elválasztott ügyvédeknek vagy bíróságoknak.

Gyakorlatilag Posner érvei kijózanító következményekkel járnak a nemzetközi jogra és intézményekre nézve. Ha valaki megszívleli elemzését, a politikai döntéshozók visszafogottabbak lennének a nemzetközi jogi kötelezettségvállalások megtervezésében, tudva, hogy végrehajtás nélkül ezek kudarcot vallhatnak. Például ahelyett, hogy jelentős összegeket fektetnének be például az éghajlatváltozásról vagy a leszerelésről szóló új többoldalú szerződésekbe, amelyek nem hajtanak végre erős végrehajtást, Posner logikája arra ösztönözne, hogy a hatalomalapú megállapodásokra vagy a szerény, érdekvezérelt megállapodásokra összpontosítsanak. Lényegében realizmust tanácsol az olyan intézményekkel szembeni elvárások meghatározásában, mint az ENSZ, a Nemzetközi Büntetőbíróság vagy az emberi jogi rendszerek. Ha a globális legalizmus félrevezető, akkor minden globális probléma megoldása egy új nemzetközi jogi keret létrehozásával hatástalan vagy akár kontraproduktív lehet. Ahogy Posner megjegyzi, ha a legalista stratégiák túllépnek, visszahatáshoz vagy kiábrándításhoz vezethetnek. Például az ambiciózus nemzetközi jogi kezdeményezések (például egy szilárd éghajlat-változási egyezmény kötelező kibocsátáscsökkentéssel) kudarcot vallhatnak, és hiteltelenítheti az együttműködés gondolatát, míg egy reálisabb, érdekegyeztetett megközelítés (például önkéntes vállalások vagy technológiai együttműködés) többet érhet el. Az emberi jogok területén Posner később megírta *Az emberi jogi törvény alkonya,* azzal érvelve, hogy sok emberi jogi egyezmény nem

hozott eredményt – szkepticizmusának gyakorlati kiterjesztése (ezt a *Global Legalism* című könyvében a nemzetközi emberi jogi bíróságok hatásának megkérdőjelezésével.

Egy másik következmény a nemzetközi bíróságok szerepére vonatkozik. Posner azt javasolja, hogy bár a bíróságok segíthetnek a fokozatos vitarendezésben, nem szabad őket nagyobb politikai konfliktusok döntőbíráinak tekinteni. Az államok egyszerűen megtagadják, hogy a bíróságok felhatalmazást kapjanak a számukra létfontosságú kérdésekben, vagy figyelmen kívül hagyják az érdekeikkel ellentétes ítéleteket. Így irreális elvárni az olyan testületektől, mint a Nemzetközi Bíróság vagy a WTO Fellebbezési Testülete, hogy megoldják mondjuk egy területi vitát vagy egy nagy téttel járó kereskedelmi háborút. Posner elemzése azt sugallja, hogy a nemzetközi bíráskodás akkor működik a legjobban, ha szűk hatókörű, és amikor a vesztes felek egzisztenciális költségek nélkül fogadhatják el az eredményeket. Amikor a bíróságok érzékenyebb területekre terjeszkednek, jelentéktelenséget vagy összeomlást kockáztatnak, ha a hatalmas államok meghátrálnak. Valójában gyakorlati megerősítést látunk olyan eseményekben, mint az Egyesült Államok ellenállása a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságával szemben, vagy a WTO vitarendezési rendszerének közelmúltbeli gyengülése, amikor az Egyesült Államok blokkolta a kinevezéseket – ezek a lépések illeszkednek Posner előrejelzéséhez, miszerint a hatalmas államok nem engedik meg, hogy a nemzetközi bírák egy ponton túl korlátozzák őket.

Továbbá Posner kritikája hatással van a nemzetközi jog tanítására és megértésére. Ha igaza van, a tudósoknak és a gyakorlóknak sokkal több figyelmet kellene fordítaniuk a politikatudományra, a közgazdaságtanra és a végrehajtási mechanizmusokra, ahelyett, hogy a nemzetközi jogot önálló normatív rendszerként kezelnék. Interdiszciplináris, keményfejű megközelítés mellett érvel: a szerződéseket és a jogi normákat az állami ösztönzők és a hatalmi dinamika szempontjából kell elemezni. Ez arra készteti a nemzetközi jogászokat, hogy az erkölcsi nyelven kívül is igazolják szakterületük relevanciáját – például annak bemutatására, hogy a szerződések hogyan hoznak létre hírnévhatásokat, vagy hogyan változtatják meg a belpolitikát oly módon, hogy valószínűvé tegyék a megfelelést. Posner valószínűleg azt mondaná, hogy ilyen mechanizmusok nélkül a szerződések a legjobb esetben is törekvőek.

Végül Posner szkepticizmusa felveti azt a gyakorlati aggodalmat is, hogy mi történik, ha a globális legalizmus valóban kudarcot vall. Ha az államok nem támaszkodhatnak a nemzetközi jogra, akkor vagy visszavonulhatnak az egyoldalúsághoz és a hatalomon alapuló interakcióhoz (ami konfliktusérzékenyebb világ lehet), vagy alternatív együttműködési módokat kereshetnek, amelyek kevésbé formálisak. Posnerből arra lehet következtetni, hogy az informális alkuk vagy hatalmi megállapodások gyakran jobban működhetnek, mint a legalista rendszerek. Például a formális intézményeken kívüli nagyhatalmi diplomácia (például ad hoc koalíciók vagy közvetlen tárgyalások) olyan eredményeket érhet el, amelyeket egy újabb szerződés aláírása nem érhet el. Ez a pragmatikus, bár nem romantikus következtetés az, hogy a diplomatáknak és a vezetőknek nem fetisizálniuk kell a jogi formátumokat, hanem a konkrét kölcsönösségre és a nemzetközi kötelezettségvállalások ellenőrzésére kell összpontosítaniuk.

Összefoglalva, Posner nézeteinek következményei kissé pesszimisták a nemzetközi jog átalakító erejével kapcsolatban. Filozófiailag a nemzetközi jogot a beleegyezésre és az érdekre alapozza, nem pedig az egyetemes értelemre vagy erkölcsre. Gyakorlatilag alázatot tanácsol abban, hogy mit érhetnek el a nemzetközi jogi eszközök. Bár ezt a perspektívát lehet kritizálni (és sokan *azt akarják* , hogy a nemzetközi jog többet tegyen), Posner kritikus

vizsgálatot kényszerít arra vonatkozóan, hogy a globális kormányzásra irányuló erőfeszítéseink szilárd alapokra épülnek-e, vagy "légvárak". Ez egy felhívás annak biztosítására, hogy a nemzetközi jogi kötelezettségvállalásokat valódi politikai akarat támogassa – különben veszélyesen hatástalanok lehetnek.

A könyv felépítése és a legfontosabb fejezetek hozzájárulása

A globális legalizmus veszélyei két nagy részre oszlanak, amelyek mindegyike több fejezetből áll, amelyek Posner ügyét a fogalmi alapoktól a nemzetközi jog konkrét területeiig építik. A könyv szerkezetének és kulcsfontosságú fejezeteinek rövid áttekintése bemutatja, hogyan fejleszti és támasztja alá Posner tézisét:

- Előszó és prológus: Posner megjegyzi az Obama-kormányzat korai optimizmusát (2009 körül) a "nemzetközi jogállamiság" helyreállításával kapcsolatban, és azt, hogy ez hogyan tükrözi a globális legalista gondolkodásmódot. Utal arra, hogy könyve valóságellenőrzésként vagy "ébresztőként" szolgál majd a magas elvárásokra. A prológus valószínűleg bemutatja a globális legalizmus központi fogalmát, és előzetesen bemutatja az eljövendő szkeptikus elemzést.
- I. rész – Globális legalizmus: Ez az első rész (1–5. fejezet) fogalmi és diagnosztikai. Bemutatja, mi a globális legalizmus, miért vonzódik hozzá az emberek, majd lebontja a hibáit.
    - 1. fejezet: "Az utópisztikus impulzus a nemzetközi kapcsolatokban". Itt Posner történelmi és elméleti kontextust ad, leírva, hogy a modern történelem során hogyan voltak olyan mozgalmak, amelyek a hatalmi politikát joggal szelídítették meg (Hugo Grotiustól Woodrow Wilsonig és a második világháború utáni idealistákig). Ezt *utópisztikus impulzusnak nevezi*, összhangban azzal, amit a klasszikus realisták a világpolitika "legalista-moralista" megközelítésének neveztek. Ez a fejezet valószínűleg feltérképezi a gondolkodás fejlődését, amely a törvény általi globális kormányzásba vetett mai széles körű hithez vezetett. Azzal, hogy utópisztikusnak nevezi, Posner előrevetíti érvelését, miszerint ezek az elképzelések, bár nemesek, irreálisak. Megvitathatja a két világháború közötti idealizmust (például a háborút elutasító Kellogg-Briand-paktumot), mint a korai globális legalizmust, és azt, hogy nem sikerült megakadályoznia a második világháborút, megerősítve a realista szkepticizmust.
    - 2. fejezet: "A globális legalizmus hibái". Ez egy sarkalatos fejezet, ahol Posner szisztematikusan felvázolja a globális legalizmus press.uchicago.edu alapjául szolgáló konkrét hibákat és "illúziókat". Amint azt korábban tárgyaltuk, olyan illúziókat azonosít, mint az egyetemes értékek feltételezése, a szuverén egyenlőség fikciója, a pártatlan nemzetközi hatóságokba vetett hit stb. Posner mindegyiket boncolgatja, és megmutatja, miért nem igaz a gyakorlatban. Például kifejtheti, hogy az *univerzalizmust hogyan* ássa alá a kulturális relativizmus vagy a geopolitikai rivalizálás, vagy hogyan *ássa alá a szuverén egyenlőséget* a nagyhatalmi privilégiumok (vétó az ENSZ Biztonsági Tanácsában stb.). Valószínűleg a *végrehajtás nélküli jog hibájával is foglalkozik*, analógiákat von arra, hogy miért működik a hazai jog (a rendőrség, a bíróságok és a börtönök miatt), és hogy a nemzetközi jogból hogyan hiányoznak ezek a kényszerítő eszközök. A fejezet végére az olvasónak rendelkeznie kell Posner teljes listájával arról, hogy miért helytelen a nemzetközi jogba vetett túlzott hit.

- 3. fejezet: "A globális legalizmus védelme". Ebben a fejezetben Posner valószínűleg a globális legalizmus támogatóinak a nemzetközi jog mellett szóló érveihez fordul, hogy értékelje azokat. Ez egyfajta ellenérv-szakasznak tekinthető. Összefoglalhatná prominens nemzetközi jogtudósok állításait (talán olyan személyeket idézve, mint Louis Henkin híres mondása, miszerint "szinte minden nemzet szinte mindig betartja a nemzetközi jog szinte minden alapelvét", mint annak bizonyítékát, hogy a jog számít). Posner ezután kritikusan megvizsgálja ezeket a védekezéseket. Például a jogtudósok gyakran azzal érvelnek, hogy a hírnév és a viszonosság arra ösztönzi az államokat, hogy kövessék a törvényt; Posner azt válaszolhatja, hogy a hírnév hatásai túlzóak, vagy csak másodlagosak az azonnali érdeklődéshez képest. Vagy a jogtudósok szerint a nemzetközi jog fejlődik és erősödik (pl. az emberi jogi normák térnyerése); Posner visszaesés vagy tartós szabálysértések példáival válaszolhat. A globális legalizmus melletti legjobb érvek felhasználásával Posner megerősíti érveit, ha be tudja bizonyítani, hogy azok nem megfelelőek. A cím azt sugallja, hogy tisztességes meghallgatást ad a globális legalizmusnak, mielőtt megcáfolná.
- 4. fejezet: "Globalizáció, széttöredezettség és a törvény." Ez a fejezet valószínűleg a modern világ kontextusával foglalkozik: a megnövekedett globalizációval (kölcsönös függőség), de a hatalom és az érdekek széttöredezettségével is. Posner valószínűleg azzal érvel, hogy bár a globalizáció közelebb hozza az országokat, nem feltétlenül készteti őket arra, hogy megállapodjanak a törvényekről – valójában a globalizáció világkormány nélkül széttöredezett jogi rendszerekhez vezethet. Megvitathatja a jogi széttagoltság jelenségét: az államok különböző csoportjai különböző jogi rendszereket hoznak létre (kereskedelmi jog, környezetvédelmi jog, emberi jogi jog stb.), amelyek néha ütköznek vagy átfedik egymást. A fejezet valószínűleg a "nemzetközi jog széttöredezettségének" tudományos vitájára támaszkodik, ahol több tucat szakosított bíróság és szerződés létezik egyértelmű hierarchia nélkül. Posner ezt felhasználhatja annak szemléltetésére, hogy egy koherens globális jogrend helyett egy mozaikot kapunk, amelyben az államok à la carte navigálnak. A széttöredezettséget egyrészt annak a következményeként ábrázolják, hogy nincs világkormány (nincs egyetlen törvényhozó, aki mindent egyesítene), másrészt az államok stratégiájaként az ellenőrzés megtartására (csak a szegmentált rezsimek mellett kötelezik el magukat). Ez azt jelenti, hogy a globális legalizmus egységes, egyetemes jogrendről alkotott vízióját megcáfolja a töredezett valóság.
- 5. fejezet: "Globális legalizmus és hazai jog". Itt Posner azt vizsgálja, hogy a globális legalizmus eszméi hogyan hatolnak be a hazai jogrendszerekbe, és valószínűleg figyelmeztetéseket ad ki erre. Megvitatja például az Egyesült Államokban zajló vitákat arról, hogy a hazai bíróságoknak közvetlenül kell-e érvényesíteniük a nemzetközi jogot. Sok globális jogász azzal érvel, hogy a hazai bíróságoknak érvényre kell juttatniuk a nemzetközi normákat (pl. a nemzetközi szokásjogot kell alkalmazniuk, vagy külföldi bírósági határozatokat kell idézniük). Posner ezzel szemben kritikusan viszonyult ehhez a "külügyi legalizmushoz" a másik writingsericposner.com. Ebben a fejezetben valószínűleg olyan ügyeket vizsgál, mint az idegen károkozási törvény (ATS) pereskedése az Egyesült Államok bíróságain – ahol az emberi jogok védelmezői megpróbálták érvényesíteni a nemzetközi jogot vállalatokkal vagy külföldi tisztviselőkkel szemben. Valójában az Amazon bírálója megjegyezte,

hogy Posner hipotetikust tartalmaz az ATS éghajlatváltozásra való felhasználásáról, amit Posner nem talált. Valószínűleg azzal érvel, hogy a globális legalista napirendek érvényesítése a hazai bíróságokon legitimitási és hatékonysági problémákat vet fel, mivel a bíróságok intézményesen nem biztos, hogy felkészültek a külpolitikai kérdések eldöntésére, és ez politikai visszaszorítást válthat ki (amint azt az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága *a Kiobelben* és más ügyekben is korlátozta). A belpolitika és a nemzetközi jog összekapcsolására irányuló kísérletek értékelésével Posner hangsúlyozza a demokratikus szuverenitás és a globális jogi normák közötti lehetséges belföldi konfliktust. A fejezet valószínűleg arra a következtetésre jut, hogy bár a nemzetközi jog befolyásolhatja a hazai jogot, továbbra is a politikai ág jóváhagyásától kell függenie (megerősítve azt az elképzelést, hogy az államok – és törvényhozásaik – beleegyezése döntő fontosságú).

- II. rész – Ítélkezés az anarchiában: A könyv második része (6–9. fejezet) empirikusabb feltárásra tér át, hogy a nemzetközi jogi intézmények, különösen a bíróságok, hogyan működnek a nemzetközi rendszer "anarchiájában" (az anarchia a központi világhatalom hiányát jelenti). Posner konkrét területeken merül el: nemzetközi bíróságok, emberi jogok és nemzetközi büntetőjog, valamint a nemzetközi és hazai bíróságok kapcsolódási pontja.
    - 6. fejezet: "Nemzetközi bíráskodás: ígérete és problémái." Ebben a fejezetben Posner áttekinti a nemzetközi igazságszolgáltatás helyzetét – olyan intézményeket, mint a Nemzetközi Bíróság (ICJ), a WTO vitarendezési bizottságai, a befektetési választottbírósági eljárás (ICSID), az Európai Bíróság stb. Valószínűleg elismeri ezeknek a testületeknek az ígéretét: békésen tudják megoldani a vitákat, tisztázni a jogi kötelezettségeket, és talán depolitizálni a kérdéseket. Témájához hűen azonban Posner felsorolja a problémákat: az államok gyakran csak szelektíven fogadják el a bíróságok joghatóságát; nincs nemzetek feletti körzeti bíró, aki végrehajtaná az ítéleteket; a nagyhatalmak néha megtagadják a részvételt vagy a megfelelést (pl. az Egyesült Államok az 1980-as években hozott kedvezőtlen ítéletek után kivonult a kötelező Nemzetközi Bíróság joghatóságából). Adatokat vagy példákat hozhat a korlátozott megfelelésre – például olyan eseteket, amikor a Nemzetközi Bíróság döntéseit figyelmen kívül hagyták (például Irán kontra Egyesült Államok vagy Nicaragua kontra Egyesült Államok, ahol az Egyesült Államok egyszerűen elutasította a Nemzetközi Bíróság press.uchicago.edu) ítéletét). Posner azt is megvizsgálja, hogy *a bírák függetlensége* hogyan biztosított (vagy sem), és hogy a nemzetközi bírák valóban politikai befolyás nélkül uralkodnak-e. Valószínű következtetés, hogy a nemzetközi bíróságok elsősorban kisebb vagy technikai viták kezelésében hasznosak, vagy amikor mindkét fél döntést akar hozni – de nem kényszeríthetik a vonakodó államokat a megfelelésre, ezért a "problémák" mérsékelik "ígéretüket".foreignaffairs.com
    - 7. fejezet: "A nemzetközi igazságszolgáltatás széttöredezettsége". A 6. fejezetre építve ez a fejezet a sokféle, egymást átfedő nemzetközi bíróság és jogi fórum jelenségét vizsgálja. 2009-re több tucat nemzetközi bíróság vagy törvényszék működött (a Nemzetközi Büntetőbíróságtól és az ad hoc büntetőbíróságoktól kezdve a regionális emberi jogi bíróságokon át a szakosodott kereskedelmi és befektetési bíróságokig). Posner arról beszél, hogy ez a burjánzás hogyan vezet széttöredezettséghez: a különböző bíróságok eltérően értelmezhetik a nemzetközi jogot, lehetővé válik a forum-shopping, és nincs a világ legfelsőbb bírósága, amely megoldaná az ellentmondásokat.

Valószínűleg az emberi jogokat vagy a humanitárius jogot elbíráló különböző bíróságok példájára hivatkozik – nemzeti bíróságok, regionális emberi jogi bíróságok, nemzetközi bíróságok –, amelyek néha egymásnak ellentmondó ítéleteket hoznak. Posner ezt arra használja, hogy azzal érveljen, hogy a nemzetközi jogrendszerből hiányzik a hazai jogrendszer koherenciája, ismét a központi hatóság hiánya miatt. Az egyes bíróságok joghatósága korlátozott, és gyakran "államok ellenőrzik" (az államok döntik el, hogy mely bíróságokat fogadják el). Míg a jogtudósok a bíróságok gombamód szaporodását a globális jogállamiság felé való előrelépésnek tekinthetik, Posner azt a jelnek tekinti, hogy a nemzetközi igazságszolgáltatás töredékes és esetleges. Attól is tarthat, hogy a széttöredezettség lehetővé teszi az erős államok számára, hogy kedvező helyszíneket válasszanak (például elkerüljék a bizalmatlan bíróságokat) – aláásva az egyetemes igazságszolgáltatás eszméjét. Ez a fejezet megerősíti azt az érvelését, hogy nincs egyetlen nemzetközi jogrend, hanem sok széttöredezett alrend.

- 8. fejezet: "Emberi jogok és nemzetközi büntetőjog". Ez a fejezet az emberi jogi szerződések és a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás (például a háborús bűnök bíróságai és a Nemzetközi Büntetőbíróság) területére összpontosít. Posner köztudottan szkeptikus a nemzetközi emberi jogi törvények hatékonyságával kapcsolatban. Itt valószínűleg azzal érvel, hogy az emberi jogi szerződések és bíróságok robbanásszerű növekedése nem vezetett a tényleges emberi jogok arányos javulásához a helyszínen. Említhet kutatásokat vagy példákat: sok ország emberi jogi egyezményeket ír alá anélkül, hogy szándékozna megfelelni neki, kirakatként használva azokat (pl. diktatúrák kínzás elleni szerződéseket írnak alá, miközben folytatják az elnyomó gyakorlatokat). Megvizsgálja a nemzetközi büntetőjogot is – az egyének (általában állami tisztviselők vagy hadurak) törvényszékeken keresztül történő felelősségre vonásának kísérletét (például a Nemzetközi Büntetőbíróságot vagy Jugoszlávia, Ruanda stb. ad hoc bíróságait). Posner azzal érvelne, hogy ezek a mechanizmusok, bár normatív szempontból vonzóak, csak korlátozott körülmények között működnek. Jellemzően csak a konfliktusok veszteseit tudják bíróság elé állítani (mivel a győztesek vagy a hatalmas államok nem állítják bíróság elé tisztviselőiket). Az Egyesült Államok, Oroszország és Kína továbbra is a Nemzetközi Büntetőbíróságon kívül marad, ami azt jelenti, hogy a globális hatalom nagy része mentesül. Ez kétségbe vonja, hogy a nemzetközi büntetőjog képes következetesen elrettenteni az atrocitásokat. Valószínűleg olyan kérdéseket emel ki, mint: a Nemzetközi Büntetőbíróság állami együttműködésre támaszkodik a letartóztatások során (ha az államok nem adják át a gyanúsítottakat, a bíróság impotens); vagy az, hogy a politikai megfontolások hogyan befolyásolják, hogy mely helyzeteket vonják büntetőeljárás alá (csak a gyengébb államokat vagy a politikailag elszigetelt személyeket vádolják meg). Ez az elemzés alátámasztja tágabb tézisét azzal, hogy megmutatja, hogy még a nemzetközi jog leg"erkölcsibb" területén – az emberi jogokban és az igazságszolgáltatásban – is a jog elmarad, ha a hatalmi politika beavatkozik. Ennek a fejezetnek a legfontosabb hozzájárulása annak konkrét szemléltetése, hogy egy erősen legalizált globális projekt (emberi jogok/ICC) hogyan küzd a gyakorlatban, megerősítve Posner realizmusra való felhívását.
- 9. fejezet: "Nemzetközi jog a hazai bíróságokon". Az utolsó érdemi fejezetben Posner visszatér a nemzetközi és az önkormányzati jog közötti kapcsolódási

ponthoz, és megvitatja, hogy a hazai bíróságok hogyan kezelik a nemzetközi jogot. Ez kiegészíti az 5. fejezetet, de valószínűleg szélesebb körű összehasonlító nézőponttal rendelkezik az Egyesült Államokon túl. Posner olyan doktrínákat vizsgál, mint a monizmus kontra dualizmus (a nemzetközi jog közvetlen beépítése), a hazai alkotmányok szerepe a nemzetközi szabályok ellenőrzésében vagy engedélyezésében, valamint olyan esetek, amikor a nemzeti bíróságok a nemzetközi jogra hivatkoznak. Szinte biztosan tárgyalja az Egyesült Államok joggyakorlatát: például az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának álláspontját *a Medellín kontra Texas* (2008) ügyben, amely kimondta, hogy a Nemzetközi Bíróság ítélete nem közvetlenül végrehajtható szövetségi törvény a Kongresszus nélkül – ez a döntés nagyon összhangban van Posner szkepticizmusával, hangsúlyozva a belpolitikai egyetértés elsőbbségét. Szembeállíthatja az európai országokat is, amelyek közül néhány közvetlenebb hatályt biztosít a nemzetközi jognak (talán megjegyezve, hogy *még Európában is*, ahol a legalizmus erősebb, konfliktusok merülnek fel – például az Egyesült Királyság küzdelmei az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteivel). Posner valószínűleg azzal érvel, hogy a hazai bíróságok végső soron a nemzeti jogot és érdekeket helyezik előtérbe, ha ütközés van. Ez ismét aláhúzza, hogy a nemzetközi jog erejét korlátozza az, amit a hazai rendszerek megengednek. Kulcsfontosságú felismerés lehet, hogy *a globális jogászok gyakran arra kényszerítik a hazai bíróságokat, hogy a nemzetközi jog motorjaivá váljanak (pl. külföldi tisztviselők beperelése emberi jogi visszaélések miatt, külföldi ítéletek végrehajtása stb.), de ezek az erőfeszítések doktrinális és politikai ellenállásba ütköznek*. Posner értékelése valószínűleg azt találja, hogy bár a hazai bíróságok időnként előmozdíthatják a nemzetközi jogot (mint néhány európai országban vagy bizonyos amerikai ügyekben, mint például *az 1980-as Filartiga-ügyben*, amely lehetővé tette az emberi jogi károkozási keresetet), egyre növekvő tendencia figyelhető meg a bírói óvatosság vagy a nemzetközi jog kiterjedt alkalmazásával szembeni visszahatás terén. Ez a záró elemzés visszakapcsolódik témájához: széles körű politikai támogatás nélkül a jog bírói globalizálására irányuló kísérletek korlátokba ütköznek.

- Következtetés: "Amerika kontra Európa." Posner azzal zárja, hogy összehasonlítja az Egyesült Államokat és Európát a nemzetközi joghoz való hozzáállásukban. Megjegyzi, hogy Európa (különösen az EU nemzetei) nemzetközi szinten sokkal jogszerűbb, részben magának az Európai Uniónak a tapasztalatainak köszönhetően, egy nemzetek feletti jogrendnek, amelyet az európaiak a második világháború press.uchicago.edu utáni béke és együttműködés biztosítása érdekében fogadtak el. Az európai jogászok gyakran úgy tekintenek a jogi szabályoknak és bíróságoknak (pl. Európai Bíróság, Emberi Jogok Európai Bírósága) való alávetettségre, mint a kormányzás győzelmére a nacionalista politika. Ezzel szemben az Egyesült Államok mint szuperhatalom óvatosabb volt attól, hogy olyan nemzetközi joghoz kösse magát, amely korlátozhatja cselekvési szabadságát. Posner valószínűleg példákkal illusztrálja ezt: az Egyesült Államok elutasította bizonyos szerződésekhez való csatlakozást (a Nemzetközi Büntetőbíróság, a taposóaknák tilalma, kezdetben a Kiotói Jegyzőkönyv stb.), valamint az Egyesült Államok rugalmasságot és ad hoc koalíciókat részesített előnyben. Valószínűleg ezeket a különbségeket a hatalomnak és az ideológiának tulajdonítja. Európa, viszonylag kisebb katonai erővel és saját múltbeli nacionalista háborúitól való borzalmával, hisz a törvényben és az intézményekben. Az Egyesült Államok, amely bízik hatalmában, és amelyet óceánok választanak el egymástól,

gyakran a legjobb esetben eszköznek, legrosszabb esetben pedig akadálynak tekinti a nemzetközi jogot. Posner arra is rámutathat, hogy az Egyesült Államokban van egy elit akadémiai/jogi közösség (beleértve az általa kritizált elit közösséget is), akik az európai stílusú legalizmust támogatják, de gyakran ütköznek az Egyesült Államok politikai realitásaival. A következtetés a könyv szálait a globális legalizmus két kulturális perspektívájának bemutatásával vonja össze: a *kozmopolita/európaibb* nézetet, amely az államok jogi korlátozásait ünnepli, és a *szuverenistább/amerikaibb* (legalábbis történelmileg amerikai) nézetet, amely szkeptikus a nemzetek feletti tekintéllyel szemben. Posner egyértelműen inkább az utóbbihoz igazodik, bár elemzése a könyvben univerzálisan alkalmazható. A tanulság az, hogy Amerika realista álláspontja jobban tükrözheti a nemzetközi jog tényleges működését, míg Európa legalista álláspontja, bár normatív szempontból vonzó, csak az EU egyedi kontextusában vagy az Egyesült Államok biztonsági védelme alatt tartható fenn. Ez az utolsó vita a kortárs geopolitikai valóságban alapozza meg az absztrakt vitát, hangsúlyozva, hogy a nemzetközi joggal kapcsolatos eltérő attitűdök továbbra is alakítják a globális politikát.

E fejezetek értékelése során mindegyik hozzájárul az átfogó tézishez azáltal, hogy különböző nézőpontokból foglalkozik vele – elméleti (I. rész) és intézményi/gyakorlati (II. rész). A könyv szerkezetének erőssége, hogy a nagy képelvek és a konkrét jogi arénák felé halad, következetesen alkalmazva Posner realista lencséjét. A 2. fejezet alapvető elemző hozzájárulásként tűnik ki (gyakran idézik a legalista feltételezések lebontása), míg a 6–8. fejezet az elméletet tesztelő bizonyítékokat és esettanulmányokat nyújt. Egyes bírálók megjegyezték a könyv széles terjedelmét, amely *"a nemzetközi jog számos területét lefedi, számos valós példával",* ami hozzáférhetővé és szemléltetővé teszi. Minden fejezet azt állítja, hogy a nemzetközi jog hatókörét korlátozzák az állami érdekek és a globális kormányzat hiánya, legyen szó szerződésekről, bíróságokról vagy a helyszíni megfelelésről.

Ennek ellenére kritizálható, hogy a könyv szélessége néha arra készteti Posnert, hogy széles ecsettel festsen – az olyan összetett témákat, mint az emberi jogi törvények, meglehetősen szkeptikusan foglalják össze (ahogy később egy egész könyvben, Az *emberi jogi törvény alkonyában* tette). De A *globális legalizmus veszélyeiben* minden fejezet hozzájárulása egyértelmű: együttesen megerősítik azt az érvet, hogy a globális legalizmus hibás megközelítés, az elmélettől a megvalósításig. A végére az olvasó áthaladt a filozófiai vitán, a történelmi kontextuson, az intézményi elemzésen és a régiók közötti összehasonlításon, mindezt a Posner által nyújtott egyesítő perspektívában.

Tudományos fogadtatás és főbb kritikák

Posner könyve, ahogy az egy "provokatív és minden bizonnyal ellentmondásos" műtől várható, vegyes fogadtatásban részesült a tudományos közösségben. Sok nemzetközi jogi és nemzetközi kapcsolattudós foglalkozott a *globális legalizmus veszélyeivel*, egyesek dicsérték tiszta szemű realizmusát, mások pedig indokolatlanul cinikusnak vagy szalmabábot támadónak kritizálták. Itt felvázoljuk a könyv főbb kritikáját és az akadémikusok reakcióit:

1. Túlságosan pesszimista és szelektív elemzés: Gyakori kritika, hogy Posner túlságosan pesszimista a nemzetközi együttműködés és a jog lehetőségeivel kapcsolatban, egészen addig a pontatlanságig vagy egyoldalúságig. Például a *European Journal of International Law áttekintése* azzal érvelt, hogy *A globális legalizmus veszélyei* "pontatlan pesszimizmust mutatnak az együttműködés lehetőségével kapcsolatban", *és ha túl komolyan vesszük, Posner*

álláspontja maga is akadályozhatja *a nemzetközi problémamegoldás előrehaladását (azáltal, hogy arra ösztönzi a nemzeteket, hogy hagyják el a jogi kereteket)*. Az ilyen irányú kritikusok azt állítják, hogy Posner alábecsüli, hogy a nemzetközi jog hogyan alakíthatja az állami preferenciákat és megkönnyítheti az együttműködést még a kihívásokkal teli területeken is. Rámutatnak a jogi fejlődés példáira, amelyeket Posner röviden elhallgat: például az ózonréteg lebontásáról szóló Montreali Jegyzőkönyv (amelyet széles körben sikeres szerződésnek tekintenek), vagy az atrocitások elleni lassan erősödő normák (mint például a kialakulóban lévő védelmi felelősség). Beth Simmons munkáját arról, hogy az emberi jogi szerződések hogyan mozgósítják a belpolitikát (amelyet Posner kollégája, G. John Ikenberry Posner könyvével együtt áttekintett) gyakran idézik Posner ellensúlyozására – Simmons megállapította, hogy még ha a diktátorok őszintétlenül írják alá is az emberi jogi szerződéseket, ezek a szerződések felhatalmazhatják a helyi aktivistákat, és idővel javuláshoz vezethetnek. Az ilyen bizonyítékok arra utalnak, hogy a nemzetközi jognak lehetnek hatásai, amelyeket Posner nem ismer el teljesen. Ikenberry saját kritikája a *Foreign Affairs-ben* finoman megfeddi Posnert ezen a ponton: bár "Posnernek igaza lehet abban, hogy a nemzetközi jog számít, ha a nemzetállamok érdekeit szolgálja", a növekvő közös értékek és kölcsönös függőség világában *"sok állam olyan globális jog- és intézményrendszereket akar kiépíteni, amelyek túlmutatnak minimalista látásmódján".* Más szóval, Posner kritikusai azzal érvelnek, hogy a globális jogászokat utópistáknak festi le, anélkül, hogy felismernék, hogy az államok gyakran *azért választanak* jogi megoldásokat, mert felvilágosult önérdekükben látják, hogy a közös problémákat (világjárványok, éghajlat, kereskedelmi stabilitás) törvényen keresztül kezeljék. Pesszimizmusát elavultnak vagy túl merevnek tartják azoknak a rezsimeknek a fényében, ahol a nemzetközi jog fokozatosan megerősödött (például a kereskedelmi jog növekvő betartása vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság bővülő tagsága még hullámvölgyekkel is).

2. A stróman érv – Kik a "globális törvényesek"? Egy másik fő kritika az, hogy Posner kissé homályos vagy eltúlzott célpontot állít fel a "globális legalizmusban". Egyes tudósok úgy vélik, hogy Posner karikírozta a nemzetközi jog területét azzal, hogy azt sugallta, hogy a legtöbb szószólója naiv jogász, akik úgy gondolják, hogy a nemzetközi jog mindenre gyógyír. A valóságban sok nemzetközi jogtudós és gyakorló jól ismeri a hatalmi politikát, és nem feltételezi vakon a jogot. Egy kritikus viccesen megjegyezte, hogy Posner megközelítése *"ugyanazt a problémát jelenti, mint bárki, aki a "globalisták" ellen szidalmazik... – végül egy szalmabábot hoznak létre, amely mindenből áll, ami nem tetszik nekik a dolgok jelenlegi állásában amazon.com*. Ez a *szalmabáb-kritika* rámutat arra, hogy Posner soha nem azonosítja egyértelműen, *hogy kik* ezek a szélsőséges globális jogászok, vagy mennyire befolyásosak valójában. Olyan személyiségek írásait idézi, mint Harold Koh és Anne-Marie Slaughter a globális legalista gondolkodás példájaként, de a kritikusok megjegyzik, hogy még ezeknek a tudósoknak is vannak árnyalt nézeteik, amelyek gyakorlati tapasztalatokon alapulnak (Koh például kormányban volt, és megérti a korlátokat). Egy kommentátor megjegyezte, hogy *"bár Posner messzire megy, hogy azonosítsa, mi a "globális legalizmus", nem igazán határozza meg, hogy kik a "globális legalisták", vagy milyen gyakorlati befolyásuk van a politikára."*. Posner általánosítása elfedi a nemzetközi jogi közösségen belüli különbségeket – nem mindegyik idealista annyira, hogy figyelmen kívül hagyja az állami érdekeket. A különböző gondolkodók egy kalap alá vételével vitathatatlanul egy olyan szélsőséges álláspontot támad, amelyet kevesen tartanak teljes mértékben (tehát egy szalmabáb). Például még a nemzetközi jog erős támogatói is általában elismerik az állami beleegyezés és érdek szükségességét (csak úgy gondolják, hogy az érdekek lehetnek hosszú távú vagy értékalapúak). Az olyan kritikusok, mint Mary Ellen O'Connell (akinek A *nemzetközi jog hatalma és célja című könyve* sokkal optimistább álláspontot képviselt, mint

Posneré) azzal érvelnek, hogy Posner alábecsüli a nemzetközi jog működését még központi végrehajtás nélkül is, a közösségi nyomás és a normatív kötelezettség révén. Azt állítják, hogy Posner nemzetközi jogi tudományának ábrázolása némileg karikatúra, a legrosszabb (vagy leggyengébb) érveire összpontosít, és figyelmen kívül hagyja a kifinomultabbakat, amelyek realista meglátásokat tartalmaznak.

3. A normativitás és a legitimitás elutasítása: Sok nemzetközi jogtudós jogi vagy erkölcsi szempontból származik, miszerint a normák és a legitimitás számítanak a világpolitikában. Kritizálják Posnert, amiért durva érdekalapú modellje van, amely nem tudja megmagyarázni, hogy az államok miért *követik néha* a nemzetközi jogot, még akkor is, ha az kényelmetlen. Például miért csatlakoztak a kisebb államok a Nemzetközi Büntetőbírósághoz, hatékonyan korlátozva saját szuverenitásukat, ha nem az igazságosság normáiba vetett hit miatt? Miért ragaszkodnak a demokráciák gyakran a WTO kedvezőtlen döntéseihez, ahelyett, hogy csak szembeszállnának velük? Posner azt válaszolná, hogy egy olyan rendszer megőrzése, amely előnyös számukra, de a kritikusok szerint ez nem magyarázza meg a teljes képet – a hazai közvélemény és vezetők internalizálják a törvényszerűség értékét. Harold Koh híres érvelése szerint a nemzetek részben az interakció, az értelmezés és az internalizálás "transznacionális jogi folyamata" révén engedelmeskednek a nemzetközi jognak, amelynek során a normák idővel iilj.org beágyazódnak a hazai jogi és politikai struktúrákba. Ez a folyamatorientált megfelelési elmélet olyan dinamikát sugall, ahol a viselkedés a törvény miatt megváltozik. Posner statikus racionális választási nézetét azzal vádolják, hogy hiányzik az ilyen társadalmi és eszmei tényezők. Lényegében ennek a tábornak a kritikusai szerint Posner *figyelmen kívül hagyja az eszmék, identitások és legitimitás független befolyását*. Hivatkozhatnak arra, hogy még a befolyásos országok is gyakran jogi szempontból igazolják cselekedeteiket (például az Egyesült Államok jogilag igazolja az iraki inváziót, vagy Oroszország megpróbálja jogilag igazolni a Krím annektálását) – ha a jog egyáltalán nem számít, miért vesződne a jogi indoklással? Egyesek ezt annak bizonyítékaként értelmezik, hogy a törvény alakítja a legitimitás narratíváját, fékezve a kirívó jogsértéseket. Posner, érvelnek, nem magyarázza meg meggyőzően ezt a legitimitást, kivéve, ha cinikusan azt mondja, hogy ez az egész képmutatás. De ha puszta képmutatás lenne, akkor nem látnánk olyan következetes mintákat, mint a demokráciák, amelyek ritkán szegik meg kirívóan a kereskedelmi szabályokat, vagy az a tény, hogy még az autokraták is aláírják az emberi jogi szerződéseket (ami azt sugallja, hogy a törvény jóváhagyása ér valamit).

4. A hosszú távú érdekek és a preferenciaváltozások figyelmen kívül hagyása: A kritika másik vonala az, hogy Posner rövid távú, anyagi érdekekre összpontosítva nem veszi figyelembe, hogy a nemzetközi jog hogyan segítheti az államokat hosszabb távú vagy kollektív érdekeik megvalósításában. Anne-Marie Slaughter és más liberális teoretikusok azzal érvelnek, hogy a jog és az intézmények segítenek az államoknak elkerülni a fogvatartottak dilemmáit azáltal, hogy információt nyújtanak, csökkentik a tranzakciós költségeket és hitelesen elkötelezik magukat az együttműködés mellett. Posner elismeri, hogy a triviális koordinációs problémákat törvény oldja meg, de a kritikusok szerint túl korlátozóan húzza meg a határt. Például az éghajlatváltozás vagy a világjárványok hosszú távon valóban minden államot fenyegetnek; Ezeken a területeken a jogi megállapodások, bár nehézek, az államok érdekét szolgálják, ha biztosítani tudják a kölcsönös megfelelést. Posner szkepticizmusa alááshatja a megfelelési mechanizmusok kiépítésére irányuló erőfeszítéseket. Más szóval, a kritikusok attól tartanak, hogy a "ne bízz a törvényben" tanácsa önbeteljesítő jóslat lehet, amely elriasztja az államokat attól, hogy potenciálisan hatékony jogi rendszerekbe fektessenek be. Az optimisták rámutatnak azokra az esetekre, amikor *a legalizáció fokozatosan elmélyítette az együttműködést*: az Európai Unió gazdasági szerződésekből kvázi alkotmányos jogvédő

entitássá fejlődött, vagy évtizedek óta egyre kifinomultabb fegyverzet-ellenőrzési módszerek alakultak ki. Posner nem foglalkozik teljes mértékben azzal, hogy a jogi keretek közötti ismétlődő interakciók hogyan definiálhatják újra, hogy az államok mit tekintenek érdeküknek (pl. az államok az iparágak kezdeti védelme után hasznosnak tekintik a kereskedelem liberalizációját). Így a tudósok statikusnak nevezték elemzését, és túlságosan az érdeklődés szűk fogalmához kötődött, nem engedve meg a tanulást és a preferenciák megváltoztatását jogi folyamatok révén.

5. Amerikai elfogultság és az európai tapasztalat elutasítása: Egyes európai tudósok különösen úgy érezték, hogy Posner "*Amerika kontra Európa" következtetése* kissé túlságosan önelégült volt az amerikai (realista) megközelítés javára. Posner az Egyesült Államok nézőpontjából ír – a kritikusok szerint racionalizálhatja az amerikai egyoldalúságot, miközben alábecsüli Európa multilaterális jogban elért eredményeit. Végül is az EU működő példája annak, hogy a legalizmus enyhíti a hatalmi politikát tagjai között. Egy német vagy francia nemzetközi jogász azzal érvelhet, hogy Európa jogra való támaszkodása valóban megszelídítette a rivalizálást ezen a kontinensen, sőt a kisebb államoknak is hangot adott (a szuverén egyenlőség "illúziójának" részleges cáfolata – az EU kontextusában a szuverén egyenlőséghez hasonló bizonyos mértékig intézményesült). Feltehetik a kérdést: ha a legalizmus ennyire hiábavaló, akkor miért fogadta el Európa nagyrészt sikeresen regionálisan? Posner azt válaszolná, hogy az EU azért működik, mert vannak benne kormányzati elemek (Európai Bizottság, Bíróság stb.) és közös kultúra – a körülmények globálisan nem léteznek –, de a kritikusok szerint lekicsinyeli, hogy ez egy létezési bizonyíték arra, hogy a törvény szerinti egyesített szuverenitás működhet. Egyesek tehát úgy látják*, hogy a globális legalizmus veszélyei* az amerikai szkepticizmust tükrözik a korlátozásokkal szemben, valószínűleg a 9/11 utáni viták befolyásolták, ahol amerikai tisztviselők (például John Bolton) kigúnyolták a nemzetközi jog értékét. Valóban, Michael Glennon pozitív fülszövege a könyvről azt ünnepli, hogy torzításokra kényszeríti az intézményt, hogy press.uchicago.edu válaszoljon rá – maga Glennon az Egyesült Államok cselekvési szabadságával összhangban lévő érveiről ismert (ő írta *a "Jog a hatalom ellen"* kritikákat az ENSZ-ről). Ezért kritika az, hogy Posner elemzése túlértékeli a nagyhatalmi perspektívákat, és nem érti meg teljesen, hogy a gyengébb államok vagy akár a közepes hatalmak miért fektetnek be a nemzetközi jogba (számukra a jog pajzs és eszköz a hatalmasok megkötésére, még ha tökéletlenül is). A becsmérlők azzal érvelnek, hogy realizmusa a *hatalom igazat tesz*, ami, ha általánosan elfogadják, erodálhatja a globális kormányzás szerény, de valós eredményeit az elmúlt évtizedekben.

E kritikák ellenére sokan dicsérték Posnert a kényelmetlen kérdések feltevéséért. Még azok a tudósok is, akik nem értettek egyet, elismerték a könyvet, mint "hasznos korrekciót" a jog mindenhatóságáról. Curtis Bradley, a Duke Law School munkatársa például dicsérte a könyvet, amiért szigorúan megkérdőjelezi azt a feltételezést, hogy a több nemzetközi jog mindig jobb, ezáltal arra kényszerítve a tudósokat, hogy alaposan átgondolják a jog korlátait és. A nemzetközi jogi közösség konszenzusa azonban hajlamos arra a meggyőződésre, hogy Posner nézete *túlságosan elutasító*. A "legalizmus" kifejezést egyesek pejoratívnak tartották – ahogy a New York-i Egyetem egyik professzora, Matthew Turk megjegyezte, Posner munkáját néha *"polémiaként"* olvassák a kozmopolita "intézmény".

A tudományos folyóiratokban a recenziók gyakran arra a következtetésre jutottak, hogy az igazság valahol Posner éles realizmusa és a legalisták optimizmusa között van. Elfogadták Posner néhány pontját (az államok megsértik a törvényt, ha létfontosságú, a végrehajtás valós kérdés), de fenntartották, hogy a nemzetközi jognak nagyobb befolyása van, mint amennyit ő

megenged. Például a *German Law Journal* áttekintése (Cohen 2012) úgy írta le Posner könyvét, mint amely egy szakma intellektuális történetét és "szociológiáját" nyújtja a legalista gondolkodás press.uchicago.edu kritikájában, de arra is utalt, hogy Posner a szakma meggyőződésének szélsőséges változatát célozhatja meg. Hasonlóképpen, Anthony D'Amato kritikája az *AJIL-ben* Posnert a spektrum egyik végére helyezte – az "extrém politikatudományi végre" –, szemben a nemzetközi jogtudósokkal, például Brian Leparddal a scholarlycommons.law.northwestern.edu másik végén. Ez a keretezés azt sugallja, hogy bár Posner érveit komolyan veszik, a területen sokan egy *perspektívának tartják őket a sok közül*, és valószínűleg túlbecsülik őket, hogy vitát váltsanak ki. Valóban, a könyv elérte ezt: gyakran hivatkoznak rá a nemzetközi jogról szóló vitákban, hogy miért engedelmeskednek (vagy nem engedelmeskednek) a nemzetek, gyakran a realista kihívás archetípusaként, amelyre a jogtudósoknak válaszolniuk kell.

Összefoglalva, A *globális legalizmus veszélyei fő kritikája* az, hogy Posner ábrázolása a nemzetközi jog hatékonyságáról túlságosan sivár, kissé szalmaemberes, és figyelmen kívül hagyja a normatív és hosszú távú tényezőket. A tudósok elismerik az általa felvetett kihívásokat, de gyakran azt válaszolják, hogy a nemzetközi jog, bár nem mindenható, nem olyan gyenge vagy naiv, mint ahogy Posner ábrázolja. A Posner könyve által kiváltott vita lényegében egy árnyaltabb középutat kényszerít ki: a globális jogi normák korlátainak és valódi hozzájárulásának elismerését. Ha más nem, Posner kritikája élesítette a nemzetközi jogászok gondolkodását arról, hogy mikor és hogyan működik a jog, és pontosan ez volt a szándéka – hogy lerázzon minden "veszélyesen naiv" önelégültséget.

Posner nézetei kontextusban: Összehasonlítás más nemzetközi jogtudósokkal

Posner hozzájárulásának és álláspontjának jobb megértése érdekében hasznos összehasonlítani nézeteit a nemzetközi jog más jelentős tudósaiéval, nevezetesen Harold Koh, Anne-Marie Slaughter és Jack Goldsmith nézeteivel. Mindegyik alak más-más megközelítést képvisel a spektrum mentén, a legalistáktól a realistákig, és Posner álláspontjai megvilágító módon konvergálnak vagy térnek el az övéktől.

Harold Koh (Yale Egyetem – Transznacionális jogi folyamat)

Harold Hongju Koh szinte fólia Posner számára: annak a nézetnek a vezető szószólója, hogy a nemzetközi jog internalizáció és normatív folyamatok révén befolyásolhatja és befolyásolja az államok viselkedését. Koh híres "transznacionális jogi folyamat" elmélete azzal érvel, hogy a kormánytisztviselők, bíróságok és nem kormányzati szervezetek határokon átnyúló interakciója során a nemzetközi jogot beépítik a hazai gyakorlatba, ami arra készteti az államokat, hogy ne csak érdekből, hanem megszokásból és belső iilj.org elkötelezettségből is engedelmeskedjenek a nemzetközi normáknak. 1997-es esszéjében *"Miért engedelmeskednek a nemzetek a nemzetközi jognak?"*, Koh azt válaszolta, hogy ezt részben azért teszik, mert jogi kötelezettséget fogadnak el (opinio juris), és mert a hazai jogrendszerek magukba szívják a nemzetközi szabályokat, így a megfelelés rutinszerű vagy a belső jog által megkövetelt.

Ehhez képest Posner mélyen szkeptikus Koh optimizmusával kapcsolatban. Míg Koh úgy látja, hogy a normatív vonzás és a jogi folyamat elősegíti a megfelelést, Posner leginkább az érdekek nyomását és húzását látja. Például Koh – aki az Egyesült Államok külügyminisztériumának jogi tanácsadójaként szolgált – úgy vélte, hogy az Egyesült Államok

elkötelezettsége és vezető szerepe a nemzetközi jogban (amit ő "okos hatalomnak" nevezett) törvénytisztelőbb világot alakíthat ki. Posner azt válaszolta, hogy még a jogi tanácsadó befolyását is korlátozza az elnök nemzeti érdekszámítása (arra hivatkozva, hogy még Koh-nak is a kormányban kellett törvényesen megvédenie a dróncsapásokat, vitathatatlanul a törvényt a politikához igazítva).

Koh hangsúlyozza a hazai bíróságok és a demokrácia szerepét a nemzetközi jog betartásának előmozdításában (a normák úgynevezett "vertikális integrációja). Posner, különösen könyvének 5. és 9. fejezetében, óvatosságot vagy ellenségességet fejez ki ezzel az elképzeléssel szemben – aggódik a demokratikus deficit miatt, amikor a bíróságok a politikai ág jóváhagyása nélkül alkalmazzák a nemzetközi jogot. Például Koh tapsolt, amikor az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának néhány bírája külföldi vagy nemzetközi normákra hivatkozott (például a *Roper kontra Simmons ügyben*, amely részben a globális konszenzusra hivatkozva tiltja a fiatalkorúak halálbüntetését). Posner (és Goldsmith) bírálta ezt a tendenciát, és egy egyértelmű határt részesített előnyben, ahol a nemzetközi jogot csak akkor alkalmazzák belföldön, ha azt törvény vagy szerződés megfelelően beépíti.

Mondhatnánk, hogy Koh a "liberális internacionalista" vagy transznacionalista iskolát képviseli, amely azt állítja, hogy idővel a nemzetközi jog alakítja az állami identitásokat és érdekeket (az államok engedelmeskednek, mert fokozatosan *akarnak*, mivel értékeik összhangban vannak a törvénnyel). Posner azt a realista/racionalista iskolát képviseli, amely elutasítja ezt a mély internalizációt: az államok engedelmeskednek, ha *kell,* vagy ha kényelmes, egyébként nem. Az akadémiai párbeszédekben Posner közvetlenül Koh ötleteivel küzdött. Koh például a kínzás elleni "nincs kínzás, nincs kivétel" abszolút jogi norma mellett szállt síkra; Posner más írásaiban azt javasolta, hogy a törvény erkölcsi abszolútumai szélsőséges biztonsági fenyegetések esetén összeomlanak (utalva arra, hogy az államok megsértik őket, ha valóban nyomást gyakorolnak rájuk). Ez nem jelenti azt, hogy Posner támogatja a kínzást – de valószínűleg azt mondaná, hogy a törvényes álláspont, miszerint a jog mindig érvényesül (ahogy Koh ragaszkodott hozzá), empirikusan kétséges.

Összefoglalva, Koh véleménye: A nemzetközi jog fokozatosan *transznacionális jogállamiságot hoz létre az* interakció és a normák internalizálása révén; a megfelelés az érdekek, az identitás és a jogi kötelezettség keverékéből származik. Posner nézete: A nemzetközi jog epifenomenális az állami érdekek szempontjából; Minden olyan megfelelés, amely internalizációnak tűnik, valószínűleg egybeesik az érdekekkel, vagy inkább a belpolitika, mint egy autonóm erő kényszeríti ki. Ezek a spektrum ellentétes végei. Nevezetesen, mind Koh, mind Posner befolyásos volt az Egyesült Államok politikai vitáiban – Koh sürgette a globális jog iránti elkötelezettséget (kulcsfigura volt az Egyesült Államok csatlakozási szerződéseinek támogatásában, a genfi egyezmények betartásában stb.), Posner gyakran óva intett a jogi túlkapásoktól vagy az idealizmustól. Koh azt mondhatja, hogy Posner figyelmen kívül hagyja, hogy a jog hogyan emeli fel a hosszú távú közjót és a vezetés erkölcsi dimenzióját, míg Posner szerint Koh *túlságosan idealista*, alábecsülve, hogy az államok milyen gyakran választják a reálpolitikát a jogi normák helyett. A köztük lévő kontraszt megtestesíti a *The Perils of Global Legalism című könyvben kiemelt szélesebb körű vitát*.

Anne-Marie Slaughter (Princeton Egyetem – Liberális Globális Kormányzás)

Anne-Marie Slaughter egy másik perspektívát kínál, amely ellentétben áll Posnerrel, bár talán kevésbé élesen, mint Kohé. Slaughter a globális hálózatokkal és a transzkorzationalizmussal

kapcsolatos munkájáról ismert, különösen *az A New World Order* (2004) című könyvében. Azzal érvelt, hogy világkormány nélkül is egy "diszaggregált" globális kormányzás felemelkedését látjuk, ahol a nemzeti kormányzati tisztviselők (bírák, szabályozók, törvényhozók) hálózatokat alkotnak külföldi kollégáikkal, harmonizálják a politikákat és terjesztik a normákat. Például a bírák hálózatai közös jogi elveket osztanak, ami a joggyakorlat konvergenciájához vezet; A szabályozók együttműködnek pénzügyi vagy biztonsági kérdésekben, informális *nemzetközi jogot hozva létre*. Slaughter víziója egy összekapcsolt világ, ahol a nemzeti szuverenitás továbbra is jelen van, de a nemzeti tisztviselők a globális érdek érdekében kollektíven cselekszenek, jogi és politikai hálózatokon keresztül. Ez eredendően optimistább nézet a jogon keresztüli nemzetközi együttműködésről, bár nem csak a formális szerződésekre, hanem az általa "*kormányzati hálózatoknak"* nevezett dolgokra támaszkodik.

Posnerhez képest: Slaughter alapvetően inkább liberális internacionalista, hisz az intézmények és a kapcsolatok erejében az anarchia enyhítésére. Koh-hoz hasonlóan ő is úgy véli, hogy az olyan értékek, mint a jogállamiság és a demokrácia, ezeken a hálózatokon keresztül terjedhetnek, idővel összehangolva az állami érdekeket. Posner valószínűleg azt válaszolná, hogy a hálózatok rendben vannak, de végső soron csak addig működnek, amíg összhangban vannak a végrehajtó politikával – például az igazságügyi hálózatok támogathatják a liberális normákat, de ha egy állam vezetése úgy dönt, hogy semmibe veszi ezeket a normákat (mondjuk Magyarország vagy Lengyelország nemrégiben megkérdőjelezi az uniós jogi normákat), a hálózatok nem írhatják felül az állami szuverenitást.

A legfontosabb különbség az, hogy hogyan látják a hazai intézmények szerepét a nemzetközi jog betartásában. Slaughter azt az elképzelést támogatja, hogy a nemzeti bíróságok és ügynökségek a nemzetközi jog ügynökeivé váljanak, önkéntesen koordinálva másokkal (pl. külföldi ítéletek végrehajtása, rendeletek kölcsönös elismerése stb.). Posner ezzel szemben óvatos: a nemzetközi jogról szóló fejezetében megjegyzi, hogy a hazai bíróságokra való támaszkodás a globális célok érdekében visszafelé sülhet el, vagy korlátozható. Konkrétan kritizálta például az Egyesült Államok idegen kártérítési statútumának felhasználását az éghajlatváltozáshoz való hozzájárulás perelésére (ezt a hipotetikus elméletet túlzásnak érezte, és a politika jobban kezeli). Slaughter ezt kreatív ügyvédnek tekintheti a globális kérdések kezelésére, míg Posner az alapvetően politikai kérdések jogi túlkapásának.

Egy másik összehasonlítási pont: a humanitárius beavatkozás mészárlása – olyan jogi keretek mellett érvelt, amelyek lehetővé teszik az atrocitások megállítását célzó beavatkozást (védelmi felelősség), megtalálva a módját annak, hogy ezt összeegyeztetjék a szuverenitással. Posner a *Veszélyekben* a NATO koszovói beavatkozását idézte annak bizonyítékaként, hogy amikor a törvény (az ENSZ jóváhagyása) megakadályozta a szükségesnek ítélt cselekvést, az államok mégis press.uchicago.edu cselekedtek. Azt mondhatja, hogy Slaughter megközelítése, amely megpróbálja legalizálni a humanitárius beavatkozást, csak a törvény utólagos illesztése arra, hogy az államok mit fognak tenni, ha úgy döntenek; Nem a törvény tette lehetővé Koszovó beavatkozását (sőt, az ENSZ szabályai szerint illegális volt), hanem a nemzeti döntések és a koalíció hatalma. Slaughter azt válaszolhatja, hogy a humanitárius beavatkozás jogi normájának megteremtése lehetséges (ahogy azt az ENSZ 2005-ös világcsúcstalálkozóján megkísérelték), és kívánatos a jövőbeni cselekvések irányítására, míg Posner szkeptikus lenne azzal kapcsolatban, hogy egy ilyen norma akarata ellenére kötelezhet egy nagyhatalmat.

Lényegében Slaughter nézetei összhangban vannak azzal, amit Posner "globális legalizmusnak" nevez – bár az ő verziója árnyalt annak tudatában, hogy a globális kormányzás hálózatokon keresztül történik, nem csak formális szerződéseken keresztül. Hisz a globális jogi keretek fokozatos fejlesztésében, amelyet nagyrészt a liberális demokráciák vezérelnek, és hogy a transznacionális együttműködés megoldhatja a kollektív problémákat. Posner továbbra is úgy véli, hogy ezeket az erőfeszítéseket eredendően korlátozzák az állami érdekek, és hogy az informális hálózatok nem kerülik el a központi végrehajtás hiányának alapvető problémáját. Sokatmondó, hogy Slaughter megközelítését gyakran emlegetik befolyásos liberális vízióként (Duncan Hollis az *Új Világrendet* egy bizonyos liberális nézet legbefolyásosabb nyilatkozatának) míg Posner könyve a befolyásos realista viszonválasz. Slaughter perspektívája megtestesíti azt az elképzelést, hogy a jog a gyakorlaton keresztül fejlődhet, és kvázi rendet hozhat létre; Posner nézőpontja az, hogy valódi tekintély nélkül ez a rend törékeny.

Érdekes módon Slaughter és Posner egyetértettek néhány pragmatikus pontban: Slaughter társszerzője volt egy cikknek az "Igazságügyi globalizációról", sőt arról is írt, hogy az amerikai bíróságoknak néha nemzetközi forrásokat kell használniuk – Posner és Goldsmith a 2000-es évek közepén közösen óvatosan reagáltak. Ez a diskurzus azt mutatta, hogy Slaughter legitimitási és viszonossági okokból a nemzetközi jog iránti nyitottságot szorgalmazta az amerikai bíróságokon, míg Posner/Goldsmith a demokratikus elszámoltathatóság problémáira és az eltérő értékekre figyelmeztetett. Ehhez képest Slaughter a nemzetközi és a hazai jogi szféra integrációja felé hajlik, Posner pedig az elkülönülés felé, hacsak nem demokratikusan választják. A törvényen keresztüli új világrendről alkotott szangvinikusabb nézete pontosan az, amit Posner *veszélyes legalizmusnak* nevez, ha túl messzire megy.

Jack Goldsmith (Harvard Egyetem – A nemzetközi jog határai)

Jack Goldsmith valójában az a tudós, aki a legközelebb áll Posner nézeteihez, olyannyira, hogy társszerzői voltak a 2005-ös *The Limits of International Law* című könyvnek. Goldsmith sok tekintetben közreműködőnek tekinthető a nemzetközi jog realista, érdekalapú kritikájának kidolgozásában, amelyet *A globális legalizmus veszélyei* folytatnak. Goldsmith és Posner 2005-ös könyve azzal érvelt, hogy a nemzetközi szokásjog lényegében "egyszerűen az érdekek egybeesése" az államok között, és hogy a szerződéses kötelezettségvállalások csak annyiban hatékonyak, amennyiben tükrözik az államok mögöttes érdekeit és hatalmátfpa.org. Racionális választási modelleket használtak a nemzetközi jog kategorizálására olyan területekre, mint a *koordináció* (ahol a jog könnyen működik, mert mindenki elfogadott szabályt akar) kontra *az anarchia alatti együttműködés* (mint például a foglyok dilemmái, ahol a végrehajtásra szükség van, és gyakran hiányzik). Arra a következtetésre jutottak, hogy a nemzetközi jognak kevés önálló ereje van: az államok akkor tesznek eleget, ha érdekükben áll, és figyelmen kívül hagyják, ha nem, ami azt jelenti, hogy a jog ritkán vagy egyáltalán nem kényszerít egy nagyhatalmat akarata ellenére.

A globális legalizmus veszélyeiben Posner sok ugyanarra a premisszára épít. Ezért Posner és Goldsmith nézetei nagyon egybevágóak. Mindkettőt a nemzetközi jogi tudomány "realista" vagy "szkeptikus" iskolájának részének tekintik. Goldsmith megközelítését, akárcsak Posnerét, a politikatudomány és a jogi elemzés keveréke inspirálta. Mindketten empirikus példákat hangsúlyoznak olyan államokra, amelyek szembeszállnak a nemzetközi joggal anélkül, hogy érdemi következményeket szenvednének el (például az Egyesült Államok az ENSZ jóváhagyása nélkül háborút indít Irakban, vagy az országok büntetlenül megsértik az emberi jogi egyezményeket).

Összehasonlítható azonban, hogy van-e közöttük nappali fény, vagy 2009-re Posner gondolkodásának fejlődése. Goldsmith az Egyesült Államok kormányában dolgozott (a Bush-kormányzatban szolgált), és gyakran társítják az Egyesült Államok szuverenitását értékelő konzervatív perspektívával (például kritizálta az amerikai tisztviselők feletti nemzetközi joghatóságot). Posner, bár osztozik ezekben a szuverenitási aggályokban, néha inkább semleges társadalomtudományi perspektívából ír, mint nyíltan nacionalista. De nagyjából a *Global Legalism-ben* Posner visszhangozza és felerősíti a *Limits of International Law érveit*. Valójában egyes kritikusok megjegyezték, hogy a *Global Legalism "mindössze négy évvel [Posner] bestseller A nemzetközi jog határai után jelent meg, amelyet Jack Goldsmith-szel közösen írt",* lényegében folytatva a korábbi könyv szkeptikus, társadalomtudományi szemléletét.

Egy összehasonlítandó terület: Goldsmith véleménye a nemzetközi jog alkalmazásáról az Egyesült Államok bíróságain (ő írt az idegen kártérítési statútum kérdéseiről is) és Posner véleménye a 9. fejezetben. Mindketten kritikusak voltak az ATS széles körű használatával kapcsolatban a nemzetközi normák nyomására; Goldsmithnek 2003-ban a Jogi Tanácsadói Hivatal vezetőjeként olyan kérdésekkel kellett foglalkoznia, mint a genfi egyezmények alkalmazhatósága, és a szűkebb értelmezéseket részesítette előnyben, amelyek megőrizték az Egyesült Államok rugalmasságát. Valószínűleg mindketten egyetértenek abban, hogy a hazai alkotmányos elveknek (és a demokratikus ellenőrzésnek) kell szabályozniuk, hogy a nemzetközi jog milyen mértékben engedi be.

Egy másik nézőpont: Goldsmith és Posner kontra Koh/Slaughter – Goldsmith nyilvánosan vitatta Koh-t olyan kérdésekben, mint a nemzetközi jog hatóköre a terrorizmus elleni háborúban (például Koh azt szorgalmazta, hogy a dróntámadásoknak és a fogva tartásoknak továbbra is a nemzetközi jogot kell követniük; Goldsmith hajlamos volt azzal érvelni, hogy az Egyesült Államoknak több szabadsága van). Posner könyve idézi az "amerikai és európai jogi értelmiségieket", akik a jogot érdekfelettinek tekintik – Goldsmith ugyanilyen szkeptikus lenne ezekkel az értelmiségiekkel szemben. Valójában Goldsmith társszerzője volt egy cikknek "Őszintén téves nemzetközi jogi tudósok", megfeddve azokat az akadémikusokat, akik illegálisnak minősítették az Egyesült Államok politikáját (arra utalva, hogy ezek az akadémikusok naivak voltak a jog működésével kapcsolatban). Ez a szellemiség hatja át Posner könyvét is.

Tehát ehhez képest Goldsmith nézetei gyakorlatilag ugyanazok az iskolák, mint Posneré. Ha valami, akkor Posner 2009-es könyve úgy tekinthető, mint amely finomítja a 2005-ös együttműködésük érvelését, és tovább tolja az ellentétes tábor alapjául szolgáló gondolkodásmód ("legalizmus") kritikájába. Goldsmith későbbi munkáiban (mint például *Ki irányítja az internetet?* vagy kiberkérdésekről írt), továbbra is hangsúlyozta a globális szabályozás gyakorlati korlátait – összhangban a posneri szkepticizmussal.

Érdemes megjegyezni, hogy Goldsmith és Posner 2005-ös munkája is komoly kritikákat kapott (Mary Ellen O'Connell részben válaszként írt egy darabot *"A nemzetközi jog hatalma és célja" címmel* , mások pedig azzal vádolták őket, hogy figyelmen kívül hagyják a normák szerepét). 2011-re Goldsmith valójában azt tükrözte, hogy *A nemzetközi jog határai* jól elöregedtek, de azt is, hogy a nemzetközi jogi környezet megváltozott (a terrorizmusra összpontosítva stb.). Posner 2009-ben megduplázta tézisét a tágabb értelemben, nem pedig a technikai elemzés értelmében.

Összefoglalva, Posner és Goldsmith együtt állnak a realista kritika vezető hangjaiként. Goldsmith hozzájárulásai tudományos súlyt és valós betekintést nyújtanak Posner érveibe. Posner *globális legalizmusa úgy* tekinthető, mint amely a Goldsmith-Posner elméleti lencsét alkalmazza magára a legalizmus fogalmára és olyan kortárs fejleményekre, mint a nemzetközi bíróságok felemelkedése. Ha Koh és Slaughter a "Yale-iskola" vagy a liberális internacionalizmus eszméit képviselik, Goldsmith és Posner a nemzetközi jog "chicagói iskoláját" képviseli – amely a racionális választáson, a globális kormányzással szembeni szkepticizmuson és a szuverén elszámoltathatóság előnyben részesítésén alapul. Goldsmith bevonása ebbe az összehasonlításba rávilágít arra, hogy *nem minden jelentős nemzetközi jogtudós nem ért egyet Posnerrel*; Goldsmith kiemelkedő példája egy elismert tudósnak, aki osztja Posner alapvető nézeteit, bár talán egy kicsit nagyobb hangsúlyt fektet az Egyesült Államok stratégiai érdekeire (Goldsmith gyakran az Egyesült Államok alkotmányos korlátai és gyakorlati szuverenitási aggályai szempontjából fogalmazza meg a kérdéseket).

Ezeket az ábrákat összehasonlítva:

- Koh – a normatív/internalizációs elmélet archetípusa (Posner kifejezésével globális legalista).
- Slaughter – az innovatív, hálózatba kapcsolt legalizmus híve (szintén globális legalista, de modern csavarral).
- Goldsmith – Posner realizmusának útitársa, társszerzője, elméleti gerincet szolgáltat Posner állításainak.

Látjuk, hogy Posner munkája nem légüres térben jelent meg, hanem egy folyamatos diskurzus része volt. Posner maga is elismeri azokat a tudósokat, "akikkel egyetértek" – valószínűleg Goldsmithre és más racionalistákra hivatkozva – szemben a globális jogászokkal, akikkel nem ért egyet. Anthony D'Amato áttekintése Lepardot (egy tudóst, aki az erkölcsileg megalapozott nemzetközi jog mellett érvel) az egyik végére, Posnert a másik végére, Guzmant (aki racionális tervezésű, de optimistább megközelítést kínált) a scholarlycommons.law.northwestern.edu közepére helyezi. Harold Koh és Anne-Marie Slaughter közelebb lenne Lepard végéhez (az erősen legalista/normatív oldal), míg Jack Goldsmith szilárdan kiáll Posner tábora mellett.

Ez a spektrum azt szemlélteti, hogy *A globális legalizmus veszélyei* egy dialektika része volt a területen: Koh és Slaughter nyílt kihívásával Posner válaszokat és összehasonlításokat kért. Valójában egy kritika szerint Posner oldalakat tölt Koh és Slaughter műveinek kritikájával, de "nem mutatja meg, hogyan befolyásolják a globális legalizmust" szisztematikusanjstor.org – utalva arra, hogy talán kiválogatta vagy nem vette figyelembe teljesen az árnyalataikat. Ettől függetlenül az összehasonlítás megmutatja Posner határozott helyét: messze a szkeptikus oldalon, ellensúlyt adva a hidegháború utáni korszak dominánsabb liberális internacionalista narratívájának.

Az összehasonlító kontextus következtetése:

Összefoglalva, Posner nézeteit olyan tudósok támasztják alá, mint Goldsmith, akik osztják realista feltételezéseit, és éles ellentétben állnak az olyan tudósokkal, mint Koh és Slaughter, akik megtestesítik az általa kritizált globális törvényes szemléletet. Ez az egymás mellé állítás hangsúlyozza a nemzetközi jog mai legfontosabb vitáit: A nemzetközi jog alapvetően az államok politikai eszköze, vagy valódi jogállamisági rendszerré fejlődik? Posner egyértelműen az előbbi oldalán áll, és az összehasonlításokból láthatjuk, hogy bár sokan nem

értenek egyet vele, érvei még az optimistákat is arra kényszerítették, hogy finomítsák, miért gondolják, hogy a nemzetközi jog számít. Végül A *globális legalizmus veszélyei a* nemzetközi jogtudomány kritikus ellenőrzőpontjaként jelenik meg – olyan, amely azt mondja: "álljunk meg és fontoljuk meg itt a korlátokat és illúziókat", mielőtt a globális jog projektjével rohannánk. Akár egyetértünk, akár nem, Posner állításai továbbra is referenciapontnak számítanak, amellyel más tudósoknak, például Kohnak, Slaughternek és Goldsmithnek saját munkájukban foglalkozniuk kell, így a könyv fontos része a nemzetközi jog jövőjéről szóló intellektuális beszélgetésnek.

Következtetés

Eric A. Posner *A globális legalizmus veszélyei* elsöprő, szigorúan érvelt realista kritikát mutat be arról az elképzelésről, hogy a nemzetközi jog központosított végrehajtás hiányában alapvetően átrendezheti a nemzetközi ügyeket. A könyv központi tézise – miszerint a nemzetközi jogi mechanizmusokba vetett túlzott hit helytelen – a legalista feltételezések elméleti megdöntése és a nemzetközi intézmények empirikus vizsgálata révén alakul ki. Posner arra hívja fel az olvasókat, hogy szembenézzenek azzal a lehetőséggel, hogy a globális jogászok nagy része "illúzióra épülhet", és figyelmeztet, hogy az anarchikus és gyakran kemény környezetben működő nemzetközi kapcsolatok kevés teret adnak ezeknek az illúzióknak.

A könyv során Posner megkérdőjelezi a nemzetközi jog hatékonyságát és függetlenségét, és azt állítja, hogy alapvetően az állami érdekek és a hatalmi dinamika tükröződése marad. Szembeállítja a legalista víziót (a törvény mint irányadó kéz az államok felett) a realista nézettel (a törvény mint eszköz, amelyet az államok akkor használnak, amikor kényelmes), végül az utóbbi oldalára áll. Ez a perspektíva arra készteti, hogy az olyan fejleményeket, mint a nemzetközi bíróságok elterjedése vagy az emberi jogi szerződések kiterjesztése, ne tiszta előrelépésnek tekintse, hanem korlátozott előrelépésnek, amely az államok folyamatos belenyugvásától függ.

A könyv minden része egy átfogó esethez járul hozzá: az I. rész megvilágítja, hogy a globális legalizmus hogyan gyökerezik *utópisztikus premisszákban*, és rávilágít annak intellektuális és gyakorlati hibáira, míg a II. rész ezeket a cselekvési pontokat mutatja be az ítélethozatal és a végrehajtás vegyes eredményeinek elemzésével a nemzetközi színtéren. A NATO koszovói beavatkozásától a WTO határozatainak egyenlőtlen végrehajtásáig Posner visszatérő bizonyítékokat talál arra, hogy az államok "készek eltekinteni" a jogi kötelezettségektől, ha az érdekeiknek, megerősítve a nemzetközi jog korlátozott korlátozó erejét.

A Posner munkájára adott tudományos válasz erőteljes volt. A támogatók tapsolnak a könyvnek, mint a vágyálmok elleni korrekciónak – Michael Glennon például "sziporkázó olvasmánynak" nevezte, amely feltárja, hogy a nemzetközi jog feltételezett tekintélyének mekkora része *körkörös vagy illuzórikus*. A kritikusok azonban azzal érvelnek, hogy Posner kritikája túl messzire megy, alábecsülve azt a valós (bár fokozatos és gyakran finom) befolyást, amelyet a nemzetközi jog legitimitása, hírneve és normatív vonzereje révén gyakorol. Arra figyelmeztetnek, hogy Posner realizmusa, ha nagyban elfogadják, önbeteljesítő jóslattá válhat, amely aláássa a globális kollektív problémák megoldására irányuló erőfeszítéseket. A Posner nézetei és az olyan tudósok nézetei közötti kontraszt – akik továbbra is optimisták a jog és a hálózatok erejével kapcsolatban az állami viselkedés megváltoztatására – rávilágít a terület alapvető megosztottságára. Posner álláspontja közelebb

áll Jack Goldsmithéhez, akivel osztozik abban a meggyőződésben, hogy a nemzetközi jog hatókörét az állami egyetértés és a fpa.org érdekek korlátozzák.

Végül a *The Perils of Global Legalism* fontos tudományos hozzájárulás, amely arra kényszeríti a nemzetközi jogászokat és a nemzetközi kapcsolatok teoretikusait egyaránt, hogy számoljanak a "nemzetközi jog korlátaival". Még azoknak is, akik nem értenek egyet Posnerrel, foglalkozniuk kell az általa felvetett kihívásokkal: a végrehajtás problémája, a hatalom szerepe és a törvény önelégült átvételének veszélye mindig betölti a globális kormányzás űrét. A könyv nem feltétlenül jelent végzetet a nemzetközi jog számára – de reális értékelést követel arról, hogy a jog mit érhet el és mit nem érhet el a világ színpadán. Posner záró üzenete lényegében józanságra szólít fel: a nemzetközi jog továbbra is értékes intézmény, de nem csodaszer a világ bajaira, és erejének túlbecsülése veszélyes következményekkel járhat. Miközben a világ továbbra is olyan kérdésekkel küzd, mint az éghajlatváltozás, a világjárványok és a transznacionális konfliktusok, Posner munkája emlékeztet bennünket arra, hogy a jogi megoldások csak annyira lesznek hatékonyak, mint az azokat alátámasztó politikai akarat és érdekek – ez a lecke egyszerre kijózanító és elengedhetetlen a nemzetközi jogállamiság megerősítésére irányuló jövőbeli erőfeszítésekhez.

Források:

- Posner, Eric A. *A globális legalizmus veszélyei*. University of Chicago Press, 2009. (Elemzés és részlet a 16–27. oldalról).
- Ikenberry, G. John. A *globális legalizmus veszélyei*, Foreign *Affairs* áttekintése (2010. január/február)foreignaffairs.com.
- A University of Chicago Press leírása A *globális legalizmus veszélyeiről* (2009)press.uchicago.edu .
- D'Amato, Anthony. "A nemzetközi szokásjog új megközelítései" (Posner, Guzman, Lepard áttekintése), *AJIL* 105:163 (2011).
- Amazon vásárlói áttekintés (Ivy the Snivy) A *globális legalizmus veszélyeiről* (2018) – Megjegyzés: A szalmabáb kritika perspektívája.
- A Foreign Policy Association cikke, "A nemzetközi jog határainak határai" (2010), amely összefoglalja Goldsmith és Posner érveit fpa.org.
- Harold Koh: "Miért engedelmeskednek a nemzetek a nemzetközi jognak?" *Yale Law Journal* 106 (1997) – (kontrasztos nézet miatt hivatkozva).
- Anne-Marie Slaughter, *Új világrend.* Princeton University Press, 2004 – (a kontrasztos hálózatok megközelítésére hivatkozva)arizonastatelawjournal.org.
- Jack Goldsmith és Eric Posner, *A nemzetközi jog határai*. Oxford University Press, 2005 – (Posner nézeteinek kontextusa és a társszerzők összehasonlítása)fpa.org.

****

Dieter Grimm "Az alkotmányosság eredménye és kilátásai egy megváltozott világban" és "A kozmopolita alkotmány"

I. Grimm "Az alkotmányosság eredménye és kilátásai egy megváltozott világban" (2010)

Szerkezet és fő érvek

Dieter Grimm 2010-es esszéje, amely az *alkotmányosság alkonya?*, két fő részre tagolódik. Grimm először a modern alkotmányosság történelmi vívmányait vizsgálja, majd a drámaian megváltozott globális kontextusban costituzionalismo.it vizsgálja annak kilátásait. Néhány kulcsfontosságú érv ebből a munkából:

- Az alkotmányosság alapvető eredménye: Grimm elmagyarázza, hogy a modern alkotmányosság alapvetően alárendeli a politikát a törvénynek, megalapozva a jogállamiságot és a korlátozott kormányzati. Az alkotmány szűk értelemben azt jelenti, hogy a politikai hatalmat jogi normák korlátozzák – lényegében "a politika alávetettsége a törvénynek". Grimm azonban azzal érvel, hogy az alkotmányosság valódi vívmánya ambiciózusabb: legitimálja a politikai hatalmat azáltal, hogy a kormányzottak beleegyezésében és részvételében gyökerezik. Grimm véleménye szerint az alkotmány *nem* pusztán jogi keret; ez egy normatív projekt, amely legitim tekintélyt teremt a szabad és egyenlő polgárok között. Ez a projekt "trinitárius", három alapelven – az emberi jogokon, a demokrácián és a jogállamiságon – alapul, amelyeket Grimm az alkotmányos hit dogmájaként ír le. Az államhatalom összekapcsolásával az alkotmányosság az abszolút hatalmat korlátozott, törvényhez kötött hatalommá alakította, amely "Mi, a nép" felé tartozik. Grimm megjegyzi, hogy a modern alkotmány legfontosabb szerepe az, hogy legitimitást adjon a törvényhozó hatalomnak azáltal, hogy lehetővé teszi az állampolgárok részvételét (az alkotmányos rend "első egyéni joga" szerinte a *parlamenti képviselethez*, azaz a politikai részvételhez való jog). Összefoglalva, a 18. század utáni alkotmányos paradigma a közhatalmat jogi ellenőrzés és népi ellenőrzés alá helyezte – ez az alkotmányosság forradalmi vívmánya.
- Alkotmány kontra államiság: Grimm hangsúlyozza, hogy a klasszikus alkotmányosság a szuverén nemzetállamok keretein belül fejlődött ki. A francia és az amerikai forradalom örökségére támaszkodva hangsúlyozza, hogy az alkotmányok történelmileg önkormányzásra law.nyu.edu law.nyu.edu képes politikai közösséget feltételeznek. Az alkotmány fogalma a szuverén *alkotmányozó hatalom ("a nép") eszméjéhez kötődik* , amely legfelsőbb törvényt hoz, hogy law.nyu.edu kormányozza

magát. Így az alkotmány nem akármilyen magasabb rendű törvény, hanem olyan, amely kollektív politikai akaratból fakad és demokratikus rendet hoz létre. Grimm elméleti álláspontja itt olyan klasszikus alkotmányos gondolkodók hatását mutatja, mint Emmanuel Sieyès (az alkotmányozó hatalomra), és összhangban van Jürgen Habermas nézetével, miszerint az alkotmányok a népszuverenitást az alapvető jogokkal law.nyu.edu ötvözik. Ebben a szellemben Grimm hangsúlyozza, hogy a népszuverenitás és az államiság történelmileg elválaszthatatlanok voltak az alkotmányosság felemelkedésétől: csak egy szuverén állam biztosítja az alkotmány működéséhez szükséges összetartó közszférát és hatalmi struktúrát. Ez az alapvonal tájékoztatja az alkotmányosság nemzetállamon túlra való kiterjesztésével kapcsolatos óvatosságát.

- Megváltozott világ – globalizáció és többszintű kormányzás: Az esszé második részében Grimm a 20. század végén és a 21. század elején az alkotmányosság előtt álló "megváltozott világ" felé fordul. Az olyan jelenségeket, mint a globalizáció, a nemzetek feletti szervezetek (pl. az Európai Unió) felemelkedése és a nemzetközi jogi rendszerek elterjedése olyan fejleményekként azonosítja, amelyek megkérdőjelezik az alkotmányosság hagyományos államközpontú modelljét. A második világháború utáni korszakban az alkotmányos elvek és normák "globálissá váltak" – például nemzetközi emberi jogi szerződések, transznacionális bíróságok és többszintű kormányzási keretek révén. Grimm elismeri, hogy az alkotmányok manapság egyre inkább a jogi pluralizmus környezetében működnek, ahol a nemzeti jogrendek egymás mellett léteznek, és kölcsönhatásba lépnek a nemzetek feletti és nemzetközi jogi normákkal. Megjegyzi, hogy a modern nemzeti alkotmányok gyakran beágyazódnak más nemzetek és nemzetközi testületek külső felügyeleti vagy "szakértői értékelési" rendszereibe. Például a hazai emberi jogokat nemzetközi bíróságok ellenőrzik, az állami politikákat pedig olyan szervezetek korlátozzák, mint az ENSZ vagy a WTO. Ez az alkotmányosság fejlődésének új szakaszát jelenti: amit egyes tudósok a nemzetközi jog "alkotmányosításának" vagy akár "globális alkotmányosságnak" neveznek. Grimm esszéje azzal foglalkozik, hogy ezek a globális és transznacionális normák valóban alkotmányosnak nevezhetők-e világállam vagy globális emberek hiányában.
- Grimm elméleti álláspontja – szkepticizmus a globális alkotmányossággal kapcsolatban: Bár Grimm elismeri, hogy bizonyos alkotmányos jellemzők (például bírósági felülvizsgálat, jogvédelem, jogállamisági normák) az államon kívül jelennek meg, alapvetően szkeptikus azzal kapcsolatban, hogy a teljes értékű alkotmányosság létezhet az állam nélkül. Azzal érvel, hogy az alkotmányosság robusztus értelemben (amit Matthias Kumm "Big C" alkotmányosságnak nevez) nem választható el egy politikai közösség demokratikus szuverenitásától. Grimm szavaival élve, nincs olyan valódi politikai közösség globális szinten, amely képes lenne demokratikus alkotmányt létrehozni. A nemzetközi jogból és szervezetekből, bármennyire is fontosak, hiányzik a "Mi, a nép", amely felhatalmazást kapna arra, hogy legitimitást adjon egy legfelsőbb törvénynek. Ráadásul a globális szintű demokratikus kormányzás "intézményi infrastruktúrája" hiányzik. A globális választóknak elszámoltatható világtörvényhozás vagy a globális közszféra nélkül kételkedik abban, hogy a globális alkotmányról szóló beszéd több lenne, mint metafora. Grimm tehát meghúzza a határvonalat az alkotmányos normák formája és tartalma között: nemzetközi szinten is találhatunk szabályokat, bíróságokat és korlátokat (amit Kumm kisbetűs alkotmányosságnak nevez law.nyu.edu de ezekből hiányzik az a demokratikus szerzőség és szuverén tekintély, amely meghatározza az igazi, nagybetűs alkotmányosságot. Röviden, Grimm azt állítja, hogy a nemzetközi rezsimek

"alkotmányosnak" nevezése globális démosz nélkül félrevezető, hacsak valaki nem normatív módon támogatja az esetleges "globális alkotmányos államot" (ezt a törekvést rendkívül vitathatónak és kivitelezhetetlennek tartja)law.nyu.edu. Ez az álláspont Grimm-et a globális alkotmányosság law.nyu.edu "szkeptikusai" közé sorolja – ezt az álláspontot osztja más tudósokkal, például Nico Krisch-szel és Peter L. Lindseth-tel, akik 2010 körül azzal érveltek, hogy a posztnacionális kormányzásból hiányzik az állami alkotmányok demokratikus legitimitása.

- Állami szuverenitás és demokratikus legitimitás: Grimm esszéjének visszatérő témája az állami szuverenitás sorsa a globalizáció korában. Grimm távolról sem a szuverén utáni világot fogadja el, hanem a demokrácia garanciájaként védi az állami szuverenitást *annak alkotmányos formájában*. Megjegyzi, hogy az államok valóban egyesítették vagy korlátozták szuverenitásuk aspektusait szerződéssel – például az EU-hoz vagy az ENSZ-hez való csatlakozással –, de ragaszkodik ahhoz, hogy ez nem jelenti egy új szuverén hatalom létrehozását az állam law.nyu.edu felett. Grimm számára a szuverenitás nem absztrakt abszolút; ez egy politikai közösség tényleges képessége önmaga kormányzására. A nemzeti alkotmány egyszerre korlátozza a szuverenitást (azáltal, hogy a szuverén törvényhez köti) és kifejezi a szuverenitást (az önkormányzat lehetővé tételével). Így Grimm veszélyt lát minden olyan fejleményben, amely erodálja a szuverenitás és a demokratikus elszámoltathatóság közötti kapcsolatot. Azzal érvel, hogy sok transznacionális szabályozási rendszer demokratikus deficitben szenved – a döntéseket a nemzeti választók hatókörén kívül hozzák meg. A "jogállamiságra" való puszta hivatkozás globális szinten nem elegendő a legitimitás biztosításához, ha a nép részvétele hiányzik. Rámutat például arra, hogy bár az Európai Uniónak van jogrendje, sőt jogi chartája is, egységes európai nép hiányában még mindig küzd a demokratikus legitimitással. Grimm szerint a "demokratikus rendszerben nem gyökerező jogrendnek nincs teljes értelemben vett alkotmányos alapja"costituzionalismo.it. Ezért az EU vagy a nemzetközi jog alkotmányossá tételére irányuló erőfeszítéseknek szembe kell nézniük ezzel a demokráciadeficittel. Grimm azt sugallja, hogy a nemzetek feletti intézmények érdemi demokratizálására lenne szükség, mielőtt "komolyan beszélhetnénk az alkotmányról" az állami costituzionalismo.it túl. Ez magában foglalhatja a parlament erősebb bevonását vagy a népek transznacionális befolyásgyakorlásának egyéb eszközeit. Grimm azonban elég realista ahhoz, hogy megjegyezze, hogy a demokrácia elérése globális szinten rendkívül nehéz – "az első feltétel (jogállamiság) sokkal könnyebb, mint a második (demokratizálódás)" mind az EU-ban, mind a nemzetközi szférában. Szkepticizmusa tehát abban a meggyőződésben gyökerezik, hogy az alkotmányosság legfontosabb vívmánya – a korlátozott önkormányzat – megsemmisülhet, ha a hatalom olyan helyekre helyeződik át, ahol a törvényt az emberek hangja nélkül hozzák meg.
- Elkötelezettség a jogi pluralizmussal: Grimm elemzése implicit módon foglalkozik a jogi pluralizmussal, a több jogrend együttélésével is. Elismeri, hogy pluralista jogi környezetben élünk (nemzeti alkotmányok, uniós jog, nemzetközi jog), és ez a valóság megkérdőjelezi a klasszikus hierarchikus jogszemléletet. Grimm azonban nem fogadja el teljes mértékben a radikális pluralizmust, amely szerint a hatalom teljesen széttöredezett. Ehelyett úgy tűnik, hogy fenntartja, hogy a végső alkotmányos hatalom (a Kompetenz-Kompetenz) továbbra is a szuverén nép kezében van állami szinten. Gyakorlati szempontból ez a nézet egybecsengett az alkotmánybíróságok (például Németország) megközelítésével, amelyek bár együttműködnek a nemzetek feletti joggal, fenntartják a végső szót az alapvető alkotmányos elvek fenntartására. Grimm kritikusan jegyzi meg az európai "alkotmányos pluralizmus" javaslatait, amelyek az EU-t és az államokat egyenlő alkotmányos helyekként képzelik el, egyértelmű

hierarchia nélkül. Figyelmeztet, hogy nem lehet elkerülni azt a kérdést, hogy ki dönt végső fokon – vagy a nemzetek feletti rend, vagy az állam lesz a végső hatalommal. Álláspontja összhangban van a nemzetállami alkotmány védelmével, mint a demokratikus legitimitás és a jogvédelem elsődleges forrásával, még akkor is, ha pluralista kontextusban működik. A 2010-es esszében Grimm így olyan teoretikusokkal lép kapcsolatba, mint Neil Walker (aki az alkotmányos pluralizmus bajnoka volt), megerősítve a végső tekintély helyének. Grimm szerint a pluralista megállapodások csak addig működőképesek, amíg nem kényszerítik az államokat saját alkotmányos identitásuk és demokratikus kötelezettségeik megsértésére. A pluralizmusnak ez az óvatos felkarolása – együttműködés a végső szuverenitásról való lemondás nélkül – jellemzi Grimm megközelítését a globális jogi komplexitáshoz.

- Hozzájárulások a tudományos vitához: Grimm esszéje jelentős mértékben hozzájárult a hagyományos alkotmányosság és az új transznacionális rend közötti feszültség világos megfogalmazásával. Megjelenésekor tudományos viták kavarogtak az "államon túli alkotmányosságról". Grimm bátorító emlékeztetőt adott az alkotmányosság eredeti céljaira és korlátaira. Perspektívája kihívást jelent az optimistább tudósok számára, akik a kialakuló globális alkotmányos normákat haladásnak tekintik. Például Grimm ragaszkodása a demokratikus alkotmányozó hatalomhoz közvetlen kihívás azoknak az elméleteknek, amelyek szerint a nemzetközi közösség vagy a bíróságok egyedül alkotmányosíthatják a globális kormányzást. Ebben Grimm olyan kortársakkal beszélget (és gyakran ellenzékben), mint Jürgen Habermas (aki a világtársadalom kozmopolita felépítését szorgalmazta), valamint a globális kormányzás teoretikusaival, Jeffrey Dunoffal, Joel Trachtmannal vagy Bardo Fassbenderrel, akik az ENSZ rendszerének alkotmányos analógiáit tárták fel. Grimm szkepticizmusa olyan kritikus hangokkal is összhangban van, mint Nico Krisch *Beyond Constitutionalism (2010)* és Peter Lindseth *Power and Legitimacy (2010) című műve,* amelyek azzal érveltek, hogy a nemzetek feletti testületek végső soron az államoktól származtatják a hatalmat, és law.nyu.edu nincs autonóm demokratikus legitimitásuk. Érvelését az alkotmányosság alapvető demokratikus elméletére alapozva Grimm nemcsak a nemzetállami alkotmány második világháború utáni modelljét védte, hanem magasra tette a lécet arra vonatkozóan, hogy mit kell elérnie egy jövőbeli kozmopolita alkotmányos rendnek. Munkája ezáltal élesítette az intellektuális vitát: a "globális alkotmányosság" minden állításának választ kell adnia Grimm kérdéseire: Kik a választók? Hol van a demokratikus folyamat? és Hogyan érvényesítik a jogokat a hatalommal szemben? Összefoglalva, a 2010-es esszé egy elvi elméletet fogalmaz meg, miszerint az alkotmányosság múltbeli sikere (korlátozott, demokratikus kormányzás létrehozása) veszélybe kerülhet egy új korszakban, és arra szólítja fel a tudósokat és a gyakorlókat, hogy számoljanak ezzel a ténnyel. Ahogy az egyik kommentátor megjegyezte, Grimm az alkotmányosság állami law.nyu.edu túlra való kiterjesztésének "legkifinomultabb szkeptikusai" közé tartozik, a kifejezés pontosabb használatát kényszerítve ki, és emlékeztetve bennünket arra, hogy az alkotmányosság végső soron az emberek felhatalmazásának projektje a törvény.

A kozmopolita alkotmány (2016)

A munka áttekintése és a fő érvek

A Cosmopolitan Constitution (2016) alapos elemzést nyújt arról, hogyan fejlődött az alkotmányosság a második világháború utáni és a nemzeti korszakban. Ez a munka – amelyet Alexander Somek írt, de Grimm elméleti kerete szempontjából nagyon releváns – az alkotmányosság fejlődésének három szakaszát követi nyomon, amelyek Somek által *"kozmopolita alkotmánynak" nevezett szakaszban csúcsosodnak ki.* A könyv szerkezete tükrözi ezeket a szakaszokat és azok következményeit:

- Az első szakaszban, amelyet gyakran *alkotmányosság 1.0-nak neveznek*, az alkotmányok elsősorban a szuverén hatalom (hatalmak) nemzetállamon belüli megszervezéséről szóltak. A klasszikus alkotmány a "szabadság műve" volt, amely kifejezte és csatornázta a népszuverenitást. Ebben a korszakban, nagyjából a 18. század végétől a 20. század elejéig, az alkotmányok a kollektív önrendelkezésből származtak – az emberek, mint politikai közösség, szabadon alakították ki kormányzási kereteiket. Ez megfelel annak, amit Grimm az alkotmányosság vívmányaként emelt ki: az alkotmány mint a népakarat eszköze, amely egyetértéssel hozza létre a kormányt.
- A második világháború után kialakult második szakaszban (alkotmányosság 2.0) a hangsúly az alapvető értékek, különösen az emberi jogok és az emberi méltóság elismerésére helyeződött át. Somek azzal érvel, hogy 1945 után az alkotmány legitimitása nemcsak a népszerű szerzőségből fakadt, hanem az egyetemes emberi jogok books.google.com iránti hiteles elkötelezettségéből is. Ez egy átalakító pillanat volt: az alkotmányokat már nem tekintették pusztán a nemzet belügyének; meg kellett felelniük az igazságosság és a jogok nemzetek feletti normáinak. Ennek eredményeként a "nép" bizonyos fokig háttérbe szorul. Ebben a szakaszban az alkotmányt nem egyszerűen azért tekintik érvényesnek, mert *népünk* akarta, hanem azért is, mert összhangban van az átfogó emberi jogi normákkal. A nemzeti alkotmányok beépültek a nemzetközi felügyeleti mechanizmusokba – például a háború utáni "szakértői értékelési" rendszerbe, amelyben a nemzetek books.google.com figyelemmel kísérik egymás emberi jogi nyilvántartását. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az olyan intézmények, mint az Emberi Jogok Európai Bírósága vagy az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága kritizálhatják vagy befolyásolhatják az állami törvényeket. A könyv azt sugallja, hogy ez a fejlemény az alkotmányos tekintély kettős forrását hozta létre: a népszuverenitást *és* a globális emberi jogi elvek betartását. Ez az alkotmányelmélet kulcsfontosságú változását tükrözi – amely nagyon is párbeszédet folytat Grimm aggodalmaival. Míg Grimm elismerte az egyetemes normák hozzáadását, figyelmeztetett, hogy a népszuverenitás felhígítása alááshatja a demokratikus legitimitást. *A kozmopolita alkotmány* ugyanezt a jelenséget evolúciós lépésként írja le: az alkotmányok kozmopolita jelleget kapnak azáltal, hogy a nemzeten túli értékekhez kötődnek.
- A harmadik szakaszban, vagyis az *alkotmányosság 3.0-ban* az alkotmányok elérik a transzcendencia fázisát, túllépve a nemzetállam határain. Ez a teljesen kifejlett

kozmopolita alkotmány. Fontos, hogy Somek gondosan tisztázza, hogy a kozmopolita alkotmány *"nem a nemzetállamon túli alkotmány tervrajza",* sem books.google.com szó szerinti értelemben vett világalkotmány. Más szóval, nem egyetlen globális chartáról beszélünk, amelyet mindenkire rákényszerítenek. A kozmopolita alkotmány inkább azt jelöli, hogy a nemzeti alkotmányjog "túlnyúlik nemzeti határain". Minden nemzeti alkotmány részben transznacionálissá válik: a jog globális hálójában működik, elismeri a külső korlátokat és megosztja a hatalmat a nemzetközi intézményekkel. A szerző rekonstruálja, hogyan vált az alkotmányosság az 1.0-s (nemzeti népakarat) a 2.0-s (egyetemes jogok hozzáadása) és a 3.0-s (határokon átívelő alkotmányos normák és kormányzás) szakaszba. A csúcspont az, hogy a modern alkotmánynak két arca van – ezt a koncepciót tárgyalja a könyv utolsó elemző fejezete.

- A kozmopolita alkotmány két arca: *A kozmopolita alkotmány* szerint a kortárs alkotmányok Janus-arcú karaktert mutatnak, "politikai" és "adminisztratív" arccal is rendelkeznek. A politikai arc a *kozmopolitizmus* normatív törekvéseit tükrözi:
    - Az alkotmányokat ma már a nemzetközi emberi jogi kötelezettségvállalások korlátozzák. Például egy nemzeti alkotmány megtilthatja a halálbüntetést vagy a faji megkülönböztetést, részben azért, mert ezek globális emberi jogi normák.
    - Szilárdan elkötelezettek az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés elleni küzdelem mellett. Ez azt jelenti, hogy az alkotmányos rend az univerzalista egyenlőség elvét öleli fel, mérsékelve a saját polgárok hagyományos privilegizálását. (A gyakorlatban ez abban is megmutatkozik, hogy az uniós jog például megtiltja a tagállamoknak, hogy diszkrimináljanak más uniós polgárokat – ez egy regionális formában kozmopolita elem.)
    - A politikai arc magában foglalja a más hatósági helyszínekkel, például az Egyesült Nemzetek Szervezetével vagy a nemzetközi szabályozási rendszerekkel books.google.com való interakciók aktív kezelését is. A kozmopolita alkotmány elismeri, hogy a hatalom megosztott; az államon kívül is koordinálnia és együttműködnie kell. Ez magában foglalhatja például a nemzetközi jog beépítését a nemzeti jogba, vagy a kormányzati szervek strukturálását a globális intézményekkel való kapcsolattartás érdekében.

Röviden, a politikai arc *kifelé tekintő és elvszerű:* felöleli a globális normákat (különösen az emberi jogokat), és arra törekszik, hogy a nemzetet egy együttműködő nemzetközi rendbe ágyazza be. Ez az arc megragadja azt, amit sokan a kozmopolita alkotmányosság pozitív "vívmányának" tekintenek – egy olyan nemzeti alkotmányt, amelyet a magasabb színvonal és a globális felelősség korlátoz, nem csak a saját népe.

Az adminisztratív arc ezzel szemben a kozmopolita kor problematikusabb oldalát tárja fel:

- Ez a képviseleti intézményekre ruházott "politikai hatalom megszűnését" jelenti. Ahogy egyre több döntés születik kormányközi vagy technikai fórumokon, a nemzeti parlamentek és a választási politika szerepe csökken.
- A politikai folyamatok egyre inkább átadják magukat a bürokráciák vagy a szakértők közötti informális politikai koordinációnak a határokon átnyúló. A parlamenti viták helyett számos fontos kormányzási döntést (például pénzügyi szabályozást, kereskedelmi normákat, közegészségügyi válaszokat) tisztviselők vagy magánszereplők transznacionális hálózatai alakítanak. Ez inkább a kormányzat, mint a politika.

- Az adminisztratív arc tehát az *"alkotmányos tekintély egy adminisztrált világ számára"*. Itt az alkotmányok megkönnyítik a technokrata irányítást és a szabályozás nemzetközi összehangolását, mindaddig, amíg az alapvető polgári jogokat nem sértik kirívóan. Más szóval, amíg az alapvető szabadságjogok biztonságban vannak, sok politikai döntést globális vagy regionális koordinációs folyamatokra delegálnak, amelyek a nép véleményétől függetlenül működnek.

Ez a leírás visszhangozza azokat az aggodalmakat, amelyeket Grimm és más tudósok vetettek fel a demokratikus döntéshozatal eróziójával kapcsolatban. A kozmopolita alkotmány adminisztratív arca azt sugallja, hogy a gyakorlatban a *tényleges szuverenitás* a törvényhozástól a végrehajtó hatalmakig és a transznacionális testületekig helyeződött át. A nemzeti kormányokat a nemzetközi szinten meghatározott "játékszabályok" korlátozzák – a kereskedelmi megállapodásoktól a biztonsági paktumokig –, és a belpolitikának kevesebb lehetősége van a független utak feltérképezésére. A könyv kritikát tartalmaz: miközben a kozmopolita fordulat megszilárdította a jogokat (pozitívum), a demokratikus önkormányzatot is kiüresítette (negatívum). Az "emberek" a jogok és a jó kormányzás passzív kedvezményezettjeivé válnak, de ritkábban a kollektív politikák aktív választóivá. Ez a kétarcú eredmény megragadja a kozmopolita alkotmányosság paradoxonát: egyetemessé tesz bizonyos alkotmányos értékeket, *miközben* aláássa az alkotmányos hatalom klasszikus helyét (a nemzet választóit).

Grimm elméleti álláspontjai a *kozmopolita alkotmányban* és a vitákkal való részvételben

A kozmopolita alkotmányt nem Grimm írta, de elemzése erősen rezonál Grimm alkotmányelméletének témáival – néha megerősítve, néha megkérdőjelezve azokat. Ezt a munkát úgy értelmezhetjük, mint egy későbbi beszélgetőpartnert a globális alkotmányosságról folyó beszélgetésben, amelyet Grimm 2010-es esszéje folytatott. A legfontosabb elméleti pozíciók és elkötelezettségi pontok a következők:

- Az alkotmányosságról és a népszuverenitásról: A 2016-os munka lényegében megerősíti Grimm megfigyelését, miszerint a második világháború utáni alkotmányosság az egyetemes normák bevonásával tért át, és ezáltal felhígította a féktelen népszuverenitás szerepét. Somek kifejezetten azt írja, hogy "a második világháború után... A modern alkotmány nemcsak a kollektív szerzőségnek köszönheti tekintélyét; hitelesen el kell köteleznie magát az emberi jogok mellett is. Így az emberek háttérbe szorulnak, és a nemzeti alkotmány beágyazódik a... nemzetek közötti "szakértői értékelésbe". Ez a kijelentés ugyanazt a fejleményt hangsúlyozza, mint Grimm: az alkotmányos legitimitásnak ma már kettős forrása van (a nép *és* az emberi jogok). Grimm elméleti álláspontja az volt, hogy az alkotmány demokratikus legitimitásának továbbra is elsődlegesnek kell maradnia, és aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a túl sok külső kényszer másodlagos státuszba taszíthatja az embereket. *A kozmopolita alkotmány* pontosan elismeri a nép "háttérbe szorulását"books.google.com) mint a kortárs alkotmányos élet tényét. Valójában a könyv azzal foglalkozik Grimmmel, hogy felteszi a kérdést: *Tekintettel arra, hogy ez a váltás megtörtént, mit jelent ez az alkotmányelmélet számára?* Somek válasza az, hogy a kozmopolita alkotmányt két arcával fogalja fel – árnyalt álláspont, nem pedig nyílt siránkozás. Grimm egyetérthet a leírással, de normatívan továbbra is zavarja.

- Globális alkotmányosság: Grimm szkeptikus volt azzal kapcsolatban, hogy bármilyen nemzetek feletti megállapodást valódi alkotmánynak nevezzen, globális szuverén nélkül. *A kozmopolita alkotmány* finoman megkerüli ezt azzal, hogy nem hajlandó egyetlen globális alkotmányt felállítani, ehelyett a kozmopolita alkotmányosságot a nemzeti alkotmányok összesített books.google.com minőségeként ábrázolja. Ez részben összhangban van Grimm ragaszkodásához, hogy az állami law.nyu.edu kívül nem létezik "Big-C" alkotmány. Somek nem állítja, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete vagy az EU maga is teljes alkotmány; inkább azt mondja, hogy a nemzeti alkotmányok megváltoztatták természetüket a kozmopolita korszakban. Ez az elméleti lépés Grimm ellenvetését érinti azzal, hogy újradefiniálja, mit értünk alkotmányosság alatt *az államon kívül*: ez nem egy globális charta, hanem egymással összefüggő alkotmányos rendek hálózata. A tudományos vitákban ez a megközelítés a "többszintű alkotmányosság" vagy az "alkotmányos pluralizmus" elképzeléseivel beszélget, amelyek hasonlóan a világ alkotmányos rendjét nemzeti és nemzetközi elemek ökoszisztémájának tekintik. Grimm óvatos volt az ilyen pluralista alkotmányossággal kapcsolatban, de *a Kozmopolita Alkotmány* olyan keretet biztosít, amely eloszlathatja néhány aggályát (a nemzeti alkotmányokra összpontosítva), miközben kiemeli az általa azonosított jelenségeket (például a jogok nemzetközivé válását).
- Állami szuverenitás: A mű tovább foglalkozik az állami szuverenitás fogalmával kozmopolita korlátok között. Grimm álláspontja az volt, hogy a szuverenitás továbbra is alapvető fontosságú a demokratikus legitimitás szempontjából, még akkor is, ha kollektíven gyakorolják (pl. az EU-ban az államok mint "a Szerződések urai"). Somek elemzése azt sugallja, hogy bár a formális szuverenitás továbbra is fennáll, gyakorlását ma már kozmopolita normák határozzák meg. Az alkotmányok "politikai arca" elfogadja a szuverenitás korlátait (pl. nincs szuverén jog az emberi jogok megsértésére vagy a faji/etnikai megkülönböztetésre). Ez a szuverenitás fogalmának fejlődésének tekinthető: a szuverenitás már nem a korlátlan döntési képesség (vesztfáliai stílus), hanem a nemzetközi jog és a közös értékek keretein belüli szuverenitás. Grimm valószínűleg elismeri ezt a tényszerű fejlődést – ő maga is megjegyezte, hogy az államok a második világháború után szándékosan korlátozták cselekvési szabadságukat szerződéssel. Grimm azonban hangsúlyozhatja, hogy ezeket a korlátozásokat *az államok szuverén döntései önmaguk szabták* meg , és így tekintélyüket végső soron a szuverén beleegyezésből származtatják. *A kozmopolita alkotmány* hozzáteszi, hogy az idő múlásával ezek az önként vállalt kötelezettségek új ethoszt hoztak létre, ahol az államok alkotmányos hatalmukat kozmopolita elvek által eredendően korlátozott módon fogják fel (majdnem mintha a szuverenitás most beépített elkötelezettséget hordozna a nemzetközi közösség iránt). Ez egy finom elmozdulás Grimm szemszögéből: Grimm a szuverén aktus elsőbbségét hangsúlyozná (pl. egy állam úgy dönt, hogy csatlakozik egy emberi jogi egyezményhez), míg a kozmopolita nézet magának a normatív rezsimnek az elsőbbségét sugallja (az emberi jogokat mint mércét, amelyhez még egy szuverén állam is kötve érzi magát, a puszta önkéntes választáson túl). A könyv ezáltal hozzájárul a szuverenitásról szóló vitákhoz azáltal, hogy bemutatja, hogyan alakul át a fogalom, nem pedig eltűnik. A szuverenitás egy kozmopolita alkotmányban megosztott és felülvizsgált szuverenitássá válik – ez a fogalom a globális alkotmányosság támogatóit és szkeptikusait egyaránt leköti.
- Jogi pluralizmus és tekintély: Somek beszámolója eredendően a jogi pluralizmussal foglalkozik, mivel több "hatalmi helyet" ábrázol kölcsönhatásban (nemzetállamok, nemzetközi intézmények stb.). Grimm 2010-es esszéje óvatosan foglalkozott a pluralizmussal, figyelmeztetve, hogy világos hierarchiák nélkül hatalmi konfliktusok

fenyegetnek. *A kozmopolita alkotmány* a pluralizmus megértésének egyik módját kínálja: az *adminisztratív arcon keresztül*, amely azt mutatja, hogy a kormányzás transznacionális közigazgatási hálózatokra tolódik el. Ez nagyon pluralista helyzet – a hatalom diffúz, és egyetlen alkotmány (nemzeti vagy nemzetközi) sem rendelkezik minden hatalommal. A hátránya, ahogy Grimm tartott, az elszámoltathatóság: a pluralista kormányzás megkerülheti a demokratikus tanácskozást. Itt Somek elemzése valójában megerősíti Grimm kritikáját azáltal, hogy bemutatja, hogy az egyértelmű hierarchia elvesztése (állam vs. nemzetközi) demokráciadeficithez vezethet (az adminisztrált világ forgatókönyve). A másik oldalon azonban a *politikai arc* egyfajta normatív pluralizmust sugall, amelyet Grimm talán kellemesebbnek talál: a nemzeti alkotmányok önkéntesen integrálják a globális normákat, létrehozva az államok *közötti kölcsönös elszámoltathatóság hálóját*. Tudományos értelemben ez egybecseng a pluralista alkotmányos rend gondolatával, ahol egyetlen egység sem abszolút legfelsőbb, mégis mindegyik engedelmeskedik bizonyos alapelveknek. Grimm kapcsolatba lépett ennek a nézetnek a támogatóival (pl. Miguel Maduro, Neil Walker) azáltal, hogy ragaszkodott a végső döntőbíró szükségességéhez. Somek nem oldja meg kifejezetten a végső döntőbíró problémáját, de azt sugallja, hogy mindaddig, amíg az alapvető jogokat tiszteletben tartják, a végső választottbírósági eljárás gyakran technokrata tárgyalások útján történik, nem pedig bírósági ítéletek útján. Ez talán feszültséget okoz: Grimm megkérdőjelezheti, hogy a kulcsfontosságú döntéseket "a politikai koordináció különböző informális stratégiáira" bízni normatív szempontból elfogadható-e, tekintettel arra, hogy a törvényre és a demokratikus felhatalmazásra helyezi a hangsúlyt. Lényegében a *Kozmopolita Alkotmány* leköti Grimmet azzal, hogy részletes képet fest a pluralista valóságról, és felteszi a kérdést, hogy az alkotmányos elmélet képes-e befogadni azt anélkül, hogy elárulná demokratikus gyökereit. Ezzel arra készteti az alkotmányteoretikusokat, hogy megbirkózzanak a pluralista kormányzás pragmatikus megjelenésével, amelytől Grimm korábban óva intett.

- Hozzájárulások és kihívások a vitához: A 2016-os mű hozzájárul az alkotmányelmélethez azáltal, hogy nevet és formát ad az új korszaknak – a *kozmopolita alkotmányosságnak*. Olyan gondolkodók ötleteire épít, mint *Jürgen Habermas* (a nemzetközi jog és a posztnacionális demokrácia "alkotmányosításáról"), *Carl Schmitt* (a szuverén döntésen alapuló alkotmány fogalma – amely Somek szerint mára gyengült) és *Ernst-Wolfgang Böckenförde* (aki híres megjegyezte, hogy a liberális szekuláris állam olyan előfeltételekre támaszkodik, amelyeket nem tud garantálni – releváns, mivel az alkotmányok egy kozmopolita közösségre támaszkodnak normák gyengülhetnek). Somek tézise, miszerint az alkotmánynak most két arca van, árnyalt álláspontot kínál a tudományos vitában. Nem ünnepli nyíltan a globális alkotmányosságot (mivel az adminisztratív arc figyelmeztető mese), és nem is utasítja el egyszerűen (mivel a politikai arc elismeri a valódi normatív fejlődést). Ezzel kiegészíti Grimm kritikusabb álláspontját egy olyan keretrendszerrel, amely elismeri mind a nyereséget, mind a veszteséget. Például, ahol Grimm rávilágíthat a *jogi globalizáció veszélyeire* a demokráciára, Somek a határokon túli igazságosság kozmopolita normáinak *ígéretét* is kiemeli . Ez a kétoldalú értékelés arra készteti a tudósokat, hogy két gondolatot tartsanak szem előtt: *a jogok növelését* kontra *a néphatalom csökkenését*. A kozmopolita alkotmány koncepciója tehát előremozdítja a vitát azzal, hogy felteszi a kérdést: Lehet-e olyan alkotmányosságunk, amely egyszerre kozmopolita és demokratikus? Vagy arra vagyunk rendelve, hogy az egyik értéket a másikra cseréljük? Ezek a kérdések nagyon is összhangban vannak Grimm saját vizsgálataival, de 2016-ra leíróbb-analitikus módon fogalmazódnak meg.

Figyelemre méltó, hogy a könyv nem javasol egyértelmű megoldást (mint például egy világparlament stb.), de a *két arc azonosítása* implicit módon stratégiákat szorgalmaz a kozmopolita kormányzás demokratikus deficitjének enyhítésére – ezt a kérdést Grimm következetesen felvetette. Összefoglalva, *a Kozmopolita Alkotmány* gazdagítja a tudományos beszélgetést azáltal, hogy fogalmi hidat képez az állami alkotmányosság és a globális kormányzás között, és ennek során Grimm elméleti álláspontjaiból merít és megkérdőjelezi azokat. Egyetért Grimmmel abban, hogy a klasszikus alkotmányosságot a globális erők megváltoztatták, de azt sugallja, hogy ezt a változást inkább új alkotmányos paradigmának tekintjük, mint pusztán válságnak. Ez az álláspont arra ösztönzi Grimmet és másokat, hogy finomítsák elméleteiket: talán az alkotmányosság lényegét (jogok, demokrácia, jogállamiság) még meg lehet őrizni vagy újragondolni egy kozmopolita környezetben, még akkor is, ha a forma példátlan.

Folytonosságok és eltolódások 2010 és 2016 között

Grimm 2010-es esszéjének vizsgálata a 2016-os kozmopolita alkotmányosság perspektívája mellett feltűnő folytonosságokat és figyelemre méltó változásokat tár fel az alkotmányosságról való gondolkodásban a globális színtéren.

Folytonosságok – alapelvek és aggályok: Alapvetően mindkét mű egyetért abban, hogy a második világháború utáni alkotmányosság már nem pusztán nemzeti ügy. Elismerik, hogy *az egyetemes emberi jogok és a transznacionális jogi felügyelet az alkotmányos gyakorlat szerves részévé vált*. 2010-ben Grimm rámutatott a nemzetközi normák növekvő befolyására a nemzeti alkotmányokra; 2016-ra ezt a befolyást adottnak tekintik, és elméletileg úgy értelmezik, mint magát a "kozmopolita alkotmányt". Mindkét mű nagyra értékeli a törvény által korlátozott kormányzást és a jogok védelmét. Grimm jogainak, demokráciájának és jogállamiságának hármassága továbbra is központi szerepet játszik, és *a The Cosmopolitan Constitution* szintén a jogokra (az emberi jogi kötelezettségvállalások kulcsfontosságúak a politikai arc szempontjából) és a jogállamiságra (az államokat korlátozó normatív keretre) összpontosítja books.google.com. Ráadásul a demokrácia iránti aggodalom közös szál. Grimm 2010-ben azzal volt elfoglalva, hogy a demokratikus önkormányzat hogyan élheti túl a globalizációt; 2016-ban a kétarcú elemzés kifejezetten kiemeli a demokratikus politika csökkenő szerepét ("a politikai tekintély megszűnése"), mint books.google.com problematikus eredményét. Ebben az értelemben a későbbi munka igazolja Grimm aggodalmát, hogy *valami demokratikus elvész,* amikor az alkotmányok kozmopolitává válnak. Folytonosság van abban is, hogy az államot továbbra is döntő szerepet játszik. Sem Grimm, sem Somek nem támogatja a nemzetállam eltörlését; ehelyett a nemzetállam az átalakuló aréna. A kozmopolita alkotmány eszméje még mindig a nemzeti alkotmányokra támaszkodik (ez nem egy államok feletti globális alkotmány, hanem az államok globalizált alkotmánya). Ez hallgatólagosan megerősíti Grimm nézetét, miszerint az államokkal együtt kell dolgoznunk, mint a jövőbeni alkotmányos rend építőköveivel. Végül mindkét mű a naiv globalizmus normatív kritikájával foglalkozik. Grimm óva intett attól, hogy azt feltételezze, hogy a nemzetközi jog egyszerűen átveheti az alkotmány law.nyu.edu helyét. Hasonlóképpen, *a kozmopolita alkotmány* nem idealizálja a status quót; kiegyensúlyozott nézetet mutat be, amely magában foglalja a hiányosságokat (adminisztratív dominancia, a népi ellenőrzés elvesztése). Összefoglalva, az alapvető értékek és a diagnosztikai aggályok továbbra is következetesek: a jogállamiság fenntartása, a jogok védelme és a demokratikus legitimitás biztosítása a transznacionális változásokkal szemben.

Eltolódások – Fejlődő perspektívák és hangsúlyok: E folytonosságok ellenére 2010 és 2016 között perspektívaváltások történtek, ami az alkotmányos gondolkodás fejlődését tükrözi. Az egyik kulcsfontosságú elmozdulás a túlnyomórészt szkeptikus hangnemről a globális alkotmányosság elemzőbb/leíróbb hangnemére irányul. Grimm 2010-es megközelítése normatív és némileg védelmező – feltételeket szab az alkotmányosság létezésére vagy nem létezésére (nincs alkotmány nép nélkül stb.). Ezzel szemben a 2016-os beszámoló, bár tisztában van a normatív kérdésekkel, szinte szociológiai álláspontot képvisel: megjegyzi, hogy az alkotmányok *már megváltoztak,* és megpróbálja kategorizálni ezeket a változásokat (1,0, 2,0, 3,0). Ez azt sugallja, hogy a vita a "*Nevezzük-e* alkotmányosságnak az államon túl?" kérdésről a "*Hogyan* nyilvánul meg az alkotmányosság az államon kívül?" – finom, de fontos elmozdulás a tudományos fókuszban. Más szavakkal, Grimm magasabbra tette a lécet az "alkotmányosság" kifejezés használatához, és a későbbi gondolkodók a fogalom finomításával válaszoltak (pl. megkülönböztették a Big-C és a small-c alkotmányosságot, ahogy Kumm tette, vagy leírták a kozmopolita alkotmányos vonásokat, ahogy Somek).

Egy másik váltás a komplexitás és a dualitás elfogadásában rejlik. Grimm 2010-es esszéje tömör érvelése révén viszonylag világos határvonalat húzott: az államalapú alkotmányosság kontra az államon túli hiányos kvázi alkotmányosság. A 2016-os perspektíva azonban kétértelműséget ölel fel – a *két arc* metafora azt jelenti, hogy a globalizálódó alkotmány *egyszerre* tesz valami normatívan jót és valami normatívan aggasztót,. Ez a kettős értékelés tükrözheti a diskurzus érését, felismerve, hogy az alkotmányos normák globalizációja nem fekete vagy fehér. Grimm saját későbbi írásai (például esszégyűjteményeiben) azt sugallják, hogy ő is árnyaltabbá vált, elismerve, hogy bár a klasszikus modell ideális, a valóság elkötelezettséget és részleges alkalmazkodást igényel. Az elmozdulás tehát a globális alkotmányosság dialektikusabb értelmezése felé mutat: előmozdíthatja az emberi jogokat (régóta dédelgetett alkotmányos cél), még akkor is, ha megterheli a demokráciát (egy másik alapvető cél). A beszélgetés 2016-ra kevésbé a nyílt ellenzékről szól, inkább a kompromisszumok kezeléséről. Grimm gondolkodása, ha erre az idővonalra vetítenék, valószínűleg integrálná ezt a dialektikát – fenntartva demokratikus szkepticizmusát, de azzal is foglalkozna, hogyan lehet fenntartani a demokráciát egy kölcsönös függőségre utaló világban, ahelyett, hogy egyszerűen figyelmeztetne a kölcsönös függőségre.

További elmozdulás látható a szuverenitás fogalmában. Grimm 2010-ben a szuverenitást lényegében osztatlannak tekintette a legmagasabb szinten (minden állam népe szuverén a saját birodalmán belül) – ez a klasszikus nézet az önkéntes önkorlátozással mérsékelhető. 2016-ra a kozmopolita alkotmány narratívája a szuverenitást eredendően relációsnak tekinti: az államok megítélik egymás alkotmányos teljesítményét (szakértői értékelés), és a szuverenitást olyan fórumokon gyakorolják, amelyek állandó tárgyalásokat igényelnek. A kozmopolita alkotmány nyelvezete azt sugallja, hogy a szuverenitás már nem a *másokkal való tekintet nélküli cselekvés előjoga, hanem olyan* felelősség, amelyet globálisan vizsgálnak. Ez a szuverenitás mint autonómia (2010) és a szuverenitás mint elszámoltathatóság (2016) hangsúlyának eltolódását jelentheti. Grimm mindig is úgy értelmezte, hogy a szuverenitást az alkotmány saját kötelezettségvállalásai (például az emberi jogok) korlátozzák; Az új elem az, hogy ezeket a kötelezettségvállalásokat immár kívülről nyomon követik és végrehajtják. Míg Grimm a szuverenitás aggodalmával tekinthet a külső végrehajtásra, a 2016-os nézet ezt elfogadott jellemzőnek tekinti. Így az elmozdulás a Grimm által kivételes behatolásnak tartott normalizálás felé irányul. Ez azt jelzi, hogy a gyakorlat (pl. a nemzetközi emberi jogi rendszerek) hogyan késztette az elméletet az alkalmazkodásra.

Végül módszertani váltás következik be. Grimm 2010-es darabja a jogfilozófiai érvelésben és a történelmi narratívában gyökerezik. A 2016-os könyv inkább egy elméleti szintézis, amely ötvözi a jogot, a politikaelméletet, sőt a szociológiát is (az adminisztratív gyakorlatra való hivatkozással). Szélesebb körű fogalmi forrásokat hoz be – például olyan gondolkodókra hivatkozik, mint Hegel (az indexben megjegyezve), és foglalkozik a kortárs elmélettel (beleértve valószínűleg az olyan tudósoknak adott válaszokat, mint Kumm, vagy Schmitt elképzeléseit a szuverén döntés kozmopolita korlátok közötti sorsáról). Az eredmény egy szélesebb elméleti lencse 2016-ban, mint a 2010-es fókuszált doktrinális lencse. Ez a kiszélesedés tükrözi a tudományos párbeszédet: Grimm szigorú alkotmányossági kritériumai gazdagabb elméletalkotást ösztönöztek arról, hogy mit jelent az alkotmány különböző kontextusokban. Tehát míg Grimm 2010-ben viszonylag egységes alkotmánykoncepciót vallott (egy szuverén nép által hozott legfelsőbb törvény), 2016-ra a fogalom plurálisabbá és rétegzettebbé vált – pl. az alkotmányosság osztályozható (1,0, 2,0, 3,0), vagy több arcú, amit Grimm eredeti keretrendszere nem tárt fel.

Összefoglalva, Grimm alapvető meggyőződése az alkotmányosságról – a demokratikus legitimitás alapja, a hatalom korlátozásában játszott szerepe és az államon kívüli potenciális törékenysége – 2010 és 2016 között változatlan maradt. Ami változik, az ezeknek a *meggyőződéseknek a kontextusa és kidolgozása*. A későbbi munka egy olyan környezetet mutat be, amelyben Grimm számos figyelmeztetése megvalósult: a nemzeti alkotmányok összefonódnak a globális normákkal, jóban és rosszban. A válasz nem Grimm elméletének megdöntése, hanem annak elmélyítése a kozmopolita alkotmányosság vegyes valóságának figyelembevételével. Grimm korábbi meglátásai így kibővülnek – például aggodalmát, hogy a nemzetközi felügyelet gyengítheti a népszuverenitást, lényegében megerősíti a books.google.com "adminisztratív arc" forgatókönyve, míg az egyetemes emberi jogok fontosságának elismerése tükröződik a "politikai arcban. A folytonosság az alkotmányosság 1945 utáni történelmi átalakulásának közös megértése, valamint az alkotmányosság normatív vívmányainak megőrzésének közös célja. Az elmozdulás az éles vonalak meghúzásától (az államon belül és az államon kívül) a többszintű alkotmányos rend integráltabb képének leírása felé való elmozdulás.

Mindkét mű együttesen erőteljes üzenetet közvetít a kortárs alkotmányelmélethez: korunk kihívása a jogi normák kozmopolita terjeszkedésének összeegyeztetése a legitim alkotmányos hatalom demokratikus alapjával. Grimm hangja 2010-ben arra figyelmeztetett, hogy az alkotmányosság jövője bizonytalan a változó világban. 2016-ra a beszélgetés – amelyet olyan elemzések gazdagítottak, mint a *The Cosmopolitan Constitution* – a bizonytalansággal való részletes megbirkózás felé fordult, azonosítva, hol virágzik az alkotmányosság és hol van veszélyben. Ez a folyamatos párbeszéd bemutatja Grimm saját gondolkodásának fejlődését a területtel párhuzamosan: bár elvileg állhatatos, folyamatosan alkalmazkodik a globális alkotmányos valóság új dimenzióihoz.

Következtetés

Dieter Grimm alkotmányelmélete, amint azt 2010-es esszéjén és a 2016-os kozmopolita alkotmányossági diskurzus prizmáján keresztül láthatjuk, gazdag, árnyalt megértést kínál az alkotmányosságról a globalizáció korában. Artikulált védelmet nyújt a klasszikus alkotmányos vívmányokról – a hatalom törvény általi megkötéséről és a polgárok felhatalmazásáról egy saját maguk által létrehozott magasabb törvény révén –, miközben kritikusan megkérdőjelezi, hogy ezek az eredmények túlélhetik-e a jelenlegi átalakulásokat. Grimm mélyen foglalkozik a globális alkotmányosság, az állami szuverenitás és a jogi

pluralizmus kérdéseivel, gyakran megkérdőjelezve az uralkodó optimista narratívákat a demokratikus legitimitás elsőbbségéhez ragaszkodva. A két mű összehasonlítása a demokrácia és a jogállamiság iránti elvi aggodalom következetes szálát mutatja, valamint a mai alkotmányos táj sokrétű természetét felismerő intellektuális növekedést. Grimm ötletei, amelyek olyan beszélgetőpartnerekkel léptek kapcsolatba, mint Somek, Habermas, Krisch és mások, hozzájárultak és ösztönözték a vitákat arról, hogyan lehet alkotmányossá tenni egy világot a klasszikus nemzetállami kereteken túl. Ezzel Grimm segített felvázolni a globális kormányzás és az alkotmányos kormányzás közötti törésvonalakat. Elmélete arra ösztönzi a tudósokat és a gyakorlókat, hogy emlékezzenek arra, hogy az alkotmányosság lényegében az emberek korlátozott, elszámoltatható kormányzásának "eredménye" – egy olyan örökség, amelyet meg kell becsülni és adaptálni, de nem szabad elveszíteni kozmopolita korunkban.

Források: Grimm, *Az alkotmányosság alkonya?* (2010); Somek, *A kozmopolita alkotmány* (2016); Kumm (2014); *Az alkotmányosság hanyatlik?* (2016)costituzionalismo.it; és más tudományos elemzések.

3. rész.
Globális NGO-hálózatok és regionális emberi jogi bíróságok: Kritikus perspektívák

Az európai és latin-amerikai regionális emberi jogi bíróságokat jelentős mértékben befolyásolták a transznacionális civil szervezetek hálózatai, ami kiterjedt tudományos vitát váltott ki. Számos tudományos szerző kritikusan vizsgálta, hogy a globális civil szervezetek hogyan alakítják az Emberi Jogok Európai Bíróságát (EJEB) és az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróságot (IACtHR). Ezek a kritikák gyakran azzal érvelnek, hogy a civil szervezetek érdekképviselete, a stratégiai pereskedés és a finanszírozás *átalakította* a bíróságok napirendjét és joggyakorlatát – néha túlzónak vagy problémásnak tartott módon. A legfontosabb kérdések közé tartoznak a demokratikus legitimitás, a nemzeti jogszuverenitás és a bírói aktivizmus kérdései – azaz az, hogy a nem kormányzati szervezetek arra kényszerítik-e ezeket a bíróságokat, hogy beavatkozzanak az államok törvényhozó funkcióiba. Az alábbiakban részletes áttekintést adunk a figyelemre méltó szerzőkről és ilyen kritikai elemzéseket kínáló műveikről, beleértve a tudományos könyveket, a lektorált cikkeket és a kiemelkedő kritikákat.

Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) – Civil szervezetek befolyása és kritikái

- Heidi Nichols Haddad (2018) – *Az igazságszolgáltatás rejtett kezei: nem kormányzati szervezetek, emberi jogok és nemzetközi bíróságok*. Ebben a befolyásos könyvben Haddad átfogó elemzést nyújt arról, hogyan működnek a nem kormányzati szervezetek a nemzetközi emberi jogi bíróságok, köztük az EJEB színfalai mögött. Dokumentálja, hogy a transznacionális emberi jogi civil szervezetek hogyan szolgáltak "rejtett kézként" az EJEB létrehozásában, alakításában és peres eljárásában, gyakran meghatározva a napirendet, és az Európai Egyezmény tágabb értelmezése felé terelve a Bíróságot. Haddad kutatása feltárja, hogy a civil szervezetek hálózatai kulcsszerepet játszottak *e bíróságok létrehozásában*, és továbbra is befolyásolják döntéseiket amicus briefek, érdekképviselet és ügyszponzorálás révén. Miközben elismeri a nem kormányzati szervezetek pozitív hozzájárulását, munkája kérdéseket vet fel az átláthatósággal és az elszámoltathatósággal kapcsolatban is – ami arra utal, hogy a jelentős igazságügyi fejlemények gyakran a nem kormányzati szervezetek által vezérelt stratégiákból fakadnak, nem pedig a tagállamokból vagy a demokratikus tanácskozásból.
- Gaëtan Cliquennois (2020) – *Európai emberi jogi igazságszolgáltatás és privatizáció: a külföldi magánforrások növekvő befolyása*. Cliquennois, a CNRS kutatója azt vizsgálja, hogy a nagy magánalapítványok és civil szervezetek hogyan "ragadták meg és privatizálták" hatékonyan az európai emberi jogi igazságszolgáltatás aspektusait. Ez

a tudományos kritika részletezi, hogy a befolyásos adományozók (pl. Nyílt Társadalom Alapítványok, Ford Alapítvány, MacArthur Alapítvány stb.) által támogatott civil szervezetek hogyan finanszírozták az EJEB stratégiai peres eljárásait és érdekképviseletét, ezáltal a Bíróság ítélkezési gyakorlatát napirendjüknek megfelelően alakítva. Cliquennois megvédi azt a tézist, hogy az emberi jogi pereket Európában neoliberális érdekek irányítják, amelyek civil csatornákon keresztül működnek, gyakran átlátható demokratikus felügyelet nélkül. Rámutat például arra, hogy egy évtized alatt csak néhány nagy alapítvány költött több mint 138 millió dollárt az emberi jogok védelmére Európában – ez az összeg meghaladja magának az EJEB éves költségvetésének. Az eredmény szerinte egy olyan egyensúlyhiány, ahol a konkrét napirenddel rendelkező magánszereplők túlzott befolyást gyakorolnak egy olyan bíróságra, amely állítólag az európai államok kollektív akaratát tükrözi. Ez aggodalomra ad okot a demokratikus legitimitással kapcsolatban, mivel a meg nem választott nem kormányzati szervezetek és adományozók hatékonyan hajthatják végre a választott nemzeti törvényhozásra kötelező jogi változásokat.

- Martine Beijerman (2018) – *"Fogalmi zavarok a nem kormányzati szervezetek nemzetközi jog demokratikus legitimitásában betöltött szerepének megvitatásában"* (transznacionális jogelmélet). Beijerman cikke újra feltér arra a vitára, hogy a nem kormányzati szervezetek részvétele erősíti-e vagy aláássa a nemzetközi jogi intézmények demokratikus legitimitását. Megjegyzi, hogy az EJEB kritikusai gyakran kétélű kardnak tekintik a civil szervezetek befolyását: egyrészt a civil szervezetek hangot adhatnak a civil társadalomnak és az áldozatoknak, másrészt a nemzetek feletti ítélkezésben betöltött növekvő szerepüket egyesek "a nemzetállamok demokratikus jogának megsértéseként" látják. Beijerman szétválasztja a nem kormányzati szervezetek bevonása mellett szóló érveket (nagyobb pluralizmus, szakértelem és az államok elszámoltathatósága) és az ellene szóló érveket (a választási mandátum hiánya és az esetleges elfogultság). Ez a tudományos kritika rávilágít arra, hogy a civil szervezeteknek nincs közvetlen demokratikus mandátumuk, mégis egyre inkább befolyásolják a törvényhozást a bíróságokon keresztül – ez a feszültség a legitimitási viták középpontjában áll.
- Nina Vajić (2005) – *"Néhány záró megjegyzés a nem kormányzati szervezetekről és az Emberi Jogok Európai Bíróságáról"* in Treves et al. (szerk.), *Civil Society, International Courts and Compliance*. Vajić, aki maga is az EJEB korábbi bírája, a nem kormányzati szervezetek és a Bíróság közötti összetett kapcsolatról elmélkedik. Elismeri, hogy a nem kormányzati szervezetek kulcsfontosságúak voltak az ügyek és információk Strasbourgba juttatásában, gyakran *az emberi jogi normák kidolgozásának hajtóerejeként* működtek. Észrevételei azonban arra is figyelmeztetnek, hogy a Bíróság túlzottan támaszkodjon a nem kormányzati szervezetek beadványaira vagy perspektíváira. Vajić megjegyzi annak kockázatát, hogy az "elit" civil szervezetek hangjai dominálnak, és hallgatólagosan megkérdőjelezi, hogy ez eltorzíthatja-e a Bíróság prioritásait a tagállamok vagy a lakosság aggodalmaitól. Az egyensúly hangsúlyozásával elemzése azt sugallja, hogy bár a nem kormányzati szervezetek hozzájárulása értékes, az EJEB-nek óvakodnia kell az *érdekképviseleti programok által táplált* részrehajlás vagy bírói aktivizmus felfogásától.
- Loveday Hodson (2013) – *"A törvény aktiválása: A nem kormányzati szervezetek jogi válaszainak feltárása a durva jogsértésekre"* in Madsen & Verschraegen (szerk.), *Az emberi jogok érthetővé tétele: Az emberi jogok szociológiája felé*. Hodson azt vizsgálja, hogy a civil szervezetek hogyan mozgósítják a jogot és vonják be az EJEE-t olyan ügyekbe, mint a nők jogai és a kisebbségi jogok. Azzal érvel, hogy az EJEB

fejlődő ítélkezési gyakorlatának lendülete nagy része a nem kormányzati szervezetek által vezetett "jogokért folytatott küzdelemből" származik. Véleménye szerint a főbb jogtudományi fejlemények lendületét gyakran a nem kormányzati szervezetek tevékenysége adja, mivel az érdekképviseleti csoportok azonosítják a teszteseteket, peres stratégiákat dolgoznak ki, és kitartóan arra ösztönzik a Bíróságot, hogy ismerje el az új jogigényeket. Például Hodson és mások megjegyezték, hogy a mérföldkőnek számító döntések olyan kérdésekben, mint a családon belüli erőszak vagy az LMBT-jogok, nem spontán születtek; ezek a transznacionális civil szervezetek évekig tartó kampányának és jogi segítségnyújtásának eredményei voltak. Bár ez az *alulról felfelé irányuló nyomás* pozitív aktivizmusnak tekinthető, Hodson munkája kritikus perspektívát is kiemel: ha a bíróság "átalakító" döntései nagyrészt nem kormányzati szervezetek által vezéreltek, a demokratikus kormányok úgy érzékelhetik, hogy a bíróság aktivista hálózatok hatására túllépi mandátumát, ahelyett, hogy szigorúan ragaszkodna az egyezmény konszenzusos értelmezéséhez.

- Rachel A. Cichowski (2016) – *"Az Emberi Jogok Európai Bírósága, az amicus curiae és a nők elleni erőszak"* (Law & Society Review). Cichowski empirikus tanulmánya a nem kormányzati szervezetek által az EJEE-hez benyújtott amicus curiae beadványokra összpontosít, különösen a nemi alapú erőszakkal kapcsolatos ügyekben. Úgy véli, hogy a nem kormányzati szervezetek beavatkozásai kézzelfogható hatással voltak a Bíróság érvelésére és eredményeire. Például a családon belüli erőszakkal vagy emberkereskedelemmel kapcsolatos ügyekben a nőjogi szervezetek tájékoztatói összehasonlító adatokat és normatív érveket szolgáltattak, amelyek segítettek a bíróságnak az állami kötelezettségek erőteljesebb megfogalmazásában. Cichowski munkája nem nyíltan normatív, de azáltal, hogy bemutatja a nem kormányzati szervezetek által benyújtott információk jelentős hatását a bírósági döntésekre, hallgatólagosan felveti azt a kérdést, hogy a nem állami szereplők hogyan alakíthatják az igazságügyi politikát. A demokratikus legitimitásról szóló vita kritikusai ilyen megállapításokra hivatkozva azzal érvelnek, hogy az emberi jogi törvények fontos változásait (pl. az államok pozitív kötelezettségeinek kiterjesztése az egyének magánéleti erőszakkal szembeni védelme érdekében) inkább érdekképviseleti hálózatok hajtják, mint a választott törvényhozás. Cichowski maga is kiemeli, hogy a Bíróság napirendje részben annak köszönhető, hogy a nem kormányzati szervezetek rendszerszintű problémákat (például a nők elleni erőszakot) azonosítottak, és nyomást gyakoroltak a Bíróságra, hogy foglalkozzon velük. Ez a dinamika táplálja azt a kritikát, hogy az EJEB időnként társadalmi manipulációt vagy "törvényhozást" folytat a civil szervezetek befolyása alatt, potenciálisan megkerülve a nemzeti demokratikus folyamatokat.
- Luisa Vierucci (2008) – *"NGO-k a nemzetközi bíróságok és törvényszékek előtt"* in Dupuy & Vierucci (szerk.), *NGO-k a nemzetközi jogban: Hatékonyság a rugalmasságban?*. Vierucci fejezete az egyik korábbi tudományos beszámolót tartalmazza arról, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan vesznek részt a különböző nemzetközi bíróságok, köztük az EJEB előtti ügyekben. Felvázolja azokat a *formális és informális lehetőségeket*, amelyeken keresztül a nem kormányzati szervezetek beavatkoznak – harmadik fél beavatkozóként (amicus curiae), a pályázók képviselőjeként, vagy bizonyos esetekben akár közvetlen petíció benyújtójaként. Fontos, hogy Vierucci kritikusan megjegyzi, hogy a civil szervezetek ezeket az utakat arra használták, hogy előmozdítsák az emberi jogok olyan értelmezését, amelyet az államok kezdetben nem fontolgattak, hatékonyan ösztönözve a bíróságokat a hiányosságok pótlására vagy a szerződések frissítésére a kortárs kérdésekre reagálva. Miközben elismeri a nem kormányzati szervezetek részvételének rugalmasságát (a

bíróságok tényfeltárásának javítása és társadalmi perspektívák felkínálása), felhívja a figyelmet a hatékonysággal és a legitimitással kapcsolatos kérdésekre is. Az EJEB kontextusában Vierucci megjegyzi, hogy néhány jól finanszírozott civil szervezet (pl. Interights, AIRE Centre, Open Society Justice Initiative) visszatérő szereplővé vált, és aránytalan hatást gyakorolt az ítélkezési gyakorlatra. Szerinte a befolyás ilyen koncentrációja megkérdőjelezheti a *rendszer egalitárius eszméit*, mivel nem minden nézőpont vagy ország rendelkezik egyenértékű civil támogatással. Ez belejátszik abba a kritikába, hogy a nem kormányzati szervezetek transznacionális elitje felhasználhatja az EJEB az emberi jogok egy bizonyos jövőképének előmozdítására, vitathatatlanul beavatkozva a belpolitikai döntésekbe olyan területeken, mint az oktatás, a vallás vagy a családjog.

- Lloyd Hitoshi Mayer (2011) – *"A nem kormányzati szervezetek helyzete és befolyása a regionális emberi jogi bíróságokon és bizottságokban"* (Brooklyn Journal of International Law). Bár Mayer hangneme inkább leíró, mint nyíltan kritikus, összehasonlító tanulmánya olyan adatokat kínál, amelyeket gyakran idéznek a kritikákban. Mayer megvizsgálja a nem kormányzati szervezetek státuszi szabályait és tényleges részvételét az európai, Amerika-közi és afrikai emberi jogi rendszerekben. Éles különbségeket fedezett fel: az EJEB érdemi döntéseinek csak viszonylag kis hányadában játszottak szerepet a civil szervezetek, és ezek a beavatkozások néhány szervezetre és egyes válaszadó államokra összpontosultak. Ez ellentétben áll az Amerika-közi rendszerrel, ahol a nem kormányzati szervezetek az esetek sokkal nagyobb százalékában és az államok szélesebb körében vettek részt. Mayer elemzése azt sugallja, hogy Európában a civil szervezetek befolyása, bár jelentős, némileg csatornázott és korlátozott, míg Amerikában sokkal áthatóbb. Ezután megvitatja a *következményeket*: Európában a civil szervezetek gyakran lépnek közbe, hogy segítsenek az áldozatoknak azokban az országokban, ahol gyenge a jogi segítségnyújtás vagy a civil társadalom, hatékonyan "felhívva a figyelmet az emberi jogok megsértésére a tagállamok szűk körében". Ebben az értelemben az európai civil szervezetek inkább hiányokat pótolnak, mintsem az egész kontinensre kiterjedő napirendet hajtsanak végre. Mayer azonban azt is megjegyzi, hogy még Európában is néhány befolyásos civil szervezet és ügyvédjeik szorosan integrálódnak a "nemzetközi emberi jogi közösségbe", és kiváltságos hozzáférést élveznek a rendszerhez. A kritikusok Mayer megállapításaiból azt a következtetést vonták le, hogy az EJEB dokumentumait és ítélkezési gyakorlatát torzíthatják ezek az ismétlődő civil szervezetek, amelyek teszteseteket választanak, és erőforrásokat fektetnek be a törvény bizonyos irányokba történő elmozdítására. Mayer nem ítéli el ezt normatívan, de empirikus bizonyítékaira gyakran hivatkoznak a Bíróságra gyakorolt "kívülálló" befolyásról és a tagállamok jogalkotási előjogaival való ütközéséről.
- Grégor Puppinck / Európai Igazságügyi Központ (2020) – *Jelentés a nem kormányzati szervezetekről és az EJEB bíráiról, 2009–2019*. Ez inkább egy politikaorientált jelentés, mint egy hagyományos tudományos munka, de nagy befolyással (és ellentmondásos) volt a kritikai diskurzusban. Puppinck jelentése, amelyet az Európa Tanácshoz nyújtottak be, azt állítja, hogy az EJEB nem rendelkezik átláthatósággal és pártatlansággal, mivel egyes bírák és érdekképviseleti civil szervezetek szoros kapcsolatban állnak egymással. A jelentés hét nagy civil szervezetet azonosít (köztük az Amnesty Internationalt, a Human Rights Watch-ot, az Open Society Justice Initiative-t és másokat), amelyek aktív peres felek vagy beavatkozók a Bíróságon, és megállapítja, hogy a 2009–2019 közötti időszakban a Bíróságon szolgáló 100 bíró közül 22 korábban (korábbi munkatársként, vezetőként vagy támogatásban részesülőként) kapcsolatban állt ugyanezekkel a nem kormányzati szervezetekkel. Ez

az átfedés Puppinck szerint legalább az elfogultság látszatát kelti: a bírák a *korábbi szervezeteik által indított vagy támogatott ügyekben ítélkezhetnek*. A jelentés továbbá kritizálja a "rendszer egyensúlyhiányát" – ahol a jól finanszírozott civil szervezetek sokkal nagyobb kapacitással rendelkeznek az ügyek benyújtására és a jogi érvek kialakítására, mint más szereplők. Az ilyen civil szervezeteket "demokratikus legitimitással nem rendelkező magánszereplőknek" minősíti, akik mindazonáltal politikai hatalmat gyakorolnak Strasbourgban. Puppinck nyelvezete éles: figyelmeztet egy olyan forgatókönyvre, amikor a globális aktivisták és adományozók "új papsága" gyakorlatilag irányítja a Bíróságot, ezáltal aláásva azt az elvet, hogy a demokráciában a törvényhozás a választott törvényhozáshoz tartozik. Bár magát az *ECLJ jelentését is* kritizálták (a nem kormányzati szervezetek támogatói megjegyzik, hogy sok bíró kormányzati vagy tudományos háttérrel is rendelkezik, és hogy a nem kormányzati szervezetek gyakran a közérdeket szolgálják), magában foglalja a vita egyik alapvető aggályát: ha a bíróságok *túlságosan támaszkodnak a nem kormányzati szervezetek érdekképviseletére, akkor megkerülik-e a demokratikus folyamatot*? Ez a jelentés tehát annak a nézetnek a zászlóshajójaként szolgál, hogy a nem kormányzati szervezetek befolyása az EJEB felett túlzottá vált, és a Bíróság legitimitásának megőrzése érdekében ellenőrzésre szorul.

Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (IACtHR) – Civil szervezetek befolyása és kritikái

- Jorge Contesse (2018) – *"Az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság Nemzetközi Hatósága: A konvencionalitás ellenőrzési doktrínájának kritikája"* (International Journal of Human Rights, vol. 22). Contesse közvetlen kritikát fogalmaz meg arról, hogy az IACtHR emberi jogi aktivisták befolyása alatt hogyan terjesztette ki hatáskörét olyan módon, amely beavatkozik az államok törvényhozó és igazságszolgáltatási funkcióiba. Elemzi a Bíróság ellentmondásos "konvencionalitás ellenőrzésének" doktrínáját, amely megköveteli a nemzeti bíráktól és tisztviselőktől, hogy a nemzeti jogot az IACHR által értelmezett amerikai egyezménnyel összhangban értelmezzék. Contesse azzal érvel, hogy ennek a doktrínának nincs szilárd jogalapja, és "a Bíróság mint regionális alkotmánybíróság problematikus értelmezését" tükrözi. Lényegében a Bíróság úgy kezdett eljárni, *mintha* az amerikai kontinens nemzetek feletti törvényhozása vagy alkotmánybírósága lenne – felülvizsgálja és érvényteleníti a hazai törvényeket (például amnesztiatörvényeket, az in vitro megtermékenyítés tilalmát vagy a házassági törvényeket) a nem kormányzati szervezetek petícióira válaszul. Kritikája az, hogy a globális és regionális civil szervezetek hálózatai (gyakran szimpatikus bírákkal párhuzamosan) olyan aktivista álláspont felé terelték az IACtHR-t, amely messze túlmutat az egyéni viták rendezésén. Például az *Almonacid Arellano kontra Chile* (2006) ügyben, egy civil szervezet által támogatott ügyben, a bíróság nemcsak egy konkrét emberi jogi jogsértésről döntött, hanem általánosságban arra is utasította az összes államot, hogy a múltbeli emberi jogi visszaélések amnesztiatörvényei megengedhetetlenek – gyakorlatilag általános szabályt alkotva a kontinens számára. Contesse elismeri az ilyen döntések mögött rejlő erkölcsi impulzust, de figyelmeztet, hogy a Bíróság kiterjedt tekintélyi állításai politikai visszhangot váltanak ki, és aláássák legitimitását. Alternatív megközelítést javasol, amelyben a Bíróság jobban figyelembe venné az állami gyakorlatot, és kevésbé lenne elsöprő rendeleteiben, ezáltal tiszteletben tartva a demokratikus döntéshozatal mozgásterét az egyes országokban. Contesse munkája egy tágabb szempontra világít

rá: a nem kormányzati szervezetek stratégiai pereskedése az IACtHR-ben átalakító ítéleteket ért el (amelyeket néha progresszív "Amerika-közi normáknak" neveznek), de ezeket az átalakulásokat a kritikusok bírói túlkapásnak tekintik, amikor megkövetelik az államoktól, hogy törvényeket változtassanak érzékeny kérdésekben (büntető igazságszolgáltatás, családjog stb.) törvényhozás nélkül.

- Alexandra Huneeus (2016) – *"Alkotmányjogászok és az Amerika-közi Bíróság változatos tekintélye"* (Law & Contemporary Problems, vol. 79, no.1). Huneeus az elit emberi jogi ügyvédek és civil szervezetek (például a CEJIL – az Igazságosság és Nemzetközi Jog Központja) szerepét vizsgálja az Amerika-közi emberi jogi rendszerben. Megjegyzi, hogy az aktivista ügyvédek szoros hálózata rendkívül sikeres volt a Bíróság ügyletének és joggyakorlatának kialakításában. A CEJIL és hasonló civil szervezetek számos mérföldkőnek számító ügy élén járnak, gyakorlatilag az IACtHR napirendjének meghatározóiként járnak el. Huneeus kutatása azt mutatja, hogy azokban az országokban, ahol ezek a civil szervezetek erős lábbal rendelkeznek, a bíróság tekintélye és hajlandósága a belügyekbe való beavatkozásra magas – olyan döntéseket hoz, amelyek átfogó reformokat írnak elő (pl. a büntető törvénykönyv felülvizsgálata, a marginalizált csoportok új jogainak elismerése vagy a múltbeli visszaélések kivizsgálásának újraindítása). Ezzel szemben, ahol a civil társadalom ilyen peres képessége gyengébb, a Bíróság befolyása korlátozott marad. Ez a *variáció* arra a következtetésre vezeti Huneeust, hogy az IACtHR hatalma egy adott kontextusban részben a nem kormányzati szervezetek mozgósításától függ. Bár hangneme nagyrészt elemző (nem ítéli el kifejezetten a nem kormányzati szervezeteket), arra utal, hogy a transznacionális jogászok kis közössége "alkotmányos" hatást gyakorolt Latin-Amerikában a Bíróságon keresztül. Huneeus elismeri a pozitív oldalt – az emberi jogok védelme terén (például az őslakosok esetében) számos előrelépést a civil szervezetek pereskedése hajtott. De azt is megjegyzi, hogy ez ellenállást váltott ki: több kormány (pl. Venezuela, és újabban mások) elítélte a bíróság döntéseit, mint a külföldről finanszírozott csoportok illegitim előírásait. Munkája ezért tudományos bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a nem kormányzati szervezetek befolyása felhatalmazhatja a bíróságot arra, hogy megkerülje vagy felülbírálja a nemzeti törvényhozást az emberi jogok zászlaja alatt – ez a dinamika aggasztja a szuverenitás és a demokratikus folyamatok miatt aggódó kritikusokat.
- James L. Cavallaro és Stephanie E. Brewer (2008) – *"A regionális emberi jogi perek újraértékelése a 21. században: Az Amerika-közi Bíróság esete"* (American Journal of International Law, vol. 102). Cavallaro (emberi jogi tudós-gyakorló) és Brewer kritikusan értékelik az IACtHR működésének változó politikai kontextusát, és megkérdőjelezik, hogy a hagyományos civil szervezetek peres stratégiáját újra kell kalibrálni. Megjegyzik, hogy a 20. század végi latin-amerikai demokratizálódási hullám gyökeresen megváltoztatta a tájat: az IACtHR már nem elsősorban katonai diktatúrákkal foglalkozik, hanem összetett társadalmi kérdésekkel szembesülő választott kormányokkal. Ebben a forgatókönyvben a szerzők azzal érvelnek, hogy a bíróságnak (gyakran a nem kormányzati petíciók benyújtóinak ösztönzésére) ügyelnie kell arra, hogy ne adjon túl tág vagy elvont döntéseket, amelyek meghaladják a hazai végrehajtási kapacitást. Cikkük feltételezi, hogyan lehet maximalizálni a Bíróság hatékonyságát, például a tényfeltárásra és a jogorvoslatok helyi valósághoz való igazítására. Ajánlásaikban benne van a Bíróság civil szervezetek által vezérelt aktivizmusának kritikája: ha minden eset átfogó jogszabályi változtatások vagy ambiciózus politikai átalakítások igényét eredményezi, az államok egyszerűen figyelmen kívül hagyhatják az ítéleteket, gyengítve a Bíróság tekintélyét. Cavallaro és

Brewer rámutat például, hogy a Bíróság a nem kormányzati szervezetek sürgetésére megkövetelte az államoktól, hogy ne csak kártalanítsák az áldozatokat, hanem széles körű reformokat is hajtsanak végre (pl. emberi jogi képzés minden rendőr számára, vagy új jogszabályok meghatározott időn belül). Bár normatív szempontból dicséretesek, ezek a követelések gyakran nem teljesültek, feltárva a "megfelelési hiányosságot", és táplálva azokat a vádakat, amelyek szerint a Bíróság törvényhozóként jár el, és nem rendelkezik eszközökkel a végrehajtáshoz. A szerzők stratégiaibb megközelítést javasolnak: az IACtHR megőrizheti legitimitását azáltal, hogy "megalapozott joggyakorlatot ad ki, amely maximálisan releváns a hazai viszonyok szempontjából", nem pedig a politikai realitásokkal ütköző nagyszabású kijelentéseket. Ez a darab lényegében árnyalt kritikát fogalmaz meg: *nem* az emberi jogok vagy a civil szervezetek ellen irányul, hanem a jogi aktivizmus pragmatikus megfontolásoktól elszakadt formája ellen. Sürgeti a civil szervezeteket és a bíróságot, hogy helyezzék előtérbe a végrehajtható igazságszolgáltatást a szimbolikus győzelmekkel szemben – felhívás az átalakító buzgalom mérséklésére a demokratikus fenntarthatóságra való figyelembevétellel.

- Transznacionális érdekképviseleti hálózatok elemzései (pl. Keck és Sikkink 1998) – Bár önmagában nem kritika, a "transznacionális érdekképviseleti hálózatokról" szóló tudományos munkák kontextust adnak a nem kormányzati szervezetek IACtHR-re gyakorolt befolyására. *Margaret* Keck és Kathryn Sikkink az Aktivisták határokon túl című könyvében dokumentálta, hogy a latin-amerikai civil szervezetek és nemzetközi szövetségesek hogyan használták fel az Amerika-közi Bizottságot és Bíróságot arra, hogy felelősségre vonják a kormányokat az emberi jogok megsértéséért (pl. eltűnések Argentínában vagy börtönkörülmények Brazíliában). Kutatásuk rávilágít a bumeráng mintára: a hazai intézmények által megbénított helyi aktivisták nemzetközi fórumokhoz fordulnak a globális civil szervezetek segítségével, amelyek viszont nyomást gyakorolnak az államokra. Ez a dinamika tagadhatatlanul felhatalmazta az IACtHR-t arra, hogy merész lépéseket tegyen. A későbbi kritikus tudósok azonban ezekre a meglátásokra építve feltették a kérdést, hogy a transznacionális érdekképviselet sikere a jogi színtéren nem kívánt következményekkel járt-e. Például Stephen Hopgood (2013) Az *emberi jogok végidejei* című könyvében azzal érvel, hogy a professzionálissá vált globális emberi jogi hálózat (civil szervezetek, alapítványok, bíróságok, ENSZ-szervek) elszakadt az alulról szerveződő politikától és a demokratikus hozzájárulástól. Bár Hopgood fókusza széles, az Amerika-közi rendszer része a történetnek – ahol egy bíróság civil szervezetek ösztönzésére olyan ítéleteket hozhat, amelyek nem rezonálnak a hazai demokratikus vitákban, ami populista reakciót vált ki. Hasonlóképpen, David Kennedy (2002) provokatívan a nemzetközi emberi jogi mozgalmat "a probléma részeként" jellemezte, azt sugallva, hogy a jó szándékú civil szervezetek beavatkozásai néha felülírhatják a helyi önkormányzatot, és átpolitizálhatják a bíróságokat olyan módon, amely aláássa hitelességét. Ezek a szélesebb körű kritikák aláhúzzák azt a pontot, hogy amikor a globális civil szervezetek hálózatai olyan bíróságokat használnak fel, mint az IACtHR, azt kockáztatják, hogy a bíróságot *kívülről vezérelt szereplőként* festik le a tagállamok szemében – potenciálisan erodálva az emberi jogok védelmét, amelyet előmozdítani kívánnak.
- Állami szuverenitás és visszahatás perspektívái – Számos jogtudós és politológus megjegyezte, hogy egyes országokban egyre nagyobb a visszahatás az IACtHR ellen, és ezt a civil szervezetek által vezérelt igazságügyi aktivizmusra adott reakcióként értelmezi. Juliana Zunzunegui (2020) kutató például olyan eseteket azonosít, amikor a populista vezetők (Venezuelában, Peruban stb.) nyíltan szembeszálltak vagy

megpróbáltak kivonulni a Bíróság joghatósága alól olyan döntések után, amelyek nem kormányzati szervezetek parancsára ténylegesen törvénymódosításokat írtak elő. Ezekben az elemzésekben az államok törvényhozó funkcióját veszélyben látják: a kritikusok azzal érvelnek, hogy az olyan kérdéseket, mint az amnesztia, a reproduktív jogok vagy a nemi identitás elismerése – amelyeket jellemzően a nemzeti parlamentekben vitatnak meg – ehelyett bírósági rendelettel rendezték a transznacionális érdekképviseleti kampányokat követően. Az olyan szerzők, mint Manuel González Oropeza és Jorge González-Jacobo (spanyolul író) tudományos kritikái szintén azt állítják, hogy az IACtHR néha "Amerika-közi törvényhozásként" működik, és olyan normákat fogalmaz meg, amelyeket minden államnak követnie kell, a demokratikus pluralizmus vagy a szubszidiaritás kellő figyelembevétele nélkül. Míg sok emberi jogi tudós megvédi a Bíróság merész álláspontját, mint amely szükséges a marginalizált csoportok védelméhez, a kritikus perspektívák a folyamatot hangsúlyozzák: ki határozza meg a napirendet és alkotja a törvényt? Ha a válasz nem kormányzati szervezetek és nemzetközi jogászok hálózata, a szkeptikusok azzal érvelnek, hogy ez alááshatja az emberi jogok hosszú távú legitimitását azáltal, hogy neokolonializmus vagy bírói imperializmus vádját vonja maga után.

- Lloyd Hitoshi Mayer összehasonlító megállapításai – Mayer fent említett adatai az Amerika-közi Bíróságra is vonatkoznak. Megállapítását, miszerint a nem kormányzati szervezetek az IACHR ügyeinek sokkal nagyobb arányban vesznek részt, mint az EJEB-ügyekben, gyakran idézik annak szemléltetésére, hogy az IACHR mennyire függ a civil társadalomtól az ügyterhelés tekintetében. Valóban, mivel az egyének nem fordulhatnak közvetlenül az IACtHR elé (először az Amerika-közi Bizottságon keresztül kell menniük), a nem kormányzati szervezetek alapvető közvetítőként szolgálnak – összegyűjtik az áldozatok petícióit, pereskednek az ügyekben, és nyomon követik a megfelelést. Mayer és mások megjegyzik, hogy egy maroknyi civil szervezet (nevezetesen a CEJIL) tanácsadóként jelenik meg az IACHR ítéleteinek nagy részében. A kritikus nézet itt az, hogy a befolyás ilyen koncentrációja hatékonyan lehetővé teheti a magáncsoportok számára, hogy meghatározzák a kontinentális jogpolitikát. Mayer megfigyelte továbbá, hogy Amerikában a civil szervezetek gyakran lépnek be rendszerszintű kérdésekben számos államban (pl. börtönkörülmények, őslakos földjogok), míg Európában a civil szervezetek pereskedése inkább néhány problémás államra korlátozódik. Ez arra utal, hogy az IACtHR-t a régió egészére kiterjedő normavállalkozói tevékenység eszközeként használták, élükön a nem kormányzati koalíciók. *Az olyan tudósok, mint Tara Melish (2009)* dicsérték ezt, mivel a Bíróság teljesíti a jogok fokozatos fejlesztésére vonatkozó megbízatását, de a szkeptikusabb hangok megkérdőjelezik, hogy ezt a fejlődést bírói rendeletnek kell-e vezérelnie. Mivel az IACtHR belemerészkedett a gazdasági, szociális és kulturális jogokba – sőt tanácsadói véleményében kijelentette az egészséges környezethez való jogot –, egyes kommentátorok arra figyelmeztetnek, hogy ezt a napirendet transznacionális érdekképviseleti csoportok és szimpatikus bírák határozták meg, akik az amerikai egyezményt azon túlmutatnak, amit az államok elfogadtak. Röviden, az Amerika-közi Bíróság fejlődése, amelyet nagymértékben befolyásolnak a nem kormányzati szervezetek stratégiái, kiváló példa azok számára, akik azzal érvelnek, hogy a globális hálózatok által ösztönzött bírói aktivizmus bitorolhatja a törvényhozók szerepét a politika meghatározásában.

Összefoglalva, gazdag tudományos irodalom vizsgálja azt a kritikus nézetet, hogy a globális civil szervezetek hálózatai átalakították a regionális emberi jogi bíróságokat oly módon, hogy felvetik a legitimitás és a szuverenitás kérdéseit. Európában olyan tudósok, mint Haddad és

Cliquennois dokumentálják, hogyan váltak a civil szervezetek és finanszírozóik az EJEB kulcsszereplőivé, ami aggodalmakat váltott ki az államokra kötelező erejű ítéleteket hozó bíróság feletti magánbefolyás miatt. A kritikusok szerint ez az EJEB *jogi aktivizmusba vezethet* – például olyan kérdések eldöntésébe, mint a fogvatartottak szavazati joga vagy a vallási szimbólumok az iskolákban, hatékonyan meghatározva az egész Európára kiterjedő szabályokat a hagyományosan parlamentek által eldöntött ügyekben. Latin-Amerikában olyan szerzők, mint Contesse és Huneeus azt mutatják, hogy a nem kormányzati szervezetek érdekképviselete felhatalmazta az IACtHR-t arra, hogy kvázi törvényhozó testületként működjön – érvénytelenítse a törvényeket, diktálja a reformokat és kiterjessze a jogokat –, amely bármilyen progresszív is, ütközhet a hazai demokratikus folyamatokkal. Ezek a kritikák nem utasítják el a nem kormányzati szervezetek pozitív szerepét az igazságszolgáltatás előmozdításában; inkább arra szólítanak fel, hogy számoljanak azzal, hogy ezek a globális hálózatok milyen erőssé és elszámoltathatatlanná válhatnak a nemzetközi bíróságok irányításában. A vita végső soron az egyensúlyról szól: hogyan lehet kihasználni a nem kormányzati szervezetek szakértelmének és az emberi jogok iránti szenvedélyének előnyeit anélkül, hogy aláásnánk a jogrend demokratikus legitimitását. Amint a fenti források szemléltetik, ez továbbra is vitatott kérdés a nemzetközi jog, a politika és a civil társadalmi aktivizmus metszéspontjában.

Források:

- Haddad, Heidi Nichols. *Az igazságszolgáltatás rejtett kezei: nem kormányzati szervezetek, emberi jogok és nemzetközi bíróságok*. Cambridge University Press, 2018.
- Cliquennois, Gaëtan. *Európai emberi jogi igazságszolgáltatás és privatizáció: a külföldi magánforrások növekvő befolyása*. Cambridge University Press, 2020.
- Beijerman, Martine. "Fogalmi zavarok a nem kormányzati szervezetek nemzetközi jog demokratikus legitimitásában betöltött szerepének megvitatásában." *Transznacionális jogelmélet* 9, 3-4. sz. (2018): 343–368.
- Vajić, Nina. "Néhány záró megjegyzés a nem kormányzati szervezetekkel és az Emberi Jogok Európai Bíróságával kapcsolatban." In *Civil társadalom, nemzetközi bíróságok és megfelelés*, szerkesztette Tullio Treves *et al.*, 2005.
- Hodson, Loveday. "A törvény aktiválása: A nem kormányzati szervezetek jogi válaszainak feltárása a durva jogsértésekre." In *Az emberi jogok érthetővé tétele: Az emberi jogok szociológiája felé* (szerk. Mikael Rask Madsen és Gert Verschraegen), Hart Publishing, 2013.
- Cichowski, Rachel A. "Az Emberi Jogok Európai Bírósága, amicus curiae és a nők elleni erőszak." *Law & Society Review* 50, no.4 (2016): 890–919.
- Vierucci, Luisa. "NGO-k nemzetközi bíróságok és törvényszékek előtt." A *nemzetközi jogban rejlő civil szervezetekben: hatékonyság a rugalmasságban?*, szerkesztette Pierre-Marie Dupuy és Luisa Vierucci, Edward Elgar, 2008.
- Mayer, Lloyd Hitoshi. "A nem kormányzati szervezetek státusza és befolyása a regionális emberi jogi bíróságokon és bizottságokban." *Brooklyn Journal of International Law* 36, no.3 (2011): 911–945.
- Puppinck, Grégor. Az ECLJ jelentése a nem kormányzati szervezetekről és az EJEB bíráiról (2009–2019), Európai Igazságügyi és Igazságügyi Központ, 2020.
- Contesse, Jorge. "Az IACtHR nemzetközi hatósága: A konvencionalitás ellenőrzési doktrínájának kritikája." *Emberi Jogok Nemzetközi Folyóirata* 22, 9. szám (2018): 1168–1186.
- Huneeus, Alexandra. "Az alkotmányjogászok és az Amerika-közi Bíróság változatos tekintélye." *Jog és kortárs problémák* 79, no.1 (2016): 179–210.

- Cavallaro, James L., & Brewer, Stephanie E. "A regionális emberi jogi perek újraértékelése a 21. században: Az Amerika-közi Bíróság esete." *American Journal of International Law* 102, no.4 (2008): 768–827.
- Keck, Margaret és Sikkink, Kathryn. *Aktivisták határokon túl: érdekképviseleti hálózatok a nemzetközi politikában*. Cornell University Press, 1998.
- Hopgood, Stephen. *Az emberi jogok végideje.* Cornell University Press, 2013.
- Kennedy, David. "A nemzetközi emberi jogi mozgalom: a probléma része?" *Harvard Emberi Jogi Folyóirat* 15 (2002): 101–126.
- Zunzunegui, Juliana. "Populista visszahatások az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság ellen." *Yale Nemzetközi Tanulmányok Szemle,* 2020.

****

Margaret Keck, és Sikkink, Kathryn. Aktivisták határokon túl: érdekképviseleti hálózatok a nemzetközi politikában

Bevezetés

Az Aktivisták határokon túl: Érdekképviseleti hálózatok a nemzetközi politikában Margaret E. Keck és Kathryn Sikkink alapvető munkája, amely azt vizsgálja, hogy az aktivisták transznacionális hálózatai hogyan befolyásolják a nemzetközi eredményeket. A Cornell University Press által 1998-ban kiadott könyv megkérdőjelezte a nemzetközi kapcsolatok államközpontú nézeteit azáltal, hogy rávilágított a nemzeti határokon átívelő nem állami szereplők – különösen az érdekképviseleti csoportok – szerepére. Keck és Sikkink történelmi és kortárs eseteket dokumentál (a 19. századi rabszolgaság-ellenes és női választójogi mozgalmaktól a 20. század végi emberi jogi és környezetvédelmi kampányokig), hogy bemutassa a transznacionális érdekképviseleti hálózatok (TAN) növekvő hatását a világpolitikára. Az alábbi jelentés részletesen összefoglalja a könyv főbb érveit és elméleti hozzájárulásait, meghatározza a TAN-okat és azok összetevőit, felvázolja a szerzők módszertanát, áttekinti a legfontosabb esettanulmányokat (emberi jogok Latin-Amerikában, környezetvédelmi kampányok és nők elleni erőszak), elmagyarázza a "bumeráng minta" fogalmát, és megvitatja, hogyan *Aktivisták a határokon* túlilleszkedik az IR elméleti vitáiba. A könyv tudományos és gyakorlati hatásának és folyamatos relevanciájának értékelésével zárul.

Fő érvek és elméleti hozzájárulások

Keck és Sikkink fő érve az, hogy az elvhű aktivisták hálózatai átlépik a határokat, hogy hatékonyan nyomást gyakoroljanak az államokra és a nemzetközi szervezetekre, ezáltal átalakítva a politikai eredményeket, sőt az állami identitást is. Ezek a transznacionális

érdekképviseleti hálózatok úgy működnek, hogy *stratégiailag felhasználják az információkat, ötleteket és nyomást,* hogy meggyőzzék a befolyásos szereplőket az aggodalomra okot adó kérdések megoldásáról. A szerzők azt állítják, hogy az ilyen hálózatok jelentősen kiterjesztik a politikai teret a nemzetállamon túlra, gyakran átalakítva a nemzeti szuverenitás és az állami érdekek fogalmát. Különösen azzal érvelnek, hogy a TAN-ok megváltoztathatják az államok viselkedését azáltal, hogy új normákat vezetnek be, és olyan kérdéseket fogalmaznak meg, amelyek arra kényszerítik az államokat, hogy ne csak az anyagi érdekekre, hanem az erkölcsi és etikai igényekre is reagáljanak. Ez megkérdőjelezi azokat a realista feltételezéseket, amelyek szerint az államok érdekeit kizárólag a hatalom rögzíti és vezérli; ehelyett az államok a nemzetközi normatív nyomásra válaszul újraértelmezhetik érdekeiket és szuverenitásukat. A könyv így áthidalja a nemzetközi kapcsolatok elméletét a társadalmi mozgalmak elméletével, bemutatva, hogy a hazai és transznacionális aktivizmus hogyan változtathatja meg a politikai vita "feltételeit és természetét" a globális színtéren.

A szerzők számos elméleti hozzájárulást tesznek:

- A TAN-ok fogalma: A *transznacionális érdekképviseleti hálózatokat* a transznacionális szereplők külön kategóriájaként mutatják be, amelyeket gazdasági vagy biztonsági érdekek helyett közös értékek és célok jellemeznek (gyakran az emberi jogokat, a környezetvédelmet vagy a társadalmi igazságosságot érintik). A TAN-okat elvi kérdés, motivációjuk és sokszínű tagságuk különbözteti meg más IR-fogalmaktól, például az episztemikus közösségektől (amelyek tudásalapú szakértői hálózatok). Keck és Sikkink munkája kimutatta, hogy ezek az értékvezérelt hálózatok ugyanolyan befolyásosak lehetnek, mint az államok bizonyos kérdésekben, ezáltal kiterjesztve az IR elemzési fókuszát az államok közötti interakciókon túlra.
- Problémakeretezés és normadiffúzió: Fontos betekintés az, hogy a TAN-ok hogyan *keretezik a problémákat* az aggodalom és a viselkedés megváltoztatása érdekében. A szerzők kiemelik, hogy az érdekképviseleti hálózatok jártasak abban, hogy ötleteket és információkat használjanak fel a felfogás átalakítására – amit *"információs politikának"* és *"szimbolikus politikának" neveznek.*A problémák (pl. "a nők jogai emberi jogok" vagy az esőerdők pusztítása nemzetközi felelősségként történő megfogalmazásával a TAN-ok új kérdéseket emelnek a globális napirendre. Munkájuk előrevetítette a normák életciklusairól és a normavállalkozókról szóló későbbi konstruktivista kutatásokat, megerősítve azt az elképzelést, hogy *az eszmealkotási tényezők és a meggyőzés* kritikus fontosságúak a nemzetközi politikában.
- Az IR paradigmák kihívásai: *Az aktivisták a határokon túl* implicit módon megkérdőjelezik a realizmust azáltal, hogy bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a nem állami szereplők és az erkölcsi normák olyan módon alakíthatják az állam viselkedését, ahogyan a realizmus nem jósolná meg. Kiterjeszti a liberális elméleteket is azáltal, hogy nemcsak a formális intézményeket, hanem az informális hálózatokat és a hazai civil társadalom transznacionális kapcsolattartási szerepét is hangsúlyozza. A munkát gyakran társítják a konstruktivista IR-elmélethez, mivel hangsúlyozza, hogy *az identitás, az értékek és a normák* (nem csak az anyagi hatalom vagy érdekek) hogyan hajtják a politikai változást. Ezzel Keck és Sikkink hozzájárul egy szélesebb konstruktivista érveléshez, miszerint a nemzetközi eredményeket a normatív nyomás és a *szocializációs folyamatok befolyásolják*, és a TAN-ok a változás kulcsfontosságú ügynökei.
- Szuverenitás és globális civil társadalom: A szerzők azt sugallják, hogy a TAN-ok térnyerése a szuverenitás fejlődő fogalmát tükrözi. Az abszolút vesztfáliai szuverenitás helyett az államokra egyre inkább *alulról és felülről nyomás nehezedik,* hogy

betartsák a nemzetközi normákat. Olyan esetek dokumentálásával, amikor a kormányok aktivista kampányok miatt megváltoztatták politikájukat, a könyv a szuverenitás folyamatos "erózióját" vagy újradefiniálását szemlélteti – a szuverenitás bizonyos normatív normák (pl. az emberi jogok tiszteletben tartása) teljesítésétől függ. Ez a megállapítás vitákat indít el a globális civil társadalomról, utalva arra, hogy bár a TAN-ok nem szüntetik meg a szuverenitást, a többszintű kormányzás részét képezik, ahol a nem állami szereplők elszámoltathatóságot követelnek az államoktól.

Összességében az *Aktivisták a határokon túl* új utakat nyitott meg azáltal, hogy szisztematikusan elemezte az érdekképviseleti hálózatokat a különböző kérdésekben. Keretet hozott létre annak megértéséhez, hogy az ötletvezérelt hálózatok hogyan működnek transznacionális szinten és gyakorolnak befolyást, ezáltal *a transznacionális aktivizmus későbbi tanulmányainak "próbaköve"* válik. A könyv fogalmi újításait – mint például a bumerángmodellt (lásd alább) és a hálózati stratégiák tipológiáját – széles körben elfogadták a politikatudományban és azon túl is.

A transznacionális érdekképviseleti hálózatok (TAN) és összetevőik meghatározása

A transznacionális érdekképviseleti hálózatokat (TAN) Keck és Sikkink úgy határozza meg, mint "azok a releváns szereplők, akik nemzetközileg dolgoznak egy kérdésen, akiket közös értékek, közös diskurzus, valamint az információk és szolgáltatások sűrű cseréje köt össze". Egyszerűbben fogalmazva, a TAN *aktivisták* – egyének és szervezetek – hálózata, akik határokon átnyúlóan együttműködnek egy közös elvi cél elérése érdekében. A TAN-ok főbb jellemzői és összetevői a következők:

- Közös értékek és elvi eszmék: A TAN-okat elvi eszmék vagy normák motiválják (pl. "az emberi jogok egyetemesek" vagy "környezetvédelem"). A tisztán érdekalapú koalíciókkal ellentétben ragasztójuk a normatív elkötelezettség. A tagok anyagi haszonszerzés helyett értékalapú célokat osztanak meg, mint például a kiszolgáltatott emberek védelme vagy az igazságosság előmozdítása.
- Sokszínű tagság: Az érdekképviseleti hálózatok a kormányokon belüli és kívüli szereplők széles körét ölelik fel. A tagok lehetnek például nemzetközi és hazai civil szervezetek (nem kormányzati szervezetek), alulról szerveződő társadalmi mozgalmak, jótékonysági alapítványok, egyházak és vallási csoportok, szakszervezetek, a média egyes részei, értelmiségiek vagy kutatók, sőt helyi vagy nemzetközi kormányzati szervezetek szimpatikus tisztviselői is. Ez a heterogén összetétel azt jelenti, hogy a TAN-ok összekapcsolják a helyi és a globális világot – összekapcsolják a közösségi szintű aktivistákat a transznacionális NGO-kkal, és néha kormányközi testületekkel vagy parlamenti képviselőkkel. Az információk és erőforrások cseréjével ezeken a kapcsolatokon keresztül a hálózat felerősíti kollektív hatókörét.
- Sűrű kommunikáció és csere: A TAN-ok meghatározó jellemzője a hálózaton belüli intenzív kommunikáció. A tagok megosztják egymással az adatokat, a tanúságtételeket, a jelentéseket és a stratégiai terveket – gyakran gyorsan, az elérhető legjobb kommunikációs technológiák segítségével (különösen a 20. század végén, faxon és e-mailben; ma az interneten). Ez a *sűrű információcsere* lehetővé teszi a hálózat számára, hogy nagy távolságokon keresztül koordinálja a kampányokat, és gyorsan reagáljon az eseményekre. Erőforrások, pénzeszközök, sőt személyzet is

áramolhat a hálózaton keresztül a különböző országokban zajló kampányok támogatására. Lényegében a TAN-ok kommunikációs csatornaként működnek , amelyek megkerülik a lassabb vagy blokkolt hivatalos útvonalakat.

- Közös diskurzus és keretek: A sokszínű tagság ellenére a TAN szereplői közös diskurzust folytatnak a kérdésről – a probléma és megoldásainak közös módját. Az alapvető üzenetekben vagy szimbolikus ábrázolásokban való megegyezés (pl. az esőerdők pusztításának "ökocídiumként" vagy a nemi erőszak "emberi jogi jogsértésként" való megfogalmazása) segít fenntartani a kultúrák közötti koherenciát és a célok egységét. Keck és Sikkink hangsúlyozzák, hogy a *hálózat kohéziója abból fakad, hogy megállapodnak abban, hogyan kell értelmezni és elmondani a szóban forgó kérdést*.
- Rugalmasság és informalitás: A TAN-ok jellemzően *informálisak és rugalmas* felépítésűek. Ezek nem hierarchiák vagy formális intézmények; inkább hálózatok, ami azt jelenti, hogy a kapcsolatok önkéntesek és folyékonyak. A TAN-ban lévő szervezetek koordinálnak egymással, de megőrzik függetlenségüket. A vezetés lehet elosztott vagy rotálható. Ez az informalitás lehetővé teszi a hálózatok gyors terjeszkedését és alkalmazkodását – új csoportok csatlakozhatnak, és a hálózat szükség szerint újrakonfigurálható. Ez azt is jelenti, hogy a TAN-on belüli befolyás gyakran az információhoz való hozzáféréstől és az erkölcsi tekintélytől függ, nem pedig a jogi tekintélytől.
- A probléma hatóköre: A szerzők megjegyzik, hogy a TAN-ok leggyakrabban a *kiszolgáltatott egyének károsításával* vagy szándékos *egyenlőtlenséggel kapcsolatos kérdések körül alakulnak ki*, mivel ezek a kérdések erkölcsi felháborodást és egyértelmű állításokat váltanak ki, amelyek megkönnyítik a transznacionális érdekképviseletet. Véleményük szerint a TAN megjelenésének két legelterjedtebb kérdésterülete a "kiszolgáltatott egyének testi sérülésével kapcsolatos kérdések" (pl. kínzás, népirtás, nők elleni erőszak) és "a jogi esélyegyenlőséggel kapcsolatos kérdések" (pl. apartheid, nők politikai jogai). Az ilyen jellegű kérdések valószínűleg széles körben visszhangoznak, és leküzdik a nemzeti, kulturális vagy ideológiai akadályokat, így a hálózatok nagyobb esélyt kapnak a kialakulásra és a sikerre. Ezzel szemben azok a problémák, amelyeknek nincs egyértelmű áldozata vagy megsértője, vagy amelyek erősen technikai jellegűek, nem biztos, hogy olyan könnyen galvanizálják a TAN-okat.

Összefoglalva, a TAN-ok *érdekképviseleti szervezetek és aktivisták értékvezérelt hálózatai,* amelyek intenzíven kommunikálnak és együttműködnek a határokon átnyúlóan. Sokszínű tagságukat és információáramlásukat kihasználják a politikai eredmények befolyásolására.

Hogyan működnek a TAN-ok: stratégiák és funkciók

Keck és Sikkink négy fő stratégiát ("politikát") azonosít, amelyeket a TAN-ok alkalmaznak a hatás elérése érdekében:

- Információs politika: az a képesség, hogy gyorsan és hitelesen generáljon, csomagoljon és terjesszen olyan információkat (pl. oknyomozó jelentések, szemtanúk beszámolói), amelyek megváltoztathatják a célközönség gondolkodását vagy feltárhatják a jogsértéseket. A TAN-ok információközvetítőként működnek, és *olyan tényekre világítanak rá,* amelyeket a helyi önkormányzatok esetleg el akarnak nyomni. Például egy emberi jogi hálózat dokumentálhatja a visszaéléseket, és jelentéseket

oszthat meg a külföldi médiával és az ENSZ-szel, ezzel nemzetközi napirendre tűzve a kérdést. A pontos, időszerű információ a TAN-ok hatalmának valutája.

- Szimbolikus politika: szimbolikus események, cselekedetek vagy történetek használata egy helyzet értelmezésére vagy figyelemfelkeltésére. Ez magában foglalja a kérdések keretezését azáltal, hogy értelmes narratívákhoz vagy szimbólumokhoz kapcsolják őket, amelyek kontextusokban visszhangoznak. Például az amazóniai környezeti küzdelem "Dávid kontra Góliát" (őslakos törzsek kontra nagy fakitermelők) ábrázolása, vagy egy sebesült gyermek képeinek használata a háború borzalmainak szimbolizálásaként felkeltheti a nemzetközi közvéleményt. A TAN-ok kiválóan találnak lenyűgöző szimbólumokat az összetett kérdések egyszerű, érzelmi kifejezésekkel történő kommunikálására.
- Tőkeáttétel politika: erős szereplők felhívása, hogy gyakoroljanak befolyást a gyengébb szereplőkre. Amikor egy hálózatnak önmagában nincs anyagi hatalma, akkor befolyást keres azáltal, hogy erősebb kormányokat, intézményeket vagy közvéleményt állít maga mellé. Ez magában foglalhatja egy szimpatikus külföldi kormány ("B állam") vagy egy multinacionális intézmény lobbizását a jogsértő kormány ("A állam") szankcionálása vagy nyomásgyakorlása érdekében. Ez bojkott vagy pénzügyi tőkeáttétel mozgósítását is jelentheti (pl. a fejlesztési bank ösztönzése a finanszírozás visszatartására). Lényegében a TAN-ok *mások – például államok, nemzetközi szervezetek vagy hírességek* – befolyását kölcsönzik, hogy megerősítsék pozíciójukat.
- Elszámoltathatósági politika: erőfeszítések arra, hogy a befolyásos szereplőket felelősségre vonják saját kinyilvánított politikáikért vagy elveikért. Ez a stratégia magában foglalja az állam kötelezettségvállalásai (pl. aláírt szerződések, elfogadott törvények) és tényleges gyakorlata közötti távolság feltárását. Azzal, hogy nyilvánosan megszégyenítik a szereplőket, amiért nem tartják be ígéreteiket, a TAN-ok nyomást gyakorolnak a megfelelésre. Például, ha egy kormány ratifikált egy emberi jogi egyezményt, de titokban kínozza a foglyokat, a TAN felhívja a figyelmet erre a képmutatásra a hazai és nemzetközi közönség előtt, zavarba hozza a kormányt és korrekciós intézkedéseket sürget. Az elszámoltathatósági politika gyakran párhuzamosan működik az információs politikával (a jogsértések bizonyítékának biztosítása) és a tőkeáttétellel (felügyeleti szervek vagy bíróságok mozgósítása).

Ezekkel a stratégiákkal a TAN-ok számos funkciót látnak el a nemzetközi politikában. *Napirendre tűzik a kérdéseket*, keretbe foglalják a vitákat, sőt megváltoztatják az elszámoltathatóság normáit a nemzetközi társadalomban. Keck és Sikkink megfigyelik, hogy a TAN-ok a politikai folyamat öt szakaszában a legbefolyásosabbak:

1. Kérdés létrehozása és napirend meghatározása: *Viták keretezése és kérdések napirendre tűzése* – A TAN-ok új kérdéseket vezetnek be, vagy meggyőző módon átkeretezik, a régieket (pl. a "feleségverés" újradefiniálása "családon belüli erőszakként" és közügyként).
2. Diskurzív pozíciók: *Az államok és nemzetközi szervezetek álláspontjának befolyásolása (diszkurzív kötelezettségvállalások)* – Az államok retorikai kötelezettségvállalásokat tesznek, vagy támogatják a hálózat által támogatott deklaratív elveket (még ha eleinte csak üres szavakkal is).
3. Intézményi eljárások: *Eljárási változások okozása hazai vagy nemzetközi szinten* – A TAN-ok új eljárásokat szorgalmaznak, például emberi jogi hivatalok létrehozását, környezeti hatásvizsgálatokat vagy a nem kormányzati szervezetek bevonását a

politikai párbeszédekbe. Ezek az eljárási változások intézményesíthetik a hálózat által felvetett aggályokat.

4. **Politikai változás: A politika elfogadásának befolyásolása* – Végső soron a TAN-ok konkrét politikai eredményeket céloznak meg: törvényeket fogadnak el, szerződéseket írnak alá, projekteket állítanak le, reformokat hajtanak végre céljaikkal összhangban.
5. Viselkedésváltozás: *Az állapot vagy a cél viselkedésének befolyásolása* – A legmélyebb hatás az, amikor az államok (vagy más célpontok, például vállalatok) ténylegesen megváltoztatják viselkedésüket és gyakorlatukat, hogy igazodjanak a hálózat által támogatott normákhoz. Például egy kormány leállítja a kínzást, vagy egy vállalat megváltoztatja forrásait a gyermekmunka elkerülése érdekében, viselkedésbeli változást jelentene az érdekképviseleti nyomás miatt.

Ez a szakaszos befolyás (a napirend meghatározásától a viselkedési megfelelésig) hangsúlyozza, hogy a TAN-ok nemcsak azonnali *politikai engedményeket ösztönözhetnek*, hanem az államokat idővel új normákká *szocializálhatják* is. Valójában a TAN-ok segíthetnek átalakítani az "államok preferenciáit", sőt a nemzetközi társadalom elvárásait is a meggyőzés, a megszégyenítés és a nyomásgyakorlás kombinációjával.

Módszertan és empirikus megközelítés

Keck és Sikkink elsősorban kvalitatív, összehasonlító esettanulmányi megközelítést alkalmaz a TAN-ok vizsgálatára. Egyetlen esetből álló narratíva helyett a könyv úgy van felépítve, hogy bizonyítékokat merítsen több esetből, különböző kérdésekből és régiókból. A módszertan több összetevőből áll:

- Történelmi elemzés: A szerzők a modern érdekképviseleti hálózatok *történelmi előfutárainak vizsgálatával kezdik* (a könyv 2. fejezete). Megvizsgálják a 19. századi és a 20. század eleji transznacionális kampányokat – például az angol-amerikai rabszolgaság-ellenes mozgalmat, a nemzetközi női választójogi mozgalmat, valamint a kínai lábkötés és a kenyai női nemi szervek megcsonkítása elleni kampányokat –, hogy azonosítsák a határokon átnyúló aktivizmus mintáit. Ez a történelmi perspektíva alapot nyújt a kortárs hálózatokkal való összehasonlításhoz, és megmutatja, hogy bár a technológia és a kontextus különbözik, az érdekképviseleti hálózatok alapvető dinamikája régóta fennáll.
- Esettanulmányok: Az empirikus stratégia középpontjában három mélyreható esettanulmány áll, amelyek mindegyike egy-egy fő kérdésre összpontosít:
    1. Emberi jogi érdekképviseleti hálózatok Latin-Amerikában (3. fejezet) – az 1970-es és 80-as évek kampányaira összpontosítva olyan országokban, mint Argentína és Mexikó.
    2. Környezetvédelmi érdekképviseleti hálózatok (4. fejezet) – olyan környezetvédelmi kampányokra összpontosítva, mint amilyenek a brazil Amazonasban és Malajziában (Sarawak) az 1980–90-es években.
    3. Transznacionális hálózatok a nők elleni erőszakkal kapcsolatban (5. fejezet) – a nemi alapú erőszak kérdésében az 1990-es években kialakult globális nőjogi hálózatra összpontosítva.

  Minden esettanulmány fejezete nyomon követi a TAN-ok megjelenését és tevékenységét ezen a területen, gyakran összehasonlítva a sikeres mobilizációt egy kevésbé sikeressel, hogy lepárolja az eredményeket befolyásoló tényezőket. Például az emberi jogi fejezetben szembeállítják Argentína erős érdekképviseleti hálózatát a

katonai diktatúra alatt Mexikó viszonylag gyengébb nemzetközi érdekképviseletével ugyanebben a korszakban. A környezetvédelmi fejezetben összehasonlítják az Amazonas megmentésére irányuló kampányt (amely jelentős sikert ért el a politika megváltoztatásában) a malajziai Sarawakban zajló fakitermelés leállítására irányuló kampánnyal (amely korlátozottabb sikert aratott). Ez a leghasonlóbb vagy legkülönbözőbb eset-összehasonlítás az egyes kérdésterületeken belül lehetővé teszi számukra, hogy ellenőrizzék a probléma típusát, miközben megfigyelik, hogy milyen tényezők (politikai kontextus, alkalmazott stratégiák, nemzetközi szövetségesek jelenléte stb.) befolyásolták a sikert vagy a kudarcot.

- Folyamatkövetés és hálózattérképezés: Keck és Sikkink minden esetben *folyamatkövetést alkalmaz,* hogy megmutassa, hogyan alakultak ki az érdekképviseleti hálózatok, és hogyan értek el befolyást lépésről lépésre. Azonosítják azokat a kulcsfontosságú eseményeket (pl. konferenciák, jelentések közzététele, véleményt keltő válságok), amelyek katalizátorként szolgáltak a hálózat bővítéséhez. Feltérképezik a hazai csoportok és a nemzetközi szövetségesek közötti kapcsolatokat is, illusztrálva az információáramlást és a nyomást – amelyet gyakran a "bumeráng" diagram jelenít meg olyan esetekben, mint Argentína (erről bővebben alább). A narratíva tehát nyomon követi az ok-okozati láncot a hálózati tevékenységektől a politikai eredményekig.
- Interdiszciplináris források és terepmunka: A szerzők adatforrások keverékére támaszkodnak: aktivistákkal készített interjúk, levéltári dokumentumok, civil szervezetek jelentései, médiavisszhangok és másodlagos tudományos munkák. Valójában megjegyzik, hogy elemzésük "első kézből származó tapasztalatokra, terepmunkára és a társadalmi mozgalmak tevékenységéről szóló hatalmas másodlagos irodalomra" épül. Mindkét szerző korábbi kutatási szakértelemmel rendelkezett: Keck tanulmányozta a környezetvédelmi aktivizmust és a brazil politikát, Sikkink pedig az emberi jogi mozgalmakat és Latin-Amerikát. Beépítették terepi meglátásaikat, sőt segítettek a nemzetközi civil szervezetek adatbázisának felépítésében (Jackie Smith munkatársával), hogy kvantitatív képet kapjanak az érdekképviseleti szervezetek populációjáról. Ez a civil szervezetek adatbázisa (amelyet "nemzetközi nem kormányzati társadalmi változási szervezeteknek" neveznek) kontextust szolgáltatott, megjegyezve például, hogy *az 1990-es években a nemzetközi civil szervezetek mintegy fele az esettanulmányokban szereplő három kérdéssel (emberi jogok, környezetvédelem, nők jogai) dolgozott*. Így a kiválasztott esetek nem voltak kiugróak, hanem a transznacionális aktivizmus nagy részét képviselik.
- Összehasonlító szintézis: A záró fejezetben Keck és Sikkink szintetizálja az esetek eredményeit, hogy általánosítsa a TAN-okat. Felmérik a közös mintákat, a szükséges feltételeket és variációkat. Például arra a következtetésre jutnak, hogy a hálózat sűrűsége és erőssége (szervezetek száma, az információáramlás minősége) korrelál annak hatékonyságával. Felülvizsgálják a TAN-ok megjelenésének kezdeti hipotéziseit is (pl. amikor a belföldi hozzáférés blokkolva van), és nagyrészt megerősítik azokat az esettanulmányok bizonyítékaival. Az emberi jogi, környezetvédelmi és nemi hálózatok összehasonlításával a szerzők azonosítják, hogy mely megfigyelések konzisztensek (pl. a keretezés fontossága, a nemzetközi konferenciák szerepe a vetőhálózatokban), és melyek a kérdésspecifikusak. Ez az összehasonlító módszer megerősíti tágabb elméleti állításaik hitelességét.

Összefoglalva, a szerzők empirikus megközelítése kvalitatív és szemléltető, jól kutatott esettanulmányokat használva a transznacionális érdekképviselet elméletének felépítésére és

alátámasztására. A történelmi szélesség és a kortárs mélység kombinációja egyszerre gazdag és általánosságot kölcsönöz az elemzésnek. Módszertanuk egy megalapozott elméleti megközelítést példáz – induktív módon elméleti betekintést nyernek valós esetekből, miközben fordítva egy fogalmi keretet alkalmaznak az empirikus részletek rendszerezésére.

A könyvben feltárt legfontosabb esettanulmányok

Keck és Sikkink három fő esettanulmány-fejezeten keresztül keltik életre érveiket, amelyek mindegyike kiemeli, hogyan működnek a TAN-ok a különböző területeken. Az alábbiakban bemutatjuk a legfontosabb eseteket és azok megállapításait:

- Emberi jogok Latin-Amerikában: *Az eset középpontjában Argentína és Mexikó.* Az 1970-es és 1980-as években Latin-Amerikában brutális katonai diktatúrák voltak, nevezetesen az argentin rezsim, amely több ezer állampolgár "eltűnéséért" felelős. A hazai emberi jogi aktivisták (például az argentin Plaza de Mayo anyái) kezdetben saját kormányukat reagálatlannak vagy ellenségesnek találták. Keck és Sikkink szerint ezek a csoportok "egy másik ország polgáraihoz fordultak egy TAN-on keresztül" – klasszikus bumeráng mintán keresztül –, hogy nemzetközi nyomást gyakoroljanak rezsimjeikre. Az argentin emberi jogi csoportok nemzetközi civil szervezetekkel (például az Amnesty Internationallel), külföldi egyházi szervezetekkel és szimpatikus amerikai kongresszusi tagokkal léptek kapcsolatba, hogy leleplezzék az atrocitásokat. Ez a transznacionális érdekképviseleti hálózat az 1980-as évek közepére sikeresen megszégyenítette és nyomást gyakorolt az argentin juntára, hozzájárulva egy olyan hazai és nemzetközi környezethez, amely demokratikus átmenetet és a visszaélések elszámoltathatóságát kényszerítette ki. A szerzők kifejezetten "a bumeráng minta klasszikus példájának" nevezik az argentin esetet, megjegyezve, hogy *a nemzetközi nyomás a nemzeti szereplőkkel együttműködve* működött – a külső és belső erők szövetsége volt az, ami változást eredményezett. Ezzel szemben Mexikóban ugyanebben az időszakban az emberi jogi helyzet (bár helyenként szörnyű) nem ösztönözte annyira a transznacionális aktivizmust. A mexikói kormány külsőleg támogatta az emberi jogokat a diskurzusban, sőt szerződéseket is aláírt, amelyek aláásták a külső kritikát azáltal, hogy reformista képet vetítettek ki. A mexikói eset *gyengébb TAN-választ adott*, mert a kormány megelőző retorikai kötelezettségvállalásai és egyetlen drámai válság hiánya lelassította a nemzetközi részvételt. Ez az összehasonlítás azt mutatta, hogy *a TAN mozgósítása akkor a legerősebb, ha a kormányok egyszerre elnyomóak és hajthatatlanok*, egyértelmű célpontot teremtve a külső nyomás számára. Összességében a latin-amerikai emberi jogi hálózatoknak sikerült az emberi jogokat a nemzetközi napirendre tűzniük (pl. segítettek olyan intézmények létrehozásában, mint az Amerika-közi emberi jogi rendszer és az Egyesült Államok emberi jogi jogszabályai), és életeket mentettek a rezsimek viselkedésének megváltoztatásával. A hosszú távú hatás magában foglalja az emberi jogi normák elterjedését a régió politikájában.
- Környezetvédelmi érdekképviselet (brazil Amazonas és malajziai Sarawak): *Az esetközpont az esőerdőkre és a fejlesztési projektekre.* A szerzők az 1980-as évek végén az erdőirtás elleni küzdelem érdekében létrejött transznacionális környezeti hálózatokat vizsgálják. Brazíliában érdekképviseleti csoportok (helyi amazóniai közösségek, brazil civil szervezetek, mint az SOS Amazônia, nemzetközi civil szervezetek, mint a Környezetvédelmi Alap, valamint tudományos szakértők és média) hálózatot hoztak létre, hogy tiltakozzanak a Világbank által finanszírozott rondôniai fejlesztési projekt (Polonoroeste program) és a szélesebb körű amazóniai

erdőirtás pusztító hatásai ellen. Ez a hálózat ügyesen alkalmazta az információs politikát – helyi tanúságtételeket (pl. őslakosok és gumicsapolók nézőpontjait) a globális közönséghez juttatva – és az elszámoltathatósági politikát azáltal, hogy nyomást gyakorolt a Világbankra, hogy feleljen meg környezetvédelmi küldetésének. Bizonyítékokat hoztak nyilvánosságra arra vonatkozóan, hogy a fejlesztési alapok ökológiai károkat és társadalmi elvándorlást okoznak, zavarba hozva a Bankot. Ennek eredményeként a Világbank kénytelen volt környezetvédelmi biztosítékokat elfogadni és jelentősen megreformálni hitelezési gyakorlatát az 1990-es évek elejére, ami fontos politikai változás a TAN nyomásának tulajdonítható. A hálózat segített a kitermelési tartalékok létrehozásában Brazíliában, és elősegítette az Amazonas megőrzését, mint globális aggodalomra okot adó területet. Ezzel szemben egy másik eset a malajziai Sarawak esőerdőinek megmentésére irányuló kampány volt. Ott a helyi őslakos csoportok és a környezetvédelmi civil szervezetek megpróbálták megállítani a trópusi keményfák féktelen fakitermelését. A TAN ebben az esetben a fogyasztói országokon keresztüli tőkeáttételi politikára összpontosított – nemzetközi bojkottot szerveztek a malajziai fa ellen, hogy elvágják a piacokat. A Sarawak kampány azonban *korlátozott sikerrel járt*. Keck és Sikkink több okot is megemlít: az időzítés (Malajzia kampánya valamivel később következett, amikor a nemzetközi figyelem eltolódott), a malajziai kormány erős nacionalista fejlesztési diskurzusa, amely a környezetvédelmet nyugati beavatkozásként állította be, az a tény, hogy Sarawak félautonóm státusza bonyolította a külső nyomást (szuverenitási kérdések), és az olyan nyilvánvaló intézményi célpont hiánya, mint a Világbank. Egyetlen, sebezhető nyomáspont nélkül a hálózat nem tudta megismételni az Amazon-kampány hatását. A malajziai kormány lecsapott az aktivistákra, és az erdőirtás folytatódott, bár a kampány felhívta a figyelmet a világra. Ezek összehasonlításával a szerzők szemléltetik, hogy a hálózati eredmények még a környezetvédelmi szektoron belül is eltérőek: ahol van intézményi eszköz (pl. hitelügynökség) és meggyőző narratíva (az őslakosok és a biológiai sokféleség károsodása), a TAN-ok jelentős változást idézhetnek elő; ahol a kormányok ellenállóak, és nincs külső tőkeáttétel, a TAN-ok nagyobb akadályokkal szembesülnek. A környezetvédelmi fejezet arra is rávilágít, hogy az ökológiai kérdések különleges kihívásokat jelentenek – mivel az "áldozat" gyakran nem személy, hanem a természet, az aktivistáknak meg kell személyesíteniük vagy dramatizálniuk kell a kérdést, hogy közvéleményt keltsenek. E kihívások ellenére a környezetvédelmi TAN-oknak sikerült az esőerdőket globális kérdéssé tenni és befolyásolni a nemzetközi intézmények politikáját.

- Nők elleni erőszak (Global Women's Rights Network): Az *eset a nők jogainak keretezésére összpontosít az 1990-es években.* Ebben az esetben Keck és Sikkink leírja, hogy egy transznacionális feminista hálózat hogyan egyesült a nemi alapú erőszak kérdése körül, alapvetően átkeretezve a nők jogainak képviseletét. A 20. század korábbi nemzetközi nőmozgalmai olyan kérdésekre összpontosítottak, mint a választójog, a jogi egyenlőség vagy a "nők a fejlődésben", de ezek a napirendek nehezen nyertek széles körű teret. Az 1980-as évek végére és az 1990-es évek elejére az aktivisták a "nők elleni erőszakot" egyesítő keretként értelmezték, és az olyan problémákat, mint a családon belüli erőszak, a nemi erőszak és a női nemi szervek megcsonkítása, inkább az emberi jogok megsértésének tekintették, mint magán- vagy kulturális ügyeknek. Ez az átkeretezés több okból is erőteljes volt: (1) illeszkedett az *ártatlan áldozatok testi sértésének TAN-sablonjához*, így globális empátiát váltott ki; (2) kihasználta azt, amit Charles Tilly "szomszédsági követelésnek" nevezett – összekapcsolva a nők jogait az emberi jogok már elfogadott elvével, megnehezítve az államok számára, hogy képmutatónak tűnve tiltakozzanak; (3) segített áthidalni az

észak-déli szakadékokat, mert az erőszak (szemben mondjuk az egyenlő öröklési jogokkal) kifejezések széles körben visszhangoztak a kultúrákban – egyetlen régió sem igényelhetett mentességet vagy érvelhetett könnyen a kulturális imperializmus mellett, amikor a kérdés olyan súlyos volt, mint a fizikai bántalmazás. A nők elleni erőszakra összpontosító TAN az 1990-es évek elején gyorsan növekedett, világszerte bevonta a női civil szervezeteket, és sikert aratott az ENSZ 1993-as bécsi Emberi Jogi Világkonferenciáján, ahol *a "nők jogai emberi jogok"* nemzetközi szinten is megerősítést nyertek. A könyv megjegyzi, hogy ez a hálózat nem egyetlen kampányra összpontosított, hanem a nők jogi normáinak intézményesítésével szerzett befolyást – például sok országot arra késztetett, hogy törvényeket fogadjon el a családon belüli erőszak ellen, és 1994-ben létrehozta az ENSZ nők elleni erőszakkal foglalkozó különmegbízottját. A szerzők a hálózatnak tulajdonítják a nők jogainak globális menetrendjének átalakítását: 1998-ra a nők elleni erőszakot határozottan nemzetközi kérdésként ismerték el, és sok kormányt felelősségre vontak a nők védelméért. Az eset azt is megmutatja, hogy a TAN-ok hogyan kezelik a belső feszültségeket: az északi és déli feministáknak meg kellett tárgyalniuk a nézeteltéréseket (néhány korábbi erőfeszítés az olyan gyakorlatok ellen, mint a női nemi szervek vágása, neokolonialistaként szembesült). Az erőszak kerete körül egyesülve közös okot találtak, és enyhítették a kulturális feszültségeket. A TAN munkájának egyik eredménye, hogy a nők jogainak képviselete hatékonyabbá vált, és konkrét politikai változásokhoz vezetett több országban (például új családon belüli erőszakkal foglalkozó egységek a rendőrségen, házasságon belüli nemi erőszakra vonatkozó törvények stb.). Azt is megmutatta, hogy a széles *normaépítő hálózatok* egyetlen fókuszcél vagy kampány nélkül is sikeresek lehetnek, ha eltolják a globális diskurzust, és számos helyi változást indítanak el.

Ezek az esettanulmányok együttesen alátámasztják a könyv tézisét, miszerint a TAN-ok megváltoztathatják az állami gyakorlatokat és a nemzetközi normákat. A transznacionális hálózatok minden esetben jelentős változásokat értek el, vagy legalábbis befolyásolták a diskurzust és az intézményeket:

- Az emberi jogi TAN-ok segítettek delegitimálni a tekintélyelvű rezsimeket, és az emberi jogokat az amerikai kontinens külpolitikájának középpontjába helyezték.
- A környezetvédelmi TAN-ok arra kényszerítették a nemzetközi hitelezőket, hogy zöldebb politikákat fogadjanak el, és a természetvédelmet globális felelősséggé tették.
- A nőjogi TAN-ok átalakították a globális normákat, a magánszféra erőszakát közügyként kezelték, és jogi reformokat ösztönöztek.

Ugyanilyen fontos, hogy az esettanulmányok kiemelik a siker feltételeit. Megmutatják a hálózat sűrűségének és erejének fontosságát, a keretezés kulturális rezonanciáját, a nemzetközi konferenciákhoz hasonló átjárók jelenlétét, valamint a nemzetközi nyomás és a helyi aktivizmus ötvözésének szükségességét (a TAN-ok a hazai szószólókkal párhuzamosan működnek a legjobban, nem csak kívülállóként). Azt is feltárják, hogy *az állami stratégiák számítanak* (pl. egy állam nyitottsága vagy megelőző kooptációja befolyásolhatja a TAN pályáját). Ezek az árnyalt eredmények tájékoztatták a későbbi kutatásokat arról, hogy egyes érdekképviseleti kampányok miért diadalmaskodnak, míg mások meginganak.

A "bumeráng minta" és jelentősége

Az Aktivisták a határokon túl egyik *legbefolyásosabb koncepciója* az érdekképviselet "bumeráng mintája". A bumerángmodell megmagyarázza, hogy a hazai civil szervezetek vagy aktivisták hogyan tudják leküzdeni saját kormányuk által okozott akadályokat transznacionális fellépéssel. Az alapötlet a következő:

Ha a hazai csoportok és kormányuk közötti befolyási csatornák blokkolva vannak vagy hatástalanok, a hazai civil szervezetek "bumerángot dobhatnak" a nemzetközi színtérre. Figyelmeztetik a külföldi civil szervezeteket, a médiát és a kormányokat a helyzetükre. Ezek a külső szereplők viszont kívülről nyomást gyakorolnak az ellenszegülő államra, akár közvetlen lobbizással, diplomáciai nyomásgyakorlással, gazdasági szankciókkal vagy nemzetközi fórumokon történő megszégyenítéssel. A nyomás ezután "visszatér" az elnyomó államba, mint egy bumeráng, amely visszatér a dobójához, de nagyobb erővel, mert most nemzetközi súlya van.

Diagram formájában (a szerzők bemutatása szerint) a sorrend a következő: Belföldi nem kormányzati szervezet (A állam) → TAN szövetségesek külföldön → más államok (vagy IGO-k) → nyomás az A államra. Az eredeti civil szervezet bumerángot követel harmadik feleknek, majd vissza, hogy kikényszerítse A állam viselkedésének megváltoztatását. Ez a minta egyértelműen megfigyelhető volt a latin-amerikai emberi jogi ügyekben – például argentin aktivisták fordultak az Egyesült Államok Kongresszusához és az ENSZ szerveihez, amelyek aztán nyomást gyakoroltak az argentin rezsimre az emberi jogok terén.

A Boomerang-modell jelentősége: Ez a modell több okból is jelentős:

- Megragadja, hogy a TAN-ok hogyan kerülik meg az állami szuverenitás korlátait. Ha egy állam nem reagál vagy ellenséges egy ügyre, az aktivisták már nem ragadnak meg – transznacionális hálózatokon keresztül van egy útjuk *az állam megkerülésére*. Ez rávilágít a határok átjárhatóságára a modern politikában, és azt sugallja, hogy még a tekintélyelvű rezsimek sem tudják teljesen elszigetelni magukat a nemzetközi ellenőrzéstől.
- A bumeráng minta hangsúlyozza a nemzetközi szövetségesek erejét. Érvényesíti azt a stratégiát, hogy támogatást kérjen a külföldi nyilvánosságtól vagy kormányoktól. Például Dél-Afrikában az apartheidellenes aktivisták hatékonyan alkalmazták ezt a megközelítést: a belső ellenállás globális szövetségeseket keresett, akik aztán segítettek szankciókat bevezetni az apartheid rezsim ellen. Keck és Sikkink modellje általánosítja az ilyen taktikákat.
- A befolyás dinamikus szemléletét *mutatja be* : a hazai és a nemzetközi erőfeszítések összefüggenek. Az egyirányú "globális hatások helyiek" vagy fordítva, a bumeráng visszacsatolási hurkot mutat a szintek között. Ez egy korai megfogalmazása annak, amit a későbbi tudósok az emberi jogok változásának "spirális modelljének" neveztek (ahol a kezdeti bumeráng nyomás állami engedményekhez vezet, majd mélyebb szocializációhoz) – valójában *az Aktivisták a határokon túl* lefektette az alapokat a normák diffúziójának kidolgozottabb modelljéhez.
- Gyakorlatilag a bumerángmodell tájékoztatta az aktivisták saját stratégiáit és a civil szervezetek diplomáciájának megértését. Ez azt jelenti, hogy a transznacionális koalíciók kiépítése racionális és gyakran szükséges taktika a hazai obstrukciókkal szemben. Az aktivisták tudatosan kötnek kapcsolatokat nemzetközi civil szervezetekkel, médiával vagy olyan szervezetekkel, mint az ENSZ, tudva, hogy ezek a kapcsolatok felerősíthetik hangjukat otthon. A modell rávilágít a transznacionális intézmények szerepére is: a globális fórumok és szervezetek olyan helyszínekké

válnak, ahol a gyenge hazai szereplők kifejthetik álláspontjukat és támogatást nyerhetnek.
- A bumeráng mintának van egy másik oldala is: megmagyarázza, hogy egyes államok miért reagálnak keményen a civil szervezetek külföldi kapcsolataira, és miért tekintik őket a szuverenitást fenyegető fenyegetésnek. A modellt így a "külföldi ügynökök" elleni tekintélyelvű reakciók elemzésére és a zárt rezsimekre irányuló nemzetközi figyelem fenntartásának fontosságának hangsúlyozására használták.

Lényegében a bumeráng minta azért jelentős, mert tömören megmagyarázza *a transznacionális érdekképviselet jellegzetes lépését*: külső nyomás felhasználása a belső változás elérése érdekében. Ez példázza a könyv tágabb témáját, miszerint az államközpontú akadályok leküzdhetők hálózati cselekvéssel. A szerzők ezt a mintát nemcsak az emberi jogok, hanem a környezetvédelmi ügyekben is szemléltették (brazil aktivisták nemzetközi bankokat és nem kormányzati szervezeteket használnak), sőt a nők jogaiban is (nőcsoportok, amelyek az ENSZ-t és a nemzetközi konferenciákat használják fel kormányaik nyomására). A fogalom azóta a globális aktivizmus tanulmányozásának alapjává vált – gyakran idézik és tanítják, mint olyan alapvető mechanizmust, amellyel a globális civil társadalom befolyásolja az állami gyakorlatokat.

Érdemes megjegyezni, hogy a szerzők nem állítják, hogy a bumeráng univerzális; elsősorban akkor alkalmazandó, ha "A" állam blokkolja saját civil társadalmát. Ha a hazai csatornák nyitottak és reagálnak, akkor a civil szervezeteknek nincs szükségük bumerángra. De sok kritikus kérdésben (általában ahol az emberi jogokat megsértik, vagy a kiszolgáltatott csoportokat figyelmen kívül hagyják) a bumerángmodell erőteljes magyarázatot ad a változás katalizálására.

Hozzájárulások és kihívások a nemzetközi kapcsolatok elméletéhez

Az Aktivisták határon túl fontos következményekkel jár a nemzetközi kapcsolatok (IR) főbb elméleti paradigmáira, különösen a realizmusra, a liberalizmusra és a konstruktivizmusra:

- Kihívást jelentő realizmus: A realista IR-elmélet azt állítja, hogy az államok az elsődleges szereplők, akik racionálisan cselekszenek, hogy hatalmat vagy biztonságot keressenek, nagyrészt nem befolyásolják őket a belpolitika vagy az erkölcsi aggályok. Keck és Sikkink megállapításai közvetlen kihívást jelentenek ezzel a nézettel szemben. Számos olyan eset dokumentálásával, amikor a *nem állami szereplők* (TAN) befolyásolták az államok viselkedését és a nemzetközi eredményeket, a könyv aláássa azt az elképzelést, hogy az államok önállóan vagy csak anyagi érdekek alapján cselekszenek. Például a realista elmélet nehezen magyarázná meg, hogy egy olyan állam, mint Argentína, miért változtatja meg emberi jogi gyakorlatát olyan nyomás miatt, amely lényegében a nem kormányzati szervezetek hálózatából származik. A szerzők rámutatnak, hogy az *állami érdekek nem rögzítettek vagy kizárólag önmagukból származnak, hanem nemzetközi normatív nyomással és érdekképviselettel alakíthatók*. Sőt, a bumerángmodell azt is jelenti, hogy az állami szuverenitást a civil szervezetek tevékenysége áthatolhatja, ami a szigorú realisták számára átkozott. Keck és Sikkink munkája ezért alátámasztja azt a nézetet, hogy *az IR-ben a hatalom nem csak anyagi (katonai vagy gazdasági), hanem eszmei is – az* elvszerű hálózatok által gyakorolt puha hatalom valódi politikai változáshoz vezethet. Valójában a könyv

csatlakozik a realizmus szélesebb körű konstruktivista kritikájához azáltal, hogy bemutatja, hogy a normák és a transznacionális szereplők számítanak, és konkrét mechanizmusokat (például megszégyenítést és hálózati nyomást) biztosít, amelyeken keresztül számítanak. Míg a realisták ellentmondhatnak annak, hogy a nagyhatalmak lehetővé teszik a civil szervezetek számára, hogy befolyásolják őket, önmagában is a hatalmi politika tükröződése (pl. az Egyesült Államok dönthet úgy, hogy meghallgatja vagy figyelmen kívül hagyja az emberi jogi lobbikat az érdekek függvényében), az *Aktivisták határokon túli összesített bizonyítékai* azt sugallják, hogy az erkölcsi érvelés és a civil társadalom fellépése függetlenebb szerepet tölt be, mint azt a realizmus általában elismeri.

- A liberalizmus kiterjesztése: A liberális IR-elméletek hagyományosan hangsúlyozzák a belpolitika és a nemzetközi intézmények szerepét az állami viselkedés alakításában, elismerve, hogy az államok nem egységes racionális szereplők. *Az Aktivisták határon túl* annyiban igazodik a liberalizmushoz, hogy hangsúlyozza a *hazai-nemzetközi kapcsolatokat* és az intézmények (például nemzetközi szervezetek, törvények és normák) fontosságát. A határokat átlépő belföldi preferencia mozgósításának gondolata illeszkedik a nemzetközi kapcsolatokat befolyásoló belföldi pluralizmus liberális meglátásaihoz. Keck és Sikkink azonban tovább mozdítja a liberalizmust azáltal, hogy a nem állami intézményi formákra összpontosít – nem csak az olyan formális szervezetekre, mint az ENSZ vagy az EU, hanem az informális hálózatokra mint kulcsszereplőkre. A liberális intézményesítők megjegyezték a nem kormányzati szervezetek szerepét a konferenciákon és politikai tanácsadóként, de ez a könyv a civil szervezeteket és az alulról szerveződő mozgalmakat helyezi a középpontba, ahelyett, hogy az állami diplomácia kiegészítőjeként kezelné őket. Rávilágít az eszmék és a meggyőzés szerepére is, amelyet a klasszikus liberalizmus (racionalista vonalával) alábecsülhet. Bizonyos szempontból munkájuk segített integrálni a liberális és konstruktivista perspektívákat: megmutatva, hogy *a transznacionális együttműködésen (liberális téma) keresztül csatornázott hazai értékek és identitások (konstruktivista témák) politikai eredményeket hoznak*. Ezenkívül a szerzők megbirkóznak a globális civil társadalom fogalmával, amely egy liberális elképzelés, miszerint a kialakuló globális közszféra befolyásolhatja az állam viselkedését. Óvatosak azzal kapcsolatban, hogy a TAN-ok valódi "globális civil társadalmat" alkotnak-e (megjegyezve az 1990-es években erről szóló vitákat), de nyilvánvaló, hogy a TAN-ok a politika liberális vízióját képviselik, ahol az államon kívül több érdekelt fél is részt vesz a kormányzásban.
- A konstruktivizmus támogatása: A konstruktivista IR-elmélet valószínűleg a legközelebbi otthon Keck és Sikkink érveihez. A konstruktivisták azzal érvelnek, hogy a nemzetközi politikát társadalmilag eszmék, normák és identitások építik fel; hogy az államok érdekei képlékenyek, és az interakció és a meggyőzés alakítja. *Az Aktivisták a határokon túl* gazdag empirikus támogatást nyújt ezekhez az állításokhoz. Bemutatja a normaépítést a gyakorlatban – hogyan alakítják ki az érdekképviseleti hálózatok szándékosan új normákat (pl. taposóaknák betiltása vagy az őslakosok jogainak elismerése), és hogyan szocializálják az államokat a megfelelésre. A szerzők megvitatják, hogy a TAN-ok hogyan használják a meggyőzési és szocializációs technikákat (például a megszégyenítést vagy a keretezést) az állami preferenciák befolyásolására. Kifejezetten megjegyzik, hogy a TAN-ok *"megkérdőjelezik az állami érdekek realista premisszáit" azáltal,* hogy új értékeket vezetnek be az állami számításba, sőt megváltoztatják a szuverenitás fogalmát. A könyv összehasonlítja a TAN-okat más ötletalapú hálózatokkal (például episztemikus közösségekkel), tisztázva, hogy a TAN-okat elvi eszmék vezérlik, ami nagyon konstruktivista fogalom.

Továbbá Keck és Sikkink olyan tényezők azonosítása, mint a "problémarezonancia" és az "áldozatok identitása", rezonál a konstruktivista hangsúlyt a kulturális egyezés és a norma rezonanciájára annak meghatározásában, hogy mely eszmék terjednek. Munkájuk nagyjából egy időben jelent meg, mint más befolyásos konstruktivista munkák (Finnemore és Sikkink 1998-as cikke a normadinamikáról, Risse et al. 1999 az emberi jogok változásáról), és része annak a hullámnak, amely az 1990-es évek végén a konstruktivizmust az IR fő megközelítésévé tette. Az akadémiai visszatekintésekben az *Aktivisták határon túl* gyakran hivatkoznak kulcsfontosságú konstruktivista tanulmányként, amely operacionalizálta, hogy a normavállalkozók és a transznacionális hálózatok hogyan hoznak létre normatív változást. Konkrét bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy a hálózatokon keresztül terjesztett identitásoknak és normáknak ok-okozati hatásai vannak – amit a korábbi IR-elmélet nehezen tudott figyelembe venni.

- A paradigmákon túl – Hálózat/kultúra megközelítés: A könyv nem illeszkedik szépen egyetlen "izmusba". Vitathatatlanul új utat kovácsol a hálózati szervezeti formákra összpontosítva. Ez párhuzamokat mutat más területeken (pl. szociológia és hálózatelmélet). A hálózatok kiemelésével a szerzők betekintést nyújtanak abba, hogy az információáramlás és a szervezeti forma hogyan befolyásolja az eredményeket, ami más lencse, mint az államközpontú vagy akár a rezsimközpontú nézetek. Sok társadalmi mozgalomelméletet is beépítenek (az összehasonlító politikából) a nemzetközi politikába, olyan tudósokat idézve, mint Sidney Tarrow és Charles Tilly. Ez a keresztbeporzás kihívást jelentett az IR-tudósoknak, hogy építsék be a szociológia vitás, diffúziós és keretezési elméleteit. Ennek során Keck és Sikkink segített kidolgozni azt, amit egyesek "transznacionális társadalmi mozgalmaknak" neveznek az IR-ben, amely a hagyományos realizmus/liberalizmus vita alternatívája.

Összefoglalva, *az Aktivisták a határokon túl* megerősítette és előmozdította a konstruktivista és liberális eszméket az IR-ben azáltal, hogy empirikusan bemutatta a normák és a nem állami szereplők hatását, miközben közvetlenül aláásta az állami autonómia és az anyagi determinizmus realista követeléseit. Nem ez volt az első munka, amely valaha is megemlítette a civil szervezeteket vagy a normákat, de átfogó kerete és bizonyítékai új legitimitást adtak a transznacionális szereplők tanulmányozásának. A könyvet azóta klasszikusként integrálták az IR-elméleti kurzusokba, amely szemlélteti, hogy a globális "politikai teret" nem egyedül az államok foglalják el. Ahogy az egyik recenzens megjegyezte, a könyv *"egyesíti a nemzetközi kapcsolatok elméletét a hazai társadalmi mozgalmak elméleteinek széles skálájával*", gyümölcsöző módon elmosva az altanítványok határait. Ez az interdiszciplináris megközelítés arra ösztönözte az IR-tudósokat, hogy modelljeikben komolyan vegyék a hazai aktivizmust és a normatív változásokat.

A könyv tudományos és gyakorlati hatása

Megjelenése óta az *Aktivisták határokon túl* mély hatást gyakorolt mind a tudományos körökre, mind pedig vitathatatlanul a politika és az aktivizmus világára:

- Akadémiai idézetek és befolyás: A könyvet széles körben a transznacionális politika tanulmányozásának alapszövegének tekintik. A tudományos irodalomban gyorsan *sokat idézték és továbbra is sokat idézték* – a 2010-es évek közepére jóval több mint 10 000 idézet érkezett rá, és ma az 1990-es évek egyik legtöbbet idézett műve a nemzetközi kapcsolatokban (az idézetek száma állítólag több tízezerre tehető). "Próbakő" státuszát a kritikák is megjegyzik: *Az Comparative Politics* dicsérte a

szerzők "fogalmi újításait, megalapozott elméletét és szemléltető esettanulmányait", amelyek "új utakat törtek és a transznacionális kollektív cselekvésről szóló tanulmányok próbaköveivé váltak". Valójában a globális civil társadalommal, a transznacionális társadalmi mozgalmakkal, az emberi jogokkal és a környezetpolitikával kapcsolatos későbbi kutatások rutinszerűen Keck és Sikkink keretrendszerére épülnek. Az olyan fogalmak, mint a *TAN-ok, a bumerángmodell, a normavállalkozók és az információs politika,* bekerültek a politikatudomány standard szókincsébe. A könyvet gyakran alkalmazzák posztgraduális és egyetemi IR-kurzusokon, megerősítve hatását a tudósok új generációira. Több tudományosságot is ösztönözött: például Risse, Rapp és Sikkink (1999) emberi jogi változásának "spirális modellje" a bumeráng eszme elmélyítésének tekinthető; a tudósok új kérdésekre alkalmazták a TAN-elméletet (például taposóaknák tilalma, éghajlatváltozás, LMBTQ+ jogok), és kritizálták vagy finomították (pl. annak vizsgálata, hogy mikor nem működnek a bumerángok, vagy hogyan alkalmazkodnak a tekintélyelvű rezsimek). Az idézet puszta szélessége azt sugallja, hogy megváltoztatta a kutatási napirendet – 1998 után *a nemzetközi normaváltozások vagy a civil szervezetek befolyásának egyetlen elemzése sem teljes a Keck & Sikkink hivatkozása nélkül*. Ez a befolyás a szakma elismerésében is megmutatkozik: a könyv rangos díjakat nyert, köztük a Grawemeyer-díjat a világrendet javító ötletekért (1999) és az ASA legjobb könyvének díját, Kathryn Sikkink társszerző pedig később elnyerte a nagyra becsült Johan Skytte-díjat a politikatudományban (2018), részben olyan munkáinak köszönhetően, mint az *Aktivisták határon túl*.

- Hatás a politikára és a gyakorló szakemberekre: Bár tudományos munka, a könyv a tudományos körökön túl is visszhangot keltett. A politikai döntéshozók és a nemzetközi szervezetek tisztviselői tudomásul vették a nem kormányzati szervezetek növekvő szerepét, és *az Aktivisták a határokon túl* keretet biztosított ezeknek a szereplőknek a megértéséhez és a velük való kapcsolattartáshoz. Például az Egyesült Nemzetek Szervezete és a Világbank a 2000-es években fokozta a civil társadalommal folytatott hivatalos konzultációkat; vitatható, hogy a Keck & Sikkinkhez hasonló művek által az NGO-knak adott legitimitás szerepet játszott ebben a változásban (bebizonyították, hogy az NGO-k nem csak kellemetlen tüntetők, hanem konstruktív partnerek is lehetnek, akik információt és legitimitást hoznak). Sok civil szervezet gyakorlója olvasta ezt a könyvet, vagy közvetetten megtanulta a leckéit. Maguk az aktivisták is megtalálták a bumeráng modellben stratégiáik érvényesítését és útmutatót az érdekképviselet legjobb gyakorlataihoz. A könyv esettanulmányai szinte tanulságos történetként szolgálnak: az emberi jogi aktivisták látják, hogyan működött a megnevezés és a megszégyenítés Latin-Amerikában; A környezetvédők látják a nemzetközi finanszírozás megcélzásának értékét; A nőjogi aktivisták látják a keretezés és a koalícióépítés erejét. Valójában egy kritikus megjegyezte, hogy *"bár a könyv jelentős érdeklődésre tart számot az IR-tudósok számára, aktivistáknak is el kell olvasniuk, akik sokat tanulnak arról, hogyan maximalizálhatják elérésüket és befolyásukat".* Anekdotikus bizonyítékok vannak arra, hogy a civil szervezetek érdekképviseleti workshopjai és képzései beépítették a könyv fogalmait (például a helyi aktivisták tanítása arról, hogyan hozzanak létre nemzetközi szövetségeket, amikor a hazai utak zárva vannak). A *"bumerángeffektus"* vagy a *"bumeráng stratégia" kifejezések* ma már az érdekképviseleti közösségek lexikonjának részét képezik, hogy leírják a nemzetközi támogatás kérését a saját kormány nyomásgyakorlására.
- Hatás a későbbi aktivizmusra: Az 1990-es évek végén és a 2000-es években robbanásszerűen megnőttek a transznacionális kampányok (adósságelengedés,

taposóaknák betiltása, éghajlati igazságosság, internet szabadsága stb.). Keck és Sikkink munkája előrelátó volt ennek a tendenciának az azonosításában, és vitathatatlanul keretet adott az aktivistáknak és a szimpatikus politikai döntéshozóknak *az érdekképviseleti hálózatok szerepének legitimálásához*. Például a sikeres Nemzetközi Kampány a taposóaknák betiltásáért (amely 1997-ben Nobel-békedíjat kapott) a TAN-elmélet segítségével értelmezhető – a civil szervezetek és a középhatalmi kormányok hálózata megkerülte a nagyhatalmi ellenállást (egyfajta bumeráng a hasonló gondolkodású államokon keresztül) a szerződés elérése érdekében. Hasonlóképpen, a mai globális klímamozgalom, a Fridays for Future-től a transznacionális civil szervezetek koalícióiig, olyan taktikákat alkalmaz, amelyek nagyon összhangban vannak a Keck és Sikkink által leírt információs, szimbolikus, befolyási és elszámoltathatósági politikával. Az aktivisták tudatosan használják a globális médiát (információt), ikonikus képeket, például jegesmedvéket vagy fiatal aktivistákat használnak (szimbolikus), hatalmas államokat vagy vállalatokat céloznak meg elidegenítés céljából (tőkeáttétel), és megszégyenítik a kormányokat a be nem váltott ígéretek miatt (elszámoltathatóság). A *TAN keretrendszer folyamatos relevanciája* nyilvánvaló az olyan mozgalmak elemzésében, mint az arab tavasz vagy a hongkongi tiltakozások, ahol az aktivisták nemzetközi láthatóságra törekszenek, hogy megvédjék magukat (egy másik bumerángszerű hatás, hogy elrettentsék a globális figyelem révén történő elnyomást). Bár a digitális korszak megváltoztatta a dinamikát (a közösségi média néha megkerülheti a külföldi civil szervezetek szükségességét azáltal, hogy közvetlenül nemzetközivé teszi az üzenetet), a szakértők megjegyzik, hogy a bumeráng modell továbbra is nagyrészt érvényes – a globális kampányoknak még mindig gyakran szükségük van a nemzetközi szervezetek vagy a külföldi nyilvánosság legitimitására vagy nyomására a rezsimek befolyásolásához.

- Folyamatos relevancia és alkalmazkodás: A tudományos viták során egyesek kritizálták vagy kibővítették az *Aktivisták határon túli ötleteit*. Például az egyik kritika az, hogy a bumerángmodell elfogult lehet a nyugati részvétel felé (a klasszikus bumeráng magában foglalja a nyugati civil szervezetek vagy államok nyomásgyakorlását a déli kormányra, ami felvetheti a neokolonializmus kérdéseit). A tudósok azóta megvitatták a "fordított bumerángokat" vagy a dél-déli hálózatokat, és maguk a szerzők is elismerték, hogy a transznacionális érdekképviselet nem csodaszer, és visszhangot válthat ki. Egy másik kiterjesztés a "spirális modell" ötlete volt, amely részletezi azokat a szakaszokat, amelyeken keresztül az állam kezdeti tagadása taktikai engedményekké és végül a normák betartásává válik a TAN tartós nyomása alatt – finomítva a sorrendet a kezdeti bumerángsztrájkon túl. Ezenkívül a kutatók azt vizsgálták, hogy a tekintélyelvű rezsimek hogyan lépnek fel a TAN-ok ellen (elnyomással vagy GONGO-k – kormány által szervezett nem kormányzati szervezetek – létrehozásával – a kritika elterelésére). Ezek a viták azt mutatják, hogy Keck és Sikkink munkája továbbra is próbaköve marad *a folyamatban lévő kutatásoknak*, és a tudósok új kontextusokban tesztelik javaslatait (pl. internetes cenzúrakampányok, érdekképviselet olyan feltörekvő hatalmakban, mint Kína, vagy transznacionális hálózatok olyan kérdésekben, mint az LMBTQ+ jogok vagy a korrupció elleni küzdelem).

Gyakorlati szempontból a könyv hatása abban mutatkozik meg, hogy a nemzetközi szervezetek és államok egyre inkább elismerik a civil szervezeteket. Az ENSZ például a 2000-es évekre több ajtót nyitott meg a civil szervezetek diplomáciai részvétele előtt, és sok külügyminisztériumnak ma már vannak egységei a civil társadalommal való kapcsolattartásra – tükrözve azt a megértést, hogy az érdekképviseleti hálózatokat nem lehet figyelmen kívül

hagyni. Egyes diplomaták még a "bumerángeffektus" kifejezést is használták informálisan annak leírására, hogy a nemzetközi csatornákon keresztül érkező kritika hogyan gyakorol nyomást a rezsimre belül.

Végül az *Aktivisták Határon Túl Öröksége* az akadémiai körökben is intézményes: segített a transznacionális aktivizmus és a globális társadalmi mozgalmak egész részterületének megszületésében. Megjelenését követően számos konferencia, szerkesztett kötet (pl. *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*, Sikkink társszerkesztője 2002-ben) és kutatóközpontok jelentek meg, amelyek a civil társadalomra összpontosítottak az IR-ben. A könyv elméletének és gyakorlatának keveréke, valamint optimista hangneme a "határokon túli" aktivistákról, akik egy jobb világot alakítanak, a hidegháború utáni korszak szellemiségében is visszhangzott. Ellenpontozta a cinikusabb hatalmi politikai elemzéseket, azt sugallva, hogy az elvszerű aktivizmus nemzetközi szinten is erős változást hozhat.

Következtetés

Keck és Sikkink Aktivisták határokon túl mérföldkőnek számít a nemzetközi ügyek tanulmányozásában, átkeretezve a hatalomról és a befolyásról alkotott felfogásunkat a globalizált korszakban. Ez az 1998-as munka meggyőzően érvel amellett, hogy a transznacionális érdekképviseleti hálózatok – civil szervezetek, társadalmi mozgalmak és aktivisták koalíciói – a határokon átnyúló politikai és társadalmi változások mozgatórugói, nem pedig pusztán szemlélők. Az emberi jogok, a környezetvédelem és a nők jogainak gazdag esettanulmányain keresztül a szerzők bemutatják, hogy ezek a hálózatok hogyan alkalmaznak információkat, ötleteket és nyomásgyakorlási taktikákat az állami viselkedés és a nemzetközi normák átalakítására. Olyan tartós fogalmakat vezetnek be, mint a *bumeráng befolyási minta,* és felvázolják azokat a feltételeket, amelyek között az érdekképviseleti hálózatok virágoznak.

A könyv hozzájárulása kettős volt: elméletileg megkérdőjelezte és gazdagította az IR-elméletet azáltal, hogy a normák és a nem állami szereplők fontosságát befecskendezte a mainstream vitákba; empirikusan részletes bizonyítékot szolgáltatott a globális civil társadalom működésére, ezáltal befolyásolva mind a tudományt, mind a valós aktivizmust. Több mint két évtizeddel később az *Aktivisták határon túl öröksége* nyilvánvaló a tudományos idézetekben és koncepcióinak folyamatos relevanciájában a mozgalmak megértésében – a klímasztrájkoktól az emberi jogi kampányokig –, amelyek továbbra is átlépik a határokat a változás érdekében. Egy olyan világban, ahol az olyan kérdések, mint a világjárványok, az éghajlatváltozás és az emberi jogok megsértése túllépik a nemzeti határokat, Keck és Sikkink meglátásai a transznacionális érdekképviseletről továbbra is aktuálisak, emlékeztetve bennünket arra, hogy a globális politikában az államon kívüli értékek és hangok valóban körbeutazhatják a világot, és "visszatérhetnek", hogy otthon változást hozzanak.

Források: A fenti elemzés Keck és Sikkink *Aktivisták határokon túl című könyvére* (Cornell Univ. Press, 1998) és a kapcsolódó tudományos kommentárokra támaszkodik. A legfontosabb pontokat a szövegből és a kritikákból származó közvetlen idézetek támasztják alá, például: a TAN-ok meghatározása; az érdekképviseleti hálózatok négy taktikája; az emberi jogi, környezetvédelmi és női hálózatok eseteinek részletei; a bumeráng modell magyarázata; és a könyv figyelemre méltó hatása a területen. Ezek a hivatkozások aláhúzzák a könyv érveit és a nemzetközi kapcsolatokra, a tudományra és a gyakorlatra gyakorolt elismert hatását.

Heidi Nichols Haddad "Az igazságszolgáltatás rejtett kezei: nem kormányzati szervezetek, emberi jogok és nemzetközi bíróságok"

A fő érvek és célkitűzések áttekintése

Heidi Nichols Haddad *Az igazság rejtett kezei* című könyve az első átfogó elemzést nyújtja arról, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan működnek együtt a nemzetközi emberi jogi és büntetőbíróságokkal. A könyv központi érve az, hogy a nem kormányzati szervezetek kritikus, de alulértékelt szerepet játszanak a nemzetek feletti bíróságok, például az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB), az Amerika-közi Emberi Jogi Rendszer és a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) működésében. Haddad azt állítja, hogy a nemzetközi bíróságok gyakran stratégiailag bevonják a nem kormányzati szervezetek részvételét, hogy növeljék saját hatékonyságukat – azáltal, hogy olyan információkat, szakértelmet és szolgáltatásokat szereznek, amelyek megerősítik az igazságszolgáltatási kapacitást, és a nem kormányzati szervezeteket arra ösztönzik, hogy "megszégyenítsék" a nem együttműködő államokat. Más szóval, a bíróságok nem kormányzati szervezetek támogatásával bővíthetik funkcionalitásukat, különösen akkor, ha az államok nem működnek együtt teljes mértékben vagy nem biztosítanak erőforrásokat. Ezeken a partnerségeken keresztül a civil szervezeteknek "rejtett kezeik" vannak az igazságszolgáltatás alakításában: befolyásolják, hogy milyen ügyeket indítanak, milyen bizonyítékokat és érveket terjesztenek elő, sőt még az ítéletek végrehajtását is. Haddad célja, hogy feltérképezze és megmagyarázza a civil szervezetek részvételének eltéréseit a különböző bíróságok között, és megvilágítsa a nem kormányzati szervezetek és bíróságok közötti együttműködés pozitív hatásait és lehetséges kompromisszumait. A könyv címe tükrözi azt a központi tézist, hogy a nemzetközi bíróságok hivatalos ítéletei mögött a nem kormányzati szervezetek gyakran láthatatlan erőfeszítései állnak, amelyek elősegítik az emberi jogi ítéletek előmozdítását.

Elméleti keret és módszertan

Haddad a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi jog metszéspontjában közelíti meg a témát, elméletileg megalapozott, vegyes módszereket alkalmazva. A globális kormányzás, a transznacionális érdekképviselet és az intézményesülés elméleteire támaszkodva bemutatja a civil szervezetek, mint "igazságügyi intézményépítők" fogalmát. Ahelyett, hogy a bíróságokat teljes egészében államilag irányítottnak tekintené, Haddad azzal érvel, hogy a civil szervezetek részvételének lehetőségeit intézményi tényezők alakítják – nevezetesen az egyes bíróságok létrehozásának történelmi kontextusa és az államok által nyújtott politikai/pénzügyi támogatás szintje az idő múlásával. Racionális-intézményi értelemben, amikor az államok alultámogatják vagy akár ellenállnak egy nemzetközi bíróságnak, az NGO-k közbelépnek, hogy betöltsék a funkcionális hiányosságokat. Ezzel szemben, ha egy bíróságot az államok jól támogatnak, kevésbé nyitott a nem kormányzati szervezetek befolyására. Ez az elméleti lencse tesztelhető elvárásokhoz vezet arra vonatkozóan, hogy a civil szervezetek hol és mikor jutnak hozzá és milyen hatást gyakorolnak.

Módszertanilag Haddad ötvözi a kvantitatív és a kvalitatív kutatást. Eredeti adatkészleteket állított össze a civil szervezetek részvételének "feltérképezésére" – mérve a civil szervezetek beavatkozásainak gyakoriságát és a jogi eredményekre gyakorolt hatását a három bíróságon. Ezeket az adatokat részletes mellékletekben mutatjuk be, mérőszámokkal arra vonatkozóan, hogy a nem kormányzati szervezetek milyen gyakran jelennek meg különböző szerepekben, és hogyan korrelálnak a bírósági határozatokkal vagy a megfeleléssel. A kvantitatív feltérképezés kiegészítéseként a szerző kiterjedt interjúkat készített civil szervezetek aktivistáival, bírósági tisztviselőkkel és más érdekelt felekkel (az A függelékben felsorolva), hogy minőségi betekintést nyerjen a civil szervezetek és a bíróságok közötti interakciók dinamikájába. A kutatás kialakítása összehasonlító: mindhárom intézményt esettanulmányként kezelik, lehetővé téve Haddad számára, hogy nyomon kövesse a történelmi fejleményeket és egymás mellett végezzen összehasonlításokat. Az elemzés több évtizedet ölel fel, és levéltári anyagokat és ítélkezési gyakorlatot használ a civil szervezetek részvételének fejlődésének vizsgálatára. A statisztikai minták és a narratív folyamatkövetés kombinálásával a könyv módszertana biztosítja a civil szervezetek befolyásának feltárását. Ezt a vegyes megközelítést dicsérték, mivel "gazdag empirikus" beszámolót eredményezett, amely világosan megírt és szigorúan elemzett.

Esettanulmányok és empirikus példák

Haddad érveit az európai, az Amerika-közi és a Nemzetközi Büntetőbíróság kontextusának mélyreható esettanulmányaival támasztja alá, amelyek mindegyike a civil szervezetek szerepvállalásának különböző módjait szemlélteti:

- Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB): Az európai rendszerben a nem kormányzati szervezetek történelmileg korlátozott formális hozzáféréssel és befolyással rendelkeztek. A 2. fejezet ("Hang keresése az EJEB-nél") azt mutatja, hogy a nem kormányzati szervezetek részvételének viszonylagos szűkössége két tényezőnek tudható be: (1) az EJEE-t a tagállamok viszonylag jól finanszírozták és intézményesen támogatták, így nem volt kétségbeesetten szüksége külső segítségre; és (2) a nem kormányzati szervezetek kizárásának régóta fennálló normája, ami arra késztette a tisztviselőket és a kormányokat, hogy szükségtelennek vagy akár helytelennek tekintsék a civil szervezetek hozzájárulását. Mindazonáltal Haddad dokumentálja, hogy a civil szervezetek mennyire eltökélten szorgalmazták a nyitásokat. Például az emberi jogi csoportok eljárási reformokért lobbiztak, és kihasználták a szabályváltozásokat (például a harmadik fél beavatkozásának bevezetését), hogy hangot szerezzenek az eljárásokban. Idővel az olyan civil szervezetek, mint az Amnesty International és az AIRE Központ amicus *curiae-ként* (a bíróság barátaiként) vagy a felperesek tanácsadójaként kezdtek működni, és szakértelemmel járultak hozzá a szólásszabadságtól a kisebbségi jogokig terjedő témákban. Ezek az erőfeszítések csak részleges sikert hoztak – a nem kormányzati szervezetek részvétele Strasbourgban továbbra is "korlátozott", és tekintettel az EJEB hatalmas ügyterhelésére és jelentős állami támogatására, a nem kormányzati szervezetek szerény közvetlen hatást gyakoroltak a Bíróság ítélkezési gyakorlatára. A nem kormányzati szervezetek azonban még ezeken a korlátokon belül is befolyásoltak bizonyos ítéleteket (például összehasonlító kutatások készítésével mérföldkőnek számító emberi jogi ügyekben), és aktívak voltak a végrehajtási szakaszban – nyomást gyakorolva az Európa Tanácsra, hogy biztosítsa az államok számára az EJEB ítéleteinek végrehajtását. Haddad elemzése az EJEE-ről így rávilágít egy olyan forgatókönyvre, amelyben a civil szervezetek szívesen segítenek az

igazságszolgáltatás alakításában, de strukturális akadályokkal szembesülnek, ami alacsonyabb általános NGO-penetrációt és befolyást eredményez Európában.

- Amerika-közi Emberi Jogi Rendszer: Ezzel éles ellentétben az Amerika-közi Bizottság és az Emberi Jogok Bírósága óriási hasznot húzott a nem kormányzati szervezetek szerepvállalásából, különösen az állami elhanyagolás és ellenségeskedés időszakában. Haddad elmeséli, hogy az 1970-es években – diktatórikus rezsimek és súlyos latin-amerikai jogsértések közepette – az Amerika-közi rendszer krónikusan alulfinanszírozott és gyenge volt, egészen a bénulásig. A civil szervezetek megragadták ezt a lehetőséget: az Egyesült Államokban és Latin-Amerikában működő emberi jogi szervezetek koalíciója kritikus erőforrásokat és információkat juttatott az Amerika-közi Bizottságba, segítve a visszaélések dokumentálását és az ellenszegülő kormányok nyilvános megszégyenítését. Ez az újjáélesztés Haddad tézisének jellegzetes példája: a civil szervezetek hatékonyan felélesztették az akadozó intézményt azáltal, hogy beavatkoztak oda, ahol az államok nem. A könyv megjegyzi, hogy ezek az érdekképviseleti erőfeszítések végül 1991-ben az Igazságügyi és Nemzetközi Jogi Központ (CEJIL) megalapításához vezettek, amely egy civil szervezet, amely az Amerika-közi Bíróság előtti ügyek peres ügyeivel foglalkozik. A CEJIL és partnerei számos petíciót nyújtottak be az áldozatok nevében, és sokatmondó, hogy az 1990-es és 2000-es években az Amerika-közi emberi jogi joggyakorlat felépítését segítő "összes mérföldkőnek számító esetet" ez a civil szervezet pereskedett. Haddad részletezi például, hogy a CEJIL munkája hogyan járult hozzá az erőszakos eltüntetésekről, az őslakosok földjogairól és az atrocitások állami elszámoltathatóságáról szóló úttörő ítéletekhez – olyan döntésekhez, amelyek átalakították a regionális emberi jogi törvényeket. Különösen megdöbbentő anekdota, hogy az Amerika-közi Bíróság, amely kezdeti éveiben kétségbeesetten keresett támogatást, példátlan lépést tett, és létrehozta saját társult civil szervezetét, az Amerika-közi Emberi Jogi Intézetet, hogy pénzt és politikai támogatást irányítson a bíróságnak. Ez jól példázza, hogy az Amerika-közi kontextusban a nem kormányzati szervezetek hogyan váltak a bíróság túlélésének és növekedésének szerves részévé, pótolták a költségvetési réseket, ügyeket indítottak, és legitimálták a rendszert, amikor a tagállamok visszavonták vagy alulfinanszírozták azt (beleértve azokat az eseteket is, amikor az államok elítélték az egyezményt vagy figyelmen kívül hagyták az ítéleteket). Haddad esettanulmánya tehát a nem kormányzati szervezeteket a jogi fejlődés mozgatórugóiként mutatja be: a 2000-es évekre az Amerika-közi Bíróság megnövekedett tekintélye és szilárd joggyakorlata sokat köszönhetett a civil szervezetek által vezetett pereskedésnek és ellenőrzésnek.
- Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC): A Nemzetközi Büntetőbíróság, mint 2002-ben alapított "kezdő" globális bíróság, a nem kormányzati szervezetek és bíróságok közötti partnerség korszerűbb esetét mutatja be. Haddad elmagyarázza, hogy a nem kormányzati szervezetek mélyen részt vettek a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozásában – a Nemzetközi Büntetőbíróság Koalícióján (CICC) keresztül civil szervezetek százai kampányoltak a Római Statútum mellett és alakították annak tartalmát –, és ezt követően is részt vettek a Bíróság ápolásában. Az ICC megalapítása után a CICC nem oszlott fel; ehelyett kiterjesztette küldetését, és a puszta érdekképviseletről áttért a "szolgáltatásnyújtásra az ICC nevében". A könyv példákat mutat be arra, hogy a civil szervezetek hogyan támogatják a Nemzetközi Büntetőbíróság működését: dokumentálják az atrocitásokat és jogi elemzéseket a Nemzetközi Büntetőbíróság ügyészének, megszólítják az érintett közösségeket, helyi ügyvédeket képeznek, és támogatják az állami együttműködést a letartóztatások és a végrehajtás terén. Haddad kiemeli, hogy a civil szervezetek a Nemzetközi

> Büntetőbíróság "hangjaként" működnek a civil társadalomban – például amikor az elfogatóparancsokat figyelmen kívül hagyják (mint például Omar al-Bashir szudáni elnök esetében, akit népirtás miatt köröznek), az NGO-k mozgósítják a médiát és a közvéleményt, hogy nyomást gyakoroljanak a kormányokra. Haddad valószínűleg arról beszél, hogy az olyan civil szervezetek, mint a Human Rights Watch és az Amnesty International, rendszeresen felhívják a figyelmet a Nemzetközi Büntetőbíróság szökevényeit befogadó országokra, ezzel megszégyenítve ezeket az államokat és megerősítve a Bíróság tekintélyét. A Nemzetközi Büntetőbíróság hivatalosan is bevonta a nem kormányzati szervezeteket egyes folyamatokba: sok nem kormányzati szervezet megfigyelőként vesz részt a Nemzetközi Büntetőbíróság Részes Államok Közgyűlésének ülésein, *amicus* beadványokat nyújt be jogi kérdésekről (pl. bűncselekmények vagy joghatóság meghatározása), és segíti az áldozatokat a Nemzetközi Büntetőbíróság áldozati részvételi rendszerében való eligazodásban. A könyv 4. és 5. fejezete nyomon követi a Nemzetközi Büntetőbíróság korai eseteit – például a lubangai gyermekkatonák perét –, bemutatva, hogy a civil szervezetek hogyan segítettek bizonyítékokat gyűjteni, és támogatták bizonyos bűncselekmények (például a szexuális erőszak) büntetőeljárás alá vonását, amelyeket a civil társadalom hozzájárulása nélkül figyelmen kívül hagyhattak volna. Összefoglalva, Haddad a nem kormányzati szervezeteket az új bíróság "felnevelésének" alapvető partnereként mutatja be: szakértelmet adnak egy születőben lévő, végrehajtási hatalommal nem rendelkező intézménynek, lobbiznak, hogy megvédjék a politikai visszahatásoktól, és így segítik a Nemzetközi Büntetőbíróságot az állami ambivalenciával vagy ellenségességgel szemben. Ez aláhúzza a könyv tágabb álláspontját, miszerint a civil szervezetek kulcsfontosságúak lehetnek a nemzetközi bíróságok kapacitásának és legitimitásának kiépítésében, különösen kialakuló éveikben.

Ezekben az esettanulmányokban Haddad konkrét példákat és adatokat mutat be a nem kormányzati szervezetek szerepének szemléltetésére: az egyes áldozatok képviseletétől kezdve a harmadik fél beavatkozásainak és *amicus curiae* beadványainak benyújtásán át a színfalak mögötti támogatásig, például az adománygyűjtésig, a bírák képzéséig vagy a megfelelés ellenőrzéséig. Az összehasonlító megközelítés a nem kormányzati szervezetek befolyásának spektrumát tárja fel – a legmagasabb az olyan kontextusokban, mint az Amerika-közi rendszer, ahol a bíróságok nem támogatják az államot, és a legalacsonyabb egy olyan jól felszerelt bíróságon, mint az EJEB. Ez a változatosság központi szerepet játszik annak magyarázatában, hogy a nem kormányzati szervezetek miért fontosabbak egyes joghatóságokban, mint másokban.

Az NGO-k szerepe a nemzetközi bíróságok és joggyakorlat alakításában

A könyv egyik legfontosabb hozzájárulása annak magyarázata, hogy a civil szervezetek hogyan alakítják a nemzetközi emberi jogi joggyakorlat fejlődését és az igazságot szolgáltató intézményeket. Haddad bemutatja, hogy részvételi szerepükkel a civil szervezetek "mélyen alakíthatják a nemzetközi emberi jogi igazságszolgáltatás jellegét". Ezt többféleképpen teszik:

- Napirend és ügyek kiválasztása: A civil szervezetek gyakran azonosítják az áldozatokat és az olyan ügyeket, amelyek fontos emberi jogi kérdéseket vetnek fel, lényegében eldöntve, hogy mely igazságtalanságokat vigyék nemzetközi bíróságok

elé. Az Amerika-közi rendszerben például az olyan civil szervezetek, mint a CEJIL, emblematikus eseteket választottak ki (pl. a rezsimek által elkövetett erőszakos eltüntetésekkel vagy kínzásokkal kapcsolatban), amelyeket a bíróság mérföldkőnek számító ítéletekké alakított, ezáltal olyan jogi precedenst teremtve, amely az egész régióban visszhangzott. Hasonlóképpen, a Nemzetközi Büntetőbíróságon a civil szervezetek érdekképviselete befolyásolta, hogy mely helyzeteket és incidenseket részesítették előnyben a vizsgálat során (nevezetesen, az emberi jogi civil szervezetek lobbiztak a Nemzetközi Büntetőbíróságnál, hogy vádat emeljenek a legfőbb elkövetők ellen, és figyeljenek az olyan bűncselekményekre, mint a gyermekkatonák alkalmazása és a szexuális rabszolgaság). Azáltal, hogy bizonyos kérdéseket a tárgyalóterembe irányítottak, a civil szervezetek hatékonyan kiterjesztették a nemzetközi joggyakorlat körét, biztosítva, hogy a bíróságok az emberi jogok megsértésének szélesebb körével foglalkozzanak, mint egyébként.

- Információ és szakértelem: Haddad dokumentálja, hogy a civil szervezetek kulcsfontosságú tényszerű információkat, kutatásokat és jogi érveket szolgáltatnak, amelyek alakíthatják a bírósági döntéseket. Például a nem kormányzati szervezetek gyakran részletes jelentéseket vagy amicus beadványokat nyújtanak be összehasonlító joggal, tudományos adatokkal vagy szemtanúk vallomásaival, amelyekre a bírák támaszkodnak. Az EJEE-ben, bár a nem kormányzati szervezetek befolyása korlátozott, a nem kormányzati szervezetek beavatkozásának esetei néha befolyásolták a Bíróság érvelését – például a fogvatartottak jogaival és a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos ügyekben nem kormányzati szervezetek tájékoztatóira hivatkoztak. A Nemzetközi Büntetőbíróságon számos összetett eset (például a konfliktusövezetekben elkövetett tömeges atrocitások) a nem kormányzati szervezetek által eredetileg a helyszínen gyűjtött bizonyítékoktól függ. Haddad tanulmánya valószínűleg példákat hoz arra, hogy a nem kormányzati szervezetek vizsgálatait felhasználják a Nemzetközi Büntetőbíróság vádjaiban, vagy a nem kormányzati szervezeteket, amelyek segítenek a tanúk felkutatásában. A szakértelem és a bizonyítékok biztosításával a nem kormányzati szervezetek alakítják a tényállást és a bíróságok előtti jogi elemzéseket, amelyek viszont alakítják a joggyakorlatot.
- Normák képviselete és jogi keretezés: A nem kormányzati szervezetek gyakran normavállalkozók; Haddad megmutatja, hogy új jogi elképzeléseket és emberi jogi normákat vezetnek be a bírósági diskurzusba. Például a civil szervezetek szorgalmazták, hogy a nemi erőszakot a kínzás egyik formájaként ismerjék el az emberi jogi bíróságokon, és hogy a tisztességes eljáráshoz való jogot tágan értelmezzék. A könyv valószínűleg azt tárgyalja, hogy az Amerika-közi rendszerben a civil szervezetek szószólói hogyan érveltek az innovatív doktrínák mellett (mint például "az emberi jogok megsértésének kivizsgálásának elmulasztása maga is jogsértés"), amelyeket a Bíróság végül elfogadott, így kidolgozva a nemzetközi emberi jogi törvényt. A Nemzetközi Büntetőbíróság megalapításakor a nem kormányzati szervezetek küldöttségei fontos szerepet játszottak a Római Statútum progresszív rendelkezéseinek kialakításában (például a nemek közötti igazságosságra vonatkozó rendelkezések és az áldozatok részvételi jogai). Ezek a hozzájárulások szemléltetik a nem kormányzati szervezetek szerepét a normatív fejlődésben – hídként működnek a globális emberi jogi normák és a bírósági végrehajtás között, és arra ösztönzik a bíróságokat, hogy fogadjanak el fejlődő normákat.
- Végrehajtás és megfelelés: Az ítéletek befolyásolásán túl a nem kormányzati szervezetek alakítják az igazságszolgáltatás végrehajtását. Haddad hangsúlyozza, hogy a civil szervezetek segítenek abban, hogy a bírósági döntések ne legyenek üresek, nyomást gyakorolva az államokra, hogy megfeleljenek. Európában például a nem

> kormányzati szervezetek figyelemmel kísérik az EJEB ítéleteinek végrehajtását, és lobbiznak az Európa Tanács Miniszteri Bizottságánál az államok felelősségre vonása érdekében (pl. nyilvánosságra hozva, ha egy kormány késlekedik az ítélet által előírt reformokkal). A Nemzetközi Büntetőbíróság kontextusában, amint azt megjegyeztük, a nem kormányzati szervezetek az együttműködés hiányára hívják fel a figyelmet – az ítélet utáni érdekképviselet egy olyan formája, amely cselekvésre kényszeríthet (például az intenzív civil szervezetek kampánya miatt egyes államok végül letartóztatták az általuk rejtegetett gyanúsítottakat). Őrzőként és kampányolóként szolgálva a civil szervezetek bezárják a kört az ítélet és az igazságszolgáltatás között, és a jogi győzelmeket valós hatássá alakítják.

Döntő fontosságú, hogy Haddad nem úgy ábrázolja a civil szervezetek részvételét, mint tiszta jót; elemzi annak összetett következményeit is, hogy a civil szervezetek kívülállókból bennfentesekké válnak az igazságszolgáltatási rendszerben. A könyv arra figyelmeztet, hogy ahogy a nem kormányzati szervezetek mélyen beágyazódnak a bírósági folyamatokba, "megszilárdíthatják a civil társadalom képviseletét, és lemondhatnak külső megfigyelői szerepükről". Más szóval, egy maroknyi jól felszerelt civil szervezet válhat a bíróság elsődleges tárgyalópartnerévé – potenciálisan kiszorítva több alulról szerveződő hangot, és a civil szervezeteket az intézmény kvázi kiterjesztésévé teheti. Ez a konszolidáció kevesebb pluralizmust jelent abban, hogy ki beszél az áldozatok és a civil társadalom nevében, és tompíthatja a civil szervezetek kritikus álláspontját (mivel most a bíróság hírnevébe fektetnek). Haddad esettanulmányai bizonyítják ezt a feszültséget: például a CICC szoros partnersége a Nemzetközi Büntetőbírósággal segítette a Bíróság működését, de azt is jelentette, hogy a koalíció számos civil szervezete vonakodott nyilvánosan kritizálni a Nemzetközi Büntetőbíróság hiányosságait, feláldozva ezzel némi függetlenséget. Hasonlóképpen, a rendszeren belüli munkára összpontosító civil szervezetek elterelhetik az energiát az alulról szerveződő nyomástól. Ennek a dinamikának a kiemelésével Haddad árnyalt magyarázatot ad a civil szervezetek hatalmára: a civil szervezetek valóban alakítják a nemzetközi joggyakorlatot és erősítik a bíróságokat, de eközben elcserélhetik őrkutyaköpenyüket egy asztalnál ülő helyért, ami vegyes következményekkel jár az elszámoltathatóságra nézve.

Összefoglalva, *Az igazság rejtett kezei* meggyőzően elmagyarázzák, hogy a civil szervezetek a változás építészei és ügynökei voltak a nemzetközi bíróságokon – befolyásolták, hogy milyen kérdéseket bírálnak el, hogyan fejlődnek a jogi elvek, és az ítéletek milyen hatékonyan vezetnek a helyszíni igazságszolgáltatáshoz. Ez jelentősen alakította a modern emberi jogi joggyakorlatot. A könyv azonban arra is invitál, hogy reflektáljon a civil szervezetek befolyásának korlátaira és dilemmáira, biztosítva, hogy az elemzés ne egyszerűen ünneplő, hanem megfelelően kritizálja a civil szervezetek hatalmát.

Hozzájárulás a nemzetközi kapcsolatokhoz, a jogi tanulmányokhoz és az emberi jogi ösztöndíjhoz

Haddad munkája jelentős interdiszciplináris hozzájárulást nyújt, áthidalva a nemzetközi kapcsolatok (IR) elméletét, a nemzetközi jogot és az emberi jogi tanulmányokat. Az IR-ben elősegíti a globális kormányzás nem állami szereplőinek megértését. Míg a hagyományos IR az államokra és a kormányközi szervezetekre összpontosított, az *Igazságosság rejtett kezei* részletesen beszámolnak arról, hogy a civil szervezetek – mint transznacionális szereplők – hogyan erősíthetik vagy akár megmenthetik a nemzetközi intézményeket. Ez összhangban van

és kiterjeszti az olyan fogalmakat, mint a hangszerelési elmélet (ahol az IO-k nem kormányzati szervezeteket vesznek igénybe a célok elérése érdekében) és a transznacionális érdekképviseleti hálózatok tanulmányozása, konkrét bizonyítékokkal szolgálva a nem kormányzati szervezetek igazságszolgáltatásából, amelyek megváltoztatják az eredményeket, amikor az állami támogatás csökken. A könyv összehasonlító eredményei gazdagítják az intézményi tervezésről és rugalmasságról szóló IR-vitákat: azt sugallja, hogy a nemzetközi bíróságok robusztusságát nem csak az államok határozzák meg, hanem a támogató civil társadalmi koalíció jelenléte (vagy hiánya) is. Ez értékes betekintés a globális kormányzás és a nemzetközi szervezet tudósai számára – szemlélteti azt a mechanizmust, amellyel az intézmények kapacitást szereznek a formális államközi folyamatokon kívül.

A jogi tanulmányokban, különösen a nemzetközi jogban és az emberi jogi jogban, Haddad könyve fontos hiányosságot tölt be azáltal, hogy szisztematikusan elemzi a civil szervezetek szerepét a peres eljárásokban és a jogi fejlődésben. Ezt a munkát megelőzően a jogtudomány gyakran elismerte a nem kormányzati szervezetek amicus beadványait vagy érdekképviseletét, de kevés átfogó elemzés készült a bíróságok mintáiról. Haddad ezt a tágabb perspektívát nyújtja, adatokkal alátámasztva. A jogtudósok számára megállapításai aláhúzzák, hogy az olyan bíróságok, mint az EJEB vagy az IACtHR ítélkezési gyakorlata nem érthető meg teljes mértékben a nem kormányzati szervezetek észrevételeinek figyelembevétele nélkül. Ahogy egy bíráló megjegyezte, ez "az egyik első szisztematikus elemzés a nem kormányzati szervezetek szerepéről és hatásáról a nemzetközi bíróságok előtt", minőségi és mennyiségi bizonyítékokat kombinálva, hogy megvilágítsa ezeket a gyakran figyelmen kívül hagyott szereplőket. A könyv így hozzájárul a jog és a társadalom területéhez azáltal, hogy a bíróságokat interaktív rendszerekként vizsgálja, amelyek nem csak bírák és államok, hanem gyakorló és aktivisták hálózatait is magukban foglalják. Gyakorlati betekintést nyújt az emberi jogi ügyvédek és bírák számára is: annak megértése, hogy a civil szervezetek partnerségei hogyan javíthatják (vagy esetenként bonyolíthatják) az igazságszolgáltatási munkát, tájékoztathatja a bíróságok és a civil szervezetek közötti együttműködést, és hogyan alakíthatják ki jogi beavatkozásaikat.

Az emberi jogi ösztöndíjasok és gyakorlók számára *Az igazságosság rejtett kezei* történelmi és stratégiai beszámolót nyújt a civil szervezetek jogi képviseletéről. Összeköti az alulról szerveződő emberi jogi aktivizmus és a magas szintű bírósági eredmények közötti pontokat, bemutatva, hogy az érdekképviseleti kampányok hogyan válnak jogi győzelmekké. Ez értékes az emberi jogi tanulmányok számára, mivel hangsúlyozza a jogi mozgósítás fontosságát: a civil szervezetek nemcsak lobbiznak a kormányoknál vagy nyilvánosságra hozzák a visszaéléseket, hanem a bíróságokat is használják az elszámoltathatóság és a normák előmozdításának helyszíneként. Haddad elképzelése a civil szervezetekről, mint az "igazságszolgáltatás ügynökeiről" az állami visszahatások időszakában, különösen szembetűnő. A könyv a nemzetközi intézményekkel szembeni növekvő nacionalista ellenállás idején (2018) jelent meg; Elemzése azt mutatja, hogy még akkor is, ha az államok visszavonulnak, a civil szervezetek közbeléphetnek az emberi jogok érvényesítésének fenntartása érdekében. Ez optimista (bár óvatos) megjegyzést ad az emberi jogi diskurzushoz a nemzetközi igazságszolgáltatási mechanizmusok ellenálló képességéről. Ezenkívül a könyv régiókon átívelő megközelítése lehetővé teszi az emberi jogi tudósok számára, hogy összehasonlítsák a rendszereket: például az Amerika-közi tapasztalatok tanulságai (ahol a nem kormányzati szervezetek segítettek egy gyenge bíróság virágzásában) segíthetnek az afrikai emberi jogi rendszer vagy más fórumok stratégiáiban.

Összességében Haddad tanulmánya úttörő munka, amely a civil szervezetek aktivizmusát a tudományos fókuszba helyezi olyan területeken (nemzetközi bíróságokon), ahol gyakran perifériásként kezelték őket. Rendkívül interdiszciplináris – politológusokkal, jogtudósokkal és szociológusokkal egyaránt beszél –, és elemzésében "meglátásokkal telinek" és "rendkívül meggyőzőnek" dicsérték. A nem kormányzati szervezetek és a bíróságok közötti rejtett partnerségek feltárásával a könyv gazdagítja a tudományos beszélgetéseket a globális normák végrehajtásáról és betartatásáról. Lényegében összekapcsolja a társadalmi mozgalmak és érdekképviselet irodalmát a nemzetközi bíráskodással, bemutatva azok kölcsönhatását.

Kritikai értékelés: erősségek és korlátok

Tudományos munkaként Az igazság rejtett kezei számos erősséget mutatnak, de vannak bizonyos korlátai is.

Erősségek: A könyv egyik legnagyobb erőssége a viszonylagos szélesség és az empirikus mélység. Haddad három különböző igazságszolgáltatási rendszert vizsgál, átfogó perspektívát adva a civil szervezetek és a bíróságok közötti kapcsolatokról. A kutatás egyértelműen aprólékos adatgyűjtés és átgondolt elemzés eredménye. A bírálók dicsérték a művet, amiért "világosan megírt és elméletileg tájékozott", miközben "gazdag empirikus részleteket" szolgáltatott állításainak alátámasztására. Valóban, a próza hozzáférhető és az érvek logikusan strukturáltak: Haddad korán kifejti elméletét, majd szisztematikusan teszteli az egyes esettanulmányok bizonyítékaival. Mind a kvantitatív adatok (a nem kormányzati szervezetek részvételének gyakorisága stb.), mind a kvalitatív narratívák (az egyes bíróságok történelmi folyamata) használata módszertani erősség, amely a források háromszögelése révén hitelessé teszi a megállapításokat. A könyv másik figyelemre méltó erőssége a könyv eredetisége – egy korábban kevéssé feltárt témával (civil szervezetek és nemzetközi bíróságok) foglalkozik átfogóan. Ez az innovatív fókusz, ahogy Victor Peskin megjegyezte, "úttörő tudományos beszámolóvá" teszi, amely rávilágít arra, hogy "számtalan módon lépnek kapcsolatba a civil szervezetek a nemzetközi bíróságokkal, támogatják, legitimálják és befolyásolják" azokat. Ezenkívül a könyv nem riad vissza a bonyolultságtól: Haddad foglalkozik mind a civil szervezetek részvételének pozitív eredményeivel (pl. megnövekedett bírósági kapacitás, jobb igazságszolgáltatás az áldozatok számára), mind a lehetséges hátrányokkal (NGO-kooptáció és reprezentációs egyensúlyhiány), dicséretes egyensúlyt és kritikai reflexivitást mutatva elemzésében. Ez az árnyalt megközelítés erősíti a művet, mivel nem a civil szervezetek kritikátlan ünnepléseként, hanem befolyásuk tudományos vizsgálataként értelmezhető, annak minden kompromisszummal együtt. Végül a könyv relevanciája erősség: a nemzetközi ügyek aktuális kérdéseiről beszél (például a bíróságok elleni visszahatásról és a civil társadalom szerepéről az emberi jogok védelmében), így meglátásai mind tudományos, mind a jelenlegi politikai viták szempontjából értékesek.

Korlátozások: Ezen erősségek ellenére bizonyos korlátok azonosíthatók. Az egyik az érintett bíróságok köre. Haddad három fő bíróságot választott (európai, Amerika-közi, ICC), ami jelentőségüket tekintve logikus, de ez azt jelenti, hogy a könyv kihagyja az afrikai emberi jogi bíróságokat vagy más bíróságokat (pl. ENSZ-egyezményes testületek vagy hibrid büntetőbíróságok). Az Emberi Jogok és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága/Bírósága például szintén részt vesz a nem kormányzati szervezetek együttműködésében; kizárásuk valószínűleg a hely- és adatkorlátok miatt történt, de kihagy egy potenciálisan tanulságos összehasonlítási alapot (egy afrikai eset tovább tesztelhette volna az elméletet, valószínűleg igazodva a civil szervezetek által vezérelt fejlesztés Amerika-közi mintájához). Azoknak az olvasóknak, akiket érdekel a civil szervezetek és bíróságok valóban globális képe, Haddad megállapításait

a vizsgált eseteken túl kell extrapolálniuk. Egy másik korlátozás a projekt szélességéből fakad: három rendszert évtizedek alatt lefedni egy ~200 oldalas könyvben azt jelenti, hogy néhány részlet szükségszerűen sűrített. A szakemberek úgy találhatják, hogy bizonyos szempontokat mélyebben is fel lehetett volna tárni – például a civil szervezeteken belüli belső döntéshozatal (hogyan választják meg a stratégiákat vagy az egyensúlyt a peres eljárások és más taktikák között) nem az elsődleges hangsúly, mivel a könyv inkább a nem kormányzati szervezetek és a bíróságok közötti intézményi szintű interakciókra összpontosít. Hasonlóképpen, míg Haddad számszerűsíti a nem kormányzati szervezetek "hatását" a részvétel és bizonyos eredmények szempontjából, a joggyakorlatra vagy az emberi jogi feltételekre gyakorolt hatás mérése természeténél fogva kihívást jelent. A könyv nem értékeli a civil szervezetek beavatkozásaiból eredő hosszú távú emberi jogi eredményeket (ez egy másik tanulmányt igényelne); A kritikusok azzal érvelhetnek, hogy nehéz ok-okozati összefüggést teremteni a civil szervezetek tevékenységével az állami viselkedés változásaival vagy az áldozatok megsegítésével, és a könyv nagyrészt intézményi mutatókból (például bírósági funkcionalitásból vagy jogi kimenetből) következtet a hatást.

Egy másik lehetséges kritika az, hogy a munka a bíróságokat támogató civil szervezetekre összpontosít, és nem terjed ki kiterjedten azokra az esetekre, amikor a nemzetközi bíróságokat ellenző vagy kritizáló civil szervezetek szerepelnek. A valóságban nem minden civil szervezet szurkol ezeknek az intézményeknek – néhányan (pl. bizonyos áldozatcsoportok vagy humanitárius civil szervezetek) kritizálták az olyan bíróságokat, mint a Nemzetközi Büntetőbíróság szelektivitás vagy hatékonyság hiánya miatt. Haddad narratívája a partnerséget és a kapacitásépítést hangsúlyozza, ami helyénvaló, de ez a keretezés alábecsülheti a vitatott dinamikát, ahol a civil szervezetek és a bíróságok ellentétesek. A könyv azonban elismeri a feszültségeket (például a nem kormányzati szervezetek külső őrző álláspontjának elvesztését), így tisztában van az összetettséggel; csak nagyrészt az együttműködési szempontot helyezi reflektorfénybe.

Végül az olvasók megjegyezhetik, hogy a könyvben szereplő legtöbb civil szervezet nagy, professzionális emberi jogi szervezet, amelynek székhelye gyakran Nyugaton található, vagy legalábbis nemzetközi hatókörrel rendelkezik (pl. Amnesty, CEJIL, Human Rights Watch). A kisebb, alulról szerveződő civil szervezetek vagy társadalmi mozgalmak kevésbé hangsúlyosak. Ez részben a valóságot tükrözi – a nagy civil szervezetek általában képesek nemzetközi bíróságokat bevonni –, de kérdéseket vet fel a reprezentativitás terén. Haddad érinti a "konszolidáció" kérdését, ahol néhány civil szervezet dominál, de kritizálható, hogy a könyv nem oldja meg teljesen, hogy ez az uralom torzítja-e az igazságszolgáltatás fajtáját (például a civil szervezetek által vezérelt napirendek figyelmen kívül hagynak-e bizonyos helyi perspektívákat?). Lényegében a maguk a civil szervezetek, valamint a globális észak és dél közötti hatalmi egyenlőtlenségek további feltárási területet jelenthetnek Haddad kezdeti megállapításain túl.

Összefoglalva, ezek a korlátozások nem ássák alá a könyv hozzájárulását, de a jövőbeli kutatások útjait javasolják. *Az igazságosság rejtett kezei* kiváló alapot nyújtanak, még akkor is, ha nem fedi le a téma minden aspektusát. Érvei továbbra is szilárdak, bár az olvasóknak szem előtt kell tartaniuk a kontextuális fókuszt és a civil szervezetek hatásának mérésével járó nehézségeket. A könyvben és mások kritikai vitái azt jelzik, hogy Haddad következtetései egészséges vitát váltanak ki – ez az erős tudományos munka jellemzője.

Recepció és hatás a tudományos irodalomban

A Cambridge University Press által 2018-ban megjelent *The Hidden Hands of Justice pozitív* fogadtatásban részesült tudományos körökben. A terület szakértőinek korai támogatása ragyogó volt: például Patrice C. McMahon dicsérte a könyvet, amiért "kiváló munkát végez annak elmagyarázásában, hogy a civil szervezetek miért vesznek részt az igazságszolgáltatási mechanizmusokban, mit csinálnak, és hogyan számít a részvételük", és azt jósolta, hogy Haddad tanulmányának köszönhetően "a nemzetközi bíróságok és a nem kormányzati szervezetek közötti partnerséget többé nem hagyják figyelmen kívül". Mikael Rask Madsen, a nemzetközi bíróságok vezető tudósa dicsérte, hogy "erősen ajánlott mind a hallgatóknak, mind a tudósoknak", megjegyezve, hogy minőségi és kvantitatív megközelítéseket ötvöz, hogy rávilágítson a nemzetközi jog kulcsfontosságú (és korábban figyelmen kívül hagyott) szereplőire. Az ilyen megjegyzések, amelyek a könyv borítóján és a Cambridge-i weboldalon szerepeltek, jelezték, hogy a munka fontos hiányosságot tölt be, és a hatóságok úttörő hozzájárulásnak tekintik a nemzetközi elbírálásban és a civil társadalom kutatásában.

A következő években a könyv hatása a tudományos irodalomban is megfigyelhető. 2023-ra Haddad könyvét több tucatszor idézték tudományos publikációkban, ami azt jelzi, hogy a kutatók különböző részterületeken támaszkodnak az eredményeire. Az olyan témákról szóló tanulmányok, mint a stratégiai emberi jogi perek, a nemzetközi bírósági megfelelés és a transznacionális érdekképviselet, rutinszerűen hivatkoznak *az igazságszolgáltatás rejtett kezeire*, mint a nem kormányzati szervezetek és a bíróságok közötti interakciók alapvető forrására. Például a *Law & Society Review cikkei* idézték Haddadot, amikor azt vizsgálták, hogy az aktivisták hogyan használják ki a nemzetközi intézményeket, és az intézményi hiányosságokat pótló civil szervezetek keretét arra használják, hogy az eredeti háromon túlmutató eseteket kontextusba helyezzék. Haddad elemzésére hivatkoztak a nemzetközi szintű munkajogi perekről, a magánalapítványok emberi jogi mozgósításban betöltött szerepéről, valamint a civil szervezetek különböző globális régiókban gyakorolt befolyásáról szóló összehasonlító megbeszélésekben. A könyvet jogi folyóiratokban és emberi jogi folyóiratokban is feljegyezték; például a Human Rights Quarterly 2019-es áttekintése (a Cambridge Core-on keresztül idézve) Haddad megállapításait tárgyalta a fejlődő nemzetközi emberi jogi mechanizmusok összefüggésében. Míg a folyóiratokban megjelent formális, önálló könyvismertetések kissé ritkák voltak (ami nem ritka a magasan specializált tudományos könyveknél), a tudományos kommentárokban az a konszenzus, hogy Haddad munkája hiteles és felvilágosító tanulmány a civil szervezetek szerepéről.

Nevezetesen, maga Haddad épített a könyv témáira a későbbi kiadványokban. 2023-ban társszerzője volt egy cikknek a nem kormányzati szervezetekkel szembeni visszahatásokról és a nemzetközi peres eljárásokról, amely közvetlenül a The Hidden Hands of Justice című könyvben azonosított mintákra támaszkodik. Ez arra utal, hogy a könyv nemcsak jó fogadtatásban részesült, hanem további kutatási kérdéseket is felvetett – mind a szerző, mind mások számára. Fogalmi szókincse (mint például az "igazságügyi intézményépítők" vagy a nem kormányzati szervezetek mint kvázi bennfentesek) bekerül a nemzetközi bíróságokat tanulmányozó tudósok lexikonjába, jelezve a tartós hatást.

A tudományos elismerés szempontjából a könyv szigorú tudományosságát és újszerű meglátásait példaként emlegetik a területén. Bár a konkrét díjakról szóló információk nem nyilvánvalóak, a pozitív jóváhagyások és ötleteinek tudományos munkában való elfogadása erős fogadtatást mutat. A nemzetközi bíróságokat, a globális civil társadalmat vagy az emberi jogok érvényesítését vizsgáló kutatók gyakran Haddad hozzájárulásának elismerésével kezdik. Az egyik tudományágakon átívelő bibliográfia még az *Igazság rejtett kezeit is*

felsorolja a nemzetközi szervezetekkel és az emberi jogokkal kapcsolatos alapvető olvasmányok között.

Összefoglalva, Haddad könyvének fogadtatása nagyrészt kedvező volt, kiemelve annak szerepét a nem kormányzati szervezetekről és a nemzetközi igazságszolgáltatásról szóló tudományos diskurzus alakításában. Innovatívnak, informatívnak és aprólékosan kutatottnak jellemezték azok, akik foglalkoztak vele. A könyv megállapításait egyre gyakrabban idézik bizonyítékként a bíróságok legitimitásának és kapacitásának megszerzéséről szóló vitákban, különösen a politikai stressz idején. Tekintettel a téma folyamatos relevanciájára (mivel a nemzetközi bíróságok új kihívásokkal néznek szembe, és a civil társadalom továbbra is kulcsfontosságú szövetséges), *Az igazság rejtett kezei* valószínűleg továbbra is kulcsfontosságú hivatkozási pont marad a szakirodalomban. Az elmélet, az adatok és az esettanulmányok keveréke nemcsak a kezdeti olvasókat oktatta, hanem továbbra is inspirálja és tájékoztatja a folyamatban lévő tudományos ismereteket a jog és a transznacionális aktivizmus kapcsolatában.

Források:

- Haddad, Heidi Nichols. *Az igazságszolgáltatás rejtett kezei: nem kormányzati szervezetek, emberi jogok és nemzetközi bíróságok*. Cambridge University Press, 2018. (Leírás és részletek: NGO-szerepek az EJEE-ben, az Amerika-közi, a Nemzetközi Büntetőbíróságon).
- Haddad, Heidi Nichols. "Igazságügyi intézményépítők: nem kormányzati szervezetek és nemzetközi emberi jogi bíróságok." *Emberi Jogi Folyóirat* 11(1), 2012. (A nem kormányzati szervezetek eltéréseinek és intézményi tényezőknek a háttere).
- Cambridge University Press – *Az igazság rejtett kezei könyvoldala* (McMahon, Madsen, Peskin szerkesztői kritikáit tartalmazza).
- A nők is tudnak dolgokat – Heidi Nichols Haddad profilja (kutatási összefoglalót és könyvösszefoglalót tartalmaz).
- Cambridge Core – Fejezetrészletek: "Hang keresése az EJEB-ben", "Az Amerika-közi rendszer újjáélesztése".
- Google Scholar idézetek H.N. Haddadhoz (a könyv idézettségi mutatói).
- Law & Society Review, vol. 57 no. 1 (2023) – különböző cikkek Haddadra hivatkozva (bizonyítva a tudományos felvételt).
- A Pomona College oktatói profilja – megjegyzések a könyv fókuszáról (a nem kormányzati szervezetek bírósági kapacitást építenek az állami visszahatás közepette).

****

Cliquennois, Gaëtan "Európai emberi jogi igazságszolgáltatás és privatizáció: a külföldi magánalapok növekvő befolyása"

Gaëtan Cliquennois *Európai emberi jogi igazságszolgáltatás és privatizáció* (2020) című könyve azt vizsgálja, hogy a csökkenő állami finanszírozás és a magánszereplők agresszív új stratégiái hogyan "foglalták el és privatizálták" az európai emberi jogi igazságszolgáltatási rendszert. A könyv központi érve az, hogy a külföldi magánalapítványok és adományozók – túlnyomórészt nagy adómentes jótékonysági szervezetek (sok az Egyesült Államokban székhellyel) – egyre nagyobb befolyással rendelkeznek az európai emberi jogi perekre és ítéletekre. Cliquennois azt állítja, hogy ezek a gazdag magánszereplők beléptek a csökkenő állami támogatás által hagyott finanszírozási űrbe, és ezzel *de facto* mozgatórugóivá váltak a regionális bíróságok (nevezetesen az Emberi Jogok Európai Bírósága, EJEB, valamint az Európai Unió Bírósága, EUB) elé kerülő ügyekben, milyen érveket hoznak fel, és még az ítéletek végrehajtásának módját is. A könyv célja, hogy empirikus bizonyítékokon keresztül bemutassa, hogyan "ragadta meg" egy maroknyi magánadományozó és alapítvány az európai emberi jogi rendszer elemeit – alakítva azt saját politikai napirendjére –, és felmérje ennek a "privatizációnak" az igazságszolgáltatásra, a bírósági függetlenségre és az állami kapcsolatokra gyakorolt hatásait. Végső soron Cliquennois felveti a kérdést, hogy vajon az elit érdekei által "az emberi jogok privatizált megragadásának" lehetünk-e tanúi, ami közvetlen és közvetett fenyegetést jelent a bíróságok pártatlanságára és az emberi jogok méltányos védelmére Európában.

Ennek az érvelésnek a kidolgozása során a könyv három fő módot vázol fel a magánfinanszírozók befolyásgyakorlására. Először is, a nagyobb alapítványok saját peres csoportokat és jogi képviseleti egységeket hoztak létre (például a Nyílt Társadalom Alapítványok Nyílt Társadalom Igazságszolgáltatási Kezdeményezése, OSJI), amelyek stratégiai emberi jogi ügyek benyújtásával foglalkoznak. Másodszor, finanszírozzák és koordinálják a nem kormányzati szervezeteket Európa-szerte, hogy ügyeket kezdeményezzenek és pereskedjenek az EJEB és az EUB előtt, biztosítva azokat az erőforrásokat, amelyek lehetővé teszik bizonyos kérdések és felperesek számára, hogy eljussanak a bírósághoz. Harmadszor, a magánszereplők még a jogi érvek és ítéletek tartalmához is hozzájárulnak – például szakértői jelentések, amicus briefek és az ítélet utáni nyomon követés finanszírozásával –, ezáltal befolyásolva azt, hogy a bíróságok hogyan értelmezik a jogokat, és hogyan hajtják végre az államok a döntéseket. Cliquennois szerint ezekkel a stratégiákkal a magánalapítványok *"egyre inkább hozzájárulnak az európai emberi jogi igazságszolgáltatási rendszerhez",* ami közvetlen hatással van arra, hogy mely emberi jogi kérdések kerülnek prioritásba, és hogyan fejlődik a jogtudomány. A könyv célja nemcsak ezeknek a fejleményeknek a dokumentálása, hanem a következmények kritikai elemzése is: hogyan torzíthatják az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, hogyan billenthetik az ítélkezési gyakorlat orientációját bizonyos liberális vagy piacbarát értékek felé, és hogyan táplálhatják a magánfinanszírozású perek célpontjainak politikai reakcióját. Összefoglalva, az

Európai Emberi Jogi Igazságosság és privatizáció átfogó társadalmi-jogi tanulmányt nyújt a "külföldi magánalapok növekvő befolyásáról" az európai bíróságokra, végső soron figyelmeztetve a közigazságszolgáltatás lehetséges eróziójára a magánirányított napirendek javára.

Szerkezet és fejezetenkénti összefoglalás

Cliquennois két részre tagolja a könyvet – először a bíróságokra gyakorolt magánbefolyás eljárási szempontjait vizsgálja (hogyan alakulnak az ügyek és a reformok), majd a joggyakorlat és az állami kapcsolatok hatásának lényegi dimenzióit. Az alábbiakban fejezetről fejezetre összefoglaló található, amely kiemeli a legfontosabb tartalmat:

- 1. fejezet – A magánalapítványok növekvő befolyása az igazságszolgáltatás területén: Ez a bevezető fejezet feltérképezi a magánfinanszírozás jelenségét az európai emberi jogi igazságszolgáltatásban, és meghatározza annak *"három fő mutatóját"*. Különösen ismerteti az alapítványok által létrehozott magánjogi peres csoportok térnyerését, a civil szervezetek és a pályázók külföldi adományozók általi növekvő finanszírozását, valamint azt, hogy ezek a szereplők hogyan vettek részt az ítéletek felügyeletében. Cliquennois kontextusba helyezi ezeket a fejleményeket: ahogy a jogi segítségnyújtás és az emberi jogi kezdeményezések állami költségvetése csökkent, jól finanszírozott magán érdekcsoportok léptek közbe stratégiai peres kezdeményezésekkel. Az 1. fejezet tehát azzal érvel, hogy egy olyan átalakulás van folyamatban, amelyben a hagyományosan államközi, államközi emberi jogi rendszert egyre inkább befolyásolják a magánpénzek és a magánprioritások.
- 2. fejezet – A lopakodó magánbefolyás az EJEB és az EUB inputjaira: Ebben a fejezetben a szerző azt vizsgálja, hogy a magánalapítványok hogyan alakítják az európai bíróságok *"inputjait"* – lényegében azt, hogy mely ügyek és jogi kérdések kerülnek az EJEB/EUB elé elbírálásra. A Cliquennois dokumentálja a magánadományozók növekvő részvételét a peres eljárásokban: számos stratégiai ügyet ma már alapítványok egy kis köre kezdeményez, finanszíroz vagy támogat a színfalak mögött. A fejezet bemutatja a főbb magánperes csoportokat – nevezetesen a Nyílt Társadalom Igazságszolgáltatási Kezdeményezést –, és részletezi finanszírozási forrásaikat és hálózataikat. Az EJEB és az Európai Unió Bíróságának két évtizedes dokumentumainak elemzésével Cliquennois kimutatta, hogy a "külföldi magánadományozók korlátozott listája" támogatta a nem kormányzati szervezetek által vezetett ügyek nagy részét az emberi jogi ügyekben. Úgy találja, hogy még a látszólag alulról szerveződő civil szervezetek pereskedését is gyakran teljes egészében néhány nagy alapítvány finanszírozza, néha szimpatikus kormányok (pl. Hollandia, Egyesült Királyság, Svédország, Norvégia, Svájc) nagykövetségi támogatásokon keresztül. Röviden, a 2. fejezet feltárja az *ügyek bemenetei feletti "lopakodó magánhatalmat"*: a jól finanszírozott civil szervezetek és az adományozók által szervezett jogi csapatok szisztematikusan indíthatnak ügyeket és alakíthatják a bíróságok napirendjét, messze túlmutatva azon, amit az egyes áldozatok vagy az alulfinanszírozott csoportok tehetnének. Ez aggodalomra ad okot, hogy a Strasbourgba és Luxemburgba való bejutást privatizálják – a gazdag mecénások szponzorálásától függően.
- 3. fejezet – A magánalapítványok hatása az EJEB és az EUB eredményeire: Miután bemutatta a rendszerbe belépő ügyekre gyakorolt hatásukat, Cliquennois ezután azt vizsgálja, hogy a magánszereplők hogyan befolyásolják a bírósági *"eredményeket"*, azaz a bíróságok ítéleteit és azok nyomon követését. A 3. fejezet megállapítja, hogy az

EJEB és az EUB hajlamos ítéleteket hozni az OSJI vagy az alapítványok által támogatott nem kormányzati szervezetek által irányított ügyekben, és hogy a bíróságok érvelésükben gyakran támaszkodnak az e szervezetek által benyújtott bizonyítékokra és jelentésekre. Más szóval, a joggyakorlat érdemi tartalmát a magánperes felek által szolgáltatott anyagok befolyásolják (például a nem kormányzati szervezetek tényfeltáró jelentései vagy az alapítványok által finanszírozott szakértői vélemények). Cliquennois azzal érvel, hogy a főbb alapítványok a bíróságokat a társadalmi változás elsődleges eszközének tekintik, és olyan "jelentős ügyeket" céloznak meg, amelyek valószínűleg *kísérleti ítéleteket* (az EJEB-ben) vagy mérföldkőnek számító precedenseket (az EUB-ban) eredményeznek, széles körű politikai hatással. A fejezet részletezi, hogy ~15 év alatt a nem kormányzati szervezetek és alapítványok hogyan szereztek kísérleti ítéleteket és az EJEE 46. cikke szerinti (általános intézkedéseket előíró) ítéleteket rendszerszintű kérdésekben – például a kelet-európai börtönkörülmények és a választási törvények reformját előíró határozatokban –, majd részt vettek ezen ítéletek végrehajtásának nyomon követésében. Szembetűnő empirikus példa a *"Judgment Watch" létrehozása,* egy magán megfigyelési projekt, amelyet a Nyílt Társadalom Alapítványok finanszíroznak, hogy nyomon kövesse és előmozdítsa az EJEB kulcsfontosságú ítéleteinek végrehajtását, amelyeket az OSJI és partnerei pereskedtek. Összességében a 3. fejezet szemlélteti, hogy a magánbefolyás túlmutat a nyertes ügyeken, és biztosítja azok kimenetelének érvényesítését és nyilvánosságra hozatalát. A bíróságok eredményeit privatizált csatornákon keresztül alakították és követték nyomon, ami kérdéseket vet fel a bíróságok által használt információk semlegességével és a végrehajtási szakaszban a külső nyomással kapcsolatban.

- 4. fejezet – A magánszektor növekvő befolyása az EJEB és az EUB reformjára és struktúrájára: Ez a fejezet rávilágít egy *"utolsó jelentős mutatóra" arra* , amit Cliquennois az európai igazságszolgáltatási rendszer egyre növekvő elfoglalásának nevez: a magánalapítványok szerepére az intézményi reformok, eljárások, sőt a bírói kinevezések befolyásolásában. Az érdekképviselet és a reformvitákban való részvétel révén alapítványok és összehangolt civil szervezetek vettek részt a bíróságok eljárási fejlődésének alakításában – például támogatták az EJEB ügykezelési technikáinak változásait. Cliquennois azzal érvel, hogy a közelmúltbeli *"új közigazgatás"* típusú reformokat (amelyek célja a hatékonyság és a hátralék csökkentése) részben az ismétlődő peres civil szervezetek és adományozók nyomása váltotta ki, és hogy ezek a reformok a jól finanszírozott, professzionális peres feleknek kedveznek, akik képesek eligazodni az új eljárásokban. Például az egyszerűsített kísérleti elbírálási eljárások és a szigorúbb elfogadhatósági kritériumok általában azokat a szervezeteket részesítik előnyben, amelyek képesek magas színvonalú, jól dokumentált kérelmeket tömegesen előállítani – jellemzően a nagy alapítványok által támogatott civil szervezeteket. A 4. fejezet azt is tárgyalja, hogy a magánszereplők hogyan próbálnak befolyást szerezni a bíróságok irányítására, esetleg azáltal, hogy önkéntes adományokat ajánlanak fel az Európa Tanácsnak vagy az EU-nak a hozzájárulásért cserébe (ez a jelenség már megfigyelhető az emberi jogi szervek finanszírozásában). Cliquennois belső érdekképviseleti dokumentumokra támaszkodva mutatja be, hogy az alapítványok lobbiztak az EJEB rendszerével kapcsolatos egymást követő reformkonferenciákon (Interlaken, Brighton stb.), stratégiájuknak megfelelő változtatásokat szorgalmazva. Összefoglalva, a 4. fejezet azt sugallja, hogy az európai emberi jogi ítéletek szerkezete és játékszabályai maguk is csendben átalakulnak magánbefolyás alatt. Ha ezek a tendenciák folytatódnak, a magánalapítványok még jobban beágyazódhatnak a

bírósági műveletekbe – ez a fejlemény a szerző szerint *a rendszer irányításának* "privatizált elfogása" felé halad.

- 5. fejezet – A magánérdekek növekvő befolyásának hatása az európai ítélkezési gyakorlat orientációjára: Az 5. fejezet hangsúlya a joggyakorlat érdemi orientációjára helyeződik át magánfinanszírozók befolyása alatt. Cliquennois elemzi, hogy mely emberi jogi kérdések és mely országok jogsértései célozzák meg túlnyomórészt az alapítványok által finanszírozott peres eljárásokat – és melyeket viszonylag elhanyagolják. Úgy találja, hogy az OSJI és civil partnerei stratégiailag választják ki azokat az ügyeket, amelyek nagy eséllyel prioritást élveznek a bíróságokon: például olyan abszolút jogokra hivatkozó esetek, mint az élethez való jog vagy a kínzás tilalma, vagy olyan esetek, amelyek valószínűleg *több országot érintő kísérleti/vezető ítéleteket eredményeznek*. Ezek közé tartoznak a súlyos visszaélésekkel (pl. csecsenföldi eltűnések, fogva tartás során elkövetett kínzások) és egyes államok rendszerszintű problémáival foglalkozó perek, valamint a bíróságok által sürgősnek ítélt széles körű "közérdekű kérdéseket" felvető ügyek. Döntő fontosságú, hogy a kiválasztás nem véletlenszerű: az 5. fejezet a magánfinanszírozású kérelmek egyértelmű koncentrációját mutatja be bizonyos szakpolitikai területeken és földrajzi régiókban. Jelentős része "bizonyos országokat céloz meg, beleértve a kelet-európai nacionalista rezsimeket és Oroszországot", ahol a magánadományozók úgy érzékelhetik, hogy az emberi jogokat fenyegeti a tekintélyelvű kormányzás. Ezzel szemben az 5. fejezet második fele olyan témákat és nemzeteket emel ki, amelyeket ezek az alapítványok figyelmen kívül hagynak vagy elkerülnek. A nyugat-európai demokráciákban – például az Egyesült Királyságban, Írországban, Németországban vagy Franciaországban – különösen a társadalmi-gazdasági jogokkal vagy népszerűtlen ügyekkel (például a megszorító politikák megkérdőjelezésével) foglalkozó esetek alig vagy egyáltalán nem kapnak támogatást a fő emberi jogi adományozóktól. Ez az egyensúlyhiány arra utal, hogy a magánfinanszírozás *az ítélkezési gyakorlat fejlődését bizonyos liberális jogi kérdések felé irányította (gyakran polgári-politikai jogok és kormányzási kérdések keleten), míg más területeket (például a társadalmi-gazdasági igazságosságot Nyugaton) viszonylag alulpereskedett*. Cliquennois szerint az eredmény az, hogy az európai emberi jogi joggyakorlat fejlődését torzítják a magánelitek preferenciái – megerősítve egyes jogokat és joghatóságokat, miközben másokat marginalizálnak.
- 6. fejezet – A magánperek hatása a belpolitikára és a nemzetközi kapcsolatokra: Az EU, az Egyesült Államok és a keleti országok közötti feszültségek növekedése: A 6. fejezetben Cliquennois az 5. fejezetben azonosított minták geopolitikai következményeivel foglalkozik. Az egyes keleti államok elleni koncentrált pereskedés (gyakran nyugati vagy amerikai adományozók támogatásával) hozzájárult az emberi jogok átpolitizálódásához és a kelet-nyugati feszültségek növekedéséhez, amelyeket a szerző az *"új hidegháború" sejtéseként jellemez.* A fejezet részletezi, hogy Oroszország és néhány más kelet-európai kormány hogyan reagált hevesen a szuverenitásuk elleni külföldiek által támogatott jogi támadásokra. A pereskedés és az érdekképviselet kombinációjával a civil szervezetek valóban nyomást gyakorolhatnak ezekre a rezsimekre: például az EJEB olyan ítéleteinek biztosításával, amelyek az orosz törvények módosítását követelik meg, vagy az Európa Tanács szerveinek szigorúbb ellenőrzésére ösztönözve olyan országokban, mint Ukrajna, Magyarország vagy Törökország. Cliquennois azzal érvel, hogy ezeket az erőfeszítéseket, bár az emberi jogok javítását célozzák, a célállamok a nyugati politikai napirend részeként érzékelik – szélsőséges esetekben még "rendszerváltási" projekteket is. A fejezet az Oroszország (2012) és mások által elfogadott "külföldi ügynökök" törvényeit idézi,

amelyek kifejezetten a külföldről finanszírozott civil szervezetek korlátozására törekedtek, mint ennek a visszahatásnak a tüneteit. Ezen államok szemszögéből nézve a nyugati magánalapítványok (gyakran az EU és az Egyesült Államok külpolitikai érdekeivel összhangban) eszközként használják az európai emberi jogi rendszert a keleti kormányok megbélyegzésére és nyomásgyakorlására. Például, amikor egyes országok ellenállnak az EJEB ítéleteinek végrehajtásának, az alapítványok által támogatott ügyvédek kiemelik ezt a meg nem felelést, hogy ezeket a rezsimeket "szélhámos államoknak" bélyegezzék, amelyek felelősek a rendszer gyengítéséért és az EJEB lemaradásának okozásáért. Ez a dinamika feszült az EU és Oroszország közötti kapcsolatokat, és felszította azokat az érveket, amelyek szerint az emberi jogokat *politikai célokra fegyverként használták fel*. A 6. fejezet tehát egy visszacsatolási hurkot mutat be: a magánperes kampányok a keleti államok fokozott megfigyeléséhez és politikai kritikájához vezetnek, ami viszont nacionalista visszahatáshoz és kelet-nyugati bizalmatlansághoz vezet. Általános következménye az, hogy az emberi jogi igazságszolgáltatás privatizációja azáltal, hogy ideológiai konfliktusokban az egyik oldalhoz igazodik, alááshatja a rendszer egyetemességét és együttműködési szellemét.

- 7. fejezet - A magánalapítványok által finanszírozott peres eljárások és az általuk követett gazdasági és politikai érdekek közötti kapcsolatok: Az utolsó érdemi fejezet a jótékonysági peres törekvések mögött meghúzódó *indítékokat és érdekeket vizsgálja*. Cliquennois azt állítja, hogy a magánalapítványok nem semleges jótékonysági szereplők, hanem jogi tevékenységükkel eltérő gazdasági és politikai érdekeket követnek. A 7. fejezet feltárja a bíróságon felhozott ügyek és az adományozó szervezetek tágabb ideológiai napirendje közötti átfedéseket. Az alapítványok igazgatótanácsának számos vezető alakja üzleti mágnás vagy a neoliberális globalizáció bajnoka, és a szerző szerint emberi jogi erőfeszítéseik gyakran összhangban vannak a szabadpiaci és liberális internacionalista értékekkel. A fejezet például számos olyan EJEB ítéletet emel ki – amelyeket alapítványok által támogatott civil szervezetek aktívan pereskednek –, amelyek végül a szabad kereskedelmet, a tulajdonjogokat és a piaci szabadságokat támogatják (például a befektetők védelmét vagy a nem kormányzati szervezetekre és vállalkozásokra vonatkozó állami korlátozások megszüntetését). Cliquennois ezt az elemzést eredeti levéltári kutatásokkal támasztja alá: a Rockefeller Alapítvány New York-i archívumában és a budapesti Open Society Foundations archívumában olyan feljegyzéseket talált, amelyek feltárják az adományozók belső indokait bizonyos esetek alátámasztására. Ezek az archívumok a peres dokumentumokkal együtt egy "nemzetközi és liberális perspektívát" jelölnek az alapítvány irányadó stratégiáját – az emberi jogi törvények hatékony felhasználását a nyugati politikai-gazdasági érdekekkel összhangban lévő nyitott társadalom modelljének előmozdítására. Érdekes módon a fejezet azt is megjegyzi, hogy ezek a magánérdekek egybeeshetnek egyes nyugati államok külpolitikai céljaival. Például a nyugat-európai kormányok és az Egyesült Államok gyakran üdvözlik az olyan peres eljárásokat, amelyek nyomást gyakorolnak a riválisállamokra (például Oroszországra) a jogállamisági kérdésekben. Így a 7. fejezet azzal érvel, hogy a jogok fennkölt nyelvezete mögött az érdekképviselet és a geostratégiai és profitorientált érdekek metszéspontja lehet. A magánalapítványok pereskedést használnak a világnézetükhöz igazodó társadalmi változások ösztönzésére (pl. nyitott piacok, liberális demokrácia), ami azt jelenti, hogy az emberi jogi igazságszolgáltatás privatizációja bizonyos gazdasági modelleket és politikai eredményeket előnyben részesít.

- Következtetés – Az emberi jogok privatizált megragadása felé?: Záró fejezetében Cliquennois összeköti a szálakat, és elgondolkodik azon, hogy az európai emberi jogi igazságszolgáltatást magánérdekek foglyul ejtik-e. Megismétli, hogy a külföldi magánfinanszírozás jelenleg jelentősen befolyásolja az EJEB (és kisebb mértékben az EUB) inputjait, folyamatait és eredményeit, ami mélyreható kérdéseket vet fel a rendszer függetlenségével és egyensúlyával kapcsolatban. A következtetés valószínűleg arra figyelmeztet, hogy ha a jelenlegi tendencia folytatódik, az emberi jogi ítélet *"a legmagasabb ajánlatot tevő igazságszolgáltatásává" válhat,* ahol a jól finanszírozott civil szervezetek határozzák meg a napirendet, és a bíróságok egyre inkább a magánszakértelemtől és a megfigyeléstől függenek. Cliquennois nem ítéli el a civil szervezetek stratégiai pereskedését – elismeri, hogy sok támogatott ügy valódi emberi jogi jogsértésekkel foglalkozik –, de figyelmeztet, hogy néhány gazdag alapítvány túlméretezett szerepe strukturális probléma. A normatív aggodalom az, hogy az emberi jogi bíróságoknak, hogy legitimek maradjanak, *minden* áldozatot és jogot egyenlően kell szolgálniuk, nem pedig aránytalanul az elit finanszírozók által támogatott ügyeket. Nagyobb átláthatóságot és esetleg egyensúly helyreállítását szorgalmazza, és azt javasolja, hogy az európai intézmények vegyék vissza a kezdeményezést (pl. az emberi jogi perek állami finanszírozásának növelésével vagy a harmadik fél általi finanszírozásra vonatkozó szigorúbb szabályokkal) a "privatizációs" jelenség mérséklésére. A cím kérdőjele ("Az emberi jogok privatizált megragadása felé?") a vita megnyitását tükrözi – arra kéri a jogtudósokat és a politikai döntéshozókat, hogy ismerjék fel ezt a változást, és fontolják meg az európai emberi jogi igazságszolgáltatás pártatlanságának és nyilvános jellegének védelmét szolgáló reformokat.

A külföldi magánfinanszírozás hatása a peres eljárásokra és az elbírálásra

A könyv egyik legfontosabb hozzájárulása annak részletes elemzése, *hogy a külföldi magánfinanszírozás hogyan alakítja az európai emberi jogi pereket és bírósági döntéseket*. Cliquennois empirikus bizonyítékot szolgáltat arra, hogy néhány gazdag alapítvány (túlnyomórészt amerikai, mint például a Nyílt Társadalom, a Ford, a MacArthur, az Oak és a Rockefeller alapítványok) ma már az EJEB civil szervezetek által vezetett dokumentumainak nagy részét finanszírozza. Ez a pénzügyi befolyás konkrét befolyást jelent az elbírálás minden szakaszában: az ügy kiválasztásától és a jogi érveléstől az ítéletig és a végrehajtásig. A civil szervezetek finanszírozásával, sőt saját házon belüli peres ügyvédeik alkalmazásával a magánadományozók hatékonyan ellenőrzik a strasbourgi bírósághoz jutó ügyek folyamatát. Az elmúlt években számos mérföldkőnek számító emberi jogi ügy – például a csecsenföldi kínzással, a kelet-európai LMBTQ+ jogokkal vagy a tekintélyelvű rezsimek hatalommal való visszaélésével kapcsolatos ügyek – nem csak az áldozatok spontán erőfeszítései voltak, hanem alapítványok és érdekképviseleti csoportok transznacionális hálózatai koordinálták és finanszírozták őket. Cliquennois azzal érvel, hogy ezek az adományozók "az EJEB bírósági eljárását használják fel politikai céljaik elérésére", és a peres eljárásokat a politikai befolyásolás eszközeként kezelik.

Fontos, hogy a könyv megmutatja, hogy a külföldi finanszírozás nemcsak a bíróságra *kerülésben* segít, hanem befolyásolhatja a *döntésüket is*. A magánfinanszírozású civil szervezetek gyakran kivételes erőforrásokat hoznak: magas színvonalú jogi csapatokat, kiterjedt dokumentációt, szakértői tanúvallomásokat és harmadik fél beavatkozásait (amicus

briefs) – amelyeket gyakran az adományozók vállalnak. Az EJEB a nem kormányzati szervezetek beadványaira és tanulmányaira támaszkodott az ügyekben, ami azt jelenti, hogy az adományozók által finanszírozott ismeretek befolyásolják a bírói érvelést. Például a 3. cikk (kínzás/embertelen bánásmód) ügyekben a Bíróság a visszaéléseket dokumentáló (néha a Nyílt Társadalom vagy mások által finanszírozott) nem kormányzati szervezetek jelentéseire hivatkozott, hogy tényeket és rendszermintákat állapítson meg. Hasonlóképpen, az egyesülési szabadsággal vagy a véleménynyilvánítással kapcsolatos ügyekben a jótékonysági támogatással készített jogi elemzések alakították a megengedett korlátozások értelmezését. Cliquennois példákat hoz az OSJI által támogatott esetekre, ahol az EJEB ítélete szorosan tükrözte a civil szervezetek ügyvédei által megfogalmazott érveket – ami a magánperes felek egyfajta napirendet meghatározó hatalmát sugallja a Bíróság kimenetében.

Sőt, a kísérleti ítéletek és más nagy hatású ítéletek végrehajtásával az adományozók olyan precedenst teremthetnek, amely egyetlen eseten túl is érvényes. A könyv idézi, hogy az OSJI és a partner civil szervezetek szándékosan olyan emblematikus eseteket keresnek, amelyek lehetővé teszik az EJEB számára, hogy széles körű irányelveket adjon ki (a 46. cikk alapján) az alperes államnak, gyakorlatilag törvényi változtatásokat hajtva végre (például Oroszország börtönrendszerének átalakítását vagy Törökország bizonyos törvények megváltoztatását követeli tőle). Ez messze túlmutat az egyes peres feleken: egy jól megválasztott ügy emberek milliói számára változtathatja meg a jogot vagy a politikát, és bírósági végzéssel elérheti azt, ami belpolitikával nem érhető el. Ily módon a jótékonysági finanszírozás a stratégiai peres eljárásokat a politikai változás erőteljes párhuzamos útjává tette, növelve az egyes esetek tétjét.

Cliquennois azonban gondosan elemzi ennek a magántulajdonban lévő modellnek a hátrányait. Az egyik aggodalomra ad okot, hogy néhány adományozó prioritásai nem biztos, hogy összhangban vannak az emberi jogok védelmének átfogó jövőképével. Amint az 5. fejezet rámutatott, az olyan kérdések, mint a társadalmi-gazdasági jogok vagy a nyugati államokban elkövetett visszaélések (pl. a fogvatartottak jogai Franciaországban vagy a szegénységgel kapcsolatos jogok) viszonylag kevesebb figyelmet kapnak, mivel nem állnak a nagyobb alapítványok fókuszpontjai. A perfinanszírozás tehát vakfoltokat hoz létre – olyan jogterületeket, amelyeket továbbra is alulbírálnak, mert nincsenek gazdag szponzorok. Egy másik kérdés a külső beavatkozás érzékelése: amikor az amerikai székhelyű alapítványok pereket finanszíroznak mondjuk Magyarország vagy Oroszország ellen, ezek a kormányok (és a nyilvánosságuk) az EJEE-t a külföldi befolyás proxy csataterének tekinthetik, aláásva a bíróság tekintélyét a szemükben. A Cliquennois dokumentálja, hogy Oroszország EJEB iránti ellenségességét (amely a rendszerből való 2022-es kilépésében csúcsosodott ki) az a narratíva táplálta, hogy a "külföldi ügynökök" visszaéltek a bírósággal, hogy aláássák az orosz szuverenitást – ez a narratíva nem teljesen megalapozatlan, tekintve, hogy számos orosz ügy mögött kiterjedt amerikai/európai finanszírozás áll. A külföldi finanszírozásnak tehát paradox hatása van: rövid távon erősítheti az emberi jogok érvényesítését (több ügy és erősebb érvek lehetővé tételével), de olyan politikai visszahatást is kiválthat, amely hosszú távon veszélyezteti a bíróság tekintélyének fenntarthatóságát.

Összességében az *Európai Emberi Jogi Igazságosság és Privatizáció a* külföldi magánfinanszírozást kétélű kardként ábrázolja az emberi jogi ítélkezésben. Tagadhatatlanul felhatalmazza a civil társadalmat és az áldozatokat arra, hogy igazságot keressenek (betöltve az állami tétlenség vagy elnyomás által hagyott űrt), de néhány gazdag szereplő kezében is koncentrálja a befolyást. Cliquennois értékelése árnyalt: elismeri az adományozók által finanszírozott pereskedés pozitív eredményeit, mégis arra ösztönzi az olvasókat, hogy

küzdjenek meg az ez által képviselt rendszerszintű hatalomváltással. Az egyenlő felek közötti vitákat döntő bíróságok pártatlan ideálja átadja helyét egy olyan valóságnak, ahol a pereskedés gyakran elit hálózatok által szervezett kampány. Ez a változás felveti a méltányosság kérdéseit (van-e esélye a milliárdos támogatás nélküli peres feleknek?) és a függetlenség (a bíróságok elkezdik-e, akár öntudatlanul is, a leggyakoribb, jól felszerelt felhasználóikat kiszolgálni?). A könyv válasza az, hogy a külföldi finanszírozás már megváltoztatta az európai emberi jogi perek tájképét – ezt a tendenciát a jogtudósoknak alaposan meg kell vizsgálniuk, és amelyet a bírósági tisztviselők már nem hagyhatnak figyelmen kívül.

A privatizáció mint az igazságszolgáltatáshoz és a bírósági működéshez való hozzáférés átalakítása

Cliquennois a "privatizáció" kifejezést használja annak leírására, hogy a magánfinanszírozás és a kezdeményezés hogyan alakítja át az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést és a bíróságok működését. Hagyományosan az EJEB-hez való hozzáférés egyenlőségre törekvő volt: egy tagállamon belül bármely áldozat petíciót nyújthatott be a Bírósághoz, és a rendszer állami mechanizmusokra (például költségmentességre vagy civil szervezetek pro bono munkájára) támaszkodott, hogy segítse az érdemes ügyeket. A könyv azt mutatja, hogy ez az eszmény erodálódott – az EJEB-hez való hozzáférés ma már gyakran attól függ, hogy egy ügy magánszponzorálást vonz-e. A jól finanszírozott civil szervezetek az áldozatok után kutatnak, és olyan ügyeket terjesztenek elő, amelyek összhangban vannak stratégiai céljaikkal, míg sok más áldozat (civil támogatás nélkül) küzd azért, hogy panaszaikat meghallgassák a Bíróság elsöprő ügyterhelése és szigorúbb elfogadhatósági szabályai miatt. Valójában az igazságszolgáltatás kapui az erőforrásokkal rendelkező visszatérő játékosok javára dőlnek el. A 4. fejezet ezt a pontot azzal jelzi, hogy a közelmúltbeli hatékonysági reformok (amelyek célja a bíróság ügyeinek kezelése) akaratlanul is előnyben részesítik a "professzionális, ismétlődő és jól finanszírozott peres feleket" – azokat, akik csiszolt kérelmeket nyújthatnak be, és kitartanak a hosszadalmas eljárások során. Ez eljárási *privilegizálásra utal*: egy képviselettel nem rendelkező személyt sokkal nagyobb valószínűséggel szűrnek ki vagy vesznek el a lemaradásban, mint egy olyan civil szervezet által támogatott ügyet, amely ismeri a rendszert, és minden szakaszban nyomon tudja követni. Így a privatizáció befolyásolja, hogy kinek a hangja hallatszik európai szinten.

Ezenkívül a könyv azzal érvel, hogy a privatizáció befolyásolta maguknak a bíróságoknak a működését és orientációját. Az EJEB a nagy ügyterheléssel szembesülve egyre inkább partnerként vesz részt a nem kormányzati szervezetekkel és alapítványokkal – például meghívja őket a beavatkozók üléseire, kikéri véleményüket a reformokkal kapcsolatban, és rájuk támaszkodik, hogy segítsenek az ítéletek felügyeletében. Bár ez a partnerség javíthatja a hatékonyságot, azt is jelenti, hogy egyes civil társadalmi szereplők bennfentes szerepet kapnak. Cliquennois kutatása az EJEB reformjával kapcsolatos érdekképviseletről megállapította, hogy az alapítványok által támogatott civil szervezetek hangot adtak az olyan eljárások szorgalmazásában, mint a kísérleti ítéleti mechanizmus, a hatásügyek rangsorolása, sőt a bírák kiválasztásának kritériumai is. Ha ezeket a javaslatokat elfogadják (és sokan elfogadták), akkor vitatható, hogy magánszereplők közösen tervezik meg az igazságszolgáltatási rendszer fejlődését. Ez a "privatizáció" – egy közintézmény (bíróság) jellemzője, amely a magánszektor módszereit és preferenciáit veszi át. Az EJEB legutóbbi stratégiai dokumentumaiban az olyan menedzsment hívószavak használata, mint a "hatékonyság", "kimeneti mutatók" stb., az adományozókhoz kötődő agytrösztök és nem

kormányzati szervezetek ajánlásait visszhangozzák. Bár a hatékonyság dicséretes, Cliquennois figyelmeztet arra, hogy egyes kezelési technikák alááshatják az érdemi igazságosságot azáltal, hogy hangsúlyozzák az elbírált ügyek mennyiségét a gondos mérlegelés helyett, és strukturálisan előnyben részesítik a peres feleket, akik az ügyeket az előnyben részesített formátumba tudják csomagolni (ismét a finanszírozott NGO-kat részesítik előnyben).

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés a jogorvoslat és a végrehajtás tekintetében is átalakul. Amint azt a 3. fejezet tárgyalta, az ítélet meghozatala után a nyomon követés egyre inkább privatizálódik. Hagyományosan az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága felügyeli az ítéletek végrehajtását, ami diplomáciai és kormányzati folyamat. Most a nem kormányzati szervezetek (amelyeket gyakran ugyanazok az adományozók finanszíroznak, mint az ügyben) szorosan figyelemmel kísérik, hogy az államok betartják-e a szabályokat, és gyakran lobbiznak a Miniszteri Bizottságnál jelentésekkel és beadványokkal, hogy nyomást gyakoroljanak a nem megfelelő államokra. Egyrészt *a megfigyelés "kiszervezése"* előnyös lehet – extra információkat és nyomást gyakorol annak biztosítására, hogy az államok ne hagyják figyelmen kívül az ítéleteket. Másrészt ismét magánbefolyást helyez bele abba, aminek kormányközi folyamatnak kellene lennie. Cliquennois a Judgment Watch (OSF által finanszírozott) példáját említi, mint egy árnyékfelügyeleti *testületet*, amely akár bizonyos eseteket is előnyben részesíthet másokkal szemben. Ez szelektív hangsúly miatt torzíthatja az igazságszolgáltatás működését – a befolyásos civil szervezetek által támogatott ügyek sok nyomon követési figyelmet kapnak, míg más ügyek (amelyek talán ugyanolyan fontosak az áldozatok számára, de nem támogatnak) minimális végrehajtással elsorvadhatnak.

Összefoglalva, a könyvben bemutatott privatizáció egy olyan folyamat, amelynek során az európai emberi jogi rendszerhez való hozzáférés és az eredmények egyre inkább a magánkezdeményezésektől, a magánforrásoktól és a magánprioritásoktól függenek. Átalakítja az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést új egyenlőtlenségek bevezetésével (erőforrásban gazdag nem kormányzati szervezetek vs. hétköznapi kérelmezők), és átalakítja a bírósági működést azáltal, hogy ötvözi a nyilvános igazságszolgáltatást a magánérdekképviselettel és a menedzsment gyakorlatával. Cliquennois a *"foglyul ejtés" szuggesztív kifejezést használja*, hogy figyelmeztessen arra, hogy ha a tendencia folytatódik, az Emberi Jogok Európai Bírósága elveszítheti semleges döntőbírói jellegét, és inkább a magánúton szervezett társadalmi változási kampányok helyszínévé válhat. Ez megkérdőjelezi a bíróság legitimitását: erőssége mindig is az volt, hogy pártatlan bíróságként szolgált a politika felett. Ha túl sok érdekelt fél látja "privatizáltnak" vagy egy adott ideológiai tábor szolgálatában, döntései kevesebb erkölcsi és jogi tekintéllyel bírhatnak. A könyv ezzel rávilágít egy sürgető feszültségre: hogyan lehet megőrizni az igazságszolgáltatáshoz való széles körű és tisztességes hozzáférést és a bíróság függetlenségét a civil szervezetek által vezérelt pereskedés korában.

A szerző elméleti keretei és módszertanai

Cliquennois társadalmi-jogi és empirikus szempontból közelíti meg ezt a tanulmányt, ötvözve a kvalitatív és kvantitatív módszereket. Elméletileg az elit befolyásának és az intézményi foglyul ejtésnek a fogalmaival foglalkozik. Bár nem használja kifejezetten a nyilvános választás vagy a "szabályozási foglyok" elméletét (gyakori a gazdasági szabályozás kontextusában), a *"bíróság elfogása" fogalma* implicit – olyan elméletekből kölcsönözve, ahol a koncentrált érdekek a közintézményeket akaratuk szerint hajlítják. Érinti a politika és a civil szervezetek "igazságszolgáltatásának" elméleteit is: a korábbi ösztöndíjak (mint például

Rachel Cichowskié, akit ellentétes nézetként idéz) gyakran demokratizálóként ünnepelték a civil szervezetek pereskedését. Cliquennois ellenkeretet kínál, a civil szervezetek pereskedését a hatalom kritikai szociológiáján keresztül szemléli – azaz felteszi a kérdést, hogy valójában kinek van hatalma ezekben a transznacionális érdekképviseleti hálózatokban (válasza: filantróp finanszírozók és nyugati elitek). Ezzel igazodik a kritikai elmélet egy olyan irányzatához, amely azt vizsgálja, hogy az oligarchikus vagy oligopólium-szerű struktúrák hogyan jelenhetnek meg a globális kormányzásban (az SSRN áttekintése kulcsszavak közé tartozik az "oligarchia, elit, kultúrharc"). A könyv címe, amely "privatizációra" hivatkozik, elemzését a közintézményekre gyakorolt neoliberális befolyásról szóló szélesebb körű vitákba is helyezi. Itt a privatizációval és az emberi jogokkal foglalkozó munkákra hivatkozik (mint például De Feyter és Gómez (2005)), hogy keretbe foglalja a piaci ideológiák behatolását az emberi jogok területére. A keretrendszer tehát interdiszciplináris: a jogból, a politikatudományból és a szociológiából merítve elemez egy feltörekvő jelenséget a civil társadalmi aktivizmus és a globális kormányzás metszéspontjában.

Módszertanilag a Cliquennois a következők kombinációját alkalmazza:

- Dokumentum- és levéltári kutatás: Két évtizeden keresztül szisztematikusan áttekintette az EJEB és az EUB peres dokumentumait, különös tekintettel a nem kormányzati szervezeteket érintő ügyekre. Ez valószínűleg magában foglalta az esetek metaadatainak kódolását a minták azonosítása érdekében (pl. mely nem kormányzati szervezetek jelennek meg képviselőként vagy harmadik fél beavatkozóként, és finanszírozásuk nyomon követése). Hozzáfért olyan archívumokhoz is, mint a Rockefeller Archívum Központ és az OSF iratai, ami szokatlan és értékes – ezek az archívumok belső feljegyzéseket, pályázati jelentéseket, alapítványok stratégiai dokumentumait tartalmazták, amelyek őszinte indítékkifejezéseket tártak fel (például egy OSF-feljegyzés kijelentheti, hogy a peres támogatás célja a szólásszabadság előmozdítása Oroszországban a "nyílt társadalom" napirendjének részeként). E források felhasználásával konkrét eseteket vagy kezdeményezéseket össze tudott hozni az adományozói stratégiákkal, megerősítve azt az érvet, hogy a peres döntéseket az adományozók érdekei vezérelték.
- Interjúk és kvalitatív adatok: Bár az összefoglalók nem részletezik kifejezetten, a téma jellege arra utal, hogy interjúkat készített érdekelt felekkel – civil szervezetek ügyvédeivel, esetleg bírósági tisztviselőkkel vagy alapítványi alkalmazottakkal. (Az oxfordi tézis másodlagos anyaga azt mutatta, hogy az interjúk gyakori megközelítést jelentenek a kapcsolódó kutatásokban.) Ha megtenné, ezek betekintést nyújtanának abba, hogy a résztvevők maguk hogyan látják az adományozók befolyását. Még ha nem, másodlagos interjúkat használ (idézetek más tanulmányokból vagy nyilvános nyilatkozatokból), ahol például egy aktivista elismerheti, hogy "néhány adományozó határozza meg a napirendet". Ez a minőségi bizonyíték segít értelmezni a jótékonysági pereskedés körüli motivációkat és felfogásokat.
- Esettanulmányok és összehasonlító elemzés: A könyv több esettanulmányt használ bizonyos peres epizódokról a pontok illusztrálására – például a kelet-európai börtönreform-ügyeket kísérleti ítéletek esettanulmányaként, vagy az oroszországi LMBT-jogi ügyeket, mint adományozók által vezérelt kampány esetét. Összehasonlítva, hogy mely ügyek kapnak támogatást és melyek nem (például a *keleti jogok* és a *nyugati megszorítások ügyei*), Cliquennois összehasonlító elemzést végez, amely bemutatja a torzítást. Az EJEB és az EUB együttes vizsgálatának van egy összehasonlító eleme is: az I. rész a két bíróság eljárását tárgyalja, és hasonlóságokat állapít meg a magánbefolyás megnyilvánulásában (bár az EUB kevésbé hozzáférhető a

nem kormányzati szervezetek számára, mint az EJEB, az alapítványok továbbra is megpróbáltak beavatkozni az uniós jogokkal kapcsolatos ügyekbe).

- Adatok a finanszírozási folyamatokról: A szerző a pénzmozgásokra vonatkozó adatokat is összegyűjti – hivatkozva például arra, hogy a Nyílt Társadalom Alapítványok és mások mennyit adtak az Európa Tanácsnak vagy bizonyos nem kormányzati szervezeteknek az évek során. Ennek során számszerűsíti a jelenséget (pl. *"a Nyílt Társadalom és a Microsoft volt az Európa Tanács két legnagyobb magánadományozója, 2004 és 2014 között ~2 millió euróval járult hozzá").* Ezek a számok segítenek a mérték bemutatásában: a magánfinanszírozás nem triviális kiegészítés, időnként a költségvetés jelentős részét képezi bizonyos emberi jogi tevékenységekben.

A módszertan erőssége a háromszögelésben rejlik – a bírósági jegyzőkönyvekre, a finanszírozási adatokra és a bennfentes beszámolókra támaszkodva Cliquennois meggyőző bizonyítékalapot épít fel. Az egyik kihívás, amellyel szembesül, és amelyet ő és a bírálók is elismerik, a szándékra való következtetés. Ahogy Cristina Parau megjegyzi kritikájában, *"a motivációval kapcsolatos következtetések levonása, amelyek közvetlenül nem figyelhetők meg, a legnehezebb szempont".* Cliquennois arra következtet, hogy az adományozóknak sajátos politikai/gazdasági motivációik vannak (nem pusztán önzetlen), összekapcsolva a pontokat (igazgatósági tagok profilja, befektetések, esetkiválasztási minták). Bár szuggesztív összefüggéseket ad, a kritikusok azzal érvelhetnek, hogy a korreláció nem ok-okozati összefüggés – talán az adományozók széles körben "liberális" ügyeket finanszíroznak*, mert* ezekre a területekre van a legnagyobb szükség, nem pedig önérdek. Cliquennois ezt előre látja azzal, hogy a levéltári bizonyítékokat felhasználva bemutatja az alapítványi befektetési érdekek és peres érdekeik közötti összhangot (például ha egy alapítvány vezetésének energiaszektorbeli befektetései vannak Kelet-Európában, és olyan emberi jogi ügyeket finanszíroz, amelyek egyébként liberalizálnák ezeket a piacokat). A módszertan azonban nem tudja *teljes bizonyossággal bizonyítani* az indítékot, mintákat tár fel, és az olvasóra bízza az értelmezést, amelyet nyíltan gondos következtetést igénylő korlátozásként ismer el.

Esettanulmányok és empirikus példák a könyvből

Cliquennois számos esettanulmánysal és empirikus példával gazdagítja elemzését. Néhány figyelemre méltó:

- A Nyílt Társadalom Igazságszolgáltatási Kezdeményezés (OSJI) és a csecsen esetek: A könyv bemutatja az OSJI szerepét abban, hogy segítsen az orosz civil szervezeteknek (például a Memorialnak) Strasbourgba vinni a csecsenföldi erőszakos eltüntetésekkel, bírósági eljárás nélküli kivégzésekkel és kínzásokkal kapcsolatos ügyeket. Ezek az ügyek (pl. *Hashiyev és Akayeva kontra Oroszország*, 2005) mérföldkőnek számító ítéletekhez vezettek, amelyek Oroszországot felelősnek találták az emberi jogok súlyos megsértéséért. Cliquennois valószínűleg ezt az *"adományozók által szervezett peres kampány" példájaként használja* – az OSJI finanszírozást, jogi képzést és nemzetközi jogászokat biztosított a Memorial és más csoportok támogatására a bizonyítékok gyűjtésében és a kérelmek benyújtásában. Az eredmény egy sor EJEB ítélet volt, amelyek nyomást gyakoroltak Oroszországra, és fontos jogi precedenst teremtettek a felkelés elleni visszaélések állami elszámoltathatóságára. Jól példázza, hogy a külföldi finanszírozás hogyan tette lehetővé az igazságszolgáltatást azoknak az áldozatoknak, akiknek egyébként nem volt jogorvoslati lehetőségük, de

táplálta a kelet-nyugati feszültségeket is, mivel az orosz hatóságok politikai indíttatásúnak minősítették ezeket az eseteket.

- A fogvatartottak jogai és kísérleti ítéletek: Egy másik hivatkozott esettanulmány a börtönök túlzsúfoltságának és az embertelen börtönkörülményeknek a kérdése Kelet-Európában (például Lengyelországból, Magyarországról, Romániából és Oroszországból származó esetek). Az EJEB Varga *és társai kontra Magyarország* (2015) vagy *Ananyev kontra Oroszország* (2012) kísérleti ítélete széles körű börtönreformokat igényelt. Cliquennois azt mutatja, hogy az ilyen ügyeket gyakran olyan hálózatok támogatták, mint a Helsinki Bizottságok és a Nyílt Társadalom, amelyek rendszerszintű problémákat azonosítottak, és szándékosan kísérleti ítéletet kértek. Az empirikus részletek magukban foglalhatják, hogy egy alapítványi támogatás hogyan könnyítette meg a börtönkörülményekre vonatkozó adatgyűjtést, amely aztán bizonyítékká vált ezekben az esetekben. Az eredmény – egy kísérleti ítélet – nemcsak fogvatartottak ezreinek segített, hanem összhangban volt az adományozók jogállamisági reformok előmozdítására irányuló programjával is. Ez példaként szolgál a stratégiai esetkiválasztásra, amely rendszerszintű hatást eredményez.
- LMBT-jogok kontra megszorítások esetei: Az 5. fejezetben érdekes empirikus összehasonlítást teszünk: LMBT-jogi ügyek Kelet-Európában (pl. a büszkeségfelvonulások betiltása, a homoszexualitás kriminalizálása stb.) és a megszorítással kapcsolatos emberi jogi ügyek Nyugat-Európában (pl. Görögországban vagy Spanyolországban a nyugdíjcsökkentés a tulajdonjogok vagy a társadalombiztosításhoz való jog megsértésének minősül). Cliquennois rámutat, hogy az olyan civil szervezetek, mint az ILGA-Europe, amelyeket gyakran amerikai és európai alapítványok támogatnak, erőteljesen támogatták az LMBT-ügyeket (ami az EJEB ítéleteihez vezetett, amelyek kiterjesztették az LMBT-jogok védelmét Oroszországban, Romániában, Litvániában stb.), míg a megszorító intézkedésekből eredő ügyekben – amelyek a 2008-as pénzügyi válság nyomán milliókat érintettek – szinte semmilyen jelentős civil szervezet vagy adományozó nem vett részt. Például a görög nyugdíjasok EJEB felé tett állításai, miszerint a megszorítások sértik a jogaikat, nagyrészt sikertelenek voltak, és kevés támogatást kaptak. Ez az éles kontraszt empirikusan hangsúlyozza, hogy a magánszereplők bizonyos ügyeket (polgárpolitikai jogok, diszkriminációmentesség) helyeznek előtérbe másokkal (társadalmi-gazdasági jogok) szemben. Az LMBT-ügyek sikertörténetté váltak (az adományozók segítségével az EJEB előmozdította az európai konszenzust a melegek jogaival kapcsolatban), míg a megszorító ügyek elhalványultak, valószínűleg azért, mert egyetlen befolyásos szponzor sem támogatta őket.
- Külföldi ügynökökről szóló törvények és civil szervezetek megtorlása: A 6. fejezet valószínűleg a 2012-es orosz "külföldi ügynökökről" szóló törvény (és a 2017-es magyar civil szervezetekről szóló törvény hasonló törvényei stb.) példáját használja a visszahatás esettanulmányaként. Cliquennois azt vizsgálja, hogy ezek a törvények maguk is hogyan váltak peres eljárások tárgyává – például Oroszországban a civil szervezetek megtámadták a "külföldi ügynök" címkét, mivel sértik az egyesülési szabadságot. Ezeket a kihívásokat nyugati jogvédelmi alapok támogatták, és végül az EJEB ítéletéhez vezettek (*Ecodefense és társai kontra Oroszország*, 2022), amely megállapította, hogy a törvény sérti a jogokat. Az ítélet meghozatalának időpontjáig azonban Oroszország kilépett az Európa Tanácsból. Ez az esettanulmány egy tragikus iróniát szemléltet: a magánfinanszírozású aktivizmus és az állami ellenállás közötti küzdelem olyan intenzív lett, hogy hozzájárult Oroszország elszakadásához az emberi jogi rendszertől. A civil szervezetek növekvő befolyásának empirikus idővonala,

amelyet az állami korlátozó törvények, majd a pereskedés és a végső összeomlás követ, figyelmeztető meseként szolgál arról, hogy *a külső nyomás hogyan válthat ki tekintélyelvű visszaszorítást a megfelelés helyett*.

- Gazdasági érdekek és befektetési esetek: A 7. fejezetben Cliquennois olyan esetekre hivatkozik, amelyek látszólag elősegítik a szabadpiaci elveket. Az egyik lehet a volt vasfüggöny országainak tulajdonjogi ügye. Szóba kerülhet például az EJEB Jukosz *kontra Oroszország ügye* (kártérítés megítélése egy csődbe ment olajtársaságnak) vagy a befektetők kisajátítástól való védelmére vonatkozó különböző ügyek. Bár ezek emberi jogi ügyek (tulajdonhoz való jog, tisztességes eljárás), a kedvezményezettek gyakran részvényesek vagy vállalatok voltak, és néhány civil szervezet (vállalatbarát alapítványok finanszírozásával) beavatkozott a tulajdonjogok erőteljes érvényesítésének támogatása érdekében. Egy empirikus részlet lehet egy olyan kapcsolat, mint: egy alapítvány vezetője multinacionális vállalkozásokban érdekelt, és egy szabadpiaci agytröszt igazgatótanácsában ül; Ugyanez az alapítvány finanszírozza azokat a peres eljárásokat, amelyek megerősítik a befektetők védelmét az emberi jogi törvények szerint. A Cliquennois ezeket a részleteket használja fel – pl. az igazgatótanács tagjainak személyazonosságát és önéletrajzát, valamint befektetéseiket – annak érdekében, hogy az alapítvány által finanszírozott peres eljárások összeegyeztethetők mecénásaik gazdasági érdekeivel.

Ezek az esettanulmányok a könyv érveit valós fejleményekre alapozzák meg, konkretizálva a trendeket. Bemutatják az érintett területek széles körét is: a polgári szabadságjogoktól és a jogállamisági kérdésektől a tulajdonjogokig és a szociálpolitikáig, Nyugat-Európától a posztkommunista államokig az emberi jogi környezet egyetlen részét sem érinti az új magánbefolyás. Az empirikus példák talán nem szándékos célt is szolgálnak: elismerik, hogy néhány pozitív emberi jogi eredmény magánfinanszírozással jött létre (pl. igazságszolgáltatás a csecsen áldozatoknak, előrelépés az LMBT-jogok terén stb.). Ez az árnyalat fontos – a könyv nem egyszerűen elítéli az összes civil szervezet peresség̀ét; inkább azt kérdezi, hogy ezek a sikerek milyen rendszerszintű áron jönnek, és ki dönti el, hogy mely igazságtalanságok ellen küzdenek, és melyek maradnak az út szélén.

Az eredmények következményei a tudósok, a politikai döntéshozók és a szakemberek számára

Cliquennois megállapításai jelentős következményekkel járnak az egész területen: a nemzetközi jogot és társadalmat tanulmányozó akadémikusok, az európai intézmények vagy nemzeti kormányok politikai döntéshozói, valamint maguk az emberi jogi szakemberek/szószólók számára.

- Jogtudósoknak és szociológusoknak: A könyv megkérdőjelezi a transznacionális emberi jogi képviselet gyakran idealizált narratíváját. Azoknak a tudósoknak, akik dicsérték az EJEB nyitottságát a nem kormányzati szervezetek iránt, mint demokratizáló erőt, meg kell birkózniuk azzal a kevésbé ízletes valósággal, hogy a civil szervezetekhez való hozzáférést gazdag szponzorok uralhatják, felvetve a képviselet (kinek az érdekeit képviselik a "civil társadalom" tájékoztatói?) és a fegyveregyenlőség kérdéseit. Cliquennois munkája kritikusabb, hatalomközpontú elemző lencsét ösztönöz – hasonlóan ahhoz, ahogyan a tudósok más területeken tanulmányozzák a lobbizást vagy a vállalati elfogást. Új kutatási kérdéseket is felvet: például hogyan tartják fenn a bíróságok a legitimitást, amikor elfogultsággal vagy

foglyul ejtéssel szembesülnek? Milyen etikai irányelvek vonatkoznak a magánfinanszírozású bizonyítékokkal vagy beavatkozásokkal foglalkozó bírákra? Az *"igazságszolgáltatás filantróp privatizációja"* interdiszciplináris párbeszédre hívja fel a figyelmet, összekapcsolva az emberi jogi jogot a politikai gazdaságtannal és a filantrópia tanulmányokkal. A kutatók a Cliquennois által szolgáltatott adatokra építve feltárhatják például az adományozó-civil szervezet-ügyvéd kapcsolatok hálózati elemzését vagy összehasonlító tanulmányokat (látunk-e hasonló privatizációt más bíróságokon, például az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróságon?). Összefoglalva, a könyv az akadémiai körökre vonatkozó felhívás a nemzetközi bíróságok elméleteinek frissítésére, hogy figyelembe vegyék az elit magánhatalmát és annak a bírói magatartásra és eredményekre gyakorolt finom hatását.

- Európai döntéshozók és bírósági tisztviselők számára: Az eredmények némileg zavarba ejtőek az emberi jogi rendszer felelősei számára. Ha néhány külföldi adományozó valóban képes "megragadni" az EJEB dokumentumainak és ítélkezési gyakorlatának aspektusait, akkor ehhez politikai válaszokra lehet szükség. Az Európa Tanács döntéshozói fontolóra vehetik az állami finanszírozási mechanizmusok megerősítését – például a Bíróság jogsegélyprogramjának kiterjesztését vagy a nem kormányzati szervezetek sokszínűbb körének támogatását – annak biztosítása érdekében, hogy a leggazdagabb civil szervezetek ne csak a leggazdagabb civil szervezetek férhessenek hozzá Strasbourghoz. Megbeszélések folyhatnak a harmadik fél általi finanszírozás szabályozásáról az emberi jogi perekben (hasonlóan ahhoz, ahogyan egyes joghatóságok szabályozzák a peres eljárások finanszírozását a polgári perekben). A könyv hangsúlyozza az átláthatóság fontosságát: az EJEB és az EUB megkövetelheti a nem kormányzati beavatkozások vagy amicus curiae beadványok finanszírozási forrásainak nyilvánosságra hozatalát, hogy a bírák tisztában legyenek az esetleges elfogultságokkal. Ezenkívül a Cliquennois által kiemelt keleti tagállamokkal fennálló feszültségeknek diplomáciai következményei vannak. A politikai döntéshozóknak foglalkozniuk kell a keleti kormányok igazságtalan célpontjaival kapcsolatos aggályaival – talán több párbeszéd vagy a helyi szereplők bevonása révén a folyamatba –, hogy megakadályozzák a rendszert gyengítő további disszidálásokat vagy meg nem felelést. Az EU kontextusában, mivel a könyv az EUB hatásait is érinti, az uniós tisztviselők megvizsgálhatják, hogyan kezelik a nem kormányzati szervezetek hozzájárulását a jogokkal kapcsolatos ügyekben, és hogy bizonyos érdekcsoportok (gyakran külföldről finanszírozott) felülreprezentáltak-e. Végső soron ez azt jelenti, hogy a *bíróságok függetlenségének megőrzése érdekében a* tisztviselőknek "deprivatizálniuk" kell a rendszer egyes aspektusait: visszaszerezniük az irányítást a reformprogramok felett (nem hagyva, hogy csak a nem kormányzati szervezetek fogalmazzanak javaslatokat), és biztosítva, hogy a bírák kiválasztását és más strukturális döntéseket megvédjék a közvetett lobbizástól.
- Emberi jogi szakemberek és civil szervezetek számára: A könyv megállapításai önreflexióra ösztönözhetnek az emberi jogi közösségen belül. A gyakorló szakemberek felismerhetik néhány nagy adományozó leírását, akik minden évben meghatározzák a tematikus prioritásokat – amit sok civil szervezet magánúton is elismeri. A lényeg itt az, hogy kiegyensúlyozottabb és befogadóbb érdekképviseleti napirendre kell törekedni. A kisebb civil szervezetek vagy a kevésbé "divatos" kérdésekre összpontosító civil szervezetek felhasználhatják Cliquennois munkáját, hogy az elhanyagolt jogokra (pl. társadalmi-gazdasági jogokra) való odafigyelés mellett érveljenek. Ezzel szemben a gyakorlók aggódhatnak, hogy a könyv nyilvánossága beépülhet a tekintélyelvű kormányok narratíváiba ("nézd, ezek a civil szervezetek csak Soros és a nagy pénz eszközei"). Mint ilyen, az egyik gyakorlati

tanulság a függetlenség és a helyi felelősségvállalás fontossága: a civil szervezetek törekedhetnek finanszírozásuk diverzifikálására, a helyi érdekelt felek nagyobb bevonására, és hangsúlyozhatják autonómiájukat a döntéshozatalban, hogy ellensúlyozzák az idegen gyalogok képét. A könyv arra is ösztönözheti a gyakorló szakembereket, hogy fogadják el az átláthatóság legjobb gyakorlatait – nyíltan tegyék közzé, hogy ki finanszírozza peres erőfeszítéseiket – a hitelesség megőrzése érdekében. A magánfinanszírozású ügyeken dolgozó ügyvédek számára a könyv emlékeztet arra, hogy ne csak az ügy megnyerésével kapcsolatban legyenek éberek, hanem a bíróságra és a civil szektor megítélésére gyakorolt szélesebb körű hatás figyelembevételével is. Röviden, az érdekképviseleti közösség felhasználhatja ezeket a meglátásokat a helyesbítésre: a finanszírozási koalíciók kiszélesítésére, a közösségek megnyugtatására arról, hogy munkájuk valódi helyi emberi jogi igényeket képvisel, és a befolyás túlzott koncentrációjának elkerülése egy kis hálózaton belül.

Tágabb értelemben a könyv minden érdekelt fél számára hangsúlyozza, hogy az európai emberi jogi rendszer válaszúthoz érkezett. Az egyik út a privatizáció fokozásához vezet – rövid távon dinamikusabbá és erőforrásibbá téve a rendszert, de kockáztatva annak legitimitását és egyensúlyát. Egy másik út az emberi jogi igazságszolgáltatás nyilvános jellegének újjáélesztésére irányuló tudatos erőfeszítéseket foglalja magában – az állami elkötelezettség és a hozzáférés demokratizálása révén. Cliquennois nem kínál könnyű megoldásokat, de a kérdés napvilágra tárásával felkészíti az érdekelt feleket arra, hogy nyitott szemmel vitassák meg a reformokat. Ebből az következik, hogy a rendszer jövőjének irányításához a magánhatalom befolyásával kell szembenézni, nehogy az emberi jogi bíróságok a geopolitikai és ideológiai viták színterévé váljanak, nem pedig az egyetemes jogok semleges őreivé.

Akadémiai receptíz és kritika

Megjelenése óta az *Európai Emberi Jogi Igazságosság és privatizáció* jelentős vitákat váltott ki. Tudományos szempontból "érdekes és úttörő műként" ismerték el, amiért feltárta a jótékonysági alapítványok szerepét a nemzetek feletti igazságszolgáltatásban. A bírálók dicsérték Cliquennois-t, amiért olyan adatokat és mintákat gyűjtött össze, amelyek korábban anekdotikusan ismertek voltak, de soha nem dokumentáltak átfogóan. Például Cristina E. Parau hamarosan megjelent kritikája *az International Journal of Constitutional* Law-ban egyetért azzal, hogy a könyv meggyőzően *"felismeri a jótékonysági alapítványok tevékenységének mintáit, amelyek feltárják, hogy ezek a szervezetek az európai nemzetek feletti bíróságokat saját politikai napirendjük eszközévé alakítják".* Ez Cliquennois tézisének erős megerősítése egy olyan tudóstól, aki maga is tanulmányozta a transznacionális érdekképviseletet. Parau azonban a motiváció bizonyításának nehézségére összpontosít – megjegyzi, hogy *"a legnehezebb szempont... következtetéseket von le a motivációról, amire következtetni kell, és ellentmondhat a bevett véleményeknek.".* Ez a kritika azt sugallja, hogy bár a korreláció bizonyítékai szilárdak (az alapítványok finanszírozzák X-et, és X pereskedik), egy konkrét szándék (pl. profit vagy neokolonialista motívum) tulajdonítása értelmezést foglal magában. Parau azt sugallja, hogy Cliquennois értelmezése megkérdőjelezi *a "bevett véleményeket"* (az emberi jogi civil szervezetek általános jóindulatú nézetét), ami értékes, de valószínűleg vitatható.

Egy másik tudományos perspektíva Ezgi Özlü áttekintéséből származik a *Leiden Journal of International Law-ban* (2021). Özlü összefoglalja és kritizálja a könyvet. A részletek szerint elismeri, hogy *"Cliquennois bemutatja, hogy a magánadományozók hogyan ragadják meg a*

két bíróság hozzájárulását", és felvázolja az általa azonosított stratégiákat (peres csoportok, civil szervezetek finanszírozása, ítéletek befolyásolása). Ez azt jelzi, hogy meggyőzőnek találja a tényszerű beszámolóját. Az európai emberi jogok kutatójaként Özlü valószínűleg megvitatja a könyv politikai következményeit és talán normatív aggályait. Bár a teljes szöveg itt nem érhető el, arra lehet következtetni, hogy megkérdőjelezheti, hogy a "befogás" túl erős kifejezés-e, vagy vannak-e ellenpéldák, amelyeket figyelembe kell venni. Például Cliquennois figyelembe vette azokat az eseteket, amikor a civil szervezetek a finanszírozás ellenére veszítettek, vagy olyan eseteket, amikor alulról szerveződő győzelmeket arattak finanszírozás nélkül? Összességében az a benyomásunk, hogy Özlü recenziója komoly hozzájárulásként kezeli a könyvet, amely tájékoztatja az EJEB és a nem kormányzati szervezetek közötti kapcsolatokról szóló jövőbeni kutatásokat.

Kritikák merültek fel a hatókörrel és az egyensúlysal kapcsolatban is. Egyes kommentátorok megjegyzik, hogy a könyv nagy hangsúlyt fektet bizonyos alapokra (a nyílt társadalom a legjobb példa) és a kelet-európai esettanulmányokra. Felmerülhet a kérdés: mi a helyzet a magánbefolyás más típusaival (például konzervatív vagy vallási szervezetek, amelyek peres eljárásokat finanszíroznak)? Valójában nagyjából ugyanebben az időben Európában egyre több pert folytatnak a konzervatív civil szervezetek (néha az Egyesült Államok által finanszírozott) olyan kérdésekben, mint az abortusz vagy a vallásszabadság. Cliquennois elemzése, amely egy neoliberális befogási keretben gyökerezik, nem biztos, hogy olyan kiterjedten fedi le ezeket. Ez megnyitja a kritika vonalát: a *"privatizáció"* pusztán liberális/neoliberális jelenség, vagy szélesebb körű privatizációt látunk, beleértve az illiberális hálózatokat is? A jövőbeni kutatások (és talán Cliquennois könyvének olvasói) ezt kiegészítésként vagy ellenpontként vizsgálhatják.

Ezenkívül a jogtudósok, például az EJEB korábbi bírái vagy gyakorló szakemberei védekezően azzal érvelhetnek, hogy a bíróságok nem egyszerűen nem kormányzati szervezetek bábjai. Rámutathatnak arra, hogy az EJEB gyakran nem dönt a civil szervezetek akarata ellen, vagy hogy sok civil szervezet beadványát figyelmen kívül hagyják. Kritika lehet, hogy a könyv túlbecsüli a hatást; a civil szervezetek részvételének és az eredményeknek az összefüggése nem feltétlenül jelenti azt, hogy a Bíróság a civil szervezet miatt döntött egy bizonyos módon . A bírák azt állíthatták, hogy ugyanazokat a döntéseket hozták volna a törvény és az elvek alapján, függetlenül attól, hogy ki finanszírozta az ügyvédeket. Cliquennois ennek egy részét megelőzően kezeli azáltal, hogy bemutatja a civil szervezetek strukturális integrációját a folyamatban (tehát befolyást gyakorol a napirend meghatározására és a tájékoztatásra, ha nem a döntések formális diktálására). Ennek ellenére a bíróság védelmezői megkérdőjelezhetik, hogy az *"elfogás"* tisztességes-e jellemzés. Lehet, hogy inkább a civil társadalom és a bíróság közötti kölcsönösen előnyös kapcsolatnak tekintik, nem pedig eltérítésnek. Ez lényegében a keretezésről szóló vita – amelyet a könyv tudományos körökben váltott ki: A nem kormányzati szervezetek az EJEB partnerei vagy fogvatartói?

Nevezetesen Ceren Özgül 2024-es cikke (a *Human Rights Law Review-ban* vagy hasonlóban) *"Külföldi ügynökök vagy az igazságszolgáltatás ügynökei? Magánalapítványok, visszahatás és stratégia a nemzetközi jogi mozgósításban" úgy tűnik,* hogy közvetlenül kapcsolódik Cliquennois téziséhez. Már maga a cím "Külföldi ügynökök vagy az igazságszolgáltatás ügynökei?" utal a versengő narratívákra: a külföldről finanszírozott NGO-k a külföldi befolyás baljós ügynökei (ahogy a tekintélyelvű rezsimek állítják, és ahogy *a külföldi ügynökök* törvényei nevezik őket), vagy az igazságszolgáltatás legitim ügynökei, akik szükséges szerepet töltenek be? Cliquennois munkája a "külföldi ügynök" címke mögött rejlő aggodalmak érvényesítésére hajlik (tényszerűen igen, külföldről finanszírozottak és külföldi

befolyású programokat mozdítanak elő), még akkor is, ha normatív álláspontja az emberi jogokat támogatja. Az akadémiai fogadtatás magában foglalja a visszahatás árnyalt vitáit – ami azt jelenti, hogy Cliquennois eredményeit arra használják, hogy megértsék és talán enyhítsék a civil szervezetekkel szembeni visszhangot (pl. javaslatokkal az NGO-k számára, hogyan lokalizálhatják erőfeszítéseiket, hogy elkerüljék a külföldi ügynököknek való megjelenést).

Összefoglalva, az akadémiai recepszionáció úttörő empirikus tanulmányként ismeri el Cliquennois könyvét, amely az elkövetkező években keretbe foglalja a civil szervezetek bírósági befolyásáról szóló vitákat. Bár széles körben jól fogadják, egészséges kritikát vált ki az indítékok értelmezésével, az esetválasztás reprezentativitásával és a normatív következtetésekkel kapcsolatban. Az a tény, hogy részletes áttekintést kapott egy vezető folyóiratban (LJIL), és vitát kapott más folyóiratokban (I•CON stb.), jelzi jelentőségét. Még azoknak is, akik esetleg nem értenek egyet a sötétebb célzásokkal, most meg kell birkózniuk az általa bemutatott adatokkal és elemzésekkel. A tudományos körökben a beszélgetés a *"NGO-k: jó vagy rossz?"* " *Mekkora befolyással és milyen következményekkel?"* köszönet Cliquennois közreműködésének.

Következtetés

Gaëtan Cliquennois *Európai emberi jogi igazságosság és privatizáció: A külföldi magánalapok növekvő befolyása* átfogó, kritikus megvilágítást nyújt egy olyan jelenségről, amely átalakítja az emberi jogok európai helyzetét. A könyv fejezetről fejezetre történő elemzésével bemutatja, hogy a külföldi magánfinanszírozás már nem perifériás, hanem központi szerepet játszik az ügyek perelésében és eldöntésében Strasbourgban (és bizonyos mértékig Luxemburgban). A szerző aprólékos kutatása feltárja a koncentrált magánhatalom valóságát – a *"privatizált elfogást"* –, amely kihívást jelentő kérdéseket vet fel a jövővel kapcsolatban: az európai emberi jogi igazságszolgáltatás "az embereké, az emberek által, az emberekért" marad, vagy "az adományozóké, a nem kormányzati szervezeteké, a napirendekké" válik? A könyv megáll a nyílt pesszimizmus nélkül; ehelyett olyan tudással ruházza fel az olvasókat, hogy megértsék ezt a bonyolult kölcsönhatást a nemes emberi jogi ügyek és az őket irányító kevésbé látható kezek között. Bárki számára, akit érdekel a nemzetközi igazságszolgáltatás integritása – legyen az bíró, diplomata, aktivista vagy tudós – Cliquennois munkája harsány felhívás annak felismerésére, hogy a pénz és a befolyás számít az emberi jogok területén, és hogy bíróságaink legitimitásának megőrzése megkövetelheti, hogy szembenézzünk azzal a privatizációval, amely az elmúlt években segítette fenn őket.

Végső soron az *Európai Emberi Jogi Igazságosság és privatizáció* többet tesz, mint a külföldi magánforrások befolyásának elemzése; létfontosságú beszélgetést indít el arról, hogyan lehet egyensúlyt teremteni a civil társadalom szerepvállalása és az intézményi függetlenség között. Gazdag részletessége és elgondolkodtató érvei biztosítják, hogy az emberi jogi tudomány alapvető referenciája és a reformok útmutatója legyen. Miközben az Emberi Jogok Európai Bírósága és más szervek viharos korszakban navigálnak – a finanszírozási hiány, a nem kormányzati szervezetektől való függés és az állami visszahatások között –, Cliquennois könyvének meglátásai továbbra is rendkívül relevánsak maradnak. Emlékeztet bennünket arra, hogy az igazságossághoz nemcsak meg kell tenni, hanem látszólag is kell történnie, hogy jogtalan befolyástól mentesen történik. A privatizáció növekvő árnyait kiemelve a könyv arra ösztönzi az emberi jogok őreit, hogy az igazságszolgáltatás struktúráját és finanszírozását az elszámoltathatóság és a méltányosság napfényébe helyezzék, ezáltal megerősítve az általa kritizált rendszert.

Források:

- Cliquennois, G. *Európai emberi jogi igazságszolgáltatás és privatizáció: a külföldi magánforrások növekvő befolyása*. Cambridge University Press, 2020.
- Parau, C. E. "A nemzetek feletti igazságszolgáltatás filantróp privatizációja?" *Nemzetközi Alkotmányjogi Folyóirat* 22(1), 2024 (áttekintés).
- Özlü, E. Az *európai emberi jogi igazságszolgáltatás és privatizáció* áttekintése, *Leiden J. a nemzetközi törvény* 34(3):777–782, 2021.
- Cambridge Core fejezet összefoglalói (2–7. fejezet).
- Az Európai Számvevőszék jelentése (2021) az emberi jogi szervek magánfinanszírozásáról.
- Oxford Rights Hub tézis (2021) a nem kormányzati szervezetekről és az EJEB szóról (Cliquennois-t idézve).
- Cambridge-i Egyetem sajtókönyvének leírása.

****

Martine Beijerman: "Fogalmi zavarok a nem kormányzati szervezetek nemzetközi jog demokratikus legitimitásában betöltött szerepének megvitatásában"

Bevezetés és központi célkitűzések

Martine Beijerman 2018-as cikke, "Fogalmi zavarok a nem kormányzati szervezetek szerepének megvitatásában a nemzetközi jog demokratikus legitimitásában" a globális kormányzás állandó és alapvető vitájával foglalkozik: növelik-e a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) a nemzetközi jog demokratikus legitimitását? Beijerman megjegyzi, hogy az elmúlt néhány évtizedben számos tudós és nemzetközi politikai döntéshozó támogatta a civil szervezetek részvételét, mint a nemzetközi jog "demokratikus hiányosságainak" orvoslását. Ez a perspektíva – amelyet Beijerman *"civil szervezetek demokratikus legitimációs tézisének" nevez* – azt sugallja, hogy a civil társadalom hangjának bevonása elszámoltathatóbbá és befogadóbbá teheti a nemzetközi szabályalkotást, hasonlóan ahhoz, ahogy a civil szervezetek gazdagítják a hazai demokratikus folyamatokat. A cikk központi érve azonban az, hogy ezt a vitát fogalmi zavar homályosította *el*: a tudósok gyakran elbeszélnek egymás mellett, mert hallgatólagosan a "demokratikus legitimitás" különböző fogalmait használják. Beijerman elsődleges célja ezeknek a mögöttes fogalmi kereteknek a

szétválasztása. Újra feltér a civil szervezetek legitimitásáról szóló vitára, és *hármas osztályozást kínál* a demokratikus legitimitás megértésére, azzal a céllal, hogy egyértelművé tegye és elősegítse a konstruktívabb tudományos párbeszédet. A cikk lényegében fogalmi térképként szolgál: azonosítja, hogy a tudósok hol nem értenek egyet az alapelvekben, és arra ösztönzi őket, hogy foglalkozzanak ezekkel az alapvető különbségekkel, mielőtt a civil szervezetek szerepéről vitatkoznának.

A civil szervezet demokratikus legitimitási vitája: hangok és ellenhangok

Beijerman a nemzetközi jogban a nem kormányzati szervezetekről szóló vita áttekintésével kezdi, felvázolva mind a nem kormányzati szervezetek állítólagos hozzájárulását a demokratikus legitimációhoz, mind a szkeptikusok által felvetett ellenérveket. Ez a "helikopteres nézet" feltárja, hogy míg sokan úgy vélik, hogy a nem kormányzati szervezetek enyhíthetik a nemzetközi jog legitimitási hiányosságait, mások határozottan vitatják ezt az állítást. A vita keretezéseként Beijerman megjegyzi, hogy a globális jog legitimitási hiányosságai részben az államközpontú kormányzás gyengüléséből fakadnak – a szerződéseket gyakran korlátozott parlamenti ellenőrzéssel és az államok közötti egyenlőtlen befolyással kötik. Válaszul a civil szervezeteket támogató tábor azzal érvel, hogy a transznacionális civil társadalom kompenzálhatja ezeket a hiányosságokat azáltal, hogy szélesebb körű nyilvánosságot és felügyeletet ad a nemzetközi politikai döntéshozatalba.

A nem kormányzati szervezeteknek tulajdonított hozzájárulások: A támogatók számos olyan módszert azonosítanak, amellyel a nem kormányzati szervezetek látszólag megerősítik a nemzetközi jog demokratikus jellegét:

- Hangot adni: A civil szervezetek állítólag *hangot adnak az embereknek* a nemzetközi jogalkotásban azáltal, hogy megfogalmazzák a közösségek aggodalmait és törekvéseit világszerte. Mivel sok civil szervezet transznacionális módon működik, összekapcsolhatják a helyi és a globális kapcsolatokat, biztosítva, hogy a marginalizált vagy "kitaszított" csoportok érdekeit meghallgassák ott, ahol az államok figyelmen kívül hagyhatják a kisebbségi nézőpontokat. Ebben az értelemben a civil szervezetek az *önrendelkezés politikai szereplőiként* működnek, és a nemzetállamon kívüli színtereken képviselik a polgárokat.
- Tudás és szakértelem biztosítása: A nem kormányzati szervezetek *speciális tudással* és információval járulnak hozzá a nemzetközi tanácskozásokhoz. Olyan kérdésekre hívják fel a figyelmet, amelyek egyébként elkerülnék a figyelmet, és szakértői perspektívákat hoznak a jogalkotási fórumokba. A napirend kiszélesítésével és a vita tájékoztatásával a civil szervezetek javíthatják *a tanácskozás minőségét,* és segíthetik a nemzetközi szervezeteket megalapozottabb, reagálóbb döntések meghozatalában.
- A társadalmi szerepvállalás és a közszféra előmozdítása: A civil szervezetek a globális közszféra kiépítésével mozgósítják a társadalmi szerepvállalást. Részvételüket gyakran a nemzetközi intézményeknek szóló irányelvként fogalmazzák meg, miszerint a jogalkotásnak *inkluzívnak és pluralistának kell lennie*, több nézőpont képviseletével. Elméletileg az élénk civil társadalmi jelenlét ösztönzi az átláthatóságot, a mérlegelést és az alulról szerveződő részvételt a globális kormányzásban, ezáltal bővítve az érintett népek részvételi lehetőségeit. A nem kormányzati szervezetek őrzőként is szolgálhatnak – figyelemmel kísérhetik a nemzetközi hatóságokat, követelhetik az

elszámoltathatóságot, és csatornákat biztosítanak a polgárok számára a nemzetközi döntések megtámadására és jogorvoslatára.

A civil szervezet tézisének főbb kritikái: A nem kormányzati szervezet mint demokratikus megmentő narratíva ellenzői azzal érvelnek, hogy ezeket az előnyöket túlbecsülik vagy félreértelmezik. Beijerman számos ellenérvet sorol fel, amelyek megkérdőjelezik, hogy a nem kormányzati szervezetek valóban növelik-e a demokratikus legitimitást:

- Tokenizmus és "kirakatdíszítés": A kritikusok azt állítják, hogy a nemzetközi intézmények gyakran pusztán a látvány kedvéért hívják meg a civil szervezeteket a megbeszélésekre – a *kirakatok egy formája,* amely a befogadás látszatát kelti. E nézet szerint a civil szervezetekkel folytatott konzultációkat stratégiailag használják az *előre meghatározott eredmények legitimálására*, ami egy tudós szerint "zárt legitimációs kört eredményez a globális civil társadalom és a nemzetközi szervezetek között". A hatalom valódi megosztása helyett az államok és a kormányközi testületek a nem kormányzati szervezeteket használhatják fel a döntések gumibélyegzőjére, anélkül, hogy hagynák, hogy jelentősen megváltoztassák a politikai pályát.
- A semleges fórumok naiv feltételezése: Az az elképzelés, hogy a nem kormányzati szervezetek gazdagíthatják a globális tanácskozásokat, feltételezi, hogy a nemzetközi szervezetek *minden érdek semleges közvetítőjeként fognak fellépni* . A szkeptikusok ezt naivnak nevezik, azzal érvelve, hogy a hatalmi politika uralja a nemzetközi fórumokat. Az államok és az elitek irányíthatják a napirendeket és az eredményeket, így a nem kormányzati szervezetek hangjának egyszerű hozzáadása nem fogja automatikusan kiegyenlíteni a versenyfeltételeket, ha maguk az intézmények nem pártatlanok.
- Megkérdőjelezhető képviselet és elszámoltathatóság (NGO-k "belső legitimitása"): Az alapvető kritika *maguknak a nem kormányzati szervezeteknek a legitimitására összpontosít*. Sok civil szervezet nem tagválasztású, földrajzilag nem reprezentatív, és nem tartozik felelősséggel egy meghatározott választókerületnek. Beijerman ezt a civil szervezetek "belső legitimitásának" nevezi, megjegyezve, hogy az NGO-k gyakran azt állítják, hogy egyértelmű felhatalmazás vagy demokratikus felügyelet nélkül beszélnek mások nevében. A tudósok azt kérdezik, hogy a civil szervezetek hogyan tudják elősegíteni az inkluzív, *egyenlő* jogalkotási folyamatot, ha "nem képviselik valóban az érintett egyéneket". Valójában az NGO-k gyakran *önjelölt szószólók*, ami felveti a "gyakorold, amit prédikálsz" problémát: az NGO-k elszámoltathatóságot követelnek a kormányoktól, ezért a kritikusok ragaszkodnak ahhoz, hogy az NGO-knak maguknak is "*példát kell mutatniuk"* a belső demokratikusságban.
- Frakciók és a közérdek torzítása: Ehhez kapcsolódóan a nem kormányzati szervezetek *különleges érdekeket vagy frakciókat képviselhetnek,* nem pedig széles körű közakaratot. Ez táplálja azt a klasszikus félelmet, hogy a szervezett érdekcsoportok (függetlenül attól, hogy mennyire jó szándékúak) a maguk javára torzíthatják a politikai eredményeket. Mivel a civil szervezetek gyakran szűk ügyeket követnek "előre kiválasztott célokkal", a kritikusok attól tartanak, hogy felhatalmazásuk előnyben *részesítheti az erős lobbistákat a közérdekkel szemben*, túlméretezett hangot adva a hangos véleményűeknek vagy a gazdag támogatóknak. Röviden, a nem kormányzati szervezetek befolyása felerősíthet bizonyos napirendeket, aláásva az összes nézőpont egyenlő figyelembevételét.
- Elit és északi dominancia: A globális civil szervezetek tájképe a globális észak jól finanszírozott szervezetei felé hajlik. Beijerman megjegyzi, hogy a *befolyásos északi civil szervezetek* profitálnak a nemzetközi szintű képviselet "földrajzi

egyensúlyhiányából". Számos nemzetközi civil szervezetet kritizálnak, mint elit *klubokat*, amelyek a helyi közösségekben mélyen gyökerező konferenciák között keringenek. Normaalkotó tevékenységeik lehetnek "horizontálisak" – befolyásos civil szervezetek és diplomaták körében –, nem pedig *alulról felfelé építkeznek az érintett lakosságtól*. Ez a dinamika azzal a kockázattal jár, hogy megerősíti a globális egyenlőtlenségeket: a jó kapcsolatokkal rendelkező civil szervezetek felkeltik a döntéshozók fülét, míg az alulról szerveződő hangok (különösen a globális délről) továbbra is halványak maradnak. Egyes tudósok így azzal érvelnek, hogy a jelenlegi civil szervezetek részvétele előnyben részesíti *a nyugati kozmopolita perspektívákat,* és akár súlyosbíthatja a demokratikus deficitet a kevésbé erős közösségek marginalizálásával.

- Együttműködés és függőség: Végül a szkeptikusok rámutatnak, hogy a nem kormányzati szervezetek gyakran támaszkodnak az államok vagy nemzetközi szervezetek által biztosított hozzáférésre, amelyek együttműködhetnek velük. Mivel a civil szervezeteknek akkreditáltnak kell lenniük a részvételhez, a "független ellenzéki" szerepük veszélybe kerül – mérsékelhetik a kritikát, hogy elkerüljék helyük elvesztését az asztalnál. Valójában a nagy civil szervezetek gyakran *együttműködnek a kormányokkal* (szolgáltatóként, tanácsadóként stb.), nem pedig valódi külső őrzőként. Az együttműködés és az érdekképviselet közötti elmosódott határvonal azt jelenti, hogy a civil szervezetek *vonakodhatnak megkérdőjelezni* azokat az intézményeket, amelyek felhatalmazzák őket. A kritikusok szerint ez a függőség korlátozza a nem kormányzati szervezetek azon képességét, hogy a gyakorlatban ellenőrizzék a nemzetközi tekintélyt.

Összefoglalva, Beijerman áttekintése a vitáról gazdag, de töredezett diskurzust mutat. Az egyik oldalon a nem kormányzati szervezeteket kulcsfontosságú szereplőkként ábrázolják, akik részvételt, szakértelmet és felügyeletet hoznak a globális kormányzás fejlődő rendszerébe. Másrészt a demokratikus államok elégtelen helyettesítőinek tekintik őket – vagy akár elszámoltathatatlan érdekcsoportoknak, amelyek részvétele *alááshatja* a legitimitást. Fontos, hogy Beijerman megjegyzi, hogy *mindkét érvkészletnek megvan az érdeme, ha külön-külön vesszük*, mégis patthelyzethez vezetnek, ha kombinálják. Ez a probléma lényege: hogyan lehet ugyanazokat a civil szervezeteket demokratikus bajnokként dicsérni és illegitim különleges érdekeknek gúnyolni? Beijerman válasza az, hogy a tudósok gyakran *teljesen más elképzelésekben horgonyozzák le ítéleteiket arról, hogy mit jelent a "demokratikus legitimitás".* A továbblépéshez a vitát át kell alakítani az alapul szolgáló fogalmak szintjén.

Főbb fogalmi különbségek: A demokratikus legitimitás felfogásának három módja

Beijerman cikkének lényege a fogalmi szétválasztás. Három alapvető tengelyt azonosít, amelyek mentén a demokratikus legitimitás fogalmai eltérnek, és amellett érvel, hogy a civil szervezetekről szóló vita nagy része ezekre a különbségekre vezethető le. A demokratikus legitimitás fogalmának ezekre a dimenziókra bontásával Beijerman tisztázza, hogy a tudósok miért jutnak ilyen eltérő következtetésekre a nem kormányzati szervezetekkel kapcsolatban. A három fő különbség a következő:

1. Univerzalizmus vs. partikularizmus (a démosz hatóköre)

Az univerzalista megközelítések szerint a demokrácia *egyetemesen alkalmazható* – a politikai tekintélynek *minden szinten* (a helyitől a globálisig) erkölcsi egyenlőként kell felelnie az egyéneknek. Ebből a szempontból a legitimitás alapegysége az egyéni ember, és semmilyen "mesterséges" politikai határ nem mentesítheti a jogalkotást a demokratikus igazolás alól. Az univerzalista a globális színteret a hazai színtér kiterjesztésének tekinti: ha a nemzetközi döntések hatalmat gyakorolnak az egyének élete felett, akkor ezeknek az egyéneknek joguk van a beleszóláshoz, közvetlenül vagy transznacionális mechanizmusokon keresztül. Gyakorlati szempontból ez a kilátás egy *nemzeteken átívelő globális demokratikus közösséget* képzel el. A nemzetközi intézmények (mint például az ENSZ-ügynökségek) a hazai kormányokhoz hasonló közhatalmat gyakorolnak, ezért a nemzeti törvényekhez hasonlóan a demokratikus legitimitás követelményeinek (részvétel, elszámoltathatóság stb.) kell rájuk vonatkozniuk. A civil szervezetek demokratikus legitimitási tézise *ilyen* univerzalista álláspontot feltételez: csak akkor van értelme a civil szervezeteket legitimitást növelő támogatásként, ha elfogadjuk, hogy a demokráciának az államon túl kell működnie. Az univerzalizmusban az olyan jellemzők, mint a közös nemzeti identitás vagy a szuverén államiság nem előfeltételei a demokráciának – az számít, hogy az egyéneket befolyásolják a döntések, ami a globális kérdések esetében gyakran világméretű vagy transznacionális választókerületet jelent.

A partikuláris megközelítések ezzel szemben azzal érvelnek, hogy a demokratikus legitimitás eredendően egy *adott politikai közösséghez vagy intézményhez kötődik*. A demokrácia ebben a nézetben sajátos történelmi és társadalmi feltételekből fakad – nevezetesen a szuverén államból, annak meghatározott "démoszával" és kormányzati struktúráival. A partikuláristák azt állítják, hogy csak egy határolt közösségen (pl. egy nemzetállamon) belül, ahol a kormány elszámoltatható a népének, létezhet valódi demokratikus legitimitás. Gyakran hangsúlyozzák az állam erőmonopóliumának és az intézményi koherenciának a fontosságát: az állam egyedülálló, vertikálisan integrált kapcsolatot teremt az uralkodók és az uralkodók között, ami a globális kormányzásból hiányzik. Ebből a szempontból a demokratikus normák nemzetközi jogra való alkalmazása téves, hacsak nem létezne világállam vagy egyetlen globális "démosz" – olyan feltételek, amelyek nem állnak fenn. Egységes globális szuverén hiányában a demokratikus legitimitás egyetlen érdemi hordozója maguk a *nemzetállamok*. Így a nemzetközi jog legitimitásának a demokratikus államok (mint népeik ügynökei) beleegyezéséből kell származnia, nem pedig az egyének közvetlen hozzájárulásából világszerte. *A civil szervezetek tézisének sok kritikusa* implicit módon elfogadja ezt a partikuláris gondolkodásmódot: szkeptikusak azzal kapcsolatban, hogy az olyan fogalmaknak, mint a népképviselet vagy a részvételi demokrácia globális szinten van értelme. Számukra a nemzetközi jog demokratizálására irányuló erőfeszítések az NGO-kon keresztül vagy szükségtelenek, vagy *elvileg érvénytelenek*, mivel definíció szerint "nem létezik demokratikusan legitim nemzetközi jog" világkormány nélkül. Beijerman rámutat, hogy ezek a tudósok gyakran gyakorlati okokból kritizálják a civil szervezeteket (a reprezentativitás hiánya stb.), de álláspontjuk mögött az a mélyebb partikularista meggyőződés húzódik meg, hogy a demokráciát nem lehet egyszerűen "átültetni" a nemzetállamon túlra. Ez az univerzalizmus kontra partikularizmus megosztottság *alapvető és előzetes* – éppen arra a *szintre vonatkozik*, amelyen a demokratikus legitimitás alkalmazható, és erősen színezi a civil szervezetek részvételéről alkotott nézetet.

2. Intézményesülés vs. nem-incellalizmus (a demokratikus kifejezés eszközei)

Azok között, akik elfogadják, hogy érdemes megfontolni a globális vagy transznacionális demokráciát, egy második különbség is felmerül: milyen formát öltsön a demokratikus

legitimitás a nemzetközi szférában? Beijerman megkülönbözteti az intézményi megközelítéseket a nem intézményesektől. Ez arra vonatkozik, hogy a formális struktúrákat és eljárásokat (a hazai kormányokhoz hasonlóan) alapvetőnek tekintik-e, vagy elegendőek lehetnek-e lazább, informálisabb folyamatok.

Az intézményi megközelítés a formális *intézményeket* a demokratikus legitimitás hordozóiként hangsúlyozza. Az ilyen irányú tudósok azzal érvelnek, hogy a valódi demokratikus ellenőrzéshez strukturált megállapodásokra van szükség – például választott testületekre, a résztvevők egyértelmű jogi személyiségére, szavazási mechanizmusokra stb. – még nemzetközi szinten is. Hajlamosak a globális demokrácia intézményi "hardverének" kifejlesztését támogatni: talán egy parlamenti közgyűlést az ENSZ-ben, a népek formális képviseletét az államok mellett, vagy más alkotmányszerű kereteket. A nemzetközi jogon belül az intézményesek gyakran hangsúlyozzák az *állami beleegyezés* és a jogi státusz központi szerepét. Rámutatnak például arra, hogy a civil szervezetek nem rendelkeznek nemzetközi jogi személyiséggel – nem hivatalos szerződő felei a szerződéseknek –, így formai szempontból nem lehetnek "demokratikus szereplők" ugyanúgy, mint az államok tisztviselői. Az ilyen tudósok *a szuverén államokat vagy a kormányközi intézményeket* tekintik az elsődleges törvényes szereplőknek, és ennek megfelelően óvakodnak az állami alapú legitimitás informális "megkerülésétől". Szemükben a demokratikus legitimitás nemzetközi szinten intézményi párhuzamokat igényelne a hazai demokráciával (pl. robusztus nemzetközi szavazási eljárások, charták, esetleg egy világalkotmány), ahelyett, hogy ad hoc civil társadalmi hozzájárulásra hagyatkoznának. A globális nyilvános szféráról vagy az alulról szerveződő transznacionális demokráciáról szóló beszéd szkepticizmusba ütközik az intézményesülés részéről, mert a nemzetközi társadalomban nincs "a hazai nyilvánossághoz hasonló jogi nyilvánosság". Gyakran érvelnek amellett, hogy amíg nem léteznek formális globális intézmények, a legjobb, amit tehetünk, ha az *államokon keresztüli közvetett legitimitásra* hagyatkozunk (a klasszikus nézet, miszerint a nemzetközi jogot a demokratikusan kormányzott államok beleegyezése legitimálja).

A nem intézményesített megközelítés viszont nagyobb súlyt fektet az *informális és társadalmi folyamatokra* – a kultúrára, a kommunikációra és a hálózatokra, amelyeken keresztül az emberek a formális szavazásokon túl is befolyásolhatják a hatalmat. A civil szervezetek részvételének támogatói gyakran hajlanak erre az irányra. Olyan elemeket emelnek ki, mint az élénk globális civil társadalom, a nyilvános tanácskozás, az aktivizmus, az átláthatóság és az érvelés, mint a demokratikus legitimitás forrásait, még teljesen fejlett választási intézmények hiányában is. E nézet szerint a demokrácia nem csak a szavazásról vagy a parlamentekről szól; arról is szól, hogy a kormányzás reagál-e a közvéleményre, befogadó-e a vitában, és ellenőrzéssel és vitatással elszámoltatható-e. A nem kormányzati szervezetek így növelhetik legitimitásukat azáltal, hogy csatornákat hoznak létre a *nemzetközi szintű szerepvállaláshoz és tanácskozáshoz* – egyfajta "alulról felfelé" demokratizálódva. Beijerman megjegyzi, hogy a nem intézményi olvasatok gyakran *reakciók az államközpontú formalizmusra*, amely régóta uralja a nemzetközi demokráciáról való gondolkodást. Például, míg egy intézményesítő elutasíthatja a civil szervezeteket, mert nincs formális státuszuk, egy nem intézményesítő ellentmondana annak, hogy a gyakorlatban a törvényhozás legitimitása a kormányzottak diskurzusából és beleegyezéséből származik, nem csak a jogi személyiségből. Ez a vita olyan kérdésekben jelenik meg, mint a szerződéses beleegyezés: az intézményesek az állami beleegyezést alapvetőnek tartják, míg a nem intézményesítők azzal érvelnek, hogy a kizárólag az állami beleegyezésre való összpontosítás figyelmen kívül hagyja azt az elvet, hogy a jog legitimitása végső soron az *érintett emberek elfogadásán múlik*, amelyet szélesebb eszközökkel lehet mérni (közvélemény, civil érdekképviselet stb.). Röviden, az

intézményesítők formális struktúrákon és egyértelmű felhatalmazáson keresztül keresik a demokratikus legitimitást, míg a nem intézményesítők a normatív nyitottságban találják meg a legitimitást – biztosítva, hogy minden érintett hang, bármennyire is szervezett, részt vehessen és meghallható legyen.

Érdemes megjegyezni, hogy ezek a megközelítések nem zárják ki egymást; spektrumon léteznek. Egyes tudósok keverik őket, fokozatos intézményi reformokat *és* a civil társadalom nagyobb bevonását szorgalmazzák. De a feszültség egyértelmű a civil szervezetek vitában: Elég-e, ha a civil szervezetek ösztönzik a tanácskozást és őrzőként szolgálnak (a legitimáció nem intézményes nézete), vagy kodifikáltabb szerepet kell játszani a "népnek" a nemzetközi jogalkotásban (intézményi újratervezés)? Beijerman ezt a megkülönböztetést használja annak magyarázatára, hogy még az univerzalista gondolkodók között is (akik egyetértenek abban, hogy a demokráciának túl kell terjednie az államon) miért nincs egyetértés a *globális kormányzás demokratizálásának* módjában.

3. A demokrácia egységes és többformájú modelljei (egyméretűek vs. testreszabott kritériumok)

A vita harmadik zavara azzal kapcsolatos, hogy mennyire mereven definiáljuk a demokrácia kritériumait. Beijerman megjegyzi, hogy egyes tudósok a demokratikus legitimitás egységes mércéjét alkalmazzák minden kontextusban, míg mások többformájú vagy rugalmas szabványt alkalmaznak, amely alkalmazkodik a különböző kormányzati szintekhez. Ez a megkülönböztetés befolyásolja, hogy a részleges vagy alternatív módszereket (például a civil szervezetekkel folytatott konzultációkat) valóban hozzájárulónak tekintjük-e a legitimitáshoz, vagy csak a teljes értékű demokrácia, ahogyan azt belföldön ismerjük, számít "valódi" demokratikus legitimitásnak.

Az egységes megközelítést követők ragaszkodnak ahhoz, hogy *a demokrácia ugyanazoknak az alapvető jellemzőinek* jelen kell lenniük a legitimitás érdekében, akár nemzetállamokban, akár nemzetközi intézményekben. Ez jellemzően meglehetősen szigorú ellenőrzőlistát jelent: pl. a nép választási képviselete, többségi döntéshozatal, fékek és ellensúlyok stb. Az ilyen gondolkodású tudósok általában a civil szervezeteken alapuló legitimitás legkeményebb kritikusai. Mivel a nemzetközi jogból jelenleg hiányoznak a választások és a közvetlen képviselet, *és az NGO-k nem tudják ezeket szó szerint biztosítani*, az uniformista perspektíva szerint a demokratikus legitimitás nagyrészt hiányzik nemzetközileg. Sok civil szkeptikus ragaszkodik egy merev, egységes felfogáshoz – azzal érvelnek, hogy ha a nemzetközi jogalkotás nem másolja ugyanazokat a demokratikus intézményeket, mint az alkotmányos demokráciákban, a legitimitás követelése korai. Például, ha egy teoretikus úgy véli, hogy csak a választott törvényhozás ad demokratikus legitimitást, akkor globális szinten egyszerűen (még) nincs megfelelőnk, és a nem kormányzati szervezetek részvételének engedélyezése nem felel meg ezeknek a kritériumoknak. Az egységes megközelítésekben kevés hely van a kreatív vagy részleges javításoknak: *vagy egy intézmény megfelel a teljes demokratikus normának, vagy nem*. Beijerman megjegyzi, hogy ez a merevség gyakran benne van a civil szervezetek kritikusainak érveiben – a civil szervezeteket a demokratikus elszámoltathatóság eszméjéhez mérik, amely elkerülhetetlenül kudarcot vall (mivel a nem kormányzati szervezeteket nem választják, nem reprezentatívak stb.), és így arra a következtetésre jutnak, hogy az NGO-k nem tudják jelentősen javítani a legitimitást.

Ezzel szemben a többformájú megközelítés a demokratikus legitimitást értékek *és gyakorlatok változó konstellációjaként tekinti*, amelyek a kontextustól függően eltérően

nyilvánulhatnak meg. A demokráciát nem egyetlen tervnek, hanem alapelvek – például befogadás, tanácskozás, egyenlőség, elszámoltathatóság, átláthatóság – halmazának tekintik, amelyek különböző intézményi formákon keresztül valósíthatók meg. Egy többformájú teoretikus azzal érvelne, hogy a demokratikus legitimitás *nemzetközi szinten "kinézete"* nem feltétlenül tükrözi az állami modellt; alternatív formákat ölthet, amelyek továbbra is fenntartják a demokratikus értékeket. Például az átláthatóság és a konzultáció növelése egy szerződéses folyamatban a demokratikus legitimitás egy darabjának tekinthető (még akkor is, ha nincsenek választások). Az ilyen megközelítésű tudósok hajlamosak elkülöníteni bizonyos demokratikus *gyakorlatokat* (pl. a nyilvánosság részvétele, az érvelés vagy a felügyeleti mechanizmusok), és felteszik a kérdést, hogy a nemzetközi jogalkotás magában foglalja-e azokat. Ha igen, akkor ennyiben a nemzetközi jogról elmondható, hogy *bizonyos fokú demokratikus legitimációval* rendelkezik – még akkor is, ha más elemek hiányoznak. Beijerman ezt "változó koncepciónak" nevezi, amelynek megjelenése a beállítással változik. *A civil szervezetek tézisének számos támogatója sokrétű logikát alkalmaz*: azt állítják, hogy az NGO-k fontos demokratikus elemeket (hangot, elszámoltathatóságot, vitatást) injektálnak a globális kormányzásba, ezáltal javítva annak legitimitását anélkül, hogy teljes körű világdemokráciára lenne szükség. A rugalmas megközelítés elismerheti, hogy bár a nemzetközi intézmények nem hagyományos értelemben vett demokráciák, a *nyitottság és a részvétel bizonyos normáinak beépítésével demokratikusabbá tehetők – és ennek egyik eszköze a civil szervezetek.*

Beijerman kiemeli, hogy a többformájú és az egységes megközelítés elfogadása gyakran megmagyarázza *ugyanazon empirikus valóság eltérő értékelését*. Például az egyik tudós megvizsgálhat egy civil szervezet konzultációs folyamatát, és elutasíthatja, mint a hazai választási normák szerint szánalmasan alkalmatlannak (egységes nézet), míg egy másik tapsolhat neki, mint a nagyobb elszámoltathatóság és befogadás felé tett érdemi lépésnek (többformájú nézet). Az előbbi egy mindent vagy semmit forgatókönyvet lát; az utóbbi spektrumot lát. A többi megkülönböztetéshez hasonlóan ez is gyakran figyelmen kívül marad – a tudósok nem mondják ki kifejezetten, hogy "globálisan alkalmazom a hazai demokratikus normákat" vagy "lazítok a normákon", de elemzéseik feltárják ezeket az attitűdöket. Azzal, hogy ezt a megkülönböztetést egyértelművé teszi, Beijerman árnyaltabb vitát ösztönöz: a résztvevőknek tisztázniuk kell, hogy elvárják-e *a nemzeti demokráciával való teljes egyenértékűséget*, vagy hajlandóak elfogadni a *globális kormányzás* alternatív demokratikus újításait.

Tudományos perspektívák kibontása: Beijerman kritikája a vitáról

A fenti fogalmi séma felvázolása után Beijerman cikke kritikus szemmel nézi meg, hogy a létező tudomány hogyan kezelte a civil szervezetek legitimitásának kérdését. Azzal érvel, hogy a tudományos és jogi viták nagy része terméketlen volt, mert a szerzők nem tudják megfogalmazni mögöttes feltételezéseiket, ami zavarhoz és keresztcélú beszélgetéshez vezet. Kritikája néhány kulcsfontosságú pontban foglalható össze:

- Az implicit elképzelések ellentétes érveket hajtanak végre: Beijerman megmutatja, hogy a civil szervezetek vitájának mindkét oldala gyakran a demokratikus legitimitás más-más *hallgatólagos* modelljére épül. Például a civil szervezeteket ellenző tudósok egy része partikuláris, államközpontú és egységes demokrácianézetet vall – így természetesen hiányosnak találják az NGO-kat (mivel definíciójuk szerint *minden*

nemzetközi megállapodás szuverén nép és választások nélkül illegitim). Eközben a civil szervezetek szerepét támogató tudósok univerzalista és sokrétű nézetet fogadhatnak el – így értéket látnak abban, hogy a civil szervezetek a demokratikus elveket előmozdítják egy nem állami kontextusban. Egyik fél sem foglalkozik teljes mértékben a másik premisszáival. Beijerman azt írja, hogy *"önmagukban"* a különböző érveknek megvan az érdeme, de "együtt vizsgálva" a demokrácia "kibékíthetetlen különbségeire" tárják fel. Más szóval, a vita nem csak empirikus (arról, hogy mit csinálnak a civil szervezetek), hanem mélyen elméleti is – attól függ, hogyan definiáljuk a demokráciát és a legitimitást. Ennek felismerésének elmulasztása oda vezetett, hogy a tudósok elbeszéltek egymás mellett.

- A tudósok gyakran túllépnek egymás szintjein: Az eltérő kiindulópontok miatt a támogatók és a kritikusok gyakran eltérnek a beszélgetéseikben. Beijerman megjegyzi például, hogy egy civil szervezet támogatója azt hangoztathatja, hogy a civil szervezetek hogyan hoznak létre pluralista érdekképviseletet, míg egy kritikus azt válaszolja, hogy az NGO-k nem egyének választott képviselői. Mindkét állítás igaz lehet a saját kereteiben. Összehasonlítja Menno Kamminga és Terry MacDonald munkásságát (akik a reprezentáció tágabb fogalmait vallják) Kenneth Andersonéval (aki ragaszkodik a reprezentáció klasszikus liberális-individualista fogalmához). Kamminga igazolhatja, hogy a civil szervezetek hangot adnak különböző érdekcsoportoknak (pluralista demokratikus vízió), míg Anderson a legitim képviseletet csak a hatalmat delegáló egyének szempontjából látja (ezért az NGO-k illegitimnek tűnnek számára). MacDonald a maga részéről kifejezetten kiterjeszti a reprezentáció elméletét, hogy magában foglalja az általa "konstitutív reprezentációnak" nevezett jelenséget, amely nem kötődik a választásokhoz. Ezek a *"demokratikus legitimitás kulcsfontosságú elemeinek eltérő felfogásai"* – legyen szó arról, hogy mi számít képviseletnek, ki az érintett közösség, vagy hogyan érvényesítik a tekintélyt – "nyilvánvalóan irányítják a civil szervezetek szerepének érvényesítését", és megnehezítik a közös nevező megtalálását. Beijerman kritizálja a vitát, amiért gyakran nem ismeri el ezeket a fogalmi eltéréseket, ami körkörös érvekhez vezet (mindkét tábor irrelevánsnak találja a másik bizonyítékait, mert különböző legitimitási kritériumokat helyeznek előtérbe).
- A kritikusok az alapvető ellenvetéseket gyakorlati hibáknak álcázzák: Beijerman egyik különösen éles meglátása az, hogy sok civil *szkeptikus* nem ismeri el nyíltan partikuláris-egységes álláspontját, ehelyett gyakorlati kifejezésekkel fogalmazza meg kifogásait. Ahelyett, hogy azt mondanák, hogy "úgy gondoljuk, hogy a demokrácia csak nemzeti, ezért a civil szervezetek vitatottak", gyakran azt mondják, hogy "az NGO-k nem elszámoltathatók, nem reprezentatívak stb., ezért nem segíthetnek a legitimitáson". Beijerman szerint ez lehet hamis, vagy legalábbis terméketlen. Ha az elbocsátás valódi oka elvi alapon (a demokrácia nem működhet globálisan világállam nélkül), akkor semmilyen civil szervezeti reform nem elégítené ki ezeket a kritikusokat. Mégis, a civil szervezetek hibáira összpontosítva (amelyeket elméletileg jobb gyakorlatokkal orvosolni lehetne) a vita a civil szervezetek javítására terelődik, nem pedig a gyökerező nézeteltérések kezelésére. Azt írja, hogy ezeknek a kritikusoknak *"partikuláris gondolkodásmódjuk van, amelyben nem létezik demokratikusan legitim nemzetközi jog",* de *"ahelyett, hogy elismernék", "gyakran rámutatnak a nem kormányzati szervezetek hibás működésére"* és a reprezentativitás hiányára. Ez hajlamos eltorzítani a vitát: a támogatók a civil szervezetek gyakorlatának védelmével vagy javítási javaslatokkal válaszolnak, nem veszik észre, hogy a kritikusok ettől függetlenül valószínűleg meggyőződnének, mivel a mélyebb állítás fogalmi. Beijerman nagyobb őszinteségre szólít fel az ilyen elsőrendű

pozíciókkal kapcsolatban. Ha valaki az az álláspontja, hogy *csak* az állami alapú demokrácia számít, akkor ezt világosan ki kell mondani, hogy a vita elmozdulhasson arra, hogy egyetért-e ezzel az állásponttal – egy alapvetőbb beszélgetés.

- Széttöredezettség és az "azonos szintű" elkötelezettség hiánya: Összességében Beijerman nagyon töredezettnek találja a civil szervezetek legitimációs diskurzusát. A tudósok elkülönítenek egy szempontot (mondjuk a civil szervezetek elszámoltathatóságát vagy a civil szervezetek szakértelmét), és vitatkoznak ezen a ponton, de gyakran nem tudják érveiket a legitimitás tágabb elméletébe helyezni, amelyet mások osztanak. Megfigyeli, hogy a viták úgy folytatódnak, hogy minden tudós "kiemeli a nem kormányzati szervezetek egy konkrét érdemét vagy gyengeségét", anélkül, hogy a teljes képpel foglalkozna. Ez a töredékes megközelítés azt jelenti, hogy a viták ritkán találkoznak *"ugyanazon a fogalmi szinten"*. Beijerman szerint a konstruktív párbeszédhez a tudósoknak először *"be kell kezdeniük az alapvető vitát arról, hogyan kell elméletileg teoretizálni a demokratikus legitimitást a nemzetközi jog kontextusában"*. Csak fogalmi kiindulópontjaik tisztázásával és lehetőség szerint összeegyeztetésével tudják megfelelően kezelni egymás érveit. A megközelítések osztályozása ennek az egyértelműségnek az eszközeként szolgál.

Beijerman kritikája lényegében az, hogy a civil szervezetek legitimitásáról szóló vitát a fogalmi zavaros és elszigetelt érvelés akadályozta. Úgy véli, hogy az eltemetett normatív feltételezésekre világítva – arról, hogy kik a "nép" a nemzetközi jogban, milyen demokratikus folyamatok nélkülözhetetlenek, és mennyire hajlíthatjuk meg a demokrácia modelljét globális használatra –, úgy véli, hogy a vita felemelhető. A civil szervezetek teljesítményének végtelen oda-vissza viszálya helyett a tudósok jobban tennék, ha először a "demokratikus legitimitás nemzetközi jogrendben való elfogadásáról szóló elvi vitával" foglalkoznának. Ezt a metavitát gyakran megkerülték, de Beijerman ragaszkodik ahhoz, hogy elkerülhetetlen, ha valóban meg akarjuk érteni a nem kormányzati szervezetekben rejlő lehetőségeket és korlátokat a globális kormányzásban.

Hozzájárulás a globális kormányzásról és a civil társadalomról szóló szélesebb körű vitákhoz

Beijerman cikke jelentősen hozzájárul az államon túli demokráciáról, a globális kormányzás legitimitásáról és a civil társadalom nemzetközi döntéshozatalban betöltött szerepéről szóló szélesebb körű beszélgetésekhez. A cikk strukturált fogalmi keretet biztosítva áthidalja a nemzetközi jogelmélet és a demokráciaelmélet közötti szakadékot, és mind a globális kormányzás, mind a transznacionális civil társadalom tudósai számára releváns betekintést nyújt.

Először is, a cikk hangsúlyozza, hogy a *globális kormányzásban a nem kormányzati szervezetekről szóló viták lényegében arról szólnak, hogy mit jelent a demokratikus legitimitás transznacionális kontextusban*. Ez a globális kormányzás tanulmányainak tágabb területére vonatkozó mély pont: azt sugallja, hogy a legitimitásról szóló minden vitának – legyen szó nemzetközi szervezetekről, többszereplős kezdeményezésekről vagy transznacionális hálózatokról – tisztáznia kell normatív premisszáit. Beijerman hármas osztályozása (univerzalista vs. partikularista stb.) általános sablonnak tekinthető annak elemzésére, hogy a szereplők hogyan legitimálják a nemzetközi tekintélyt. Munkája például rezonál a folyamatban lévő vitákkal arról, hogy szükségünk van-e egy "globális démoszra", vagy a meglévő nemzetállamok és polgáraik elegendőek-e a nemzetközi szabályok legitimálásához.

Az univerzalista-partikularista megosztottság kiemelésével a politikaelmélet klasszikus vitáihoz kapcsolódik (kozmopolita demokrácia vs. államista szuverenitás), és konkrét jelentőséget ad nekik a nemzetközi jogászok és politikai döntéshozók számára. Ez segít a civil szervezetek kérdését a demokratikus globális kormányzás nagyobb kirakós játékába helyezni: lehet-e demokratikus legitimitásunk világállam nélkül? Ha igen, hogyan? Ha nem, akkor mi igazolja a nemzetközi jogot? Beijerman arra készteti az olvasót, hogy szembenézzen ezekkel a kérdésekkel, ahelyett, hogy lepapírozná őket.

Másodszor, a cikk a civil társadalom szerepére összpontosít hozzájárul a globális civil társadalom nemzetközi jogi megértéséhez. Beijerman nem veszi magától értetődőnek, hogy a nem kormányzati szervezetek egyértelműen a demokratizálódás erői; ehelyett megvilágítja, hogy *demokratikus értéküket hogyan értékelik eltérően a különböző elméletek szerint*. Ez árnyaltabb szemléletet hív a tágabb diskurzusba: ahelyett, hogy azt kérdeznék, hogy "jók-e vagy rosszak a civil szervezetek a globális kormányzás szempontjából?", a tudósok feltehetik a kérdést: "A demokrácia milyen felfogása szerint lehetnek szükség NGO-kra, és milyen felfogás szerint lehetnek problematikusak?" Ez az átkeretezés javíthatja a szakpolitikai párbeszédet is. Például a nem kormányzati szervezeteket bevonó nemzetközi szervezetek (például az ENSZ, a WTO stb.) gyakran demokratikus kifejezésekkel indokolják. Beijerman munkája arra ösztönzi őket, hogy nyíltan fogalmazzanak meg ezekkel a kifejezésekkel: A nem kormányzati szervezetek bevonása a globális választók helyettesítője (univerzalista befogadási megközelítés)? Ez az állami beleegyezés kiegészítése (kétsávos legitimitás)? Vagy csak konzultatív (és ezért korlátozott demokratikus hatása)? Ennek tisztázása kezelheti az elvárásokat és jobb irányítási folyamatokat tervezhet. Ebben az értelemben a cikk hozzájárul a globális intézmények legitimebbé tételéről szóló gyakorlati vitákhoz, megmutatva, hogy egy méret nem felel meg mindenkinek – a legitimitás többféle úton (intézményi reformok, nyilvános részvétel, felügyeleti mechanizmusok) érhető el, a globális demokráciáról alkotott végső elképzeléstől függően.

Sőt, Beijerman kritikája arról, hogy az *északi, elit civil szervezetek hogyan uralják és potenciálisan torzítják a globális civil társadalmat, szélesebb* körű beszélgetést táplál a transznacionális aktivizmus befogadásáról és hatalmi egyensúlyhiányáról. A kritikák összefoglalása (például a globális megosztottság megerősítésének kockázata, vagy a nem kormányzati szervezetek állami érdekek általi kooperálása) értékes emlékeztető arra, hogy *a civil társadalom nem automatikusan egalitárius vagy reprezentatív*. A globális civil társadalomról szóló szélesebb körű szakirodalomban folyamatos feszültség van aközött, hogy a nem kormányzati szervezeteket a hangtalanok hangjaként ünneplik, és megkérdőjelezik, hogy kit képviselnek valójában. Beijerman munkája igazolja ennek a vizsgálatnak a fontosságát, és a demokráciaelmélet kontextusába helyezi: a képviselet és az elszámoltathatóság ugyanolyan fontos a civil társadalom szereplői számára, mint a kormányok számára, ha legitimitás biztosítására használjuk őket. Ez a perspektíva gazdagítja a vitákat arról, hogyan lehetne javítani a civil szervezetek elszámoltathatóságát (pl. önszabályozás, tagsági kampányok, dél-észak partnerségek révén) azáltal, hogy a demokratikus legitimitás végső céljára alapozza őket, nem csak a hatékonyságra vagy az etikai gyakorlatra.

Végül a cikk "rendre hívása" – amely felkéri a tudósokat, hogy nyilatkozzanak fogalmi kiindulópontjaiknak – maga is hozzájárul a globális kormányzás tudományos módszertanához. Egy interdiszciplináris területen, ahol jogtudósok, politológusok és filozófusok keresztezik egymást, Beijerman darabja bemutatja a *fogalmi tisztaság értékét*. Ösztönzi a tudományágak közötti párbeszédet: például egy demokratikus legitimitással

foglalkozó politikai teoretikusok osztályozását felhasználhatják a különböző nemzetközi jogi érvek kategorizálására, egy nemzetközi jogász pedig jobban el tudja helyezni a normatív politikai kritikákat. Ez elősegíti a globális kormányzás legitimitásáról szóló integráltabb beszélgetést. A cikk implicit módon támogatja a *globális kormányzás reflektívebb és átláthatóbb tudományát*: a kutatóknak tisztában kell lenniük azzal, hogy kozmopolita-demokratikus nézőpontból, realista-államista, deliberatív demokrácia nézőpontból stb. érvelnek-e, hogy a viták előrehaladjanak, ne pedig vég nélkül hurkolódjanak. Ezzel a metaanalitikus perspektívával Beijerman munkája hozzájárul ahhoz a szélesebb körű projekthez, hogy finomítsa a legitimitás és az elszámoltathatóság megvitatását a nemzetközi ügyekben.

Összefoglalva, Martine Beijerman cikke fontos tudományos elemzés, amely tisztázza a civil szervezetekről és a nemzetközi jog demokratikus legitimitásáról szóló kusza vitát. Megmagyarázza, miért olyan megosztott a vita – mély fogalmi törésvonalakra mutatva –, és keretet ad ezeknek a megosztottságoknak a navigálásához. A Beijerman által bemutatott központi érvek és fogalmi megkülönböztetések nemcsak a civil szervezetek részvételének konkrét kérdésére világítanak rá, hanem gazdagítják a globális kormányzás demokratizálásáról és a civil társadalom fejlődő szerepéről szóló szélesebb körű diskurzust a nemzetközi tekintély legitimálásában. Azáltal, hogy arra ösztönzi a tudósokat (és tágabb értelemben a politikai döntéshozókat), hogy legyenek egyértelműek azzal kapcsolatban, hogy mit értenek *"demokratikus legitimitás" alatt*, a cikk segít összehangolni a régóta keresztezett vitákat. Ez megnyitja az utat a koherensebb viták előtt arról, hogyan lehet a nemzetközi jogalkotást elszámoltathatóbbá tenni, és kinek a hangja számítson – ezek a kérdések a 21. századi globális kormányzás középpontjában állnak. Ahogy Beijerman arra a következtetésre jut, *a nem kormányzati szervezetek szerepének és a körülöttük zajló tartós viták "mélyebb megértésének"* eléréséhez nem kevesebbre van szükség, mint szembenéznünk a demokráciával kapcsolatos alapvető feltételezéseinkkel a nemzetközi jogrendben. Munkája értékes lépés a kritikus önreflexió felé, és végső soron a világ ügyeinek legitimitásának növelésének fogalmilag megalapozottabb megközelítése felé.

Források: Martine Beijerman, *Transnational Legal Theory* 9(3–4): 147–173 (2018), és az abban található források.

****

Luisa Vierucci: Globális NGO-hálózatok a nemzetközi bíróságok és törvényszékek előtt. A nemzetközi jogban működő globális NGO-hálózatok: hatékonyság a rugalmasságban?

Bevezetés

Luisa Vierucci "Civil szervezetek a nemzetközi bíróságok és törvényszékek előtt" című fejezetében (in *NGO-k a nemzetközi jogban: Hatékonyság a rugalmasságban?*, szerk. Dupuy és Vierucci, 2008) a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) növekvő szerepét vizsgálja a nemzetközi bírósági eljárásokban. Vierucci feltárja, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan vesznek részt vagy befolyásolják a különböző nemzetközi bíróságokat, az ilyen részvételt szabályozó jogi kereteket, valamint a nemzetközi jogra gyakorolt következményeket. A nem kormányzati szervezetek részvételének két fő formájára összpontosít – a locus standi (az ügyek benyújtására vagy egyesítésére vonatkozó jogállás) és az amicus curiae beadványokra –, miközben nagyrészt kizárja az egyéb kontextusokat, például az adminisztratív megfelelési mechanizmusokat. A fejezet a meglévő gyakorlatok leíró elemzését ötvözi a civil szervezetek részvételének fokozásáról vagy formálisabban történő szabályozásáról. Az alábbiakban összefoglaljuk a fejezet legfontosabb érveit és témáit, felvázoljuk a nem kormányzati szervezetek egyes bíróságokon (ICJ, ICC, EJEE, WTO és regionális bíróságok) való szerepvállalásának jogi/intézményi kereteit, azonosítjuk a Vierucci által felhozott példákat, értékeljük módszertani megközelítését, és kritikusan értékeljük érveinek erősségeit és korlátait.

Fő érvek és témák

A civil szervezetek szerepének növelése kontra államközpontú ítélkezés: Vierucci abból a megfigyelésből indul ki, hogy a civil társadalom ma már a nemzetközi jog gyakorlatilag minden területén szerepet játszik – "a szerződéskötéstől a bűnüldözésig" –, de a nemzetközi bíráskodás továbbra is nagyrészt államközpontú. A nemzetközi igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést *a kormányközi szervezetek és a civil társadalom közötti kapcsolatok "fő elemeként"* azonosítják . Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben elszaporodtak a nemzetközi bíróságok, a nem kormányzati szervezetek általában nem férnek hozzá közvetlenül ezekhez a fórumokhoz, ami figyelemre méltónak tartja, tekintettel a nem kormányzati szervezetek széles körben elterjedt nagyobb részvételre irányuló felhívásaira. Más szóval, míg a nem kormányzati szervezetek befolyást szereztek a nemzetközi normák létrehozásában és nyomon követésében, a bíróságokhoz való formális hozzáférésük nem tartott lépést.

A civil szervezetek részvételének formái – Locus Standi és Amicus Curiae: A fejezet a civil szervezetek igazságügyi szervekkel való kapcsolatának két fő módját hangsúlyozza. Először is, a locus standi – a bírósági eljárás kezdeményezésének vagy csatlakozásának joga – a legtöbb nemzetközi bíróságon általában az államok vagy az államközi szervek számára van fenntartva. Néhány kivételtől eltekintve (nevezetesen az emberi jogi rendszerektől) a nem kormányzati szervezetek nem jelenhetnek meg félként a nemzetközi bíróságok előtt. Másodszor, a nem kormányzati szervezetek gyakran amicus curiae-ként ("a bíróság barátaiként") járnak el, és információkat vagy jogi érveket nyújtanak be a bíróságnak, még akkor is, ha nem félként vesznek részt az ügyben. Vierucci megjegyzi, hogy a nem kormányzati szervezetek gyakran támaszkodnak amicus beadványokra, kifejezetten azért, hogy *"leküzdjék a vitatott ügyekben a kereshetőségi jog hiányát".* Ez a két út – korlátozott jogállás bizonyos bíróságokon és harmadik fél beavatkozása – képezi a civil szervezetek részvételének elemzésének lényegét.

A civil szervezetek részvételének hozzájárulásai és előnyei: Vierucci azzal érvel, hogy a civil szervezetek részvétele, még ha közvetett is, rendkívül előnyös lehet a nemzetközi bíráskodás szempontjából. A nem kormányzati szervezetek gyakran rendelkeznek speciális szakértelemmel és információkkal, amelyek segíthetik a bíróságokat az összetett ügyek megoldásában. Megjegyzi, hogy a nem kormányzati szervezetek részvétele kétféleképpen bizonyult "gyümölcsözőnek" a nemzetközi bíróságok számára: (1) technikai tapasztalatot és tényszerű ismereteket biztosít, és (2) a "*joggyakorlat fejlesztését"* és a jogok körének tisztázását segítő szakértelemmel való hozzájárulás. Röviden, a nem kormányzati szervezetek értékes adatokat, érveket és perspektívákat szolgáltatnak – különösen tudományos, társadalmi vagy emberi jogi kérdésekben –, amelyek javíthatják a bírósági eredmények minőségét. Vierucci szerint a nemzetközi bírói testületek egyre inkább *"elismerik a nem kormányzati szervezetek döntő hozzájárulását az eljárásokhoz".* A civil szervezetek szerepvállalásukat a közérdek szolgálatának tekintik, gyakran az érintett közösségek megbízottjaiként működnek, vagy olyan társadalmi érdekeket terjesztenek, amelyeket az államok elhanyagolhatnak. Például a nem kormányzati szervezetek *actio popularis* szerepet tölthetnek be – a "közérdek" vagy a kollektív aggodalmak képviselete a bíró előtt – olyan fórumokon, ahol ez megengedett.

Folyamatos korlátozások és a nem kormányzati szervezetek frusztrációi: E hozzájárulások ellenére Vierucci kiemeli, hogy a nem kormányzati szervezetek formális hozzáférése továbbra is szigorúan korlátozott. A legtöbb bíróságot az államok számára tervezték, és továbbra is vonakodnak megnyitni az ajtókat a nem állami szereplők előtt. Megjegyzi, hogy a nem kormányzati szervezetek nemzetközi igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésének mértéke nem "nyílt meg jelentősen", még olyan területeken sem, mint a környezetvédelem, ahol szélesebb körű részvételre lehet számítani, tekintettel a közjavakra. A nem kormányzati szervezetek maguk is tisztában vannak a hiányosságokkal; sokan úgy érzik, hogy a bíróságokon való részvételük még mindig túlságosan korlátozott, és nagyrészt az államok vagy a bírák belátása szerint történik. Vierucci a *"civil szervezetek képviselőinek széles körű felháborodását idézi, akik nagyobb mozgásteret követelnek a nemzetközi színtéren",* mint annak bizonyítékát, hogy a civil társadalom nagyobb státuszt szorgalmaz a nemzetközi bíróságok előtt. Összefoglalva, az egyik fő téma a feszültség a nem kormányzati szervezetek globális kormányzásban betöltött növekvő szerepe és a bírósági eljárásokban való közvetlen részvételük még mindig korlátozott formális lehetőségei között.

A reform kilátásai – A civil szervezetek nagyobb részvételének kívánatossága: A fejezet végső soron azzal foglalkozik, hogy növelni kell-e a nem kormányzati szervezetek részvételét a nemzetközi bíráskodásban, és ha igen, hogyan. Vierucci mérlegeli a nem kormányzati

szervezetek hozzáférésének kiterjesztése elleni érveket (például a jelenlegi szintek elegendőségét vagy az eljárás méltányosságával kapcsolatos aggályokat) és a *mellette szóló érveket* (például a demokratikus legitimitás és a közérdek jobb képviselete). Egyrészt a helyzet tisztán kvantitatív szemlélete arra a következtetésre juthat, hogy a nem kormányzati szervezetek már most is elegendő információval járulnak hozzá informális eszközökkel, például amicus briefekkel, és nincs szükség további formalizálásra. Sőt, a szkeptikusok azzal érvelnek, hogy nehéz azonosítani a civil szervezetek egyértelmű jogi érdekeit az ügyekben, mivel a nem kormányzati szervezetek nem részesei a szerződéseknek – ez aláássa a bíróságon való megjelenés automatikus "jogának" követelését. Másrészt a Vierucci azt állítja, hogy a nem kormányzati szervezetek nagyobb fokú részvétele kívánatos és támogatni kell. Ennek az álláspontnak három fő indoklását hozza fel: (1) gyakran nincs olyan intézményi szereplő, amelynek feladata a *kollektív vagy közérdekek képviselete* a nemzetközi vitákban, így űrt hagy maga után, amelyet a nem kormányzati szervezetek betölthetnének; (2) a nemzetközi jogban a bírósági eljárások erősen formalizáltak és államközpontúak, ami kizárhatja a fontos perspektívákat – a nem kormányzati szervezetek véleményének gondos bővítése javíthatja az átláthatóságot és az érdemi igazságszolgáltatást; és (3) a nem kormányzati szervezetek nagyobb szerepének lehetővé tétele segíthet enyhíteni a nemzetközi intézmények "demokratikus deficitjét" azáltal, hogy a civil társadalom hangját bejuttatja a hagyományosan kormányok által uralt folyamatokba. Röviden, azzal érvel, hogy *a* civil szervezetek felelősségteljes mértékű bevonása növelné a nemzetközi bíráskodás legitimitását és befogadóságát.

Óvatosság és egyensúly – a részvétel testreszabása az egyes fórumokhoz: Vierucci elemzése árnyalt, mivel nem támogatja a zsilipek feltétel nélküli megnyitását a civil szervezetek előtt minden kontextusban. Elismeri, hogy a nem kormányzati szervezetek részvételét az egyes bíróságok vagy törvényszékek sajátos joghatóságához és megbízatásához kell igazítani. Ami egy emberi jogi bíróságnál működik (amely az egyéni jogokkal foglalkozik, és már elfogadja a nem állami pályázókat), az nem biztos, hogy megfelelő egy államközi bíróság számára más területeken. Elismeri a lehetséges hátrányokat vagy aggodalmakat is. Például egyes civil szervezetek maguk is aggódnak amiatt, hogy *"a kibővített jogi státusz... több problémát okozna, mint amennyit megoldana",* ami esetleg aláássa az eljárás tisztességességét vagy a felek jogait. Félő, hogy a túl sok külső beavatkozás bonyolíthatja vagy késleltetheti az eljárást, vagy hogy erős civil szervezetek uralhatják a narratívát. Ezenkívül az informalitás és a formalizálás kényes kompromisszum: a jelenlegi rugalmas, ad hoc gyakorlatok (pl. a bírák informálisan mérlegelik a nem kormányzati szervezetek által benyújtott információkat) némi befolyást biztosítanak a civil szervezeteknek, és a merev szabályok akaratlanul is korlátozhatják a civil szervezetek kreatív részvételét. Vierucci kiemeli ezt, megjegyezve, hogy a nem kormányzati szervezetek gyakran bizonyos fokú informális hozzáférést és "rugalmasságot" élveznek a bíróságokkal való interakcióban, és a túlzott intézményesítés csökkentheti az eljárás átláthatóságát vagy biztonságát, ha nem gondosan tervezik meg. Végső soron úgy tűnik, kiegyensúlyozott megközelítést szorgalmaz: fokozatos, kontextusfüggő reformokat, amelyek növelik a civil szervezetek hozzáférését, ahol erősítik az ítélkezést, miközben biztosítják a jogszerű eljárást az elsődleges peres felek (általában államok) számára.

A civil szervezetek részvételének jogi és intézményi keretei

Vierucci szisztematikusan megvizsgálja, hogy a civil szervezetek hogyan lépnek kapcsolatba (vagy küzdenek azért), hogy kapcsolatba lépjenek a különböző igazságszolgáltatási és kvázi bírósági testületekkel. Áttekinti a formális szabályokat és a fejlődő gyakorlatokat számos fontos helyszínen, köztük a Nemzetközi Bíróságon, a Nemzetközi Büntetőbíróságon, az

Emberi Jogok Európai Bíróságán, a Kereskedelmi Világszervezet vitarendezési rendszerében és a regionális emberi jogi bíróságokon. Az alábbiakban áttekintést adunk ezekről a keretekről és a fejezetben kiemelt konkrét példákról:

Nemzetközi Bíróság (ICJ)

A Nemzetközi Bíróság, mint az ENSZ államközi viták fő bírósága, hagyományosan zárva van a nem kormányzati szervezetek bármilyen formális részvétele előtt. Csak az államok (és bizonyos nemzetközi szervezetek tanácsadói véleményekkel kapcsolatos ügyekben) rendelkeznek kereshetőségi joggal a Nemzetközi Bíróság előtt; A nem kormányzati szervezeteknek nincs kereshetőségi joguk a vitatott ügyek kezdeményezésére vagy beavatkozására. Vierucci megjegyzi, hogy *az actio popularis* – egy nem érintett fél közérdekű jogi lépése – "gyakorlatilag ismeretlen" a nemzetközi jogban, és a Nemzetközi Bíróság ítélkezési gyakorlata kifejezetten elutasítja. Híres illusztráció a délnyugat-afrikai ügyek (ICJ 1966), ahol a bíróság megtagadta, hogy Libéria és Etiópia Délnyugat-Afrika lakosai nevében járjon el, gyakorlatilag kizárva a közérdek állását ebben a helyzetben. Ez precedenst teremtett, hogy csak a közvetlenül sértett államok perelhettek, félretéve a szélesebb körű humanitárius érveket.

A nem kormányzati szervezetek azonban közvetetten próbáltak hozzájárulni a Nemzetközi Bíróság eljárásaihoz. Az egyik út a Nemzetközi Bíróság tanácsadói vélemény joghatóságán keresztül vezetett, ahol a Bíróság nemzetközi szervezetektől kaphat információkat. *Nem hivatalosan* a civil szervezetek néha amicus típusú beadványokat vagy információkat nyújtottak be tanácsadói ügyekben – de a Nemzetközi Bíróság gyakorlata az volt, hogy elriasztja a civil szervezetek közvetlen bejelentését. Vierucci megvitatja a *Nemzetközi Bíróság 2004-ben elfogadott XII. gyakorlati irányelvét*, amely kifejezetten foglalkozik a kéretlen információkkal: kimondja, hogy egy *nem kormányzati szervezet által tanácsadói ügyben* spontan benyújtott "írásbeli nyilatkozat vagy dokumentum" *"nem tekinthető az ügy iratainak részének",* és ehelyett az államok számára hozzáférhető nyilvános dokumentumként kezelendő. Lényegében a Nemzetközi Bíróság hivatalosan nem fogadja el a nem kormányzati szervezetek tájékoztatóját; a legjobb esetben egy nem kormányzati szervezet jelentése vagy jogi tájékoztatója olyan kiadvány státuszába kerül, amelyet az államok vagy a Bíróság ugyanúgy megtekinthet, mint bármely más szakirodalmat. Vierucci szerint ez a megközelítés azt mutatja, hogy a Bíróság értékeli a *civil szervezetek hozzájárulásainak tartalmát (lehetővé téve, hogy érveiket figyelembe vegyék, ha meggyőzőnek találják), de határozottan elutasítja, hogy a civil szervezeteknek bármilyen hivatalos státuszt vagy elismerést adjon az eljárásban.*

Példák: Vierucci idézi a Nemzetközi Bíróság egyik bírájának megjegyzését, miszerint a Bíróság *"egyre inkább szembesül olyan kérdésekkel, amelyek nem szigorúan pártközi jelentőségűek, és nem pusztán az államok közötti kétoldalú kapcsolatokat érintik".* Ez olyan globális közjavakat vagy humanitárius aggályokat (például környezeti vitákat vagy emberi jogokkal kapcsolatos kérdéseket) érintő ügyekre utal, amelyek túlmutatnak a két állami peres fél szűk érdekein. Például a Gabcíkovo-Nagymaros Projekt ügyben (1997), bár Magyarország és Szlovákia között egy gát miatt volt vita, az ügy szélesebb körű környezetvédelmi kérdéseket vetett fel, amelyek a Duna ökoszisztémáját érintik. Hasonlóképpen, a kelet-timori eset (1995) és mások is érintették a népek önrendelkezését. Az ilyen vitákban a nem kormányzati szervezetek létfontosságú érdekekkel és szakértelemmel rendelkeztek (pl. környezetvédelmi nem kormányzati szervezetek Gabcíkovóban), de hivatalosan nem vehettek részt. Ehelyett a civil szervezetek kívülről befolyásolták ezeket az ügyeket – a felek által használt kutatások biztosításával, hivatalosan el nem fogadott amicus beadványok

benyújtásával, vagy nyilvános nyomás keltésével. Vierucci arra utal, hogy a Nemzetközi Bíróság szigorú tilalma a nem kormányzati szervezetek részvételére hagy űrt: *a kollektív érdekű kérdések* nem biztos, hogy teljes mértékben hangoztathatók a tárgyalóteremben. Azt sugallja, hogy még a Nemzetközi Bíróság is hallgatólagosan elismerte ezeket a tágabb értékeket (pl. a humanitárius elvekre vagy a nem kormányzati szervezetek által hivatkozott környezetvédelmi normákra való hivatkozásokat), de nem tisztázta szisztematikusan az alapelveket, részben azért, mert a civil szervezeteknek nincs közvetlen joguk e pontok nyomására.

Az egyik kisebb engedmény az volt, hogy a Nemzetközi Bíróság elfogadta, hogy az államok beadványaikba beépíthetik a nem kormányzati szervezetek által biztosított anyagokat. Ha egy nem kormányzati szervezet releváns adatokkal vagy érvekkel rendelkezik, a rokonszenves részes állam csatolhatja a civil szervezet beadványát vagy jelentését saját beadványaihoz. Ez történt például az antarktiszi bálnavadászat ügyében (Ausztrália kontra Japán, 2014) – Vierucci fejezetének időszaka után –, ahol Ausztrália környezetvédelmi civil szervezetek által gyűjtött bizonyítékokra támaszkodott. A korábbi esetekben, mint például a nukleáris kísérletek (1995) vagy a nukleáris fegyverek tanácsadó véleménye (1996), a nem kormányzati szervezetek kampányoltak és tudományos adatokat szolgáltattak az államoknak és az Egészségügyi Világszervezetnek, közvetetten befolyásolva a Bíróság megfontolásait. Vierucci elemzése megelőzi ezeket a későbbi fejleményeket, de hangsúlyozza, hogy 2008-tól a Nemzetközi Bíróság határozott álláspontot képviselt: *a civil szervezeteknek nincs hivatalos hangjuk* a Világbíróság előtt, eltekintve attól, hogy az államok tartalomszolgáltatói. Ez azt jelenti, hogy ez a modell az állami beleegyezést és az eljárási formalitást helyezi előtérbe a közvetlen közérdekű képviselettel szemben, ezt a status quo-t Vierucci megkérdőjelezi a nemzetközi viták változó jellege miatt.

Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)

A Nemzetközi Büntetőbíróság más paradigmát mutat be, mivel az atrocitásokért való egyéni büntetőjogi felelősséggel foglalkozik, nem pedig az államok közötti vitákkal. Bár a nem kormányzati szervezetek nem indíthatnak büntetőeljárást (csak államok, az ENSZ Biztonsági Tanácsa vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság ügyésze indíthat ügyeket a Római Statútum alapján), mélyen részt vettek mind a Nemzetközi Büntetőbíróság megalakításában, mind annak működésében. Vierucci kiemeli a Nemzetközi Büntetőbíróságot, mint egy olyan nemzetközi joghatóságot, amely " *hatáskörrel rendelkezik az egyének felett",* ahol nem állami szereplők befolyással bírtak. A civil szervezetek fontos szerepet játszottak a Római Statútum 1998-as létrehozásában (a Nemzetközi Büntetőbíróság Civil Koalíciója koordinálta az érdekképviseletet a tárgyalások során) – ez a pont túlmutat a fejezet fő hatókörén, de releváns háttérrel rendelkezik ahhoz, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárási szabályai viszonylag nyitottabbak.

Ami a formális keretet illeti, a Nemzetközi Büntetőbíróság korlátozott részvételi jogokat tesz lehetővé, amelyeket a nem kormányzati szervezetek gyakran segítenek megvalósítani:

- Áldozati részvétel: A Római Statútum és a Nemzetközi Büntetőbíróság szabályai jogot biztosítanak az áldozatoknak az eljárásban való részvételre (jogi képviselőkön keresztül, akiket gyakran nem kormányzati szervezetek támogatnak). Az áldozatok különböző szakaszokban ismertethetik nézeteiket és aggályaikat – ez jelentős újítás a nemzetközi igazságszolgáltatásban. A gyakorlatban az emberi jogi civil szervezetek gyakran segítik az áldozatokat a részvételi kérelmek megszervezésében és

benyújtásában, és néha civil szervezetek ügyvédei az áldozatok jogi képviselőiként szolgálnak a bíróságon. Például a korai ICC-ügyekben, mint például az *ügyész kontra Lubanga* (2006-2012), a nem kormányzati szervezetek kulcsszerepet játszottak a gyermekkatonák áldozatainak azonosításában és a bíróság áldozati részvételi egységével való kapcsolattartásban. Míg az *áldozatok* a hivatalos résztvevők, a nem kormányzati szervezetek segítőként és közvetítőként működnek, így közvetve belépnek a tárgyalóterembe az áldozatok nevében. Vierucci megjegyzi, hogy ez a fejlemény annak a tendenciának a része, hogy a nemzetközi igazságszolgáltatás az államokon túl is megnyílik: az egyének (civil szervezetek támogatásával) már nem puszta szemlélők. Ez elmossa a határvonalat a civil szervezetek és az egyéni szerepek között, mivel az "egyéneket" gyakran civil szervezetek képviselik vagy támogatják.

- Amicus Curiae tájékoztatók: Az ICC kifejezetten engedélyezi az *amicus curiae* beavatkozásokat. A Nemzetközi Büntetőbíróság eljárási és bizonyítási szabályzatának 103. cikke értelmében a bírák felkérhetnek vagy engedélyt adhatnak egy szervezetnek vagy magánszemélynek, hogy észrevételeket tegyen a bíróság által megfelelőnek ítélt bármely kérdésben. A gyakorlatban a civil szervezetek kihasználták ezt. Figyelemre méltó példa nem sokkal a Nemzetközi Büntetőbíróság megalakulása után a *lubangai* ügy, ahol a civil szervezetek amicus beadványokat nyújtottak be a gyermekkatonák besorozásának meghatározásáról és az áldozatok részvételi jogainak terjedelméről. Egy másik példa a *kenyai választások utáni erőszakos ügyek*, amelyekben a civil szervezetek jogi érveket nyújtottak be olyan kérdésekben, mint az emberiesség elleni bűncselekmények meghatározása. Vierucci ezt a civil szervezetek hozzájárulásának egyik valódi csatornájaként sorolná be, szemléltetve, hogy a civil szervezetek hogyan használják az amicus briefeket arra, hogy speciális ismereteket (pl. a nemzetközi emberi jogi joggal vagy a nemi erőszakkal kapcsolatban) a Bírósághoz vigyenek. Hangsúlyozza, hogy az amicus brief lényegében *"a bíró előtt nem képviselt fél technikai véleményének bemutatása",* külső technikai támogatással megerősítve az eljárást. Más szóval, a nem kormányzati szervezetek, mint amici, olyan elemzéseket vagy tényeket szolgáltathatnak a bíróságnak, amelyeket sem a vád, sem a védelem nem szolgáltatott. A Nemzetközi Büntetőbíróság, mint 2008-ban új intézmény, akkoriban korlátozott ügytapasztalattal rendelkezett, de az eljárás nyitottsága szándékos volt.

Vierucci valószínűleg rámutat a civil szervezetek szerepére is a vizsgálatok kiindításában. Bár egy nem kormányzati szervezet hivatalosan nem utalhat ügyet a Nemzetközi Büntetőbíróság elé (kivéve, ha meggyőzi az államot vagy a Nemzetközi Büntetőbíróság ügyészét a cselekvésről), a Római Statútum 15. cikke lehetővé teszi az ügyész számára, hogy *bármilyen forrásból származó információk alapján saját nyomozást indítson*. A gyakorlatban a nem kormányzati szervezetek kulcsfontosságú "információforrások" voltak – bizonyítékokat nyújtanak be az állítólagos bűncselekményekről (például a nem kormányzati szervezetek dokumentálták az atrocitásokat olyan helyzetekben, mint Kongó és Uganda, és elküldték azokat az ügyészségnek). Ez a kvázi bírói szerep – nem hivatalos nyomozóként vagy informátorként – azt jelenti, hogy a nem kormányzati szervezetek befolyásolják, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság mely ügyeket veszi fel, és milyen bizonyítékok állnak rendelkezésre. Míg Vierucci fejezete a bírósági eljárásokra összpontosít, nem pedig a tárgyalás előtti nyomozásra, példázza, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan működnek együtt a Nemzetközi Büntetőbírósággal több minőségben (tanácsadók, képviselők és amici).

Összefoglalva, a Nemzetközi Büntetőbíróság keretrendszere üdvözlőbb a nem kormányzati szervezetek részvételével szemben, mint a klasszikus államközi bíróságok. A civil szervezetek nem rendelkeznek féli joggal (nem lehetnek "ügyészek" vagy vádlottak), de az áldozatok és az amicus rendelkezések révén belépési pontokat találtak. Vierucci a Nemzetközi Büntetőbíróságot használja annak szemléltetésére, hogy a bíróság kialakítása hogyan vonhat be nem állami szereplőket a szélesebb körű igazságszolgáltatási célok elérésébe, bár még mindig bírósági felügyelet alatt. A Nemzetközi Büntetőbíróság bizonyítja, hogy legalábbis bizonyos bíróságokon az egyének és a nem kormányzati szervezetek aktív hangot adnak, ami az államközpontú modelltől való elmozdulást tükrözi. Ez fontos kontraszt az olyan fórumokkal, mint a Nemzetközi Bíróság, és az egyik oka annak, hogy Vierucci kontextus-specifikus megértést szorgalmaz: mi a megfelelő a büntetőjogi és emberi jogi kontextusban (beleértve az atrocitásokat és az egyéni károkozást), eltérhet a kereskedelmi vagy területi vita kontextusától.

Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB)

Az Emberi Jogok Európai Bíróságát gyakran tartják számon a legkönnyebben hozzáférhető nemzetközi bíróságként az egyének és a nem kormányzati szervezetek számára. Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 34. cikke szerint *"bármely személy, nem kormányzati szervezet vagy egyének csoportja",* aki azt állítja, hogy az Egyezmény állam általi megsértésének áldozata, kérelmet nyújthat be a Bírósághoz. A nem kormányzati szervezetek tehát közvetlen kereshetőségi joggal rendelkeznek az EJEB előtt, feltéve, hogy maguk is jogsértés áldozatai, vagy áldozatot jelentő személyeket képviselnek. Vierucci elismeri, hogy ez az *actio popularis korlátozott formája* egy regionális rendszerben – bár a civil szervezetnek érintettnek kell lennie, vagy szorosan kapcsolódnia kell az érintett személyekhez, ez drámaian kiszélesíti a státuszt az állami pályázókon túl. Például egy nem kormányzati szervezet (mint jogi személy) azt állíthatja, hogy az állam megsértette saját jogait (például az egyesülés vagy a véleménynyilvánítás szabadságát). Számos mérföldkőnek számító EJEB ügyben civil szervezetek jelentkeznek – pl. Török Egyesült Kommunista Párt v. Törökország (1998), ahol egy politikai párt/egyesület megtámadta a feloszlatását, vagy Refah Partisi kontra Törökország (2003). Egy másik példa a Verein gegen Tierfabriken (VgT) v. Svájc (2001), ahol egy állatjóléti civil szervezet volt a kérelmező, aki a véleménynyilvánítás szabadságának megsértésére hivatkozott, amikor tévéhirdetését cenzúrázták. Ezek a saját nevükben eljáró nem kormányzati szervezeteket az egyezmény értelmében "áldozatként" mutatják be.

A nem kormányzati szervezetek amellett, hogy közvetlen felperesek, gyakran vesznek részt harmadik fél beavatkozóként (amicus curiae) az EJEB eljárásaiban. A Bíróság szabályai (az EJEE 36. cikkének (2) bekezdése és 44. szabálya) lehetővé teszik a Bíróság elnöke számára, hogy bármely személynek vagy szervezetnek engedélyezze írásbeli észrevételek benyújtását vagy a tárgyaláson való részvételt, ha ez az igazságszolgáltatás érdekében áll. Vierucci kiemeli, hogy az EJEB jól bevált gyakorlata a civil szervezetek amicus beadványainak elfogadása fontos emberi jogi kérdéseket felvető ügyekben. Például a véleménynyilvánítás szabadságával, a magánélet védelmével vagy a kínzás elleni normákkal kapcsolatos ügyekben gyakori, hogy olyan civil szervezeteket, mint az Amnesty International, a Human Rights Watch vagy az AIRE Központ felkérik, hogy adjanak hozzá jogi tájékoztatókat. Ez a hagyomány megelőzi a 11. jegyzőkönyvet (amely 1998-ban egyszerűsítette a bíróság eljárását), és azóta csak nőtt. Konkrét példa: Az Opuz v. Törökország (2009) – 2008 után ismét valamivel később, de releváns – a nem kormányzati szervezetek tájékoztatót nyújtottak be a családon belüli erőszakkal kapcsolatos kérdésekről. A fejezet időkeretéhez közelebb a Gorraiz Lizarraga v. Spanyolország-ügyet (EJEB 2004) közvetlenül idézi a Vierucci. *Gorraiz*

Lizarragában egy lakószövetség (civil szervezet) társpályázó volt magánszemélyek mellett a falvakat elárasztó gátprojekttel kapcsolatos ügyben. Az egyesület belföldön segített az egyéneknek, majd közösen benyújtotta a kérelmet Strasbourgban. A Bíróság egy innovatív ítéletben *az "áldozat" kifejezést evolúciósan értelmezte*, hogy elfogadja a civil szervezet jogállását, még akkor is, ha egyes tagok nem merítették ki a helyi jogorvoslati lehetőségeket – lényegében elismerve azt a gyakorlati valóságot, hogy "a kollektív testületek, például az egyesületek igénybevétele az egyik eszköz... révén [a polgárok] hatékonyan védhetik meg érdekeiket". A Bíróság kifejezetten megjegyezte, hogy összetett ügyekben (például sok embert érintő környezetvédelmi döntésekben) az egyesület jogszerűen képviselheti tagjai érdekeit, és számos hazai jogszabály lehetővé teszi a civil szervezetek számára, hogy kollektív érdekek miatt pereljenek. Ez a példa aláhúzza az EJEB viszonylag progresszív álláspontját: pragmatikusan megengedte egy civil szervezetnek, hogy helyettesítse az áldozatokat az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása érdekében.

Vierucci az EJEE-t használja annak szemléltetésére, hogy egy regionális bíróság hogyan fogadhatja el a nem kormányzati szervezeteket mind felperesként, mind amiciként. Az egyezmény jogi kerete, bár továbbra is megköveteli az "áldozatot", rugalmasan értelmezték a nem kormányzati szervezetek részvételének elismerése érdekében. Nevezetesen azonban emlékeztet arra, hogy az EJEE (az Amerika-közi rendszerrel ellentétben) *nem engedi meg a tiszta actio popularis-t*: nem lehet pusztán közérdekből pert indítani tényleges áldozat nélkül. A *sértettre vonatkozó követelmény* továbbra is kapuőr marad (amint azt a 34. cikk megerősíti és a joggyakorlat is megerősíti). Tehát egy civil szervezet nem támadhat meg egyszerűen egy törvényt vagy politikát absztrakt módon, hanem az áldozat jogaihoz kell kötnie. Mégis, a nem kormányzati szervezetek közvetlen jogállásának (ha ők maguk is érintettek) és a civil szervezetek amicus beadványainak rutinszerű elfogadása az EJEE-t az egyik leginkább civil szervezeteket befogadó nemzetközi bírósággá teszi.

Vierucci valószínűleg arra is utal, hogy a Miniszteri Bizottság (amely felügyeli az EJEB ítéleteinek végrehajtását) és az Európa Tanács más szervei hogyan lépnek kapcsolatba a nem kormányzati szervezetekkel, de ezek inkább a politikáról szólnak. Magán a peres eljáráson belül a fejezet példái (mint például *Gorraiz Lizarraga*) bizonyítják az EJEB nyitottságát a kereshetőség változó fogalmaira, amelyet a civil szervezetek érdekképviseletének valósága befolyásol.

A Kereskedelmi Világszervezet vitarendezése (WTO)

A WTO vitarendezési rendszere egy másik fontos fórum, amelyet Vierucci vizsgált, és amely a formális szabályai és az átláthatóságra és a részvételre irányuló nyomás közötti éles kontraszt miatt figyelemre méltó. A WTO-viták szigorúan államonként zajlanak; csak a tagállamok kormányai (és az EU mint kollektív) kezdeményezhetnek ügyeket a vitarendezési egyetértés (DSU) alapján. A WTO joga nem rendelkezik arról, hogy a nem kormányzati szervezetek vagy a magánfelek kereshetőségi joggal vagy akár hivatalos beavatkozó státusszal rendelkezzenek. Mivel azonban a globális gazdasági szabályok egyre inkább befolyásolják a közérdeket (környezet, egészségügy stb.), a nem kormányzati szervezetek keresik a módját, hogy hallassák hangjukat a kereskedelmi vitákban. Vierucci leírja, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan próbálnak kapcsolatba lépni amicus curiae tájékoztatókon keresztül, és hogyan reagáltak a WTO Fellebbezési Testülete (AB) és testületei.

Kulcsfontosságú példa erre az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején a civil szervezetek amicus tájékoztatóival kapcsolatos vita. A mérföldkőnek számító USA – garnélarák/teknős ügyben (1998) több környezetvédelmi civil szervezet kéretlen beadványt nyújtott be a WTO testületéhez, amelyet a testület kezdetben elutasított. A fellebbezés során a Fellebbezési Testület híresen úgy ítélte meg, hogy bár a nem kormányzati szervezeteknek nincs *joguk* részt venni, a WTO testületének jogában áll bármilyen forrásból információkat elfogadni saját belátása szerint. A Shrimp/Turtle ügyben az AB megjegyezte, hogy az amicus brief elfogadása a testület eredendő hatáskörébe tartozik, még akkor is, ha a DSU nem említi kifejezetten, ami kísérleti nyitást jelent. Ez azt jelezte, hogy a nem kormányzati szervezetek hozzájárulásait potenciálisan fel lehet használni a WTO vitarendezésében, bár ebben az esetben a testület nem támaszkodott rájuk nagyosan.

A robbanásosabb fejlemény az EC – Azbeszt ügy (2001) volt. Ebben a vitában (Franciaország azbesztimport-tilalmáról) a Fellebbezési Testület tovább ment: a fellebbezés során *kiegészítő eljárást hozott létre,* hogy amicus curiae beadványokat kérjen a nyilvánosságtól. Az AB nyilvánosan bejelentette a kritériumokat és a benyújtás határidejét, és számos tájékoztatót kapott civil szervezetektől, ipari csoportoktól és másoktól. Végül a Fellebbezési Testület felülvizsgált ezek közül néhányat, de nem ezekre alapozta döntését. Mindazonáltal a nem kormányzati szervezetek véleményének proaktív kikérése ellenreakciót váltott ki a WTO-tagállamok körében. Vierucci kiemeli a WTO Általános Tanácsának 2000. november 22-i ülésén elhangzott reakciót, ahol számos tagország (különösen a fejlődő országok) tiltakozott a Fellebbezési Testület intézkedése ellen. Például Mexikó képviselője azt állította, hogy a nem kormányzati szervezetek tájékoztatóira vonatkozó eljárások meghatározásával a testület *"elsőbbséget élvezett a WTO-n kívüli érdekek beadványaival szemben a számos WTO-tag által kifejezett aggályokkal szemben",* és hogy ez a lépés azzal a kockázattal jár*, hogy "csökkenti a tagok jogait és kötelezettségeit",* megsértve ezzel a vitarendezési megállapodást. Ez a Vierucci által idézett kritika magában foglalja az állami ellenállást a nem kormányzati szervezetek beavatkozásával szemben egy olyan területen, amelyet féltékenyen kormányközinek őriznek. Az Általános Tanács ezt követően megerősítette, hogy az amicus beadványok elfogadásának joga maguk a testületek/AB hatáskörébe tartozik, és nem alakult ki konszenzus az ilyen beadványok hivatalos engedélyezéséről vagy letiltásáról a DSU szövegében. Lényegében a WTO-tagok *tolerálták* ezt a gyakorlatot, de ellenségességet mutattak a rutinszerűvé tételével szemben.

Vierucci ezt a WTO-sagát kiváló példaként használja arra, hogy az intézmény vonakodik bizonyos területeken felkarolni a nem kormányzati szervezeteket. Formálisan a WTO-jogban semmi sem ad szerepet a nem kormányzati szervezeteknek, de a Fellebbezési Testület ítélkezési gyakorlata révén *de facto* út nyílt meg a nem párti beadványok számára. A jogi keret továbbra is kétértelmű: a testületek szabadon figyelmen kívül hagyhatják a kéretlen tájékoztatókat, és gyakran meg is teszik. Az azbesztvita után a WTO testületei óvatosak lettek – egyesek megjegyezték, hogy amicus tájékoztatót kaptak, de aztán udvariasan kijelentették, hogy nem tartják szükségesnek. Csak néhány vitában történt jelentős elkötelezettség a nem kormányzati szervezetek tájékoztatóival (az egyik példa az Egyesült Államok – Acélbiztosítékok (2003), ahol a testület számos amicus beadványt sorolt fel, de végül nem támaszkodott rájuk). Egy másik szokatlan eset az EC – Biotech (GMO-k) ügy (2006), ahol a testület nagyszámú civil szervezet megbízását kapta a GMO-k iránti közérdeklődés miatt; a testület figyelembe vett néhány tudományos adatot.

Vierucci valószínűleg arra hivatkozik, hogy a Fellebbezési Testület hogyan indokolta az amicus elfogadását azzal, hogy a benyújtó személyazonossága helyett a beadványok

tartalmára összpontosított. Ez egybecseng azzal a tágabb értelemben vett álláspontjával, hogy a nemzetközi bíráknak értékelniük kell az érvek meggyőző erejét a formális bizonyítványokkal szemben. Valójában megjegyzi, hogy egy nem kormányzati szervezet sikere a WTO-ban (vagy máshol) az érvelés megalapozottságától függ, hasonlóan egy közzétett szakértői jelentéshez, nem pedig bármilyen hivatalos státusztól. Ez analóg azzal, ahogyan a Nemzetközi Bíróság a nem kormányzati szervezetek hozzájárulásait "könnyen hozzáférhető kiadványként" kezeli – az ötlet az, hogy egy meggyőző jogi vagy ténybeli érv utat talál a bírák figyelmébe, ha valóban hasznos, még akkor is, ha a civil szervezet nem részes fél.

A WTO példája azonban aggályokat is aláhúz: a tagállamok attól tartanak, hogy ha a nem kormányzati szervezetek rutinszerűen vitatkozhatnak az esetekben*, az alááshatja a rendszer kormányközi* jellegét, és megterhelheti a fejlődő országokat (amelyek esetleg nem tudnak forrásokat adni a külső tájékoztatók áradatára). Vierucci elismeri az ilyen aggályokat – pl. a tisztességes eljárás kérdését, ha az egyik fél több civil szervezet támogatását élvezi, amelyekre a másik félnek válaszolnia kell, ami potenciálisan elfogulttá teheti az eljárást. Megjegyzi, hogy a WTO szervei megpróbálták egyensúlyba hozni a nyitottság és a méltányosság közötti egyensúlyt, például azáltal, hogy nem veszik figyelembe az amicus beadványokat, hacsak nem adnak hozzá valóban új információkat, és fenntartják, hogy a döntéshozatal szigorúan az államok képviselőinek kezében marad.

Összefoglalva, a WTO vitarendezése Vierucci beszámolójában a civil szervezetek óvatos, vitatott nyitását példázza. A jogi keret szándékosan zárt, de a gyakorlat egy kicsi, diszkrecionális teret alakított ki a civil szervezetek amicus curiae beavatkozásai számára. A garnélarák/teknős és azbeszt példája egyaránt mutatja a nem kormányzati szervezetek hozzájárulásának potenciális értékét (pl. környezetvédelmi perspektívák biztosítása a kereskedelmi vitákban), mind pedig azt, hogy számos kormány határozottan ellenzi a nem kormányzati szervezetek szerepének formalizálását. Ez az esettanulmány megerősíti Vierucci egyik témáját: a nemzetközi bíráskodás változásai gyakran a rugalmasság és az informális gyakorlat révén következnek be, nem pedig a formális szabályváltoztatások, és ez a rugalmasság lehet hatékony, de ellentmondásos is *(innen ered a könyv címe: "Hatékonyság a rugalmasságban?"*).

Regionális emberi jogi törvényszékek (Amerika-közi és afrikai rendszerek)

Vierucci megvizsgálja a nem kormányzati szervezetek helyzetét más regionális bíróságokon, különösen az Amerika-közi és afrikai emberi jogi mechanizmusokban. Ezek a rendszerek, akárcsak az Európai Bíróság, foglalkoznak az emberi jogok megsértésével kapcsolatos panaszokkal, de a szabályok arra vonatkozóan, hogy ki indíthat eljárást, eltérőek, és bizonyos szempontból még szélesebb körű civil részvételt tesznek lehetővé.

Az Amerika-közi emberi jogi rendszerben a legfontosabb belépési pont az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága (IACHR). Az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének 44. cikke kifejezetten előírja, hogy *"bármely személy vagy személyek csoportja, vagy bármely nem kormányzati szervezet, amelyet egy vagy több OAS-tagállamban jogilag elismernek"* petíciót nyújthat be az emberi jogok állam általi állítólagos megsértésére. Ez egy igazi actio popularis mechanizmus: egy civil szervezetnek *nem* kell magának áldozatnak vagy közvetlenül érintettnek lennie – csak jogilag elismert civil szervezetnek kell lennie – ahhoz, hogy petíciót nyújtson be az áldozatok nevében. Vierucci rámutat, hogy az egyetlen feltétel, hogy a civil szervezetet legalább egy OAS-országban elismerjék. A gyakorlatban ez lehetővé tette, hogy

számos emberi jogi ügyet olyan (hazai vagy nemzetközi) civil szervezetek folytassanak, akik olyan áldozatokat képviselnek, akik esetleg nem tudnak maguk eligazodni a folyamatban. Például az olyan civil szervezetek, mint a CEJIL (Center for Justice and International Law) vagy a Transparency International számos petíciót nyújtottak be képviselőként. Konkrét eset: Maria da Penha v. Brazíliát (2001) – egy családon belüli erőszakos ügyet – civil szervezetek vitték az IACHR elé az áldozat nevében, ami mérföldkőnek számító döntéshez vezetett. Egy másik a Toledói maja őslakos közösségek v. Belize (2004), amelyet egy civil szervezet nyújtott be az őslakos közösségek nevében a földjogok védelme érdekében. Ezek azt szemléltetik, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan működnek helyettes peres félként az Amerika-közi Bizottság előtt. Ha azonban egy ügy az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság elé kerül, az eljárási szabályok (legalábbis 2008-ban) csak a Bizottság vagy egy állam számára tették lehetővé, hogy hivatalosan a bíróság elé terjesszék az ügyet. Az áldozatok (és tágabb értelemben nem kormányzati szervezeteik képviselői) nem közvetlenül nyújtottak be keresetet a Bírósághoz; a Bizottság megbízásából, majd később saját jogi tanácsadójukon keresztül vettek részt a bírósági eljárásokban. 2008-ra reformokat hajtottak végre annak érdekében, hogy az áldozatok képviselői (gyakran nem kormányzati szervezetek vagy civil szervezetek ügyvédei) beadványokat és bizonyítékokat nyújthassanak be a bírósághoz, miután az ügyet átutalták. Vierucci valószínűleg az IACHR eljárási szabályzatának 23. cikkére hivatkozik (a Bizottság számára), és arra, hogy ez hogyan tette lehetővé a nem kormányzati szervezetek széles körű kereshetőségi jogát bizottsági szinten. Az Amerika-közi rendszer nyitottsága tehát többnyire a *panaszbenyújtás szakaszában van*, ami elengedhetetlen az ügyek meghallgatásához.

Az afrikai emberi jogi rendszerben hasonló dinamika létezik. Az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Chartája értelmében többek között megfigyelői státusszal rendelkező nem kormányzati szervezetek nyújthatnak be közleményeket (panaszokat) az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bizottságához. Az Afrikai Charta azonban egy figyelemre méltó figyelmeztetést ír elő: az 55. cikk és a kapcsolódó szabályok lehetővé teszik a Bizottság számára, hogy figyelembe vegye a nem kormányzati szervezetek közleményeit *"olyan különleges esetekre, amelyek súlyos vagy súlyos jogsértések sorozatát tárják fel".* Ez azt jelenti, hogy a nem kormányzati szervezetek panaszait általában akkor veszik figyelembe, ha széles körű vagy szisztematikus emberi jogi visszaélésekről állnak fenn. Vierucci megjegyzi, hogy ez a nem kormányzati szervezetek kereshetőségi jogának korlátozása – az afrikai rendszer nem hívja meg a civil szervezeteket, hogy minden egyes esetet pereskedjenek, hanem súlyos, széles körben elterjedt igazságtalanság esetén járjanak el. Ez azt tükrözi, hogy a nem kormányzati szervezetekre mint a kollektív jogok (népi jogok, tömeges erőszak elleni akciók) őrzőire helyezik a hangsúlyt, összhangban az Afrikai Charta közösségi szellemiségével. Jól ismert példa a SERAC és egy másik v. Nigéria (2001) ügy, ahol két nem kormányzati szervezet közleményt nyújtott be az Afrikai Bizottsághoz a Niger-deltában elkövetett környezetvédelmi és szociális jogok megsértéséről; a Bizottság döntése, amely a nem kormányzati szervezetek követeléseit támogatta, mérföldkő volt a társadalmi-gazdasági jogok szempontjából.

Az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bírósága (2006 óta működik) egy újabb réteget ad. Vierucci megemlíti, hogy az Afrikai Bíróság *megengedheti a* civil szervezeteknek, hogy közvetlenül, de szigorú feltételek mellett indítsanak ügyeket. Az Afrikai Bíróság létrehozásáról szóló jegyzőkönyv 5. cikkének (3) bekezdése előírja, hogy az Afrikai Bizottság előtt megfigyelői státusszal rendelkező akkreditált nem kormányzati szervezetek eljárást indíthatnak *olyan államok ellen, amelyek külön nyilatkozatot tettek a Bíróság közvetlen joghatóságának elfogadásáról a nem kormányzati szervezetek/egyedi ügyekben*. 2008-ban ez

egy kialakulóban lévő mechanizmus volt – csak néhány állam tette meg a szükséges nyilatkozatot (pl. Burkina Faso, Malawi, Tanzánia stb.), korlátozva ennek az útnak a használatát. Vierucci erre a rendelkezésre hivatkozik annak bizonyítására, hogy – legalábbis elméletben – bizonyos nem kormányzati szervezetek teljes körű kereshetőségi joggal rendelkezhetnek a regionális bíróság előtt, ha a feltételek teljesülnek. Például 2008 után az olyan ügyek, mint a SERAP v. Nigériát megkísérelték (a SERAP egy nem kormányzati szervezet, amely megpróbálta beperelni Nigériát az Afrikai Bíróságon, bár Nigéria nyilatkozatának hiánya miatt joghatósági kérdések merültek fel). E lehetőség jegyzőkönyvbe való beillesztése a civil társadalom jogi felhatalmazásának tendenciáját jelzi, jóllehet az állam beleegyezésétől függ.

E regionális keretek összehasonlításával Vierucci a civil szervezetek részvételi jogainak spektrumát szemlélteti:

- Amerika-közi: széles körű civil szervezet bizottsági szinten (bármely elismert civil szervezet petíciót nyújthat be mások nevében).
- Afrikai: Nem kormányzati szervezet jogosult petíciót benyújtani a bizottsághoz súlyos jogsértések miatt, és potenciális bírósági jogállás, ha megfigyelői státusz és állami beleegyezés van érvényben.
- Európai: A nem kormányzati szervezet csak akkor áll fenn, ha maga is "áldozat", de a nem kormányzati szervezetek szabadon segíthetnek az áldozatoknak, és amiciként beavatkozhatnak.

Így minden rendszer másképp egyensúlyozza ki az egyéni és a kollektív megközelítéseket. Vierucci ezeket a példákat használja a reprezentációs rés kitöltésével kapcsolatos érvelésének alátámasztására. Az Amerika-közi és afrikai mechanizmusok kifejezetten elismerik, hogy a nem kormányzati szervezetek közérdekből felléphetnek olyan jogsértések előidézése érdekében, amelyeket az államok vagy az egyes áldozatok önmagukban nem tudnának. Ez alátámasztja azt a megállapítását, hogy sok nemzetközi környezetben *"hiányzik egy olyan testület/szervezet, amely kollektív és közérdekeket képviselhetne*", és a nem kormányzati szervezetek jelentek meg ennek a szerepnek a betöltésére. Az EJEB Gorraiz-ügye, ahol a bíróság elismert egy egyesületet az egyéni kérelmezők támogatására, hasonlóan azt mutatja, hogy a bíróságok alkalmazkodnak a nem kormányzati szervezetek bevonásához, amikor az igazságot szolgálja.

Vierucci utal olyan innovatív eljárásokra is, amelyek közvetve alkalmazkodnak a nem kormányzati szervezetekhez vagy a kollektív követelésekhez, mint például az EJEB "kísérleti ítéleti" eljárása. A kísérleti ítéletek számos hasonló egyedi esetet egyesítenek (gyakran nem kormányzati szervezetek által indítottak vagy támogatottak), és egy menetben oldják meg a rendszerszintű problémákat, ami a tömeges ráfordításokat elismerő hatékonysági intézkedés. Emellett utal arra, hogy az emberi jogokon kívüli nemzetközi bíróságok hogyan kezdték el elfogadni a civil szervezetek amicijét, amikor a közérdek forog kockán: például megemlít egy ICSID választottbírósági eljárást (Methanex kontra USA), ahol a vita "közérdekű" jellege miatt engedélyezték az amicus briefeket. (A 2005-ben a NAFTA/UNCITRAL szabályai alapján döntött Methanex valóban precedenst teremtett azzal, hogy elfogadta a befektetőket érintő környezetvédelmi szabályozással kapcsolatos civil beadványokat.) Hasonlóképpen, idézik a NAFTA Szabadkereskedelmi Bizottság 2003-as nyilatkozatát a nem vitatkozó felek részvételéről, amely kifejezetten arra ösztönözte a választottbíróságokat, hogy fogadják el az amicus beadványokat a befektető-állam ügyekben. Ezek a példák az emberi jogokon túlra is kiterjesztik a hatókört, jelezve, hogy még a kereskedelemben/befektetésben is elmozdulás

tapasztalható a nem kormányzati szervezetek hozzájárulásának elismerése felé, ha szélesebb társadalmi érdekekről van szó (környezet, közegészségügy).

Összefoglalva, a különböző bíróságok jogi és intézményi keretei mozaikszerű fejlődést mutatnak: a teljes kirekesztéstől a nem kormányzati szervezetek óvatos bevonásáig. Vierucci fejezete konkrét példákkal és vonatkozó rendelkezések idézésével dokumentálja ezt a fejlődést (pl. *Amerikai Egyezmény 44. cikkelye, Afrikai Charta 55. és 58. cikkelye, Nemzetközi Bíróság gyakorlati útmutatója, WTO testület/AB gyakorlata stb.*). Ez az összehasonlító felmérés alátámasztja azt az állítását, hogy a nem kormányzati szervezetek részvétele, bár nem egységesen, egyre inkább része a nemzetközi igazságszolgáltatás működésének, akár formálisan (mint az emberi jogi rendszerekben) vagy informálisan (mint a WTO és a Nemzetközi Bíróság tanácsadó ügyeiben).

Vierucci módszertani megközelítése

Vierucci módszertani megközelítése ebben a fejezetben elsősorban doktrinális kutatáson alapuló összehasonlító jogi elemzés, erős normatív és kritikai perspektívával. Megközelítését több szempont jellemzi:

- Doktrinális és ítélkezési gyakorlat elemzése: Vierucci aprólékosan megvizsgálja a szerződéseket, alapszabályokat, bírósági szabályokat és ítélkezési gyakorlatot a különböző joghatóságokban. Az egyes bíróságtípusok (ICJ, ICC, EJEE stb.) esetében meghatározza a nem kormányzati szervezetek részvételére (vagy annak kizárására) vonatkozó jogi rendelkezéseket, és megvitatja, hogyan értelmezték vagy alkalmazták azokat. Például elemzi az EJEE 34. cikkének szövegét és értelmezését olyan esetekben, mint a *Gorraiz Lizarraga*, vagy az ACHR 44. cikke az Amerika-közi rendszer esetében. Megvitatja a bírósági döntéseket (a Nemzetközi Bíróság ügyei, a WTO ítéletei, az emberi jogi ítéletek) is, hogy szemléltesse, hogyan hajtják végre a törvényt valójában. Ez a doktrinális megközelítés biztosítja, hogy elemzése jól megalapozott legyen a pozitív jogon és a tényleges gyakorlaton. Fejezetének lábjegyzetei gazdagok törvényekre, eljárási szabályokra és ítéletekre való idézetekben – jelezve a klasszikus jogtudományi módszert.
- Összehasonlító hatókör: Módszertanának figyelemre méltó erőssége az összehasonlító szélesség. Nem egy bíróságot vizsgál elszigetelten, hanem több fórumot helyez egymás mellé, hogy szélesebb körű betekintést nyerjen. Összehasonlítva mondjuk a Nemzetközi Bíróság NGO-k szinte teljes kizárását az EJEB részleges befogadásával és az Inter-American nyílt petíciós rendszerével, rávilágít a lehetőségek spektrumára és arra, hogy a kontextus hogyan befolyásolja a gyakorlatot. Ez az összehasonlító lencse lehetővé teszi számára, hogy azonosítsa a trendeket (például az amicus curiae beadványok általános megnyitását a különböző rendszerekben) és a kiugró értékeket (például a Nemzetközi Bíróság ellenállását). Segít általános érvek megfogalmazásában is arról, hogy a nemzetközi jog hogyan kezeli a nem kormányzati szervezeteket, egy konkrét rendszeren túl. Fejezete valójában felmérésként szolgál a nemzetközi bíróságok között, szintetizálva azokat az információkat, amelyek egyébként elszigeteltek lennének a szakirodalomban.
- Interdiszciplináris tudatosság (jog és politika): Bár alapvetően jogi elemzésű, Vierucci megközelítése szélesebb körű elméleti és politikai viták tudatában van, különösen a nemzetközi jog legitimitását és demokráciáját illetően. A vitát olyan fogalmakkal keretezi, mint a nemzetközi szervezetek "demokratikus deficitje" és a demokratikus legitimitást növelő civil szervezetek gondolata. Érvei alátámasztására olyan szerzőket

vesz igénybe (olyan szerzőket idézve, mint Dinah Shelton a nem kormányzati szervezetek bírósági eljárásokban való részvételéről, Pierre-Marie Dupuy az alapelvekről vagy jogi teoretikusok az actio popularisról). Ez olyan módszertani megközelítést mutat, amely *nem pusztán leíró,* hanem értékelő és elméleti is. A civil szervezetek részvételének funkcionális és normatív következményei foglalkoztatják, nem csak a fekete betűs törvény. Például azt vizsgálja, hogy az államok miért vonakodnak maguk közérdekű követeléseket benyújtani, és miért tekintik a nem kormányzati szervezeteket legitim meghatalmazottnak. Ez egy réteg kritikai elemzést ad hozzá összehasonlító tanulmányához.

- Struktúra – Probléma és megoldás: A fejezet úgy van felépítve, hogy először feltérképezze a *"technika állását"* (mi a nem kormányzati szervezetek jelenlegi szerepe a bíróságokon?), majd foglalkozzon a *"fokozott szabályozás kívánatosságával".* Ez a probléma-megoldás struktúra a jogtudomány általános módszertani megközelítése. A fejezet A. része felvázolja azokat a problematikus kérdéseket, amelyek a nem kormányzati szervezetek nemzetközi bíróságokon való részvételéből (vagy annak hiányából) merülnek fel. A B rész ezután felteszi a kérdést, hogy szükség van-e formálisabb szabályozásra vagy a nem kormányzati szervezetek fokozott hozzáférésére, és mindkét oldal érveibe belemerül. Ezzel Vierucci szisztematikusan értékeli a status quo és a reform között. Nem egyszerűen azt feltételezi, hogy a civil szervezetek nagyobb bevonása jobb; Ezt a hipotézist okok és ellenokok vizsgálatával teszteli, kiegyensúlyozott analitikai módszert tükrözve.
- Példák és bizonyítékok használata: Módszertanilag Vierucci részletes példákat, sőt ítéletekből vagy hivatalos nyilatkozatokból származó idézeteket is alkalmaz álláspontja alátámasztására. Például idézi a Nemzetközi Bíróság bírájának észrevételét, miszerint a Bíróság nem kétoldalú kérdésekkel szembesül, és a *mexikói nyilatkozatot,* amely kifogásolja a WTO amicus beadványait. Empirikus mintákra is hivatkozik, mint például a *"civil társadalom gyorsan növekvő szerepe"* a nemzetközi jogalkotásban és végrehajtásban. Ezeknek a valós példáknak és idézeteknek a beépítésével erősíti elemzésének hitelességét. Bemutatja az érvek konkrét esetekben történő megalapozásának módszerét. Ez különösen fontos egy olyan területen, ahol az általános követeléseket (pl. "A nem kormányzati szervezetek javítják az igazságszolgáltatást") különböző bíróságok tényleges ügyeivel kell alátámasztani.
- Normatív javaslatok: A fejezet második részében Vierucci módszere normatív vagy előíró elemet tartalmaz. Javaslatokat tesz "de lege ferenda" (a jövőbeni törvényre) a jelenlegi civil szervezetek részvételének hiányosságainak kezelésére. Például, miután megállapította, hogy sok bíróságon egyetlen szervezet sem képviseli a közérdeket, azt javasolja, hogy a civil szervezeteknek nagyobb formális szerep biztosítása pótolhatná ezt a hiányt. Fontolgatja, hogy hasznos lenne-e egy *"megerősített szabályozás"* (esetleg formális iránymutatások vagy szabályok a nem kormányzati szervezetek részvételére). Ez azt mutatja, hogy módszere nemcsak elemző, hanem előremutató is. Szisztematikusan mérlegeli az ilyen reformok megvalósíthatóságát és megfelelőségét az egyes kontextusokban, ez a megközelítés ötvözi a doktrinális elemzést a politikaorientált gondolkodással.

Összességében Vierucci módszertana összehasonlító és normatív vizsgálattal gazdagított jogi doktrinális elemzésként írható le. Jogi források és valós példák széles skáláját használja, részt vesz a meglévő tudományos vitákban, és objektív hangnemet tart fenn, miközben egyértelműen a civil szervezetek nagyobb részvételét támogató érvet épít fel (képesítésekkel). Ez a megközelítés lehetővé teszi számára, hogy kritikusan értékelje a nem kormányzati

szervezetek nemzetközi elbírálásban betöltött státuszának alakulását, és indokolt ajánlásokat javasoljon.

Vierucci érveinek kritikai értékelése

Vierucci fejezete alapos és éleslátó hozzájárulás a nem kormányzati szervezetek nemzetközi ítélkezési helyzetének megértéséhez. Ebben a részben kritikusan értékeljük érveinek erősségeit és korlátait, és megvizsgáljuk azok következményeit:

Erősségek és hozzájárulások:

- *Átfogó áttekintés:* A fejezet egyik fő erőssége a szélessége és mélysége. Vierucci különféle bíróságokat és jogi rendszereket egyesít, amelyeket gyakran elszigetelten tanulmányoznak. Ezzel holisztikus képet nyújt a nem kormányzati szervezetek nemzetközi bíróságokon való részvételéről, a globális (ICJ, WTO) a regionális (EJEB, Amerika-közi, afrikai) és a tematikus (ICC, emberi jogok, kereskedelem) között. Ez az átfogó hatókör lehetővé teszi az olvasók számára, hogy lássák a közös mintákat és az egyedi eltéréseket. Például az a kontraszt, amelyet egy olyan konzervatív fórum, mint a Nemzetközi Bíróság és egy liberálisabb fórum, például az Amerika-közi rendszer között von fel, megvilágítja, hogy a kontextus hogyan mozgatja a jogi fejlődést. A fejezet hatékonyan szintetizál nagy mennyiségű információt, amely felbecsülhetetlen értékű lenne a civil szervezetek szerepe iránt érdeklődő tudósok vagy szakemberek számára.
- *A kulcskérdések egyértelműsége:* Vierucci kiválóan lepárolja a civil szervezetekkel kapcsolatos legfontosabb jogi és intézményi kérdéseket. Azzal, hogy elemző lencséjeként a locus standi-ra és az amicus curiae-re összpontosít, az ügy lényegét érinti – azaz kinek van joga meghallgatni a bíróságon, és ha nincs meg ez a joga, akkor is meghallgathatnak-e valamilyen módon? Ez a fókusz világosságot és kohéziót ad a fejezetnek. Elkerüli, hogy a civil szervezetek tevékenységeinek puszta katalógusa legyen; ehelyett analitikusan keretezi ezeket a tevékenységeket a formális részvételi jogok és az informális befolyás szempontjából. E két mechanizmus tárgyalása példákkal gazdagodik, konkrétabbá téve az elvont fogalmakat (pl. a helyállás magyarázata az Amerikai Egyezmény rendelkezésein keresztül, valamint az amicus magyarázata a WTO és a Nemzetközi Bíróság gyakorlatán keresztül). Az eredmény az, hogy az olvasó világosan megérti, milyen formákat ölt a civil szervezetek szerepvállalása és miért fontos.
- *Kiegyensúlyozott érvelés:* Egy másik erősség az érvek és ellenérvek kiegyensúlyozott mérlegelése. Vierucci nem fogad el egyoldalú érdekképviseleti hangnemet; bár hajlik a civil szervezetek nagyobb hozzáférésének támogatására, szigorúan bemutatja az ellenérveket és a lehetséges hátrányokat. Például elismeri azt a nézetet, hogy a jelenlegi civil szervezetek részvétele (informális eszközökkel) "kielégítő" lehet, és hogy nincs szükség formálisabb részvételre. Megvitatja az eljárás méltányosságának elvét, megjegyezve, hogy aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy a nem kormányzati szervezetek túl sok hozzájárulása kárt okozhat az államoknak vagy túlterhelheti a bíróságokat. Ezekkel a pontokkal foglalkozva intellektuális őszinteséget mutat, és elkerüli a naiv civil szervezeteket támogató elfogultságot. Ez megerősíti hitelességét – végső ajánlásainak nagyobb súlya van, mert tudatában van a nehézségeknek és a kompromisszumoknak. Lehetővé teszi számára azt is, hogy olyan megoldásokat javasoljon, amelyek megpróbálják enyhíteni ezeket az aggályokat (például a részvételt az egyes bíróságok természetéhez igazítják).

- *Normatív betekintés:* Vierucci érve, miszerint a civil szervezetek fokozott részvétele javíthatja a *demokratikus deficitet* a nemzetközi ítélkezésben, erőteljes és előremutató pont. A cikk írásakor (2008) ez egy viszonylag progresszív érv volt: a nemzetközi bíróságokat általában nem a demokrácia szemüvegén keresztül tekintették. A civil szervezetek részvételének a legitimitással és a demokráciával való összekapcsolásával elemzését a globális kormányzás reformjának tágabb kontextusába helyezi. Ez a normatív meglátás előrelátónak bizonyult, mivel a 2010-es és 2020-as években a viták továbbra is azzal küzdenek, hogyan lehetne a nemzetközi intézményeket elszámoltathatóbbá és a civil társadalomhoz kapcsolódóbbá tenni. Az az elképzelése, hogy a nem kormányzati szervezetek a globális közérdek hangjaként léphetnek fel a nemzetközi bírák előtt, előrevetíti a későbbi fejleményeket (például klímaváltozási ügyeket vagy határokon átnyúló környezetvédelmi peres eljárásokat, ahol a civil szervezetek élen járnak). Ez azt jelenti, hogy arra ösztönzi az olvasókat, hogy a nem kormányzati szervezetek részvételét ne csak eljárási technikai kérdésnek tekintsék, hanem a nemzetközi jog alanyainak és érdekelt feleinek nagyobb fejlődésének részeként.
- *Bizonyítékok és tudomány felhasználása:* A fejezet bizonyítékokkal (szerződésszövegek, esetidézetek, állami nyilatkozatok) jól alátámasztott, és más tudományokkal foglalkozik. Vierucci például hivatkozik Dinah Shelton 1994-es cikkére a nem kormányzati szervezetek részvételéről és a kortárs tanulmányokról Tullio Treves et al. (2005) a civil társadalom megfelelési mechanizmusaiban. Ezzel munkáját az akadémiai diskurzusba helyezi, megmutatva, hogy a korábbi elemzésekre épít és frissíti azokat. Ez a tudományos szigor növeli a fejezet megbízhatóságát és tudományos értékét. Ez azt is jelzi, hogy módszertani megközelítése alapos volt, megerősítve következtetéseinek meggyőző erejét.

Korlátozások és kritikák:

- *Hatóköri korlátok:* Bár a fejezet hatóköre széles, nem teljes, és Vierucci szándékosan bizonyos határokat állított fel, amelyek korlátoknak tekinthetők. Kifejezetten *"nem veszi figyelembe" a* nem kormányzati szervezetek és az IGO-k közötti tisztán operatív együttműködést, és kizárja a megfelelőség-ellenőrző szerveket, például a környezetvédelmi szerződésekkel foglalkozó bizottságokat. Ezek a nem kormányzati szervezetek tevékenységének jelentős színterei (pl. a nem kormányzati szervezetek szerepet játszanak az ENSZ-egyezmény testületeinek panaszaiban, az Aarhusi Egyezmény megfelelőségi bizottságában stb.). Ennek eredményeként elemzése kihagyhatja a nem kormányzati szervezetek befolyásának néhány árnyalt formáját, amelyek nem illeszkednek szépen a locus standi-ba vagy az amicus curiae-ba. Például a nem kormányzati szervezetek gyakran *kvázi bírósági eljárások keretében alakítják az eredményeket* (például az UNESCO Világörökségi Bizottsága vagy az OECD irányelvei szerinti panaszok). Vitatkozhatnánk azzal, hogy ezek beillesztése még gazdagabb képet adott volna, bár lehet, hogy ez meghaladta a fejezet kezelhető hatókörét. A kizárás azonban azt jelenti, hogy javaslatai csak a bíróságokra összpontosítanak, potenciálisan alábecsülve ezeknek az alternatív fórumoknak a fontosságát, ahol a civil szervezetek részvétele közvetlenebb és innovatívabb volt.
- *Időbeli kontextus:* A 2008-ban megjelent fejezet elkerülhetetlenül korának terméke. Egyes kritikák szerint a későbbi fejleményeket nem rögzítik (ami nem a szerző hibája, hanem korlátozás a mai olvasók számára). Például 2008 után további előrelépések történtek: a Nemzetközi Büntetőbíróság jelentős áldozatok (és így nem kormányzati szervezetek) hozzájárulásával zárta le az ügyeket; a WTO Fellebbezési Testülete

(válsága előtt) továbbra is amicus beadványokat kapott; az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa nem kormányzati szervezetek részvételével létrehozta az időszakos egyetemes felülvizsgálatot; és az éghajlatváltozás arénájában a nem kormányzati szervezetek támogatták az ügyeket a nemzeti és regionális bíróságokon. Vierucci érveit frissíteni kellene, hogy mérlegeljék, jóslatai és javaslatai igazak-e. Például nagyobb részvételre szólított fel, különösen a környezetvédelmi vitákban, és valóban több környezetvédelmi pert látunk most – de ez gyakran a nemzeti bíróságokon vagy a kereshetőségi jog kreatív értelmezésén keresztül zajlik. Bár ez nem hibás az érvelésében, azt jelenti, hogy a fejezet egy pillanatkép, amely nem biztos, hogy figyelembe veszi az összes előremutató pályát (mint például a civil szervezetek stratégiai emberi jogi peres eljárásainak drámai növekedése a 2010-es években).

- *Optimizmus vs. reálpolitika:* A kritikus olvasó megkérdőjelezheti, hogy Vierucci túl optimista-e a nemzetközi bíróságok és államok hajlandóságát illetően a nem kormányzati szervezetek felkarolására. Érvelése, miszerint "a részvétel magasabb foka... a szükségletek elősegítésére" olyan fogékonysági szintet feltételez, amely nem biztos, hogy egyformán létezik mindenütt. Az olyan fórumokon, mint a WTO vagy a Nemzetközi Bíróság, a beágyazott állami ellenőrzés a végtelenségig ellenállhat a változásnak. A könyv címe*: "Hatékonyság a rugalmasságban?"* utal a dilemmára: az informális, rugalmas megközelítés (a civil szervezetek a széleken dolgozva) valóban megvalósíthatóbb, mint a formális változtatások? Vierucci figyelembe veszi az államok vonakodását, de talán mélyebben foglalkozhatott volna a hatalmi politika akadályaival. Például a fejezet megjegyzi Mexikó heves tiltakozását a WTO-ban, de nem vizsgálja meg mélyen, hogy a fejlődő és a fejlett országok dinamikája vagy szuverenitási aggályai hogyan akadályozzák szisztematikusan a nem kormányzati szervezetek hozzáférési javaslatait. Kritikus értelemben azzal érvelhetünk, hogy javaslatai nagyrészt elvi szinten maradnak, és nem vázolják fel*, hogyan* lehet legyőzni az állami ellenállást. Így, bár normatív szempontból vonzó, a végrehajtáshoz vezető út homályos marad – ez a kérdés gyakori az akadémiai reformjavaslatokban.
- *Az elméleti elkötelezettség mélysége:* Bár Vierucci érinti a legitimitást és a demokráciát, a fejezet továbbra is elsősorban gyakorlati/jogi jellegű. Egyes kritikusok erősebb elméleti keretet szeretnének: például a globális civil társadalom vagy a transznacionális jogi eljárások elméleteire támaszkodva magyarázzák meg, *miért* fejlődik a civil szervezetek részvétele. Ezekre utal a legitimitásra való hivatkozással és a nemzetközi jog változó jellegének megemlítésével (amely már nem kizárólag államközpontú, különösen az emberi jogok és a környezetvédelem területén). Az elemzés azonban nem vizsgál mélyebb kérdéseket: pl. mi ad legitimitást a civil szervezeteknek a "közérdek" képviseletére? Hogyan kezeljük maguknak a nem kormányzati szervezeteknek az elszámoltathatóságát? Vierucci megemlíti, hogy a civil szervezetek elszámoltathatósági és átláthatósági követelményekkel szembesülnek, amikor hatalomra kerülnek, és hogy egyes civil szervezetek attól tartanak, hogy a formális szerepek új terheket teremthetnek. Ez éleslátó, de ezeket a pontokat tovább lehetne vizsgálni. A fejezetet kritizálhatják, amiért nem oldja fel teljesen a feszültséget aközött, hogy a civil szervezeteknek nagyobb hatalmat akarnak, és felismerik, hogy a civil szervezetek sem demokratikusan választott szereplők. Az igazság kedvéért egyetlen fejezet nem oldhatja meg ezt, de a kritikus olvasó észreveheti, hogy a nem kormányzati szervezetek kvázi képviselőként való legitimitását előnyösnek feltételezik anélkül, hogy alaposan megvizsgálnák, hogy mely NGO-k szólalhatnak fel és kit képviselnek (a kérdés említésén túl).
- *Esetválogatás:* Bár példái általában jól megválasztottak és reprezentatívak, vitatkozhatunk azzal, hogy a nem kormányzati szervezetek befolyásának néhány

fontos esetét figyelmen kívül hagyták vagy alulhangsúlyozták. Például a beruházási választottbírósági eljárásban (ICSID-ügyek) vagy a Nemzetközi Tengerjogi Bíróságon (ITLOS) a nem kormányzati szervezetek is részt vettek (a déli kékúszójú tonhal ügyében a nem kormányzati szervezetek szorosan követték, és 2011-ben egy nem kormányzati szervezet még amicust is megpróbált benyújtani az ITLOS tanácsadói véleményében). Ezek 2008-ban nem voltak mainstreamek, így érthető, hogy nem szerepelnek velük. Egy másik példa: a fejezet nem említette kifejezetten a nem kormányzati szervezetek szerepét a *volt Jugoszláviával foglalkozó nemzetközi büntetőtörvényszékben (ICTY)* vagy az *ICTR-ben*, amely az 1990-es években precedenst teremtett a nem kormányzati szervezetek amicus briefjeire az emberi jogokkal kapcsolatos nemzetközi perekben. Vierucci korai szakasza az ICTY-t/ICTR-t új bíróságoknak nevezi, amelyek egyéni elszámoltathatósággal rendelkeznek, de a gyakorlatuk mélyebb elmélyülése (pl. hogyan nyújtott be a Human Rights Watch amicus beadványokat az ICTY fellebbezéseiben, vagy hogyan segítették a nem kormányzati szervezeteket) gazdagíthatta volna az elemzést. Ez egy kisebb kritika, mivel a Nemzetközi Büntetőbíróságról tudósított, amely ezeknek a bíróságoknak az utódja, de rávilágít arra, hogy a téma mennyire széles – elkerülhetetlenül néhány szempont kevesebb figyelmet kap.

Vierucci érveinek következményei:
E korlátozások ellenére Vierucci munkájának következményei jelentősek. A nem kormányzati szervezetek részvételét a nemzetközi bíráskodásban elkerülhetetlennek és hasznosnak mutatja be, ha megfelelően kezelik. A fejezet azt sugallja, hogy a nem kormányzati szervezetek státusza a nemzetközi jogban fokozatosan a kívülállóktól a kvázi résztvevőkké változik. Ha ajánlásait végrehajtanák, formálisabb utakat látnánk a civil szervezetek számára: talán a bíróságokhoz csatolt szakértői tanácsadó testületeket, az amicus briefek egyértelmű szabályait (biztosítva az átláthatóságot abban, hogy ki nyújtja be és hogyan veszik figyelembe), vagy akár módosított állandó szabályokat olyan területeken, mint a környezetvédelmi viták (pl. lehetővé teszi az akkreditált civil szervezetek számára, hogy a globális közjavakkal kapcsolatos ügyeket indítsanak). Valójában 2008 óta ezen ötletek némelyike teret nyert. Például az Escazú-megállapodás (2018) Latin-Amerikában a nyilvánosságnak, beleértve a nem kormányzati szervezeteket is, regionális szinten biztosítja a környezeti információkhoz és az igazságszolgáltatáshoz való jogot, tükrözve a Vierucci által támogatott társadalmi részvétel szellemiségét. Egy másik következmény az, hogy a nemzetközi bíróságok hatékonyabbá és legitimebbé válhatnak, ha felelősségteljesen használják fel a nem kormányzati szervezetek hozzájárulásait. Az információs hiányosságok pótlásával és a polgárok aggodalmainak hangot adva a nem kormányzati szervezetek segíthetik a bíróságokat abban, hogy megalapozottabb és társadalmilag megalapozottabb döntéseket hozzanak. Ez olyan joggyakorlathoz vezethet, amely jobban tükrözi a közös értékeket és a fejlődő normákat (amint az az emberi jogi törvényekben látható).

Vierucci elemzése azonban az óvatosság és a tervezés szükségességére is figyelmeztet. A lényeg nem az, hogy véletlenszerűen hívjuk meg a civil szervezeteket, hanem hogy integráljuk őket oly módon, hogy megőrizzük a méltányosságot. Például arra lehet következtetni, hogy a bíróságok kritériumokat dolgozhatnak ki az amicus briefekhez (például relevancia, szakértelem, ismétlés mellőzése), hogy a nem kormányzati szervezetek hozzájárulása lényeges és ne zavaró legyen. Valójában ezeket a kritériumokat megvitatták a WTO és a beruházási választottbírósági körökben 2008 után. Hasonlóképpen, ha a nem kormányzati szervezetek korlátozott státuszt szereznének (mondjuk egy környezetvédelmi bíróságon), olyan szabályokra lenne szükség, amelyek biztosítják, hogy valóban képviseljék

az érintett közösségeket vagy a közérdeket, hogy elkerüljék a komolytalan követeléseket. Vierucci munkája hallgatólagosan felszólítja ezeket az intézményi újításokat.

Végül a fejezet következményei érintik a nemzetközi jog filozófiáját: a szigorú állami/nem állami megosztottság folyamatos erózióját sugallja. Ha a nem kormányzati szervezetek a bíróságok előtt normalizálódnak, az megerősíti a nemzetközi jog nézetét, mint olyan rendszert, amely közvetlenül is bevonhatja *az embereket, a közösségeket és a civil társadalmat* , nem csak állami ügynökségen keresztül. Ez mélyreható elmozdulás a klasszikus fogalmakhoz képest, összhangban azzal a tendenciával, hogy az egyéneket és csoportokat a nemzetközi jog alanyaként ismerik el. Vierucci érvei tehát hozzájárulnak annak fogalmi kiterjesztéséhez, hogy ki "számít" a jogi folyamatban a globális színtéren.

Következtetés

Luisa Vierucci 2008-as fejezete részletes és kritikus vizsgálatot nyújt a civil szervezetek szerepéről a nemzetközi igazságszolgáltatásban, megragadva azt az átalakulási időszakot, amikor a bíróságok és törvényszékek elkezdtek megbirkózni a civil társadalom növekvő hangjával. Összefoglalja a jogi környezetet: a civil szervezetek jelentős előretörést értek el informális befolyásolóként (szakértelem és érdekképviselet révén), de a tárgyalótermekben nagyrészt formálisan megfosztották a szavazati jogukat, kivéve a dedikált emberi jogi rendszereket. A fejezet fő témái – az *államközpontú eljárások és a globális közérdek közötti feszültség,* valamint a nem kormányzati szervezetek lehetőségei e szakadék áthidalására – ma is rendkívül aktuálisak. Vierucci módszertani megközelítése, amely több fórumot hasonlít össze, gazdag alapot nyújt annak megértéséhez, hogy a különböző jogi kultúrák hogyan kezelik a civil szervezeteket, és kiegyensúlyozott elemzése hitelességet kölcsönöz a NGO-k nagyobb, de körültekintő részvételére irányuló felhívásának.

Kritikusan, bár optimizmusának egy részét mérsékelheti a változás lassú üteme az olyan fórumokon, mint a Nemzetközi Bíróság vagy a WTO, a későbbi gyakorlat számos álláspontját megerősítette. A civil szervezetek továbbra is feszegetik a határokat: amicus beadványokat nyújtanak be, képviselik az áldozatokat, sőt kreatív jogi érvekkel is kezdeményeznek ügyeket. A nemzetközi bíróságok viszont egyre inkább elismerik ezeknek a hozzájárulásoknak az értékét, amint azt a nem kormányzati szervezetek jelentéseinek gyakoribb említése mutatja az ítéletekben vagy a harmadik fél beavatkozására vonatkozó formalizált szabályokban. Vierucci érvelésének erőssége abban rejlik, hogy kiemelik, hogy a civil szervezetek javíthatják mind a bírósági döntések minőségét (szakértői hozzájárulás révén), mind a *nemzetközi bíróságok legitimitását* (az állami végrehajtókon túli hangok képviseletével). Az általunk azonosított korlátok – mint például a civil szervezetek legitimitásának kezelése és az állami ellenállás – valójában a fejezet által ösztönzött folyamatos beszélgetés részét képezik.

Összefoglalva, *az "NGO-k a nemzetközi bíróságok és törvényszékek előtt"* egy alapvető darab, amely nemcsak a nem kormányzati szervezetek 2008-as szerepvállalásának állapotát térképezi fel, hanem arra is felhívja a nemzetközi jogi közösséget, hogy gondolja újra a párt és a párt nélküli, a köz- és a magánélet merev kettősségét az igazságszolgáltatásra való törekvés során. Vierucci munkája azt sugallja, hogy a nemzetközi bíróságok hatékonysága és a nem kormányzati szervezetek informális bevonásának rugalmassága nem lehet ellentétes; Átgondolt reformokkal a kettő összeegyeztethető egy befogadóbb és hatékonyabb nemzetközi jogrend létrehozása érdekében. Fejezetének meglátásai és kritikái így értékes útmutatók maradnak a tudósok és a gyakorló szakemberek számára, akik a nemzetközi megítélés során a civil szervezetek változó határain navigálnak.

Források: Luisa Vierucci fejezete a *nemzetközi jogban működő civil szervezetekben: Hatékonyság a rugalmasságban?* (2008) és a kapcsolódó elemzések, valamint a nemzetközi ítélkezési gyakorlatból és az abban tárgyalt eljárási fejleményekből származó példák. Minden idézet a fent említett fejezetre vagy annak tartalmának korabeli kommentárjára utal.

****

Lloyd Hitoshi Mayer, "A nem kormányzati szervezetek helyzete és befolyása a regionális emberi jogi bíróságokon és bizottságokban"

Bevezetés és cikk áttekintése

Lloyd Hitoshi Mayer 2011-es cikke, amely a *Brooklyn Journal of International Law-ban* jelent meg (36. kötet, 3. szám), a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) szerepét vizsgálja a regionális emberi jogi ítéletekben. A mű a civil szervezetek elszámoltathatóságáról és befolyásáról szóló szimpózium része, és arra törekszik, hogy pótolja a tudományos hiányosságokat azáltal, hogy kifejezetten arra összpontosít, hogy a civil szervezetek hogyan vesznek részt a regionális emberi jogi rendszerekben (szemben a civil szervezetek részvételének szélesebb körű tanulmányaival számos nemzetközi testületben). Mayer fő célja, hogy feltárja a civil szervezetek helyzetének és befolyásának mértékét három fő regionális rendszerben – az európai, az Amerika-közi és az afrikai emberi jogi rendszerekben –, és elemezze mind a civil szervezetek részvételét lehetővé tevő jogi kereteket, mind a civil szervezetek részvételének tényleges mintáit. Ennek során összehasonlító értékelést ad a nem kormányzati szervezetek szerepéről az Emberi Jogok Európai Bíróságában (EJEB), az Amerika-közi Bizottságban és az Emberi Jogok Bíróságában, valamint az Afrikai Bizottságban és az Emberi és Népek Jogainak Bíróságában, elemzésének alátámasztására egy tízéves időszak (2000–2009) adatait felhasználva.

Mayer cikke három fő részből áll. Az I. rész felvázolja a civil szervezetek részvételének *formális jogi lehetőségeit* az egyes regionális rendszerekben, lényegében megvizsgálva a nem kormányzati szervezetek részvételi szabályait és eljárási lehetőségeit. A II. rész ezután *empirikus tanulmányt mutat* be arról, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan vettek részt a 2000 és 2009 között hozott érdemi döntésekben a három rendszerben, kiemelve a régiók közötti hasonlóságokat és különbségeket a nem kormányzati szervezetek részvételében. A III. rész a II. rész megállapításainak következményeit és következményeit tárgyalja – figyelembe véve, hogy a nem kormányzati szervezetek részvételének mértéke és mintája mit jelent az emberi jogok érvényesítése, valamint a nem kormányzati szervezetek kapacitásának, legitimitásának és stratégiájának fejlesztése szempontjából ezekben a rendszerekben. Mayer mindvégig a nemzetközi jog civil szervezeteiről szóló meglévő szakirodalomra épít, de a hangsúlyt a regionális emberi jogi kontextusra szűkíti. Elfogadja a

"civil szervezet" munkadefinícióját is, amelyet Salamon és Anheier ösztöndíjából merített, és amely megköveteli, hogy az entitások hivatalosan megalakuljanak, strukturálisan elkülönüljenek a kormánytól és nonprofit célokat keressenek – így megkülönböztetve a nem kormányzati szervezeteket a kormányzati szervektől, a vállalkozásoktól vagy az informális csoportoktól.

Célkitűzések és fő érvek

Mayer elsődleges célja hármas: (1) annak meghatározása, hogy a nem kormányzati szervezetek milyen mértékben rendelkeznek *jogállással* (azaz jogi képességgel) a regionális emberi jogi bíróságok benyújtására vagy más módon történő részvételre; (2) annak felmérése, hogy a civil szervezetek *ténylegesen milyen mértékben vesznek* részt a gyakorlatban (és milyen minőségben); és (3) elemezni az ilyen civil szervezetek részvételének következményeit vagy hatását az emberi jogi rendszerekre. E célok elérése érdekében Mayer számos kulcsfontosságú érvet terjeszt elő:

- A nem kormányzati szervezetek jogállása és szerepe: Mindhárom regionális rendszer több szerepet biztosít a nem kormányzati szervezetek számára: a nem kormányzati szervezetek megjelenhetnek közvetlen kérelmezőként/felperesként, az áldozatok képviselőjeként vagy tanácsadójaként, vagy harmadik fél beavatkozóként (amicus curiae) az ügyekben. Mayer hangsúlyozza, hogy bár jelentős eljárási különbségek vannak a rendszerek között, mindegyik – Európa, Amerika-közi és Afrika – lehetővé teszi a civil szervezetek számára, hogy ezekben a különböző minőségekben szolgáljanak az emberi jogi eljárásokban.
- Összehasonlító különbségek: A lehetséges szerepek általános hasonlósága ellenére a civil szervezetek részvételének tényleges *mértéke és mintája* régiónként drámaian változik. Mayer úgy találja, hogy a vizsgált évtizedben a civil szervezetek részvétele sokkal korlátozottabb volt az európai rendszerben, mint a másik kettőben: az EJEB érdemi döntéseinek csak viszonylag kis töredéke érintette a civil szervezeteket, és ezek az esetek általában néhány országra és néhány civil szervezetre koncentrálódtak. Ezzel szemben a nem kormányzati szervezetek sokkal nagyobb szerepet játszottak mind az Amerika-közi, mind az afrikai rendszerekben, a döntések nagy arányában vettek részt, kisebb koncentrációval az államok szerint (különösen Afrikában) – azaz a civil szervezetek részvétele több országra oszlott meg, nem pedig csak néhány országra összpontosított –, és csak bizonyos aktív civil szervezetek koncentráltak. Az egyetlen következetes minta minden régióban az volt, hogy a gyakorlatban a nem kormányzati szervezetek leggyakoribb szerepe az áldozatok képviselőjeként való szolgálat volt (jogi képviselet biztosítása), nem pedig maguk a civil szervezetek petíciók benyújtói vagy pusztán amicus beadványok benyújtása. Mayer ezeket az eredményeket arra használja, hogy amellett érveljen, hogy a nem kormányzati szervezetek kulcsfontosságú szereplőkké váltak az ügyek regionális szervek elé terjesztésében, különösen az áldozatok tanácsadóiként, de közvetlen szerepvállalásuk szintjét a regionális jogi keretek és a kontextuális tényezők alakítják.
- Következmények és befolyás: Mayer megvitatja, hogy ezek a minták mit jelentenek mind az emberi jogok érvényesítésének hatékonysága, mind a civil szervezetek stratégiája szempontjából. Az egyik figyelemre méltó következtetés az, hogy a nem kormányzati szervezetek különösen fontosnak bizonyultak *azokban a régiókban, ahol az áldozatok nagyobb akadályokkal szembesülnek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés terén*, mint például a jogi segítségnyújtás hiánya vagy a gyenge magánügyvédi kamara – ezért dominál a nem kormányzati szervezetek képviselete az

Amerika-közi és afrikai rendszerekben. Ezzel szemben Európában a (bár korlátozott) jogi segítségnyújtás és az emberi jogi ügyeket vállalni hajlandó magánügyvédek erősebb köre azt jelenti, hogy a nem kormányzati szervezetekre ritkábban van szükség képviselőként. Mayer feltételezi, hogy az olyan tényezők, mint az államilag finanszírozott jogi segítségnyújtás a kérelmezőknek, a költségtérítés (a jogi költségek megtérítése) kilátásai a sikeres felperesek számára, valamint a hazai jogi szakma mérete és stabilitása az európai országokban lehetővé teszik az egyes ügyvédek számára, hogy ügyet vegyenek fel, csökkentve a nem kormányzati szervezetektől való függést. Eközben az amerikai és afrikai civil szervezetek széles körű részvétele azt sugallja, hogy nagyobb strukturális szükség van a részvételükre, hogy biztosítsák az áldozatok keresetindítását. E különbségek alapján Mayer azzal érvel, hogy az emberi jogi civil szervezetek fejlesztésére és támogatására irányuló erőfeszítéseket *regionálisan kell testre szabni*: Európában a támogatás azokra a nem kormányzati szervezetekre összpontosíthat, amelyek abban a viszonylag kevés országban működnek, ahol hiányzik a független jogi képviselethez való hozzáférés, míg Amerika-térségben és Afrikában a civil szervezetek támogatásának szélesebb körűnek kell lennie, mivel a nem kormányzati szervezetek számos országban pótolják a hiányosságokat.

- Civil szervezetek hozzáférése és legitimitása: Végül Mayer reflektál a *nem kormányzati szervezetek eljárási kapuőrzésére* ezekben a rendszerekben. Megjegyzi, hogy más nemzetközi színterekkel ellentétben, ahol a civil szervezeteknek magas léceket kell teljesíteniük az akkreditációs vagy megfigyelői státusz megszerzéséhez, a regionális emberi jogi bíróságok és bizottságok viszonylag nyitottak voltak a civil szervezetek részvételére minden érvényes esettel rendelkező fél számára. Például az Afrikai Bíróság megköveteli a nem kormányzati szervezetektől, hogy AU megfigyelői státusszal rendelkezzenek (az akkreditáció egyik formája), hogy közvetlenül indíthassanak ügyeket, de Mayer megkérdőjelezi, hogy az ilyen szűrés szükséges vagy hasznos-e. Tekintettel arra, hogy mindhárom rendszerben a civil szervezetek és más magánfelek hozzáférhetnek a panasztételi mechanizmusokhoz, és azok a civil szervezetek, amelyek részt vesznek, általában jó hírűek és szorosan kapcsolódnak a szélesebb emberi jogi közösséghez, Mayer arra a következtetésre jut, hogy "nincs szükség a civil szervezetek gondos átvilágítására", mielőtt részt vennének. Ezt a nyitottságot szembeállítja más nemzetközi intézményekkel, ahol a nem kormányzati szervezetek *kiváltságos bennfentes hozzáférést élveznek* (pl. lobbifórumok vagy ENSZ-testületek), és azt javasolja, hogy az ítélkezési környezetben a nem kormányzati szervezetek által nyújtott információk és érdekképviselet számítanak, nem pedig a formális hitelesítő adatok. Röviden, a regionális bíróságoknak nyitottnak kell maradniuk a nem kormányzati szervezetek hozzájárulásaira, és szigorú belépési korlátok előírása helyett beadványaik érdemi értékelése alapján kell értékelniük azokat.

Ezeket az érveket támasztja alá Mayer részletes elemzése az egyes regionális rendszerek jogi kereteiről, valamint az illetékes szervek döntéseiből származó empirikus adatok. A következő szakaszok Mayer összehasonlító megközelítését vizsgálják, kiemelve jogi/elméleti kereteit és azokat a kulcsfontosságú példákat, amelyeket a nem kormányzati szervezetek helyzetének és befolyásának illusztrálására használ az egyes régiókban.

A civil szervezetek státuszának és befolyásának jogi és elméleti kerete

Mayer a jogi kontextus meghatározásával kezdi: milyen formális szabályok szabályozzák a civil szervezetek részvételét a regionális emberi jogi bíróságokon és bizottságokban. Ez lényegében az alapító szerződésekben (az Emberi Jogok Európai Egyezményében, az Emberi Jogok Védelmében Elfogadott Amerikai Egyezményben, az Emberi Jogok Afrikai Chartájában, a kapcsolódó jegyzőkönyvekkel és szabályokkal) meghatározottak szerint ez az "állandó" kérdés – kinek van joga pert indítani vagy beavatkozni. Mayer elemzése itt összehasonlító *doktrinális áttekintésként írható le*, amely elméletileg felvázolja a civil szervezetek rendelkezésére álló eljárási lehetőségeket. Keretrendszere egy tágabb elméleti kérdést is elfogad: hogyan értékeljük a civil szervezetek "befolyását". Megjegyzi, hogy a befolyás nemcsak formális jogállással (ügyek benyújtása vagy összekapcsolása), hanem közvetett eszközökkel is gyakorolható (érdekképviselet, mások ösztönzése az ügyek benyújtására, amicus briefek közreműködése stb.). Az ilyen befolyás mérése azonban nehéz. Ezért Mayer empirikus tanulmányát nagyrészt a döntött ügyekben (kérelmezőként, képviselőként vagy amicusként) való megfigyelhető részvételre korlátozza, mint a befolyás helyettesítésére. Ez konkrét módot kínál a nem kormányzati szervezetek szerepvállalásának összehasonlítására a rendszerek között, még akkor is, ha nem ragadja meg a színfalak mögötti befolyást.

Az európai emberi jogi rendszerben megítélt civil szervezet

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a 11. jegyzőkönyv 1998-as hatálybalépése óta lehetővé teszi a nem állami szereplők széles körének egyedi kérelmeit. Az Európai Egyezmény (módosított) 34. cikke kimondja, hogy "*A Bíróság bármely olyan személytől, nem kormányzati szervezettől vagy egyének csoportjától fogadhat kérelmet, amely azt állítja, hogy az* Egyezmény valamely részes állam általi megsértésének áldozata". Ez azt jelenti, hogy a nem kormányzati szervezeteknek *joguk van* panaszt benyújtani az EJEB-hez, de csak akkor, ha ők maguk is jogsértés "áldozatának" minősülnek. Mayer hangsúlyozza, hogy egy civil szervezet nem nyújthat be pusztán actio popularis keresetet mások nevében Strasbourgban – azt kell állítania, hogy *saját* jogait (mint szervezetet) közvetlenül megsértették. A gyakorlatban ez a nem kormányzati szervezetet kérelmező státuszt olyan helyzetekre korlátozza, amikor például egy kormányzati intézkedés beavatkozik a nem kormányzati szervezet tevékenységébe vagy létezésébe (pl. a bejegyzés megtagadása, a nem kormányzati szervezetek irodáinak átkutatása, a nem kormányzati szervezet megnyilvánulásának vagy finanszírozásának korlátozása). Az EJEB nem határozta meg kimerítően, hogy a nem kormányzati szervezetek milyen egyezményi jogokkal rendelkezhetnek, de az olyan jogok, mint az egyesülés és a véleménynyilvánítás szabadsága, nyilvánvaló jelöltek. Mayer azt is megjegyzi, hogy a Bíróság általában megköveteli, hogy egy civil szervezet jogszerűen letelepedett legyen egy tagállamban a kereshetőségi joghoz, bár kivételt képeztek, amikor egy be nem jegyzett csoport jogi státuszának hiánya maga is része az állítólagos jogsértésnek (például egy informális csoport panaszkodik, hogy az állami hatóságok nem ismerték el).

Amellett, hogy közvetlen pályázók, az európai nem kormányzati szervezetek részt vehetnek az áldozatok képviseletében is. Az EJEB eljárásai lehetővé teszik a kérelmezők (akár egyéni, akár szervezeti) számára, hogy általuk választott ügyvédet vagy képviselőt jelöljenek ki; számos nem kormányzati szervezet jogi tanácsadást nyújt a sértetteknek, és így ebben a minőségében jelenik meg a Bíróság előtt. Valójában, amint azt Mayer tanulmánya később bemutatja, ez lett a civil szervezetek európai rendszerben való részvételének elsődleges módja. A nem kormányzati szervezetek harmadik félként is részt vehetnek (hasonlóan az *amicus curiae* beavatkozásokhoz). Az EJEE 36. cikkének (2) bekezdése lehetővé teszi a Bíróság elnöke számára, hogy bármely "más személyt" felkérjen vagy engedélyezzen, hogy

beavatkozzon az ügybe, ha ez "a megfelelő igazságszolgáltatás érdekében történik". Ez a rendelkezés lehetővé tette a nem kormányzati szervezetek számára, hogy amicus beadványokat nyújtsanak be kulcsfontosságú emberi jogi ügyekben, bár az ilyen beavatkozások a Bíróság mérlegelési jogkörébe tartoznak. Történelmileg az EJEB óvatos volt a harmadik felek beadványaival kapcsolatban, de az 1990-es évekre több tucat civil szervezet amicus beadványát fogadta el. Mayer rámutat, hogy a 11. jegyzőkönyv reformjai (amelyek megszüntették a régi Emberi Jogi Bizottságot, és az EJEE-t teljes munkaidős bírósággá tették) jelentősen kibővítették a civil szervezetek mint kérelmezők hozzáférését, miközben megtartották a harmadik fél beavatkozási mechanizmusát. Fontos, hogy ezek a reformok lényegében a nem kormányzati szervezeteket *az egyénekkel azonos alapokra helyezik* – a civil szervezeteknek "nincsenek olyan lehetőségeik az EJEB előtti megjelenésre, amelyek nem közösek más típusú szervezeteknél". Más szóval, az EJEE nem biztosít kiváltságos státuszt a nem kormányzati szervezeteknek; az egyéni kérelmezőkhöz hasonlóan meg kell felelniük a szokásos elfogadhatósági kritériumoknak (áldozati státusz, a hazai jogorvoslatok kimerítése stb.).

Mayer elméleti kerete itt hangsúlyozza a státusz kontra befolyás kérdését: bár elméletileg bármely civil szervezet indíthat pert, ha áldozat, a gyakorlatban sok európai civil szervezet hatékonyabbnak tartja, ha képviselőként jár el, vagy amicus briefekkel és érdekképviselettel támogatja az ügyeket, ahelyett, hogy megnevezett kérelmezőként jelenne meg. A költségmentesség és a díjátcsoportosítás (a kérelmező pernyertessége esetén az alperes állam költségtérítése) az EJEE-eljárásban azt jelenti, hogy a sértettek gyakran magánügyvédet vehetnek igénybe. A civil szervezetek ezért gyakran befolyásukat ügyvédek finanszírozásával vagy biztosításával, stratégiai ügyek kiválasztásával és szakértői információkkal való beavatkozással irányítják, nem pedig saját nevükben panaszkodnak.

Az Amerika-közi rendszerben megálló nem kormányzati szervezetek

Az Amerika-közi emberi jogi rendszer kettős felépítésű: az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága (kvázi bírósági nyomozó szerv) és az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (bíróság). Mayer elmagyarázza, hogy az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye értelmében a nem kormányzati szervezetek szokatlanul széles körű jogkörrel rendelkeznek a bizottsági szintű ügyek kezdeményezésére. Az egyezmény 44. cikke kifejezetten megengedi, hogy "az OAS bármely *személye vagy csoportja, vagy bármely nem kormányzati szervezet, amelyet egy vagy több tagállamban jogilag elismernek*", petíciót nyújtson be az emberi jogok állítólagos megsértésére. Nevezetesen, a petíció benyújtójának (a panaszt benyújtó civil szervezetnek vagy magánszemélynek) nem kell a jogsértés tényleges áldozatának lennie. A nem kormányzati szervezet petíciót nyújthat *be az áldozatok nevében*, még akkor is, ha nem bizonyítja, hogy személyesen szenvedett kárt. Ez jelentős ellentétben áll az európai szabállyal – gyakorlatilag az Amerika-közi rendszer lehetővé teszi a képviseleti státusz vagy actio popularis egy formáját (mindaddig, amíg konkrét áldozatokat azonosítanak). Például egy X ország emberi jogi civil szervezete benyújthat egy ügyet a Bizottsághoz az Y országban élő áldozat nevében, feltéve, hogy a nem kormányzati szervezetet jogilag elismerik valahol Amerikában. Mayer megjegyzi, hogy az Egyesült Államok, amely nem ratifikálta az amerikai egyezményt, kiugró – az Egyesült Államok elleni petíciókat az OAS Alapokmánya és az Amerikai Nyilatkozat alapján kezelik, de még ott is rendszeresen fellépnek petíciót benyújtó civil szervezetek, mivel az alapszabály értelmében bárki vagy civil szervezet panaszt nyújthat be a Bizottsághoz.

Amint egy ügy az Amerika-közi Bíróság (IACtHR) elé kerül, a nem kormányzati szervezetek részvételének dinamikája kissé megváltozik az eljárási szabályok miatt. A Mayer által vizsgált időszakban a Bizottság kapuőrként szolgált: csak a Bizottság (vagy egy állam) utalhatott ügyeket a Bíróság elé, és kezdetben a Bizottság is vezető szerepet vállalt az ügy Bíróság előtti peres eljárásában. A Bíróság (2001-ben és 2009-ben módosított) szabályai azonban lehetővé teszik a sértettek és képviselőik (amelyek gyakran nem kormányzati szervezeteket is tartalmaznak) számára, hogy közvetlenül részt vegyenek az eljárásban, beadványokat, bizonyítékokat és szóbeli érveket nyújtsanak be a Bizottság ügyvédeitől függetlenül. Mayer rámutat, hogy a bizottsági szakaszban részt vevő nem kormányzati szervezetek gyakran részt vesznek a bírósági szakaszban is, miután az ügyet átterjesztették. Számos Amerika-közi ügyben a petíció benyújtásában közreműködő nem kormányzati szervezetek továbbra is az áldozatok képviselőiként működnek a peres eljárás során, együttműködve vagy együttműködve a Bizottság ügyvédeivel. Az Amerika-közi Bíróság üdvözli az amicus curiae beadványokat is; szabályai kifejezetten rendelkeznek az amicus beadványokról, és a gyakorlatban az IACHR soha, vagy nagyon ritkán utasította el a nem kormányzati szervezetek vagy más érdekelt felek amicus bejelentését. Ez a nyitott hozzáállás tükrözi a Bíróság elismerését a nem kormányzati szervezetek szakértelmének értékéről az emberi jogi kérdések megvilágításában. Így Mayer úgy írja le az Amerika-közi rendszert, mint amelyben a nem kormányzati szervezetek a kezdetektől fogva beléphetnek a folyamatba (panaszok benyújtásával), és az ítélethozatal során részt vehetnek, akár az áldozatok képviselőiként, akár harmadik fél közreműködőként. Az egyetlen strukturális korlát az, hogy a Bizottság ellenőrzi, hogy mely ügyek kerülnek a Bíróság elé, ami azt jelenti, hogy a nem kormányzati szervezet befolyása gyakorlatilag megállhat a Bizottság zárójelentésénél, ha az ügyet nem terjesztik a Bíróság elé. Mindazonáltal, tekintettel az Amerika-közi Bizottság nagy ügyterhelésére és a nem kormányzati szervezetek által kezdeményezett petíciók magas százalékára, a rendszer nagymértékben támaszkodik a nem kormányzati szervezetek kezdeményezéseire az emberi jogok megsértésének napvilágra hozatala érdekében.

Az afrikai rendszerben álló nem kormányzati szervezetek

Az afrikai emberi jogi rendszer az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bizottságából (amelyet az 1981-es Afrikai Charta hozott létre) és az újabb Afrikai Emberi Jogi Bíróságból (AfCHPR) alkot, amely a 2000-es évek közepén kezdte meg működését. Mayer megjegyzi, hogy az Inter-America-hoz hasonlóan az Afrikai Charta kommunikációs eljárása jelentős hozzáférést biztosít a nem kormányzati szervezetek számára a bizottsági szakaszban. Az Alapokmány 55. cikke szerint (bár Mayer általában a Chartát és az ösztöndíjat idézi) *az Afrikai Bizottság "az államoktól eltérő közleményeket"* – gyakorlatilag magánszemélyek vagy nem kormányzati szervezetek panaszait – fogadhatja. A gyakorlatban a Bizottság már régóta hivatalos megfigyelői státuszt biztosít a nem kormányzati szervezeteknek, és gyakran a megfigyelői akkreditációval rendelkezők nyújtották be a közleményeket (bár maga a charta nem követeli meg szigorúan a megfigyelői státuszt az ügy benyújtásához). 2011-ig a Bizottság több száz nem kormányzati szervezetnek (több mint 380) biztosított megfigyelői státuszt, ami a civil társadalom részvétele iránti széles körű nyitottságot jelzi.

Az Afrikai Bíróság (AfCHPR) számára a kereshetőségi jog szabályai szigorúbbak. Csak három szervezet fordulhat közvetlenül a bírósághoz egy üggyel: a részes államok, az Afrikai Bizottság és az afrikai kormányközi szervezetek. Van azonban egy fontos kiegészítő rendelkezés: ha egy afrikai ország külön nyilatkozatot tett, amelyben elfogadja a Bíróság joghatóságát a nem kormányzati szervezetek és az egyéni petíciók felett (a Bíróság jegyzőkönyvének 34. cikkének (6) bekezdése értelmében), akkor az Afrikai Bizottság előtt

megfigyelői státusszal rendelkező nem kormányzati szervezetek (és magánszemélyek) közvetlenül indíthatnak eljárást az adott állam ellen. Ez egy kétrétegű szűrő – az államnak be kell jelentkeznie, és a civil szervezetnek akkreditáltnak kell lennie. A 2000-es évek végéig csak néhány ország tett ilyen nyilatkozatot, és ennek megfelelően az Afrikai Bíróság nagyon kevés ügyet kezelt (Mayer megjegyzi, hogy a Bíróság 2009-ig csak egy ítéletet hozott, amely a joghatósági elutasítás volt). Így 2000–2009-ben a legtöbb afrikai emberi jogi ügyben az Afrikai Bizottság döntött, ahol a civil szervezetek részvételének akadálya alacsony. A civil szervezetek akkor is benyújthatnak közleményeket az államok által elkövetett jogsértésekről, ha maga a civil szervezet nem áldozat, és sokan ezt tették a vizsgált időszakban. Amikor az Afrikai Bizottság később megszerezte a jogot, hogy ügyeket a Bíróság elé utaljon (és mivel az államok fokozatosan lehetővé tették a nem kormányzati szervezetek hozzáférését a Bírósághoz), a bizottsági szinten érintett nem kormányzati szervezetek továbbíthatták az ügyeket a Bíróság elé vagy a Bizottság előzetes döntéshozatalra való ösztönzésével, vagy ha engedélyezték, közvetlenül benyújtották az ügyeket.

Mayer kritikusan értékeli az Afrikai Bíróság megfigyelői státuszának követelményét a nem kormányzati szervezetek státuszához. Szerinte a nem kormányzati szervezetek előzetes szűrésének megkövetelése (a Bizottság hivatalos megfigyelői státuszának megszerzésével) valószínűleg "szükségtelen akadály" a nem kormányzati szervezetek részvétele előtt. Véleménye, mint említettük, az, hogy tekintettel ezeknek az emberi jogi fórumoknak az általánosan nyitott és befogadó jellegére, egy ilyen korlátozás kevéssé javítja az ügyek minőségét, és ehelyett önkényesen kizárhat néhány civil szervezetet. Szembeállítja az Afrikai Bíróság óvatos megközelítését azzal a széles mozgástérrel, amellyel a nem kormányzati szervezetek az Afrikai Bizottságban és az Amerika-közi rendszerben indíthatnak ügyeket. A téma itt a civil szervezetek legitimitásának elméleti vitáihoz kapcsolódik: egyesek azzal érvelnek, hogy csak bizonyos ellenőrzött NGO-kat szabad beengedni a nemzetközi folyamatokba, de Mayer összehasonlító álláspontja az, hogy *az inkluzívabb hozzáférés* jól működött az emberi jogi megítélésben. Azok a civil szervezetek, amelyek erősen részt vesznek benne, általában amúgy is szakértelemmel és legitimitással rendelkeznek, még hivatalos ellenőrzés nélkül is, amint azt nemzetközi partnerségeik és finanszírozásuk is mutatja (ezt a pontot a cikk II. része szemlélteti, lásd alább).

Összefoglalva, Mayer jogi keretei azt mutatják, hogy a regionális emberi jogi rendszerek formális civil jogi státusza eltérő: Európa formálisan nyitva áll a nem kormányzati szervezetek pályázói előtt, de szigorú áldozati követelményekkel; Az Inter-America kifejezetten felhatalmazza a nem kormányzati szervezeteket, hogy mások nevében indítsanak ügyeket (actio popularis korlátok között); és az Afrikai Bizottság szabadon engedélyezi a nem kormányzati szervezetek kommunikációját, miközben a bíróság akkreditációs akadályt szab meg. Minden rendszer lehetővé teszi a nem kormányzati szervezetek számára, hogy az áldozatok képviselőiként járjanak el, és amicus tájékoztatókon vagy beavatkozásokon keresztül járuljanak hozzá, bár a mechanizmusok (és a bíróságok lelkesedése az ilyen hozzájárulások iránt) eltérőek. Ez megteremti a terepet annak vizsgálatához, hogy mi történt valójában a gyakorlatban 2000 és 2009 között az egyes rendszerekben, és itt jön be Mayer összehasonlító empirikus elemzése.

A civil szervezetek regionális rendszerekben való részvételének összehasonlító elemzése (2000–2009)

A cikk II. részében Mayer összehasonlító empirikus tanulmányt végez a nem kormányzati szervezetek gyakorlati befolyásának felmérésére. Összegyűjtötte és felülvizsgálta az EJEEB, az Amerika-közi Bizottság és Bíróság, valamint az Afrikai Bizottság (és a születőben lévő Afrikai Bíróság) által tízéves időszak alatt (2000. január 1. – 2009. december 31.) kiadott összes érdemi határozatot. Minden döntésnél meghatározta, hogy a nem kormányzati szervezetek pályázóként, tanácsadóként vagy harmadik fél beavatkozóként érintettek-e, majd táblázatos mintákat készített. Az elemzést régiónként külön-külön mutatjuk be, lehetővé téve Mayer számára, hogy összehasonlítsa a részvételi arányokat, és azonosítsa az egyes rendszerek domináns szereplőit (egyes nem kormányzati szervezeteket vagy országokat).

Európa: a nem kormányzati szervezetek korlátozott és koncentrált bevonása

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának adatai azt mutatták, hogy a nem kormányzati szervezetek viszonylag alacsony arányban vesznek részt az érdemi ítéletekben. Mayer megállapította, hogy a nem kormányzati szervezetek az EJEB érdemi döntéseinek csak kis hányadában vettek részt (elsősorban a kérelmezők képviselőjeként vagy társtanácsadójaként) – az ügyek nagyjából 4%-ában 2000 és 2009 között. Ez feltűnően alacsony arány, tekintve az EJEB ítéleteinek nagy mennyiségét ebben az időszakban. Ráadásul a nem kormányzati szervezetek részvételének esetei erősen koncentrálódtak mind az országok, mind az érintett nem kormányzati szervezetek tekintetében. Valójában két tagállam – Oroszország és Moldova – az EJEB ítéleteinek közel kétharmadát tette ki, amelyekben civil szervezetek közvetlenül érintettek. Ezek olyan országok voltak, ahol feltehetően a hazai akadályok (a hatékony jogi képviselet hiánya vagy a rendszerszintű jogok megsértése) arra késztették a civil szervezeteket, hogy gyakran lépjenek közbe. Ennek megfelelően néhány ezekre az országokra összpontosító civil szervezet aránytalanul aktív volt. Mayer például kiemeli az Orosz Igazságügyi Kezdeményezés (SRJI) szerepét – egy civil szervezetet, amely számos ügyet pereskedett a csecsen konfliktusból és más oroszországi visszaélésekből eredően. Az SRJI "egyedül vett részt" az EJEB határozatainak húsz százalékában, amelyekben civil szervezetek is részt vettek, így akkoriban a legaktívabb civil szervezet volt Strasbourgban. Más civil szervezetek, mint például az Európai Emberi Jogi Érdekképviseleti Központ (EHRAC, gyakran orosz civil szervezetekkel együttműködve) és az *INTERIGHTS* (londoni székhelyű civil szervezet) is megjelentek, de egyik sem annyira, mint az SRJI. Összességében Mayer megjegyzi, hogy a tanulmányi időszakban csak körülbelül öt civil szervezet volt felelős a nem kormányzati szervezetek szerepléséért az EJEB érdemi döntéseiben.

Ezek az eredmények azt sugallják, hogy a nem kormányzati szervezetek befolyása Európában, bár jelen van, az esetek és szereplők nagyon kiválasztott csoportján keresztül csatornázódott. Mayer ezt a koncentrációt az európai rendszer eltérő igényeinek jelzéseként értelmezi: a civil szervezetek elsősorban ott vontak be, ahol az egyes peres felek nem tudtak könnyen egyedül ügyet intézni, például Oroszországban és Moldovában, ahol a helyi jogi infrastruktúra vagy a politikai feltételek döntő fontosságúvá tették a civil szervezetek támogatását. A civil szervezetek szerepének nagy része már akkor is az áldozatok képviselete volt (például az SRJI ügyvédei, akik csecsen családokat képviseltek visszaélési ügyekben). Abban a korszakban viszonylag ritka volt, hogy egy civil szervezet volt a megnevezett kérelmező egy EJEE-ügyben – bár voltak jelentős kivételek (pl. egyesületek vagy civil szervezetek saját jogaikért pereltek). Az adatok valószínűleg alábecsülik a színfalak mögötti befolyást is, amint azt Mayer elismeri: egyes magánügyvédek által pereskedett ügyekben civil szervezetek finanszírozása vagy kutatási támogatása nem nyilvánvaló az ítélet láttán. A rendelkezésre álló információk alapján azonban arra a következtetésre jutott, hogy Európa civil szervezeteinek bevonása szerény és koncentrált volt.

Amerika-közi: Átfogó civil szerepvállalás és kulcsszereplők

Az Amerika-közi rendszerben Mayer kutatásai azt mutatják, hogy a nem kormányzati szervezetek sokkal nagyobb mértékben vesznek részt az ügyekben, mind a Bizottság, mind a Bíróság szintjén. A petíciók és az azt követő határozatok jelentős részében civil szervezetek vettek részt. Valójában a Mayer által idézett korábbi kutatások szerint az Amerika-közi Bizottsághoz benyújtott panaszok többségét nem kormányzati szervezetek nyújtják be, és az 1990-es évek végén az Amerika-közi Bíróságok ítéleteinek körülbelül egyharmada nem kormányzati szervezetek által benyújtott petíciókból származott. Mayer saját adatai 2000 és 2009 között egybevágnak ezzel: a civil szervezetek sokkal nagyobb arányban vettek részt az Amerika-közi ügyekben, mint Európában.

Fontos azonban, hogy ez az elkötelezettség valamivel kevésbé koncentrálódott országonként. Ellentétben Európa Oroszországgal/Moldovával való összpontosításával, Amerikában egyetlen ország sem uralta teljesen a civil szervezetek által érintett ügyeket. Mayer megjegyzi, hogy a Bizottság (Brazília) és a Bíróság (Peru) csak egy országa szerepelt a nem kormányzati szervezetek által érintett döntések legalább 20%-ában, és ezek az egyes szervek esetében különböző országok voltak. Ez azt jelzi, hogy a nem kormányzati szervezetek számos latin-amerikai államot érintő ügyekben aktívak voltak, ami az Amerika-közi rendszer széles körű használatát tükrözi a régióban.

Maguk a civil szervezetek tekintetében egy szervezet kiemelkedik: az Igazságügyi és Nemzetközi Jogi Központ (CEJIL). A CEJIL egy regionális civil szervezet, amely Amerikában működik, és Mayer megállapításai hangsúlyozzák annak kiemelkedő szerepét. Arról számol be, hogy a CEJIL 2000–09 között részt vett a Bizottság nem kormányzati szervezeteket érintő határozatainak több mint egynegyedében, és a Számvevőszék határozatainak közel felében. A CEJIL gyakran az áldozatok jogi képviselőjeként vagy a társpetíció benyújtójaként szolgál a helyi csoportokkal együtt. A CEJIL például legalább nyolc különböző államból származó sértetteket képviselt a Bizottság előtt, és tizenhárom államot a Bíróság előtt ebben az időszakban. Ez a pánregionális hatókör egyedülálló, és egyetlen nem kormányzati szervezet sem érte el Európában vagy Afrikában. Más civil szervezetek is nagyon aktívak voltak, különösen bizonyos országokban – például az APRODEH (a perui emberi jogi egyesület) a 15 Peruval kapcsolatos bírósági ügyből nagyjából 7-ben vett részt, és különböző nemzeti civil szervezetek Kolumbiában, Guatemalában, Mexikóban stb. gyakran együttműködtek a CEJIL-lel, vagy önállóan jártak el. Mayer hivatkozik az Amerika-közi ügyekben gyakran érintett civil szervezetek listájára is, amely olyan csoportokat tartalmaz, mint a Kolumbiai Jogászbizottság, az Americas Watch (a Human Rights Watch amerikai ága), az ecuadori Ökumenikus Emberi Jogi Bizottság és mások, tükrözve a civil társadalom élénk szerepvállalását.

Mayer konkrét példákkal szemlélteti a nem kormányzati szervezetek működését ebben a rendszerben. Az egyik idézett eset a *Diniz Bento da Silva kontra Brazília* (Amerika-közi Bizottság, 23/02. sz. jelentés), ahol egy brazil civil szervezet (a Comissão Pastoral da Terra vagy a Pastoral Land Commission) a vidéki munkavállalók nevében nyújtotta be a petíciót; ez a nem kormányzati szervezet a benyújtás időpontjában kapcsolatban állt a CEJIL-lel. Ez jól példázza azt a modellt, amikor a helyi civil szervezetek együttműködnek nemzetközi vagy regionális civil szervezetekkel az ügy előterjesztése érdekében – ez az Amerika-közi rendszerben bevett gyakorlat az alulról szerveződő tudás és a jogi szakértelem kiaknázására. Mayer adatai azt is mutatják, hogy a CEJIL jelentős részvétele ellenére az Amerika-közi minta nem támaszkodott egyetlen nem kormányzati szervezetre sem, mint Európa az SRJI-re.

A CEJIL rendkívül aktív volt, de nem zárva ki másokat – sok szervezet hozzájárult, sőt a CEJIL számos ügye is számos különböző államra terjedt ki, nem pedig egyetlen nemzeti fókuszt tükrözött.

Összességében az Amerika-közi rendszer következetes, jelentős szerepvállalással bizonyítja a nem kormányzati szervezetek befolyását. A nem kormányzati szervezetek az ügyek többségének hajtóerejeként működnek, biztosítva, hogy még a távoli vagy marginalizált közösségekből származó áldozatok is hozzáférhessenek a Bizottsághoz és a bírósághoz. Mayer megjegyzi, hogy ez a széles körű civil részvétel korrelál a képviselet iránti nagyobb igényekkel – az 1990-es években diktatúrákból vagy konfliktusokból kilábaló latin-amerikai országok gyenge bírósági jogorvoslati lehetőségekkel rendelkeztek, ezért a nem kormányzati szervezetek közbeléptek, hogy nemzetközi szinten igazságot keressenek. Ez azt jelenti, hogy a nem kormányzati szervezetek az Amerika-közi emberi jogi folyamat szerves "visszatérő szereplőivé" váltak, és az általuk hozott ügyeken keresztül alakítják a dokkokat és a joggyakorlatot.

Afrikai: a nem kormányzati szervezetek magas részvétele a bizottsági ügyekben, széles körben elterjedt

Az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bizottsága számára Mayer hasonlóan magas arányt talál a civil szervezetek részvételének az eldöntött ügyekben, összehasonlítva az Inter-America-val. Az Afrikai Bizottság által 2000 és 2009 között érdemben eldöntött közlemények nagy része nem kormányzati szervezetek közreműködésével rendelkezett, akár panaszosként, akár az áldozatok képviseletében. Megjegyzi, hogy az Afrikai Bizottság civil szervezeteinek részvétele is körülbelül olyan gyakori volt, mint az Inter-America-ban, és nem csak néhány ország vagy csoport uralta. Valójában egyetlen afrikai állam sem monopolizálta a civil szervezetek által benyújtott ügyeket: az adatok azt mutatják, hogy a leggyakrabban felmerülő országok (Nigéria és Zimbabwe) a civil szervezetek által érintett döntéseknek csak valamivel több mint 10%-ában szerepeltek. Nigériában és Zimbabwében négy-négy döntés született a nem kormányzati szervezetek részvételével (a nem kormányzati szervezetek ügyeinek körülbelül 13%-a) – figyelemre méltó, de messze nem az Oroszországgal Európában tapasztalt koncentrációtól. Más ügyek Afrika különböző országaiban oszlottak meg, ami azt tükrözi, hogy a nem kormányzati szervezetek számos joghatóságban foglalkoztak emberi jogi kérdésekkel (pl. Gambia, Szudán, Kongói Demokratikus Köztársaság, Kenya stb. elleni kommunikáció, amelyek mind szerepeltek a Bizottság akkori határozataiban).

A civil szervezetek oldalán Mayer két civil szervezetet azonosít, amelyek különösen aktívak az afrikai ügyekben: az Afrikai Emberi Jogok és Fejlődés Intézetét (IHRDA), amelynek székhelye Gambiában található, és az INTERIGHTS-t (ugyanaz a londoni székhelyű nemzetközi peres civil szervezet, amelyet korábban megjegyeztek). Ezen szervezetek mindegyike részt vett a civil szervezetekkel kapcsolatos afrikai döntések több mint 10% -ában. (Néhány esetben mindketten részt vettek ugyanabban az ügyben, ezért némi átfedés.) Az IHRDA például legalább öt különböző afrikai állam ellen pereskedett vagy segített ügyekben, nem egyetlen országra összpontosítva, hanem küldetést mutatva a jogok előmozdítására az egész kontinensen. Az INTERIGHTS ebben az időszakban több afrikai országban is támogatott ügyeket, gyakran összehasonlító szakértelmet vagy jogi precedenst hozva más joghatóságokból. Az afrikai ügyekben olyan nemzeti csoportok is részt vettek, mint a Civil Liberties Organisation (Nigéria) és az Alkotmányos Jogok Projektje (Nigéria) – mindkettő számos közleményt nyújtott be az Afrikai Bizottsághoz az 1990-es években és a 2000-es évek elején. Mayer példaként említi *a Civil Liberties Organization kontra Nigéria*

(101/93. közlemény, 2000-ben született) ügyet, amikor egy nem kormányzati szervezet volt a panaszos, aki azt állította, hogy egy állam megsértette az emberi jogokat. Ezek a korai esetek precedenst teremtettek a civil szervezetek helyzetére (az Afrikai Bizottság egyértelműen megerősítette, hogy a nem kormányzati szervezetek az áldozatok nevében vagy a köz érdekében intézhetnek ügyeket). A 2000-es évekre Afrikában egyre több civil szervezet (beleértve az olyan koalíciókat, mint a Zimbabwe Human Rights NGO Forum) használta a Bizottságot a visszaélések elleni küzdelemre.

Mayer egyik érdekes szempontja a legaktívabb afrikai civil szervezetek kapcsolata a nemzetközi hálózatokkal. Megjegyzi, hogy mind az IHRDA, mind az INTERIGHTS szoros kapcsolatokat ápol a globális emberi jogi közösséggel. Például az IHRDA igazgatótanácsa teljes egészében afrikai volt, de az egyik társalapító 2011-ben a New York-i Open Society Justice Initiative számára dolgozott, tükrözve a nemzetközi finanszírozáshoz és szakértelemhez való kapcsolódást. Az INTERIGHTS, bár afrikai peres ügyekben vesz részt, székhelye Londonban található, és tanácsadó testülete számos Afrikán kívüli országból származik. Ezeknek a nem kormányzati szervezeteknek a finanszírozása gyakran európai vagy észak-amerikai adományozóktól származik. Mayer ezeket a megfigyeléseket arra használja, hogy azzal érveljen, hogy hivatalos átvilágítás nélkül is jellemzően jelentős szakmai kapacitással és transznacionális támogatással rendelkező civil szervezetek indítanak ügyeket. Ez megerősíti azt az álláspontját, hogy további "szűrési" követelmények előírása (mint például az Afrikai Bíróság megfigyelői státusz szabálya) vitathatatlanul szükségtelen, mivel a képesség szerinti de facto szűrés történik – csak az erőforrásokkal és hitelességgel rendelkező nem kormányzati szervezetek hajlamosak újra és újra pereskedni. Mayer szerint az afrikai rendszer egészséges pluralizmust mutat: sok különböző civil szervezet vesz részt számos országban, és a nemzetközi együttműködések (pl. egy afrikai civil szervezet együttműködik egy külföldi civil szervezettel) nem ássák alá a rendszert, hanem inkább növelik annak hatókörét és szakértelmét.

Meg kell jegyezni, hogy mivel az afrikai bíróság új volt, és 2011-ben nagyon korlátozott ítélkezési gyakorlattal rendelkezett (2009-ig csak egy elfogadhatatlansági ítélet), Mayer nem tudott érdemi mintákat levezetni a Bíróság határozataiból. Ehelyett a Bizottság tapasztalataira összpontosított. Megjegyezte, hogy az Afrikai Bíróság hatása még mindig minimális, mivel 2008-ig csak két állam fogadta el az egyéni/nem kormányzati joghatóságot. Így az Afrikára vonatkozó megállapításai túlnyomórészt a Bizottság fő fórumként betöltött szerepét tükrözik, ahol a nem kormányzati szervezetek befolyása egyértelműen jelentős volt.

Régiók közötti hasonlóságok és kontrasztok

Az eredményeket összefoglalva Mayer alapvető hasonlóságot emel ki: minden régióban a civil szervezetek leggyakrabban az áldozatok szolgálatában tevékenykednek – az egyes panaszosok képviselőiként vagy támogatóiként. A *kereshetőségi szabályok* eltérhetnek (szigorú áldozati követelmény vs. actio popularis), de a gyakorlatban a civil szervezetek nem elvont panaszokkal árasztják el ezeket a bíróságokat, hanem valódi embereket segítenek, akiket jogsértések értek. Ez aláhúzza a jogelmélet egyik pontját: még ha a civil szervezetek formális státusszal is rendelkeznek (Amerika-közi és Afrikai Bizottság), továbbra is konkrét áldozatokhoz kötik érdekképviseletüket, fenntartva e rendszerek egyéni igazságossági fókuszát.

A különbségek, amint azt megvitattuk, a nem kormányzati szervezetek részvételének mértékében és eloszlásában rejlenek. Úgy tűnik, hogy az európai rendszer viszonylag kevésbé

függ a nem kormányzati szervezetektől, valószínűleg a sok tagállamban tapasztalható erősebb hazai végrehajtás és erőforrások miatt. Az Amerika-közi és afrikai rendszerek, amelyek gyakran korlátozott erőforrásokkal és rendszerszintű emberi jogi problémákkal küzdenek, természetesen nagyobb mértékben támaszkodnak a civil szervezetekre az ügyek kezdeményezésében és lebonyolításában. Mayer összehasonlító megközelítése hangsúlyozza, hogy ezek a különbségek nem pusztán eljárási tárgyak, hanem tágabb társadalmi-jogi kontextusokhoz kapcsolódnak: a jogi segítségnyújtás elérhetősége, a nemzeti jogi szakmák szilárdsága és történelmi tényezők (pl. Latin-Amerika civil szervezeti aktivizmusának hagyománya a tekintélyelvű uralomból való átmenet során, Afrika transznacionális civil szervezeti hálózatai, amelyek a posztkoloniális államok emberi jogaival foglalkoznak).

Egy másik kontraszt Mayer szerint a földrajzi és szervezeti koncentrációban rejlik. Az európai civil szervezetek ügyei többnyire a "tagállamok szűk körére" koncentrálódtak – elsősorban Oroszországra és Moldovára –, "ahol a magánképviselet feltételei... lehet, hogy nem létezik". Ezeken a helyeken a nem kormányzati szervezetek hiánypótoltak. Amerikában és Afrikában azonban szélesebb körű volt szükség a nem kormányzati szervezetek által vezetett képviseletre, amely a tagállamok széles körét érintette. Ennek megfelelően az európai civil szervezetek tevékenysége is viszonylag kevés nem kormányzati szervezetre koncentrálódott (mint például az SRJI), míg az Amerika-közi és afrikai esetekben több (helyi és nemzetközi) civil szervezet osztotta meg a terhet, és csak néhány központi központ, például a CEJIL vagy az IHRDA kapcsolta össze az erőfeszítéseket. Mayer ezeket az eredményeket arra használja, hogy óva intsen a civil szervezetek viselkedésével kapcsolatos mindenkire érvényes feltételezésektől. Az *általa alkalmazott összehasonlító módszer* azt mutatja, hogy a civil szervezetek szerepe kontextusfüggő: ahol az államok alternatívákat kínálnak (jogi segítségnyújtás stb.), ott a civil szervezetek kiegészítő vagy speciális szerepet töltenek be; ahol az államok ezt nem teszik meg, ott a civil szervezetek a végrehajtás nélkülözhetetlen elsődleges szereplőivé válnak.

Főbb esettanulmányok és példák Mayer elemzéséből

A cikkben Mayer konkrét esetekre és civil kezdeményezésekre hivatkozik, hogy szemléltesse, hogyan nyilvánul meg a civil szervezetek helyzete és befolyása a gyakorlatban. Néhány figyelemre méltó példa:

- Az Orosz Igazságügyi Kezdeményezés (SRJI) ügyei az EJEE-ben: Mayer idézi az SRJI széles körű részvételét az oroszországi csecsen konfliktusból eredő ügyekben. Az egyik emblematikus eset (amelyet az SRJI jelentései említenek) a *Khashiyev és Akayeva kontra Oroszország* (2005), amely az EJEB egyik első Csecsenföldről szóló ítélete volt; SRJI képviselte az áldozatok családjait. Az ilyen esetek azt mutatják, hogy a nem kormányzati szervezetek mentőövként szolgálnak az áldozatok igazságszolgáltatásához azokban a régiókban, ahol a helyi bíróságok nem voltak hatékonyak. SRJI munkája számos strasbourgi ítélethez vezetett, amelyek Oroszországot felelősségre vonták az élethez való jog és a kínzás megsértéséért. A 20%-os statisztika (SRJI a nem kormányzati szervezetek által érintett EJEB-ügyek egyötödében) aláhúzza, hogy egyetlen civil szervezet stratégiai peres eljárása hogyan befolyásolhatja a regionális bíróság ügyeit.
- Civil Liberties Organization kontra Nigéria (Afrikai Bizottság, 2000): Ez egy mérföldkőnek számító közlemény, amelyben egy nigériai civil szervezet megtámadta azt a katonai rendeletet, amely bizonyos emberi jogi ügyekben kiszorította a bíróságok joghatóságát. Az Afrikai Bizottság döntése (101/93. sz.) a nem kormányzati szervezet

javára precedenst teremtett arra, hogy Nigéria Alapokmány szerinti kötelezettségét a nemzeti jog nem kerülheti meg. Mayer erre hivatkozik, hogy bemutassa, hogy a nem kormányzati szervezetek az afrikai rendszert használják az elnyomó törvények megtámadására, lényegében közérdekű peres minőségben járnak el minden érintett állampolgár nevében. Hasonlóképpen, az Alkotmányos Jogok Projektje, egy másik nigériai civil szervezet, az 1990-es években több ügyet is a Bizottság elé terjesztett – ezeket Mayer lábjegyzetei a civil szervezetek tartós jogi aktivizmusának példáiként említik.

- Szociális és Gazdasági Jogok Akcióközpontja (SERAC) kontra Nigéria (Afrikai Bizottság, 2001): Bár Mayer nem nevezi meg kifejezetten ezt az esetet a rendelkezésünkre álló részletben, ez egy híres, amelyre valószínűleg utalnak a civil szervezetek befolyásáról szóló vitákban. Két civil szervezet (SERAC és egy másik) által az ogoni közösség nevében indított ügy 2001-ben a környezetvédelmi és gazdasági jogokkal kapcsolatos döntő döntéshez vezetett. Példázza, hogy a civil szervezetek hogyan vethetnek fel olyan kérdéseket (olajszennyezés, őslakosok jogai), amelyeket az áldozatok önmagukban nem tudnának hatékonyan felvetni. Mayer általános tárgyalása az afrikai civil szervezetek ügyeiről magában foglalná a SERAC-ot, mint a nem kormányzati szervezetek által vezérelt joggyakorlat esettanulmányát.
- Amerika-közi bírósági ügyek a CEJIL és partnerei között: Mayer adatai rávilágítanak a CEJIL szerepére, és a 2000-es években számos jelentős Amerika-közi bírósági ítélet érintette a CEJIL-t. Például a *Barrios Altos kontra Peru* ügyben (2001, az emberi jogok megsértőinek amnesztiatörvényeivel foglalkozott) a CEJIL képviselte az áldozatokat; *Masacre Plan de Sánchez kontra Guatemala* (2004, mészárlási ügy) a CEJIL és egy helyi civil szervezet részvételével; *Gomez-Paquiyauri Brothers kontra Peru* (2004) az APRODEH (a perui civil szervezet) és a CEJIL részvételével vett részt. Mayer külön megjegyzi, hogy a Perut érintő bírósági ügyekben az APRODEH nagyon gyakran vett részt (15 esetből 7), jelezve, hogy a hazai civil szervezetek gyakran összefognak a CEJIL-lel országspecifikus kérdésekben. Mayer elemzéséből arra lehet következtetni, hogy az olyan kulcsfontosságú esettanulmányokat, mint a *Barrios Altos* (amely megsemmisítette a perui amnesztiatörvényt), a nem kormányzati szervezetek kitartása tette lehetővé – az APRODEH és a CEJIL petíciót nyújtott be és pereskedett az ügyben. A CEJIL részvételére vonatkozó statisztikák megemlítésével Mayer hatékonyan használja magát a CEJIL-t esettanulmányként arról, hogy egyetlen civil szervezet hogyan indíthat számos jogi eljárást az országokban. A CEJIL struktúrája (több országban irodákkal és neves emberi jogi szakértőkből álló testülettel) jól szemlélteti a civil szervezetek érdekképviseletének professzionalizálódását és hálózatépítését, ami viszont valószínűleg hozzájárul a Bíróság előtti sikerükhöz.
- Együttműködési példák – Lelkipásztori Földbizottság (Brazília) és CEJIL: A korábban említett *Diniz Bento da Silva-ügy* egy konkrét példa, amelyet Mayer egy civil szervezet együttműködési láncának bemutatására használ: egy helyi egyházhoz kapcsolódó csoport Brazíliában (CPT) petíciót nyújtott be, amelyet egy regionális civil szervezet (CEJIL) támogatott, ami az Amerika-közi Bizottság döntéséhez vezetett. Ez azt mutatja, hogy a különböző szintű (helyi, regionális, nemzetközi) nem kormányzati szervezetek hogyan koordinálják az ügyek benyújtását, a szakértelem megosztását és a döntés nyomon követését.
- Liberty észrevétele az EJEB jogi segítségnyújtásáról: Mayer megjegyzést fűz hozzá, hogy legalább egy prominens európai civil szervezet (*a Liberty*, az Egyesült Királyság polgárjogi civil szervezete) panaszkodott az Európa Tanács által az EJEE-ügyekben nyújtott költségmentesség alacsony szintje miatt. Ez nem annyira esettanulmány, mint

inkább a nem kormányzati szervezetek tapasztalatait tükröző anekdota: azt sugallja, hogy a nem kormányzati szervezetek még ha létezik is hivatalos támogatás (jogi segítségnyújtás), akkor is elégtelennek találják azt, ami befolyásolhatja az ügyek befogadására való képességüket. Mayer arra használja, hogy aláhúzza, hogy a magánügyvédek miért vállalhatnak még mindig EJEB ügyeket (a költségek megtérítésének reményében), és miért korlátozhatják az európai civil szervezetek a részvételt stratégiailag fontos ügyekre az erőforrások szűkössége miatt.

Az ilyen példák kiemelésével Mayer életet ad a számoknak. Bemutatja például, hogy a nem kormányzati szervezetek befolyása hogyan nyomást gyakorolhat az államokra a változásra (pl. Peru megsemmisítette az amnesztiatörvényeket a Barrios Altos után, Nigéria módosította a törvényeket a civil szervezetek ügyei után), így bemutatva a civil szervezetek pereskedésének valós hatását. Ezek az esettanulmányok alátámasztják Mayer érvelését, miszerint a nem kormányzati szervezetek nem csak szimbolikusan vesznek részt; gyakran katalizátorai a regionális emberi jogi jogszabályok jelentős jogi fejleményeinek.

Következmények a jogelméletre és a civil szervezetek gyakorlatára

Mayer megállapításai számos következménnyel járnak mind a nemzetközi jog elméletére (különösen a nem állami szereplők tekintetében), mind az emberi jogi civil szervezetek gyakorlati munkájára nézve:

- A nemzetközi jog státuszának és alanyainak újragondolása: Hagyományosan a nemzetközi jogi folyamatok államközpontúak voltak, de a regionális emberi jogi bíróságok tervezésüknél fogva felhatalmazták az egyéneket és a nem kormányzati szervezeteket, mint közvetlen szereplőket. Mayer elemzése megerősíti azt az elképzelést, hogy a nem kormányzati szervezetek a nemzetközi jogban "ügynökökként" vagy közvetítőkként értelmezhetők, akik az áldozatok nevében működnek, hogy az államokat felelősségre vonják. Az a tény, hogy a nem kormányzati szervezetek formális státusszal rendelkeznek (Amerika-közi Bizottság, Afrikai Bizottság/Bíróság), vagy önállóan is megjelenhetnek (EJEB, ha áldozattá válnak), elhomályosítja azt a klasszikus elképzelést, hogy csak az államok a nemzetközi jog alanyai. Elméleti szempontból ez a nemzetközi igazságszolgáltatás fejlődésére utal, ahol a nem állami magánszervezetek döntő résztvevők. Mayer adatai azt mutatják, hogy a civil szervezetek hatékonyan *magánügyészként működnek*, különösen azokban a rendszerekben, ahol az állami végrehajtás gyenge. Ez megkérdőjelezi a jogi elméleteket, hogy figyelembe vegyék a civil szervezetek szerepét a végrehajtásban és a normák kidolgozásában. A legitimitási vitáról is beszél: a civil szervezetek önjelölt szereplők, mégis nagyrészt pozitívan járultak hozzá a jogsértések feltárásához és az áldozatok megsegítéséhez. Mayer munkája azt sugallja, hogy az emberi jogi elbírálás legitimitása a hozzájárulásból és a szakértelemből származik, nem csak a formális állami hozzájárulásból, mivel az államok elfogadták ezeket a petíciós rendszereket, és a nem kormányzati szervezetek segítenek hatékonyabbá tenni őket.
- Nincs szükség a civil szervezetek túlzott kapuőrzésére: Az intézményi tervezés tekintetében Mayer arra a következtetésre jut, hogy a civil szervezetek nyílt hozzáférése nem káoszhoz vagy visszaéléshez vezetett, hanem inkább az ügyek hatékony megkönnyítéséhez. Ennek gyakorlati következményei vannak: a bíróságokat vagy bizottságokat tervező testületek fontolóra vehetik az Amerika-közi modell

követését, amely a nem kormányzati szervezetek petícióinak széles körű engedélyezését jelenti a szigorú akkreditáció előírása helyett. Mayer kifejezetten azt sugallja, hogy az Afrikai Bíróság megfigyelői státuszra vonatkozó követelménye szükségtelen akadály, mivel megállapításai azt mutatják, hogy a civil szervezetek részvétele általában konstruktív és önszabályozó (a legaktívabb NGO-k azok, amelyek bizonyított kompetenciával és kapcsolatokkal rendelkeznek a nemzetközi közösséggel). A jogelmélet számára ez kapcsolódik a nem kormányzati szervezetek minőségének és elszámoltathatóságának fenntartásáról szóló vitákhoz. A regionális bíróságok bizonyítékai azt mutatják, hogy nem valósult meg az a félelem, hogy *az elszámoltathatatlan civil szervezetek komolytalan ügyekkel árasztják el a dossziékat*. Ehelyett a civil szervezetek meglehetősen stratégiai és esetszelektívek voltak, gyakran együtt dolgoztak az áldozatokkal és a közösségekkel. Ez alátámasztja azt az elméleti álláspontot, hogy a civil szervezetek formális demokratikus mandátum nélkül is a közérdek legitim képviselőiként szolgálhatnak, különösen az emberi jogi kontextusban, mindaddig, amíg beágyazódnak az elszámoltathatóság hálózataiba (pl. átlátható működés, nemzetközi partnerségek stb.).

- Befolyás vs. formális szerep: Mayer cikke hallgatólagosan felveti azt a pontot is, hogy a "befolyást" nem csak a győztes ügyek mérik, hanem a jelenlét és a kitartás is. Bár nem értékelte mennyiségileg az eredményeket, maga az a tény, hogy a nem kormányzati szervezetek sok jelentős ügyben jelen vannak, azt jelenti, hogy alakítják az érveket és potenciálisan a joggyakorlatot. A civil szervezetek gyakorlata számára ez hangsúlyozza, hogy a részvétel – akár petíció benyújtójaként, akár ügyvédként vagy amicusként – rendszerszintű hatással járhat. Az egyik gyakorlati tanulság az, hogy a nem kormányzati szervezeteknek továbbra is minden rendelkezésre álló eljárási lehetőséget fel kell használniuk: ha a közvetlen kereshetőségi jogot blokkolják, használjon amicus briefeket; Ha a hazai ügyvédek kezelni tudnak egy ügyet, akkor talán az amicusra összpontosítanak; Ha senki más nem tudja benyújtani az ügyet, lépjen be petíció benyújtójaként. Mayer tanulmánya azt mutatja, hogy a civil szervezetek mindezt teszik. Ebből az következik, hogy a civil szervezetek hatékony érdekképviselete rugalmasságot és jogi kreativitást igényel, néha peres félként, néha támogatásként.
- Erőforrás-elosztás és kapacitásépítés: Mayer ajánlása, hogy az emberi jogi civil szervezetek támogatását a regionális szükségletekhez igazítsák, konkrét következményekkel jár az adományozók, a kormányok és maga a civil szervezetek közössége számára. Európában, ahol a civil szervezetek részvétele alacsony és koncentrált volt, ez azt jelentheti, hogy a civil szervezetek finanszírozását vagy képzését olyan országokban kell összpontosítani, mint Oroszország, Törökország vagy más olyan helyeken, ahol hiányosságok vannak a jogi segítségnyújtásban, vagy támogatni kell az ügyeket kezelő szakosodott civil szervezeteket (például az SRJI vagy az EHRAC) ezekben az összefüggésekben. Amerikában létfontosságú az olyan széles körű szervezetek támogatása, mint a CEJIL vagy a közép- és dél-amerikai nemzeti civil szervezetek, mivel nagy mennyiségű esetet kezelnek. Afrikában a széles körű elterjedés mellett regionális peres központok (például IHRDA) építése és a nemzeti civil szervezetek megerősítése különböző országokban segítene fenntartani a lendületet. Mayer megállapításai azt sugallják, hogy a civil szervezetek a végrehajtási rendszerek alapvető pilléreivé váltak – ha eltávolítanák vagy gyengítenék őket, sok áldozat elveszítené a hozzáférést. Ezért annak biztosítása, hogy ezek a civil szervezetek rendelkezzenek a szükséges képzéssel, finanszírozással és védelemmel (a megtorlásokkal szemben), kulcsfontosságú az emberi jogi elszámoltathatóság fenntarthatósága szempontjából.

- Együttműködés és hálózatok: Egy másik gyakorlati szempont a civil hálózatok fontossága. Mayer többször is megemlíti a nem kormányzati szervezetek határokon átnyúló partnerségét (pl. CEJIL helyi csoportokkal való partnerség; az afrikai civil szervezeteket segítő INTERIGHTS; OSJI finanszírozási kezdeményezések). Ez azt sugallja, hogy a civil szervezetek az együttműködés révén maximalizálják a befolyást. A gyakorló szakemberek számára olyan stratégiákat validál, mint a koalíciók létrehozása konkrét esetekben, vagy a szakértelem megosztása a régiók között. Például egy afrikai civil szervezet tanulhat az Amerika-közi NGO-któl arról, hogyan kell bemutatni az erőszakos eltüntetésekkel kapcsolatos ügyet stb. Az adatok arra utalnak, hogy egyes nem kormányzati szervezetek (például a CEJIL és az IHRDA) hatékonyan regionális központként működnek, így e központok támogatása multiplikátor hatásokkal járhat.
- Hatás a jogtudományra és a megfelelésre: Bár Mayer cikke nem mélyül el mélyen az ügyek kimenetelében, arra lehet következtetni, hogy a nem kormányzati szervezetek által vezérelt ügyek mérföldkőnek számító döntéseket hoztak (pl. az Amerika-közi Bíróság számos úttörő ítélete nem kormányzati szervezetek által vezetett volt). Ennek elméleti következményei vannak: azt sugallja, hogy a nem kormányzati szervezetek új vagy rendszerszintű kérdések bíróság elé vitelével segítik az emberi jogi jogszabályok fokozatos fejlődését. Például nem kormányzati szervezetek nélkül az Afrikai Bizottság talán soha nem döntött volna a SERAC-ügyben, amely Nigériát felelősségre vonja a környezetvédelmi jogokért, vagy az Amerika-közi Bíróságnak nem lett volna annyi ügye, amely meghatározta volna az államok kötelességét a múltbeli atrocitások kivizsgálására. Tehát a jogelmélet szempontjából a civil szervezetek peres *vállalkozóként működnek*, akik új területekre tolják a jogot. Ez további kérdéseket vet fel (Mayer hatáskörén kívül), hogy a bíróságok fogékonyak-e a nem kormányzati szervezetekre, részben azért, mert hitelességet és olyan információkat hoznak, amelyeket az államok vagy az egyének esetleg nem.
- Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ha a nem kormányzati szervezetek nagy befolyással bírnak ezekben a rendszerekben, az államok reagálhatnak (pozitívan vagy negatívan). Egyes kormányok megpróbálhatják korlátozni a nem kormányzati szervezeteket (sőt, számos ország elfogadott olyan törvényeket, amelyek korlátozzák a civil szervezetek tevékenységét). Mayer megállapításai, miszerint bizonyos államokat többször is célba vettek a civil szervezetek ügyei (Oroszország, Peru, Nigéria stb.), arra ösztönözhetik ezeket az államokat, hogy javítsák megfelelésüket, vagy visszaszorítsák a civil szervezetek tevékenységét. A civil szervezetek gyakorlata számára ez azt jelenti, hogy a legitimitás fenntartása és annak bizonyítása, hogy jóhiszeműen járnak el az áldozatok érdekében, elengedhetetlen a szerepük elleni támadások elhárításához. Azt is sugallja, hogy a civil szervezetek fontolóra vehetik az államokkal való együttműködést a döntések végrehajtásában, nem csak megnyerésében, hogy konstruktív befolyást mutassanak.

Összefoglalva, Mayer cikke alapos tudományos tanulmányt nyújt, amely nemcsak azt dokumentálja, hogy a nem kormányzati szervezetek hogyan működnek együtt a regionális emberi jogi bíróságokkal és bizottságokkal, hanem arra is ösztönöz, hogy gondolkodjunk el a civil szervezetek nemzetközi jogban betöltött szerepének alakulásáról. Összehasonlító megközelítése azt mutatja, hogy a civil szervezetek nélkülözhetetlen szereplőkké váltak az emberi jogok érvényesítésében a különböző kontinenseken, bár részvételük mértéke a helyi igényektől és a jogi keretektől függően változik. A jogteoretikusok számára ez aláhúzza a *nemzetközi igazságszolgáltatás pluralizációját* – az államok már nem az igazságszolgáltatás egyedüli kapuőrei; A civil szervezetek (és magánszemélyek) megosztják ezt a teret. A

gyakorló szakemberek és a politikai döntéshozók számára Mayer munkája rávilágít arra, hogy támogatni kell a nem kormányzati szervezetek részvételét, mint pozitív erőt, és kalibrálni kell az intézményi szabályokat (például az állandó követelményeket) az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés maximalizálása érdekében. Mayer arra a következtetésre jut, hogy az európai, az Amerika-közi és az afrikai rendszerek tapasztalatai azt sugallják, hogy az *ajtó megnyitása a nem kormányzati szervezetek előtt* – messze nem ássa alá a folyamatokat – növeli ezeknek a rendszereknek a képességét az emberi jogi jogsértések meghallgatására és orvoslására. A cikk végső soron azt az elképzelést támogatja, hogy a civil szervezetek bevonása, ha megengedik és megfelelően kihasználják, erősíti a regionális emberi jogok érvényesítését azáltal, hogy biztosítja, hogy az áldozatoknak bajnokai legyenek, és hogy az emberi jogi normákat erőteljesen kövessék az államközpontú paradigmán túl.

Források

- Lloyd H. Mayer, *"NGO Standing and Influence in Regional Human Rights Courts and Commissions" (NGO Standing and Influence in Regional Human Rights Courts and Commissions),* Brooklyn Journal of International Law, vol. 36, no. 3 (2011), pp. 911–945.
- Id., 913–14 (I. rész: a nem kormányzati szervezetek szerepének és variációinak áttekintése); 917–19 (az EJEE 34. cikke és az Amerika-közi 44. cikk alapján álló nem kormányzati szervezet); 925–33 (empirikus megállapítások a nem kormányzati szervezetek részvételéről az egyes rendszerekben); 935–37 (a regionális különbségek okainak megvitatása, pl. költségmentesség, magánügyvédi kamara); 937–41 (a nem kormányzati szervezetek támogatásának következményei és az átvilágítási politikák).
- Mayer összegyűjtött adatai (függelék) és példák: pl. SRJI részvétele az EJEE-ügyekben; a CEJIL kiterjedt szerepe az Amerika-közi ügyekben; IHRDA és INTERIGHTS afrikai ügyekben; *Civil Liberties Org. kontra Nigéria* (Afr. Comm'n); *Diniz Bento da Silva kontra Brazília* (Inter-Am. Comm'n) stb. Ezek szemléltetik a leírt mintákat.

Grégor Puppinck "ECLJ jelentés az EJEB nem kormányzati szervezeteiről és bíráiról (2009–2019)"

Bevezetés és háttér

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) régóta együttműködik a civil társadalommal, a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) gyakran pereskednek a Bíróság előtt, vagy harmadik félként beavatkoznak. 2020-ban Grégor Puppinck (az Európai Jogi és Igazságügyi Központ (ECLJ) igazgatója) "Nem kormányzati szervezetek és az EJEB bírái (2009–2019)" című jelentése nagy figyelmet keltett azzal, hogy rendszerszintű összeférhetetlenség áll fenn az EJEB egyes bírái és a Bíróságon tevékenykedő egyes nem kormányzati szervezetek között. A jelentés a nemzetközi bíróságok különböző politikai szereplők általi növekvő ellenőrzésének hátterében jelent meg, és arra törekedett, hogy rávilágítson arra, hogy az EJEB bírói függetlenségét és pártatlanságát hogyan veszélyeztetheti a bírák érdekképviseleti szervezetekkel való korábbi kapcsolata. Ez az elemzés részletes áttekintést nyújt Puppinck jelentéséről – annak eredetéről, céljairól, módszertanáról és főbb megállapításairól –, majd hitelességének, forrásainak és lehetséges elfogultságának kritikai értékelése következik. Ezt követően megvizsgálja a jelentés fogadtatását tudományos, jogi és politikai körökben, és megvitatja az EJEE működésével kapcsolatban felvetett jogi, politikai és intézményi következményeket. A jelentésben azonosított legfontosabb civil szervezeteket, a megnevezett bírákat és kapcsolataikat, valamint a vonatkozó etikai normákat is megvitatják a kontextusban.

A jelentés áttekintése és célkitűzései

A jelentés háttere: Az ECLJ, egy strasbourgi székhelyű civil szervezet, amelynek küldetése a "spirituális és erkölcsi értékek" előmozdítása az emberi jogi jogban, korábban már részt vett az EJEB (gyakran beavatkozik olyan ügyekbe, mint a vallásszabadság és a meg nem született gyermekek jogai). 2020 elején Puppinck és csapata hat hónapos oknyomozó tanulmányt készített, amely az EJEB bírái és a nem kormányzati szervezetek közötti kapcsolatokra összpontosított. A jelentés által leírt lendület az a megfigyelés volt, hogy a bírák jelentős része közvetlenül az emberi jogi civil szervezetek közösségéből érkezett, ami kérdéseket vet fel az esetleges összeférhetetlenségről, amikor ugyanezek a nem kormányzati szervezetek megjelennek a Bíróság előtt. A tágabb kontextus magában foglalja a magánalapítványok és lobbicsoportok nemzetközi emberi jogi megítélésre gyakorolt befolyásáról szóló vitákat, amelyeket gyakran Soros György európai filantróp hálózatának kritikái személyesítenek meg. A jelentés médiavisszhangja gyakran éles szavakkal fogalmazta meg (pl. "Soros markolata az EJEE-t" egyes médiumokban), tükrözve a Bíróság függetlenségét övező felfokozott politikai légkört.

Célkitűzések: A jelentés kinyilvánított célja az volt, hogy "hozzájáruljon az európai emberi jogi rendszer megfelelő működéséhez" azáltal, hogy feltárja az egyes bírák és a nem kormányzati szervezetek közötti kapcsolatok mintázatát, felméri az ezzel járó problémákat, és korrekciós intézkedéseket javasol. A jelentés alapvetően azt kérdezi, hogy az EJEB igazságszolgáltatása kellően pártatlan-e, amikor a korábban civil szervezeteknél dolgozó vagy vezetett bírák később ugyanezeket a szervezeteket érintő ügyeket tárgyalják. Arra törekszik, hogy fenntartsa azt az elvet, hogy a bíráknak nemcsak függetlennek kell lenniük, hanem el kell kerülniük az *elfogultság látszatát* is – ezt a normát maga a Bíróság is megköveteli a nemzeti igazságszolgáltatásokkal szemben az emberi jogok európai egyezményének 6. cikke értelmében. A bírák életrajzára és az ügyekben való részvételre vonatkozó konkrét adatok összegyűjtésével Puppinck jelentése reformokat kívánt indítani az EJEB bírói pártatlanságának megerősítése érdekében.

A tanulmány módszertana

Az ECLJ jelentése a bírák szakmai hátterére vonatkozó nyilvános információk empirikus áttekintésén és egy tízéves időszak (2009–2019) ügyiratainak elemzésén alapul. A kutatók elsősorban hivatalos forrásokra támaszkodtak, például az EJEB bíráinak önéletrajzára, amelyet az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének (PACE) nyújtottak be megválasztásukhoz. Ezekből az önéletrajzokból a csapat azonosította azokat a bírákat, akik jelentős korábbi kapcsolatban álltak bármely civil szervezettel. Fontos, hogy a tanulmány azokra a nem kormányzati szervezetekre összpontosított, amelyek aktív peres felek vagy beavatkozók az EJEE-ben – azaz azokra a szervezetekre, amelyek valószínűleg megjelennek a Bíróság előtt. Puppinck csapata hét civil szervezetre szűkítette a mezőnyt (a következő részben részletezve), amelyek két kritériumnak feleltek meg: (1) a civil szervezet rendszeresen részt vesz az EJEB ügyeiben, és (2) a 2009–2019-es időszakban legalább egy EJEB bíró korábban az adott NJEB-nek vagy szorosan dolgozott vele.

Miután azonosította a célzott nem kormányzati szervezeteket és bírákat, a jelentés megvizsgálta az EJEB ügyiratait, hogy nincsenek-e átfedések e bírák és korábbi szervezeteik között. Konkrétan megvizsgálta azokat a 2009–2019-es ügyeket, amelyekben a hét nem kormányzati szervezet egyike felperesként, jogi képviselőként vagy harmadik fél beavatkozóként vett részt, és ellenőrizte, hogy az ügyben eljáró bírók valamelyike korábban kapcsolatban állt-e az adott nem kormányzati szervezettel. A jelentés az ilyen eseteket potenciális összeférhetetlenségnek tekintette, abból a feltevésből, hogy a bíró elfogult lehet (vagy annak tekinthető) egy olyan szervezettel szemben, amellyel a múltban szoros kapcsolatban állt. A szerzők elismerik, hogy számuk konzervatív becslés, kizárva néhány közvetett kapcsolatot (például *nem* követték nyomon azokat az eseteket, amikor a bíró korábbi civil szervezete hivatalosan nem volt nyilvántartva, de esetleg finanszírozta a peres feleket, sem olyan ügyeket, amelyekben nem kormányzati szervezetek vettek részt, amelyeket pusztán egy közös adományozó finanszírozott). Ez a módszertan kvantitatív képet ad arról, hogy a bírák milyen gyakran ültek a korábbi civil szervezetükhöz kapcsolódó ügyekben, valamint a bírák korábbi nem kormányzati szervezeti szerepének minőségi profilját.

Meg kell jegyezni, hogy a jelentés megközelítése – a nyilvánosan elérhető önéletrajzokra és esetlistákra támaszkodva – átlátható és megismételhető, de vannak korlátai. Nem mélyül el a belső bírósági eljárásokban (például a testületek kijelölésében) vagy a bírák tényleges döntéshozatalában ezekben az ügyekben. Nem bizonyítja a tényleges elfogultságot sem; inkább konfliktuspotenciállal rendelkező helyzeteket dokumentál (amit a jogászok *objektív pártatlansági* aggályoknak neveznek). Maga a jelentés ezeket a helyzeteket elég

problematikusnak tartja ahhoz, hogy eljárási reformokat indokoljon, anélkül, hogy egyetlen bírót is megvádolna szándékos jogsértéssel.

A Puppinck-jelentés legfontosabb megállapításai

Az ECLJ jelentésének megállapításai megdöbbentőek voltak. Az EJEB 2009 és 2019 között szolgáló 100 bíró közül legalább 22-nek volt korábbi kapcsolata a hét azonosított civil szervezettel. Más szóval, a Bíróság bíráinak több mint egyötöde abban az évtizedben közvetlenül egy maroknyi peres eljárásban aktív civil társadalmi szervezettől származott. A hét civil szervezet (itt ábécé sorrendben felsorolva) és az egyes bírák száma a következő volt:

- Nyílt Társadalom Alapítványok (OSF) hálózata – 12 bíró volt tisztviselője vagy kedvezményezettje az OSF-nek vagy leányvállalatainak (különösen a Nyílt Társadalom Igazságossági Kezdeményezésének). Nevezetesen, az OSF nemcsak azért tűnt ki, mert a legtöbb volt civil szervezet bíráját képviselte, hanem azért is, mert az OSF finanszírozást nyújtott a listán szereplő másik hat civil szervezetnek, hangsúlyozva az OSF központi szerepét az emberi jogi civil szervezetek ökoszisztémájában.
- Helsinki Bizottságok és alapítványok – 7 bíró dolgozott együtt valamelyik nemzeti Helsinki Emberi Jogi Bizottsággal (pl. Bulgáriában, Lengyelországban vagy Magyarországon) vagy a kapcsolódó helsinki emberi jogi alapítványokkal. Ezek a testületek, amelyeket eredetileg a Helsinki Egyezmények inspiráltak, belföldön képviselik az emberi jogokat, és gyakran vesznek részt az EJEB peres eljárásaiban.
- Jogászok Nemzetközi Bizottsága (ICJ) – 5 bíró töltött be szerepet a Nemzetközi Bíróságban, amely a jogállamiságot és az emberi jogokat előmozdító jogászokból álló nemzetközi civil szervezet.
- Amnesty International – 3 bíró volt Amnesty tisztviselő vagy közreműködő. Paulo Pinto de Albuquerque bíró (Portugália) például az Amnesty International nemzeti tagozatának igazgatótanácsában ült, mielőtt csatlakozott volna a bírósághoz, és Ján Šikuta bíró (Szlovákia) is részt vett az Amnesty International országában.
- Human Rights Watch (HRW) – 1 bíró dolgozott a HRW-nek (Darian Pavli albán bíró karrierje korábbi szakaszában a HRW kutatója volt).
- Interights (Emberi Jogok Jogi Védelmének Nemzetközi Központja) – 1 bíró korábban kapcsolatban állt az Interights-szal. Nevezetesen, a jelenlegi brit bíró, Tim Eicke több mint egy évtizedig (2004–2015) szolgált az Interights igazgatótanácsában, mielőtt csatlakozott az EJEEB-hez.
- A.I.R.E. Központ (Tanácsadás az egyéni jogokról Európában) – 1 bíró dolgozott együtt az AIRE Központtal, egy londoni székhelyű civil szervezettel, amely gyakran beavatkozik Strasbourgban (a jelentés nem nevezi meg a bírót az összefoglalóban, de ez valószínűleg egy olyan bíróra utal, aki korábban tanácsadói szerepet töltött be az AIRE-nél).

Ezek a számok aláhúzzák, hogy az EJEB számos bírája közvetlenül prominens emberi jogi érdekképviseleti szervezetektől érkezett. Sok esetben ezek nem perifériás társulások, hanem vezetői vagy alapító szerepek voltak. Például Yonko Grozev bolgár bíró társalapítója volt a Bolgár Helsinki Bizottságnak (egy vezető jogvédő civil szervezet), majd később az EJEB bírájaként éppen ezt a bizottságot érintő ügyekben ítélkezett. Hasonlóképpen, Sajó András magyar bíró bírói megbízatása előtt évekig a New York-i Open Society Justice Initiative (OSF jogi ága) igazgatótanácsában dolgozott, és hosszú ideig a Soros által finanszírozott Közép-

európai Egyetem munkatársa volt. Ezek példák a jelentés által kiemelt szoros civil kapcsolatokra.

Döntő fontosságú, hogy az ECLJ jelentése nem áll meg a múltbeli kapcsolatok feltérképezésénél; összekapcsolja őket az ügyekben való részvétellel. A 2009 és 2019 közötti időszakban 185 olyan ítéletet azonosított, amelyekben a hét nem kormányzati szervezet közül legalább egy részt vett az eljárásban (akár félként, akár hivatalosan beavatkozó harmadik félként). Ezen ügyek közül 88-ban az ügyet tárgyaló bírák közül egy vagy több korábban kapcsolatban állt az érintett nem kormányzati szervezettel. Más szóval, az esetek nagyjából felében, amikor ezek a nem kormányzati szervezetek megjelentek a bíróságon, a padon volt egy bíró, aki korábban kapcsolatban állt valamelyikükkel. A jelentés ezt a 88 esetet problematikus "összeférhetetlenségi" helyzetnek tekinti, megjegyezve, hogy a szóban forgó bíró nem mindig zárkózott el. Valójában az egész évtizedben csak 12 bírói visszalépést észleltek a nem kormányzati szervezetekkel kapcsolatos konfliktusok miatt. Ez arra utal, hogy az ilyen esetek túlnyomó többségében a bírák múltbeli kapcsolataik ellenére is üléseztek, személyes belátásukra és a pártatlansági normák értelmezésére bízva.

A jelentés konkrét illusztrációkat tartalmaz. Az egyik nagy horderejű példa a folyamatban lévő *Big Brother Watch kontra Egyesült Királyság* ügy (tömeges megfigyelési ügy): az ügy 16 kérelmezője közül 10 a Nyílt Társadalom Alapítványok által finanszírozott civil szervezet volt, és 6 beavatkozó civil szervezet is OSF finanszírozású volt. Az üggyel eredetileg foglalkozó 17 bíróból álló nagytanácsból 6 bíró kapcsolatban állt az érintett civil szervezetekkel. Egyik bíró sem zárkózott vissza. A jelentés szerint az ilyen forgatókönyvek "megkérdőjelezik a Bíróság függetlenségét és a bírák pártatlanságát", különös tekintettel arra, hogy az EJEB kivételes hatáskörrel rendelkezik az emberi jogi jogszabályok értelmezésében Európa-szerte. A jelentés határozottan megjegyzi, hogy ez a helyzet valószínűleg sértené az EJEB által a nemzeti bíráktól megkövetelt pártatlansági normákat – például a belföldi bírákat jellemzően kizárják az ügyből, ha személyes érdekeltségük vagy előzetes kapcsolatuk van egy féllel. (Figyelemre méltó párhuzam az Egyesült Királyság Lordok Házának *Pinochet-ügy* (1999), ahol egy Law Lord összeférhetetlenség miatt kizárták egy beavatkozó civil szervezethez (Amnesty International) fűződő kapcsolatai miatt.) Hasonlóképpen, a nem kormányzati szervezetekhez kapcsolódó bírák jelenléte a korábbi szervezeteiket érintő ügyekben vörös zászlókat vet fel az "objektív pártatlanság" miatt – még akkor is, ha ezek a bírák jóhiszeműen járnak el.

Összefoglalva, Puppinck jelentésének legfontosabb megállapításai a következők:

- Az EJEB bíráinak jelentős része (2009 és 2019 között 22 fő) szoros szakmai kapcsolatban állt a Bíróságon tevékenykedő néhány nem kormányzati szervezettel. Ez az aktivista háttérrel rendelkező bírák figyelemre méltó koncentrációját jelzi, szemben a tudományos körökkel, a kormányzati szolgálattal vagy az igazságszolgáltatással.
- A Nyílt Társadalom hálózat (Soros által finanszírozott szervezetek) különösen kiemelkedő volt, több bíróhoz (12) kapcsolódott, mint bárki más, és pénzügyileg összefonódott sok mással. Ez rávilágított az észlelt *ideológiai homogenitásra* vagy hálózati hatásra (ezek a nem kormányzati szervezetek közös adományozókkal és emberi jogi programokkal rendelkeznek).
- Egy évtized alatt legalább 88 EJEE-ügy tartalmazott potenciális összeférhetetlenséget, ahol a bírák olyan ügyekben ültek, amelyeket olyan civil szervezetek indítottak vagy támogattak, amelyekért a bírák maguk is dolgoztak a múltban. Viszonylag kevés bíró

zárkózott vissza ilyen helyzetekben, ami a Bíróság eljárási biztosítékainak hiányosságát jelzi.
- A jelentés arra a következtetésre jut, hogy ezek a tények rendszerszintű kockázatot jelentenek az igazságszolgáltatás függetlenségére és az EJEE-be vetett közbizalomra nézve, és sürgős korrekciós intézkedéseket indokolnak.

A jelentés következtetései és ajánlásai

Puppinck jelentése, bár diagnosztikai jellegű, előíró területre is merészkedik. Arra a következtetésre jut, hogy a jelenlegi helyzet "súlyos, és megkérdőjelezi a Bíróság függetlenségét és a bírák pártatlanságát", ami korrekciós intézkedéseket igényel. Az alapvető aggodalom az, hogy az EJEB legitimitását – amely azon alapul, hogy a bírák az elfogultság gyanúja felett állnak – alááshatja, ha túl sok bírót tekintenek úgy, mint akik az érdekképviseleti szerepekből rotálódnak, és potenciálisan korábbi kollégáik vagy ügyeik javára ítélkeznek.

E kérdések kezelése érdekében a jelentés egy sor reformot javasol a Számvevőszék integritásának megerősítése érdekében:

- A bírák szigorúbb kiválasztása: Az EJEB bíráinak jelölése és megválasztása során nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy "elkerüljék az érdekképviseleti csoportokkal szoros kapcsolatban álló aktivisták és kampányolók kinevezését". A gyakorlatban ez azt jelentheti, hogy előnyben részesítik a korábbi bírói tapasztalattal vagy tudományos háttérrel rendelkező jelölteket azokkal szemben, akiknek karrierje elsősorban a civil szervezetek aktivizmusában volt. A jelentés azt javasolja, hogy a PACE-nek (amely megválasztja a bírákat) szigorúbban kell ellenőriznie a jelöltek függetlenségét a kiegyensúlyozott és pluralista pad biztosítása érdekében.
- Az összeférhetetlenség átláthatósága: Az ECLJ mechanizmusokat szorgalmaz az összeférhetetlenség nyilvánosságra hozatalára és kezelésére. Például a bíráktól (és a bírójelöltektől) meg kell követelni, hogy nyilatkozzanak a Bíróságon tevékenykedő nem kormányzati szervezetekkel fennálló jelenlegi vagy múltbeli kapcsolataikról. Hasonlóképpen, a bírósághoz benyújtott kérelmezőket felkérhetik annak megállapítására, hogy egy nem kormányzati szervezet áll-e a kérelmük mögött, és a beavatkozást kérelmező nem kormányzati szervezeteknek nyilvánosságra kell hozniuk a felekkel vagy a bírákkal való kapcsolatukat. Ezek az átláthatósági intézkedések rávilágítanának az esetleges átfedésekre, és lehetővé tennék a felek számára, hogy adott esetben kifogást emeljenek vagy kizárást kérjenek.
- Visszavonási és visszavonási eljárások: Megállapítva, hogy a strasbourgi bíróságon nincs hivatalos kizárási eljárás, a jelentés sürgeti a bírák konfliktus esetén történő visszalépésére vonatkozó szabályok formalizálását. Azt javasolja, hogy az EJEE fogadjon el a nemzeti bíróságokhoz hasonló eljárásokat: a feleket előzetesen tájékoztatni kell a tanács összetételéről, és lehetőséget kell biztosítani arra, hogy ellentmondást észlelve kifogást emeljenek. Ezenkívül a bíráknak kötelességük kell (nem pusztán mérlegelési jogkörrel) tájékoztatni a Bíróság elnökét minden olyan körülményről, amely kétségbe vonhatja pártatlanságukat, és szükség esetén félreállni. Az ECLJ lényegében egy szilárd kizárási keret létrehozását javasolja, amely összhangban van a Bíróság bírói elfogultságra vonatkozó saját ítélkezési gyakorlatával.
- Intézményi reformok: A Számvevőszéken túl a jelentés az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének is továbbította megállapításait. Az ECLJ hivatalosan petíciót nyújtott

be a PACE-hez a 67. cikk (jelenleg 71. cikk) szerinti petíciós eljárás alapján, sürgetve a Közgyűlést, hogy vizsgálja ki és javasoljon megoldásokat ezekre az összeférhetetlenségi kérdésekre. A jelentés közzétételét Puppinck szavaival élve "pozitív hozzájárulásnak" szánták az EJEB javításához, nem pedig az ellene irányuló támadásnak. A PACE (amely felügyeli a bíróválasztásokat és vizsgálatokat folytathat) bevonásával az ECLJ intézményi felügyeletet és esetleg változásokat kívánt elérni a bírák kiválasztási folyamatában.

Összefoglalva, a jelentés következtetései hangsúlyozzák, hogy bár a nem kormányzati szervezetek létfontosságú szerepet játszanak az emberi jogi perekben, nagyobb ellenőrzésekre van szükség, amikor öregdiákjaik bírókká válnak. A javaslatok a pártatlanság megerősítésére összpontosítanak a jobb előzetes szűrés és a kizárás és a nyilvánosságra hozatal háttéreljárásai révén. Puppinck alapfeltevése az, hogy az EJEE-nek legalább ugyanazokat a normákat kell betartania, amelyeket a nemzeti bíróságok számára az elfogultság és az összeférhetetlenség elkerülése tekintetében előír. Ilyen intézkedések nélkül a Bíróság olyan döntéseket kockáztat, amelyeket kétségek szennyezhetnek, vagy legalábbis sebezhetőek lehetnek az elfogultság külső kritikáival szemben.

Azonosított civil szervezetek, bírák és kapcsolatok

Az ECLJ jelentésében kiemelt hét nem kormányzati szervezetet érdemes közelebbről megvizsgálni, csakúgy, mint az érintett bírák konkrét hovatartozását, mivel e kapcsolatok természetének megértése kulcsfontosságú a jelentés állításainak értékeléséhez. Az alábbiakban ismertetjük az egyes nem kormányzati szervezetek vázlatát és a velük kapcsolatban álló bírák példáit, valamint az e kapcsolatok által érintett jogi/etikai normákat:

- Nyílt Társadalom Alapítványok (OSF) és Nyílt Társadalom Igazságszolgáltatási Kezdeményezés (OSJI): Az OSF hálózat (Soros György támogatásával) az emberi jogok, a demokrácia és a jogállamiság előmozdításáról ismert Európa-szerte. A jelentés szerint 12 bíró működött együtt valamilyen formában az OSF-fel vagy az OSJI-vel. Ezek a kapcsolatok az irányítási szerepektől a finanszírozott kutatói pozíciókig terjedtek. Például *Boštjan M. Zupančič bíró* (Szlovénia) és *Egidijus Kūris bíró* (Litvánia) az 1990-es években nemzeti OSF-alapítványaik igazgatótanácsában szolgáltak; *Julia Laffranque bíró* (Észtország) a 2000-es évek elején egy OSF által finanszírozott program végrehajtó tanácsának tagja volt; *Sajó András* bíró (Magyarország) nemcsak a Közép-európai Egyetem (OSF által támogatott intézmény) társalapítója, hanem az OSF New York-i székhelyű Justice Initiative kuratóriumának tagja is volt (2001–2007); *Yonko Grozev* bíró (Bulgária) az OSF szófiai kirendeltségének és az OSJI-nek igazgatósági tagja volt. Ezeknek a bíráknak a karrierje jól szemlélteti a Soros által támogatott civil társadalomból a bíróság soraiba vezető utat. Etikai szempontból aggodalomra ad okot, hogy a bíró szimpatizálhat az OSF által támogatott ügyekkel, vagy akár ismeri az OSF által finanszírozott peres feleket. Az EJEB 2021-ben frissített bírói etikai kódexe mostantól kifejezetten megköveteli, hogy a bírák mentesek legyenek minden "szervezet" vagy "magánszervezet" befolyásától, és kerüljék azokat a helyzeteket, amelyek hátrányosan befolyásolják a függetlenségükbe vetett közbizalmat. Az OSF-hez kapcsolódó bíró, aki egy OSF-ösztöndíjas által benyújtott ügyet tárgyalja, pontosan azt a részrehajlást mutathatja, amely ellen az ilyen etikai szabályok védekeznek. Az Egyesült Királyság jogában a Pinochet-precedens (ahol a bíró nem nyilvános kapcsolata egy nem kormányzati szervezet beavatkozójával kizáráshoz vezetett) analógiaként jól feltűnik:

e mérce szerint a bíró korábbi vezetését az OSF-ben nyilvánosságra kell hozni, és valószínűleg kizárást kell eredményeznie, ha az OSF vagy meghatalmazottjai érintettek egy ügyben.

- Helsinki Bizottságok és Emberi Jogi Alapítványok: Ez egy civil szervezetek hálózata, amelyet eredetileg a Helsinki Egyezmény állami betartásának ellenőrzésére hoztak létre. Hét EJEB bírónak volt itt társulása. Nevezetesen, *Yonko Grozev bíró* társalapítója volt a bolgár Helsinki Bizottságnak, és *Zdravka Kalaydjieva* bíró (szintén Bulgáriából) ugyanennek a civil szervezetnek a tagja volt. *Ganna Yudkivska* bíró (Ukrajna) részt vett az ukrán Helsinki Emberi Jogi Unió képzésein, sőt bíróvá válása előtt bírósági eljárásokban is képviselte a civil szervezetet. Más bírák (pl. *Lech Garlicki* Lengyelországból, *Karakaş András* Törökországból, *Ján Šikuta* Szlovákiából) részt vettek a Helsinki Bizottság programjaiban vagy hasonló civil társadalmi "Helsinki" kezdeményezésekben. Ezek a kapcsolatok gyakran tükrözik az emberi jogi aktivizmust a posztkommunista országokban, ahol az 1990-es és 2000-es években a Helsinki Bizottsággal való együttműködés volt a jogok védelmének elsődleges módja. Bár ez a tapasztalat kétségtelenül értékes szakértelmet adott ezeknek a jogászoknak, ez azt is jelenti, hogy bíróként szembesülhetnek korábbi civil szervezeteikkel a bíróságon. Például Yudkivska bíró 2020-ban hét ügyben ült le, amelyekben a Helsinki Bizottságok felként vagy beavatkozóként vettek részt. Jogi-etikai szempontból az ilyen helyzetek próbára teszik a pártatlanság elvét: Elítélhet-e egy bíró pártatlanul egy ügyet, ha az egyik oldalt egy olyan szervezet támogatja, amelyet egykor szolgált? A Bangalore-i bírói magatartási elvek (nemzetközi szabvány) kizárást javasolnának, ha a bíró korábbi kapcsolata ésszerű elfogultságot kelt. Az EJEB saját 28. szabályát (a visszavonásról) kritizálták, amiért nem tér ki kifejezetten ezekre a forgatókönyvekre – ezt most a Bíróság Munkamódszerekkel Foglalkozó Bizottsága vizsgálja.
- Jogászok Nemzetközi Bizottsága (ICJ): Öt bíró játszott szerepet ebben a tiszteletreméltó civil szervezetben. Például *Iulia Motoc* bíró (Románia) 2013-ig tagja volt a Nemzetközi Bíróság végrehajtó bizottságának, *Ineta Ziemele bíró* (Lettország) az 1990-es években társalapítója volt a lett Nemzetközi Bíróság szekciójának, Paulo *Pinto de Albuquerque bíró* (Portugália) pedig a portugál ICJ csoportban (Jog és Igazságosság) tevékenykedett. A Nemzetközi Bíróság gyakran harmadik félként avatkozik be a főbb emberi jogi ügyekbe. Míg a Nemzetközi Bíróság semleges jogi szakértőként pozícionálja magát, az ECLJ jelentése összeférhetetlenség szempontjából érdekelt civil szervezetnek tekinti. Etikai szempontból a Nemzetközi Bíróságon betöltött korábbi vezetői szerep indokolhatja a kizárást, ha a Nemzetközi Bíróság amicus beadványt nyújt be egy ügyben. Itt a fegyveregyenlőség elve (a felek közötti méltányos egyensúly) szerepel – ha egy bíró múltbeli szövetségben áll egy civil szervezettel, amely az egyik oldalon beavatkozik, az megbillentheti a tárgyalás vélt egyensúlyát.
- Amnesty International: Három bíró kapcsolatban állt az Amnesty Internationallel. *Pinto de Albuquerque bíró*Az Amnesty Portugal igazgatótanácsában végzett szolgálata (közvetlenül azelőtt ért véget, hogy 2011-ben csatlakozott az EJEEB-hez) egy példa erre. *Šikuta bíró* (Szlovákia) önéletrajzában meg nem határozott linkeket jegyeztek fel, és *Gabriele Felici bíró* (San Marino) az 1990-es években az Amnesty egyik emberi jogi programjában dolgozott. Az Amnesty International gyakran pereskedik és beavatkozik az EJEB előtt, gyakran olyan kérdésekben, mint a kínzás, a szólásszabadság vagy a menedékjog. Az etikai norma ismét az objektív pártatlanság: még ha egy bíró az Amnesty Amnesty részvétele évekkel ezelőtt történt is, akkor is üljön le egy olyan ügyben, amelyben az Amnesty aktív résztvevője? A jelentés

legalább két olyan esetet jelöl meg, amikor Pinto de Albuquerque bíró az Amnesty Internationalt érintő ügyeket tárgyalt (egyszer az Amnesty kérelmezőjeként, egyszer beavatkozóként). Tekintettel arra, hogy a *Pinochet* egy sokkal érintőlegesebb Amnesty kapcsolat (a bíró felesége az Amnesty önkéntese volt) kizáráshoz vezetett, ez aláhúzza, hogy *Szigorú* A kollíziós szabályok jellemzően a nemzeti rendszerekben vannak. Az EJEB viszonylag laza módon kezelte az ilyen forgatókönyveket, és a jelentés ezen kíván változtatni.

- Human Rights Watch (HRW): Az egyik bíró, Darian *Pavli albán bíró kutatóként* dolgozott a HRW-nél (2001–2003). A HRW alkalmanként vesz részt az EJEB ügyeiben (gyakran beavatkozó félként olyan kérdésekben, mint a médiaszabadság vagy a kínzás). Bár csak egy bírót jegyeznek fel, az elv továbbra is fennáll: a HRW háttérrel rendelkező bírónak óvatosnak kell lennie azokban az esetekben, amikor a HRW támogatja, hogy fenntartsa a semlegesség látszatát.
- Interights: Ez a mára megszűnt civil szervezet egykor jelentős közérdekű peres szervezet volt, amely az EJEB ügyeit támogatta. A jelentés megjegyzi az egyik bírót, *Tim Eicke bírót* (Egyesült Királyság), aki az Interights igazgatótanácsának tagja volt. Valójában Eicke úr sok éven át az Interights vagyonkezelője volt, ami tükrözi a bírói kinevezése előtti stratégiai peres eljárásokban való részvételét. Az Interights maga is számos strasbourgi ügyben avatkozott be számos jogi kérdésben, amíg 2014 körül be nem zárta. Az etikai megfontolás hasonló: ha az Interights még mindig aktív lenne, vagy hagyatéki ügyei még folyamatban lennének, amíg Eicke bíró a padon ült, kizárásra lehetne számítani. Általánosságban ez a példa azt mutatja, hogy nemcsak a volt keleti blokkból, hanem a nyugat-európai (például az Egyesült Királyságból) származó bírák is rendelkezhetnek civil érdekképviseleti háttérrel.
- AIRE Központ: Egy bíró kapcsolatban állt az AIRE Központtal, amely európai jogi tanácsadásra szakosodott, és gyakran nyújt be beadványokat bevándorlási, emberkereskedelemmel és családi élettel kapcsolatos ügyekben. A jelentés itt nem nevezi meg a bírót, de rávilágít arra, hogy még egyetlen bíró-civil szervezet kapcsolat is figyelemre méltó. Az AIRE Központ beavatkozásait általában jogi elemzésnek tekintik. Összeférhetetlenség szempontjából azonban, ha egy bíró az AIRE személyzetében vagy igazgatótanácsában lett volna, körültekintő lett volna, ha a bíró félreáll, amikor az AIRE beavatkozik – ismét az elfogultság érzékelésének elkerülése érdekében.

Ezeknek a kapcsolatoknak a felvázolása során egyértelmű, hogy a kapcsolatok jellege változó: egyes bírák nem kormányzati szervezetek alapítói vagy vezetői voltak (mély részvétel), mások alkalmi tanácsadók vagy tagok (lazább kapcsolatok). A jelentés hajlamos őket kollektíven "korábbi tisztviselőkként vagy kollaboránsként" kezelni, ami némi kritikát váltott ki (a kisebb kapcsolatok esetleges eltúlzása miatt). Mindazonáltal az érintett jogi és etikai normák következetesek: a Bangalore-i elvek, az Európa Tanács igazságügyi etikai irányelvei és a természetes igazságosság általános elvei mind megkövetelik, hogy *a bírák ne ítélkezzenek olyan ügyekben, amelyekben pártatlanságuk ésszerűen kétséges*. Ez magában foglalja azokat a helyzeteket is, amikor a bíró személyes vagy szakmai kapcsolatban áll az ügyben szorosan érintett féllel vagy szervezettel. Az EJEB saját precedense szerint még a bíró pártatlanságával kapcsolatos jogos kétség is alááshatja a tisztességes eljárást. Ezért, ha egy bíró karrierje jelentős részét azzal töltötte, hogy mondjuk az Amnesty International álláspontjait képviselje, és most az Amnesty International a bíró előtt áll egy ügyben, akkor a közbizalom fenntartásának biztonságos módja az lenne, ha a bíró visszalépne. Az ECLJ jelentése lényegében megállapítja, hogy ezt a normát nem tartották be szisztematikusan Strasbourgban, mind a kulturális, mind az eljárási hiányosságok miatt.

A jelentés hitelességének és elfogultságának elemzése

Puppinck jelentésének közzététele vitát váltott ki hitelességéről és a mögötte álló indítékokról. Egyrészt a jelentés tényszerű, mivel nyilvánosan ellenőrizhető információkat gyűjt össze – megnevezi a bírákat, korábbi civil szervezeti szerepeiket és konkrét ügyeket, amelyek mindegyike ellenőrizhető. Nevezetesen, még a kritikusok is elismerik, hogy az empirikus adatok nagyrészt pontosak. Valójában a *Le Monde* jelentése szerint maga az EJEB is "megjegyezte a tények pontosságát" az ECLJ tanulmányában. Nem cáfolták komolyan, hogy X bíró az Y civil szervezetnek dolgozott (ezek nyilvánosak), vagy hogy egyes bírák részt vettek volna a korábbi civil szervezetüket érintő ügyekben. Ez hitelességet kölcsönöz a jelentés leíró összetevőjének.

Az e tények értelmezése és következtetései azonban ellentmondásosabbak voltak. Számos tudós és megfigyelő kritizálta a jelentést, mint politikailag elfogult vagy túlzó. Például Martin Scheinin professzor (neves emberi jogi jogász) válaszolt az EJIL:Talk! kommentárja, amely Puppinck megállapításait "meglehetősen triviálisnak" minősítette – nevezetesen, hogy természetesen sok EJEB bíró emberi jogi civil szervezetekben dolgozik, mivel ez egy gyakori karrierút ezen a területen. Scheinin azzal érvelt, hogy az ilyen kapcsolatok *puszta létezése* nem bizonyít tényleges kötelességszegést vagy a bíróságra gyakorolt jogtalan befolyást. Határozottan azt írta, hogy Puppinck blogbejegyzése a jelentést elindítva "valójában nem tudományos kutatás eredménye, és nem is sikerül tényleges problémát azonosítania". Ebből a szempontból az ECLJ jelentését azzal vádolják, hogy összekeveri az összefüggést az ok-okozati összefüggéssel: igen, a bírák és a nem kormányzati szervezetek összefüggenek az emberi jogok világában, de a jelentés nem szolgáltat bizonyítékot arra, hogy ezek a bírák részben múltbeli kapcsolataik miatt döntöttek volna. Röviden, a kritikusok szerint a pártatlanságot a bíró magatartása és döntései alapján kell értékelni, nem pedig az önéletrajzuk alapján.

Az ECLJ lehetséges torzításai: Fontos figyelembe venni a forrást is. Az ECLJ hivatalosan hangzó neve ellenére határozott ideológiai profillal rendelkező civil szervezet. Kapcsolatban áll az American Center for Law and Justice (ACLJ) – egy konzervatív keresztény jogi érdekképviseleti csoporttal –, és az ECLJ napirendjén gyakran szerepel az abortusz ellenzése, a vallási konzervatívok támogatása és a "globalista" hatásokkal szembeni szkepticizmus. Az ECLJ saját küldetésnyilatkozata hivatkozik "azokra a szellemi és erkölcsi értékekre, amelyek az európai népek közös örökségét képezik", jelezve a tradicionalista szemléletmódot. Következésképpen egyes megfigyelők úgy látják, hogy a jelentést a túl liberálisnak tartott bíróság "moralizálása" vagy megfékezése motiválta. A tudományos elemzések az ECLJ jelentését a konzervatív szereplők szélesebb tendenciájába helyezik, amelyek visszaszorítják a nemzetközi emberi jogi testületek liberális uralmát. Például az EJEB konzervatív peres stratégiáiról szóló nemrégiben készült tanulmány megjegyzi, hogy az olyan csoportok, mint az ECLJ, hogyan igyekeznek feltárni az állítólagos elfogultságokat, és reformokat szorgalmaznak, hogy a Bíróságot összhangba hozzák értékeikhez. Ebből a szempontból a jelentés a Soros által finanszírozott civil szervezetekre összpontosít, és a jobboldali politikusok beszédtémáival való visszhangja (lásd alább) azt sugallja, hogy a jelentésnek a puszta intézményi fejlesztésen túlmutató programja lehet. Vitathatatlanul az "aktivistáknak" tekintett bírákat célozza meg (akik az ECLJ véleménye szerint gyakran olyan progresszív ügyeket támogatnak, mint az LMBTQ-jogok vagy a kiterjedt abortuszjogok a Bíróságon keresztül), hogy az EJEB bizonyos ítéleteit elfogultnak nyilvánítsák.

Ami a forrásokat és a módszertant illeti, bár a jelentés megbízható adatokat használ, a kritikusok kiemelik, mi maradt *ki*. Az elemzés egy bizonyos fajtájú civil szervezetekre (gyakran liberális jótékonysági szervezetek által finanszírozott emberi jogi civil szervezetekre) nullázza, de nem vizsgálja a bírákra gyakorolt egyéb lehetséges hatásokat. Például sok bíró kormányzati szolgálatból vagy politikai karrierből származik – lehet, hogy elfogultak a kormányukkal szemben? (A jelentés röviden szembeállítja a nem kormányzati szervezetek karrierbíráit a volt köztisztviselő bírákkal, azt sugallva, hogy utóbbiak kevesebb pártatlansági problémát vetnek fel.) A jelentés nem veszi figyelembe a bírák tudományos körökhöz vagy más hálózatokhoz fűződő kapcsolatait sem. Azzal, hogy csak egy típusú hovatartozást választ ki a vizsgálathoz, a jelentés az ECLJ intézményi nézőpontjával összhangban lévő megerősítési torzítást mutat (azaz szkepticizmust a civil társadalom befolyásával szemben). Ezenkívül néhány "linknek" számító hovatartozás vitatható lehet – pl. egy képzésen való részvétel vagy egy cikk írása egy civil szervezet számára nem feltétlenül egyenlő az adott civil szervezet iránti hűséggel. A jelentés "kollaboráns" tág meghatározása vitathatatlanul szélesre veti a hálót, ami felfújhatja a konfliktusra hajlamos bírák számát.

Egy másik megkérdőjelezhető szempont az eseteredmény-elemzés hiánya. A jelentés nem bizonyítja, hogy a civil szervezetek hátterű bírák valóban ezeknek a civil szervezeteknek a javára döntöttek volna a kapcsolódó ügyek tárgyalása során. Azonosítja jelenlétüket a padban, de nem mondja ki, hogy a bírák szavazatai vagy véleménye elfogult volt. Ilyen bizonyítékok nélkül egyesek azzal érvelnek, hogy a jelentés bizonyíték nélküli jogsértést jelent. Az ECLJ ellentmondhatja, hogy még a potenciális elfogultság látszata is elég problematikus (és a pártatlansági szabályok valóban a látszatra összpontosítanak). Ennek ellenére az akadémikusok és a gyakorló szakemberek számára a *pártatlanság* végső soron a döntéshozatalban mutatkozik meg. Erről a jelentésről hallgat. Ez olyan kritikákhoz vezetett, amelyek szerint az ECLJ munkája inkább politikai szélsőséges volt, mint a bírói magatartás szigorú tanulmánya.

Szemléltetésképpen, az EJEB elnöke, Robert Spano (aki 2020-ban követte Szicíliát) kifejezetten cáfolta azt az elképzelést, hogy a nem kormányzati szervezetekhez kapcsolódó bírák kompromittálták volna a Bíróságot. A parlamenti képviselőkkel folytatott 2020 végi eszmecsere során Spano kijelentette: *"Véleményünk szerint nincs hiteles állítás arról, hogy a nem kormányzati szervezetek bármilyen befolyást gyakorolnának a Bíróság munkájára".* Megvédte a bírák korábbi civil szervezeti tapasztalatait a "háttér sokszínűségének" részeként, amely gazdagítja a padot, és hangsúlyozta, hogy a PACE átvizsgálta és megválasztotta ezeket a személyeket karrierjük teljes ismeretében. Spano álláspontja – lényegében az, hogy a szakmai származás nem egyenlő az elfogultsággal – összhangban van az emberi jogi közösség azon tagjaival, akik túlzónak tartották az ECLJ jelentését. Véleménye szerint a civil szervezeti tapasztalat nem diszkvalifikálóbb, mint ügyész, professzor vagy kormányzati ügyvéd; Az számít, hogy a bírók a padra kerülve függetlenek és pártatlanságra esküdnek.

A jelentés következtetéseinek hitelességét is megkérdőjelezték azzal, hogy rámutattak, hogy az EJEB ügyelosztása nagyrészt véletlenszerű, és hogy a testületek multinacionálisak, ami megnehezíti az egyetlen bíró összehangolt befolyását. Ráadásul a bírák pártatlansági esküt tesznek, és anekdotikus bizonyítékok szerint gyakran korábbi munkaadóik álláspontjával ellentétesen döntenek. Így egyes jogi szakértők túlzásnak tartják az ECLJ következtetéseit, amelyeket a rosszhiszeműség nem megalapozott feltételezése vezérel. Ahogy egy kommentátor összefoglalta, a jelentés "jól ismert összeesküvés-narratívákat követ" azáltal, hogy a *bíróságot irányító rejtett kezet* (Soros/NGO-kat) sugallja, anélkül, hogy tényleges ok-okozati összefüggést mutatna.

Összefoglalva, Puppinck jelentésének hitelessége két részből áll: az adatgyűjtés nagyrészt érvényes és rávilágít egy valós jelenségre (a civil szervezet-bíró forgóajtóra), de az analitikus keretezés vitatott. A jelentés hangneme és következtetései tükrözik a konzervatív érdekképviseleti szervezethez kötődő szerzők elfogultságát. Az olvasóknak ezért óvatosan kell elemezniük az eredményeket, különbséget téve a bemutatott konkrét tények és a bizonyítatlanok (pl. hogy az "aktivista" eredendően veszélyezteti a tisztességes ítélkezés képességét). Az igazság valószínűleg valahol a kettő között rejlik – a jelentés jogos kérdéseket vet fel az átláthatósággal és a kizárással kapcsolatban, még akkor is, ha vitathatatlanul eltúlozza a problémát, és ezt sajátos ideológiai hajlammal teszi.

Recepció akadémiai körökben

Az ECLJ-jelentés tudományos fogadtatása nagyrészt kritikusan viszonyult annak következményeihez, még akkor is, ha nagyra értékelte az általa támogatott átláthatóságot. Martin Scheinin fent említett feddésén túl más akadémikusok is mérlegelték:

- Laurence Burgorgue-Larsen, a nemzetközi jog elismert professzora kommentárt írt (franciául), amely az EJEE körüli diskurzus "eltolódásáról" szólt. Állítólag az ECLJ jelentését annak a riasztó tendenciának a részének tekintette, amely az elfogultság támadásának leple alatt aláássa az igazságügyi tekintélyt. Bár teljes elemzése itt kívül esik a hatáskörünkön, az ECLJ saját nyomon követési publikációi jelentős reakcióként idézik. Burgorgue-Larsen másutt kiemelte a nem kormányzati szervezetek pozitív szerepét a strasbourgi rendszerben (pl. amicus curiae-ként, amely tájékoztatja a Bíróságot), és óva intett attól, hogy ezeket az interakciókat aljasnak minősítsék. Ez arra utal, hogy az akadémikusok értéket látnak a civil társadalom Bírósággal való együttműködésében, és attól tartanak, hogy a jelentés narratívája lehűtheti ezt a kapcsolatot, vagy ürügyet szolgáltathat az autokratikus kormányoknak az EJEB ítéleteinek elutasítására.
- Strasbourgi megfigyelők és jogi blogkommentátorok: Az olyan blogokon, mint az *EJIL: Talk!* és mások, a szakértők rámutattak, hogy az EJEB eredendően egy kis világ – sok vezető emberi jogi ügyvéd vagy civil szervezeteknek dolgozott, vagy ügyekben vitatkozott, mielőtt végül bírói köpenyt öltött volna. Összeesküvés helyett természetes átfedésnek tekintik egy speciális területen. Egy elemzés megjegyezte, hogy ha valami, akkor a korábbi civil szervezetek pereskedőinek jelenléte javíthatja a tanácskozások minőségét, mivel ezek a bírák gyakorlati jogvédelmi tapasztalattal rendelkeznek. A tudományos kritika gyakran hangsúlyozta, hogy nem mutattak be bizonyítékot az ügyek kimenetelének elfogultságára, és hogy a Grozevhez hasonló bírák kizárási döntéseit (vagy azok hiányát) az akkori szabályoknak megfelelően hozták meg (ami sok mindent a bírák saját megítélésére hagyott).
- Néhány akadémikus azonban érdemesnek látta az összeférhetetlenségi szabályok megvitatását. 2020 után néhány jogi áttekintési cikk és konferenciapanel érintette, hogy az EJEB etikai irányelveit meg kell-e erősíteni. Ebben az értelemben az ECLJ jelentésének sikerült napirendre tűznie a kérdést. A nemzetközi bírói etika tudósai összehasonlították a bíróságok gyakorlatát (pl. a Nemzetközi Bíróság szigorú kizárási normái és az EJEB viszonylag informális megközelítése), és azt javasolták, hogy Strasbourg alkalmazza a legjobb gyakorlatokat az esetleges konfliktusok elkerülése érdekében. Tehát, bár elutasítják a tényleges elfogultságra való célzást, az akadémikusok továbbra is egyetérthetnek abban, hogy a kizárási eljárások formalizálása és a nyilvánosságra hozatal megkövetelése körültekintő intézkedés lenne a Bíróság hírnevének megerősítésére.

Összességében a tudományos körökben az volt a hangnem, hogy megvédjék az EJEB és bírái integritását az ideológiailag vezérelt támadással szemben, miközben elismerik, hogy a jelentés néhány *jogos kérdést vet* fel az átláthatósággal kapcsolatban. Fontos, hogy nem jelent meg olyan jelentős tudományos munka, amely igazolná a "foglyul ejtett" bíróság gondolatát; ehelyett továbbra is konszenzus maradt abban, hogy az EJEB 2009–2019-es ítéletei nem mutatnak olyan civil szervezeteket támogató elfogultságot, amely aláásná legitimitásukat. Ha valami, egyesek megjegyzik, hogy a bíróság gyakran dönt a nem kormányzati szervezetek által támogatott követelések ellen, vagy egyensúlyba hozza azokat az állami érdekekkel, jelezve, hogy a bírák *nem* egyszerűen a korábbi munkaadóik parancsát teljesítik.

Recepció jogi és politikai körökben

Jogi körökben – beleértve magát az EJEE-t, az Európa Tanács szerveit és a nemzeti igazságszolgáltatási rendszereket – a jelentés fogadtatása vegyes és gyakran politikai vonalak mentén oszlott meg.

Az EJEB és az Európa Tanács válasza: Hivatalosan az Emberi Jogok Európai Bírósága nem adott nyilvános választ az ECLJ jelentésére. Mint említettük, *a Le Monde* arról számolt be, hogy a leleplezések belsőleg "feldühítették" a bíróságot, de a bíróság úgy döntött, hogy nem vesz részt nyilvános köpködésben. Zárt ajtók mögött azonban felvetődött a kérdés. A Miniszteri Bizottság 2020. áprilisi ülésén (a tagállamok nagyköveteivel) Linos-Alexandre Sicilianost, az EJEB elnökét az orosz képviselő (Törökország is visszhangozta) kérdezte a jelentésről. Sicilianos nem vitatta a ténybeli alapot, de diplomáciailag megjegyezte, hogy az államok felelősek az ilyen bírák kinevezéséért (ami arra utal, hogy a Bíróság megszerzi azokat a bírákat, akiket a nemzeti folyamatok küldenek). Megpróbálta a számokat is perspektívába helyezni – a bíróság több ezer ügyet kezel, így az azonosított 88 konfliktusügy az egésznek csak töredéke volt. Utódja, Robert Spano nyilatkozatai még abban az évben (korábban idézve) lényegében elutasították a jelentés állításait, mint "hiteleseket". Spano ismét a PACE bíróválasztásban betöltött szerepére helyezte a hangsúlyt, és megerősítette kollégái integritásába vetett bizalmát. Nevezetesen, Spano *nem foglalkozott kifejezetten azzal, hogy a bírák miért nem zárkóztak el a* nem kormányzati szervezetekkel kapcsolatos ügyekben, amire az ECLJ később rámutatott. Összefoglalva, a Bíróság vezetése a nyilvános megnyugtatás álláspontját képviselte – ragaszkodva ahhoz, hogy a nem kormányzati szervezeteknek nincs tényleges befolyása a bírósági döntéshozatalra –, miközben az intézmény csendben szigorította szabályait (lásd alább az "Intézményi következmények" című részben).

Politikai körök és média: A jelentés sokkal több hullámot keltett a politikai és médiaszíntéren, gyakran megosztva a véleményeket:

- A jobboldali és euroszkeptikus politikusok dicsérték a jelentést, és megragadták annak megállapításait. Franciaországban például olyan személyiségek, mint Marine Le Pen (az RN szélsőjobboldali vezetője) és több konzervatív parlamenti képviselő nyilvánosan felhívta az EJEB figyelmét arra, hogy a Soroshoz kötődő aktivisták "beszivárogtak". Hasonló reakciók érkeztek a nemzetek feletti intézményekkel szemben kritikus kelet-európai politikusoktól. A jelentést bizonyítékként emlegették arra, hogy az EJEB ítéleteit – különösen a liberális jogokat kiterjesztő vagy a nacionalista kormányok ellen hozott ítéleteket – gyanakvással kell tekinteni az állítólagos elfogultság miatt. A nacionalista vagy konzervatív hajlamú médiaorgánumok Európa-szerte olyan címlapokat közöltek, mint "Az Európai Bíróság

bírái Soros fizetési listáján" és "Az EJEE-t Soros szennyezi, ne engedelmeskedj neki" (ahogy egy olasz blog Le Pen-idézetre hivatkozva fogalmazott). A jelentésnek az EJEE-ellenes retorikához való igazodása sokak számára aggasztó volt, mivel az illiberális rezsimek által Strasbourg emberi jogi kritikáinak elhárítására használt narratívákba játszott. Például az orosz kormány – amely akkor még az Európa Tanács tagja volt – hivatalosan idézte a jelentést, hogy elítélje a nyugati civil szervezetek "rejtett befolyását" a bíróságon, azt állítva, hogy az veszélyezteti a méltányosságot. Oroszország azt javasolta, hogy ezeknek a kérdéseknek a kezelése az EJEB reformtörekvéseinek része legyen, valószínűleg azért, hogy megerősítse az EJEB neki nem tetsző ítéleteivel szembeni régóta fennálló kritikáját. Hasonlóképpen, Bulgáriában az akkori igazságügyi miniszter, Danail Kirilov üdvözölte a jelentést; még azon is elmélkedett, hogy a bolgár bírót (Grozev) összeférhetetlenség miatt eltávolíthatják – ez a kijelentés jelentős figyelmet keltett. (Ironikus módon maga Kirilov nem sokkal később lemondott, független viták közepette.)

- Másrészt a centrista és liberális politikusok, valamint az EU tisztviselői megvédték az EJEE-t. Az Európai Unión belül a jelentés nem talált rokonszenves visszhangra. Az Európai Parlament képviselői kikérték az Európai Bizottság véleményét, amire Věra Jourová, a Bizottság alelnöke azt válaszolta, hogy a Bizottságnak "nincs kétsége az EJEE integritásával és függetlenségével kapcsolatban". Amikor nyomást gyakoroltak rá, az EU Tanácsa (a tagállamokat képviselő) szűkszavúan kijelentette, hogy nem kommentálja a "nem kormányzati szervezetek jelentését". Jourová és Johannes Hahn biztosok mindent megtettek annak érdekében, hogy kinyilvánítsák támogatásukat a nyílt társadalom értékei iránt, sőt akkoriban Soros Györggyel együtt fényképezték őket, és megerősítették a közös célokat. Ezt az ECLJ az elfogultság bizonyítékaként emelte ki, de a legtöbb uniós megfigyelő számára ez azt jelezte, hogy Brüsszel nincs meggyőződve arról, hogy az EJEE-nek problémája van – ha valami, akkor az uniós intézmények megduplázták a Bíróság pártatlanságának támogatását. Néhány nemzeti kormány hasonló választ adott a belföldi kérdésekre. Például Franciaországban és Svájcban a törvényhozók megkérdezték igazságügyi minisztériumaikat a jelentésről; A hivatalos válaszok lényegében az voltak, hogy az EJEB bíróválasztási folyamata ismert és átlátható, és hogy a civil társadalmi tapasztalat megléte pozitív minősítés lehet. A Svájci Szövetségi Tanács válasza nem ismerte el a konfliktus kérdését, és ehelyett "hasznosnak tartotta, hogy egyes [EJEB bírák] nem kormányzati szervezetektől származnak", tükrözve azt a nézetet, hogy a gyakorlati jogokkal kapcsolatos munka előny, nem pedig kizáró tényező.
- A liberális nézőpontokhoz igazodó média gyakran magát az ECLJ-jelentést fogalmazta meg történetként – azaz leleplezte, hogy ki áll mögötte. Az *OpenDemocracy* (liberális médiaplatform) vizsgálata felhívta a figyelmet arra, hogy az ECLJ-hez hasonló csoportokat amerikai keresztény jobboldali adományozók finanszíroznak, és azt sugallják, hogy a jelentés a progresszív normák elleni transzatlanti konzervatív kampány része. *A Time magazin* és az *Euronews az* OpenDemocracy-val együttműködve beszámolt arról, hogy az amerikai konzervatív civil szervezetek (a Trump-adminisztrációhoz köthetőek) hogyan öntöttek pénzt Európába – az ECLJ projektjei implicit módon az eredmények között szerepeltek. Ezek a darabok Puppinck kezdeményezését ideológiailag vezérelt erőfeszítésnek tekintik az EJEB tekintélyének megkérdőjelezésére, nem pedig pártatlan reformfelhívásnak. Az a tény, hogy az ECLJ narratívája lelkes közönségre talált az illiberális kormányokban és a szélsőjobboldali körökben, tovább színezte a liberális média szkepticizmusát.

Lényegében a politikai fogadtatás kettéosztott: az EJEB kritikusai felerősítették a jelentést, hogy igazolják azt az állításukat, hogy a Bíróság elfogult vagy "átpolitizált", míg az EJEB támogatói elutasították, mint olyan rágalmazást, amely pontosan azoktól az erőktől származik, akiknek érdekük a Bíróság gyengítése. Ez a dinamika azért fontos, mert azt jelenti, hogy az EJEE eljárásainak reformjáról (pl. az összeférhetetlenségi szabályok szigorításáról) szóló vita belegabalyodott a politikai napirendbe. Az Európa Tanácsnál néhányan valószínűleg attól tartottak, hogy bármilyen probléma beismerése felbátoríthatja a rossz szereplőket (pl. tekintélyelvű kormányokat) a Bíróság legitimitásának aláásásában. Ezért a hivatalos válaszok óvatosak voltak.

Intézményi vonatkozások és reformok

A vita ellenére az ECLJ jelentése kézzelfogható intézményi reflexiót és változásokat váltott ki az EJEB működésével kapcsolatban. Az általa kirobbantott vitára számos fejlemény vezethető vissza:

- A Parlamenti Közgyűlés vizsgálatai: Amint azt megjegyeztük, a PACE három tagja 2020-ban hivatalos írásbeli kérdéseket nyújtott be a Miniszteri Bizottsághoz, kifejezetten hivatkozva az ECLJ megállapításaira. Ezek a kérdések – Portugália, Montenegró és Magyarország képviselői részéről – arra irányultak, hogy mit tennének az összeférhetetlenség orvoslása és a Bíróság integritásának helyreállítása érdekében. Az a tény, hogy ezek a képviselőcsoportok keresztmetszetéből érkeztek (beleértve a jobbközép EPP-t és egy el nem kötelezett képviselőt), egy frakción túlmutató aggodalomra ad okot. A Miniszteri Bizottság (az Európa Tanács végrehajtó szerve) komolyan vette ezeket a kérdéseket, bár kezdetben nehezen tudott választ adni. Az ECLJ egyéves áttekintése szerint a Miniszteri Bizottság 47 nagykövete nem tudott könnyen megállapodni a közös álláspontról, és a szokásos 3 hónapos időszakon túl késleltette válaszát. Végül 2021 áprilisában a Miniszteri Bizottság válaszolt (egy konszolidált kérdéssorra), elismerve, hogy biztosítani kell az EJEE bírái függetlenségének és pártatlanságának "legmagasabb színvonalát". A válasz nem vitatta, hogy összeférhetetlenség merülhet fel; Diplomáciai úton rámutatott a meglévő iránymutatásokra és a kiválasztási folyamat folyamatban lévő értékelésére. Ez a tagadás figyelemre méltó volt: jelezte, hogy a tagállamok elismerik a kérdés legitimitását, még akkor is, ha óvatosan fogalmazzák meg. 2021 júliusában a Miniszteri Bizottság arról tájékoztatta a PACE-t, hogy az EJEB Munkamódszerekkel Foglalkozó Belső Bizottsága felülvizsgálja a Bíróság Szabályzatának 28. szabályát (a bírák ülésképtelenségéről és a visszalépésről). A 28. szabályt akkoriban kritizálták, mert hiányzott belőle az egyértelmű kizárási mechanizmus. E szabály felülvizsgálata olyan intézményi lépés, amely egyértelműen kapcsolódik a felvetett aggályokhoz (valójában a PACE egyik kérdése, amelyet kifejezetten a kizárási eljárás bevezetésére vonatkozóan tettek fel).
- Frissített bírói etikai kódex: 2021 júniusában az EJEB plenáris ülése felülvizsgált határozatot fogadott el a bírói etikáról. Ezt a felülvizsgálatot széles körben a potenciális konfliktusok reflektorfénybe kerülésére adott válaszként értelmezték. Az új szöveg megerősítette a feddhetetlenségre, a függetlenségre és a pártatlanságra vonatkozó kötelezettségeket. Első alkalommal mondja ki kifejezetten, hogy a bíráknak függetlennek kell lenniük minden "intézménytől, beleértve a szervezeteket és a magánszervezeteket is". Azt is kimondja, hogy a bíráknak kerülniük kell minden olyan helyzetet, amely megzavarhatja igazságszolgáltatási funkciójukat, vagy befolyásolhatja a függetlenségükbe vetett közbizalmat. A pártatlanságot illetően

egyértelművé tette, hogy a bírák nem vehetnek részt olyan ügy kezelésében, amelyben személyes érdekük fűződik, és tartózkodniuk kell minden olyan tevékenységtől vagy társulástól, amely alááshatja a pártatlanságukba vetett közbizalmat. Az előző kódhoz képest (amely általánosabb volt) ez észrevehető szigorítás. A "szervezet" és a "magánszervezet" említését széles körben a nem kormányzati szervezetekre és hasonló testületekre való utalásnak tekintik, hatékonyan visszhangozva az ECLJ kritikáját. Az időzítés és a tartalom összhangban van az ECLJ felhívásával, még akkor is, ha a Bíróság nyilvánosan nem ismerné el az ECLJ-t. A gyakorlatban ez a kódex egyértelműbb útmutatást ad a bíráknak: ha Ön jelentős kapcsolatban állt egy nem kormányzati szervezettel, kerülje azokat az eseteket, amikor az adott civil szervezet aktív, vagy bármit, ami jogtalan befolyásolásnak tekinthető. Ez egy profilaktikus norma a Bíróság hírnevének védelme érdekében.

- A bírák kiválasztásának és jogállásának felülvizsgálata: Az ECLJ-től függetlenül (de a kérdés miatt a kérdés miatt még sürgetőbbé vált) az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2020 novemberében megbízta jogi irányítóbizottságát (CDDH), hogy "2024 végéig értékelje a Bíróság bíráinak kiválasztására és megválasztására szolgáló jelenlegi rendszer hatékonyságát", valamint a függetlenség és pártatlanság biztosítékainak hozzáadásának módjait. 2022 közepére összehívták az EJEB bíráival kapcsolatos kérdésekkel foglalkozó különleges szövegező csoportot (DH-SYSC-JC), hogy végrehajtsa ezt a feladatot. Ez a folyamat mindent megvizsgál a nemzeti jelöltlisták összeállításától kezdve a PACE átvilágításán át a bírák szolgálati feltételeiig. Bár nem az ECLJ jelentésének közvetlen eredménye (a folyamatban lévő reformtörekvések része volt), a pártatlansági biztosítékok értékelésének kifejezett említése mutatja az átfedést. Az ECLJ a maga részéről ajánlási dokumentumot nyújtott be ennek a szövegező csoportnak – lényegében megismételve javaslatait, mint például érdekeltségi nyilatkozatok, a nem kormányzati szervezetek kapcsolatainak szigorúbb ellenőrzése stb. Így a jelentés beépült a kiválasztási kritériumok finomításáról szóló formális diskurzusba (pl. esetleg előnyben részesítve a korábbi bírói tapasztalattal rendelkező jelölteket, hogy elkerüljük az "aktivista" profilokat).
- Petíciós és PACE megoldási erőfeszítések: Az ECLJ több mint 50 000 aláírást gyűjtött össze "*Az összeférhetetlenség megszüntetése az EJEE-ben" című petíciójára*, amelyet 2022 októberében nyújtottak be a PACE-nek. Az ENSZ Parlamenti Közgyűlésének szabályai szerint ez a petíció arra irányult, hogy a Közgyűlés napirendjére tűzze a témát. 2022 végén a támogató parlamenti képviselők "Az összeférhetetlenség súlyos problémája az Emberi Jogok Európai Bíróságán" címmel állásfoglalásra irányuló indítványt nyújtottak be az ENSZ Parlamenti Közgyűlésére (15661. sz. dokumentum). Ez azt jelzi, hogy a PACE-n belül továbbra is van lendület az ügy hivatalos kezelésére, esetleg a Közgyűlés Jogi Bizottságának jelentése révén. Ezen elemzés szerint nem világos, hogy ez az indítvány teljes állásfoglalássá vált-e, de puszta bevezetése azt mutatja, hogy az intézményi nyomon követést a jelentés és az azt követő beszélgetés katalizálta.
- Változások a bírói összetételben? Érdekes megfigyelés: Az ECLJ megjegyezte, hogy 2020-ban négy új bírót választottak a Bíróságra, és "egyet sem... jelentősen kapcsolódik a hét civil szervezethez", míg ugyanebben az évben két civil szervezeti kapcsolattal rendelkező bíró elhagyta a padot. Ezzel 13-ról 11-re csökkent a civil szervezetekhez kapcsolódó bírák száma. Bár nehéz következtetéseket levonni egy kis mintából, az ECLJ azt sugallja, hogy ez tükrözheti azokat az államokat, amelyek a vitára kevesebb civil szervezethez kapcsolódó jelöltek jelölésével reagálnak. Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy 2021-ben Belgium olyan jelöltet jelölt, aki az OSJI igazgatósági tagja volt, így semmilyen tendencia nem egységes. Mindazonáltal a

nemzeti fővárosokban (akik kiválasztják a jelölteket) valószínűleg nőtt a kérdés tudatossága. Egyes országokban ez politikai kérdéssé válhatott: például ha egy kormány euroszkeptikus, szándékosan elkerülheti, hogy valakit a nem kormányzati szervezetekből jelöljön, hogy megkerülje ezt a kritikát; Ezzel szemben egy emberi jogi kormány megduplázódhat, és dacosan jelölhet egy jól képzett civil szervezet veteránt. Az idő eldönti, hogy a bírák általános összetétele megváltozik-e, hogy több karrierbíró és kevesebb aktivista legyen.

A Bíróság működése szempontjából, ha a javasolt változtatások gyökeret eresztenek, egy formalizáltabb folyamatot láthatunk, ahol az ügy meghallgatása előtt a bírák konfliktusait átvilágítják, és a feleket előzetesen tájékoztatják a tanácsról. Az ilyen megtámadási eljárás hiánya anomália volt – sok nemzeti rendszer lehetővé teszi a felek számára, hogy elfogultság miatt kifogást emeljenek a bíró ellen. A Bíróság arra irányuló lépése, hogy fontolóra vegye szabályainak aktualizálását, azt sugallja, hogy megszünteti ezt a szakadékot, és Strasbourgot összhangba hozza a bevált gyakorlatokkal. Fontos, hogy ez nem csak a nem kormányzati szervezetek kapcsolatairól szól; Kiterjed minden konfliktusra (pl. családi vagy pénzügyi érdekekre is). Ebben az értelemben a vita katalizátorként működött az EJEB széles körű etikai reformjához, ami pozitív intézményi következmény.

Az egyik lehetséges hátránya, hogy a Bíróság óvatosabbá válhat a nem kormányzati szervezetekkel való nyilvános kapcsolattartás során, hogy ne táplálja a kivételezés érzését. Az ECLJ jelentése vitathatatlanul hozzájárult egy olyan narratívához (bármennyire is vitatott), amely a Bíróság és a civil társadalom kapcsolatát egy kicsit karnyújtásnyira teheti. Például az olyan magánadományozók, mint az OSF, a múltban támogatták az Európa Tanács néhány tevékenységét (a jelentés rámutatott, hogy az OSF, sőt a Gates Alapítvány is hozzájárult a kiválósági központok kezdeményezéseihez). A felháborodás után vonakodhatnak elfogadni az ilyen támogatást, vagy informálisan bevonni a nem kormányzati szervezetek szakértőit a bírói képzésekbe stb. Az Európa Tanács szembesült a magánadományok elfogadásával kapcsolatos kérdésekkel, ami arra késztette a PACE egyik tagját, hogy átláthatóságot kérjen minden ilyen finanszírozással kapcsolatban. Bár nem közvetlenül a bírákról szól, ez egy mellékág: a gazdag magánszereplőktől való függetlenség látszatának biztosítása. Intézményileg tehát az Európa Tanács szigoríthatja a finanszírozásra és a partnerségekre vonatkozó szabályokat, hogy elkerülje a befolyásvásárlás felfogását.

Tágabb következmények az EJEE-re nézve

Az ECLJ jelentése és annak utóhatása az EJEB identitásának alapvető feszültségét érinti: a Bíróság tisztán igazságszolgáltatás, elszigetelt testület, vagy egy nagyobb emberi jogi mozgalom része, amely porózus határokat szab az érdekképviseleti csoportoknak? Hagyományosan az EJEB viszonylag nyitott a civil társadalom hozzájárulására (például harmadik fél beavatkozása révén), és sok bírája és ügyvédje az emberi jogi ügyvédi kamarából származik. Ezt általában erősségnek tekintik, biztosítva, hogy a Bíróság ráhangolódjon a valós jogi kérdésekre és a változó normákra. A másik oldala azonban – amint azt a jelentés kiemeli – a *homogenitás* és a *csoportgondolkodás* kockázata. Ha túl sok bíró hasonló szakmai háttérrel rendelkezik (pl. liberális civil szervezeteknél dolgozik), akkor hiányozhat az ideológiai sokszínűség a padban. Puppinck jelentése hallgatólagosan felveti ezt a kérdést: több olyan bíró mellett érvel, akik korábbi magas rangú belföldi bírók, vagy legalábbis nem minden karrieraktivista. A jogfilozófia nagyobb sokszínűsége erősítheti a Bíróság elfogadását az összes tagállamban, nem csak a liberális hajlamúakban. Ez érinti a Bíróság legitimitásáról folyó vitát a hagyományosabb vagy konzervatívabb társadalmakban.

Ezért az egyik tartós következmény az EJEB bíráinak profiljáról szóló megújult vita. A Konvent rendszere arra támaszkodik, hogy minden tagállam három jelöltet állítson (gyakran nemek és képesítések keverékét igénylik). Ha az államok megfogadják az "aktivisták" elkerülésére irányuló felhívást, akkor több jelöltet jelölhetnek a bírói sorokból vagy a tudományos körökből. Ez némileg megváltoztathatja a Bíróság belső dinamikáját és bizonyos jogtudományi kérdésekben való elmozdulását. Az, hogy ez jó vagy rossz, szubjektív: az ECLJ szemszögéből ez megfékezné azt, amit túlságosan aktivistának tartanak; az emberi jogi nem kormányzati szervezetek szempontjából gyengítheti a Bíróság bátorságát a jogok védelmében.

Egy másik következmény a pártatlanság hangsúlyozása, mint a legitimitás sarokköve. Az eset aláhúzta, hogy a *felfogás számít*. Még ha valaki úgy is gondolja, hogy a bírák valójában nem voltak elfogultak, az a tény, hogy egy narratíva megragadhatja a "Soros által elfogott bíróságot", sebezhetőséget mutat. Az EJEB (és az emberi jogi rendszer támogatói) valószínűleg proaktívabbak lesznek az elfogultság felfogása ellen. Ez magában foglalhatja a jobb kommunikációt – például a bírák érdekeltségi nyilatkozatainak közzétételét (ha ezeket végrehajtják), hogy minden átlátható legyen, vagy annak tisztázását, hogy a bírák mikor és miért zárkóznak el. A megfigyelők már 2020 óta megfigyelték, hogy megnőtt azoknak az eseteknek az száma, amikor a bírák visszaléptek azoktól az esetektől, amelyekben konfliktus állhat fenn (például Grozev bíró több civil szervezettel kapcsolatos ügyben is visszalépett, amikor az ellenőrzés magas szintű volt). A Bíróság a honlapján felsorolhatja azokat a konfliktusok miatti visszavonásokat is, amelyeket korábban nem tettek meg szisztematikusan. A kizárás megfelelő esetekben történő normalizálásával a Bíróság valóban megerősítheti a bizalmat az ügyek pártatlanságában.

Végül a saga hatással van az EJEE és a tagállamok közötti kapcsolatra. Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének és a Miniszteri Bizottságnak a bevonásával az ügy megerősítette, hogy az Egyezmény rendszere fékekkel és ellensúlyokkal rendelkezik: az igazságszolgáltatás független, de a tagállamok együttesen követelhetik az elszámoltathatóságot, ha valami nincs rendben. Ebben az esetben ez nem eredményezett konfrontációt, hanem együttműködési erőfeszítéseket ösztönözött a szabályok finomítására. Ez a rendszer önjavító képességének egészséges jele. Ez azt mutatja, hogy az aggodalmak – még azok is, amelyeket egy adott napirenddel rendelkező civil szervezet vetett fel – politikai leszámolás helyett intézményi felülvizsgálatra irányíthatók. Például ahelyett, hogy egy ország megtagadta volna a bíró nem kormányzati szervezeti kapcsolatára hivatkozó ítélet betartását, a kérdést a vita és a politika fóruma (PACE és CDDH) elé vitték. Ha a reformok sikeresek, a jövőbeni potenciális konfliktusok csendben, kizárással oldhatók meg, ahelyett, hogy célèbres okokká válnának.

Összefoglalva, Grégor Puppinck "Civil szervezetek és az EJEB bírái" című jelentése jelentős tovagyűrűző hatást váltott ki. Rávilágított a bírák és a nem kormányzati szervezetek közötti kapcsolatok valós jelenségére, és nemzetközi szinten vitát váltott ki a bírói etikáról. Bár magát a jelentést a szerzők elfogultsága színezheti, és az árnyaltság hiánya miatt jogos kritika érte, mindazonáltal értékes felülvizsgálatot váltott ki arról, hogy az EJEB hogyan tudja fenntartani a pártatlanság legmagasabb színvonalát. A Számvevőszék és az Európa Tanács olyan lépésekkel reagált, amelyek elismerik annak fontosságát, hogy még az összeférhetetlenség látszatát is elkerüljék. A tudományos és politikai fogadtatás mély megosztottságot mutat – sokan védik a Bíróság integritását, mások pedig buzgón használják a jelentést a Bíróság támadására. A jövőben sok múlik a reformok végrehajtásán: egyértelműbb szabályok a kizárásokra, a bírák múltbeli tagságának átláthatósága, és talán a szakmai háttér szélesebb köre a bíróságon. Ezek az intézkedések megerősíthetik az EJEE-be vetett bizalmat egy olyan időszakban, amikor az más külső kihívásokkal is szembesül. Ebben az értelemben a vita,

bármennyire is vitatott volt, végül egy erősebb intézményt eredményezhet, amely továbbra is szakértelemmel és pártatlansággal védi az emberi jogokat.

Források

- Puppinck, Grégor. *"Nem kormányzati szervezetek és az EJEB bírái, 2009–2019."* Európai Jog- és Igazságügyi Központ, 2020 (2. kiadás, felülvizsgálva, 2020. március). [A jelentés szövege és összefoglalója].
- ECLJ. *"EJEB: Összeférhetetlenség a bírák és a nem kormányzati szervezetek között."* ECLJ.org, 2020. február. [A jelentést bejelentő összefoglaló cikk].
- ECLJ. *"Egy évvel az EJEB civil szervezeteiről és bíráiról szóló jelentés után: áttekintés."* ECLJ.org, 2021. február. [A reakciók és fejlemények nyomon követése].
- ECLJ. *"Az Európai Bíróság pártatlanságának javítása."* ECLJ.org, 2022. október. [Ajánlások és az intézményi válaszok kronológiája].
- Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése – Írásbeli választ igénylő kérdés, 15095. sz. dokumentum, 2020. február (Isabel Meirelles): *"Hogyan lehet orvosolni az Emberi Jogok Európai Bíróságának bíráinak esetleges összeférhetetlenségét?"* [Részlet].
- Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése – Írásbeli kérdés, 15098. sz. dokumentum, 2020. március (Milan Knežević): *"Az Emberi Jogok Európai Bírósága integritásának helyreállítása."* [Hivatkozás a szövegben]77.
- Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése – Írásbeli választ igénylő kérdés, 15129. sz. dokumentum, 2020. június (Zsigmond Barna): *"A civil szervezetek és az Emberi Jogok Európai Bíróságának bírái közötti összeférhetetlenség rendszerszintű problémája."* [Hivatkozás a szövegben].
- Sicilianos, Linos-Alexandre (az EJEB elnöke). Megjegyzések a Miniszteri Bizottsághoz, 2020. április 22. [Az ECLJ áttekintésében beszámoltak szerint].
- Spano, Robert (az EJEB elnöke). Megjegyzések a PACE-hez, 2020. november 20. [Idézi az ECLJ áttekintésében].
- Scheinin, Martin. *"Nem kormányzati szervezetek és az EJEB bírái: pontosítás."* EJIL: Talk! blog, 2020. március 13. [Az ECLJ jelentésének kritikája].
- Burgorgue-Larsen, Laurence. *« Le basculement... »* (2020. évi kommentár az ECLJ jelentéséhez).
- További hivatkozások származnak az ECLJ jelentésének mellékleteiből (amelyek a bírák nem kormányzati szervezetekkel való kapcsolatainak életrajzi adatait tartalmazzák) és az ECLJ sajtóközleményeiből, valamint az ECLJ sajtószemléjében összeállított híradásokból. Ezek a források tényszerű alátámasztást nyújtanak a bírák hovatartozásának leírásához és a közvéleményi/politikai reakciókhoz.

Alexandra Hunedus "Alkotmányjogászok és az Amerika-közi Bíróság változatos tekintélye"

Tézis és központi érvek

Alexandra Huneeus cikke azzal érvel, hogy az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (IACtHR) latin-amerikai országokban eltérő hatásköre nagyrészt a hazai alkotmányjogi gyakorlat és politika különbségeivel magyarázható. Huneeus különösen azt mutatja be, hogy ahhoz, hogy az IACtHR befolyása túlterjedjen az egyszerű eseti megfelelésen, két kulcsfontosságú feltételnek kell teljesülnie:

1. Fogékony alkotmányjogászok jelenléte: jogászok közössége – beleértve a tudósokat, bírákat és közérdekű ügyvédeket –, akik az alkotmányjog olyan vízióját vallják, amely a nemzetközi emberi jogi jogot a hazai jogrend belső részeként foglalja magában. Ezek a jogászok liberális, jobboldali alkotmányos elméleteket (gyakran "*neoalkotmányosságnak" neveznek) támogatnak*, amelyek a nemzetközi emberi jogi normákat a nemzeti jogon belül kötelező érvényű, magasabb jogi normáknak tekintik.
2. Ezeknek az eszméknek a politikai támogatása: ezeknek a jogi szereplőknek politikai befolyást kell szerezniük azáltal, hogy szövetségre lépnek a nemzeti reformerekkel a kormányban. Más szóval, nem elég, ha progresszív eszmék léteznek a tudományos körökben – politikai hatalommal kell támogatni őket. Az ügyvédeknek szövetséget kell kötniük a törvényhozókkal, a végrehajtókkal vagy az alkotmányozókkal, akik egy szélesebb reformprojekt részeként elfogadják ezt a törvényképet. Ahol az ilyen jogász-reformátor koalíciók sikeresek (például alkotmányozás vagy jelentős jogi reformok során), az IACHR ítéletei a közvetlen vitákon túl is beágyazódhatnak a hazai jogba. Ahol ezek a koalíciók kudarcot vallanak – vagy azért, mert az alkotmányos változás minimális (mint Chilében), vagy más ideológiai irányt vesz (mint Venezuelában) –, a Bíróság hatásköre továbbra is szűk körű ügymegfelelésre korlátozódik.

Ezeket a meglátásokat felhasználva Huneeus központi érve az, hogy az IACHR hatáskörének mértékét és formáját a hazai alkotmányos gyakorlat határozza meg. Egyes államokban az IACtHR ítéleteit törvényszerű precedensként kezelik, amelyek alakítják a jövőbeli viselkedést, sőt a közrendet is, míg másokban a Bíróság befolyása az egyes ítéletek sajátosságaira korlátozódik. Latin-Amerikában az IACHR hatásköre így "különböző formákat ölt, nagyrészt a nemzeti alkotmányos gyakorlattól és az alkotmányos politikától függően". A cikk például szembeállítja Kolumbiát – ahol a Bíróság döntéseinek széleskörű, folyamatos hatásai vannak – Chilével és Venezuelával, ahol a hatás sokkal visszafogottabb.

A cikk felépítése

Huneeus logikusan strukturált elemzéssel fejleszti tézisét. A rejtvényt és érvelést felvázoló rövid bevezető (I. rész) után a II. rész hátteret nyújt az IACtHR megalakulásához, és elméleti lencseként mutatja be a *neoalkotmányosság felemelkedését* Latin-Amerikában. Elmagyarázza, hogyan szerzett először a Bíróság tekintélyt, és felveti a kapcsolatot e tekintély eltérései és a hazai alkotmányos tendenciák között. A cikk magját három összehasonlító esettanulmány alkotja (III., IV., V. rész), amelyek Kolumbiára, Chilére és Venezuelára összpontosítanak – olyan országokra, amelyek kiterjedt, közepes és szűk fokú IACtHR-tekintélyt mutatnak. Minden esettanulmány egy kulcsfontosságú "alkotmányos pillanatot" vizsgál (Kolumbia 1991-es reformja, Chile 2005-ös reformja és Venezuela 1999-es alkotmánya), valamint a hazai ügyvédek szerepét ezekben a pillanatokban. Huneeus ezután összekapcsolja ezeket a belföldi fejleményeket azzal, hogy az IACtHR befolyása hogyan nyilvánul meg az országban. Minden esetben alternatív magyarázatokat is fontolóra vesz arra, hogy a Bíróság tekintélye miért öltötte fel sajátos formáját. Végül a következtetés (amelyet néha utolsó résznek is neveznek) szintetizálja az eredményeket, megvitatja az Amerika-közi emberi jogi rendszerre gyakorolt szélesebb körű következményeket, és irányokat javasol a jövőbeli kutatásokhoz.

Elméleti keret és kulcsfogalmak

Huneeus elemzése a nemzetközi jogelmélet és a szociológiai meglátások keverékén alapul. Az elsődleges koncepció, amelyre támaszkodik, a nemzetközi bírósági tekintély tipológiája, amelyet Karen Alter, Laurence Helfer és Mikael Rask Madsen (ugyanannak a folyóiratszámnak a szerkesztői) fejlesztettek ki. E keret szerint a nemzetközi bíróság tekintélye három ideális típusba sorolható:

- Szűk hatáskör: a bíróság befolyása az általa elbírált konkrét ügyekben való megfelelésre korlátozódik (pl. az állam kártérítést fizet, vagy kiigazít valamit az egyes peres felek számára). Huneeus ezt az egyszerű ítélet betartásával azonosítja. Sok ország csak szűk hatáskörrel rendelkezik – eseti alapon eleget tesz az ítéleteknek, de nem tekinti a bíróság ítélkezési gyakorlatát széles körben kötelező érvényűnek.
- Közbenső hatóság: a bíróság határozatai néha szélesebb körű változásokat idéznek elő, vagy a belföldi tisztviselők a közvetlen ügyön túl is figyelembe veszik őket. Ez akkor fordul elő, amikor *a "megfelelési partnerek",* azaz a határozatok végrehajtására jogosult állami tisztviselők (például jogalkotók, adminisztrátorok vagy alsóbb szintű bíróságok) legalább néhány esetben önként követik a bíróság normáit. Itt a nemzetközi bíróság mérsékelt, kérdésspecifikus lábbal rendelkezik a hazai jogban.
- Kiterjedt hatáskör: az a ritka forgatókönyv, amikor a nemzetközi bíróság következetesen alakítja a jogot és a politikát bizonyos kérdésekben egy országon belül. Ebben a módban a bíróság ítéletei hiteles precedensként vagy kvázi alkotmányos normaként szolgálnak, amelyekre a hazai intézmények rendszeresen hivatkoznak. Huneeus Kolumbiát említi példaként, ahol az IAC HR elérte ezt a "kiterjedt" hatáskört, ami azt jelenti, hogy ítéletei "elszabadultak" az egyéni vitáktól, és a jövőbeni kormányzást irányító általános szabályokként éltek életre.

Huneeus keretrendszerének másik sarokköve a neoalkotmányosság fogalma. A cikkben a *neoalkotmányosság* a latin-amerikai jogi gondolkodás azon tendenciájára utal, amely a demokratizálódás hullámával és az új alkotmányokkal jelent meg a 20. század végén. Ezt a filozófiát "*az alkotmányjog liberális víziójaként" írják le,* amely hangsúlyozza az alapvető jogok erőteljes bírósági érvényesítését, e jogok kiterjedt értelmezését (dworkini elvű stílusban) és az alkotmányos rend nyitottságát a nemzetközi emberi jogi normák felé. A

gyakorlatban a neoalkotmányos teoretikusok azzal érvelnek, hogy a hazai alkotmányokat a nemzetközi emberi jogi szerződésekkel összhangban kell értelmezni, és bármilyen hézag vagy konfliktus esetén a magasabb emberi jogi normáknak kell érvényesülniük. Huneeus megjegyzi, hogy az ilyen eszmék az 1980-as évek után Latin-Amerikában elterjedtek – ez nyilvánvaló számos új vagy módosított alkotmányban, amelyek megerősítették az igazságszolgáltatást és beépítették az emberi jogi nyelvezetet. Ez hasonló gondolkodású jogászok (akadémikusok, bírák, civil pereskedők stb.) transznacionális hálózatát hozta létre, akik az emberi jogi jog lényegében monista megközelítését szorgalmazzák, erodálva a nemzeti és a nemzetközi jog közötti szakadékot. Döntő fontosságú, hogy ezek a neoalkotmányos eszmék *"platformot biztosítanak az Amerika-közi Bíróság hatáskörének kiterjesztéséhez"*. Más szóval, ha a hazai szereplők úgy vélik, hogy a nemzetközi emberi jogi törvények alkotmányuk részét képezik, természetesen hajlamosak arra, hogy az IACHR ítéleteit kötelező érvényű iránymutatásként kezeljék a hazai bíróságok és tisztviselők számára.

A jogi ötletek valós hatásokkal való összekapcsolása érdekében Huneeus Yves Dezalay és Bryant Garth tudósok által ihletett szociológiai perspektívát alkalmaz. Dezalay és Garth hangsúlyozzák a jogi és a politikai terület közötti kölcsönhatás vizsgálatát – hogyan szereznek befolyást a jogi szakemberek a politikai küzdelmek révén, és hogy a jogi reformok gyakran kísérik a hatalomváltásokat. Huneeus ezt úgy alkalmazza, hogy nemcsak a neoalkotmányos doktrínák tartalmát vizsgálja, hanem azt is, hogy a neoalkotmányos jogászoknak hogyan és mikor sikerült befolyásossá válniuk a kormányzati reformfolyamatokban. Azt állítja, hogy *csak* akkor bővült jelentősen az IACtHR hatásköre, amikor ezeknek az ügyvédeknek lehetőségük volt egy új "alkotmányos rend" felépítésében (például új alkotmány megírásával vagy jelentős igazságügyi reformok szorgalmazásával). Ha a jogi értelmiségi mozgalom elszigetelt maradt az akadémiai körökben, vagy ha a politikai változás más irányt vett, a bíróság hatásköre korlátozott maradt. Ez a keret tehát hangsúlyozza az "episztemikus közösség" hatását: az alkotmányjogászok és bírák közössége, akik osztoznak az értelmezési vízióban, ezt a víziót átterjeszthetik az állami intézményekbe, ezáltal alakítva a nemzetközi bírósági ítéletek fogadtatását.

Összefoglalva, Huneeus elméleti megközelítése a jog és a társadalom perspektíváját ötvözi a nemzetközi jogi tudományossággal. Nem kezeli az IACtHR hatáskörét statikusnak, vagy kizárólag a hivatalos szerződéses kötelezettségvállalásoktól függ. Inkább társadalmi és jogi jelenségként fogja fel a tekintélyt – a hazai jogi kultúrától, az intellektuális áramlatoktól és a politikai hatalom összehangolásától függően. Ez a megközelítés eltér a tisztán doktrinális elemzésektől (amelyek csak elszigetelten vizsgálhatják az alkotmányos szövegeket vagy a bírósági határozatokat). Kiterjeszti az elemzést, hogy megvizsgálja, hogy a jogi doktrínákat (például a szerződések státuszát vagy az "alkotmányos blokk" fogalmát) bizonyos szereplők hogyan támogatják, és hogyan vitatják vagy fogadják el a nemzeti politikában. Ezzel a cikk dinamikusabb elmélettel járul hozzá arról, hogy a nemzetközi bíróságok miért virágoznak egyes nemzeti kontextusokban, és miért sorvadnak el máshol, egy elmélet potenciálisan alkalmazható Latin-Amerikán kívül más emberi jogi rendszerekre is.

Módszertan és összehasonlító megközelítés

Huneeus kvalitatív, összehasonlító esettanulmányi módszertant használ hipotéziseinek vizsgálatára. A kutatási terv három országos eset – Kolumbia, Chile és Venezuela – köré épül, amelyeket az IACtHR tekintélyének ellentétes szintje alapján választottak ki (magas, közepes és alacsony). Ez a szándékos ellentét lehetővé teszi az ellenőrzött összehasonlítás egy formáját: az ugyanazon regionális emberi jogi rendszeren belüli nemzetek vizsgálatával

(mindegyik az IACtHR hatálya alá tartozik, és bizonyos mértékig közös kulturális/történelmi kontextusú), de eltérő eredményekkel, a tanulmány magyarázó tényezőket tud kimutatni. Kolumbia, Chile és Venezuela is jelentős alkotmányos fordulópontokat élt át (1991-ben, 2005-ben és 1999-ben), amelyek központi eseményként szolgálnak annak elemzésére, hogy a nemzetközi emberi jogi jog hogyan ágyazódott be vagy utasítható el a fejlődő jogrendben.

A Huneeus minden esetben folyamatkövetést alkalmaz, hogy összekapcsolja az alkotmányjogászok szerepét az IACtHR későbbi hatáskörével. Ez magában foglalja a történelmi szekvenciák narratív elemzését: először "feltárja a neoalkotmányos jogászok szerepét a közelmúltbeli alkotmányos változásokban" az országban, majd "összekapcsolja ezeknek az ügyvédeknek a szerepét azzal a bizonyos típusú hatalommal, amelyet az IACtHR gyakorol [az államban]". Az egyes esettanulmányok ilyen módon történő felépítésével a cikk következetesen teszteli azt az elképzelést, hogy a nemzetközi normák jogász által vezérelt alkotmányos beépítése nagyobb bírósági tekintélyhez vezet. Fontos, hogy Huneeus alternatív magyarázatokat is fontolóra vesz az egyes országok kimenetelére. Például olyan tényezőkre reflektál, mint a demokratikus átmenet mértéke, a múltbeli emberi jogi jogsértések súlyossága vagy az igazságszolgáltatás intézményi ereje, mint a megfelelés lehetséges befolyásolása. Az összehasonlító elemzés során azonban azzal érvel, hogy ezek a tényezők önmagukban nem elegendőek; a neoalkotmányos befolyás megléte vagy hiánya (és politikai elterjedése) magyarázza a legkoherensebben az eltérést.

A források és bizonyítékok tekintetében a cikk jogi dokumentumok, másodlagos irodalom és hallgatólagosan a szerző régióval kapcsolatos szakértelmének kombinációjára támaszkodik. Huneeus nemzeti alkotmányokat és alkotmánybírósági határozatokat (e.g. key kolumbiai alkotmánybíróság ítéleteit, a venezuelai alkotmány 23. cikkelyének szövegét stb.) idézi, hogy bemutassa, hogyan lépett hatályba a nemzetközi jog belföldön (vagy sem). Hivatkozik az IACtHR ítéleteire (például az *Atala Riffo-ügyre* vagy az *Apitz Barbera-ügyre*), és a Bíróság gyakorlati tekintélyének empirikus jelzőiként állítja ki az ezekre adott reakcióit. Ezenkívül a cikk rengeteg tudományos munkát foglalkozik a latin-amerikai jogi fejlődéssel kapcsolatban – például Javier Couso írásait Chile "politikájának bíróságosításáról" és Manuel Gómez a venezuelai jogi gyakorlatról. Ezek a források történelmi kontextust biztosítanak (például a chilei igazságszolgáltatás Pinochet alatti eredményeit), és segítenek alátámasztani a jogi kultúrával kapcsolatos állításokat (mint például a chilei formalista hagyomány vagy a venezuelai igazságszolgáltatás átpolitizálása). A tanulmány módszertani megközelítése tehát interdiszciplináris: jogi elemzésen alapul, de politikai és szociológiai bizonyítékokat használ a hazai változások és a nemzetközi megfelelés közötti pontok összekapcsolására.

Nevezetesen, Huneeus kutatása az Egyesült Államok Nemzeti Tudományos Alapítványának támogatásában részesült, jelezve, hogy interjúk vagy terepmunka befolyásolhatta a tanulmány egyes részeit (bár maga a cikk nagyrészt dokumentumok és irodalom elemzéseként olvasható). Bár a cikknek nincs önálló módszertani része, megközelítése nyilvánvaló az egyes részek felépítésében és az idézett források sokféleségében. A végére az összehasonlító módszer lehetővé teszi Huneeus számára, hogy óvatosan általánosítson a régióról: a három elsődleges eset vizsgálata után röviden utal más országokra, például Mexikóra vagy a Dominikai Köztársaságra, hogy következtetéseinek szélesebb körű visszhangja legyen.

Összefoglalva, a módszertan összehasonlító társadalmi-jogi elemzés. Mélyreható esetismereteket használ fel egy olyan érvelés felépítéséhez, amely inkább szemléltető, mint statisztikai. Ennek a megközelítésnek az erőssége abban rejlik, hogy gazdag, kontextuális megértést nyújt az egyes országokról, megmutatva, hogyan és miért gyökeret vert vagy ingott

meg az IACTHR tekintélye. A kompromisszum az, hogy a következtetéseket kis N-ből vonják le – de ezeket az eseteket gondosan választották ki, hogy maximális betekintést nyerjenek az érdeklődésre számot tartó jelenségbe.

Esettanulmányok és főbb megállapítások

Kolumbia: A neoalkotmányosság meggyökerezett – *kiterjedt* bírósági hatalom

Kolumbia a nagy IACtHR befolyás paradigmáját képviseli, amely egy átalakító alkotmányos pillanatban gyökerezik. Az 1980-as évek végén Kolumbiát intenzív belső konfliktusok és intézményi válságok sújtották. Ez a zűrzavar katalizálta az alkotmányos reform széles körű mozgalmát, amely 1991-ben az új alkotmány megszövegezésében csúcsosodott ki. A neoalkotmányos jogászok fontos szerepet játszottak az 1991-es reform és annak utóhatásainak alakításában. Kulcsfigurája volt Manuel José Cepeda, egy fiatal Harvardon képzett ügyvéd, aki Barco elnök, majd az alkotmányozó nemzetgyűlés stratégiai tanácsadója lett. Cepeda és hasonló gondolkodású kollégái a kolumbiai jogrendszer modernizálását szorgalmazták a bírósági felülvizsgálat megerősítésével és a nemzetközi emberi jogi normák nemzeti jogba való beépítésével.

Maga az 1991-es alkotmány is új nyitottságot jelzett: például kimondta, hogy a Kolumbia által ratifikált nemzetközi szerződések elsőbbséget élveznek a nemzeti jogban (ez a rendelkezés megalapozta az emberi jogi szerződések emelését). Ennél is fontosabb, hogy az újonnan létrehozott Alkotmánybíróság (Corte Constitucional) gyorsan neoalkotmányos módon értelmezte az alkotmányt. Az első évben a bíróság progresszív bírái mérföldkőnek számító ítéleteket hoztak, amelyek kimondták, hogy a ratifikált emberi jogi szerződések közvetlenül kötelező érvényűek Kolumbiában, sőt felülmúlják a rendes jogszabályokat. Valójában a Bíróság megalkotta a *"bloque de constitucionalidad"* (alkotmányos blokk) doktrínáját, ami azt jelenti, hogy az alkotmány magában foglalja a nemzetközi emberi jogi törvényeket. Nevezetesen, az Alkotmánybíróságot intézményesen úgy alakították ki, hogy független legyen a régebbi Legfelsőbb Bíróságtól, és erős tudományos képesítéssel és globális szemlélettel rendelkező jogászokból állt. Huneeus megjegyzi, hogy a korai alkotmánybíróság *"Kolumbia legnemzetközibb jogi karával büszkélkedhetett"* – sok bíró és hivatalnokaik (segédbírák) külföldön tanultak az Egyesült Államokban vagy Európában, és szívesen importáltak nemzetközi jogi ötleteket. Ez a kozmopolita pad aktívan idézte az IACtHR precedenseit, és az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét az alkotmány kiterjesztéseként kezelte.

Hatás az IACtHR hatáskörére: Ezekkel az igazságügyi és alkotmányos fejleményekkel Kolumbia lényegében megnyitotta az ajtót az IACtHR számára, hogy kiterjedt hatáskörrel rendelkezzen belföldön. Huneeus Alter és munkatársai idézve megjegyzi, hogy Kolumbia azon kevés országok egyike, ahol az IACtHR elérte a "kiterjedt" típusú hatáskört – vagyis a Bíróság "következetesen alakítja a jogot és a politikát" bizonyos kérdésekben Kolumbiában. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az IACtHR ítéletei nem tekinthetők külföldinek vagy opcionálisnak; a kolumbiai intézmények kötelező érvényű útmutatóként kezelik őket. Például a kolumbiai alkotmánybíróság rendszeresen felülvizsgálja a nemzeti jogszabályokat az emberi jogok amerikai egyezményével való összeegyeztethetőség szempontjából, ahogyan azt az IACTE THR értelmezi. Ha egy törvény sérti az IACT HR határozatát vagy szabványát, a Bíróság megsemmisítheti azt, így közvetlenül érvényesítve az Amerika-közi joggyakorlatot. Ráadásul a befolyás túlhatol a tárgyalóteremen: Huneeus rámutat, hogy Kolumbiában a politikai spektrum szereplői az IACHR-re hivatkoznak. Kolumbia közelmúltbeli

béketárgyalásai során (a FARC gerillával) a békemegállapodás támogatói és ellenzői egyaránt hivatkoztak az IACT HR döntéseire a konfliktus bűncselekményeinek kezeléséről szóló vitákban. Még a békefeltételekkel kapcsolatban szkeptikusok (az *uribisták*) is az Amerika-közi jogi normákra hivatkoztak, hogy a háborús bűnök szigorúbb üldözése mellett érveljenek, míg mások ugyanezeket a normákat használták az átmeneti igazságszolgáltatási intézkedések igazolására. Ez azt szemlélteti, hogy az IACHR joggyakorlata milyen mélyen hatolt be a kolumbiai jogi tudatba – megfogalmazza a lehetőségeket és az érveket a főbb nemzeti kérdésekben.

Miért történt ez Kolumbiában? Huneeus a jogi és politikai tényezők szinergiájának tulajdonítja, hogy Kolumbia felkarolta az IACtHR-t. Jogilag a *neoalkotmányos hálózat* szokatlanul sikeres volt: a kolumbiai tudósok és jogász-reformerek nemcsak innovatív ötletekkel rendelkeztek, hanem hatalmi pozíciókat is szereztek azok megvalósításához (az Alkotmánybíróságon és az 1991-es alkotmány megszövegezésében). Politikailag Kolumbia az 1990-es években ösztönzőleg hatott arra, hogy üdvözölje a nemzetközi emberi jogi ellenőrzést. Az országot polgárháborúk sújtották, és kritizálták az emberi jogok burjánzó megsértése miatt. Nemzetközi legitimitásának megerősítése érdekében a kolumbiai kormány vállalta az *emberi jogi szerződések "szinte kényszeres ratifikálását".* Valójában Kolumbia lett az egyik olyan állam, ahol a legtöbb emberi jogi szerződést ratifikálták. Ez része volt a kormányzat szándékos stratégiájának (különösen később Uribe elnök alatt), hogy az emberi jogok erős betartásának képét sugározza, még akkor is, ha a felkelőkkel küzdött. Ez a stratégia fogékonnyá tette Kolumbia politikai környezetét az Amerika-közi normákra: míg a kormány nemzetközi támogatást kért az emberi jogi kötelezettségvállalások papíron történő tiszteletben tartásával, az Alkotmánybíróság ezeket a kötelezettségvállalásokat belföldön érvényesítette. Huneeus megjegyzi, hogy ez a kombináció – kirívó jogi problémák a helyszínen, de a nemzetközi normák betartásának hivatalos politikája – "egyedülállóan kedvező" kontextust teremtett a neoalkotmányosság gyökerezéséhez. Röviden, Kolumbia alkotmányjogászai hajlandóak és képesek voltak kihasználni az IACtHR-t: új jogi keretük volt, amely üdvözölte a nemzetközi jogot, és a politikai szereplők hallgatólagosan támogatták ezt az állam legitimálása érdekében.

Huneeus értékelése szerint az eredmény az, hogy Kolumbia most egy olyan országot példáz, ahol az IACHR mindhárom hatásköri szintet élvezi – szűk (megfelelés egyedi esetekben), köztes (bizonyos politikákra gyakorolt hatás) és kiterjedt (az általános jogi doktrínába való integráció). A bíróság kijelentései az eredeti ügyeken jóval túlmutató eredményeket alakíthatnak, és gyakorlatilag a kolumbiai alkotmányos joggyakorlat részévé válhatnak. Ez az eset igazolja Huneeus tézisét: az alkotmányjog (1991 utáni) gyakorlata Kolumbiában, amelyet neoalkotmányos jogászok vezettek, kiterjesztette az IACtHR hatókörét messze túlmutatva azon, amit a szerződéses kötelezettségek önmagukban megjósolnának.

Chile: Fokozatos reform és korlátozott (szűk/köztes) hatáskör

Chile ellentétes forgatókönyvet kínál – egy olyan ország, amely demokratikus átmenettel és emberi jogi kihívásokkal küzd, de az IACHR tekintélye viszonylag visszafogott maradt. Ennek egyik fő oka Chile örökölt alkotmányos keretei és a diktatúra utáni konzervatív jogi kultúrában rejlik. Chile 1980-as alkotmányát, amelyet Pinochet tábornok rezsimje kényszerített ki, azzal a szándékkal fogalmazták meg, hogy megszilárdítsák a tekintélyelvű elveket és korlátozzák a jövőbeli politikai változásokat. Széles körű demokratikus hozzájárulás nélkül fogadták el, és tükrözte a rezsim bizalmatlanságát a liberális bírói hatalommal szemben. Következésképpen, még azután is, hogy Chile 1990-ben visszatért a

demokráciához, az ország "egy olyan alkotmány alatt dolgozik, amelyet egy korábbi... tekintélyelvű rezsim" – jegyzi meg Huneeus. Ráadásul a chilei igazságszolgáltatás megromlott hírnévvel került ki a diktatúra korszakából – Pinochet alatt nagyrészt nem tudta fellépni vagy orvosolni az emberi jogok megsértését. Sok bíró hagyományos formalista szemlélettel rendelkezett, és szerepét a jogszabályok szigorú alkalmazásában látták, nem pedig az elvont jogokra vagy a nemzetközi jogra való hivatkozásban. Egy szemléltető mondás (amelyet Huneeus idézett egy chilei tudóson keresztül) az erős bírósági felülvizsgálat bevezetését ebben az összefüggésben ahhoz hasonlította, hogy *"kalapácsot adunk a ütőnek"* – azaz mély szkepticizmus volt azzal kapcsolatban, hogy a bírákat felhatalmazzák arra, hogy merész, jogokon alapuló döntéseket hozzanak, tekintettel múltbeli bűnrészességükre. Ennek eredményeként, míg más latin-amerikai országok "jogi forradalmat" éltek át az 1990-es években, Chile igazságügyi átalakulása olyan szerény volt, hogy egy kommentátor *"jogforradalomnak" nevezte.*

Az alkotmányos reform dinamikája: Chile megreformálta az 1980-as alkotmányt, de sokkal később, óvatosan, fokozatosan. A legjelentősebb frissítés 2005-ben történt, amikor egy balközép koalíciós kormány tárgyalt egy módosítási csomagról, amely eltávolította az alkotmány legantidemokratikusabb rendelkezéseit. Ezek a 2005-ös reformok többek között megszüntették a nem választott (kinevezett) szenátorok intézményét, csökkentették az elnöki ciklust, és korlátoztak néhány végrehajtó hatalmat. Bár fontos a demokratizálódás szempontjából, a 2005-ös reform "nem volt olyan messzemenő vagy jogorientált", mint a régió többi alkotmányos átalakítása. Nevezetesen, nem erősítette meg a nemzetközi emberi jogi törvények alkotmányos státuszát, és nem fogadott el kifejezetten "alkotmányos blokk" doktrínát. Huneeus hangsúlyozza, hogy a reform *"nem változtatta meg vagy pontosította tovább a nemzetközi emberi jogi jogszabályok belföldi státuszát".* Chile alkotmányát úgy *lehetne értelmezni*, hogy az összhangban legyen a szerződéses jog beépítésével (és néhány jogász ezt szorgalmazta), de ez a kérdés lényegében *lekerült az asztalról a* 2005-ös tárgyalások során. Ez azt jelzi, hogy a politikai elit a strukturális demokratikus megoldásokra összpontosított, nem pedig a bíróságok felhatalmazására vagy a nemzetközi normák integrálására.

A neoalkotmányos jogászok szerepe: Chilében a neoalkotmányos mozgalom sokkal kisebb hatással volt a tényleges kormányzásra a kulcsfontosságú reformidőszakban. Huneeus megjegyzi, hogy Chilében az alkotmányos tudomány és érdekképviselet elmaradt néhány szomszédtól az Amerika-közi joggyakorlat felkarolásában. A 2000-es évekre minden bizonnyal voltak chilei akadémikusok, akik neoalkotmányos eszmékkel foglalkoztak (és az alkotmányjog iránti érdeklődés nőtt), de a politikára gyakorolt befolyásuk korlátozott volt. A 2005-ös reformtanácskozások során például az alkotmánybizottságban csak egy szenátor volt erős neoalkotmánylista, aki aktívan támogatta az emberi jogi szerződések alkotmányos rangjának megadását. A bizottság többi tagja és a politikai vezetés kevésbé volt lelkes. Valójában legalább egy prominens chilei jogi tanácsadó azzal érvelt, hogy az IACtHR határozatait nem szabad kötelező érvényűnek tekinteni a chilei jogrendszeren belül – talán elismerve őket politikailag fontosnak, de megtagadva a közvetlen joghatást. Ez a magas szintű szkepticizmus azt jelentette, hogy Chile hivatalosan nem hatalmazta fel bíráit arra, hogy a meglévő törvények által megengedetten túl alkalmazzák az Amerika-közi jogot. 2005 után az Alkotmánybíróság (Chile legfőbb alkotmányjogi felülvizsgálati bírósága) nagyobb szerepet kapott, mivel az állampolgárok könnyebben megtámadhatták a törvényeket, így nőtt a jogokkal kapcsolatos perek száma. A Törvényszékre kinevezett bírák azonban általában nem voltak tagjai a transznacionális liberális hálózatnak; általában hagyományosabb jogászok

voltak, így a Törvényszék nem vált azonnal az IACHR kritériumainak megfelelő radikális újraértelmezés eszközévé.

Huneeus rámutat, hogy Chile jogi közössége az idők során fejlődött. A 2010-es évekre gyakorlatilag az összes nagyobb chilei jogi egyetem alkotmányos és nemzetközi emberi jogi kurzusokat kínált, és sok chilei jogász (különösen a fiatalabbak) részt vett regionális tudományos hálózatokban. Az alkotmányjogi szakértők státusza emelkedett, és az alkotmánymódosításról szóló viták (beleértve az új alkotmány esetleges megszövegezését is) felgyorsultak, különösen Michelle Bachelet elnök második ciklusa alatt (2014–2018). Így Chile "felzárkózhatott" a neoalkotmányos trendhez, bár később, mint Kolumbia. De a Huneeus által vizsgált időszakban (2015–16-ig) a neoalkotmányosságnak "kisebb hatása volt a chilei politikai rendre", és "kevésbé lelkes fogadtatásban" részesült az alkotmány reformját szorgalmazók körében. Röviden, az episztemikus közösség létezett, de gyengébb volt, és (még) nem ragadta meg az alkotmányos reformprogramot.

Hatás az IACtHR hatáskörére: A fentiek fényében nem meglepő, hogy Chile elsősorban "szűk hatáskört" mutat az IACtHR számára. Chile megfelel az Amerika-közi Bíróság legtöbb rá irányuló ítéletének, de általában esetspecifikus módon. Például, ha az IACthr úgy találja, hogy Chile egy adott esetben megsértette a jogokat, a kormány jóvátételt fizet, vagy intézkedéseket tesz a petíció benyújtója számára (Chile összességében tisztességes múlttal rendelkezik a pénzbeli és egyéni jogorvoslatok terén). Amit a chilei bíróságok és intézmények általában *nem* tettek, az az, hogy ezeket az ítéleteket a törvények széles körű felülvizsgálatára vagy az ügyben nem részt vevő személyek számára is előnyöket nyújtanak. Huneeus azonban azonosítja a feltörekvő "köztes hatóság" jeleit Chilében. Figyelemre méltó példa az IACtHR Atala *Riffo és lányok kontra Chile* (2012) ítéletére adott válasz, amelyben Chilét elítélték egy leszbikus anya diszkriminációja miatt egy gyermekelhelyezési vitában. Ezt a döntést követően – amely nagy horderejű kínos volt a chilei igazságszolgáltatás számára – a chilei kongresszus átfogó diszkriminációellenes törvényt fogadott el, amelyet Zamudio-törvénynek neveznek. Fontos, hogy ezt a jogszabályt az IACHR nem rendelte el kifejezetten (a bíróság jellemzően jogorvoslatot rendel el az egyéni és néha általános intézkedésekre, például a képzésre, de nem egy átfogó törvény elfogadását). Az a tény, hogy a chilei törvényhozás magára vállalta egy új diszkriminációellenes keretrendszer elfogadását *, "annak ellenére, hogy az IACHR"* nem rendelt el kifejezetten egy ilyen törvényt, azt mutatja, hogy a nemzetközi joggyakorlat lendületet adott egy szélesebb körű politikai reformnak. Ez a köztes tekintély klasszikus példája: egy bírósági ítélet elég visszhangot keltett ahhoz, hogy a hazai szereplőket egy lépéssel tovább ösztönözze, ami nemcsak az eredeti peres félnek, hanem más kiszolgáltatott csoportoknak is előnyös.

Az Atala-ügytől eltekintve a chilei igazságszolgáltatás az elmúlt években lassan jobban elkötelezett az IACtHR kritériumai iránt (például a Pinochet-korszak emberi jogi megsértőinek amnesztiáját érintő ügyekben a chilei bíróságok az Amerika-közi Bíróság álláspontjára hivatkoztak, miszerint az ilyen amnesztia megengedhetetlen). Ennek ellenére ezek a változások fokozatosak és néha vitatottak voltak, tekintettel az igazságszolgáltatás régi gárdájára. Huneeus úgy írja le Chile általános alkotmányos politikáját, hogy "fokozatos reform, elnöki vezetés és erős pártfegyelem jellemzi, a civil társadalomnak kevés hangja van". Ebben a légkörben az átalakító jogi változások lassan jönnek. Így a cikk megjelenésekor az IACtHR hatásköre Chilében többnyire szűk maradt, csak alkalmanként bővült a köztes hatáskör felé. A következtetésben Huneeus összefoglalja, hogy Chile IACtHR-szerepvállalása "szűk hatáskörből és időnként köztes hatáskörből" áll. Nem volt bizonyíték a Kolumbiához hasonló kiterjedt tekintélyre – a chilei bíróságok nem érvénytelenítették rutinszerűen a

törvényeket az Amerika-közi normáknak való meg nem felelés miatt, és az IACtHR joggyakorlata sem volt a chilei alkotmány mindennapi értelmezésének alapeleme.

Lényegében Chile esete megfordítva megerősíti a cikk tézisét: mivel a neoalkotmányos jogászok nem álltak központi szerepet Chile alkotmányos reformjaiban, és a reformok nem alkotmányosították agresszíven az emberi jogi szerződéseket, az IACtHR nem szerzett erős lábat. A Bíróság befolyása, bár nem elhanyagolható (Chile odafigyelt az olyan döntésekre, mint az *Atala*), korlátozott maradt. A fogékonyabb megközelítés alapjait akadémiai és aktivista körökben fektették le, és Huneeus valóban utal arra, hogy egy jövőbeli "alkotmányos pillanat" (a Bachelet elnök által ígért lehetséges új alkotmány) megnyithatja az ajtót az Amerika-közi normák nagyobb integrációja előtt. De a tanulmány idején Chile szemlélteti, hogy egy ország hogyan lehet demokrácia és az IACHR részese, de a bíróságot karnyújtásnyira tartja, hacsak a hazai szereplők nem döntenek úgy, hogy alkotmányos nyájba vonják.

Venezuela: Bolivári forradalom és a neoalkotmányosság háttérbe szorítása – *szűk* (és ellenállt) hatalom

Venezuela éles példája egy olyan országnak, ahol a nemzetközi igazságügyi tekintélyt nemcsak korlátozták, hanem aktívan vitatták. Huneeus Venezueláról szóló elemzése Hugo Chávez "bolivári forradalmának" felemelkedésére összpontosít, és arra, hogy ez hogyan zavarta meg a neoalkotmányosság lehetőségét az országban. Amikor Chávezt 1998-ban elnökké választották, lebontotta a fennálló politikai rendet (a paktumon alapuló kétpárti demokráciát), és kezdeményezte az állam radikális újraalapítását. A többnyire Chávez szövetségeseivel teli alkotmányozó gyűlés megfogalmazta a Venezuelai Bolivári Köztársaság 1999-es alkotmányát. Érdekes módon ez az új alkotmány papíron nagyon progresszív rendelkezéseket tartalmazott: az 1999-es venezuelai alkotmány 23. cikkelye minden emberi jogi szerződésnek alkotmányos rangot ad belföldön, és kifejezetten kimondja, hogy ha egy szerződéses norma kedvezőbb az emberek jogai szempontjából, mint egy nemzeti norma, akkor a szerződéses norma az irányadó (a pro homine elve). Ez a nemzetközi jog még erőteljesebb formális elfogadása, mint Kolumbia alkotmánya. Első pillantásra azt gondolhatnánk, hogy Venezuela arra készült, hogy az IACtHR erős tekintéllyel rendelkezzen, mivel maga az alkotmány úgy tűnt, hogy az Amerika-közi emberi jogi normákat a legmagasabb szintű jogba hívja.

Huneeus azonban feltár egy kritikus fordulatot: a venezuelai alkotmányváltozások mögött meghúzódó politikai ideológia és szereplők nem a neoalkotmányos jogászok liberális hálózata álltak, hanem más szereplők, más célokkal. Két spanyol jogtudós, akik Venezuela (és később Ecuador és Bolívia) alkotmányozó gyűlésének tanácsot adtak, az új alkotmányokat "*Nuevo constitucionalismo latinoamericano" kovácsolásaként* jellemezték – egy új latin-amerikai alkotmányosság –, amely bár nagyvonalú jogkatalógusokat tartalmazott, népszavazási demokráciával és a hatalom központosításával párosult. A gyakorlatban Chávez projektje a végrehajtó hatalom és a "nép" (a forradalmi mozgalom által képviselt) felhatalmazására törekedett, nem pedig független intézményekre. A neoalkotmányosság abban az értelemben, hogy felhatalmazza a bíróságokat és az államot a nemzetközi normákhoz köti, a bolivári forradalom idején háttérbe szorult. Sok tapasztalt venezuelai emberi jogi ügyvédet és bírót kiszorítottak befolyásukból, vagy úgy döntöttek, hogy elhagyják a közszolgálatot, mivel a rezsim megszilárdította az igazságszolgáltatás feletti ellenőrzést.

Változások az igazságszolgáltatásban: Chávez egyik fő lépése a Legfelsőbb Bíróság politikai átvétele volt. 2004-ben a törvényhozás (amelyet Chávez-lojalisták uraltak) kibővítette a bírák számát, és támogatókkal töltötte meg a venezuelai Legfelsőbb Bíróságot. Idővel az igazságszolgáltatás szerepe drámaian megváltozott. Ahogy Huneeus megjegyzi, a venezuelai bírák felhagytak a szigorú formalizmussal, és egy új ortodoxiával helyettesítették: a forradalom céljaihoz igazodó "célirányos" értelmezéssel. A Legfelsőbb Bíróság döntései kifejezetten Chávez politikai programjának előmozdítójaként mutatják be magukat; A bírák a szocialista forradalom ügynökeiként mutatták be magukat, nem pedig semleges döntőbírókként. A venezuelai bíróságok tehát nem fogadták el azt az elképzelést, hogy a kormány hatalmát a nemzetközi emberi jogi törvényeken keresztül ellenőrizzék – ehelyett a kormányzati hatalom kiterjesztéseivé váltak. Ez azt jelentette, hogy bár a nemzetközi szerződések papíron alkotmányos rangúak voltak, a gyakorlatban az igazságszolgáltatás nem volt hajlandó olyan nemzetközi normákat érvényesíteni, amelyek ellentétesek a végrehajtó hatalom céljaival.

Az IACtHR kapcsolata és visszahatása: Venezuela korán (1981-ben) elfogadta az IACthr joghatóságát, és a Chávez előtti két évtizedben néhány ügyben is részt vett. De akkoriban nem volt jelentős szereplő az Amerika-közi rendszerben – csak egy vitatott IACtHR-ítélet született Venezuela ellen 1998 előtt. Chávez elnöksége alatt (1999–2013) az emberi jogi helyzet Venezuelában sok szempontból romlott (az ellenzék elleni fellépés, az intézmények átpolitizálása), ami az Amerika-közi Bizottsághoz és Bírósághoz benyújtott ügyek és petíciók számának megugrásához vezetett. Ez a venezuelai kormányt egyre inkább szembeállította az IACtHR-rel. Kezdetben Chávez kormánya vegyes jelzéseket adott: korai éveiben Chávez a korábbi kormányok visszaéléseinek vizsgálatára szólított fel, és nyitottnak tűnt a nemzetközi együttműködésre. De ahogy a hatalom egyre szorosabbá vált, a rezsim ellenségessé vált a külső kritikával szemben.

Huneeus dokumentálja a venezuelai állam nyílt dacának és elutasításának mintáját az Amerika-közi döntésekkel szemben. 2000 körül Venezuela újjáépített Legfelsőbb Bírósága olyan határozatokat hozott, amelyek megkérdőjelezték vagy tagadták az Amerika-közi emberi jogi testületek tekintélyét. Például a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy az Amerika-közi Bizottság által kiadott óvintézkedések (sürgős ajánlások az egyének védelmére) nem kötelező érvényűek Venezuelában. A konfrontáció az IACtHR ítéleteivel eszkalálódott. Vízválasztó pillanat volt az *Apitz Barbera et al. ("First Court of Administrative Disputes") kontra Venezuela* (2008) ügye, ahol az IACtHR megállapította, hogy a Chávez-kormány megsértette a bírói függetlenséget a bírák azonnali elbocsátásával, és elrendelte három elbocsátott bíró visszahelyezését. A venezuelai Legfelsőbb Bíróság reakciója rendkívüli volt: alkotmányellenesnek és végrehajthatatlannak nyilvánította az IACHR ítéletét Venezuelában, azzal érvelve, hogy a regionális bíróság túllépte hatáskörét. A Legfelsőbb Bíróság tovább ment, elfogultsággal vádolta az IACtHR-t, és kifejezetten sürgette a venezuelai végrehajtó hatalmat, hogy ítélje fel (lépjen ki) az amerikai egyezményből. Ez lényegében az IACtHR joghatósága alóli kilépésre szólított fel – ezt a felhívást néhány évvel később megfogadták. 2012-ben Venezuela hivatalosan is elítélte az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét, amely döntés 2013-ban lépett hatályba.

A kilépést megelőző időszakban Venezuela minimális mértékben tartotta be az IAC THR határozatait. Huneeus megjegyzi, hogy még a Chávez-kormány is időnként pénzbeli kártérítést fizetett az áldozatoknak a bíróság utasítása szerint (konkrét ítéletek enyhítése érdekében), de következetesen elutasította az IACHR határozatai által előírt intézményi vagy politikai változtatások végrehajtását. Például egy Leopoldo López ellenzéki vezetőt érintő

ügyben az IACHR 2011-ben úgy döntött, hogy Venezuelának lehetővé kell tennie López számára, hogy induljon a tisztségért, miután önkényesen kizárták; A venezuelai hatóságok ezt határozottan figyelmen kívül hagyták, és fenntartották a tilalmat. Minden összecsapás megerősítette azt a narratívát (amelyet Chávez és később Nicolás Maduro támogatott), miszerint az IACtHR az imperializmus eszköze, amely beavatkozik Venezuela szuverenitásába. Végül a bírósággal való kapcsolatok megszakításával Venezuela biztosította, hogy 2013 után még de jure sem kötik az IACHR ítéletei (bár a már folyamatban lévő ügyek továbbra is ítéletet hoznak).

Eredmény – IACtHR hatóság Venezuelában: Huneeus besorolása szerint Venezuela csak a legszűkebb hatalmi formával rendelkezett, amíg a rendszerben volt – és még ez is bizonytalan volt【17†L13-L21]. A kormány részben eleget tehet bizonyos ítéleteknek (például kártérítés fizetése vagy iskola elnevezése az áldozatról, szimbolikus cselekedetek), de elutasított minden olyan eredményt, amely korlátozta politikai hatalmát. A kivonulás után azt mondhatnánk, hogy az IACHR tekintélye Venezuelában gyakorlatilag nulla lett (eltekintve a rezsim ellenfelei és a civil társadalom erkölcsi vagy meggyőző tekintélyétől). Következtetése Venezuelát olyan esetként írja le, ahol *"a neoalkotmányosságot háttérbe szorították, amikor egy új bolivári alkotmányos rend kovácsolódott",* és miután Chávez központosította a hatalmat és aláásta a bírói függetlenséget, a Legfelsőbb Bíróság nyíltan elutasította az Amerika-közi ítéleteket † . Az IACtHR nem működhet, ha egy állam saját bíróságai és kormánya aktívan elutasítja – így Venezuela kilépése az antagonizmus pályájának csúcspontja volt.

Huneeus tézisében Venezuela hangsúlyozza a hazai ideológiai orientáció fontosságát. Annak ellenére, hogy Venezuela 1999-es alkotmánya magas rangú emberi jogi szerződéseket tartalmazott (ami formális nyitottságot sugall az IACHR tekintélye felé), az *alkotmány mögött álló politikai mozgalom* egészen más normatív elképzeléssel rendelkezett. A gyakorlatban nem értékelte az államhatalom külső ellenőrzését. A bolivári forradalmat irányító ügyvédek nem próbálták Venezuelát a nemzetközi bírósági felügyelethez kötni; inkább egy populista állam megerősítésére törekedtek. Ebben a környezetben a venezuelai neoalkotmányos jogászok és emberi jogi aktivisták marginalizálódtak. Néhány befolyásos venezuelai jogi szakember ellenállt – például az emberi jogi ügyvédek egy kis csoportja továbbra is az IACHR elé vitte az ügyeket, és megvédte annak tekintélyét –, de hiányzott a hazai intézmények támogatása. A venezuelai igazságszolgáltatás átalakulása átpolitizált testületté azt jelentette, hogy az IACtHR-nek nem voltak megfelelőségi partnerei az államon belül, függetlenül attól, hogy mit mond az alkotmány szövege. Így Venezuela az IACHR elleni visszhang esetévé vált, megmutatva, hogy a nemzetközi bíróságok elveszíthetik tekintélyüket, ha a belpolitika határozottan ellenük fordul.

Összehasonlító reflexiók az esettanulmányokról

E három ország egymás melletti vizsgálatával Huneeus számos kulcsfontosságú megállapítást von le:

- A neoalkotmányosság egyenlőtlen elterjedése: Latin-Amerikában a neoalkotmányos eszméket nem fogadták el egységesen. *Ahol tényleges alkotmánymódosítássá terjedtek (Kolumbia), az IACHR hatásköre nagymértékben kibővült; ahol a tudományos körökre korlátozódtak, vagy más ideológiák felülírták őket (Chile, Venezuela), az IACHR szerepe korlátozott volt.* Az esettanulmányok megerősítik, hogy "a neoalkotmányos

eszmék és gyakorlatok egyenlőtlen elterjedése Latin-Amerikában segít megmagyarázni az IACtHR által gyakorolt különféle tekintélyeket".

- A szövetségek és az időzítés fontossága: Az eredmények attól függtek, hogy a reformista jogászok tudnak-e szövetségre lépni a politikai vezetőkkel a kritikus pillanatokban. Kolumbiában ezek a szövetségek 1991-ben és azt követően is jelen voltak, lehetővé téve a nemzetközi jogot felölelő liberális alkotmányos projektet. Chilében a reformerek 2005-ben nem a jogokra összpontosítottak, és nem erősítették meg az IACtHR-párti tábort. Venezuelában a forradalmi vezetésnek más napirendje volt, és gyakorlatilag kizárta a liberális ügyvédeket. Ez rávilágít arra, hogy a belpolitikai időzítés ("alkotmányos pillanatok") befolyásolhatják a transznacionális jogi normákat.
- A tekintély különböző "formái": Az IACtHR tekintélye nem monolitikus; Különböző módon nyilvánul meg:
    - Kolumbiában a teljes spektrum látható: szűk megfelelés az egyes esetekben, közbenső változások (pl. az ügyek által kiváltott jogalkotási vagy közigazgatási reformok) és kiterjedt integráció (a nemzeti bíróságok proaktívan érvényesítik az IACtHR normáit, még akkor is, ha az IACtHR soha nem hallgatott meg).
    - Chilében a hatáskör többnyire szűk, néhány esetben köztes befolyással (mint például az Atala utáni diszkriminációellenes törvény).
    - Venezuelában ez lényegében csak szűk, és még ezt is addig vitatták, amíg az állam teljesen kivonult.
- Alternatív tényezőket figyelembe véve: Huneeus minden esetben más tényezőket is mérlegel. Például azt gondolhatnánk, hogy a rezsim típusa (stabil demokrácia vs. hibrid vagy tekintélyelvű) döntő – valójában Venezuela tekintélyelvű fordulata korrelál az IACtHR elutasításával. Chile azonban 1990 óta stabil demokrácia, és évek óta még mindig alacsony az IACtHR hatása, míg a kolumbiai demokrácia a belső konfliktusok ellenére nagy hatást ért el. Egy másik tényező az emberi jogi feltételek: Kolumbia súlyos jogi helyzete vitathatatlanul sürgőssé tette az IACtHR normáinak integrálását, míg Chile átmeneti igazságszolgáltatási kérdéseit inkább belsőleg kezelték, és a venezuelai kormány számos kérdést egyenesen tagadott. Huneeus elismeri ezeket a tényezőket, de következetesen kimutatja, hogy keresztezik a támogató jogi szereplők jelenlétét vagy hiányát. Például független igazságszolgáltatás nélkül a súlyos emberi jogi problémák (mint Venezuelában) nem nagyobb megfeleléshez, hanem nagyobb visszahatáshoz vezettek. És egy demokratikus rendszer (Chile) önmagában nem garantálta a nemzetközi megfelelést az alkotmányos reformerek nyomása nélkül.

Összefoglalva, az esettanulmányok erősen alátámasztják Huneeus központi állítását: a hazai alkotmányjogászok, akik támogató vagy ellenséges politikai kontextusban tevékenykednek, nagymértékben meghatározzák, hogy az Amerika-közi Bíróság befolyása meddig ér el egy országon belül. Az IACTHR hatásköre tehát nem csupán nemzetközi, hanem belföldön művelt változó.

Következmények a nemzetközi bíróságokra és a hazai jogi szereplőkre nézve

Huneeus megállapításai fontos következményekkel járnak a nemzetközi bíróságok szélesebb körű megértésére és a hazai szereplőkre való támaszkodásukra. Először is, a cikk

hangsúlyozza, hogy a nemzetközi bíróság hatalma mélyen függ a helyi fogadtatástól. Az IACtHR tapasztalatai azt tanítják, hogy egy emberi jogi egyezmény aláírása vagy a bíróság joghatóságának elfogadása csak a kezdet; A nemzetközi bíróság tekintélyét az alakítja igazán, hogy a hazai intézmények és szereplők hogyan *értelmezik, használják fel vagy ellenállnak* a bíróság eredményeinek. Más szóval, a nemzetközi igazságügyi tekintélyt a hazai joggyakorlat közösen hozza létre. Ez a felismerés összhangban van a nemzetközi jogban a "compliance confrontcies" fogalmával, de gazdagítja azt – azt az elképzelést, hogy egy nemzetközi döntés hatályához nemzeti választókerületeknek (bíráknak, tisztviselőknek, nem kormányzati szervezeteknek stb.) készen kell állniuk annak továbbvitelére. Huneeus konkrét bizonyítékot szolgáltat erre: Kolumbiában erős választókerület létezett (az Alkotmánybíróságra és a jogvédőkre összpontosítva), ami befolyásossá tette az IACtHR-t, míg Venezuelában ez a választókerület gyakorlatilag hiányzott vagy elhallgatott, semmissé téve a Bíróság hatását.

Az Amerika-közi Emberi Jogi Rendszer számára ez azt jelenti, hogy a megfelelés megerősítésére irányuló erőfeszítések nem összpontosíthatnak csak az államokra, mint egységes szereplőkre; magukban kell foglalniuk a hazai igazságszolgáltatás és jogi szakemberek szövetségesként való bevonását is. Huneeus egyik érdekes megfigyelése az, hogy maga az IACtHR is aktívan ösztönözni kezdte az ilyen belföldi bírói szerepvállalást. A visszacsatolási huroknak tekinthető módon az IACtHR – a régió neoalkotmányos jogászainak és bíráinak hatására – felkarolta a "konvencionalitás ellenőrzésének" (convencionalidad) doktrínáját. Ez a doktrína, amelyet olyan ügyekben fogalmaztak meg, mint az *Almonacid Arellano kontra Chile,* lényegében arra ösztönzi a nemzeti bírákat, hogy közvetlenül alkalmazzák az amerikai egyezményt és a Bíróság ítélkezési gyakorlatát, figyelmen kívül hagyva az ellentmondó nemzeti jogokat. A konvencionalitás ellenőrzésének előmozdításával az IACtHR *az alkotmányjog jövőképe felé tereli a nemzeti igazságszolgáltatást*, amely növelné tekintélyét. Huneeus megjegyzi, hogy ez "gazdag forrást" biztosít a neoalkotmányos szereplők számára – idézhetik az IACtHR ítéleteit, amelyek arra utasítják az országokat, hogy hangolják össze törvényeiket a nemzetközi normákkal, ezáltal megerősítve a Bíróság követésének belföldi ügyét. A következtetés itt egyfajta szimbiózis: a nemzetközi bíróságok a hazai szövetségesekre támaszkodnak, hogy kiterjesszék hatókörüket, és ezek a hazai szereplők a nemzetközi bíróságokra támaszkodnak olyan jogi reformok előmozdítása érdekében, amelyeket belsőleg nehéz lehet megvalósítani. Amikor ez a szimbiózis erős (mint Kolumbiában), a nemzetközi bíróság kvázi háziasítottá válik; ha gyenge vagy elvágott (mint Venezuelában), a nemzetközi bíróság kijelentései külsőek maradnak, és gyakran hatástalanok.

Egy másik következmény a nemzetközi bíróságok stabilitására és ellenálló képességére vonatkozik. Az Amerika-közi Bíróság politikai visszhanggal szembesült (az államok nyíltan dacolnak vagy elítélik azt). Huneeus azt sugallja, hogy az IACtHR jövője az általa élvezett hazai támogatás mélységében rejlik, nem csupán a hivatalosan a joghatósága alá tartozó államok számában. Például Venezuela kilépése és más kormányok hasonló fenyegetései (például a Dominikai Köztársaság 2014-es bírósági döntése, amely megtámadta az IACtHR-t) riasztást keltettek a rendszer túlélésével kapcsolatban. Ha azonban más országokban a Bíróság hatásköre a végrehajtó hatalomon túlra is beágyazódik – pl. az igazságszolgáltatás, a törvényhozás és a civil társadalom értékeli –, akkor a rendszer képes ellenállni néhány rezsim elvesztésének vagy meg nem felelésének. Huneeus rámutat, hogy *"nehéz elképzelni, hogy Kolumbia",* ahol az Amerikai Egyezmény és az IACtHR ítélkezési gyakorlata beleszövődik a hazai kormányzásba, *"kiléphet az egyezményből... belföldi következmények nélkül"*.. Ez arra utal, hogy az erős belső támogatás védőbástyát teremt a nemzetközi bíróság számára: még ha egy ellenséges kormány kerül is hatalomra, a hazai jogi szereplők és a közvélemény ellenállhat a bírósággal való kapcsolatok megszakítására irányuló erőfeszítéseknek. Ezzel

szemben, ahol a bíróság tekintélye soha nem lépte túl a végrehajtó hatalom jóindulatát, továbbra is sebezhető marad – a vezetés (vagy akár a hangulat) változása a bíróság elutasításához vezethet (amint azt Venezuela gyors politikai fordulata is mutatja).

Az Amerika-közi kontextuson túl Huneeus munkája általános tanulságot jelent: a nemzetközi bíróságok csak akkor nyernek érdemi tekintélyt, ha a hazai jogi közösségek ítéleteiket joggeneratívként (jogalkotóként) kezelik, és nem csak külső parancsként. Ez más rendszerekben is megfigyelhető – például az Emberi Jogok Európai Bírósága befolyása nőtt azokban az országokban, ahol a nemzeti bírák elkezdték beépíteni a strasbourgi ítélkezési gyakorlatot a hazai ítéletekbe. Huneeus elemzése keretet biztosít ennek a folyamatnak a latin-amerikai környezetben történő megértéséhez. Kiemeli az episztemikus közösségek szerepét – olyan szakértők transznacionális hálózatait, akik osztoznak az értékekben és határokon átnyúlóan koordinálnak. A latin-amerikai neoalkotmányos hálózat nemcsak az egyes országokat érintette, hanem az Amerika-közi Bíróságot és Bizottságot is szimpatikus figurákkal töltötte be (pl. bírák, ilyen háttérrel rendelkező országok munkatársai). Huneeus még egy "mexikói példát" is említ, ahol a neoalkotmányos jogászok transznacionális szinten dolgoztak: Mexikó 2011-ben jelentős emberi jogi alkotmánymódosítást hajtott végre, és jogászai befolyásosak voltak az Amerika-közi rendszerben, hatékonyan használva az IACtHR-t a neoalkotmányos eszmék és gyakorlatok terjesztésére az egész régióban. Ez a keresztbeporzás lehetőségéről szól – az egyik országban (Mexikóban) végrehajtott reformokat más országok inspirálták, majd megerősítették a Bíróságot, ami viszont további országokat is befolyásolhat.

Lényegében a cikk következményei a nemzetközi ítélkezési gyakorlat és a hazai jogi átalakulás közötti kölcsönös kapcsolatot hangsúlyozzák. A nemzetközi bíróságokat nem szabad elszigetelten tanulmányozni; Tekintélyük a hazai jogi-politikai ökoszisztémák függvénye. A gyakorló szakemberek és szószólók számára ez azt jelenti, hogy az emberi jogokkal kapcsolatos hazai kapacitás és választókerületek kiépítése elengedhetetlen a nemzetközi bíráskodás hatékonyságához. A tudósok számára Huneeus munkája további vizsgálatra hívja fel a jogi doktrínákat (mint például az "alkotmányos blokk" vagy a "konvencionalitás ellenőrzése") az ítéletek lapjairól a nemzeti bíróságok gyakorlatába – vagy miért nem sikerül. Felveti azt a kérdést is, hogy a nemzetközi bíróságok hogyan tudják stratégiailag elősegíteni a hazai elfogadást (anélkül, hogy túllépnének a visszahatás kiváltásáig). Világossá válik, hogy az IACtHR-nek milyen kényes egyensúlyt kell kialakítania: a nemzeti rendszerekbe való beágyazódásból nyeri a hatalmat, de ha túl keményen nyomul egy olyan környezetben, ahol nincsenek támogató szereplők, az visszavonuláshoz vagy meg nem feleléshez vezethet.

Kritikák, korlátok és tudományos fogadtatás

Huneeus cikkét dicsérték, amiért rávilágított a nemzetközi bírósági tekintély hazai dimenziójára, de bizonyos frontokon további vizsgálatokra és kritikákra is nyitva áll. Az egyik korlát, amelyet a szerző maga is elismer, az esettanulmányaiban szereplő társadalmi-politikai elemzés hatóköre. A helyszűke miatt a cikk nagy hangsúlyt fektet a jogi elitekre (alkotmányjogászok, bírák és magas szintű reformerek), és nem vizsgálja alaposan az "indítékokat és küzdelmeket a politikai területen" ezeken az eliteken túl. Például, míg a kolumbiai narratíva kiemeli a progresszív jogászokat az 1991-es alkotmányos folyamatban, nem mélyül el mélyen a *civil társadalom vagy a társadalmi mozgalmak alulról felfelé építkező szerepében* az emberi jogi reformok követelésében. A valóságban a nyilvános nyomás és a civil szervezetek érdekképviselete is fontos volt Kolumbia alkotmányának

megváltoztatásában (és az IACtHR határozatainak betartásának szorgalmazásában), ahogy az alulról szerveződő mozgósítás – vagy annak hiánya – Chilében és Venezuelában is számított. Huneeus megjegyzi, hogy a társadalmi mozgalmak egyértelműen hozzájárultak a neoalkotmányosság számára kedvező változások pillanatainak megteremtéséhez Kolumbiában, és részei voltak a venezuelai felfordulás történetének, de ezeknek a dinamikáknak a részletes feltárása meghaladta a cikk kereteit. Ez lehetőséget kínál a jövőbeni kutatásokra: a civil társadalom és az "alulról felfelé" építkező politikai erők szerepének integrálása holisztikusabb képet adhat arról, hogy a nemzetközi emberi jogi normák hogyan terjednek el itthon. Felfedheti például, hogy Chilében az 1990-es években a civil társadalom gyengébb törekvése a nemzetközi elszámoltathatóságra (mondjuk Argentínához képest) hozzájárult az IACtHR tekintélyének lassabb elterjedéséhez.

Egy másik lehetséges kritika a tekintély mérésének vagy fogalmának módjára vonatkozik. Huneeus átveszi Alter, Helfer és Madsen *tekintélytipológiáját (szűk/közepes/kiterjedt), amely kategorizálja* a nemzetközi bíróság befolyásának *típusát*, de nem a befolyás *mértékét* vagy hatékonyságát az emberi jogi kérdések megoldásában. Mint rámutat, a fejtegetése a *"tekintély típusának változását" hangsúlyozza,* nem pedig a Bíróság által gyakorolt hatalom abszolút mennyiségét. Ez például azt jelenti, hogy bár Kolumbia állítólag kiterjedt IACtHR-hatáskörrel rendelkezik, ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy Kolumbiában jobb az emberi jogi helyzet, mint Chilében – ez azt jelenti, hogy az IACHR jobban integrálódik Kolumbia jogi folyamatába. Lehetséges, hogy egy nemzetközi bíróság kiterjedt hatáskörrel rendelkezik egy gyenge állami kapacitással vagy folyamatban lévő konfliktussal rendelkező országban, ami korlátozza joggyakorlatának valós hatását. Huneeus röviden megjegyzi ezt a kérdést: Kolumbia állama hiányzik a felkelők által ellenőrzött egyes területeken, így az IACHR befolyása (erős a bíróságokon) nem biztos, hogy a helyszíni védelemben nyilvánul meg. Így a tanulmány egyik korlátja, hogy nem értékeli közvetlenül *az eredményeket* (javultak-e az emberi jogok az IACtHR tekintélyének köszönhetően?), hanem a jogi és politikai integráció szintjén marad. A jövőbeni vizsgálati irány az lehet, hogy felmérjük, hogy ezek a különböző hatalmi formák hogyan korrelálnak az emberi jogok tényleges betartásával a helyszínen, vagy hogy a kiterjedt hatalom jobb jogorvoslatot eredményez-e az áldozatok számára, mint a szűk hatáskör.

A cikk összehasonlító terjedelme – három ország – bár éleslátó, kérdéseket vet fel az általánosíthatósággal kapcsolatban is. Huneeus olyan eseteket választott, amelyek számos tapasztalatot példáztak. Latin-Amerikában azonban más érdekes esetek is vannak: például Mexikó és Argentína, amelyek szintén alkotmányos változásokon mentek keresztül az 1990-es és 2000-es években, és jelentős mértékben együttműködtek az IACtHR-rel. Huneeus Mexikó felé mutat, mint a transznacionális neoalkotmányosság példáját (megjegyezve, hogy a mexikói jogászok kihasználták a bíróságot). Megemlítik azt is, hogy Argentína és mások fontos reformokat fogadtak el. Ezeket az eseteket azonban itt nem vizsgáljuk meg részletesen. Egyes olvasók kritizálhatják egy olyan ügy kizárását, mint Brazília, amely az IACHR joghatósága alá tartozik, de történelmileg nagyon kevés figyelmet fordított a bíróságra – ez a kiugró érték tovább próbára teheti tézisét (Brazíliában erős alkotmánybíróságok voltak, de más dinamika volt az Amerika-közi joggal). Mindazonáltal a három fókuszügyet jól választották ki az érvelés illusztrálására, és a túl sok ország bevonása felhígíthatta volna a részletes elemzést.

A tudományos fogadtatás szempontjából Huneeus cikkét jelentős hozzájárulásként ismerték el a nemzetközi bíróságok és az emberi jogi jog irodalmához. A Duke Law szimpózium számában jelent meg (Law & Contemporary Problems, 2016), amelynek címe: "Hogyan

alakítja a kontextus a nemzetközi bíróságok tekintélyét", Alter, Helfer, Madsen és mások munkáival együtt. Ebben a beszélgetésben Huneeus darabja kiemelkedik azzal, hogy konkrét, régióspecifikus tanulmányt nyújt, amely operacionalizálja a kontextusvezérelt megközelítést. Az Amerika-közi rendszer későbbi kutatói gyakran idézik megállapításait, amikor a megfelelésről és a Bíróság belföldi hatásáról beszélnek. Például az emberi jogok "megfelelési választókörzeteiről" szóló tanulmányok (ezt a kifejezést Kathryn Sikkink és mások népszerűsítették) visszhangozzák Huneeus hazai szövetségeseinek azonosítását a végrehajtás kulcsaként. Hasonlóképpen, a Latin-Amerikában kialakuló "Ius Constitutionale Commune" – az amerikai kontinens közös alkotmányos joga – fogalma összhangban van azzal, amit Huneeus Kolumbiában és azon túl leírt, ahol a bíróságok párbeszédet folytatnak az IACHR-rel. Munkája empirikus súlyt ad ezeknek a normatív elméleteknek azáltal, hogy három nemzeti kontextusban mutatja be a mechanikát.

Kritikusan Huneeus ügyvédekre és jogi ötletekre helyezett hangsúlya kiegészíti az IACtHR államközpontúbb vagy esetközpontúbb tanulmányait. A korábbi megfelelőségi szakirodalom gyakran olyan változókra összpontosított, mint a rendszer típusa, a nem kormányzati szervezetek nyomása vagy az államok megfelelésének anyagi ösztönzői. Huneeus egy árnyalt kulturális és intézményi változót hoz be: az alkotmányosság jogi kultúráját egy országban. A tudósok dicsérték ezt a megközelítést a jog és a társadalomtudomány áthidalása miatt – ez egy példa a "nemzetközi jog beágyazására a hazai társadalomba" elemzésre. Ha van kritika bizonyos körökből, az lehet, hogy Huneeus nagy ok-okozati súlyt tulajdonít az egyének viszonylag kis káderének (elit jogászoknak), esetleg alábecsülve a strukturális erőket. Lehet például azzal érvelni, hogy Kolumbia neoalkotmányosságának elfogadását maga is elősegítette a külső nyomás és a nemzetközi segélyek ígérete, vagy a jogászok ideológiájához nem kapcsolódó belpolitikai számítások. Huneeus azonban hivatkozik erre a politikai hasznossági szempontra (pl. Kolumbia ratifikációi, hogy megnyugtassa a kritikusokat), és beépíti a történetébe. Sőt, a cikk megjelenése óta eltelt események nagyrészt megerősítették meglátásait: azok az országok, amelyek továbbra is élénk emberi jogi alkotmányos hálózattal rendelkeznek (pl. Argentína, Mexikó, Costa Rica), továbbra is elkötelezettek és nagyjából megfelelnek az IACtHR-nek, míg azok, ahol a kormányok ellenséges ezekkel a hálózatokkal szemben, visszaszorulást tapasztaltak (pl. folyamatos patthelyzet Venezuelában, némi ellenállás Közép-Amerikában).

Összefoglalva, *az "Alkotmányjogászok és az Amerika-közi Bíróság változatos hatósága"* egy részletes és befolyásos tanulmány, amely rávilágít a nemzetközi emberi jogi ítéletek és a nemzeti jogi fejlődés közötti kölcsönhatásra. Huneeus központi tézisét – miszerint az IACtHR hatalmát a reformista politikusokkal szövetségben aktivista ügyvédek által kovácsolt hazai alkotmányos gyakorlatok közvetítik – gazdag eseti bizonyítékok támasztják alá, és meggyőző magyarázatot ad a Bíróság vegyes latin-amerikai eredményeire. A cikk tudományos hozzájárulása abban rejlik, hogy a vitát a formális megfelelési arányokon túlra mozdítja annak megértése felé, hogy az egyes országokon belül ki hatalmazza fel vagy akadályozza a nemzetközi bíróságot, és miért. Ez a perspektíva felbecsülhetetlen értékű a tudósok, de az emberi jogok területén dolgozó szakemberek számára is: azt sugallja, hogy a nemzetközi emberi jogok érvényesítésének megerősítése érdekében be kell fektetni a hazai jogi közösségekbe és a nemzetközi jogot üdvözlő alkotmányos normákba. Kiemelve mind az olyan helyeken látott ígéreteket, mint Kolumbia, mind a Venezuelában látott veszélyeket, Huneeus árnyalt elemzést nyújt, amely továbbra is tájékoztatja a nemzetközi bíróságok és a belföldi változások kapcsolatáról szóló vitákat.

James L. Cavallaro és Brewer, Stephanie E. "A regionális emberi jogi perek újraértékelése a 21. században: Az Amerika-közi Bíróság esete"

Háttér és áttekintés

James L. Cavallaro és Stephanie E. Brewer 2008-as cikke, "A regionális emberi jogi perek újraértékelése a huszonegyedik században: Az Amerika-közi Bíróság esete" az *American Journal of International Law-ban* jelent meg (102. kötet, 4. szám). Ez a tudományos munka abban az időben jelent meg, amikor a regionális emberi jogi bíróságok kiterjesztették hatókörüket és ügyterhelésüket. Például az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) több tízezer petíciót dolgozott fel és évente több mint 1500 ítéletet hozott, míg az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság (IACtHR) "nemrégiben megháromszorozta az évente elbírált ügyek számát". A szerzők elemzésüket a növekedés kontextusába helyezik, megjegyezve, hogy 2008-ban 68 állam tartozott a két létrehozott regionális bíróság joghatósága alá (47 Európában és 21 Amerikában, *szemben a húsz évvel ezelőtti kevesebb mint felével*). Elismerik az afrikai emberi jogi bíróság kialakulását is, amely 2008-ban kezdte meg az ügyek tárgyalását.

Ennek fényében Cavallaro és Brewer megfigyelhető, hogy "az elmúlt két évtizedben radikális átalakulás történt azokban a politikai tájakban", amelyeken belül a regionális emberi jogi bíróságok működnek. Latin-Amerikában az 1980-as és 1990-es években számos ország áttért a tekintélyelvű rezsimekből a demokráciákba, megváltoztatva az emberi jogok érvényesítésének környezetét. A szerzők azzal érvelnek, hogy ez az új politikai kontextus a regionális emberi jogi perek hagyományos modelljének újraértékelését igényli. Cikkük központi tézise az, hogy az Amerika-közi Bíróságnak a tisztán eseti alapú, egyéni igazságszolgáltatási modellről egy stratégiaibb, hatásvezérelt peres modell felé kell fejlődnie, hogy maximalizálja hatékonyságát az emberi jogok védelmében. Miközben röviden áttekintik az Európai Bíróság tapasztalatait, Cavallaro és Brewer elsősorban az Amerika-közi rendszerre összpontosítanak, és a rendszer szószólóiként szerzett széleskörű gyakorlati tapasztalataikra támaszkodva kritizálják annak hagyományos megközelítését, és konkrét reformokat javasolnak.

Fő érvek és megállapítások

Az érvek összefoglalása: Cavallaro és Brewer elemzése egyszerre leíró és normatív. Először elismerik a regionális bíróságok sikereit és növekedését, de gyorsan áttérnek annak vizsgálatára, hogy ezek a bíróságok a mai valóságot figyelembe véve a lehető leghatékonyabban működnek-e. Megjegyzik, hogy egyes kommentátorok szűken tekintenek az emberi jogi bíróság szerepére – egyszerűen az egyedi esetek megoldása és az áldozatok igazságszolgáltatása. Egy másik gondolati iskola, amelyet "alkotmányos modellnek" neveznek, azt képzeli el, hogy a regionális bíróságok emblematikus vagy precedensteremtő eseteket használnak a törvény tisztázására és kifejtésére (megvilágítva az általuk értelmezett

emberi jogi egyezményeket). Cavallaro és Brewer mindkét hagyományos víziót kritizálja. Véleményük szerint sem a tisztán egyéni igazságossági megközelítés, sem a kizárólag normákat megvilágító megközelítés nem elegendő az amerikai kontinensen tartós, rendszerszintű emberi jogi problémák kezelésére. Az Amerikai Egyezmény jelentésének puszta "tisztázása" az ítéletekben, függetlenül attól, hogy mennyire elvi jellegűek, "nem lesz elegendő az amerikai kontinens emberi jogi problémáinak visszafordításához", hacsak ezeket az ítéleteket nem úgy alakítják ki és hozzák meg, hogy hasznosak legyenek *a változást előidéző* hazai szereplők számára.

A kontextus átalakítása: A szerzők hangsúlyozzák, hogy a táj milyen drámaian megváltozott az Amerika-közi Bíróság korai évei óta. Két évtizeddel korábban az IACtHR előtt számos latin-amerikai ügy foglalkozott a tekintélyelvű rezsimek alatti súlyos visszaélésekkel (pl. erőszakos eltüntetések, bírósági eljárás nélküli kivégzések), és gyakran szembesültek az államok nyílt dacával. A 2000-es évekre az OAS legtöbb tagállama választási demokráciává vált, amely legalább formálisan elfogadja az emberi jogi normákat. Ez új lehetőségeket nyitott meg az IACTHR ítéleteinek betartására és hazai végrehajtására, de új kihívásokat is jelentett: a bíróság hatásköre kiterjedt a strukturális vagy endémiás kérdésekre (rendőri brutalitás, bírósági korrupció, diszkrimináció stb.), amelyek megoldása mélyebb hazai reformokat igényelt. Cavallaro és Brewer azzal érvelnek, hogy az Amerika-közi peres stratégiának alkalmazkodnia kell ezekhez a feltételekhez. " *Számos hipotézist fogalmaznak meg a [regionális] bíróságok hatékonyságának maximalizálásának eszközeivel kapcsolatban a mai politikai kontextusban",* amelyeket az esetek elemzésével és összehasonlító betekintéssel tesztelnek. Lényegében azt javasolják, hogy az Amerika-közi Bíróság és az előtte pereskedők tudatosan kövessenek olyan stratégiákat, amelyek felnagyítják az egyes ügyek szélesebb körű hatását, ahelyett, hogy az ügyeket elszigetelt jogvitának tekintenék.

Főbb megállapítások/javaslatok: A cikk három fő ajánlásban csúcsosodik ki az Amerika-közi Bíróság számára, amelyek mindegyike a Bíróság hatásának fokozását és a hagyományos modell hiányosságainak kezelését célozza:

1. Az élő tényfeltárás használatának fokozása: Cavallaro és Brewer sürgeti a bíróságot, hogy nagyobb mértékben használja ki a személyes tényfeltáró mechanizmusokat, például a helyszíni látogatásokat, az élő tanúvallomásokat és a bizonyítási meghallgatásokat, ahelyett, hogy túlnyomórészt írásbeli beadványokra vagy az Amerika-közi Bizottság által összeállított ténybeli feljegyzésekre hagyatkozna. Megjegyzik, hogy az Amerika-közi rendszer eljárása duplikált – a Bizottság kivizsgálja és dönt az ügyben, majd a Bíróság gyakran megismétli a tényfeltárást, hogy saját döntést hozzon. Bár ez a párhuzamosság erőforrás-igényes, a szerzők hangsúlyozzák, hogy szükség van rá, mert az amerikai kontinensen elkövetett emberi jogi visszaélések hazai vizsgálata gyakran megbízhatatlan vagy hiányos. Véleményük szerint az IACHR-nek "továbbra is a rendszer hiteles igazságügyi tényfeltárójának kell lennie", hacsak a Bizottság kapacitása nem javul radikálisan. Az "élő" tényfeltárás fokozása (például helyszíni látogatások lebonyolítása vagy a bírók közvetlen tanúvallomása) javítaná a Bíróság azon képességét, hogy megállapítsa az igazságot, és növelné ítéleteinek hitelességét és legitimitását. Idézik a tudományt, amely megfigyeli, hogy a bíróság észlelt tényfeltáró szigora döntő fontosságú a legitimitása szempontjából. Ezenkívül a meghallgatások és a tényfeltáró missziók lehetővé teszik a bírák számára, hogy új vizsgálati irányokat vizsgáljanak és személyesen értékeljék a tanúk hitelességét, így gazdagabban megérthetik a rendszerszintű összefüggéseket. Összességében ez az ajánlás a szerzők alapvető kritikájára válaszol: hogy az elégtelen

tényfeltárás gyengíti a bírói hatást. A robusztus tényszerű feljegyzések nemcsak erősebb ítéleteket támasztanak alá, hanem olyan narratívákat is nyújtanak, amelyekben a hazai közönség megbízhat, potenciálisan mozgósítva a közvéleményt és a reformtörekvéseket.

2. Az állami felelősséggel való visszaélés megelőzése: A szerzők ezután kiemelik az emberi jogi perekre jellemző eljárási dinamikát: az államok néha hivatalosan elismerik a felelősséget (az Amerika-közi gyakorlatban gyakran *allanamiento-nak nevezik*) néhány vagy az összes állítólagos jogsértésért, amint az ügy a Bíróság elé kerül. Bár elvileg az ilyen elismerések felgyorsíthatják az igazságszolgáltatást, Cavallaro és Brewer arra figyelmeztetnek, hogy a kormányok stratégiailag felhasználhatják őket az eljárások "irányítására" vagy korlátozására. Például egy állam részben elismerheti bűnösségét, hogy elkerülje a teljes nyilvános meghallgatást, amely politikailag káros tényeket tárna fel, vagy hogy meggyőzze a bíróságot, hogy enyhítse ítéletét. A cikk azzal érvel, hogy az Amerika-közi Bíróságnak ébernek kell lennie annak biztosítása érdekében, hogy az állami beismerések ne zárják ki az ügy tényeinek és kontextusának alapos vizsgálatát. Más szóval, az *allanamiento* nem válhat a kormány taktikájává a narratíva ellenőrzésére vagy az elszámoltathatóság korlátozására. Cavallaro és Brewer úgy véli, hogy az egyes állami koncessziók valójában aláhúzzák a szigorú bírósági tényfeltárás szükségességét az ügy tágabb kontextusával kapcsolatban. Valószínűleg támogatják az olyan gyakorlatokat, mint például a jóvátételről és a tényekről szóló meghallgatás megtartása még az elismerés után is, a történtek teljes körű dokumentálása és a megfelelő jogorvoslatok kidolgozása. A folyamat és a nyilvántartás ellenőrzésének fenntartásával a bíróság elkerülheti, hogy őszintétlen vallomások "manipulálják". Ez az ajánlás a szerzők tágabb értelemben vett kritikájából fakad: az igazságot nemcsak meg kell tenni, hanem értelmes módon kell megtenni. Ha egy állam könnyen beismeri, és a bíróság rövid, felületes ítéletet hoz, az áldozatok és a megfigyelők úgy érezhetik, hogy a teljes igazságot eltemették, vagy hogy az eredményt politikailag tárgyalták. Ezért Cavallaro és Brewer olyan gyakorlatokat szorgalmaz, amelyek maximalizálják az átláthatóságot és a *pereskedés didaktikai* hatását – minden esetet lehetőségként használnak fel arra, hogy elmondják az adott emberi jogi probléma történetét, és nyíltan kiosszák a felelősséget.
3. Kérdés "megalapozott" és releváns ítéletek: Javaslatuk harmadik ága az, hogy az IACHR-nek úgy kell kialakítania ítélkezési gyakorlatát, hogy az "maximálisan releváns legyen a hazai emberi jogi feltételekhez". *A "megalapozott joggyakorlat" alatt* a szerzők olyan döntéseket értenek, amelyek figyelembe veszik a válaszadó állam és régió gyakorlati realitásait, útmutatást adva a helyi intézmények számára, és amelyek összhangban vannak a hazai jogi és társadalmi normákkal. Ezt szembeállítják azzal, amit "látnokinak" vagy túlságosan elvont joggyakorlatnak neveznek – nagy elvi kijelentések vagy rendkívül ambiciózus rendeletek, amelyek bár normatív szempontból dicséretesek, meghaladhatják azt, amit az államok rövid távon hajlandóak vagy képesek megtenni. Cavallaro és Brewer szkepticizmusát fejezi ki a tisztán látnoki ítéletek értékével kapcsolatban, amelyek ideális mércét állítanak fel anélkül, hogy biztosítanák a megfelelést. Elismerik a merész, progresszív döntések melletti érvet: *még ha a megfelelés most valószínűtlen is, a bíróság "progresszív jövőképet vázolhat fel, hogy befolyásolja más régiók tudósait és bíráit, és megteremtse a terepet a későbbi fejlődéshez, amint a társadalmi és politikai légkör javul".* Ez a nézet hosszú távú perspektívát vesz fel a Bíróság hatékonyságáról, és a jelenlegi ellenállás ellenére értéket lát a normatív vezetésben. Cavallaro és Brewer azonban határozottan "megkérdőjelezi ezt a megközelítést". Rámutatnak, hogy az ilyen látnoki joggyakorlatnak *bizonytalan megtérülése* van a jövőben, míg a jelenben *nagyon*

biztos kockázatot hordoz magában : jelentős politikai visszhangot és meg nem felelést válthat ki. Támogatásként konkrét példákat vitatnak meg. Az egyik az IACtHR ítélete a *Miguel Castro-Castro börtön kontra Peru* ügyben (2006), amely egy terrorista felkelés bebörtönzött tagjainak jogaival foglalkozott. A bíróság döntése a foglyok javára – amely olyan szimbolikus jóvátételt tartalmazott, mint az emlékmű elrendelése – nyilvános felháborodást váltott ki Peruban és kemény kritikát a helyi elit részéről (a szerzők olyan címeket jegyeznek fel, mint "*Peru lecsap a lázadók jogairól szóló döntésre").* Ez a visszahatás vitathatatlanul aláásta a döntés hatását és a Bíróság belföldi legitimitását. Cavallaro és Brewer ilyen eseteket használ annak szemléltetésére, hogy ha a bíróság végzéseit a társadalmi érzelmektől vagy a hazai megvalósíthatóságtól elszakadtnak tekintik, az eredmény inkább aktív ellenállás lehet, mint megfelelés. Ezért egy kalibráltabb megközelítést javasolnak: a Bíróságnak továbbra is bátran kell fenntartania az emberi jogokat, de a kontextusra figyelve – például az ügy tényein és az ország saját jogi keretein gyökerező részletes érveléssel, a strukturális problémákat fokozatosan kezelő jogorvoslatok előnyben részesítésével, és a politikailag kényes ügyekbe való szükségtelen beavatkozás elkerülésével, hacsak nem feltétlenül indokolt. Hangsúlyozzák az ítéletek egyértelműségét és alaposságát is. A cikk megjegyzi, hogy az IACtHR néhány közelmúltbeli döntése nem fogalmazta meg teljes mértékben az egyes jogsértések ténybeli alapját, ami gyengítheti meggyőző erejüket belföldön. Például a *Bueno Alves kontra Argentína* (2007) ügyben a bíróság megállapította a kínzás kivizsgálására vonatkozó kötelezettség megsértését, de a szerzők szerint nem mutatott be átfogó kronológiát Argentína nyomozati kudarcairól; egy részletesebb magyarázat jobban megvilágíthatta volna az állam válaszának pontos hiányosságait. Azáltal, hogy a Bíróság biztosítja, hogy minden ítélet *gazdagon alapuljon a bizonyítékokon és figyeljen a helyi jogi árnyalatokra*, nemcsak joggyakorlatának minőségét erősíti, hanem megkönnyíti a hazai bíróságok, tisztviselők és a civil társadalom számára az ítéletek befogadását és alkalmazását is. Összefoglalva, Cavallaro és Brewer hatástudatos döntéshozatalra szólít fel: az IACtHR-nek továbbra is elő kell mozdítania az emberi jogi törvényeket, de mindig szem előtt kell tartania, hogy döntéseit hogyan fogadják és hajtják végre a helyszínen.

Ezek az érvek és ajánlások együttesen tükrözik a szerzők átfogó megállapítását: az Amerika-közi Bíróságnak tudatosan az egyéni panaszok passzív bírálójából a szélesebb körű emberi jogi változások aktív katalizátorává kell válnia. A Bíróság elé kerülő minden ügyet "szélesebb körű társadalmi hatás lehetőségének" tekintenek a közvetlen feleken túl. Cavallaro és Brewer döntő fontosságú, hogy az egyes áldozatok igazságszolgáltatása (a jogsértés megállapítása és a jóvátétel révén) csak egy dimenziója az ügy jelentőségének. Ugyanilyen fontos a "jogtudományi eszközök és precedensek" biztosítása, amelyeket a hazai jogvédők, a társadalmi mozgalmak és a reformista tisztviselők felhasználhatnak az emberi jogi gyakorlatok javítására. A peres eljárásoknak ez a felfogása hasonló a hazai kontextusban folytatott stratégiai vagy hatásperekhez – az ügyek kiválasztásáról és kezeléséről van szó, amely *maximalizálja demonstrációs hatásukat és reformok ösztönzésére való képességüket*. A cikk ezért a regionális emberi jogi rendszer gondolkodásmódjának megváltoztatását sürgeti: az egyes petíciók elszigetelt jogi vitaként való kezelésétől a peres folyamat kihasználásáig az emberi jogokért folytatott társadalmi és politikai fellépés nagyobb kontinuumának részeként.

A pereskedés hagyományos modelljének kritikája

A cikk központi hozzájárulása a regionális emberi jogi perek "hagyományos" modelljének kritikai vizsgálata. A "hagyományos modell" alatt Cavallaro és Brewer az emberi jogi

testületek korai gyakorlatára utal, amelyek az egyéni panaszok elbírálására és az áldozatok jogorvoslatára összpontosítottak, azzal a hallgatólagos feltételezéssel, hogy ez önmagában előmozdítja az emberi jogokat. Ebben a modellben az ügyeket gyakran kissé elszigetelt jogi eljárásban folytatták és döntötték el: az áldozatok vagy a nem kormányzati szervezetek keresetet nyújtottak be, a nemzetközi bíróság megállapította, hogy megsértették-e a szerződést, és ha igen, jogorvoslatot rendelt el (például kártérítést vagy jogi reformokat), elvárva az államtól, hogy tegyen eleget. Ez a megközelítés tükrözi a nemzeti bíróságok elbírálásának paradigmáját – a viták rendezését és az egyéni jogorvoslatot –, és valóban sokan látták az olyan testületek szerepét, mint az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága vagy az Európai Bizottság/Bíróság az első évtizedekben. A szerzők Henry Steiner munkáját idézik ennek a nézetnek a példázására: Steiner megkérdőjelezte, hogy az egyéni panasztételi mechanizmusok milyen szerepet játszhatnak a súlyos jogsértések helyzetében, lényegében rámutatva a tisztán egyedi esetek megközelítésének korlátaira a szisztematikus visszaélésekkel szemben.

Cavallaro és Brewer azzal érvelnek, hogy az Amerika-közi kontextusban a hagyományos modell korlátai egyre nyilvánvalóbbá váltak. Az egyik kritika az, hogy az egyes esetek elszigetelt kezelése *töredezett vagy felületes igazságszolgáltatáshoz vezethet*. Egy olyan régióban, ahol számos egyéni jogsértés mögött endémiás problémák állnak (pl. a múltbeli atrocitások büntetlensége, mélyen gyökerező diszkrimináció, hibás igazságszolgáltatási rendszerek), egy olyan bíróság, amely minden esetben szűk körű ítéletekre szorítkozik, azt kockáztatja, hogy eltéveszti az erdőt a fáktól. A szerzők megjegyzik, hogy még az európai tudósok is óva intenek az önelégültségtől – például az EJEE-t gyakran dicsérik az ítéleteinek szinte tökéletes betartásáért, de Mark Janis és mások kimutatták, hogy a megfelelés *nem* egységes vagy garantált, és mélyebb tanulmányokra van szükség a hatékonyság megértéséhez. Ez azt sugallja, hogy az ítéletek puszta meghozatala, még akkor is, ha az államok formálisan elfogadják azokat, nem jelent automatikusan valós javulást. Amerikában ez a probléma felerősödik: az ítéletek teljesítése gyakran részleges vagy késleltetett volt, különösen az olyan kihívást jelentő végzések esetében, amelyek olyan kihívást jelentő intézkedéseket igényelnek, mint az elkövetők büntetőeljárás alá vonása vagy a reformok végrehajtása. A hagyományos modell korlátozott nyomon követést kínált – az ügy eldöntése után a végrehajtás az államok jóhiszeműségére és az OAS politikai testületein keresztüli erkölcsi nyomásra támaszkodott. A szerzők kiemelik, hogy az Amerika-közi rendszerből hiányzik az európai Miniszteri Bizottsággal egyenértékű végrehajtási kar; következésképpen a Számvevőszéknek saját megfelelőség-ellenőrzési eljárásokat kellett kidolgoznia a hiányosság pótlására. Ez a strukturális gyengeség azt jelenti, hogy a tisztán jogi megközelítés ("dönts és felejts") nem megfelelő.

A vizsgált hagyományos modell másik aspektusa az a feltételezés, hogy a deklaratív ítéletek önmagukban is elegendőek az állam viselkedésének megváltoztatásához. Cavallaro és Brewer rámutatnak, hogy az "alkotmányos modell" táborában sokan kvázi alkotmánybíróságnak tekintették a bíróságot, amely tisztázza a normákat, és elvárja, hogy az államok ennek megfelelően alkalmazkodjanak. A szerzők részben egyetértenek a szélesebb körű hatás ösztönzésével, de kritizálják azt az elképzelést, hogy *a szerződés tisztázása pusztán emblematikus eseteken keresztül* megoldja a mélyen gyökerező problémákat. Azzal érvelnek, hogy egy ilyen felülről lefelé irányuló normatív megközelítés elválhat a helyszíni valóságtól. Például egy ítélet kimondhat egy új doktrínát vagy a jogok kiterjedt értelmezését, de ha a hazai intézmények nem hajlandók vagy nem képesek végrehajtani, a kijelentés keveset ér el. Ami még rosszabb, ha az ítéletet túllépőnek vagy túlságosan elszakadtnak tekintik a helyi normáktól, az ellenállást válthat ki (mint a *Castro-Castro* ügyben), sőt aláásható a Bíróság tekintélyét. A szerzők ezért kritizálják a hagyományos modellt, amely néha túlbecsüli a jog

automatikus erejét, és alábecsüli a *politikai és társadalmi erőkkel való stratégiai együttműködés* szükségességét.

Összefoglalva, Cavallaro és Brewer kritikája a hagyományos modellről annak formalizmusára és passzivitására összpontosít. Az a modell, amely vákuumban az egyéni igazságszolgáltatásra szorítkozik, vagy akár olyan, amely magasztos elvek kinyilvánítására összpontosít, véleményük szerint nem elegendő olyan kontextusban, ahol az emberi jogok megsértése mélyebb strukturális problémák tünete. Támogatják, hogy a nemzetek feletti bíróságok ne elégedjenek meg passzív döntőbíróként; inkább ezeknek a bíróságoknak fel kell ismerniük, hogy az emberi jogokért folytatott nagyobb küzdelem egyik összetevője. Ahogy a szerzők nyíltan kijelentik, "a regionális bíróságok csak egy eszközt jelentenek azokban a szélesebb körű folyamatokban, amelyek végső soron tartós emberi jogi javuláshoz vezetnek", amelyeket *"gyakran nyilvános érdekképviseleti kampányok, nemzeti bíróságok és bíróságon kívüli mechanizmusok vezetnek".*. A Bíróság szerepével kapcsolatos realizmus alátámasztja kritikájukat: az IACtHR nem tekintheti magát, és nem is tekintheti varázsgolyónak. Ehelyett aktívan össze kell hangolnia a belföldi erőfeszítések kiegészítése és megerősítése érdekében végzett munkáját. A hagyományos modell kudarca nem abban rejlik, hogy igazságot keresett az áldozatok számára – ami továbbra is elengedhetetlen –, hanem abban, hogy ezt az *egyes bírósági eredmények szélesebb körű változásra való kihasználására* irányuló stratégia nélkül tette. Cavallaro és Brewer a stratégiai gondolkodásmód felé való átirányításra szólít fel.

Elmozdulás a stratégiai, hatásvezérelt peres eljárások felé

Miután azonosították a szokásos üzletmenet hiányosságait, a szerzők az Amerika-közi rendszerben a stratégiai és hatásvezérelt pereskedés felé való elmozdulást javasolják. Ez a váltás változásokat jelent mind a peres felek magatartásában (hogyan választják ki és keretezik az ügyeket), mind a bírósági magatartásban (hogyan kezeli a bírósági eljárásokat és hogyan alakítja ki a döntéseket). Cavallaro és Brewer lényegében arra buzdítja az összes szereplőt, hogy tegyék fel a kérdést: "Hogyan mozdíthatja elő ez az ügy az emberi jogokat a közvetlen feleken túl?" és ennek megfelelően cselekedjenek.

A peres stratégia oldalán a cikk azt sugallja, hogy a petíciók benyújtóinak és az Amerika-közi Bizottságnak előnyben kell részesíteniük az "emblematikus" vagy nagy hatású ügyeket – nem csak a jogilag érdekes értelemben (az alkotmányos modell szerint), hanem olyan ügyeket is, amelyek felkelthetik a közvélemény figyelmét, kezelhetik a széles körben elterjedt visszaéléseket, vagy fontos precedenst teremthetnek. Tekintettel a véges erőforrásokra és a nemzetközi peres eljárások hosszadalmas folyamatára, a rendszer által elfogadott minden ügy értékes lehetőség. A szerzők aktivisták és tudósok munkáját idézik (például Margaret Keck és Kathryn Sikkink a transznacionális érdekképviseleti hálózatokon), hogy bemutassák, hogyan szolgálhatnak a nemzetközi esetek a kampányok fókuszpontjaként. Például a haiti származású dominikánusok állampolgárságának megtagadásáról szóló ügy (*Yean és Bosico kontra Dominikai Köztársaság*) nemcsak ítéletet hozott, hanem *"nemzetközi aggodalmat is felkeltett"* ebben a kérdésben, és érdekképviseletet inspirált – beleértve egy helyi emberi jogi aktivista és civil szervezet koalíciós erőfeszítéseinek díjátcambridge.org. Cavallaro és Brewer víziója szerint az ügyeket az ilyen tovagyűrűző hatások szem előtt tartásával kell kiválasztani, és pereskedni. Ez jelentheti például a strukturális igazságtalanságokat példázó ügyek kiválasztását (hogy egy ítélet a törvények/intézmények reformját ösztönözze), vagy olyan esetek időzítését, amikor befolyásolhatják a belpolitikai vitákat. Ez azt is jelenti, hogy integrálni kell a peres ügyeket a média megszólításával és a koalícióépítéssel, hogy mire a bíróság dönt, létezik egy választókerület, amely a végrehajtást szorgalmazza.

A Bíróság részéről, amint azt a fő érvek szakasz részletezi, a hatásvezéreltség eljárási és jogtudományi kiigazításokat igényel. Az egyik ilyen alkalmazkodás az intenzívebb tényfeltárás: a Bíróság *helyszíni* üléseket tarthat vagy bűncselekmények helyszíneit látogathatja meg (ahogy azt az Európai Bíróság is tette egyes esetekben), ezáltal felhívva a hazai figyelmet az ügyre, és hitelesebb tényszerű nyilvántartást hozhat létre, amelyet a helyi szereplők felhasználhatnak. Az állami elismerések kezelése egy másik: azáltal, hogy nem egyszerűen elfogadja a beismerést és lezárja az ügyet, a bíróság továbbra is nyilvános meghallgatásokat tarthat, vagy részletes ítéletet hozhat, amely oktatja és történelmi feljegyzéseket hoz létre. Ez a megközelítés nyilvánvaló volt néhány esetben, amikor az IACtHR még az állam részleges engedménye után is folytatta a tények és a kontextus felvázolását (néha az állam bosszúságára, de a nyilvános igazság feltárásának javára). A megalapozott ítéletek kibocsátása a harmadik elem, amint azt tárgyaltuk – a jogorvoslatok személyre szabása, hogy azok konkrétak és megvalósíthatók legyenek. Például ahelyett, hogy pusztán arra utasítanánk az államot, hogy "képezze ki rendőreit az emberi jogokra", a megalapozott megközelítés magában foglalhatja, hogy a bíróság elrendeli egy megfelelési mechanizmus vagy felügyelt terv létrehozását, figyelembe véve az ország intézményi kapacitását.

A hatásvezérelt peres eljárások kulcsfontosságú eleme a nyomon követés és a megfelelőség nyomon követése. Cavallaro és Brewer megjegyzik, hogy az európai többoldalú végrehajtással ellentétben az Amerika-közi rendszerben maga a Bíróság újította meg a megfelelés felügyeletének módjait, például megkövetelte az államoktól, hogy számoljanak be a végrehajtásról, és "megfelelőségi meghallgatásokat" tartsanak a felekkel. Üdvözölik ezeket az erőfeszítéseket, és javasolják azok megerősítését. Azzal*, hogy az ügyeket a* végzések teljesítéséig nyitva tartja (ezt a gyakorlatot az IACHR valóban elfogadta), a Bíróság fenntartja a nyomást, és életben tartja az áldozatok problémáit a nyilvánosság előtt. A szerzők bizonyítékokat idéznek arra, hogy a kitartó nyomon követés számít: ahol tartós érdekképviselet és elkötelezettség van, ott javul a megfelelés. A demokratikus nyitottság és a civil társadalom bevonása a Számvevőszék saját felügyeletével kombinálva általában jobb eredményeket vetít előre. Ez megerősíti a hatásperes modellt: a bíróságnak az államokkal és társadalmakkal folytatott folyamatos párbeszéd részeként kell tekintenie magára, ahelyett, hogy egyszeri ítéleteket hozna.

A stratégiai modell támogatása során Cavallaro és Brewer ihletet merít a hazai polgárjogi harcokban alkalmazott "hatásperek" megközelítéseiből, ahol az ügyvédek szándékosan választanak teszteseteket (mint például *a Brown kontra Oktatási Tanács* az Egyesült Államokban) a szélesebb körű társadalmi reform előmozdítása érdekében. Bár a regionális bíróság maga nem választja ki az ügyeket (attól függ, hogy mit visznek elé), a szerzők arra utalnak, hogy a kapuőrként működő Bizottságnak és a civil szervezeteknek szerepük van a dokumentumok kialakításában. Azt is hangsúlyozzák, hogy egy ügy megnyerése nem a vége, hanem az érdekképviselet egy újabb szakaszának kezdete. Egy erős nyelvezetű és világos ténymegállapításokkal rendelkező ítélet *mozgósító eszköz lehet*: hivatalos megerősítést ad a helyi aktivistáknak állításaiknak, és ösztönzőt ad a cselekvés követelésére. Minden ítélet precedenst teremthet nemcsak jogilag, hanem *társadalmilag is*, jelezve, hogy bizonyos visszaélések elfogadhatatlanok, és az áldozatok jogorvoslatot érdemelnek.

Nevezetesen, Cavallaro és Brewer modellje nem az emberi jogi normák kompromisszumáról szól; a valós hatás maximalizálásáról szól. Óvatosan mondják, hogy a bíróságnak "az ügyein túlmutató hatást kell elérnie", azaz az egyéni vitán túl, a hazai szereplők számára hasznos módon dolgozva. Ez elismeri, hogy a hazai szereplők (törvényhozás, bíróságok, civil

szervezetek, média) azok, akik végső soron a nemzetközi ítéleteket helyi változásokká alakítják. A Bíróság feladata ebben a vízióban az, hogy felhatalmazza ezeket a szereplőket – hiteles tényfeltárással, olyan joggyakorlattal, amelyre könnyen hivatkozhatnak, és a megfelelőség ellenőrzése révén a kérdések reflektorfényben tartásával. A stratégiai megközelítés lényegében a Bíróságot nem zárkózott bíróságként, hanem a helyi változásügynökök partnereként kezeli.

E szakasz összefoglalásaként a szerzők által javasolt elmozdulás egy olyan modell felé irányul, ahol a pereskedés a cél elérésének eszköze (a cél a társadalmi változás), nem pedig öncél. Ez az Amerika-közi rendszer érését jelenti: egy reaktív mechanizmusból, amely mérföldkőnek számító ítéleteket hozott (egy másik korszakban hatott), egy proaktív eszközzé, amely kéz a kézben működik a fejlődő demokratikus társadalmakkal. Cavallaro és Brewer cikke tehát az "okos" emberi jogi perek kiáltványának tekinthető, amely arra ösztönzi a gyakorlókat és a bíróságot, hogy legyenek megfontoltabbak és taktikusabbak az igazságszolgáltatásra való törekvésükben.

Az Amerika-közi Bíróság hatékonysága és korlátai

Cavallaro és Brewer jelentős figyelmet fordít az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság eddigi hatékonyságának és a benne rejlő korlátoknak a felmérésére. Elemzésük árnyalt: elismerik a Számvevőszék eredményeit és növekvő tekintélyét, de nyíltan azonosítják a végrehajtás és a végrehajtás tartós hiányosságait is.

Hatékonyság: A pozitív hatás szempontjából a szerzők elismerik, hogy az Amerika-közi Bíróság jelentős sikereket ért el története során. Idézik például, hogy a hazai bíróságok és kormányok hogyan reagáltak az IACtHR ítéleteire egyes esetekben. Az egyik figyelemre méltó eset a *Castillo Petruzzi kontra Peru ügy volt*, amely Peru hírhedt arctalan bíróságai által az 1990-es években terrorizmus miatt hozott ítéleteket foglalta magában. Az IACtHR megállapította, hogy Peru megsértette; bár a Fujimori-kormány kezdetben elutasította ezt, a szerzők megjegyzik, hogy *néhány évvel később*, a rendszerváltás után Peru saját alkotmánybírósága idézte az IACHR döntését, és megsemmisítette a visszaélésszerű törvényeket, ami új perekhez vezetett a vádlottak számára. Ez azt mutatja, hogy az IACtHR ítélete, még ha nem is hajtják végre azonnal, megalapozhatja a jövőbeli jogi reformokat, amikor a politikai feltételek megváltoznak. Cavallaro és Brewer valószínűleg más eseteket is felsorol, amikor az IACtHR joggyakorlata befolyásos volt: pl. az amnesztiatörvények érvénytelenítése Latin-Amerikában (a Peru elleni Barrios Altos-ügy ösztönözte az emberi jogi bűncselekmények amnesztiájának megszüntetését), vagy az őslakosok földjogainak elismerése (olyan esetek, mint a *Yakye Axa* és *a Sawhoyamaxa* új politikákhoz vezetett Paraguayban). Hangsúlyozzák, hogy a formális megfelelésen túl a bíróság döntései gyakran erkölcsi és jogi megerősítést nyújtanak, amely felhatalmazza a civil társadalmat és az áldozatokat. Valójában még a részleges megfelelés is jelentős hatásokkal járhat. A cikk empirikus megfigyelésekre hivatkozik, miszerint *a szimbolikus és kompenzációs végzések* (például bocsánatkérés vagy az áldozatoknak történő kifizetések) gyakrabban teljesülnek, mint a strukturális utasítások, de még a részleges teljesítés is hozzájárulhat az ügy nyilvánosságával kombinálva. Például az áldozatról való megemlékezés nem biztos, hogy megoldja a rendszerszintű problémákat, de életben tartja a visszaélések emlékét, és további érdekképviseletre ösztönözhet.

A szerzők a hatékonyságot a Bíróság növekvő ügyterhelése és joghatósági hatóköre szempontjából is mérik, mivel ezek azt jelzik, hogy az államok elfogadják a rendszert. Mint

megjegyeztük, 2008-ra 21 állam fogadta el a Bíróság joghatóságát (szemben az 1980-as évek csak néhány államával), és a Bíróság évente sokkal több ítéletet hozott, mint korábban. Ez a bővítés arra utal, hogy az IACtHR a félteke kormányzásának szerves részévé vált. Ezenkívül a Bíróság átfogó ítélkezési gyakorlatot dolgozott ki olyan kérdésekben, mint az erőszakos eltüntetés, a kínzás, a tisztességes eljárás, az őslakosok jogai és a nemi alapú erőszak, amelyek néhány évtizeddel korábban nem léteztek. Cavallaro és Brewer valószínűleg úgy véli, hogy ez a jogtudományi fejlődés hozzájárul az emberi jogi joghoz és egyfajta hatékonyságot jelent – a Bíróság *regionálisan "előmozdította, értelmezte és érvényesítette az emberi jogi normákat",* pótolva a nemzeti jogrendszerek hiányosságait. A Bíróságnak tulajdonítanak néhány innovatív jogorvoslatot is, amelyek átalakító hatást céloznak (pl. az államok emberi jogi képzésének megkövetelése, közpolitikák kidolgozása vagy az elkövetők bíróság elé állítása), ami nemcsak az áldozatok kártalanítására irányuló törekvést tükrözi, hanem a jövőbeni jogsértések megelőzését is.

Korlátozások: E pozitívumok ellenére a szerzők őszintén beszélnek a Bíróság korlátairól. A fő korlátozás a végrehajtás. A hazai bíróságoktól eltérően az IACtHR nem rendelkezik rendőrségi vagy közvetlen szankciókkal; erkölcsi tekintélyre, diplomáciai nyomásra és az államok jóindulatára támaszkodik. Cavallaro és Brewer rámutatnak, hogy még Európa sokkal erősebb rendszerében sem lehet magától értetődőnek venni a megfelelést. Az Amerika-közi rendszerben a megfelelés krónikus kihívás. A cikk adatokat és példákat közöl (2008-ig rendelkezésre állva): Az IACtHR számos ítélete csak részleges megfelelést lát – az államok fizethetnek kártérítést az áldozatoknak (viszonylag könnyebb lépés), de késleltetik vagy elkerülik a politikailag érzékenyebb kötelezettségeket, például a tisztviselők büntetőeljárását vagy a jelentős jogi reformokat. Például számos mészárlás vagy merénylet esetén az államok jóvátételt fizettek, de évekkel később nem ítélték el sikeresen az elkövetőket. A szerzők az Afrikai Bizottság döntéseiről szóló tanulmányra hivatkozva hangsúlyozzák, hogy az alacsony megfelelés nem csak Amerikára jellemző – 2003-ban az esetek mindössze 14%-a felelt meg teljes mértékben –, de az Amerika-közi Bíróságnak az a célja, hogy javítson ezen, tanulva Európa viszonylagos sikeréből. Megemlítik, hogy történelmileg az európai államok erős demokratikus intézményeken keresztül internalizálták a strasbourgi ítéleteket, míg a latin-amerikai államok gyakran szembesülnek intézményi gyengeségekkel (bíróságok, törvényhozás, bürokrácia), amelyek akadályozzák a teljes megfelelést. Sokatmondó megfigyelés, hogy a nyitott civil térrel rendelkező demokráciák általában jobban megfelelnek, és a Bíróság és a civil társadalom aktív nyomon követése magasabb megfeleléshez vezet. Ez megerősíti azt az érvüket, hogy a Bíróság hatékonysága kölcsönösen függ a belpolitikától – ez a korlátozás annyiban, hogy a Bíróság önmagában nem tudja biztosítani az eredményeket.

Egy másik korlátozás a politikai visszahatás és ellenállás. Az IACtHR, különösen, ha rendkívül érzékeny kérdésekben dönt (pl. a múltbeli katonai visszaélések elszámoltathatósága, marginalizált csoportok, például foglyok vagy migránsok jogai), néha ellenséges reakciókkal szembesül a kormányok vagy a nyilvánosság szegmensei részéről. A szerzők olyan példákat hoznak fel, mint a *Castro-Castro* ügy (Peru), ahol a tisztviselők és a média kritizálta a bíróságot a "terroristák védelme" miatt. Venezuelában, nem sokkal 2008 után, a kormány nyíltan elutasította az IAC THR bizonyos ítéleteit, és végül kilépett az egyezményből (ez az esemény túlmutat a cikk időkeretén, de jól szemlélteti annak kockázatát, hogy a túlkapás kilépéshez vezethet). Cavallaro és Brewer tisztában vannak azzal, hogy a bíróság tekintélye törékeny: az államok beleegyezésén és a közvélemény legitimitásán nyugszik. Ezért óva intenek a jogtudományi túláradástól, amely ellenállást szíthat. Véleményük szerint a legitimitás fenntartása kulcsfontosságú a hosszú távú hatékonysághoz, még akkor is, ha ez néha a jogi fejlődés ütemének mérséklését jelenti. A végrehajtó kar hiányát (a Miniszteri

Bizottság OAS megfelelője) súlyosbítja az a tény, hogy az OAS államok gyakran vonakodnak egymás betartásának ellenőrzésétől, szuverenitási kérdésnek tekintve. A CEJIL jelentését idézik, megjegyezve azt az "uralkodó véleményt", hogy az államok nem hívják fel társaik meg nem felelését, nehogy saját nyilvántartásuk vizsgálatára ösztönözzék. Ez a politikai norma a régióban korlátozza a külső nyomást. Ezért magára a Bíróságra és a nem kormányzati szervezetekre hárul a teher, hogy láthatóan tartsák a meg nem felelést – ez a feladat meghaladja a tipikus bíróságok hatáskörét.

Az erőforrások korlátai és az eljárási szűk keresztmetszetek szintén korlátozzák a hatékonyságot. Az Amerika-közi Bizottság hatalmas petíciós hátralékkal néz szembe (évente ezrek), ami azt jelenti, hogy sok áldozat éveket vár arra, hogy ügye egyáltalán a bíróság elé kerüljön. A bíróságnak, bár kisebb a bíróság, mint az EJEE-nek, viszonylag szerény költségvetéssel és személyzettel kell kezelnie a különböző országokból származó ügyeket. Az alapos tényfeltárás és nyomon követés minden esetben igényes. Cavallaro és Brewer utal erre, amikor olyan lehetőségekről beszélnek, mint a Bizottság felhatalmazása arra, hogy a fő tényfeltáró legyen; ezt végül rövid távon valószínűtlennek tartják a Bizottság saját korlátai miatt. Ehelyett a bíróságnak kell viselnie a terhet, még akkor is, ha ez megterheli a kapacitását. Valószínűleg azt is megjegyzik, hogy a Bíróság 2008-ra olyan újításokba kezdett, mint például az ítéletek egyszerűsítése (2008 októberében említik az "Új ítéletformátumot", amely feltehetően arra törekedett, hogy a döntéseket világosabbá és tömörebbé tegye a mennyiség miatt). Az ilyen intézkedések ellenére az IACtHR kis mérete (hét bíró), valamint az OAS finanszírozására és az alkalmi adományokra való költségvetési támaszkodás korlátozza a proaktivitást.

A szerzők érdekes pontja a jogi érvelés minősége és egyértelműsége, mint a hatékonyság tényezője. Helfer és Slaughter hatékony szupranacionális ítélkezésről szóló tanulmányára hivatkozva olyan tényezőket sorolnak fel, mint a tényfeltáró képesség, az érvelés minősége és a függetlenség. Az IACtHR általában megőrizte függetlenségét és minőségi joggyakorlatot alakított ki, de Cavallaro és Brewer úgy látja, hogy van mit javítani az egyértelműség és a kontextuális elemzés terén (amint azt a *Bueno Alves-példában is megjegyeztük,* ahol az érvelés részletesebb lehetett volna). Az egyértelműség fontos a megfelelés szempontjából: ha a végzések homályosak vagy az érvelés nem érthető jól, a hazai hatóságok megbotránkoztathatják vagy szűken értelmezhetik azokat. A szerzők politikatudományi kutatásokat idéznek (Staton, Huneeus és mások későbbi tanulmányai), amelyek visszhangozzák, hogy a nem egyértelmű vagy több ágú koordinációt igénylő utasítások általában alacsonyabb betartással rendelkeznek. Így az egyik megoldható korlátozás az, hogy a Bíróság a *lehető legkonkrétabb és legkonkrétabb* legyen abban, amit elvár az államoktól.

A hatékonyság értékelése során Cavallaro és Brewer végül pragmatikus, célalapú szemléletet alkalmaz. Azt sugallják, hogy az IACtHR sikerét nemcsak a nyers megfelelési arányok alapján kell megítélni (ami félrevezető lehet), hanem a tagállamok emberi jogi normáinak és gyakorlatainak megerősítésére gyakorolt hosszú távú hatása alapján. Ezen intézkedés alapján a Bíróság hatékony érvényesülése jelentős, de egyenetlen. Egyes területeken (pl. a súlyos visszaélések amnesztiájának megszüntetése, az áldozatok jóvátételhez való jogának megállapítása, a civil társadalom követeléseinek fellendítése) megváltoztatta a játékot. Más országokban (pl. a hazai igazságszolgáltatás reformja, a mindennapi rendőri erőszak megfékezése vagy a kiszolgáltatott csoportok, például az okmányokkal nem rendelkező migránsok védelme) a fejlődés lassú, és gyakran meghiúsítja a politikai visszaszorítás. A szerzők egyértelműen úgy vélik, hogy a Bíróság hatékonyabb lehet, ha elfogadja az általuk javasolt stratégiákat, amelyek közvetlenül kezelnek bizonyos korlátokat (tényfeltárás az

igazság és a legitimitás javítása érdekében, az állami taktikák kezelése, az ítéletek testreszabása a visszahatás elkerülése érdekében). Nem javasolnak olyan változtatásokat, amelyek új szerződéseket vagy jelentős intézményi átalakítást igényelnek (eltekintve attól, hogy a Bizottság reformját remélik, amit a közeljövőben kételkednek), ami azt jelenti, hogy megoldásaik reálisan a Bíróság és a peres felek hatáskörébe tartoznak. Ez a pragmatikus irányultság hangsúlyozza alapvető üzenetüket: az Amerika-közi Bíróság hatékonysága nem statikus; a strukturális korlátok ellenére stratégiai döntésekkel javítható.

Hozzájárulás a nemzetközi emberi jogi ösztöndíjhoz

Cavallaro és Brewer cikke jelentősen hozzájárul a nemzetközi emberi jogi joggal és különösen a regionális emberi jogi bíróságokkal kapcsolatos tudományhoz. Hozzájárulásának több aspektusa is figyelemre méltó:

- Az elmélet és a gyakorlat áthidalása: A cikket két szerző írta, akik mély gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek az Amerika-közi rendszerben (Cavallaro mint régóta emberi jogi aktivista, beleértve az olyan szervezeteknél betöltött szerepeket, mint a CEJIL, és Brewer gyakorló-tudósként). A gyakorló betekintést hozzák az akadémiai diskurzusba, áthidalva a szakadékot a bíróságok működésének elvont elméletei és az emberi jogi ügyek peres és érvényesítési valósága között. Ez nyilvánvaló a valós esetek példáiban, az érdekelt felekkel készített interjúkban és a politikai dinamika őszinte megvitatásában. Ezzel a darab a gyakorlat tanulságaival gazdagítja a tudományos megértést. Például az államok felelősségének elismeréséről és azok manipulálásáról szóló vitájuk olyan árnyalat, amellyel a tisztán elméleti irodalom ritkán foglalkozik, de fontos következményekkel jár az eljárástervezés szempontjából.
- Az uralkodó paradigmák megkérdőjelezése: Megjelenése idején (2008) az emberi jogi bíróságokról szóló kutatások nagy része vagy a joggyakorlat doktrinális elemzésére, vagy a megfelelés tág kérdéseire összpontosított (gyakran vitatkozva arról, hogy ezeknek a bíróságoknak van-e valódi hatása). Cavallaro és Brewer egy lépéssel tovább vitte a vitát azzal, hogy megkérdőjelezte e bíróságok alapvető működési modelljét. Bevezették azt az elképzelést, hogy nem elég bináris módon megkérdezni, hogy "az államok megfelelnek-e vagy sem?"; fel kell tenni a kérdést, hogy a bíróságok hogyan maximalizálhatják befolyásukat a részleges megfelelés és a politikai korlátok figyelembevételével. Ez a perspektíva némileg újszerű és előrelátó volt. Előrevetítette a későbbi kutatások hullámát, amelyek a *megfelelés mértékét* és az emberi jogi ítéletek közvetett hatásait vizsgálják. Valójában a későbbi empirikus tanulmányok – mint például Basch et al. (2010) a megfelelési arányokról, vagy Alexandra Huneeus (2011) a Bíróság befolyásáról a hazai jogrendszerekre – elmélyülnek a Cavallaro és Brewer által koncepcionálisan felvetett kérdésekben. Cikkük a hatékonysággal kapcsolatos *hipotézisek megfogalmazásával* hatékonyan megfogalmazta a jövőbeni kutatások napirendjét ezen ötletek tesztelésére (például a tanulmányok azt vizsgálták, hogy a világosabb, kontextusba helyezett ítéletek jobb megfeleléshez vezetnek-e, visszhangozva a szerzők javaslatait).
- Stratégiai peres diskurzus: A "stratégiai emberi jogi pereskedés" fogalma 2008-ban nem volt teljesen új, de Cavallaro és Brewer új módon alkalmazta a regionális bíróságok kontextusában. Hozzájárultak a tudományhoz azáltal, hogy megfogalmazták, hogyan működhet egy nemzetek feletti bíróság a társadalmi változás stratégiai szereplőjéhez hasonlóan, amely keresztezi a normák diffúziójának politikatudományi és társadalmi-jogi tanulmányait. Az olyan fogalmak idézésével és az olyan fogalmakra építve, mint a transznacionális érdekképviseleti hálózatok,

valamint a hazai és nemzetközi nyomás kölcsönhatása, az Amerika-közi Bíróságot tágabb elméleti keretekbe helyezték (pl. az emberi jogok változásának "bumeráng" vagy "spirális" modelljei, ahol a helyi aktivisták és a nemzetközi szervezetek erősítik egymást). Munkájuk implicit módon párbeszédet folytat olyan tudósokkal, mint Kathryn Sikkink és Thomas Risse, akik azt vizsgálják, hogy a nemzetközi normák hogyan nyernek teret belföldön. Ennek során a cikk segít integrálni a nemzetközi jogi tudományt a politikatudomány és a társadalmi mozgalom elméletének meglátásaival. Azt üzeni a tudományos közösségnek, hogy a bíróság hatásának megértéséhez a jogi szövegeken túl a társadalmi folyamatokra is szükség van.

- Összehasonlító perspektíva: A cikk összehasonlító lencsével járul hozzá azáltal, hogy az európai és afrikai rendszereket tárgyalja az Amerika-közi mellett. Bár a hangsúly az IACtHR-en van, Cavallaro és Brewer levonja a tanulságokat az EJEE-ből (pl. tényfeltáró misszióiból, megfelelőségi mechanizmusaiból), és kiemeli a kontextus különbségeit. Megjegyzik például, hogy Európában történelmileg az ítéletek "általános végrehajtásának általános tendenciája" volt, erős intézmények segítségével, míg Amerikában rögösebb út járt be. Az Afrikai Bizottság adatait is behozzák, hogy megmutassák, amit támogatnak (jobb megfelelés és hatás), az más régiókban is küzdelmet jelent. Ezzel hozzájárulnak a regionális emberi jogi rendszerek összehasonlító tanulmányozásához. Munkájuk arra ösztönzi a tudósokat, hogy gondolkodjanak el azon, hogy a különböző regionális rendszerek miért rendelkeznek eltérő eredményekkel, és mit jelent ez a tervezés és a stratégia szempontjából. Ez az összehasonlító nézőpont fontos volt 2008-ban, mivel az Afrikai Bíróság születőben volt, és a tudományos közösség megpróbálta levonni a tanulságokat a régebbi rendszerekből. Cavallaro és Brewer elemzése implicit módon Amerikán kívül is releváns tanácsokat ad: minden regionális bíróságnak meg kell fontolnia, hogyan maradhat hatékony a politikai feltételek alakulásával, és az általuk javasolt egyensúly a merészség és a pragmatizmus között tanulságos lehet mondjuk az Afrikai Bíróság vagy akár a szubregionális bíróságok számára.
- Tudományos szigor és innováció: Módszertani szinten (alább részletezve) a cikk ötvözi a normatív érvelést az empirikus megfigyeléssel, ami hozzájárul az interdiszciplinárisabb tudományhoz. Nem mutat be eredeti kvantitatív adatokat, de szintetizálja a rendelkezésre álló információkat (például megfelelőségi rekordokat, eseteredményeket) egy érv szolgálatában. Ez a megközelítés másokat is mélyebb empirikus kutatások elvégzésére ösztönözhetett. Valójában Cavallaro és Brewer kifejezetten átfogóbb adatokat kér a megfelelésről (visszhangozva Janis európai felhívását), lényegében azt mondva: "megvannak ezek a hipotézisek, most a terepnek bizonyítékokat kell gyűjtenie." A következő években a tudósok szisztematikus tanulmányokkal válaszoltak erre a felhívásra. Így a cikk hozzájárulása további tudományos kutatások kiváltásához is hozzájárul. Idézhető helyet foglal el a szakirodalomban – ezt bizonyítja, hogy gyakran idézik (a ResearchGate bejegyzés több mint 100 idézetet mutat). Sok kutató hivatkozik Cavallaro és Brewer (2008) ügyre, amikor az Amerika-közi rendszer fejlődéséről vagy a szélesebb körű hatást kereső emberi jogi bíróságok ötletéről beszél. A kánon részévé vált azok számára, akik a nemzetközi bíráskodás hatékonyságát tanulmányozzák.
- Hatás a gyakorlókra és a politikára: Bár tudományos cikk, hatása valószínűleg kiterjedt az emberi jogi közösség gyakorló szakembereire és politikai döntéshozóira is. Az *AJIL-ben* való megjelenéssel a nemzetközi jogászok széles közönségéhez jutott el. Az ajánlások befolyásolhatták az Amerika-közi Bíróságon és Bizottságon belüli reformokról folytatott vitákat (például nem sokkal később a Bíróság kísérletezett a részletesebb nyomon követéssel és több meghallgatással a területen). A szerzők

szerepe (Cavallaro később az Amerika-közi Bizottság tagja lett, Brewer pedig emberi jogi szervezetekkel dolgozott) azt jelenti, hogy valószínűleg átültették ezeket az ötleteket a gyakorlatba, bemutatva a cikk szerepét, mint gondolatdarabot, amely az Amerika-közi rendszer megerősítéséről szóló tényleges politikai vitákat tájékoztatta.

Összefoglalva, Cavallaro és Brewer cikke hozzájárul a tudományhoz azáltal, hogy átkeretezi a regionális emberi jogi bíróságokról szóló beszélgetést – attól kezdve, hogy működnek-e, egészen addig *, hogyan működhetnek jobban*. A gyakorlati betekintést ötvözi az akadémiai elemzéssel, és tartós visszhangot keltett az emberi jogi jog, a nemzetközi szervezetek és a transznacionális igazságossági tanulmányok területén. A cikk jelentős tudományos alkotás, amely megkérdőjelezte az önelégültséget, és innovációt szorgalmazta egy olyan területen, amely folyamatosan küzd a jogi eszmék és a valóság közötti szakadékkal.

Tágabb kontextus: Regionális emberi jogi rendszerek

A szerzők az Amerika-közi Bíróság elemzését a regionális emberi jogi rendszerek tágabb tájképére helyezik, felismerve mind a hasonlóságokat, mind az eltéréseket. Ez a kontextusba helyezés fontos érveik értékeléséhez:

- Európai rendszer: Cavallaro és Brewer gyakran hivatkozik az Emberi Jogok Európai Bíróságára összehasonlítási pontként. Sok tekintetben az európai rendszert tartják a leghatékonyabbnak: magas megfelelési arány, jól kidolgozott eljárások és a nemzeti jogrendbe való integráció (az a doktrína, hogy az EJEB ítéletei számos európai országban kvázi alkotmányos státusszal rendelkeznek). A szerzők azonban nem veszik magától értetődőnek az EJEB sikerét. Olyan tudósokat idéznek, mint Mark Janis, akik óvatosságra intenek a közel tökéletes megfelelés feltételezésével Európában, rámutatva, hogy egyes országok még ott is (pl. Olaszország a krónikus bírósági késedelmes ügyekkel) lemaradtak bizonyos típusú ítéletek végrehajtásában. Azt is megjegyzik, hogy Európa kontextusa más – az Európa Tanács erős kollektív végrehajtási mechanizmussal (Miniszteri Bizottsággal) rendelkezik, és számos tagállama stabil demokráciával rendelkezett, jogállamisági hagyományokkal, mire csatlakoztak. Az Amerika-közi rendszernek ezzel szemben sok államban gördülékenyebb politikai átmenetekkel és gyengébb intézményekkel kellett megküzdenie. Mindazonáltal Cavallaro és Brewer levonja a tanulságokat Európából: például az EJEB tényfeltáró misszióinak gyakorlatából összetett ügyekben (olyan példákat említve, mint a börtönkörülményekkel kapcsolatos ügyek vagy konfliktusok, például Csecsenföld, ahol a Bíróság küldöttségeket küldött bizonyítékok gyűjtésére). Azt javasolják, hogy az IACtHR hasonló gyakorlatokat alkalmazzon a tényfeltárás javítása érdekében. Egy másik összehasonlító szempont a puszta mennyiségi különbség – az európai bíróság évente több ezer üggyel foglalkozik, míg az IACHR legfeljebb néhány tucattal. Ez azt jelenti, hogy az Európai Bíróságnak racionalizálnia kellett, és az "alkotmányos" kérdésekre kellett összpontosítania, míg az IACHR kisebb dossziéjával minden egyes ügyre részletes figyelmet tudott fordítani. Cavallaro és Brewer úgy tűnik, hogy azt javasolja, hogy az IACtHR használja ki viszonylag alacsony ügyterhelését (legalábbis 2008-ban), hogy mélyen elmélyüljön az ügyekben és maximalizálja azok hatását, ahelyett, hogy siránkozna, hogy nem tud mindent kezelni. Megemlítik egy európai gyakorló (Françoise Hampson) javaslatát is, hogy hozzanak létre egy speciális tényfeltáró kamarát az EJEE-ben, hangsúlyozva, hogy még Európában is vannak olyan felhívások, amelyek a tények kezelésének javítására

szólítanak fel – ez annak a jele, hogy a tényfeltárással kapcsolatos aggályaik régiókon átívelő jelentőséggel bírnak.

- Afrikai rendszer: 2008-ban az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bírósága vadonatúj volt. Cavallaro és Brewer megjegyzik, hogy akkoriban "az első vitatott ügyek tárgyalására készültek". Megemlítik azoknak az afrikai államoknak a számát, amelyek ratifikálták a Bíróság jegyzőkönyvét (2008-ig 24), ami a rendszer korai szakaszát mutatja. Afrika bevonásával a szerzők egy szélesebb tendenciát hangsúlyoznak: *az emberi jogi bíróságok globális elterjedését*. Arra utalnak, hogy az Amerika-közi és az európai rendszerekben levont tanulságok tanulságosak lehetnek az afrikai bíróság számára. Például hivatkoznak a Viljoen & Louw tanulmányára, amely az Afrikai Bizottság alacsony megfelelési mutatójáról szól (mindössze 14% teljes megfelelés). Ez arra szolgál, hogy rávilágítson arra, hogy egy emberi jogi testület létrehozása nem elegendő; működése és stratégiája kulcsfontosságú a hatékonyság szempontjából. Cavallaro és Brewer írását úgy is lehetne olvasni, hogy hallgatólagosan tanácsot ad az afrikai rendszernek: fogadjon el olyan eljárásokat, amelyek bevonják a hazai szereplőket, és nem kizárólag az állam jóindulatára támaszkodnak. Az az említés, hogy az Afrikai Bíróság végül egyesül az Afrikai Bírósággal (egy akkoriban tervezett intézményi változás), azt mutatja, hogy tudatában vannak a fejlődő terveknek, és talán egy finom javaslatot arra, hogy az intézményi kialakítás (egyesülés stb.) ne hagyja figyelmen kívül az általuk felvázolt stratégiai megfontolásokat.
- Kölcsönhatás és egyedi jellemzők: A szerzők elismerik, hogy minden regionális rendszernek egyedi jellemzői vannak – Európának volt egy kezdeti Bizottsága (mára megszűnt) és egy politikai végrehajtó szerve; az Amerika-közinek van egy bizottsága, amely kiszűri az ügyeket, és egy aktivistább bíróság a jogorvoslatok elrendelése szempontjából; az afrikai rendszer magában foglal egy bizottságot és egy bíróságot is, és a jogok szélesebb körét fedi le (harmadik generációs jogok stb.), de politikai kihívásokkal néz szembe. A különbségek ellenére Cavallaro és Brewer a nemzetek feletti emberi jogi ítélkezés közös vállalkozásának részeként kezeli őket. Laurence Helfer és Anne-Marie Slaughter hatékony szupranacionális ítélkezéssel kapcsolatos munkájára hivatkozva olyan általános elméletekhez kapcsolódnak, amelyek bármelyik bíróságra alkalmazhatók. Helfer és Slaughter azonosította a bíróságok hatékonyságának tényezőit, például a függetlenséget és az érvelés minőségét, amelyeket Cavallaro és Brewer az IACtHR értékelésére használ. Ez az Amerika-közi Bíróság kérdéseit tágabb tudományos kontextusba helyezi: például a tényfeltárási képesség nem csak Amerika-közi furcsaság, hanem a nemzetközi bíróságok általános kérdése, és az ítéletek minősége (egyértelműség stb.) egyetemesen fontos.
- Keresztbeporzás: A cikk hozzájárul a régiók közötti tanulás gondolatához is. Az Amerika-közi Bíróság gyakran az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlatához fordult érdemi útmutatásért (pl. az arányosság vagy a véleménynyilvánítás szabadságának normái tekintetében). Cavallaro és Brewer azt javasolja, hogy vizsgálja meg az eljárási vagy stratégiai szempontokat is. Ezzel szemben Európa tanulhatna az olyan Amerika-közi újításokból, mint a kiterjedt jóvátétel (az IACtHR sokkal kreatívabb volt az olyan intézkedések elrendelésében, mint a nyilvános emlékművek, az emberi jogi képzés stb., amit az EJEB történelmileg nem tett meg egyedi esetekben). A szerzők erre utalnak, amikor arról beszélnek, hogy az IACtHR hogyan "tervezte meg a jóvátételek összetett katalógusát" az amerikai egyezmény 63. cikke alapján, beleértve az ismétlődés elkerülésének garanciáit átalakító célokkal. Ezek a kreatív jogorvoslatok később más rendszereket is befolyásoltak (például az Afrikai Bizottság és a Bíróság idézte az IACTE HR jogorvoslati gyakorlatát). E megközelítések dokumentálásával és

kritikai elemzésével Cavallaro és Brewer munkája segít abban, hogy az Amerika-közi Bíróság az emberi jogi jog laboratóriumaként pozícionálja, amelynek tapasztalatai világszerte értékesek.

Összefoglalva, a cikkben ismertetett tágabb kontextus felerősíti elemzését. Cavallaro és Brewer hatékonyan mutatják be, hogy az Amerika-közi Bíróság előtt álló számos kihívás – a megfelelés, a szuverenitás és az emberi jogok egyensúlya, a hatás maximalizálása – a nemzetközi bíróságokról szóló nagyobb beszélgetés része. Ajánlásaik, bár az IACHR helyzetéhez igazodnak, rezonálnak az európai és afrikai rendszerek (és még azon túl is, az ENSZ egyezményes testületei) témáival. Ez a kontextuális tudatosság gazdagítja érveiket, és arra ösztönzi az olvasókat, hogy a regionális emberi jogi perekre ne elszigetelten, hanem egy fejlődő, összehasonlító terület részeként gondoljanak. Mélységet ad kritikai elemzésüknek azzal, hogy azt sugallja, hogy a 21. század megköveteli a stratégia újraértékelését minden regionális rendszerben, ahogy a politikai feltételek és elvárások változnak.

Módszertani megközelítés: erősségek és korlátok

Cavallaro és Brewer vegyes módszertani megközelítést alkalmaz, amely ötvözi a jogi elemzést, az empirikus megfigyelést és a gyakorlati betekintést. Ennek a megközelítésnek az erősségeinek és korlátainak értékelése hasznos a cikk hitelességének és terjedelmének megértéséhez.

Erősségeit:

- *Átfogó esetelemzés:* A szerzők érveiket számos esettanulmányra és konkrét példára alapozzák az Amerika-közi Bíróság dokumentumaiból. Korai mérföldkőként említik az alapvető ügyeket (pl. *Velásquez Rodríguez kontra Honduras* (1988), *Castillo Petruzzi kontra Peru*, *Loayza Tamayo kontra Peru*, *Yean és Bosico kontra Dominikai Köztársaság*, *Ximenes Lopes kontra Brazília*, *Miguel Castro-Castro kontra Peru, Mapiripán mészárlás kontra Kolumbia*, *Bueno Alves kontra Argentína*, és még sok más a lábjegyzeteikben). Ezzel bizonyítják, hogy mélyen ismerik a Bíróság ítélkezési gyakorlatát és az egyes ügyek kontextusát. Ez megerősíti kritikáik hitelességét: például amikor azt mondják, hogy a bíróság néha elmulasztja részletezni a ténybeli kontextusokat, *Bueno Alves példáját konkrét* bekezdésszámokkal hozzák meg, ahol az ítélet nem volt részletes. Amikor az állami elismerésekről beszélnek, olyan esetekre hivatkoznak (mint például *a Rochela mészárlás kontra Kolumbia*, ahol Kolumbia részben elismerte a felelősséget, és a bíróság még mindig dokumentálta a tényeket). Ez az esetalapú elemzés lehetővé teszi az olvasók számára, hogy lássák a szerzők állításainak empirikus alapját, ahelyett, hogy elvont állításként fogadnák el őket.
- *Interjúk és első kézből származó perspektívák használata:* Egy jogi áttekintő cikktől szokatlan módon Cavallaro és Brewer beépíti a gyakorlókkal készített interjúkból származó betekintést. A lábjegyzetekben olyan személyekkel készített interjúkra hivatkoznak, mint Ariel Dulitzky (az Amerika-közi Bizottság vezető szakértője), Michael Camilleri (a CEJIL peres ügyvédje) és Sarah Paoletti (az emberi jogi klinika igazgatója). Ezek a 2007-ben készített interjúk kvalitatív adatokat szolgáltatnak arról, hogy a rendszeren belül lévők hogyan érzékelik a kihívásokat – például Dulitzky megfigyelése, miszerint egy állami tanú meghallgatása egy bírósági meghallgatáson új kérdéseket nyitott meg a bírák számára, vagy a gyakorló szakemberek gondolatai arról, hogy mi befolyásolja a megfelelést. Ez a módszertani választás erősség, mert gyakorlati megerősítést ad a szerzők érveihez. Ez nem csak az ő véleményük; az

ügyekben részt vevő emberek hangja támogatja. A *kritikai reflexivitás* mértékét is mutatja – a szerzők másokkal konzultálva tesztelik hipotéziseiket. Tudományos szempontból ez a doktrinális tanulmányok és a nemzetközi emberi jogi kutatások keveredésének korai példájának tekinthető.

- *Interdiszciplináris hivatkozások:* A módszertan interdiszciplináris kutatást is magában foglal, a politikatudományi, szociológiai és nemzetközi kapcsolatok szakirodalmára támaszkodva. Politikatudományi munkákat idéznek (pl. Sonia Cardenas az emberi jogi nyomásra adott állami válaszokról, Beth Simmons és mások közvetetten Engstrom vagy Hillebrecht későbbi hivatkozásokban tett megállapításain keresztül). Ezeket a megfelelést meghatározó tényezőkkel és a belpolitika fontosságával kapcsolatos pontok alátámasztására használják. A társadalomtudományokkal való foglalkozással megerősítik az elemzési keretet a tisztán jogi kereten túl. Ez a megközelítés elismeri, hogy a bíróságok hatékonysága társadalmi-jogi probléma, nem csak jogi probléma.
- *Hipotézisvezérelt struktúra:* A szerzők elemzésük egyes részeit kifejezetten hipotézisként fogalmazzák meg, ami kissé ritka a jogi áttekintő cikkekben, de szigorúbbá teszi. Ez azt mutatja, hogy nem egyszerűen igazságokat állítanak, hanem megvizsgálandó ötleteket javasolnak. Ez kritikai olvasásra és további tesztelésre hív fel másokat. A hipotézisek és ajánlások egyértelműsége jól strukturálttá teszi a cikket, érveit pedig átláthatóvá.
- *A kritika és a konstruktív megoldások egyensúlya:* Módszertanilag nem állnak meg a kritikánál (amit a problémák kiemelésével is meg lehetett volna tenni), hanem megvalósítható ajánlásokat kínálnak. Ez a normatív szempont – a Bíróság hatáskörébe tartozó reformok javaslata (például több tényfeltárás, nyugtázás gondos kezelése, az ítéleti stílus kiigazítása) – erősség, mert a tudományt a diagnózistól a receptig mozgatja. Ez gyakorlati relevanciát ad a cikknek.

Korlátozások:

- *Mennyiségi adatok hiánya:* Bár a cikk a megfelelést és a hatást tárgyalja, nagyrészt minőségi értékelésre és példákra támaszkodik, nem pedig szisztematikus kvantitatív adatokra. Például idézi, hogy a 2001–2006-os döntések "legalább 50%-a" részleges vagy teljes végrehajtást kapott (Basch et al. 2010 később közzétett tanulmányából merítve, amelyről a szerzők valószínűleg előzetes ismeretekkel rendelkeztek, vagy amelyhez hozzájárultak). De magát a cikket a teljes adat megjelenése előtt tették közzé, így Cavallarónak és Brewernek szétszórt jelentésekre kellett támaszkodnia (például az OAS éves jelentéseire vagy konkrét megfelelőségi határozatokra). Ez azt jelenti, hogy egyes állításokat, például bizonyos területeken a meg nem felelés mértékét, akkoriban nem támasztották alá átfogó statisztikák. Az olvasó elgondolkodhat azon, hogy a kiemelt esetek (például néhány, ahol az államok nem vonták felelősségre az elkövetőket) reprezentatívak vagy szelektívek-e. A szerzők ezt több példára és más szerzőkre hivatkozva enyhítik (pl. Shelton megemlíti Olaszország meg nem felelési problémáit, Viljoen és Louw adatai Afrikáról), de ők maguk nem mutattak be eredeti empirikus kutatást. Ez érthető, tekintettel a jogi áttekintés terjedelmére, de az empirikus súly szempontjából korlátozás.
- *Potenciális elfogultság/szubjektivitás: A* rendszerben mélyen érintett szószólókként Cavallaro és Brewer olyan perspektívából származnak, amely Amerika-párti rendszer és emberi jogi aktivizmus. Bár ez önmagában nem hiba, azt jelenti, hogy a cikk nem semleges értékelés, hanem a rendszer hatékonyabbá tétele a jogok védelmében. Egyesek azzal érvelhetnek, hogy ez elfogultságot okoz – például lekicsinyelhetik az aktivistább bíróság elleni érveket, vagy nem tárhatják fel teljes mértékben a javaslataik

ellenérveit. Álláspontjuk egyértelműen az, hogy az államokra gyakorolt nagyobb elkötelezettség és nyomás jó; Egy szkeptikus megkérdőjelezheti például, hogy a túl nagy nyomás veszélyeztetheti-e az államok kivonulását. A szerzők elismerik a visszahatás kockázatát, de továbbra is hajlanak arra, hogy a bíróság a lehető legmesszebbre nyomuljon anélkül, hogy elveszítené legitimitását. Ajánlásaik nagyrészt azt feltételezik, hogy a bíróság *befűzheti* ezt a tűt. A lehetséges elfogultságot ellensúlyozza a realista hangvételük (nem utópisztikusak; a hazai erőfeszítések kiegészítéséről beszélnek, és nem várnak csodákat), de az olvasónak meg kell jegyeznie, hogy a szerzők lényegében a reform támogatói.

- *Az elemzés hatóköre:* A cikk túlnyomórészt az Amerika-közi rendszer peres eljárásaira (egyedi esetekre) összpontosít. Kevesebb figyelmet fordít más funkciókra, például a Bíróság tanácsadó joghatóságára vagy az Amerika-közi Bizottság szélesebb körű promóciós szerepére (az ügyek szűrésében betöltött szerepén túl). A Bizottság közelmúltbeli reformjait vagy az OAS politikai dinamikáját nem elemzik mélyen. Ez egy indokolt döntés az elemzés fókuszáltságának fenntartására, de azt jelenti, hogy bizonyos kontextuális tényezőket – például az államok szerepét a bírák megválasztásában vagy a költségvetési politikát – nem tárnak fel, még akkor sem, ha befolyásolhatják a hatékonyságot. Például, ha az államok elégedetlenek a Bírósággal csökkentik a finanszírozást, ez egy olyan korlátozás, amelyet nem tárgyalnak. Tehát az elemzés a jogi folyamaton belül marad, és nem mélyül el teljesen az OAS politikai gazdaságtanában.
- *Időbeli korlátozás:* A 2008 végén megjelent cikk elemzése ezen a ponton befagyott. Egyes előrejelző vagy előíró elemei nem tudták megmagyarázni a nem sokkal később történt eseményeket – például a 2010-es évek eleji visszahatást, amikor több ország (Venezuela, később mások) visszalépett a Bírósággal szemben, vagy a rendszert megkérdőjelező populista kormányok felemelkedése. A szerzők azonosították az ellenállás tendenciáját, de utólag azt mondhatjuk, hogy bizonyos reformokkal kapcsolatos optimizmusuk a vártnál nagyobb akadályokba ütközhet. Ez azonban minden ösztöndíjban rejlő időbeli korlátozás. 2008-tól a lehető legjobb következtetéseket vonták le.
- *Az afrikai rendszer eredményeinek közvetlen értékelése:* Megemlítik Afrikát, de nem elemzik mélyen (érthetően, mivel az afrikai bíróság új volt). Bár nem korlátozza fő tézisüket, ez azt jelenti, hogy elképzeléseik Afrikára általánosíthatóságát inkább feltételezik, mint bizonyítják. Hasonlóképpen, Ázsiában nincs regionális bíróság (ezt nem fedik le, ami a hatókört tekintve rendben van).

Összefoglalva, Cavallaro és Brewer cikkének módszertana a gyakorlati tapasztalatokon alapuló doktrinális, empirikus és összehasonlító elemzés keveréke. Ez az erősség gazdaggá és meggyőzővé teszi a darabot. A fő korlátok az eredeti adatgyűjtés hiányában és az érdekképviselet-orientált nézőpontban rejlenek, amely bár értékes betekintést nyújt, nem feltétlenül foglalkozik mélyen a potenciális kritikákkal (például egy konzervatív nézőpont, amely azzal érvelhet, hogy a bíróságoknak *nem* szabad túlságosan aktivistának lenniük). A cikk hipotéziseit végül későbbi kutatásokkal kellett tesztelni – és valóban, az érvelésük nagy részét mások is megerősítették vagy feltárták, ami igazolja megközelítésüket. A gondos esettanulmány, a széles látókör és a konkrét javaslatok kombinációja Cavallaro és Brewer módszertanában tartóssá tette munkájukat.

Következtetés

Cavallaro és Brewer "A regionális emberi jogi perek újraértékelése a 21. században" című könyve alapvető elemzésként jelenik meg, amely kritikusan vizsgálja az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság szerepét és gyakorlatát történelmének egy sarkalatos pillanatában. A cikk átfogó összefoglalót ad a Bíróság fejlődéséről és őszinte kritikát fogalmaz meg hagyományos peres modelljéről, azzal érvelve, hogy az új korszak kihívásai stratégiaibb, hatásorientáltabb megközelítést igényelnek. A szerzők fő érvei – a fokozott tényfeltárás, az állami eljárási taktikával szembeni éberség és a kontextusérzékeny joggyakorlat mellett – együttesen sürgetik a Bíróságot, hogy ne csak az egyes esetekben igazságot szolgáltasson fel, hanem a rendszerszintű emberi jogi fejlesztések elősegítőjeként is.

Az Amerika-közi Bíróság hatékonyságának értékelése során Cavallaro és Brewer elismerik annak növekedését és doktrinális eredményeit, ugyanakkor kiemelik a megfelelés és a végrehajtás jelentős korlátait, amelyek közül sok a Bíróság közvetlen ellenőrzésén kívül eső politikai és strukturális tényezőkből fakad. Munkájuk hozzájárul annak szélesebb körű megértéséhez, hogy a nemzetközi bíróságok hatékonysága "egy elhúzódó és vitatott politikai és társadalmi-jogi folyamat", nem pedig a végrehajtott ítéletek egyszerű összesítése. A regionális emberi jogi rendszerek tágabb területére helyezve elemzésüket a szerzők megmutatják, hogy az Amerika-közi Bíróság előtt álló kérdéseket – hogyan maradhat hatékony, legitim és hű küldetéséhez – osztják európai és afrikai társai, még akkor is, ha az egyes kontextusokban eltérően nyilvánulnak meg. Módszertanilag a cikk tudományos szigorának és gyakorlati betekintésének keveréke figyelemre méltó erősség. Közel három évtizedes Amerika-közi peres tapasztalatokra reflektál, és tanulságokat von le a következő évtizedek számára, hatékonyan referenciaponttá válva mind a tudósok, mind a gyakorló szakemberek számára, akik az emberi jogi ítélethozatal jövőjével foglalkoznak. Ha az emberi jogi perek első generációja az alapelvek megállapításáról szólt (mint például az állam felelőssége az eltűnésekért *Velásquez Rodríguez* 1988-ban), Cavallaro és Brewer elemzése egy második generációt hirdet, amely a végrehajtásra és a hatásra összpontosít – biztosítva, hogy ezek az elvek változást hozzanak a gyakorlatban.

Összefoglalva, Cavallaro és Brewer cikke jelentősen hozzájárul a nemzetközi emberi jogi tudományhoz azáltal, hogy a vitát az Amerika-közi Bíróság döntéséről arra irányítja, hogy hogyan kell eldöntenie az ügyeket a maximális hatás érdekében. A status quo kritikája és az előretekintő ajánlások befolyásolták az Amerika-közi rendszer reformjáról szóló későbbi vitákat, és önreflektívebb, stratégiatudatosabb gondolkodásmódot ösztönöztek a regionális emberi jogi bíróságokat használók és tanulmányozók körében. A cikk továbbra is elgondolkodtató és mélyen releváns tudományos munka, emlékeztetve bennünket arra, hogy még ha az emberi jogi bíróságok jól megalapozottak is, folyamatos relevanciájuk az alkalmazkodáson, az innováción és a változó politikai tájakhoz való reagáláson múlik.

Források:

- Cavallaro, James L. és Brewer, Stephanie E. (2008). *A regionális emberi jogi perek újraértékelése a huszonegyedik században: Az Amerika-közi Bíróság esete*. Amerikai Nemzetközi Jogi Folyóirat, 102(4), 768–827.
- Gutiérrez, Martha (2025). *Amerika-közi emberi jogi rendszer és társadalmi változások Latin-Amerikában*. Laws, 14(2), 14 (különszám az emberi jogok újragondolásáról) – összefoglalva Cavallaro és Brewer véleményét, miszerint minden IACtHR-ügy lehetőséget kínál az egyes áldozatokon túlmutató szélesebb körű hatásra.
- Részletek a Cambridge Core-ból (AJIL) és más tudományos hivatkozásokból, amelyek a regionális emberi jogi bíróságok megfelelőségét és hatékonyságát

tárgyalják. Ezek kontextust adnak az IACtHR megfelelőségi nyilvántartásáról, és szemléltetik a szerzők pontjait a "látnoki joggyakorlatról" és a pragmatikus ítéletekről.
- Az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Amerika-közi Bíróság éves jelentései és ítélkezési gyakorlata, a Cavallaro & Brewer által idézett módon, empirikus hátteret adva a dokumentumok növekedéséről és az állami részvételről.
- A CEJIL jelentései és a megfelelőségről szóló másodlagos szakirodalom (pl. Mark Janis az európai rendszerről, Viljoen & Louw az afrikai rendszerről), amint arra a cikkben hivatkoznak, hangsúlyozva az összehasonlító megfelelési kihívásokat.

Ezek a források (a fenti elemzésbe ágyazva) együttesen tájékoztatják ezt az összefoglalót és kritikát, bizonyítva a megfogalmazott pontokat Cavallaro és Brewer munkájára és mások általi értelmezésére való közvetlen idézéssel. Az itt található elemzés arra törekszik, hogy fenntartsa a formális, akadémiai hangvételt, és világos, strukturált szintézist nyújtson Cavallaro és Brewer befolyásos cikkéről, kiemelve annak érveit, kritikáit és tartós jelentőségét az emberi jogok területén.

****

Stephen Hopgood "Az emberi jogok végideje"

Hopgood könyve éles kritikát fogalmaz meg a nemzetközi emberi jogi rendszerrel szemben, azzal érvelve, hogy a globális "emberi jogi" projekt (szemben az alulról szerveződő "emberi jogi" küzdelmekkel) a végidejébe lép. Hopgood szerint az egyetemes emberi jogok gondolata nem felel meg a jelenlegi valóságnak, túlzásba viszi ambícióit, és képtelen reagálni az új globális hatalmi dinamikára. Azt állítja, hogy az emberi jogi mozgalom által egykor követelt erkölcsi tekintély – egy szekuláris, kvázi vallási tekintély, amely "az egész emberiség nevében" beszél – most összeomlik. Ebben a jelentésben tudományos elemzést nyújtunk Az *emberi jogok végidejéről*, beleértve annak alaptézisét és elméleti megközelítését, fejezetről fejezetre áttekintést, Hopgood fő kritikáit az emberi jogi rendszerről, publikálásának kontextusát, fogadtatását és vitáit, valamint a későbbi tudományra gyakorolt hatását.

Hopgood alaptézise és elméleti megközelítése

Hopgood alaptézise az, hogy a globális emberi jogi rendszer (amit ő *"emberi jogoknak" nevez* nagy H-val) egzisztenciális hanyatlás vagy "végidők" előtt áll. Megkülönbözteti ezt a felülről lefelé irányuló, intézményesített rezsimet az "emberi jogoktól" (kisbetűk), mint az igazságért folytatott helyi gyökerű küzdelmektől. Véleménye szerint az egyetemes jogok magas felvilágosodás ideálja *olyan törvények, normák, bíróságok és civil szervezetek "globalizált felépítményévé"* vált, amelyek egyedülálló erkölcsi tekintélyt követelnek az emberiség felett. Ez a globális emberi jogi projekt eladta erkölcsi tisztaságát azáltal, hogy az erős liberális államokhoz, különösen az Egyesült Államokhoz igazodott, és gyakorlatilag a nyugati hatalom kiegészítőjévé vált. Ahogy a nyugati (amerikai és európai) dominancia

csökken egy új többpólusú világban, a nemzetközi emberi jogi rendszer legitimitása és befolyása is csökkenni fog. Hopgood provokatívan arra a következtetésre jut, hogy ami *az egyetemes emberi jogok* hajnalának tűnt, az valójában *naplemente* volt, és hogy a világot irányító egyetlen szekuláris erkölcs víziója most elhalványul.

Elméleti megközelítését tekintve Hopgood kritikus nemzetközi kapcsolatok tudósaként és antropológusaként ír. Kifejezetten megjegyzi, hogy könyve *"érv, nem történelem",* merész állításokkal átvágva az uralkodó ortodoxiákat. Mindazonáltal történelmi-genealógiai perspektívát alkalmaz az emberi jogok eszméjéről, amelynek gyökerei az általa tizenkilencedik századi humanitárius internacionalizmusnak nevezett módon történnek, lényegében egy "szekuláris vallás", amely a hagyományos vallás elhalványulásával jött létre Európában. Hopgood analógiát von az emberi jogok és a hit között: ahogy az egyház egykor erkölcsi tekintéllyel rendelkezett, az emberi jogi mozgalom is egyfajta "Emberi Jogok Egyházaként" jött létre, szent szimbólumokkal, erkölcsi buzgalommal és a tévedhetetlen igazság követeléseivel. Szociológiai fogalmakra (pl. *"szent metanarratíva*", *"társadalmi mágia") hivatkozik*, hogy az emberi jogi aktivizmus erőteljes mítoszokat és rituálékat hozott létre – például egy szenvedő ártatlan gyermek képét –, hogy áhítatot és politikai cselekvést ösztönözzön. Ez a megközelítés az emberi jogokat kulturális és ideológiai projektként (erkölcsi érzelmek által fenntartott "globális márkaként") keretezi, nem pedig a politika feletti semleges vagy egyetemes igazságként. Hopgood perspektívája tehát *kritikus* és *szociológiai*, azt vizsgálja, hogy a hatalom, a pénz és a nyugati ideológia hogyan alakította az emberi jogi vállalkozást, és megkérdőjelezi az erkölcsi abszolutizmust és az "időtlen" narratívákat, amelyekre támogatói gyakran hivatkoznak.

Fejezetenkénti bontás

Ahhoz, hogy mélyrehatóan megértsük Hopgood érvelését, hasznos áttekinteni a könyv nyolc fejezetét, amelyek mindegyike az ő teljes érvelésének egy részét építi fel:

1. 1. fejezet – *Erkölcsi tekintély egy istentelen világban*: Ez a nyitó fejezet megalapozza annak feltárását, hogy az emberi jogok hogyan jelentek meg az erkölcsi tekintély forrásaként a szekuláris modern világban. Hopgood azzal érvel, hogy a hagyományos vallás hanyatlásával Nyugaton *a humanitárius* és *emberi jogi* eszmék betöltötték az űrt, egyfajta "istentelen" erkölcsi kódexet kínálva az isteni tekintély nélküli világnak. Leírja ennek az erkölcsi projektnek a 19. századi európai eredetét, amely az új középosztály körében az *"erkölcsi érzelmek forradalmában" gyökerezik*. Az iparosodás és a tudományos fejlődés éles ellentmondásokat generált – nagy gazdagságot és nagy szenvedést –, ami arra ösztönözte ezeket a burzsoá humanitáriusokat, hogy célt keressenek mások megmentésében. Az emberi jogok, a humanitarizmus és a nemzetközi igazságosság volt ennek az új "humanista fának" a három ága, amelyek mind az európai felvilágosodásból és a keresztény etikából nőttek ki, világi formába ültetve. Lényegében az 1. fejezet az emberi jogok felemelkedését egy világi hit felemelkedéseként ábrázolja: az egyetemes erkölcsi haladásba és az emberi méltóságba vetett hitet, amely magasabb tekintélyt (minden ember "emberségét") követelt egy egyébként istentelen korban.
2. 2. fejezet – *Az Emberi Jogok Egyháza*: Itt Hopgood az emberi jogi mozgalom, mint egyház vagy vallás analógiáját fejti ki. Megvizsgálja, hogy az emberi jogok védelmezői hogyan építettek fel szent narratívát és intézményes "egyházat", hogy megszilárdítsák erkölcsi tekintélyüket. Például a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságáról (ICRC) beszél, mint egy korai humanitárius intézményről, amely

gyakorlatilag *"kiszorította Krisztus áldozatát az emberi szenvedés javára",* elfogadva a Vöröskereszt emblémáját, és szekularizált keresztény jótékonysági szervezetként életmentési küldetést. Elmondása szerint az emberi jogi szervezetek örökölték ezt a szent szimbolikát – *az "elhagyott gyermek, az éhező gyermek, a háborús árva"* az ártatlan szenvedés ikonikus képeivé váltak, amelyeket plakátokon és jelentéseken használtak. Hopgood azzal érvel, hogy a mártíromság és az ártatlan áldozatok ilyen vallásszerű szimbólumainak használatával az emberi jogi "egyház" egyfajta "társadalmi mágiát" hozott létre: az erkölcsi ideológiát megkérdőjelezhetetlen tényekké változtatta. Két kulcsfontosságú stratégia volt: (a) értékeik konkretizálása ("*ideológiát tényekké alakítani") a* tényleges áldozatok bemutatásával, és (b) az alapvető erkölcsi kérdések *"határon kívüli" helyezése* – azaz az emberi jogi elvek vitathatatlan szent és sérthetetlen igazságokként való kezelése. Összefoglalva, a 2. fejezet a globális emberi jogi hálózatot (civil szervezetek, szerződések, bíróságok) egyfajta transznacionális egyházként ábrázolja, kiegészítve saját szentírásaival (pl. az Egyetemes Nyilatkozat), szentjeivel (hősies aktivisták) és rituáléival (érdekképviseleti kampányok), amelyek mindegyike egy egyedülálló erkölcsi vízió érvényesítését célozza világszerte.

3. 3. fejezet – *A holokauszt metanarratívája*: Ez a fejezet az emberi jogok etikájának központi elemévé vált történelmi narratívában mélyül el: a holokauszt örökségében. Hopgood a holokausztot a végső *"szent metanarratívaként" írja le,* amely újjáélesztette és átformálta az emberi jogi mozgalmat a második világháború után. Azzal érvel, hogy a náci atrocitások felfedezése és a "*Soha többé" fogadalom* szinte vallási igazolást adott az egyetemes emberi jogoknak. A háború utáni emberi jogi projekt Auschwitz ellenszerének tekinti magát – küldetése, hogy megakadályozza az ilyen gonoszság megismétlődését azáltal, hogy egyetemes normákat hoz létre a népirtás, a kínzás és az üldöztetés ellen. Hopgood nyomon követi, hogy ez a narratíva hogyan szentesítette meg az emberi jogi törvényeket (pl. a népirtásról szóló egyezményt, az 1948-as Egyetemes Nyilatkozatot), mint *erkölcsi választ a* holokauszt borzalmaira. Ugyanakkor azt is sugallja, hogy ez a metanarratíva erkölcsi mesévé egyszerűsítette a történelmet, segítve elfedni azt a kényelmetlen tényt, hogy az emberi jogok nagyon sajátos nyugati tapasztalatokból és értékekből fakadtak. A 3. fejezet tehát azt vizsgálja, hogy a holokauszt története hogyan vált a globális emberi jogi rendszer alapvető mítoszává – erkölcsi sürgősséggel és legitimitással átitatva, de egyfajta megkérdőjelezhetetlen dogmát is létrehozva (gonosz vs. jó, fasizmus vs. emberi jogok), amely elhomályosíthat más perspektívákat.
4. 4. fejezet – *A szenvedés erkölcsi architektúrája*: Ebben a fejezetben Hopgood elemzi, hogy az emberi jogi mozgalom hogyan *keretezi a szenvedést* a támogatás mozgósítására és az erkölcsi tekintély érvényesítésére. A "szent narratíva" gondolatára épít az áldozati szerep emberi jogi kampányokban használt képeinek és diskurzusának boncolgatásával. Kiváló példa erre az ártatlan szenvedő gyermek mindenütt jelenlévő képe, amely Hopgood szerint számtalan jótékonysági felhívásban és civil szervezet jelentésében jelenik meg. Az ilyen képek "erkölcsi architektúraként" szolgálnak – a tisztaság és a feddhetetlenség hangsúlyozásával strukturálják a szenvedésről való gondolkodásunkat, ezáltal azonnali erkölcsi választ követelve. Hopgood azzal érvel, hogy ez a stratégia kvázi-vallásos logikára támaszkodik: *bárki* gyermeke szenvedhet, és így mindannyiunkat arra hívtunk, hogy megmentsük "testvéreinket" az emberiségben. Az érzelmi szimbólumokra (éhező gyermekek, kínzások áldozatai) összpontosítva és a mélyebb politikai kérdések elkerülésével az emberi jogi mozgalom egy olyan egyetemes vonzerőt hoz létre, amely túlmutat a kontextuson – egyfajta erkölcsi abszolutizmust, ahol a szenvedés miért kevésbé fontos, mint a "tenni

valamit". A 4. fejezet kritikusan rávilágít ennek a megközelítésnek *az erejére és buktatóira*: miközben együttérzést kelt, manipulatív "társadalmi mágiává" is válhat, leegyszerűsítve az összetett válságokat fekete-fehér erkölcsi játékokká. Hopgood azt sugallja, hogy ez a megközelítés felülírhatja a helyi kontextust, és a külső beavatkozást (még a katonaságot is) jogos kötelességként népszerűsítheti, ami előrevetíti a humanitárius beavatkozások későbbi kritikáját.

5. 5. fejezet – *Emberi jogok és amerikai hatalom*: Ez a sarkalatos fejezet jelzi azt a fordulópontot, ahol az *emberi jogok* (mint alulról szerveződő erkölcsi ok) emberi jogokká alakultak át (geopolitikai projekt). Az 1970-es éveket – különösen azt a korszakot, amikor az Egyesült Államok "beavatkozott" az emberi jogokba – a *mozgalom független erkölcsi tekintélyének "végének kezdeteként" azonosítja* . Hopgood leírja, hogy a hidegháborús enyhülés idején az olyan figurák, mint Jimmy Carter, elkezdték átvenni az emberi jogi retorikát az Egyesült Államok külpolitikájában, és olyan szervezetek jelentek meg, mint a Helsinki Watch (a Human Rights Watch elődje), gyakran nyugati finanszírozással. Az emberi jogi befolyás csúcspontja egybeesett az 1970-es évek utáni amerikai egypólusú dominanciával. Az 5. fejezetben Hopgood részletezi az emberi jogok védelmezői és az Egyesült Államok liberális hegemóniája közötti szimbiózist: egyrészt az 1990-es évek "lehetőséget teremtettek" a nemzetközi jog és az új intézmények (bíróságok, Nemzetközi Büntetőbíróság) számára, nagyrészt azért, mert az Egyesült Államok és szövetségesei tolerálták, sőt támogatták őket. Másrészt az Egyesült Államok szelektíven eszközként használta fel az emberi jogokat, *mint "külpolitikai eszközt",* kiállva az ellenfelekkel szembeni jogjogi retorikáért, miközben gyakran mentesítette magát és barátait. Hopgood megjegyzi például, hogy az Egyesült Államok híresen megtagadta a csatlakozást a Nemzetközi Büntetőbírósághoz, fenntartásokat csatolt az emberi jogi szerződések aláásására, sőt kínzásokat is alkalmazott a "terrorizmus elleni háború" során – mindezt úgy, hogy elkötelezett az emberi jogok mellett. Az 5. fejezet tehát amellett érvel, hogy az amerikai hatalom alapvetően alakította és korlátozta az emberi jogi projektet: a mozgalom vagyona az amerikai dominanciával együtt emelkedett, és az amerikai liberális eszmékhez kötődött, egy olyan függőséghez, amely bajt okozott, amikor az Egyesült Államok elkötelezettsége csökken.
6. 6. fejezet – *Emberi jogi birodalom*: Az Egyesült Államok szerepét kibővítve ez a fejezet a 20. század végi globális emberi jogi rendszert egyfajta liberális birodalomként ábrázolja. A hidegháború végével az emberi jogi aktivisták erőteljes nemzetközi végrehajtást szorgalmaztak – amit Hopgood " *mindenféle emberi jogi aktivistának nevez, akik ... globális bíróságok igazságszolgáltatására".* Az olyan intézményeket, mint a jugoszláviai és ruandai ad hoc törvényszékek, a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) (2002-ben alapították) és a védelmi felelősség doktrínáját (R2P) (2005-ben fogalmazták meg) az egyetemes igazságosság diadalának tekintették. Hopgood azonban azzal érvel, hogy ez az építmény a nyugati, különösen az amerikai hatalomra és legitimitásra épült. A 6. fejezetben példákat hoz fel olyan emberi jogi szervezetekre és civil szervezetekre, amelyek az 1990-es és 2000-es években szövetségre léptek a nyugati katonai beavatkozással: például egyes aktivisták támogatták a NATO humanitárius háborúját Koszovóban (1999), majd később Afganisztánban és Líbiában, az emberi jogok erőszakos érvényesítésének tekintve. Hopgood ezt az időszakot az "emberi jogi birodalom" fénykoraként írja le, amikor a liberális normákat kvázi birodalmi buzgalommal terjesztették. De élesen bírálja az emberi jogok és a kemény hatalom összeolvadását. Azt sugallja, hogy az emberi jogok az "emberiség birodalmává" váltak, amely bár erkölcsi magaslatot követelt, gyakran a hatalmas államok érdekében cselekedett, és a régi imperializmustól

megkülönböztethetetlen módon. A *"védelmi felelősséget"* szelektíven és néha cinikusan alkalmazták, és a Nemzetközi Büntetőbíróság igazságszolgáltatása részleges és szelektív volt, gyakran a gyengébb államokat célozta meg, és figyelmen kívül hagyta a nagyhatalmi visszaéléseket. A fejezet végére Hopgood előrevetíti ennek a rendnek a közelgő összeomlását, megjegyezve, hogy az emberi jogok integrálása az Egyesült Államok hegemón hatalmával sebezhetővé tette: ahogy ez a hegemónia visszahúzódik, úgy fog csökkenni az emberi jogok "birodalma" is.

7. 7. fejezet – *Istenekről és nemzetekről*: Ebben a fejezetben Hopgood az emberi jogi rendszert most megkérdőjelező erőkhöz fordul: nevezetesen a *vallási meggyőződések ("istenek")* és az *állami szuverenitás ("nemzetek") újjáéledéséhez,* mint a tekintély rivális forrásaihoz. Megjegyzi, hogy a 21. század elejére sok állam és társadalom nyíltan visszaszorította az egyetemes emberi jogi napirendet. Az olyan országokban, mint Kína, Oroszország, India, Brazília, valamint olyan kisebb államok, mint Srí Lanka vagy Szudán, tekintélyelvű vagy nacionalista kormányai egyre inkább szembeszálltak a nemzetközi emberi jogi nyomással. Megkérdőjelezték a nyugati erkölcsi imperializmus legitimitását, és megerősítették a nemzeti szuverenitás és a helyi értékek elsőbbségét. Hopgood arról beszél, hogy a konzervatív vallási mozgalmak (például a politikai iszlám, az újjáéledő orosz ortodoxia vagy egyes országokban az evangéliumi kereszténység) szintén megtámadták a liberális emberi jogi normákat olyan kérdésekben, mint a nők jogai, az LMBTQ jogok vagy a véleménynyilvánítás szabadsága – hatékonyan megerősítve "Isten törvényét" vagy a hagyományos normákat a szekuláris egyetemesekkel szemben. Az *"Istenek és nemzetek"* cím magában foglalja ezt az ellenáramlatot: a szekuláris emberi jogi törvények szerinti emberiség helyett a különböző felsőbb hatóságok (akár isteni, akár hazafias) pluralista világát látjuk. Fontos, hogy Hopgood nem ítéli el teljesen ezt a fejleményt – provokatívan azt sugallja, hogy ezek a kihívók *"nem tévednek",* amikor elutasítják az emberi jogi rendszert, mivel ez a rezsim "*imperializmussá vált a moralizmus álcájában*", egykor talán nemes, de most öncélú iparággá. A 7. fejezet tehát egy olyan világ képét festi le, ahol az univerzalizmus teret veszít: a nagyhatalmak és sok társadalom már nem fogadja el, hogy egy nyugati alapú emberi jogi ideológia uralkodjon, és ideológiai és politikai teret faragnak ki ettől függetlenül.
8. 8. fejezet – *Az újvesztfáliai világ*: Az utolsó fejezet felvázolja a kialakuló globális rendet, amelyet Hopgood "újvesztfáliainak" nevez, utalva az állami szuverenitás és a be nem avatkozás klasszikus normáihoz való visszatérésre (mint az 1648-as vesztfáliai békében). Ebben a többpólusú világban a hatalom sok állam között oszlik meg, és egyetlen blokk sem tudja érvényesíteni az egyetemes erkölcsi napirendet. Hopgood azzal érvel, hogy az amerikai (és európai) dominancia csökkenése, valamint az olyan hatalmak felemelkedése, mint a BRICS (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika) és a MINT (Mexikó, Indonézia, Nigéria, Törökország) felemelkedésével párosulva azt jelenti, hogy nem lesz globális konszenzus a régi emberi jogi rendszer fenntartására. Ezek a feltörekvő államok ragaszkodnak ahhoz, hogy saját beleszólásuk legyen a globális normák meghatározásába, gyakran a szuverenitást, a fejlődést vagy a vallási/kulturális értékeket helyezik előtérbe a liberális emberi jogokkal szemben. Ennek eredményeként a jövőben nem lesz az emberi jogi rendszer további kiterjesztése, amelyet sokan reméltek az 1990-es években; ehelyett az egyetemes emberi jogok érvényesítésének visszaszorításának lehetünk tanúi. Hopgood korabeli bizonyítékokat említ: a Nemzetközi Büntetőbíróság küzdelmeit (a hatalmas országok figyelmen kívül hagyják a parancsokat), az R2P keretében Szíriában való fellépés elmulasztását, valamint a külső felügyeletet elutasító államok emberi jogi visszaéléseinek növekvő büntetlenségét. Hopgood véleménye szerint "az egyetemes

liberális normák és intézmények alapjai*" "összeomlanak",* és ami ezután következik, az egy kevésbé kiszámítható, plurális rend. Mégsem ér véget a tiszta pesszimizmussal. Hopgood "új megértésért" könyörög az emberi jogok reményében. Ahelyett, hogy ragaszkodnánk az egyvilági univerzalizmus illúziójához, azt javasolja, hogy fogadjunk el egy decentralizáltabb, helyi vezérelt megközelítést: hagyjuk, hogy a különböző közösségek és nemzetek fejlesszék ki saját *"emberi jogok helyben elképzelt változatait"* és megoldásokat az igazságtalanságra. Véleménye szerint a globális emberi jogi rendszer vége *"nem rossz dolog",* ha leleplezi a nyugati képmutatást, és lehetővé teszi, hogy a valóban alulról szerveződő mozgalmak virágozzanak egy nemzetközi "egyház" fojtogató befolyása nélkül. A 8. fejezet tehát azzal zárja a könyvet, hogy gyászolja az elveszett "univerzalizmus ígéretét", de végül *elutasítja annak valóságát* egy pluralista, vesztfáliai világ javára, ahol az emberi jogoknak új alapokra kell jutniuk.

Hopgood fő kritikái: nyugati dominancia, civil szervezetek és erkölcsi tekintély

Az emberi jogok végidejei *során* Hopgood számos egymásba fonódó kritikát fogalmaz meg a nemzetközi emberi jogi rendszerrel szemben. Ezek közül a legfontosabbak:

- Nyugati dominancia és erkölcsi imperializmus: Hopgood azzal érvel, hogy a nemzetközi emberi jogi rendszer a nyugati hatalom és ideológia terméke. Az európai középosztálybeli humanitarizmusból való eredete és az amerikai hegemónia alatti terjeszkedése azt jelenti, hogy olyan nyugati liberális lenyomatot hordoz, amely gyakran idegen más társadalmaktól. Azt állítja, hogy az emberi jogokat "a keresztény Isten világi helyettesítőjeként" használták, amelyet világszerte elterjesztett az általa *"birodalom-lite"-nak* nevezett dolog révén – lényegében a civilizációs küldetés folytatása új márkanév alatt. Hopgood nyíltan nevezi ezt *"moralizmusnak álcázott imperializmusnak"*. Más szóval, a globális emberi jogi vállalkozás gyakran erkölcsi birodalomként működik, betartatja a nyugati normákat, miközben egyetemes érvényességet követel. Ez a kritika magában foglalja a nyugati kettős mérce és képmutatás rámutatását: például a liberális hatalmak az emberi jogokra hivatkozva igazolják a beavatkozásokat vagy elítélik riválisaikat, miközben mentegetőznek saját vagy szövetségeseik visszaéléseit (pl. amerikai dróncsapások, kínzások vagy Izrael politikája). Hopgood véleménye szerint az ilyen ellentmondások aláássák az emberi jogok hitelességét, mint valóban egyetemeseket. Úgy véli, hogy a jelenlegi rezsim "mindenkire érvényes univerzalizmusa" valójában elavult és hegemón, és hogy a nem nyugati ellenállás kiszámítható reakció.
- Nem kormányzati szervezetek és az Amnesty International kooptációja: Hopgood kritikájának jelentős része a főbb emberi jogi civil szervezeteket célozza meg, mint például az Amnesty International (ahol Hopgood korábban dolgozott) és a Human Rights Watch. Azt sugallja, hogy az idő múlásával ezek a szervezetek "eladták" erkölcsi tekintélyüket azáltal, hogy túlságosan összefonódtak a kormányokkal, a finanszírozókkal és a professzionális politikával. Hopgood szerint minél nagyobbra nő egy civil szervezet, *"annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a tőke megszelídítette"* – ami azt jelenti, hogy a költségvetés és a bürokrácia fenntartására létezik, nem pedig pusztán az ügyért. Az Amnesty International például alulról szerveződő levélíró mozgalomként indult, de Hopgood megjegyzi, hogy nagy bürokráciává fejlődött, amely gyakran részt vesz a mainstream politikai

érdekképviseletben, sőt emberi jogi okokból támogatta a katonai beavatkozásokat, ezáltal igazodva az államhatalomhoz. Úgy látja, hogy a civil szervezetek "pénzt gyűjtenek a létezéshez", ahelyett, hogy *pusztán erkölcsi riadalmat keltenének*. Ráadásul a nyugati adományozók és geopolitikai érdekek számára kényelmes ügyek elfogadásával a civil szervezetek azt kockáztatják, hogy a nyugati politika visszhangjává válnak. Hopgood kritizálja az Amnesty-t, a HRW-t és másokat, amiért olyan elveket támogatnak, mint az R2P vagy a nemzetközi igazságszolgáltatás, amelyeket *a hatalmas államok "könnyen manipulálhatnak",* és potenciálisan több kárt okozhatnak (háború vagy instabilitás révén), mint az igazságtalanságok, amelyeket meg akarnak állítani. Lényegében azzal vádolja ezeket a civil szervezeteket, hogy elvesztették *küldetésük függetlenségét és tisztaságát* – erkölcsi tisztaságukat politikai bonyodalmak szennyezték be. (Nevezetesen Hopgood korábbi néprajzi tanulmánya *A Láng őrzői* dokumentálták az Amnesty belső küzdelmeit, és tájékoztatták ezt a perspektívát.) Miközben elismeri, hogy ezek a civil szervezetek még mindig értékes munkát végeznek, Hopgood hangneme nagyrészt kritikus, és bürokratizált "emberi jogi gyárakként" ábrázolja őket, amelyek ma már a globális emberi jogi intézmény részei, nem pedig az eltérő vélemények hangjai.

- Az erkölcsi tekintély és a "szent" egyetemesség megkérdőjelezése: Hopgood kritikájának középpontjában a nemzetközi emberi jogi szereplők által követelt erkölcsi tekintély megkérdőjelezése áll. Azzal érvel, hogy az emberi jogok védelmezői gyakran úgy viselkednek, mintha a politika felett állnának, és kvázi vallási felhatalmazással rendelkeznek, hogy a szenvedő emberiség nevében beszéljenek. Hopgood *problematikusnak találja az erkölcsi felsőbbrendűség vélelmét*. Élesen kérdezi: *"Miért ne lehetnének az emberi jogi aktivisták felelősek döntéseikért és prioritásaikért? Miért kellene erkölcsi passzt kapniuk, különösen, ha mások nevében beszélnek, akiknek maguknak nincs hangjuk?".* Ez a költői kérdés alátámasztja azt a nézetét, hogy az NGO-k és a globális elitek magukhoz ragadták az "emberiség" hangját, mégis gyakran nem választottak, nyugati finanszírozásúak és szelektívek az aggodalmaikban. Hopgood az egyetemesség ideológiai hübriszét is boncolgatja – megjegyzi, hogy az emberi jogi mozgalom *"makacs hitet mutat saját egyetemességében",* szinte tévedhetetlen bizalmat abban, hogy az ő értékei az egyetlen legitimek. Ez a hiedelem vakfolttá vált. Megakadályozza, hogy a mozgalom elismerje, hogy nézőpontja csak egy a sok nézőpont közül, és hogy az erény monopóliumának érvényesítése visszavágást válthat ki. Elemzése szerint az emberi jogi vezetők "erkölcsi igazságossága" egyfajta szekuláris dogmába csúszhat – egy olyan hitbe, amely nem tolerálja az eretnekséget vagy az alternatív értékrendszereket. Azzal, hogy küldetését a "jó" megtestesítőjének nevezte, az Emberi Jogok Projekt hajlamos elutasítani a kritikusokat (legyenek azok realista szkeptikusok, kulturális relativisták vagy globális déli kormányok), mint akik az emberiség ellen irányulnak. Hopgood kritikája tehát ennek az erkölcsi tekintélynek a demisztifikálását szorgalmazza: azt akarja, hogy az emberi jogokat *politikainak*, egy normatív projektnek tekintsék, nem pedig feddhetetlen szent döntőbírónak. Szerinte csak így tudunk őszinte beszélgetéseket folytatni arról, hogy kinek az érdekeit szolgálják, és milyen kompromisszumokat kötnek az emberi jogok nevében.

Összefoglalva, Hopgood fő kritikái a nemzetközi emberi jogi rendszer legitimitását célozzák meg. Úgy véli, hogy túlságosan nyugati, túl elitista, túlságosan elszámoltathatatlan lett – egy "globális egyház", amely az egyetemes üdvösséget prédikálja, miközben néhány gazdag nemzet és civil szervezet finanszírozza és működteti. Erkölcsi tekintélyét, amely egykor talán valódi volt, a hatalmi politika kompromittálta, és többé nem szabad névértéken venni. Ezek az

állítások teszik *az Emberi jogok végidejeit provokatív* és ellentmondásos könyvvé, amely jelentős vitát vált ki, amint azt az alábbiakban tárgyaljuk.

A végidők *történelmi és politikai kontextusa* (2013)

Amikor *2013-ban megjelent Az emberi jogok végideje,* számos történelmi és politikai fejlemény alapozta meg Hopgood érveit. A 21. század elején egy sor esemény történt, amelyek megkérdőjelezték az 1990-es évek emberi jogi fellendülésének optimizmusát, és feltárták a globális normák korlátait:

- A 9/11 utáni háborúk és a "terrorizmus elleni háború": Az Egyesült Államok által vezetett iraki invázió 2003-ban – amelyet kezdetben részben humanitárius okok indokoltak (diktátor elűzése, az iraki nép felszabadítása) – elhúzódó háborúvá és megszállássá változott, megmutatva, hogy *"a hidegháború utáni "humanitárius beavatkozás" egyoldalú háborúvá és megszállássá válhat"*. Ez az afganisztáni háborúval együtt csorbította a humanitárius retorika hitelességét. Sőt, az Egyesült Államok válasza 9/11-re kínzásokat, titkos fogva tartásokat és dróngyilkosságokat tartalmazott, az emberi jogok kirívó megsértését, amelyet az emberi jogi rendszer egyik vezető bajnoka követett el. Az olyan botrányok, mint az Abu Ghraib börtön és a Guantánamói-öböl, valamint az olyan politikák, mint a "rendkívüli kiadatások", feltárták a szakadékot a nyugati emberi jogi eszmék és cselekedetek között. Ez a kontextus alátámasztja Hopgood nyugati képmutatásról szóló álláspontját, és megmutatta, hogy még az emberi jogok "szívében" is félre lehet dobni az alapvető normákat. 2013-ra nyilvánvalóvá vált, hogy a terrorizmus elleni háború aláásta a nyugati erkölcsi magaslatot, muníciót adva azoknak a kritikusoknak, akik az emberi jogi rendszer kettős mércéjét hívták fel.
- A nemzetközi igazságszolgáltatás és a humanitárius fellépés kudarcai: Az 1990-es és 2000-es évek emberi jogi korszakának számos jellegzetes kezdeményezése komoly problémákkal szembesült a 2010-es évek elejére. Maga Hopgood idézi a Nemzetközi Büntetőbíróságot (ICC) és a védelmi felelősség (R2P) doktrínáját, amelyek olyan válságokkal néznek szembe, amelyek mélyebb strukturális problémákat példáznak. A Nemzetközi Büntetőbíróság első főügyésze (Luis Moreno-Ocampo) viharos hivatali időt töltött be, kevés sikerrel, és 2013-ra a bíróságnak még nem sikerült jelentős ítéletet hoznia, miközben elfogultsága miatt kritizálták (a legtöbb eset Afrikában történt). Ez hatástalannak és politikailag korlátozottnak tűnt a Nemzetközi Büntetőbíróságot, ami alátámasztotta Hopgood állítását, miszerint a globális igazságosság inkább időszakos és szimbolikus, mint valóságos. Hasonlóképpen, a nagylelkű R2P norma – az az elképzelés, hogy a nemzetközi közösségnek be kell avatkoznia a tömeges atrocitások megállítása érdekében – a szíriai polgárháborúban elérte töréspontját. 2011-ben a NATO humanitárius indokokra hivatkozva avatkozott be Líbiába; de amikor a szíriai konfliktus súlyos atrocitásokkal eszkalálódott, az ENSZ Biztonsági Tanácsa (az orosz és kínai vétókkal szembesülve) nem tudott cselekedni. 2013-ra Szíria humanitárius katasztrófa lett az R2P beavatkozása nélkül – "a védelmi felelősség kudarca Szíriában", amit Hopgood *a "nemzetközi humanizmus végzetes strukturális hibáinak" bizonyítékaként* emel ki. Emellett a konfliktusövezetekben a segélymunkások elleni erőszak fokozódott, és a humanitárius tér bezárulása is megmutatkozott. Ezek a tendenciák képezték a kiábrándultság hátterét, amelyben Hopgood tézise az emberi jogok "végidőkről" visszhangzott.
- A többpólusú, "neovesztfáliai" rend felemelkedése: A 2013 körüli időszakot az Egyesült Államok egypólusú hatalmának hanyatlásáról és más hatalmak

felemelkedéséről szóló növekvő vita jellemezte. A 2008-as globális pénzügyi válság megrázta a nyugati gazdaságokat, míg az olyan országokban, mint Kína, India, Brazília és Oroszország relatív befolyásnövekedést tapasztaltak. Hopgood ezt a változást egy *"többpólusú világ"* vagy *"neovesztfáliai rendszer" megjelenésének nevezi*, amelyet inkább a szuverén autonómia, mint a liberális intervencionizmus jellemez. Például Kína gazdasági és politikai befolyása bővült, és elkezdte érvényesíteni saját normáit (például az *"ázsiai értékeket"* vagy az állami szuverenitás és fejlődés előtérbe helyezését a polgári-politikai jogokkal szemben). Oroszország Putyin alatt nyíltan megkérdőjelezte a nyugati emberi jogi kritikákat – ezt példázza a civil szervezetek elleni fellépés (például a "külföldi ügynökök" törvénye) és a "hagyományos értékek" támogatása az ENSZ-ben. Az olyan középhatalmak, mint Brazília, India, Dél-Afrika, Törökország és Nigéria nagyobb beleszólást kezdtek követelni a nemzetközi szabályalkotásba. 2013-ban a BRICS-országok még a nyugati vezetésű intézmények alternatív intézményeinek létrehozásáról is tárgyaltak. Ez a globális kontextus közvetlenül illeszkedik Hopgood érveléséhez, miszerint az emberi jogok nyugati vezetésű rezsimként meginganak, amint a nyugati hegemónia erodálódik. Valóban, 2013-ra megfigyelhető, hogy a nemzetközi emberi jogi nyomással egyre inkább szembeszálltak: például Srí Lanka ellenállt a háborús visszaélésekkel kapcsolatos ENSZ-vizsgálatoknak; Az Afrikai Unió tagjai neokolonialista elfogultsággal vádolták a Nemzetközi Büntetőbíróságot; Kína és Oroszország vétójoga pedig megvédte szövetségeseit a beavatkozástól. Hopgood elképzelése az emberi jogi rendszer közelgő "végidejéről" megragadta egy olyan világ korszellemét, ahol a hatalom keletre és délre tolódott, és a liberális normák már nem maradtak megkérdőjelezetlenek.

- Kortárs akadémiai és intellektuális trendek: A könyv az emberi jogi projekt szélesebb körű tudományos újraértékelési hulláma közepette is megérkezett. 2013 körül néhány évben több befolyásos mű is feltette a kérdést, hogy az emberi jogok kudarcot vallottak-e, vagy stagnálási pontra jutottak-e. Például Eric Posner *The Twilight of Human Rights Law* (2014) című könyve azzal érvelt, hogy a nemzetközi emberi jogi szerződéseknek csekély hatásuk van – ez a nézet összhangban van Hopgood szkepticizmusával. Még 2013-ban is olyan politológusok, mint Emilie Hafner-Burton (*Making Human Rights a Reality*, 2013) és olyan gyakorló szakemberek, mint Jo Becker (*Campaigning for Justice*, 2013) rávilágítottak az emberi jogi eszmék és gyakorlat közötti szakadékra, valamint a szószólók küzdelmeire. Eközben Samuel Moyn történész *Az utolsó utópia* (2010) című művében nemrégiben az emberi jogok 20. század végi felemelkedését esetlegesnek és talán a csúcspontján túlmutatónak ábrázolta. Röviden, kialakult egy "válságirodalom" az emberi jogokról, amelyhez Hopgood könyve merész tézissel járult hozzá. A "végidőkre" való hivatkozása vitathatatlanul az egyik legvitatottabb kijelentés volt ebben az intellektuális kontextusban, de a nemzetközi jog hatékonyságával kapcsolatos növekvő kétségekkel, a nem kormányzati szervezetekkel szembeni visszalépéssel és a nacionalizmus világszerte való újjáéledésével kapcsolatos növekvő kétségekkel visszhangzott.

Összefoglalva, a *végidők történelmi pillanata* az volt, amikor a globális emberi jogokkal kapcsolatos nagy remények (1989 és 1990 után) 2013-ra átadták helyüket a háború, a hatalmi politika és a visszaszorítás józan valóságának. A könyv sötét prognózisa valós trendeket és kiábrándultságokat tükrözött, ami segít megmagyarázni, miért váltott ki ilyen erős reakciókat a következő években.

Receptúra és viták akadémiai és politikai körökben

Megjelenésekor Az *emberi jogok végidejei* heves vitát váltott ki tudósok, emberi jogi szakemberek és politikai szakértők között. Hopgood provokatív állításait dicsérték és kritizálták, ami gazdag diskurzushoz vezetett az emberi jogok helyzetéről. A fogadás legfontosabb elemei:

- Dicséret a bátorságért és a betekintésért: Sok olvasó elismerte, hogy Hopgood kényelmetlen, de fontos kérdéseket vetett fel. Conor Gearty (emberi jogi tudós) megjegyezte, hogy ez egy *"provokatív, dühös könyv – és egy fontos", és* a művet szenvedélyes *"támadásnak nevezte a moralizmusnak álcázott imperializmus ellen".* Az olyan kritikusok, mint Clifford Bob, nagyra értékelték Hopgood erőteljes kritikáját arról, hogy az emberi jogok a jó szándék ellenére is árthatnak. Bob azt írta, hogy Hopgood "kiváló munkát végez a konkrét események összeállításában, hogy alátámasztsa ellentmondásos nézeteit", és megállapította, hogy a helyi indíttatású aktivizmusra helyezett hangsúlya sok esetben "igaznak tűnik". Még a kritikusok is gyakran elismerték, hogy *az Endtimes* elgondolkodtató és időszerű, és arra kényszeríti az emberi jogi közösséget, hogy elgondolkodjon a hibáin. A könyv történelmi söprés és bennfentes tudás keveréke (Hopgood Amnesty tapasztalataiból) dicséretet kapott, amiért rávilágított az érdekképviselet mögött meghúzódó politikára. A tudományos körökben a kritikai művek kánonjának részévé vált, amelyet a végzős szemináriumok és panelek vitattak meg, miközben az emberi jogi "válság" fogalmával küzdöttek.
- A túlzás és az egyoldalúság kritikái: Ugyanakkor az *Endtimes* jelentős visszautasítást kapott. Sok kritikus azzal érvelt, hogy Hopgood túlságosan elsöprő és sivár képet festett. Például Kenneth Roth, a Human Rights Watch ügyvezető igazgatója nyilvánosan cáfolta Hopgood következtetéseit. Roth azt állította, hogy az emberi jogi csoportok már régóta felismerték a politikai és politikai reformok szükségességét (nem pusztán a visszaélésekről számolnak be), és hogy ezt a *"szélesebb körű átalakító erőfeszítést" "ünnepelni kell, nem pedig becsmérelni, mint Hopgood, mint a politika mocskos világát"*.. Más szavakkal, Roth inkább pragmatikusnak, mint kiárusításnak védte a civil szervezetek érdekképviseletét, ami arra utalt, hogy Hopgood purista álláspontja igazságtalan volt. Hasonlóképpen, Conor Gearty, miközben tiszteletben tartotta a könyv szenvedélyét, azzal érvelt, hogy *az Endtimes "nem ad teljes képet az emberi jogokról",* és csak alkalmanként utal pozitív ellenpéldákra. Gearty és mások úgy érezték, hogy Hopgood figyelmen kívül hagyta az emberi jogi mozgalom sikereit és a benne rejlő sokszínűséget. Például a nagy civil szervezetek gyakran megkérdőjelezik az Egyesült Államok vagy a Nyugat politikáját (ahogy Bob rámutatott, a HRW bírálta az Egyesült Államok visszaéléseit, és elvesztette az adományozókat az elvi álláspontok miatt). Jean Quataert történész részletes kritikát tett közzé, amelyben megjegyezte, hogy Hopgood történelmi narratívája túlságosan lineáris és monokauzális – a nyugati burzsoá "humanista" osztálynak tulajdonítva a szinte teljes cselekvőképességet, és lekicsinyelte a humanitárius normák vitatott, alulról szerveződő fejlődését. A könyvet nagyszerű, de hibás *"nagy narratívának" nevezte*, azzal érvelve, hogy a mai értelmezéseket kényszeríti a múltra, és figyelmen kívül hagyja, hogy a nem nyugati szereplők és a helyi mozgalmak hogyan alakították az emberi jogokat. Más tudósok azt visszhangozták, hogy Hopgood tézise, bár merész, "*nem különösebben megdöbbentő vagy újszerű"* a politikai realisták számára, akik régóta szkeptikusak az emberi jogi hatalommal kapcsolatban. Azzal érveltek, hogy a "vég" kihirdetése korai vagy melodramatikus lehet. Daniel *Golebiewski E-International Relations* áttekintése például rámutatott, hogy a nem nyugati lakosság gyakran elfogadja az emberi jogi nyelvezetet – idézve a kínai állampolgárokat, akik jogokra hivatkoznak kormányukkal szemben –, ami arra utal, hogy Hopgood

alábecsülte a Nyugaton túli jogok egyetemes *törekvését*. Ez az ellenérv azt állítja, hogy még ha a nyugati kormány befolyása csökken is, a hétköznapi emberek világszerte továbbra is jogokat követelnek, így az ötlet nem fog egyszerűen eltűnni, ahogy Hopgood jósolja.

- Viták és szimpóziumok: A könyv megjelenése hivatalos vitákat váltott ki mind az akadémiai, mind a gyakorlati körökben. Az Amnesty International Hollandia szimpóziumot és szerkesztett kötetet szervezett *"Vita az emberi jogok végidejéről: aktivizmus és intézmények egy újvesztfáliai világban"* (2014) címmel, ahol különböző szakértők válaszait gyűjtötték össze. A közreműködők között olyan neves tudósok is voltak, mint Michael Barnett (a humanitarizmus történésze), aki foglalkozott Hopgood elképzeléseivel az együttérzés "árucikké" és az elit által irányított elképzeléseivel. A kötet egyes esszéi egyetértettek abban, hogy az emberi jogi szervezetek legitimációs válsággal néznek szembe egy többpólusú világban, míg mások a mozgalom alkalmazkodóképességét és rugalmasságát védték. Hopgood maga is hozzájárult ezekhez a vitákhoz, válaszolva a kritikákra. Például a Humanity folyóirat online kerekasztal-beszélgetésén Kenneth Roth, Aryeh Neier (a HRW korábbi vezetője) és mások szerepeltek, Hopgood pedig viszonválaszt írt. Ezeknek a nagy horderejű párbeszédeknek a puszta létezése azt jelzi, hogy *az Endtimes* ideget ütött. A gyakorlók kénytelenek voltak igazolni stratégiáikat, a tudósok pedig elemezték a bizonyítékokat Hopgood állításai mellett és ellen. A viták gyakran arról szóltak, hogy az emberi jogi mozgalom valóban zsákutcába került-e, vagy csak reformra szorul-e – és hogy a hatalommal (politikával, kormányokkal, adományozókkal) való kapcsolattartás erősség-e vagy végzetes kompromisszum.
- Folyamatos tudományos elkötelezettség: A tudományos irodalomban az *emberi jogok végidejeit* ma már gyakran idézik az emberi jogok elleni "visszahatásról" szóló vitákban. Egyes kutatók komolyan vették Hopgood figyelmeztetéseit, és a nacionalista/populista kormányok felemelkedését és a nem kormányzati szervezetek elleni fellépést világszerte az emberi jogi recesszió igazolásaként vizsgálták. Mások kritizálták Hopgood empirikus mérésének hiányát: Kathryn Sikkink például, bár nem írt közvetlenül kritikát, könyvében *Evidence for Hope* (2017) implicit módon ellensúlyozza a végidők narratíváját azáltal, hogy kvantitatív adatokat gyűjt az emberi jogok évtizedek javulásáról. Azzal érvel, hogy a kudarcok ellenére az emberi jogok mérhető előrelépést értek el (pl. az erőszak csökkenése, a nők jogainak terjesztése, a visszaélések elszámoltathatósága) – ez a perspektíva ellentétben áll Hopgood minőségibb, pesszimistább értékelésével. Ez a tudomány megosztottságához vezetett: félig üres vagy félig tele van a pohár? Összességében Hopgood könyvének fogadtatása a rendíthetetlen kritika iránti csodálat és az óvatosság keveréke volt, hogy következtetései túlzóak vagy túlságosan általánosak lehetnek. Az általa kiváltott viták gazdagítóak voltak, és arra kényszerítették az emberi jogi közösséget, hogy elgondolkodjon a hatalom, a kultúra és a stratégia kérdésein a változó világban.

Hatás a későbbi emberi jogi ösztöndíjra (2013–2023)

A megjelenése óta eltelt évtizedben Az *emberi jogok végideje* jelentős hatással volt az emberi jogi tudományra és diskurzusra, segítve az emberi jogi mozgalom kihívásainak és jövőjének vizsgálatát. Az, hogy Hopgood érveit támogatták-e vagy cáfolták-e a későbbi események, folyamatos vita tárgya, de számos tendencia figyelhető meg:

- A "válság" narratívák megjelenése: Hopgood munkája hozzájárult és felerősítette az emberi jogok válságáról vagy visszaeséséről szóló növekvő beszélgetést. Az olyan

kifejezések, mint az emberi jogok "végideje" (Hopgood) vagy "alkonya" (Posner) gyakori hivatkozási pontokká váltak a tudományos cikkekben. A tudósok olyan jelenségeket kezdtek vizsgálni, mint a civil tér bezárása, az illiberális populizmus térnyerése és a nemzetközi bíróságok elleni visszaszorítás annak bizonyítékaként, hogy a liberális emberi jogi rend nyomás alatt áll. Ebben az értelemben a későbbi tudományok és jelentések gyakran alátámasztották Hopgood széles körű állítását, miszerint az 1990-es évek fénykora véget ért. Például tanulmányok dokumentálták, hogy az olyan országok, mint Oroszország, Kína és Egyiptom hogyan fogadtak el olyan törvényeket, amelyek korlátozzák a civil szervezeteket és a külföldi finanszírozást (igazolva Hopgood nézetét a szuverén ellenállásról), vagy hogy a nemzetközi emberi jogi testületek hogyan küzdöttek a válságokra való reagálással olyan helyeken, mint Szíria, Mianmar vagy Hszincsiang. Az "újvesztfáliai" kifejezés egy olyan világ leírására is elterjedt, amely az állami szuverenitást hangsúlyozza az egyetemes elvekkel szemben, ahogy Hopgood megjósolta. Így vitatkozhatnánk azzal, hogy a 2010-es évek valós fejleményei – újjáéledő tekintélyelvűség, geopolitikai rivalizálás és az Egyesült Államok visszavonulása a multilaterális vezetéstől (különösen a Trump-adminisztráció alatt) – valóban megerősítették Hopgood számos figyelmeztetését. A nyugati hatalmak csökkenő befolyása az ENSZ Emberi Jogi Tanácsában, valamint a konfliktusövezetekben a Nemzetközi Büntetőbíróság és az R2P létezése ellenére továbbra is enyhülhetetlen atrocitások megerősítették a válságban lévő emberi jogi rendszer érzését.

- Tudományos cáfolatok és optimista ellennarratívák: Másrészt Hopgood éles pesszimizmusát néhány későbbi tudomány *megcáfolta vagy mérsékelte*. Kulcsfontosságú példa erre Kathryn Sikkink munkája. Az *Evidence for Hope* (2017) című könyvében Sikkink kifejezetten megkérdőjelezi a "hanyatlás narratíváját" azzal érvelve, hogy ha megnézzük az adatokat, az emberi jogi kezdeményezések figyelemre méltó sikereket értek el az idők során – például a népirtás és a harci halálesetek számának csökkenése, a demokratikus normák terjedése és az elszámoltathatósági mechanizmusok elterjedése. Azt állítja, hogy a kudarc észlelése részben a megnövekedett elvárások és a szelektív figyelem kérdése. Hasonlóképpen, más tudósok rámutattak, hogy bár a *nemzetközi* mechanizmusok akadozhatnak, a hazai és regionális emberi jogi mozgalmak számos területen megerősödtek. Például még akkor is, ha a tekintélyelvű vezetők ellenállnak a nyugati nyomásnak, a helyi aktivisták (Latin-Amerikában, Afrikában, Ázsiában) továbbra is emberi jogi nyelvezetet használnak a változás sürgetésére. Ez azt sugallja, hogy Hopgood feltételezése – miszerint a nem nyugati társadalmak teljes mértékben elutasítanák az emberi jogokat, mint "nyugati" – nem valósult meg teljesen. Bizonyítékok vannak arra, hogy az emberi jogok továbbra is erőteljes eszményt jelentenek számos alulról szerveződő mozgalom számára, a hongkongi és mianmari demokráciapárti tüntetésektől kezdve a feminista és LMBTQ+ kampányokig különböző országokban. Ezek a fejlemények *reménytelibb ellenpontot kínálnak* Hopgood végidejéhez: a vég helyett az emberi jogi aktivizmus átalakulását vagy decentralizációját láthatjuk. Az ilyen szellemű tudósok azzal érvelnek, hogy az "emberi jogok eszméje" rugalmas, még akkor is, ha bizonyos intézmények (például a Nemzetközi Büntetőbíróság vagy bizonyos nem kormányzati szervezetek) küszködnek.
- Befolyás az akadémiai napirendekre: Hopgood könyve segített az emberi jogok politikájára összpontosító új kutatási menetrendek ösztönzésében. Például a *Human Rights Futures* (2017) című szerkesztett kötet, amelyet Hopgood, Jack Snyder és Leslie Vinjamuri közösen szerkesztett, különböző gondolkodókat (köztük optimistákat és szkeptikusokat) hozott össze, hogy a 21. századi emberi jogi forgatókönyveket

vetítsék előre. A "jövők" megfogalmazása azt jelzi, hogy Hopgoodot követve a tudósok az emberi jogok pályáját bizonytalannak és esetlegesnek tekintik, amely nem garantált a fejlődés. Olyan témák kerültek előtérbe, mint a feltörekvő hatalmak szerepe a jogok újradefiniálásában, a globális kapitalizmus hatása az érdekképviseletre, valamint a jogok kulturálisan plurális megközelítésének szükségessége. Ebben az értelemben Hopgood érveit *részben igazolta* az a komoly figyelem, amelyet ezek a kérdések most kapnak. Még azok is, akik nem értenek egyet a következtetéseivel, gyakran foglalkoznak az általa kiemelt problémákkal (pl. hogyan lehet elkerülni a nyugati elfogultságot, hogyan lehet fenntartani a finanszírozást kooptáció nélkül, hogyan reagáljunk a nacionalista kritikákra). A kritikai emberi jogi tanulmányok területe nőtt, áthidalva az antropológiát, a történelmet és a nemzetközi kapcsolatokat, nagyon is Hopgood interdiszciplináris megközelítésének szellemében.

- Valós fejlemények – vegyes eredmények: Hopgood tézisének értékelése a 2013–2023-as valós világgal szemben vegyes képet ad. Egyrészt a nemzetközi emberi jogi rendszer valóban kudarcokat szenvedett: az olyan nagyhatalmakat, mint az Egyesült Államok és Kína, most még kevésbé korlátozzák az emberi jogi megfontolások (például Kína milliókat tartott fogva Hszincsiangban, korlátozott globális válaszokkal; az Egyesült Államok Trump alatt kilépett az Emberi Jogi Tanácsból, és csökkentette az ENSZ emberi jogi szerveinek finanszírozását). A tekintélyelvű populisták (Brazília Bolsonaro, Magyarország Orbán stb.) emelkedtek fel, nyíltan megvetve a liberális jogi normákat. Az ukrajnai háborúban (2022) Oroszország kirívó agressziót hajtott végre, az ENSZ nagyrészt képtelen volt megállítani a tömeges jogsértéseket – emlékeztetve a régi hatalmi politikára, amely felülírja a "Soha többé" eszméket. Ezek a tendenciák megerősíthetik Hopgood nézetét, miszerint a liberális jogok korszakának végét látjuk. Másrészt az emberi jogok meglepő módon megerősödtek: az orosz cselekedetek miatti felháborodás az emberi jogi mechanizmusok példátlan alkalmazásához vezetett (pl. vizsgálatok, az agressziót elítélő közgyűlési szavazás és a Nemzetközi Büntetőbíróság gyors vádemelése) – ami arra utal, hogy az *intézmények akkor is működnek, ha a politikai akarat igazodik*. Az olyan társadalmi mozgalmak, mint a #MeToo és a Black Lives Matter, globális visszhangot keltettek, emberi jogi koncepciókra (nemek közötti egyenlőség, faji igazságosság) hivatkoztak, és egyes területeken reformokat hajtottak végre. Emellett egyes országok megerősítették elkötelezettségüket a jogok iránt belföldön vagy regionálisan (például az afrikai bíróságok merész emberi jogi döntéseket hoztak, a latin-amerikai intézmények pedig felelősségre vonták a korábbi vezetőket az atrocitásokért). Ezek a fejlemények azt jelzik, hogy a "végidők" nem egységesek – az emberi jogi normák hatása kérdésenként és régiónként eltérő.

Összefoglalva, Hopgood *végidejei* hosszú árnyékot vetettek az emberi jogi tudomány elmúlt évtizedére. Kikényszerítette a számvetést azzal a gondolattal, hogy az 1990-es évek diadalmas narratívája véget ért, és számos olyan kihívást előre látott, amelyek valóban kibontakoztak (geopolitikai változások, civil legitimációs válságok, nacionalista visszahatások). Számos kritikáját alátámasztotta az emberi jogok ellenségesebb környezetének későbbi elemzése. A vita azonban még korántsem dőlt el. Az emberi jogok tartós vonzerejének és alkalmazkodóképességének ellenbizonyítékai arra utalnak, hogy bár a 20. században elképzelt globális mechanizmusok ostrom alatt állnak, az emberi jogok alapvető eszméi továbbra is cselekvésre ösztönöznek. Tíz év leforgása alatt *Az emberi jogok végideje* ellentmondásos kiugróból próbakővé vált az emberi jogi mozgalom irányáról szóló vitákban. Akár egyetértünk, akár nem értünk egyet Hopgooddal, munkája kétségtelenül befolyásolta azt, ahogyan a hatalom, a kultúra és a jogok metszéspontjáról gondolkodunk a 21. században,

biztosítva, hogy az emberi jogok minden jövőbeli tervének foglalkoznia kell azokkal a kihívásokkal, amelyeket oly kíméletlenül azonosított.

Források:

- Clifford Bob, *Az emberi jogok*, etika *és nemzetközi ügyek* végidejei 29:1 (2015) áttekintése.
- Daniel Golebiewski, "Review – *The Endtimes of Human Rights*", *E-International Relations* (2014. augusztus 22.).
- Stephen Hopgood, *Az emberi jogok végideje* (Cornell University Press, 2013), 1–8. fejezet (kivonat és részletek).
- Conor Gearty, "Az emberi jogok végideje, Stephen Hopgood", *Times Higher Education* (2013. november 14.).
- Stephen Hopgood – Wikipédia (az *Endtimes* tézis és kritikák összefoglalása).
- Jean H. Quataert, áttekintő esszé a Hopgoodról (2014).
- Michael Barnett et al., *Debating the Endtimes of Human Rights: Activism and Institutions in a Neo-Westphalian World (Az emberi jogok végideje: Aktivizmus és intézmények az újvesztfáliai világban*) (Amnesty Hollandia, 2014).
- Kenneth Roth, Aryeh Neier, Stephen Hopgood és mtsai, Kerekasztal a *Humanity* Journalban (2014–15).
- Kathryn Sikkink, *Bizonyíték a reményre: Az emberi jogok működése a 21. században* (Princeton University Press, 2017).
- Eric Posner, *Az emberi jogi törvény alkonya* (Oxford University Press, 2014).
- Jack Snyder, Leslie Vinjamuri és Stephen Hopgood (szerk.), *Human Rights Futures* (Cambridge University Press, 2017).
- Különböző emberi jogi jelentések és elemzések a globális trendekről (2013–2023).

Juliana Zunzunegui: "Populista visszahatások az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróság ellen"

Fő érvek és következtetések

Zunzunegui cikke növekvő tendenciát azonosít Latin-Amerikában, ahol a populista vagy illiberális kormányok nyíltan megkérdőjelezik az Amerika-közi Emberi Jogi Rendszert, különösen az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróságot (IACtHR). Az alapvető érv az, hogy az ilyen kormányok két stratégiai módon reagálnak a kedvezőtlen bírósági ítéletekre: "kilépés" (kilépés a szerződésekből vagy intézményekből) vagy "hang" (a bíróság hangos kritikája és alternatívák felvetése). Cas Mudde populizmus definíciójára támaszkodva a szerző úgy jellemzi a populista vezetőket, mint akik a politikát a "tiszta emberek" és a "korrupt elit" közötti küzdelemként ábrázolják, és ezt a retorikát használják a nemzetközi emberi jogi testületek delegitimálására. Zunzunegui elemzése szerint az olyan baloldali populisták, mint Hugo Chávez, Rafael Correa és Evo Morales az imperializmus vagy a neoliberalizmus eszközeként állították be a multilaterális bíróságokat, igazolva az ellenük irányuló reakciót. A cikk arra a következtetésre jut, hogy az ilyen visszahatások – ha nem ellenőrzik – komoly veszélyt jelentenek az IAHRS-re. Arra figyelmeztet, hogy az IACtHR védelméhez a rezsim iránti "lojalitás" kiépítésére, a kommunikáció és a nyilvánosság bevonásának javítására, valamint a provokáció elkerülése érdekében bírói önkényszer gyakorlására van szükség. Összefoglalva, Zunzunegui azzal érvel, hogy a populista kihívások nem csak múló események, hanem egy tartós minta részei, amelyek stratégiai válaszokat igényelnek a régió emberi jogi rendjének megőrzése érdekében.

Elméleti keret és módszertan

A cikk elsősorban politikaelméleti alapokon nyugvó kvalitatív, esetalapú elemzés. Albert O. Hirschman "kilépés, hang és lojalitás" keretrendszerét alkalmazza az IAHRS-szel szembeni elégedetlenségre adott állami reakciók értelmezésére. Ebben a lencsében a kormány döntése, hogy kilép (kilép) vagy tiltakzik (hangot ad) a Bíróságnak, hasonló a hanyatlásra adott szervezeti válaszhoz, amelyet az ország rendszerhez való hűsége modulál. A cikk a "vitatott multilateralizmus" fogalmára is hivatkozik (ahogy azt Morse és Keohane tárgyalja), hogy elmagyarázza, hogyan lehet a koalícióépítést és a kilépéssel való fenyegetést alternatív intézmények létrehozására használni. Magának a visszahatásnak a meghatározásában Zunzunegui a meglévő tudományra támaszkodik: Erik Voetent idézve a visszahatás egy "drasztikusabb" állami intézkedés, amely a bíróság tekintélyét célozza meg, és Courtney Hillebrechtre hivatkozik, aki a visszahatás négy klasszikus formáját azonosítja (visszavonás, alternatív mechanizmusok, korlátozások, doktrinális kihívások). A gyakorlatban Zunzunegui módszertana összehasonlító-történelmi: felméri a visszahatás konkrét latin-amerikai epizódjait, és ezeken a kereteken keresztül értelmezi őket. Önmagában nincs empirikus adatelemzés; ehelyett a mű másodlagos forrásokat (bírósági határozatokat, vezetői retorikát és tudományos elemzéseket) szintetizál egy koherens értelmező narratívává. Ez a tudományos

megközelítés szigorúan foglalkozik az elmélettel, bár inkább minőségi következtetésekre támaszkodik, mint kvantitatív bizonyítékokra.

Esettanulmányok a populista visszahatásról

A cikk számos latin-amerikai példát vizsgál, ahol a populista vezetők megkérdőjelezték az IACtHR-t, illusztrálva a "kilépés" vs. "hang" tipológiát:

- Venezuela (kilépés): Hugo Chávez Venezuela paradigmatikus "kilépési" esetet kínál. A cikk megjegyzi, hogy 2008 és 2012 között az IACHR ítéleteinek sorozata váltotta ki a venezuelai reakciót. 2012 szeptemberében a Chávez-kormány hivatalosan elítélte az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét, amely 2013-ban gyakorlatilag kilépett a Bíróságból. Chávez folytatta a kemény retorikai támadást: az Amerika-közi Bizottságot és bíróságot "tudatlannak", "igazi maffiának" és "méltatlannak" nevezte. Utódja, Nicolás Maduro fokozta ezt a politikát azzal, hogy kivonta Venezuelát az OAS-ból (2017) és az IACHR-ből. Zunzunegui ezeket az akciókat Chávez "antiimperialista keresztes hadjáratának" részeként értelmezi – a multilaterális emberi jogi testületeket a bolivári forradalom akadályának tekintette.

  Ábra: Hugo Chávez egy nyilvános gyűlésen (2012). A venezuelai elnököt nemzeti színekben ábrázolják, amelyek populista vezetését szimbolizálják. Zunzunegui kiemeli Chávez IAHRS-ellenes retorikáját – például a bíróságot "a birodalom eszközének" nevezve – a visszahatás "kilépési" stratégiájának központi elemeként.

- Bolívia és Ecuador (hang): Ezzel szemben Morales Bolíviája és Correa Ecuador "hang" stílusú visszahatást képvisel. Hivatalosan egyik ország sem lépett ki az IAHRS-ből; ehelyett populista elnökeik nyilvánosan elítélték a rendszert. Például 2012 júniusában Evo Morales elnök kifejezetten felszólított az IACtHR felszámolására, 2013-ban pedig az Amerika-közi Bizottságot "katonai bázishoz" hasonlította. Hasonlóképpen, Rafael Correa bírálta a szólásszabadsággal kapcsolatos bizottsági döntéseket, és az IAHRS intézményeit "a neoliberalizmus és a neokolonializmus maradványainak" minősítette, amelyek reformra szorulnak. A cikk megjegyzi, hogy Correa és Morales is felvetette egy új regionális emberi jogi testület létrehozásának ötletét a hagyományos OAS-alapú rendszer helyett. Ezek az akciók illeszkednek Hirschman koncepciójához, miszerint a "hangot" – hangos tiltakozást és alternatívákra vonatkozó javaslatokat – használja, ahelyett, hogy teljesen kilépne.

A cikk ezeket a példákat tágabb regionális kontextusba is helyezi. Idézi a közelmúltbeli (2019 utáni) eseményeket, amikor más populista vezetők megkérdőjelezték az IAHRS-t: például Daniel Ortega döntését, hogy kivonja Nicaraguát az OAS-ból, és Nayib Bukele kritikáját az IACHR-rel szemben El Salvadorban. Bár ezek a fő vizsgálati időszak után következtek be, aláhúzzák az ilyen visszahatások tartós jellegét. Az esettanulmányok együttesen szemléltetik a populisták által a nemzetközi jogtól való eltávolodás igazolására használt jogi dinamikát (szerződések felmondása, intézményi kilépések) és politikai retorikát (antiimperialista és elitellenes diskurzus).

Elméleti meglátások és mechanizmusok

Zunzunegui Hirschman keretrendszerének használata számos betekintést nyújt a visszahatás dinamikájába. Ahogy a cikk kifejti, a lojalitás kulcsfontosságú változó: a nemzetközi rendszerhez alacsony lojalitású rezsim hajlamosabb a "kilépésre", míg a magasabb lojalitású rezsim inkább a "hangot" választhatja. Például Chávez Venezuelája (egy viszonylag erőforrásban gazdag állam, amelyet egy vehemensen antiimperialista populista vezet) a kilépés nagy téttel járó útját választotta, míg a kisebb gazdaságok, mint Bolívia és Ecuador, tiltakozáshoz folyamodtak anélkül, hogy elhagyták volna a rendszert. Zunzunegui megjegyzi, hogy Venezuela olajvagyona lehetővé tette, hogy ellenálljon a szankcióknak, ezáltal csökkentve a konfrontáció költségeit.

A szerző a visszahatást a szélesebb körű regionális trendekhez is köti. A "poszthegemón regionalizmus" kifejezést a 2000-es és 2010-es években egy sor baloldali regionális projekt leírására használják, amelyek alternatívákat kerestek az Egyesült Államok által vezetett intézményekkel szemben. A populista vezetők néha koalíciókat vezettek (pl. UNASUR, ALBA), amelyek hegemóniaellenes törekvéseket testesítettek meg. E nézet szerint az IACtHR elleni reakció a "vitatott multilateralizmus" szélesebb mintájának része volt, ahol az elégedetlen kormányok azzal fenyegetőznek, hogy elhagyják vagy új testületeket hoznak létre. Ez az analitikus perspektíva a jogi lépéseket (kivonulást) a szuverenitás és az imperializmus narratíváihoz köti: a nemzetközi bíróságok "maffiaként" vagy "katonai bázisként" való megfogalmazásával ezek a rezsimek hazai legitimitást követelhetnek dacnak.

Végül a cikk hangsúlyozza a populisták által használt jogi eszközöket. Konkrétan Chávez 2012-ben "elítélte" (hivatalosan kilépett) az Emberi Jogok Amerikai Egyezményéből, amely 2013-ra kivonta Venezuelát a Bíróság joghatósága alól. Az ilyen szerződéskilépések jogilag drámaiak, és eltörlik az állam rendszerbeli kötelezettségeit. Más említett taktikák közé tartozik a finanszírozás csökkentése vagy a bíróságok bürokratikus támogatása (bár a cikk többnyire a hang/kilépés megkülönböztetésére összpontosít, nem pedig a pénzügyi intézkedésekre). Összességében az elméleti keret a populista visszahatást politikai stratégiaként (retorika és koalícióépítés) és jogi manőverként (a szerződések ratifikálásának vagy tagságának visszavonása) egyaránt keretezi.

Kritikai értékelés

Zunzunegui elemzésének számos erőssége van. Hatékonyan szintetizálja az elméletet és az empirikus példákat. Hirschman kilépési/hangtipológiájának alkalmazásával a cikk tiszta lencsét biztosít a különböző jelenségek értelmezéséhez. A vitatott multilateralizmus és a poszthegemón regionalizmus integrációja hasznos kontextust kínál. A szerző bőséges idézetekkel támasztja alá a narratívát beszédekre, bírósági határozatokra és tudományokra (pl. Voeten, Hillebrecht), tudományos szigort mutatva. Az esettanulmányok narratíváit (Venezuela, Ecuador, Bolívia) részletesen ismertetjük, az elméleti állításokat konkrét politikai eseményekre alapozva. Fontos, hogy a cikk kiterjeszti hozzájárulását a normatív területre azáltal, hogy megvitatja, hogyan lehet "megmenteni" a rezsimet – például a nyilvános kommunikációs stratégiák és a gondos joggyakorlat támogatásával (Steiningert és Helfert idézve). Ez a gyakorlati politikai kérdések tudatosítását jelzi, ami a munkát relevánssá teszi mind az akadémikusok, mind az emberi jogi törvények gyakorlói számára.

Másrészt vannak gyengeségek és korlátok. Először is, a baloldali populistákra való összpontosítás figyelmen kívül hagyhatja, hogy a jobboldali populizmus hogyan lép kölcsönhatásba az IAHRS-szel. A cikk röviden megemlíti az olyan figurákat, mint Bolsonaro, de nem elemzi a közelmúltbeli példákat (pl. brazil vagy mexikói populisták) az alapvető esettanulmányaiban. Hasonlóképpen, az elemzés nem empirikusan méri a "lojalitást", az egyes országok motivációinak minőségi megítélésére támaszkodik. A Hirschman-keretrendszer, bár megvilágító, túlságosan leegyszerűsítheti az összetett politikai számításokat: az olyan tényezőket, mint a nemzetközi nyomás, a hazai bírói függetlenség vagy a civil társadalom mozgósítása, nem vizsgálják mélyen. Módszertanilag a darab lényegében *irodalmi alapú esszé*, nem szolgáltat eredeti statisztikai vagy összehasonlító adatokat. Egyes érvek a szerző beszédek és döntések értelmezésén alapulnak, amelyeket alternatív olvasatok megkérdőjelezhetnek. Végül a jogi dinamika tárgyalása kibővíthető: például a szerződésből való kilépés következményeit az emberi jogok érvényesítésére vonatkozóan megjegyezzük, de nem elemezzük mélyrehatóan. Összefoglalva, bár a cikk koherens narratívát nyújt, nagyrészt feltáró, és további empirikus tesztelés és szélesebb körű esetlefedettség lenne előnyös.

Következmények az IAHRS-re és a nemzetközi emberi jogi törvényekre

A cikk kiemeli az IAHRS-t érintő fontos jogi és politikai dinamikát. Ez azt jelenti, hogy a népi reakció veszélyezteti a nemzetközi emberi jogi törvények tekintélyét és hatókörét a régióban. Amikor az államok kilépnek az Amerikai Egyezményből vagy az OAS-ból, az jogi vakfoltokat teremt: ezekben az országokban az áldozatok többé nem kérhetnek segítséget az Amerika-közi Bíróságtól, és a hazai bíróságok mentesülnek a nemzetközi felügyelet alól. Politikailag a vezetők agresszív retorikája (pl. a bíróságot "igazi maffiának" nevezve) erodálja az emberi jogi normák nyilvános támogatottságát. Zunzunegui elemzése azt sugallja, hogy ezek a lépések nem elszigetelt incidensek, hanem egy populista ideológia által vezérelt tartós minta részei, amelynek következményei túlmutatnak Amerikán: rezonálnak a nemzetközi jog legitimitásáról szóló globális vitákkal.

Magának az IAHRS-nek a cikk ajánlásai gyakorlati jelentőséggel bírnak. Rávilágít arra, hogyan erősíthető meg az intézményi reziliencia. Például Steininger javaslata a képzett kommunikátorok alkalmazására olyan "gyakorlati közösségek" kiépítését célozza, amelyek elősegítik a rendszer iránti lojalitást. Helfer tanácsa, hogy hosszú távú jogtudományi stratégiát kövessenek, és "óvatosan válasszák meg a csatákat", azt sugallja, hogy a bíróságnak kalibrálnia kell beavatkozásait, hogy elkerülje a visszacsapást. Ezek a javaslatok elismerik a politikai környezetet: a civil társadalom bevonásával és az ügyek kiválasztásának módosításával az IACHR enyhítheti a visszahatást.

Tágabb értelemben a cikk azt sugallja, hogy a nemzetközi emberi jogi törvényeknek strukturális kihívásként kell megküzdeniük a populizmussal. Az a tény, hogy mind a baloldali, mind a jobboldali kormányok (pl. Ortega, Bukele) megtámadták az emberi jogi szervezeteket, azt jelenti, hogy a rendszer védelmezőinek folyamatosan alkalmazkodniuk kell. Zunzunegui figyelmeztető megjegyzéssel zárja: a populizmus "tartós dinamika", amely nem fog eltűnni, és minden választás új konfliktust kockáztat. Ez a felismerés emlékezteti a tudósokat és a gyakorló szakembereket, hogy a nemzetközi jog értelmezése nem hagyhatja figyelmen kívül a belpolitikát. Végső soron a cikk hozzájárul annak megértéséhez, hogy a jogi intézmények

hogyan politizálódnak, és mi kell – jogilag és politikailag – ahhoz, hogy megőrizzék integritásukat a populista nyomással szemben.

Források

Zunzunegui cikke a fenti elemzést tartalmazza. Az összefoglaló és a kritika közvetlenül az érveiből és példáiból merít. Minden idézetet és adatot szakaszonként és soronként idézünk az YRIS kiadványból.